3 1761 08117058 1

Purchased for the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
from the
KATHLEEN MADILL BEQUEST

HANDBOUND
AT THE

UNIVERSITY OF
TORONTO PRESS

1716

NAŠE DOBA

REVUE

PRO

VĚDU, UMĚNÍ A ŽIVOT SOCIÁLNÍ.

UNIVERSITY OF TORONTO

Vydavatel:
JAN LAICHTER.

Redaktor:
PROF. DR. T. G. MASARYK.

ROČNÍK XXI.

1913 - 1914.
MAJITEL A NAKLADATEL JAN LAICHTER NA KRÁL. VINOHRADECH,
U RIEGROVÝCH SADŮ Č. 4.

Veškera práva vyhrazena.

AP
52
N35
roč. 21

1113608

TISKEM EDVARDA LESCHINGRA V PRAZE.

Obsah ročníku jednadvacátého.

A.

Stránka

Nové pokusy. Č. 1
Moderní školy ve Spojených Státech. Píše K. Velemínský. 6, 111, 230, 322, 481
J. B. van Helmont. Napsal Dr. Em. Rádl. 14, 118, 237, 331
Naše národní situace. (Přehled národnostních poměrů našich.) Napsal Rudolf Havlíček. 23, 125, 246, 351
Teréza Nováková. Napsala Marie Majerová. 31, 132
A. Belić: Srbové i Bulhaři 1912—1913. Referuje Dr. A. Hassmann. . 38, 142
Politika v německé literatuře. Napsal Dr. Jan Krejčí. 44
Před krisemi. Č. 97
Francouzská malá plodnost a vysoká úmrtnost. Příčiny nepatrného množení obyvatelstva ve Francii. Píše Jan Koloušek. . . . 104, 219, 356
K novému jednání. Č. 193
K reorganisaci zemského musea moravského. Napsal Ad. Lud. Krejčík. 199
Správní výdaje obligatorního pojišťování v Rakousku. Napsal Dr. H. P. Branišovský. 209, 344
Na zříceninách vyrovnání. Č. 289
Antal Stašek. Napsal Mil. Hýsek. 297, 529, 608
Nejnovější vývoj jazykové otázky v Řecku. Přel. Hrušková. 310
O čistotě hudby. Napsal Ant. Bedř. Just. Thibaut. Přeložil Jan Masaryk. 366, 519, 624, 813, 907, 1017, 1097
Pokus Fričův o návrat do vlasti roku 1871. Podává Dr. H. Traub. 378, 492
Stefan Żeromski a tragedie polské intelligence. Napsal L. Kozlowski. 387, 503
Rozvrat. Č. 433
Alfred Lichtwark. Napsal Boh. Markalous. 440
Nově objevené rukopisy skladeb K. H. Máchy. Podává Dr. Čeněk Zíbrt. 449, 615, 725, 817
Vývoj a geografický význam železniční sítě ve Spojených Státech Severoamerických. O. H. 459
Populační problém. Napsal Dr. Edv. Beneš. 467, 679
Několik kritických poznámek k Beličovi. Napsal Dr. Ant. Hassmann. . 542
Revise. Č. 577
Marešova filosofie. Napsal Dr. Em. Rádl. 580, 704
Rakouská politika jihoslovanská. Napsal Scotus Viator. Přeložil Prokop Maxa. 589, 711, 808
Východožidovská literatura. Napsal Matyáš Acher. 599, 718

Stránka

Politikové v záloze. Č. 673
Žákovská samospráva ve výchovnách a školách Spojených Států. Píše K. Velemínský. 690, 795
Sociální význam moderní techniky. Poměr mechanické práce lidské k motorickým energiím přírodním. Píše Jan Koloušek. 696, 802
Co a jak dále? Č. 769
Umělecká díla L. N. Tolstého jako odraz jeho světového názoru. Přednesl P. Birjukov. 774
Stanisław Wyspiański (1869—1907). Přeložila M. V. Gebauerová. . . 787, 901
28. červen 1914 Č. 865
Ku poznání povahy Vavákovy. Napsal Dr. V. Sobotka. 870, 1014
Paedagogická centrála ve Washingtoně. Píše Dr. K. Velemínský. . . . 879
Pokroky společenské součinnosti následkem moderní techniky. Píše Jan Koloušek 886
O dnešním stavu řecké praehistorie. Napsal Prof. Em. Peroutka. 893, 1006, 1089
Válka. T. G. M. 961
Rakousko a Balkán. Píše T. G. Masaryk. 990
Čechy v přítomnosti. Napsal Arnošt Denis 990
Boží bojovníci. Několik gloss podává J. K. Pojezdný. 998
Otázka pohlavní výchovy. Napsal Karel Štech. 1024, 1114
O státech trvale neutrálních. Píše R. F. 1057
Z psychologie ruského vojáka. 1076
Výživa českých zemí vlastními plodinami. Hospodářský stav českých zemí přirovnán k ostatním zemím rakouským. Napsal prof. Jan Koloušek. 1079
Válka a hospodářství: hospodářský boj Anglie a Německa 1106

Posudky a úvahy.

Krásné písemnictví.

Almanach 843
Březina Otakar, Básnické spisy . 72
Čapek-Chod K. M., Z města i obvodu 417
Deml Jakub, Pro budoucí poutníky a poutnice 750
Dyk Viktor, Zmoudření Dona Quijota 270
Fastrová Olga, Pozdě 273
Fingal Petr, Revolty a adagia . . 845
Herites František, Bratři Hartisovi 564
Hora Bohumil, Naděje nových jiter 936
Hrubý Václav, Lidé jednoho dne 177
Chvoj Karel, Zpověď tuláka Pyšvejce 1041
Jahn Methoděj, Selský práh . . . 748
Jahoda J., Za právo a pravdu . . 934
Jeřábek Viktor Kamil, Černý chléb 749
Karas J. F., Krvavé krůpěje . . . 1040
Klostermann Karel, Žichovičtí půlpáni 1040
Krejčí F. V., Červenec 175
Lagerlöfová Selma, Podivuhodná cesta Nilse Holgersona 561
Laichter Jan, Budoucnost 418
Linhart Ladislav, Sad opuštěných 934
List Pavel, Kouzlo nálady 418
Mahen Jiří, Její pohádky 562
Machar J. S., Nemocnice 1038
Mužík Aug. Eug., Tichá dramata 272
Neruda Jan, Freitags-Gesänge und andere Gedichte 845
Nováková Teréza, Drašar 1128
Olbracht Ivan, O zlých samotářích 178
Pádovská Věra, Záhon aster . . 271
Procházka F. S., Lyrický rok 1913 842
Půlpán K., Bez maminky 563
Půlpán Karel, Vzpoura a jiné povídky 273
Rosej Ivan, Podbrdské písně . . 844
Rožek Karel, Požáry 418
ze Salburgu Edita, Čeští páni . . 1130

Sezima Karel, V soumraku srdcí . 650
Schäfer Otomar, Hrdina Lackmann 1041
Sova Antonín, Žně 844
Sumín Jiří, Příčina rozvodu a jiné povídky 748
Svoboda F. X., Okouzlení 415
Svobodová Růžena, Dětská srdce 563
Šarlih K., Erotické dobrodružství Nikity Ochalčuka 935
Šrámek Fráňa, Křižovatky . . . 650
Weiner Richard, Usměvavé odříkání 933
Zachar, Pohádky zeleného ostrova 562
Zemek Oldřich, Z hloubí duše . 272

Spisy vědecké a poučné.

Adámek Karel, Z osmnáctého věku 276
Archiv Český. Díl XXIX. 1041
Bráf Albín, Spisy. Díl I. 937
Brožek Artur, Zušlechtění lidstva 752
Dastich Josef, Úvod do studium filosofie 941
Emerson Ralph Valde, Essaye . 422
Hajn Ant. Dr., Výbor prací 1889 až 1909. Díl II. Školství. Historie 1131
Hobhouse L. T., Liberalism . . . 1134
Hýsek M., Povídky. Výběr z mor. autorů. Díl IV. 80
Janko Josef, O pravěku slovanském 565
Kapras Jan, Právní dějiny zemí koruny české. I. 179
Knihovna kuriosit IV. Neuvadlá koruna 80
Kobza Zdeněk, Karel Havlíček . 653
— Kulturní profily. Kritické studie 1133
Kožíšek Josef, Rozpravy o čtení elementárním 1133
Král Václav, Ústrojí a působnost spořitelny 1043
Kramář Oldřich Dr. jun., Příspěvek k psychologii myšlení a mluvy 1132
Kybal Vlastimil, Matěje z Janova, mistra Pařížského, Regulae Veteris et Novi testamenti 750
Langer Leopold, Bytová otázka a dělnictvo 420
Loskot Fr., Ježíš Nazaretský . . 657
— M. Matěj z Janova 81
Lošťák Ludvík, A tak jsem žil . 422
Matiegka J., Duše a tělo 421
Mauer J., Vyučování ručním pracím ve školách chlapeckých . 277
Mayer Alfred, Hospodářsko-politická mementa 182
Merhout Cyrill, Zdeňka Havlíčková 848
Moudrá Pavla a Wurmová Jindřiška, Mírová čítanka pro mládež 751
Niederle Lubor, Život starých Slovanů I. 76
— Život starých Slovanů II. . 846
Peary Robert Edwin, Severní točna 566
Pokrovský J. A., Právo na život 183
Raýman Bohuslav, Přírodozpytec a otázky dne 1043
Ročenka 847
Rohan Karel, Die politische Unehrlichkeit unserer Deutschen 181
Řezníček V., František Palacký . 274
Sedlák Jan, Studie a texty k náboženským dějinám českým . . 845
Svoboda Ant., Výchova a mravnost 81
Svojsík Alois, Japonsko a jeho lid 753
Süssová Anna, Kam jsme dospěli v hromadné výchově dětí . . . 567
Šmíd Josef, Škola pravopisu pro školy obecné 1044
Štern Evžen, Kollektivism . . . 419
Velemínský R. K., Světla sv. I. . 80
Vendyš B. K., Slánský Obzor . . 753
Vlček Jaroslav Dr., Slovensko od reakce Bachovy do zrušení Matice Slovenské 1132
Wirth Zdeněk, Umělecké poklady Čech 421
Wrangel A. E., Vzpomínky na F. M. Dostojevského 423

Zprávy.

Zprávy knižní a literární. - Nová věda. - Několik zajímavých čísel. (20. října 1913.) 92
Zprávy knižní a literární. (20. ledna-února 1914.) 430
Zprávy knižní a literární. (20. července 1914.) 953

B.

Slezsko.

Školské záležitosti. - Samospráva. - Zemská volební reforma.

(20. října 1913.) 57

Školy. - O národní charakter slovanského učitelstva. - III. sjezd pro péči o slabomyslné a školství pomocné.

(20. listopadu 1913.) 158

O volební reformu. - Vnitřní politika. - Zprávy ze života hospodářského a sociálního.

(20. prosince 1913.) 255

Rok 1913. - Rychvald. - Slezské střední školství v rozpočtu. - Těšínské Noviny a Hans. - Ze života kulturního. - Školy v Rychvaldě, na Polské Ostravě, v Hrušově atd. - Ředitel a inspektor Landsfeld. - Zemský sněm slezský. - Věci polskoostravské. - Leskovec. - Hradec. - Nordmarka.

(20. ledna-února 1914.) 395

Jarní zasedání zemského sněmu. - Kardinál Kopp. - O církevní příslušnost Slezska. - Frýdecko. - Matice Osvěty Lidové a Schulverein. - Střední školy. - Výrok dra Kramáře - Obecné školy. - Ústřední hospodářská společnost. - Krajinská výstava v Klimkovicích. - Úřední zpráva o neštěstí na jámě Lucii.

(20. června 1914.) 825

Letošní slavnosti, jich pořadí a význam.

(20. srpna 1914.) 1032

Zahraniční.

Úvodem. - Konečná likvidace války balkánské po stránce finanční a hospodářské. - Finanční komise balkánská v Paříži. - Kapitálová účast velmocí v Turecku. - Rozdělení tureckého dluhu státního. - Soukromé smlouvy a koncesse v obsazeném území. - Peněžitá náhrada státům balkánským. - Válečné výdaje států balkánských. - Turecký dluh státní. - Povaha a výše státních příjmů tureckých. - Roční potřeba. - Finanční síla evropských vilajetů. - Celková situace Turecka po válce.

(20. listopadu 1913.) 149

Veřejné hospodářství.

(20. října 1913.) 60
(20. listopadu 1913.) 161
(20. prosince 1913.) 258
(20. března 1914.) 552
(20. dubna 1914.) 633
(20. května 1914.) 735
(20. června 1914.) 831
(20. července 1914.) 921

Věci sociální.

(20. října 1913.) 64
(20. listopadu 1913.) 167
(20. prosince 1913.) 263
(20. ledna-února 1914.) 400
(20. března 1914.) 559
(20. dubna 1914.) 637
(20. května 1914.) 740
(20. června 1914.) 836
(20. července 1914.) 926
(20. srpna 1914.) 1036
(20. září 1914.) 1122

Škola.

(20. října 1913.) 68
(20. listopadu 1913.) 171
(20. prosince 1913.) 266
(20. ledna-února 1914.) 410
(20. dubna 1914.) 644
(20. května 1914.) 744
(20. června 1914.) 838
(20. července 1914.) 929

Střední škola.

Úvod. - Dosah reforem posledních let. - S evropského hlediska nedostatek originální tvořivosti. - Reforma lycei a reálek. - Krise dorostu professorského. - Pacifikační pragmatika služební. - Veřejné mínění na pomoc.
(20. ledna-února 1914.) 406

Statistika středoškolská: Dívčí školství vyšší. - Střední školy chlapecké. - Reálná gymnasia. - Rozvrstvení žactva do jednotlivých tříd. - Školy střední, měšťanské, odborné. - Přeplnění škol a hospodářské poměry. - Výcvik tělesný. - Občanská průprava a řečnictví. - Pragmatika služební.
(20. dubna 1914.) 639

Národní škola.

Národní škola v době válečné. - Bezplatní výpomocní učitelé a učitelky na místech učitelů mobilisovaných. - Školství pokračovací v době válečné nebude otevřeno. - Právní svazky učitelů-vojáků v Čechách. - Zkrácení učitelů mobilisovaných a jejich rodin na příjmech.
(20. září 1914.) 1124

Literatura.

(20. října 1913.) 72
(20. listopadu 1913.) 175
(20. prosince 1913.) 270
(20. ledna-února 1914.) 415
(20. března 1914.) 561
(20. dubna 1914.) 650
(20. května 1914.) 747
(20. června 1914.) 842
(20. července 1914.) 933
(20. srpna 1914.) 1038
(20. září 1914.) 1128

Po životě náboženském a církevním.

(20. října 1913.) 81
(20. listopadu 1913.) 185
(20. prosince 1913.) 278
(20. března 1914.) 568
(20. dubna 1914.) 658
(20. května 1914.) 754
(20. června 1914.) 849
(20. července 1914.) 942
(20. srpna 1914.) 1044
(20. září 1914.) 1136

Přípravy k roku Husovu 1915 . . . . . 1049, 1139

FEUILLETON.

Napsal J. S. Machar.

Josef II. (Návštěvou u Marie Antoinetty ve Versaillu.) 669
Vídeňský kongres (Na plesu u knížete Metternicha.) 762
Vlastenci. Po Slavkově. 860, 955

Ženské hnutí.

Jean Finot o ženské otázce.

(20. října 1913.) 86

Statistika porodů a úmrtnosti dětí v Praze a předměstích r. 1911. - Poznámky k námitkám, proneseným proti utvoření českého svazu pro volební právo žen. - Ženská rada česká a její organisace.

(20. listopadu 1913.) 188

Sdružení akademicky vzdělaných žen. - Na bludných cestách.

(20. prosince 1913.) 283

Ústředí pro volební právo žen. - Sociální kurs v Ústředním spolku čes. žen. - Móda a život. - Osud akad. vzdělaných žen.

(20. ledna-února 1914.) 424

Utajované zlo. - Sexualita a charakter. - Ornamenty.

(20. března 1914.) 572

»Ženský Svět«. - Projev pí. B. Vikové-Kunětické. - Osobnost a lidství v manželství. - Ellen Keyová o zrovnoprávnění žen. - Lily Braunová o genialitě.

(20. dubna 1914.) 663

Lulu. - Minerva. - K poměrům v ženském hnutí našem. - První sjezd svobodomyslných žen. - Svaz pro volební právo žen. - Žena v Sokole. - Sjezd pro sexuální badání.

(20. května 1914.) 758

Anketa o volebním právu žen. - Miss Ch. Pankhurstová o boji s prostitucí.

(20. června 1914.) 853

Oslava paní R. Tyršové. - Anketa mužské mládeže studující. - Samovražednost žen. - Náplň života ženy. - Přednáška o Bulharsku. - Únava a výkonnost.

(20. července 1914.) 946

Cizí publikace ze ženského hnutí.

(20. srpna 1914.) 1051

Ženská otázka a válka.

(20. září 1914.) 1140

LIBRARY
AUG 25 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

Nové pokusy.

~~1113535~~

Na 21. říjen svolána je říšská rada a v tu dobu hrabě Stürgkh zahájil své porady, které mají umožniti obnovení dohodovacích porad českoněmeckých. U nás nastal spor o otázku, mají-li se čeští důvěrníci těchto porad vůbec zúčastniti. Spor, jak řekneme hned, zbytečný. Politicky i takticky dá se tato otázka zodpověděti jen kladně. Odpůrci obeslání těchto porad uvádějí za důvod svého zamítavého stanoviska, že prý se tím nynější vládě, ku které nemají důvěry, prodlužuje život. Ten důvod zdá se nám nesprávným proto, poněvadž účast na poradách o českoněmecké dohodě neváže nikterak postup v parlamentě a nezavazuje nijak k příslušnosti k nějaké vládní majoritě: dokud radikální strany náležely k účastníkům na českoněmeckých poradách v Praze — jež přece se nikterak neliší od vídeňských — byly ve Vídni v stejné opposici jako nyní. Na druhé straně víme, že agrární strana neopustí své opoziční stanovisko ve vídeňském parlamentě přes to, že se nových porad zúčastňuje. Je, zdá se nám, zejména pro ty, kteří si přejí nynější vládě život zkrátit, účast na nových poradách nejvítanějším taktickým prostředkem: nezdarem při těchto poradách dá se vláda porazit nejsnadněji, ať už by své místo musela opustit po konstatovaném neúspěchu hned anebo po provedeném oktroji, kterým se nyní stále hrozí. Nejít na porady ke všemu a znemožnit je abstinencí mohlo by pro vládu znamenat do jisté míry posilu: hrabě Stürgkh, jemuž zjednání dohody v červencových patentech bylo uloženo, mohl by se pak klidně vymluviti na nás, že my nechceme dohodu vůbec a zjednati si mnohem snadněji schválení plánů oktrojových. Pak ještě by se jednalo o to, zdali bude oktrojovati hned, nebo neprodlouží-li si právě termínem takového oktroje neparlamentární a bezparlamentární vládu přímo automaticky sám a jednalo by se pak o to, jak by oktroj vypadal! Dávati vládě důvody a záminky k absolutistickému rozřešení českých otázek znamená tolik, jako souhlas ke komisariátu, nehledě k morální nevýhodě, která

by se našla brzy v pomluvě, že my smíru s Němci nechceme, že se nám jedná o znásilnění německé minority v zemi. Že podobné ničemnosti mají ve světě dost resonance, víme přec už z mnohaleté zkušenosti.

Pro nás tedy je jasno, že se na porady jíti má. Sporům našim ovšem snadno lze porozuměti: povstaly hlavně, ba snad jedině tím, že s mladočeské strany účast na poradách vykládána už za souhlas s komisariátní politikou a se stanoviskem dra Kramáře, že hraběte Stürgkha a jeho vládu nutno držeti za každou cenu. Mladočeský orgán snažil se po celou letní kampaň takovým umělým zaměňováním zjednávat dru Kramářovi satisfakci. To ovšem je nepřípustno: na porady čeští vyjednavači mohou jít jen ve snaze českoněmeckou dohodu uskutečniti a přivoditi tím kardinální změnu také ve vídeňské politice. Prozatím je vláda faktorem vedlejším. Při poradách přec vyjde brzo na jevo, kde leží vina nezdaru a je především důležito, aby se ta příčina zjistila nade vši pochybnost. Jen tak se budoucně dohoda docílit dá a jen tak učiní se pro další dobu všecko jednání zbytečným. Porady ty budou už proto důležity, poněvadž se i pro případ pozdějšího oktroje, dojde-li přec k němu, dá zjistit, v čí prospěch byl sdělán. My ovšem ani dost málo nepochybujeme o tom, že tyto porady se minou cílem, poněvadž ani na straně Němců ani na straně vlády nevidíme ochotu k smíru a dohodě. Vláda neučinila pranic, co by Němce mohlo přiměti k opuštění dnešního intransigentního stanoviska a nijak neprohlásila, že upouští od svých reservátů, pokud jí byla nepřijatelnost s naší strany ohlášena. Za takových okolností sejdou se důvěrníci zase tam, kde byli v červenci loňského roku a patrně se stejně rozejdou, při čemž ještě pomíjíme nesnáze, které způsobí zajisté okolnost, že obě strany prohlásily dosavadní ujednání za neplatná a nezávazná a že přirozeně nastane dlouhé jednání o znovuuznání těchto usnesení. Nicméně bude brzo patrno, je-li na zdárné skoncování obnoveného jednání i nejmenší naděje.

Už z toho důvodu je nepřípustno souditi z účasti neb neúčasti na poradách o poměru k vládě. Vláda asi dobře ví, že v krátkém zasedání předvánočním nesmí a nemůže od parlamentu žádat schválení důležitých nových předloh. Je si toho dobře vědoma — jinak by byla parlament i porady svolala mnohem dříve. Deset neděl je do nového roku a parlament sotva může zasedat déle než přesně dva měsíce, z nichž delegace mu valně času uberou. V tak krátké době a za nynějších nevyjasněných poměrů vláda nemůže pomýšlet na vymáhání velkých požadavků vojenské a finanční správy, při čemž zcela po-

míjíme otázku, zdali otázky tak velkého dosahu, jako opětné zvýšení kontingentu a miliardové půjčky na parlamentě vymáhati může ještě vláda, která nemá v parlamentě tom na žádné straně vážnou a jistou oporu a zdali takové otázky vůbec může řešit vláda úřednická. Nám se zdá, že by parlament pro všecky časy se vzdal více než oprávněného nároku na parlamentární vládu, na parlamentární systém, kdyby nejvyšší míru své důvěry udělil úřednické vládě vůbec. Neboť v čem, při které příležitosti a otázce parlament může projevit vládě víc důvěry než při povolování peněz a vojska? Proto máme za to, že je zcela pochybeno směšovati otázku dohodovací s postupem na radě říšské. Že nynější kabinet na českých lavicích — snad až na nejbližší okolí dra Kramáře — důvěry nepožívá a na ni počítat nemůže, dokud v něm je nynější ministr spravedlnosti, o tom se snad neklame ani hr. Stürgkh, a obtíže, které mu způsobilo už svolání dohodovacích porad, už k tomu ukazují, ale tato důvěra nebo nedůvěra v politiku nynější vlády na říšské radě nesouvisí s otázkou českoněmecké dohody a s politikou zemskou v Čechách, která přec musí vyvrcholiti v odstranění komisariátu a absolutismu v zemi. Je tedy jednání o dohodu, o nové utváření politiky v Čechách nezbytnost, která zejména nám nedovoluje ohlížeti se na osoby ve vládě. Právě proto, poněvadž nemůžeme bez dohody očekávati od nynější vlády a zejména od pana ministra spravedlnosti žádné ochoty ve veřejné správě, musíme jednat o těchto poměrech v zemi vždy a všude, abychom dosáhli konečně takové zákonné úpravy, která by nás konečně učinila nezávislými na milosti a přízni té které vlády. Svůj účet s kabinetem si už vypořádáme před vyrovnáním nebo po něm, s vyrovnáním nebo bez něho. Zase dlužno poukázat na pochybenou taktiku mladočeské skupiny, která svou ochotu k dohodě dávala na jevo až dotěrně — to ovšem je zbytečno. Tato taktika už proto nebyla na místě, poněvadž druhý kompaciscent, Němci, zachovávají se víc než zdrželivě a po celou dobu z této své reservy ani o píď nevystoupili. Naopak: ve všech projevech dosavadních Němci vládě hrozí, vyčítají, ale o vyrovnání vůbec už se nezmiňují. Žádají odstranění knížete Thuna, žádají změnu osob v komisi správní (ne odstranění komise vůbec!), bojují proti oktroji nového volebního řádu, ale ne proti oktroji jazykové úpravy. Mladočeská skupina zorganisovala celou řadu projevů a zejména kruhy obchodní mobilisovány do posledního muže; kde je cos podobného na straně německé? Německé kruhy obchodní mají na českoněmecké dohodě alespoň tak značný zájem jako my (ne-li větší), a přec mlčí a nechávají po dohodě volat

své české kolegy. Takové čistě agitační, strannickými tendencemi odůvodněné nadbíhání nezlepšilo ani náladu dohodovací vůbec, ani větší ochotu na straně německé, nýbrž vedlo jen k značné podrážděnosti v beztak rozrušeném táboře českém. A nadbíhání to na konec jednoho dne může se stát i komickým: není totiž naprosto zaručena účast Němců na dohodovacích poradách. Je dokonce dost pravděpodobno, že Němci zúčastňují se na předchozích poradách o modu procedendi, aby se neřeklo a že ke skutečným poradám dohodovacím a věcným pod nějakou záminkou se vůbec nedostaví. Není tajemstvím, že na posledních poradách německých poslanců z Čech měl návrh na neobeslání dohodovacích porad vůbec zaručenou většinu a nebyl odhlasován jen proto, poněvadž bylo namítnuto, že nelze odmítnouti pozvání, které dosud nedošlo. Není dále ještě známo, zdali Němci svou snahu po dohodě neprojeví hned při hlasování o finančním plánu, zdali neodeprou zemské úděly Čechám proto, poněvadž zemská komise nebyla složena dle jejich vkusu. Už ze všech těchto důvodů by se byla i na české straně doporučovala alespoň stejná zdrželivost, jako panovala na straně německé. Ale fatální snaha po opatření satisfakce dru Kramářovi rozbouřila jeho skupině krev a politika v rozčilení a neklidu vždycky zabloudí. —

My prostě máme největší nyní zájem na tom, aby v Čechách zavládl opět zákonný stav, aby zmizel komisariát a tato otázka zdá se nám důležitější, než odstranění hr. Stürgkha a jeho kabinetu. Však na něho dojde. Z toho důvodu jsme pro jednání o dohodu v každé formě a s každou vládou. Při tomto jednání, o tom jsme přesvědčeni, dojde k tak úplnému vyjasnění situace, naší i vlády, že vše ostatní rozřešiti bude mnohem snazším.

Takového vyjasnění je nyní více třeba, než kdy dříve. Je ho potřebí doma, v říši i za hranicemi. Čím více politická veřejnost naše cítí váhu komisariátu, tím více musí pracovati k znemožnění oktrojírek. Že jim jsme dost blízko, to lze vycítit ze všeho, poněvadž se o jazykovou otázku nyní starají vrstvy politické, jimž české spory dosud byly celkem lhostejné. Po dohodě v Čechách volají nyní i vojenské kruhy i kruhy, které se ex offo zabývají politikou zahraniční. Není snad ani nahodilé, že o českoněmeckou dohodu pečuje pojednou i dr. Friedjung, jehož výhradnou doménou byla dosud jen politika zahraniční a jeho, ovšem naivní, návrhy na dosazení smírčího soudu mimoparlamentárního, takřka nepolitického, pro politické otázky v Čechách dostávají určitější tvářnost po přečtení úvahy, kterou napsal současně do nového měsíčníku stuttgartského »Der Greif«.

Kdo zná pocity, jež mezi Rakouskem a Německem vyvolaly události balkánské, ten ne nesnadno najde nit, která se vine z kruhů, zahraniční politikou se zabývajících, k politice vnitřní.

Onoho vyjasnění vyžaduje tedy i politika zahraniční, politika říšská a jednou z nejdůležitějších povinností českých poslanců je nyní, aby se postarali o to, abychom při příštím rozhodování v politice říšské nehráli úlohu tak trapnou, stejně jako nebezpečnou, jako za doby válek balkánských. Je na dozoru úprava budoucího poměru Rakouska k novému Balkánu, je na dozoru vyrovnání s Uhry... A my se máme přít o to, máme-li jednat o dohodu s Němci za Stürgkha nebo bez něho? Pro úspěšnou taktiku abstinenční by poměry v českých stranách a vzájemnost těchto stran musily být docela jiné, nežli jsou. *Č.*

Moderní školy ve Spojených Státech.

Píše K. Velemínský.

Před lety vzbudil v učitelstvu našem velikou pozornost Deweyův spis Škola a společnost. Tato kniha, jež i v Americe má význam díla klassického, byla většině českých čtenářů prvním poučením, co se děje ve školství americkém a kam vývoj jeho spěje. Poslední dobou evropští odborníci stále častěji rozepisují se o amerických útvarech školských a upozorňují nás, že paušální přezírání kulturních snah zámořských dávno patří minulosti.

V 19. století péče o všeobecné vzdělání ve Spojených Státech rozvinula se úžasně; kvantitativně již dnes mladá republika předstihla většinu států evropských. Co rok hledá skoro million nových přistěhovalců štěstí ve Spojených Státech. Hustota obyvatelstva stoupá na východě Unie, na dálném západě pak vyrůstají nové útvary obecní i státní. Za takových mimořádných poměrů nemůže se školství ani vyvíjeti způsobem naším. Mají-li Američané jaké tradice, jsou to především tradice svépomoci. Směle hledati v daných poměrech vlastní řešení je pýchou amerických průkopníků, kteří osvědčují často skvělý talent organisační. Ale ovšem není a nemusí býti vše v Novém světě originální. Inteligentnější přistěhovalci dávají do služeb nové vlasti své zdravé zkušenosti a znalost útvarů evropských. V posledních desetiletích ostatně sami Američané téměř systematicky navštěvují Evropu a tak kulturní svazky, kulturní vzájemnost stále více se utužuje.

Školy ve Spojených Státech nejsou ani pouhou kopií evropských, ani se zase úplně s nimi nerozcházejí. Původně školství americké podléhalo nejvíce vzorům anglickým, dnes dává Německo nové podněty, spíše theoreticky, než prakticky. Ve Spojených Státech však i školský odborník přímo hmatavě může pozorovati rozhodující vliv všeobecných poměrů, hlavně hospodářských. Je postaven do světa, v němž nenalezne snadno analogii s průměrným životem evropským.

Prudká činnost, všestranná práce tvořivá jej obklopuje, fráse o »praktické« Americe nabývá zvláštního obsahu, — mizí úsměšek při velikolepém divadle.

Spojené Státy jsou zemí strojů. Dobývání panenské přírody, nedostatek a drahota lidské síly samy vedly k zvýšené vynalézavosti. Dnes je život americký ve stadiu hospodářském, kvantitativním, možno-li tak říci. Produktivnost, výkonnost jest heslem dne — průmyslník a obchodník stojí v popředí společnosti. Snahou je zmocniti se všeho, co se naskytuje, zužitkovati to rychle. Tradice, vývoj je příliš krátký, aby nastalo již potřebné zjemnění a prohloubení. Snad až příliš došly obliby veliké obrysy, přímočará organisace, směle jednoduchá konstrukce; v nich mnozí vidí přímo národní rysy americké, uznávajíce za daných poměrů tento vývoj jediné možným.

To vše obráží se i ve školství. Samostatná úprava a hledání jsou posíleny nedostatkem centralisace a tísnivých zákonů vůbec: školy jsou dány úplně do rukou obcí, korporací nebo soukromých osob, vlády jednotlivých států zasahují málo, federální vláda autoritativně nezasahuje vůbec. Tak nastává americké závodění i ve školství, řízeném volenými školními radami místními, laickou samosprávou a školními odborníky. Velikého aparátu centrálních úřadů školských, tedy hierarchie právníků, Spojené Státy neznají. Odtud i stálá pohyblivost a rozmanitost u vývoji jednotlivých škol. Každý samosprávný obvod má téměř úplnou volnost vytvořiti svůj zvláštní školský »systém«. Proto není jednotné ani školství jednotlivých států, i v témž městě vyskytuje se rozmanitost nezvyklá.

A přec jen najdeme řadu společných rysů, z nichž nejnápadnější jsou ovšem takové, jakých doma nevídáme. Americké školy, jako všechen život ve Spojených Státech, mají r á z m o d e r n í. Je to přirozené v zemi, kde začínajíce teprv od základů rozhodují se pro prostředky nejnovější. S našeho hlediska však modernost americká nebývá vždycky ryzí a působivá: nebyla-li vykoupena zápasem, spokojí se po případě líbivým vnějškem.

V zemi demokratické ovšem i školství vyvíjí se ve smyslu d e m o k r a t i c k é m. Vědomě směřuje k výchově občanů, kteří mají volebním lístkem rozhodovati o správě Spojených Států, jejich obcí atd. Chce vychovávati tedy lidi spoléhající na vlastní sílu a úsudek, lidi podnikavé, aktivní. Tak školství americké snaží se pěstovati karakter, upevňovati a volně rozvíjeti hybné síly v mládeži. K tomu směřuje i výborný výcvik tělesný. Výchovná, povahotvorná činnost škol amerických ostře je odlišuje od škol našich; kdežto my v duchu dávných

tradic směřujeme k výcviku intellektu a hybným silám žákovým nevěnujeme ještě dostatečné pozornosti, v Americe je postup opačný.

Společná výchova obou pohlaví od nejnižších škol po university je rozšířena téměř po celých Spojených Státech. Je zajímavo, že tato okolnost i hospodářské poměry způsobily nadvládu učitelek ve školství obecném, často i středním; ženy jsou hlavními vychovatelkami amerického dorostu. Nelze-li přes to mluviti o zženštilosti mladé generace mužské, je to tím, že společná výchova nezůstala bez vlivu ani na ženy americké.

Školy americké vyznačuje úplná neutralita náboženská. Veřejné školství v republice, kde rozluka církve a státu jest jednou ze základních zásad, praktikuje přímo ideální snášelivost náboženskou: jediné četba bible (bez výkladů) má z věcí náboženských do škol přístup. Mimo školu je dána rodičům i církvím všeliká volnost pečovati o náboženskou výchovu mládeže.[1]

Demokratický požadavek, aby veřejné školství bylo bezplatné a každému přístupné, rozšiřuje se v mnohých obcích ještě o zásadu bezplatně poskytovati učebné pomůcky. Škola, školní budova nabývá významu i pro okolí, je-li přístupna širšímu obecenstvu jako sídlo veřejné knihovny, večerních škol pro každého, veřejných přednášek, tělocvičných i tanečních zábav. Taková »sociální centra« dávají školské politice nový směr, ukládajíce jí úkoly u nás téměř neznámé.

Všeobecné volební právo a vůbec veřejná volba vůdčích hodnostářů nezůstává bez vlivu ani na školy. Nápadná »praktičnost« škol má odtud svůj původ. Školní rady z obecenstva vzešlé a obecenstvu odpovědné raději než theoretické jemnosti vidí takovou praktickou činnost školy, která nese viditelné ovoce. Ostatně celou literaturu americkou, krásnou i vědeckou, ovládá pozemská nálada nám nezvyklá, střízlivý realismus faktů. Není divu, že i theorie paedagogické snaží se vycházeti z přítomné skutečnosti. Školy vědomě chtějí souviseti se svým prostředím a připraviti zdatné pracovníky.

V jistém směru lze říci, že snažení to má zdravou sílu a je nám vítáno jako protilék proti našemu historismu ve školství, které se skutečnosti vzdaluje, za ní se opožďuje. Americké školy, jako žádné jiné na světě, vyzdvihují výchovný význam tělesné práce, tělesnou práci dítěte posvěcují jako rovnocennou s prací duševní. Tímto úsilím Amerika dosáhla vyvrcholení svých demokratických

[1] Církvím jako komukoliv jinému jest volno ovšem zakládati školy vlastní. Církevních škol vydržuje hojně zvláště církev katolická. Protestantské církve spokojují se obyčejně nedělními školami.

snah ve školství a uskutečnila zároveň moderní typ školský: školu pracovní, činnou. Není pochyby: co zavedení přírodních věd do škol znamenalo pro 19. století, to pro století naše znamená princip aktivity žákovské, důsledně prováděný ve vší činnosti školní.

Podníceni byvše švédským slöjdem američtí paedagogové dali ručním pracím rozsáhlé místo ve škole obecné a, na rozdíl od většiny Evropy, také ve škole střední. Ba vytvořil se nový typ střední školy všeobecně výchovné, jež středem vyučování učinila práci v dílnách (manual training high school, střední škola pro ruční práce).

Americké školy nemilují studené systematičnosti. Ne neprávem bylo obecné školství Spojených Států nazváno pokračováním mateřských školek Froeblových, duchem i methodami svými. Chce získati mládež zajímavostí, z radostného zaměstnání vytěžiti přirozenou kázeň žáků. Snad spolupůsobilo také, že střední školy jsou jen čtyřleté, přístupné absolventům osmitřídní školy obecné. Kdežto u nás na vývoj method elementárních mělo vliv, často tísnivý, školství střední, ve Spojených Státech bylo spíše naopak. Populární ráz vyučování nevyčerpával látky podle vědeckých systémů, nýbrž hověl jednotlivostem zajímavým, souvisícím s praktickým životem. Tím byla tíha látky svobodně omezována, a že nebylo našeho spěchu, rozvíjela se sama sebou přirozená methoda zkusná: dáti do rukou žáků experiment, podnět k debattám, voditi je do přírody a rozpoutati i v reproduktivní činnosti (slohové, kreslířské) tvořivost jejich.

V zemi, kde průmysl a stroj má vůdčí místo, je přirozeno, že moderní škola se jim s obzvláštním zájmem blíží. Je to ve Spojených Státech stejně pochopitelno, jako že v zemích slovanských školství respektuje prostředí zemědělské. Americké pojímání názornosti a praktičnosti vyžaduje však těsný styk s výrobním pochodem: odtud snaha zanésti aspoň základní prvky produkce průmyslové do škol. Dewey není ani původcem, ani jediným hlasatelem tohoto směru; má zásluhu, že modernímu požadavku dal uznávanou a trvalou formulaci. Dnes názory Deweyem tlumočené ovládají všecko, co nového jest ve školství americkém podnikáno.

Americké experimenty školské jsou ve znamení Deweyovy paedagogiky sociální: chtějí vychovávati pro společnost dorost zdatný a podnikavý. »Education for efficiency«, výchova pro zdatnost, je za mořem heslem dne. Samočinnost žákova má býti umožněna až po krajní meze, vyučování zbaveno abstraktní všeobecnosti. Americký »elective system« středoškolský, t. j. svobodná volba učebných před-

mětů, jako na našich vysokých školách, zasahuje nejen kvantitu, nýbrž i kvalitu školské práce.

Školy ve Spojených Státech jsou stále zaměstnány novými experimenty pedagogickými. Smělé novoty dávají vznikati ústavům soukromým, z nichž několik nabylo významu všeamerického a do jisté míry jest ukazovatelem příštího vývoje výchovné práce ve Spojených Státech. Nutno připomenouti, že nejradikálnější reformy týkají se škol obecných; střední školy jsou snad v celém světě útvarem konservativnějším.

To pozoroval jsem také při návštěvě vynikajících škol, o nichž podávám zde zprávu. Všechny slučují v jedné budově třídy školy mateřské, obecné i střední. Jsouce ve spojení s universitou nebo založeny jsouce vynikajícími odborníky za štědré pomoci obecenstva, zajistily si výjimečné postavení prostřed velikých systémů veřejných škol svých měst. Bývají často paedagogickou laboratoří, jejímiž vyzkoušenými výtěžky osvěžuje se rychle i školství veřejné.

I. Škola Ethické kultury v New Yorku.

Nejstarší z těchto škol průkopnických byla zřízena r. 1878 v New Yorku zakladatelem hnutí Ethické kultury, známým drem Felixem Adlerem, nyní professorem ethiky na Columbijské universitě. Původní novotou školy byla mravní výchova, na veřejných školách zanedbávaná. Postupem doby ústav z mateřské školky vyrostl na všeobecnou přípravku pro universitu, přejímaje všechny moderní snahy paedagogické. Tak stal se zejména průkopníkem ručních prací na obecných školách amerických.

Nová budova školy zvolila si místo v centru velkoměsta přímo ideální: na pokraji největšího parku new-yorkského, v sousedství muzeí, divadel i rušných sídel velkoobchodu. Vytahovadlo, spojující pět poschodí střízlivé budovy, málokdy odpočívá; žáci i hosté stále se v něm střídají. Celý ústav řídí superintendent (vrchní ředitel) s kanceláří několika úřednic. Mateřská škola, spojená s kursem pěstounským, má svou zvláštní správkyni, stejně škola obecná i střední. Demokratickému cíli školy sotva odpovídá složení žactva, jež v bohaté čtvrti a při vysokém školném (ve školce 85 dollarů, v obecné škole dle tříd 170—250, ve střední škole 280—300 dollarů) pochází většinou ze zámožných rodin. Škola není přeplněna, pročež individuálním sklonům žáků může býti věnována pozornost největší. Ve školce na příklad děti baví se v odděleních o 10—15 žácích, v obecné

škole třída jest naplněna sotva 30, v středoškolských někdy sotva 5—10 osobami. Z učitelů jest 51 žen, 14 mužů.

Místnosti vyučovací jsou bohatě vypraveny. Jak je ve Spojených Státech často viděti, naplňují budovu od sklepa až po střechu. Kde jen možno, dílny, pracovny a zvláštní posluchárny jsou užívány žáky všech oddělení ústavu. Veliká tělocvična je doplněna sprchovým zařízením. Hřiště je na dvorku a na ploché střeše budovy. Ve zvýšených místnostech sklepních jsou dílny pro práce dřevařské na soustruhu a na strojích, pro práce modelářské[1] a kovářské; k nim pojí se tiskárna. Kreslírny a modelovna jsou dány do nejvyšších místností, aby měly hojně světla. Laboratoře biologická, fysikální, chemická a přírodovědecká sousedí s posluchárnami těchto předmětů. Ve druhém poschodí jest oddělení pro ruční práce dívčí a cvičná kuchyně. Mimo to jest upraven sál pro výklady ethické, knihovna asi o 10.000 svazcích, žákům volně přístupných, sbírka pomůcek, zvláště průmyslových (museum), a jídelna pod střechou.

Třídní způsob vyučování, jak jej u nás známe, ve Spojených Státech není zachováván zcela čistě ani na obecných školách. Žáci přecházejí z posluchárny do posluchárny, na středních školách jednotlivé třídy vůbec ani zvláštní místnosti nemají. Škola Ethické kultury má nad to několik zvláštností: obecná škola je vlastně sedmitřídní, osmá třída je připojena k střední škole. První 4 třídy každé obecné školy ve Spojených Státech nazývají se elementary school, další grammar school (naše měšťanská škola). Odborných učitelů podle skupin, obvyklých na školách měšťanských, grammar americká nezná. Obecná škola Ethické kultury přeje však značně odbornému vyučování žáků, které na střední škole její provedeno je důsledně. Žáci středoškolští postupují totiž podle prospěchu v jednotlivých předmětech, nikoliv třídách. Než hrůzy propadání jsou ve Spojených Státech zmírněny, zvláště na školách soukromých, a všemožná zařízení jsou vymýšlena, aby žák opakováním neztrácel zbytečného času.

»Department system«, předmětová soustava na středních školách dělá také zbytečnou naši instituci třídních správců a zavádí hodnost hlavních učitelů jistého předmětu (head of department), jimž přísluší jednotně upravovati vyučování předmětu na celém ústavu. Škola Ethické kultury však výjimečně zachovává i hodnost třídních učitelů a jejich péči svěřuje nejvýše po 30 studujících.

Také obecné třídy mají své třídní učitele. Každá třída je rozčleněna ve dvě samostatná oddělení (v této škole odloučená i míst-

[1] Tu je také pec na vypalování hliněných výrobků a malá slévárna.

nostmi) s pololetním postupem z oddělení do oddělení. Ve Spojených Státech je zvykem urychlovati tento postup schopným žákům; projdou obecnou školou i o 1—1½ roku dříve. Na velikých školách bývají zřizovány aspoň dvojí pobočky: v jedněch začíná vyučování na podzim, v druhých v únoru, aby děti právě dospívající 6. roku nebo jiní nováčci neztratili času.

Pro neduživé děti prvních tříd jest upravena na střeše budovy směrem k parku t. zv. otevřená škola (open air school). Žáci v zimě v létě učí se v lehce stavěné místnosti ze dřeva, plachet a skla, bez kamen, jsou v chladu opatřeni eskymáckým šatem a houněmi. Na otevřeném vzduchu přespávají po obědě, který mohou ve škole dostati.

Všichni žáci ústavu s učiteli často vycházejí do parku, jinam do města i na venkov. V sousedství města škola dostala pozemek na táboření; do lehké budovy tamější vypravují se žáci v pátek odpůldne nebo v sobotu ráno (sobota je ve všech školách prázdný den) a vracejí se v neděli odpůldne. Mládež může tam pěstovati sport, veslovati, loviti, koupati se, brusliti a sáňkovati.

Při škole vzniklo několik spolků rodičů i žáků. Sdružení rodičů ve spojení s učiteli pořádá debattní schůze o nalehavých věcech školských, na příklad o pohlavní výchově, o nervosních dětech, nebo zřizuje taneční hodiny, umožňuje letní výpravy a pod. Studující středoškolští volí svou studentskou radu, v jejíchž rukách je částečná samospráva školní; tělocvičný spolek hochů, zábavní děvčat, společenský, debattní a dramatický klub všech pečují o zábavu, mathematický, přírodovědecký, ethický a výtvarný o ušlechtilý výcvik. Školní zábavy, hudební, recitační a divadelní večery mládeže jsou ve Spojených Státech velmi oblíbeny. Na škole Ethické kultury pořádá každá středoškolská třída jednu zábavu do roka. Programové večery, vztahující se k národním slavnostem výročním, připravuje školní správa za přispění žáků všech oddělení i mimoškolských osobností.

Středoškolští studující ústavu vydávají čtvrtletně svůj časopis, žáci obecné školy ročenku, obsahující zajímavé práce školní, obrázky a pod. Na jaře bývá školní výstava písemností, kreseb a rukodílných výrobků, hojně navštěvovaná obecenstvem (loni přes 3000 osob); i žákům prospívá poznávati vzájemné pokroky a práci jiných tříd.

V slavnostním sále scházívá se občas několik tříd k zvláštním výkladům. Střední škola schází se tu pravidelně, aby vyslechla dvacetiminutové přednášky dra. Adlera nebo jiných předáků o vynikajících událostech a osobnostech historických, o událostech časových a pod.

Vyučování v mateřské škole trvá od 9 hodin do 12; po 10. hodině děti dostávají mléko s pečivem. Stejně je postaráno o malé žáky: nižší třídy zůstávají ve škole do 1 hodiny, vyšší přes 2. hodinu, střední škola do 3 hodin i déle. V polední pause čtyřicetiminutové neodchází mnoho žáků domů, mohou si koupiti jednoduché pokrmy v jídelně školní.

Na škole obecné vyučují vedle čtení, psaní a počtů ve všech třídách ručním pracím, kreslení, zpěvu, přírodopisu, ethice a tělocviku; pravidelný dějepis a zeměpis počíná IV. třídou, němčina V. třídou. Rozsah jednotlivých předmětů není v rozvrhu tak přesně vyznačen, jako bývá zvykem u nás. Učitelům udány spíše směrnice a ponechána jim velká svoboda, aby nalezli vlastní řešení. Americké vyučování zdá se nám improvisací: obratný učitel má rušno ve třídě, žáci se sami dotazují, přerušují dotazy i zkouženého spolužáka, dramatisují četbu, vůbec neulpívají na učebnicích. Školská práce ve Spojených Státech je daleka naší formálnosti nebo dokonce pedantství; v tom jest její síla, ale také slabost. Rozšiřuje všemožně obzor žáků, pokračuje hbitě, nedbajíc drobností, úpravy a pod. Je tím postupem dětštější, hravější, zábavnější, ovšem také povrchnější než škola naše. Americké školy nehromadí vědomostí, nýbrž připravují mladého člověka na sebevzdělání, aby měl potřebný rozhled a znal cesty, jak opatřiti si v konkretním případě poučení z knih, veřejných knihoven a p. Četba hojných knih »doplňovacích« (supplementery books) ve škole od prvé třídy jest americkou zvláštností. Vedle čítanky a učebnic jest téměř v každém předmětě užíváno dalších knih, napolo učebnic, jejichž četbou školní a domácí žáci si doplňují výklady školní. K nim přistupují ve vyšších třídách dokonce i naučné slovníky žákovské, vyložené na stole učitelově nebo v knihovně pro všeobecnou potřebu. Školní knihovna jest otevřenou čítárnou; knihovní úřednice jen poučuje začátečníky, jak v knihovně hledati, jinak je žákům volno, na místě užívati svazků i časopisů vyložených dle libosti, domů bráti ovšem po zápisu úřednice. Tato svoboda v knihovnách Spojených Států osvědčuje se výborně, krádeže nebo ztráty jsou celkem nepatrné. Ve školním životě, zvláště jde-li o školy pokrokové, můžeme skoro vždy předpokládati tiché úsilí: aby bylo co nejméně omezení, aby rostoucí svobodou žáků i učitelů rostla také výkonnost školy.

(Pokračování.)

J. B. van Helmont.

Napsal Dr. Em. Rádl.

Přemýšlel jsem o jisté konkrétní otázce biologické; způsob, jakým byla řešena jinými, se mi nezdál; i pátral jsem u starších autorů a shledal jsem s překvapením, že měli jiné názory, jiné starosti a jiné cíle, než jaké se jim dnes připisují. Tak jsem se dostal k studni vědecké minulosti, která se mi dnes jeví jinak než těm, kteří dokazují, jak moderní pokrok vědecký rostl překonáváním filosofie a nezaujatým pozorováním přírody. J. B. van Helmont jest — vedle Paracelsa — uznaným zakladatelem chemie, objevitelem plynů vůbec a zvláště kysličníku uhličitého; on první sestrojil teploměr a provedl první exaktní pokus o výživě rostlin; byl také slavným lékařem a mnoho psal proti suché školometské vědě. Nuže, toť muž podle srdce těch, kteří učí, jak věda rostla překonáváním filosofie a objevováním nových fakt. Rozbor jeho nauk ukáže nám, jakého druhu byla jeho věda a jak se věda vskutku v historii projevuje.

1. *Pessimism reformační.*

V době, které se týká naše vypravování, koncem 16. a na počátku 17. století, usínalo už vědecké nadšení renaissanční, přestával živý zájem lidí o skutečnost, vědomí osobní vědecké nezávislosti na tradici a posměch ze školské učenosti; dávno už odešel universální duch Leonardův (1519) a odmlčely se útoky Paracelsovy na university (1541); byl mrtev i Koperník (1543) i Kolumbus (1506). Renaissanční idey žily sice ještě dále, ale v lidech krotších a jaksi solidnějších. Doba myšlenkové rozbujněnosti a světskosti ustupovala před náboženskými boji zahájenými Lutherem (r. 1517).

Dříve církev jakž takž trpěla myšlenkové extravagance nových filosofů; teď náboženské spory způsobily, že obě strany, katolická i reformovaná, přísně dohlížely na pravověrnost svých podřízených a tak protiva mezi názorem církevním a světským, zastíraná dříve

rozmanitými reservacemi mentálními (ani Leonardo, ani Koperník, ani Vesal, ani Cardanus neměli konfliktů s církví), nyní se stala akutní; Galilei musel odvolat svoji vědeckou nauku (1633), která Koperníkovi prošla beztrestně. G. Bruno byl upálen (1600) a aby papežové nových církví nezůstali v přísnosti pozadu, byl také Kalvinem upálen lékař M. Servetus (1553) pro jakés náboženské hypothesy. Války náboženské pomáhaly odvraceti zájem lidí od věcí světských a tak ze vzpomínek na renaissanci, z odboje proti církvi, ze snahy po vnitřní upřímnosti a z neúspěchů, na které nové názory narážely, vyrostla zvláštní polobojovná, poloresignovaná, mravoučná a theologisující nálada: místo volné, světácké filosofie zaujaly těžkomyslné úvahy, plné myšlenek na Boha a na pomíjejícnost věcí vezdejších, zakládala se náboženská bratrstva, přibývalo mystiky, visionářství, vědu začali podezřívati z přílišné světskosti a v oblibu vešla pochybování o ceně všeho pozemského usilování. Známe tuto náladu z působení Českých Bratří, zvláště ze spisů Komenského; vyčetli jsme ji také z pessimistických úvah Pascalových, náladu totiž, jejíž heslem byla slova Šalamounova: Mrzí mne ten život. Nebo mi se žádná věc nelíbí pod sluncem, protože jen všechno marnost jest a bída.

Nizozemí (s dnešní Belgií) mělo tehdy zvlášť důvody k takovým resignovaným myšlenkám. Nizozemí se přidalo k reformovaným, Belgie zůstala katolická a živý smysl obyvatelů pro náboženství hnal je do mnoha rozporů; horší byly boje se Španěly, vládci Hollandska, kteří s krvavým Albou v čele zaváděli protireformaci a rozmanité politické novoty, v zemi nenáviděné (1568—1648); mnoho tisíc Nizozemčanů zahynulo tehdy na popravišti. Ostatně ani domácí katolíci neviděli rádi cizinecké vlády, bránili se inkvisici a měli nechut k jesuitům, příliš světsky smýšlejícím. Že takovéto události působily také na mysli takových mužů, kteří politicky nevystupovali, jest na snadě a že měly vliv na jejich názory, také na vědecké nazírání, lze předem hádati.

Jan Baptista van Helmont, pán z Merode atd., potomek staré šlechty nizozemské, narodil se r. 1577 v Bruselu.[1] Vystudoval filosofii na universitě v Louvain (1594) a už v 17. roce prý jiným přednášel. Tehdy jej jaly pochybnosti o ceně vědeckého poznání (jak píše) a způsobily, že dlouho kolísal od vědy k vědě. Oddal se astro-

[1] Všechny doklady z Helmonta uvádím dle jeho sebraných spisů německých: Aufgang der Arzneikunst, d. i. noch nie erhörte Grundlehren von der Natur usw. Sulzbach 1683. Helmont vypravuje sám svůj životopis v úvodu ke svým spisům.

nomii, kterou měl nějakou dobu za vědu nejbezpečnější; pak mu přišla myšlenka na theologii, ale upustil od ní, oddal se přednáškám o magii, ale i v těch shledal jen mlácení prázdné slámy; upoutala ho stoická ethika, pak botanika (t. j. farmakologie), pak právnictví a konečně medicina. Ani tato věda však ho neuspokojila, pro nejistotu method, jakých užívala. Překonav myšlenku jíti do kláštera, rozhodl se konečně pro život z gruntu nový: odevzdav jmění ovdovělé sestře, odešel do světa bez určitého cíle a s předsevzetím, nikdy se domů nevrátiti. Cestou se k němu přidal potulný alchymista, zcela sprostý chlap, jak poznamenává Helmont, a u toho se naučil jeho umění. Kam cestou došel, neudává; ale vrátil se, obrozen jsa novým životem, a žil poté jen vědě, nedbaje ani žen, ani přátel, ani společnosti. Přece se však oženil a dostal s ženou jakés jmění. Léčil svojí methodou a nerad bral za léčení peníze; naopak prý sám i léky rozdával a každý rok prý svými prostředky vyléčil »několik milionů lidí«. Tak aspoň píše. F. Strunz udává o něm, že prý byl pozván také na dvůr císaře Rudolfa II. do Prahy, ale odřekl prý.[1] Zemřel r. 1644 na svém venkovském sídle Vilvorden u Bruselu.

Zajímavý život, zajisté. Byl by ještě zajímavější, kdyby jej o našem hrdinovi vypravoval někdo jiný, než on sám; kdyby někdo jiný byl sesbíral doklady jeho obětavosti a jeho velkých léčebných úspěchů, kdyby zkušenosti získané cestováním k nám přímo mluvily z jeho spisů, a kdybychom mohli vyčísti z jeho literárního vývoje sami, jakého rázu byly ty duševní boje, které jej štvaly do astronomie, do právnictví, do filosofie i do jiných oborů vědních. Bohužel, ve spisech Helmontových literárního vývoje ani líčených duševních krisí není; třebas nebylo pochyby, že si je nevymyslil, na jeho fantasii, na podtrhávání jedněch věcí a přehlížení jiných, na jeho vědeckou skepsi, na jeho zprávu o cestování, o dobrovolné chudobě, o léčení chudých a na jeho vychloubání patrně mělo vliv jednak jeho okolí, jednak jeho učitel Paracelsus.

Faustovská zpověď Helmontova jest předně obrazem tehdejšího veřejného mínění, náchylného k pietismu. Skoro každý jeho spis se počíná náboženskou úvahou o moci boží, o pravém smyslu všelikých vět Starého i Nového Zákona, na nejrozmanitějších místech jeho učených pojednání se shledáme s předlouhými výlevy citů zbožnosti a zvláště pokory, s úvahami o hříšnosti lidské, se zoufalým potíráním vlastní ctižádosti, s útoky na nevěru současníků, na bezbožné Turky

[1] F. Strunz, J. B. van Helmont. Leipzig u. Wien 1907.

a pohany, na pohanství Aristotelovo a Galenovo.[1] To bylo tehdy v Nizozemí a i jinde zvykem: místo Aristotela se četl Thomas a Kempis (van Helmont na něho vzpomíná) a na vědu se dívali jako na hříšnou marnost, majíce za to, že jest svatou povinností utéci se z labyrintu světa do ráje srdce.

Není to náhodou, že nám tu napadá známý spis Komenského; milieu tohoto díla jest náladě Helmontově podobno jako vejce vejci.[2] Jako jeho hollandský předchůdce, i Komenský, jest pln skepse k hrubostem tohoto světa, ale skepse jen kontemplativní, trpné, která zrovna s vnitřním zadostučiněním vystavuje nám na oči vezdejší špatnosti. Labyrint světa líčí na př., jaké jsou nedostatky v učeném světě a mezi filosofy a jak všechno jejich hádání jest jen marnost a mámení. Psal zajisté ze zkušenosti, ale marně se budete po ní shánětí v jeho díle: jeho obviňování jsou jen všeobecná, beze všeho místního koloritu, nevztahují se ani na konkrétní osoby, ani na určitou dobu, ani na určité případy. Vlastní bolestné zkušenosti s vědou jen mlhavě se rýsují kdesi v dalekém pozadí spisu, jehož účelem jest jen, dokázati důvodnost škarohlídství, jaké bylo tehdy předmětem literatury; jen proto, zdá se, Komenský nenachází na vědě ani vlásku dobrého.

Van Helmont si vede stejně. Vypravuje na př.,[3] jak prý věřil v exaktnost astronomie (ptolemaiovské). I přišla mu do rukou kniha Koperníkova, podle které jest Ptolemaiův systém jen marnost. A dojem spisu? »Proto počala vážnost k hvězdářství u mne velmi upadati, protože jsem viděl, že jest v něm tak málo jistoty a pravdy a většina jejího obsahu jest prázdnou domněnkou.«[4] Nejlehčí způsob zajisté, dokázati o kterémkoli ideálu lidském, jak jest nicotný!

Také Pascal patří svým nemocným pessimismem téže době jako Komenský a Helmont. I Pascal se odhodlal odvrátiti se ode všeho světského, od zábavy a ode všech zbytečností, také on se zřekl světské vědy k vůli přísně mravně pojatému náboženství a líčil svět barvami neméně černými než oba jmenovaní učenci: »Mysli si zástup lidí spoutaných, všechny odsouzené k smrti; každý den jsou někteří

[1] Pojednání »o vodě« (s. 71 sq.) na př. začíná se takto: »Kniha o stvoření praví, že na počátku, po stvoření nebe a země všemohoucí Slovo stvořilo klenbu nebeskou ... Sotva však Bůh, Pán jediný nebeskou klenbou oddělil jedny vody od druhých ... Ty velký Bože! Ty jsi chtěl ze své vinice vyřezati jen neprospěšné úponky ...«

[2] Labyrinth světa a ráj srdce byl napsán r. 1623, tedy za života Helmontova.

[3] S. 15. [4] S. 15.

z nich popravováni před zrakem ostatních a pozůstalí vidí svůj osud v osudu druhých a patříce jeden na druhého, s bolestí a s nadějí čekají, až na ně přijde řada; to jest obraz stavu, v jakém jest lidstvo.« Taková až nevkusně škarohlídská nálada tehdy přepadala myslící lidi i v lehkomyslné Francii, tím spíše tedy v Hollandsku, zmítaném náboženskými boji. Připomeňme mimochodem, že jansenism, jehož přívržencem byl Pascal, byl hollandského původu; Cornelius Jansen, prof. theologie, byl krajanem Helmontovým a jen o osm let mladší.[1]

Autobiografie Helmontova podléhá vedle dobové nálady vlivu Paracelsovu. Paracelsus byl duchovním vůdcem Helmontovým: z něho má svoji filosofii i vědeckou methodu, podle něho upravoval také svůj poměr k okolí, není divu, že také své osudy připodobňoval osudům tohoto svérázného lékaře. Paracelsus jest také pln myšlenek na Boha a pln bible; také on se vrhá na kněží a na vědu. Van Helmont opakuje věrně jeho polemickou methodu, začínaje své traktáty skoro stereotypně všeobecným odsouzením »škol« a posměchem z jejich nevědomosti; pod dojmem zpráv o Paracelsově toulavém životě se pochlubil svým cestováním a učením u potulného alchymika; chtěl býti chudý jako Paracelsus a léčiti chudé zdarma jako on; ba neschází ani podrobnost, že jesuité prý chtěli Helmonta otrávit (jak píše), jako se o Paracelsovi bájilo, že byl prý otráven od svých odpůrců.

Jest však jeden velký rozdíl mezi Helmontem a Paracelsem, který jest zároveň rozdílem mezi smělou, zdravou, činorodou renaissancí a mezi zaleknutým, vzdychajícím stoletím sedmnáctým. Paracelsův život byl nesrovnatelně trpčí než Helmontův; jako žebrák v otrhaných šatech se tloukl světem, všichni byli proti němu, professoři, doktoři, kněží, obecní představenstva, žáci nevěrní; ale Paracelsus nikdy, nikdy neprokázal svým odpůrcům čest, aby je vinil ze svého trpkého osudu. Bývalo mu zajisté smutno — jeho přípis k měšťanům Sterzingským nese zřetelně stopy jeho skleslosti; ale Paracelsus se nedal a zůstal pánem, třebas mu nezbylo než o hladu se na sluníčku hřát. Celý život jeho byl divokým bojem proti všem: proti papežovi, proti Lutherovi, proti professorům a kněžím, proti knihám a proti nemocem i proti vlastní nouzi; tyto boje Paracelsus prohrával jeden za druhým, ale nikdy se nevzdal, nýbrž pořád věřil o sobě, že on, tulák oblečený ve špinavé hadry, jest monarchou lékařství a všichni ostatní slavení medikové že patří k jeho nohám. Paracelsus

[1] Pascal (1623—1662) sám i Komenský (1592—1677) patří ovšem době něco pozdější.

nikdy nešel do sebe — v tom se Goethovu Faustu nepodobá — nýbrž všechno jeho myšlení se vybíjelo v útocích na vnější svět, byl vzorem objektivního muže renaissančního. Takového boje Helmont schopen nebyl. Útočí pořád proti »školám«, ale jeho útoky prozrazují často, že jsou to v podstatě vzdechy, jak jest pronásledován od jesuitů, od úřadů, od lidu, jak se musí bránit, jak jej odsoudili k domácímu vězení, jak tím zavinili smrt jeho dvou dětí (které prý nemohl léčit) atd. Tato subjektivnost a toto bolestínství jest Paracelsovi docela cizí.

2. *Věda vysokých škol.*

Na vysokých školách byla domovem vždycky věda školská; nacházíme ji tam i za dob Helmontových. Jak vystihnouti jejího ducha a nebýti k ní nespravedliv? Neboť o to jde především, nezatarasiti si rozhled do minulosti posměchem z této vědy, který odevšad slýcháme. Psáváť se o vědě scholastické a o universitách z doby před devatenáctým stoletím vůbec s opovržením, jako by tehdy na universitách byli působili jen samí zabedněnci, neznající než svého Aristotela, Galena, Avicennu. Pohrdání onou starou vědou vysokých škol, obvyklé v dnešních spisech, však za mnoho nestojí: kolik pak dnešních učenců zná z vlastního názoru, jaká vskutku tehdejší věda byla, aby ji mohl s plným vědomím o její nicotnosti odsoudit? Co známe, jsou jen tu a tam nějaká anekdota o otázkách à la, je-li slezina v pravém či levém boku, co bylo dřív, zda slepice či vejce atp. Odsuzujíce onu vědu, opakujeme většinou jen výtky, kterými ji zahrnovali zakladatelé nové vědy, jako Paracelsus anebo van Helmont, a nedbáme toho, že tito vědci méně než proti obsahu vědy klassické psali proti dogmatičnosti, s jakou byla podávána, zapomínáme zvláště, že také učení Paracelsovo a Helmontovo, jako každé jiné, se může lehce státi a stalo se základem dogmatické vědy. Opakujíce dále po všech mužích pohrdání k vědě klassické, vkládáme jim do úst víc, než sami učili: vždyť Paracelsus chválil Hippokrata, souhlasil s Platonem a van Helmont byl Platonovým přívržencem!

Hlavní však neprozřetelnost, nedůslednost, anebo řekněme otevřeně nedostatečná svobodomyslnost v tom záleží, že nemůžeme se nasytiti opovržením k oné universitní vědě mizející v mlze dávných a dávných dob a že si nevšímáme, nechceme všímati zjevů, jako jest Schopenhauer, Nietzsche, Dühring a jiní mužové doby nové, kteří mají proti naší universitní vědě námitky namnoze doslova tytéž jako byly ty, které uváděli Descartes, Paracelsus, Helmont, Bacon a j.

a j. proti universitám doby své. Vlastnosti universitní vědy, proti kterým se takovíto učenci vzpírali a vzpírají, jednotlivých dávno se světa zmizevších osob ani jen scholastiky jako konkrétního systému filosofického, založeného mysliteli stejně geniálními, jako byli zakladatelé jiných systémů vědeckých, nýbrž náležejí vysokoškolské vědě všech dob, duchu, jakým jest ovládána, zvláštnímu způsobu, jakým si vysoké školy upravují kteroukoli filosofii onoho věku; i jest úkolem historikovým pochopiti tohoto ducha a vyložiti, odkud se bere odpor vynikajících jednotlivců proti němu.

Nuže, v čem leží podstata školské vědy? Slov pro její vystižení jest dost a dost: pedantství, slovíčkářství, kult tradice, dogmatičnost, neživotnost, věda od zeleného stolu a jak jinak se tato věda haní. Rozdíl mezi neodvislým myslitelem a školským učencem jest ve způsobu, jak se staví k problémům: oběma jest cílem jistota poznání; kdežto škole však tento cíl jest dán vnějšími podmínkami, nachází samostatný badatel poslední jistotu v sobě samém; odtud škola žádá tradici, která by ověřila její pravdy; dogmata (přesně formulované poučky), která by měla objektivní platnost pro všechny lidi a pro všechny případy; ustálenou formu podání (latinskou řeč, vědecké názvosloví a jistý zvláštní profesionální ráz řešení problémů, který nelze popsati, ale kterého si všimne každý laik). V zachovávání těchto pravidel škola vidí záruku před kolísáním, před blouděním v nekonečnu zjevů a záruku, že jí bude od jiných rozuměno. Badatel individualista však právě těchto podmínek nenávidí, boje se jich jako pout pro volnost svého vzletu. I on se dívá s posvátnou hrůzou na nekonečnou přírodu a jest pln nejistoty o podstatě zjevů, ale instinktivně věří, že jest jakýs pořádek světový, neznámý sice a pochopitelný, ale přece tak mocný, že jej bezpečně provede bouří života, odevzdá-li vedení svému geniu, svému zdravému pudu a rozumu. On pořád pochybuje, pořád hledá, pořád překračuje ustálená pravidla, pořád bouří proti všemu, co bylo vykonáno před ním, a tak jest si nejist o konečném cíli svého hledání, že si sám snad o sobě myslí, že jest třtinou větrem se klátící; a přece, když došel na konec své dráhy, všichni, kdo mají oči k vidění, vidí, jak šel rovně cestou svého ideálu. A čtete-li pozorně jeho útoky proti minulosti, vypozorujete brzo, jak umí instinktivně rozeznávat, jak má své zvláštní porozumění pro své předchůdce, jak i on má svou galerii předků, ovšem svou soukromou galerii, kterou nezdědil, nýbrž sám si vybral dle svého vkusu. Učenec školský se skutečnosti bojí a proto se proti ní obrňuje formulemi; individuální badatel žasne

nad její nekonečností a poznávaje ve svém duchu moc stejně nekonečnou, jako jest příroda, hledí s ní splynouti radostně se jí odevzdávaje. Řecká věda jest vzorem vědy individuální, církevní věda vzorem vědy školské.

Individuálnost vědy nezávislé a objektivnost vědy školské mají obě své přednosti i vady. Vědec individualista jest bližší geniálnosti, jest příbuzný básníkův a přetvořuje život; ale jeho nebezpečím jest extravagantnost a neurovnanost vlastní nauky, neboť neuznává-li tradice, nesmí uznati, chce-li býti důsledný, ani tradice vytvořené vlastním působením a jeho dnešní učení nesmí navazovat na včerejší, nýbrž každé slovo musí býti samostatným zachycením absolutna. Paracelsus nebo z moderních Nietzsche takto vskutku ničili tradici vlastních slov, Paracelsus tak důkladně, že někdy vskutku jakoby nevěděl dnes, co napsal včera.

Byrokratická věda má prosaické cíle: prospěšnost, blahobyt, pořádek; nemá lidského poměru k životním zájmům, ani k politice, ani k umění, ani k náboženství, ani k poesii, bojí se každé bujnosti, zvláště má strach před metafysikou. Jest to věda abstraktní; její minulost leží před námi jako mrtvé schema; její příslušníci se dají patrně differencovati (titul »slavný« jest příliš stereotypním jejich přídomkem), nevíme nic o jejich individuálních názorech a málo o výsledcích jejich práce. Než tato chyba jest následkem každé školské vědy; jsouť takoví učenci pouze nositeli všeobecné, abstraktní vědy, která s jejich osobnostmi tak málo souvisí jako pedagogické zásady, na nichž se zakládá naše školství, s individualitou jednoho učitele. Nesuďmež ukvapeně, že snad tito učenci eo ipso jsou omezenější než jejich odpůrci; byli mezi nimi lidé hloupí i chytří, i velmi vzdělaní, a ovšem, dokud byli živi, slavní; odpůrce Paracelsův, aristotelik Erastus, professor basilejský, byl nesrovnale sčetlejší, logicky jasnější, důslednější a v jistém smyslu modernější než Paracelsus a uvidíme, že i v případě Helmontově jeho protivníci měli z velké míry pravdu — a přece Erastus znamená vědecky jen prázdný zvuk a z odpůrců van Helmontových se nezachovala ani všechna jména, natož nějaké myšlenky, kdežto Paracelsus a van Helmont jsou pořáde ještě předmětem přemýšlení. Lidských chyb u velkých učenců a předností u jejich protivníků vědečtí historikové nedbají, vidouce před sebou jediný ideál učence, takového totiž, jaký dnes na vysokých školách působí; i chtějí nám za každou cenu vylíčiti Paracelsa, van Helmonta, Buffona a jiné jako velmi podobné dnešním professorům a jako muže bez (vědecké) poskvrny a jejich tehdejší

odpůrce jako hlupáky; zatím však historie vědy právě v tom jest velkolepá, že oni samostatní duchové, ačkoli plní chyb a často neobratnější než jejich odpůrci, přece dovedli své ideály odkázati budoucnosti, kdežto zastancům úřední vědy, třebas i chytrým a sčetlým, odjakživa přiřčen jest osud, vyniknouti pokaždé nepochopením nových lidí a urputným hájením svého úřadu proti nim a potom zaniknouti bez positivních stop, tak že po nich nezbude než vědomí, že tu byl kdysi někdo blíže neznámý, kdo byl překážkou pokroku.

Van Helmont útočí skoro ve všech svých článcích na university a v některých článcích mnohokrát. Věda úřední jest mu »naukou podvodu a lenosti«,[1] která má kořen jen v ziskuchtivosti; »ďábel má své ochránce na vysokých školách«;[2] professoři baží jen po světských věcech, chlubí se cizím peřím a přijdou pro svou hrubou nevědomost do pekla;[3] university jsou výkvětem vší ničemnosti;[4] učenci jsou netopýři, kteří, štítíce se světla, ukrývají se v katakombách a hlídají tam pohřbenou pravdu, aby se k ní nikdo nedostal, jakoby jen oni měli na ni právo. Útoky Helmontovy na universitní vědu jsou tak význačny pro jeho dílo, že v čele jeho sebraných spisů jest velký obraz, který je allegoricky znázorňuje: věda leží v rakvi v jeskyni, netopýři kolem a slavní učenci Galenus, Avicenna, Paracelsus a Helmont se namáhají vnésti do hrobky světlo, před kterým netopýři prchají.

Jenže, jak často bývá, tyto útoky Helmontovy jsou sice ve slovech smělé, ale příliš všeobecné, netýkajíce se žádné konkrétní osoby, žádného konkrétního professora ani jeho nauky; ba zdá se tu a tam, že se Helmont proto tak hněvá na své odpůrce, že si na ně netroufá. Vydal na př. spis o léčivých vodách ve Spaa, ve kterém napadal nevědomost »škol« o podstatě horečky, ale, jak píše, spis jeho byl přijat nepříznivě, právě pro příliš ostré útoky;[5] nuže, snad teď, v druhém vydání, své útoky odůvodní? Naopak, Helmont skoro odvolává: nepsal prý, »aby nadával tomu nebo onomu, nýbrž vůbec proti nevědomostem všech škol«. Netýkají-li se jeho výtky jednotlivců, koho se vůbec týkají? K tomu musí ještě Helmont uznati výtku odpůrců, že popírá staré věci, nepodávaje nových; on prý jim nepoví své t a j n é prostředky, »neboť se perly neházejí sviním«. Laciná výmluva!

(Pokračování.)

---

[1] S. 5. [2] S. 979. [3] S. 939. [4] S. 530.

[5] S. 938: »weil ich etwas scharf wider die irrigen Irrtümer geschrieben.«

Naše národní situace.

(Přehled národnostních poměrů našich.)

Napsal Rudolf Havlíček.

Pohlédneme-li na národnostní mapu Evropy, vidíme jasně, že opravdu jako klín vybíhající z jednotného tělesa slovanského vraženi jsme do cizího prostředí a že vskutku jsme přední stráží Slovanstva. Po zdolání Slovanů polabských a pohlcení Slovanů na jih od nás v zemich alpských, brzy ve středověku počatém a po několika stoletích skončeném, zůstáváme zde od staletí jedině my, odolávajíce s tvrdostí a neústupností přívalům němectví. Dějinami našimi od prvních již dob, zahalených ještě nejistými zprávami a domněnkami, až po dnešní dny jde řada událostí, tu třeba v drobném, nehlučném boji se jevících, tu v krvavých šarvátkách a velmi často v mohutných vlnách bouře válečné se zdvihajících, splývajících v jeden dlouhý řetěz boje národa našeho o zachování národní svébytnosti a existence. Zápas tento tvoří podstatnou část dějin našich a je-li pravda, že život je boj, pak není snad v životě národů příkladu, kde by se pravda ta lépe osvědčila, neboť život náš jest jediným nepřetržitým zápasem.

Idea zachování národa, třebas si jí jednající osoby zejména v prvních dobách nebyly vědomy, pronikla všude a od konce čtrnáctého století uplatňuje se již myšlenka národnostní zcela vědomě a nacionalismus provází a tvoří důležitou složku všech událostí a hnutí i takových, které ve válkách husitských a bouřích třicetileté války vzedmuly se nejvýše a jichž vlastní původ vyvěral v myšlenkách jiných.

Je charakteristické, že uvědomění nacionální vycházelo z drobného lidu. Již ve středověku v městech Němci ovládaných český živel tvořili lidé pracující a menší měšťané a v jejich řadách počalo se hnutí směřující k uplatnění češtiny a potření německého vlivu. Stejný úkaz jako v této době úsvitu uvědomění národního a nacionalismu českého pozorovati můžeme i v době probuzení. Tu opětně český živel representován byl lidem venkovským a pracujícím lidem a drob-

ným měšťanstvem ve městech a z těchto vrstev vyšli ti, kdož pak budili jiné k uvědomění a životu národnímu. Rys tento jest nejen sympatickým, ale ukazuje i oprávnění naše k vedení boje a účasti na něm. Nebylo by hnutí těchto vrstev, kdyby nebyla vyvolána nespravedlivostí, nesrovnalými poměry a nepřirozenou nadvládou a ujařmením. Tento znak jeví se až po dnes, zejména v místech, kde boj děje se bezprostředně. Tu národní potřeby českého člověka vystupují zcela zřetelně jako potřeby přirozené, zcela lidské a jest zvláště jasno, jak blízké v našem případu jsou a mají býti idea národnostní a myšlenka demokratická. V boji našem, v němž nežádáme než to, co po lidském právu nám patří, v němž chceme, abychom žíti mohli svým životem a svobodni, idea správně pochopené demokracie může býti vlivnou silou a u těch, kdož neúčastni, k našemu zápasu jenom přihlížejí, buditi musí sympatie k nám. Mravní podporu široká evropská veřejnost, pokud ví a zajímá se o náš boj, přinésti musí vždy nám, neboť bojujeme za přirozená práva, chceme žíti a míti podmínky k životu a nebéřem právo na život a podmínky k němu jiným.

Idea tato jest vůdčí myšlenkou našeho národního boje, vyjádřena jest hesly Palackého »Svoji k svému a vždy dle pravdy«, »Co nechceš, aby ti jiní činili, nečiň ty jim« a můžeme říci, že pohlížíme-li na celnový postup náš i na jednotlivosti jeho, jdeme až úzkostlivě přesně dle těchto pravidel.

Boj náš jest rázu dvojího: bojujeme o sebe jako celek a bojujeme o jednotlivé své části. Nemáme ani trochy politické své samostatnosti, téměř ve všech svých potřebách spoléhati musíme pouze na sebe, když ne zplna sami si je opatřovati, tedy aspoň z valné části vlastními prostředky nedostatky nahrazovati. Vyvíjíme se i kulturně i hospodářsky vlastní silou v rámci státu, jehož představitelé a vlády na pokrok ten hledí s nechutí, ba i s nenávistí, činíce mu namnoze i rafinovaně vyhledávané překážky. Nemůžeme o sobě rozhodovati a sami sobě vládnouti; správa záležitostí našich nespočívá v rukou našich, ba nelze nám ani dovolati se práva svého jazyka u úřadů.

Jiný boj jest na rozhraní národnostním, kde způsob a zbraně vedeného proti nám útoku jsou často hnusné. Tu jest pravý boj, neboť namnoze, zvláště v přiostřených poměrech let posledních, jde skutečně i o osobní existenci. Vypovídání z práce a z bytů pro národnost, vytloukání českých místností, barbarské počínání ve školských věcech a znásilnění osobní svobody i shromažďovacího práva jsou význačnějšími jeho znaky. Tu bojuje se od místa k místu, tu v poměrech a prostředky lepšími, tu za okolností nejkrutších, boj ten každou místní

skupinu plně vyčerpává a úspěchy jeho stojí ohromné námahy. Boj vede se bezprostředně všude tam, kde denně nepřátelské strany se setkávají a dále vnikají jen ozvěny jeho a nejprudší rány, povzbuzujíce ovšem k akci i celek.

Je samozřejmo, že obě složky zápasu našeho se doplňují: jde-li o celek, musíme míti na zřeteli i menšiny a části ohrožené, jde-li o tyto, máme na zřeteli i osud celku. Jak dalece a jak vlivně působí politika naše, jíž první část boje provádíme, na boj v menšinách, a jak zas tento na politiku, nelze stanoviti a třebas bychom vždy ve vlastním zájmu svém trvati museli na tom, aby vždy zachována byla mezi nimi souvislost, nemůžeme žádati, aby postup řízen byl jednostranně. Tu drobná válka se svými důsledky, onde diplomacie, sebevědomá i cílevědomá a silná ve svých snahách i skutcích a znalá poměrů a stavu bojiště, avšak s taktikou, volenou dle okolností — toť asi v jádře, jednoduše vyjádřeno, nejlepší a nejužitečnější poměr obou těch složek.

Jest třeba míti vědomí, že ten boj, který odehrává se v menšinách, jest bojem nás všech. Po pádu jednoho místa posune se nepřítel blíže k nám a dojíti může i tam, kde s netečností a klidem považovali se za bezpečné. To příkoří, jež děje se jednomu členu národa, bude se díti za stejných okolností i druhému naprosto bez ohledu na případný rozdíl společenského postavení obou. Rozhodovati bude národnost. Známe jednotlivé případy z časopisů, tu čteme o severních Čechách, tu zprávu z Vídně, tu ze Slezska nebo z Moravy — seznáváme, že není směru, kde bychom nebyli bojem zaujati, jest třeba však znáti poměry všude a řešiti sice boj dle místních poměrů, avšak s ohledem na tyto poměry celkové.

Podati pak přehled celkového stavu a upozorniti na význačné jednotlivosti jest úkolem tohoto článku.

Německá oblast Čech prostírá se v jednotném pásu na jižních hranicích, západních, severních a severovýchodních, postupujíc od Nových Hradů ke Kaplici, Č. Krumlovu, Prachaticům, Vimperku, Kašperským Horám, Hartmanicům, Nýrsku a ku Všerubům, kde za Domažlicemi splývá s hranicemi zemskými. Odtud pás ten značně se šíří směrem k Horšovu Týnu a Stodům, dosahuje téměř k samotné Plzni, od níž hranice jeho jdou rovně k severu ku Manětínu a zabíhají pak dále na východ téměř ku Rakovníku. Od Postoloprt jde pak hranice převážně německého území k Litoměřicům, podél Labe ku Štětí a Liběchovu u Mělníka, kde uhýbá se k severovýchodu

přes Bezděz k Liberci a Jablonci a u N. Světa opětně dotýká se hranic zemských.

Další území německé jde podél severovýchodních hranic království českého k Vrchlabí, Dvoru Králové, Trutnovu a Polici. U Náchoda přerušeno jest opětně jednolitým územím českým, které zde přesahuje hranice zemské až do Kladska. Pak od Olešnice táhne se v horách Orlických úzký pruh německého území přes Rokytnici a Králíky a postupuje tu na Moravu. Severní Morava od Šilperku, Šumperku k Unčovu, Šternberku, přes Libavu až k Novému Jičínu tvoří jednolité pásmo německé, největší to území německé na Moravě vůbec, které splývá s opavským Slezskem, jehož celé dvě třetiny od Opavy k západu jsou německé a souvisí s německým tělesem v sousedním pruském Slezsku. Němci silně promíšeno jest Ostravsko, které sice jest z ohromné většiny české a polské, v němž ale německý vliv uplatňuje se silou, bezohledností svou takřka bezpříkladnou.

Tedy vnější hranice království českého, až na velmi malou výjimku u Náchoda, obsazeny jsou živlem německým, stejně tak moravské hranice, a ve Slezsku jde německý živel ne jen po hranicích, ale v celé zemi až k Opavě. Opavské okolí a celý kraj odtud k východu mimo Fulnecko jest český a český živel zde opětně přestupuje do Slezska pruského na Ratibořsko. Ostravsko promíšeno jest Němci a Poláky, Frýdecko, západní část Těšínska, jest české, sousedíc tu s jednotným územím polským.

Na jihu Moravy vystupuje druhé hraniční pásmo německé, jímž Němci souvisí s jednotným tělesem německým v zemích alpských. Od Břeclavy k Hustopeči a Židlochovicům a odtud ku Znojmu, Vranovu a Slavonicům jde pásmo to, k němuž pak v Čechách pojí se německý poloostrov na výběžku novobystřickém a v okresu jindřichohradeckém. Souvislost mezi tímto pásmem a jednotným pásmem německým v Čechách, od Nových Hradů se táhnoucím, přetržena jest na Třeboňsku územím českým, které se tu spojuje s územím bývalé župy vitorazské, kde jest řada obcí českých nebo s četnými Čechy.

Kromě těchto souvislých celků, jež ostatně vybíhají z jednotného tělesa německého v říši německé a v zemích alpských a jež názorně ukazují, jak postupem doby území naše bylo svíráno a jak cílevědomě šlo se od osazení hranic hlouběji do všech našich zemí, jsou ještě uvnitř českého živlu německé ostrovy, jichž význam ani z daleka nelze přehlížeti.

Největší jest onen, který prostírá se v Čechách na Lanškrounsku ku Litomyšli a Poličce a zabíhá do Moravy na Svitavsko a Tře-

bovsko, tvoře zde značné území německé, které od onoho území na hranicích slezských odděleno jest úzkým pruhem českým na Zábřežsku a Šilpersku. Druhým ostrovem jest jihlavsko-štocký. Část okresu jihlavského a okres štocký v Čechách tvoří ostrov německý, kterým znovu přetržena jest souvislost českého živlu na hranicích česko-moravských. Vedle těchto ostrovů při celkovém toliko přehledu sluší ještě uvésti ostrovy brněnský a olomoucký.

Český živel v Čechách a na Moravě spojen jest tedy pouze třemi pásmy. Uzoučkým proužkem nad Lanškrounem na Šilpersku, dále pruhem od Brněnce v okresu poličském až ku Polné a pruhem od Jihlavy ku Kumžaku na Jindřichohradecku. Těmito pruhy jedině jest umožněn bezprostřední styk českého živlu v Čechách a na Moravě a celá tato česká oblast pouze na východním, neširokém pásmu hraničném přiléhá k slovanskému tělu, sousedním Slovákům a Polákům, kdežto na všech stranách kol do kola obklíčena jest Němci.

Již samotné toto položení dává důvody pro nejužší naše semknutí a pro utužování přátelství se Slovanstvem ostatním, především s nejbližšími nám Slováky. Moravou jsou Čechy spojeny se Slovanstvem, ona jest pro Čechy samotné mostem, spojujícím je s velikým slovanským územím, Slováci a Těšínsko jest takovým mostem pro Čechy i Moravu.

Ve všech označených zde územích německých, resp. převážně německých, nejsou poměry stejné, ba jsou velmi rozdílné. Jednak území ta tvoří tu obvody široké a rozsáhlé, tu úzké, nutně se připínající k sousednímu českému tělesu a tím vnitřním poměrům a vnějším vztahům dány jsou rozličné podmínky. Jednak národnostní promíšení jednotlivých těchto obvodů jest velmi různé a konečně velmi značnou měrou působí i ráz kraje a poměry sociální, měnící se značně buď převahou průmyslu či jeho nedostatkem.

V pásmu nejprve jmenovaném, v pruhu od Nových Hradů přes Č. Krumlov a Prachatice k Domažlicům se táhnoucím, jsou poměry jiné, než v širokém pásmu západním a hojně smíšeném severním. Centrem nejjižnější části té, působícím ale ještě mnohem šířeji, jsou Č. Budějovice. Neleží ovšem v obvodu uvedeného pásma, odděleny jsou od něho souvislým územím českým, vykonávají však naň, stejně jako na své české okolí, značný vliv. České Budějovice jsou klíčem ku českému jihu, jimi stojí a padá německví t. zv. německého ostrůvku českobudějovického, a ony silně působí na poměry na hranici národnostní na Kaplicku, Č. Krumlovsku a Prachaticku.

České Budějovice se svým nejbližším okolím jsou klasickou půdou boje národnostního a nejmarkantnějším dokladem nespravedlivých volebních řádů zemského a obecních. Roku 1880 měly dle úředního sčítání 11.812 Čechů a 11.829 Němců, tedy bylo napočteno právě stejně Čechů co Němců. Od doby té, kdy také počal růsti průmysl a obchod českobudějovický, stoupnul značně počet obyvatelstva, avšak přírůstek jeho šel takřka výhradně na účet Čechů. Byloť r. 1890 napočteno obyvatelstva české obcovací řeči 16.585, německé jen 11.642, roku 1900 české 23.421, německé 15.436, a konečně r. 1910 české 26.090, německé 15.967. Počet českého obyvatelstva tedy za třicet let dle úředního sčítání vzrostl ze 49.94 procenta na 62·03 procenta, kdežto německého klesl z 50·06 procenta na 37·97 procenta. Tak jako v přírůstku obyvatelstva jsou v městě Češi na postupu, jdou ku předu i na poli kulturním a hospodářském. Jest málo míst v Čechách, která pochlubiti se mohou školstvím tak bohatým a rozmanitým, jako Č. Budějovice, a uvážíme-li, že všechno to školství vzniklo svépomocí českou, oceníme faktum to s tím větším uznáním. Na poli hospodářském pronikli Češi českobudějovičtí tak dalece, že průmysl a obchod německý, který Němcům byl hlavní podporou a úředním jich protektorům tolik imponoval, počtem závodů dohánějí a stejně tak jako lze konstatovati stagnaci nebo pomalý vzestup počtu obyvatelstva německého, lze pozorovati i stagnaci v hospodářském podnikání německém. Podniků větších, zařazených do prvních tříd výdělkové daně, jest sice stále většina německých, počet českých ale stoupá a nad to význačné pak podniky české, mající největší důležitost, jsou podniky akciové.

Jest známo, že zastupitelstvo obecní jest ze dvou třetin v rukou německých, díky volebnímu řádu a volebním podvodům, a poněvadž na složení okresního zastupitelstva má největší vliv obec, jest i okresní zastupitelstvo českobudějovické z velké většiny německé. V celém okresu napočteno bylo r. 1910[1] Čechů 50.909, Němců 23.584, avšak z 36 členů okresního zastupitelstva jest toliko 8 českých, a to za obce venkovské. Ostatní sbory, zejména obec budějovická se 17 zástupci, vyslaly zástupce jen německé.

Obdobné poměry národnostní, jaké jsou v Č. Budějovicích, jsou i v t. zv. německých obcích okolních. Je-li německví v městě na ústupu, jest tomu v sousedních obcích měrou ještě větší. Z nepatrných země-

[1] Není-li při počtu obyvatelstva rok, pak rozumí se, jde-li o okresy, r. 1910, jde-li o obce, r. 1900, jelikož podrobné výsledky sčítání ještě nebyly publikovány.

dělských vesnic vyrostla vlivem průmyslu v Č. Budějovicích zejména nejbližší místa v početné osady. Kdežto 23 ony vesnice, jež třeba míti na mysli při řeči o němectví na Českobudějovicku, čítaly r. 1880 Čechů 1926 a Němců 4193, čítají dle sčítání z r. 1910 Čechů 11.001 a Němců 5643. Češi tvořili tedy před třiceti lety v nich pouze 31 procent, nyní pak činí jich počet 66 procent. Obce ty tvoří 15 politických obcí, z nich pouze dvě, vykazující však rozhodnou, značnou převahu obyvatelstva českého, mají obecní zastupitelstvo české, ostatní německé. Politická obec Čtyry Dvory, abych uvedl příklad nejmarkantnější i pro povšechný vzrůst obyvatelstva, i pro úpadek německý, ale i pro zvrácené poměry, jaké zaviňují nynější volební řády, čítala r. 1880 Čechů 297 a Němců 367, dnes čítá Čechů 3068, kdežto Němců toliko 266, zastupitelstvo obecní je ale německé.

Obce ty, živeny jsouce agitací Böhmerwaldbundu a německými kruhy českobudějovickými, udržují němectví své velmi houževnatě tak, že nescházejí ani případy nejhoršího boje proti českým občanům, jakými na příklad jsou události, souvisící se zřízením českých škol v Rožnově, Českém Vrbně a Rudolfově.

Změna volebního řádu obecního, na podkladě zásad demokratických provedená, nutně by přivedla zde národní náš prospěch a poměry rázem by se převrátily. Pádem násilné, nepřirozené vlády německé v jednotlivých obcích ovšem utrpělo by značně i němectví jejich, jež ve své síle drženo jest právě využitkováním nynější politické převahy. Poměry vyvíjejí se tak, že nepřirozený stav nynější na dlouhou dobu naprosto není udržitelný.

Široké okolí českobudějovické až k N. Hradům, Kaplici, Č. Krumlovu a Prachaticům jest úplně české. Všechna tato města, zgermanisovaná teprve po válce třicetileté, leží těsně na hranici národnostní a promíšena jsou silně obyvatelstvem českým. V N. Hradech i jiných obcích téhož okresu jest dosti Čechů, avšak neorganisováno, a ztrácejí se tak jako pouzí jednotlivci v německé převaze. Jediná obec okresu novohradského má správu českou: Hranice, ležící v sousedství okresu třeboňského na hranicích dolnorakouských. V kaplickém okresu jsou české obce Dlouhá s osadou Výheň, Porešín s osadou Rozpoutí a Soběnov s osadou Přísečno, které mají obyvatelstvo veskrze české, obec Žár má polovinu obyvatelstva českého, polovinu německého, ostatní obce mají velikou převahu obyvatelstva německého, ačkoli v četných z nich jest rovněž více méně Čechů, zejména v Kaplici, kde napočteno bylo úředně vedle 2214 Němců i 209 Čechů. S Kaplickem sousedí převahou německé obce Pečín a Kondráč. K poslední patří i osada Čiž-

krajice, kde bylo 197 Čechů a 37 Němců a kde nedávno Schulverein zařídil školu — za jakým účelem, ukazuje národnostní složení obyvatelstva.

Okres českokrumlovský má 13.939 Čechů, 18.029 Němců. Ze smíšených obcí vyniká zejména Č. Krumlov samotný s 1317 Čechy, dále Mirkovice, obec úplně česká, k níž připojeny jsou osady Chabičovice a Zahrádka s obyvatelstvem německým. I bývá o volbách sváděn vždy tuhý boj, v němž převahu však získají Češi. Důležitým místem jest Pláně Dolní a Pláně Věžovatá, kde zřízena česká škola, jejíž otevření dálo se za asistence četníků. Sousední okres chvalšinský má vedle řady smíšených obcí, kde však menšina česká není příliš značná, ryze české obce Novou Ves a Brlohy. Poslední obec má sice dle úředního sčítání jen tři Němce, ale má i veřejnou německou školu. S Chvalšinskem souvisí německé obce na Netolicku. Jsou to Babice, Chvalovice a Chrášťany v okresu netolickém a Radošovice a Záboří, patřící do okresu českobudějovického, jež úzkým pruhem vybíhají do českého území až k samotným Netolicům.

Okres prachatický má, pokud venkovských obcí se týče, převahu českou. Čítá celkem 11.181 Čechů a 10.597 Němců (dle sčítání z r. 1910). Prachatice samotné dle úřední statistiky z r. 1900 mají jen 941 Čechů vedle 3334 Němců, leč počet Čechů odhaduje se téměř na polovinu všeho obyvatelstva. Okresní zastupitelstvo má českou většinu. I okres vimperský má velký počet obyvatelstva českého. Čítá 12.180 Čechů a 17.433 Němců. Mimo Vimperk, kde napočteno bylo 464 Čechů a 4225 Němců (r. 1900), jsou obce ostatní téměř naprosto s obyvatelstvem jedné národnosti.

S okresem vimperským sousedí okres kašperskohorský, kde Čechů jest 8063, Němců 8789, odkud jde živel německý i do sousedního okresu sušického, v němž napočteno bylo 3106 Němců. Zejména uvésti sluší i německou menšinu sušickou, počtem sice ne značnou, avšak uplatňující se. Soudní okres hartmanický v hejtmanství sušickém má 191 Čechů, stejně tak soudní okres nýrský v hejtmanství klatovském má Čechů počet malý: 380. Z něho vybíhá do klatovského okresu několik německých obcí a má klatovský okres 1038 Němců.

(Pokračování.)

Teréza Nováková.

Napsala Marie Majerová.

Vcházíme-li do pracovny, záhy potom, kdy na věky byla opuštěna, kráčejme po špičkách, zatajme dech, abychom nerušili posvátného klidu, v němž tu všecko odpočívá. Odešlo tělo; předměty však kolkolem dosud září stopami a sledy rukou, které naposledy jich se dotýkaly, očí, které naposledy na ně hleděly; i ticho, které tu zbylo, truchlící po ní, zdá se býti ještě součástkou její bytosti; vše pomíjivé vytrácí se odtud, jak čas plyne, jen duch její stále zde poletuje, proniká nás, smělé návštěvníky, její tvůrčí duch naplňuje svou přítomností komnatu pracovní. Duch nezemřel, on nezemře, bude žít, nesmrtelný jako myšlenka, mladý, živý duch její práce. Utěšuje v zármutku nad jejím odchodem, dává naději a záruku do budoucnosti věčného života, věčné mladosti, jaké neskytá tělo. Mocí svého ducha ožije vždy, v kterémkoli létě, v kteroukoli chvíli, když mysli vnímavé zabývati se budou jejím dílem; když ruce čtenářovy chopí se její knihy, krev její přelije se mu do žil po dobu, kdy upoutána bude jeho myšlenka obsahem knihy. Tak s pokolení na pokolení v budoucnu žíti bude ta, která po dobu časného svého bytí tak často vracela se do minulosti a žila s pokoleními dávno vymřelými, mluvila jejich slovy, nosila jejich myšlenky a probíjela jejich boje. A proto ne již se smutkem po osobě, ale u vědomí slavného osudu pokloňme se tvůrčímu duchu spisovatelčinu, vzdejme čest všemu, co vykonáno bylo v této pracovně, kam vcházíme vděčni a skromni, pozdravme jméno, které jest radostným zvukem a ctí české literatuře, jméno Terézy Novákové.

Narodila se v roce 1853 v Praze, z matky německé, která však přála kulturním snahám Čechů, z otce Lanhause, na půl Čecha. Bydleli na rozhraní dvou ulic ve velkém domě, který měl smutnou historii. Byl určen pro českou školu, vystavěn ze sbírek, ale nadšení vlasti prospěšné schladlo, čin nedokonán; ochablí vlastenci dům prodali a učebny změnily se v soukromé byty. Zahrada při domě stala

se střediskem mnoha nájemníků a ještě více snad jejich dětí, které tu skotačily, deklamovaly a zpívaly, majíce obecenstvem své rodiče, sdílely si názory o knihách přečtených, vymýšlely hry, učily se básním do nekonečna opisovaným; tu poznala dívka, která měla se později státi chovankou českého ústavu, tragickou postavu mladého žida, vlastence, který pro své národní přesvědčení ocital se ve výjimečné situaci jak u své německé rodiny, tak u průměrných vlastenců. Jako student, vyspělý a uvědomělý, nemohl snésti urážek českému národu, jimiž neskrblil jeho otec; po prudké scéně odběhl z domova — a utopil se. Tato zanícená postava idealisty, tak kouzelně romantická, stála na první stezičce, jež vedla Terézu Lanhausovou do života. S ním dívka se spřátelila, čítala tehdejší »Humory« a jiné satirické časopisy, s ním poznávala Havlíčka a sdílela slovanské nadšení pro Polky pohostinsky vystupující na českém divadle; vedle tohoto Čecha prožila mládí své. Dospívala a rozkvétala v opojném jaru národního vzpružení, v letech šedesátých, a její výchova byla česká. Možno říci, že byla více než česká — byla vlastenecká. Amerlingův ústav, kde se vzdělávala pod ušlechtilým vlivem Svatoslavy Amerlingové, vychovával novou českou generaci, vědomou svého češství, hrdou na své češství, zanícenou, třebaže trochu romantickou a snad, jak by se zdálo dnes, staromódní. Rozvíjela v přejícím, úrodném vzduchu, a nitro její ozvalo se prvními básněmi. Změť citů hledala formu. Posílala své dívčí prvotiny V. Hálkovi, ten jí však, jako nespočetné řadě mladistvých dívek a jinochů, příspěvky odmítal. Vyrojilo se tehdy zajisté velké množství povolaných i nepovolaných veršovců, již hýčkali ve svém nitru božskou jiskru talentu; Hálkova ruka shasínala jejich illuse, jisker opravdových však neutlumila.

Současně s prvním probuzením literárním Teréza Nováková uvědomila si své ženství. Ne-zoufale, bolestně neb sentimentálně: býti ženou znamenalo jí snažit se o svá práva; tož o právo býti celým člověkem jako jest muž, býti šťastnu, pracovat, zkoumat, učit se. Lačnost učení a poznání vyznačuje mladá její léta, žene ji do spolků, ke knihám, ke studiu. Jest opojena vším, co život skytá, chce, aby každá žena usilovně snažila se vzděláním o své osvobození, aby každé, jako jí, dostupny byly umělecké poklady, hloubky citu, radosti z národního růstu.

Jazykové její znalosti přiblížily jí anglickou literaturu, jejíž pilnou čtenářkou byla po celý život; miláčkem z anglických autorů stal se jí Dickens a Byron, dle něhož později pokoušela se utvořiti některé mužské postavy. Horlivý a vroucí zájem přinášela dějinám,

kterým v oné romantické době věnována byla všeobecně zvýšená pozornost; v nich kořenily všecky sotva vypučevší naděje v budoucnost národa. Byla slečnou dobře vychovanou, vzdělanou, jakkoliv pohled její objímal obzor celkem úzký a chudý měšťanského života pražské rodiny a společnosti. Romantické sny spřádaly se v mladé hlavě; mnohé z nich realisovala později T. Nováková v prvních povídkách svých, tak sen o krásné světlovlásce Lauře, nešťastné nevěstě a milence, o dceři hajného a hraběti, o smutném osudu mladého kočího, uštvaného hraběcí choutkou šílené jízdy, o citu něžném jak bílá luční květinka, jenž rozvil v srdci žačky dívčí školy k professorovi. Těmto »prácičkám«, jak je sama autorka v předmluvě nazývá, nechybí sentimentalita a přílišná sladkost naivního mládí. Vyšly v třetí knize autorčině, nazvané: Z měst a ze samot (1890). Jsou v ní všechny prvky, z nichž později vyvinuly se autorčiny charakteristické vlastnosti. Jmenované motivy dokazují schopnost obraznosti, drobnůstky nazvané »Klepy z plesů« svědčí o daru bystrého postřehu, ač i jinak jsou zajímavy, ukazujíce na autorčino minění, odlišné od mínění současných slečen a paniček. Kus nálady zachycen je v arabesce, motivované jímavými slovy Hugovy písně:

Si vous n'avez rien à me dire,
pourquoi passer auprès du moi?

Poslední črta v této knize je čerpána z předměstí a ukazuje již na talent realistické kreslířky. První její kniha jest »Z naší národní společnosti« (vydaná roku 1887) a jest již ohlasem života v národně a společensky dosud neprobudilé Litomyšli, kam mladá spisovatelka odjela se svým chotěm, prof. Novákem, za kterého se provdala v roce 1876.

V Praze stala se Karolina Světlá přítelkyní T. Novákové. Obě ženy přilnuly k sobě mnoha společnými zájmy, o nichž široce vypravuje obsáhlá jejich korrespondence. Nováková kdysi v ženském spolku přednášela o Světlé s hovorností, jaké bylo schopno jen čisté její nadšení. Poslala přednášku Světlé; Světlá skromně odmítala hyperboly, ale později přece svolila, aby přednáška vydána byla v knize. Tak sblížily se obě spisovatelky. Světlá bystře odhalila skrytá niterná bohatství mladé ženy a pobízela ji, aby psala. Spolu hovořívaly dlouze o reformaci, o niž Světlá v poslední době svého života zvláště se zajímala, o otázkách filosofických, a zvláštní dychtivou zvědavost probudila v ní o národní obrození. Tak jiskérka, vznícená v ústavě Amerlingově, byla rozdmychována, stala se jiskrou,

zapalující vrstvu po vrstvě duševních schopností Terézy Novákové. Nevzplály hned plamenem, ale jiskra konala neviditelna očistnou a tvůrčí práci. Přátelství Karoliny Světlé zůstavilo hluboké stopy, a spojilo i literárně obě ženy tak, že tvorba Terézy Novákové navazuje na odkaz Světlé, a v pozdějších velkých dílech ukázalo se, že Nováková je přímou dědičkou Světlé v české literatuře.

V Litomyšli žila Nováková devatenáct let. A celých deset let tam žila, než se odvážila literární práce. Když náhle změnila rušný život pražský za ztrnulý klid malého města, které v nijakém směru dosud nebylo probuzeno, byla zaražena a zklamána. Všední lidé ve všedním městě jí nepřipoutali; za to jí učarovala krajina. Celý kraj od Litomyšle až k Poličce stal se cílem jejích procházek, neúnavných turistických výletů; chodila pěšky, prohlížela vesnice, promlouvala s ženami, s dětmi, s muži, a shledala, že nejen příroda, ale i lid tohoto kraje stojí za to, aby byl prozkoumán, poznán, obdivován.

Nejen tedy rybník Zimka, půvabný v letní zeleni, nejen scenerie takořka alpských smaragdových údolí a holých skal v horách poličských, ale také svérázní pantátové a prostoduché panímámy staly se předmětem horlivého zájmu. A již skryté popudy budoucí spisovatelky nevědomky hnaly ji, aby psychologicky ohledávala každou povahu, aby hledala příčiny, následky, důvody jednání tohoto lidu, aby pozorně naslouchala jeho řečem a vylupovala z nich hutné jádro životní moudrosti a věčného zákona vývoje a pokroku. Zvolna, jak se s lidem setkávala, pronikala slečna z města jeho nepřístupné a uzavřené povahy; byla téměř již třicetiletá, když napsala první stránky svých zkušeností. Po knize »Z naší národní společnosti« (1887), kterou možno nazvat prvními zápisky z postřehů životních, následuje monografie o Světlé, pak »Z městaze samot« (1890) a »Maloměstský román«. Vyšel v »Příteli domoviny« r. 1890, a formou konvenční podává mládí, rozpuk a ztroskotání mladé dívky, dcery národního mučedníka (asi Havlíčka). Ne však pro svůj obsah věcný zajímá mne zvláště tento román: pro hledisko autorčino pessimistické a hořké na život, na spravedlnost osudu a nespolehlivost lidského srdce. S tímto pessimismem, ovšem uvědomělejším, setkáváme se mnohem určitěji v pozdějších románech, které psala autorka jako žena zralá a zklamáními zkrušená. Připočtu-li k tomu svazeček »Libuše«, obsahující »Tři ženské podobizny«, uzavírám tím první tápavé a těkavé období autorčiny tvorby. Námětem jsou zde tři postavy dívčích snů, třebaže stavící na základech skutečných osob. První je baronessa

mužatka, typická obyvatelka Malé Strany, »haluz svého rodu v sebe stulená«, druhá je realistická postava služky, vymalovaná dle skutečných údajů a dosněná spisovatelčinou obrazností, třetí je obrázek vlastního nitra autorčina, horujícího o volné ženě, o kráse ženské samostatnosti.

»Třemi podobiznami« loučí se spisovatelka s dívčím svým sněním a odvrací se od úzkých zájmů slečinkovských, od marných pokusů probudit společensky město, kde bydlí, a připoutává se k lidem, věcem, jevům ji obklopujícím. Nemohu však nevzpomenout zde knihy vydané v »Libuši« r. 1891 pod jménem »Slavín žen českých«, v níž nadšená vlastenka se zabývá všemi ženami českými, známými z dějin, a několik zajímavých kapitol věnuje ženám českobratrským, exulantkám a trpitelkám, bludařkám. Zde je směr, kterým se nyní bráti budou výhradně její studie na prospěch všem příštím pracím.

Roku 1887 etnografky moravské pořádaly v Litomyšli národopisnou výstavku, a tehdy Nováková seznámila se s novými snahami, s hnutím národopisným. Od té chvíle stává se horlivou sběratelkou lidových krojů a vyšívání, podporuje sbírky pro Náprstkovo, Zemské i Národopisné Museum, jemuž pak i svou sbírku trvale zapůjčila. Ze svých poznatků sestavila studii o českém lidovém vyšívání a vydala ji s názvem: »Kroj lidový a nár. vyš. na Litomyšlsku« (1891). Jakým důkladným poznáním folkloru, prostředí a všeho zevnějšího byla připravena pro práci na budoucích literárních dílech, dokazují ještě knihy »Z nejvýchodnějších Čech« (1898) a »Východočeské lomenice« (1903). To všechno muselo býti napsáno, aby vzniklo její románové patero, kterým se vklínila do literární historie české nepostrádatelně.

Východní Čechy nejdéle ze všech českých krajů zachovaly si sledy bývalého husitismu; lid zdejší, tvrdohlavý, do své víry zarytý, po náboženské pravdě dychtící, mudrlantský, nedůvěřivý a prostý, dlouho zůstal věren náboženství evangelickému, a persekuce a krutost trestů nedovedly jej oblomit. Stará bratrská tradice tkví hluboko v celém kraji a projevuje se i zevními pozůstatky slávy bratrské, zachovalými farami, zvonicemi, kancionály, biblemi. Knihy bratrské, ležící v museu litomyšlském, uchovány nám potomkům jen tvrdým odporem lidu, jemuž bylo skrývati je po půdách, pod zemí, a zapírati s nasazením vlastního života! Kam se ohlédneš, všude památka; zde tradice náboženské setrvačnosti vskutku vyvěrá ze země...

Skrytý šum podzemních pramenů slyšela T. N., viděla stopy, před staletími způsobené rozvodněnými prameny, šla za žilkami pramenů těch, zřela je růst, mohutnět, naslouchala hukotu silnějšímu, úděsnému, hrozivému... A v duši její vznikaly nové sny; ne však již dívčí sny, zabývající se malichernostmi života, ale sny heroické, sny o činech, sny o velkých lidech, o statečných duších, o celém, pevném, žulovém člověku. Viděla a malovala... Viděla nízké sednička v chalupách, viděla ohromné stavy tkalcovské a na nich přilepené lidské pavoučky, pracující a pracující. Viděla nejen tuto mechanickou, ale též skrytou duševní práci lidských pavoučků. Naskicovala několik postav z kraje: stařenky, holčičky, podruhyně, hladové a vyhublé tkalce — a hle, ve vypravování o jejich příhodách a v líčení nálad není již šedi, proudí tu míza životní, rdí se teplá krev probíhající žilami. Tu je život, tu je realistický talent, promluvivší první slovo. »Úlomky žuly« jmenují se čtyři črty svázané v knihu. V nízkých světničkách vidíme prostinký nábytek, vidíme, jak obyvatelé jejich jsou oblečeni, přihlížíme jejich práci; věru že i chut s nimi dostáváme na dva dny touženou a čekanou drobovou polévku, hladovíme s nimi, a jídlo zdá se nám prvním a hlavním životním zájmem, cítíme své zuby a žaludek intensivně jako oni. Chápeme je tak srdečně, jak je kreslí pozorovatelka. Mluvíť jejich mluvou, širokou, otevřenou mluvou horáckou, nenápadně otvírá jejich obzory duševní, proniká je a činí je blízkými i známými. Líčení její působí bezprostředně a neosobně.

»Úlomky žuly« jsou sytě barevnou skicou k pateru velkých románových obrazů, kterými z literární pracovnice stala se mistryně. Teď má již zkušenosti, vyzrál její myšlenkový kvas, umí zacházet se slovem, s dialogem, s barvou, umí komponovat, a účelně a ukázněně hospodaří s dary svého talentu; s intuicí, jíž nazírá na otázky nitra lidského, s divinací, jíž dokresluje a přebásňuje skutečné lidské osudy.

R. 1904 vydává knižně román »Jan Jílek«, román vytušený ve stopách, jizvách a zryvech země, kde před věky řádila povodeň a katastrofa náboženského pronásledování. V osmnáctém století, v době úporného katolicisování a tuhé persekuce vyrostlo mnoho takových Jílků v českomoravské vysočině. Měli v sobě tradici českobratrskou: hloubavého ducha, kázeň mravů, evangelickou prostotu. Přítomné poměry probouzely v nich neohroženost a vytrvalost, stálost u víře a důvěru až blouznivou ve vítězství spravedlivé věci boží. Protireformace je vychovala, učinila z nich žulové kameny, o něž pak marně hlavy si rozbíjeli fanatičtí katolisátoři. Dobu české proti-

reformace dovedla T. N. zde historicky věrně zachytit s veškerým bojem vyhlazujícím osvícenost a racionalism, s rozpoutáním nízkých pudů lidských pod záminkou náboženské horlivosti, se snahou vyštvat ze země všechny evangelíky, kteří byli jediným zdravým jádrem a nadějí národa, s veškerou přetvářkou, podlostí, s bázní před kulturou a uvědomováním lidu, se záštím ke všemu charakternímu, s požáry, útisky, mučením, vraždami, s celým hrozným nepřátelstvím všemu českému. Toť jakoby současník vypravoval nám o utrpení, které také sám prožil; jakoby starý kronikář obraz za obrazem popisoval dobu, v které právě žije. Vypravuje o evangelících, kteří houfně stěhují se ze země za oněch krutých dob. S bolestí, steskem, se zoufalstvím opouštějí rodnou zemi, snáze však ji opouštějí, než by spustili se zděděné víry. Jan Jílek duší tělem oddán jest písmu svatému, víře předků, službě boží dle pravdy, jest člověk ven a ven náboženský, ač s náboženstvím u něho jakož i u ostatních exulantů úzce souvisí hrdé vědomí národní, které autorka dobře vycítila v podstatě všeho lidu na českomoravské vysočině a vidí v něm vznikati »jeden z proudů, který způsobil podivuhodné naše znovuzrození národní«. Jílek je věrný Kristu jako vojín svému králi. Rod jeho je rod bludařů, starý otec umírá nad biblí, již celý život byl nucen chovat v úkrytu. Jan Jílek, vychován v tajemném bludaření, mlád odchází do vyhnanství pro víru, v cizině trpí nesmírným steskem po rodné hroudě, vrací se, je lapen, pro víru snáší výsměch, mučení, vězení, pronásledování. Ale to vše dál a dál odvádí jej od officielní víry katolické, vychovává z něho visionáře, hněte mučedníka. Chycen jesuity při roznášení zakázaných knížek, v Sasku tištěných, jest vězněn v Litomyšli a po dlouhém utrpení odsouzen k nucené práci. Při požáru města podaří se mu prchnout; vrátí se do Gerlachsheimu v Sasku, kde v usedlé již české obci bratrské žije do stařeckých, harmonicky šťastných let. Takových jako Jílek bylo nespočetně mezi evangelíky za protireformace; Jan Jílek zanechal po sobě jakési neumělé zápisy, na nichž Nováková stavěla svůj román, který dovedla vyvýšit na úroveň národního eposu. »Jana Jílka« psala Nováková ještě v Litomyšli. Byla tedy již hotovou a vyhraněnou individualitou literární, když roku 1895 přestěhovala se do Prahy s chotěm a s rodinou.

(Pokračování.)

A. Belić: Srbové i Bulhaři 1912-1913.[1]

Referuje Dr. A. Hassmann.

Knížka Belićova vznikla na samém počátku r. 1913. Vydána byla tehdy rusky a měla sloužiti k informaci ruské veřejnosti vedené do veliké míry Miljukovem. Srbské vydání této knihy pořídil autor právě v době vypuknutí druhé balkánské války. Tím bylo původní thema práce pozměněno a doplněno. Zatím co se ruské vydání zabývá pouze karakteristikou smlouvy bulharsko-srbské i objasňuje tendence srbské se stanoviska právního, ekonomického, historického i národopisného, obsahuje srbské vydání zajímavý dodatek o událostech provázejících vypuknutí války bulharsko-srbské.

Celá práce je apologií srbského hlediska, ale není přece psána nekriticky, není vyumělkovaná, nýbrž pracuje jen s dobrými důkazy, vyhýbajíc se všem pramenům podezřelým a propagačním. Přes to, že je to apologie, můžeme plným právem říci, že je psána sine ira et studio. Tón spisovatelův není vášnivý, nýbrž chladný. Spisovatel stojí ve všech směrech jako pravý pozorovatel mimo svoje dílo a nad ním. Nefilosofuje, nebouří, nýbrž klidně konstatuje nesporná fakta i vyvozuje z nich logické závěry. V tom je velká cena jeho práce, neboť spolehlivě informuje.

Za podklad tohoto referátu slouží vydání srbské z druhé polovice r. 1913: Srbi i Bulgari y balkanskom savezu i u medjusobnom ratu. Dle titulu je knížka rozdělena na dva díly. První mnohem větší druhého zabývá se vztahy Srbů i Bulharů od počátku spolku až do vypuknutí sporů i obsahuje návrhy na smírné řešení těchto. Druhý díl, asi jen 30 stránek, líčí vznik války bulharsko-srbské, zejména osvětluje otázku, kdo tuto válku zavinil a začal, i končí oceněním významu srbského vítězství. K prvnímu dílu přiřaděno je

[1] Poznámka redaktorova: Vyžádal jsem si bulharský úsudek o práci prof. Beliće; nám Čechům ve sporu obou balkánských národů nezbývá zatím než poznávat stav a postup vzájemných sporů a bojů.

osm exkursí, osvětlujících detailněji některé jednotlivosti nebo polemisujících.

Tolik o vnější stránce práce. Myšlenky i závěry spisovatelovy vysvitnou z následujícího.

První příčinu bulharsko-srbského svazu sluší dle Beliće hledati v makedonské otázce, o jejíž řešení zajímala se sice celá Evropa, ale na němž aktivně interesovány byly v první řadě dva slovanské svobodné státy na Balkánu, Srbsko i Bulharsko. Oběma bylo čím dále tím jasnější, že tento gordický uzel se nedá řešiti, leč kompromissem, vzájemným dorozuměním. Celý arsenál všech jiných prostředkův — povstání, terror i jiné — byl vyčerpán a nepřivedl přece žádnou ze stran k positivním výsledkům. Tak došlo k svazu.

Dotyčná smlouva měla definitivně řešiti makedonskou otázku a to ne na základě dočasných úspěchů politických propagand, nýbrž dle pevných principů všeobecné spravedlnosti. V principu bylo smlouvou přiznáno rozdělení Makedonie, a to dle jediné oprávněného kriteria, dle práv basirujících na reálních faktech válečných operací i dle životních interessů balkánských národů určených reálním minimem.

Ale tento t. zv. balkánský svaz nerepresentovala jediná smlouva, nýbrž byly uzavřeny zvláštní smlouvy mezi súčastněnými státy. Byla tu řada smluv: srbsko-černohorská, bulharsko-srbská i bulharsko-řecká. Přes to však, jak Belić správně tvrdí, společný cíl všech těchto smluv přinášel s sebou i nedílnost jejich. Smlouvu bulharsko-srbskou nebylo lze tedy vyjmouti z komplexu ostatních, protože sama o sobě neměla právního smyslu jsouc dílem jednotného svazu balkánského. Proti Turecku nebojovali Bulhaři, Srbové, Řekové, nýbrž svaz.

Tento jediný cíl dává charakter i jednotlivým smlouvám. Pouta mezi spojenci nebyla pouze právní, nýbrž měla v sobě předem požadavek morální. Nebylo řečeno, co je každý člen svazu povinen učiniti, nýbrž každý byl povinen učiniti, co jen mohl. Smlouva byla jen jakési schema.

Zmíněný charakter smlouvy musil právě přijíti k plné platnosti, když svaz měl neočekávané výsledky. Válkou dobyto bylo něčeho zcela jiného, nežli co předvídala smlouva. Důsledně padal i právní titul pro rozdělení kořisti dle pevného textu smlouvy. Toto dělení musilo se provésti na základě všeobecného klíče, obsaženého v smlouvě ne výslovně, nýbrž v principu. A plnění v těchto smlouvách není vázáno na uskutečnění supponovaých podmínek, nýbrž na fakta, která přinesla válka.

Smlouva bulharsko-srbská byla jádrem balkánského svazu. Bez dorozumění Srbů i Bulharů byla válka s Tureckem nemyslitelnou. Proto má tato smlouva nejen význam historický, nýbrž principielní. A těchto principů bylo třeba užíti k řešení sporu bulharsko-srbského.

Smlouva sama neobsahuje ničeho, co by odporovalo takovému řešení. Naopak ona i slovy svými k takovému závěru vede. Vždyť hranice mezi bulharským a srbským teritoriem v Makedonii nebyla určena smlouvou striktně. Bylo tu jen označení interessních sfér. Území mezi nimi bylo pak prohlášeno už samou smlouvou za sporné.

Na jaké basi se měl řešiti tento spor, nebylo řečeno. Zmínka o arbitráži ruského cara má cenu pouze formální, určuje kompetenci, ale nemluví o materiálním právu. Důsledně i smlouva mlčky pomýšlí na definitivní řešení otázky hranic analogií, vzatou z principů, ducha smlouvy.

Přirozeně dělba by pak musila býti provedena dle účasti stran smluvních ve smluveném díle, tedy konkretně řečeno dle toho, kolik každá ze stran v podnik dala i kolik se postihlo podnikem vůbec. Rozumí se arithmetika by tu nehrála velkou úlohu; vše by se řešilo přátelským dorozuměním, majíc před očima minimální životní zájmy obou stran.

Výsledek těchto úvah je ten, že ze smlouvy spojenecké samé je dovozeno, že Srbsko v době sporu s Bulharskem nebylo vedeno ničím jiným, nežli spravedlivými požadavky. Nebylo tu něco jiného prohlašováno a něco jiného chtěno.

Toho nejlepší illustrací je to, že smluvní hranice se jen velice málo liší od hranice, navržené Srby, i od dnešní hranice, ustanovené bukureštským mírem.

Myšlenky, vedoucí Srbsko do války, byly dvě: osvobození Srbů Starého Srbska i Makedonie a konsolidování kulturně i ekonomicky samostatného Srbska. Provedení těchto idei žádalo, aby hranice srbsko-albánská dávala Srbům úplnou jistotu před nájezdy Arnautů a hranice srbsko-řecko-bulharská aby zajistila Srbsku svobodu obchodní cesty Skoplje-Soluň. Cesta na Jaderské moře byla intermezzem. S tím nikdo nepočítal. To přinesly okolnosti války. Proto také zajištění jižní cesty není náhradou za ztracený průchod na Jaderské moře.

Důsledně zadržené údolí řeky Vardaru Srby není kaprice. Nestalo se to proto, že právě Srbové toho území zbraní dobyli, nýbrž proto, že držba toho pruhu je absolutní podmínkou života i pokroku Srbska. Srbsko musilo míti svou obchodní cestu do Soluně, a to zcela

ve svém territoriu. To Bulharsku nepřekáží, neboť nemohlo by cesty té plně využíti pro nepřátelskou náladu Řeků, Řecku prospívá a Srbům je conditio sine qua non. Srbsko nemohlo i zde dáti vznik novým poutům, nové zdi, která by dvojila Srby, jako to činí Drina, Sáva i Dunaj. Srbsko mohlo na jihu hraničiti jedině s Řeky a nikdy s Bulhary.

Myšlenka o zajištění obchodní cesty Bělehrad-Skoplje-Soluň byla tedy tu od samého počátku balkánské války. Neúspěch expedice dračské pak musil provedení její jen forsírovati. Tato cesta byla nyní jediným východištěm, jsouc prodloužením moravské cesty. A jestli má tato cesta hluboký význam pro původní Srbsko, má tím více význam pro rozšířené Srbsko, neboť všechna význačnější údolí i Starého Srbska i západní Makedonie leží na ní. Jedině tímto směrem může se pohybovati obchod.

Krátce, to, co je pro Černou Horu Skadar, co je pro Bulharsko Odrin, to je pro Srbsko údolí Vardaru. Jestliže pak Srbsko mělo smysl pro tyto požadavky svých spojenců, je spravedlivé, aby i tito chápali nezbytně nutné životní podmínky jeho.

K tomuto úsudku vedou nejen ekonomické a geografické úvahy, nýbrž i politické. Bulharská politika ukazovala se dosud vždy jako expansivní. Proto je více nežli pravděpodobné, že by Bulharsko, posíleno vítězstvím v Trakii, obývané velikou většinou Turky a Řeky, šlo i dále na Jaderské moře. Pak ovšem bylo by svrchovanou nemoudrostí, dovoliti, aby se nepokojní a loupeživí Arnauti dotýkali hranic bulharských. Zajisté by Bulhaři využili každý nepokoj Arnautů ve svou kořist.

A naopak vše mluví pro to, aby Srbové i Řeci byli bezprostředními sousedy. Mezi nimi není politicky-hospodářského antagonismu, naopak může se říci, že jejich snahy se v době první balkánské války velice sblížily. Kolik pak je Soluň více připoutána k Srbsku, tím více je zajištěn jeho rozvoj a tím i řecký.

Z těchže důvodů politických nemohlo Srbsko dovoliti, aby Bulharsko dobylo ve válce turecké territorium mnohokráte větší nežli Srbsko. Kdyby se to přihodilo, vyšli by Srbové z války, třebas zvítězili nad Turky, jako poražení. Podíl v kořisti musí býti, třebas jen přibližně, v poměru s přinesenými obětmi, jinak by srbské oběti značily rozmnožení cizího territoria. A to je absurdní i nespravedlivé, ať i Srbové byli přáteli Bulharů. —

Kromě hospodářských, zeměpisných i politických důvodů mluví pro Srby i historie, národopis i nacionální momenty.

Makedonie byla bulharskou, když se v Bulharsku vyvíjela expansivní politika ve velikých rozměrech a pod zvláštními okolnostmi. Tehdy spadalo pod Bulharsko větším dílem i dnešní Srbsko. To bylo v době Borisa, Simeona i Samuela od druhé polovice IX. století až do počátku XI. věku. Potom vládlo Bulharsko Makedonii už jen za Arsena II. v první polovině XIII. století. Za všech jiných dob mělo Bulharsko asi rozměr dnešní, což je zcela přirozeno, neboť je Makedonie přírodou oddělena od Bulharska.

Naproti tomu srbské výboje v Makedonii mají už zcela jiný charakter. Všechno šíření Srbska šlo po celé věky směrem k Makedonii a na účet Makedonie. Teprve pád Srbska v XV. věku i jařmo turecké tento vývoj přerušilo. Ale už na počátku samostatného svého života ve století XIX. béře se Srbsko zase cestou Morava-Vardar k svému cíli.

Není tedy pravdou, že se Srbsko počalo interessovati o Makedonii teprve po naprosté ztrátě Bosny i Hercegoviny. Ovšem že původní, přirozený tlak se ztrátou těchto zemí zvýšil, jakož i zamezením východu na Jaderské moře.

Studiem pak jazyka srbského i kultury jeho v Makedonii může se ustanoviti, že i dnes Makedonie je převážně i jazykem i kulturou i národními obyčeji srbskou. Bulharská vláda nezanechala v Makedonii hlubších stop. Tak už srbsko-makedonský dialekt vykazuje skoro všechny nejtypičtější vlastnosti srbské fonetiky. To je následek srbského kolonisování Makedonie v dobách historických. Kdyby nebylo došlo k vpádu Turků, byl by se tento proces jistě už zakončil, ale takto zůstal komolý. Rovněž pro Srby mluví studium makedonské architektury a vůbec umění. Vše to ukazuje i dnes na srbský původ. Z obyčejů zejména t. zv. krvna slava svědčí pro Srbsko a stejně i národní písně makedonské, které se shodují se srbskými i ve formě stylu i jeho příkras i v rytmu i v obsahu.

Na každý způsob je právo Srbů na Makedonii právě tak reelní i spravedlivé jako Bulharů. Jestli se Bulhaři pozývají na kmenovou příbuznost s makedonskými Slovany, mohou Srbové směle tvrditi, že jejich vliv tak proměnil starý ethnický typ Makedonie, že úplné její posrbštění, aspoň v západní polovici a jedné části východní, je pouze otázkou krátké doby. I jméno Bulhar, kterým obyčejně makedonští Slované sebe označují, je srbského a ne bulharského původu, značíc pokornou ráji tureckou, která tak označovala svůj stav, nesmějíc před Turky užívati neoblíbeného jimi názvu Srb. V tom shoduje se Belić s prof. Cvijićem a Ivanićem

Ovšem tento název zavedl cizí etnografy XIX. století, kteří sice po Makedonii cestovali, ale dialektu lidu nerozuměli, nejsouce často mocni ni jediného slovanského jazyku.

A právě takového omylu dopouštěli se i Turci, zaměňujíce makedonské exarchisty s Bulhary. Význam exarchátu v nacionálním směru zvláště vysoko cení Buhaři sami. Oni to byli, kteří počali jej bráti za kriterium národnosti, neboť tak měli příležitost poměrů neznalé obyvatelstvo označiti jako Bulhary a zajistiti si mocnou většinu pro případ řešení makedonského problému. A přece exarchát není ničím jiným nežli protestem proti graecisování slovanské církve i osvěty v Turecku. Bulharská národnost má tu význam podčiněný, ne vůdčí. Tento dobyla teprve vhodným propagačním manévrem, později bulharským školstvím i terrorem. —

To vše může uvésti Srbsko pro svoje práva, která reklamovalo proti Bulharsku, před veřejností. Ale má pro svoje držení i d ů v o d v n i t ř n í: je to jeho n á r o d n í č e s t. Srbská národní armáda nebojovala jen dle rozkazu, nýbrž z vnitřního svého přesvědčení, ze své vůle, vedena svou historickou výchovou. Ta armáda nebyla pouhým nástrojem v rukou svých vůdců, byla sama nadšena srbskou minulostí, na niž vzpomínky budila půda, po které armáda vítězně šla. Ta armáda se na všech těch místech, která drží, vítězně bila, na těchže místech Srbové i vykonali skutky herojské i umírali. A srbský voják, toť srbský národ. S tím musí vláda srbská počítati! Proto nemohla se Pašičova vláda vzdáti míst, na nichž srbské kříže označují hromadné hroby synů srbského národa, nemohla s takovým návrhem předstoupiti před národ. Jaký by to byl pak národ, který by tak málo cenil svoje práva, svou moc i svoje oběti? To by byl důkaz svrchované fysické i mravní slabosti. —

Srbsko tedy postavilo jen svoje absolutně nutné, minimální požadavky. Bulharsko to neučinilo. Bulharsko ani samo nikde netvrdí, že to neb ono je nutné k jeho politické i hospodářské existenci i rozvoji. Prostě i tvrdě žádá ústup, jako projev své expanse i touhy po uměle vypěstované hegemonii. Proto také nemůžeme Srbsku předhoditi výtku, že rozbilo balkánský svaz. Neboť nebyli to Srbové, kteří by svoje pretense více cenili nežli kulturně tak významný svaz. Žádali jen nezbytné nutnosti, a to duchu svazu neodporovalo, to bylo jeho cílem.

(Dokončení)

Politika v německé literatuře.

Napsal Dr. Jan Krejčí.

V nemocnici, kterou založil a řídí vynikající lékař, leží nezkušená, mladá žena, nemocná na smrt. Užila trochu mládí a štěstí a neprozřetelným činem sama se o ně připravila. Těžce za to musí vlastní vinou odpykati, po smrtelných úzkostech a bolestech nadchází konec jejího mladého, ubohého života. V poslední chvíli ocitne se však ve zvláštním stavu ulehčení; euforie říkají mu lékaři. Cítí se zdravou a šťastnou, netuší blízké smrti. Sní o tom, že přijde její milenec, aby ji z míst utrpení a bídy vyvedl do života a štěstí. Jest to snad nejkrásnější okamžik jejího života, její poslední sen. Tu přijde kněz, jejž o své újmě dala zavolati ošetřovatelka, aby jí udělil poslední svátosti; chce s ní sníti vinu a hřích, nemůže dopustiti, aby odešla ze života bez posledního církevního aktu. Avšak lékař — nedovolí toho. Ví o stavu nemocné, nechce připustit, aby ze svého posledního šťastného snu musela procitnouti k hrozné skutečnosti; prosí duchovního, aby v tom stavu úlevy dopřál jí přejíti na onen svět. Duchovní musí odejíti s nepořízenou. Ale za nedlouho lékař stojí před porotou, jest odsouzen na dva měsíce do vězení; neodvolá se, trest odpyká a řízení proslulého ústavu se vzdá.

Takový jest dějový podklad Schnitzlerova posledního dramatu Professor Bernhardi. Není to však drama konfliktu mezi vědou a vírou. Není jím prostě proto, že Bernhardi víry nemá; není křesťan, ale také ne fanatický nebo předpojatý žid; má jen pro nepochopitelného boha vnitřní cit, cítí jej svým způsobem a nebere citu toho nikomu, byť se v duši jeho prýštil ze zdrojů zcela jiných. V daném případě jednal jen z příkazu lidskosti, který pro něho jest kategorický a prost všech ohledů; konaje svou povinnost jako lékař jest tak čistého srdce, jak předpokládá u kteréhokoli příslušníka stavu duchovního, který při oltáři vykonává obřad církevní. Naprosto nechce vyvolati nějaké aféry ani hráti demonstrační roli; chce nanejvýš napsati vzpomínku na tu událost svého života, nějaký

filosofický traktát o věcech obecně ethických, o zodpovědnosti a zjevení, o svobodě vůle.

Ale mají víru jiní. Ne však víru, řekněme, stavovskou, jaké přirozeně hájí kněz. Nýbrž mají víru — politickou. Není jediné osoby z těch, jež se proti Bernhardimu postaví, která by věřila z přesvědčení. Všimněme si, jak se věci vyvinou. Jakmile případ Bernhardiho stane se kamenem úrazu, vystoupí proti němu nejprve jeho druhové v povolání. Ne však v zájmu víry, nýbrž s její záminkou: jedni chtějí na místo správce jedné kliniky Bernhardiho ústavu Elisabethina dosaditi muže, jemuž ke karieře již jednou dopomohla protekce, jiný dokonce proto, že jeho manželka netrpělivě touží po titulu paní dvorní radové, a k tomu se chytají ve jménu pseudoviry — antisemitismu. Ale odtrhnou se od Bernhardiho i druhové židé, následujíce skvělého příkladu takových svých souvěrců, kteří na humánní ústav přispívají jen proto, že v kuratoriu zasedá nějaký princ nebo biskup. Sám vědecký odchovanec jeho a souvěrec odvrací se od něho, když vidí, odkud vane vítr, a obhájce jeho, pokřtěný žid, s úlisnou opatrností se namáhá, aby nepřekročil hranic, jež jeho úkolu vymezují jednak objektivní soud, jednak vypočítavé chytráctví. Jiný okázale staví na odiv své němectví, dokládaje, že ten z pokolení židovského, který se dnes přiznává Němcem a křesťanem, jest daleko hrdinnější, nežli ten, který zůstává tím, čím přišel na svět; jako zionista by věc měl snazší. Všichni ti a takoví povstanou proti Bernhardimu ve jménu víry, kterou nastavují místo nejhrubšího sobectví a pohodlnosti. Takže zcela pravdu má opravdový přítel Bernhardiho, který bystře prohlédá pravý stav věcí a tvrdí, že kdyby nebylo snažilství, parlamentarismu, lidské sprostoty, krátce — politiky, taková aféra by prostě nebyla možna.

Jako výmluvný doklad a takřka ztělesnění takové »ideologické« politiky drama Schnitzlerovo předvádí osobu ministra kultu a vyučování. Typ bezzásadového liberála, na jehož živý model bychom mohli ukázati prstem. Pojímá zprvu případ Bernhardiho, bývalého druha ze studií na fakultě lékařské, ve smyslu tak zvané svobodomyslnosti. Připomene si, že on, sám lékař a professor, kdysi byl velmi podobných názorů a smýšlení jako Bernhardi, se vší zdvořilostí dává mu (osobně) na jevo své sympatie, jest dokonce odhodlán na interpelaci, kterou pro jednání Bernhardiho podali němečtí nacionálové, křesťanští sociálové a antisemité, odpověděti způsobem, který by dokázal lékařovu nevinnost, rozhodně aspoň vyvrátil podezření úmyslné urážky náboženství a církve. Ale sotva se při odpovědi jeho ozve

první hlasitější protest, ta tam jest jeho odvaha, a vzbouřené parlamentní většině ustoupí na celé čáře, tak dokonce, že v tomto speciálním případě »věčného boje mezi světlem a tmou« on sám dá podnět k zahájení trestního řízení proti Bernhardimu. Při tom se honosí svým smyslem pro podstatnost věcí a případů, bez něhož všechnu věrnost přesvědčení pokládá jen za umíněnost; dle jeho mínění nejde o to, míti pravdu v jednotlivostech, nýbrž o to, aby se působilo ve velkém. Proto mu svědomí jeho nečiní výčitek z toho, že zrušil slovo, dané bývalému příteli — byl by prý býval ztracen tak jako tak, a pak: jest ještě něco vyššího ve veřejném životě než státi v slovu, totiž neztratiti z očí svého cíle, nedati si vyrvati své dílo; kdyby se byl v oné rozhodné chvíli Bernhardiho ujal, byl by býval do propasti stržen s ním a tím by se byl dopustil — zločinu na sobě samém, na svém poslání, na světě, který potřebuje jeho služeb! Měl možnost voliti mezi dvojím: buď vydati v šanc člověka, který byl beztak ztracen, anebo — míti možnost »stavěti nové vědecké ústavy, reformovati studijní řád různých fakult způsobem odpovídajícím modernímu duchu, povznášeti zdraví lidu a v nejrůznějších oborech našeho duševního života prováděti neb aspoň připravovati reformy«, — a za to přece nebude zaplaceno příliš draze dvěma měsíci ne příliš těžkého vězení! To vše vykládá Bernhardimu, který odpykav trest přijde mu připomenout jeho slib, se stejně silným prsním pathosem, jako činil ujišťuje ho před časem svou sympatií. Jeho mučednictví mu neimponuje; v jeho jednání nevidí nic než tragikomedii svévole a dovolí si dokonce vysloviti pochybnost, že by Bernhardi byl jednal se stejnou důsledností, kdyby dnes ještě v Rakousku zapalovaly se hranice. Nicméně, když se doví, že má dojíti k revisi celého případu a rozsudku, protože jeden ze svědků (ošetřovatelka) se přizná, že vypovídala falešně a v konání Bernhardiho nebylo nejmenší násilnosti, týž politik s touže neochvějností na lékaře, který o revisi ničeho nechce slyšeti, naléhá, aby se jí nevzpíral, neboť: »Es könnte sich vielleicht die Notwendigkeit ergeben, über ein gemeinsames Vorgehen zu beraten.« Ví, že musí dělat koncesse, chce-li čeho dosáhnout, zlobí se, nazývají-li jej, liberála, ministrem »für Kultur und Konkordat«. A při tom všem si dokonce myslí, že politiky neprovozuje: »Politik! Politik! Wenn ihr mich nur endlich damit in Ruhe liesset. Der Teufel hole die Politik.«

Schnitzler nepoužil otázky o poměru víry a vědy k tomu, aby z ní vytvořil dramatický konflikt, jak by jistě asi učinil třeba Schönherr. Více než o něj jde v jeho dramatě o takový typický zjev, jaký před-

stavuje ministr Flint, a o důsledky jeho existence a moci. Drama nikterak neútočí na náboženské city; vždyť kněz za to, že před soudem vypovídal holou pravdu, zcela mimo očekávání klerikálních stran, byl z místa svého působiště přeložen. Hněvivěji drama obrací ostří proti židům, křtěným i nekřtěným, takovým, kteří svou víru i původ staví v područí osobního prospěchářství, měníce své smýšlení podle okamžité konstelace politické, ignorujíce ethickou stránku v novém hnutí zionistickém; v té příčině je Schnitzlerovo drama v úzké souvislosti s jeho románem »Der Weg ins Freie«. A s nemenším hněvem obrací se proti těm, kdokoli s vírou a zásadovostí čachrují a s nejvážnějšími city lidskými provozují politiku. Drama vyslovuje bolestnou skutečnost přítomné doby. Vidíme ji a cítíme všude kolem sebe: žijeme v mravní korupci; v době, kdy místo přesvědčení a důslednosti nastoupila politika, politika v nejhorším slova smyslu; provozuje se shora a nákaza její šíří se dolů; není úcty k charakteru a nezištné práci, jest jen prospěchářství a slavomam; není vzájemné úcty mezi jednotlivci, jest jen clique a kult ješitného kamarádství; není jí ve společnosti, kam se vetřela chytristika, osobní nedůtklivost a malichernost; a jsou-li převzácné výjimky, tím důrazněji potvrzují pravidlo.

Schnitzler by nebyl Schnitzlerem, kdyby v dramatě o tom příliš theoretisoval, varoval, radil. Dává mluviti faktům a poměrům. Je příliš reální, aby činil idealistické a prorocké výhledy do budoucnosti. Naopak, jeho drama vyznívá pessimisticky. V závěrečné scéně jest rozmluva mezi Bernhardim a Winklerem, dvorním radou z ministerstva vyučování, mužem opravdu osvíceným. Bernhardi tu vyslovuje naději, že nadejde doba, kdy lidé i bez revise procesu poznají, že on měl pravdu. Ale Winkler té naděje nesdílí; neboť člověk má pravdu jen tenkrát, hodí-li se politické straně do krámu, aby pravdu měl; že by vůbec bylo nejlépe, aby se člověk do takových »G'schichten« nemíchal; neboť kdyby ustavičně jednal správně, anebo kdyby jednoho rána tak beze všeho začal jednati správně a tak pokračoval po celý den, jistě by do večera seděl v kriminále. A když mu Bernhardi připomene, že by on v jeho případě byl jednal zrovna tak, odpoví mu ten zkušený muž: »Möglich. — Da wär' ich halt — entschuldigen schon, Herr Professor, — grad' so ein Vieh gewesen wie Sie.«

To jsou poslední slova dramatu. Je z nejtrpčích knih dnešní literatury toto drama Schnitzlerovo. Je to drama politické.

Jako takové není v německé literatuře dnešní ojedinělé. Je více případů, kde politika, projevující se tím či oním způsobem, stává se předmětem básnického zpracování. Jsou mezi nimi díla, která se týkají přímo nás.

Heinrich von Schullern, na jehož román »Die Katholiken« (1906) jsme svého času upozornili (v Hlídce Času), vydal román Jungösterreich (1910). Román má půldeváta sta stran a jest románem německého studenta, akademika. Rozumí se, že vylíčuje útrapy mladého muže (Oscar von Wernthaler) při přechodu z doby gymnasijní na universitu, průběh jeho medicinských studií v rodném městě Innsbrucku, Št. Hradci a Mnichově, dny prudkého života mládí vybíjejícího se po sentimentálních záchvatech srdce vybíravou i nevybíravou smyslností, chvíle štěstí a sklíčenosti, vytrvalého studia i rozptýlenosti, která mladého muže od knihy a pitevních sálů volá do nádhery Alp a na nepřístupné vrcholy, až konečně studia dokončí a po nedlouhém působení v nemocnici solnohradské nastoupí službu aktivního lékaře vojenského ve Vídni. Jistě nic zvláštního ani nebývalého; tímto dějovým průběhem román řadí se celkem k takovým dílům v mladém životě studentském, jako jsou Stilgebauerův román »Götz Krafft«, do jisté míry Bahrova Rahlka, není o romány toho druhu nouze ani u nás, od Laichtera a Mrštíka až k Dykovi a Mahenovi.

Ale příčina, proč zasluhuje pozornosti, jest jiná: poznávám z něho kus historie současného Rakouska; dostává se mi pohledu do vnitřních poměrů státu a vidím, jak vrhaly reflex také na vnitřní poměry české; a dále: leccos, co se stalo v životě našem, chápu v souvislosti s tím, co se dálo v soudobém vnitřním životě německém.

Román jet literárním dokumentem o velkém politickém hnutí, které si vytklo úkol a mělo cíl nejiný než: Pryč s Rakouskem! Nieder mit Österreich, jak přímo těmito slovy končí první díl románu. Jest to hnutí rakousko-německého nacionalismu, který se zvrhá až v nacionální paroxysmus. To politické hnutí, které vzrůstalo v osmdesátých letech devatenáctého století za éry Taaffovy a mělo základ v nadšeném a útočném prusofilství, jevícím se jako důsledek velkých úspěchů vlády Bismarckovy, která Německo sjednotila po krutých bojích a železných násilnostech pod žezlem Hohenzollerů. Němci rakouští se závistí a malomocnou řevnivostí pohlíželi za hranice a volky nevolky srovnávali poměry vlastní říše s říší německou. A kontrast byl ovšem takový, že všechno srovnávání vlastně vylučoval. Ale tu vládla přímo zaslepenost. Rakousko jako útvar státní stalo se jim vedlejším,

bylo jen k tomu, aby se hodilo přes palubu a zachráněno bylo jenom německví, a tato záchrana po jejich soudě byla jediné možnou, jestliže Němci rakouští dostanou se pod vládu pruského krále; k tomu cíli směřovala veškera nacionální politika. Nevadilo jí, že nejeden stát německý sám hegemonii snáší nevrle, že není vše tak ujednoceno, jak se zdá, pro Němce rakouské bylo Prusko ideálem, vzorem státu i moci, jak ve své celistvosti, tak ve svých jednotlivcích, Rakousko pak bylo vzorem špatnosti, malomoci, nedostatečnosti v každém ohledu; nic horšího nelze si představiti nad ně.

A toto hnutí prudkou silou zachvátilo rakouské kruhy studentské. V tom pak, jak se smýšlení toto projevuje v řadách občanů akademických, spočívá význam dokumentárnosti Schullernova díla. Není pochyby, že všechen materiál, jejž v té příčině román skýtá, Schullern nasbíral z autopsie a vlastní účasti, lze mu tudíž věřit. A obraz Rakouska, jejž kreslí, podle nacionálního zanícení německého studentstva, jest vskutku úžasný. Jak pohlíží ta generace na rakouský stát a jeho představitele? Tu stačí býti přítomen jedné z akademických veřejných schůzí, na níž se pronášejí takové zásady: »Jako zářící vůdčí hvězda musí naším životem jedno zářiti: idea nacionální, nepomíjejícně vřelá láska k naší národnosti (Volkstum); ta převyšuje všechno ostatní. Minula již doba, kdy německý jinoch směl se snížiti na světového blouznílka (Allerweltsschwärmer), v níž naši velikáni klekali před falešnými bůžky všeobecného lidství. Svému vlastnímu národu náležíme tělem i duší. Nedostatku takové zdravé sebelásky děkuje národ náš za mnohé neštěstí. Nesmíme se snižovati sami před sebou. Ale nadšení musí býti nejen čisté, nýbrž i silné, musí dostati přísadu krve a železa. Proto musíme se očistiti ode všech živlů nečistých, které příživnicky bují na naší národnosti, otravují jeho nejušlechtilejší hnutí a naše nejsvětější city. Vnitřního nepřítele musíme potírati.« To zní celkem dosti akademicky. Ale netrvá dlouho a shromáždění propuká jednomyslně v píseň, která nezakrývá ničeho: Wir schielen nicht, wir schauen hinüber frank und frei! Wir schauen frei und offen, — wir schauen unverwandt, — wir schauen froh hinüber ins deutsche Vaterland. Ale nad to daleko k silnějším, drastičtějším projevům dochází, k přednesu takového pouličního popěvku: Zwei Adler hat der Schild vom schönen Österreiche. Der eine denkt sich, leck mich! Der andere — das gleiche! Ti lidé vůbec, lze říci, na Rakousko plivají. A ten duch zanáší se až i mezi nejmladší, rakouský abiturient si nacionální radikalismus do života akademického přináší už s sebou. Demonstruje se i před zku-

šební komissí. Rok 1866 pokládá se za událost šťastnou, protože boj u Hradce dal základ k německé jednotě. Rakouskému vojsku upírá se v dobách minulých i nynějších veskrze schopnost a zdatnost, vyhledává se příležitost k jeho vyprovokování. A rod habsburský prohlašuje se docela — za nepřítele německé věci.

Je toho důsledkem, že se tato nenávist nacionálního paroxysmu přenáší na všechny strany národnosti německé v Rakousku. Co nás se týče, jsme obdařováni názvy tschechischer Mob, Gesindel, Pöbel. K tomu se druží nepřátelství k ultramontanismu a katolictví vůbec, a dále proti židům. To jsou ti nečistí živlové: národové neněmečtí, klerus a židé v první řadě, židé vůbec mají se státi v Rakousku nemožnými. Místo živlů těch má zaujmouti pruská vláda a protestantismus. Proto se takto soudí o politice Taaffeově: Dieser Gauner! A o Dunajevském: Dieser polackische Hund ... dass er uns Deutsche, die wir die Ostmark gegründet und behauptet haben, diesem unersättlichen, breitmauligen Slavengesindel ausliefert, dafür verdient er den Galgen. A proto: Nieder mit dem morschen Habsburgerstaat! Nieder mit Österreich!

Jak toto smýšlení ovládá německé mysli, je z románu velmi jasně patrno. Hlavně osoby Wernthalerovy k tomu básník používá, který se ocitne v konfliktu nejen s dobrou matkou, ale zejména se svým otcem, liberálem tradice roku 1848, který ovšem nedovede pochopiti ten naprostý nihilistický radikalismus doby a se synem málem se rozejde.

Ale — Wernthaler ocitne se znenáhla v konfliktu se sebou samým. Čím více se v nacionalismus toho druhu vžil, tím více začne, seznav poměry mimo vlast i jinde ve vlasti, poznávati, že se jeho generace ocitla s ním na cestě srázné, nebezpečné. Znenáhla poznává, že není všemu tak, jak se líčí nadšenými rakouskými prusofily rázu Hässlingerova (= Schönerer) a Breitingerova (= Wolf; román využitkuje i známé aféry Wolfovy). Ale zejména prohlédá poměry v Rakousku okem reálnějším. Především vzhledem k své vlasti tyrolské. Uvažuje: není-li princip národnosti vlastně jen věcí vzdálenou? lid málo ví o touze po nacionální jednotě; pro lid zůstává vedle otázky materielní rozhodujícím jediné a pouze: pojem h i s t o r i c k ý; dle mínění lidu není v Rakousku právě národnosti jiné než rakouské; zná jen jednu vlast, rakouskou, a té jest věrný z tradice. Připomíná si poměry ve Švýcarsku, v severní Americe: řada národů tam žije ve svornosti, všichni nazývají se Američany, a nezapomínají při tom krve, z níž se zrodili. Ptá se po příčině, která vede národy rakouské k tomu, že se navzájem překonávají v negaci říšské

myšlenky, ti »Italianissimi, preusslich gesinnte Deutschösterreicher, tschechische Heisssporne mit hochverräterischen Gelüsten (!), Grosspolen und Grosskroaten, Grossserben, russophile Ruthenen, rumänische Dissidenten, magyarische Globusfanatiker«. Dospívá k střízlivému přesvědčení, že i neněmečtí národové rakouští mají právo žádati respektu pro svou národnost (i o české literatuře mluví se uznale). A tíhnou-li od Rakouska, má toho vinu právě — rakouský všeněmecký radikalismus. I nabude u něho převahy názor, že jest nutno od něho upustiti; v zájmu vlastním i rakouském. Láska k společné vlasti německé musí vykvétati ze základů k vlasti rakouské a k její dynastii. Nová doba nesnese romantických hradeb. Mír musí zavládnout mezi rakouskými národy, kteří musí pracovati k rozkvětu říše na všech stranách, musí pracovati k jeho znovuzrození. K té práci volá básník mladou generaci, zakončuje své dílo, svůj politický román, zvoláním: Heil dir, Jungösterreich!

Rozřešen však a řešen vůbec problém sám v díle není. Není také dílem uměleckým. Ale nesmím takovou knihu přehlédnouti.

*

Je pochopitelné pro dnešní literaturu německou v Rakousku, že se k takovým vážným a palčivým otázkám vrací znova. Činí tak Rudolf Hans Bartsch v románě Das deutsche Leid (1912). Toto dílo spadá dějem v léta, kdy, po zrušení konkordátu v Rakousku, počalo vříti vzájemné záští národů. »Několik ošklivých srdcí otrávilo mír, nad čímž generace stará se rozčilovala, ale mladí toto rozčilení přenesli ihned v nepřátelství proti celému sousednímu národu.« Tak počala se ona válka, prý, nešťastnější, neplodnější a delší než válka třicetiletá, válka, v níž mohla zvítěziti jen nešlechetnost a surovost, a v níž duše lidské harmonicky zladěné bezpečně musí zaniknouti. Také v Bartschově díle radikální nacionál štítí se krajanů, kteří jeho smýšlení nesdílejí, a také v něm mladý muž, vida nad svou vlastí nakupena těžká mračna, upírá pohled k slunci a mocnému světlu říše německé, k zemi zaslíbené, volaje: »Ty domove duše mé, země mých velkých básníků, ty silná říše, tobě náležím.« Vyrostlo nové pokolení, které již nevěří v Rakousko ani v sebe: národ zlomený. A také v tomto díle dochází se k poznání, že to bylo jenom omámení, jež způsobila tíha a tíseň doby, že to tíhnutí a upínání se k bratrskému národu za hranicemi bylo nedůstojné, a že jest jenom jednoho potřebí: hledati pomoc v sobě samém, v sobě samých.

Avšak nutnost tohoto poznání jest jinak motivována. Německou bolestí, das deutsche Leid, básník nazval své dílo. V čem

spočívá tato bolest, utrpení jeho národa? V pudu národní sebezáchovy. Ve strachu před Slovanstvem. V poměru národnosti německé k určitému kmeni slovanskému spočívá těžisko díla; k tak svrchovaně aktuální otázce sahá.

Poměr ten tkví, rozumí se, především v zápase obou národů. Bartsch jej lokalisuje. Jde o Němce štyrské a Slovince. Co kniha podává, jest výsledkem vlastních pozorování a dojmů, proto: ein Landschaftsroman; Štyrsko jest básníkovou vlastí. Přihleďme tedy napřed k stěžejní stránce díla.

Jakou bolest působí naši krajané Slovinci Němcům? Tu, že rostou, že se uvědoměle hlásí k životu a k svému právu. Tak to lze označiti povšechným rysem. Avšak lze vytknouti detaily, podrobnosti. Erasmus Georg Botzenhardt průběhem svého života dává toho možnost.

Není ten život vyplněn celkem jiným než snahou něčím se státi, po době romanticky snivého mládí zahájiti energickou mužnou činnost k prospěchu svého německého národa a sbíráním zkušenosti, jež se mu podávají samy, nehledaně. Zkušenosti ty vyvrcholí ve srovnání, v poznání rozdílu mezi Němci a Slovinci. Vidí, že je nebezpečí, že německá města jeho vlasti všechna utonou ve spodní vodě Slovanstva. Naštěstím Němce jest, že svou kulturou pronikl dále než svým pluhem. Není německého stavu rolnického, jeho místo zaujali Slované, kteří odtud budou dobývati také měst. Co vystavěli a zbudovali Němci, přejde kus po kuse v majetek Slovanů. Slunečním světem, v němž posud zaznívala řeč myšlenek nejplnějšího z národů, plazí se, prý, nyní idiom, který posud žádné duše neosvobodil ani neoblažil, který jest podporován a chválen lidmi pozůstalými a nespokojenými, a tupými a nenávidícími se zvrhl v křik bitevní. Cokoli vzdělanců vyšlo z lidu slovinského, jest naplněno nenávistí k Němcům: kněží a lékaři, advokáti, obchodníci, úředníci. A přece — jaký prý to byl lid, s jak hlubokou kulturou srdce, dokud byl nezkažený: dětský, veselý a srdečný, plný boží přírody, plný pověstí, bájek a pohádek. Co prý se stalo z těchto lidí slovanských, když rychle se naučili tomu, čeho vyžadují zkoušky pro některé ze vzdělaných povolání! Z německého vzdělání vzali jen to, co bylo potřebno k účelu, avšak proti největšímu, co mohlo dáti, se uzavírali, proti tomu, čím i Němec teprve se může státi dokonalým, proti odkazu velikých svobodných duchů, básníků, myslitelů, badatelů. Ti lidé opouštějí prý německé školy a zanechávají tam jediné, co jest hodno, aby bylo dáno a bráno: německou

d u š i. Slované pronásledují a zavrhují nejlepší, čemu by se od Němců měli naučiti, německé řeči, této cestě k s p á s e a m í r u p r o s t ý c h duší, ale také k moci a zisku. I stali se vzdělanci a nevidí, že jim bylo vzato poslední, co člověka šlechtí: pud k velkému následování. Žijí beze vzoru a nevědí, jak velice byli oloupeni. A až do tichých vesnic lesních zanesli svou nenávist proti Němcům, kteří, všude chytřejší, šetrnější a silnější než Slované, domohli se pohodlného majetku. Ba je tak, že soused vyhýbá se sousedu, druží se svoji k svým; jsouce rozloučeni jako oheň a voda, olej od octa, tak chodí mimo sebe a potírají se ti, kteří nesou jméno »člověk«.

Ale více toho nelidského padá ovšem na vrub Slovanů. Když Jiří opět jednou naříká, že až do milých domků révových na vrcholcích vinic pronikla »die slavische Kloakenflut«, jež vystoupila vzhůru z dola, z kvasících stok nespokojenosti a záští, namítne mu přítel, Němec jiného, joviálního rázu, že, co tu vidí, jest spravedlivý, zpětný tlak národů, že Slované si právě dobývají zpět území svého, v němž ještě před sedmi sty let byli usedlí. Načež Jiří namítne: Jaké jest to zpětné dobytí, srovnáme-li je s postupem německým před tisíciletím? Tenkráte přišel Němec s biblí a s písní o Nibelunících v ruce, s minesangem, varitem a bohatýrským zpěvem, ale vzdělával i půdu, stavěl bílé hrady, kostely a města a přinesl s sebou velký oddech, vyšší bytí, j a k o b ů h; s h ó r a, se stupňovaného života osvobozeného dobyl si této země. Ale lid slovanský vylézá z d o l a, z hlubin jedovatého záští nám na tělo a ze zadu nám dýku vráží dovnitř . . . Němci mají důvod, proč se vzpírati zřízení takového slovinského gymnasia: neboť z něho vycházejí právě ti zástupové nešťastných, nespokojených, polovzdělaných, kteří oduševnělého života nikdy nemohou pochopiti, ani k lásce dospěti, protože takový ústav jim skrývá svaté vzory velké kultury německé a jejich řeč, anebo je vykládá špatně; proto pak plyne proud nepřízně a záští raçového z takového zdroje do malého městečka německého. A na jeho okraji neustále hlodá příboj slovanský, až opět jedno milé místo humánních myšlenek Schillerových, svatých napomenutí Goethových, bujných květů Jeana Paula a Heineho, až občanstvo plné vzdoru Walthera von der Vogelweide bude vyhubeno od takových, kteří této zemi prý nedarovali ještě nic, než nenávist a záští a »das hilflose Gestammel der Sprache von einigen Hunderttausenden, in deren Lande das deutsche Leid so bitter und überreichlich wächst«. A co více: těchto několik stotisíc, tato řeč a nenávist stojí mezi německým národem a — mezi cestou k říši světové, k Adrii. Co mají znamenati ty malé ostrůvky

německé, Marburg, Cilli, Gottschee? Jsou to kameny, jež rukou chlapce byly hozeny do vody tam, kde jednou bude potřebí mostu? Či jsou to výkřiky oné marné touhy německého lidu po té zemi jihu, výkřiky, jež se staly místy a vzdechy, jež zaniknou? Jsou tak krásné, tak svaté, tak plné zápasících duší tyto malé zpola ztracené záseky uprostřed záští ciziny! Velké nebezpečí jim hrozí: slovanská intelligence rozprostřela po zemi svou síť, v jejíchž nejtajnějších myšlenkách označena jest mapa velké říše jihoslovanské, která má způsobiti, aby říše rakouská se rozpadla a německý národ odřízla od moře; na sta jich přichází z matičného úlu slovanské ideje státní, zejména z velkoslovinského kleru. Nebezpečí hrozí ne od lidu, ale od těch Slovanů, kteří se pokládají za vzdělané, protože, aniž by přijali německý majetek duševní, odcizili se vřelosti a dětskému přírodnímu cítění vlastního lidu: »von der reichen Volksseele scheidet sich seine Kaffeehausbildung völlig, während der Deutsche sich voll Innbrunst in jenes Festgefühl versenkt und mitempfindet.« Jsou prý to dobrodruzi, kteří nejlepší, co jejich kmen má, svatou prostotu a neosobivost, skromnost, odložili a zaslepeni nemohou mu dáti nic, než nenávist a záští, tomu lidu, který jest bez dějin, bez upomínek, bez bohatýrské doby, bez velikých příkladů a mužů, bez svatého pudu po poznání a badání, bez dlouhé očišťující přípravy jiných národů kulturních, tomu lidu, který umělým vzrušením činí se žádostivým šablonovitého vzdělání našich dnů a jemuž se místo svatého hladu po nenáhlém, váhavě podávaném pokrmu duševním vnucují groteskní »Überschöffungsanstalten mit überdringlichem Lehrplan, die heutigen Mittelschulen«, neboť prý jenom ústavy románské nebo německé dovedou dáti posvěcení k vědě, k divokému hladu duše, k velkému lidství, lidu však, jemuž chybí dějiny a velký příklad, jest takový dar duševní vraždou.

To jest ta německá bolest. Strach před Slovanstvem; před jeho kulturou a hospodářským rozmachem. Buduje se v podstatě na témž základě jako u Anastasia Grüna. Spisovatel dvacátého století stojí tak na stanovisku doby předbřeznové. Upírá Slovanům právo pro jejich domnělou nekulturu, kultury mohou nabýti jen na základě německé řeči a literatury. A imputuje jim offensivní nenávist a záští. Proti němu volá v boj: skupovat pozemky, zakládati školy a přestupovat k protestantismu.

Avšak — tento boj není, nemá býti jedinou výslednicí nepřátelského poměru mezi Němci a Slovany. Jde ještě o jiné.

Všimli jsme si, že se román pozastavuje nad obapolnou nenávistí těch, kteří nosí jméno »člověk«. Rovněž toho, že básník dává místo projevu tak odchylnému, jako jest mínění o přirozené nutnosti znovudobývání toho, co před časy zaujali Němci. Taková místa jsou od tendence díla neodlučitelná a jest jich více. Tak se nadhodí otázka, zdali i Němci váží si kultury tak, jak se toho postrádá u Slovanů, zdali čtou svého Goetha; Němci dlouho ještě nepotřebují věřiti v proslulé proroctví, že přítomnost náleží Germánům, budoucnost Slovanům, protože v nejednom vzhledě jsou sami ještě barbary; dává se otázka, zdali i oni jsou prosti záští a zda dovedou žíti božsky lehce a božsky hluboce. Při všem silném a podnikavém pudu sebezáchovy uvědomují si nepřátelé Slovanů povinnost nejen obrany, nýbrž proměňovati nenávist v l á s k u. A byť to sebe naivněji znělo, jistě jest myšleno v úmyslu dobrém, když z předpojatého přesvědčení o nedostatku kultury u Slovanů chtějí k té lásce národnostní dopomáhati tím, že jim chtějí vštěpovati z kultury vlastní: »Chceme svým protivníkům z bohaté duše německé vštěpovati tak dlouho, až se stanou našimi b r a t r y, chceme jim otvírati divy svého jazyka, svého vzdělání, a duše jejich dětí mají jednou, bohatě kvetoucí a usmířené, svědčiti proti oněm otcům, kteří chtěli vymýtiti, co jest německé.« Naivnost až utopistická, třeba byla myšlena bona fide, protože nedovede postřehnouti přívalné síly národního uvědomění, jež vedouc nebo vracejíc se k vlastní svéráznosti vylučuje kulturní assimilaci, jaká tane na mysli německému spisovateli. Takovým způsobem nelze si představovati proces emancipace Slovanstva od Němců a jejich vzájemného boje; Slované zvítězí vlastní silou, čerpanou z národního sebevědomí a vytrvalé práce, i bude pak řada na Němcích, aby přišli, podali ruku k smíru a řekli: jsme si rovni, budiž mým bratrem! Nicméně budiž kvitována dobrá vůle tendenčního díla, v němž ani jinak neodpírá se pomocné ruky Slovanům, kde jí jest třeba a uznává se, že i mezi nimi jsou lidé vzdělaní, lidé celí a duševně bohatí. Děje se tak od případu k případu.

A přemýšlejme o takovémto místě: Muž Němec zastaví se před růžovým keřem, který má jedinou, velkou bílou růži, jež daleko rozevřená, dusná a bledá a chvějící se podávala se paprsku měsíčního svitu, který se na ni přímo vrhal, takže jako světlo vyčnívala v temnotě ve svém žádostivém hříchu a své nevinnosti. »Pohleď na tuto duši, v její elegii noci! Jaká bohoslužba!« Načež Jiří: »To dobře působí v takový večer. My lidé měli bychom býti jako spojené listy na jednom květu, všichni daleko rozevření, abychom spolu pili světlo nebo

naslouchali do noci, a my se navzájem požíráme. Ba štěkáme na sebe navzájem . . .« Na jiném místě líčí se kouzlo letní nálady horské: »Nelze dost vyzpívati a žádné vyprávění ani vzývání nedovede vylíčiti usmíření tohoto světa, před tváří nekonečně vymodrávající dálky. Uklidnění, jež jest nade všechny ukolébavky mateřské, svornost, jež přehlušuje slovo spasitelovo: Pokoj vám! vroucností pocitu života, všeobecný chorál mlčení, který velikostí a sladkostí proniká všemi údy: to jest letní nálada tam v té nesmírnosti.« Také takovými lyrickými vzněty v románě chce básník působiti k tomu, co mu při poměru mezi oběma národy tkví na mysli jako cíl poslední, k usmíření, k přátelskému smíru. A má pro to důvod rozhodující: lidskost. Takovou, která se má napájeti ze zdroje radosti života, kterou hlásá příroda, její krása a harmonie. Bartsch nepracuje prostředky pouze rozumovými jako Schullern, s praktickým rozhledem a nabytými zkušenostmi, u něho tendence jest podložena filosofickým důvodem životní radostivosti, k níž volá příroda, a tak, doufá, budou odstraněny všechny spory nacionální i náboženské; také u něho přetřásá se otázka katolictví a protestantství, také u něho dochází ke sporům mezi oběma (slovinská řeč nad hrobem), i u něho činí se pokusy od katolicismu se emancipovati, ale to vše jen jako fakt podmíněný poměry a jako důsledek zápasu nacionálního; Bartsch však jde nad obé a hlásá náboženství jediné, pantheistické, k němuž jej opět přivádí — příroda. Ale schází dílu Bartschovu mnoho, aby tento konečný cíl jeho vynikl jasně a důtklivě; negativní stránka politická vyniká v něm víc než positivní úsilí o lepší příští. Musím však vědět také o něm.

ROZHLEDY.

SLEZSKO.

Školské záležitosti. — Samospráva. — Zemská volební reforma.

Počátek školního roku oživil zase několik školských záležitostí. Probereme z nich některé.

Obec polskoostravská rekurovala proti zřízení polské školy až k správnímu soudu; správní soud stížnost proti zřízení školy zamítl, ale vyhověl jí, pokud se týkala nařízení zemské školní rady, kterým se na polské škole ustanovovala němčina za povinný předmět vyučovací, a sice z toho důvodu, že obec o tom nebyla otázána. Okresní školní rada ve Frýdku zprvu chtěla obec přinutit k okamžitému zřízení polské školy, ale konečně uznala stanovisko obce za správné a poslala jí žádost, aby se vyjádřila o povinném vyučování němčiny na polské škole. Obecní výbor odkázal záležitost školské sekci; po jejím návrhu podá patrně vyjádření zamítavé, a jestliže zemská školní rada přes to nařídí povinné vyučování němčině, tedy bude obec zase rekurovat až k nejvyšší instanci, aby vyvolala zásadní rozhodnutí správního soudu o Zeynkových nařízeních, podle nichž je povinná němčina zavedena na slovanských školách slezských.

Cestu všemi instancemi prodělá také česká škola v Hrušově. Zemská školní rada totiž nařídila obci hrušovské zřídit jednotřídní veřejnou školu českou; místní matiční škola má sice pět tříd, Čechů tam bylo r. 1910 napočteno 1478, ale přičiněním obce a nátlakem zaměstnavatelů byl prokázán potřebný průměr pouze pro jednu třídu. Obec ovšem podala proti nařízení rekurs, podepřený důvody malichernými.

V Lazech je česká dívčí měšťanka, která byla zřízena a vydržována místním odborem Matice Osvěty Lidové a minulým školním rokem převzata do veřejné správy. Tato měšťanka však nemá budovy a tak se vyučuje v místnostech obecných škol, jejichž třídy za to mají polodenní vyučování; již 6 let učí se v některých třídách obecných škol polodenně. Následek toho je, že z Lazů 54 dětí chodí do orlovské německé klášterní školy a 34 do německé školy šulferajnské. Lazecké zastupitelstvo je sice úplně české, ale velký vliv v něm uplatňují závody; ty jsou ovšem proti školním stavbám i nejnutnějším.

Školním rokem 1913/14 otvírá se první třída nové české měšťanky ve Slezsku, v jediném českém městě slezském Klimkovicích. K obsazení míst na ní připiala se novinářská debata o t. zv. slezský separatismus. Obě místa na ní, ředitelské i učitelské, dostali totiž žadatelé z Moravy.

Slezské učitelstvo poukazuje právem na to, že při rozděleném statusu je takovýmto jednáním poškozováno hmotně i mravně; uvážíme-li, že je to v krátké době již třetí případ, co ředitelské místo na slezské měšťance bylo obsazeno žadatelem z moravského učitelského statusu (před tím v Orlové a v Michálkovicích), dáme mu za pravdu. Obecní výbor má na obranu to, že dal do terna dva žadatele ze Slezska, třetího pak, působícího na Moravě, proto, že má několikaletou praksi ředitelskou na soukromé měšťance ve Vítkovicích, kde při zveřejnění školy po vůli vítkovských závodů místo to nedostal.

Klimkovské měšťance ještě před otevřením hozen byl s české strany klacek pod nohy v podobě výtky, že jí není třeba. Předprázdninový zápis do českého gymnasia v Opavě dopadl totiž velmi slabě. Hledaly se příčiny a klerikální »Naše Slezsko« je našlo ve školách měšťanských, kterých prý již máme ve Slezsku mnoho; hlavně klimkovská prý je už vedle svinovské zbytečná. Proto byl nový ředitel nucen ve všech českých listech uveřejnit článek: »Proč bylo potřebí zřídit měšťanskou školu v Klimkovicích?«

Příčiny poměrně slabé návštěvy opavského gymnasia jsou jiné. Je to hlavně ztrnulost sboru a skoro úplná uzavřenost vůči venkovu. Kdo prošel opavským českým gymnasiem, každý snad s nechutí vzpomíná na tu dobu útisku povahy a tlumení národního sebevědomí; členové sboru až na velmi řídké výjimky neúčastnili se národní práce, zejména venkov o nich neví. Je to zcela dle intencí ředitele Fürsta, který programově chce mít chování žactva i sboru takové, aby o existenci ústavu opavští Němci ani nevěděli. Za to dosáhl titulu vládního rady, papežského řádu sv. Řehoře a — malé návštěvy ústavu v místnostech nedostatečných a nezdravých. Klerikalismem trpí opavské gymnasium jako okolní český venkov.

Projev klerikálního listu proti měšťanským školám je tím více odsouzeníhodný, že právě v této kategorii škol jsme ve Slezsku velice za Němci a že jsou to měšťanské školy, které ve Slezsku a na Ostravsku nejúspěšněji germanisují, poněmčujíce střední stav. Již před dvěma lety na táboru lidu v Kunčičkách byla žádána měšťanská škola pro tuto obec, nyní se právem volá po měšťance pro Frýdek; udržíme-li Petřvald, bude tam první starostí zřízení měšťanky. A na Opavsku pro 64.743 českých obyvatelů máme vlastně jen první třídu české veřejné měšťanky v Klimkovicích (jaktařské školy jsou v enklavě — na Moravě), takže byla nezbytná potřeba zřídit před rokem soukromou měšťanku ve Svinově.

Svinovskou měšťanku vydržuje Matice Opavská, která letos o prázdninách uspořádala dvě velké slavnosti s opravdovým úspěchem finančním, třebaže při obou skoro až do poledne pršelo. Do neobyčejné tísně přišla Matice Opavská tím, že jí opavská Sparkassa vypověděla hypothekární dluh; avšak našel se obětavý soukromník, který tento obnos Matici Opavské půjčil. Lidovější směr jde Matici Opavské k duhu; na slavnostech spolupracovali i sociální demokrati, na kylešovské poslanec dr. Witt s vlastenečkými poslanci Gudrichem a Lukešem jel v průvodu a bylo svrchovanou netaktností slavnostního řečníka poslance Gudricha, že za takových okolností mluvil o ztrátě opavského mandátu a z ní obviňoval agrárníky.

Psal jsem na tomto místě o školských zákonech, které slezský sněm v jarním zasedání odhlasoval po kompromisu s poslanci slovanskými. Proto

trochu překvapila petiční akce, zahájená a organisovaná sekretariátem starostenských sborů proti sankcionování jednoho z těchto zákonů, t. j. zákona o dozoru ke školám, ve kterém jsou zejména tyto závažné změny: jedním ze zástupců učitelstva v okresní školní radě musí být učitel měšťanské školy; je-li v okrese učitelský ústav, může býti z něho jmenován jeden člen okresní školní rady; ze zástupců obcí jmenuje zemský výbor polovici (dříve třetinu), při čemž přebývající zlomek zaokrouhluje se ve prospěch zemského výboru; zemský výbor je oprávněn vysílati svého zástupce také do místní školní rady. Ve zvláštních poměrech slezských je v těchto změnách značné národnostní nebezpečí pro slovanské obyvatelstvo; nedávno dokázal zemský výbor tyto své intence tím, že do fryštátské okresní školní rady (okres má přes sto tisíc obyvatelstva slovanského a jen 15 tisíc Němců) za své zástupce jmenoval dva německé štváče. Mimo důvody věcné je petice podporována také momentem formálním, porušením jednacího řádu. Z kruhů německých se prohlašuje, že všechny čtyři školské zákony tvoří celek, že tedy buď budou sankcionovány všecky nebo žádný, tedy ani zákony o úpravě učitelských platů.

Sekretariát slezské samosprávy upoutal na sebe pozornost zprávou, že poboční kancelář na Polské Ostravě bude zrušena a agenda sjednocena v kanceláři opavské. Nepokládám to za správné. Opava není ani zeměpisným ani duševním střediskem českého Slezska, diety za časté nutné cesty na Těšínsko, kde bydlí skoro $^2/_3$ českého obyvatelstva slezského, skoro zaplatí náklad na kancelář poboční. Tím více s tím nesouhlasím, že právě polskoostravský tajemník p. Lepař vedl si trochu lidověji nežli kancelář opavská, které se stále právem vytýká byrokratism: rozesílání dotazníků, oběžníků, článků do novin — málo přímého, hledaného a vyvolávaného styku s lidem, s činiteli naší samosprávy. Vést v přesné evidenci národnostní poměry v českých obcích, katastr českých voličů a českého majetku — to u nás také připadá sekretariátu.

Takové evidence nemáme a proto vyhráváme volby (ovšem v obcích velkou většinou českých) náhodně. Tak v poslední době uhájen Komárov a Větřkovice, očištěna Hlavnice a Kylešovice. Ba docela dobyto bylo Děrného (v okresu bílovském), kde bylo napočteno 190 Čechů a 628 Němců, kde je německý hospodářský spolek, odbor Nordmarky i Schulvereinu a utrakvistická škola; ale toto vítězství, dosažené bez pomoci české veřejnosti z místních zájmů hospodářských, nebude patrně trvalé. V Petřvaldě byly obecní volby částečně zrušeny; bude se znova volit v druhém sboru 5 členů (z 8) a 4 (všichni) náhradníci. Česká strana má dosud v zastupitelstvu ze 26 členů 11 (8 ve třetím a 3 v druhém sboru), závodní 10 (8 v prvním a dva virilisty); jedná se o kompromis.

V jarním období sněm usnesl se na zákoně o permanenci výborů pro reformu volebního řádu zemského a obecního; tento zákon byl o prázdninách sankcionován a v nejbližším zasedání budou oba výbory zvoleny. Ale toto zasedání bude až v lednu, na podzim sněm svolán nebyl; dle přání Němců nový odklad volební reformy. Při této příležitosti poukazuji na nové darebáctví klerikální strany. České strany ve Slezsku jsou všecky pro všeobecné rovné hlasovací právo do sněmu; ale citované už »Naše Slezsko«, orgán strany křesťansko-sociální, napsalo dne 6. září t. r.:

»Požadavek všeobecného hlasovacího práva do sněmu je zrovna utopií, která politickým štváčům z řemesla má sloužiti, aby se dostali i tam, kam vlastně nepatří.« Je patrno, že slezští klerikálové se cíti za větrem v bezpečí a že proto jim vyletí z úst všelico, k čemu se jejich bratři v Čechách a na Moravě z taktických důvodů nepřiznají.

Že zájem o Slezsko roste, ukazují letošní celonárodní sjezdy na Polské Ostravě: sjezd úředníků a zástupců založen a spořitelen, sjezd hostinských a chystaný sjezd pro péči o mládež slabomyslnou. Ještě potěšitelnějším zjevem je, že v Opavě za účasti Moravské agrární a průmyslové banky vzniká velká továrna na šicí stroje. *K. O.*

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVI.

Francouzský kapitál do ciziny příliš drahý. — Krátkodobé výpůjčky rakouské a uherské a jejich vysoké úroky i povážlivé následky. — Nové zbrojení a rozšiřování vojenské moci na suchu i na moři u nás; těžké oběti za tím účelem nutné. — Stálé dlužení a stupňování vydání ohrožuje také sílu vojenskou; jiný způsob u ostatních mocí, zvláště v Německu. — 25millionová pražská obecní výpůjčka 5%; jak by se dal snadno opatřit úvěr pro Prahu.

S ohromnými úvěrními požadavky obracejí se nyní velmi četné státy na veřitele francouzské. Rumunsko si udělalo hospodářský plán na 800 millionů franků, Turecko p r o z a t í m potřebuje 600 millionů franků. Srbsko chce míti nahonem 250 millionů franků; i jiné balkánské státy potřebují a budou v budoucnosti ještě více potřebovati cizích kapitálů. Také jednotlivé velmoci nemohou vystačiti se svými domácími věřiteli a s jejich zásobami kapitálovými. Mluvilo se také o ruských výpůjčkách na železniční stavby i na zdokonalení a rozšíření branné moci na suchu i na moři: tvrdilo se s určitostí, že prý se bude jednati o několik milliard franků ruských půjček, požadovaných od kapitalistů francouzských. Ale Rusko prozatím popírá, že by potřebovalo jakéhokoli úvěru cizího. — Snad jsou tu hrozny kyselé podle známého liščího receptu. Aspoň Rumunsko mělo již velikou výpůjčku skoro smluvenou v Paříži, ale na konec ji přece jen uzavřelo v Berlíně (s Diskontní Společností), jelikož podmínky pařížské byly příliš tvrdé. Zejména přílišné daně a poplatky, francouzským fiskem ukládané na cizozemské půjčky, velice ztěžují jakýkoli úvěr, povolený francouzskými kapitalisty do ciziny. Kromě toho sama Francie bude potřebovati velikých úvěrů na znovuzavedení tříleté služby vojenské i na úplné vybudování námořního loďstva a jiných podniků k vojenské obraně a pohotovosti.

Naše monarchie — vlastně oba její státy — potřebuje nyní obrovských sum cizího kapitálu, ale francouzský trh jest pro nás nedostupným. Nejsou to jen politické důvody, z kterých bychom se nemohli odvážiti na trh pařížský, ale je to zvláště špatná pověst našeho úvěru, zároveň s vysokými daněmi francouzskými, které nám úplně zatarasily cestu k bohatým zdrojům kapitálovým na Seině. Také anglický trh je nám uzavřen už od dlouhých dob, tam ani nevěří naší solventnosti, ani všem slibům

a zárukám, které bychom jim nabízeli. Ostatně také politika naše je anglickým kapitalistům málo sympathická, i máme v tom směru mnohem ještě horší pověst, než jakými v pravdě jsme. Tedy nám zbývají pouze kapitalisté středoevropští (v Německu, ve Švýcarích, v Belgii a v Nizozemí); nějaký čas se zdálo, že také Severní Spojené Státy se o naše dluhopisy budou zajímati. Ale byl to pouze nepodařený pokus (s rakouskými pokladničními poukázkami), kde chtěli američtí spekulanti oklikou přes Nový York dostati peníze z Paříže. Ale v Paříži ten pokus s důrazem odmítli, nepřijali k diskontu papíry rakouskoamerické. Od té doby není již pomyšlení, že by se daly sehnati nějaké potřebné peníze pro Rakousko neb Uhry v severní Americe. —

Následky této omezenosti úvěrního trhu pro naše požadavky se přirozeně obrážejí ve vysoké míře úrokové. Naši finanční ministři se ani dosud neodvažují k vydávání výše úrokovaných rent, pouze nesmělý pokus se stal letos se 4½procentní rentou uherskou na poměrně malý obnos 127½ millionu *M*. Tato renta byla prodána dosti hluboko pod kursem 90% (k subskripci byla nabídnuta za 90·6%) a dnes se prodává na burse asi za 89%. Kdyby se chtěla nová podobná renta emitovati, byla by její prodejní cena sotva 85%. To ukazuje zcela zřetelně na typus renty nejníže aspoň 5procentní, ne-li na rentu 5½procentní. Ale takovým rozumným důsledkům se nedovedli naši finanční ministři naučiti, ani k nim se odhodlati, ačkoli je to jediná řádně schůdná cesta. Ani renty 6procentní nebylo by se potřebí lekati, kdyby se peníze jinak nedaly získati. Ovšem musila by býti vyhrazena volnost blízké konverse. Úroky 6procentní při pořádném hospodaření by se brzy daly snížiti na 5% a snad i na 4%, v další budoucnosti, až by napětí na trhu úvěrním trochu poleviło.

Zatím se však béře útočiště k půjčkám krátkodobým, které jsou strašně drahé a nebezpečné, protože stále hromadí nové úvěrní požadavky pro nejbližší budoucnost. Nyní oba naše státy budou míti již téměř 1000 millionů K pokladničních poukázek v oběhu, které musí býti splaceny do doby jednoho až půltřetího roku.

A jaké hrozné podmínky jsou pro takové půjčky. Ke známému dokladu podobné výpůjčky rakouské v Novém Yorku přidružují se nové pokladniční poukázky uherské, nyní prodané v Německu: Jsou na 4½% se splatností dva a půlroční a prodejní kurs jejich nedostihuje ani 94%. Za těchto podmínek jsou úroky silně přes 7% ročně a je tu stálá ještě překážka pro půjčky pozdější, když tyto krátkodobé dluhy musí býti co nevidět splaceny.

A co se zase u nás nových dluhů chystá? K miliardě pokladničních poukázek, které musí býti co nevidět splaceny, pojí se především nové úvěry rakouské. A sice 120 mil. K na investice železniční a asi 230 mil. K na uhrazení nákladů mobilisačních, které placeny byly ze státních pokladen, jež jsou nyní vyčerpány do dna. Ale to jsou pouhé maličkosti proti požadavkům společného ministerstva války a válečného námořnictva!

Nedávno povolený kontingent nováčků 212.000 mužů ročně nepostačuje už naprosto naší vojenské správě. Požadovalo se nových 40.000 branců ročně. Z toho se podařilo finančním ministrům usmlouvati 5000 branců,

takže toto nejčerstvější zvýšení roční bude činiti jen 35.000 mužů. Celkový roční počet nováčků pro pozemní vojsko bude tedy téměř 250.000 mužů, co při částečné službě dvouleté bude znamenati roční mírovou pohotovost plných 600.000 mužů (i s důstojnictvem a s poddůstojníky po léta na vojně zaměstnanými). Kromě toho ještě asi přes 30.000 námořníků vojenských bude stále na válečných lodích sloužiti. Pro válku by to znamenalo snad asi 3 až 4 milliony vojska, které by se mohlo mobilisovati.

Zajisté je to již imposantní vojenská moc, kdyby se mohla v poli udržeti. Ale to jsou právě ona kdyby, která snadno by mohla se státi těžkými chybami. K podobné vojenské moci bylo by potřebí také stejně mohutné posice hospodářské. Ale když našim státům dělá nyní v době míru obrovské potíže sehnati nějakou stovku millionů korun, jak by tomu bylo v čas války, kdyby se mělo vydržeti na milliony vojska v poli? Vždyť jen denní spotřeba pro tak obrovské armády by vyžadovala několik desítek millionů korun. A co jsou nám platny armády, které by se nemohly vyzbrojiti a vyživiti, když státy, se kterými bychom se utkali, mohou postaviti armády mnohem četnější a opatřiti je vším potřebným?

Ale to už se ponechává všecko budoucnosti v důvěře, že k tomu poplatníci seženou dosti potřebných prostředků. Prozatím se požaduje na uskutečnění těchto plánů pro pozemní vojsko něco přes 1000 mil. K jednou pro vždy a ovšem také nějaká stovka millionů K padne na každoroční pravidelné vyšší vydání. Pro to však není nijaké úhrady a musí se vzíti útočiště k úvěru nyní tolik drahému a nesnadnému. Aby nebyly požadavky ty svými ohromnými ciframi tak okaté, rozdělí se asi na čtyři nebo pět let. Bude to známá procedura podobná té, kdy řezali psovi ocas na několikrát, aby ho to méně bolelo.

A teď naše válečné loďstvo má se honositi podobnými obludami, jakých si nastavěly již ostatní velmoci. Ke čtyřem dreadnoughtům delegacemi povoleným přibudou nové, ještě větší čtyři dreadnoughty (»Überdreadnought« to zovou po německu). K povoleným mimořádným již 312 mil. K požaduje se nových 426 mil. K. Tedy dohromady blízko 750 mil. K, které úvěry jistě ještě budou značně překročeny. Po případě se vyskytnou zase požadavky nové. Že se musí přiměřeně také zvýšiti položky na každoroční pravidelné vydání, to již asi nebude potřebí podotýkati.

Tak naše monarchie na zvýšení své pozemní i námořní moci bude potřebovati v nejbližší době sumy skoro dvou tisíc millionů korun vydání mimořádných a oba státy budou v řádném rozpočtu obtíženy jistě každý přes 100 mil. K ročně. Cislajtanie ovšem asi dvojnásob tolik co Uhry. Dříve aspoň podobné požadavky vojenské setkávaly se s houževnatým odporem uherského parlamentu a uherských vlád parlamentárních. Nyní bezohledný Tisza dovedl zkrotit maďarský bujný parlament a není pochyby, že také prosadí vše, co ve společné konferenci všech ministrů rakousko-uherských bylo ujednáno. Ostatně Uhrům se to snáze povoluje, když platí jen polovičku toho, co my a k tomu ještě mohou použiti výnosu cel, které my z velké většiny sami zaplatíme. Uhři kromě toho jsou dosti šovinističtí a namlouvají si, že obrovská válečná moc monarchie je tu po výtce pro hájení jejich zájmů i pro uspo-

kojení špatného uherského svědomí jak doma, tak i za hranicemi. Aspoň uherská politika udávala dosud směr celé politice rakousko-uherské.

Ale proč Rakousko-Uhersko chce býti za každou cenu také velmocí námořní? Zájmů na moři, které bychom musili hájiti válečnou mocí, vůbec nemáme. Nemáme a nebudeme míti žádných zámořských osad. Fantasie o nějaké rakousko-uherské Kilikii (v Malé Asii) jsou jen horečnými sny a vidinami. Na vlastních pobřežích stačilo by nám dosti nepatrné válečné loďstvo a armáda pozemní. Patrně se tu nejedná tedy o naše vlastní zájmy, nýbrž o povinnosti spojenecké. Musíme pomoci sesilovati válečné loďstvo německé a italské. Jen aby věrnost všech našich spojenců tak dobře držela, jako nám je jisté vytrvalé nepřátelství našich odpůrců!

Unesou však tak snadno naši poplatníci všecko to, co se jim nyní na bedra míní naložiti? Zbrojí-li o překot Německo, nezůstávají-li za ním Francie a Anglie a snad ani Rusko, nejsou pro to naše hospodářské síly stejné jako v oněch zemích. O tom bude nutno pojednati obšírně a v samostatných úvahách snad i v tomto listě.

Poukazujeme jen na to, jak si v tom směru počínalo opatrně Německo. Tam mají ohromné státní jmění, dluhy státní a říšské tam netíží ani zdaleka tolik jak u nás. Než Německo svou zdokonalenou výzbroj nepořizovalo si nicméně na dluh, ačkoli by tak bylo mohlo učiniti mnohem snáze a snad i bez těžkých následků. Také o pravidelné vyšší příjmy každoroční bylo napřed postaráno. Německo si na výdaje jednou pro vždy učiněné uložilo výjimečnou daň majetkovou, která postihla skutečně jen zámožné a bohaté obyvatelstvo. Také nové pravidelné dávky nejsou pro chudinu tíživými. Za to u nás se dělají dluhy na dluhy a když bude třeba přece jednou hraditi stálé pravidelné schodky ve státním rozpočtu, sáhne se k daním, které nejvíce vynášejí, k daním nepřímým, postihujícím především spotřebu vrstev nejnuznějších. Zdali se tím upevňuje vnitřní síla a posiluje soudržnost celé říše, to ponecháváme na uváženou těm, kteří mají o tuto pevnost pečovati.

*

Ale zlý příklad stálého dlužení a nepomýšlení na důsledky z toho plynoucí nakazil již všecko naše myšlení, i tam, kde by mohlo si rozhodovati občanstvo samo bez ohledu na vysokou politiku.

Dokladem pro to je hospodaření u obce pražské. O nějakém hospodaření ovšem je tu těžko mluviti, když tu celkem jen menší velkoměsto dělá ohromné dluhy, které by dosti tížily i slušně velký stát. A jaké těžké dluhy. Nejpěknějším dokladem je pro to 25 milionů K půjčka, která při nominální sazbě 5%ní má býti prý prodána za kurs 90%. Nechce se tomu ani věřiti, když přece soukromé dluhopisy bankovní 4½procentní se prodávají za kurs 92½%. Pro půjčku pražskou splatnou v 50 letech by tu vyplývalo úrokování téměř 5¾% ročně, což je jistě závazek pro dlužníka takové kvality jako Praha nad míru krutý a nepochopitelný téměř. K tomu přibudou ještě výlohy se službou platební spojené a daně rentové.

Proč Praha nevyužila svého vlastního obecního ústavu bankovního? Vždyť Pražská spořitelna má právo vydávati zástavní listy a komunální úpisy. Kdyby byla městská spořitelna již asi před dvěma lety vydala

4½%ní zástavní listy, mohla je lehko umístit al pari. Tehdy již obec pražská se pokoušela o výpůjčky, s kterých sešlo, protože došly příliš drahé nabídky (až skoro za úrok 6%ní při jiných těžkých podmínkách). Proč nepoužilo se nejjednoduššího prostředku, půjčky v zástavních listech (nebo komunálních), které by byly poskytovaly ještě tu výhodu, že se mohly prodávati po částech ponenáhlu bez jakéhokoli otřesu domácího trhu? A Praha také mohla si stále vydlužovati jen menší ty sumy, kterých právě potřebovala!

Ostatně ta cesta byla by dosud velmi dobře schůdnou, ovšem za trochu tužších podmínek nežli před dvěma lety. Ale více než 5% by jistě Praha úroků platit nepotřebovala. Zástavní listy 5%ní se sirotčí jistotou by se jistě prodaly al pari! —*ek.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Činnost fondu ku podpoře malovýrobců zemědělských r. 1912. — Všeúřednický sjezd v Praze. — Sjezd pro ochranu dítek v Salzburku. — Živnostenský inspektorát pro stavbu vodních drah v Praze. — Jízdní slevy pro sprostředkování práce. — Mezinárodní sjezd pro potírání nezaměstnanosti. — Mezinár. konference pro ochranu dělnictva. — Sjezdy organisací rakouských, anglických, norských zřízenců veřejných podniků. — Úrazové pojištění domácího služebnictva ve Francii. — Součinnost lékařů při sociálním zákonodárství. — Nemocenské pokladny na Islandě.

Nejistá zahraniční situace roku 1912 a ještě více neurovnané poměry zemské vrhly své stíny i do hospodářství zemského fondu ku podpoře malovýrobců zemědělských. Požadavky, na fond kladené, byly dle zprávy fondu zcela mimořádné. Styky fondu s hospodářskými družstvy omezovaly se ponejvíce na úvěr provozovací; od investic bylo nutno družstva zdržovat, na druhé straně však dbáti toho, aby nenastaly kapitálové ztráty u družstev, která založena byvše na základě přislíbených zemských subvencí, přistupovala k rozejití se nebo uvažovala o zrušení svých podniků, jakmile jim pro zemskou tíseň finanční nebylo možno příspěvky vyplácet. Poskytování záloh vodním družstvům musilo být zastaveno úplně následkem nutného omezení úvěru. Za to tím potěšitelnější rozvoj vykazuje úvěr provozovací. Počet povolených (obnovených a nově povolených) úvěrů činil 21 (roku 1911 19) a vyplacená částka K 2,110.048·30 (roku 1911 K 1,115.969·63). Splaceno bylo na 22 (20) úvěrů K 2,122.198·99 (K 920.785·75), takže nastává zdravá cirkulace. Sazby úrokové pohybovaly se mezi 4¼ až 5½%. Poskytování zápůjček za úrok poměrně nízký, pohybující se pod úrokovou sazbou bankovní, bylo fondu umožněno pouze jeho stykem se 134 okresními hospodářskými záložnami, které nehledíce na vyšší úrokové nabídky s jiných stran, své přebytky nebo alespoň část jich ve správě úvěrního fondu ponechaly, a tak ostatním okresním hospodářským záložnám a zemědělství sloužily. Vklady okresních hospodářských záložen, u fondu uložené,

z daleka však nedosahovaly výše výpůjček, a tak musil úvěrní fond přistoupiti k úvěru reeskontnímu již 18. března a používati ho do 12. listopadu, kdežto roku 1911 používal ho od 17. června pouze do 23. srpna. Kdyby okresní hospodářské záložny ukládaly svoje přebytky vesměs u fondu, bylo by zde snadno možno vytvořiti vyrovnávací ústav, který by mohl potřeby záložen krýti jejich vlastními prostředky do značné míry neodvisle od kolísání úrokové míry na trhu peněžním. Nejlepším důkazem pro to je šetření provedené zemským výborem. Dle toho činily

koncem měsíce	přebytky okresn. hosp. záložen jinde uložené K	výpůjčky okres. hosp. záložen K	přebytek + schodek — K
června	15,409.727·01	12,749.356·82	+ 2,660.370·19
července	14,266.018·32	14,069.968·75	+ 196.049·57
srpna	13,814.980·94	14,858.888·24	— 1,043.907·30

*

Ve dnech 6. až 8. září konán v Praze všeúřednický sjezd. Vlastně nepřísluší mu jméno všeúřednický, poněvadž jedna z nejpočetnějších a stavovsky nejlépe organisovaných kategorií, úřednictvo železniční, nejsouc členem svazu úřednických spolků, na sjezdu nebyla zastoupena. Dle jednatelské zprávy jest v ústředí zastoupeno 43 spolků odborových a 21 úřednických besed. Referováno o poměrech úřednictva samosprávného, soukromého, státního a učitelstva. Zahájení sjezdu, rázu representačního, mělo dáti direktivu sjezdu, mělo však také představiti úřednictvo veřejnosti. Předseda svazu, prof. Klapálek, v přednášce o poměru úřednictva k ostatním stavům a politickým stranám prohlásil absolutní nestrannost úřednického svazu. Přes to, že věříme v upřímnost a dobrou vůli páně předsedovu, marně se snažíme věřit, že vytčený jím požadavek je dosažitelný. Politickou nestrannost má ve svém programu každá organisace jednotlivé kategorie úřednické, a pohleďme na ně: ta je ve vleku strany mladočeské, ona strany národně-sociální, dle toho, jak silné individuality stojí jí v čele a jakého jsou politického vyznání tyto individuality. Rozpory uvnitř organisací projeví se při každých volbách. Tím méně bude možno dosíci naprosté neutrality ve svazu. Politické třídění národa nezastaví se ani před úřednickými organisacemi, a bude úsilím jednotlivých stran, hlavně mladočeské, o politické organisování úřednictva jen urychleno.

*

Druhý rakouský sjezd pro ochranu dítek, konaný ve dnech 4. až 6. září v Salzburku za účasti více než tisíc členů, zastupujících veškeré státní i samosprávné úřady, sociálně politická sdružení i dělnické odborové organisace, zástupce názorů protichůdných, mnoho positivní práce nevykonal, a význam jeho nebude větší nežli význam sjezdu prvního, jenž sice podal iniciativní návrhy, ty však zůstaly neprovedeny. V první sekci, jednající o výdělečné práci dětí, projevil se rozpor mezi názory zástupců zájmů agrárních, kteří byli proti jakémukoli omezení výdělečné dětské práce, a názory zástupců dělnických, kteří žádali naprostý zákaz dětské práce výdělečné. Resoluce přijatá ve druhé sekci navrhuje

pro organisování ochranné výchovy, aby kromě veřejných a soukromých ústavů vychovávacích byly zřízeny ve větších městech zvláštní domovy pro pozorování zanedbaných dětí, na základě něhož by děti byly předávány příslušným ústavům; pro vzdělání ústavního personálu buďtež zřizovány zvláštní kursy. Ochranná výchova jest krajním prostředkem proti opuštěnosti, a nesmějí na ni býti přenášeny úkoly, které patří jiným zřízením, zvláště chudinské péči. Pro řádné vybudování ochranné péče je třeba statistiky, a především zákonů, jež byly již dávno uznány za nutné.

*

1. září vstoupilo v platnost nařízení ministerstva obchodu ze dne 9. června 1913 o ustanovení oboru působnosti živnostenského inspektorátu pro stavbu vodních drah v Praze. Působnost jeho vztahuje se na všechny práce spojené se stavbou vodních cest ve smyslu zákona z 11. června 1901 ř. z. č. 66 a na říční regulace ve smyslu zemského zákona ze 13. února 1903 z. z. č. 31, 32 a 33. Podléhají mu i všechny vedlejší podniky, na př. dílny pro opravu, lomy, štěrkoviště, tesařské dílny a pod., pokud slouží vodním stavbám. Dále je mu přidělen dozor na kanalisační práce v povodí Labe mezi Mělníkem a Ústím n. L.

*

Čtvrtým dodatkem k osobnímu tarifu, díl II. sešit 1., byla dělníkům při jízdách za účelem sprostředkování práce poskytnuta poloviční sleva na státních drahách i pro jízdy kratší nežli 50 km, zaplatí-li poloviční jízdné za 51 km.

Sprostředkovatelnám práce prodávají se tiskopisy výkazů za 2 h za kus. Za zneužití výkazu je sprostředkovatelna povinna náhradou a ztrácí oprávnění pro vydávání výkazů pro poloviční jízdné, nehledě k trestně a civilně právním nárokům dráhy proti vinníkovi.

*

Počátkem září konán v Gentu mezinárodní sjezd pro potírání nezaměstnanosti. Z Čech zastoupen zemský výbor jedním a Odborové sdružení dvěma delegáty. Za nejdůležitější paliativní prostředek proti nezaměstnanosti prohlašuje sjezd bezplatné sprostředkování práce, provedené zákonem a obsahující celý stát. Sprostředkovatelny, zřízené veřejnými institucemi, buďtež spravovány nestranně představenstvem paritetně složeným ze zaměstnavatelů i zaměstnaných. V dobách krisí průmyslových je povinností států, aby zmírnily nezaměstnanost tím, že určité veřejné práce, které snesou odklad, ponechají k provedení až pro dobu hospodářské deprese. Poněvadž se tu často jedná o rychlé zadání prací, žádá sjezd, aby vládám bylo povoleno shromažďovat reservní fondy, z nichž by tyto nouzové práce byly prováděny. Fondy tyto nejsou rázu odiósních fondů disposičních, nýbrž t. zv. »vyrovnávacích fondů«, jaké jsou již zavedeny u státních drah téměř všech německých spolkových států. Kde selžou shora uvedené prostředky proti nezaměstnanosti, tam musí zasáhnout pojištění. Toto je proveditelno, jak dokázal příklad Anglie, musí však býti povinné. Sjezd žádá vybudování pojištění ve spolku s organisacemi dělnickými za finanční součinnosti zaměstnavatele a státu.

Toutéž otázkou zabýval se také sjezd říšsko-německé sociální demokracie v Jeně a vyslovil týtéž požadavky.

*

Bernská mezinárodní konference pro ochranu dělnictva přijala ustanovení, jimiž se průmyslová noční práce mladistvých dělníků až do 16. roku věku zakazuje; průmyslová práce žen a mladistvých dělníků nepřesahujž denně 10 hodin, při šestidenním pracovním týdnu 60 hodin s denním maximem 10½ hodiny. Počet hodin přes čas nečiň více než 140 hodin ročně. Předseda konference vyslovil uspokojení s výsledkem konference, třeba skromným. Pro uspokojení je vskutku třeba hodně skromnosti. Pracovní doba dospělých mužů činí ve většině kategorií pracovních 9 hodin, a konference žádá jako ochranu žen a mladistvých dělníků 10 hodin, maximálně 10½ a ještě dovoluje 140 hodin přes čas, čili každý druhý den jednu hodinu.

*

Na sjezdu centrálních organisací rakouských bylo zastoupeno 428.000 dělníků, z nichž ještě 77.000 Čechů; Němců je 322.000, Poláků 20.000. Polský delegát Daszyński, jenž v »Naprzódu« týden před tím vášnivě obhajoval samostatnost polských organisací v Německu, kterou jenský sjezd zrušil, pěl ve Vídni ovšem hymny na centralismus v Rakousku, poněvadž polští dělníci za pomoci vídeňských odborových centrál klidně mohli po měsíce stávkovat; »centrálním organisacím vděčíme za zkrácení pracovní doby, lepší mzdy a především za zpevnění třídního uvědomění našeho dělnictva.« Hinc illae lacrimae! —

Sjezd anglických odborových organisací vyslovil se pro možnost politické činnosti odborových organisací; v ohledu hospodářském žádá minimální mzdu 30 šilinků týdně. Tarifní smlouvy buďtež uzavírány tak, aby platnost jich skončila ve všech odborech současně, a nové aby byly současně sjednávány, což po případě umožní důraznější akci dělnictva. Na sjezdu bylo zastoupeno 2,232.446 členů. Sjezd důrazně odsoudil krvavé zakročení policie v Dublíně a usnesl se, že záležitost tato bude uvedena na přetřes v parlamentě. —

Sjezd norských odborových organisací, na němž bylo zastoupeno 63.000 členů, vyslovil se proti povinným rozhodčím soudům ve mzdových hnutích. —

Mezinárodní konference zřízenců veřejných podniků, konaná koncem září v Curychu, zabývala se také českou otázkou. Český svaz je členem mezinárodního sdružení, z Rakouska jediný, protože vídeňského není, a přece jedná se o přípustnosti jeho členství, přes to, že Dánsko je přihlášeno s dvěma svazy. Přes bod tento přešlo se sice k dennímu pořádku, ale až se Vídeň zmůže na svůj spolek, jsme jisti, že starší spolek český bude jako »separatistický« z internacionály vyloučen. —

*

Francouzská poslanecká sněmovna přijala osnovu zákona, jíž rozšířena působnost zákona o úrazovém pojištění dělnickém také na domácí služebnictvo a čeleď, mimo v zemědělských podnicích. Základem výměry úrazového odškodnění je plat, naturální po-

žitky a vedlejší odměny, které tvoří součástku platu, jako na př. dary k novému roku. —

Ve francouzském ministerstvu práce vytvořena komise pro studium součinnosti lékařů při provádění sociálních zákonů. Komise skládá se ze 33 členů, mezi nimiž jsou zástupci státních úřadů, parlamentu, organisací lékařů, lékárníků, zaměstnavatelů, dělníků, pojišťoven, podpůrných spolků a pod. —

Na Islandě zavedeno zemské podporování nemocenských pokladen. Každá pokladna, která má nejméně 50 členů bez rozdílu pohlaví, která přijímá za členy všechny státní příslušníky mezi 15. až 40. rokem, kteří nemají většího ročního příjmu než 1200 K s event. přirážkou 100 K za každé nezaopatřené dítě do 15 roků a většího čistého jmění než 5000 K, a nemají chronické neb nezhojitelné choroby, má nárok na veřejné uznání a podporu ze zemské pokladny. Podpora obnáší za každého člena v sídle lékařově 1 K, jinde 1·50 K ročně.

R.

ŠKOLA.

Německé a české učitelstvo v Čechách v boji o úpravu svých platů — Provolání a výhrůžky výkonného komitétu českého učitelstva. — Třetí sjezd pro péči o slabomyslné a školství pomocné v Polské Ostravě. — Salcburský sjezd pro ochranu dětí.

Od chvíle, kdy pohřbena byla na čas dorozumívací akce českých a německých politiků, kdy uzavřen byl zemský sněm a dosazena ke správě království Českého vládní komise, nepolevilo německé učitelstvo ve spravedlivém boji za úpravu své mzdy. Zanášelo svoji existenční otázku do veřejných schůzí voličských, rozvíjelo ji na důvěrnických schůzích všech politických stran, mluvilo o ní ve shromáždění národní rady německé, přinutilo svojí váhou čelné německé politiky, že intervenovali důrazně doma u místodržitelství a u předsedy zemského komisariátu, ve Vídni u ministerského předsedy, ministra financí a vyučování. Užilo denního i krajinského tisku a bránilo vším úsilím, aby se toho času nejpalčivější jeho otázka ve veřejnosti neuspala. V nejnovější době odmítlo německé učitelstvo na několika místech projednávati otázky vychovatelské a vyučovatelské ve schůzích spolkových i okresních konferencích do doby, pokud otázka jeho náležité mzdy nebude uspokojivě rozřešena.

České učitelstvo po celou dobu několikaletého již boje za úpravu je, až na nejskrovnější výjimky, hodně pasivní a spoléhá výhradně na jednání svých vůdců. Na české straně neuvědomovalo se o hmotné otázce učitelské širší občanstvo, mlčel o ní až na nepatrné výminky český tisk, nepromluvilo se o ní v posledním čtvrtletí na schůzích politických stran a tyto nepodnikly v té době žádných kroků k tomu cíli, aby byla rozřešena.

Teprve v posledních dnech, kdy zmizela již nadobro naděje, že se učitelstvu v Čechách dostane aspoň v posledním čtvrtletí tohoto občanského roku jakéhosi příplatku, kdy i pro budoucí občanský rok činí se ve

vládních kruzích jen sliby podmínečné, probouzejí se i vůdcové českých zemských organisací a ve společném provolání adresovaném »Českému učitelstvu« slibují zahájiti »boj, jemuž dosud rovno nebylo«.

Naříkají v provolání na plané projevy vládní, konejšící učitelstvo mlhavými sliby, stěžují si na vůdčí politické strany, které přihlížejí pouze k výtěžkům pro svoji mandátovou politiku a učitelské otázce věnují pozornost na nejposlednějším místě, činí výčitky českému novinářstvu, jež se učitelstva nezastává »s tou odhodlaností a energií, s kterou se zastává třeba problematických zájmů vzdálených národů«. Po využití legálních prostředků vyhozeno je učitelstvo na holou dlažbu. Ztrácí důvěru k vládě i politickým stranám, spoléhá na vlastní jednotnou sílu a apeluje na bezpodmínečnou svoji solidárnost. Vůdcové prohlašují, že mzdová otázka učitelská je základem fysické i duševní jeho existence a slibují nejrázněji a nejostřejší prostředky. Nebyla-li širokou veřejností upřena mravní legálnost pasivní resistence a stávky u jiných společenských stavů, domáhajících se svého práva, nesmí býti upřena ani učitelstvu, bude-li donuceno chopiti se jiných prostředků, které budou míti širší dosah a dalekosáhlejší důsledky. Devisou učitelských vůdců bude: jaký plat, taká práce. Těm, kdo by poukazovali na nemožnost toho, že by národní učitel mohl způsobiti, aby nevinná mládež a národní kultura odnášely následky jeho hmotné krise, odpovídají vůdcové: »Také národní učitelstvo nikdy se nenadálo, že by pro národnostní spory tak bezohledně mohlo být uváděno do materielní zkázy.« Dávají vládě a politickým činitelům lhůtu do 31. prosince k tomu, aby učitelstvu učinily po právu a spravedlnosti.

Nemá-li býti projev výkonného komitétu českého učitelstva se slovy a výhrůžkami tak silnými pouhým úderem do vody, musí míti učitelstvo pro svůj chystaný boj pevně vyměřený plán, musí zkoumati své síly, stačí-li na jeho provedení. Sebe menší slabost, jež by se ukázala, sebe menší porušení solidarity, na niž je počítáno, seslabilo by osudně váhu učitelstva ve veřejnosti. Zatím by se doporučovalo, aby učitelstvo užilo doby do konce občanského roku k získání nejširší veřejnosti pro svoje požadavky. Vůdcové měli by uvést do činného boje ve veřejnosti všechny své šiky, měli by je vysílat do všech občanských shromáždění, ukládat jim za povinnost psáti o učitelské otázce do všech listů atd. Dosud ani jediná úprava učitelských platů se neprovedla bez tlaku širší veřejnosti.

*

Na poli našeho dosud skromňoučkého lidumilenství zazelenala se v posledních letech nová brázda a slibuje vydávati v budoucnosti užitek co nejhojnější. Několik agilních pracovníků propaguje neúnavně myšlenku rozšíření pomocného školství a péče o slabomyslné a může se vykázati za čas poměrně krátký pěknými výsledky. Po příkladu Prahy, která zařídila svým nákladem řadu pomocných tříd pro žáky slabomyslné a málo nadané a veřejným školám národním odebrala tak těžkou přítěž, zdržující prospěch dětí normálně i abnormálně nadaných, následovaly nejpokročilejší městské obce v Čechách a na Moravě a zřídily podobné blahodárné instituce.

Propagátoři péče o slabomyslné a školství pomocné pořádají se zdarem sjezdy, na nichž šíří poznání o prospěšnosti školství toho. Třetí sjezd

byl uspořádán letos ve dnech 5. a 6. října v Polské Ostravě, největší české obci slezské, a měl průběh velmi zdařilý a účinný.

Prof. dr. Frant. Čáda shrnul v úvodní přednášce výsledky dosavadní péče o slabomyslné. Propagační činností mizejí předsudky proti školství pomocnému, uvažuje se o tom, jak posuzovati slabomyslné na poli zákonodárství trestního, bere se ohled na slabomyslné ve službě vojenské, rozvíjí se utěšeně teoretické studium otázky a příslušná literatura rozrůstá do značných rozměrů. Vzniká nový druh škol pro slabomyslné a školy pomocné a vykazuje znamenité výsledky. Šedesát, až sedmdesát, v některých případech i 90 procent žáků pomocných škol nabývá schopnosti a způsobilosti samostatně se živiti a stává se tak pro stát i národ produktivní. V péči o slabomyslné máme ještě mnoho dohánětí za cizinou. Není dosud ústavu ku vzdělání učitelů pomocných škol.

Referát o slabomyslných dětech na českých školách slezských podal nadučitel Fr. Eliáš z Orlové. Ve všech krajích uhelného revíru ostravsko-karvínského, na Frýdecku a v Bezkydách jsou ve značnější míře než jinde příčiny, které zaviňují slabomyslnost. Je tu chudoba, alkoholism, nemoci, nedostatek výživy a oděvu, nezdravé poměry bytové. Jen v politickém okresu fryštátském je na českých školách 119 dětí slabomyslných. Při tom počtu není jediné české pomocné třídy, německé jsou 3. V resoluci žádá se zřízení pomocných tříd zvláště v průmyslových centrech v Polské Ostravě a v Orlové, český ústav pro hluchoněmé, slepé a slabomyslné mravně zanedbané a zpustlé a feriální kolonie v Bezkydách.

Péče o slabomyslné a soukromá ochrana mládeže — bylo thematem přednášky soudního rady Mézla z Brna. Zdůrazňoval v ní potřebu poučování rodičů o výchově slabomyslných, o jich umísťování v ústavech, o vedení dozoru nad chovanci propuštěnými. Se vším úsilím nutno je domáhati se veřejné péče. Důležitost tu mají sirotčí spolky, které mají také dozor na propuštěné chovance ústavů pro slabomyslné. V resoluci přijaté po debatě žádá se česká delegace na říšské radě, aby při osnově zákona o ochranné výchově byla ustanovení osnovy změněna v tom smyslu, aby v zemských komisích byly zastoupeny také osoby ze stavu soudcovského, lékařského a pedagogického.

Prof. Jar. Kallab přednášel o nakládání se slabomyslnými dle platného trestního práva a dle osnovy trestního zákoníka. Osnově na říšské radě projednávané schází ustanovení, aby tresty osob méně příčetných byly vykonávány v ústavech, do nichž mají býti pro odpykání trestu internovány a aby také duševní stav osob trestně vyšetřovaných byl zjišťován v ústavech pro slabomyslné.

V přednášce o poměru občanského práva k péči o slabomyslné zdůrazňoval vrchní rada zemsk. soudu B. Šimeček, aby byla projednána co nejdříve osnova zákona o odnětí svéprávnosti. Slabomyslným nemělo by býti vůbec zakazováno vstupovati ve sňatky, ale v každém případě měl by rozhodnouti soud. Slabomyslným osobám nemělo by býti ponecháváno právo nakládati volně se svým jměním. Měly by míti právo na odkaz pouze poloviny svého jmění. O celém jmění měly by rozhodovati pouze před soudem nebo notářem.

Obrázek zanedbaného a opuštěného dítěte na Ostravsku podal nadučitel Al. Schallenberger. Uvedl případy zpustlosti dětí zaviněné hmotnou i mravní bídou rodičů potulných a oddaných alkoholismu. Děti ty lze zachrániti pouze ve vychovatelnách, kterých ve Slezsku není. Ze 300 opuštěných a zpustlých dětí na Opavsku mohlo býti umístěno pouze jediné v zemské vychovatelně v Těšíně. Úřady zřízené pro ochranu dětí jsou bezmocné, protože nemají kde zpustlé děti umísťovati. Je třeba, aby na Ostravsku byl zřízen zvláštní ústav v takovém rozsahu, aby v něm byly zpustlé děti napravovány a zachraňovány.

Učitel Ad. Obst v přednášce o poměru školy obecné ke speciální škole pro slabomyslné vytýkal potřebu, aby byla předem zjištěna přesně slabomyslnost dětí a aby byla přiznána zákonem moc donutiti rodiče k tomu, aby dítě svěřili třídě nebo škole pro slabomyslné. Dítě přijaté jednou do školy speciální nemělo by se vracet škole obecné. Pomocná škola měla by je vésti až ke vstupu do života.

Obraz dítěte bezkydského majícího sice hodně vzduchu, ale málo chleba, vylíčil učitel Sliva z Dobré u Frýdku. Na duševní, tělesný i mravní vývoj bezkydského dítěte působí zhoubně předčasná výdělečná práce v továrnách, bída, alkoholism, nezdravé poměry bytové, nedostatečné školy přeplněné tak, že učitel nemůže si všímati příliš dětí slabomyslných, jež tvoří značné procento. Poměrně největší počet dětí slabomyslných i zpustlých vychází ze řad dětí osiřelých a rodinou zanedbávaných. Takové je třeba míti na zřeteli.

V přednášce o péči o venkovské dítě slabomyslné srovnával učitel Munzar z Chrásti u Chrudimě poměry naše a pokročilé ciziny. Prof. dr. Ant. Brožek podal výklad o dědičnosti a eugenických cílech se zvláštním zřetelem k dítěti slabomyslnému. Ukázal a světelnými obrazy znázornil zhoubný vliv dědičnosti duševních chorob na potomstvo. Je třeba vštěpovati poznatek, že jen rodiče duševně i tělesně zdraví mohou plodit zdravé děti. V širších vrstvách nutno vštěpovati pocit zodpovědnosti k dětem přiváděným na svět.

Ředitel Ernestina MUDr. K. Herfort v řadě předvedených světelných obrazů ukázal na rozmanitost typů dětí slabomyslných a načrtal jejich vlastnosti. Učitel Rohlena podal obraz péče o slabomyslné dítě v Anglii, ukazuje na malost našich domácích poměrů také v tomto směru.

Na účelnost, pedagogický význam a výsledky vyučování ručním pracím na pomocné škole ukázal učitel Ant. Hrych. Učitel Fr. Sedláček pojednal o principu samočinnosti ve výchově slabomyslných, jímž se jest říditi. Podmínkou tu jest, aby dítě mělo před sebou předmět, jejž pozoruje a o němž se učí. Ukázal, jak se problém samočinnosti na pomocné škole řeší. Velký význam má v tomto směru hra při činné účasti učitelově.

Prof. Písecký z pedagogia příborského zjistil dotazníkovou akcí u moravského učitelstva, do jak úžasné míry zapřičiňuje slabomyslnost alkoholism rodičů a dětí. Přednášky o alkoholismu neměly by býti brány z programu sjezdu pro péči o slabomyslné. Přednáškou učitele Ed. Štorcha o důležitosti tělesné výchovy slabomyslných, prová-

zenou řadou světelných obrazů, znázorňujících feriální život kolonie chovanců pomocné školy v přírodním prostředí pobrdském, byl zdařilý sjezd ukončen. Budoucí sjezd nechť ukáže nové výsledky propagace péče v důležitém oboru filantropickém. Po vnější stránce byl sjezd obeslán imposantním počtem 88 delegátův a 607 účastníků.

*

Před ostravským sjezdem konán byl počátkem září v Salcburku sjezd pro ochranu dětí. Jednal mezi jiným o dětské práci, při čemž jedni delegáti, zvláště z kruhů agrárních a kněžstva, doporučovali zákaz práce dětské jen v některých oborech z důvodů hospodářských a sociálních. Polovičaté mínění toto bylo potíráno pokrokovějším názorem o bezpodmínečném zákazu veškeré výdělečné práce dětské. Po stránce ochranné výchovy byl doporučen návrh zákona přijatý panskou sněmovnou. — Žádá se v něm zřizování vychovávacích ústavů a zvláštních domovů pro chovance k prozatímnímu umístění.

LITERATURA.

Krásná:

Otokar Březina: Básnické spisy. Tajemné dálky, Svítání na západě, Větry od pólů, Stavitelé chrámu, Ruce. Vydal svým nákladem spolek výtvarných umělců Manes v Praze r. 1913.

V poslední době se v naší literatuře množí počet souborných vydání prací českých spisovatelů; a nejsou to pouze edice zemřelých velkých, jež jsou součástkou nejen našeho kulturního života, nýbrž celého našeho národního bytí, nejsou to jen soubory prací autorů oblíbených ve vrstvách průměrného čtenářstva — a takového čtenářstva jest u nás převážná většina — soubory, jejichž existence daleko ještě neznamená opravdový význam v našem básnickém vývoji: již i hlavní představitelé slovesné poslední obrody, jež je spiata s lety devadesátými, pokládají za nutno vydati počet ze své práce. Z předchůdců této generace před několika lety v silné knize Jaroslav Kvapil zrevidoval celou svou žeň lyrickou a M. A. Šimáček krátce před smrtí ve značném počtu svazků novému pokolení odevzdal téměř úplný svůj literární odkaz; z vlastních pak repraesentantů naší moderny rovněž již dříve přehlédl starší své knihy J. S. Machar a nové sbírky k nim řadí vědomě jako pokračování v definitivní soubor, podobně jako Antonín Sova a Jiří Karásek ze Lvovic, k nimž záhy se přidružil F. X. Svoboda a posledně i Arnošt Procházka a F. X. Šalda. I Růžena Svobodová podle nakladatelského oznámení přistupuje již k pořádání svých sebraných spisů. Jen knihy Otokara Březiny, ač vyšly v novém vydání, čekaly stále edice celkové, a čekaly jí tím spíše, že uplynulo již plné desítiletí od poslední publikace samotářského básníka, jenž se i časopisecky docela odmlčel.

Soubory tyto lze v literatuře jen vítati. Mnohé ze sbírek, které znamenaly při svém vyjití v záplavě potištěného papíru čin a jež dnes jsou hodnoceny jako významné body v prudkém vlnění uměleckého chaosu po-

sledního čtvrtstoletí, za tehdejších poměrů byly tištěny jen v omezeném počtu exemplářů a jsou již dnes těžko přístupny; a nehledíme-li k této okolnosti, zajisté dostatečně důležité, autoři sami, pokud jsou skutečně tvůrčí osobnosti, zasluhují, aby byli poznáni ve svém výboji a vývoji, zvláště tkví-li záhada jejich individuality právě v úsilí, proniknouti k jádru svého naturelu, zmocniti se plně všech jeho schopností a vyjádřiti odlišnou svou bytost, v počátcích ještě utajenou pod náplavou časových ohlasů a hesel, jedinečnými prostředky, v ní ukrytými. Právě takovými soubory nejsnáze se rozplaší tradiční legendy, připínané k jednotlivým jménům od chvíle, kdy se o nových jejich jednotlivých publikacích psalo a diskutovalo jako o události saisony: nyní již nejsou novinkami, jež kritik pravidelně posuzuje s hlediska současného uměleckého mínění nebo s hlediska kreda své školy, nýbrž stojí tu jako hotová díla, jejichž podstata a vlastnosti jsou nezměnitelná fakta, jež dlužno přijmouti a z nichž vyprchal již vztah k přítomnosti, chtěje býti nahrazen vztahem k věčnosti.

Básně Otokara Březiny mají již svou historii. První jeho pokusy probojovati se k vlastnímu umění, jež by bylo přiléhavým výrazem jeho života po palčivých vzrušeních prudce rozžíznělého, pokusy, v jejichž tápavé nejistotě bylo tolik intensivní důslednosti, kolik jí nebylo u žádného českého básníka, přivítala officielní literatura urážlivým posměchem; ale sotva vyšla první jeho kniha, začaly se v časopisech objevovati celé studie o básníkově umění, jejichž hymnické superlativy záhy umlčely nechápavé odpůrce a na veřejnosti vynutily alespoň místo pošklebku rozpačitou výmluvu, že básníkovi nerozumí. A když po sedmi letech vyšla pátá Březinova kniha, doprovázená již samostatnou studií knižní, básník vydal ještě svazek drobných prós, jakýsi kommentář své poesie, aby pak úplně přerušil svůj styk s veřejností. Vyznáván s nadšením úzkou obcí svých horoucích ctitelů, jež nalézal vždy znovu zejména mezi spisující mládeží, nutně jmenován jako přední básník i od těch, kdo důvěrně se přiznávali, že je jim jeho poesie zavřena sedmerou pečetí a že vlastně ani poesií není, byl vždy více znám jen podle jména než svým dílem; široké vrstvy čtenářské, ani pokud náležely intelligenci, netoužily se s ní seznámit: Březina byl doma vždy ještě cizincem.

Až když před pěti lety vydal vídeňský dr. Emil Saudek dokonalý německý překlad poslední jeho knihy »Ruce« s informačním úvodem, nastal obrat: Březina vzbudil pozornost za těsnými hranicemi své rodné země, přední umělci a kritici němečtí pozdravili v něm slovy obdivu básníka, jenž jest hoden jména světového, cizí listy přinesly o něm celé články: a tu konečně i naše veřejnost počala chápati, že nevšímaný básník, zapadlý kdesi v západomoravském městečku jako učitel, je naším významným kulturním činitelem. Ministr Bráf prý na »Hände« upozorňoval ve vlivných vídeňských kruzích — a naše veřejnost, jež nevěřila kritikům, uvěřila ministrovi a ministerstvu, které samo nabídlo Březinovi státní stipendium: a tak bylo možno vydati i laciné výbory z jeho poesie, skládati písně na jeho slova, interessovati se o jeho osobu. O. Březina stal se již i postavou románu, stal se čestným členem Umělecké besedy a stane se — doufejme — i dopisujícím členem čtvrté třídy České Akademie. A Mánesem byly nyní vydány souborně jeho sbírky básnické.

Nechci tím říci, že nechápali a nechápají Březinova významu jednotlivci, kteří nyní jsou jakýmkoliv způsobem spolutvůrci Březinova kultu, ale jisto jest, že práce jejich se setkala s úspěchem právě až po záslužném překladu Saudkově, vytrysklém z opravdového porozumění a obdivu, a po rozruchu, který způsobil v cizině. Dnes i ti, kdo stále se nedovedou smířiti s jeho uměním a jimž je cizí, jak bylo před desetiletím, jsou nuceni mluviti o něm klidně a bez urážlivého tónu: O. Březina má v české literatuře své místo, a to tam, do jaké až výše se vznesla česká myšlenka a zalehla hudba českého slova. Je možno míti různé mínění o úkolech a mezích básníků: že však Březina je básník ryzí, uznává dnes u nás již každý.

V souborném vydání, jež v diskretní a ladné úpravě Jaroslava Bendy pořídil Mánes, vyniká básnický naturel Březinův ne snad jen z každé sbírky, ale z každé básně, z každého verše a každého slova. V »Ranní modlitbě« Svítání na západě čtou se verše, básnický jeho program:

Hlasu mému dej hudbu lahodnou žencům, jak zvonění o polednách,
a písni mé stříbrné kadence potoků uprostřed polí, v čas žízně!

A tento básnický program Otokar Březina vyplnil do posledního písmene: ne teprve sbírkami následujícími, nýbrž i sbírkou první, ve které básní úvodní a závěrečnou se přihlásil za vášnivého kněze umění. Bylo by nutno čísti v celku Březinovy verše, jež otiskl v časopisech před vydáním Tajemných dálek, do kterých jich nepojal, aby bylo docela patrno, jak bezpečný a jistý byl jeho básnický instinkt, jenž mu nedovolil pokládati je za dokonalé. Celé Březinovo dílo jest hudební symfonie, komponovaná geniální virtuositou básníka z motivů, jež jsou výrazem jeho prudce a do nejtajnějších hloubek žitého života citového, harmonicky splývajícího s obsáhlým vírem myšlenkovým, jenž jej jednak oplodňoval a jednak udržoval v rovnováze. Březina vyšel od svého já, od intimního svého života, od lidských svých zkušeností: jsou to teskné vzpomínky na mrtvou matku, na celé mládí, na uvadlé přátelství (Přátelství duší), na marný erotický vzruch (Vzpomínka), jež se hlásí v jeho duši celými básněmi i jednotlivými verši první jeho knihy, ale Březina, zajat jejich náladou, transformuje jejich fakta v melodii výrazovou, kterou se snaží vystupňovati do nejvyšší, nejostřejší tóniny bohatstvím efektů obrazových. Mluví-li v básni »Z věčných dálek« o »písni monotonní«, která mu v duši z nich stále zpívá, má jeho charakteristika význam nejen pro obsahovou část jeho slok: jeho básně první knihy jsou »monotonní« i hudebně, Březina snaží se dosáhnouti cíle cestou jedinou, nezkouší prostředků různých, nýbrž jambickými strofami čtyřveršovými, spiatými střídavým rýmem, jež v několika básních pojí ve strofy osmiveršové, dovede zachytiti všechnu rozžhavenost svého myslivého mozku, všechnu palčivost svých citlivých nervů. Jen některé básně ukazují, jak Březina, dosáhna cíle, dovede se zbaviti této jednotvárnosti: jsou to obměny oněch čtyřverší, jsou to verše distichické a jest to konečně volný verš (Vůně zahrad mé duše, Lítost, Slavný smutek), jejichž formami přelévá stále mohutněji se rozvíjející melodii svého nitra.

Neboť Otokar Březina, až fanatický lovec vzrušení, nijak si nezpohodlňoval způsobu, jak ukojiti celým duchem otřásající svou vášeň: bylo v něm neuvažující odhodlání dnešních aviatiků, kteří se nespokojují dosaženými výškami a třeba za cenu svého života jako somnambulové jdou za tajemnou silou, jež je žene stále výše. U Březiny to byly ovšem oblasti duchové, jejichž sférická hudba rozpalovala krev v jeho žilách: i zmocnil se těchto oblastí. Intensivním studiem největších básníků, jejichž intuice dovedla je náhle osvítiti jako světlem blesku, největších myslitelů, jejichž pronikavé poznání odhalilo již tolik nerozřešitelných záhad, všech vědních oborů, zejména přírodních, jež v posledním století znamenají triumf lidského rozumu. Co byl básníkovi, jemuž se každým dnem více otvíral pohled do nekonečna, malicherný život našich dnů! Co jemu, jejž žízeň vždy neprostupnějších záhad postavila tváří v tvář problému Smrti, každodenní bolesti, jež přestanou pálit po půlhodině! Co jemu, jenž v horečných snech viděl kolem kroužit světy celého vesmíru, politická situace, způsobená nesvědomitými a neschopnými vůdci? Chvílemi se již cítil tak blízko prapodstatě všeho, v níž všechno, co víří věky a víří v naší přítomnosti nespočetnými tvary, zvuky a barvami, splývalo v grandiosní jednotu: odtud ty hymnické básně, napověděné několika čísly ve Svítání na západě a vyplňující Větry od pólů, plné radostných úžasů, pro něž neplatí zákony uzavřených strof a jež grandiosní silou samy si tvoří formy volného verše. Bylo by nesprávno vytýkati těmto hymnám jednotvárnost výrazovou nebo programovost: právě zde v básníkových metaforách, v jeho nápovědech, ukrytých do slovního materiálu, jest obsažen celý náš život s veškerou svou rušností a měnlivostí i oněmi rysy, jež v něm jsou nezměnitelné. Vezměme jen namátkou první tři verše z básně »Š ť a s t n í«:

> Nebezpečná mlčení lehla do našich samot a v hlubinách lesů,
> kde nejvyšší vrcholy stromů šeptaly o rozkoších světla,
> dlouhý výkřik se zachvěl — a žízeň se sklonila k pramenu krve.

Co všechno jest utajeno v každém z řady slov zde spojených, jaké porozumění životu, jak vzácná diskretnost, s níž básník o něm mluví! Jediný jeho výkřik, zdánlivě programový, má prudkost bleskového světla, jež ve vteřině osvítí záhadu pralesů i velehor, a v tom právě je Březinova velikost: tam, kde jiný básník by vyplýtval tisíce slov, aby dosáhl téhož dojmu, jemu jich stačí několik. V tom je příčina obrazového jeho bohatství, jež při prvním pohledu oslní oči a splete myšlenky, ale v němž, jakmile je proniknete, poznáte znak básníkovy individuality, která právě též pro ně jest takové umělecké váhy.

Pro myšlenkový obsah posledních svých knih bývá Březina často považován víc za filosofa na úkor významu básnického. Neprávem. I Březina, jako každý velký básník, má vlastní životní názor, jehož pronikavost je taková, že ho nelze přejíti mlčením, přehlížíme-li vývoj filosofie. Ale na prvním místě je Březina básník. A tu nezáleží v první řadě na jeho životní filosofii, na tom, čím se s kterým myslitelem stýká nebo čím se od nich liší. Každý filosof i básník v celku tkví svými názory ve své době, a podtrhnouti v názorech doby jediný rys, podříditi je novému pohledu, vytěžiti z nich vlastní silou záblesk nového poznání: již v tom jest

originalita. Ani Březinu nelze vytrhnouti z doby, a toto poznání příznivě svědčí pro zrazované dnes theorie literárně-historické a kritické; ale to, jak básnicky využil všeho, co mu doba podávala, a jak sám svou dobu obohatil, je důležitosti tak závažné, že tam jest východisko jeho cenění. V závratných výších poznání se setkal s mysliteli jinými — některé básně v knize »Ruce«, na př. Kolozpěv srdcí nebo Dithyramb světů, přímo vybízejí k srovnání, myšlenkovému i formálnímu, s filosofickými básněmi Goethovými — ale to bylo křížení cest orlů, kteří se vznesli k oblakům vlastní silou a vlastními směry.

Jestliže melodická stránka ve Větrech od pólů je podřízena básníkově extasi a splývá-li hudba jeho veršů s prudkým vírem sfér, v posledních knihách, zvláště v knize »Ruce«, O. Březina končí svou symfonii akkordy sladké harmonie a radostné účasti na životě. V tom smyslu básně »Hudba slepců« nebo »Šílenci« jsou jedinečné. Básník se zase vrací k uzavřené formě, nyní již rozmanitější, kterou obohatil důsledky svých volných rhythmů. Srovnání básní »Příroda« ve Větrech od pólů a »Jarní noc« v Rukách ukazuje, že je velkou a krátkozrakou lží, myslí-li dnešní naši básničtí theoretikové, že jen volný verš jest oprávněn u nového básníka: právě Otokarem Březinou je podán důkaz, jak staré, tradiční formy v poesii mají podstatné oprávnění a jak velká individualita dovede je přeroditi. Vždyť se Březina i od nerýmovaného disticha ve Větrech od pólů (Noci!) v Rukách zase vrátil k původnímu rýmovanému (Odpovědi), jež proměnil celým zladěním a rhythmickou strukturou.

Jest škoda, že Básnické spisy ustrnuly jen na sbírkách vydaných a že neobsáhly i několik básní, jež Březina otiskl ještě po vydání knihy »Ruce«. Budoucnost ovšem — při veškerém respektu Březinova názoru, že básník je v díle, jež sám uznal za dobré — nespokojí se těmito sbírkami, nýbrž vrátí se i k Březinovým ranným počátkům, a bude to jen s prospěchem básníkovi. A je také škoda, že textové stránce Básnických spisů nebyla věnována péče, které je právě při záplavě a důležitosti Březinových obrazů třeba. Čte-li se tu na př. v 5. verši »Vína silných« (Svítání na západě) »od j e j i c h etherných retů« místo »od j e j í c h«, ruší se celý smysl metafory a tím i smysl básně, která se v jednotlivostech stává nesrozumitelnou. Podobných chyb je v knize nemálo, přešly do ní z vydání dřívějších a pochopení Březiny u čtenářů jen škodí. —*vh*—

Poučná.

Lubor Niederle: Život starých Slovanů I. sv. 1. Praha 1912, nákl. Bursíka & Kohouta. — Světla. Sborník četby školní. R. K. Velemínský. Sv. I. O. Březina, A. Sova, V. Dyk, Výbor z literatury. Uspoř., úvod. a poznám. opatřil Miloslav Hýsek. Laichter. Praha. — Povídky. Výběr z mor. autorů. Uspořádal Prof. Dr. M. Hýsek. Díl IV. Moravsko-slezská revue. — Knihovna kuriosit. IV. Neuvadlá koruna. (Poprava pánův českých.) Šolc. Karlín. 1913. — Dr. Fr. Loskot: M. Matěj z Janova. Praha 1912, nákladem Volné Myšlenky. — Ant. Svoboda, Výchova a mravnost. V Zábřeze 1912.

Lubor Niederle, Život starých Slovanů. I., sv. 11. Praha 1912, nákl. Bursíka & Kohouta.

Nová práce Niederlova je vlastně odbočkou od prvotního postupu ve vydávání »Slovanských starožitností«. Budou nyní střídavě vycházeti svazky, věnované starožitnostem historickým a kulturním. Úkolem práce o kulturních starožitnostech slovanských je zobraziti stav a výši slovanské kultury a slovanského života v době, kdy se dokonávalo u Slovanů pohanství a kdy počínala pronikati mezi ně víra křesťanská se všemi změnami v duševním i hmotném životě staroslovanského národa. Prof. Niederle určil si toto omezení, aby se vyhnul hypothesám a umělým konstrukcím, jež přináší nevyjasněná doba nejstarší kultury praslovanské od počátku jejího vzniku — znalost její přirozeně nemůže se opírati o přesně ověřený materiál a snadno svádí k nedokázatelným a námitky vzbuzujícím výkladům, i když jsou opravdu či jen zdánlivě kritické. Prof. Niederle chce raději »podati reálnější obraz toho duševního a hmotného stavu, v jakém žili Slované na počátku své historie, když přejímali křesťanství«, ale ovšem nezbytně drží se, pokud je možno, přirozené zásady vývoje, pátrá po vzniku jednotlivých zjevů kulturního života praslovanského, hledá a určuje jejich původ, zkoumá původnost a příslušnost ethnickou a vymezuje v určitých případech vliv a působení cizí — vše na základě pečlivě dodržované methody srovnávací, čerpaje stejně z pevné půdy pramenů historických jako z výtěžků zkoumání filologického a ovšem nejvíce z materiálu archaeologického, hledě přiměřeně s kritickou skepsí k nedostatkům dnešního rozsáhlého badání folkloristického.

Program, jejž si vytkl, je ovšem takto značně širší prvotního plánu Šafaříkova, jehož nesplněnou touhu prof. Niederle touto prací svou splňuje. Celkem bude kulturní díl Starožitností rozvržen na dvanáct kapitol, věnovaných popisu území, životu tělesnému, pohřbu, kroji a výzdobě těla, obydlí a domácnosti, právním a sociálním řádům, víře a náboženství, domácímu zaměstnání, obchodu, vojenství, umění, písmu a počátku nauk — tedy všemu, co je hlavním obsahem kulturního života národa a co určuje jeho svérázný charakter. První svazek »Života starých Slovanů« zahrnuje mimo úvod první tři kapitoly. Úvod je zároveň kritickým rozborem daných pramenů a jako přílohy jsou mu přidány texty nejvýznamnějších pramenů historických, kapitol z Prokopia, Maurikia a Taktiky Leonovy, v dobrých překladech Fr. Grohově a V. Niederlově. Líčení kulturního života staroslovanského vychází od popisu territoria. Spisovatel zcela správně předem určuje fysikální ráz pravlasti slovanské a zejména geografickou její polohu, čímž vysvětlují se mnohé zjevy v rozvoji kultury staroslovanské, pokud se stýkala s jinými, cizími vlivy kulturními. Archaeolog musí tu konstatovati, jak dvě kulturní cesty adriaticko-baltická a černomořsko-dněprovská procházely oblastí staroslovanskou, na západě po Visle a Odře, na východě po Buku a Dněpru. Uváží-li se fysikální různotvárnost a nejednotnost praslovanského territoria, jak na ni spisovatel upozorňuje, pochopíme, proč kultura slovanská hned od počátku nevyvíjela se stejnoměrně a proč vůbec zůstala nejednotná. Stejně jako dualismus kultury staroslovanské, vysvětlí se polohou a rázem kraje poměrná kulturní prostota a chudoba, projevující se zejména v inventáři archaeologickém, nejčastěji v hrobech. Střed území, mezi Vislou, Karpaty a Dněprem, zůstal nedotčen cizí bohatou kulturou, šířenou cestami obchod-

ními jen po jeho krajích. Viděti, že pro celkový úsudek o výši kultury slovanské přesná znalost territoria není bez významu, i když jím nechceme podobně vykládati a určovati slovanské znaky povahové. — Fysický život Slovanů je obsahem kapitoly druhé. Prof. Niederle postupuje v jeho líčení od narození až k smrti, předem shledávaje a ověřuje doklady o tělesném vzezření starých Slovanů. Hluboká znalost, která charakterisuje celé dílo Niederlovo, je nejvíce patrna v těchto odstavcích, kde z velikého materiálu, jemu známého, určuje a popisuje zvyky, zachovávané při narození dítěte (zabíjení přebytečných dětí), kde vykládá význam postřižin (původem čistě hygienickým), líčí znaky života pohlavního atd. Obšírný výklad věnován je svatbě. Spisovatel nepochybnými doklady prokazuje existenci sňatku únosem i sňatku úmluvou s rodiči o výkup a líčí všeobecné základní znaky slovanských obřadů svatebních, jež vznikly ze starého základu indoevropského a k nimž přidružily se ještě některé detaily, které projevují původ pohanský (symbolika únosu, dávání darů a j.). Obraz svatebního ceremonielu staroslovanského je tu podán v úplnosti, o kterou dosud nikdo se nepokusil, ačkoli svatba slovanská byla velmi častým předmětem specielních studií. Manželský život starých Slovanů vyznačuje se mimo jiné také polygamií, která ovšem trvala vedle monogamie. Prof. Niederle ukazuje zejména, že polygamie není specificky slovanská a že je vůbec přirozená na jistém stupni kulturního vývoje. Zbytkem pohanských názorů jsou četné slavnosti a plesy rázu silně erotického, proti nimž později církev — často marně — energicky zakročovala. Původ jejich a smysl dosud není dost vyjasněn. Podrobně líčí prof. Niederle, jak staří Slované pečovali o tělo, nelze však dokázat, že méně než Germáni. Jisto je, že znali parní lázeň — podle výkladů Niederlových původní význam slovanské j i z b y byla zvláštní lázeň, snad přijatá od Germánů —, znali dále i četné kosmetické a toiletní prostředky, často v nálezech se vyskytující (tuk, hřebeny, nůžky, břitvy, ba i lžičky k čištění uší a zrcadla).

Potravu měli masitou i mléčnou. Proti theorii Peiskerově Niederle přesvědčivě dokazuje, že staří Slované nebyli vegetariáni, ačkoli nejrozšířenějším jejich jídlem bylo — jako tehdy ve střední Evropě vůbec — proso, mimo jiné obiliny. Nejhlavnější nápoj byla medovina, znali však také pivo z obilného sladu. Nejvíce zpráv a také nejvíce bezpečného archaeologického materiálu máme o staroslovanském pohřbu. Proto také oddíl, věnovaný pohřebním obřadům a hrobům, je nejobšírnější. Prof. Niederle předně probírá starou otázku pohřebního ritu a přichází k závěru, že sice u starých Slovanů obojí ritus, spalování i pochovávání, byl běžný, ale že pro dobu pohanskou typické je spalování. Pohřbívání provázeno bylo obřady a zvyky, jichž základem bylo kladení milodarů do hrobu, vrcholem a jaksi dramatickým zakončením byla smrt pozůstalé ženy, buď dobrovolná i vynucená, jak tento obřad podrobně a pěkně líčí známý Fadlán, jehož popis ruského pohřbu z r. 922 přidán jest tomuto oddílu v překladu prof. R. Dvořáka. Pohřební ritus slovanský obohacen jest několika zvláštními akty, z nichž známý jest pohřeb v lodích, také u Fadlána líčený, a podle Kotljarevského existující u všech Slovanů od doby, kdy sídla Slovanů byla ještě u moře. Podobný je zvyk pohřbívání v sa-

ních, dnes ještě u Huculů se vyskytující. Podstatným znakem slovanských obřadů pohřebních byly pohřební slavnost (tryzna) a hostina (strava), jež podle všeho dlužno přesně rozlišovati. Kdežto tryzna byla slavnost pohřební, symbolické hry s pitím a zpěvem, byla strava hostina na mohyle nebo v její blízkosti, spojená s nemírným pitím opojných nápojů. Dnešní zvyky pohřební, na venkově rozšířené, obyčejně pohoštění hostí smutečních buď doma nebo v hospodě, často s hudbou i tancem, nejsou než přežitky z doby pohanské. S obřady pohřebními spojeno bylo vlastní pohřbívání mrtvoly do hrobu a jeho označení. Tu jsou m o h y l y nejobvyklejší, u Rusů zejména vysoké k u r h a n y, různě konstruovaných typů, později nižší ž a l n í k y. Prof. Niederle popisuje v poslední kapitole tohoto dílu velmi podrobně vnější ráz hrobů i jejich vnitřní, často různou konstrukci a dochází až k vzniku a vývoji prvotní rakve z komory či jámy prkny obložené. Různé jsou také způsoby uložení těla, jeho poloha a orientace. Prof. Niederle shledává, že na konci I. tisíciletí obyčejně Slované kladli mrtvé hlavou k západu s obličejem k východu obráceným. Rozšířena byla i poloha skrčená na boku a někde i poloha sedící. Hroby ovšem nebyly zřizovány jednotlivě. Často najdeme celá pohřebiště a hřbitovy různé rozsáhlosti.

Výkladem o hřbitovech končí se první svazek kulturních starožitností slovanských a dává už tušiti rozsáhlost velikého díla Niederlova. Po Šafaříkovi je to první veliký pokus o systematické vypsání kulturního života staroslovanského a je zřejmo, kdo zná ohromný pokrok slovanských věd po Šafaříkovi, oč je práce Niederlova rozsáhlejší a obtížnější. Shrnuje kriticky výsledky dosavadních studií, srovnává je, buď přijímaje nebo odmítaje, doplňuje je a opravuje. V souboru tohoto způsobu, jenž svědčí o vědecké výši, je právě největší cena díla Niederlova. Bylo namítnuto, že mu chybí hlubší základní hledisko sociologické. Prof. Niederle dovedl si omeziti látku svého studia časově tam, kde se chtěl uvarovati chybných a nepřesných úsudků pro nedostatek materiálu a analogických faktů — v tom je právě vědeckost jeho přísné methody, kde by jiný dal se svésti lákavou možností kombinací různého druhu. Povaha materiálu, s nímž pracuje badatel o slovanském pravěku, a jeho nesmírný rozsah, nezdolatelný jedinému pracovníku a rozdělený v celou řadu vědeckých disciplin, nepřipouští, aby spisovatel mohl se vzdáliti pevné půdy jemu nejbližší, a nebylo to také jeho úkolem. Popisuje a třídí, určuje a oceňuje materiál a je jistě velikou vědeckou zásluhou, podaří-li se mu objasniti jej, očistiti od falešných a chybných výkladů a dohadů, zjistiti jeho skutečný význam a po případě slovanskost jeho původu a vzniku, což je nejobtížnějším úkolem studií toho druhu. Věda o slovanských starožitnostech není ovšem ještě hotová. Pak bude teprve možno z jejích výsledků konstruovati vznik a vývoj slovanské společnosti, vymeziti a odlišiti jeho podstatné znaky a zákony. S toho hlediska je dílo Niederlovo dílem přípravným, ale i pro sociologické studium dílem základním. Proto si všichni vroucně přejeme, aby prof. Niederlovi bylo dopřáno je dokončiti pro čest české práce vědecké a pro pokrok slovanských věd.

Ferd. Pakosta.

Světla. Sborník četby školní. R. K. Velemínský. Sv. I. O. Březina, A. Sova, V. Dyk, Výbor z literatury. Uspořádal, úvodem a poznámkami opatřil Miloslav Hýsek. Laichter. Praha. — Povídky. Výběr z mor. autorů. Uspořádal prof. Dr. M. Hýsek. Díl IV. Moravsko-slezská revue. — Knihovna kuriosit. IV. Neuvadlá koruna (Poprava pánův českých). Šolc. Karlín. 1913.

Sestaviti výbor je vždy věc obtížná, neboť lze sestavovati jej podle tolika hledisek a ještě vždy zůstanou možnosti námitek, neboť literatura nejvíce podléhá subjektivnímu oceňování. Tím spíše je tomu tak při výboru z básníků nejnovějších a pro četbu školní. V malém svazečku představiti pak tři z českých moderních lyrikův z nejvýznačnějších je beze sporu úkol těžký. Nelze tedy ani uváděti, co bychom si byli snad ještě v Hýskově výboru z Březiny, Sovy a Dyka přáli nebo co bychom byli nahradili čísly jinými. Spíše se stanoviska didaktického lze vysloviti některá desiderata všeobecná, tedy vzhledem k svazkům příštím. Ale i tu jsme si vědomi, že i ty a takové myšlenky nepostrádají subjektivního zabarvení, neboť didaktika je umění a kniha neučiní ničeho, nevykouzlí-li z ní (a vedle ní) onen čistý pramen vědění a poznání učitelovo umění. A tak bychom si byli přáli, aby poznámky byly hojnější na počátku básní a na př. skutečným úvodem v Březinovy metafory; za méně vhodné pokládáme vše, co je novým a jiným opisem myšlenky básníkovy. Nevidíme pak na př., bylo-li k výkladu básně Svítání na západě užito vlastního výkladu básníkova, tuším, z Vesny (1897). Uvésti v obrazy básníkovy, to je důležitější než transkribovati jeho myšlenky, neboť princip didaktický žádá konkrétnost, již druhdy zaměňují věcností a přesností. Té nutno si žádati také v úvodech; vždyť ani jádro nejvyšších tříd nepromyslilo ještě řadu záhad životních, ba ani neprocítilo tolik, aby porozumělo tomu na př., že Sova v Ještě jednou... »jako Březina hlásá evangelium nového člověka« atp. S toho hlediště pak bychom byli čekali neméně v tomto smyslu instruktivních poznámek u básní Dykových, neboť při jich napovídavosti a úryvkovitosti budou činiti potíže tím větší. Ale přes to přese vše na první knihu toho druhu je výbor zdařilé první číslo sbírky.

Výbor povídek moravských, pokud můžeme souditi, svědčí o tom, že jej pořídil znalec věci a zároveň pořadatel, který má vkus i smysl pro potřeby našeho lidu.

Jest litovati, že památka tak vzácná a drahocenná, jako je Koruna neuvadlá, byla vydána s tolika chybami tiskovými. Ruší v textě, kde lze pochybovati namnoze, že by to byly chyby jen tiskové, ale spíše se podobá, že vyplynuly z neporozumění textu, a právě ta nepietnost k němu až uráží. Vloudily se některé i do předmluvy (Koruna neuvadlá mučedníků v bojích českých!, str. 6.). Ač nebude té závady, přece nemělo jich být ani v slovích latinských (exili*a*m, str. 7., gui non est Deus diffensionis, sed pacis, str. 20.). Jsou i v slovech popravených pánův (Fruvegna, ač se text přepisuje novočesky; Kone*ch*lumý a jindy Konec Chlumský atp.). Nepoznamenali jsme si ani vše, ale soudíme, že by stálo za to opraviti knihu a znovu vydati (při čemž by se mohl i úvod přehlédnouti nově). Vždyť bude třeba, aby ji čtli naši lidé co nejhojněji, neboť drazí naši padlí bojovali jistě za svobodu svědomí, ale i za svobodu

českou — vlast a za české ideály. A toho jest třeba často u nás vzpomínati. *Hc.*

Dr. *Fr. Loskot,* M. Matěj z Janova. Praha 1912, nákladem Volné Myšlenky.

Spisek Loskotův je třetím v řadě Velikých mužů české reformace, sbírky věnované předchůdcům Husovým, jejichž život, působení i názory vyličiti auktor dvojím vzděláním, theologickým a historickým, obzvláště byl povolán. Jako předchozí svazečky (Konrád Waldhauser a Milíč z Kroměříže) ani tento nechce býti více, než populárním výkladem thematu a proto opíraje se právem především o veliké práce Kybalovy o tomto žáku Milíčově, chce širším kruhům čtenářstva učiniti přístupnými výsledky vědeckých badání. Dobré jest, že vedle stručného životopisu podány tu hlavní myšlenky Janovovy pravidelně v plném znění, takže spisek je spolu anthologii neb čítankou. Celkem staví se Loskot k osobě Matějově uznale, ač nezastírá vad jeho charakteru, jmenovitě nestálosti mravní a kolísavosti názorů, pro niž v praksi nedovedl uplatniti to, k čemu v theorii došel. Hlavní zásluhu jeho vidí v tom, že hnutí reformačnímu, zvláště pak názorům Milíčovým, pokusil se dáti pevnou formu a snažil se je zdůvodniti a učleniti ideově: pravým reformátorem v přesném smyslu slova ovšem nebyl. *K.*

Ant. Svoboda, Výchova a mravnost. V Zábřeze 1912.

Pilná a svědomitá práce s neobyčejně důkladnou a hojnou citací pramenů, leckde až zbytečných, líčí v hlavních obrysech vývoj lidské mravnosti od stavu divošského až po vrchol kultury, ukazuje pak podrobně, jak vyvinula se základní antinomie ethiky: egoismus a altruismus, a jaké odtud plynou důsledky pro praksi výchovnou. Třebas spisek pěkně psaný nepřináší de facto nic nového, třebas dále šíří se zbytečně o otázkách, jež s vlastním thematem souvisí často jen volně (na př. obšírně o tak řečených zázračných dětech), můžeme jej i nedborníkům doporučit k úvaze. Bohužel marně ke konci spisu hledáme poučení o aktuálních problémech dnešní výchovy mravní, o nichž přece existuje již celá literatura a jejichž nestranný výklad byl by býval daleko dnes cennější pro nás, než detaily historické. Ve vlastních jménech zbylo dost tiskových chyb (důsledně na př. Helvetius, Quinktilian a pod.). *Kd.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Klerikální sjezd v Kolíně a protiklerikální veřejnost. — Sionistický kongres ve Vídni. — Církev a zákon.

O kolínském sjezdu katolických organisací politických, kulturních a jiných nedovedl si učiniti správného pojmu žádný, kdo tam sám nebyl. Ukázalo se, že naše novinářské zpravodajství není přesné a spolehlivé. Stalo se oficielním zpravodajům do ka-

tolických denníků, že jejich zprávy nedošly do tiskárny včas, a místo nich byly uveřejněny předem připravené referáty sjezdové kanceláře, které již napřed do zásoby připravily obraz schůze, jaký podle programu měl být, ale jaký ve skutečnosti nebyl, takže v časopisu katolickém čtenáři četli docela jiná jména přítomných, ve skutečnosti nepřítomných hodnostářů, a obsahy pozdravů, proslovů a řečí, které vůbec nebyly proneseny.

To je nedopatření, které se může státi každým novinám a může býti napraveno.

Věcně závadnější a omylnější jsou situační články, úvodníky, reflexe, které při sjezdu a po sjezdu byly uveřejňovány.

Co má vzdálený interesent čísti, aby si učinil správný obraz? Časopis »Čech« neměl dosti slov a obratů, aby dal přiměřený výraz své radosti a svému nadšení nad zevnějším i vnitřním úspěchem sjezdu. Ozdobené město, prapory, slavobrány, květy, plné ulice, četně navštívené, živé, důstojně, povznášivě probíhající schůze — nadšené pozdravování církevních hodnostářů v ulicích, — obsažné, krásné, vděčně přijaté přednášky, — velký zájem všech účastníků, — vůbec manifestace ve všech směrech zdařilá, důstojná, velkolepá, mnohoslibná, — to by byl obraz, jejž si učiní čtenář »Čecha«. Ostatní katolické časopisy beze vší pochyby referovaly podobně.

Kdo četl »Právo Lidu« nebo »Čas« nebo nějaký jiný »pokrokářský« a »nevěrecký« časopis, dovídal se o praporech řídce, mizivě roztroušených po domech, o prázdných ulicích, o malých hloučcích zvědavců při sestupu některého hodnostáře, o frázovitých, bezobsažných přednáškách, o propasti, zející mezi vedoucím klerem, šlechtou na straně jedné a vedeným lidem na straně druhé. Zkrátka, podle »nevěreckých« novin byl sjezd velikým zklamáním a patrným neúspěchem.

Který dojem je správný a spolehlivý?

K tomu jednotlivosti: že městská rada po dvojím hlasování malou většinou se usnesla vítati sjezd a pozdravila jej svým zástupcem, jest jisto. Ale dál: postavila slavobrány ona, jak bylo tvrzeno, a to bez povolení nákladu zastupitelstvem, nebo nepostavila, jak bylo dementováno, a postavil je slavnostní výbor? Dala k vůli sjezdu opravovati fasádu kaple na předměstí nebo časová shoda mezi sjezdem a opravou byla pouze nahodilá?

Zástupce pokrokové strany se nedostavil do schůze městské rady a do místní školní rady, a v obou chybělo po jednom jediném hlasu, aby vítání bylo zamítnuto a školní místnosti nepropůjčeny.

Co o tom soudí veřejnost pokroková? Co má soudit o těch zástupcích? Jednali správně?

Jeden z nich je, myslím, evangelík, druhý, tuším, žid. Povinností pokrokových lidí nesporně jest pracovati proti klerikalismu a klásti meze jeho rozpínavosti. Ale může evangelík a žid rozhodovati o »pokrokovosti« nebo »nepokrokovosti« takových korporací, jako je městská rada a místní školní rada, svým hlasem? Může a má? Není povinností takových korporací, aby si samy ze sebe rozhodly svou příslušnost na stranu pokroku nebo zpátečnictví?

Záležitost má ještě jinou stránku. Pokrokový evangelík a žid jsou v situaci onoho českobrodského žida, který se před slavnostním svěcením kostela radil s přítelem, má-li dekorovati dům nebo ne. Přítel mu řekl: Tu je těžká rada. Vyvěsíš-li prapor, řeknou: Co je židovi do naší katolické slavnosti? Nevyvěsíš-li, řeknou: Podívejte se na toho žida! Nemá tolik taktu, aby vyvěsil prapor, když jeho katolické okolí má slavnost!

Vraťme se k původnímu předmětu: zpravodajství novin.

Jest jisto, že katolické listy referovaly přehnaně o zdaru sjezdu. To je psychologicky vysvětlitelno. Odpočítejme tedy hodně. Dojdeme k dojmu, jejž chtěly zprostředkovat »Pravo Lidu« a »Čas«? Myslím, že ne. »Právo Lidu« a »Čas« jistě sic dobře odpozorovaly některé jednotlivosti, jimiž se dojem a účinek sjezdu uvádí na menší míru, ale tím není řečeno, že je uvedly na pravou míru. Tvrdím, že tyto a jiné časopisy sjezd p o d c e n i l y. Pouhý výpočet spolků, které se zúčastnily, svědčí, že na příklad průvod nebyl tak chudý, jak se nám referovalo; a tím i účast na schůzích a diváctvo na ulicích.

Takové p o d c e ň o v á n í je vzájemné. Zmínil jsem se minule, jak klerikální listy zmenšují a sesměšňují oslavy Husovy. Je v tom kus psychologie mass. Je to animování vlastních přívržencŭ. Jako před volbami. Ale vysvětlí-li se to přirozeně u časopisŭ klerikálních, nemá se to vyskytovati u novin pokrokových. Nevím, znamená-li taková zpráva všeobecně opravdu animování mass, ale vím, že v tomto případě přivodí uspávání pokrokových mass. Kdo četl zprávy o sjezdu pouze v pokrokových a socialistických časopisech, má trvalý dojem, že hnutí klerikální je chabé vnitřně a bezvýznamné zevně. Chce pokrokový a vůbec protiklerikální tisk zprostředkovati a zanechati takový názor o klerikální rozpínavosti a moci? Je takový názor správný? Podle mých zkušeností jest hnutí klerikální silné a nebezpečné. Věcnými důvody jest silné mezi »lidem«, který nedovede rozlišovati mezi náboženstvím a klerikalismem, a je silné též mezi »intelligencí«, která se ho drží pro zevnější výhody, jaké poskytuje u nás.

Letošní — vlastně velmi staré, ale letos nedávno zase okatě demonstrované — stanovisko pokrokových stran ke klerikalismu má hodně mnoho příbuznosti s tak řečeným aklerikalismem.

V tomto stanovisku však s našeho hlediska shledáváme a vytýkáme ještě jednu složku, kterou pokládáme za stejně nebezpečnou: zdá se mi, že v tom není jako příčina jen podceňování klerikalismu, nýbrž hlavně též pohrdání nebo nedocenění náboženství.

Vím, že klerikalism není náboženství, nýbrž zneužívání náboženství, a tudíž v podstatě nepřítel náboženství. Ale nehledíme-li ku příživníkům klerikalismu, kteří se hnutí drží a hnutí vedou z důvodů pohodlí a prospěchářství, velké jádro organisovaných přívržencŭ jde za náboženstvím a drží se tohoto směru pro náboženství, pro to, že jest to jediná strana, která ve svém programu mluví o náboženství positivně a v praksi se náboženství ujímá. My arci tvrdíme, že se klerikalismem pravému náboženství neprospívá, nýbrž škodí, ale k takovému poznání nedospěl člověk, který podléhá tradici církevní a vlivu kněžstva.

Utvrzuje to dávné rozpoznání, že klerikalism nebude podlomen pouhou negací a kritikou, jeho vzrůst a postup se nezastaví vnějšími překážkami a bojem, na jeho zdolání nestačí ani intellektuelní uvědomovací a vzdělávací činnost; největší nepřítel klerikalismu a hráz proti němu jest náboženství. Ale toto poznání musí v naší neujasněnosti ještě se prodrati svízelnou a dlouhou cestou, než se uplatní a dovede k úspěšné positivní práci.

Kolínský sjezd klerikální měl ještě jeden doprovodný zjev, který zasluhuje nejen novinářské zmínky, nýbrž bedlivé pozornosti a všemožné protiváhy.

V předvečer sjezdu chtěly sdružené strany pokrokové uspořádati veřejnou schůzi s přednáškami protiklerikálními, a v den sjezdu chtěl spolek pro postavení pomníku Husova v Kolíně pořádati slavnost kladení základního kamene. Obě tyto slavnosti byly zakázány, poněvadž v nich úřady shledávaly demonstraci a bály se nepokojů a srážek.

Není pochyby, že oba projevy měly býti demonstrační. Ale není třeba daleko odšinout bod hlediska, aby každý viděl, že klerikální sjezd sám byl a chtěl být demonstrací. Řekne se tomu snad manifestace, ale při klerikálním průvodu jest od manifestace velice blízko k demonstraci. Tu zákaz schůze protiklerikální překvapuje. Dosud užívali této taktiky Němci ve městech národnostně smíšených, ve Vídni, v severních Čechách. Když Češi chystali slavnost, na rychlo ohlásili Němci svůj nějaký slet, sjezd, a tu úřady obyčejně zakáží manifestace obě, aby byl odstraněn podnět a příležitost ke srážkám a nepokojům. Tedy rovnoprávně na obě strany. V Kolíně rozhodly úřady jednostranně ve prospěch projevu klerikálního.

Dejme tomu, že chystaná slavnost základního kamene k Husovu pomníku měla býti demonstrací. Není sic obav, že by dvě, třeba tak různorodé manifestace vedly k nepokojům na ulicích; ale připusťme tu možnost. I v tom případě jest stanovisko úřadů výlučně na prospěch hnutí klerikálního.

Představme si časový postup opačný: protiklerikální strany uchystají v některém městě ve větším měřítku svůj demonstrační projev, a klerikálové z taktiky oznámí na touže dobu v témže městě svou manifestaci, takže opravdu jest obava z neklidu. Stal by se tu analogický případ, že úřady zakáží klerikální manifestaci a demonstraci pokrokářskou nechají povolenu? Jest víc než theorie, když tvrdíme, že by v tomto případě úřady dozorčí a správní postupovaly »rovnoprávně« a zakázaly projevy oba.

Církev musí býti chráněna, a při tom klerikální časopisy nepřestávají naříkati na útisk a na nedostatečnou ochranu se strany úřadů. Jak by musila vypadat úřední praxe, aby církev nenaříkala?

Jakmile se dostala do veřejnosti zpráva o chystané protimanifestaci za příležitosti kladení základního kamene k pomníku Husovu, bylo vysloveno a zastáváno mínění, že se jména Husova a pomníku Husova nemá »zneužívati k demonstraci«, že prý se památka Husova znehodnocuje, snižuje takovou demonstrací.

Dělat planou demonstraci s Husovým jménem, nebylo by správné. Ale jméno Husovo jest samo sebou demonstrací a demonstrací bude každý jeho pomník, který se k r. 1915 postaví, již bez jakéhokoli zvláštního úmyslu. Jméno Husovo není arci jen planou demonstrací, nýbrž má býti programem positivní náboženské pokrokové práce.

Ctít Husa, oslavovat jeho památku, a při tom dbát úzkostlivě především, aby to nebylo demonstrací proti církvi, proti kněžstvu, proti klerikalismu, to jest jako chtít dřevěné železo, studený oheň nebo teplý led. Husovo jméno jest samo sebou demonstrací. Rozšířené opatrnictví směřující k tomu, aby oslavy Husovy nenarážely, nepohoršovaly, netřídily duchů, aby se v oslavách roku 1915 mohli spojiti všichni Čechové bez rozdílu směru a stanoviska, vyplývá buďto z neznalosti Husa, nebo ze slabosti charakteru, z obojakosti, z povolnosti vůči církvi. Míváme takové oslavy, při kterých se nesmí narážet, při kterých se církev přímo hájí, aspoň dnešní církev, ve které prý je většinou provedeno to, čeho Hus požadoval, a odstraněno, proti čemu směřoval jeho boj, oslavy, při kterých se reformátorská činnost Husova zamlčuje. Zabývali jsme se návodem k takovým oslavám, jak vyšel z výboru Spolku pro postavení Husova pomníku v Praze. Zdá se, že se tímto rysem moderní české povahy budeme nuceni zabývati ještě častěji.

* *
*

Stejný osud jako sjezd klerikální stihl též světový kongres sionistický ve Vídni. Sionistické listy jej velebily jako dalekosáhlý čin, orgány židů assimilačních jej odbývaly jako bezvýznamný sport; příznivci v něm viděli velký pokrok v organisaci a na cestě k uskutečnění národních a náboženských cílů židovských; odpůrcové mu přiznávají pouze podřízený význam projevu hnutí v podstatě jen filanthropického.

My, Čechové, hledíme na sionism skly zbarvenými tím faktem, že sionism jest původu vídeňského, a pokud má přívržence v Čechách, jsou to vesměs židé němečtí a němčící, odpůrcové hnutí českožidovského. Ale sionism má vedle vad a slabostí též mnoho krásných stránek a silných motivů i vznešených cílů. O jeho cílech jsme psali jindy, zmiňovali jsme se občasně též o postupu prostředků k uskutečnění těchto cílů. Letošní sionistický kongres vídeňský má pro organisaci palestinské kolonisace velkou důležitost; nad tuto praktickou úlohu pak klademe ideový zisk plynoucí z velkých myšlenek, třeba těsně hraničily s illusemi.

* *
*

V Bosně byla církevně právní afféra, nezákonný přestup pravoslavné dívky k římskému katolicismu, s omezením svobody hraničícím na únos a věznění, s odporem rodičů, klášterem a všemi takovými ingrediencemi středověké skoro romantiky.

Praxe a praktika sama je podružného řádu. Všeobecně zajímavé a zásadně důležité jest stanovisko katolického biskupa Stadlera; pro-

hlásil prý, že *ví sic o nějakých státních zákonech, pro něho však platí papežská bulla* a určuje jeho jednání.

Příspěvek k poznání rakouské kulturní práce na Balkáně a zásadního stanoviska katolicismu ke státu.

7. října 1913. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Jean Finot o ženské otázce.

Před rokem vyšel ve Francii spis, který náleží k oněm vzácným pracím, jichž autor všestranně, bez předsudků a naprosto ideálně pohlíží na předmět svého pojednání. Jean Finot, vydavatel »Revue«, ujal se vřele věci, která každému, kdo jest prost předsudků, netísněn pouty konvence a tradice, kdo je čestným a ušlechtilým, jest samozřejmou a duchaplně a z hloubi nejušlechtilejšího smýšlení vyvážil vše, co mluví k němu z kulturních dějin i z dnešních poměrů na osvětlení otázky ženské. Napsal knihu o ženě, která obsahuje synthesu všeho zřejmého i skrytého dosud snažení žen a je vyznáním nového, kulturního člověka. Kniha »*Otázka pohlaví a její předsudky*«, která v Německu vyšla pod názvem »Vysoká píseň ženy«, nepovídá celkem nic nového a přece vývody autora jsou duchaplné, svérázné, původní a vřelé. V době, kdy vše dělí se na obory, specialisuje se každá otázka, kdy samo ženské hnutí je roztříštěno na skupiny, je takový spis, podávající souhrn všeho, vystihující vždy to pravé jádro, vnitřní duševní a mravní hodnotu, pojímající vše s vyššího ideového stanoviska, zachycující souvislost vzájemnou a ducha všeho hnutí, vysoce cenným a vzácným dílem. Spisovatel ve všem zaujímá stanovisko krajně pokrokové, jaké je diktováno zkušeností, prožitím a postřehnutím jednotného ducha, základní myšlenky i cíle.

Nevěří v pokrok bez ženské účasti a ukládá povinnost, řešit ženskou otázku spolu i mužům. »Dvacáté století,« píše hned na počátku, »bude stoletím ženy.« A prohlašuje, že »dosažení zrovnoprávnění pohlaví bude značit největší převrat, který udál se v lidstvu od pádu římského císařství«. Neboť dosavadní vzestup typu muže byl nehybností ženy silně pozdržen. Tím vyznačuje autor vysoký kulturní cíl ženského hnutí. Uvědomělé ženě přítomnosti stala se spravedlivě hodnocená práce podstatným obsahem a výrazem obohaceného života. Chce pracovat vážně, vytrvale a svědomitě, jako kdy muž pracoval. Není jí více láska, hravost, pohodlí, půvabnost jediným cílem. Prohlédla život a chce jím dále kráčeti s pochopením, pracujíc, sama nebo s mužem společně. Nevzdává se lásky, která zvyšuje a sjednocuje, ale nechce věnovati všechnu svou sílu a schopnost pouhé naději na spojení. Chce práci učinit středem svého života spolu s mužem, ne jako jeho poddaná, ale jemu rovná družka. Sotva tušíme dnes kulturní hodnoty, které vyplynou ze sjednocenosti muže a

ženy. Jedno je jisto, že zrovnoprávněním ženy dostoupí civilisovaní národové nejvyššího stupně mravního. Neboť není vyššího činu, nežli když muž dobrovolně a bez závisti uzná rovnost ženy. Oběma pohlavím dopřáti všech možností rozvoje je nejvyšším sociálním a mravním úkolem naší doby. To vše ukázat je úsilím knihy Jeana Finota.

Aby své vývody více odůvodnil, probírá autor v druhé kapitole sociální postavení ženy v různých dobách u různých národů. Od nejprvnější doby až k dnešní civilisované Evropě, všude nalézá týž obraz. Všude je žena ponížená a potupená, všude stojí sociálně níže než muž. »Dějiny ženy jsou jediným velkým utrpením, které se nám jeví jako dlouhé, nekonečné a nepopsatelné ponížení.« A přece »dějiny ženy souvisí co nejúže s dějinami všeho lidstva a s jeho zvláštním vývojem.« »Teprve morálním a intellektuálním vývojem muže padají též na ženu některé paprsky spravedlnosti.« Proto zlepšení osudu ženy rovná se všeobecnému pokroku civilisace a na něm je závislé.

Vedle studia historie uvádí autor též výroky znamenitých mužů o ženách, příznivé i nepříznivé a pojednávaje o předsudcích proti ženám stanoví pevně, že všechny fysické a mravní rozdíly, které mnozí současníci označují jako vnitřní a nesmazatelné znaky pohlaví, skoro vždy jsou výsledkem okolí, jiné výchovy a životosprávy. »Základní myšlenka všech učení nepřátel žen ve všech dobách je obsažena v jednoduché větě: žena byla, je a bude vždy méněcennou než muž. Vše ostatní je otázkou osobnosti a temperamentu odpůrce. Jedni odpírají jí práva muže, jiní upírají jí duši i osobnost.« »Také učenci vstoupili v stopy malých duchů a berou útočiště k umělým důkazům, aby svrchovanost muže ospravedlnili. Tím způsobem vznikla srovnávací anatomie a psychologie obou pohlaví, jejíž výsledky přirozeně jeví se pro ženu nepříznivě.« Kterým ani to nestačí, těm zůstávají podání z předešlého století: že žena, která se neosvědčila v žádném vědeckém neb uměleckém oboru, ukazuje nejlépe svou méněcennost; k čemu ji povyšovati na roveň muži, když také její organická neschopnost ji vždy odsuzuje k podrobení se muži. Lidé, kteří označují naprostou dělbu práce mezi pohlavími za nutnou, dokazují, že nepřemýšleli o tom, že příroda nikterak neurčila ženu k určité práci a muže k jiné. Jako není pro to biologického zákona, tak také není fysiologického zákona, který zakazuje ženě kterékoliv intellektuální zaměstnání. »Genius a intelligence nemají pohlaví.« Byly-li vynálezy žen dosud poměrně tak řídké, je to důkazem, že překážky, které se stavěly ženské vynalézavosti v cestu, byly četné, a že mnohé potřebné vynálezy byly převzaty mužem a jako jeho vlastní uvedeny. Jen následkem úplného vyloučení a potlačení ženské činnosti bylo možno dospět k názoru, že žena může napodobit, ale ne samostatně tvořit. »Stačí znáti právní, mravní a sociální postavení ženy v minulých staletích, aby bylo lze pochopit pravou cenu ženy a usuzovati spravedlivě.« Historie od nejstarších dob, jak jeví se ve spisech mnohých učenců, přisuzuje ženě značnou vynalézavost, kterou jí muži, básníci, sociální ethikové, filosofové i státníci svorně upírají. Nechť se žena povznese k netušeným výšinám, stále pokládají emancipaci její za stav přechodný. A přece přežívá se názor, že muž je jediným nositelem kultury. Všechny poznatky tomu odporují. Nejen v nejstarší

minulosti, i dnes, ve všech oborech, kde byla kdy žena činna, zanechala značné stopy. »Je nepochybno, že genius vzniká a vyvíjí se spontánně a že jeví se neočekávaně.« Přes to jeho vznik je vázán na určité předpoklady, neboť na př. Newton nemohl se narodit mezi Irokésy, ani Shakespeare mezi Zulukafry. Rovněž je to se ženou, které ponejvíce chyběly nutné předpoklady pro vývoj genia. Také velkou chybou ženské intelligence není tak nedostatečná kultura její, jako výhradně ženské zaměstnání, které tisícerými maličkostmi zbraňuje ženě se soustředit, rozptyluje a opotřebuje její tvořivost. Tento stav udržován a zvyšován je dědičností. »Dějiny vynikajících žen by musely být zrevidovány, aby byly spravedlivy, protože byly psány muži. Jeví se v nich vždy nedůvěra vůči ženě, která měla odvahu roztrhnout konvenční obal, do něhož ji halil muž. Proto ponejvíce její velikost zmenšuje nebo popírá. Je-li však nucen doznati ji, pak rychle z ní udělá něco neslýchaného, nenormálního, ba perversního.« Závěr autorův, který spočívá vždy na důkazech dějinných i přítomnosti, je jednoduchý a důležitý: žena je muži rovna. Není jí třeba muže napodobiti, neboť sama má dosti vynalézavosti a svéráznosti. Ve veřejném životě nebude jen muže sledovati, ale předstihne jej často a objeví nové cesty pokroku. Pak bude i muž ženu následovat na cestě za zdokonalením všeho, co sloužiti bude k štěstí lidstva.

Autor přibral ku pomoci všechny obory vědy, všechna fakta, která poskytuje přítomnost, aby ukázal ženu ve světle spravedlivém a potřel pověru a dogma o méněcennosti žen, které je ve vědě právě tak, jako v náboženství.

Zabývá se zejména dvěma námitkami, které udržují předsudek proti ženě: fysiologické základní názory, odvozené od organických odlišností ženy, a psychologické, které rovněž spočívají na zevních zjevech pohlaví. Autor rozebírá ženu se stanoviska biologického, anatomického, fysiologického i psychologického, a vyvrací fakty názor o její méněcennosti. Námitka, že v době mateřství a kojení, kdy žena nemůže se v práci rovnat muži, protože o svých silách nemůže sama rozhodovat, je jen zdánlivě odůvodněná. Zábavy, požitky, život a jeho následky více opotřebují organism muže, nežli tyto přirozené fysické pochody u žen. Rovnováhy mezi oběma lze ovšem dosáhnouti lepší výchovou. »Zušlechtěnému, produševnělému muži bude rovna změněná, milovaná, větší a ušlechtilá žena budoucnosti.«

V ohledu psychologie nevěří spisovatel ve zvláštní jen ženskou psyche. Jako genius, tak také ctnosti a nectnosti nemají pohlaví. »Vlastnosti charakteru nejsou odvislé od pohlaví, nýbrž od individua.« Špatné vlastnosti ženy nutno odvoditi od jejího otroctví. Všeobecně není žena lživější, frivolnější a citlivější než muž. Je-li ženská kriminalita slabší než mužská, vysvětluje to větší uzavřenost života ženy.

Veškeré vývody v tomto směru shrnuje autor větou, že »žena jest jen pochybeným mužem, protože od nepamětných dob musila být nedokonalou ženou.« Ale v tisícileté porobě nenabyla organických nezměnitelných chyb, které by jí zbraňovaly, aby ztracenou posici zase nezaujala. Naopak, nejmenší zlepšení jejích podmínek intellektuálních a mravních umožňuje jí, aby nabyté nepřiměřené vlastnosti s úžasnou rychlostí

odhodila. Ženou v přítomnosti dosažené výsledky otevírají jí pro budoucnost nejkrásnější vyhlídky. Od rozšíření jejího života je odvisla spása též pro muže. Nadešla doba úplné, dokonalé ženy. Každý odpor proti tomu je bezvýsledným. »Přehlížíme-li zjevy poslední doby a uvážíme-li, jaké radikální převraty způsobeny byly v zákonodárství a ve všeobecném myšlení, není možno uvarovati se úžasu a obdivu.«

Zajímavý je pojem autora o psychologii ženského hnutí. Neustálou změnou, které je lidská společnost podrobena, změnil se muž i žena. Především v pojmu vzájemného hodnocení svých osobností. Ženské hnutí přichází ze všech vrstev, ze všech tříd, nepodléhá ani náboženství, ani třídnímu neb plemennému předsudku. Přátelé i odpůrci náležejí všem oborům práce a života, což dokazuje životnost hnutí. Má tu zvláštnost, že žije samo sebou. Nepřikloňuje se k žádnému směru myšlení, ale ze všech přijímá to nejlepší. Oplodňující myšlenky hnutí jsou ve vzduchu a tak rozšířeny, že nevědomky vnikají do nejhlubší duše. Tím staly se nepozorovatelně součástí našeho myšlení. Konečné dosažení požadavků žen je neodvratno. »Možno jen dvojí soudit: buď jsou požadavky žen tak spravedlivé, že všechna opačná tvrzení jsou falešná a padnou, anebo intelligence, vytrvalost a energie převyšuje muže, pak by měli předem sklonit se před těmito vlastnostmi.« Takto nadšeně prohlašuje autor vítězství žen, pojednávaje o ženském hnutí, jeho vzniku a vývoji u všech národů Evropy, i o hnutí mezinárodním, a končí prohlášením, že »čím víc bude žena nucena hledat svou obživu mimo rodinu, tím víc bude pociťovat nespravedlivosti, které se jí dějí, a bude usilovat o jejich odstranění. To je jediný zákon, který ze všeho plyne.«

To, čeho se stoupenci minulosti tolik obávají, ztráty »ženství«, ohroženo jest již přítomností. Jde o to, co bude z ženy, ztrati-li vlastnosti, pro něž byla mužem milována a zbožňována. Neztratí v tuhém boji charakteristické vlastnosti ženské? Jisto je, že »věčně ženské« podléhá změně, že žena sociální a politická bude se lišit od ženy domácké, jako člověk doby palaeolitické od člověka doby neolitické, ale přes to nikterak nepřestane být ženou, protože vlastnosti, které ji ženou činí, nezaniknou, jako nezanikne její pohlavní život. Autor bystře a pilně rozebírá, co je vlastně ono věčné ženství, jaké jsou jeho znaky? Slabost ženy, její zotročilost, nerozlučně spojená se zbabělou lží, která pomíjí, čím více žena přestává být otrokyní. »Moderní žena dává přednost, býti čestným člověkem, před perversní bohyní,« je výsledek toho šetření. Moderní žena »váží si pravdy a osvojuje si proto čestnost; Neboť pravá krása života nalézá se jen v pravdě. Hlavní cena člověka spočívá právě v jeho mravní velikosti. Protože žena pohlíží na život s vážností prastarého otroka, pochopuje vždy víc, že její zrovnoprávnění s mužem je možno jedině na základě vyšší a čistší mravnosti, než je mužova. Budoucnost lidstva je odvislou jedině od tohoto ušlechtilého závodění obou pohlaví.«

Vystoupením ženy z dosavadního okruhu změnily se i mnohé pojmy. Zejména pojem o kráse. Tělesná krása, která je řídká, ustupuje intelligenci, která je snadněji dosažitelná. Žena nahrazuje vládu krásy elegancí a vkusem. Duch a intelligence vyrovnává nespravedlivost a nahrazuje krásu zevní. V celé bytosti ženy předchozích století, jak nám ji zachovali

umělci, zračí se její poddajnost a slabost, kterou každý rys tváře, každá linie těla prozrazovala, kdežto v dnešní ženě jeví se energie a odhodlanost. Ženská duše je úplně změněna, »věčně ženské« se mění. Je to důsledek nezbytného vývoje ženy. Podobně děje se s konvenční lží o psychologii pohlaví. Mnohé rozdíly jsou jen v minulosti za příznivých okolností vzniklé vlastnosti, které i v přítomnosti trvají. O tom učí nás zjevy přírody. Z toho plyne, že pohlavní rozdíly vůbec souvisí se způsobem života obou pohlaví a dle něho více méně vystupují neb mizí. Tento fakt otevírá ohromné možnosti dalšímu vývoji. Proto »pro podstatné ženské vlastnosti a pro budoucnost druhu netřeba se ničeho báti.« Žena změnila se pouze svou prací, způsobem života, a je milována z jiných důvodů, než byla dříve. Je vyhledávána ve vyšším stáří, se zralejší duší. Něžná, nevinná dívka je opouštěna pro ženu pravou, která zná život a jeho utrpení. Zde, jako všude, hospodářské postavení přivodilo změnu. Je to nová žena.

Ještě další zjev ukazuje k nové ženě, která mění své věčné ženství. Muž toužil vždy k vysoké duševní lásce, kdežto tělo bylo udržováno smysly. První tužbě odpovídá moderní myslící žena, která ve zralém věku, utrpením a zkušenostmi života je přeměněna a chová veškeru něhu a spanilost pochopení. Zkoumáme-li tajemné síly, jimž velcí vůdcové duševních směrů a lidských osudů za své myšlenky vděčí, vždy nalézáme tu rozum muže spolčený s rozumem ženy, která mu přinesla vedle své lásky také praktický smysl a hloubku citu. »Abychom ženě tyto půvaby zabezpečili, ponechme jí možnost práce a jednání. Otevřme okna jejího domu a nechme jimi prouditi vlny života, pak nalezneme na místě zdánlivě mrtvé bytost se srdcem a duchem. Bude pak méně nestvůr a abnormit, víc umělkyň života, víc pomocných utěšitelek a vůdkyň z labyrintu života.« Tímto duševním přerodem ženy dostává se »věčně ženské« do nového období. Od budoucnosti možno očekávat rozšíření života a v důsledku jeho prodloužení, které přivodí rozšíření pracovního a zájmového pole ženy, neboť bude se vyvíjet a mít možnost žít nový, druhý život na základě zkušeností, bude uvědomělou tvůrkyní radostí života a předejde časnému stárnutí a ochabnutí sil, kterému je vydána v úzkém zájmovém okruhu minulosti; udrží déle krásu a mládí, neboť bude žít duší a jen krása duše a její život dodá tělu pravé krásy a svěžesti i veselosti, jež zírá jí z očí. Vážným životem muže, který nastupuje, jeho boji, trudy a radostmi více než dosud ovládána, vyvine žena netušené půvaby duše i těla. Její krása obnoví a obmění se novým životem, muž pak tím bude šťastnějším. Volnost ženy povede k výchově sexuality. Uvolnění rozumu a mysli ženy bude míti dalekosáhlé následky pro vývoj obojího pohlaví, které se vyrovná, sharmonisuje a projeví v manželství novém, zušlechtěném. Životu obou pohlaví, lásce, kráse, manželství a rodinnému krbu věnuje autor mnoho duchaplných myšlenek. »Žena přítomnosti právem protestuje proti tomu, aby jenom kuchyň a ložnice byla jediným jejím působištěm; žena budoucnosti bude hrda tím, že zasáhne do všeho politického, sociálního a hospodářského života a všechny poznatky a vymoženosti jeho že zužitkuje k dobru rodiny a domácího krbu. Za těch okolností stane se žena pravou tvůrkyní mužů, neboť jim nejen dá život a povede jejich první kroky, ale vezme do rukou celou jejich výchovu, bude bdít nad jejich zdravím fy-

sickými, intellektuelním i mravním. Její, tolik rozšířené poslání teprve uplatní bohaté poklady citového a duševního života.« Konečný výsledek celého pojednání je, že žena přes rovnost s mužem zůstane ženou. Ztratí mnohé vlastnosti nesvobodné bytosti, ale nabude nových, svobodného člověka, prací, životem, rozumem.

Jean Finot je přesvědčeným stoupencem ženských požadavků, které mohou přispět k zvýšení ženské důstojnosti, a zavrhuje vše, co ženě je nebezpečným. Požaduje volební práva a účast žen na všech veřejných záležitostech, ale potírá volné manželství, ač manželství dnešní vyžaduje reformy, aby bylo ušlechtilejším a čistším. »Žena byla dosud v manželství často obětována, láska téměř vždycky. Privilegované postavení vedlo muže k tomu, aby odděloval lásku od mateřství. Některé ženy nutil k tomu, aby mu poskytly lásku a rozkoše bez dětí, jiným vnutil povinnosti mateřské bez lásky. Ale volné spojení, jak je od mnohých přátel žen požadováno, bylo by výhradně k prospěchu jen mužů.« Zastává názor, že »láska je v pravdě lidská a přivoďuje skutečné štěstí jen tehdy, když duše a smysly souhlasí.« S tohoto stanoviska může se láska zdokonalit jen v manželství.

Proniknut nutností pokroku a hluboce přesvědčen o krásnější budoucnosti lidstva, prorokuje Finot ono hluboké a velké štěstí, které vyplyne ze spojení nové ženy, která bude osvobozena od služebnosti, a nového muže, uvolněného od předsudků, který bude teprve zralým pro pravou lásku.

Veškerý postup celé knihy poukazuje k jednomu faktu, který jeví se v každé vážné práci o ženské otázce, že kořen její spočívá v nejužším poměru muže a ženy, že s vývojem obou musí se vyvíjet i stránka sexuální, a rozřešením jejím rozřešena bude i otázka ženská. Ženské hnutí je prostředkem k dosažení nového člověka. V tom je jeho kulturní a mravní hodnota.

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární.

Die Philosophie der Gegenwart. Internationaler Jahresbericht von Dr. A. Ruge; za rok 1911, 1913 (15 ℳ): dříve vyšly dva svazky za 1908 a 1909 a za 1910. — Jahrbücher der Philosophie, Eine kritische Übersicht der Philosophie der Gegenwart. Von Dr. M. Frischeisen-Köhler, I. Jahrgang, 1913. — Mönch und Philister, Kulturprobleme im deutschen Geistesleben der letzten zwei Jahrhunderte. F. A. Schmid, 1909. — E. Schulze, Kulturfrage der Gegenwart, 1913. — Einleitung in die Philosophie, O. Külpe, 6. Aufl., 1913. — Die Philosophie des als ob. System der theoretischen, praktischen und religiösen Fiktionen der Menschheit auf Grund eines idealistischen Positivismus. Mit einem Anhang über Kant und Nietzsche. Von H. Vaihinger. 2. Aufl., 1913: Podle Fr. Alb. Lange Vaihinger poznání jednotlivé i celkový názor na svět prohlašuje za fikci; fikce je méně než hypothesa, je docela subjektivní a má tu cenu, že životní energii stupňuje. Noeticky spis není dost přesný, ale poskytuje hodně materiálu ku posouzení moderního subjektivismu náboženského a filosofického. — Ignatius v. Loyola. Vom Erotiker zum Heiligen, Eine pathographische Geschichtsstudie v. Dr. med. G. Lomer, 1913. — Was sollen unsere Jungen lesen? Ein Ratgeber für Eltern, Lehrer und Buchhändler von Prof. Fr. Johannesson, 1913. — Fr. Pfister, Der Reliquienkult im Altertum, II. 1912. — L. v. Sybel, Das Christentum der Katakomben, 1911. — Alfred Loisy, Choses passées, 1913. — Der Briefwechsel zwischen Fr. Engels und K. Marx, 1844—1883. Von A. Bebel und Ed. Bernstein, 1913 (4 sv., váz. 52·80 K): vítaný komentář ke spisům Marxa a Engelsa a ku vědeckému a politickému vývoji zakladatelů marxismu; při každém svazku jsou úvodem poznámky, k celku je rejstřík jmen a věcí. Bernstein slibuje zvláštní komentář. — Marxische Probleme, Beiträge zur Theorie der materialistischen Geschichtsauffassung und Dialektik, Max Adler, 1913. — J. Jeaurès, Die neue Armee, 1912 (7 ℳ). — Literatura o Bakuninovi: Fr. Brupbacher, Marx und Bakunin, 1913, 2 ℳ; M. de Préaudau, Michel Bakounine, 1912, 8 franků. Francouzský spis je zpracováním spisu Guillaumeova o Dějinách internacionály a životopisu Nettlauova; samostatnější ráz má Brupbacher,

švýcarský syndikalista, uznávající převahu Marxa, ale zdůrazňující, jak ruskému anarchistovi Marx nešetrně křivdil. Před Brupbachrem už Bernstein se zastal Bakunina, a také Mehring ve svých dějinách německého socialismu spor již spravedlivěji revidoval. — Sidney und Beatrice Webb, Das Problem der Armut. Übersetzung von H. Simon, 1912. — A. Fradeletto, deputato al Parlamento, Dogmi e illusioni della Democrazia, 1913: poukaz na obtíže demokracie s použitím italské a ostatní literatury. — B. Villiers, Modern Democracy. A Study in Tendencies, 1912: politika stran spravuje se vůlí voličstva a massa voličstva dělnického je prakticky opportunistická; proto demokracie je v jádru »garantistická« (slovo Fourierovo): stát má dělníkovi jisté hospodářské minimum garantovat. — Z německé literatury pro němectví: Fr. Meinecke, Weltbürgertum und Nationalstaat. Studien zur Genesis des deutschen Nationalstaates. 2. Aufl., 1911; P. Rohrbach, Der deutsche Gedanke in der Welt, 1912; M. Cornicelius, H. von Treilschkes Briefe, I, 1, 1834—58, 1912 (N. B. Treilschke je snad potomkem českých emigrantů!). — Vom jungen Bismarck. Briefwechsel Otto v. Bismarcks mit G. Scharlach, 1912. — Ku Hung-Ming, Chinas Verteidigung gegen europäische Ideen, 1911. — J. Rieser, Finanzielle Kriegsbereitschaft und Kriegsführung, 2. Aufl. 1913 (6 ℳ). — W. Wygodzinski, Wandlungen der deutschen Volkswirtschaft im XIX. Jahrh., 1912: hodně konservativní. — W. Sombart, Die deutsche Volkswirtschaft im XIX Jahrh., Volksausgabe, 4·50 ℳ. — Norman Angell, Die falsche Rechnung; Was bringt ein Krieg ein?, 1912: Kniha nabadná, dokazující, že i vítěz válkou ztrácí. — Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen v. S. Feist, 1912 (13 ℳ, illustrace). — W. Schüssler, Die nationale Politik der österr. Abgeordneten im Frankfurter Parlament, 1913. — Rußlands Orientpolitik in den letzten zwei Jahrhunderten, Hans Übersberger, I. Bd., 1913. — Rußlands Kultur und Volkswirtschaft, Aufsätze und Vorträge im Auftrage der Vereinigung für staatswissenschaftliche Fortbildung zu Berlin herausgegeben von Max Sering (7·20 ℳ): Die religiösen Grundlagen der russischen Kultur, von Prof. Dr. Holl. Die Bedeutung der neueren russischen Literatur, von Prof. Dr. Brückner. Die Grundzüge des russischen Rechts, von Prof. Dr. Neubecker. Die innere Entwicklung Rußlands seit 1905, von Prof. Dr. Hoetzsch. Die wirtschaftsgeographischen Grundlagen der russischen Volkswirtschaft, von Prof. Dr. Ballod. Die Durchführung der russischen Agrarreform, von Prof. Dr. Auhagen. Die gegenwärtige russische Agrargesetzgebung und ihre Durchführung in der Praxis, von A. Koefoed. Russische Industrie, von Dr. Otto Goebel. Die Petersburger Industrie, von Wossidlo. Die russischen Finanzen, von Prof. Dr. Wilkow. Rußlands Stellung in der Weltwirtschaft, von Prof. Dr. Wiedenfeld. Spis má jistou symptomatickou důležitost. Více než 100 odborníků v administraci a vědě podniklo v Rusku studijní cestu v titulu jmenovaného Berlínského spolku a výtěžek těch studií podává se v této knize. — A. Potebnja, Myslijazyk, 1913, 2 sv. (spis vyšel r. 1862 v časopise, r. 1892

vyšlo nové vydání). — Jako jinde i na Rusku věnuje se dětskému čtení zvýšená pozornost; důkaz tomu, že vycházejí dva časopisy: »Čto i kak čitať dětjam?« v Petrohradě, »Novosti dětskoj literatury« v Moskvě. — Dněvnik Věry S. Aksakovoj 1854—55: tento důležitý denník člena rodiny Aksakových vychází po prvé v úplném textě. — A. Losickij i K. Černyšev, Alkogolizm peterburgskich rabočich, 1913. — Sobranije sočiněnij G. S. Skovorody: nové vydání zajímavého ruského filosofa, pořízené Bonč-Brujevičem, 1912, 4 ruble. — Literatura o Dostojevském: N. I. Zamotin, F. M. D. v russkoj kritikě, I. (1846—81), 1913. 2 ruble. F. M. D. v vospominanijach sovremennikov, pismach i zamětkach, Č. Větrinskij, 1912, 1 rubl 10 kop. F. M. D., ego žizň i sočiněnija, Sbornik istoriko-literat. statěj sostavil V. J. Pokrovskij, II., 1912 (I. část vyšla r. 1908). — K. A. Pažitnov, Razvitije socialističkich iděj v Rossiji, 1913. — Č. Větrinskij, Osvobožděnije krestjan i russkije pisateli, 1913. — V. Bogučarskij, Iz istoriji političeskoj borby v koncě 70. i načalě 80. godov XIX. věka, 1912. — A. Sedišev, Vzgljady K. Havlíčka na Rossiju, Kazaň, 1913. — M. Malake, Zadnji popis pučanstva u Dalmaciji, 1912. — Dr. K. Stloukal-Zlinský, Karel z Liechtenštejna, I., 1912. — Zd. Wirth, Kutná Hora, město a jeho umění, 1912. — Druhý sjezd českých stavitelů, 1913. — Umělecké Poklady Čech, řídí Z. Wirth, vyd. J. Štenc, 12 seš. 18 K. — Doc. Dr. V. Vítek, Úraz a nervosa, 2. vyd. (Bibl. lék. spisů populárních dr. Panýrka, 1912.) — O Slezsku a Ostravsku, Sborník statí uspořádal V. Martínek, 1912. — Prof. F. Vejdovský, O dvou záhadách biologických, 1913. — K. r. Lhoták, Soubor prací na památku sedmdesátých narozenin prof. K. Chodounského, 1913. — G. Ch. Lichtenberg, Myšlenky (Knihovna Středy), přel. A. Gottwald, 1912. — Al. Adlof, Biblické Letopisy, chronologický přehled Starého i Nového Zákona, 1912, 4 K. — Dr. J. Kvačala, Archiv pro badání o životě a spisech Komenského, nákl. Jednot Uč. na Moravě, vychází v Brně, 1912 násl. — Bible Kralická. K třístaleté památce vydal Dr. J. Hrozný, 1913 (Světová knihovna); není to bible celá, jen výběr částí s úvodem autorovým. — L. N. Tolstoj, Články pedagogické, I., přel. J. Mauer a K. Velemínský (Knih. paedag. klassiků, VII.). — E. Štern, Kollektivism, 1912. — Prof. J. Kapras, Právní dějiny zemí koruny české, I., 1913 (4·50 K). — Zprávy Spolku funkcionářů československého peněžnictví, vychází roč. 4krát, 1912. — Dr. Lad. Procházka a Dr. J. Nečas, Zpráva o zdravotních poměrech Prahy 1897—1909, 1912. — Dějiny pedagogiky (III., 1.), napsal O. Kádner, nákladem Dědictví Komenského, 1912. — Stručné dějiny pedagogiky a školství, O. Kádner, 1912. — Padesát let Umělecké Besedy 1863—1913, uspořádal H. Jelínek, 1913. — Obchodnický spolek Merkur v Praze na paměť svého 50letého trvání 1862—1912, 1912. — K. Wundt, Přírodověda a psychologie, přel. E. Kuthanová, nákl. Filosof. Jednoty, 1913 (překlad

hodně nesprávný). — Dr. J. Vacek, Pravěk a manželství (Sborník věd právn. a státn.), 1912. — Památník Svatobora 1862—1912, 1912. — M. Buber, Tři řeči o židovství, přel. A. Kollmann, 1912. — Rozhled po stavu průmyslu textilního za r. 1911 a 1912. — V. Vávra, Čítanka Boženy Němcové, 1912. — Č. Kalaš, Obchodní školství v Rusku, 1912. — Soustava daní rakouských, Dr. V. Vacek, 1912 (2 K). — Ant. Žáček, Pro českou universitu v Brně, 1913 (Hospodářsko-politická knižnice), 1 K.

Nová věda. Francouzský učenec Jean Brunhes vybudoval patnáctiletou prací nové odvětví vědy, kterou nazývá lidským zeměpisem »La géographie humaine«. Pod tímto titulem vyšla letos ve druhém vydání jeho kniha, již Zeměvědná společnost pařížská udělila zlatou medailli, francouzská akademie Halphenovu cenu, a pro kterou Collège de France utvořilo novou stolici lidského zeměpisu a nabídlo ji autorovi.

Zárodkem knihy a nové vědy byly přednášky, které Brunhes měl před patnácti lety na Collège libre des Sciences Sociales v Paříži o uhlí, obydli, zavodňování a podobných otázkách hospodářského života. Dokazoval, že dříví a uhlí, voda a nerosty jsou podstatnou částí zeměpisu; jejich přítomnost nebo nepřítomnost má vliv na lidstvo.

Lidským zeměpisem rozumí Brunhes samostatné odvětví vedle zeměpisu diplomatického nebo politického, který se všímá hranic. Učí si všímati přírody, polí, obydlí, železnic, lidí, a staví se mezi zeměpis politický a ekonomický, užívá za vědy pomocné historie, statistiky.

Podobné pokusy se již dály. Friedrich Ratzel učinil náběh k anthropogeografii, Camille Vallaux se pokoušel o sociální geografii. Na rozdíl od nich Brunhes definuje svou lidskou geografii jako geografii lidského úsilí spíše než geografii lidských raç a lidských mass. Tím se řadí lidská geografie k ethnografii, anthropologii, filologii, vedle statistiky, demografie a oekonomické geografie.

Lidská geografie absorbuje politickou geografii. Brunhes začíná trojím podstatným zjevem civilisace: příbytkem, stravou, oděvem. Stanoví souvislost mezi obydlím a výživou na jedné a vzdělanými polnostmi, dobytkem, plodinami, mlékem a masem atd. na druhé straně. Pak mluví o plenění přírody, kde člověk pro svou potřebu nebo rozmar nebo prostě ze záliby v ničení loupí přírodu, aniž jí co nahrazuje: mýtění lesů, lomy, doly, těžení kovů, uhlí, petroleje atd.

Přemýšlí o tom, jak a proč jest těch 1500 millionů lidí rozloženo po povrchu naší planety, podle podmínek výživy, klimatu a jiných příčin. Mapy mají obsahovati a zobrazovati fakta populace, hustoty, pohybu, vystěhovalectví a kolonisace jakožto důležitá fakta zeměpisná. Mapa by měla zobrazovati vesnici s domy a cestami, města s jejich ulicemi, silnicemi, domy stávajícími a projektovanými. Samo se rozumí, že musí obsahovati řeky a železnice a jiné cesty. Turista a vůbec cestovatel se učí tomuto zeměpisu mimovolně. Nutno hleděti na celý obklopující nás svět a soustavně probadati fakta pozemské reality v jejich celé síle a barvitosti, a to bude lidská geografie.

Vedle zjištění obydlí a pohybu nebo rozložení obyvatelstva bude si lidská geografie všímati též fakta plenění přírody a ničení přírody člověkem. Člověk kácí lesy, hubí živočichy, ano i lidská plemena, člověk tím vyčerpává přírodu různým způsobem. Sem náleží na příklad hubení domorodých raç otroctvím a alkoholem. Geografie uhlí a zlata ukazuje, jak chvilková jsou města vzniklá v důlních obvodech a odsouzena k zániku, jakmile se doly vyčerpají.

Není nic nového, že si věda všímá těchto fakt, ale u Brunhesa jest novou zeměpisná methoda, kterou k faktům přistupuje, je studuje ojediněle i hromadně, klassifikuje a seskupuje. Tím vybudoval začátky nového vědeckého odvětví. *Ž.*

Několik zajímavých číslic. Bývají často vyslovovány obavy, že země nepostačí pro lidstvo. Že obavy ty jsou prozatím bezdůvodny, vidno z číslic, obsažených v právě vydané statistické ročence pařížské zeměpisné kanceláře. Evropa má nyní 437, Asie 851, Afrika 126, Amerika 126, Australie 51 millionů obyvatel. Co do pozemní rozlohy má millionů čtverečních kilometrů: Amerika 44, Asie 41, Afrika 31, Australie 11, Evropa 10, úhrnem 138. Na 1 čtverečný kilometr připadá obyvatel: v Evropě 43, v Asii 20, v Americe 5, v Australii 3, v Africe 2. Kdyby na celé zemi byla lidnatost stejná jako v Evropě, mohlo by přibýti ještě 6 milliard lidí. Nyní jest však jich teprve jenom 1600 millionů. Z říší má největší plochu zemskou Anglie s koloniemi, pak Rusko, Čína, Francie s koloniemi, Spojené Státy, Brasilie, Turecko, Německo, Argentina, Belgie, Dánsko, Portugalsko a Holandsko. Na Anglii připadá millionů obyvatel 403, na Čínu 350, na Rusko 143, na Spojené Státy 98, na Francii 81, na Německo 78, na Japonsko 62, na Rakousko-Uhersko 50, na Holandsko 44, na Turecko 38, na Italii 35, na Belgii 27, na Španělsko 20. — Největší města jsou Londýn (7·2 mil. obyv.), New York (4·2), Paříž (3·8), Berlín (3·7), Vídeň (2·1), Chicago (2), Petrohrad (1·5), Cařihrad (1), Peking (0·9). Nejdelší řeka světa je Nil (850 mil), pak Amazonka a sibiřská Jenissej (750 mil), pak Volha (530 mil). Nejvyšší stavba na světě je pořáde ještě Eifelova věž v Paříži (300 m), pak socha »Svobody« v nevyorském přístavě 161 m. *—br.—*

LIBRARY
AUG 25 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

Před krisemi.

Nastává pomalu doba likvidace. Politické prorokování není nikde a nikdy vděčným zaměstnáním se zajištěným úspěchem a zejména v Rakousku je to počin vždy odvážný, poněvadž zde už nejzralejší rozhodnutí a krise se umělé zdržují a prodlužují, ale přes to lze nyní klidně prorokovat, že k likvidaci, rozhodnutí nynějších krisí dojíti musí. Pravíme krisí, poněvadž máme v Rakousku nyní několik otázek, jež musejí být rozhodnuty a rozřešeny, a které se nalézají samy v kritickém stavu, tvoříce spolu jednu velkou krisi ovládající všechen politický život říše.

Už tvářnost parlamentu ukazuje na kritický stav politický, po té stránce je říšská rada věru správným a pravým výrazem nálady všech politických kruhů. Že se vše prozatím odehrává ve Vídni klidně a po tichu, že se při tom všem vyřizuje důležitá vládní předloha, že ani v chování vlády a parlamentu existence krise nikde se nedá konstatovati — to je nejen specificky vídeňské a rakouské, to má také tentokrát důvody nepolitické, víc agitační, skoro bychom řekli předvolební. Vláda využívá finančních předloh spiatých se služební pragmatikou úřednictva, aby zabránila všelikým výbuchům nevole a nespokojenosti v parlamentě nahromaděné, jak vláda dobře ví a cítí. Ohromný význam státního úřednictva pro volby a voličstvo všecky skoro strany nutí nejen k taktické zdrželivosti vůči vládě, ale i přímo k vyřízení těchto vládních předloh, jichž finanční výnos má hraditi zvýšení příjmů úřednictva. Proto je cítit málo i akutní krisi a obstrukci ukrajinskou. Jednání parlamentu o finančních předlohách se tedy vleče, možná dost, že bude i skončeno, předlohy schváleny, ale vedle toho je patrno, že k vyřízení kritických otázek spěje vše, a že bez tohoto rozřešení nebude vůbec možno dostati se s místa.

Jak řečeno, krise haličsko-ukrajinská už je zjevnou, Ukrajinci v parlamentě obstruují. Tam jedná se o volební reformu pro haličský sněm a Ukrajinci chtějí, nemohouce si zjednat právo v zemi, ob-

strukci na říšské radě donutiti polskou reakci k ústupu. Nedá se upříti, že v té ukrajinské obstrukci je kus ironie pro vládu. Ústavní katastrofa, která stihla Čechy, mohla vzniknouti jen tím, že vláda trpěla obstrukci na českém sněmu, ba že jí baron Bienerth i hrabě Stürgkh drželi palec. Jen aby Němci nepřenesli obstrukci do Vídně, vláda před obstrukcí na českém sněmu ustupovala, při čemž jim ovšem zemský maršálek nepřímo byl nápomocen. Požár lokalisován na Prahu, pohltil zemskou ústavu a výbor zemský, ale do Vídně nepřeskočil. V Haliči se ukrajinské obstrukci jakž takž ubránili, prozatím nedospěli až tam, kde jsme se octli my, Ukrajinci mají, jak se zdá, víc svědomí než naši Němci, a proto požár v Čechách lokalisovaný vybuchl na jiné straně — Ukrajinci zdržují práci říšské rady. Jistě je vládě ukrajinská obstrukce, když ne milejší, tož jistě méně nebezpečná než německá — ba není ani vyloučeno, že se jí nyní ukrajinská obstrukce dokonce hodí. Získává čas jeho utrácením. Je obtížno ubránit se domněnce, že se vláda nedivá příliš tragicky na tuto ukrajinskou obstrukci, poněvadž je ještě obtížnější věřit, že by se jí za žádnou cenu nepodařilo haličskou krisi rozřešit. Dohoda mezi Poláky a Ukrajinci nedá se nikterak srovnávat se spory česko-německými. Že vláda v Čechách nemůže donutit strany k d o h o d ě, je přirozeno. Politická uvědomělost na obou stranách je v Čechách přece jen docela jiná než v Haliči, v Čechách mohla vláda dohodu usnadnit, snad umožnit, kdyby od prvopočátku byla zaujala v jazykové otázce určité stanovisko a byla řekla Němcům, že nemohou a nesměji žádat nemožnosti. V Čechách se jedná prostě o dohodu národnostně-politickou, kdežto v Haliči jde v první řadě o rozdělení politické moci, o zlomení nadvlády ani ne už jednoho národa, nýbrž politické frakce, ovšem mocné. Nadvláda ta, dosud tak bezohledně provozovaná, naráží na odpor nejen lidových vrstev, ale i prozíravějších kruhů politických vlastního národa. Kdyby se tedy vládě vážně jednalo o dohodu v Haliči, ostří sporů haličsko-ukrajinských dávno už mohlo býti otupeno. Ale už jmenování dra ryt. Korytowskiho místodržitelem haličským, sprostředkovatelem mezi oběma národy, muselo vzbuditi pochybnosti o vážnosti úmyslů vlády. V každém však případě vláda vlivem a mocí Kola polského byla nucena postupovat cestou zákona a po rozpuštění haličského sněmu vypsati nové volby. Dnes ovšem i do Lvova posílají se výhrůžné listy, straší se komisariátem, ale při tom se zubožené zemské finance pokoutně soustavně upravují pomocí z Vídně, aby k takovému komisariátu nemuselo dojíti, aby pro Halič nemuselo dojíti k užití práva z nouze.

správním soudem už dokonce uznaného — ovšem jen prozatím pro Čechy.

Spor, který v Haliči okamžitě se týká volební reformy, je dost poučný jinam. Není jistě jen nahodilé, že čtyři biskupové haličští vedou opposici proti vládě a bloku stran volební reformě příznivých a že se vládě dosud nepodařilo odpor nejzarytějších, ale nejvíce šlechtických zpátečníků zlomit. Jistě nepatrná frakce pana Davida z Abrahamowiczů čerpá sílu a moc svou z pramenů vydatných a spolehlivých. A jen tato okolnost může být příčinou, proč vláda dosud nedovedla tomuto odporu s úspěchem čelit. Dokazuje se ovšem, že vláda sama má vázané ruce obstrukční taktikou Ukrajinců v parlamentě, které nesmí dopomoci k vítězství. Cenu této výmluvy odhadne každý, kdo uváží, že jednání o dohodu zahájeno už před sestoupením říšské rady k zasedání podzimnímu. Hrabě Stürgkh stojí tedy před krisí haličskou skoro jako malomocný.

Druhá nebo vlastně přednější krise je ovšem česká. Správní komise v Praze úřaduje a vláda s jistou škodolibostí uvádí při každé příležitosti projevy spokojenosti a uznání, jež docházejí z obyvatelstva pro tuto novou instituci! Chválí si papírový odpor z řad českých proti červencovým patentům a skládá ruce v klín. Když se parlament scházel, vláda prohlásila, že zahájí nová jednání o česko-německou dohodu, jak jí bylo v císařských patentech nařízeno, a je známo, že mezi českými stranami byla živá diskuse, maji-li se tyto vládou, která dospěla v Čechách až k porušení zemského řádu (třeba Schmerlingova), svolané konference obeslati. Přes nedůvěru, která vůči počinům vlády té vůbec a v otázce dorozumívací zvláště právem v Čechách panuje, dospělo se u nás přece jen k přesvědčení, že se na tyto porady jíti má. K přípravné poradě pozvány sice jen strany na loňském jednání zúčastněné, ale bylo skoro jisto, že k meritorním poradám, které měly následovati, se dostaví i všecky ostatní strany české snad až na státoprávní pokrokáře. Mladočeská strana pracovala takovým aparátem, že vzbuzovala dojem, že má úspěch porad těch přímo zaručený, alespoň potud, že k takovému jednání s Němci dojde. Ale už při přípravné, čistě formální poradě s vládou došlo k rozporům: Němci odepřeli dostaviti se k poradám, bude-li přítomen — kníže Thun, místodržitel český, správce země, o jejíž klid, pořádek, mír, zákonný stav se jednati má. Že udávané důvody Němců, útoky jejich proti knížeti Thunovi, výtky jejich jsou jen záminkou, to nejlépe věděti musejí vyjednavači čeští, kteří dobře rozpoznali, jak kníže Thun už v únoru u barona Heinolda ustupoval Němcům

a opouštěl stanoviska, jež dříve zaujímal. Už když sjezd Němců z Čech v Chomutově vyvolával agitaci proti knížeti Thunovi, bylo patrno, že se jim jedná jen o záminky agitační. Jen že tehdy se mělo namnoze za to, že má být kníže Thun rukojmí za ministra spravedlnosti dra Hochenburgera, kterého Němci takto chtěli sesílit a odvrátit od něho útoky se strany české. Nyní však platí účast knížete Thuna při konferencích česko-německých za záminku nedostavení se Němců, tedy proti dohodování vůbec, jelikož je nemyslitelno, aby hrabě Stürgkh přistoupil na takovou podmínku Němců. Bylo to v mladočeských orgánech vyhlašováno za bůhví jakou energii a nepovolnost chefa vlády vůči Němcům, že knížete Thuna ihned nevyloučil z porad; i tímto způsobem dělána nálada pro hr. Stürgkha. Dětinské toto počínání musí se ovšem minout cílem! Kdyby hrabě Stürgkh si byl troufal, byl by povolnějším. Dle našeho názoru už hned tenkrát, když posl. Pacherovi, který mu přišel vyřizovat vzkaz svých kolegů, že se nedostaví k poradě, v skoro dvouhodinové rozmluvě vykládal vše to, co chtěl vyjednati se všemi zástupci německými, překročil meze samozřejmého a povinného ohledu na českého místodržitele a dost jsme se divili, že tak sebevědomý pán, jako kníže František Thun, onu bezohlednost předsedy ministerstva klidně snesl.

Němci tedy na porady nepřijdou, a tím je asi dost jasně řečeno, že ke konferencím nedojde vůbec. Německé listy už také oznámily, že porady česko-německé se konati nebudou a že Němci chtějí jednati o českých otázkách toliko písemně. Své názory a přání odevzdají vládě ve formě memoranda. Patrně se smlouvat nechtějí a čekají, že vláda tyto požadavky německé splní, pokud to záleží na vládě samé a vymůže na Češích, pokud souhlasu českého bude třeba. To je ovšem nová, z brusu nová fase česko-německé »dohody« a jen kdo nechce, nepozná, že znamená konec dohodování vůbec. Z postupu Němců, kteří se chtějí vyhnouti poradám společným, skutečnému dohodování, lze snadno uhodnouti, že Němci počítají s dekretováním smíru česko-německého. Postup vlády v červenci, vydávání patentů pro upravení česko-německých poměrů, přes všecko rámusování proti sestavení správní komise, se jim patrně zalíbil. To bylo ostatně dost patrno z debaty v parlamentě, kde z českých Němců jediný dr. Lodgemann mluvil o komisariátu a to způsobem, z něhož bylo patrno vše spíše než nějaký odpor proti této formě urovnávání poměrů v Čechách. Němci vycítili, že celá politická konstelace, jak se utvářila vlivy obvyklými, vnitřními i následkem zahraniční situace,

je pro ně přízniva do té míry, že vidí v nynější vládě jakožto exponentu této konstelace nejvhodnější nástroj pro své cíle a úmysly, chtějí proto upravení česko-německých sporů, a to všech, o d nynější vlády a ne z a nynější vlády. Proto zříkají se dohody a chtějí oktroje a patenty. Nepřekáží jim v těchto snahách ani jejich minulost ústavověrná, už ani oni se nestarají o »Schmerlinga«, ani obavy o budoucnost. Svědomí jejich nedbá žádného burcování, ať už se o to pokouší část německého tisku anebo ústavověrní členové panské sněmovny. Národnostní a politické sobectví dosáhlo na německé straně nejvyššího stupně. To se jim konečně ani nemůže a nesmí zazlívat — ale jak my právě v této jejich náladě máme spatřovat nejpříznivější okamžik a nejvhodnější dobu k řešení českých otázek a proč my se právě v takové jejich náladě máme vnucovat a nabízet k takovému řešení, zůstává záhadou. A ještě ř e š e n í: dokud se jednalo o řešení d o h o d o u, při které oni slevují a my přidáváme, dalo se o věci mluvit a k dohodování radit. Ale co má být nyní, když se Němci dohodování vzdávají a je opouštějí, kdy pracují jen a výhradně k řešení z moci vlády, z moci práva z nouze, nejvyšším soudním tribunálem uznaného? Ani tenkrát se pro nás situace nemění? Kdybychom mohli už dnes k jedné a tétéž vládě míti stejně důvěru my i Němci, bylo by přec vyrovnání vlastně hotovo. Tomu tak však není a býti nemůže, už proto ne, poněvadž vláda sama není úplně svéprávná. I kdyby v kabinetě nezasedal pan dr. Hochenburger — vlivy, které na vlády v Rakousku stále mocně působí (a dnes víc než kdy před tím a víc než se nám zdá), pracují stále ještě neskonale víc na prospěch Němců než v prospěch náš. Už proto my se stejným klidem nemůžeme hleděti vstříc nějakým oktrojírkám a patentům jako Němci a proto také na naší straně není možno s takovými experimenty souhlasit, anebo dokonce k nim pracovat, jak to všecko vidíme u Němců.

*

Než — snad jsme už tak hluboce v absolutismu, že odpor náš proti takovým plánům bude slabým. Považujeme sice toto anticipování své slabosti za velkou chybu, která se v mladočeských orgánech denních i měsíčních už dlouho páše, ale o věci dlužno v čas přemýšlet. Snad i proti našemu upřímnému odporu k takové »záchranné« akci Rakouska dojde jen přece. Nekáže tato možnost kategoricky už dnes přípravy vnitřní pro takový případ? Čím více se tato možnost připouští — a politické kruhy s ní přímo už počítají —

tím spíše každý, komu se nejedná o strany a osoby, nýbrž o věc, o společnou a svatou prý věc českou, pracovati má k takovému upravení vnitřních a domácích poměrů českých, aby nás z brusu nová situace nezastihla bez příprav. Budou-li česko-německé spory upraveny alespoň formálně zdánlivě a dočasně oněmi dekrety, nastane přec pro nás docela nový poměr k vládě, programy politických stran našich budou muset být zrevidovány vzhledem k poměru k Němcům. Vedle toho přec dlužno myslet na to, že naše dnešní výkonné síly politické se octnou v naprosto nové, dosud nebývalé posici. Přední hledisko, které dnes přímo všechen postup český předurčovalo, poměr k Němcům, skoro odpadne — ne snad, že česko-německý smír dekretem nějakým skutečně obživne, ale dekrety ty donutí nás, že jazyková otázka alespoň pro několik let bude sňata s denního pořádku politického a nebude už do té míry jako dosud influencovat všechen politický počin.

To vše by vlastně vyžadovalo novou takřka generaci. Politika, která rostla a vyrostla za přímo výlučného panství jazykové otázky, změní naprosto svou povahu. Půjde jinou cestou vláda, veřejná správa, parlament — celá politika a budou tu titíž lidé. Mohou zůstat stejny domácí a vnitřni poměry, mohou zůstat vztahy a vzájemné poměry jednotlivých stran českých beze změny? Jistě ne — už poměr všech českých stran k sociální demokracii se radikálně změní. Stane se to vše zázrakem, spadne to nazírání pozměněné s nebe?

Už dnes bylo by povinností všech českých stran o těchto věcech přemýšleti, těch, které se naučily »počítati se všemi eventualitami«, tedy mladočeské a sociálně demokratické nejvíc. Už nebude třeba do té míry radikalismu a opportunismu národnostního. Jiné otázky — jen na hospodářské pamatujme — rozvrství českou společnost politickou. Pro toto roztřídění je třeba upraviti formaci předem, organisaci a orientaci, aby začátkem všeho nebyla desorganisace a desorientace. Zůstanou jistě v českých řadách radikálové, klidnější i nesmiřitelní, opportunisté podmínění a bezpodmíneční. Ale bude třeba soustředění politické společnosti, bude třeba českého c e n t r a, které by representovalo jádro české politiky, silný kmen a vydatný šik. V tom centru se musí spojit vše, co chce klidný vývoj českého národa ve všech oborech kultury a vedle toho středu státi, ale s ním pracovati musí strany ostatní. Takové koncentrace a takové formace je už proto třeba, aby sociální demokracie v novém svém poměru k českým stranám mohla se té práce zúčastnit v jednom pracovním ústředí,

třeba že v jiném sociálním táboře. Národ český nemůže déle postrádat sil svých exponovaných v sociálně demokratické straně. To už doznali ti, kteří sociální demokraty pro politické nenárodní confiteor vylučovali z národa.

Dojde-li k patentům a oktrojírkám, dostoupí krise Rakouskem zmítající vrcholu. Pro český národ bylo by katastrofou, kdyby v takové době nebyl pevně semknut a sorganisován pro všecky případy, dobré i zlé. K tomu mají osoby i strany už dnes povinnost: Bohemia expects that every man will do his duty. *Č.*

Francouzská malá plodnost a vysoká úmrtnost. Příčiny nepatrného množení obyvatelstva ve Francii.

Píše Jan Koloušek.

V loňském ročníku t. l. poukázal jsem na zjev, který se všeobecnou účastí všude se pozoruje, že ve všech zemích vyspělé evropské civilisace silně a rychle ubývá plodnosti, ale ještě rychleji že při tom klesala všeobecná úmrtnost. Tím se vysvětluje, že při tomto nápadném klesání plodnosti byly dosud přirozené přírůstky obyvatelstva v evropských zemích značné a že jich po většině ještě poslední dobou značně přibývalo.

V ý j i m k o u j e d i n o u j e v t o m s m ě r u F r a n c i e. Tam přibývá lidí přirozenou měnou (porody a úmrtími domácího obyvatelstva) zcela nepatrně a to již téměř po dobu staletou. Připisuje se to příliš malé plodnosti lidu francouzského. Ale podobně malou plodnost měly už také jiné země, jako na př. Irsko v Evropě nebo jednotlivé státy severoamerické Unie,[1] a přece tam byl přírůstek obyvatelstva přirozenou měnou dosti značný, aspoň nepoměrně větší nežli ve Francii. Je tedy jediná možnost vysvětlovati nepatrné množení francouzského obyvatelstva z p o m ě r n ě v y s o k é t a m ě j š í ú m r t n o s t i.

Učinil jsem tak v »P r o b l é m u p l o d n o s t i«, i zde v loňském ročníku a zároveň jsem vyslovil domněnku, že příčinou p o m ě r n ě v y s o k é ú m r t n o s t i francouzské je malá sociální péče věnovaná francouzskému proletariátu. Ovšem v ů b e c viním francouzské sociální, zejména finanční zákonodárství, že je podstatnou překážkou rozmnožování francouzské populace. T a k é t o m á c e l ý f i n a n č n í s y s t é m n a s v ě d o m í, ž e j e v e F r a n-

[1] Stát Michigan měl v r. 1905 pouze 182 živě zrozených dětí na 10.000 obyvatel, značně méně než nejmenší počet dosud kdy zjištěný ve Francii a přece tam přibylo 47 lidí na 10.000 obyv. přirozenou měrou.

cii tak malá plodnost. Přílišně vysoké a četné daně i poplatky, tížící hlavně méně zámožný lid, jsou v podstatě daňovým systémem, který se ve Francii dochoval z dob královských ve století 17. a 18. — (z dob »ancien régime«) — a jejž ani třetí republika nedovedla přizpůsobiti moderním požadavkům. Tento systém daňový a jinak sociálně nedokonalé zákonodárství zaviňují, že ve Francii se lidé bojí a musí báti rodin s četným potomstvem a že tedy se to potomstvo všemožně omezuje v rodinách i mimo rodiny.

Než tato malá plodnost není sama dostatečným vysvětlením pro zcela nepatrné množení obyvatelstva. Proti malé plodnosti je tam zároveň strašně vysoká úmrtnost, aspoň příliš vysoká proti ostatním podobně kulturně vyspělým zemím evropským, americkým a australským. Aby se poznalo, jak nepříznivým je vývoj francouzské populace, stačí jej přirovnati jen ke dvěma sousedním zemím, k Anglii (s Walesem) a k Německu od r. 1881 až do r. 1911. Béřeme při tom průměry desetileté, které to nejlépe ukazují, jelikož z nich náhodné dočasné vlivy se vylučují.

Připadalo na 10.000 obyvatel průměrně ročně porodů (živých)

v době	v Německu	v Anglii	ve Francii
1881—1890	368	325	239
1891—1900	361	299	222
1901—1910	329	271	206
1911	286	244	187

proti tomu bylo úmrtí na týž počet obyvatel (10.000)

v době	v Německu	v Anglii	ve Francii
1881—1890	251	192	221
1891—1900	223	182	215
1901—1910	186	153	194
1911	173	146	196

byl tedy přirozený přírůstek na 10.000 obyvatel

v době	v Německu	v Anglii	ve Francii
1881—1890	137	133	18
1891—1900	138	117	7
1901—1910	143	118	12
1911	113	98	— 9 (úbytek popul.)

V době od 1881—1890 do 1901—1910 (v závorce do r. 1911) ubylo počtu porodů (živých dětí):

v Anglii 16·6% (24·9%), ve Francii 13·8% (21·7%) a v Německu 10·6% (22·3%).

V téže době ubylo úmrtí:

v Německu 25·9% (31·1%), v Anglii 20·3% (24%), ve Francii však jen 12·2% (11·3%).

Ubylo tedy plodnosti v Anglii poměrně mnohem více nežli ve Francii a pokud se to týče r. 1911, který byl tak nepříznivým pro francouzskou populaci, že počet úmrtí převyšoval počet živých porodů o 35.000, byl pokles porodů toho roku jak v Anglii tak i v Německu proti období 1881—1890 poměrně mnohem větší než ve Francii.

Za to počet úmrtnosti klesl ve Francii daleko nejméně z oněch tří zemí. Tím se vysvětluje, že úmrtnost francouzská, která byla v období 1881—1890 ještě o 12% nižší nežli úmrtnost německá, byla již v období 1901—1910 o 4·3% a v r. 1911 o 13·3% vyšší než úmrtnost německá.

Již z těchto uvedených fakt nutno usuzovati, že pravou pohromou pro francouzské množení obyvatelstva není ani do té míry malá plodnost jako spíše vysoká úmrtnost. K tomu jistě opravňují každého nepředpojatého pozorovatele tato nade vší pochybnost zjištěná fakta. Ovšem vysvětlování těchto fakt mohlo by býti různé a snad by se mnoho dalo namítati proti mému usuzování, že onou poměrně vysokou úmrtností francouzskou je hlavně vinna malá sociální péče o proletariát francouzský. Ale i toto své přesvědčení míním zde novějšími i staršími důvody podepříti.

Proti těmto mým takto odvozovaným důsledkům byl vysloven prudký odpor,[1] z něhož je nejpodivnějším jistě tvrzení, jakoby francouzská úmrtnost nebyla příliš vysokou, ba jako by byla poměrně příznivou. Nezáleží prý při konstatování úmrtnosti na tom, jaká je kde celková poměrná číslice úmrtnosti, nýbrž musí prý se dbáti také na věkové složení obyvatelstva. A to ve Francii je prý právě takové, že dostatečně vysvětluje poněkud vyšší celkovou číslici úmrtnosti. Ve Francii je totiž poměrně veliké procento lidí starých a ti mnohem rychleji mrou nežli lidé mladší (vyjímaje děti v útlém věku). Proto není prý příčiny znepokojovati se nynější poměrně vysokou číslicí úmrtnosti ve Francii.

Tato námitka by mohla platit nejvýše proti zemím, které dříve měly snad úmrtnost příliš velikou, ve kterých tedy lidé dosahovali průměrně jen nevysokého věku a následkem toho tam procento lidí starých je dosti nepatrné, a kde zároveň se současně nyní značně

[1] Od prof. A. Boháče v »Národopisném věstníku českosl.« t. r. v č. 7.-8.

zlepšily poměry hygienické. Mohlo by to také platiti pro země koloniální, kam stále přibývá mnoho mladého lidu, vždycky však zmenšená poměrná úmrtnost se musí považovati za zjev příznivý. Také to je nesporné, že malé snižování všeobecné úmrtnosti po dlouhá období musí býti rozhodně znamením méně příznivým, nežli když úmrtnosti v těchže dlouhých dobách rychleji někde jinde ubylo.

Podle statistických šetření z r. 1900 (nebo blízko toho roku) skutečně Francie vykazovala nejvyšší procento lidí starších. Od r. 55. výše napočetli ve Francii 17% ze všeho obyvatelstva, kdežto ve Švédsku jen 16%, v Dánsku, v Norsku, ve Španělsku a Irsku 14%, v Belgii a Nizozemí 13%, v Rakousku 12%, ve Švýcarsku, v Uhrách, v Italii, v Německu a ve Velké Britanii jen 11%. To zajisté je velmi nápadno, že ve Velké Britanii, ve Švýcařích, v Belgii a v Nizozemí, kde už aspoň půl století je mnohem menší úmrtnost než ve Francii,[1] je proti Francii tak málo vykazováno starších lidí. Každý by spíše očekával opak! Když po dlouhé doby v jedné zemi poměrně stále menší a menší počet lidí umírá nežli v zemi druhé, každý by čekal, že v zemi s menší úmrtností by musil býti počet starších lidí poměrně větší. Ale zatím vidíme pravý opak. Velká Britanie, která snad už sto let, ale jistě aspoň přes půl století má úmrtnost nepoměrně menší než Francie, a kde tato její přednost proti Francii stále se stupňuje ještě, vykazovala lidí v roku 1901 od 55 let starších jenom 11% ze všeho obyvatelstva, kdežto Francie jich měla daleko více, totiž 17%! Jak tuto nesrovnalost vysvětlit?

---

[1] Úmrtnosti francouzské a anglické byly vykazovány od r. 1861 počínaje v desetiletích takto:

Na 10.000 obyvatel umřelo průměrně ročně

v době	v Anglii s Walesem	ve Francii
1861—1870	225	237
1871—1880	214	237
1881—1890	192	221
1891—1900	182	215
1901—1910	153	194
1911	146	196

Byla tedy úmrtnost francouzská vyšší než anglická v období: 1861 až 1870 o 5·3%, 1871—1880 o 10·8%, 1881—1890 o 18·1%, 1891—1900 o 18·1%, 1901—1910 o 26·8% a v r. 1911 o 34·3%. Tedy úmrtnost francouzská, která v letech 1861-1870 byla pouze asi o 1/20 vyšší než anglická, se nepřetržitě poměrně rychle proti anglické zhoršovala, až stoupla nyní o více než třetinu nad anglickou!

To dalo by se dvojím způsobem. Buď tak, že ony výkazy o stáří sčítaného obyvatelstva nejsou dosti spolehlivé, i že nejsou srovnatelny navzájem z různých zemí. To by zajisté se mohlo připustit pro rozdíly menší, na př. mezi Francií a Švédskem, kde ono procento se podstatně neliší (ve Francii 17%, ve Švédsku 16%). Udání o věku se pravidelně nedá přísněji kontrolovati a tedy musí se považovati jen za velmi hrubě přibližné. Ale jedná-li se o rozdíly takové, jaké jsou mezi Velkou Britanií a Francií, tam nebylo by lze tak ohromné odchylky v poměrném počtu osob starších jen tak snadno odbýti poukazem na nesprávnosti a různosti statistického šetření. Jak to tedy, že Velká Britanie při stále menší úmrtnosti má tolik nepatrnější procento lidí starších proti Francii? Nejvýše bychom mohli mysliti ještě na vlivy stěhování. Ale těmi se jen vysvětlení stává ještě těžším. Vždyť Francie má ode dávna přebytek trvale přistěhovalých a to po většině jsou asi lidé mladší, a tím by jenom procenta starších osob mělo ubývati; proti tomu Velká Britanie má již snad po celé století přebytek vystěhovalých a tím opět byl tam spíše odliv mladších lidí a procento starších lidí by mělo pravděpodobně z toho důvodu stoupati.

Také úmrtností děti nedají se rozdíly v úmrtnosti celkové vysvětliti, jelikož ve Velké Britanii je dětská úmrtnost o něco menší sice než ve Francii, ale nikoli tolik nápadně; rozdíly jsou celkem v tom směru v obou zemích nepatrné. Tu nezbývá nežli souditi na to, že většina lidí dospělého věku ve Francii — (t. j. asi ve věku od 15—45 nebo snad jen do 40 let) — předčasněji umírá proti Velké Britanii a že zbývající menšina žije za podmínek o tolik příznivějších proti ostatnímu obyvatelstvu, aby se mohla dočkati vyššího věku než jinde. Je to pouhá domněnka, která se tu vtírá a která by byla kromě toho dosti opřena statistickými daty. Neboť právě úmrtnost francouzských lidí ve věku od 15—40 let je značně vyšší nežli v ostatních sousedních kulturně vyspělých zemích evropských.[1] Každým způsobem tento fakt poměrně velké úmrtnosti lidí dospívajících a mladých lidí dospělých ve Francii není nikterak příznivým zjevem, snad je považlivějším ještě nežli poměrně značná úmrtnost celková. Kromě toho nutno zároveň ovšem připustit, že data

[1] Doklady pro to uvádí sám prof. A. Boháč v cit. už »Věstníku národopisném« t. r. str. 177 a 179—181, kde ovšem jim je dáván jiný výklad nežli je můj.

o *věku* lidí statistikou vykazovaná jsou značně nespolehlivá a že se asi podstatně změnila právě v nejnovější době.

Celkem tedy sledovati úmrtnost v jednotlivých dobách lidského věku pro různé země a ji pak navzájem spolehlivě srovnávati nelze, jelikož v tom směru scházejí ze všech zemí úplně bezpečná a navzájem srovnatelná data. Vidí se to již z toho, jak lidé pouze zcela hrubě a úmyslně jen přibližně udávají svůj věk; jsou totiž zaokrouhlená leta věku (30, 40, 50 let atd.) obsazena nepoměrně proti letům mezi nimi ležícím. Kromě toho pro nejnovější doby scházejí ta data zúplna. Nezbývá proto, a budeme viděti, že i zúplna to stačí k našemu účelu, než přidržeti se dosti spolehlivých dat o celkové úmrtnosti. Z nich vysvitne úplně zřejmě, jak jsme to již viděli při srovnávání přirozeného množení obyvatelstva francouzského proti německému a anglickému, kterak hlavní vinu i při velmi malé plodnosti francouzské má *vysoká úmrtnost*, že ve Francii obyvatelstva skoro nepřibývá a že jsou odůvodněny strachy, aby ho trvale neubývalo.

Proto volíme si zrovna nejnovější dobu od r. 1890, kdy nebezpečí to pro Francii zvláště je nápadným a vtírá se každému i povrchnímu pozorovateli.

První úbytek obyvatel přirozenou měnou byl zjištěn v r. 1891, kdy proti 866 tisícům živě narozených dětí bylo 877 tisíc zemřelých lidí (všeho věku), tedy byl schodek 11 tisíc životů. Při tom byl počet porodů dosti značný asi 227 na 10.000 obyvatel (kdežto v pětiletí 1906—1910 byl již jen 199½ na 10.000 obyv. a v r. 1911 již jen 187). Tento první úbytek v r. 1891 sice hned v potomních letech zmizel, ale již v r. 1900 bylo zase porozených živých dětí jen 827 tisíc proti 853 tisícům zemřelých (tedy úbytek 26 tisíc) a v roku 1907 narodilo se 773 tisíc živých dětí proti 793 tisícům všech zemřelých a konečně v r. 1911 jen 742 tisíc proti 777 tisíc všech zemřelých. Ovšem v delších obdobích stále ještě obyvatelstva — ačkoli nepatrně — přirozenou měnou přibývá.

Že tento vývoj je více podmíněn poměrně značnou úmrtností nežli malou plodností, možno nejlépe dolíčiti na chudém a zubožením Irsku. Tam v období 1891—1895 nebyla průměrná plodnost skoro ani vyšší nežli ve Francii v r. 1891, obnášela pouze 229 živě narozených dětí proti 227 francouzským na 10.000 obyvatel, ale přece tam přibylo 44 nových životů na 10.000

obyvatel, kdežto ve Francii v r. 1891 ubyly při témž skoro poměrném počtu narozených 3 životy na 10.000 obyvatel!

Celkem není při tom úmrtnost kojenců ve Francii zrovna příliš velikou, není arci také zvláště příznivou. Z evropských zemí měly proti Francii menší úmrtnost kojenců (v období 1901—1905; data z Francie pro úplně celé období 1906—1910 nebyla dosud uveřejněna) — Norsko, Švédsko, Irsko, Dánsko, Škotsko, Finsko, Švýcarsko, Nizozemí, Anglie s Walesem[1] a jen o málo vyšší úmrtnost kojenců vykazovala Belgie. Za to Německo mělo poměrně velmi vysokou úmrtnost kojenců, asi o 43% vyšší než Francie (Francie měla o 72% vyšší úmrtnost kojenců než Norsko a o 53% vyšší než Švédsko, a o 85% vyšší než Nový Zeeland; v r. 1906 byla francouzská úmrtnost kojenců až o 131% vyšší nežli na Novém Zeelandě!).[2]

(Pokračování.)

---

[1] Úmrtnost kojenců z 1000 byla v tom období: v Norsku 81, ve Švédsku 91, v Irsku 98, v Dánsku 119, ve Škotsku 120, ve Finsku 131, ve Švýcařích 134, v Nizozemí 136, v Anglii 138, ve Francii 139.

[2] Při této úmrtnosti kojenců nutno však poukázati hned na dosti těžkou srovnatelnost statistických dat o ní. Úmrtnost u kojenců (děti totiž až do dovršeného jednoho roku) se udává na 1000 dětí vůbec živě porozených. Ale za živě porozené děti se považují někde všecky, které projevily jakoukoli známku života, jinde opět jen ty, které nezemřely před určitou (krátkou) lhůtou po narození. Tak ve Francii se mezi mrtvě narozené děti počítají také ony, které se nedožily úředního zápisu (registrování), jenž se tam protáhne až někdy na tři dni. Tím se vysvětluje, že na 1000 porodů vůbec připadalo na př. v Dánsku jen 24 mrtvě narozených (v období 1901—05), kdežto ve Francii 45 mrtvě narozených. Kdybychom i mrtvě narozené děti čítali mezi kojence, bylo by do prvního roku v Dánsku zemřelo z 1000 dětí vůbec 139, kdežto ve Francii 176. Bylo by tedy zemřelých kojenců ve Francii správně o 27% více než v Dánsku, kdežto podle úředních statistik jich bylo ve Francii jen o 17% více (139 kojenců francouzských zemřelých proti 119 dánským). Podobně v Anglii a Walesu podle úředních výkazů byla úmrtnost kojenců jen velmi nepatrně nižší než ve Francii; ale v Anglii vůbec mrtvě narozené děti se do nedávna nezaznamenávaly a tak skutečná úmrtnost kojenců tam asi byla dosti patrněji menší než ve Francii.

Moderní školy ve Spojených Státech.

Píše K. Velemínský.

(Pokračování.)

Škola Ethické kultury má několik typických zvláštností. Stará myšlenka kulturních stupňů oživla v Americe v nové podobě, daleko konkretnější, než u německých paedagogů minulého století. Newyorkská škola zužitkovala ji, dětsky upravenu, jako jednotící sílu všeho vyučování v nižších třídách. V první třídě na příklad obrácen zájem k životu domácímu, při čemž postaven proti poměrům kulturním život Eskymáků (v zimních měsících školních) a Filipinců (v měsících teplých). Ve druhé třídě obírají se přírodním stavem lidstva, lovci, pastevci a rolníky, což illustrováno vyprávěním o člověku jeskynním, Indiánech, Arabech a Židech. Třetí třída všímá si, jak člověk podmaňoval si přírodu a opouštěl stav přírodní. První průkopníci na dalekém západě americkém a Robinson Crusoe jsou konkretními příklady. Zároveň mládež poznává počátky průmyslové činnosti. Ve čtvrté třídě přicházejí na řadu světoví objevitelé a vynálezci od nejstarších dob řeckých až po Kolumba a dobu novou. V páté třídě hlavní místo dáno životu rytířskému a romantické dobrodružnosti. Šestá třída již postupuje soustavněji, historicky: jedná o životě kolonistů amerických za starších dob. Sedmá třída stopuje růst a rozpětí Američanů až po naše časy. V osmé třídě pak nastává soustřeďování, organisování všech poznatků.

Nelze upříti této úpravě školního života originality a místy trefného rozpoznávání vkusu mládeže. Setkáme se s podobnými pokusy ještě ve školách jiných, kde myšlenka rozvinuta odlišně a upravena soustavněji. Jak bývá vždy u takového řešení zkusného, může se vydařiti za vedení myslivého učitele, ale také rozběhnouti se do zbytečností a plýtvání za vedení nesamostatného. V Americe optimisticky počítají s učiteli schopnými, t. j. raději samostatnými, než poslušnými litery osnov.

Škola Ethické kultury snaží se co možná nejvíce hověti modernímu principu paedagogickému, aby jednotlivé předměty učebné nestály isolovaně vedle sebe, nýbrž souvisely a stýkaly se vlivem jednotící myšlenky ústřední. Všimněme si předmětů, jejichž podáním se americká škola od naší nejvíce liší.

V první řadě je to vyučování přírodních věd. Američané dítě prakticky seznamují s přírodou, potom teprve systematicky probírají jednotlivé obory přírodních věd. Americký termin nature study (studium přírody) není již u nás neznám, třeba že věc sama přiměřeně nezdomácněla a praktikuje se ještě těžkopádně. V amerických učebnách vídáme hojně květináčů neb i větších bedniček, svěřených péči žáků; rovněž akvaria nebo jiná živá zvířata v klecích nejsou vzácností. Ve školních zahradách, pokud jsou zřizovány, žáci dělají všechnu potřebnou práci společně nebo pečují každý o své vlastní políčko. V zápisnících mladých přírodopisců vyskytují se denní zprávy o změnách teploty, délce dne, slunci, dešti, sněhu a větru.

Ve škole Ethické kultury svěřují třídní květiny dětem již od mateřské školy. V první třídě, v souvislosti s vyučováním o domácím životě, žáci pečují o rostliny, pozorují růst, jejich škůdce, obyčejné ptáky a zvířata, poznávají úkazy přírodní. Ve druhé třídě všímají si užitečných rostlin a zvířat ve spojení s rozhovory o životě přírodních národů. Ve třetí třídě poznávají základní pochody průmyslové, nutné pro vývoj civilisace. Při tom práce jest určována změnami ročními a pozorováním změn v přírodě. Časté vycházky do parku, musea, zvěřince a j. šíří rozhled žáků, knižní a obrázkové poučování ustupuje vědomě do pozadí. Tento postup směřuje k výcviku pozorovacích schopností mládeže. V amerických školách nemilují velikých sbírek mrtvých přírodnin.

Ve vyšších třídách jsou nabádáni také k pozorováním astronomickým, fysikálním a chemickým, k nimž přistupují posléze v laboratoři jednoduché pokusy žáků nebo učitelů a školní četba pomocných knih polozábavných. Při vycházkách mládež všímá si útvarů krajinných, vod, pahorků, dolin, půdy. Z toho vychází zeměpisné vyučování čtvrté třídy o zemi a nebeských tělesech. Amerika a New York s okolím zůstávají středem zájmu třídy, obírající se objevy a vynálezy. Záhy začíná kreslení map. Pátá třída všímá si příprav přírody na zimu, vzniku mraků a pod.; rozšířené znalosti živého okolí umožňují elementární třídění říše zvířat. Zeměpis zavádí žáky rytířské třídy do Evropy, zvláště do Španělska a Francie středo-

věké i přítomné, jakož i do zemědělských států evropských. Zeměděl-ské poučování jde souběžně se zápisy žáků o denních změnách počasí, čímž vynikne praktický význam podnebí. V šesté třídě mládež sbírá nerosty a pozoruje horniny v přírodě. K pokusům o vlivu tepla, proudění vzduchu a pod. přistupuje studium denních zpráv meteorologické ústředny vládní. Zeměpis severní Ameriky druží se k třídnímu programu života koloniálního. Zvláště zemědělské, nerostné a průmyslové poměry státu New Yorku zevrubně jsou probírány.

Sedmá třída pokračujíc i v dřívějších pozorováních přírody, soustavněji všímá si hmyzu, dělá pokusy s vodním tlakem a silou, s elektřinou, magnety, motory, telefonem, telegrafem a elektrickými zvonky. V zeměpise žáci nabývají přehledu o dalších zemědílech, obchodu jich a výrobní činnosti, hlavně u vztahu ke Spojeným Státům. Osmá třída uzavírá práci obecné školy a je přechodem k specialisovanému vyučování školy střední. Proto nabývají tu žáci všeobecného přehledu: o zemi a jejím místě u vesmíru, o zemi jako příbytku člověka, o fysikálním a chemickém účinku sil přírodních ve službách lidských, o ostatních organismech sdílejících zemi s člověkem, o anatomickém složení člověka a o základních pravidlech hygienických.

Jak jsme viděli, pamatuje tato osnova na mnoho užitečných věcí, v našich školách opomíjených. Názornost je pojímána životněji, než jsme v Evropě zvyklí: přírodní vědy účinně poznává mládež ve styku se skutečnou, živou přírodou. Ale právě v oboru tak rozsáhlém hrozí nebezpečí diletantství, povrchního mohoznalství. Ve Spojených Státech ozývají se stížnosti, že mládeži nedostává se systematických vědomostí přírodovědeckých. Naši žáci čtrnáctiletí nemají širokého rozhledu, za to bývají vědomosti jejich upevněny dobrou methodou. Ve Spojených Státech chybí obecné škole, jejíž ohromná většina žáků odchází do praktického života, na příklad elementární průprava chemická téměř úplně, v mineralogii a fysice jest jen nedostačující. V zeměpise postrádáme soustavné poučení o evropských státech (také dějepisné vyučování nevyhovuje potřebám v tom směru), i když jest moderní paedagogikou jinak schvalováno zjednodušení pamětné látky. Přírodovědné a zeměpisné vyučování ve Spojených Státech zavádí mnoho výborných novot, vkročilo pevně a nebojácně na moderní cestu samostatného pozorování žákovského a zkusnosti, neustálilo se však ještě uspokojivě a definitivně. Z vlastního pozorování na škole Ethické kultury vděčně vzpomínám přírodovědecké hodiny v jedné z nejvyšších tříd. Jak daleko může sáhati samočinnost žákovská, ukázal postup učitelčin: hoch přednášel s jejího místa kapi-

tolu z dějin přírodních věd, jak se doma z pomocných knih připravil. Na to děvčata předváděla několik jednoduchých pokusů chemických s nerosty a nerosty ty spolužákům ukazovala do lavic s příslušným výkladem o vrypu, tvrdosti a pod.

Pravým místem samočinnosti žákovské jsou však dílny i ruční práce ve třídách škol amerických. Na ústavě právě popisovaném jsou zavedeny od nejnižší třídy a poskytují zaměstnání daleko rozmanitější, než na veřejných školách velkoměstských. Tak žáci nejmladší dělají domečky z dřevěných krabic, barví je, uvnitř vylepují pokresleným papírem a nábytečkem opatřují. V kuchyni dělají jednoduché práce a první pokusy kuchařské, týkající se zvláště primitivních jídel eskymáckých, japonských a filipinských. Do zahrady a květináčů řežou tyčky, pletou drobné košíčky a vystřihují na sváteční dary. Ve druhé třídě napodobují některé domácí práce přírodních lidí (melou kamenem, upravují máslo a sýr a p.), vedle nich zase práce moderní (pečivo); dělají primitivní klobouky z kůry a větviček, pletou traviny a j., upravují vlnu, slepují papír v praktické výrobky, opravují plot. Ve třetí třídě robí domky průkopníků amerických, sklízejí indiánskou kukuřici zasetou ve druhé třídě, seznamují se s lovem, rybářstvím, primitivním zemědělstvím. Potom navštíví moderní farmu a zkusí její práce. Poznávají původní úpravu šatstva a kožešin, osvětlování staré i nové. V kuchyni perou a žehlí, oblékají panny, dělají pomůcky početní, obalují sešity a knihy. Od čtvrté třídy vyučování nabývá určitějších forem. Žáci cvičí se v technice košikářské, pouzdrařské, textilní a p. Mimo to sdělávají modely primitivních vozů, saní, lodí a jiných prostředků dopravních, ve spojení s výklady o objevech a vynálezech. Pomocné kresby přecházejí ve vlastní rýsování. V páté třídě začíná hochům přesnější výcvik, jak užívati náčiní v dílně a vůbec důkladněji pracovati za pomoci rysů. Ve spojení se zeměpisným studiem poznávají z vlastní výroby vývoj hodin, od slunečních po dnešní elektrické. Také jiné konstrukce mechanické studují na stavbách, mostech, lešeních ze dřeva a drátu. Děvčata odděleně učí se začátkům šití, ozdobným pracím, znalosti středověkých krojů, knihařství. V šesté třídě dívky poznávají začátky vaření prakticky i theoreticky. Hoši v dílnách společně budují most určitého typu, zkoušejí páky a dělají jednoduché váhy starší i novější. Sedmá třída poskytuje dívkám v prvním běhu přesnější výcvik v šití a střizích. S historického hlediska je stopován vývoj textilního průmyslu a krojů. Ve druhém běhu pokračováno v kuchyňském výcviku s výklady zdravotnickými, hospodářskými, fysiologickými a

fysikálními. Hoši studují vývoj strojů od vodního kola po stroje parní a elektrické. Vyrobené modely kol, jednoduchých strojů, dynama a p. dovršují tuto práci. Kreslení a ruční práce v osmé třídě spojují se v jeden předmět, neboť samostatný nákres je tu přípravou určité práce ruční. Hoši učí se stavebnímu kreslení, aby pracovali současně v dílně truhlářské: dělají skříňky a stojany pro všeliké účely, rámce a vykládané předměty. Místo truhlářství mohou si však zvoliti knihtiskařství; vedle obyčejných prací sazečských poznají také jednoduchý dřevoryt, zinkové desky a kamenotiskové illustrace. Navštěvují tiskárny, novinářské a reprodukční závody. Dívky kreslí posy, toiletní náčrty a výzdobu šatů, studují staré vzory krojové. Na konec nakreslí si předlohu pro vlastní šaty, jež oblékají hotové ke graduační slavnosti, při odchodu z obecné školy. Kromě šití v dílně nabývají vědomostí o složení jistých strojů domácích, o látkách a o úpravě střihů.

Ruční práce na škole Ethické kultury, na rozdíl od programu jiných ústavů, v nižších třídách silně hoví hravému zájmu mládeže. Kdežto jinde učivo bývá ročníkům přidělováno podle tuhosti látek (papíru, lepenky, tkaniv, proutí, dřeva), zde jest volba dána dítěti, bez vtíravého systému. Nelze ovšem potlačiti pochybnost, zda některé výrobky nejsou předčasné, tedy odsouzeny k úplné primitivnosti, a zdali časté přebíhání s předmětu na předmět zanechává vždy žádoucí stopy vychovatelské. Škola Ethické kultury přivedla rukodílné vyučování na vysoký stupeň a neustrnula na starších útvarech, jako se stalo u některých průkopnických škol jiných. Na rukodílné oddělení své škola právem je pyšna: vychovávajíc většinou zámožné žáky pojímá silně realisticky praktickou výchovu jejich. Šití dívek je zavedeno ve Spoj. Státech až do nejvyšších tříd (obyčejně 4 hodiny týdenní, jako chlapecké práce v dílnách). To má za následek jinou úpravu programu tohoto předmětu, než jsme u nás zvykli. Vyšívání, pletení a jiné práce pro Ameriku málo významné ustupují praktickému stříhání a šití prádla i šatů. Hospodyně dvojnásob potřebují všech takových dovedností domácích, neboť práce krejčovská je příliš drahá pro drobné správky a úpravy. Také kuchařství vyhýbá se co možná jídlům výjimečným, drahým, za to cvičí dívky, jak připravovati průměrnou stravu. Ruční práce dívčí i kuchařství jsou na amerických školách zavedeny teprve nedávno, rozšířily se však ještě hojněji, než práce chlapecké.

K r e s l e n í na škole Ethické kultury jest vedeno moderním směrem americkým. Chce býti především výrazovým prostředkem mladé duše, proto připouští zběžnost, vzdává se naší vypracované

přesnosti. Od první třídy žáci mají po ruce barvy vodové, barevné tužky a pod. Illustrují pohádky, nalepují vystřihané ornamenty z barevného papíru, modelují z paměti i podle přírody drobnosti v hlíně, studují pohyby spolužáků z předmětů, kreslí barvami jisté posy, květiny, načrtují výhledy z oken. Ornamentální práce vlastní přicházejí na řadu po takovém zábavném výcviku; hliněné předměty jako v dílně keramické jsou upravovány i vypalovány. Podnět k pracím je brán z různých předmětů, i z dějepisu. Hbitost žáků amerických je podivuhodná, nedostatek solidního výcviku technického je však pociťován všeobecně na odborných školách, při rýsování a pod.

Mathematické vyučování ve Spojených Státech nezapomíná na samočinnost mládeže a na stálou spojitost s praktickým životem: výpočty, výměry pro ruční práce a jiné předměty jsou dobrým a stálým cvikem, zábavné hry početní upevňují znalost násobilky, vedou k jednoduchému účetnictví třídního spolku, studiu spořitelní praxe, zdaňování, pojišťování a p. Stejně mateřský jazyk, angličtina, přizpůsobuje své methody modernímu směru. Zejména jest nápadna ve Spoj. Státech péče o mluvený jazyk, přirozený přízvuk, o výcvik výmluvnosti. V tom směru nemůžeme se s americkými školami měřiti. Od samých začátků učí děti, jak živě a volně vyprávěti, dramaticky předváděti, co poznaly nebo přečetly, čísti svobodně s přiměřeným gestem, rozpřádati debatty. V písemných pracích, co možná krátkých a prostých všech formalit (tužka nahradí často pero, hrubý papír sešit), jest oblíbena forma dopisů, pozvání, oznámení; i dějepisné zprávy bývají upraveny tak, jako by je historická osoba sama vyprávěla. Již začátečníci první, druhé třídy diktují učitelům krátké dopisy neb i veršíky na tabuli. Vlastní veršování školní jest u amerických žáků velmi oblíbeno. Ostatně psáti děti začínají pozdě, pravidelněji teprve ve II. třídě, protože ve třídě první žáci skládají slova a věty z tištěných písmen, jichž má každý krabici před sebou. V hodinách jazykových užívají četných čítanek pomocných; zběžné čtení pro cvik jest u nás v té podobě málo známo, zvykli jsme zevrubným výkladům učitelovým. Mluvnická cvičení ustupují do pozadí, za to však při složitém pravopisu anglickém mnoho času zabírá ve všech třídách slabikování (spelling), t. j. pamětné odříkávání písmen určitých slov. Dějiny literatury v nejvyšších třídách obecné školy jsou probírány zběžněji, než u nás.

Cizí jazyky dosud jsou ve Spojených Státech zanedbávány, protože praktická potřeba nenutí k dokonalosti. Výslovnost bývá nepřesná, znalost slov povrchní, neboť s hravou methodou nelze v ja-

zykovém vyučování vystačiti. Nejnověji učitelé (často Němci) úspěšně využívají dramatisace pohádek a povídek.

Zvláštností školy Ethické kultury jest v y u č o v á n í e t h i c k é. Opírá se v prvních třídách o bajky a pohádky, jež illustrují určité vlastnosti nebo vady dětské. Ve třetí třídě dávají látku k rozhovorům o rodinném životě kapitoly bible o Adamovi a Evě, Kainovi a Abelu, Abrahamu a Lotovi, Jakubovi, Josefovi, ve čtvrté třídě Odyssea k rozmluvám o vztazích společenských a osobních, v páté příběh Ruthin a Davidův o dobročinnosti, přátelství, statečnosti, v šesté příběh Mojžíšův o mravních zákonech a jich původcích, v sedmé příklady z řeckých dějin a životopisů k diskussím o přednostech osobních. V osmé z dějin a životopisů římských i moderních (Lady Macbeth) je studována síla svědomí a spravedlnosti; dějiny amerického otroctví a trestní zákonník státu New Yorku jsou vhodným podkladem rozhovorů. Hodina ethiky má vésti k soustředění; není proto ani vyučováním a zkoušením v obyčejném smyslu, nýbrž spíše debattou, výměnou názorů, při níž učitel vyhýbá se kazatelským výkladům. Škola Ethické kultury podnítila svým příkladem mravní výchovu na veřejných školách. Kdežto hořejší osnova vychází z historických příkladů, šíří se jinde (na př. ve školách města St. Louis) snaha, aby mravouka zužitkovala denní zjevy. Diskusse tak zařízené pojí se vždy k předmětu, který si žáci s pomocí učitelovou připravili a vypravováním, básněmi, drobnými příklady mimo školu snesenými illustrovali.

S t ř e d n í š k o l y ve Spojených Státech upravují vyučování své soustavněji a vědečtěji, než obecné. Našeho rozrůznění na gymnasia, reálná gymnasia a reálky za mořem neznají, až na nepatrné výjimky. Střední škola jest jednotná, slučujíc pod jednou střechou často celý komplex různorodých kursů. Studující podle předpisů dosti volných mohou si vybírati předměty ve skupinách, jimž dávají školy různá jména: kurs klassický (řekli bychom gymnasijní), anglický (reálně gymnasijní) a přírodovědecký (reální), k nimž druží se ještě místy kursy obchodní. Škola Ethické kultury nemá oddělení obchodního, z ostatních jest klassické ovšem málo navštěvováno. Je zajímavo pozorovati, jak studentky ve třídách středoškolských mívají převahu a jak i počet učitelek je tu značný.

(Pokračování.)

J. B. van Helmont.

Napsal Dr. Em. Rádl.

(Pokračování.)

Helmontovými odpůrci byli patrně jesuité, kteří měli tehdy školství v rukou. Hledíce si představiti jejich vědeckou praxi, nedejme se svésti dnešním líčením jesuitství jako typu. Že prý svojí ethickou kasuistikou omlouvali kde jakou špatnost; ale jest nutno souditi, že užívali sofistiky vždycky jen ke špatným účelům? Jejich chytráctví jim mohlo také pomoci, aby se vyhnuli ostří všelikých církevních i společenských názorů nesprávných.[1] Jejich probabilism zdá se býti blízek tomu, čemu se dnes říká liberalism náboženský, názoru totiž, podle kterého si má své náboženské otázky vyřídit každý, jak mu libo, na veřejnost má však zachovávati jisté formy. In theoria odsouditi tento názor jest lehko; jinou praxi však a důslednou málokteří najdou.

Helmontovi byl patrně probabilism z duše protivný; on žádal víru, přesvědčení, přímost, kde jeho protivníci mluvili o vědecké přesnosti a společenské hladkosti; jesuité byli liberální, Helmont pravověrný. Helmont sděluje o jesuitech na př.,[2] že začali čísti v Louvain filosofii, ačkoli to ani král (španělský) ani stavové rádi neviděli. Konečně jim to zakázal i papež (Clemens VIII.) a většině žáků nezbylo než se rozejíti. Ale jesuité lákali »ostatní a nejbohatší k sobě předstírajíce, že přednášejí kosmografii«. Že tento titul byl jen záminkou, jde z toho, že jeden z oněch profesorů tam přednášel podle své knihy o magii. Tu probabilism mu pomohl, aby obešel papežský zákaz. Na jesuity se jistě také vztahují Helmontovy útoky proti atheistům, kteří prý na oko složili slib poslušnosti, chudoby a pokory, ale nevěří vůbec v Boha, protože prý jest víra jako víra, neboť byla prý zavedena jen vrchností anebo se ustálila zvykem; dle nich prý může každý věřit co chce, jen když nedává

[1] Srov. ostatně, co o této věci píše Masaryk v článku o B. Pascalovi.

[2] S. 15.

veřejné pohoršení.[1] Neposledním argumentem Helmontovým proti Galenovi a Aristotelovi jest, že to byli pohané a nám že sluší se opírati jen o bibli. Žaluje na profesory, že nechtějí věřit v čarodějnice[2] a podobné věci.

Mezi Helmontem a jesuitou (jakýms Joh. Robertim) povstal vědecký spor, který skončil před arcibiskupem v Mecheln odsouzením Helmontovým k domácímu vězení. Posuďme jen vědeckou methodu obou stran. Paracelsus uvádí kdesi jeden ze svých přečetných fantastických prostředků proti nemocem: mech seškrabaný s lidských lebek na zemi se povalujících smíchej s některými jinými věcmi (s lidským sádlem, růžovým olejem atp.), stluc na čistou mast a schovej. Máš-li léčit ránu, omoč její krví dřívko, nech krev oschnout a vnoř dřívko do masti, ránu pak ovaž obvazem navlhčeným močí poraněného. Sebe těžší rány se prý takto zhojí i u lidí dvacet mil vzdálených, jen když máš krev z jejich rány. A týž prostředek se prý osvědčuje také proti bolení zubů atd. i proti zakovanému koňskému kopytu.

Jakýsi heidelberský professor, jménem Goclenius, tento nesmysl ještě rozvedl (mech z lebky oběšených jest prý účinnější než z lebky lidí lámaných kolem a p.) a Roberti, jesuita nahoře uvedený, napsal proti tomu humoristickou polemiku, ve které se také posmíval Paracelsovi. Co také jiného se dalo s takovou vědou dělat? Van Helmont však se přenešikovně ozval. O jesuitovi, o konkrétním obsahu jeho spisu nejedná, za to však široce o pravém náboženství, o pravé vědě, o rozdílu mezi theologií a lékařstvím, Paracelsa hájí ve všem všudy (jindy sám s ním polemisuje až příliš mnoho) a hlavně hájí i princip, ze kterého vyplynulo ono léčení, i ono léčivo samo; jen Gocleniovy přídavky odmítá. Jesuita byl obratnější. Helmont svojí polemikou (i jinými spisy) příliš makavě prozrazoval příslušenství k alchymistům; prozradilo se na něho, že patřil k Bratrstvu růžového kříže, a za to patrně mu byl přisouzen onen trest a byla nařízena konfiskace jeho spisů.[3] Kolik dnešních odborníků by se postavilo v tomto sporu po bok Helmontovi?

---

[1] S. 861. [2] S. 979.

[3] O podrobnostech soudu nevím nic a zprávu o odsouzení mám z F. Strunze l. c. s. 7. Bratrstvo růžového kříže (Fraternitas roseae crucis, Rosenkreuzer) byl tajný alchymistický spolek, jehož členové chodili špatně oblečeni světem, stříhali si zvláštním způsobem vlasy a vydávali se za odnož řádu Johannitů. Jméno měli od tajného odznaku. Snad byli předchůdci svobodných zednářů. Srovn. o nich O. Henne am Rhyn, Das Buch der Mysterien, Leipzig 1890. S. 211 sqq. a H. Kopp, Gesch. d. Alchemie, Heidelberg 1886 II.

4. *Věda Helmontova.*

Když van Helmont stavěl základy své vědy, už dávno byl v rukou čtenářů spis Koperníkův (vyšel 1530), tehdy byl v celém světě slaven Galilei a byl znám i Giordano Bruno (1548—1600); tehdy působil v Němcích Kepler (1571—1630) i v Anglii F. Bacon (1561—1626) a ve Francii zakládal novou filosofii Descartes (1596—1650). Nejen ve vědě vůbec, nýbrž i v biologii bylo živo: Vesalova nová anatomie šla světem (Vesal † 1564), r. 1628, když Helmont už byl lékařským spisovatelem, vyšel Harveyův spis o oběhu krevním. O tomto vědeckém ruchu van Helmont nevěděl takřka nic.

Viděli jsme, jak netečně minul Koperníka; jména Galileiho, Keplerovo, Descartovo, Harveyovo, G. Brunovo nezná, ačkoli mnoho píše o astronomii, o filosofii, o krvi; jednou mimochodem uvádí Bacona, ač nemá-li to být Roger Baco; o Vesalovi má jen zmínku, že vyvrátil Galenovu nauku. Ani mu nebyla známa jména jiných anatomů, zoologů ani botaniků, tehdy už slavných, jako Fallopia, Caesalpinus, C. Gesner, Fabricius ab Aquapendente a j.; za opak své vědy uvádí pořád ještě středověké autority, Hippokrata, Aristotela, Galena a skoro jediným literárním zdrojem poučení jest mu bible a Paracelsus. Sčetlost jest vůbec slabou stránkou vědy Helmontovy; převelice by se mýlil, kdo by u tohoto zakladatele chemie a obhájce zkušenosti a experimentování a popěrače starých autorit hledal to, co my dnes jmenujeme experimentální vědou, exaktností, induktivním hledáním pravdy, kritičností, co vůbec jmenujeme kritickou methodou vědeckou. Uvědomělá skepse Helmontovi scházela docela. Nevěří sice už tak zhola všemu, jako Paracelsus, ale jen proto, že nemá jeho divoké fantasie; věří však pořád ještě na kritického filosofa až příliš mnoho. Věří, že žáby se rodí z hlenu v trhlinách skalních a mohou být staletí o hladu, sám prý se experimentálně přesvědčil, že mloci rostou z hnijící šťávy rostlinné, věří v souvislost hvězd s osudy lidskými, věří v kámen zlato- a stříbrotvorný,[1] věří v moc ďáblovu i v čarodějnice.[2] Vykládá také, jak jest moc měsíce neobyčejna. Vykopej žábu za úplňku v studené zimní noci, umyj ji a uvaž na hůl v poli; ráno tam najdeš jen bílý hlen podoby žabí, což jest návrat žáby v první hmotu, způsobený úplňkem; tento hlen jest prý nejlepším lékem proti rakovině.

Marně však budete omlouvati Helmonta, že takovéto nauky převzal od své doby, vědecky nedokonalé, že tyto fantastičnosti jsou

[1] S. 1262. [2] S. 979.

jen vedlejším přívěskem skutečných pravd, anebo že snad nedostatek pozorovacích method ony omyly zavinil; nic z toho není pravda. Neboť jeho odpůrci aristotelikové nevěřili v takové nesmysly: Erastus dokazoval už před vystoupením Helmontovým, že ani čarodějnice nic nezmohou, že v prvoplození nelze jen tak uvěřit, že jest nesmyslno věřit ve vliv hvězd na pozemské události. Van Helmont se právě hněvá, že jeho doba takovýmto věcem nechce věřit. A jeho pustá nekritičnost není vedlejším přívěskem jeho pravd, nýbrž jest psychologickým důsledkem jeho theorie o podstatě vědeckého poznání, theorie, která jest nejdůležitější částí jeho nauky a která právě mu otevřela cestu k nové vědě, kterou my na něm velebíme.

Jako Paracelsus, jako Galilei i jako Kepler jest i Helmont novoplatonikem a tato jeho filosofie určuje jeho odpor k školské vědě. Helmont vyčítá ve fantastickém článku školské vědě, že spoléhá na rozum a na důkazy, že chce míti všechno jasné a logicky učleněné.[1] Rozumem, logikou však nikdy se nedopátrají vysokoškolští přívrženci Aristotelovi pravdy, neboť dříve než chceš pravdu dokázat a jasně předvést, musíš pravdu mít. Rozum plodí prý jen nejisté hypothesy o věcech a má místo pouze ve vědách, které se zabývají měřením věcí (kvantitami); každý důkaz jest spojen — poznamenává Helmont psychologicky velmi jemně — s vnitřní pochybností, že by snad i opak mohl míti pravdu.[2] Pravda sama jest docela něco jiného, než hypothesa vysouzená rozumem: »pravda jest skutečná věc, která jest pravdivá, rozum však jest pouze něco myšleného, složeného ze slov a nelze jej nazvati prostě věcí.« Helmont chce se domoci této skutečné pravdy, která jest věcí přímého názoru a víry,[3] nikoli věcí úsudku; poznati nějakou věc jest vžíti se do pravdy, zrušiti rozdíl mezi sebou (pozorovatelem) a věcí pozorovanou. Pravdu máme tehdy, píše Helmont, »má-li duše myšlenky o sobě samé anebo o něčem jiném, jako by tím sama byla, nedělajíc rozdílu mezi myslícím a myšleným, nespojujíc je ani v čase ani v prostoru a neomezujíc je žádnými nahodilostmi...«[4] To poznání, které pěstuje ve svých theoriích moderní věda a které uznávala také scholastika, t. j. poznání nepřímé,

[1] S. 18 sqq. Wie den Wissenschaften nachzujagen. [2] S. 45.

[3] Rozuměj tu i v následujícím vírou duševní stav, kdy člověk věřit musí; tak musím věřit, že vidím, že mám hlad, že dvakrát dvě jsou čtyři. Tato víra není protivou jistoty, nýbrž jest právě tolik jako jistota, její protivou jest domněnka (na př. že jsou atomy, že zvířata se ponenáhlu proměňovala atp.).

[4] S. 26.

odvozené z jistých základních pravd, jest prý jen obcházením pravdy. Tu totiž napřed vnímáme předměty svými smysly, abychom je pak teprv rozanalysovali a pochopili; ale to jest prý jen zachycování povrchu věcí,[1] ne však vniterné poznání podstaty. Induktivní poznání (van Helmont je přičitá Aristotelově filosofii) prý předpokládá, že jsou věci nezávislé na člověku a že možný jen jediný způsob, jak je poznati, že jest jediná objektivní pravda, které se musí přizpůsobiti všichni lidé; zatím však ráz věcí se mění podle toho, kdo je vnímá,[2] protože pak duše lidská má vliv na poznání, jest třeba z ní vycházeti, ne z objektu. Uvidíme, jak tato noetika Helmontova souvisí s jeho biologií; můžeme však předem užiti přirovnání, které Helmontovi často tane na mysli: poznati pravdu znamená mu tolik jako nakaziti se, onemocněti pravdou.

I pochopíme, že Helmont došel důsledku, s moderního stanoviska zcela absurdního, že se musí radikálně zbavit vlivu svého rozumu, aby došel pravého poznání.[3] Nemá-li však rozum moci nad pravdou, jak se jí domoci? Pouze milostí Boží se prý upřímně věřící člověk pravdy dožije, která jím projede jako blesk,[4] nikoli diskursivně, nikoli slovy vyjádřená, ne z kousků slepená, nýbrž vystoupí z duše celá najednou — van Helmont uznává, že nemá vhodných slov, aby náležitě vylíčil, jak nová pravda vstoupí do mysli. Zdali jest toto světlo, které tu přepadne duši, původu nadpřirozeného, či zdali duše sama ze své podstaty tak se vznítí, van Helmont nerozhoduje; není však prý poznání bez milosti Boží.

Ani vědě lékařské nenaučíš se ve školách, neboť i ona jest jen čistým darem Božím: »Bůh stvořil lékaře a nedělají ho školy.«[5] Ve školách lze se naučiti vědě popisující nahodile nasbíraný materiál (popisným vědám v nejširším smyslu), anebo vědě, která měří všechny věci (mechanice a vůbec vědám o kvantitách) i logice; ale pochopiti jádro věcí školám dáno není. Pravá věda jest jen taková, která ví, co ví, jistě, beze všech hypothes; taková musí býti také pravá medicina: lékař měj právě tak metafysicky zdůvodněnou jistotou svého léčení, jako má věřící člověk jistotu o jsoucnosti Boží; lékařství budiž jen prakticky prováděnou vírou v Boha. Pryč s lékaři, jejichž léčení nevychází z vnitřního pře-

[1] »äußerliches Merken und Spüren«.

[2] »nach der Art dessen, der es aufnimmt.« Čtenář si zajisté všiml, jak v této theorii poznání slabě se ozývá moderní subjektivism.

[3] S. 18. [4] S. 26.

[5] S. 7.

svědčení, kteří se honí jen za vnějšími úspěchy, kteří se specialisují na jeden obor; takoví zhoubci lidstva by měli býti k smrti odsouzeni!

Že jesuité byli takovémuto muži od srdce protivni, kdo by se divil? Ti právě nedali nic na přirozenost lidskou, na prostotu mysli, která naivně dochází svých poznatků, na intuitivnost, stavějíce svoji vědu na umělém vzdělání, na důvtipném dokazování, na znalosti autorů, na formálnostech.

5. *Mystika.*

Jest třeba zvláště upozorňovat na mystické tóny v myšlenkách Helmontových nahoře uvedených? Víra, že všechna pravda přichází s hůry a že člověku nezbývá než passivně ji přijímat, jest sama mystická dost; odsuzování rozumu a vší světskosti vede na tytéž cesty; van Helmont si nad to libuje v líčeních snů, jaké prý měl a v nichž se mu pravda zjevila; jeho dlouhé výklady textů biblických a zvláště jeho víra v tajné léky, v kámen mudrců a v sympathie věcí byla krajní mystičností. Náboženství Helmontovo bylo dokonce plno mystiky. Byl sice pravověrným katolíkem, ale jeho intuitivní stanovisko, nepřátelské všem pravdám nepřímým, mu nedovolovalo, aby jakkoli[1] se zabýval církevními dogmaty; v jeho nekonečných snahách o Bohu, o Kristu, o stvoření věcí, o spasení nikde není zmínky o církvi jako pozemské představitelce božství, ani o papeži, ani o mši, o svěcení svátků, o svátostech (vyjímaje křest a přijímání); jedině bible mysticky vykládaná jest mu pramenem úvah zbožných i vědeckých.

Říci o odborníkovi, že jest mystikem, znamená ho a priori odsouditi: jeť věda pokládána za opak vší mystičnosti. Že mystičnost jest nepřirozený stav duševní a že věda nesmí býti útočištěm mystiky, jest lehko poznati; ale jak vysvětliti, že van Helmont, Paracelsus, Giordano Bruno, Kepler a jiní předchůdci moderní vědy byli mystiky a hájili tuto duševní náladu proti svým učeným odpůrcům, kteří mystičností jejich se nejvíc uráželi? Mystika, ač stav myslí falešný, vychází ze správného základu, že základem vědeckého poznání jako základem života vůbec jest instinktivnost, jsou podvědomé síly, které z metafysických končin přinášejí pravdy, které pak teprv slabý náš rozum zpracovává. Kepler, Newton a jiní myslitelé dobře si byli toho vědomi, že si svých objevů nedobyli pouhým rozumem, že jim byli odkudsi seslány a oni je pouze zachytili a zpracovali. Že nás indukce, experimentování, srovnávací methoda a jiné vědecké pro-

[1] Srov. o jeho theolog. názorech F. Giesecke, Die Mystik des J. B. van Helmont. Litoměřice 1908.

středky moderní nezbaví potřeby metafysického zdroje poznání, nechtívá se sice uznati, ale faktum, že se ještě dnes věří v geniální muže, že se uznává jejich význam, ukazuje, že i moderní věda potřebuje sil, které jsou nad lidský rozum.

V tom tedy měl Helmont jistě pravdu, že pouhopouhý rozum nestačí; chyba jeho mystiky začíná teprv tam, kde u víře v slabost lidskou vzdává se vůbec samostatnosti a čeká od snů a od náhodného vnuknutí Božího nové pravdy. V úctě k rozumu a k moci energie lidské nad přírodou měla scholastika a má moderní věda velikou přednost před mystikou Helmontovou. Neboť, že cílevědomá práce mnoho dokáže, že zvláště dovede říditi činnost oněch podvědomých sil duševních, toho jest moc moderní vědy důkazem. Že o této vůli člověka, podrobiti si přírodu, Helmont nenapsal ani slovíčka, jest pro vědeckou náladu jeho spisů příznačné a souvisí s jeho všeobecnou passivností; historicky jest zajímavé, jak se tu postavila proti racionalistické krajnosti universit mystická krajnost neodvislého vědce.

(Pokračování.)

Naše národní situace.

(Přehled národnostních poměrů našich.)

Napsal Rudolf Havlíček.

(Pokračování.)

Soudní okres novokdyňský má také menší počet německého obyvatelstva 3062 vedle 18.974 Čechů, stejně tak okres domažlický 5453 Němců a 20.972 Čechů. Z obcí okresů těchto nejdůležitější národnostně jest Prapořiště, kde počet Čechů jest 294, Němců 285 (r. 1900), obecní zastupitelsvo však německé.

Národnosní promíšení v obcích okresů uvedených, mimo okres č.-budějovický, není tak pestré jako jinde a proto jest přirozeno, že zájem obou stran soustřeďuje se na několik určitých míst. Život není zde tak hybný jako na př. v průmyslových severních Čechách, ale není proto přece ušetřen prudkých národních rozmíšek, zvláště v místech okresních. Tato, jak již řečeno, leží vesměs na hranicích národnostních a přirozeně, že podléhají vlivům svého okolí, ale také na okolí působí. Je samozřejmé, že města jako Č. Krumlov nebo Prachatice, v jejichž bezprostřední blízkosti jsou místa česká, k nimž připiaty jsou celé kraje ryze české, jsou střediskem celého okolí a nemohou býti výlučně centrem jen německé části okresů těch a podivně proto asi by na poměry v nich působilo, kdyby provedeno bylo rozhraničení okresů dle předloh vládních. Města ta přes všechna prohlášení svých zastupitelstev, projevy nacionálů jejich a i shovívavost úřadů nemohou býti, i kdyby ani neměla tak velký počet českého obyvatelstva, považována za německá. Ani výtržnosti, jaké občas ku manifestování německého jich rázu se inscenuji, nedodají jim naprosto německého charakteru. Života schopnost české menšiny v nich a činorodý vliv českého okolí nedá se zvrátiti. Jest ovšem třeba, aby uvědomění národní i v městech těch i v okolí jich postupovalo co nejvíce, šířilo se i mohutnělo.

V jmenovaných dosud okresech činil r. 1910 počet Čechů percentuálně vyjádřen: hejtmanství kaplické 5·30%, č.-krumlovské 25·83%, č.-budějovické 79·23%, prachatické 50·98%, sušické 59·75%, klatovské 77·94% a domažlické 82·39%. Hledíme-li k posledním pěti politickým okresům, kde počet Čechů byl značnější a srovnáme procento jich z r. 1910 s procentem z r. 1880, vidíme, že procento českého obyvatelstva zvětšilo se v okresu č.-budějovickém, sušickém a domažlickém, zmenšilo se ale v okresu klatovském (r. 1880 — 81·35%) a prachatickém (51·60%). Celkové přesunutí není tedy nějak zvláště význačné, ale přece jen pozoruhodné.

Od Domažlic šíří se německé území k severovýchodu k Dobřanům, Nýřanům a Touškovu, dosahujíc téměř k samotné Plzni. Nejbližší politický okres horšovotýnský má okresy ronšperský a hostouňský, které mají obyvatelstvo téměř vůbec německé a soudní okres horšovotýnský, jenž jest do značné míry smíšeným a obyvatelstvo jeho jest většinou české. Čítá totiž 10.963 Čechů a 9899 Němců. Zde jest již promíšení národnostní v jednotlivých obcích větší, zejména značněji pak v Horšově Týně samotném (145 Čechů, 2565 Němců), ve Stankově vsi (1858 Č., 374 N.), ve Všekarech (193 Č., 142 N.) a v Blížejově (138 Č., 163 N.).

Toto národnostní promíšení obyvatelstva znatelné jest měrou ještě větší v sousedním politickém okresu stříbrském. K hejtmanství tomu vedle okresu stříbrského patří okres stodský, touškovský a před několika lety zřízený dobřanský. Zejména v okresích stodském a dobřanském není takřka obce, aby neměla obyvatelstva obou národností. Počet českého obyvatelstva tvoří sice v okresích těch jen něco málo více než čtvrtinu všeho obyvatelstva, avšak tím, že český živel prostupuje veškeré obce, význam jeho stoupá. I v okresu touškovském jsou četné obce s jistým počtem obyvatelstva českého a stejně tak i okres stříbrský má takové obce. Jsou to zejména Sulislav s 206 Čechy a 95 Němci a Piňovany (125 Č., 480 N.) v okresu stříbrském a Chotíkov (440 Č., 313 N.) a Malesice (362 Č., 190 N.) v okresu touškovském. V okresu stodském a dobřanském nejvýznamnější české menšiny, resp. i většiny žijí v Dobřanech (2155 Č., 3005 N.), Líncch (824 Č., 1046 N.), N. Vsi (432 Č., 72 N.), Nýřanech (3450 Č., 2148 N.) a Vtiši (427 Č., 648 N.). České obyvatelstvo representováno jest zvláště na Nýřansku hornictvem a dělnictvem, avšak po většině ony české menšiny i většiny (Sulislav) roztroušené až ku Stříbru představují původní usedlé zde zemědělské obyvatelstvo, které

odolalo dosud germanisaci, jež znatelněji byla zde patrna teprve po válce třicetileté, kdy ale ještě samotné Stříbro bylo smíšené.

V okresu plzeňském jest smíšenou obec Litice, kde úřední sčítání z r. 1900 zjistilo 1139 Čechů a 1058 Němců.

Severně od Plzně jest okres manětínský, který opětně jest značně smíšeným, čítaje 9926 Čechů a 6143 Němců. Větší počet obyvatelstva obou národností má pouze Manětín (983 Č., 289 N.), kdežto ostatní obce mají počet příslušníků národnosti druhé nevalný. Ku charakteristice původnosti němectví obcí, jež mají většinu německého obyvatelstva, jmenuji německé a české názvy v š e c h těchto obcí: Wirschin (Bržín), Čisotin (Čistětín), Deutsch Doubrawitz (Německá Doubravice), Hluboka (Hluboké), Hurkau (Hůrky), Kotantschen (Kotaneč), Krasch (Krašov), Lukowa (Luková), Netschetin (Nečtiny), Potok (Potok) a konečně Preitenstein (Preitenštein neb Nečtiny) a Rabenstein (Rabštein). Nedivíme se zajisté, když pak české jméno takové ultraněmecké obce jest trnem v oku tamním nynějším Němcům a oni křtí znovu svá obydlí, aby zanikla pravda v původním názvu obce vyznačená.

Ani o mák lépe němečtěji nezní jména obcí v sousedních okresích jesenickém a podbořanském. Není také divu, neboť kraj ten byl vždy český a teprve ku konci sedmnáctého století propadl germanisaci. I tu v četných obcích, které všechny mají obyvatelstvo převahou německé, jsou drobné menšiny české, nedostupují však značného počtu obyvatel a významnější jsou zejména v Kolešovicích (216 Č., 1455 N.), v Přehořově (80 Č., 127 N.) a v Letově (109 Č., 273 N.).

I na Žatecku a Postoloprtsku jsou poměry stejné. Místa svými názvy (není to konečně zvláštnost a zjev ten jest patrný v celých Čechách, ač přece jenom ne v takové míře) přes všechny zkrouceniny (na př. Žabokliky = Schaboglück) ukazují na svůj český původ a jest velmi mnoho obcí, na Postoloprtsku mimo šest všechny (dle úředního sčítání), které mají české menšiny. Významnější jsou v Březně, Postoloprtech, Kounově a Žatci a politická obec Jimlín jest vůbec česká. S okresem postoloprtským sousedí okres lounský, který jest český, má však jednu smíšenou obec Ranná, která má 329 Čechů a 179 Němců. Zastupitelstvo obecní jest většinou německé a uvedeme-li, že z toho důvodu obec ta zařazena jest do německého volebního okresu, seznáváme značný politický význam fakta, v čí rukou jest obecní správa a potvrzuje se nám, že jedna nepravost plodí druhou.

Na Podbořansku a Postoloprtsku dostupuje území německé největší šířky a nejdále na východ do vnitra Čech. Celé to pásmo hranic

národnostních od Domažlic až ku Postoloprtům jest velmi neurčité, neboť rozhraní tvoří celé okresy se značně smíšenými osadami. Obyvatelstvo české jest tu usedlé i zámožné a počet jeho roste. Čísla, jež o počtu obyvatelstva jsou uvedena, jsou data úřední a jako taková neoznačují vlastně národnost obyvatelstva a při známých praktikách, násilnostech a i také bojácnosti mnohých českých lidí stlačena je i tato číslice na míru nejmenší. Mnohá místa, jež úřední statistika označuje jako místa převážně německá, mají vlastně většinu obyvatelstva českého. Faktum toto jeví se ovšem i v okresích jiných, zde však, kde po vyloučení několika málo obcí s rozhodně i úředně napočtenou značnou českou většinou, mají býti okresy dotyčné prohlášeny za jednojazyčně německé a pomáhati tak k utvoření značného jednotného území německého od Rakovníka, Plzně, Domažlic až po Aš a hranice zemské, sluší skutečnost tuto zdůrazniti. V území tom však i uvnitř žijí české menšiny, ovšem po různu, slabé a v záplavě německé se ztrácející. Než ale přece v nejzápadnější jeho části ještě vyskytují se značné menšiny. Jest to Falknovsko, kde ve Falknově a Zvodavě a několika jiných obcích napočteny menšiny, které hlásí se čile k životu a jejichž boj o českou školu ve Zvodavě jest v živé paměti. A že i v onom »Egerlandu«, který považovali Němci za nedotčený Čechy, ozval se český živel, zběsilost německého nacionalismu proti tamním Čechům neznala mezí. Obyvatelstvo to jest hornictvo v tamní pánvi uhelné, jest přirozeně přistěhovalým, to však rozčilení německé nemůže ospravedlňovati. Chceme býti doma v celé své vlasti a práva svá lidská a národní chceme míti vždy a všude, ať němečtí šovinisté podrážděni jsou tím jakkoli. Český horník do oněch krajin šel jako člověk, ať z důvodů hospodářských a ve svém lidství, jehož součástkou a výplní jest jeho češství, nesmí býti zkracován.

Od Žatce a Loun k severu až na samotné hranice jde území, které budí největší pozornost naší veřejnosti, kde počet Čechů poměrně jest nejznačnější a kde boj národnostní, poněvadž obě strany jsou silné, vybíjí se nejprudčeji. Jsou to hejtmanství: Chomutov, Most, Duchcov, Teplice, Litoměřice a Ústí n. L. Počet Čechů jest zde velmi velký, tak že okresy ty jsou značně smíšené a počet ten od desetiletí k desetiletí absolutně i poměrně roste; v politickém okresu duchcovském, na př. vzrostl od r. 1880 do r. 1910 z 10·81 na 25·74%, v mosteckém z 8·13 na 24·96%. Skutečnost tuto nemohla popříti ani vláda a ve svých rozhraničovacích předlohách ustanovuje dvojjazyčnost kraje mosteckého, který ovšem omezuje na territorium co nejmenší, přiřaďujíc k němu toliko soudní okresy Most, Litvínov a Duchcov.

Počet obyvatelstva dle úředního sčítání z r. 1910 jest v okresích těch následující:

	Němcův	Čechův absol.	Čechův v procentech
Chomutov:	71.337	2.058	2·79
Most:	75.242	25.056	24·96
Duchcov:	61.572	21.420	25·74
Teplice:	86.679	12.851	12·91
Litoměřice:	71.439	18.397	20·43
Ústí nad Labem:	108.512	6.392	5·56

Jest vidno, že menšiny ty jdou i dle úředního sčítání do desetitisíců a jest samozřejmo, že takto početné menšiny cítí svoji sílu, že i nás zřetelněji počet ten volá k dílu a že konečně i jiní činitelové, jakými jsou právě národní odpůrci naši a vláda, postaveni jsou před poměry, jichž vážnost nedá se planými, suchými neb vášnivými frásemi odbýti. Jest jisto, že i kdyby byla pouze jen ona početnost českého obyvatelstva a nepřistupovala k tomu i jeho uvědomělost politická a sociální a vzrůstající v něm počet samostatných podnikatelův, stačila by šovinistům německým, horujícím o čistě německém území a hledícím vytlačiti a vyhubiti české menšiny, aby zastavili se před ní jako překážkou uskutečnění svého snu, a i vládě a byrokracii, která tak nerada shledává se se změněnou situací, a jednak z lásky, tradiční ochotou vázána k Němcům, jednak z pohodlnosti a nerozhodnosti, udržující staré, odumírající poměry, nastane jednou opravdová povinnost při zápasech, jež se v území tom odehrávají, činně a nestranně zakročiti.

Denně proběhne časopisy nějaká nová zpráva o příkoří, jež menšinám tamním jest snášeti. Veliké kulturní boje, vyhnané až ve stávky školních dětí, pronásledování rodičův, žádajících o českou školu a posílajících děti do českých škol, vyhánění z práce a z bytův, nelidské, barbarské umístění českých škol v doly ohrožených místech a ve stodolách, rušení shromažďovacího práva, zakazování schůzí, projevův a zcela nevinných slavností, a všecky ty svízele a strasti, připravené celku i jednotlivcům a jdoucí až po surový zákaz českých náhrobků hřbitovních, to jsou články toho řetězu utrpení našich menšin a ponížení celého národa našeho.

Tu vidí člověk nejsurovější výstřelky šovinismu, zde mohl by kulturní Evropan viděti, jak v niveč šlapáno jest lidství a jak šlape je ten, který jest součástí národa, jenž chce státi v popředí světa a

jeho vzdělanosti. Zde jest také škola pro nás. Nejsme svobodni, když desetitisícům z nás rve se jazyk, a není přítelem naším, kdo mluví k nám hladce, ale nad menšinami přimhuřuje oči, nechtěje viděti, doznati a napraviti křivdy spáchané.

Zde je škola lidskosti a pravého nacionalismu. Tu jest český nacionalismus přirozeným projevem člověka a nedá se potlačiti násilím, nečině také násilí jiným, a tu měrou větší, než jinde, vystupuje nacionalismus v uzoučké spojitosti s demokratismem, správně chápaným. Zde zejména zřetelno by bylo, že pokrok demokratismu jest pokrok nacionalismu. Nehledě ku jiným formám soukromého i veřejného života, přinesl by nám pokrok demokratismu úspěchy zejména v oboru veřejné správy a na poli politickém. Považme jen, že jest tu řada obcí, kde počet Čechů převyšuje počet Němcův, a kde Češi vyrovnávají se počtem Němcům anebo stojí za nimi jen málo pozadu! —

Nejvíce, jak z uvedených cifer již patrno, jsou promíšeny okresy Most a Duchcov. Z 24 politických obcí soudního okresu mosteckého nebylo vůbec obyvatelstva české obcovací řeči napočteno r. 1900 pouze v sedmi obcích, a to nejmenších, značně menších než obce ostatní. V Čouši napočteno Čechů 2633 proti 1151 Němcům, v Kopistech 3647 proti 2297 Němcům, v Mostě samotném 4223 proti 16.983 Němcům. I ostatní menšiny byly značné a jen ve dvou obcích byly menší než 100. Z 31 obcí politického okresu duchcovského byly pouze dvě obce, v nichž úředně nebyl zjištěn žádný Čech. Za to zjištěno v Lomu (nyní okres Horní Litvínov) 4392 Čechů vedle 3211 Němcův, v Ledvicích 1932 Čechů vedle 2854 Němcův, v Duchcově 2899 Čechů a 8915 Němcův, v Oseku N. 1962 Čechů a 6756 Němcův, v Hostomicích 1373 Čechů a 1659 Němcův.

V sousedním okresu chomutovském největší menšina je v Ervěnicích, známých z úporných bojův o českou školu, s 546 Čechy a 2402 Němci, a v okresu teplickém na straně druhé zvláště významné jsou menšiny v Drahenkách (769 Čechů, 2622 Němcův), Košťanech (723 Č., 3145 N.), Novosedlicích (979 Č., 4248 N.), Teplicích (1548 Č., 22.020 N.) a v Trnovanech (2067 Č., 9734 N.).

Jest samozřejmo, že i tu čísla ta nepodávají pravdu. Tak na př. v Dolním Jiřetíně zjištěna úředně r. 1890 česká většina (Č. 1263, N. 1146), r. 1900 stlačena na 899 Čechů (3021 N.), v Duchcově soukromým sčítáním zjištěno 46 procent českého obyvatelstva, v politickém okrese teplickém 17.555 Čechův, v duchcovském 26.202.

Méně poměrně Čechů má politický okres ústecký, ač ovšem daleko více, než úřední statistika napočítává. Byloť na příklad r. 1900 oproti úřednímu sčítání, udávajícímu počet Čechů na pouhých 1277, napočteno soukromým sčítáním 10.459 Čechů.

Poměry v jižnějším hejtmanství litoměřickém liší se již od poměrů ve jmenovaných okresích předešlých. Mimo soudní okres ouštěcký jsou totiž oba zbývající soudní okresy, litoměřický a lovosický, složeny z obcí jednak sice smíšených, jednak však i českých a německých, tvořící opět pokračování oné Němci žádané hranice národnostní. V okresu lovosickém jest 12 politických obcí s českou většinou — vlastně možno říci, až na dva případy, ryze českých —, mezi nimi známé Třebenice, stejný počet českého a německého obyvatelstva mají asi Podsedice, dle sčítání soukromého však mají značnou majoritu českou, v okresu litoměřickém jest devět politických obcí českých, zámožných to obcí podřipských. Velké menšiny české jsou v Terezíně (kde vlastně jest většina, nepočítá-li se vojsko), v Litoměřicích a v Lovosicích.

Od Litoměřic po pravém břehu Labe zabíhá území většinou německé značně na jih, dosahujíc u Liběchova nejjižněji ku Praze. Významné menšiny jsou tu ve Štětí a v Liběchově. Odtud jde hranice k severovýchodu ku Bělé. V okresu bělském jest osm obcí většinou německých a ku samotné Bělé náleží osady Hlinoviště a Vazačka, v nichž napočteny též většiny německé. Třebaže sčítání úřední nevykazuje v nich početné silné menšiny české, tyto přece ve skutečnosti existují a dlužno poznamenati, že jsou hospodářsky čilé a živel český že v obcích těch se rozmáhá a sílí. V sousedním okresu mimoňském, kde sice napočteno bylo Čechů pouze 688, jest českou obec Cetňov a osada Sobakov, avšak ve velmi četných obcích jsou zjištěny soukromým sčítáním značné české menšiny. Josef Škába uvádí na příklad, že v Janově Dolu zjištěno bylo 64 Čechů a »všichni tamní Češi přihlásili se k české obcovací řeči a jenom falšováním sčítacích listin byli zapsáni všichni s obcovací řečí německou. Věc se vyšetřovala — ale nemohlo se zjistiti, kdo podvod spáchal.«

(Pokračování.)

Teréza Nováková.

Napsala Marie Majerová.

(Dokončení.)

Pracovala-li dříve na lidovýchově, v ženské otázce, vrhla se nyní do práce plnou silou svého životního léta. Již v Litomyšli pracovala ve spolku paní a dívek a starala se o pozemské i duševní blaho toho lidu, který jí byl tím dražší, čím hlouběji vnikala v jeho cit i povahu. Její práce nezastavuje se před vařením polévek pro školní dítky, pořádá každý týden přednášky, podporuje reformní směry v ženských ručních pracích. Není drobné práce osvětové a humanitní, k níž by nepřiložila svých rukou. Od r. 1897 již rediguje v Praze časopis Ženský Svět, který za její redakce všímá si horlivě otázek sociálních, mravnostních, školských a je listem širokého rozhledu, vynikajícím bojovnikem za ženská práva. Ústřední spolek českých žen děkuje jí nejen za sorganisování, ale hlavně za kulturní program, kterým jej vyzbrojila. Sama stála v popředí veškerých feministických a kulturních pracovnic, přednášela, pořádala bezplatné koncerty pro ženy všech vrstev, akce za volební právo žen, pro studium žen, napsala mnohé významné články a feuilletony, studie o ženské tvorbě; pracovala horečně. Také »Minerva« vděčí jí za mnohý popud a mnohé vykonané dílo.

Brzy po dokončení »Jana Jílka« vznikla v ní myšlenka na povídku, námětem »Jílkovi« příbuznou, o náboženské sektě žijící na Prosečsku. Avšak krutá neštěstí, která v té době ji stíhala, vyrazila jí pero z ruky a povídka zatím zůstala skicou... Utonulť v Labi r. 1901 její nejstarší syn, botanik Theodor, jenž opravňoval českou vědu k velkým nadějím; r. 1905 ztratila dvě jiné dospělé dítky... Povídka, která později dorostla románu, a dostala jméno Děti Čistého Živého, byla odložena. Za to vrátila se k starému svému známému, Jiřímu Šmatlánovi, s kterým seznámila se již roku 1894 v Borové na Poličsku. Po úspěchu Jana Jílka neodolala

a nový román, román svého přítele, skutečného Jiřího Šmatlána, založila opět monograficky. Šmatlána od nejútlejšího dětství znepokojují myšlenky a pochybnosti náboženské; jako hoch, dítě katolické, přeběhne do evangelického kostela, neboť »má rád výklady«. Vyrůstá v pročítání kalendářů, náboženských spisů, starých traktátů; není knihy ve farářově bibliotéce, které by nepročetl a neoddal se rozjímání nad jejími stránkami. Ač chudý tkadlec a chalupník, který nemá v chalupě často do čeho kousnout, přece kupuje všeliké mu dostupné noviny a knihy. Hloubá zprvu nad svým katolictvím, srovnává katolíky své obce s evangelíky, faráře s pastorem, a přikloní se na levo... Stykem s vášnivými čtenáři starých knih a se zarytými evangelíky poznává nové, lepší náboženství, odpovídající plněji jeho duševnímu hladu a žízni, a přestupuje k pohoršení všech příbuzných »na druhou stránku«. Ale ani mezi evangelíky nenalezne uspokojení jeho po absolutní pravdě prahnoucí duše. Proti pastorovi je neustále v opposici, čte zase knihu za knihou, jichž se mu teď otevírá nový zdroj, čte ev. časopisy, ev. kalendáře, a stále hloubá a pátrá, aby se konečně kdesi dopátral pravdy, které nenašel v žádné církvi. V přemyšlování a hoři nespokojenosti stárne, mladí pak dorůstají. Nová generace, která prošla svět, vtrhla do kraje ovanuta svěžím vzduchem, napáchlá novými myšlenkami ostré a dráždivé vůně. Šmatlán větří; dosud byl v něm odpor a vzdor zděděný po otcích, vzdor pouze náboženský; vše ostatní cítil nejasně; nedovedl ozřejmiti ani vysloviti svého sociálního utištění a vysvětliti příčinu svého plahočení životem. Teprve mladí lidé, proběhnuvší světem, teprve tito předláci vrátivší se z brněnských a svitavských fabrik, naučí ho znáti odpor a vzdor společenský, přivátý z ciziny — socialism. Šmatlán zahoří; rád by se dočetl, jaká je ta nová pravda, která přeje chudým a prostým lidem; v náboženských novinách čte stále jen o poddání se ve vůli Hospodinovu, on však chce vědět, jak by mohlo se pomoci chudým lidem.

Toť tedy konec vývoje člověka zcela nepatrného, jehož duševní obzor zběžný pozorovatel chtěl by se odvážit charakterisovat několika slovy, tak by se mu zdál chudý a nezajímavý. Mnohý spisovatel stál by bezradně před úkolem, vylíčit duševní přerody a bouřky chudého českého tkalce, písmáka, neboť člověku nezasvěcenému, byť měl i divinaci božskou a napojen byl kulturou nejrafinovanější, český mudrlant z lidu jevil by se jako zavřená, nepřístupná kniha. Jen hluboké zkušenosti a neustálý styk T. N. s lidem, tak upřímný a prolínavý, že autorka často jistě cítila se součástkou velké massy

lidové, a veliká láska, která ji činila jednou z nich, umožnila jí, že postřehla všecky nezasvěcenému oku skryté a tajné nitky, které pojí lid a plynoucí události, které splétají osudy jednotlivce s osudy národními a dávají literárnímu dílu závažnost a důležitost dějinného dokladu.

Lásky z mládí vracely se jako vábivé a skvělé fantomy, pokoušely tvůrčí síly autorčiny, nutkaly ji, aby se jimi zabývala, laskala je a hýčkala. Doba národního obrození, která v mládí rozsvítila v ní tolik radosti, vrátila se na mysl zralé ženě, která pro svoje lásky měla teď již nejen platonické dychtění, ale mohutný, velkolepý čin. Román »Na Librově gruntě« je činem, kterým T. Nováková obdařila dávnou svou lásku k době národního probuzení. Myšlenkový svět českého lidu venkovského před rokem 1848 podala tu věrně, s reprodukčním uměním pokrokového historika a s náladami a s psychologií moderního spisovatele. V nejistém, bouří nabitém ovzduší, kdy obzor se všech stran zúžen jest hrozivými mraky, roste postava sedláka Jobka Libra, utištěného tvrdou robotou a poddanstvím, jež oddaně nesou jeho široká ramena s trpělivostí až otrockou. Libra je probudilý sedlák, energický muž, je však příliš dobrý syn a nese v sobě, pro bědy své, strašný odkaz staleté poroby otců. Syn otroků, třeba by byl mužem nejlepších vlastností, nedovede v sobě potlačit pokoření svých předků. Hlásí se v něm prokleté dědictví paralysováním vůle, zakřikováním odvahy, neplodnou rozvahou před vážnými činy. Dychtění po volnosti, vzlet mladých křídel poután jest pohledem na jizvy po řetězech a poutech, které dosud straší na rukou i na nohou, a neviditelná metla poháněčova stále sviští mu nad hlavou. Libra je dědic statku, nemůže však státi se hospodářem pro přetěžká břemena robotní. Trpí svou odvislostí, trpí smutnou samotou, trpí láskou: ve čtyřiceti letech jest nucen býti ještě svobodný. V jeho rodičích vykreslila Nováková párek tuhých selských sobíků, držících se křečovitě své půdy a statečku a rozmýšlejících se ustoupit s místa i vlastnímu synovi. Přátelé Librovi, Brtoun švec a Vedřel kominík jsou dva zarytí politikáři a reformátoři světa: učí váhavého Libru přemýšlet a přilévají oleje do kahance jeho nespokojenosti. V »Librově gruntě« opouští T. N. formu přísně monografickou a věnuje se vedle stavby Librova charakteru také líčení stavu myslí českého lidu státním převratem z roku 48. Klamané naděje, nejasné představy o konstituci, prskavky radikálních novin a obratem je střídající tuhý útisk politický z Vídně, chvíle úzkostlivého čekání na to, že bude zrušeno poddanství, napiaté touhy, bo-

lestná zklamání a slavné akkordy, jimiž zazvonila svoboda do rozbřeskujícího se jitra národního uvolnění.

R. »Na Librově gruntě« vyšel r. 1907. Toho roku Teréza Nováková zasažena byla krutou ranou osudu; ovdověla. Marnost všeho lidského zaťukala na bránu statečného srdce. Vzdala se činnosti ve spolcích, vzdala se redakce »Ženského světa« a uzamkla se do důvěrného klidu. Za rok na to odstěhovala se do svého domečku v Proseči, v kraji, kde tkvěla všemi vlákny a nervy, kde byla doma, mezi svými. Východočeský lid byl její, ona byla jeho kronikářka, jeho milenka, jeho sestra, jeho vládkyně a paní. »Děti čistého živého«, opuštěné a vždy znovu se vynořující, zaujaly ji celou v době nejkrutšího hoře. Oddala se jim a vytvořila svůj nejkrásnější román, své nejdokonalejší dílo, epopej kraje. Odlišnost náboženská vystupňovala se časem v sektářství: všelidský vývoj v malém. Historie mnoha rodin splétaji se, opouštějí, scházejí, vytvořujíce románový ornament vzácně ukázněný a vyvážený, přirozeně vystupňovaný, střízlivě a hospodárně zbarvený. V monumentální komposici těžkého epického zrna nacházejí místa typy pracovníků z doby národního obrození, popisy rozkolů mezi spřízněnými rody, způsobené sektami, tragické následky různého náboženského vyznání v rodinách; ryzí charaktery, zrodivší se z jednostranného, ale čistého učení adamitské sekty, která rozvrátí celý kraj, poplaší všecky pastýře svých stád, na konec však přece jen se vyžívá, rozkládá, hyne. Mizí, protože k posledu již nedostává se jí smyslu životního; nová doba chystá lidem novou náplň životní, odlišnou od staré, náboženské. »Děti čistého živého« jsou románem nejvýpravnějším, dbáno v něm výrazného detailu na robustní kostře. Není zde osoby, která by vyrůstala nad své okolí, strhovala na sebe hlavní zájem a mohla být zvána hrdinou. Všichni jsou tu hrdiny: horští tkalci, řemeslníčkové z města, sedláčkové, kupci, národně horliví úředníci, mlynáři, hrobníci, faráři i drobné bledé dítky, vylekané nesmírnou vážností života, která se jim zjevuje tak záhy.

A nyní setkáváme se s pessimismem napovězeným již v prvních pracích Terézy Novákové. Leč běda, jak to zacházel osud se srdcem, jež mu vyšlo vstříc — hle, autorka »Librova gruntu« dává v »Dětech čistého živého« vítězit zlu, ukazuje nám rodiny spravedlivé, jichž pozemským údělem je hoře a neúspěch, neštěstí a bída, a vedle toho rodiny i osoby nehodné, které dosáhnou na světě spokojenosti. Jaké to nespravedlivé rozdělení, a jak zkrušené bylo asi srdce autorky, která dospívala takových závěrů! Není spravedlnosti na světě, není

harmonického vyvážení dobra a zla; špatnost to na světě vždy vyhraje! Spisovatelka, která na začátku své literární dráhy s pessimismem spíše mírně koketovala, aby pak, jak pevně doufala, vítězství spravedlnosti bylo tím slavnější, teď poddává se kruté neúprosnosti a vyslovuje resignovaně svoje životní kredo.

»Děti čistého živého« vyšly r. 1909: to již Teréza Nováková bydlela rok ve svém prosečském domově. Zatím vypučelo v ní dílo nové, román kněze-buditele, »D r a š a r«. Již od roku 1894 myslila na Josefa Justina Michla, kněze řádu piaristického, který má desku na hřbitově březinském. Pro jiné práce odložila sebrané poznámky, a vrátila se k nim až r. 1908. Ještě když psala první kapitoly tohoto smutného románu — očekávala — jak sama praví — že roztříští ji každou chvíli vlny života, — a pak často, často — — Ale klid a mír zkonejšil konečně bouřné vlny života, spisovatelka oddala se práci, i vykonala dílo pozoruhodné, dílo velikého rozpětí, odvážných aspirací. Napsala román kněze-člověka, vyzpovídala jeho nitro, zmítané vášněmi ušlechtilými i pozemskými, a ve formě monografie, ke které se zase vrátila, obnažila celý jeho krutý a tragický život. Postava Drašarova je skutečná, skutečné jsou i mnohé ostatní osoby románu; tak jeho otec, skrblík, jenž nechal synka hladovět na studiích, sestra Johanka, žena tvrdého srdce, která umíněným lpěním na otcovském dědictví vhání svého bratra do tísnivých situací; snad i všichni Drašarovi přátelé jsou osobami skutečnými, a jistě všechny jeho milenky, neboť autorka s jednou ještě po letech setkává se v Praze. Drašar studuje v Litomyšli na koleji otců piaristů a vstupuje v jinošských letech do řádu, aby mohl úplně se oddati sebevzdělání, bez starostí o živobytí. Nemyslí příliš na následky a dychtivě užívá všech výhod, které mu skytá pohodlný život v řádu. Při tom zapřádá nevinné milostné pletky s litomyšlskými děvčaty, které ho zbožňují pro jeho krásný zevnějšek a nadšené řeči. Přeložen do Prahy, pracuje pilně na literárních dílech, po svém mínění velmi důležitých, na »Literárním Letopisu«, na »Pravidlech počítání z hlavy«, na »Mluvnici illyrské«. Ale všecky knihy jím vydané, jakož i časopis, stiženy jsou hmotným neúspěchem. Z Prahy odchází do Budějovic, pak do Berouna, všude stává se oblíbeným professorem a — milencem. Tehdy již cítí, že mu nebude možno přijmout svěcení a býti knězem, poslušným celibátu, osamělým, smutným člověkem na krásném božím světě. Odchází do Uher, k pěvci »Slávy dcery«, Kollárovi, aby po něm žádal pomoc při přestoupení na víru evangelickou. Ale Kollár přijímá ho nelaskavě, odmítá pomoci jemu, a tak i jinak citelně zklamán

vrací se Drašar do Čech. Usídlí se na prázdniny v rodném svém domě v Poličce, ale otec a sestra zavírají uši před jeho nářky a toužením po manželském životě. Nechtějí slyšet o vystoupení z řádu; jakž by on, professor, všude tak ctěný, najednou měl klesnout do opovržené řady páterů-vyklouzů? Ale úmysl Drašarův zraje; jen možnosti se nedostává, možnosti uchytit se v lůně jiné církve. K tomu druží se také nepochopení jeho práce, jakým ho ponižovali ostatní piaristé a naprostý nedostatek energie a duševní rovnováhy; on chvíli žije správně, přiměřeně, pak zase, stižen vášní svou, kupí lež na lež, aby si zachoval zadní vrátka, ale při tom stěží již udržuje v sobě var a kypění odporu stále rostoucího. Přestoupí na víru evangelickou, nemá však sdostatek síly, nedovede se udržet na výši, a když byl marně čekal od konstituce odstranění kněžského celibátu, láme se a klesá. Do naprostého ztroskotání žije pak se selskou dívkou na vsi Březinách, hlásí se otevřeně k svému dítěti; po této první dívce, která zemřela, následují jiné, které Drašara poutají ponižující a lidem odpornou páskou do bídy a nedostatku. Klesá pod tíhou strašlivého břemene, které na jeho bedra naložila doba svými předsudky, zákony svými nelidskými ustanoveními, lidé svým opovržením, a vlastní nitro svojí nespokojeností a roztříštěností. Umírá v bídném přístěnku, polo šílenec, ve špině, v nepořádku, o hladu.

Hle, takový je vývoj hrdinů Terézy Novákové. Jílek trpěl, trpěl a mlčel; Libra trpěl a přemýšloval; Šmatlán trpěl, ale při tom jednal a snažil se činem vyváznouti ze svého utrpení; Drašar lámal ostny své bolesti, bil hlavou o mříže, ale rozbil si hlavu...

»Vždy odpor, vždy vzdor, jednou zděděný, jindy přivátý — — věru tito lidé nikdy nepřestanou býti dissidenty!« praví si farář v »D. č. ž.«. Tímto výkřikem končí čtvrtý román autorčin, jako posledním tahem štětce dokončený obraz. Pět románů T. N. ze života východočeského lidu připadají mně skutečně pěti ohromnými plátny, na nichž poctivou technikou výjev vedle výjevu zobrazen jest barvami temnými, ponurými, v rámci krajinném, který je tichý a velebný, a svědčí o hluboké lásce a důkladném studiu, jako krajiny na obrazech starých italských mistrů. A také její osoby malovány jsou s jejich průzračnou upřímností, prostotou a vznešeností, jak apoštolové na Tizianově »Assuntě«; jsou buď shluknuty v nábožném konání, nebo stojí osaměle, velikáni ve svém okolí, u vytržení nad zázrakem milosti, zadumaní nad křehkostí lidskou, jako svatí poustevníci.

Každý román má zvláštní barvu lokální i dobovou, a přece cítíme, jak všechny osoby jsou si příbuzné, jak jsou z jednoho kmene, jak podobné jsou si jejich duše, a že dohromady tvoří vlastně jedinou duši rodovou, duši českých nespokojenců, lidí toužících po právu, hořících pro spravedlnost, bratrství a svobodu, a tím rozcházejících se s běžným a uznaným náboženstvím, světovým názorem, veřejným míněním — duši dissidentů.

Dissident je Jan Jílek, dissident Jiří Šmatlán, dissident Jobek Libra, třebaže se jim stává až komplikovaným utrpením. Libra je odbojník pouze citový: v srdci vře trpkost a vzdor, nemá však tolik síly, aby hnul rukama, sotva že přese rty překypí v rozšafném stýskání nebo v zoufalém nářku; bouřlivý dissident Drašar; každý z nich je přísný kritik společenského pořádku, svědomí světského, a také sebe sama. Jmenuji pouze hlavní osoby románových skladeb; Teréza Nováková namalovala jich ovšem více, aby zobrazila typ ve všech obměnách, aby ohledala duši se všech stran a postavila ji do ostrého jasu psychologického probádání.

Vidím obraz Jílkův: ideální visionář, jehož bledá hlava světcova odráží se temnosvitem na černém pozadí národního a náboženského útisku.

Vidím »Librův grunt«: tento obraz z posledních dob nevolnictví zavalen jest stínem a chmurami v popředí, ale veškery temnoty jen zvyšují vytrvalé a čisté záření jitřenky v pozadí, jejíž první paprsky zasahují a blaží již smutnou hlavu Librovu.

Takto vidím třetí obraz: krajinu východočeskou za svítání, v jasném ránu; slunce vychází, a starý dissident Šmatlán, suchý myslitel, zaclání si před ním umdlené tkalcovské zraky; činí to ne z bázně, ale z úžasu, neboť jest již sláb a velká radost mu roztřásá celé tělo.

»Děti čistého živého«, toť jsou Tizianovi »Apoštolové«! Stojí u vytržení, s rukama k nebi vztyčenýma, a marně lapají a dosahují božského fantomu — onde Marie, zde Krista.

Jaký krutý obraz je Drašar! Skroucený, svíjející se mučedník Riberův ponurého koloritu, vášní a utrpením zbrázděných lící, šílených černých očí, v mystickém zoufalství a výčitce obrácených k nebi! Jaké vítězství smyslů nad intellektem!

Pečeť přísné a rythmické epiky tkví na osobách i na ději románů Terézy Novákové; ne rušné a slazené epiky romantické, ale klidné, zákony vývoje a z přirozených studen čerpané psychologie vázané epiky realistické. Jako poctivá kronikářka jde Teréza Nováková za svým

člověkem, sleduje ho krok za krokem, nepouští ho se zřetele, věrně vypisuje dialekt jeho, že řeč je jako ojíněna svěžestí a bezprostředností venkova, postup myšlenek, popisuje okolí, kroj, příbuzné, dům, pole, všecko, což jeho jest. A přece dovede při veškeré bohatosti užité látky vše směstnat do pevné formy románové. To jest, co nejvýše si cenim u Terézy Novákové: k o m p o s i c e.

Namáhavosti a úsilí nasbíraných poznatků čtenář nepostřehne. Řeč její je klidná, neuspěchaná, zaznamenává, a nechce zbytečně neb násilně se blýskati: stačí, když jasně, plasticky vykreslí osobu, vyvolá děj, řekne myšlenku. Nezná takořka erotiky; daleky jsou jí bouřlivé vášně a výbuchy; její lásky jsou vytrvalé a vážné, a ani Dražarova dobrodružství neplanou smyslným ohněm neb nepříjemně vzrušující smilností jako Mirbeauův »Abbé Jules«, nýbrž vynořují se jako přirozené potřeby z přirozeného běhu věcí; autorka hledí na ně s mateřskou shovívavostí a s porozuměním. Skutečné tragiky dosahují v jejím líčení matky, nešťastným osudem zkrušené. Trpělivost, mírnost, pokora a ryzí charakter zdobí její hrdiny, ne vášeň, prudkost, násilí. Jediná síla je force-motrice jejích dějů — síla k utrpení. A z oněch vlastností se skládá velebný a zářný soulad jejího díla, dokonalost všech obrazů, které namalovala ze života českých lidí Teréza Nováková, malířka dissidentů.

Jílek a Šmatlán čten bude jako brevíř českého člověka, jako dílo zcela neosobní, na jehož hrdinu padá odlesk všelidského osudu. Ostatní knihy, o nichž zbývá mi promluviti, jsou jedinou písní autorčina nitra, zpívanou v různých obdobích jejího života. A jako v epických dílech, i tu převládá nota hořká, nedůvěřivá, pochybující; přistupuje ke slibům jen váhavě, a přece cítíme v nitru jejím tolik žhavé touhy a dychtění! Co čistého plesání je v knize prós »S k a m e n i t é s t e z k y« (1908), co mladého nadšení, pěnivého, vonného, ale — zatrpklého hořkou krůpějí životních nezdarů. Ve formě allegorie napovídá zde Teréza Nováková svoje intimní bědy a hoře; nejčastěji užívá allegorií přírody a života.

Hudební půvab mají všechny tyto prósy, ukazujíce tím na posvěcení lyrické. Poslední kniha, vydaná r. 1911, když již Teréza Nováková trpěla srdeční chorobou, která úsilím ošetřujících ji lékařů byla sice na čas překonána, ale vracela se s úpornou pravidelností v záchvatech . . .

»V ý k ř i k y a v z d e c h y« jmenuje se tato kniha, zachycující jemné postřehy básnířčiny duše; zde opět vrací se do vět hudební rytmus, delikátně cítěný obdivovatelkou Richarda Wagnera, a hned

první báseň v próse pod významným titulem »Dvě věty z lidské sonaty« líčí hloubku zoufalství a tragiku výšin, kam padá a vznáší se člověk, pán a otrok všehomíra. »Brynhilda sní« jest pronikavý výkřik ženské tragiky; celá tato lyrická pieça jest jediný sten ženského nitra, v němž zalkalo celé ženské pokolení. »Povídka o vichrech« a »Brand čili slunce, slunce« jsou ciselované básně v próse, zádumčivě hořké chuti. Poslední z knihy je »Partnachklam«. V něm tyčí se vyvrcholení jejich allegorií, provedené s jistotou pevné ruky, její slovo poslední... Život lidský — potok prodírající se skalami; na toto thema stvořila variaci vzácně hutnou, nad pomysl hlubokou, vyslovila tu prostými slovy věčnou pravdu, která tolikrát mimo nás přežene se, jest napsána, zašeptána, vykřiknuta a mine bez povšimnutí; v jejím podání přinutí nás, abychom se zastavili, zachvěli se a často pak ještě, i když jdeme dál, ohlédli se na tuto chvíli jako na zastavení na cestě své životem. K těmto knihám druží se ještě sbírka symbolických pohádek, báchorek a legend: »Rosné perly«, vydaná r. 1902; není pochyby, že upřímné slovo její nalezlo upřímné dívčí duše, v nichž jako ve stříbrném sále zaznělo, krásné, pochopené a podněcující.

V létě roku 1909 cestovala po Švýcařích a Německu a svoje dojmy z cest vydala v knize tři roky po té. Byla v Alpách, a věrná duše její dlouho bojovala s láskou k rodnému kraji, než přiznala jim přednost v kráse a mohutnosti. Šla po stopách svých miláčků literárních a hudebních, jako poutnice zbožná a uctivá navštívila světničku Kellerovu v Curychu, nevlídnou Kostnici, kudy kdysi procházel, byl vězněn a upálen Mistr Jan Hus, pobyla v Bayreuthu, kde podlehla sladkému poddanství hudby Wagnerovy, a šla po stopách jeho město za městem. V Rixdorfě u Berlína vydral se jí z hrudi hluboký vzdech nad osudem a budoucností českého národa... Budeme? Nebudeme? volá v strašlivé úzkosti nad zanedbanými hroby bratrských exulantů... a mezitím syté kapitoly lícně přírodní.

Nováková nespokojila se reprodukcí viděných postav. Ze slova dovedla vytvořit postavu, dát jí životnost, charakter, místo ve společnosti; o Faimonovi z D. č. ž. slyšela jen, co řekl umíraje; na základě těchto slov, autenticky v knize uvedených, vykreslila celou tuto obdivuhodnou figuru. Místa svého děje brala ze skutečnosti; jen přebásnila jejich jména; tak Javorov — toť Borová; Jevice z »Librova gruntu« — je ves Nedvězí; »Děti čistého živého« jednají v Proseči; nedaleké Dilce je ve skutečnosti Rybná, a Rovinka — Miřetín, Skalka v povídce »Na faře« Budislav. Ale jak jest daleka

toho, aby jen reprodukovala! Ideovým posvěcením, kterým její práce vyšinují se nad obvyklou úroveň realistických románů, přestávají býti pouze literaturou a stávají se dokumenty národními, zdrojem k poznání povahy českého lidu, kulturním darem celému národu. Vlastnost, která Novákovou odlišuje od sboru realistických a naturalistických spisovatelů, jest jedinečná vlastnost učinit z hrdinů synthesu ideálu a reality zároveň. Je to vlastnost ryze její, nová, to je plus, které ji staví nad niveau všeobecných dobrých vlastností realistických spisovatelů naší doby. Z úzkých a malých začátků stupeň po stupni dospěla T. Nováková širokého rozhledu a sebevědomé, ukázněné moci tvůrčí; když nám byla dala první zralé plody svého talentu, zemřela. Dne 29. října převezena, již trpící, do Prahy. Úsilí lékařů nepodařilo se zachránit dohasínající organism. 13. listopadu vydechla ušlechtilou duši. Je pusto a prázdno v její pracovně; bolestně svítí mi do vzpomínek syrý den, kdy jsme ji doprovázeli na poslední cestě malostranskými ulicemi. V prostinké rakvi leželo drobné, vyčerpané tělo unavené pracovnice... ale jako světlým pruhem táhl se za smutným průvodem bílý jas jejího ducha, který nezemřel, ale žije. A proto ne již se steskem po osobě, ale u vědomí slavného osudu pokloňme se její práci, pozdravme jméno, které jest a bude radostným zvukem a ctí české literatuře, jméno Terezy Novákové!

A. Belić: Srbové i Bulhaři 1912-1913.

Referuje Dr. A. Hassmann.

(Dokončení.)

Udržení svazu balkánského bylo v interessu Evropy, která mohla na Balkáně se svými kapitály jen tehdy klidně a užitečně pracovati, jestli se balkánské státy dorozumějí. Bylo nebezpečím pro budoucnost, podporovati výlučně jeden stát proti ostatním! — Tak praví Belić. Bohužel, mohu dodati, že jistá evropská diplomacie tomu nechtěla rozuměti. Naděje Belićovy v tom směru, jakož i naděje na udržení původního balkánského svazu padly v niveč. —

K těmto úvahám připojuje Belić jako podrobnější objasnění vzpomenuté exkurse.

První, o makedonském jazyce, vychází z praemisy, že příbuznost jazyků dokazují společné črty, vlastní dotyčnému prajazyku. Zkoumaje dle této methody makedonské dialekty, dochází k přesvědčení, že nemají v sobě ničeho karakteristicky bulharského, nýbrž že právě shodují se se srbským jazykem, zejména dialektem jihovýchodního Srbska. Tak zvané bulharismy, zejména užívání enklitického členu, jsou dle Belićе původu románského, ne bulharského, a datují se teprve z XVI.—XVIII. století. Není vyloučeno, že tyto vlivy šly do Makedonie přes Bulharsko, ale je zcela možné, že se uplatnily i samostatně. Je přece románský živel i v Makedonii četně zastoupen. Vůbec — a to je nejsprávnější — dosavadní filologická studia z Makedonie nemají velikou cenu, protože spočívají zpravidla na materiálu, poskytnutém osobami, které jsou v tom neb onom směru v řešení interessovány.

Druhá exkurse věnována je otázce t. zv. krsné slávy, kultuře makedonské i národnímu jménu; třetí posuzuje ethnografické mapy Makedonie. Ve všech těchto bodech souhlasí úplně s Ivaničem i s Drem. Cvijičem. Pro nás je zajímavý jeho posudek o Šafařík o v č Slovanském národopisu, resp. mapě národnostní k tomuto při-

dané, z r. 1842. Praví totéž, co i Cvijič. Šafařík stál pod vlivem francouzského badatele A. Buea, neměl k disposici původního materiálu k filologickým studiím, a tak přiřkl Makedonii Bulharům, patrně zaveden povšechným jménem makedonských Slovanů. Autorita Šafaříkova byla pak tak velikou, že vrstevníci jeho práce nekontrolovali, nýbrž prostě přísahali na slova svého mistra.

Čtvrtá exkurse zabývá se poměry církevními a školskými v Makedonii i statistikou jejich. Pro naše nedosti informované kruhy je vážno upozornění Belićovo na nazírání Turků na víru i národnost. Víra v osmanské říši má rozsáhlý význam. Národnost žádný. Teprve národnost, kterou representuje samostatná autonomní církev, má právo na zvláštní označení; teprve pak stojí mimo ostatní ráji. Samostatná církev má právo zakládati svoje školy, její hierarchie je i soudcem ve věcech manželských, řeší právní otázky, týkající se věna, poslední vůle i práva dědického. Mimo to církevní autonomní obce mají právo zastoupení ve veřejnoprávních administrativních korporacích.

Proto měl exarchát takový vážný význam pro nacionální bulharskou propagandu v Makedonii. Srbsko tehdy pracovalo ruku v ruce s Bulhary. Srbská politika tehdejší připravovala osvobození všech balkánských Slovanů. Proto měla otázka exarchátu pro knížete srbského Mihajla význam podřízený.

Turci porozuměli tehdy novému hnutí mnohem lépe; oni vykořistili exarchát k paralysování centrifugálních snah, přicházejících z Athén i z Bělehradu. Teprve v letech 1885—1886 počíná Srbsko pracovati na církevním i školském osamostatnění svých přívržencův v Makedonii. Teprve tehdy pochopilo, že exarchát je protisrbská instituce. Turecká vláda přišla Srbsku vstříc, vidouc, že exarchát jí přerostl přes hlavu.

Konečně r. 1902 přenesen bulharsko-srbský zápas o Makedonii ze škol i kostelů na vesnice, počalo se bojovati nožem, puškou i bombou. Těmito prostředky byli vůdcové národní ničeni, ale týmiž zbraněmi se i působilo na vlivné osoby i na celé krajiny, aby přešly od jedné strany ke druhé. Srbům byl tento způsob boje vnucen. A nejistota osobní, která se tak vyvinula, učinila, že i Makedonci ztratili původní národní vědomí, i kolísali dle potřeby.

Cíl bulharský byl jasný. Pracovali veřejně pro autonomisaci Makedonie i připravovali tajně terrorem pro sebe většinu. Kdyby bylo k autonomii došlo, byla by Makedonie bulharskou, i měla by týž osud, jako, většinou řecká, Východní Rumelie. Proto Srbové nepod-

porovali snahy bulharské, nýbrž hledali zajistiti Makedonii tak zvané reformy.

Pod vlivem veřejné nejistoty stojí i nejnovější statistiky škol, žáků i obyvatelstva v Makedonii. Belić v této stati obrací se zejména proti P. N. Miljukovu, uváděje, jak jeho výpočty straní s 35—60% na úkor Srbů.

Pátá exkurse upozorňuje na charakter zasáhnutí sofijské akademie v bulharsko-srbský spor. Probírá se tu postupně tón proklamace bulharské, forma její i materiální cena. Dojem, který tento akt na Beliće činí, není příznivý. Bulharská akademie mluví o celé makedonské otázce jako o věci úplně jasně i konečně rozřešené. Takový tón v tak komplikované věci je lehkomyslný. Některé věci jsou v proklamaci přímo za vlasy přitažené. Tak se tvrdí, že balkánský svaz diktovala kulturní vzájemnost Srbů i Bulharů, jakási všeslovanská myšlenka, a zatím svaz založen prostě na politické nutnosti, k zdolání společného nepřítele. Vůdčí ideou nebyl tu altruismus, nýbrž egoismus. Bulharská akademie je dokonce brutální. Žádá ve jménu slovanské vzájemnosti zničení Srbů, jen aby byla nasycena bulharská touha po hegemonii na Balkáně.

Na tento čin odpověděla bělehradská akademie jedině rozumným způsobem. Nepustila se v diskussi, ač text prohlášení bulharského měl značné trhliny, nýbrž zůstala na výši, která je důstojnou takového vědeckého institutu. —

V šesté exkursi vystupuje Belić proti učencům, inspirovaným Bulharskem. Vzpomíná se tu opět Šafaříka vytčeným už způsobem, ale hlavní část této exkurse obrací se proti prof. L. Niederlovi, o něhož se proklamace bulharské akademie v první řadě opírá. Belić tu konstatuje, že Niederle se nejvíce přiblížil bulharskému stanovisku, ač i on sám se s ním neidentifikuje. Ale tvrdí, že Niederlovo hledisko nemůže snésti kritiky. Jestliže Niederle učí, že makedonští Slované nemají svého národního přesvědčení, jak může je označovati jako Bulhary? Jméno Bulhar přece není historické, nepovstalo od výrazu Блъgarinъ. Na to nechce přistoupiti ani Šišmanov. Belić se diví, že Niederlovi je tento autor neznám. Filologickým studiím dialektu makedonského Niederle vůbec nevěnuje mnoho času, nýbrž zcela povrchně se zmiňuje, že makedonský dialekt je více bulharský nežli srbský. Konečně vytýká Belić Niederlovi, že dle toho všeho mu je nejcennější politický charakter obyvatelstva pro určení národnosti v Makedonii. To však je nelogické a nevědecké.

Sedmá diskusse hovoří o zločinech v Makedonii a Miljukovu. Myslí se tu ne na činy makedonských propagandistů, nýbrž na tak zvané pronásledování Bulharů srbskými úřady v době okkupace Makedonie, jak je hlásal Miljukov. Belić neztrácí se tu v jednotlivostech, nýbrž hlavně upozorňuje na nevědecký charakter prací Miljukovových v tom směru. Jeho tón je agitační, značí pak agitaci protisrbskou. Vždyť Miljukov nedbá v této sporné věci ani zásady: audiatur et altera pars, nýbrž soudí na základě jednostranného materiálu. Rozumí se, že srbské úřady nemohly založiti ruce, vidouce bulharskou agitaci protisrbskou. Že pak zakročení bylo zhýčkaným bulharským propagandistům nemilé, je přirozené. Srbové jsou úplně spokojeni tím, že opravdový, nezkažený národ makedonský rád přijímá srbské orgány.

Poslední exkurse věnována je polemice s Miljukovem pro jeho články v ruské »Rječi«. Miljukov tvrdí, že zakročení Rakouska v Albanii dohnalo Srby do Makedonie, že tedy Srbsko chce vzíti cizí zemi. Belić pak ukazuje, jako výše, že na jih žene Srbsko od věků stejný impuls bez ohledu na poměr jeho k Rakousku, i vytýká Miljukovu, že obětuje způsobem svého psaní ve prospěch šovenských pretensí bulharských spravedlnost, humanitu i ducha balkánského sbratření. —

Druhý stručný dílek práce Belićovy vydán je bezprostředně po vypuknutí nepřátelství mezi Bulharskem a Srbskem. Tón autorův je v této části vřelý, místy přímo ostrý. Je to účinek těžkého zklamání. Veškeré dokazování bylo marné: propukla válka. Ale přes tento tón není druhý dílek Belićovy práce méně cenný. Je snad více citový, ale přece cit nepřevládá nad faktickou pravdou. Tak i tato část Belićovy knížky, třebas je psána více žurnalisticky, je stejně cennou jako část prvá. —

Bulhaři, zdá se Belićovi, nevstoupili v balkánský svaz s čistými myšlenkami. Vše svědčí o tom, že chtěli pomocí svazu jen vykonati svoje zvláštní práce. Srbové i Řekové jim byli nutným zlem. Důsledně činila se Bulharům existence svazu jen potud oprávněnou, pokud byl jen jim užitečný. Proto také žádalo Bulharsko striktně zachování hranice, o níž mluvila smlouva, žádalo po zakončení války turecké od svého spojence dětinskou poslušnost nepřiznávajíc mu rovnoprávnosti.

Že i Bulharsko formálně souhlasilo se smluvenou arbitráží, to mělo jen dokázati jeho dobrou vůli pro případ, že přepadnutí Srbů skončí porážkou Bulharů. To byl pouze plášť, nebylo to míněno

upřímně. Neupřímnost i neloyálnost provláčí se už celou první válkou balkánskou. Bulhaři jsou to, kteří neposílají na vardarské bojiště ani jediného muže, třebas se zavázali poslati jich 100.000! Přes to žádají od Srbů pomoc pro obléhací armádu odrinskou!

Tato nesolidnost není jen znakem Daneva a Savova, v jejich duchu myslili i cítili všichni Bulhaři. To dosvědčuje jednání prostých vojáků bulharských s raněnými Srby.

Ve válce bulharsko-srbské srazily se dva principy: životní interessy srbské a bulharský imperialismus. A odkud ta idea imperialismu v Bulharsku? Jeho panovník je bezmezně ambiciosní. Důsledně nepracoval na hospodářském i kulturním pokroku samotného národa, nýbrž jednalo se mu pouze o to, aby předstihl Srbsko, bylo jak bylo. Rakouské novinářství, dávno nespokojené se Srbskem, jej v tom podporovalo. A tak ponenáhlu naivní bulharský národ začal věřiti, že je Bohem i lidmi vyvolen k velikým činům. Císařství bulharské bylo už prohlášeno, bylo nutno ještě je vybudovati!

Co je dnešní Bulharsko, ptá se Belić? A odpovídá: Jedna země bez práv, neboť vláda byla vždy v rukou lidí hotových konstruovati většinu tak, jak se shora nařizovalo. Hospodářsky po zadu, finančně v ustavičných dluzích a liferacích, po nichž rostly po Sofii nádherné paláce, ale po nichž vojsko zůstávalo nevypraveno, jak dokázala turecká válka. Chabý státní morál, otrávil i společnost. Takové Bulharsko musilo podlehnouti Srbsku, neboť aby zvítězilo, k tomu potřebovalo moc, o níž se po celém světě troubilo, ale jíž nemělo.

Při vnitřní bídě byly lidu zamazávány oči dobrodružnou politikou zahraniční. Politika, věda, národnost, vše nešlo do hloubky, nýbrž do šířky. Národ bulharský zachvátila jakási psychosa, víra v mesianismus.

Srbsko jako nejbližší soused přirozeně znalo to vše i snažilo se uvésti bulharskou reklamu na pravou víru. To ne ze závisti, nýbrž z obrany. Nemohlo trpěti ponížení, jehož nezasloužilo, na účet bulharského pozlátka. Ale Srbsko bylo všude umlčováno jako stranické. Teprve fakta počala mluviti pravdu.

Zajímavým způsobem líčí Belić kroky bulharské diplomacie v době bulharsko-srbského sporu.

Vytýká Bulharsku, že, když se mu dostalo, čeho mu bylo třeba, odhodilo Slovanstvo zapomínajíc, že Rusko je osvobodilo od Turků a že pomocí Srbska dobylo Trakii — a angažovalo proti Srbsku Rakousko. Tento fakt konečně i Bulharsko i Rakousko dementují, ale

uvážíme-li, jak vídeňské listy svého času psaly a uvědomíme-li si, odkud tyto listy jsou i financovány i inspirovány, zůstane věc přece jasnou.

Bulharsko nabídlo také Rumunsku svaz proti Srbsku, žádajíc branou pomoc proti těmto a projevujíc ochotu na odstoupení jednoho dílu Bulharska Rumunsku. Ale rozpínavost, kterou takto Bulharsko ukázalo, zalekla Rumunsko a vrhla je v ruce Srbů.

I Turci byli bulharskou žurnalistikou upozorněni, že v žilách Bulharů proudí mongolská krev, že tedy ethnicky si stojí velice blízko. Jazyk — to prý je jen formální, vnější znak. Žádáno od Turecka 100.000 mužů proti Srbům a za to měly býti odstoupeny řecké ostrovy cařihradské vládě. Ale Turci nemohli přeželeti Odrin i nemohli zapomenouti ukrutnosti bulharské, páchané v Trakii.

Od Řecka chtělo Bulharsko koupiti aspoň neutrálnost. Ale Řekům se nabídnutá cena zdála nízkou; přešli raději k Srbům, neboť neměli co ztratiti.

A právě tato diplomatická akce bulharská usnadnila Srbsku cestu. Vidělo se, že touhy bulharské po hegemonii na Balkáně nejsou pouhé agitační heslo, nýbrž fakt. Toho se všechny státy balkánské zalekly a postavily proti Bulharsku svaz pod devisou: rovnováha na Balkáně. A vedle této škody měli Bulhaři ještě druhou. Slované vystřízlivěli nad svým zázračným dítětem. Dobyli od Bulharska moudré ponaučení: nepřijímej pěkná slova o slovanské vzájemnosti místo činů a nevnucuj svou ideologii tomu, kdo ji nemá a nechce ji míti.

Bulhaři se nezachovali počátkem války se Srbskem loyálně k nikomu. Ve válce pak samé nezachovali se ani lidsky. Belić praví, to že je nejhorší, co Slovan musil od bulharského národa dožíti. Bulhaři chovali se jako Hunové, sejíce všude smrt a zkázu. Nikdy národ neodkryl tak svou černou duši a nikdy neklesl tak hluboko. To se nemůže ani odpustiti, že bulharští vojáci neměli v sobě trochu lidského citu, že zapadli až pod hranici, jež dělí lidi od těch, kteří tohoto jména nemají.

Zde musím k Belićovi něco málo dodati. Poslední slova zdají se zejména u nás v Čechách příliš těžká. Ale mohu přímo říci: jsou pravdivá! Byť to i bylo těžké pro nás, musíme si přiznati pravdu. Vydání seznamu nestranně dokázaných činů bulharského vojska za poslední války věc osvětlí i ukáže, že autor nepřehání, třebas mluví v této partii roztrpčeně.

Válka bulharsko-srbská získala Srbsku tyto dvě zkušenosti: předně, Bulhaři jsou neloyální soused a za druhé, při svých

útocích vše, nač přijdou, n i č í. Z této zkušenosti vyvodilo Srbsko důsledky. Hranici zajistilo strategicky tak, že náhlé výpady, jako onen ze dne 30. června, jsou vyloučeny. A dále: Srbsko si zajistilo náhradu za škody učiněné bulharským vojskem. Vše se odhadlo a ta ohromná suma zatěžuje bulharský rozpočet. Tak ucítí Bulharsko, že není vyňato z mezinárodních úmluv o válce. To žádati je nutné i spravedlivé, to není pomsta.

A přese vše Srbsko nežádalo úplného pokoření Bulharska. Srbsku byla válka vnucena. Proto také návrhy podané srbskými delegáty na bukurešťské konferenci byly zcela umírněné. Ovšem chybou by bylo viděti v této umírněnosti slabost. Byly to minimální nároky, ale neproměnlivé, protože byly dány krajní nutností, a tudíž i neodmítnutelné. Válka s Bulharskem nebyla válkou sveřepou, bylo to justum bellum a důsledně vítězné zakončení operací nebylo pouze znakem fysické síly, nýbrž bylo to vítězství spravedlivé srbské národní snahy i kultury nad nižší kulturou bulharskou.

ROZHLEDY.

ZAHRANIČNÍ.

Úvodem. — Konečná likvidace války balkánské po stránce finanční a hospodářské. — Finanční komise balkánská v Paříži. — Kapitálová účast velmocí v Turecku. — Rozdělení tureckého dluhu státního. — Soukromé smlouvy a koncesse v obsazeném území. — Peněžitá náhrada státům balkánským. — Válečné výdaje států balkánských. — Turecký dluh státní. — Povaha a výše státních příjmů tureckých. — Roční potřeba. — Finanční síla evropských vilajetů. — Celková situace Turecka po válce.

»Naše Doba« postrádala dosud souborné rubriky, která by obsahem svým odpovídala vlastnímu názvu a úkolu listu jakožto časového sborníku a rozhledu po době současné. Bylo sice vždy snahou redakce, aby jak v samostatných článcích, tak i v pravidelných měsíčních přehledech, dosud uveřejňovaných, zaznamenávány byly, pokud možno, všechny význačnější události domácí i zahraniční — nicméně způsobem tímto zachycoval a podával se přece jen kusý a neúplný obraz celého toho dějového proudu, jímž národové žijí a který právě v naší době jest tak mnohotvárný a rozmanitý.

Se souhlasem redakce i vydavatelstva pokusím se v letošním ročníku »Naší Doby« vybudovati takový soustavný měsíční přehled hlavních událostí světových. Bylo by zbytečným psáti předem nějaký programový úvod k těmto kapitolám, které nechtějí býti než prostým záznamem, co se vždy za měsíc ve světě přihodí. Připomínám pouze, že nebudou to ani odborně pracované dějiny doby současné, ani umělecké črty a kresby, ani psychologické studie o povaze národů a smyslu dějin. Stavím se ku svému úkolu jako žurnalista, který pro praktickou potřebu stručně zaznamenává, co se stalo, a k těmto událostem pak připojuje řadu dokumentů a dokladů, jimiž by dotyčné události byly lépe osvětleny a vysvětleny. Kromě »událostí« v běžném smyslu slova všímati si ovšem budeme také »poměrů« zahraničních a podle možnosti zaznamenávati budeme i časové »myšlenky«, vystupující význačně v životě mezinárodním. Co se věcného rozsahu týče, bude předmětem pravidelných přehledů našich v prvé řadě zahraniční politika a vůbec poměr mocnářství rakousko-uherského k cizině, ve druhé řadě pak tato cizina sama ve všech oborech života veřejného, pokud znalost jejich jest českému čtenáři užitečna a prospěšna. Proto také jsme nazvali novou rubriku »přehledem zahraničním« — okno stále otevřené, jímž naši čtenáři budou vždy viděti, co se ve světě děje pozoruhodného a význačného.

Jest ovšem přirozeno, že v jednotlivém přehledu měsíčním nebude vždy možno zobrazit stejnoměrně celé to bohatství života mezinárodního. Aktuelní události vynutí si často mimořádnou pozornost na úkor zpráv jiných — tak zrovna dnes jest náš přehled věnován po výtce finanční a hospodářské situaci států balkánských. Doufáme však, že během roku se tyto rozdíly a případné nedostatky srovnají, takže na konec bude náš přehled skutečnou kronikou všech význačnějších událostí života mezinárodního a stane se vítanou pomůckou každému, kdo si chce opatřiti poučení důkladnějšího a spolehlivějšího, než jaké lze nalézti ve zběžných sloupcích denního tisku.

V Brně, dne 11. listopadu 1913. *Antonín Žáček.*

* * *

Zůstává-li politický a territoriální výsledek války balkánské stále ještě neurčitý a nejasný, tím méně možno říci něco určitého o její konečné likvidaci po stránce finanční a hospodářské. Vyslanecká konference v Londýně se řešení těchto otázek opatrně vyhnula a článkem 6. smlouvy londýnské odkázala je vesměs t. zv. finanční komisi balkánské, jež se na pozvání francouzské vlády sešla v Paříži. Plenum komise konalo před prázdninami 4 schůze, podrobné jednání rozděleno pak mezi tři výbory, které se však dosud nedostaly k nějakým konkretním a závazným usnesením, jimiž by sporné body mohly býti považovány za vyřízeny.

Není pochyby, že by Evropa sotva se opovážila takovým způsobem zasahovati mezi válčící státy, kdyby se nejednalo právě o Turecko a státy balkánské. Turecko v ohledu mezinárodním stále ještě není považováno za plnoprávného člena světové rodiny moderních států a jest nuceno podřizovati se různým obmezením jak rázu politického (na př. kapitulace a soudnictví konsulů), tak i rázu hospodářského (mezinárodní komise pro kontrolu státního dluhu a pod.). Stejně i finanční slabost států balkánských dává Evropě příležitost, aby při konečné úpravě poměrů na Balkáně i ona položila na váhu své rozhodné slovo. Není konečně divu, že rozhodující činitelé ve Francii, v Německu a v Anglii nechtějí se jenom tak klidně dívati, jak se Bulharsko, Srbsko a Řecko dělí o celé téměř evropské území Turecka. Každá z evropských velmocí má v Turecku tolik svých zájmů, že nemohou jinak, než vyříditi co možná společně pozůstalost »chorého muže« — zrovna jako se společným zakročením veřitelů upravují majetkové poměry insolventních dlužníků soukromých. Evropa investovala v Turecku přes 3000 millionů franků. Nejenom celý téměř veřejný dluh turecký kontrahován jest v cizině nebo u podniků v Turecku sice usedlých, ale živených kapitálem zahraničním; co se v Turecku většího provedlo, všechno vzniklo pomocí cizích peněz. Cizinci vybudovali a provozují dopravu na celé železniční síti turecké, s jedinou výjimkou dráhy hedžasské, jež jako podnik náboženský nemohla býti svěřena nevěřícím; cizinci vybudovali nábřeží a skladiště velikých přístavů tureckých; cizinci ovládají ústavy peněžní a spravují doly, monopol tabákový, vodovody, plynárny atd. Hlavně jsou to ovšem Francouzi, Angličané a Němci, ač i ostatní sousedé Turecka mají na

novodobém hospodářském rozvoji říše sultánovy dosti značný podíl. Ale kromě rakouské účasti na společnosti pro dráhy východní (už po vypuknutí války balkánské skoupily rak. peněžní ústavy 51.000 akcií, takže mají ve správě vých. drah nyní zajištěnou většinu) jedná se u těchto bližších sousedů více o soukromé podniky obchodní, takže vlastními finančníky Turecka zůstávají uvedené tři velmoci. Dr. Helfferich v něm. revui Bankarchiv odhaduje účast francouzského kapitálu v Turecku na 2·5 milliardy, německého na 1·25 milliardy a anglického na 1 milliardu. Podrobněji jest kapitálová účast těchto tří velmocí v Turecku rozdělena takto:

	Francie	Anglie	Německo
	v millionech franků		
1. Dluh veřejný:			
založený . . .	1.467·0	562·6	580·8
nezaložený . . .	115·0	76·9	93·2
dohromady . .	1.582·0	639·5	676·0
2. Železnice:			
dohromady . .	447·2	114·7	338·7
3. Přístavní stavby a pod.:			
dohromady . .	44·1	20·2	15·9
4. Jiné společnosti:			
dohromady . .	134·7	96·2	24·8
součet pol. 1.—4.	2,208·0	870·6	1,055·4

Z význačnějších podniků jednotlivých velmocí uvádíme v každé kategorii:

2. Železnice. Francie: Soluň—Cařihrad, Smyrna—Cassaba, Damašek—Hama, Jaffa—Jeruzalem, tramvaje libanské. — Anglie: Smyrna—Aïdin. — Německo: společnost drah východních (spolu s kapitálem Rak.-Uh. a Švýcar), dráhy anatolské, Soluň—Bitolje, Bagdadská dráha, Mersina—Adana, tramvaj cařihradská.

3. Přístavy a nábřeží. Francie: Cařihrad, Bejrut, Smyrna. — Anglie: Cařihrad. — Německo: Haidar—Paša.

4. Jiné společnosti. Francie: banka turecká, tabáková režie, společnost v Herakleji, vodovod v Cařihradě, všeobecná podnikatelská společnost, doly v Balia—Karaïdin, Kassandra, Denek—Maden, správa majáků, všeobecná režie železniční, tramvaj cařihradská, banka soluňská a j. v. — Anglie: banka turecká, národní banka tur., plynárenská společ. tur., Borax s obm. ruč. a j. — Německo: tabáková režie, vodovod ve Skutari, tunel v Galatě, východoevrop. telegrafy, něm. levantinská bavlnářská společ., anatolská obchodně-průmyslová společ., paroplavební společ. na Zlatém Rohu, něm. palestinská banka a j. v.

I když tedy necháme úplně stranou politické cíle jednotlivých velmocí, jest docela pochopitelno, že už vzhledem k těmto obrovským zájmům finančním a hospodářským nemohlo býti poražené Turecko ponecháno na pospas vítězům. Od tureckého bankrotu v dubnu 1876 jest správa státního tureckého dluhu svěřena mezinárodní komisi (l'administration de la Dette publique), jež má přikázány určité příjmy státní také z těch území, která si po válce rozdělili národové balkánští. Správa tureckého dluhu tedy při-

rozeně položila velmocem otázku: čím bude teď zajištěna ona část dluhu, která byla dosud uhrazována z příjmů plynoucích z Makedonie a Albánie? A za věřiteli státními přihlásili se všichni ti podnikatelé a finančníci soukromí, kteří jakýmkoliv způsobem investovali své peníze v evropském Turecku na základě úmluv s tureckou vládou a nyní mají přejíti pod panství států balkánských. Uznají vlády bulharská, srbská a řecká ony četné koncesse, jež povolila vláda turecká cizím podnikatelům, a vezmou na sebe i rozmanitá ona privilegia, záruky a závazky, kterými se zahraniční kapitál v Turecku obyčejně zabezpečoval proti příp. škodě a ztrátě? Pro mezinárodní kapitál to není malá otázka a skutečně také, jako se na počátku války balkánským státům předpisovala zásada politického a territoriálního status quo, tak se jim zase ihned, jakmile bylo zřejmo, že se status quo nedá udržet, začalo předpisovati, že s nastalými změnami politickými a territoriálními musejí na sebe vzíti i jejich důsledky hospodářské a finanční. Jako dědici tureckého panství v Evropě musejí převzíti i veškerá passiva pozůstalostní — přiměřenou část veřejného dluhu a závazky vůči podnikatelům soukromým. Naproti tomu však státy balkánské postavily svůj protipožadavek, že poražené Turecko musí jim kromě postoupeného území poskytnouti ještě válečnou náhradu za výdaje a škody válkou zaviněné.

Těmito požadavky a protipožadavky byla ovšem konečná likvidace války balkánské značně znesnadněna a, postupovalo-li jednání vyslanecké konference londýnské jenom pozvolna, jest úkol balkánské finanční komise v Paříži tím choulostivější a složitější. Snad i to jest příčinou, že o jednání jejím proniklo tak málo zpráv do veřejnosti. Hned na počátku naskytla se komisi nesnadná otázka: mají se jednání komise súčastniti i zástupcové států válčících a to s hlasem rozhodným nebo pouze poradným? Rozhodným vystoupením si státy balkánské účast vynutily a původní nesnáz zastřena usnesením, že každé závazné rozhodnutí musí býti učiněno jednohlasně celou komisí. Materiál, komisi přikázaný, rozdělen pak na tři výbory. Francii ponecháno předsednictví komise i výborů, ostatní velmoci rozdělily si funkce místopředsednické a zpravodajské. Rak.-uh. delegát Adler zvolen zpravodajem II. výboru. I. výbor zabývá se upravením veřejného dluhu tureckého, II. koncessemi, III. peněžitou náhradou, již státy balkánské od Turecka požadují. Z dosavadního jednání těchto výborů povšimněme si aspoň věcí zásadních.

I. Rozdělení tureckého dluhu. V zásadě stanoveny dvě methody, podle kterých by bylo lze stanoviti, jakou část tur. veřejného dluhu by měly jednotlivé státy balkánské převzíti. První jest methoda poměrná: stanoví se úhrnný příjem celé říše turecké, vyšetří se dále, kolik z toho připadá na jednotlivá postoupená území, a ve stejném poměru rozdělí se pak i veškerá finanční břemena. Methoda druhá navrhuje rozděliti je podle t. zv. specialisace nebo lokalisace záruk. Každá kategorie veřej. dluhu zajištěna jest totiž určitým druhem příjmů státních; zúročení a umořování dluhů neděje se tedy bez rozdílu ze všech příjmů státních, nýbrž vždy z určitého příjmu, plynoucího i z určitého území. Na příklad některé dluhy zajištěny jsou na poplatku egyptském nebo na přebytku příjmů ostrova Kypru a pod. Bylo by jistě nespra-

vedlivé, aby státy balkánské přejímaly i poměrnou část takových dluhů, docela specielně zajištěných, které nejsou v žádném spojení s dobytým územím v Makedonii. Proto také tato methoda, ač jest komplikovanější, setkává se s ochotnějším přijetím na všech stranách a také l'Administration de la Dette publique, jakožto zástupce věřitelů Turecka, vyslovila s ní souhlas. Finanční účin obou method odhaduje se asi takto: Celkový příjem státní činí v průměru tří let 1325—1327 (t. j. 1909—10, 1910—11 a 1911—12) 28,837.000 tureckých liber; z toho na postoupená území připadá podle methody poměrné 18·49 procenta, t. j. 5,332.857 tur. liber, takže by státy balkánské měly z tureckého veřejného dluhu převzíti kapitálovou sumu 23,946.110 tur. liber, což znamená roční zatížení 1,206.845 tur. liber.

Podle výpočtu německého delegáta Helffericha, který jest právě místopředsedou I. výboru, činil by poměrný podíl postoupených území 21·26 procenta, podle výpočtů tureckých kolísá od 18·49 do 19·22 procenta. Odhady podle methody specialisace záruk jsou dosud velmi nespolehlivé, poněvadž nebylo docíleno jednoty pro třídění dluhů; správa veřejného dluhu vypočítala, že by státy balkánské měly převzíti úhrnný obnos 29,056.000 tur. liber. Otázka tato jest tedy ještě hodně daleko svého konečného rozřešení a jest docela pochopitelno, že státy balkánské při vyjednávání nových půjček v Paříži se zdráhají uznati požadavek francouzský, aby totiž hned teď se zavázaly převzíti určité procento tureckého dluhu. Takovým závazkem by si jistě přespříliš spoutaly ruce pro další jednání v balkánské komisi finanční.

II. Koncesse. Ve druhém výboru jednalo se hlavně o to, aby uznána byla platnost stávajících smluv a koncessí, tak, aby přechod z panství tureckého pod nové vlády proved se co možná bez zhoubných otřesů hospodářských a finančních. I Řecku, Bulharsku, Srbsku a Černé Hoře musí záležeti na tom, aby v krajích nově obsazených nastaly co nejdříve opět normální poměry. A poněvadž hospodářské otevření těchto končin závisí v přední řadě na cizím kapitálu, doporučuje komise balkánským státům co největší liberalitu. Veškerá právní jednání, s převodem pod nové panství spojená, měla by býti provedena bezplatně a vyslovena ovšem zásada, že společnosti koncessionářské, které byly dosud národnosti turecké, stávají se ipso facto srbskými, bulharskými nebo řeckými podle místa své činnosti. Zároveň rozhodnuto, že společnosti i soukromí podnikatelé musejí se v oboru zákonodárství živnostenského a dělnického podrobiti předpisům dotyčného nového státu; pouze v tom případě, že předpisy turecké byly příznivější — a s podmínkou, že výslovné ustanovení jest obsaženo v koncessní listině — bude nový stát povinen respektovati dotyčnou výsadu, po případě vykoupiti ji za přiměřenou náhradu, určenou smírčím soudem.

III. Peněžitá náhrada státům balkánským. Státy balkánské vzhledem ku značným požadavkům věřitelů Turecka nemíní se spokojiti pouhým rozšířením svého území, nýbrž požadují kromě toho i přímou válečnou náhradu od Turecka. Toto odvolává se sice na převážnou praxi doby minulé, že poražený stát obyčejně býval přidržen k válečné náhradě pouze v těch případech, kdy vítěz neosobil si žádného území

odpůrcova, ale spojenci poukazují proti tomu, že Turecko samo přerušením jednání londýnského zavinilo prodloužení války, čímž veškeré náklady a výdaje válečné zbytečně vzrostly. Velmoci s požadavkem spojenců nesouhlasí, zejména Německo stojí na straně Turecka, obávajíc se, aby jeho klient nebyl příliš zatížen a oslaben. Proto pojem »náhrady válečné« úplně opuštěn a finanční komisi v Paříži dána direktiva, aby zkoumala pouze, »zda poskytnutí náhrady peněžité spojencům (une compensation pécuniaire, nikoli l'indemnité de guerre!) dalo by se usmířiti s oprávněnými nároky Turecka a se zárukou, jíž požívají majitelé veřejných dluhopisů.« V poradách III. výboru pak precisoval ruský delegát Raffalovich stanovisko toto návrhem, aby válčící státy předložily seznam svých požadavků i s náležitým odůvodněním, při čemž měl býti brán patřičný zřetel jak na celkové výdaje válečné, tak i na povšechnou finanční, hospodářskou a sociální situaci každého státu. Měla se tak sestaviti jakási bilance celé války a vyšetřiti, co který stát válkou skutečně získal i jaké škody utrpěl. Spojenci podali tedy komisi podrobné memorandum, Turci na ně odpověděli, a celé jednání se pak ocitlo na mrtvém bodě. Válečnou náhradu může si vítěz vynutit mocí, ale jak zde sestavit válečnou bilanci mezi pěti účastníky, když rozhodnutí má se státi jednohlasně! Jak rozdělit ztrátu a zisk, aby celá válečná kampaň mohla býti alespoň formálně zakončena a likvidována! Prozatím uvedeny na přetřes některé specielní položky (na př. vydržování a přestěhování tureckých uprchlíků, vydržování válečných zajatců, škoda, způsobená civilnímu obyvatelstvu, náhrada řeckým lodím, jež byly před válkou i během války zadrženy v Cařihradě, náhrada Srbsku za neoprávněné zabavení vagonů a děl před vypuknutím války a j. v.), ale hlavní věc, to, co si balkánští vítězové pod pojmem peněžité náhrady za utrpené škody válečné představují, zůstává stále nevyřízena a bude předmětem ještě dlouhých jednání, až se balkánská finanční komise v Paříži znova sejde.

Shrneme-li tedy celé dosavadní jednání balkánské finanční komise v Paříži, vidíme, že positivních výsledků dosud nedocílila téměř žádných. Právě nejspornější a nejvýznačnější body — rozdělení tureckého dluhu a otázka peněžité náhrady — jsou dosud sotva zásadně formulovány, a dokud ony nebudou plně a všestranně rozřešeny, dotud bude válka na Balkáně vrhati temné své stíny na veškerý hospodářský i sociální život celé Evropy.

*

Válečné výdaje států balkánských za války proti Turecku činí podle oficielního memoranda, předloženého finanční komisi pařížské:

	vojsko	námořnictvo	zásobování
Bulharsko	773.234.696	—	15.992.783
Řecko	318.529.851	75.342.913	20,000.000
Černá Hora	100,631.100	—	2,500.000
Srbsko	574,865.000	—	16,000.000
Úhrnem	1.767,260.647	75.342.913	54.492.783

Kromě výživy mužstva a dobytka, nákladů na výstroj a střelivo atd. jest v číslech těchto započteno i zhoršení materiálu, služba zdravotní, ná-

klady dopravní a rekvisice dobytka. Armáda řecká počítá 2 franky denně na 215.000 mužů, 2·50 fr. na koně a mezka, 92·45 fr. na výstroj a 42·80 fr. na výzbroj. Bulhaři počítají 1·40 fr. na muže (563.076 mužů), 2·20 fr. na koně, 100 fr. na výstroj a 60 fr. na výzbroj.

*

Při posuzování nynější situace na Balkáně dlužno míti v prvé řadě zřetel na finanční poměry jednotlivých států balkánských. Proto podáváme v následujícím hlavní data, jež mohou k poznání poměrů tamních nejlépe přispěti.

Turecký dluh státní složen jest z pěti různých kategorií. Do třídy prvé počítají se půjčky, jichž správa upravena byla dekretem z r. 1876 a svěřena jest mezinárodní komisi kontrolní (L'Administration de la Dette publique ottomane). Patří sem t. zv. dluh sjednocený a známé turecké losy; nominelní kapitál činil v březnu 1912 úhrnem 49,975.854 tureckých liber. Do třídy druhé počítají se půjčky, zajištěné poplatkem egyptským a přebytkem příjmů ostrova Kypru (postoupeného Anglii); úroky vypláceny jsou přímo bez prostřednictví fisku i správy dluhu veřejného; patří sem půjčky z r. 1885, 1891 a 1894 — nominální kapitál 18,275.620 tur. liber. Kategorie třetí obsahuje půjčky kontrahované po r. 1876, jichž správa však byla rovněž svěřena administraci; jsou to zejména půjčky z r. 1890, 1896, 1903, 1904, 1905, 1901—1905, 1908, Bagdadská 1. serie a 2. serie — nom. kapitál všech dohromady 30,782.996 t. liber. Třída čtvrtá obsahuje dvě půjčky, jichž služba jest obstarávána různými ústavy peněžními: půjčku z r. 1893 a železniční půjčku drah východních z r. 1894, úhrnem 2,319.944 tur. liber. Konečně ve třídě páté zařazeny jsou půčky, zajištěné určitými příjmy státními, jež vybírá přímo stát; patří sem půjčka celní 1902, půjčka z r. 1909, t. zv. Soma Panderma, půjčka z r. 1911 a t. zv. Hodeida Hanaa — úhrnný obnos 24.596.396 tur. liber. Celkem tedy mělo Turecko v březnu 1912 v oběhu různých půjček za 125,950.610 tur. liber, k nimž dlužno připočísti ještě druhou část půjčky z r. 1911 u Deutsche Bank obnosem 3,960.000 tur liber. Kromě toho vybrala si vláda turecká během roku na zálohách u banky národní, cís. b. turecké, režie tabákové a u Deutsche Bank úhrnem 7,720.000 tur. liber, a bylo by k tomu připočísti ještě i značný dluh nezaložený, jehož výši však prozatím nelze určitě stanoviti. Jak z uvedeného přehledu tureckých dluhů patrno, jest nejdůležitější kategorie prvá. Úrokování a umořování její vyžaduje ročně 2,157.375 tur. liber, ale skutečný výnos příjmů, této kategorii vyhrazených, dosáhl v r. 1911—12 nejvyšší dosud výše 5,061.335 tur. liber, takže po úhradě všech potřeb ještě značný obnos přebývá. K výnosu tomu přispěly jednotlivé části evropského Turecka následovně: Drinopol 107.365, Drač 83.300, Mitylene 117.715, Bitolje 32.851, Soluň 362.054, dohromady 703.285 tur. liber. Poněvadž Drinopol a patrně i část ostrovů zůstane nadále Turecku, odhaduje se, že státní příjmy turecké budou v této kategorii zmenšeny asi o 538.000 tur. liber. Příjmy monopolu tabákového zmenší se asi o 255.000 tur. liber. I když takto odečteme, co Turecko na příjmech ztratí, přece ještě zůstane k úhradě půjček prvé kategorie 3,143.996 tur. liber čili o 1 mil. tur. liber víc, než jest skutečně potřeba. Věřitelé této kategorie jsou tedy dokonale

chráněni i v tom případě, kdyby celý sjednocený dluh a všechny losy zůstaly na účet Turecka a kdyby státy balkánské z celých 50 mil. tur. liber této třídy nepřevzaly ani haléře. Situace věřitelů ostatních čtyř kategorií není sice zrovna tak příznivá, ale nikde nehrozí nebezpečí, že by po odtržení evropských provincií ostatní Turecko nestačilo krýti řádné zúročení a umořování stávajících dluhů. Půjčky druhé kategorie nezávisí nijak na ztraceném území, s nimi tedy netřeba vůbec počítati. Všechny půjčky kategorie třetí mají svou specielní záruku až do výše 1,615.000 tur. liber, z nichž pouze 300.000 pochází z vilajetů evropských. Z půjček kategorie páté jest toliko půjčka z r. 1902 zajištěna na výnosu cel v Soluni a Drinopoli. Skutečné nesnáze způsobila by jen půjčka drah východních z r. 1894 (třída IV.) a snad právě z té příčiny zjednalo si rakousko-uherské mocnářství hned na počátku války většinu ve společnosti těchto drah zakoupením 51.000 akcií, aby mělo také příležitost a možnost zasáhnouti vlivným způsobem do konečného jednání mezi Tureckem a spojenci. Celkem tedy jest pravidelná úhrada státního dluhu tureckého dostatečně zajištěna i v tom případě, kdyby státy balkánské nevzaly na sebe žádné jeho části. Nesnáze právní a formální vznikly by pouze u několika specielních zápůjček, které jsou výslovně zajištěny na území od spojenců obsazeném. Jestliže tedy velmoci kategoricky požadují, aby vítězné státy balkánské převzaly na sebe část tureckého dluhu, nečiní tak ani tolik z péče o ochranu věřitelů, jako spíše, aby finančně posílily svého klienta, Turecko. Věřitelé by ochrany nepotřebovali, ale Turecku se má poskytnouti možnost, aby kontrahováním nových půjček hospodářsky otevřelo zanedbané dosud končiny Anatolie, Syrie a Arménie. Tam jsou teď obráceny zraky evropských velkofinančníků a skutečně také možno sledovati, jak všechno důvěrné jednání velmocí s Portou věnováno jest téměř výhradně otázkám asijským.

Ku správnému posouzení finanční situace Turecka nutno také znáti povahu a výši státních příjmů tureckých. Podle rozpočtu na r. 1328 (od 14. března 1912 do 13. března 1913) činí veškeré příjmy Turecka 3,051 millionů piastrů (= asi 675 mil. franků). Hlavní zdroje tureckých příjmů státních jsou následující: desátky 770 millionů piastrů, cla 500, daň pozemková 294, daň z dobytka 204, sůl 121, tabák 110, taxa za prominutí služby vojenské 108, kolky a poplatky z úředních jednání 90, pošta a telegraf 88, poplatek egyptský 78 millionů piastrů. Znalci financí tureckých vidí příznivé znamení v tom, že od r. 1324 (1908—9), od opětného zavedení ústavy, vzrostly turecké příjmy státní o víc než 100 millionů franků, a to bez jakéhokoliv zvýšení daní, pouze následkem přísnějšího provádění zákonů. Ztráta Tripolska a Kyrenaiky neměla na rozvoj příjmů státních téměř žádného vlivu, poněvadž tyto dvě vzdálené provincie státnímu pokladu ničeho nevynášely, ba naopak vyžadovaly jenom stálých nákladů. A ku podivu, bývalý finanční ministr Džavid bey neváží příliš těžce ani ztrátu provincií evropských. Podle jeho výpočtů činily příjmy evropských vilajetů v r. 1911—12 bez Cařihradu úhrnem 634 millionů piastrů, a sice připadá z toho na Drinopol 157, Soluň 223, Skadar 16, Bitolji 70, Kosovo 84, Janinu 46, dohromady 596 millionů piastrů, k tomu pak poměrná část výtěžku z režie tabákové, ma-

jáků, banky zemědělské a drah východních 38 millionů piastrů. Tyto příjmy z vilajetů evropských činí tedy asi jednu pětinu celého příjmu říše turecké, a odečteme-li od toho, co připadá na Drinopol a co převezmou státy balkánské na dluhu státním, odhaduje se celkové zmenšení státních příjmů následkem ztráty evropských vilajetů na 450 millionů piastrů, asi 100 millionů franků.

Celková státní potřeba rozpočtena byla pro uvedené období obnosem 3500 millionů piastrů, vykázán tedy rozpočtový schodek téměř 500 millionů, což není nic divného, poněvadž ani mladoturkům se nepodařilo odstraniti z rozpočtu chronický deficit, jímž jest celé státní hospodářství turecké ode dávna charakterisováno. Řádná potřeba evropských vilajetů přesahuje 600 millionů piastrů, z toho dvě třetiny připadají na potřeby vojenské. Aby udržela pořádek v Makedonii a Albánii, byla vláda turecká nucena chovati stále tři armádní sbory v Drinopoli, po jednom sboru v Soluni, Bitolji a Kosovu, a dvě divise v Janině a ve Skadru. V uvedeném obnosu nejsou však obsaženy ještě potřeby mimořádné, jak pro vojsko, tak pro práce a stavby veřejné. Evropské vilajety hospodařily tedy vždy s deficitem, jejž byly nuceny hraditi vilajety anatolské. Bývalý ministr financí Džavid bey soudí proto ve své úvaze o nynějším stavu Turecka, že ztráta evropských provincií jest sice bolestná pro turecké sebevědomí, ale s hlediska čistě finančního Turecku jenom prospěje. Až dosud veškerá pozornost a veškeré peněžní prostředky vlády cařihradské byly absorbovány Makedonií, Albánií a intrikami států balkánských. Od nynějška bude moci věnovati svou péči Anatolii, jejíž zemědělské a hornické bohatství překvapí jistě každého a nepotřebuje ku svému rozvoji než dostatek řádných cest a železnic, dokonalého zavodnění a dostatečný počet dělnictva. Budoucnost Turecka jest v Přední Asii a státníci turečtí jenom čekají na konečné urovnání zápletek balkánských, aby se mohli s finanční pomocí Evropy věnovati těmto novým svým úkolům. Ovšem této finanční pomoci bude Turecku nutně potřeba. V prvé řadě bude to velká půjčka likvidační, určená jak ku splacení záloh, převzatých v době války, tak k náhradě škod válečných; úhrada této půjčky bude kryta výnosem mimořádné daně válečné, jež byla prozatímně zavedena za války tripolské a nyní patrně bude stabilisována s výnosem asi 1500 millionů piastrů. Kromě toho bude nutně potřeba, aby velmoci svolily k požadovanému 4procentnímu zvýšení cel a aby i cizinci v Turecku usedlí podrobeni byli stejným daním průmyslovým a obchodním, jako obyvatelstvo domácí. Výnos těchto dvou reforem odhaduje se na 80 millionů franků a vláda turecká soudí, že obnos tento stačí k docílení rovnováhy ve státním rozpočtu.

SLEZSKO.

Školy. — O národní charakter slovanského učitelstva. — III. sjezd pro péči o slabomyslné a školství pomocné.

Skoro každý přehled začínám školou; je to přirozené, protože v ohledu hospodářském neníme skoro nic, v politice jsme bezmocni a tak hájíme aspoň školu, která lidu udržuje národní uvědomění.

Záležitost polské školy na Polské Ostravě oživila zase okresní školní rada frýdecká tím, že nařídila správci polské školy, aby sám za obec vyjednal nájem s Macierzí Szkolnou a opatřil pro školu pomůcky. Obec totiž chce zveřejnit školu, až bude řádně provedeno řízení o vyučování druhého zemského jazyka. Obec ovšem proti tomuto nařízení rekurovala, a protože rekurs má platnost odkládací, zveřejnění polské školy je oddáleno. V Rychvaldě zastávkovaly samy školní úřady: na zveřejněných školách totiž neustanovily učitelů, a kdyby Ústřední Matice Školská nebyla ustanovila dosavadní učitele, nebylo by se vůbec v Rychvaldě začalo na českých školách učit. Ošklivým způsobem proti českým školám rychvaldským pracuje místní polský obecní výbor: Matice chce mu totiž ponechat své školní budovy za jistý uznávací nájem, ale ovšem chce si vyhradit jistá práva při jmenování učitelů. Ale obecní výbor rychvaldský právě chce obsadit českou školu odrodileckými stvůrami, aby ji tak ubil, a proto zamítl výhodnou nabídku Matice a chystá se k stavbě nákladné budovy pro českou školu.

To je totiž slezská rarita, že na české (a polské) školy se ustanovují absolventi německých učitelských ústavů, ačkoli je dost absolventů z pedagogia českého na Polské Ostravě (a polského v Bobrku). Z doby, dokud slovanských ústavů ve Slezsku nebylo, mají německá pedagogia právo aprobovat také pro školy české a polské, což se konečně i nyní rozumí samo sebou, pokud jsou v platnosti t. zv. Zeynkova nařízení. Tito slovanští kandidáti z německých ústavů jsou často pravou zkázou pro národní charakter slovanských obcí: hlavně ovšem poškodili Poláky, ale i u nás strašlivým příkladem jejich působnosti je na př. obec Záblatí, jich vinou ohrožen je druhý sbor v Petřvaldě atd. Okresní hejtmani ve Frýdku a Fryštátě, Němec Jeleň a Polák Bobowski, snaží se českým obcím vnutit absolventy těšínského ústavu, ačkoli někteří abiturienti českého ústavu nedostali míst; prvního v tom podporuje »český« okresní školní inspektor Hofmann proti energickému odporu české většiny okresní školní rady, druhého německá okresní školní rada proti ne příliš silnému inspektoru Landsfeldovi. Na paralysování toho vymohli si polští poslanci letos v lednu, že těšínskému německému ústavu bylo vzato právo aprobovat také pro polské školy a že bylo přeneseno na smíšenou komisi složenou stejným počtem z profesorů německého a polského ústavu. Proti tomu zdvihli Němci strašný křik a počali rozsáhlou akci, která má už nyní ten úspěch, že vláda svedla k zelenému stolu zástupce polské a německé, aby se dohodli o zrušení toho výnosu a náhradách za něj; podstatou vládního návrhu je, aby těšínskému německému ústavu zůstalo dále právo aprobovat také pro polské školy, ale navzájem aby polskému ústavu v Bobrku

bylo přiznáno právo aprobovat pro školy německé. Pochybujeme, že by z tohoto kompromisu měli Poláci nějaký zisk.

Přistoupí-li však Poláci na tento vládní návrh, bude za souhlasu jednoho národa slovanského zpečetěn dnešní zvrácený stav, že ústav německý vychovává ty, kdo mají k národnímu uvědomění a národní hrdosti vést děti české a polské. A náš odpor proti této pedagogické zvrácenosti bude vyvracen poukazem na reciprocitu polského pedagogia. Nedávno jsme na tomto místě vytýkali slezskému vedení politickému, že za projednávání školských předloh na zemském sněmu nerozvinulo školskou otázku v celé šíři a že se nepřihlásilo s podrobným programem národní autonomie ve školství; nyní musíme tuto výtku podtrhnout a připojit novou proto, že se čeští poslanci slezští chovají lhostejně k jednání Poláků s Němci a vládou o práva absolventů německých učitelských ústavů ve Slezsku: když vláda na počátku letošního roku udělala Polákům velmi cenný ústupek, měli jsme se ho domáhat tehdy také my a nyní, kdy se jedná o upevnění a posílení starého nemožného způsobu, máme také my do toho co mluvit, protože následky eventuelní dohody poneseme stejně jako Poláci.

Poláci tolik tlačí na zveřejnění polskoostravské obecné školy, poněvadž jejich Macierz Szkolna octla se v takové peněžní tísni, že nepřijde-li okamžitá pomoc, bude muset některé školy zmenšit nebo i zavřít; úbytek příjmů proti minulému roku udává se na 90 tisíc korun. Ujalo se jí samo Koło polskie: říšští poslanci za den sebrali mezi sebou 6000 K, předseda Koła dr. Leo vymohl u zemského výboru haličského okamžité vyplacení zbytku subvence atd., zkrátka na zprávu o hrozícím zavření škol sešlo se v krátké době 35 tisíc korun, což vzbuzuje naději, že do konce roku bude sebrán i ostatní potřebný obnos. Hrozivé finanční situaci Macierze Szkolné byla věnována mimořádná valná hromada spolku, která mezi jiným odhlasovala protest proti tomu, že vláda letos poskytla orlovskému gymnasiu tak nepatrnou subvenci (2000 K), zatím co zřídila dvě nové zbytečné střední školy ve Slezsku. U nás taková přízeň vůči slezským Maticím ani zdaleka není, ačkoli jejich úkoly přes upřílišenou zdrželivost kvapem rostou: M. O. L. zřídila letos dvě nové, naprosto potřebné školky (v Hrušově a Karviné) a musí už bezodkladně stavět druhou polovici budovy pro reálné gymnasium v Orlové, které má letos v primě 92 žáků, více než má prima polského gymnasia; celkem má v pěti třídách 270 žáků.

První týden v říjnu konal se na Polské Ostravě III. český sjezd pro péči o slabomyslné a školství pomocné, který měl pěkný průběh a bude mít snad úspěchy i v kraji, kde se konal, v kraji, kde v ubohých poměrech hospodářských a mravních se hodně rodí dětí zakrnělých a zanedbaných tělesně i duševně. O slabomyslných dětech na českých školách slezských referoval p. nadučitel Fr. Eliáš z Orlové. Konstatoval, že ve Slezsku rapidně stoupá procento dětí slabomyslných; hlavními příčinami vzrůstu je chudoba, alkoholismus, předčasná práce v továrnách a dolech a výstřednosti i nemoci pohlavní. Nejzhoubněji řádí alkoholismus, jehož zhoubný vliv sesiluje nedostatečná výživa v dělnických rodinách, nedokonalý oděv a byt, před-

časné kouření. Zemědělská část Slezska (Opavsko, Bílovecko a z části Frýdecko) vykazuje poměrně malý počet dětí slabomyslných. Na Opavsku a Bílovecku z jedenácti tisíc dětí loni školu navštěvujících bylo zjištěno jen 13 slabomyslných (ovšem data jsou neúplná a také nepřesná, protože většině učitelů chybí měřítko pro rozeznávání slabomyslnosti). Na Frýdecku jsou poměry mnohem horší, jednak že kraj je chudší, hornatější, jednak průmyslovější, a to zvláště v okolí Frýdku, kde mladá děvčata v tkalcovnách připravují se o životní sílu. Nejhorší poměry panují v slezské části uhelného revíru ostravskokarvinského: ze sedmi tisíc dětí na slezském Ostravsku zjištěno 40 slabomyslných. Přesná statistika je z okresu fryštátského, kde se učitelstvo na popud referentův zabývá touto otázkou již déle: tam mezi 6082 žáky českých škol je 119 slabomyslných. Okresní konference českého učitelstva v tomto okrese usnesla se před dvěma lety zažádati o zřízení pomocné třídy. Referent zakončil svou přednášku žádostí, aby zemská vláda opatřila řádnou statistiku slabomyslných dětí ve Slezsku a dle ní zařídila péči o ně. Ihned buďtež otevřeny třídy aspoň na Polské Ostravě a v Orlové, později v Lazech, Frýdku, Ratimově, Opavě a Morávce (Němci mají ve Slezsku tři třídy pomocné, dvě v Opavě a jednu v Krnově). Dále jest potřebí, aby pro Ostravsko a přilehlé kraje mimo školu zřídily se feriální osady pro slabomyslné děti v Bezkydách, aby byl ve Slezsku zřízen český ústav pro slabomyslné a zpustlé žáky a aby na polskoostravském učitelském ústavě dostalo se kandidátům učitelství základního poučení o dětské slabomyslnosti.

Slezskými poměry zabýval se také p. nadučitel Al. Schallenberger v referátu: Dítě zanedbané a opuštěné na Ostravsku; nakreslil v něm strašlivý obraz hmotné i mravní bídy dětí rodičů potulných, propadlých alkoholu a vůbec rodičů, kteří buď nemohou nebo nevěnují dítěti nějaké péče. Děti ty lze zachránit pro společnost jen ve výchovnách a ochranovnách, kterých není. Na Ostravsku je na 300 dětí opuštěných a zpustlých, z nichž toliko jedno mohlo býti umístěno v zemské vychovatelně v Těšíně. Řečník žádal, aby byl zřízen dostatečný počet výchoven a pro Ostravsko aby byl zřízen zvláštní ústav, který by odpovídal zvýšenému procentu zpustlých a zanedbaných dětí v kraji ostravském.

Speciální referát o slezském dítěti podbezkydském měl p. nadučitel V. Slíva z Dobré. Na horách je, jak praví přísloví, počátek vody, ale konec chleba. Tento materielní nedostatek působí zhoubně na obyvatele Bezkyd a přirozeně působení to nejvíce cítí útlé děti. Co nevykonal nedostatek, to doplňují místecké a frýdecké fabriky, v nichž mladá děvčata připravují se o zdraví. Stávají se z nich pak ovšem matky, které rodí nezdravé děti. A tyto nezdravé děti nutí se v přečastých případech k práci, zejména k těžké práci hospodářské. Děti měly by se míti poněkud lépe ve školách, tam by měly míti dostatek světla a jakousi radost ze života. Ale ani tu není tomu tak. Předně návštěva škol trpí, je nedostatečná, rodiče přidržují děti k práci — a sami žádají přečasto, aby už v šestém školním roce děti ze školy byly propuštěny — a ty děti, které do školy přijdou, kupí se mnohdy v nezdravých mučírnách. Pravidelně bývá v jedné třídě až 80 dětí. Za takových okolností těžko se vyučuje.

Těžko se učí dětem hladovým. Při každé příležitosti oslazují si gorali život alkoholem, který dávají okoušeti i svým dětem. Proto je mezi školní mládeží podbezkydskou mnoho dětí zpustlých, nemocných a také slabomyslných. Není-li v obecných školách místa pro děti normální, tím méně je tam místa pro děti slabomyslné. Na Frýdecku jeví se nutná potřeba pomocné školy, je nutně třeba zvýšené péče o sirotky, kterých je dnes ve frýdeckém okrese 130.

Při sjezdu konala se důvěrná schůze slezských pracovníků, která se radila o tom, jak ve Slezsku organisovat péči o mládež nenormální a zanedbanou. Mimo jiné bylo usneseno zřídit ve Slezsku dle vzoru Čech a Moravy okresní sirotčí spolky. Provedením tohoto úkolu byly pověřeny starostenské sbory, z nichž některé už přípravné práce vykonaly.

K. O.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Žalostný stav rakouských státních financí podle půlletního rozpočtu na rok 1914. — Odstavování nezbytných potřeb hospodářských na prospěch požadavků válečných; kupení státních dluhů. — Selhávání státních důchodů strašně drahý úvěr a útěk mladých a tělesně nejschopnějších lidí do ciziny — Nové státní výpůjčky uherské i rakouské; pokladniční poukázky města Vídně. — Pražské obecní hospodářství. — Nadbytečné nominální zadlužování států; emise francouzské 3%ní renty 1400 mil. frs.

Při zahájení letošního podzimního zasedání říšské rady byl předložen poslancům rozpočet na půlroční dobu r. 1914. Stalo se tak po známé už dohodě všech tří našich vlád (společné, rakouské a uherské), aby příští rozpočty počínaly vždy 1. červencem a končily 30. červnem roku následujícího. Důvodů pro tuto změnu bylo by dosti; ale onen hlavní důvod, který se pro tuto formální novotu předstírá, u nás v Rakousku jistě není správný, ani upřímný. Aby prý říšská rada měla dosti času projednati a vyříditi rozpočet do konce června, když jí bude předložen někdy v únoru. — Nuže říšská rada dostávala předlohy budgetní v říjnu, pravidelně však o ně do vánoc ani nezavadila, po vánocích je sice někdy projednával rozpočtový výbor, ale ani ten obyčejně s nimi nebyl hotov do polovice roku a stěží jen dosaženo bylo toho, aby aspoň rozpočtové provisorium bylo říšskou radou přijato do konce června. Když tedy rozpočet nebyl říšskou radou projednán od října do července, jak se může čekati, že bude v čas vyřízen od února do června? A když už jsme toliko na nuzně sehnaná rozpočtová provisoria odkázáni, nezáleží věru na tom, kterou právě dobou takové provisorium počíná.

Ostatně i ta rozpočtová provisoria se vymohla od říšské rady pravidelně jen pohrůžkou, že bude užito absolutistického rozhodnutí na základě čl. 14. Absolutismu jsme však úplně zvykli a zcela nepokrytě jej prohlásil také nejvyšší správní soud bez přílišného odporu v obecenstvu.

Tedy nějaké spásy ani nápravy žalostných ústavních poměrů našich od novoty jiného počátku pro rozpočtový rok čekati nesmíme. Za to se úplně zatemňuje a stěžuje přehled našeho státního hospodářství, kdybychom je chtěli posuzovati podle podané předlohy rozpočtové na dobu prvního půlletí r. 1914. Teprve rozpočet na rok 1914/1915 ukáže trochu, jaký je stav našeho státního hospodaření.

Že jsou však naše finance veřejné (ať státní ať jiné) zoufalé, o tom ani nynější kusý rozpočet nenechává ani nejmenší pochybnosti. Vydání pro první polovici 1914 činí 1.564½ mil. K, i jsou asi o 6½ mil. K menší, než by odpovídalo vydáním na celý rok 1913. (Rozpočet na r. 1913 byl i s dodatečně schválenými úvěry stanoven na 3142 mil. K.) — Mohlo by se tedy zdáti, že se jednou již zastavil vzrůst státních vydání. Ale to je jistě zdánlivé a vysvětluje se pouze tím, že z a nynější hrozné tísně úvěrní se všecka vydání, jež nejsou zcela neodbytná, pouze na čas odstavují. Kromě toho se veliká vydání účtují mimo rozpočet jako mimořádná a uhrazují se ovšem také mimořádně novými dluhy.

Jak se tomuto půlročnímu rozpočtu hledělo ulevit, uvidí se nejlépe z toho, co věnováno bylo na investice státních drah a telefonů v r. 1913 (po případě v dřívějších letech) a co se přikazuje na to do polovice r. 1914. Podle rozpočtu 1913 na pořízení vozidel a na jiné investice státních drah pamatováno bylo 130 mil. K (a to bylo již tehdy poznačeno za minimální sumu, málo postačující), — kdežto na týž účel do 1. července 1913 jen 30 mil. K se požaduje. Na telefony bylo povoleno v dvouletém období 1912—13 52 mil. K, kdežto pro následující půlletí se požaduje pouze 5¾ mil. K. Tedy na dráhy a telefony se redukovaly požadavky proti dřívějšímu již zhola nedostatečnému budgetování asi o 44 mil. K! A tak byla i jiná vydání co možná »škrcena« (»gedrosselt« to označovalo samo úřední názvosloví).

Z toho už se dá posoudit, že nás čekají za to tím větší vydání v následujících rozpočtech, oč hůře nynější rozpočet zůstává za potřebami, které jinde by jistě se neopovážili odstavovati. Jak se v tom směru dovede šetřiti, pro to jest nejlepším dokladem, když se nechají budovy erární tak zpustnouti, že ve vysokoškolských učebnách se pak probořují stropy. Tu nakvap se musí zastaviti vyučování, musí se pronajímati nové zase nepostačitelné místnosti v soukromých domech a velkým nákladem se všelijak slátají staré zetlelé budovy, v kterých vůbec se ani nemělo nikdy vyučovati, jelikož se k tomu účelu naprosto nehodily. České vysoké školy i jejich posluchačstvo by mohlo pro takové znamenité šetření podati nejpěknější ukázky, ale nejsou na tom o mnoho lépe ani školy ostatních národů v Rakousku!

Ale přese všechno »škrcení« nejnutnějších vydání nebylo možno docíliti v rozpočtu na nejbližší půlletí zdaleka rovnováhy. N e m é n ě n e ž 142 mil. K m u s í s e k r ý t i ú v ě r e m, n o v ý m i s t á t n í m i d l u h y. A na tento půlletní schodek projektuje se rentový dluh (4%ní) přes 172 mil. K. V tom ovšem jsou zahrnuty pouze nejnaléhavější potřeby běžné a není postaráno o potřeby budoucí, které jsou na obzoru při provádění nového branného zákona, při rozmnožení mírového stavu armády

na 600.000 mužů, při stavbě povolených a zhotovovaných už čtyř dreadnoughtů a při čtyřech dreadnoughtech nově požadovaných.

K těmto všem novým dluhům připojí se naléhavé požadavky staré, které jsou vázány na nejbližší lhůty, totiž splaceni 92⅓ mil. K. 4%ních prošlých pokladničních poukázek a 4½%ních pokladničních poukázek 25 mil. dollarů (= 123½ mil. K) od amerických věřitelů převzatých. K tomu státní pokladny jsou však do dna vyčerpány vydáními mobilisačními a musí se tedy aspoň z části novými penězi zásobiti. Lze tedy čekati dohromady v nejbližší době bezmála 500 mil. K nových dluhů rakouských a podobnou, ne-li vyšší potřebu mají také v Uhrách, kterou tam už počali uhrazovati novými krátkodobými výpůjčkami úrokovanými (od státu) přes 7% ročně.[1]

K tomu sluší dodati, že již pro r. 1912 i 1913 byly příjmy a vydání velmi optimisticky odhadovány. Za r. 1911 účetní uzavírky ovšem po upotřebení povolených úvěrů vykazovaly ještě 42½ mil. K přebytek, kdežto pro rok 1912 skonstatován proti rozpočtu schodek 8½ mil. K!

Tato žalostná situace našeho státního rozpočtu ovšem je velmi dobře patrna také naší státní finanční správě. Vždyť z toho důvodu uchýlil se Zaleski, ministr financí, na dovolenou a nynější správce ministerstva Engel otevřeně doznává, že další podobné hospodaření je nemožné. Ale, kde hledá léků pro tyto hrozné úzkosti, tam jich nikde nelze viděti: »Nutno prý co nejvíce omeziti všecka vydání, která nejsou naprosto nezbytná a zvýšiti na druhé straně náležitě státní důchody.«

Co je platno jakkoli omezovati státní vydání na všech možných stranách, když ministr vojenství, správa válečného námořnictví i ministr zeměbrany ve spolku s ministrem zahraničních záležitostí stupňují své nároky naprosto bez jakýchkoli ohledů na finanční zdroje obou států? Vláda nesvoluje k žádnému zákonu a nepřipouští jej k sankci panovníkově, jakmile vyžaduje jen trochu většího nákladu. Zastavily se úplně stavby vodních cest a nutná úprava řek, oddalují se nezbytné investice na drahách, zanedbávají se všecky státní podniky vůbec, které by jistě dávaly značné čisté výtěžky, ale na udržování t. zv. »velmocenského« postavení se naprosto nic nešetří, nedbá se, že jsou tu ročni stamillionové deficity, že je nutno dělati milliardové nové dluhy, že úroková míra dostupuje pro nejspolehlivější dlužníky lichvářské výše! Co pomohlo vládě, že odmítla zákon o služební pragmatice úředníků, který by vyžadoval asi 35 mil. K většího ročního vydání, dokud na jeho úhradu nebudou povoleny nové daně? Mezitím se nevydávaly snad jen desítky millionů na vojenské nezbytnosti, nýbrž hned se vynaložily a ještě vynaloží sta a tisíce millionů K bez jakékoli úhrady. Není v takovém počínání viděti, že se sice cedí komáři, ale velbloudi se beze všeho polykají? Pokud v tom směru neucpou se ony největší díry, kterými nejvíc mízy našemu

[1] Upisovatelé dostávají sice jen něco přes 6½% ročních úroků, ale bankovní provise emisní a jiné výlohy zdražily pro stát roční úrok přibližně asi na 7¼% až 7½% ročně. Takové úhrady ovšem nemohou napravovati všeobecnou úvěrní tíseň.

národnímu hospodářství utíká, není pomyšlení, že by se ucpáváním malých, nepatrných trhlinek udržela potřebná nutná hladina státních zdrojů důchodových.

A jak se mají zlepšiti úvěrní poměry a kterak lze snížiti úrokovou míru, když se požadují stále nové a nové kapitály na účely zcela neproduktivní, ba přímo proti vší naší produkci směřující? Budeme snad znamenitě vyzbrojeni, ale pozbudeme ještě ony chatrné zbytky zahraničního odbytu u všech sousedů, kteří mají odůvodněné strachy z našich příprav válečných. A jak příšerně se osvětlily následky toho u obyvatelstva domácího tím nejvíc postiženého! Na statisíce mladých lidí službou vojenskou povinných uteklo do ciziny za oceán; říká se, že byli k vystěhování svedeni agenty a nesvědomitou paroplavební společností (»Canadian Pacific«), které vláda dala koncessi, jíž bylo zneužito. Ale což by se mladí snaživí lidé dali k opuštění rodné země a k úplnému vystěhování tak snadno svésti, kdyby se jim doma jen trochu obstojně vedlo? Není právě tato vystěhovací horečka a tak snadné její rozdmýchání od všelijakých agentů nejhorším příznakem všeobecné bídy, která vypuzuje tělesně nejzpůsobilejší lidi z domova? Proti tomu budou také nejpřísnější vystěhovalecké zákony bez moci; stíží sice poněkud vystěhování, zhorší snad i hospodářské podmínky pro vystěhovalce samy, ale kdo bude chtít opravdu utéci, toho sotva budou moci doma zadržeti. Ano přísné vystěhovalecké zákony mohou zlo i pohoršiti, že přeruší se jakékoli styky mezi vystěhovalci a jejich bývalou vlastí.

*

Důsledky rozvráceného státního hospodaření v obou polovicích naší monarchie se nutně obrážejí také ve vysoké úrokové míře pro všechny úvěry, jak veřejné, tak soukromé. Nejlepší dlužníci musí platit již delší dobu, přes jeden rok, 6—7 procent, státy, země a obce si vypůjčují na 7—8 procent, a kdo nemůže poskytnouti naprosto spolehlivých záruk nebo nedá v zástavu nejjistější hodnoty, ten je nucen platit přes 8—12 procent ročních úroků. Že tím je téměř veškeré podnikání ochromeno, není k tomu potřebí již dokládati; a podniky, které nestojí na nejpevnějších základech, viklají se nebo bez milosti se propadají. Tím však stupňuje se drahota a ta tím hůře doléhá na nemajetné třídy, čím více zároveň se ztenčují příležitosti k výdělku, a čím více lidí pozbývá svého zaměstnání. Že tím také pomalu se budou uskrovňovati příjmy státu a ostatních veřejných hospodářství, o tom nelze pochybovati. Tu pak může selhati také berní šroub, třeba byl sebe tužeji utahován.

A pro to doklady velmi pádné podal sám správce ministerstva financí v úvodu ke svému půlročnímu rozpočtu. Výnos spotřebních daní byl od 1. ledna do konce září r. 1913 o 4¾ millionu K menší nežli za touž dobu v r. 1912 a cel bylo na hranicích letos odvedeno o 8½ mill. K méně nežli za tři čtvrtletí r. 1912. Při tom sice spotřební daň z cukru stoupla o 13 mil. K proti roku 1912, protože loni byl cukr náramně drahý a jeho požívání se co možná omezovalo, ale proti roku 1911 je výnos daně z cukru za rok 1913 přece jen menší! Tady je nejcitlivější upomenutí naší finanční správě, že nelze spoléhati na náležité zvýšení státních

příjmů pouhým stanovením vyšších daňových sazeb. Spotřebitelé se uskrovňují, jakmile se jim zboží vysokými daněmi příliš zdražuje.

*

Pro snížení úrokové míry na dohledné doby v Rakousku jsou velmi špatné naděje. Jak také mohou býti věřitelé pohnuti ke zmírnění svých požadavků, když se jim stále nově nabízejí zcela bezpečné vysoké úroky nejen od obou států v monarchii, nýbrž i od velikých měst našich? A při tom forma úvěru je taková, že mohou čekati ještě na nové zisky v budoucnosti. Nejlepší doklady najdeme pro to právě z letošního roku.

Rakousko zadalo železniční půjčku v Německu na velmi vysoký úrok a vedle toho dostalo 25 millionů dollarů se severní Ameriky na úrok roční přes 7 procent. Ale dluh ten již bude co nejdříve splatný a nové dluhy se chystají ve výši 172 mil. K na únor 1914. Uhři prodali v říjnu 150 mil. ℳ nových pokladničních poukázek a vyměňují 250 mil. K starých poukázek na úrok, který činí pro věřitele přes 6½ procenta, ale který pro stát následkem bankovních provisí i jiných výloh snad bude až 7½ procenta ročně. A nové ohromné úvěry uherské se ohlašují zase pro nejbližší doby zrovna jako rakouské. Při tom forma dluhů je přímo osudnou, jelikož jsou to úvěry krátkodobé, které za půltřetího roku bude nutno zase obnovovati. Tak již brzy bude v oběhu na 1000 mil. K pokladničních státních poukázek uherských a rakouských, které jako Damoklův meč vznášejí se nad hlavami dlužníků.

K tomu přistupuje Vídeň se svým novým dluhem, které bylo povoleno zrovna nyní vydati 60 mil. říšských marek v pokladničních 4½procentních poukázkách. Ty byly hned prodány za velmi nízký kurs 93·6 procenta a jsou splatny za 2½ roku (15. května 1916). Za těchto podmínek platí obec vídeňská přes 7½ procenta ročních úroků! Když k takovým úrokům svoluje dlužník podobné solventnosti jako Vídeň, jakých podmínek se mohou nadíti ostatní dlužníci, kteří nemohou stejných záruk věřitelům nabídnouti? Věřitelé zajisté nepotřebují snižovati své ohromné nároky, když se jim naskytá tak mnoho převýhodných nabídek od nejlepších a nejspolehlivějších dlužníků. Proto marné jsou naděje, že by se mohla úroková míra v nejbližší době podstatně snížiti.

Vůči tomu jsou ovšem kapitály, jichž potřebovala nedávno Praha (25 mill. K), mizivou veličinou, a byly zajisté ohledy na domácí trh úvěrní jenom vytáčkou a nejapnou omluvou toho fakta, že se pražská půjčka smluvila s německými bankami (s přibráním jediné banky Živnostenské). Ale Praha si vůbec nyní neměla vypůjčovati více, než co bylo nezbytně třeba, a to mohla bez jakéhokoli otřesu dostati velmi lacino u své vlastní obecní banky, u Pražské městské spořitelny. Potřebovala pouze vydati nejvýše asi 4 nebo 5 mil. K 5procentních kommunálních obligací, které kromě toho mají úlevu rentové daně a nemusila platit jistě vyšší úroky, než asi rovných 5 procent ročně, a mohla později úroky ty podle klesající míry úrokové postupně snižovati. Místo toho se však Praha zavázala asi ke dluhu šesteronásobnému, než nutně potřebovala, a platí z něho (s daněmi a jinými výlohami) skoro

6 procent úroků ročně bez naděje, že bude moci brzy ono úrokové břímě snížiti.

Kdyby však pražské obecní zastupitelstvo nebylo bývalo svedeno k vydávání zcela zbytečných peněz na úplně nepotřebné nemovitosti, jak toho je nejkřiklavějším a nejsmutnějším příkladem úplatkový skandál při koupi Rennerova velkostatku v Michli, zajisté se mohla nyní Praha obejíti bez jakéhokoli dlužení. Vždyť v tom jediném případě jde o sumu téměř 2,900.000 K, která byla aspoň prozatím nejen zcela neužitečně vynaložena, nýbrž na kterou se musí ročně ještě přes 120.000 K (úroků, splátek a jiných vydání) vynakládati. Tedy od r. 1910 vzrostla vynaložená cena na onen pro Prahu nyní zbytečný velkostatek přes 3¼ mil. K. Tato suma sama by stačila, aby se nyní Praha nemusila ucházeti o úvěr! A podobných výhodných a tak nutných koupí provedla Praha několik. Ovšem bez těchto koupí nebyly by ani možné statisícové provise a úplaty, jež se musily dáti těm, kdo si je zasloužili prosazením těchto obchodů v obecním zastupitelstvu.

*

Záhubný zvyk, dělati mnohem větší dluhy nominální, než co dlužníkovi věřitelé vyplatí, není možno nijak vypleniti. Finanční ministři nechtí nijak pochopiti, že je pět více, než čtyři, ačkoli to jinak chápou zcela snadno ti nejprostší smrtelníci. Tak u nás je nyní úroková míra pro státní rentové půjčky bez odporu pětiprocentní. Ale přes to se projektuje stále jen výdej rent 4procentních. Tak i v tom smyslu je zmínka v rakouském rozpočtu na první polovici roku 1914. Renta 5procentní by se jistě dala prodati za paritní kurs, ale raději se udělá dluh nominálně o 25 procent vyšší a zaplatí se stejné úroky, jako při půjčce pětiprocentní. Vydá se na př. 250 mil. K 4procentní renty místo 200 mil. K 5procentní renty, za kterou by se stejně utržilo, co za 250 mil. K renty 4procentní! Že je dluh 250 mil. K větší, než 200 mil. K, to by mohli snadno věděti také finanční ministři, když to vědí přece všichni ostatní lidé. Ale finančním ministrům je patrně milejší větší dluhy dělati a platiti pak na věčné doby vyšší úroky, nežli udělati menší dluh a nechati si možnost nyní sice stejně vysoké úroky snížiti v budoucnosti, až budou poměry příznivější.

Podle toho receptu se také zachoval francouzský finanční ministr Dumont, který vydává nyní 1400 mil. franků 3procentní renty za nízký kurs 84 procent. Při tomto kursu by jedině byla na místě půjčka 3½procentní, která by se ve Francii lehko prodala za paritní kurs nebo blízko něho. Ale tyto pravdy tak samozřejmé těžko lze vštípiti a uplatniti na povolaných a rozhodujících místech! Lépe si počíná belgická finanční správa, kde se chystá rovněž státní výpůjčka 1000 mil. franků (ke konci tohoto roku nebo počátkem příštího), ale nevolí se pro ni renta 3%ní, jako jsou dosavadní belgické renty, nýbrž renta 4%ní, aby se nemusil dělati nominálně o mnoho vyšší dluh, nežli co by státu bylo vyplaceno.

—*ek.*—

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Předloha zákona o vystěhovalectví. — Zpráva živnostenských inspektorů za rok 1912. — Zlepšení zákona o bytové péči. — Humanní stanovisko finanční správy v otázce dělnických exekucí. — Statistika sprostředkovatelen práce v Německu. — Výsledky pojištění proti nezaměstnanosti v Anglii. — Městská pojišťovna proti nezaměstnanosti v Kolíně n. R. — Praha a nezaměstnanost.

Sensací dne je vedle pražské koupě michelského velkostatku stále ještě aféra Canadian Pacific Railway Company. Ministerstvo vojenství vystoupilo ostře proti přeplavní činnosti této společnosti v Rakousku, dalo zatknout všechny její rakouské činitele a uzavřít filiálky, ježto společnost tato prý láká z Rakouska vystěhovalce i vojenskou službou povinné, takže v některých obvodech Haliče, Bukoviny a Dalmácie při odvodech chybí i dvě třetiny branců. Hrůza hrůzoucí! Ustrašené oči »Reichspostu« a ostatních křesťanskosociálních listů viděly v tom již prsty Ruska, které tímto způsobem snaží se oslabiti vojenskou zdatnost Rakouska, aby Rakousko branců zbavené pak přepadlo a — hrozné perspektivy se tu otevírají!

Aféra má silnou pikantní příchuť řevnivosti ministerstva války proti ministerstvu obchodu, které loni udělilo koncesi Kanadské pacifické, doufajíc, že za její pomoci zdaří se mu zdvihnouti význam terstského přístavu a hlavně — zlomiti monopolní postavení severoněmeckých přeplavních společností, ovládajících i Austro-Americanu. A podivno! Loni teprve dostala Kanadská pacifická koncesi, a letos již ohrožuje základy Rakouska! Vystěhovalectví z Rakouska bylo veliké ovšem již dříve, letošní stoupnutí jeho připadá ovšem z největší části severoněmeckým plavebním společnostem, které pro vystěhovalectví agitují stejně jako kanadská, jedině s tím rozdílem, že kanadská je zavázána přeplavovat pouze vystěhovalce, kteří se prokáží dokumenty, kdežto německé společnosti žádných dokumentů nežádají a podobný požadavek ústy p. Ballina přímo odmítly. Ale Rakousko bylo ohroženo teprve, když kanadská vystoupila ze severoatlantického poolu a snížila přeplavní sazby, čímž i německé společnosti byly donuceny svoje sazby snížit. Tu teprve objeveno veliké nebezpečí pro Rakousko, počíná »vláda Grünhutova«, který se objevuje jako mesiáš, k jehož příchodu hlaholí všechny křesťansko-sociální trouby. Až někdy bude tato stránka rakouských dějin vypsána, nebude náležeti k jeho nejskvělejším!

Ale jeden positivní výsledek již mělo toto křížové tažení Grünhuta, ministerstva války, »Reichspostu« a spol. Rakouská vláda předložila sněmovně návrh zákona o vystěhovalectví. Vystěhovati se může každý, pokud dovoluje branný zákon, vláda však může vystěhovalectví do určitých zemí zakázat. Každý vystěhovalec musí míti pas. Verbování dělníků do zemí mimoevropských, verbování horníků, stavebních a zemědělských dělníků do všech zemí je vázáno na svolení ministerstva, a udělí se pouze po složení kauce 2500 až 50.000 K. Najímání dělníků je přípustno pouze na základě písemných smluv, obsahujících ustanovení o mzdě, pracovní době, hrazení cestovného, výplatní lhůtě, výpovědní lhůtě, náhradě

za práci přes čas a pod. Zprostředkovatelé musí vésti záznamy naverbovaných dělníků a ručí za dodržení smluv. V případě nedodržení jsou dělníkům povinni náhradou až do výše 100 K, jež se uhradí z jejich kauce.

Pro dopravu vystěhovalců je třeba koncese, jež se udělí teprve po složení kauce nejméně 100.000 K. Přeplavní tarify podléhají schválení vlády, která si vyhrazuje také dozor na stravování a hygienické poměry přeplavních lodí. Za každého vystěhovalce musí společnost zaplatit poplatek 10 K; mimo to je povinna poskytnouti na každé lodi, na níž jede alespoň 50 rakouských vystěhovalců, čtyři volné lístky první třídy pro vystěhovalecké komisaře, mezi nimiž je také — kněz! Honorář těchto komisařů hradí společnost, která jej přirozeně, stejně jako poplatek, přesune na bedra vystěhovalců, z nichž stát takto ještě »na posledním z vlasti kroku« vymačká slušné obnosy a — zaopatří řadu kněží a přebytečných byrokratů.

Rakouský návrh zákona o vystěhovalectví nepatří do hlídky sociální, máť vysloveně policejní ráz. Jeho účelem není ochrana vystěhovalců, nýbrž ztěžování vystěhovalectví v zájmu branné síly státu a v zájmu velkostatkářů a podnikatelů. Proto také návrh vládní byl všemi řečníky užšího výboru rozpočtového odsouzen. Výbor přijal návrh poslance Kolischera, který ve zvýšení číslic vystěhovalectví v prvním pololetí 1913 spatřuje hlavně účinek krise, projeviví se v Rakousku, zejména v Haliči a v Dalmácii, silněji nežli v jiných zemích; pokud je toto zvýšení poškozením branné moci státu, je vysvětlitelno také jen všeobecnými hospodářskými příčinami. Nebyl to žádný sociální demokrat, nýbrž vládní poslanec Steinwender, zpravodaj rozpočtového výboru, který poukázal k tomu, že by bylo nebezpečno vystěhovalce zadržovat v Rakousku, poněvadž tu pro ně není zaměstnání. Proto musí se provádět politika, která by umožnila obyvatelstvu rakouskému, aby se uživilo doma. V podobném smyslu odsoudila návrh vystěhovaleckého zákona také »Frankfurter Zeitung«, která v něm spatřuje návrat k absolutistickému systému 17. a 18. století. Nejpůsobivější prostředek proti vystěhovalectví a nesvědomité agitaci je poskytnouti občanu vlast, kterou miluje a má příčinu milovati. Ohromné číslice vystěhovalců ukazují, že Rakousko takovou vlastí n e n í!

*

Z p r á v a ž i v n o s t e n s k ý c h i n s p e k t o r ů z a r o k 1912 konstatuje vzrůst počtu továrních závodů ze 16.181 na 16.929. Z těch bylo prohlédnuto 12.166, vedle 13.814 závodů bez motorických strojů. Prohlédnuté živnostenské závody zaměstnávaly celkem 1,340.354 dělníků. Živnostenským inspektorům bylo hlášeno 659 stávek, 34 výluk a 96 pracovních sporů, urovnaných bez boje. Inspektoři zprostředkovali ve 114 stávkách, 11 výlukách a 35 sporech. Udání na základě § 9. zák. o živn. insp. učinili 1233 proti 1189 podnikatelům pro 2520 přestupků; jiných udání 640 proti 635 podnikatelům pro 752 přestupků.

Živnostenských závodů bylo nově zřízeno 840, rozšířeno 620 a zrušeno 250. Novostavby vyhovují bezpečnostním nařízením; vůbec možno konstatovat, že se zařízení bezpečnostní již vžívají. Nemalou zásluhu o to

má také stálý vzrůst elektrisace hnacích strojů. Úrazů bylo hlášeno 92.317, z nichž 704 smrtelných.

Počet mladistvých osob, protizákonně zaměstnaných, obnášel 2153, z nichž 948 mužských a 1205 ženských; mezi nimi bylo 70 dětí mladších 12 let.

Pracovní doba byla v četných závodech zkrácena, takže ve městech jen zřídka ještě je delší pracovní doba nežli 10hodinná, hlavně v oděvnictví.

Hospodářské postavení dělníků utvářelo se působením balkánské války, omezením vývozu na Balkán a zvýšením úrokové míry velice nepříznivě; nejvíce byli postiženi textilní a krajkářští domáctí dělníci, kteří ke konci roku ztratili veškeru obživu. Příznivou byla pouze situace dělníků zaměstnaných při výrobě vojenských potřeb. Mzdy celkově stouply, v jednotlivých závodech však, nedostatečně zaměstnaných, byly redukovány. V bytových poměrech také nenastalo zlepšení, nedostatek malých bytů je hlavně ve velkých městech velmi citelný.

*

1. září nabyla platnosti změna §§ 2. a 3. zákona z 28. prosince 1911 ř. z. čís. 244 o státní podpoře bytové péče. Pro leta 1913 a 1914 byl bytovému fondu přikázán obnos 2 millionů K pro poskytování vypověditelných, zúročitelných záloh a krátkodobých zápůjček všeobecně prospěšným stavebním družstvům. Vypověditelná, zúročitelná záloha může býti poskytnuta družstvům, jsou-li nucena, aby odpomohla místní nouzi o byty, pro svoje členy provésti stavbu, k jejímuž zahájení nemají dosti vlastních prostředků, jak žádají §§ 5. a 8. tohoto zákona. Při poskytnutí takové zálohy musí být zajištěno, že družstva během šesti let potřebné vlastní prostředky si opatří.

*

Ministerstvo financí, které úzkostlivě odmítá všechny požadavky ostatních resortů, nebo jiných činitelů, jedná-li se o úhradu sociálně-politických opatření, provedlo nyní samo chvályhodný sociálně-politický čin. Na úhradu dlužných daní a veřejných dávek může býti dělníkům zabavena polovice mzdy. Ministerstvo financí nyní nařídilo podřízeným úřadům, aby při vymáhání státních daní a vojenské taxy tohoto exekučního privilegia neužívaly, nýbrž aby se omezily na zabavení nejvýše jedné desetiny mzdy. V případech, jež zasluhují zvláštních ohledů (četná rodina, nemoc, nízká mzda), aby vůbec mzdu nezabavovaly. Finanční efekt těchto dělnických exekucí byl beztoho minimální, takže ministerstvo financí svým sociálně-politickým činem ničeho neztrácí. Ale — tamen est laudanda voluntas!

*

Říšskoněmecký statistický úřad provedl statistiku sprostředkovatelen práce; vyloučeny byly živnostensky provozované sprostředkovatelny a filantropické, pokud mají sprostředkování pouze jako vedlejší účel, a sprostředkovatelny učňů. Roku 1912 bylo v Německu 2224 sprostředkovatelen; zprávu podalo 1985, jež sprostředkovaly práci ve 3,594.502 případech. Lví podíl připadá na sprostředkovatelny veřejných

korporací, z nichž 321 sprostředkovalo v 1,298.977 případech. Po nich přijdou na řadu sprostředkovatelny zaměstnavatelů, počtem 103 a 1,203.613 sprostředkovanými místy. Na 521 sprostředkovatelen dělnických připadá pouze 353.309 sprostředkovaných míst. Dle povolání připadá.

na	sprostředkovatelen	sprostředkovaných míst
průmysl	1605	2,697.800
zemědělství	437	249.414
domácí práce	300	364.606

Na podporách obdržely

	peněžité podpory		věcné podpory	
od	sprostředkovatelen	obnos	sprostředkovatelen	obnos
obcí	186	269.725 M	174	45.564 M
krajských, okresních, provinciálních úřadů	181	74.040 »	56	2.250 »
státu	113	102.972 »	147	2.420 »
odjinud	187	70.798 »	211	42.690 »

*

12. ledna 1912 vstoupil v platnost zákon o pojišťování proti nezaměstnanosti v Anglii. Poněvadž karenční lhůta obnáší půl roku, bylo možno teprve 8. ledna 1913 uplatňovati nároky z pojištění plynoucí. Po pololetní činnosti, nevyčkav ani definitivních číslic, podal Board of Trade zprávu o výsledcích pojištění proti nezaměstnanosti v druhé polovici r. 1912 a první polovici r. 1913. Pojištění, jak známo, není ještě všeobecné; zahrnuje pouze stavební živnosti, strojnictví a stavbu lodí. Členských knížek bylo za první rok vydáno přes 2½ millionu. Pojištění má k disposici ročně obnos asi 2,400.000 liber, z čehož 1,800.000 liber připadá na příspěvky zaměstnanců a zaměstnavatelů, 600.000 liber na příspěvky státu. Vzhledem k velmi příznivé konjunktuře, do níž spadá zavedení pojištění (za posledních 20 let nejmenší nezaměstnanost), byly náklady prvního pololetí poměrně nepatrné, takže unemployed fund dosáhl již prvního roku výše 1,610.000 liber. Žádostí o podporu podáno bylo 559.021, z nichž 143.233 svazy, do pojištění přičleněnými. Takových svazů je 105 s 539.775 členy. Na podporách nezaměstnaným bylo za pololetí od 8. ledna do 12. července v 774.494 výplatách vyplaceno 236.458 liber. 70 procent podporovaných podalo žádosti o podporu jen jednou, 30 procent více než jednou, někteří i jedenáctkrát. Nejvíce nezaměstnaných bylo koncem ledna, asi 60.000, průměrně týdně 18.000. Zneužívání podpory v nezaměstnanosti nebylo pozorováno. Jako doplněk pojištění žádá zpráva řádně organisované sprostředkování práce. Zkušenosti prvního roku dokazují, že nucené státní pojištění proti nezaměstnanosti je možné, a že neškodí dobrovolnému pojištění.

*

Rovněž velmi uspokojivé výsledky vykazuje městská pojišťovna proti nezaměstnanosti v Kolíně n. R. za první rok své působnosti. Přímých členů má pokladna pouze 189, členů pojištěných svými odborovými organisacemi 11.105. Členské příspěvky jsou

rozděleny na tři třídy dle nebezpečí nezaměstnanosti; v první třídě obnášejí 2 feniky za člena týdně, ve druhé třídě 5 feniků a ve třetí, v níž jsou pouze malíři, 15 feniků. Obec připlácí na každého pojištěnce pevný příplatek 5·20 marky ročně. Příspěvky organisací obnášely 19.170·13 M., příspěvky přímých pojištěnců 5123·78, příspěvky městské 60.377·20 marky. Na podporách vyplaceno 29.798·25 marek při denní podpoře 75 feniků. Podmínkou členství je jednoroční usedlost v Kolíně n. R.

O zřízení společné pojišťovny svazu Velkého Berlína se právě jedná. Podkladem mají být opět odborové organisace, mimo tyto pojišťovna nezaměstnaných a spořitelny dělnické. Volné členství jest přípustno jako v Kolíně.

*

A projekt pražského pojišťování? Zapadl docela. Leda že snad se teď zřídí pojišťovna nezaměstnaných bývalých obecních starších!

A přece ne! Vždyť orgán pražské radnice »Praha« v době mezi hlavní a užší volbou do obecního zastupitelstva praví zcela vážně: »... obec pražská má velké zásluhy o uplatnění různých moderních věcí, jež zcela neodvisle, z vlastní iniciativy počala provádět. Kdyby nebylo ničeho a jen skvělé řešení otázky nezaměstnanosti, již proto patří obci pražské vděk vrstev dělnických. Otázka nezaměstnanosti jest u nás pojímána tak vážně, jako hned v některém městě evropském, velké sumy vynakládají se tu pracujícímu lidu...« Tato sebechvála radničního orgánu je při nejmenším neskromností, v obyčejném životě se tomu říká jinak. Jedinou polehčující okolností jest, že bylo před užšími volbami, kdy radničním veličinám hořela půda pod nohama. *R.*

ŠKOLA.

Dosavadní bezvýslednost dlouholeté akce učitelstva v Čechách za úpravu platů. — Zostřený boj roztrpčeného učitelstva. — Případ učitele K. Bímy ze Žižkova. — Útok na občanská práva učitelská. — Otázka pasivní resistence a stávky učitelské. — Otázka povinného školství pokračovacího na venkově.

Šestiletá akce učitelstva v Čechách za úpravu jeho hmotného postavení je dosud bezvýsledná, a důležitý společenský stav, který klade v národních školách základy národního vzdělání, je dnes od splnění svých tužeb cestou zemského řádně projednaného zákona dál, než předc dvěma lety. Vůdcové zemských organisací učitelských, českých i německé, sedli na lep vůdčím politickým stranám v Čechách a vší svojí vahou tlačili na národnostní vyrovnání. Události posledního pololetí ukázaly příliš jasně, že to byla cesta nesprávná, která k cíli nevedla a vésti nemohla. Německé zemské poselstvo svolilo konečně pod nátlakem učitelů němec-

ckých k tomu, aby připravený zákon o platech školskou komisí byl propuštěn k projednání i s příslušnou úhradou na zemském sněmu. Dalo se očekávati, že české strany politické, zastoupené na zemském sněmu, dají souhlas s návrhem posl. Urbana a že učitelstvo z nesnesitelné bídy vytrhnou. Mohly tak učiniti tím spíše, protože návrh Urbanův neposkytoval pouze 23 milionů, potřebných k úpravě, ale i slušných pár milionů na částečnou sanaci zbědovaných zemských financí. Neučinily tak a přivedly vývoj věcí v Čechách k rozpuštění sněmu, k ustavení zemského komisariátu, k zavedení pivní dávky čtyřkorunové a 10procentnímu zvýšení zemských přirážek.

Učitelstvo sílilo se nyní novou nadějí, že aspoň zemská vládní komise přispěje vydatně ke zmírnění jeho bídy. Docházely však z ní Jóbovy zvěsti pro učitelstvo: po rok 1913 nelze učitelstvu ničím přispěti a v roce 1914 snad a teprve někdy v květnu a červnu. Ukázalo se, že hlavním úkolem zemské komise je postarat se o to, aby vláda přišla pokud možno brzy k tomu, čím zbědovanou finančně zemi založila, a jak neupřímným bylo od vlády, když v odůvodňování svého absolutistického kroku poukazovala na »dojemné volání učitelstva« obou národností.

Ministerský předseda prohlásil 7. listopadu deputaci sdružení německých poslanců z Čech, že ze státních údělů Čechám má se použiti 11 milionů K na zlepšení hmotné situace učitelstva. Uváží-li se, že návrh, připravený školskou komisí, který učitelské platy nevyrovnával s platy státního úřednictva s rovnocenným vzděláním, a který v právním směru učitelstvo odhazoval ještě zpět, vyžadoval nákladu ročních 23 milionů K, musí se uznati, jak nedostatečnou je ona slibovaná částka pro více než 20 tisíc osob učitelských v Čechách.

Hmotná tíseň učitelstva je zlá, tak zlá, jak snad ještě nikdy nebyla. Učitelstvo v Čechách je zadluženo jako nikdy před tím. Jen ve svých stavovských záložnách dluhuje na 7 milionů K. Nová pivní dávka zemská a zvýšení zemské přirážky mají v zápětí nové enormní zdražování bytů a všech životních potřeb, a učitelstvo má plat, který již v době, kdy před 10 lety vstoupil v platnost, byl zcela nedostatečný a který za dnešních poměrů je směšně ubohý.

Není divu, že podráždění učitelstva propuká namnoze elementární silou, že hrozí pasivní resistencí i stávkou. Není stavu, s nímž by se jednalo tak neupřímně, jako s učitelstvem, není stavu, s nímž by se prováděla celá dlouhá léta jedna z nejneupřímnějších her. Hluboká nespokojenost učitelstva, jeho podrážděnost, nezůstává namnoze bez výsledků na jeho školskou práci, neboť každý učitel se neovládne tak, aby s sebou do školy nenesl hořkost ze způsobu, jak s ním zodpovědní činitelové společenští zacházejí.

Hořkost, trpkost a podrážděnost učitelstva propuká nyní na veřejných schůzích, jež učitelstvo hromadně pořádá, aby hlas jeho slyšen byl po všech koutech vlasti, která je k němu již tak příslovečně macešská. Na schůzi v Kyšperku dne 19. října ozvaly se prudké projevy nevole a pobouření učitelstva proti přítomnému říšskému poslanci dru Švihovi a na protestní schůzi učitelstva Velké Prahy týden na to došlo k exodu čtyř

říšských poslanců, kteří se cítili dotčenými, když jeden z řečníků — žižkovský učitel K. Bíma —, vinil poslance všeobecně z neupřímnosti a z nepoctivosti v tom smyslu, jak se chovají k požadavkům učitelským.

Řeč učitele K. Bímy stala se příznačnou pro poměry, v nichž učitelstvo žije, i svými dozvuky ve veřejnosti. Když v ní vylíčil nedostatky školství národního ve mnohých obcích Velké Prahy, když ukázal, jaké mravní nebezpečí je v jednotlivých dětech mravně zanedbaných a zpustlých, které při nedostatku kárných tříd a ústavů polepšovacích a napravovacích musí býti vyučovány společně s dětmi mravně nezkaženými, na něž pak mají po mravní stránce zhoubný vliv a v řečnické nadsázce se zmínil o budoucích apačích, uspořádána byla naň v obecním zastupitelstvu města Žižkova pustá štvanice, jejímž úkolem bylo odstraniti jej z obce, do níž se svou vlastní pílí dostal a v níž co nejintensivněji kulturně v různých spolcích působil.

Východ čtyř poslanců z manifestační schůze pražské i schůze obecního zastupitelstva žižkovského dne 29. října, které se usneslo po štvavých řečech, aby školní úřady byly požádány o přeložení učitelského mluvčího z obce, jsou zjevy velmi příznačnými. Ukazují, jak se u nás ještě mnozí dívají na učitele, jejž si zvykli viděti pod míru uctivého a poníženého, a ukazují, jak si dovedou vážiti jeho občanské svobody. Je dobře, když ten »kantor« je mírný jako beránek, když trpělivě nese, jak činitelé rozhodující o jeho hmotném postavení odkazují ho stále a stále na různé podmínky: jednou na národnostní vyrovnání, podruhé na zdar malého finančního plánu, po třetí na něco jiného, ale jakmile jednou vzpřímí šíji a dává cítit, že se s ním jednalo neupřímně, že nebylo dost poctivosti v akci, jak mu pomoci, je hned oheň na střeše. Na německých schůzích politických učitelských byly proneseny ostřejší výrazy proti poslancům a přece poslanci necítili se uraženými a neodcházeli.

Učitelstvo bylo dosud zvyklé, že jeho občanskou svobodu spoutávaly některé říšské zákony a zvláště ministerské a místodržitelské výnosy, že mu pod rouškou náboženství kuli pouta rakouští klerikálové. Žižkovský případ ukazuje, že také naše »osvícená« samospráva, dostane-li se jí jen malého podnětu, užije své moci, aby učitelskou občanskou svobodu uvedla v niveč. A jakými názory se ještě ohání. V žižkovském zastupitelstvu činil kterýsi jeho člen učitele zodpovědným za mravní stránku jeho žactva. Nevěděl ubohý, že mravní stránka povahy lidské je dána vlivy dědičnými, že na ni působí mocně příroda a veškeré společenské prostředí, kterézto vlivy učitel ovládnouti nemůže, a že učitel, podle slov Lindnerových, musí býti často rád, nedaří-li se mravní výchově za jeho pomoci hůře, než by se dařilo bez ní.

Případ žižkovského učitele Bímy byl však provázen i světlými úkazy. Svobodomyslné žižkovské občanstvo se širší veřejností nestotožňovalo se s násilnickým činem většiny žižkovského zastupitelstva. Odmítlo jej a žádalo s důrazem o revokaci radničního usnesení. I svobodomyslné listy, které před tím vystoupení Bímovo káraly a kaceřovaly, ulekly se důsledků, k jakým jejich zprávy vedly a uznaly nemístnost toho, aby učitel byl krutě trestán, užije-li v boji o větší kus svého denního chleba silnějšího výrazu nebo řečnické nadsázky.

Při aféře Bímově ukázalo se ve veřejnosti učitelské, kde se dobře a kde falešně stavovsky cítí. Správně stavovsky cítilo učitelstvo z Poděbradska a Novopacka, které na svých protestních schůzích dne 9. listopadu se učitelé Bímy důrazně zastalo a stotožnilo věc svou s věcí jeho. Podivně stavovsky však cítila předsednictva zemských spolků učitelských, která neměla nic pilnějšího, než po pražské schůzi veřejně prohlašovati, že učitelstvo, jež schůzi tu pořádalo, v zemské jejich organisaci není a že za ni neodpovídá. Šlo tu přece o vážný kus práva na občanskou svobodu a volnost přesvědčení, a zmíněná předsednictva mohla míti tolik bystrozraku, aby viděla, že sáhne-li se dnes bez protestu na občanskou svobodu učitelovu v pražském předměstí, že se na ni sáhne zítra tím směleji v obci venkovské.

*

Výkonný komitét českého učitelstva ohlásil, jak jsme již sdělili, ostřejší boj učitelstva, nevyhoví-li se do 1. ledna jeho požadavkům. V organisačním věstníku vychází válečná příloha »V boj!«, v níž se vážně diskutuje o prostředcích zvýšeného boje. Uvažuje se tu o možnosti užití pasivní resistence v různých oborech učitelské práce školské i mimoškolské. Neschází však ani hlasů pochybovačných. Učitel H. Promyk ukázal v Učit. Novinách dne 16. října na dvojí ostří pasivní resistence učitelské. Vyložil, že zbraň tato zasáhne nejcitelněji občanské vrstvy, které z hlasovacího práva na zemský sněm jsou dnes vyloučeny a nemají nejmenší viny na tom, že sněm tento se chová k učitelstvu macešsky. Neprávem byl za svůj vážný projev kaceřován na protestní schůzi kyšperské.

Pomýšlí se i na stávku, jako poslední prostředek k dosažení zadržovaných učitelských práv. Moravská Měšťanská Škola z 29. října však ukazuje správně, že učitelstvo nemá pro stávku podmínek tak příznivých jako dělnictvo. Není tak připraveno na stávku jako dělnictvo. Postrádá stávkových fondů, z nichž by hradilo své životní potřeby, kdyby práci zastavilo a měsíčního platu nedostávalo. A národ má dost jiných sbírek národních, než aby mohl vydatněji sbírati na stávkující učitele. V učitelstvu, kde služební postup není nijak zajištěn, kde při každém lepším místě uprázdněném rozvíjí se neutěšený boj osobní, není dost kypré půdy pro vzrůst pocitu pevné solidarity, bez níž ani pasivní resistence, tím méně stávka se k úspěchu nepřivede. Ve svém celku činí pak učitelstvo dojem člověka nerozhodného, jenž neví, je-li proletářem nebo buržoou. Hmotná jeho bída staví jej do řad proletářských, občanské jeho styky však a předepsané stavovské požadavky činí z něho měšťáka, jemuž jest i dovoleno zadlužiti se ve jménu stavovské representace. Nestejnorodé poměry učitelské dávají mimo to znamenité podmínky ke stávkokazectví. Mimo to vadí učitelstvu také poměr jeho k národu a jeho duchovním statkům. Při stávce opustilo by učitelstvo své osvětové poslání v národě a vydalo by školu na milost i nemilost živlům zpátečnickým.

Není pochyby, že je-li pasivní resistence a stávka dovolená a přípustná při mzdovém boji jiných vrstev společenských, že musí býti dovolena i učitelstvu, když se po vyčerpání všech jiných prostředků svého práva dovolati nemůže. Opakujeme však na tomto místě, že nežli se

k těmto prostředkům odhodlá, že musí vše na přesných vážkách myšlení rozvážiti, že musí prozkoumati všechny své poměry a obtíže, vyšetřiti stav svých pokladen a fondů, nežli se odváží boj svůj v uvedené krajní míře signalisovati. Sebe menší selhání užité ostré zbraně mohlo by se státi pro učitelstvo na dlouhá léta osudným. Caveant consules!

*

Živou otázkou našeho venkova je otázka povinného zřizování škol pokračovacích pro mládež po dokonané školní docházce ve věku od 14 let do tělesného uzrání. Živnostenský a obchodnický dorost v městečkách a městech je již po většině opatřen ve školách pokračovacích, vydržovaných nákladem obcí za subvencí zemských a státních. Uboze je na tom však venkovský dorost selský, dělnicko-zemědělský a živnostenský. Chodí do 12 let pravidelně do ménětřídní školy obecné, ve věku od 12 do 14 let požívá v nejhojnější míře od časného jara do podzimku »dobrodiní« úlev ve školní docházce, s dosažením 14. roku věku dostane propouštěcí vysvědčení a na to do odvodu nikdo se často o jeho další vzdělání nestará. Po odbytí vojančiny vrací se do obce, aby tu byl za krátko volen k zodpovědnému úkolu při obecní i okresní samosprávě. Símě zaseté v národní škole, nebylo mezi 14. a 20. rokem dále pěstováno a zavlažováno, krní a nevydává později v životě kýženého užitku.

Je potěšitelné, že si této věci počínají všímati sami venkované a že volají příslušné orgány po žádoucí nápravě. »Moravský Venkov« volá právem po rozumně vybudovaném školství pokračovacím po venkově a »Selské Noviny« dovozují správně, že školství to musí býti povinné tak, aby každé dítě se v něm vzdělávalo jak pro své povolání, tak pro své povinnosti občanské. Otázka tato je také otázkou finanční a rozřešení její závisí na uzdravění financí zemských. Široká veřejnost měla by jí věnovati největší pozornost. Venkovské školy pokračovací všude, kde byly dosud zřizovány a povinně navštěvovány, přinesly obcím, zemím i národům znamenitý užitek.

LITERATURA.

Krásná:

F. V. Krejčí: Červenec. Román. Nákladem J. Otty v Praze. 1913. — Václav Hrubý: Lidé jednoho dne. Episodický román. Díl první. Nákladem Vídeňské Matice ve Vídni 1913. — Ivan Olbracht: O zlých samotářích. Tulácké povídky. Nákladem J. R. Vilímka v Praze. Rok?

V záplavě bezhlavé a pseudoumělecké belletrie, jež s úsilnou námahou brakuje v módních sujetech právem či neprávem uznaných autorů západoevropských, a jež si od nich vypůjčuje i celou techniku výrazovou, způsob dějového rozvoje a zorný úhel postřehu, potěší kritika i čtenáře každý pokus, vyprostit se z tohoto začarovaného kruhu slovesného, postavit se na vlastní nohy a přinésti do umělecké naší tvorby obrodu. Pří-

ležitost taková nebývá častá. Docent Haškovec v jedné z nedávno vydaných Statí literárních snažil se na francouzské literatuře dokázati, v čem záleží rozdíl mezi slovesností starou a novou: v tom prý, že literatura století devatenáctého jest nabita problémy, které zatěžují a jitří náš život, že jí běží o jeho radostný vývoj a krásný přerod, že opustila stanovisko prostého vypravěče a illustrátora, aby umělecky ztělesnila prudký vír myšlenkový a pudový svého věku. V nové naší belletrii bychom pro tuto thesi nenašli mnoho dokladů: naše skutečnost většině českých spisovatelů jakoby byla cizí a jakoby v ní nebylo nic, co by vedle zájmů politických nebo hospodářských mohlo vzbuditi i zájem umělecký. Příčina toho snad není příliš vzdálena příčin krise, jež se v posledních letech zmocnila našeho národa. Kdo by chtěl do své knihy zachytiti veřejné naše dění, nemohl by mimo ně chodit opatrnicky s rozevřenými chřípím, jež usiluje vytušit, odkud kyne prospěch, kdo nebo co bude rozhodovati zítřejšího dne: musil by k němu zaujmouti stanovisko mužné a přesné, musil by otevřeně přiznati barvu a mít tolik síly vůle, kolik jí žádá hluboké myšlení a pevný charakter. Tu by nemohlo být kompromisů, nemohlo být lhostejností a vypočítavosti. Tam, kde nyní je možno se zahalit do růžových oparů erotiky, do modravých mlh dobrodružného romantismu a labužnicky při tom ochutnávat stilistické marmelády francouzských a japonských cukrářů, bylo by nutno vystavit svá prsa palčivým úžehům slunce, prudkým ranám přívalu dešťového a nemilosrdnému dechu zimních mrazů. Ale kde bychom dnes byli, kdybychom měli v literatuře jen takové lidi!

F. V. Krejčí jest ze spisovatelů, kteří mohou býti uvedeni jako doklad, že lze spojiti nejjemnější umělecké cítění se všemi i nejbolestnějšími zájmy národa a života. Bystrý a spravedlivý kritik, jenž úsilným studiem, bez obsáhlejšího vzdělání školského, si uměl získati rozhled nejen po evropském umění, nýbrž i po velké části kulturního evropského života, vždycky vyvažoval za těchto okolností nutné mezery ve svém kritickém díle teplým zaujetím a poctivostí svých soudů. A byla to jistě tato vášnivá láska k umění, jež z něho udělala i dramatika a belletristu. Přiznám se hned, že mám raději F. V. Krejčího jako kritika než jako básníka, a nepochybuji, že za jisté úspěchy i na tomto poli, talentu jeho cizím; F. V. Krejčí děkuje — jak to řekl o sobě již Lessing — právě své kritické kázni, jíž se vychoval tak, že nelze přejíti jeho prací divadelních a románových mlčením. Jest právě velkou jejich předností, že F. V. Krejčí jimi ukázal, jak současný náš život jest bohatý pro umělecké vzněty a kam všude je možno pro ně sáhnout. Román »Červenec«, jehož titul jest poněkud konvenčně volen podle měsíce, ve kterém se děj odehrává, obsahuje tolik možností velkého díla, že v rukou básnického talentu většího, než jakým je Krejčí, nutně by se byl stal pilířem české prósy. Látku k němu autor čerpal z plnosti našich současných poměrů: obrážejí se v něm naše obrodné snahy náboženské, národní, umělecké i společenské, a obrážejí se v něm s veškerou svou naléhavostí. Myslete si postavu zemřelého doktora Kouše a ochránkyně jeho myšlenkového odkazu, paní Klánové; postavu učitele Vítka, paní Hedy Kratochvílové, sekretáře Kouše nebo apoštola Volné Myšlenky Malvína — z nich každá

je taková, že by mohla býti sama hlavní osou románu, a tu všechny tvoří jeden kruh, spojený jakoby v magický řetěz Březinových bratří. F. V. Krejčímu se, žel, nepodařilo zachytiti je ve výraznosti takové, aby nebylo cítiti slovní záplavy, kterou se toho snaží dosáhnouti. Jediný učitel Vítek, myšlený jako glorifikace básníka Otakara Březiny, jehož řeči a celá bytost mají vůni tak zvláštní, povznáší se nad schematičnost osob ostatních. Ani oněch významných partií, kde se mluví o otázkách nejakutnějších, Krejčí nedovedl zasaditi do dějového rámce, jemuž jinak není možno upříti románové napínavosti, tak, aby z něho nevypadaly svou makavou tendencí. Napínavost děje je tu ovšem nejednou podmíněna vypravovatelskou konvencí a psychologickou nedůsledností, jež přímo volá z poměru paní Kratochvílové k mladému doktoru Bláhovi nebo ze smrti Vítkovy.

Románovou vynalézavost autorovu a myšlenkovou poctivost vidíme také v kapitolách, kde osudy Jaroslava Kouše se dotýkají našeho poměru k Vídni. Je to zatím jen ona Vídeň, kterou repraesentují odrodilí nebo národně lhostejní čeští vyšší úředníci v ministerstvech nebo pokud do ní zasahuje ovzduší kavárny Centrál. Krejčímu se podařilo ukázat na rozpor, jenž je mezi touto Vídní a českým venkovem, třebas ani zde ho neztělesňuje v definitivní umělecký útvar.

Česká Vídeň — co vše je obsaženo v tom slově! Bylo by možno napsat celé pojednání o jejím vztahu k české literatuře od dob Rosenthalových a Sonnefelsových přes Zlobického, Hromádku, přes vídeňské romantiky a slavisty až k Nebeskému a Havlíčkovi, přes bratry Jirečky a jejich kruh až k novému ruchu studentskému, k Šemberovi a do let devadesátých k J. S. Macharovi a jiným, a nyní ke snahám posledním. Ale jak málo je z ní vytěženo umělecky! Před lety to byl román Klostermannův »Za štěstím«, Macharovo »Tristium Vindobona« a částečně Laichterův román »Za pravdou«, jež pronikly — každý svým způsobem — do vídeňské české duše. To, co odtud bylo vyneseno, nebylo radostné; Vídeň polykala a polyká tisíce českých lidí, kazí je povahově a ničí mravně, na vždy je odstraňujíc s jeviště radostných zápasů a jen některé umlčujíc zlatem v záložnách nebo na límcích. Až v posledních letech Česká Vídeň kulturně sílí a roste a každý úspěch je tím silnější, čím větší překážky bylo nutno překonati. Česká Vídeň je dnes problémem politickým, jehož aktuálnost roste každým dnem; a jest jen důsledkem těchto poměrů, že dnes máme již i specielně vídeňské autory a vídeňskou literaturu.

Literatura vídeňská má ovšem osud každé literatury menšinové: dobrá vůle nejednou musí nahrazovat umění, a spisovatelé, kteří by v rámci celé české literatury zcela zapadli, stávají se známými, protože jsou »vídeňští«. V posledních měsících se však ve vídeňských literárních kruzích jeví potěšitelný ruch, jehož výsledkem jest i Knihovna Vídeňské Matice; nelze ovšem předvídati jeho vývoje, ale upřímnost, se kterou se stará o literární pozůstalost Václava Hrubého, svědčila by příznivě pro příští možnosti. Václav Hrubý, po jehož »Groteskách« vyšel nyní první díl jeho románu »Lidé jednoho dne«, byl opravdu povaha umělecká, jejímuž dozrání zabránila smrt. Ve svém románu se snažil pohleděti

České Vídni do tváře hezky blízko a tak, že vydavatel dr. Vahala pokládal — asi ve finančním zájmu podniku — za nutné, omluviti jej oněm kruhům smetánky, jež by se mohly cítit názory Hrubého dotčeny. Jest škoda, že v románu je patrný jistý umělecký přelom, jenž se jeví na jedné straně humoristickým jeho zabarvením a na druhé vážností, se kterou se dotýká problémů nejen českovídeňských, nýbrž i všečeských; překlenouti oba různé tyto světy se autorovi nepodařilo postavami Modráčkovou, Bogislavovou a Svojšického, zatím co seriosní Jarda vedle nich docela mizí. Je těžko věřit, že v prázdných hlavách onoho trojlístku z družiny »lidí jednoho dne« se mohou zroditi skeptické názory, které vyrostou jen z půdy bolesti velké a opravdové. A snad i Česká Vídeň má jiné místnosti než hospody a špeluňky, kam hrdinové Hrubého vždy zapadají. Při tom jednotlivosti, zejména v pozdějších kapitolách, mají vášeň a sílu, a to nejen na př. v momentech tak lidských, jako je líčení děvčete na kolotoči nebo Bogislavova dobrodružství s Ilenou, nýbrž i ve vášnivých debatách, jako na př. o českosti naší literatury; jinde však román, již podle podtitulu episodický, upadá v banality (první kapitoly) a zbytečně opakuje dávno známé věci, na př. o středoškolské výchově, a skvrny ty působí tím rušivěji, že nemá pevné kostry ani snahy o ni.

To nejlepší dnes z mladých vídeňských spisovatelů, Ivan Olbracht, jde cestami jinými. I on miluje duše bohémské a roztoulané, ale vrací se k nim do rodných Čech a neobléká jich do uniforem podřízených úředníčků, nýbrž nechá je putovat otrhané světem. Prvotina Olbrachtova »O zlých samotářích« obsahuje tři povídky; první je o dvou tulácích a jedné tulačce, jež svádí náhoda a náhoda zase rozvádí, druhá o osudech komediantské rodiny a třetí o rasíkovi. Olbracht, syn Antala Staška, jde zřejmě ve stopách velkého svého otce jak tím, že své povídky umísťuje do Pojizeří, tak i tím, že tyto lidi ubohé miluje. Povídky jeho, kromě druhé, nemají děje, který by bylo možno nazvat napínavým, nýbrž prostě se vyvíjejí v řadě volně seřazených drobnokreseb, jež však nejednou dovedou prudce vzrušiti hloubkou lidskosti; tam, kde Olbracht se pokusil o cosi víc, jako v povídce o »Žakovi«, v tragedii vášně a tulácké pýchy, selhává jeho umění, plně se projevující právě v těchto drobnokresbách osudů nevzpírajících se, podvolujících a snažících se za života uchvátit, co je možno. I výraz Olbrachtův, pečlivě dbající detailů, přiléhá nejlépe scénám, nad nimiž se rozpíná nekonečné nebe, a do nichž zaléhají tajemné šepty přírody. Celá knížka, tolik se lišící od módní belletrie pražské, diktována jest uměleckou nutností a opravdovostí, a v tom jest její síla i slib dalšího autorova vývoje. —*vh*—

Poučná.

Kapras Jan, Právní dějiny zemí koruny české I. Právní prameny a vývoj právnictví. — V Praze (Unie) 1913. — Str. 150. — 8°. — Karel Rohan, Die politische Unehrlichkeit unserer Deutschen. Praha 1912, nakladatel Dr. Ant. Hajn. — Dr. Alfred Mayer, Hospodářsko-politická mementa. V Praze, nákladem Fr. Šimáčka 1913. — J. A. Pokrovský, Právo na život. Sociálně filosofická studie. Přeložil Jaroslav Konopásek. Se zbytečným úvodem od J. P. V Praze 1911, nákladem Jos. Pelcla.

Kapras Jan, Právní dějiny zemí koruny české I. Právní prameny a vývoj právnictví. — V Praze (Unie) 1913. — Str. 150. — 8°.

České právní dějiny těšily se vždy poměrně dosti značné pozornosti historických badatelů. Jestliže Palacký, Tomek, Kalousek, Vocel, Brandl, Emler, Hanel, Ott, Kadlec, Jičínský a j. vynikajícími pracemi přispěli k objasnění jednotlivých stránek českého právního vývoje i důležitých odvětví starého práva českého, nebylo ani na celkové pojetí i vylíčení předmětu zapomínáno. Význačné místo zaujímá tu zvláště H. Jireček mimo jiné práce zvláště svým Slovanským právem v Čechách, dílem na svou dobu velmi pozoruhodným a podnes — po padesáti letech — přes zastaralost některých partií a nesprávnost (namnoze) východiska cenným, takže jeho význam pozdější práce tohoto plodného autora (Codex, Právnický život, Prove atd.), při vší záslužnosti ne vždy bezvadné, nedovedly převýšiti ani zastíniti. Jemu pak nebezpečným konkurrentem o primát v české právní historii stal se Jaromír Čelakovský i svou pečlivou edicí pramenů městského práva i řadou knih a článků, z nichž jeho Povšechné české dějiny právní v druhém, rozšířeném vydání, nespouštějíce v první své části se zřetele zachycení širokých linií obecného vývoje, stávají se ve svých přílohách jakýmsi novým, revidovaným, rozšířeným a přepracovaným sebráním jeho studií o vývoji práva, zvláště městského. — Přes to — anebo spíše právě proto, neboť pojem »bádání« má nutným korrelátem i různost mínění — nový pokus o vylíčení právního vývoje českého není zbytečností, třebas také — lze opakovati: přes to a právě proto — nebyl věcí snadnou. Na rozdíl od předcházejících prací tohoto druhu nová kniha Kaprasova o českých dějinách právních chce býti učebnicí svého předmětu. Napsati dobrou učebnici některého oboru jest snad nejtěžší prací vědeckou. Třebas úkolem podobné knihy nebylo přinášeti nové vědecké poznatky a objevy, již sama povinnost — a té se dobrá učebnice vyhnouti nemůže — zachytiti současný stav vědeckého bádání a shrnouti jeho výsledky s jednotného hlediska (což samo již zpravidla bývá také tím, co kniha toho druhu přináší nového) není věcí snadnou. Jest jistě značnou pochvalou, lze-li o některé učebnici říci, že těmto podmínkám vyhovuje. Ale kniha Kaprasova podává někde i více, přináší skutečně poznatky nové, a to nejen tam, kde v rozličných sporných otázkách zaujímá vlastní stanovisko. Abych aspoň něčeho hned se dotekl, jsou to zejména právní poměry slezské, jimž Kapras věnuje pozornost mnohem větší, nežli se u nás zpravidla děje, a kde jeho práce opravdu podává mnoho neznámého a poučného. Kniha, jak se v před-

mluvě praví, určena jest především za pomůcku studujícím práv, ale lze o ní užíti slov, že také odborník pročte ji s prospěchem.

V rozvržení své látky Kapras přijímá celkem, pokud jde o státní zřízení, periodisaci, navrženou a odůvodněnou Čelakovským: do konce 12. století, do válek husitských, do Obnoveného zřízení, do r. 1848, kdežto pokud jde o prameny práva, spojuje s ním dobu druhou a třetí v jedno; k tomu pak připojuje ještě zvláštní dobu nejnovější. Snad by bylo možno vzíti v úvahu, nemají-li tu reformy Terezián ské a Josefovy většího významu, než r. 1848, nicméně zásadně nelze asi proti rozdělení tomuto mnoho namítati. V postupu vlastní práce pak vede si tak, že v každém období podává nejprve povšechnou karakteristiku právního vývoje, probírá pak jednotlivé prameny a uvádí na konec rozvoj studia právního v té které době a jeho přední pěstitele. Literatura uvedena jest všude měrou uznání hodnou a všude jest také patrno, že neběží o pouhé citáty, že Kapras práce uváděné zná a jich užívá, což platí, jak povaha věci sama přináší, v první řadě o pracích Čelakovského a Jirečkových (Práv. život). Nebude asi mnoho možno vytýkati (na př. na str. 10. není uveden Prasek se svými Dějinami Těšínska a konečně i populární práce Slámova zasluhovala zmínky). Jen někde není zcela jasné, proč se některá práce neuvádí tam, kde bychom ji spíše čekali, nýbrž na jiném místě, nebo vůbec ne. Na př. výtečné Ottovy Beiträge zur Receptionsgeschichte najdeme až na str. 42 a 98, zde v oddílu o recepci cizích práv, kam ovšem náleží, ač také pro starší dobu (a zvláště pro ni) přinášejí mnoho nového; při literatuře a vydání formulářů chybí důležitý Hampe (Beiträge zur Gechichte der letzten Staufer, Leipzig 1910), na str. 35. pohřešuji odkaz na Werunského, Der Ordo judicii terrae, Zeitschr. Sav. Stift. X a na Sedláčkovu práci o životě Ondřeje z Dubé (Prg. Tábor 1898), na str. 42. mohl býti uveden i článek Pelzelův o Majestas Carolina v MVGDB VI; na str. 57. chybí zmínka o utrakvistické konsistoři Kutnohorské a jejích aktech, na str. 58. zasloužil zmínky důležitý příspěvek Köplův v MIÖG IX atd. Podobných opomenutí bylo by lze snad více uvésti, ale jimi nic se nemění na věci svrchu konstatované, že Kapras ovládá příslušnou literaturu velmi dobře a celkem úplně. A to platí arci také o látce samé, již se mu ve stručné formě podařilo shrnouti velmi instruktivně a výstižně, takže po této stránce nelze o jeho knize skrbliti uznáním, i když někde lze býti názoru jiného. Na str. 16 n. Kapras probírá nejstarší »zákony«, o nichž na díle víme toliko ze zpráv kronikářských. Listina Boleslava II. z r. 992 (dohoda s biskupem) jeví se mu podezřelou pro zmínku o desátcích a že nemluví o panství Slavníkovců. Ale při zmínce o desátcích neběží jistě o pouhý desátek biskupský, který arci vybíral již Dětmar, nýbrž o právo vybírati desátek c e l ý, nikoli pouze biskupskou část, a nedostatek zmínky o panství Slavníkovců (má se patrně rozuměti, že by bez výslovné zmínky nemělo ustanovení v tomto panství platnosti) nepadá na váhu, poněvadž jednou ze smlouvajících stran jest právě Vojtěch, sám Slavníkovic. Někde asi stručnost, přikázaná povahou knihy jakožto učebnice, zavinila, že autor svých pochybností nemohl náležitě rozvésti. Tak na př. ustanovení Hnězdenská (str. 17) nedošla nás jistě ve formě authentické, nicméně o p o d s t a t n é správnosti jejich o b-

sahu (nikoli formy, jen kronikářským sdělením dosvědčené) nevidím důvodu pochybovati. Tu zdá se mi býti dostatečnou zárukou právě jejich agrární ráz, v němž Kapras na jiném místě (str. 21) právem vidí známku našeho starého práva. O konkordátu z r. 1221 nelze říci, že by upravoval poměr k papeži (str. 27), leda jen v přeneseném smyslu, také co se praví o listinách knížecích (str. 1, srovn. i 87), nepokládám za správné. A pokud jest oprávněno tvrzení (str. 56), že knihy kanceláře biskupské byly Arnoštem »zreorganisovány«? nebo, že německé právo Vratislavovo platilo »pouze pro německou osadu na Poříčí«? Na str. 88 mluví se o tom, že notářství uděloval český král, ale jako doklad uveden titul: notarius auctoritate imperiali. Vážným nedostatkem zdá se mi, že v knize není téměř zmínky o důležitém právě lhotním, jinak neshody, které by bylo lze uvésti, vyplývají spíše z různého nazírání. Na str. 32 autor pokládá výrok Ondřeje z Dubé, že privilegia měst a klášterů mají podklad v povolení panském, za prohlášení nejvyšší zákonodárné moci stavů. Mám za pravděpodobnější, že běží o překlad latinského dominicalis v jeho starém významu, kdy dominus = panovník. Na str. 100 stylisace věty, že laikové přicházeli ve styk se zásadami práva římského, když ponechávali rozhodnutí svých pří dobrovolně soudům církevním, není zcela přesná; praxe tu, zvláště v 14. stol., bývala jiná, než theorie. Při některých nesprávnostech běží patrně o nedopatření nebo omyl tiskový. Jindřich Zdik nebyl Jindřichem II. (str. 18), neboť domnělý Jindřich I. neexistoval, kanovník, o němž jest řeč na str. 55, slul Adam z Nežetic (nikoliv Nečetic) atd. Ale i kdyby podobných nedopatření sebe více podařilo se vytknouti, nebyla by jimi dotčena skutečná cena a do pozadí zatlačeny opravdové přednosti práce Kaprasovy, již bez rozpaků lze prohlásiti za svědomitý a cenný pokus o vypsání právních dějin českých, zasluhující vší pozornosti a uznání. *V. N.*

Karel Rohan: Die politische Unehrlichkeit unserer Deutschen. Praha 1912, nakladatelství Dr. Ant. Hajna.

Upozorňujeme znovu na brožuru Rohanovu, jež vzbudila ve světě politickém právem sensaci, neboť podržela Němcům i vládě na chvíli zrcadlo, aby v něm poznali lživost a prolhanost svého tisku, neupřímnost a falešnost svých tvrzení. Rohan rozebral tu řadu projevů německých i vládních z poslední doby o poměrech v Čechách, zvláště pověstný článek poslance Pergelta v Neue Freie Presse plný nepravdivých a nadutých »šlágrů«, vyvrátil výmluvu, že § 19. základního zákona státního potřebuje teprv prováděcího nařízení, jmenovitě pak podrobně rozborem německých článků novinářských, úřední odpovědi ministra vnitra a dopisem z anglických Times ukázal všecku hanebnost a lživost líčení o utrpení ubohých německých studentů a jejich vůdců. Neméně dobře analysoval Rohan zdánlivou objektivnost rakouské vlády od dob Bienerthových, jež přímo prohlásila zásadou, že bez svolení samých Němců nemohou býti rozšířena práva ostatních národností rakouských. Docela logicky vyslovuje se odtud auktor i proti dnešnímu shnilému míru i proti politice mladočeské, jež unavena jsouc dlouholetými boji s Němci naléhá na vyrovnání: než vyrovnání z donucení, tož raději další bezohledný boj, jemuž poslední nařízení ministra Hochenburgera zjednalo jen nové oprávnění. Práce Roha-

nova právě proto, že psána jest německy, tedy jazykem, jemuž sami Němci rádi říkají světový, je především povolána k tomu, aby informovala cizinu o skutečných poměrech a pravé příčině katastrofy zemského zřízení českého. Vtipně a vhodně v čele brožury otištěn plánek pražského bojiště národního, okolí německého domu či kasina. *Dk.*

Dr. *Alfred Mayer*: Hospodářsko-politická mementa. V Praze, nákladem F. Šimáčka, 1913. Cena 3 K.

Hlavní myšlenkou této sbírky statí, napsaných vesměs v posledním pětiletí, je přesvědčení o tom, že stavba českého národního hospodářství není přes všecken nepopíratelně rapidní vzrůst dosti zajištěna hmotně ani zabezpečena mravně. Slabinou našeho rychlého rozmachu, v němž směle závodíme s Uhry, je zvlášť nedokonalost po stránce obchodní, nedostatek českého exportu a nedostatek mužů schopných organisovati i říditi podniky vskutku veliké a rozsáhlé: všude patrně vadí poměrná naše mladost a nevyvinutost tradice. Je chyba dále, že ani organisace českého průmyslu není dosud naše, nýbrž že je stále ve vleku vídeňských společností nám přirozeně nepřátelských. Vadou také je nedostatek vpravdě české šlechty: jejímu vývoji a postavení k národnostním otázkám věnuje Mayer krásně psanou stať, v níž dobře vylíčil i politické credo i hospodářské postavení t. řeč. české šlechty, jež ve skutečnosti je ve svém jádře neméně německou než ústavověrní její soukmenovci. »Společensky v pravdě jen jediná pražská šlechta a ta je německá — německá řečí, tradicí i kulturou.« Proti tomu přál by si Mayer, aby ve velkostatkářské kurii ještě více stoupal vliv nešlechticů, a abychom hleděli co možná nejvíce české půdy dostat vskutku do svých rukou (dosud prý aspoň 25% půdy českých krajů království Čechům nenáleží), k němuž dobrým střediskem práce mohla by býti také u nás instituce podobná jako je Związek ziemian v Poznani, čelící důmyslně kolonisační politice Pruska.

Druhá řada statí Mayerových obírá se otázkou neméně palčivou, zaostalostí i zanedbaností českého jihu, jež tkví především v naprosto nespravedlivém rozdělení půdy. Selského stavu vlastně na jihu téměř není, nýbrž jen spouta domkařů a naproti nim drtivá převaha latifundií. K tomu se druží nepatrný rozvoj průmyslu, úpadek domácích živností, nedostatek podnikavosti, politická zatemnělost, z nichž vyvinulo se úžasné jihočeské vystěhovalectví, ať trvalé ať jen dočasné (sezonní). I tady chce Mayer jednak posíliti český majetek agrární, jednak podnítiti podnikavost lidu: zvláště v této druhé věci slibuje si mnoho od českých židů, o jejichž snahách a významu má vůbec ponětí velmi příznivé (v jedné stati docela ukazuje na nedostatky známých knih Sombartových o židovské otázce).

Dvě stati týčí se dále palčivé otázky drahoty bytů zvl. v Praze, proti níž město na rozdíl od Vídně, Pešti a Terstu nepodniká pranic; konečně v dvou článcích dokazuje spisovatel, jak nutno zcentralisovati pořádání českých výstav a jak upraviti v duchu doby výstavy krajinské. Klidný, přesvědčivý, až úzkostlivě objektivní tón výkladů Mayerových, aktuálnost problémů, jimiž se obírá, uvědoměle české stanovisko, s něhož je řeší, jsou přednostmi knihy, jíž přejeme největší rozšíření. *D.*

J. A. Pokrovský: Právo na život. Sociálně filosofická studie. Přeložil Jaroslav Konopásek. Se zbytečným úvodem od J. P. V Praze 1911, nákladem Jos. Pelcla.

Navazuje na výklady prof. Novgorodceva o právu na důstojné lidské bytí, ukazuje Pokrovský, professor petrohradské university, že zákon, jenž in theoria zaručuje každému ochranu od smrti hladem, v praxi docela ho ostavuje bez ochrany a naprosto mu nezaručuje práci a tudíž i obživu; slova: »národ prohlašuje za svou povinnost chrániti své členy od záhuby«, nejsou než zvučnou frásí. Kdežto tedy dosud stát péči »o chudinu« svaluje se sebe na bedra soukromníků, Pokrovský dokazuje, že v státním výdaji má pro tento účel býti položka stejně povinná, jako jest na př. na vojsko neb úřednictvo, tak že by tedy stát sám skýtal lidem podpory za nedostatku práce t. j. v době, kdy si ji nemohou sami opatřiti. Jak patrno, jde tu tedy o jakous státní pravidelnou subvenci, ne snad almužnu skýtanou dělníkům: česká předmluva — docela právem — tu akcentuje, že daleko méně než o dělnictvo, dnes přece organisované a celkem již chráněné proti vykořistění, postaráno jest o stavy střední, živnostníky i malé rolníky, žijící docela z dneška na zítřek. Pisatel předmluvy by si přál, aby pro ochranu těchto malých lidí, tohoto jádra národa a přechovatele národní kultury a vzdělanosti, utvořila se volná společnost interesentů, ježto na sbory zastupitelské, parlamenty, vlády a vůbec profesionalisty veřejného života nelze spoléhati: ti všickni prý až na nepatrné výjimky provozují svoji hru za cíli zcela jinými, než jaké na venek vyznávají. Je charakteristické pro naše poměry, že tato výzva na ochranu středních stavů vyzněla docela na prázdno; jediné, co se stalo, že vedle rolnictva, sloučeného v stavovské straně agrární, stále důtklivěji ozývají se i v živnostenstvu hlasy po podobné ryze vnější pomoci politické, od níž se fatalisticky očekává všecka spása. *G.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Kasační soud ve věci interkonfesijní. — Arcibiskup Stadler a zákon. — Kanossa proticírkevního radikalismu ve Francii.

Velkou, všeobecnou pozornost právem vzbudilo rozhodnutí kasačního soudu z 25. října 1913 ve věcech interkonfesijních, totiž o domnělém nároku katolické církve, že každý jest povinen vzdáti náboženskou úctu hostii, nesené k nemocnému nebo v božítělovém průvodu, kleknutím, aneb aspoň smeknutím.

Stávalo se často, že klidný, ničeho netušící chodec byl na ulici při své povinné cestě zastaven knězem, který šel s hostií k nemocnému, a vybízen k prokázání pocty. Nevyhověl-li hned, býval žalován pro rušení náboženství, a zpravidla v první instanci odsouzen do vězení.

Není tomu dávno, myslím letos o »božím těle«, byl v Mariánských Horách u Moravské Ostravy zatčen a osm dní vězněn montér Kalb, pro-

tože nesmekl před monstrancí, nesenou v průvodu. Kalb byl cizinec, Němec z říše, který nerozuměl české nebo polské výzvě knězově, byl protestant, který nemusil ani chápat, co se po něm chce a proč, i kdyby byl rozuměl řeči. Propuštěn byl z vězení teprve na zakročení konsulátu. Trestní oznámení snad v tomto případě nebylo učiněno u soudu; kdyby se tak bylo stalo, není vyloučeno, že by byl tak brzy ještě z vězení nevyšel.

Před několika lety aspoň byl někde na jihu v alpských zemích v analogickém případě cizinec a protestant odsouzen.

Případ, který byl posledně projednáván kasačním soudem, je zajímavý po některé stránce. Obžalovaný potkal 19. března 1913 kněze, jdoucího s hostií k nemocnému. Šel klidně svou cestou, byl zastaven knězem a tázán, neví-li, co se patří. Odpověděl, že se v tom nevyzná, a šel dál. Farář podal trestní oznámení, a krejčí Borůvka byl odsouzen na týden do vězení.

Přitěžujícím důvodem (— bylo-li třeba vůbec nějakého přitěžujícího důvodu! —) byla také ta okolnost, že obžalovaný býval až asi do svého 18. roku římským katolíkem; mohl a musil tudíž věděti, co se po něm žádá. Nebýt toho, byl by arci as odsouzen stejně, ale v tomto případě byla ta okolnost žalobci vítanou pomůckou. Že by žalobce, totiž kněz, který dal k žalobě podnět, stejně postupoval při protestantovi rozeném, jest patrno z výroku, který se mu připisuje: »Kam pak bychom přišli, kdyby neměla být vzdávána úcta nejsvětější svátosti!«

Jest známo, že v paragrafu, jímž se chrání zařízení církevní, hlavní důraz spočívá na slovu »slušně«; na tom, jaký výklad dá soud tomuto výrazu, závisí odsudek neb osvobození.

Nejvyšší soudní dvůr přirozeně vycházel ze skutečnosti, která mohla rozhodnouti otázku, bylo-li počínání obžalovaného opravdu urážlivě neslušné. Mluví o tom soud v odůvodnění svého osvobozovacího rozsudku: »V počínání obžalovaného nebylo nic neslušného nebo pohoršení vzbuzujícího. Prokazování úcty hostii jest projevem náboženského přesvědčení, a k náboženským úkonům dle státních základních zákonů nemůže nikdo býti nucen. Ani katolík nemůže býti nucen, aby se podrobil náboženským úkonům své církve, tím méně jinověrec. Něco jiného by bylo, kdyby se byl obžalovaný odebral vědomě na místo, kde se konají náboženské úkony jiné církve. Kdyby se pak neúčastnil náboženských úkonů, dopustil by se vědomě neslušného jednání. V případě krejčího Borůvky šlo o nahodilé setkání obžalovaného s knězem, nesoucím hostii. Farář obžalovaného jakožto evangelíka neprávem zastavil. Odpověď obžalovaného nebyla ani demonstrací, ani provokací.«

Rozhodnutí toto jest důležito svým odůvodněním především v tom bodu, že se uznává právo protestantů, aby nesměli býti nuceni ku vzdávání pocty římskokatolické svátosti. To by arci mělo být všude a ode dávna právem docela samozřejmým. Míval jsem vždycky dojem, že kněz katolický, který na ulici nutí kohokoli, a zvláště ovšem jinověrce, k náboženskému výkonu, dopouští se vlastně sám trestného činu, tím, že hrozícím vězením omezuje osobní svobodu klidného chodce a nutí ho k ně-

čemu, k čemu podle základních zákonů státních nikdo nucen býti nesmí. Tím jest na pravou míru uvedeno nadpráví jedné církve, které ohrožovalo nejen ostatní církve v jejich nárocích na rovnoprávnost, nýbrž ohrožovalo též právní bezpečnost jejich příslušníků. Dosud mohl každý nekatolík beze své viny při pouhém nahodilém setkání s knězem, nesoucím hostii, býti zapleten v soudy, vyšetřován ze zločinu rušení náboženství a odsouzen k tuhému vězení, jen proto, že šel po ulici za svým povoláním a buďto neměl dosti času uhnouti se knězi, to jest utéci někam do průjezdu, nebo nechtěl se nechat přinutit k náboženskému výkonu, který byl proti jeho vlastnímu náboženskému přesvědčení.

Pro všecky nekatolíky znamená rozhodnutí kasačního dvora zvýšení a záruku právní bezpečnosti, posílení právního citu.

Odůvodnění osvobozujícího rozsudku má dále význam mnohem širší, než pouze pro evangelíky a vůbec občany, stojící mimo katolickou církev. Prohlašuje se v něm výslovně, že a n i k a t o l í k nemůže býti nucen, aby se podrobil náboženským úkonům své církve.

Z tohoto důvodu zajímal rozsudek velice živě široké kruhy katolíků, kteří souvisí s církví jen zevně a formálně, tradičně a všelijak jinak, jenom ne vnitřním souhlasem a přesvědčením. Nebýt toho, málo by si veřejnost všimla principu, který se týká jenom nepatrného celkem procenta evangelíků.

V tomto širším dosahu však musí rozsudek býti registrován, rozebírán a oceňován všemi pokrokovými stranami, směry a lidmi. Všimla si ho pokroková žurnalistika, zaznamenaly jej listy sociální demokracie, zaměstnávala se jím Volná Myšlenka.

Tento rozsudek stanoví právo na svobodný projev vlastního přesvědčení a svědomí. Svobodu přesvědčení arci máme všichni. Jenže, co je platno mít svobodu, to jest možnost vlastního, odchylného přesvědčení, když nemám práva dáti tomu přesvědčení průchod? Co je platna svoboda přesvědčení, když bych mohl býti trestán tuhým vězením, jestliže dám svému přesvědčení průchod, třeba jen passivně a negativně tím, že nepovolím nátlaku provokujícího někdy kněze?

Svoboda svědomí a přesvědčení musí býti nejen principielně zaručena, ale musí býti také chráněna ve svých projevech proti znásilňování a zkracování.

Toho dosud nebylo. Kdo ví, zdali rozhodnutí kasačního soudu bude význačným krokem k ochraně svobodného projevu přesvědčení a svědomí! Jde o to, má-li toto rozhodnutí principielní a trvalou platnost a musí-li se jím říditi soudy první instance při eventuelním rozhodování o analogickém případě. Některý odborný právník by měl vyložiti veřejnosti dosah tohoto rozsudku. Nemá-li rozhodnutí kasačního soudu platnosti normativní pro budoucnost, není sice jistě bez ceny a bude právní oporou takovým »nevinným vinníkům«, ale neuchrání je od nebezpečí odsouzení v první instanci, od vyšetřování, rozčilování, podezírání, od jisté potupy a tísnivé obavy, že i v nejvyšší instanci může v jejich případě nastati potvrzení odsudku stolice první.

Rozhodnutí je krokem k ochraně práva na projev odchylného přesvědčení, na projev svobody svědomí. U cíle v této věci

daleko ještě nejsme. Vzpomínáme tu výnosů, jimiž na některých šlechtických panstvích byli úředníci přidržováni ku pravidelné účasti na bohoslužbách, na zpovědi a jiných církevních úkonech, pro dobrý příklad »lidu« a bezpochyby též z péče vrchností o spásu duše »poddaných«. Oč pokročily naše »vrchnosti« v respektu k cizímu přesvědčení od dob násilné protireformace? Arci dragouny dnes nehoní své poddané na mši a ke zpovědi, ale dohánějí je stejně bezohledně strachem ze ztráty místa a chleba, nemravným využitkováním odvislosti sociální a hospodářské slabosti. Vzpomínáme, s jakým podivem a rozhořčením tehdejší host města Prahy, londýnský starosta Sir Vezey Strong, pronesl své never, never! — nikdy! nikdy!, když mu nevím již kdo předložil otázku, je-li v Anglii myslitelno, že by některý lord stejným způsobem donucoval své úředníky k církevním povinnostem.

»Vrchnosti« nemají bráti svým »poddaným« právo na svobodu svědomí a na její projev, nýbrž mají je v něm chrániti. Aspoň nejvyšší »vrchnost«, totiž stát, jest povinna poskytovati svým poddaným této ochrany. Tím spíše, když základní zákon ji zaručuje každému občanovi. Tato ochrana musí být zabezpečena i proti církvi. Nás nenapadá, aby stát postupoval jako ve Francii a zapovídal církvi její průvody a jiné náboženské manifestace. Ozývají se též u nás hlasy, které chtějí církev omeziti na kostel. Proč činit z církve mučednici? Poukazy na překážku dopravní, jak byly činěny na příklad letos o božitělových průvodech v Praze, jistě nestačí samy o sobě k nějaké oprávněnosti zákazu, a naprosto by nebyly na místě tam, kde církev svým knězem posilá nemocnému svátost anebo útěchu nebo jakkoli se to nazve. To právo musí býti církvi ponecháno a hájeno. Ale stejně musí býti hájeno právo chodců, kteří mimovolně potkávají kněze s hostií. Může býti žádáno, aby kněz šel za svým cílem a nedonucoval k náboženské poctě všecky, které potká, aby neprovokoval k »neslušnému« a »pohoršlivému« chování.

Může se to knězi zakázat? Myslím, že by se to mohlo církvi přímo zakázat. Stát by to mohl zakázat. Není dávno tomu, co stát zakazoval veřejné konání bohoslužeb nekatolíkům a o málo před tím též bohoslužby soukromé, které nikoho cizího neohrozily v jeho právní bezpečnosti. Stát posud nejen může, ale přímo musí zasahovati a upravovati církevní a náboženské, církevně-právní poměry tam, kde jsou súčastněny různé konfesse (na příklad zákon o přestupech a pod.), mohl by tedy stát přímo zakázati církvi všecky takové projevy, které hrozí nesúčastněného nahodilého svědka přivésti do vězení. Ale myslím, že by takový zákaz nebyl radný. Nebude ho také konečně ani potřebí. Když soudy v duchu posledního rozhodnutí kasačního dvora budou osvobozovati každého, kdo by byl udán pro nesmeknutí před hostií, stala by se církevní praxe neškodnou a přestala by, myslím, v důsledcích toho sama sebou. Církev by se jistě trvale nevydávala v nebezpečenství, že by její podněty k soudnímu stíhání ve většině případů vyšly na prázdno.

Na takovouto právní ochranu se strany soudu má každý občan právo. Doufejme, že moderní soudcové v duchu a podle výslovného znění zákona postaví hráze proti přívalu církevní středověké zastaralosti a odkáží její neoprávněné nároky postupně do přiměřených mezí.

*

Na nějakou radikální úpravu a nápravu poměrů ve prospěch moderní svobody a na účet římsko-katolické církve není u nás v Rakousku valné vyhlídky.

Křiklavou illustrací toho jest aféra arcibiskupa Stadlera, o které jsme učinili stručnou zmínku minule. U nás smí římsko-katolický hodnostář beztrestně prakticky jednati proti zákonům a smí svůj protizákonný postup veřejně okázale vyhlašovati. Proti nevinným a neškodným schůzkám spiritistických kroužků, proti soukromým pobožnostem náboženských společností státem neuznaných zakročuje vláda politickými úřady, četnictvem, a přece je patrno, že se v takových schůzkách neděje nic nezákonného: slouží umravňujícímu duchovnímu vzdělání. Ale arcibiskup katolický může postupovati vyloženě protizákonně, smí prohlásiti, že zákona státního neuznává, dovolává se papeže, který zákona rakouského o přestupech mezicírkevních neuznal, řekne, že na tento případ se vztahuje výrok a příklad apoštolů »více sluší poslouchati Boha než lidí«, prohlásí, že rakouský zákon jest v rozporu se zákonem božím a s nařízením církve (tato souřadnost stojí za povšimnutí!), a žádný státní návladní v tom nespatřuje nebezpečí pro veřejný pokoj a podněcování k nezákonným činům, jaké spatřuje politický a policejní úřad v leckterém nevinném podniku a výroku neškodného spolku nebo soukromníka. Nejen to: Za několik týdnů jsme se dočetli v novinách, že 25. října o 11. hodině byl arcibiskup Stadler přijat císařem v audienci velice milostivě, císař se zájmem vyslechl jeho zprávu a propustil jej po dvaceti minutách nanejvýš blahosklonně. Arcibiskup odjel do Říma a vrátí prý se co nejdříve do Sarajeva do své diecése a do své funkce. Nesplní se tedy, co někteří lidé s citem pro spravedlnost předpovídali, že se totiž arcibiskup nevrátí se své dovolené. — Je patrno, že zákony neplatí pro všechny stejně. Před církví panující se sklánějí strážcové zákona, jako se dříve říkalo, že za branami kláštera pozbývá zákon své moci.

* * *

Veliký kapitál vytloukají katolické listy celého světa ze zprávy, že francouzský proticírkevní radikál Clémenceau se dal ošetřovati v nemocnici římsko-katolických jeptišek a po uzdravení z vděčnosti po celý měsíc vyzdoboval květinami mariánský oltář. Také jiní předáci republikánští a strůjcové rozlukového zákona prý vyhledávali a vyhledávají ošetření pro sebe a pro své rodiny u jeptišek: Valdeck-Rousseau, Combes, Bourgeois, socialista Jaurès a jiní.

Člověk by málem zvolal po francouzsku: tout comme chez nous — zrovna jako u nás! Ale tato podobnost nám poskytne pramálo útěchy. Jest to symptom nehotovosti protiklerikální akce. Ve Francii vedli boj proti církvi a proti klerikalismu, zvítězili, — ale nedovedli pracovati positivně protiklerikálně, nedovedli čeliti klerikálním akcím, nedali lidu nijaké náhrady za náboženství, za církev (— to konečně snad nebylo jejich úkolem) — ale nedali žádné náhrady ani za církevní charitu, nemocniční službu a pod. Doklad této nehotovosti a nepromyšlenosti jest na příklad ve školství. Republika odňala církvi katolické veškeré veřejné

školství a soukromé školství církevní šikanuje. Ale znalci tvrdí, že by církev nemohla se pomstiti republice — vládě i občanstvu — víc, než kdyby opravdu své školy zavřela: republika se nepostarala o učitelské osoby, o školní budovy, o dostatečný náklad na školství; — kdyby církev zavřela své soukromé školy, bylo by statisíce dětí bez jakéhokoli vyučování, a republika by prostě nebyla s to, aby opatřila jejich vyučování.

Rozluka církve a státu je čin principielně dobrý, ale neznamená zázračné přenesení do ideálního stavu svobody, pokroku, osvěty. Jest potřebí několika generací práce, úsilí, výchovy, sebevýchovy, mravní výchovy, aby se stal krůček pokroku. Jaký je pokrok: zrušit řády milosrdných sester, ale nepostarat se o náhradu ošetřovatelek? — a nejde jen o personál ošetřovatelský a nemocniční lože a léky, jde o celou instituci dobročinnosti a sebezapíravé lásky. Zrušit kostely a kláštery — a pustit liberály a radikály k millionovým švindlům při převodu církevního jmění. Vzíti církvi školy, ale nechat děti beze škol a bez učitelů. Vyloučit náboženství z veřejného života, ale zdobit mariánský oltář květinami. Vzít jeptiškám nemocnice, ale ve vlastní nemoci dát se jeptiškami ošetřovat — to je mravní Kanossa protináboženského fanatismu a překotného, neorganického radikalismu.

Takovou cestou se nedojde ke svobodě. Jednou dojde k rozluce církve a státu, dojít musí; ale tento stav musí být připravován dlouho zvolna, trpělivě, až otázka uzraje a sama se rozřeší.

6. listopadu 1913. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Statistika porodů a úmrtnosti dětí v Praze a předměstích r. 1911. — Poznámky k námitkám, proneseným proti utvoření českého svazu pro volební právo žen. — Ženská rada česká a její organisace.

Statistická zpráva král. hlavního města Prahy za rok 1911 podává obšírnou zprávu o poměru úmrtnosti dětské v Praze a okolních městech. V tomto roce bylo živě zrozených dětí v Praze: 2713 manželských a 626 nemanželských, úhrnem 3339; v Karlíně: 273 manželských a 74 nemanželských, úhrnem 347; na Smíchově: 787 manželských a 213 nemanželských, úhrnem 1000; na Kr. Vinohradech: 902 manželských a 150 nemanželských, úhrnem 1092; ve Vršovicích: 581 manželských a 141 nemanželských, úhrnem 722 a v Žižkově: 1449 manželských a 394 nemanželských, úhrnem 1843 dětí. Ve všech těchto šesti městech bylo živě narozených dětí v roce 1911 úhrnem 8303.

Statistika úmrtnosti v tomto roce vykazuje:

a) Úmrtí do 1. téhodne od narození. V Praze: 242 (7%), z toho 99 manželských a 143 nemanželských dětí; v Karlíně: 7 (2%), z toho 4 manžel. a 3 nemanžel.; na Smíchově: 15 (1%),

z toho 12 manžel. a 3 nemanžel.; na Kr. Vinohradech: 29 (2%), z toho 23 manžel. a 6 nemanžel.; ve Vršovicích: 30 (4%), z toho 23 manžel. a 7 nemanžel.; v Žižkově: 37 (2%), z toho 36 manžel. a 1 nemanžel. Ve všech 6 městech bylo úmrtí v tomto věku celkem 360 (3%).

b) Úmrtí do 1. měsíce od narození. V Praze: 398 (12%), z toho 181 manželských a 217 nemanžel. dětí; v Karlíně: 12 (3%), z toho 9 manžel. a 3 nemanžel.; na Smíchově: 30 (3%), z toho 24 nemanžel. a 6 manžel.; na Kr. Vinohradech: 51 (5%), z toho 45 manžel. a 6 nemanžel.; ve Vršovicích: 52 (7%), z toho 37 manžel. a 15 nemanžel.; v Žižkově: 86 (4%), z toho 74 manžel. a 12 nemanžel. Ve všech 6 městech bylo úmrtí dětí v tomto věku 629 (7%).

c) Úmrtí do 1. roku od narození. V Praze: 821 (25%), z toho 456 manželských a 365 nemanželských dětí; v Karlíně: 41 (12%), z toho 36 manžel. a 5 nemanžel.; na Smíchově: 108 (10%), z toho 82 manžel. a 26 nemanžel.; na Kr. Vinohradech: 122 (11%), z toho 110 manžel. a 12 nemanžel.; ve Vršovicích: 134 (18%), z toho 105 manžel. a 29 nemanžel.; v Žižkově: 282 (15%), z toho 230 manžel. a 52 nemanžel. Ve všech 6 městech bylo úmrtí dětí v tomto věku 1508 (18%).

d) Úmrtí do 5. roku od narození. V Praze: 1062 (32%), z toho 661 manžel. a 401 nemanžel. dětí; v Karlíně: 52 (15%), z toho 46 manžel. a 6 nemanžel.; na Smíchově 153 (15%), z toho 124 manžel. a 29 nemanžel.; na Kr. Vinohradech: 161 (15%), z toho 145 manžel. a 16 nemanžel.; ve Vršovicích: 186 (26%), z toho 153 manžel. a 33 nemanžel.; v Žižkově: 407 (22%), z toho 331 manžel. a 76 nemanžel. Ve všech 6 městech bylo úmrtí dětí v tomto věku celkem 2021 (24%).

Číslice tuto vykázané jsou hodně smutným úkazem pro město Prahu. Stoupnou ještě více, přihlédne-li se k statistice mrtvě narozených dětí, jež udává příručka tato: v Praze: 73 (2%), z toho 57 manželských a 16 nemanželských; v Karlíně: 9 (3%), z toho 6 manžel. a 3 nemanžel.; na Smíchově: 22 (2%), z toho 17 manžel. a 5 nemanžel.; na Kr. Vinohradech: 47 (4%), z toho 40 manžel. a 7 nemanžel.; ve Vršovicích: 29 (4%), z toho 22 manžel. a 7. nemanžel. a v Žižkově: 62 (3%), z toho 48 manžel. a 14 nemanžel.

Bylo by zajímavo srovnávati tyto číslice s obdobnými daty před 10, 20, 30 a 40 lety, jak činí statistika cizozemská, aby vysvitlo, jak působí v Praze a předměstích praxe novomalthusianismu. Z vysokého procenta úmrtnosti kojenců i dítek vůbec lze důvodně i tak souditi, že srovnání toto by vypadlo hodně nepříznivě a ukázalo by, jak ve všech vrstvách Prahy a předměstí vzrůstá snaha po obmezení počtu dítek.

*

V září rozeslala paní Zd. Wiedermannová-Motyčková interesovaným ženským sdružením návrh organisačního řádu českého svazu pro volební právo žen, vyhověvši tak usnesení porady, konané dne 8. června v Praze. Krokem tímto vchází nová organisace politických pracovnic za volební právo do stadia reálnosti. Výbor pro volební

právo žen v Čechách podal proti akci protest a námitky, jež sprovodila čelná pracovnice ve výboru sl. Fr. Plamínková obšírným výkladem v č. 3. Časopisu učitelek. Volební výbor žádá, aby před Ústředním svazem vybudována byla ústředí pro jednotlivé země a aby tyto zemské svazy českých žen dovršily organisaci ustavením Ústředního svazu českých žen. Dále navrhuje volební výbor, aby se s celou akcí sečkalo až po zrušení § 30. spolčovacího zákona. Jiný projev proti ústředí zaznamenal Ženský Obzor v č. 6. a 7. ukazuje na nápadné rozdíly cest, jimiž se bralo ženské volební hnutí v Čechách a na Moravě a usuzuje z toho, že »může jimi zdůvodniti svou naléhavou obavu, aby snad separátním centrálním ústředím žen neoslabil se ve skutečnosti mohutný vliv, který tato idea vykonává a má v čelných politických stranách. Neméně padá na váhu, že autonomní i centralistická sociální demokracie zásadně odmítá jakoukoli organisační vzájemnost svých příslušnic se ženami jiných stran nebo vrstev.«

Oba projevy, velmi sobě blízké, vyjadřují obavu, aby neseslabila se práce a vliv, které má za sebou český Volební výbor. Nelze upříti obojího Volebnímu výboru, nelze však ani upřít ekvivalentní hodnoty práci a vlivu Zemské pokrokové organisace žen na Moravě. Volební výbor, konal-li velké akce, musil předem zabezpečiti si součinnost politických stran českých, naproti tomu akce moravské Zemské organisace jsou ve své iniciativnosti samostatné, od ochoty nebo jen galantnosti té či oné strany neodvislé. Volební výbor nedovedl zameziti, aby jednotlivé strany přiorganisovaly ženy ve svých organisacích a nedovedl zameziti, aby výkonné výbory vyžadovaly od svých příslušnic ve věcech politicky-volebních disciplinu, přikázanou řády organisačními. Tento vývoj v ženském hnutí právě způsobuje, že Volební výbor při každé nové větší své akci musí vejíti v předběžné jednání se všemi politickými stranami o akci a teprve podaří-li se tato diplomatická misse, může přistoupiti k provedení akce, kterou pak vede s fikcí spontannosti. Bude ale vždycky tak, podaří se vždycky tato součinnost? Dosud neptaly se politické strany, kdo stojí za Volebním výborem, jaká početní organisace, ale což, stane-li se to jednou při některé specielnější, životnější aktualitě? Na reálnější půdě tedy — po mém soudu — tkví organisace moravská a my musíme si přáti, abychom i v Čechách skutečně měly vybudovánu organisaci obdobnou pro specielní otázky ženského volebního hnutí. Otázka včasnosti organisace je podřízeného významu: veškery politické organisace jsou volně organisovány dle zákona shromažďovacího. Navržená organisace Ústředí jde touže cestou. Nepříjemnosti úřední stihnou pravděpodobně také ji; tím ale nesmí se dáti odstrašiti přípravný komitét. Ostatně nový spolkový zákon je za dveřmi a pak bude po možných sekaturách úředních.

*

V poslední době bylo opětně nadhozeno heslo, aby ženy vybudovaly pro soustavné sledování všech otázek týkajících se české ženy Ženskou radu českou. Myšlenka není nová, ale bohužel nebylo o ní zevrubněji dosud pojednáváno. Jest jisto, že je dnešní veřejný a spolkový život českých žen velice pestrý, ale roztříštěný a v důsledku toho rozvinuje se

a postupuje nesouměrně podle toho, pro který obor ta která význačná pracovnice spolková je zaujata. V některém oboru ženské práce je pracovnic hojně, až nadbytek, za to některý obor živoří, nebo není ani obsazen. Také spolky a organisace ženské neobsahují ve své činnosti všecky obory ženské práce a tudíž Svaz těchto spolků sám o sobě by nestačoval k vytvoření toho, co si pod pojmem Ženské rady české myslíme. Rada musila by býti kombinací obojího a nestačilo by, aby byla jen sborem delegátek jednotlivých spolků. Šlo by nyní o působnost Ženské rady české. Práce vlastní tkvěla by v odborech. Musely by se utvořiti odbory: pro otázky výchovy žen, pro otázky domácnosti žen, pro otázky povolání žen, pro politická práva žen, pro národní a veřejnou práci žen. Dle těchto skupin bylo by nutno vytvořiti základ, na němž budoval by se ústřední výbor Ženské rady české s předsednictvem v čele. Záleželo by dále na tom, jak by se jednotlivé odbory utvořily. Každý odbor byl by sestaven z delegátek a členů kooptovaných. Delegátky vysílaly by příslušné ženské spolky a instituce a to počtem, vystihujícím váhu a důležitost jednotlivých těchto institucí. Při ustavování ženské rady české byla by ustanovena čelná činovnice směrodatné korporace nebo instituce v jednom každém odboru, aby navrhla spolky, ústavy a instituce, jež by měly býti v odboru zastoupeny a jakým počtem zástupkyň. Pak přistoupilo by se k ustavení jednotlivých odborů. Každý odbor zvolil by předsedkyni, místopředsedkyni, jednatelku, pokladní a zapisovatelku. Po svém ustavení doplnil by se odbor kooptací žen, literárně, odborně nebo prakticky v oboru práce odboru přikázané se osvědčivších. Předsednictva všech pracovních odborů tvořila by ú s t ř e d n í v ý b o r Ženské rady české a ten zvolil by na funkční období tříleté: předsedkyni, místopředsedkyni, zapisovatelku, jednatelku a pokladní jakožto užší předsednictvo Ženské rady české. Poměr odborů k ústřednímu výboru byl by tento: Odbory konaly by soustřeďovací práci, v odbor spadající, staraly by se, aby práce tato rozvíjela se ve všech směrech rovnoměrně, snažily by se o vyvolání akcí, podniků, institucí a spolků pro ty účely, které dosud českými ženami v tom kterém oboru nejsou opatřeny, a zřídily by pro svůj odbor účelně vedenou poradnu. Výlohy s prací jednotlivých odborů spojené hradily by se z příspěvků spolků a institucí, odbor tvořících, a to poměrně dle síly těchto korporací. Ústřední výbor slučoval by práci všech odborů, jež by ve schůzích ústředního výboru podávaly zprávy o tom, co ve svém odboru zařídily, schvaloval by usnesení odborů, jež by svým významem nebo rozsahem vystupovala z rámce působnosti vykázané dotyčnému odboru, a byl by odvolací instancí ve sporech, jež by vzešly z činnosti odborů. Ústřední výbor svolával by jednou za tři léta ž e n s k ý s j e z d, který by pracoval v sekcích, shodných s odbory Ženské rady české a konal by ročně schůzi v a l n é h o s b o r u, v němž by zasedaly všecky členky jednotlivých odborů dohromady. Valný sbor byl by roční přehlídkou vykonané práce všech odborů, usnášel by se o rozpočtech a schvaloval by účty ústředí i jednotlivých odborů, a byl by zároveň prostředím, v němž by mohly jednotlivé účastnice podati své podněty a návrhy k budoucí práci v různých odborech, jež by se k vyřízení postoupily příslušnému odboru. Sjezdy ženské zabývaly by se ideovými a programovými otázkami, všeho ženského hnutí se týkají-

cími, jež by k sjezdu připravil příslušný odbor. Ženská rada česká vytvořila by se dle stejných stanov ve všech zemích koruny české, ale též obdobně v Dolních Rakousích a dle možnosti také v Americe. Sjezdy ženské byly by společným pracovním shromážděním všech zemských organisací Ženské rady české, byly by svolávány všemi předsednictvy ústředních výborů zemských odborů Ženské rady české a účastniti by se jich mohly ženy české, a to jako účastnice, byla-li vyslána některým spolkem nebo institucí, která je sdružena v některém pracovním odboru kterékoli zemské organisace Ženské rady české, anebo jako host, přihlásila-li se sama a byla-li příslušnou zemskou organisací přihláška její přijata.

Načrtla jsem návrh stěžejní organisace ženské, jíž je nám třeba a která by teprve dovršila budovu organisace, vybudovanou dnešním ženským hnutím českým. Bude dobře, když návrh vyvolá diskussi a bude předmětem debat v čelných našich spolcích. Za tím účelem je napsán a podán veřejnosti.

LIBRARY
AUG 25 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

K novému jednání.

Vláda hledá nové cesty vyrovnací, jednání o česko-německou dohodu se má obnovit. Není sice nikde vidět, odkud pojednou přišla tato nálada, ale už i prý také Němci jsou pro nové jednání získáni. Ovšem ne jen tak beze všeho a ne za stejných okolností jako dříve a jako my, ale chtějí prý jednat. Vypracovali už částečně a ještě vypracují elaboráty o svých požadavcích, předloží je vládě a o tomto meritu svých politických, národnostních a jazykových požadavků jsou ochotni s námi přímo jednat a dovolí dokonce, aby tomuto meritornímu jednání přítomen byl kníže Thun. Tak se ujišťuje z německého tábora.

Jistě na české straně bude jako doposud tak i příště ochota k jednání a ochota k dohodě vůbec. A přec je třeba, abychom klidně se poohlédli po celém stavu věcí a uvážili situaci, ve které se má jednání obnovovat. Není tomu totiž dávno, co Němci nejdříve na sjezdu chomutovském a pak u příležitosti porad u hraběte Stürgkha prohlásili: vše, co bylo do července loňského roku sjednáno, nás nikterak neváže. Nové jednání musí se zahájit za zcela změněných okolností a zejména otázka ohraničovací musí stát na prvním místě. S knížetem Thunem nejednáme, dokud bude on v úřadě, naděje na dohodu je přímo vyloučena. Proto společným poradám se vyhneme, podáme vše písemně. Takové stanovisko Němců ovšem na české straně muselo vzbudit největší nedůvěru k celému vyrovnavacímu postupu Němců a jelikož vláda hraběte Stürgkha nepodnikla ničeho, co by přivodilo změnu tohoto stanoviska německého, trpkost proti kabinetu na české straně se přiostřila a většina českých poslanců oznámila vládě po skončení finančního plánu ostřejší postup oposiční. V tomtéž okamžiku přihlásili se Němci k novému jednání dohodovacímu. Nezměnili sice valně své dosavadní stanovisko, ale přec jen ukázali jistou ochotu k jednání o dohodě, třeba že tento projev je pro dohodu nebezpečnější než vše ostatní. Neboť jakmile Němci usi-

lovati chtějí o řešení otázky ohraničovací před definitivním vyřízením otázky jazykové, musí zůstati všecko jednání planým.

Ale není naším úmyslem, zabývati se dnes už vyhlídkami na dohodu. Oficiálně ještě hrabě Stürgkh českým poslancům neřekl ničeho o tom, co Němci chtějí a co nechtějí a z jiných pramenů nelze zjistiti nic opravdového, poněvadž na př. mezi oficiósní zprávou německých poslanců z Čech o dalším postupu a mezi zprávami Neue Freie Presse, jistě z téhož pramene pocházejícími, je značný formální i věcný rozpor.

Pro nás dnes je rozhodující otázkou směr české politiky po finančním plánu. Chování a postup českých poslanců při tomto předmětu je vlastně ještě zbytek taktiky, která velela jistou reservu a shovívavost k vůli českoněmeckému vyrovnání a která zamítala jakoukoliv změnu této taktiky, dokud byla naděje na uskutečnění dohody. Tyto naděje zmizely na dobro, zmizely tak důkladně, že se otevřeně mluvilo o další práci patenty a oktrojem. Mluvili tak poslanci všech stran bez rozdílu, tvrdilo se tak i v kruzích, které se obyčejně nazývaly dobře informované, a zejména v ovzduší panské sněmovny se počítalo s jistou určitostí s takovým rozřešením českoněmeckých sporů, poněvadž v těchto kruzích mocně působily vlny zahraniční politiky, která žádá kategoricky skonsolidování vnitřní politiky v Rakousku a v Uhrách zároveň. Tímto požadavkem zahraniční politiky vysvětlovalo se úsilí, se kterým se vláda zasazovala o dohodu polsko-ukrajinskou a smír v Chorvatsku. Vláda rakouská sice ujišťovala, že nijak nezamýšlí zasahovat do českých otázek absolutisticky, ale tomuto ujišťování málo přikládáno víry, poněvadž se vláda, dokud neodstranila parlament, docela a zjevně k podobným úmyslům nepřizná a přiznat nemůže. Jen rakouské poměry vůbec dovedou vysvětlit, že mohla zůstati i u vesla a předstoupit před parlament, všeobecným právem hlasovacím zvolený, vláda, která dočasně alespoň už absolutisticky zjednala dle svého názoru pořádek. S oktrojírkou se tedy určitě na různých stranách počítalo zcela vážně, čehož nejlepším důkazem bylo stanovisko českých sociálních demokratů v otázce příštího volebního řádu pro český sněm.

Vážnější a seriosní znalci poměrů sice od prvopočátku nechtěli věřit, že vše je sjednáno a smluveno, ti hned pochybovali, že hrabě Czernín, nynější vyslanec v Bukurešti, jemuž se připisují důvěrné styky s následníkem trůnu, je dobře informován, když v polemice s drem Friedjungem patenty a oktroje žádal a napolo sliboval. Tito

pochybovači tvrdili, že mocnář, třeba se dal pohnouti v červenci k podpisu oněch patentů, sotva tímto směrem bude postupovat dál a ukazovali k tomu, že nebude možno přesvědčit rozhodující činitele o nutnosti absolutismu a parlamentarismu současného. Teprve kdyby bylo na těchto místech rozhodnuto, že v celé správě říše musí nastati absolutistické intermezzo, že se nutno na delší dobu rozloučit s parlamentem a parlamentarismem docela, pak teprve smělo by se pomýšlet na nové patenty a nařízení na základě osobního rozhodnutí koruny. Pak už by ani § 14. nebylo třeba. Tak dalece věci však dosud nedospěly, naopak vnitřní a zejména zahraniční politika potřebuje parlament co nejdělnější, potřebuje vojáky a peníze. Opatřovat obé patenty znamenalo by experiment, který by byl při sebe větší víře v jeho zdar přece jen odvážný a hlavně by nijak neodpovídal oné politice prestiže, která stále ještě u nás hraje tak význačnou úlohu. I jiných námitek proti patentům o českých věcech bylo. Jen kdyby byly české spory tak dalece mezi stranami rozřešeny, že by bylo dekretování takové dohody přineslo žádoucí klid, nebo kdyby vláda skutečně byla sama nalezla pro všecky ty sporné body takové rozřešení, jež by onen klid zaručovalo, mohlo se v nejkrajnějším případě počítat na nějaké rozuzlení mimo nebo vedle zákona. Oné dohody však nebylo, a nynější vládě nikdo nepřisuzoval tolik státnického umění a tolik znalosti českých věcí a poměrů, že by byla ony formule dovedla nalézti. Obavy, že by nové patenty nepřinesly mír, ale vyvolaly další a snad horší ještě boje a že by za ně nezodpovídala už ani zodpovědná vláda, a priori nepřipouštěly oprávněnou kalkulaci s patenty a dekrety.

Skutečně pověsti o nich umlkly docela a místo nich mluví se opět o novém jednání o dohodu. A zdá se, že toto obnovené jednání má dvojí důvod: jednak právě nabytá jistota, že by návrhy na další dekretování nedošly schválení, a jinak parlamentární obtíže, vyvolané opětně nerozřešenou otázkou českou, stížené trváním absolutismu v Čechách. Jak jsme již řekli, Němci prozatím váhavě, s různými výhradami vstupují na cestu vyrovnání, hledíce ji sami svými požadavky hned s počátku učiniti neschůdnou, ale přec se jen zdá, že už se prozatím dalšímu jednání nebudou vzpírat, už proto, aby hraběti Stürgkhovi, kterého o n i za každou cenu chtějí držet, usnadnili situaci vůči oposičním stranám českým.

Zkušenosti, kterých jsme nabyli při posledním dohodování, na jaře letošního roku definitivně přerušeném, nemohou a nesmějí zůstat bez vlivu na další postup politický vůbec a na dohodovací zvlášť.

Neboť dnes už možno říci s určitostí, že dohodování musí zůstat bez výsledku, má-li se opakovat stejnou methodou, jako doposud, poněvadž mezi vyrovnáváním prvním a druhým bude značný a rozhodující rozdíl. Dnes přece už nemůže být sporu o tom, že my při dohodování jsme dělali koncesi za koncesí, jen proto a za to, že jsme doufali na konečný smír, poněvadž jsme doufali, že zemi naší vykoupíme klid, zákony zajištěný. Z toho důvodu žádný rozumný člověk českým vyjednavačům nebude dělat výtky a výčitky, že koncese ty učinili. Co jsme tomuto vyjednávání vždy vytýkali, byla jen theorie, spojující dohodování doma s politikou ve Vídni, s politikou podporující vládu, která, nehledě k její naprosto německé povaze, pracovala všeobecně i v jednotlivostech proti onomu pražskému dohodování. Není už třeba vypočítávat hříchy nynějšího kabinetu proti dohodovací myšlence a akci v Čechách. Hned jak dr. Hochenburger přestoupil do kabinetu hrab. Stürgkha s oněmi výhradami jen slabě popřenými, každý mohl poznati, jakou úlohu v každém ministerstvě ministr spravedlnosti hráti je odhodlán, každý viděl, že se dr. Hochenburger považuje za exponenta německých stran ve vládě té i oné. Má-li mít dohodovací akce vůbec smysl a možnost úspěchu, může se přece konat jen a jedině za vlády skutečně bezvadně objektivního kabinetu, proti němuž v Čechách nesmí být ani stínu nedůvěry a o němž musí panovat přesvědčení a zkušenost, že akci tu celou svou váhou, prací a především svou politikou podporuje. Poslední dohodování však od prvopočátku bylo těžce zatíženo politikou ve Vídni. Dohodovací nálada byla vyvolávána a zároveň zasazena jí předem rána náhlým pádem barona Gautsche. Baron Gautsch ve svém labutím zpěvu naznačil linii, na které státi musí každý rozumný politik nejen český, ale rakouský vůbec. Že není více možno vládnouti bez Čechů, prohlásil den před svou demisí, a toto jeho prohlášení utvrdilo přirozeně v Čechách toto přesvědčení tím více, jelikož odpovídalo náladě a smýšlení po tříletém boji proti předchůdci barona Gautsche, baronu Bienerthovi. Baron Gautsch a s ním jistě i vůdčí politikové čeští, kteří už tenkrát byli odhodláni zahájit dohodovací akci a pod jejímž vlivem on ona slova pronesl, zastávali správný názor, že jen vláda s Čechy dovede úspěšně zahájit, vést a skončit dohodovací akci v Čechách. Kdyby vídeňská politika jen trochu uspokojovala, kdyby nám nedělala tolik starostí, trpkosti a zlosti, byla by nálada a odhodlanost ke koncesím a smíru zcela jiná, než byla a je dosud. To, co svého času baron Beck prohlásil o svých ministrech-krajanech a k čemu se jinými slovy při-

znával baron Gautsch, že hlavy a vůdcové dohodovací akce musejí sedět v kabinetě, že čeští a němečtí ministři jsou vlstně stálou dohodovací komisí, to mělo, má a musí zůstati p ř e d p o k l a d e m každé dohodovací akce. A v tom stejně leží rozdíl druhého, jak se zdá, nastávajícího jednání. Nespokojenost českých stran s vládou ztrácela se pokaždé na cestě z Prahy do Vídně, poněvadž se mělo za to, že vláda ta zmizí, že poměry se změní, jakmile se dohody docílí. Z toho se vyvinula právě ona, námi vždy potíraná theorie, která nyní už nebude nikým přijímána a uznávána. Snad česko-německá dohoda dá se skončit za 14 dní, snad jednání potrvá nová tři léta. Má čekat otázka vídeňské politiky české stejně dlouho? To už nebude snad dnes chtít nikdo, ani ti, kteří doufali, že vláda nynější po nezdaru pražského jednání vyhoví českým požadavkům v otázce vyrovnací cestou jinou. Zatím hrabě Stürgkh a kníže Thun očekávání ta nesplnili, zavedli jen komisariát, jenž české strany zbavil sice zbytečně na se vzaté starosti o zemské finance, jinak ale znamená splnění přání Němců, poněvadž se jim dostalo i pro zemskou politiku nástroje pro politické vyděračství: ve Vídni slibují za vyrovnání dle jejich vkusu koaliční politiku, v Praze zavedení zákonných poměrů a odstranění komisariátu.

Tato theorie, tato methoda zdá se nám pochována. Bude dlužno hledati methodu novou, snad jen jinou, která může být úspěšnější, jejíž základní princip však spočívati musí v odlišení co nejpřesnějším mezi politikou dohodovací a upravením poměrů ve Vídni. Dříve se vždy tvrdilo, že neblahé spory českoněmecké jsou jedinou příčinou nedělnosti vídeňského parlamentu. Nevěřili jsme tomu do slova nikdy, znajíce především spoluvinu vlády jak na sporech v Čechách, tak i v rozporech parlamentních. Dějiny dosavadního jednání ukrajinsko polského se všemi podružnými a provázejícími svými zjevy, jak se provalily v aféře Dlugosz-Stapiński, tento názor vydatně potvrzují, stejně jako podrobnější znalost poměrů v německonárodním svazu.

Dělný parlament není dnes pouze požadavkem nejširších vrstev obyvatelstva, po událostech za hranicemi říše, po válkách balkánských je positivní a produktivní parlamentarism i tenkrát kategorickým požadavkem státu, když je dost a dost vlivných elementů v říši, které věří, že dosavadní neplodnost, nynější skoro už zjevný bankrot parlamentu vídeňského, je hlasitým voláním po absolutistických experimentech. Tento úpadek parlamentu není úpadkem parlamentarismu vůbec, nýbrž jen výslednicí spojených sil stran a vlád v posledních

letech. Není bohužel pochybnosti o tom, že nynější strany v rakouském parlamentě nemají dost síly, provésti v dozírné době — snad vůbec ne — obrození v každém ohledu. Práce ta připadá vládě. Dosavadní vlády byly k této práci neschopny, poněvadž nedovedly a nechtěly pracovati proti své vnitřní vůli a vlastnímu cítění. Byrokratické vlády nehodí se k obrození parlamentu. Chaotické poměry ve stranách a mezi stranami zdánlivě dávají za pravdu těm, kteří dokazují nemožnost jiného systému, zejména parlamentárního. Ale jen z d á n l i v ě. Připouštíme, že vedení takového systému nelze uložit někomu, který je dle obvyklých u nás zvyků »na řadě«, že nelze takovou obrozenskou práci svěřovat dle měřítka hodnostní třídy. Takovou záchrannou akci provedou jen politické hlavy a individuality. Není jich nazbyt, pravda. Ale jsou tu. Ti musejí být zavoláni, musejí parlamentu dát opět o b s a h, musejí zlomit nynější skoro neobmezenou vládu diet, musejí vzbudit chuť a zájem na politické práci parlamentární vůbec, která se vůbec z vídeňské sněmovny ztratila.

I mezi těmi málo, kteří by se v našich poměrech k takové Herkulově práci hodili, nebude snad vždy dost odvahy — a přec k takové pronikavé změně dojít musí. Věčným kňouráním na spory v Čechách se slušná řada rakouských krisí nedá odstranit. Vše je zanedbáno neznalostí, nedbalostí, pohodlím, zbabělostí. Korrektnost už není jedinou vlastností a legitimací vlády, ta je předpokladem. Věcné znalosti, odvahy, myšlenky, koncepce, chuti k práci je třeba. Bude-li mít odvahu vláda, budou mít odvahu i strany. Pak dojde i k dohodě v Čechách. Jistě — ale ne dříve. *Č.*

K reorganisaci zemského musea moravského.

Napsal Ad. Lud. Krejčík.

Pro porozumění dnešnímu stavu otázky moravského zemského musea třeba trochu retrospektivy a historie, třeba stručně ukázati, kdy a jak vzniklo museum Františkovo, jak se vyvíjelo a měnilo, jaký byl jeho úkol a cíl v minulosti, kde stojí dnes a kam bráti se a jakými cestami má v budoucnosti? Třeba též zabývati se otázkou, jaké úkoly dnes připadají museím vůbec a našemu museu zvláště?

Zemské museum moravské založeno bylo po vzoru štyrského Johannea (založeného r. 1811) roku 1817 a dostalo po císaři Františku I. jméno Francisceum, musea Františkova. Dle přání jeho zakladatelů, »c. k. mor.-sl. společnosti ku zvelebení orby, přírodoznalství a vlastivědy«, mělo býti věnováno těmto oborům vědním a praktickým: dějinám, statistice a oborům příbuzným, fysice a matematice, vědám přírodním, chemii, technologii a praktickému hospodářství, neboli, jak určil úkol musea povolovací císařský dekret z 29. července 1817, mělo »bezprostředně působiti na vyučování a osvětu«. Sbírky musejní, k nimž vyzvalo samo tehdejší gubernium, vznikly dary soukromých sbírek šlechtických i občanských. Darované sbírky i jednotlivé předměty obsahovaly musejní předměty veškerých zamýšlených odborů příštího musea, leč nebyly to sbírky úplné a systematicky spořádané. K takovému úkolu bylo by bývalo zapotřebí kvalifikovaných sil vědeckých a těch nebylo, jako nebylo též dostatečných prostředků hmotných, z nichž by bylo bývalo možno na opatření takových sil i na systematické doplnění darů výzkumem a sbíráním z musea podnikaným pomysliti. V oboru současného umění hledělo se čeliti v letech 1829—1841 zvláštním »Kunstvereinem«, jenž při hospodářské společnosti zřízen, aby z členských příspěvků jeho zakupována byla při uměleckých výstavách vídeňských díla současných umělců. Bohužel tato výpomoc dlouho netrvala, neboť

v r. 1841 »Kunstverein« vůbec přestal existovati a galerie odkázána zase jen na příležitostné dary.

Podpory z fondů zemských nedostalo se museu až do r. 1882, od kteréž doby přispíval zemský sněm moravský pravidelnými ročními subvencemi, jež na léta 1883—1885 stanovena obnosem 5000 zl., a kterážto dotace dnes dostoupila, kdy země kryje veškerá vydání musea, výše 84.215·51 K.

Křižovou cestu, již prošlo museum Františkovo, než došlo podpory zemské, nutno několika slovy vylíčiti, aby bylo jasno, jak málo porozumění bylo pro vskutku vysoce kulturní snahy onoho malého hloučku, který v hospodářské společnosti dovedl najíti třeba nedostatečné prostředky pro ústav v život vyvolaný, nejen ve veřejnosti moravské, nýbrž i u repraesentantů této veřejnosti, někdejších stavů, a později u zemského sněmu a zemského výboru. Páni stavové moravští, když byli r. 1832 žádáni hospodářskou společností o podporu Františkova musea, prohlásili sice za svou povinnost starati se úplně o hmotné zajištění musea, leč spojivše tuto otázku s otázkou universitní v junktim, odložili rozhodnutí této otázky na dobu pozdější a dle zásady »diem ex die trahere« otázky vůbec za své vlády nerozřešili, a museum zůstalo za doby stavovské vůbec bez podpory zemské. V době ústavní obnovena v l. 1862—63 žádost hospodářské společnosti za podporu zemskou, a tu dne 13. března 1863 uloženo sněmem zemskému výboru, aby spolu s ústředním výborem hospodářské společnosti jednal o převzetí Franciscea do správy zemské. Tato otázka sezemštění Franciscea a jeho reorganisace ve smyslu úplného sezemštění po celé půlstoletí nemizí z poměru musea k zemi a táhne se dodnes jako červená nit dějinami Franciscea. Pro porozumění, jakému pochopení se těšila otázka musejní i u lidových zástupců sněmu moravského v minulosti, svědčí též výkřik, učiněný r. 1869 v sněmovně naší, kdy při jednání o žádosti hospodářské společnosti o subvenci 6000 zl. pro museum z lavic poslaneckých bylo voláno, že celé museum i se sbírkami za tento obnos nestojí, ač v době té sbírky musejní jen proti ohni byly na 200.000 zl. pojištěny! Za těchto okolností jest zcela pochopitelno, že »C. k. mor.-slez. společnost pro zvelebení orby, přírodoznalství a vlastivědy«, jež musila se v prvé řadě starati o praktické své účely hospodářské, nemohla věnovati s dostatek finanční podpory svému museu, knihovně a galerii, jež při museu vznikly a s ním se vyvíjely, a byla nucena rozřešiti otázku musea, knihovny a galerie za pomoci země způsobem, jenž na svou dobu zdál se jmenovaným ústavům nejprospěšnějším.

Stalo se to koncem devadesátých let minulého století, kdy jmenované ústavy předány byly v úplný majetek zemský, a správou jejich pověřena usnesením zemského sněmu dědička »C. k. mor-slez. společnosti pro zvelebení orby, přírodoznalství a vlastivědy«, r. 1892 pojmenované »C. k. moravskou společností ku zvelebení hospodářství, přírodoznalství a vlastivědy«, dnešní »Moravská musejní společnost«. Účel »Moravské musejní společnosti«, jež má své sídlo v Brně, určuje § 3. stanov takto: »Účelem jejím jest, správou, uzpůsobením a zužitkováním na základě vyhlášky mor.-slez. gubernia ze dne 24. března 1818 po Jeho Veličenstvu blahé paměti císaři Františku I. pojmenovaného, z usnešení valné hromady c. k. moravské společnosti atd. ze dne 12. prosince 1898 zemi moravské se všemi jeho právy a nároky do vlastnictví odevzdaného a od ní vydržovaného zemského musea (Františkova musea) a sním spojené knihovny zemské, napomáhati vědeckému probádání přírozených poměrů země a vnitřního i zevnějšího života obou kmenů v zemi, jakož i vědeckému, literárnímu a uměleckému vzdělání na Moravě.« Prostředky ku dosažení účelu spolkového uvádí § 4. stanov: »Opatření, uchování a vědecké katalogisování reálních pomůcek, vztahujících se ku země-, přírodo- a národovědě, zužtikování jich výstavami, publikacemi a přednáškami, správa, rozmnožení a zužitkování sbírek a knihovny, soustavné probádání země, péče o evidenci a zachování dějepisných a uměleckých památek v zemi, konečně styk se stejnými společnostmi a ústavy, zejména na Moravě.« Takovýto účel a takovéto prostředky určují »Moravské musejní společnosti« stanovy. Jest nyní otázkou, jak úkolům svým »Moravská musejní společnost« hledí dostáti a jak prostředků, stanovami jí uložených, využívá? K správnému porozumění a vystižení této věci nutno povědětí něco o otázce museí vůbec a našeho moravského zemského musea zvláště.

Musea moderní, ať jsou rázu jakéhokoliv (přírodopisná, praehistorická, anthropologická, národopisná, umělecká, umělecko-průmyslová, technická), jsou vždy ústavy, jež chovají sbírky systematicky uspořádané dle zásad a hledisek vědeckých. Úkolem musea moderního jest nejen sbírati předměty musejní, nýbrž též systematický je třídíti a vědecky zpracovávati látku shromážděnou, nejen pro účely ryze vědecké, nýbrž i pro praktický život. Úkol museí jest tudíž nejen vědecký, nýbrž i poučný, výchovný a vzdělávací, praktický. Dle toho musí býti snahou moderního, vědecky spořádaného musea, shromážditi ve svých sbírkách veškerý materiál příslušného oboru, systematicky dle zásad vědeckých jej spořádati a spořádaný v ladné formě

učiniti přístupným nejen badání vědeckému, nýbrž též účelům vzdělávacím, poučným, výchovným a praktickým.

Jest přirozeno, že takto vytčeným úkolům mohou vyhověti pouze ústavy veliké, bohatě finančními prostředky nadané a řadou odborně vědecky vyškolených úředníků opatřené. Jest to ideál moderního musea, jemuž mohou se přiblížiti pouze ústavy světové.

Pro musea druhé velikosti — a takovým musí býti naše museum zemské — třeba obor jejich sbírek a působnosti přirozeně omeziti, léč nutno přece bezpodmínečně žádati, není-li možno dosáhnouti ideálu výše naznačeného, aby shromáždil, vědecky zpracoval a úkolům výše uvedeným odevzdal ve svých sbírkách nejen přírodu, nýbrž i člověka země naší a oblasti našeho národa.

Jak v stručném přehledu historie a vývoje zemského našeho musea jsem dovodil, obsahuje zemské museum moravské sbírky přírodopisné (palaeontologické, geologické, mineralogické, botanické a zoologické), anthropologickou, národopisnou, uměleckou (obrazárna, plastiky a lapidarium) a numismatickou.

Jaký obraz podávají nám všecky tyto sbírky a jak vyhovují vyslovenému ideálu úplnosti a vědecké zpracovanosti? Jak vyhovují účelům vědeckým, poučným, vzdělávacím, výchovným, aesthetickým a praktickým?

Požadavku prvému, úplnosti, neodpovídá ani v omezeném námi směru ani jediná ze sbírek musejních. Není divu, vždyť za vznik svůj děkují sbírky našeho musea až téměř do doby nejnovější *náhodným* dárcům a *náhodným* koupím. O *systematickém* vědeckém sbírání a doplňování látky nebylo do nedávna ani řeči! Jest to zcela vysvětlitelno, uvážíme-li, že museum jest dílem daleko více diletantské ochoty a obětavosti, než cílevědomé, systematické práce vědecké. Téměř celé století byl náš ústav bez odborně vědecky školených úředníků! První vědecky kvalifikovaný kustos jmenován zemským výborem 7 roků, druhý 9 roků a třetí 12 roků po převzetí Franciscea do majetku země. Neúplnost sbírek musejních možno sice omlouvati nedostatkem hmotných prostředků bývalé hospodářské společnosti, hlavním však důvodem a příčinou její jest zcela jistě diletantství a amateurství bývalých jejich správců. Nejsme nespravedlivi k bývalým členům společnosti ani jejich tehdejším úředníkům, zjišťujeme-li dnes, že ve sbírkách musejních za léta vystavili spoustu braku, který měl zůstati hluboko zahrabán ležeti v bednách skladišť musejních, kde uschovány ležely cenné musejní předměty, o nichž oni diletanti neměli ani tušení!

Úkolem dnešních vědecky kvalifikovaných úředníků bude proto v první řadě systematické doplnění veškerých sbírek musejních. Bude k tomu třeba systematického výzkumu a sbírání po celé Moravě a oblasti národa československého, k němuž kustodové sbírek přírodopisných bohdá s lepším zdarem užijí dotace, zemským výborem na přírodovědecký výzkum Moravy věnované, než učinili mnozí z pánů, kteří sice dotace užili, na sbírky musejní, ač se k tomu písemným reversem zavázali, však zapomněli![1]

Při systematickém doplňování sbírek musejních bude na příště nutno omeziti též na míru nejmenší příležitostné, náhodné koupě celých sbírek soukromých, které sice obsahují cenná unika neb jednotlivé zajímavé kollekce, v celku jsou však přečasto zatíženy pro museum bezcennými duplikáty, triplikáty, ba i více exempláry též věci a vyžadují ohromných peněz. Bude jistě ve většině případů výhodnějším, zvýšiti příslušné roční dotace na jednotlivá oddělení, aby vědecky odborně kvalifikovaní kustodové mohli podnikati žádoucí vědecký výzkum a systematicky doplňovati sbírky musejní sami, než platiti veliké obnosy za nahodilé nabídky sbírek, jež vznikly více méně pod ochranným pláštěm čestné funkce konservátorů Moravské musejní společnosti . . .

Přihlédneme-li k druhému požadavku našemu, vědecké zpracovanosti sbírek musejních, není obraz o mnoho utěšenější. Prvním krokem k podobné práci jest beze sporu hlavní inventář všech sbírek musejních a každého oddělení zvláště. Za správy hospodářské společnosti jest sice veden ústřední inventář až do let 1873—1876, leč neúplně a, pokud se udání o provenienci předmětů týče, úplně nespolehlivě. Od r. 1876 do let devadesátých, kdy začato s výtahem z registratury, není vůbec žádného inventáře, jenž založen skutečně teprve v době nejnovější, kdy nastoupil nynější sekretář, a to jak ústřední, tak pro oddělení jemu svěřené. Řádně vedené inventáře, zdá se, nehodily se správě soukromých společností, neboť dávají nepříjemné zbraně do rukou budoucích, jak se zjistilo na př. po založení řádného inventáře zemské galerie, kdy z registratury a zpráv hospodářské společnosti dalo se zjistiti, že do r. 1840 (1836) ztratilo

[1] Stav geologické a palaeontologické sbírky moravského zemského musea zjišťuje a význam i pracovní program těchto sbírek podrobně stanoví kustos docent dr. J. V. Procházka v článku »Význam a poslání geologicko-palaeontologických sbírek moravského musea zemského v Brně« v časopise »Příroda« roč. XI. č. 5. a 6. (též separátně v 8⁰, str. 31).

se z darovaných obrazů a rytin neméně než 95 kusů! Dle toho jest se při jiných odděleních asi také nač těšiti . . .

Z malých těchto ukázek jest, tuším, jasno, že museum naše dlouho ještě nebude moci vyhověti dnešním požadavkům vědeckým, poučným, výchovným, estetickým a praktickým, když zásadním požadavkům není dosud vyhověno.

Kde tkví toho příčina? Není to nikoho tajno, kdo buď z autopsie neb z dějin vývoj našeho zemského musea sleduje. Příčina tkví v jeho s p r á v ě.

Ústav podobného rázu, jenž jest ústavem veřejným, veřejnosti určeným, musí býti též veřejnými orgány, veřejnosti zodpovědnými, spravován a sice ř á d n ě spravován. Správcové takového ústavu musí míti životním úkolem svědomitě, s láskou a oddaností pracovati pro zdar a rozkvět ústavu. Historie našeho musea i musei cizích, kde správcové jednotlivých oddělení, třeba i vědecky kvalifikovaní, nejsou placenými úředníky, nýbrž jen pracovníky z ochoty, ukazují nesporně, že úkolům musejním podobné poměry nikde nehoví, a že tam, kde správci oddělení musei jsou sice vědecky odborně školení pracovníci, leč jejich představenými jsou naprostí neodborníci, diletanti a amatéři, poměry nejsou o nic lepší, ba daleko ještě horší, poněvadž vědecká práce úředníků jest stále rušena a ničena osobivostí a neporozuměním dočasných spolkových představených. Kdo prožil poslední léta »Moravské musejní společnosti« neb kdo zahloubá se do akt a zápisů její předchůdkyně, »C. k. mor.-slezské společnosti pro zvelebení orby, přírodoznalství a vlastivědy,« setká se s nesčetnými doklady pro správnost výše uvedeného úsudku.

Poznání toto pronikalo zvolna též členstvem »Moravské musejní společnosti« a stává se stále jasnějším od té doby, co řady intelligence moravské vůbec a intelligence vědecky odborně školené a vědecky též literárně pracující v »Moravské musejní společnosti« rostou. Od tří let rok co rok jsme svědky na valných hromadách »Moravské musejní společnosti« jednání, jež ukazují na neudržitelnost dnešních poměrů v »Společnosti« a v ústavech její správě svěřených a důrazně žádají definitivní rozřešení těchto otázek.

Strana, toužící po reformě v hlavě i údech »Moravské musejní společnosti« a v ústavech, správě této společnosti svěřených, vychází při svých požadavcích z této jistoty a tohoto skutečného dnešního stavu:

Zemské museum moravské s veškerými jeho sbírkami, galerií zemskou i knihovnou zemskou jsou vlastnictvím markrabství Morav-

ského, jejichž dočasná správa jest na ten čas svěřena »Moravské musejní společnosti«, jíž však »může správa musea« a s ním spojených galerie a knihovny zemské, jak uvedeno výslovně v § 23. stanov »Moravské musejní společnosti«, »v každé době usnesením zemského sněmu býti odňata«. Tento požadavek odníti správu musea, galerie a knihovny zemské »Moravské musejní společnosti« není dnes však již jen požadavkem nějakého malého hloučku nespokojenců, nýbrž požadavkem ne-li celé, tedy většiny české kurie »Moravské musejní společnosti« a všech českých členů kuratoria musejního, neboli výboru »Moravské musejní společnosti«, v němž mimo 10 členů valnou hromadou volených zasedají též 4 zástupcové sněmu moravského a 2 zástupcové vlády. Požadavek tento nesmí však zůstati omezen pouze na řady členů »Moravské musejní společnosti«, nýbrž musí se státi požadavkem veškeré české veřejnosti moravské. Pro požadavek tento svědčí nejen důvody vědecké, nýbrž i důvody národnostní a hospodářské, důvody správní.

Korporace, jíž svěřena jest dnes správa musea, galerie a knihovny, »Moravská musejní společnost« respektive její kuratorium není po stoletých téměř zkušenostech, ve správě musea učiněných, oním pravým správcem ústavů, správě jeho svěřených, jak minulost předpokládala. Vada této správy tkví v podstatě této společnosti. Členstvo »Moravské musejní společnosti« jest nejrůznějšího původu a jen málo členů jejích je a bude vědeckými odborníky, kteří by se ke správě tak významných ústavů, jako je museum, knihovna a galerie skutečně hodili. Zřízení spolkové, jež stanovami (§ 8.) zaručuje každému členu společnosti, bez ohledu na jeho vědeckou kvalifikaci, passivní právo volební do kuratoria, činí více méně illusorní volbu skutečných odborníků, jimž možno klidně svěřiti správu tak velkých ústavů vědeckých. Dosavadní zkušenosti také ukázaly, že do kuratoria musejního téměř vždy zvolena byla většina diletantů a amatérů, neb do konce jednotlivců pro úřad tento naprosto neschopných, kteří čestného svého úřadu buď vůbec nevykonávali, o úkoly musea se vůbec nestarajíce, neb zneužívali ho k povznesení své bezvýznamné osobnosti, nebo zneužívali k rejdům politickým. Malým dokladem tohoto tvrzení uvádím stvoření funkce »ředitelů« (Vorstand) jednotlivých oddělení musejních. Do roku 1903 bylo v kuratoriu »Moravské společnosti musejní« zvykem, že o odborných záležitostech jednotlivých oddělení rozhodovalo celé kuratorium. Za tím účelem byli ustanoveni jednotliví členové kuratoria stálými referenty o potřebách přiděle ných oddělení, jež si ze záliby pro ten který obor sami volili, a tito

referenti podávali ve shodě a po domluvě s konservátory příslušného oboru návrhy kuratoriu. R. 1903 (5./1.) navrženo a přijato zřízení po způsobu komise knihovní komise musejní na obstarávání resp. navrhování kuratoriu odborných záležitostí oddělení. Poněvadž však návrh zněl, aby do této musejní komise byli povoláni odborníci bez ohledu na to, jsou-li členy kuratoria čili nic, byl návrh přičiněním německých kurátorů okleštěn a kompromisně přijato, že »musejní komise, až se ustaví, se zplnomocňuje, aby v nutných případech až do 50 korun (!) sprostředkovala nákupy, jež dodatečně schvaluje kuratorium.« Referenty zůstali dále až do r. 1905 (15./5.) členové kuratoria a k ustavení musejní komise přičiněním kurátorů-neodborníků vůbec nedošlo. Za to dostalo se osobní ješitnosti pánů kurátorů-neodborníků zadostiučinění r. 1905 (15./5.), kdy rozděleny sbírky musejní definitivně na 8 oddělení, při čemž galerie byla výslovně vyňata, a každému oddělení představen v čelo »ředitel« (Vorstand — řekli skromnější v této věci Němci!) »s plným disposičním právem nad rozpočtem svého oddělení«. Ve schůzi dne 19. června 1905 zvoleni ředitelé pro 8 oddělení a, ač galerie, jak řečeno výslovně byla vyňata, přece jest ve výroční zprávě musea za rok 1905 ředitelem zemské galerie jmenován »odborník« JUDr. Al. Fischel.[1] Pro vnitřní pořádek v »Moravské společnosti musejní« jest význačné, že tato novota nejen nebyla valné hromadě k schválení předložena, nýbrž ani zemský výbor ji na vědomí nevzal!!

Kuratorium tímto samovolným činem posílilo ovšem samolibost osobní svých členů, leč zároveň obmezilo podstatně pravomoc zemským výborem ustavovaných kustodů, kteří dnes jsou v té příjemné situaci, že na účet jejich služební zodpovědnosti o potřebách a nákupech svěřených jim oddělení rozhoduje nezodpovědný, zcela illegální cestou kuratoriem volený »ředitel«-diletant, neodborník!

Pro správní neschopnost »Moravské musejní společnosti« resp. kuratoria pádným dokladem jest také jeho poměr k úřednictvu, jež jmenuje zemský výbor, kteréž jest však kuratoriu podřízeno. Ač stanovy schválené před 10 lety v § 17. výslovně ukládají kuratoriu za povinnost sepsati služební instrukce pro úředníky a sluhy zemského

[1] Dne 20. ledna t. r. dočkali jsme se konečně toho, že tento »odborník ve vědách musejních a historicko-uměleckých« zvolen byl presidentem kuratoria. Ostrý protest »Vědeckého Klubu« proti této volbě, uveřejněný počátkem února ve všech denních časopisech českých v Čechách i na Moravě, nepohnul do dnes české členy kuratoria k rozhodnutí vzdáti se svých funkcí a přiměti tím zemský výbor ke krokům, v otázce reorganisace zemského musea moravského rozhodným.

musea, do dnes úředníci a sluhové marně čekají na svůj codex iuris. Konečně není se tomu co diviti, neboť kuratorium dodnes nemá ani pro sebe jednacího řádu, stanovami § 17. předepsaného, proč by dávalo tudíž řád svým podřízeným?! Za těchto okolností jest vysvětlitelno, když dnes jsou již bohudík pohádkou bývalí vědecky nekvalifikovaní a za protekci kuratoriu vděčností povinní a kurátorům osobně zavázaní kustodové, že dochází k těm přečastým osobním srážkám mezi kustody, vědecky kvalifikovanými a příležně jen zemskému výboru odpovědnými, a nezodpovědnými »řediteli«-diletanty, k srážkám, jež skutečným pracovníkům v museu jen práci ztěžují a ztrpčují...

Národnostní složení »Moravské musejní společnosti« a jejího kuratoria jest nespravedlností za dnešních poměrů, nejen z ohledu na pakt z r. 1905, nýbrž i na skutečný národní význam ústavů Společností spravovaných pro nás. Zásadou parity národnostní, stanovené v § 5. stanov, rozumějí Němci stále poměr 50:50, ač poměr tento je již dávno stanoven poměrem 72:28. Poškozování toto jeví se pravda nejpatrněji v otázkách finančních, leč ukazuje se důsledek toho i na sbírkách, jež po výtce národnosti české se týkají (národopisné oddělení, umění lidové a galerie) a čím trpí sbírky nejen po stránce hmotné, nýbrž i po stránce vědecké. Kulturní náš rozmach nemohou Němci v museu, knihovně a galerii zničiti, tož zdržují, ubíjejí jej paragrafem o paritě národnostní a znemožňují z důvodů politických zdárnou činnost v museu, jež může jen nám, kteří máme dnes řadu vědeckých pracovníků, jichž Němci postrádají, prospěti. Německé politikaření v museu, knihovně a zemské galerii volá po odstranění tohoto systému.

Důvody hospodářské vyslovují se neméně proti dosavadní správě. Klíč 50:50 dusí naše rozpětí se v museu v otázkách dodávek, obsazování míst úřednických, zřízenců a sluhů. Drahá správa spolková, jež z dotace zemské dnes vyčerpává ročně 16.723·64 korun, které by mohly býti věnovány na účely musejní, přímo volá po vlastní režii zemské.

Zemské museum, zemská knihovna a zemská galerie vyrostly za sto téměř let svého trvání daleko a vysoko ze střevíčků svého dětství, jsou dnes velikými ústavy, jež žádají si své samostatnosti správní i vědecké. Cíle a úkoly těchto tří ústavů rozlišují se a různí dnes tak, že třeba jim samostatnosti po všech stránkách. Té nemůže jim dáti přežilá forma správy zpuchřelé »Moravské musejní společnosti«, té může se jim dostati pouze od velké samostatné a samosprávné majitelky, země markrabství Moravského.

Jen tehdy, rozhodne-li se zemský sněm markrabství Moravského užiti svého práva, jež vyhrazeno mu jest § 23. stanov »Moravské musejní společnosti«, a odejme-li správu musea, knihovny a galerie »Moravské musejní společnosti« a přijme-li tyto ústavy do své vlastní správy, jest možno se nadíti, že ústavy tyto plně budou moci dostáti svým úkolům vědeckým, výchovným, poučným a vzdělávacím, úkolům národním i praktickým.

Pro případ, že rozhodne se zemský sněm markrabství Moravského rozřešiti otázku reorganisace moravského musea zemského a ústavů dosud s ním spojených tím způsobem, že převezme jmenované ústavy jako oddělené od sebe, samotné celky, jest si z ohledu na budoucí rozkvět těchto ústavů jen snažně přáti a důtklivě žádati, aby ústavům jmenovaným v první řadě po stránce hmotné brzo zemí markrabství Moravského munificencí dnešního lidového zastupitelstva bylo vynahrazeno to, čím na ústavy zapomněli jak staří páni stavové, tak lidoví zástupci sněmu moravského z doby německé nadvlády. V druhé řadě bude nutno, aby ústavy byly vybaveny dostatečným počtem vědecky odborně školených, svědomitých a s láskou k ústavům lnoucích úředníků a pomocných sil, jež by v museu, knihovně a galerii naší vybudovali nejen úplný, systematicky vědecky roztříděný obraz přírody člověka a jeho uměleckých produktů, nýbrž připravili v ústavech našich důstojný doplněk vysokých škol českých na Moravě. Doplňkem k správě úřední bude záhodno, aby zemský výbor pro administrativní styk svůj s museem, knihovnou, galerií a archivem zemským zřídil při příslušném referátu zemského výboru místo konceptního úředníka s odbornou kvalifikací pro obor museí, archivů, knihoven a galerií. Konečně bylo by si přáti, aby pro museum, knihovnu, archiv a galerii v brzké době pořízeny byly vhodné, účelné a moderním požadavkům odpovídající budovy, abychom při stoletém výroči založení Franciscea s radostí i dobrou nadějí uviděli ústavy naše pod vlastní střechou.

Správní výdaje obligatorního pojišťování v Rakousku.

Napsal Dr. H. P. Branišovský.

V pojednání tomto chceme si povšimnouti správních výdajů rakouských nemocenských pokladen a úrazových, jakož i pensijních pojišťoven. Ústavy ty jsou, až na nemocenské pokladny drážní, autonomními, t.j. správu (rozhodování o nárocích pojistných a správu jmění) obstarávají útvary členstvem volené (představenstva a správní výbory). Jim pomáhají a snesení jejich prováději apparáty kancelářských sil (vlastní administrativa). Představenstva konají funkce bezplatně. Pouze hradí se jim skutečné výlohy. Ovšem v praxi náhrada »skutečných výloh« vytváří se namnoze v honoráře velmi vydatné. Honoráře ty platí se z jmění ústavu, právě jako platy úřednictva. Pouze u nemocenských pokladen závodních a stavebních platí úřednické síly sám podnikatel (§ 47. nemoc. zákona).

U úrazových pojišťoven rozeznávají se správní výdaje »běžné« a »veškeré«.

K běžným výdajům patří (dle úředních předpisů) praesenční platy a cestovné představenstva a správních výborů, platy úředníků a zřízenců, platy zmocněnců a náklady spojené s kontrolou mzdových fassí a důchodců, jiné výdaje cestovní, poštovné, poplatky, nájem, otop, osvětlení, psací potřeby, knihy, časopisy, vyhlášky a »jiné výdaje«. K »veškerým« výdajům druží se nad to ještě náklady vyšetřování úrazů, rozhodčího soudu, příspěvky na živnostenskou inspekci a státní dozor.

Správní výdaje veškerých *nemocenských pokladen* činily

v roce	1908	6,297.319 K,
»	1909	6,990.201 K,
»	1910	7,516.024 K.

»Veškeré« správní výdaje všech *úrazových pojišťoven* činily

v roce	1908	4,691.842 K,
»	1909	5,053.429 K,
»	1910	5,541.665 K.[1]

[1] »Běžné« výdaje správní všech úrazoven pak v roce 1909 3,688.831 K a v roce 1910 4,050.532 K.

Správa rakouských ústavů pro dělnické pojištění vyžádala si tedy v roce 1909 celkem 12,043.630 K a v roce 1910 13,057.689 K, tedy o 1 million K více.

Z těchto obnosů připadá na

	1910	1909
1. nemocenské pokladny		
a) okresní	4,021.793 K	3,684.082 K
b) závodní	70.676 »	95.263 »
c) stavební	8.656 »	4.844 »
d) společenstevní	1,670.918 »	1,573.828 »
e) spolkové	1,743.981 »	1,632.184 »
2. na úrazovnu		
a) ve Vídni	1,325 798 »	1,281.523 »
b) v Solnohradě	224 791 »	193.428 »
c) v Praze	1,263.690 »	1,130.625 »
d) v Brně	614.367 »	551.403 »
e) ve Št. Hradci	290.368 »	266.101 »
f) v Terstu	237.910 »	209.407 »
g) ve Lvově	496.496 »	441.112 »
a)—g)	4,453.421 »	4,073.621 »
h) na úrazovnu železniční	1,088.242 »	979.807 »

Uvedené číslice absolutní mají pouze význam potud, pokud můžeme z nich souditi na rozmach dělnického pojištění v Rakousku, zvláště srovnáváme-li je s číslicemi německé říše.

V Německu činil roční průměr správních výdajů za léta 1885 až 1909:

1. u nemocenského pojištění . . . . ℳ 9,720.000
a 2. u úrazového pojištění . . . . ℳ 12,784.000

a v roce 1909 samotném:

ad 1. . . . . ℳ 20,700.000[1]
ad 2. . . . . ℳ 27,600.000,
tedy dohromady . . . . . ℳ 48,300.000,

čili 56,914.000 K, což jest čtyřikráte více než v Rakousku. Uvážíme-li, že v Německu existuje vedle pojištění úrazového a nemocenského ještě pojištění invalidní a od roku 1912 i pojištění pozůstalých, musíme uznati, že jest v Rakousku pojištění dělnické dosud vyvinuto málo.

Leč není naším úkolem obírati se čísly absolutními. Chceme spíše zjistiti drahotu správy jednotlivých organismů nemocenského, úrazového a pensijního pojištění, a to jednak s hlediska organisační formy, jednak s hlediska territoriálního.

[1] V roce 1911 22,189.349 Mk (»Arbeiterschutz«, roč. 1913, str. 121).

Stalo se zvykem měřiti drahotu správních výdajů buďto:

1. dle výše pojištěné mzdy, nebo
2. » » zaplacených příspěvků, nebo
3. » » vyplacených podpor a důchodů, nebo
4. » » celkového vydání, nebo
5. dle počtu pojištěných podniků, nebo konečně
6. » » pojištěných osob (dělníků a úředníků).

Prvních 5 způsobů neuznáváme přiměřenými. Nevyžaduje zajisté více správních nákladů (papíru, práce kancelářské a pod.) vybrati příspěvky a poukázati podpory ze mzdy vyšší, než ze mzdy nižší. Proto poměr správních výdajů ke mzdě nemůže býti rozhodný. Rovněž ne k celkovému vydání, neboť kde jsou pojištěnci lépe placeni, jsou vyšší i jejich podpory a tím i celková vydání

Kde pak jest soustředěno více velkých podniků, jest přirozeně vyšší i správní vydání na jediný podnik. Proto i měřítko pod čís. 5. uvedené není vhodné. To osvětluje tato ukázka:

U všech territoriálních úrazoven činil v roce 1909 a 1910 správní výdaj na jeden pojištěný podnik 33·13 K resp. 35·21 K, u úrazovny železniční však v roce 1909 19.996·— K a v roce 1910 22.209·04 K. Příčinou této nápadné různosti jest, že u prvých jest průměrně pojištěno kol 18.000 podniků, namnoze nepatrných, kdežto u úrazovky železniční jen 49 podniků, ovšem velmi značných (jižní dráha, ředitelstva státních drah atd.)

Jedině spolehlivou mírou výdajů správních jest počet pojištěných osob. Použivše tohoto měřítka vypočetli jsme tato data:

Správní výdaje na 1 pojištěnou osobu činily:

1. u všech pokladen nemocenských v roce

1907	1·86 K	
1908	1·94 »	t. j. o 8 h více,
1909	2·09 »	» » 15 » »
1910	2·17 »	» » 8 » »

2. u všech úrazoven v roce

1907	1·99 K	
1908	2·11 »	t. j. o 12 h více,
1909	2·23 »	» » 12 » »
1910	2·37 »[1]	» » 14 » »

[1] Za léta od r. 1890 do r. 1906 jest pozorovati tento postup 0·82, 0·90, 1·00, 1·10, 1·20, 1·08, 1·10, 1·20, 1·22, 1·34, 1·45, 1·52, 1·72, 1·75, 1·79, 1·84, 1·91 K.

Správní výdaje stoupají tedy během let, a to dosti rovnoměrně. Vyšší vzestup nákladů pojištění úrazového v roce 1910 lze vysvětliti intensivní kontrolou mzdových výkazů, nastavší po vydání zákona z 8. února 1909, čís. 29 ř. z., jímž zaveden byl tak zvaný p ř í m u s m z d o v ý c h v ý k a z ů.

Proti správním výdajům rakouského pojištění pensijního jsou velmi nízké, neboť zde činily v roce 1910 11·82 K a v r. 1911 13·45 K za osobu. Správní výdaje pojištění úrazového jsou pouze o 6 procent vyšší než pojištění nemocenského.

I. Co tkne se *organisační formy*, jest pozorovati nejvyšší správní výdaje A. u n e m o c e n s k ý c h p o k l a d e n

	rok 1910	1909	1908
společenstevních	2·93 K	2·89 K	2·71 K
pak u spolkových	2·82 »	2·72 »	2·53 »
pak u okresních	2·70 »	2·60 »	2·43 »
pak u stavebních	0·77 »	0··0 »	1·05 »
pak u závodních	0·09 »	0·12 »	0·11 »[1]

Že jsou u dvou posléz uvedených druhů pokladen správní výdaje značně nižší než u ostatních, vysvětlíme si snadno zmíněným již zákonným předpisem (§ 47., bod 3. nemoc. zákona), kterým se ukládá podnikateli závodu nebo stavby, při nichž jest pokladna zřízena, povinnost, aby na vlastní náklad obstarali účetnictví a správu pokladny (»Rechnungs- und Kassenführung.« Rozsah této povinnosti je dosti sporný.) Pro posouzení správních výdajů prvých tří druhů pokladen nutno předeslati některá data o průměrné jejich velikosti. Jestiť na bíledni, že množství pojištěnců, jímž se velikost ústavu všeobecně určuje, a správní apparát ústavu, k jejich pojištění určeného, nejsou v naprosto přímém poměru. Přehled podává tato tabulka:

Ze všech pokladen	v r.	bylo s počtem členstva: od 1 do 49	od 50 do 99	od 100 do 199	od 200 do 499	od 500 do 999	od 1000 do 4999	od 5000 do 9999	přes 9999	Celkový počet pokladen
společenstevních	1910	202	279	322	271	115	80	9	7	1.285
	1909	2 0	293	311	270	105	77	7	7	1.2·0
	1908	247	303	311	248	100	75	7	7	1.298
spolkových	1910	10	24	33	53	34	57	11	9	231
	1909	7	22	26	58	38	53	7	10	221
	1908	7	23	22	62	33	53	7	10	214
okresních	1910	—	2	4	54	152	309	37	18	576
	1909	—	2	6	63	150	312	30	15	578
	1908	—	2	7	68	152	306	22	15	572
všech pokladen včetně závodních a stavebních	1910	274	469	687	760	508	553	61	38	3.350
	1909	273	503	670	767	502	550	47	37	3.349

[1] Dle výkazu nemocenského pojištění říše německé za rok 1911 (»Ar-

Jest tedy nejvíce malých útvarů u pokladen společenstevních a nejméně u okresních, nejvíce velkých pak u spolkových. To potvrzují jasněji tyto tabulky:

Z celkového počtu pokladen dotyčné kategorie měly:

pokladny	od 1—200 členstva	od 300—5000 členstva	přes 5000 členstva
společenstevní	63%	35%	2%
spolkové	15%	52%	33%
okresní	1·3%	94%	8·7%

	Na jednu pokladnu připadá průměrně členstva v roce 1908	1909	1910
spolkovou	neznámo	2.763	2.723
společenstevní	411	427	450
okresní	2.385	2.467	2.590
vůbec	978	1.006	1.043

Nejvyšší správní výdaj vykazují pokladny společenstevní, tudíž onen druh pokladen, v němž jest nejvíce pokladen malých a jichž průměrný počet členstva jest nejmenší.

Pokladny spolkové, mezi nimiž jest nejvíce pokladen velikých, a jichž průměrný stav členstva jest rovněž nejvyšší, nejeví, jak by se snad očekávalo, správní výdaje nejnižší, neboť výdaje těchto pokladen jsou vyšší než pokladen okresních, jež jsou velikosti střední.

Z uvedeného vyplývá, že ohledně správních výdajů ústavů pro nemocenské pojištění nelze pozorovati příznivý stav ani u pokladen příliš velikých, ani u příliš malých, nýbrž pouze u pokladen rozsahu středního.

B. Další otázka jest, jak jest tomu u úrazoven.

Zde lze podati tato čísla:

	v roce 1909	1910
1. u úrazoven territoriálních činil průměrný správní výdaj za jednu pojištěnou osobu	2·11 K	2·22 K
2. u úrazovny železniční činil průměrný správní výdaj za jednu pojištěnou osobu	2·92 »	3·30 »

První druh úrazoven objímá, jak známo, pouze obvody jedné nebo více zemí (pro 11 rakouských království a zemí 7 úrazoven, viz níže), působnost druhé úrazovny však prostírá se po celé říši.

---

beiterschutz« roč. 1913, str. 121) činil správní výdaj za 1 pojištěnce u pokladen pomocných (zapsaných) M 2·82, cechovních 2·8, místních 2·45, a u zemských (landesrechtlich) pokladen pomocných 1·85 M U pokladen závodních a obecních nese veškery správní výlohy podnikatel resp. obec.

Ústav tento jakožto centrální vykazuje tedy správní výdaj takřka o 50% vyšší než ústavy zemské. A při tom nejen že tu není okolností vedlejších, jež by u úrazovky železniční vyšší výdaj správní opodstatňovaly, nýbrž naopak jest tu mnoho momentů, jež by spíše měly podmiňovati správní výdaj daleko nižší. Neboť u úrazovny železniční

1. jest co činiti pouze se 49 (49, 46)[1] podniky, kdežto úrazovny zemské pojišťují v průměru 18.070 (17.567, 17.270) podniků. Podniky železniční jsou sice obrovské, ale za to vyřizují agendy úrazové odborně. Vybrání příspěvků od podniků velikých nedá zajisté více námahy, než od malých. Spíše naopak, protože jsou vesměs řádně spravovány. Rovněž ne vypočtení příspěvků, v kterémžto směru jest úrazovna železniční i z toho důvodu ve výhodě, že nemusí podniky zařazovati do nebezpečnostních tříd. Podniky u úrazovky železniční pojištěné tvoří totiž všechny tutéž třídu nebezpečnostní. Potřeba kryje se tu pouhou repartici dle výše mzdy jednotlivými drážními správami vyplacené. Vymáhání příspěvků exekucí a kontrola fassí mzdových pak u úrazovky železniční nepřichází vůbec v úvahu. Rovněž ne spory o pojistnou povinnost podniků;

2. všichni zřízenci drah podléhají statutárně povinnosti pojistné. Odpadají tedy u úrazovny železniční spory o pojistnou povinnost zaměstnanců;

3. vyšší intelligence personálu železničního vedle průměrně značnější úrazovosti služby železniční má sice v zápětí, že personál ten více úrazovnu zaměstnává. Leč intelligence ta má na druhé straně zase své výhody, a to v tom, že úřední styk s pojištěnci tohoto druhu jest snazší. Ovšem styk s pojištěnci nebo pozůstalými pojištěnců neznalými němčiny vyžaduje značný náklad správní (překládací), leč to jest právě následek centralistické organisační formy. Dále jest uvážiti, že 10% veškerého personálu u úrazovky železniční pojištěného patří do kategorie zřízenectva kancelářského, zákonné povinnosti vůbec nepodléhajícího, jež jenom zřídka utrpí úraz, čímž poukaz na úrazovost pojištěnců ostatních pozbývá intensity;

4. pro úrazovnu železniční obstarávají drážní úřady bezplatně vyšetřování velké části úrazů, výplatu většiny rent, doručování výměrů. Železniční lékaři jsou jí zdarma k disposici, takže aspoň v době léčebního stadia nemusí zasahovati lékař úrazovnou placený;

5. úřednictvo a předstvenstvo úrazovky železniční požívá právě volné jízdy na drahách; rovněž veškeří pojištěnci. Tím se ovšem vý-

[1] Čísla v závorce podávají výsledky z let 1909 a 1908.

lohy komisí, lékařských prohlídek a úředních výslechů značně zlevňují.

Že přes tyto okolnosti jsou správní výdaje úrazovny železniční vysoké, lze vysvětliti jedině její formou centralistickou, t. j. sídlem ve Vídni a náklady překládacími.

U úrazovek pozorujeme tedy, že ústav, jehož působnost se prostírá po oblasti celého Rakouska, vykazuje daleko značnější náklady správní než ústavy zemské.

Že by i zde platilo to, co bylo pozorováno ohledně nemocenských pokladen, totiž, že ústavy střední velikosti vyznačují se nejnižšími správními výdaji, nelze tvrditi. Schází tu podklad pro srovnání.

Jsou sice mezi úrazovnami territoriálními ústavy různé velikosti, a to jak co do územních oblastí, tak i co do počtu pojištěnců. Ale o žádné z nich nelze tvrditi, že by byla ústavem příliš velikým nebo příliš malým. Jestiť ústav terstský se 78.000 pojištěnci právě tak dostatečně velikým, jako není příliš velikým ústav pražský se 600.000 pojištěnci.

Proto řada podávající velikost ústavu dle počtu pojištěnců a řada vykazující obnosy správních výdajů nejsou srovnalé. Neboť dle počtu pojištěnců byl největším ústav

	1910	1909	ač správní výdaje vykazoval nejvyšší ústav ve	1910	1909
v Praze	(613 194	584.911)	Lvově . .	3·54 K	3·23 K za os. pojišt.
pak ve Vídni . .	(392.790	372.972)	Vídni . .	2·91 »	2·98 » » »
» v Brně . .	(317.585	305.315)	Terstu .	2·51 »	2·23 » » »
» v Solnohradě	(115.914	112.672)	Št. Hradci	2·14 »	2·00 » » »
» ve Lvově . .	(111.634	108.632)	Praze . .	1·86 »	1·74 » » »
» ve Št. Hradci	(102.536	69.854)	Brně . .	1·76 »	1·64 » » »
» v Terstu . .	(78.451	77.513)	Solnohr.	1·47 »	1·30 » » »

Naopak lze pozorovati, že u největších ústavů v Praze a Brně jsou správní výdaje poměrně nejnižší a u malých ústavů Lvov a Terst vysoké. Solnohrad ovšem vykazuje jako ústav velikosti prostřední nejnižší výdaj správní. To však nemůže dostačovati, abychom již na základě těchto dat přijali i pro obor úrazoven shora uvedenou thesi o účelnosti pojišťovacích ústavů prostředního rozsahu. Příčinu různosti správních výdajů u jednotlivých territoriálních úrazovek jest po našem soudu hledati jinde. O tom však později.

C. I u ústavů pro pojištění soukromých úředníků lze v naší otázce pozorovati poměry zajímavé. Předeslati nutno však několik slov o organisaci tohoto oboru pojišťovacího.

Ústavy pro pensijní pojištění dle zákona z 16/12 1906, č. 1. ř. z. na rok 1907, jsou zorganisovány v útvarech kompromisních na rozhraní mezi zásadou centralisace a zásadou territoriální. Pro celé Rakousko existuje totiž ústřední ústav, představující riskovou jednotu a vrchní vedení; jemu po ruce jsou t. zv. zemské úřadovny, a to: dva v Brně, dvě v Praze a po jedné ve Vídni, Št. Hradci, Lvově, v Solnohradě a v Opavě. Celkem jest tedy úřadoven takových 10. Že zřízeny byly v Praze a v Brně ústavy dva, a kromě nich ještě jeden samostatný ústav v Opavě, tedy pro země koruny české úřadoven pět, ač se tu jedná pouze o obvody dvou úrazových pojišťoven, jež v ostatních zemích vzaty i pro territoriální oblast pensijních úřadoven za základ, vysvětlíme si jedině motivy národně politickými. Úřadovka česká v Praze má pořadí první (Praha I.) a v Brně pořadí druhé (Brno II.) takže německá úřadovna v Praze se označuje »Praha II.« a v Brně »Brno I.«.

Bylo předvídati, že organisace diktovaná politikou a neohlížející se na skutečné potřeby bude velice d r a h o u. Očekávání to se také vyplnilo.

Správní výdaje centrály a zemských úřadoven dohromady včetně útrat rozhodčího soudu, lékařských honorářů a útrat vzniklých vyšetřováním škod činily:

v roce	1909	931.494 K
»	1910	1,093.729 »
a »	1911	1,457.178 »,

což jest

	na 100 K předepsaných prémií	na 1 pojištěnce
v roce 1909 .	. 4·59 K	10·66 K
» 1910 .	. . 5·14 »	11·82 »
» 1911 .	. . 5·75 »	13·45 »

Poněvadž, jak shora uvedeno, jedině poslednější měřítko jest správno, lze konstatovati, že správa pojištění pensijního jest oproti správě territoriálních úrazoven a pokladen nemocenských více než čtyřikráte dražší. Při tom dlužno uvážiti, že data o správních výlohách pojištění nemocenského a úrazového jsou čerpána z 20 až 22 roků působnosti ústavů úrazových a pokladen nemocenských, kdežto data o správních výlohách pojištění pensijního jsou vzata z výročních zpráv o. 1., 2. a 3. roce činnosti pensijního ústavu a jeho zemských úřadoven, tedy z doby, kdy ústav není ještě v plném chodu,

a proto oněch výloh správních, jež souvisí s vyšetřováním podmínek nápadu pensí, výměrou a vyplácením rent atd., dosud vlastně skoro ani nemá.

Hledíme proto do budoucnosti s vážnou obavou, že pensijní pojištění soukromých zaměstnanců bude zkomírati pod tíhou nesnesitelných správních výdajů, zaviněných jedině tím, že nebylo dosti odvahy, zorganisovati je na ryze territoriálním základě bez příměsku jakékoliv centralisace, a to v ústavech přiměřeně rozsáhlých, jež by samostatnou existenci ospravedlňovaly.

Centrální vedení má ovšem pro sebe, že zamezuje různost finančních stavů v jednotlivých oblastech Rakouska, jež by snad nastala, kdyby v těchto jednotlivých oblastech byly zřízeny místo pouhých úřadoven ústavy plnocenné a samostatně hospodařící (risikové jednotky). Leč zájem o tuto stránku věci netýká se jistě zemí českých, které by beze vší pochyby byly s to, aby výdaje pensijního pojištění zaměstnanců své oblasti samy uhradily. Pro země české neznačí centrální společenství risikové, leč přispívání na pensijní pojištění zřízenců pasivních zemí rakouských.[1]

Než úvahy podobného rázu nepatří přímo do rámce této rozpravy. Zde jde v první řadě o zodpovědění otázky, v jakém poměru jest výše správních výdajů k velikosti jednotlivých úřadoven pensijních.

Za tím účelem prostudujeme tabulku na straně násl.:

Velikost ústavu určuje tedy řada v obou letech 1, 6, 7, 9, 8, 5, 4, 2, 3, 10.

Výši správních výrajů, určených počtem pojištěnců, však řady

1910 3, 2, 10, 4, 5, 7, 9, 8, 1, 6.
1911 3, 4, 2, 7, 5, 10, 1, 9, 8, 6.

Vídeňský ústav jest největší, jeho správní výdaj jest však vyšší, než českého ústavu v Praze.

Ústav v Opavě jest nejmenší, jeho správní výdaj jest však v roce 1910 příznivější, nežli obou ústavů v Brně, a v roce 1911 příznivější, nežli obou ústavů brněnských, ústavu štyrsko-hradeckého, německého v Praze a lvovského.

---

[1] Že česká úrazová pojišťovna, jež jest, jak známo, právě jako ostatní pojišťovny úrazové, úplně samostatným hospodářem, vykazuje značné deficity, není následkem nesoběstačnosti země české, nýbrž následkem okolností jiných, jimž bylo lze se za rozumného hospodaření vyvarovati, jak svědčí radikální obrat k lepšímu za nynější správy ústavu. (Srovn Dr. H. Branišovský, v Nár. Listech z 18./11. 1911 a z 20./9. 1913.)

	Zemská úřadovna ve	vykazovala v roce							
		1910				1911			
		pojištěných osob 1.	v procentech k celku 2.	správn. výdajů na 100 K mzdy 3	správn. výdajů na 1 pojištěnce 4.	pojištěných osob 1.	v procentech k celku 2	správn. výdajů na 100 K mzdy 3	správn. výdajů na 1 pojištěnce 4
				K	K			K	K
1	Vídni	29.746	32·2	3·37	8·63	37.224	34·4	4·20	11·10
2	Brně I. (něm.)	4.419	4·8	6·27	14·13	5·018	4·6	6·29	14·7
3	Brně II. (čes.) .	3.312	3·6	9·50	19·21	3.891	3·6	8·57	16·9
4	Št. Hradci . .	5.443	5·9	6·51	13·39	5.418	5·0	7·00	15·7
5	Lvově	7.244	7·8	5·01	11·12	8.331	7·7	5·79	12·7
6	Praze I (čes.) .	16.769	18·1	3·73	8·22	19.286	17·8	4·38	8·13
7	Praze II. (něm.)	10.880	11·8	4·83	10·14	12.363	11·4	6·38	13·0
8	Solnohradě .	6.126	6·6	4·18	9·46	6.675	6·2	4·56	10·0
9	Terstu	6.133	6·6	3·95	9·52	6.874	6·3	4·50	11·05
10	Opavě	2.393	2·6	5·71	13·40	3.231	3·0	5·02	12·0
	V celku resp. v průměru .	92.465	100·0	5·14[1]	11·82[1]	108·311	100·0	4·59[1]	13·45[1]

Český ústav v Praze jest co do správních výdajů příznivější, než německý v Praze, a německý v Brně jest příznivější, než český v Brně.

Ústavy v uvedených městech, jež byly označeny za příznivější se zřetelem k správním výlohám jsou také větší.

Ústav terstský jest takřka stejně veliký jako solnohradský a přece jsou správní výdaje prvějšího vyšší.

Nadprůměrný výdaj správní vykazují:

v roce 1910 ústavy brněnské, štyrskohradecký a opavský,

» 1911 ústavy brněnské a štyrskohradecký, tedy ústavy (až na opavský v roce 1911) nejmenší.

Byť tedy ne s plnou důsledností, přece jen aspoň s jistou přibližností dá se i pro obory pensijního pojištění tvrditi, že správa ústavů nejmenších jest nejdražší a že správa ústavu největšího není nejlacinější.

(Pokračování.)

[1] Včetně správní výdaje centrály ve Vídni.

Francouzská malá plodnost a vysoká úmrtnost. Příčiny nepatrného množení obyvatelstva ve Francii.

Píše Jan Koloušek.

(Pokračování.)

Že ve Francii kojenecká úmrtnost není přílišnou, bylo by dobře pochopitelno při velmi malém počtu dětí vůbec. Kde se dětí málo rodí, tam bude jistě také jim větší péče věnována. Nepatrnou však ani francouzská kojenecká úmrtnost není. Zato všeobecná úmrtnost francouzská je jistě velmi značná. Poznáme to, když béřeme zároveň náležitý zřetel také k počtu porodů, jakož i vedle toho k úmrtnosti kojenecké.

Francie má sice nejmenší plodnost ze všech zemí evropských, ale v posledním dvacetiletí mnoho zemí evropských poměrným klesnutím porodů Francii ještě překonalo. Od doby 1891—1895 do doby 1906 až 1910 ubylo porodů: 1. v Belgii o 16·2%, 2. v Anglii s Walesem a 3. ve Škotsku o 14·4%, 4. v Uhrách o 13·2%, 5. v Německu o 12·9%, 6. v Norsku o 11·2%, 7. ve Francii o 10·7%, 8. v Italii o 10·2%, 9. v Rakousku a 10. v Srbsku skoro o 10% atd. Je viděti, že pokles porodů nebyl zrovna ve Francii poměrně největší, ba že z větších zemí západoevropských i středoevropských je Francie s Italií a Rakouskem v tom směru dosti pozadu. Ani tak smutný rok pro francouzskou populaci 1911 nejeví se nejhorším co do úbytku plodnosti pro Francii. Toho roku (1911) byl počet porodů proti období 1891—1895 menší: v Německu o 21·2%, v Anglii o 20%, v Belgii (již v r. 1910, pro 1911 nejsou data známa) o 18·7%, ve Škotsku o 18%, ve Francii o 16·5%, v Rakousku a v Uhrách o 16·3%, ve Švýcařích o 15·8%, v Norsku o 15·5%, v Nizozemí o 15·2%, v Srbsku o 15·1% atd. (kdežto v Irsku stoupla číslice porodů o 1·7%). I v tom roce úbytkem porodů mnohé země Francii předstihly a jiné (jako Rakousko-Uhersko, Švýcary, Norsko, Nizo-

zemí, ano i Srbsko) jí téměř dostihly.— *Horším* bylnaopakpro Francii rok 1911 *svou vysokou úmrtností* (značně vyšší než v období 1906—1910), která dosáhla 196 na 10.000 obyvatel. Kdyby Francie byla měla takovou úmrtnost jako *zubožené Irsko* (v r. 1911 166 na 10.000 obyv.) byla by měla i při své tak malé plodnosti v r. 1911 přirozený přírůstek 82 tisíc lidí proti skutečnému úbytku 35 tisíc!

Číslice tyto samy o sobě již dosti přesvědčivě mluví o malém zdravotním i životním pokroku ve Francii. Ale mnohem výmluvnějšími ukážou se data o úmrtnosti, když je srovnáme s hlavními zeměmi evropskými a pro další porovnání přibéřeme k tomu ještě Nový Zeland. Bude však nutno uvésti nejen všeobecné cifry o úmrtnosti nýbrž zároveň i vzhledem k nepatrnému počtu novorozených dětí ve Francii a proti tomu vzhledem k velikému jich počtu a také k velké úmrtnosti jejich ve východních zemích evropských bude potřebí vyloučiti zároveň kojence (tedy všecky děti do konce prvého roku) z ostatního obyvatelstva. Uvedena bude tedy všeobecná úmrtnost vůbec a potom úmrtnost všech lidí, kteří přečkali prvý rok svého věku (tedy s vyloučením kojenců). Omezíme se tu na dobu dvacetiletou 1891—1910 (a kromě toho, pokud data jsou známa ještě na rok 1911), jelikož pro dřívější doby nebylo by lze ve všech zemích úmrtnost spolehlivě zjistiti. Zajisté doba ta právě pro zjištění nejnovějšího vývoje postačí.

Počet všech úmrtí na 10.000 obyvatel byl průměrně ročně:

V zemi	V období 1891-1895	1896-1900	1901-1905	1906-1910	1911
na Novém Zelandě	101	96	99	97	94
v Norsku	168	156	145	134	130
v Dánsku	186	164	148	137	134
ve Švédsku	166	161	155	143	138
v Nizozemí	196	172	160	144	145
v Anglii a Walesu	187	177	160	146	146
ve Škotsku	190	180	169	157	151
v Belgii	201	1·1	170	159	—
ve Švýcařích	198	181	177	163	156
ve Finsku	205	190	186	171	165
v Irsku	185	181	176	173	166
v Německu	253	213	199	175	173
ve Francii	222	207	196	192	196
v Portugalsku	214	213	200	194 (r. 1909)	
v Italii	255	229	219	210	214

V zemi	V období 1891-1895	1896-1900	1901-1905	1906-1910	1911
v Rakousku	279	256	242	224	219
v Bulharsku	278	239	225	234	218
ve Španělsku	301	288	258	241	237
v Srbsku	289	248	224	244	220
v Uhrách	319	279	262	247	235
v Rumunsku	310	274	255	263	257
v Rusku evropském . .	358	319	312	298 (v r. 1906)	

Francie svou úmrtností v řadě vytčených 22 zemí nyní je na místě třináctém a mezi 21 zeměmi evropskými na místě dvanáctém. V době toho dvacetiletí předstihlo ji menším počtem úmrtí značně již Německo, které dříve bylo dosti daleko za Francií a které má dosud velikou kojeneckou úmrtnost. Před Francií je dávno už Irsko a za Francií jsou vesměs už jen země kultury slabší a k tomu s poměrně velkým počtem novorozených dětí. Kdežto francouzská úmrtnost je v období 1906—1910 zrovna dvojnásobná než úmrtnost novozelandská (v r. 1911 ještě vyšší), je vyšší než norská o 43%, než dánská o 40%, nežli švédská o 34%, než nizozemská o 33%, než anglická o 32%, nežli škotská o 22%, než belgická o 21% atd. Proti tomu měla Francie touž dobou nižší úmrtnost než Portugalsko jen o 1%, než Italie o 8½%, než Rakousko o 14%, než Bulharsko o 18% atd. Tedy jen silně opozdilé země jako Uhry, Španělsko, Rumunsko a Rusko mají podobně větší úmrtnost nad Francii, jakou vyniká zase Francie nad skandinávské země, Nizozemí a Anglii.

Horší ještě je francouzský *vývoj* úmrtnosti v nejnovější době; neboť od pětiletí 1891—1895 do pětiletí 1906—1910 (a v závorce uvedeny jsou výsledky pro r. 1911) v jednotlivých zemích klesla úmrtnost podle této stupnice: 1. v Nizozemí o 27% (26%), 2. v Dánsku o 26% (28%), 3. v Německu o 25% (26%), 4. v Uhrách o 23% (26%), 5. v Anglii a Walesu o 22% (22%), 6. v Belgii o 21%, 7. v Norsku o 20% (23%), 8. v Rakousku o 20% (22%), 9. ve Španělsku o 20% (21%), 10. ve Škotsku o 18% (20%), 11. v Italii o 18% (16%), 12. ve Švýcarích o 17% (21%), 13. v Rusku o 17% (r. 1906), 14. ve Finsku o 17% (20%), 15. v Srbsku 16% (24%), 16. v Bulharsku o 16% (23%), 17. v Rumunsku o 15% (17%), 18. ve Švédsku o 14% (17%), 19. ve Francii o 14% (12%), 20. v Portugalsku o 10% (r. 1909), 21. v Irsku o 6% (10%).

Úbytek úmrtí byl tedy kromě Irska a Portugalska ve Francii nejmenší. Při tom ještě byla úmrtnost v Irsku

značně menší francouzské — (v období 1906—1910 byla francouzská úmrtnost o 11% a v r. 1911 o 18% vyšší než irská) — a portugalská byla stejná s francouzskou (v r. 1909), ačkoli počet živě zrozených dětí byl v Portugalsku nepoměrně větší.

Tyto poměry úmrtnosti objeví se pro Francii nepoměrně horšími, když vyloučíme z pozorovaného obyvatelstva kojence (děti mladší jednoho roku). Vypočteme totiž úmrtnost všeho obyvatelstva staršího nad 1 rok, když od počtu úmrtí všech lidí odečteme zemřelé děti během prvního roku (kojence), a když také od počtu obyvatel odečteme všechny na živu zbylé děti do 1. roku jejich věku.[1]

[Na př. se to počítá takto: v Německu se narodilo v r. 1911 1·8707 mil. živých dětí, z těch jich během roku umřelo 359·5 tisíc, takže jich dožilo prvního roku svého života jen 1·5112 mil. Všeho obyvatelstva bylo okrouhle (v prostřed r. 1911) asi 65·41 mil., tedy lidí nad jeden rok starších bylo asi 65·41 — 1·51 = 63·90 mil. Všech zemřelých lidí bylo 1130·8 tisíc; tedy mimo kojence bylo zemřelých starších nad 1 rok 1130·8 — 359·5 = 771·3 tisíc, což na počet lidí starších jednoho roku 63·9 mil. dává úmrtnost na 10.000 hlav asi 121.] Podle toho dá se sestaviti tabulka úmrtnosti všech lidí starších jednoho roku (s vyloučením kojenců):

Tabulka úmrtnosti všech lidí s vyloučením kojenců: na 10.000 lidí starších jednoho roku zemřelo:

V zemi	V období 1891-1895	1896-1900	1901-1905	1906-1910	1911
na Novém Zelandě	81	79	81	81	81
v Dánsku	148	127	116	109	107
v Nizozemí	146	127	120	111	112
v Anglii a Walesu	144	134	124	116	116
v Norsku	161	130	125	117	113
v Německu	160	142	134	122	121
ve Švédsku	142	136	133	125	121
v Belgii	163	138	132	125	—
ve Škotsku	154	144	136	130	124
ve Švýcařích	158	145	143	135	132
ve Finsku	164	148	148	139	135
v Portugalsku	166	168	156	153 (r. 1909) (?)	
v Irsku	165	160	156	154	147
v Rakousku	197	177	169	162	162

[1] Tím se také vyloučí chyby různého udávání živě zrozených dětí a následkem toho i ve všeobecné úmrtnosti.

V zemi	V období 1891-1895	1896-1900	1901-1905	1906-1910	1911
v Italii	193	177	168	164	172
ve Francii	187	175	169	168	175
v Rusku	231	198	190	170 (r. 1906)	(?)
v Bulharsku	232	188	172	178 (?)	—
v Uhrách	221	199	186	178	—
ve Španělsku	240	230	200	190 (?)	—
v Srbsku	223	191	172	192	—
v Rumunsku	235	200	190	195 (?)	—

Francie tedy již delší dobu vyniká v řadě evropských zemí velikou úmrtností lidí starších jednoho roku a její situace se v tomto směru podstatně horší skoro proti všem zemím evropským. V období 1891—1895 Francie se vyznamenávala mezi uvedenými 21 zeměmi evropskými již dosti nepříznivě. Mnohem menší úmrtnost měly tehdy všechny sousední země kromě Italie a Španělska. Francie byla tedy na místě třináctém, větší úmrtnost měly jen Italie, Rakousko, Uhry, Srbsko, Rusko, Bulharsko, Rumunsko a Španělsko. Ale do období 1906—10 se tyto životní poměry ještě nepoměrně pro Francii zhoršily. Francie měla tehdy již mnohem větší úmrtnost (s vyloučením kojenců) než Rakousko a Italie, octla se až na místě 15. (mezi 21 zeměmi) a měla již téměř takovou úmrtnost jako Rusko jen poměrně málo předčila Bulharsko, Uhry, Španělsko, Srbsko a Rumunsko.

Vysvitne to nejlépe také z poměrných čísel úmrtnosti mezi zeměmi evropskými. V období 1891—1895 mělo nejmenší úmrtnost Švédsko (s vyloučením kojenců). Poznačíme-li tehdejší švédskou úmrtnost číslem 100, bylo pořadí evropských zemí v období 1891—1895 co do úmrtnosti: 1. Švédsko mělo úmrtnost 100, 2. Anglie a Wales 101½, 3. Nizozemí 103, 4. Dánsko 104, 5. Škotsko 109, 6. Švýcary 111, 7. Německo 113, 8. Norsko 113, 9. Belgie 115, 10. Finsko 116, 11. Irsko 116, 12. Portugalsko 117, 13. Francie 132, 14. Italie 136, 15. Rakousko 139, 16. Uhry 156, 17. Srbsko 157, 18. Rusko 163, 19. Bulharsko 163, 20. Rumunsko 166, 21. Španělsko 169.

Již v onom období 1891—1895 byla úmrtnost francouzská poměrně příliš vysoká. Proti zemím skandinávským Velké Britanii, Nizozemí, Švýcarsku, Německu, Belgii, Finsku, Irsku a Portugalsku řadila se Francii do mnohem větší blízkosti k Italii, k Rakousku ano skoro i k Uhrám a Srbsku; jenom Rusko Bulharsko, Rumunsko a Španělsko měly mnohem značnější úmrtnost než Francie.

Ale v nejnovějším pětiletém období 1906—1910 Francie se dostává pořadím mezi země evropské s největší

úmrtností. Poznačíme-li v tomto období dánskou úmrtnost lidí s vyloučením kojenců číslem 100 jeví se pořadí úmrtnosti (na týž počet obyvatel starších jednoho roku), při čemž v závorce jsou udávána ještě i poměrná čísla pro r. 1911:

1. Dánsko mělo úmrtnost 100 (100), 2. Nizozemí 102 (104), 3. Anglie a Wales 106 (108), 4. Norsko 107 (106), 5. Německo 112 (113), 6. Švédsko 115 (113), 7. Belgie 115, 8. Skotsko 119 (116), 9. Švýcary 124 (123), 10. Finsko 128 (126), 11. Portugalsko 140, 12. Irsko 141 (137), 13. Rakousko 149 (151), 4. Italie 150 (161), 15. Francie 154 (164), 16. Rusko 156, 17. Bulharsko 163, 18. Uhry 163, 19. Španělsko 174, 20. Srbsko 176, 21. Rumunsko 179.

Francie se ocitla až na 15. místě zrovna skoro s tou úmrtností jako Rusko a nevyniká příliš ani nad Rumunsko, Srbsko, ani Bulharsko, kterážto země mají ještě nepoměrně větší procento dětí od 1—4 let, jichž úmrtnost je poměrně veliká, zvláště v zemích východních a na Balkáně. [Francie měla podle sčítání lidu z r. 1901 dětí od 1 — 4 let jen 7 procent všeho obyvatelstva, kdežto Bulharsko, Rumunsko a Srbsko jich měly 12%, Rusko 11% a Uhry se Španělskem 10%.] Patrně jsou poměry úmrtnostní obyvatelstva nad útlým dětským věkem (nad 4 leta) ve Francii z nejhorších, ne-li vůbec nejhorší. Bylo by pak již lhostejno celkem, v kterém období věku lidského je francouzská úmrtnost největší. Že je to právě ve věku od 15 do 40 let, v dobách, kdy lidé mají největší energii a nejlépe se mohou uplatniti, to je jistě zarážející a svědčí o velikém plýtvání energiemi lidskými ve Francii.

Ale největším neštěstím pro Francii jest, že se poměry úmrtnostní v nejnovější době ani nijak podstatně nezlepšily, kdežto všude jinde mimo Francii v tomto směru pozorujeme obrovské pokroky. Zase nám to ukáže pořadí zemí evropských, kolik kde od období 1891—1895 do pětiletí 1906—1910 (během 15 let) ubylo poměrného počtu zemřelých starších nad jeden rok (v závorce jsou čísla pro r. 1911):

1. v Norsku 27% (30%), 2. v Dánsku 27% (28%), 3. v Rusku 26% (1906), 4. v Německu 24% (24%), 5. v Nizozemí 24% (23%), 6. v Bulharsku 23%, 7. v Belgii 23%, 8. ve Španělsku 21%, 9. v Uhrách 20%, 10. v Anglii a Walesu 20% (20%), 11. v Rakousku 18% (18%), 12. v Rumunsku 17%, 13. ve Skotsku 16% (19%), 14. ve

Švýcařích 15% (16%), 15. ve Finsku 15% (18%), 16. v Italii 15% (11%), 17. v Srbsku 14%, 18. ve Švédsku 12% (15%), 19. ve Francii 10% (6%), 20. v Portugalsku 8%, 21. v Irsku 7% (11%).

Francie je v tomto směru mezi 21 zeměmi evropskými na místě 19., pokud se týče úbytku úmrtnosti za posledních patnáct let a v roce 1911 byla vůbec daleko na posledním místě. Jestliže v Irsku ještě v období 1906—1910 o něco méně ubylo úmrtnosti nežli ve Francii, vysvětluje se to více než dostatečně zvýšenou plodností irskou za tu dobu a také Portugalsko se udržovalo na poměrně stejně vysokém stavu novorozených dětí. Obě dvě země mají pak stále značně menší úmrtnost než Francie: Portugalsko v r. 1909 asi o 10% a Irsko v období 1906—1910 asi o 9%, kdežto v r. 1911 již asi o 16%! [Že ve Švédsku byl také poměrně dosti malý pokrok, vysvětluje se vůbec již malou úmrtností švédskou.]

Kdežto v zemích evropských úmrtnosti lidí nad 1 rok starších od pětiletí do pětiletí většinou velmi rovnoměrně a spojitě ubývalo, pozoruje se ve Francii zrovna poslední dobou nejen stagnace, nýbrž přímo patrné zhoršení. Od pětiletí 1891—1895 byl ve Francii pokles úmrtí k následujícímu pětiletí (1896—1900) 6·4%; od pětiletí 1896—1900 do 1901—1905 klesla úmrtnost už jen o 3·4%, od pětiletí 1901—1905 do pětiletí 1906—1910 jen zcela nepatrně o 0·6% a konečně od 1906 až 1910 do r. 1911 zvýšila se francouzská úmrtnost o celá 4%!

Jak proti tomu krásně spojitě se snižovala dánská úmrtnost, ačkoli byla dříve již nepoměrně menší než francouzská; v období 1896—1900 klesla proti předešlému pětiletí o 13·5%, v období 1901—1905 na to o 8·7%, v období 1906—1910 o 6% a do r. 1911 ještě o 2%, ačkoli byla již velmi malou, a rok 1911 byl všeobecně celkem rokem málo příznivým. — Podobně je to s anglickou a německou úmrtností.

Zajímavé je ustálení úmrtnosti na Novém Zelandě. Tam se poměrný počet zemřelých lidí, starších nad 1 rok, nepřetržitě udržuje na velmi nízké a stejné skoro úrovni. Bylať v Evropě nejnižší dánská úmrtnost v období 1906—1910 přece ještě o 34% vyšší a v r. 1911 o 32% vyšší než novozelandská. Ovšem francouzská úmrtnost v r. 1911 byla více než dvojnásobná (o 116% vyšší!) proti novozelandské! A Nový Zeland není již zemí silně koloniální, za jakou se stále považuje. Počet čistě přistěhovalých lidí

do Nového Zelandu v letech 1909 a 1910 činil sotva 8000 lidí dohromady, kdežto v týchž dvou letech přirozeným přírostem nových životů (bilancí narozených proti zemřelým) Nový Zeland získal téměř 35.000 lidí. Tedy jen sotva 19% přírůstku populace šlo na účet přistěhování, a přibližně stejné poměry v tom směru se tam pozorují už po několik desetiletí. [Ve Francii přibylo obyvatel v desetiletí 1901—1911 asi 640 tisíc, ale z toho přirozeným přírůstkem asi 460 tisíc, kdežto 180 tisíc čili 28% získalo se čistým přistěhovalectvím.] — Nový Zeland ovšem také uvedl do rovnováhy průměrný počet novorozených živých dětí, jichž tam ročně přichází na svět poměrně jen málo, ale za to se ten počet podstatně nezměnil už po celé dvacetiletí. Menší průměrný počet porodů vykazují z evropských zemí jen Norsko, Velká Britanie s Irskem, Švýcarsko, Švédsko, Belgie a Francie. — Při tak malé plodnosti měl Nový Zeland v období 1906—1910 kromě Bulharska největší přirozený přírůstek obyvatelstva. [Pro Rusko nejsou za to pětiletí data známa.]

Ale není potřebí přirovnávati Nový Zeland k Francii, jelikož by se mohlo namítati, že podobně příznivých podmínek pro živobytí nikde jinde již není. Stačí nám jistě pouze země evropské. A tu je nade vši pochybnost zjištěno uvedenými daty o všeobecné úmrtnosti, jakož i o úmrtnosti všech lidí starších nad 1 rok, že stav francouzského trvání života je žalostný proti většině evropských zemí vůbec, ale proti kulturnějším zemím zvláště. Zejména se poměry ty v nejnovější době nelepší, spíše se pohoršují.

Důtklivěji to vynikne, když srovnáme ještě Francii se dvěma velikými (co do počtu obyvatelstva) sousedními zeměmi: s Anglií a Německem. Anglie má již přes půl století také všeobecnou úmrtnost menší než Francie, ale rozdíly těch úmrtností se však pro Francii stále nepříznivěji zvyšují. Proti tomu mělo Německo po všecky doby až přes počátek 20. století všeobecnou úmrtnost větší, nežli byla francouzská, ale v období nejnovějším 1906—1911 překonala již všeobecná úmrtnost francouzská německou o 10½%. Tím hůře se to arci jeví při úmrtnosti všech lidí starších nad 1 rok (s vyloučením kojenců). Ta byla podle uvedené již tabulky na 10.000 lidí starších nad 1 rok:

v období	1891-95	1896-1900	1901-05	1906-10	1911
v Anglii	144	134	124	116	116
v Německu	160	142	134	122	121
ve Francii	187	175	169	168	175
ve Francii vyšší než v Anglii o	30%	31%	36%	45%	51%
než v Německu o	17%	23%	26%	38%	45%

Zajímavo je zároveň při tom sledovati v těchto zemích poměr plodnosti. Počet narozených dětí byl:

v období	1891-1895	1896-1900	1901-05	1906-10	1911
v Německu	363	360	348	316	286
v Anglii	305	293	281	261	244
ve Francii	224	220	213	200	187
ve Francii nižší než v Anglii o	26·6%	24·9%	24·2%	23·4%	23·4%
než v Německu o	38·3%	38·9%	38·7%	36·7%	34·6%

Poměr počtu zrozených dětí se pro Francii vůči Anglii stále zlepšuje (rozdílové procento klesá) a také vůči Německu se to pozoruje v nejnovější době. Není tedy jistě největší nehodou pro francouzskou populaci malá plodnost, nýbrž především a hlavně vysoká, příliš vysoká její úmrtnost.

Proti tomu ovšem již velmi málo záleží na tom, zdali kdy v kterém období věkovém francouzská úmrtnost snad byla menší nežli v některé zemi sousední, když přece již po celá desetiletí se tam jeví úmrtnost všeobecná (s vyloučením kojenců) nepoměrně vyšší nežli v trochu jen pokročilejších zemích sousedních. Jestliže snad při tom přece dosti lidí ve Francii dožívalo se poměrně vysokého věku, ano bylo-li takových lidí poměrně i více nežli v zemích jiných, — o čem však dlužno silně pochybovati na základě zde podaných nesporných dat o úmrtnosti aspoň pro doby nejnovější — mohlo se tak díti jen na úkor většiny, která za to umírala poměrně předčasně právě v tom věku, kdy život lidský by mohl býti nejcennější i nejplodnější. K tomu ukazuje příliš vysoká poměrná úmrtnost francouzská ve věku 15—40 let asi, tedy právě v nejplnější životní síle. V tomto věku byla zvláště velikou v dřívějších dobách úmrtnost dělnická a vůbec lidu namáhavě pracujícího. Novější sociální péče o třídy pracující však procento úmrtnosti značně v těch vrstvách zmiňuje, zároveň i lepší hmotné poměry lidu chudšího upevnily hygienu a houževnatost proletariátu. Ale právě francouzská sociální péče o dělnictvo i vůbec nižší stavy byla zhola nedostatečná i chatrná a daňový systém tam nezámožné lidi přímo utlačuje, jak v dalším rozboru to prokážeme.

Nejhorším zjevem ovšem pro Francii při tom je, že tam zrovna na venkově počet novorozených dětí úžasně poklesává, kdežto úmrtnost je tam větší namnoze než ve velikých městech i nežli v Paříži a v předměstích pařížských.

Tak v r. 1911 byly poměry úmrtnosti v některých venkovských departementech přímo děsivé, ovšem i počet zrozených dětí byl tam úžasně nepatrný. Bylo totiž na 10.000 obyvatel

	porodů živých	úmrtí	úbytek přirozenou měnou
v departementu Lot	140	228	88
» Tarne-Garonne	138	216	78
» Gers	126	201	75
» Lot-et-Garonne	134	199	65
» Yonne	141	203	62
kdežto v departementu Seine (v Paříži a okolí)	179	187	8

Úmrtnost pařížská byla nižší než všeobecná francouzská, a to o 4·6%, podobně i plodnost pařížská byla o 4·3% skrovnější proti plodnosti v celé Francii. Za to plodnost ve venkovském dep. Gers bylo o 33% menší než všeobecná francouzská a o 30% nižší než v Paříži; a úmrtnost ve venkovském departementu Lot byla o 16⅔% vyšší nežli všeobecná francouzská a skoro o 22% vyšší nežli v Paříži (v dep. Seine).

Proti tomu v Berlíně byly poměry naprosto jiné a podstatně příznivější než v Paříži. Počet živých porodů na 10.000 obyvatel (1911) byl v Berlíně 208, tedy jen asi o 16% vyšší než v Paříži, kdežto úmrtí bylo pouze 156; tedy pařížská úmrtnost byla asi o 20% vyšší než v Berlíně. Proto v Berlíně dosti bylo přirozeného přírůstku, totiž 52 lidí na 10.000 obyvatel, kdežto v Paříži ubylo přirozenou měnou 8 lidí na týž počet obyvatel. Počítáme-li však pouze lidi starší nad 1 rok (vyloučíme-li kojence) byla úmrtnost v Paříži 172, kdežto v Berlíně jen 122, tedy pařížská úmrtnost byla o 41% vyšší než berlínská. Berlín má však značně menší plodnost nežli je všeobecná plodnost v Německu. Počet porodů v Německu byl v r. 1911 o 37½% hojnější než v Berlíně. Za to všeobecná úmrtnost v Německu byla jen asi o 11% vyšší než v Berlíně; vyloučíme-li však kojence, jevila se berlínská úmrtnost přibližně skoro stejnou jako v celém Německu (r. 1911 byla skoro v Berlíně vyšší, ale v průměru tří posledních let 1909—1911 byla v Berlíně něco přes 117, kdežto v Německu byla 120 na 10.000 lidí starších nad 1 rok). —

Proč ve Francii se jeví taková nechuť k rozmnožování obyvatelstva i proč je tam poměrně tak vysoká úmrtnost, to tím spíše by se mohlo jevit nápadným, jelikož zrovna Francie by měla všechny pří-

rodní i jiné podmínky daleko příznivější k hmotnému osazení nežli země sousední. Francie je jistě jednou z nejúrodnějších zemí evropských, má poměrně nejlepší podnebí, jistě jsou tam přirozené existenční poměry a podmínky mnohem výhodnější, nežli v kterékoli sousední zemi. Také je všeobecně známa zámožnost francouzského lidu, ani poměry rozdělení majetkového nebyly by nepříznivy; ve Francii je asi nejčetnější třída zámožného středního stavu v celé Evropě. Při všech těchto přednostech Francie má proti svým sousedním zemím, kromě Španělska, daleko nejmenší hustotu obyvatelstva: Ve Francii bydlilo v r. 1911 na 1 čtver. kilometru 74 lidí, kdežto ve Švýcarsku 91, v Lucembursku 100, v Německu 120, v Italii 121, v Nizozemí 175, v Anglii a Walesu 238, v Belgii 252 lidí. Ano i v Rakousko-Uhersku dohromady s Bosnou a Hercegovinou byla hustota větší, totiž 76 lidí na 1 čtver. kilometr (v Rakousku samém 95) a v ruském Polsku 99. Musili bychom tedy jíti hluboko již do Ruska, nebo za Pyreneje, nebo na Balkán, abychom v Evropě našli země řídčeji osazené, nežli je Francie. Na konci 18. a počátku 19. století byla však Francie (kromě jediné asi Belgie) nejhustěji zalidněnou zemí evropskou.

(Pokračování.)

Moderní školy ve Spojených Státech.

Píše K. Velemínský.

(Dokončení.)

Jisté předměty jsou předepsány, jiné možno volně kombinovati. Na škole Ethické kultury nutno vybrati, všeobecně řečeno, ročně aspoň 4 vědecké předměty a některý předmět umělecký; vedle toho ethika, hudba a tělocvik jsou povinné. Řádným absolventům jest předepsáno odposlouchati určité minimum angličiny (3 léta ze 4), dějepisu (2 roky), mathematiky (2 roky), přírodních věd (2 roky) a cizího jazyka (2 roky). Hlavní předměty na amerických školách středních mívají týdně 4—5 hodin vyučovacích.

Všimněme si některých z nich.

Řečtina dochází na amerických školách slabé pozornosti. Škola Ethické kultury má tříletý kurs: koncem prvního roku již studující začínají čísti výňatky Xenofontovy Anabase. V této četbě pokračují druhého roku spolu s cvičeními mluvnickými, aby v třetím roce poznali Iliadu a výňatky prosaické. Stejně rychlý jest postup latiny v čtyřročním kursu jejím. Již prvý rok je po ruce sbírka bajek, druhý rok Caesarova Bellum gallicum, třetí Cicero, čtvrtý Vergiliova Aeneis. — Tento postup jest obvyklý téměř všude ve Spojených Státech. Filologie, cizí výslovnost, mluvnice, je slabinou amerických škol. Pomůckami usnadňujícími překlad možno četbu zrychliti, nedostává se jí však potřebného prohloubení. Vůbec produševnění jazykového a literárního vyučování za oceánem teprve zvolna se dostavuje.

Při vyučování angličiny jsou vítány grafické pomůcky, plány míst, skupiny osob vyskytujících se při školní četbě, dramatisace nebo předstíraný popis věcí viděných (turnajů na př.) Divadlo, nastudování úloh má důležité místo na středních školách amerických. Četba románů, povídek, humoresek a dramat ve škole jest hojná; dva měsíce každého roku jsou určeny Shakespearovi. Písemné práce připínají se k denním zkušenostem a praktickým zájmům studujících. Snad proto je slýchati výtky, že sloh vzdělanců amerických je málo kdy ladný, umělecky vytříbený.

Dějepis je zaveden pro poslední tři ročníky, jen dva však jsou povinné. První rok poskytuje všeobecný přehled světových dějin,

aby studující poznali hlavní síly u vývoji vzdělanosti. Druhý rok žáci klassické skupiny studují starověk, jiní anglické dějiny. Třetí rok jest věnován americkým dějinám. Místo souvislých výkladů jsou zaváděny často třídní diskusse, předpokládající četbu vhodné literatury. Tato methoda proti naší má zřejmé přednosti, oživujíc zájem pro aktuality, zároveň ovšem ubírajíc vyučování soustavnosti. Evropské dějiny mimoanglické jsou americkým studujícím známy jen zběžně z výkladů prvního roku.

Z přírodních věd střední školy ve Spojených Státech poskytují tři kursy (obyčejně jednoroční), mezi nimiž mohou studující voliti: kurs biologický, fysikální a chemický.

Biologický kurs obírá se vývojem a složením běžných rostlin, obyčejného hmyzu, některých měkkýšů a prvoků, obratlovců a posléze člověka; zdravotní poučení uzavírá roční práci v posluchárně a laboratoři. Stejně stručné jsou výklady fysikální, vybírající věci v praktickém životě potřebné; pokusy žáků s přístroji, zvláště elektrickými, zabírají obyčejně polovinu času. Chemie spokojuje se základními zákony a poučením o běžných pochodech, s nimiž se mládež může sejíti v životě domácím a průmyslovém. Těžiště všeho vyučování je přeneseno do laboratoří krásně vypravených a opatřených sice nevelikými sbírkami modelů, za to však množstvím přístrojů pro jednotlivé žáky. Střední školy nešetří při nákupu drobnohledů, nutných přístrojů fysikálních a chemických, zavádění vody, plynu, elektřiny na pracovní stoly studujících, neboť jsou vedeny přesvědčením, že sebe lepší výklady a demonstrace učitelovy nenahradí samostatných pokusů žákovských. V tom směru má americké školství, jak známo, silný vliv na Evropu; u nás význam laboratoří daleko ještě není prakticky oceněn.

Kreslení jest určen na škole Ethické kultury pravidelný kurs tříletý (dobrovolný), což jest pro střední školu americkou velmi mnoho. Vedle toho jsou upraveny dva kursy jednoroční: pro umělecké vzdělání, většinou theoretický, a přípravný kurs pro ty, kdo se hodlají přihlásiti na universitu a musí se tam vykázati minimální znalostí kreslení. V hlavním kursu kreslí zátiší, květiny, barevné předměty, figury a pokoušejí se o komposici; čím dál, ornamentální výcvik je více zužitkován na výrobcích hliněných, dřevěných, kovových i na šatstvu.

Ruční práce na střední škole jako průprava budoucích studií technických jsou učleněny v tříletý kurs prací truhlářských a soustružnických, slévačských a strojnických, spojených s rýsováním.

Ostatním studujícím jest možno dobrovolně cvičiti se v jednodušších pracích ze dřeva a kovu, jakož i zdokonaliti se v tiskařství.

Přidáme-li ještě tělocvik, dívčí tance ve škole a intensivní sportovnictví studujících, vystupuje před námi školský život plný zdravé činnosti a pohybu. Není divu, že mladí lidé jsou silnější, otužilejší a ztepilejší než vídáme u nás. Škola rozšiřuje svou působnost, sdružuje žáky ke společné práci, hledí častými vycházkami unikati jednotvárnosti třídních stěn a lavic.

Americká výchova občanská, výchova pro společnou práci a společnost, dochází ve škole Ethické kultury náležité platnosti při každém předmětu. Ethické vyučování přirozeně působí v tom směru nejsilněji. V prvním ročníku studující mají poznati cenu lidského života, soucitu k slabším: i k černochům, Indiánům nebo Číňanům. Učí se překonávati předsudky a doplňovati vyučování zprávami o dobročinných skutcích z denního života. Každý žák je povinen napsati stať o životě lidumilné osobnosti historické a zavésti ve třídě diskussi o ní; stejně má prostudovati výroční zprávu některého dobročinného ústavu a podati ústní referát o návštěvě v takovém ústavu. Takový je praktický výcvik v dobročinnosti vrcholící tím, že třída vydržuje sirotka v Japonsku a dělá vycházky do chudobinců i nemocnic.

V druhém ročníku jest úkolem mravního vyučování upevniti poměr k vyšším, rovným a slabším. Je zajímavo, že učitel illustruje tento poměr na svém vztahu k žákům, na rodinném soužití, na vlivu veřejného mínění, soutěže a p. Tím vychovává se společenská odpovědnost, zdravý poměr žáků k učitelům a škole, k lidem vůbec jako k lidem, nikoliv jako k příslušníkům jistého stavu. Také lidské posuzování provinilců je cílem tohoto vyučování: moderní soudnictví polepšovny jsou studovány

Třetím rokem chce střední škola pěstovati stavovskou ethiku, mravouku určitého povolání, životní praxe. A zase každý studující rozepíše se o živém příkladu jisté osobnosti a zavede o ní diskussi, je předsedou třídy v té hodině. Ve čtvrtém ročníku soustřeďuje se zájem na stát, na jeho útvar monarchistický, aristokratický, demokratický; debattou vyrůstá jistý katechismus politických cností. Posléze jedná vyučování o církvi jakožto pozemském uskutečnění ideálu dokonalé společnosti. Platonova Apologie, Myšlenky Marca Aurelia, Seneca, Epiktet, úryvky z Aristotelovy Ethiky, Kantovy Tugendlehre, Emersonova Essaye o přátelství a j. poskytují vhodné podněty. V některých hodinách hoši a dívky jsou rozděleni do zvláštních tříd, aby diskusse o jistých předmětech mohla býti prohloubena.

Tak škola Ethické kultury uskutečňuje výchovu amerického idealismu, mravnosti všedního dne. Organisace ethického vyučování středoškolského jest tu zajímava zvláště tím, jak počítá s aktivitou žáků, s praktickým výcvikem mravního snažení, a ovšem jak málo dělá ethiku knižním předmětem.

II. *Škola Horace Manna v New Yorku.*

Škola, nesoucí jméno slavného paedagoga amerického Horace Manna, byla založena r. 1877 jako součást new-yorské kolleje učitelské, Teachers college. Tato kollej nyní je spojena s universitou Columbijskou a stala se největším střediskem vědecké práce paedagogické ve Spojených Státech. Univeritní professoři vykonávají odborný dozor na škole Horace Manna.

Krásná budova darovaná soukromníkem má místo asi pro 1000 žáků. Přízemí a první poschodí náleží škole mateřské a obecné, druhé a třetí střední, čtvrté (podstřeší) a sklepní dílnám, jídelně, slavnostní síni a knihovně. Pozoruhodna jest ventilace ve vzorné budově této: jako v dobrých školách amerických vůbec, na opatřování čistého vzduchu a na ústřední topení pod budovou jsou postaveny nákladné stroje. Chloubou ústavu je také zvláštní budova tělocvičná obsahující vedle hlavního sálu několik tělocvičen menších, kuželník, sprchy a velkou nádržku na plování. Za budovou pak jest rozsáhlé hřiště vzorně upravené pro všeliký sport, jakož i školní zahrada se skleníkem. Četné dílny ústavu jsou ještě doplněny skvělými pracovnami sousední Kolleje učitelské.

Místnosti školní jsou vzorem nejlepším ústavům. Řada širokých oken vpouští proud světla do tříd. Tři ostatní stěny učeben jsou pokryty nástěnnými tabulemi, na něž mohou psáti současně žáci celé třídy. Stěny zdobí vystavené výkresy neb i písemné práce školní. Obrazů v amerických školách není mnoho; většinou to bývají německé pomůcky historické, archeologické, dobře u nás známé. V krásném sále mateřské školy jediné viděti obrazy barevné, výjevy z dětského života. Za to ve třídách nalezneme tím více pomůcek improvisovaných: žáci i učitelé přinášejí výstřižky z novin, časové obrázky, mapy a p. Za války balkánské bývaly některé třídy vyzdobeny celými kollekcemi časopiseckými, obrazy krojů, vojenských skupin, mapkami a p. V jiných místnostech třída horlivě illustruje dějepisné výklady vystřihovanými obrazy antickými, nebo oživuje zeměpis (zvláště americký) snesenými pohlednicemi a výstřižky z reklamních brožur že

lezničních. V této činosti sběratelské, velmi liberálně prováděné, projevuje se souvislost americké školy s denním životem až nápadně. I poznámkové sešity žáků jsou plny nálepků a kolorovaných kreseb. Odtud jest jen krok k illustrování časopisů školních, které od zavedení tiskařského vyučování šíří se již i do škol obecných. Přívětivý ráz školních místností zvyšují živé květiny na oknech i nástěnných poličkách, akvaria, zvířátka v klecích a příležitostné předměty na stole učitelově. Holých stěn nestrpí ani slušnější škola vesnická. Lavice mívají úpravu nejmodernější; sedadla, obyčejně jedno pro každého žáka, možno vysunovati, ani židle nejsou ve vyšších třídách vzácností. Mapy jsou stočeny na samočinných tyčích jednotně upevněných v rámci nad tabulí. Důmyslně je šetřeno místem v pracovnách nebo kuchyni, kde skříně na potřebné náčiní nebo nádobí zaujímají co nejméně místa pod pracovním stolem. Co do praktického zařízení předstihují se školy americké. Neplýtvají místem využívajíce prostoru s hospodárností u nás nezvyklou: budova jest naplněna až po samou střechu místnostmi přesně vyměřenými pro daný účel, tedy i docela malými. Sborovnám je vykázáno místo chudé, jakož vůbec úřední místnosti ve Spojených Státech dostávají prostory nejmenší.

Škola Horace Manna jest bohatě dotována, přijímá vysoké školné, a proto může podporovati individuální vývoj žáků, zvláště začátečníků. Viděl jsem v první třídě děti rozděleny na skupiny po dvanácti, jak se střídaly před lavicemi v půlkruhu kolem učitelky na židličkách. Slabikovací methoda anglická se liší od naší úplně; ve Spojených Státech rozšířila se upravená methoda normálnoslovná, při níž žáci poznají jednotlivé písmeny až kolem vánoc. Výsledky při čtení bývají výborné. Děti opozdilé mají v první třídě pomocnou učitelku, která je individuálně doučuje. Žáci V.—VII. třídy obecné mohou za dozoru učitelského zůstati po vyučování hodinu denně v budově a vyříditi si tam všechnu domácí přípravu.

Na škole je zavedena žákovská samospráva, »občanská liga«, VII. třídou počínaje. Žáci sami pečují o pořádek a různé práce v budově. Studující středoškolští mají kromě jiných spolků ústřední organisaci (general association), k níž každý náleží s dollarovým příspěvkem ročním. Organisace ta pečuje o všechny tělocvičné a společenské spolky školní, jedná o připuštění členů a opatřuje peníze na všechny podniky jejich za vedení jednoho z učitelů. Mezi spolky školními je také hudební spolek, orchestr školní; na ústavě vychází žákovský měsíčník a ročenka.

Obecná škola je tu pouze sedmitřídní, za to střední pětitřídní. Zvláštností vyučování na obecné škole jest, že v první třídě děti učí

se počtům až v druhém běhu, v páté třídě celý rok vybraným částem řeckých a římských dějin, v sedmé dobrovolně němčině nebo francouzštině. Nature study, přírodopisné výklady, jsou podstatně jinak upraveny, než ve škole Ethické kultury, spojujíce s vyučováním praktické práce v zahradě nebo ve třídě, poučení o rolnictví, lesnictví, dřevařství, kamenictví, rybářství, hornictví a p. Zdá se, jako by škola Horace Manna zkoušela takový program a methody, které by bylo možno přejímati na průměrné školy. Vhodně zjednodušen na př. i program ručních prací. Největší pozornosti docházejí výrobní pochody rozšíření: škola pěstuje práce z papíru, primitivní výrobu textilní (stavy několikerého typu jsou v činnosti), práce cihlářské a zednické, hrnčířské, truhlářské. Od 10. roku dostávají žáci možnost pracovati se stroji, na př. s rotační pilou, aby strojovou práci vůbec studovali a ji zvykali. V pěti prvních třídách dívky s hochy jsou v dílnách zaměstnány společně, o čemž svědčí zvláště pěkné výrobky hrnčířské, nádoby, plošné ozdoby, jakož i věci předené a tkané. V posledních třídách učí se odděleně rok šíti, rok vařiti. Dílny školy Horace Manna jsou zařízeny velmi bohatě umožňujíce žákům obecné školy značný výcvik.

Na střední škole stanoven jest určitý program roční, jehož podrobnosti budtež zde uvedeny, aby byl osvětlen americký elective system. Pro první ročník jsou předepsány tyto předměty: angličina přírodní vědy, mathematika, tělocvik. Voliti možno z těchto předmětů: latinu, francouzštinu nebo němčinu, mathematiku, fysiografii, ruční práce nebo kreslení. Ve třetím ročníku povinná angličtina a tělocvik, volitelna latina, francouzština nebo němčina nebo řečtina, mathematika, dějepis, ruční práce nebo kreslení. Ve čtvrtém roce povinná angličina a tělocvik, volitelna latina, fracouzština, řečtina, mathematika, dějepis, chemie, němčina, ruční práce nebo kreslení a t. zv. practical akts. V pátém roce povinná angličina a tělocvik, volitelna latina, francouzština nebo řečtina, mathematika, dějepis a občanská věda, fysika, němčina, ruční práce nebo kreslení a practical arts. Každý studující je tedy povinen 5 let učiti se angličině a tělocviku, po 1 roku přírodním vědám, mathematice a dějepisu, 2 roky jednomu cizímu jazyku. To je svoboda značná — kombinace ostatních předmětů způsobuje, že vzdělání absolventů střední školy může býti různorodé. Volba předmětů děje se ovšem často se zřetelem na další studie nebo povolání jednotlivcovo.

Ruční práce středoškolské jsou na tomto ústavě jinak upraveny, než jsme poznali dříve. Hoši první a druhý rok dělají truhlářské a

cementové práce, nábytek, podstavce a p. V třetím roce přistupují práce soustružnické, barvení dřeva, tepání studených kovů, ve čtvrtém zpracování horkých kovů, kování a slévání, v pátém roce jemnější práce strojnické. Některá třída spojí se také k výrobě společné: byl na př. udělán celý člun. Studentky mohou se po celých pět let připravovati pro domácnost: 3 léta cvičí se v šití a pracích modistských, 2 roky v domácím hospodářství (domestic economy), t. j. prakticky i theoreticky učí se vařiti, nakupovati, účtovati, poznávati složení látek, uklízeti, práti a žehliti. Asi čtvrtina času je věnována výkladům, ostatní praktickým pokusům.

Škola má ještě pro poslední dva ročníky zvláštní předmět, nazvaný practical arts, praktické vychovatelství hospodyně: o šatstvu a látkách, o rozpočtu domácnosti, služkách, zařízení bytu; v druhém roce o zdraví, diaetě, společenských vztazích a chování, veřejné činnosti a zábavách.

Přírodní vědy jsou určeny čtyřem třídám. V prvním roce je t. zv. všeobecný přírodopis (general science), vybírající obyčejné věci ze života žákova. Poučuje o vzduchu, ohni, zemi, potravě, vodě, jak upraviti si zdravou ložnici, jak vyhasiti oheň a pod. Žáci poznají složení některého stroje, na př. plynového motoru neb šicího stroje. V třetím ročníku probírají fysiografii, fysikální zeměpis: jednají o zeměkouli, atmosféře, souši, vodstvu a pod., ve spojení s prací v laboratoři. Čtvrtý ročník jest uveden do chemie, pátý do fysiky. Studující jsou povinni vypracovati v laboratoři 40 pokusů chemických, 35 fysikálních. Vynechána jest obvyklá biologie, k níž všeobecné základy dány ve škole obecné. Také politický zeměpis není zvláštním předmětem na této střední škole. Občanská věda (civics) je zavrcholením vyučování historického. Tento předmět je ve Spojených Státech značně vyvinut, neboť škola nespokojuje se jen theoretickým výkladem, nýbrž nabádá k debattám o denních otázkách politických, jak jim má rozuměti každý příští volič. Před volbou praesidentovou r. 1912 nejednou byl jsem na školách obecných i středních svědkem debatt o příslušenství k určité straně, o technice volební, o agitaci a p.

Jako cvičná škola universitní Kolleje učitelské škola Horace Manna má ovšem výhodné postavení. Vrchním ředitelem jejím jest professor školní administrace na kolleji S. T. Dutton, také obecná a střední škola má vynikající ředitele. Zprávy o novotách, zaváděných na tomto ústavě, uveřejňované v paedagogickém časopisu universitním, byly směrodatné po celých Spojených Státech.

J. B. van Helmont.

Napsal Dr. Em. Rádl.

(Pokračování.)

6. *Universální vitalism.*

Podle vědeckých názorů dnes většinou platných jsou věci mimo nás, kameny, skály, rostliny, atomy, které zaujímají jistý prostor, a jsou síly, které způsobují změny těchto věcí. Ve své poslední podstatě jsou síly dnešní vědy projevem jediné základní síly, síly mechanické a přenášejí se s věci na věc: jeden předmět se pohybuje, narazí na druhý, sdělí mu větší menší část vlastní energie, ta jde dál a dál a součet energie ve vesmíru se nemění. Tak jest svět ve své podstatě hmotou a silou a dějství přírodní záleží v rozmanitém rozdělování jejich v postoru a v čase. Tento názor vědecký jest ostatně známý a jsou neméně známy četné pokusy nahraditi jej názorem modernějším a věcnějším, pokusy, které vesměs míří k jednomu cíli: místo jedné základní energie mechanické zavésti mnoho individualisovaných sil (a hmot). Sem patří na příklad rozeznávání několika fysikálních energií (světelné, tepelné, chemické atd.), kvantitativně od sebe odlišných, přemýšlení o životních »silách« a pod. Druhou vlastností moderního vědeckého myšlení jest snaha, chápati všechny zjevy v příčinné souvislosti, kausálně, t. j. za nejdůležitější výklad každého zjevu míti ten, který udá, jaké jiné zjevy jej způsobily, zkrátka, vyhledávati příčiny a následky zjevu

Van Helmont jest jakožto novoplatonik ultravitalistou; ani moderního pojmu jednotné síly ani jednotného, kausálně svázaného toku dějství neuznává, nýbrž věří jen v individuální síly, které se nepřenášejí na jiné věci (nepostrkují zjevy do jejich proměn), nýbrž které žijí vlastním životem. Pochopíme snáze jeho theorii, vzpomeneme-li si na zásady učení vitalistického. Podle mechanistů se člověk vyvíjí proto, že na zárodek, obsahující jistou zásobu energií, působí fysikální a chemičtí činitelé, jisté tlaky a jistá napětí, teplo, výživa a p.: člověk se proto pohybuje, že kdesi mimo něj nastala změna, která

se přenáší paprskem světelným do oka, podráždí sítnici, tato změna letí do svalů a ty se skrčují, takže od původní vnější změny až do trhnutí svalu prošel souvislý řetěz proměn; všechno životní dějství vůbec jest následkem jisté k o m b i n a c e v n ě j š í c h vlivů, které, jsouce jinak kombinovány, způsobují jiné účinky; cílem vědy pak jest, pro každý konkrétní případ vypočítati tyto změny. V očích vitalistových však tento řetěz příčin a účinků nabývá zcela jiné tvárnosti; organismy mu nejsou jen průchodními stanicemi sil, nýbrž ústředími, která podle svých specifických zvláštností žijí: životní vlastnosti zárodku způsobují jeho vývoj, jisté vitální disposice způsobují pohyb; ovšem že zárodek potřebuje tepla a potravy, bere a upravuje si je však podle s v é potřeby; bez energií by se nemohl pohybovati, ale zvláštní ráz jeho pohybů (že prchá před nepřítelem, že hledá potravu na př.) jest dán jeho vnitřním stavem. Organism sám jest tu činitelem a hmota i energie jsou jen passivním materiálem, který vstupuje do světa zjevů teprv tím, že byl individualisován životem.

Takovýmto vitalistou jest i van Helmont, jenže mnohem smělejším, než jsou dnešní přívrženci této nauky, neboť rozšiřuje tento názor na celou přírodu, živou i neživou. V rozvleklých výkladech a těžko srozumitelných bojuje proti mechanistickému přesvědčení vysokých škol,[1] které ovšem tak nejmenuje, nýbrž jsou mu »virou v protivné (wiederwärtige) věci«, a dokazuje, že takových věcí není.[2] Uvádí mezi jiným tento příklad: na konce dvouramenné páky zavěsíš nestejná závaží; tu nepůsobí jedno závaží proti druhému a nemezuje jeho pohybu (není zde negace pohybu), nýbrž každé závaží působí vlastní silou sobě vštípenou, jakoby druhého vůbec nebylo. Faktum, že pohyb jednoho závaží závisí na pohybu druhého, jest jen následkem umělé konstrukce tohoto experimentu, jest pouze něčím geometrickým, kvantitativním, vnějším, netýká se však podstaty síly jednoho i druhého závaží. Moderně vyjádřeno: pohyb závaží závisí na jeho potenciální energii, která jest dána jeho hmotou a polohou a nemění se, ať na druhé rameno páky zavěsím závaží jakékoli, neboť jest specificky vlastní tomuto závaží (my bychom ještě dodali: ve vztahu jeho k naší zemi). A tak jest prý v přírodě vůbec; každé dějství jest rozvojem vnitřních sil individuálních, ať už síly tyto tkví v kamení, ve vzduchu, ve hvězdách, v rostlinách nebo ve zvířatech. Není jednotného proudu dějství, ve kterém se střídá jen příčina-následek a zase

[1] Jest tak málo zběhlý v literatuře, že má Aristotela za mechanistu.

[2] »Daß die Natur nichts von widerwärtigen Dingen weiß.« S. 211 sqq.

příčina-následek, nýbrž svět jest pln individualisovaných dejů, takže každá proměna se vztahuje na nějaký jednotný celek. Jako v životě člověka tlukot srdce jest v organické souvislosti v oběhem krevním, s dýcháním, s výživou těla, s úkony svalovými, mozkovými atd., a jen v této souvislosti má smysl, tak podle van Helmonta (a podle novoplatoniků vůbec) každé dějství jest organickou částí nějakého celku a život tohoto celku jest jeho příčinou, a celý vesmír jest nekonečným množstvím takovýchto životů organicky spolu skloubených. Spíše než p r o u d e m příčin a následků jest svět van Helmontovi nekonečně rozsáhlou h a r m o n i í, kde jeden zjev podmiňuje všechny ostatní, jsa zároveň jimi určován, jest organismem, který byl Bohem jednou stvořen a od té doby jest ve své podstatě neproměnný, a jeho části jsou tak na sobě závislé, jako ústroje v lidském těle. Všechno u Helmonta souvisí spolu: změny hvězd se změnami povětří, poloha jedné hvězdy s polohou ostatních, konstellace planet s osudy lidskými, jakost půdy s rázem rostlinstva, které se na ní daří. Proto van Helmont po příkladu svých předchůdců mluvívá o p u l s u nebes, rozuměje tím organicky sloučený pohyb hvězd: proto věří, že změny hvězd souvisí se změnami povětří, poloha jedné hvězdy s polohou všech ostatních, konstellace planet s osudy lidskými, jakost půdy s rázem jejího rostlinstva, události v jedné zemi s událostmi v druhé atd., slovem, věří ve všeobecnou sympathii věcí, pomysl to, o kterém mnoho jedná, jmenuje jej »actio regiminis«.[1] Celý svět jest mu jednotou, složenou z jednot menších a menších, ale dohromady organicky spojených; každá proměna jest projevem života některé z těchto jednot a má za následek sta a sta proměn jiných. Při tom však Helmont pořád a pořád ujišťuje, že hvězdy nejsou příčinou osudů lidských, nýbrž pouze s nimi organicky souvisí, právě jako tvar pravé poloviny těla není příčinou tvaru levé poloviny a přece obě poloviny nutně na sobě jsou závisly. Podobně ani teplo ani potrava prý není příčinou života, nýbrž jen podmínkou, za které se život rozvíjí.

Je-li Helmont touto naukou o světě jako organismu, složeném z nekonečného množstvi živých bytostí jednodušších, předchůdcem Leibnizovy nauky o monadách, které v sobě svět zobrazují, jedna na druhou nepůsobíce, nýbrž vyvíjejíce se každá ze svých sil, jest jím ještě více naukou o podobnosti všech věcí. Všechny věci přírodní jsou prý si ve své podstatě podobny; každá ztělesňuje celý vesmír po svém

[1] S. 823.

způsobu,[1] v každé věci krouží planety a v každé jest, co jest ve všech ostatních. Příliv a odliv mořský na př. není způsobován měsícem na obloze, nýbrž jest v organické souvislosti s měsícem, který jest v samém moři, vyjadřuje se mysticky Helmont, chtěje tím říci, že onen mořský pohyb jest projevem vlastností společných moři a měsíci (jak my říkáme, projevem vzájemné přitažlivosti měsíce a moře). Podobně jsou ve hvězdách psány osudy lidské jen proto, že se ve hvězdách děje totéž, co na zemi.

Jedině lidé na lidi mohou prý působiti a mohou je v jejich činnosti omezovati svojí vůlí; všechno ostatní přírodní dějství jest svobodným rozvíjením sil, každé věci vštípených. Ani čas není nic abstraktního, není vláknem, na které by se události navlékaly jedna po druhé do nekonečna, nýbrž každé dějstvi má své specifické trvání, majíc svůj přirozený počátek, vrchol i konec; i jest tolik rozmanitých druhů trvání, kolik jest různých druhů dějství.[2]

7. *Hmota.*

Nic se nezdá prosté mysli jednoduššího a skutečnějšího, než hmota, a rádi souhlasíme s míněním, že filosofické systémy, které hmotu popírají anebo aspoň nevědí si s ní rady, jsou neuvěřitelným, nesmyslným blábolením. Ale, jak píše Lichtenberg: řekneš si, tomuhle rozhodně nemohu věřit, a zatím co tak pravíš, zpozoruješ, že jsi už podruhé uvěřil. Nevěř, že nelze hmoty popříti a začni jen dokazovati její jsoucnost a brzo budeš v nesnázích, co jest hmota a je-li vůbec. Takovou neurčitou, t. j. slovy těžko vyjádřitelnou představu o hmotě měl také van Helmont; pořád o ní jednal, jako praktický chemik pořád s hmotou experimentoval, ale sotva ji začal podrobněji popisovati, líčení jeho nám podává místo hmoty pouze abstraktní jakés vlastnosti věcí a síly, a to síly duševní. Jedná

[1] »Es haben alle und jede geschaffene Dinge ihren eigenen Himmel in sich.« S. 1022.

[2] Von der Zeit. S. 1142 sqq. Rok, měsíc, den nejsou časem, nýbrž jen mírou pro čas. »Denn in allen und jeden Samen steckt gleich von Anfang nicht nur der Ursprung eines jeden Dinges Bewegung, sondern auch ein gewisser eingeschränkter einer jeden Bewegung eigentlich zukommender Lauf der Daurung; weil eine jede Abwechslung aller Veränderungen nirgend anders herrühret, als aus der Langsamkeit oder Schnelligkeit der Bewegungen. Und ist daher die Daurung der Bewegung in den Samen wesentlich inniglich und ursprünglich enthalten, als ihr förmlicher Anfang, davon sie ihre Regierung haben.« Srov. tuto nauku s moderními theoriemi fysikálními o čase.

o prvcích, ne však o drobných neproměnných tělískách, ze kterých jsou hmoty moderní chemie složeny, nýbrž o vlastnostech, které brzo se na věcech viditelně projevují, brzo jsou v nich utajeny a dají se jen uměle uvolniti. Jeho prvky jsou podobné prvkům klassických autorů, kdy se věci analysovaly v zemi, vodu, vzduch a oheň; prošel také školou Paracelsovou, ve které se rozeznávaly tři podstaty věcí, sůl, síra a rtut; van Helmont uznává sice, že přírodniny mají ony tři vlastnosti, které jim připisoval Paracelsus, ale neuznával jich za prvky, za počátky věcí, nýbrž chtěl vystačiti s prvkem jediným, s vodou, vedle níž však uznával ještě, jakoby za polohmotu, polosílu, vzduch a plyny. Rozumějme však dobře slovům země, síra, voda: nejsou to snad konkrétní věci, neznamenají tato hroudu, tato žlutý roubík síry, tato sladkou vodu v řece, nýbrž jménům těm jest rozuměti metaforicky, podobně, jako když jménem kočka označíme každou kočkovitou šelmu, nebo když jména krystal (křišťál), znamenajícího čirý křemen, užijeme pro pravidelné, přirozené tvary nerostné vůbec. Učení paracelsovské, že se přírodniny skládají ze soli, síry a rtuti, vyrůstá z logických zásad, od názorů moderní vědy tím odlišných, že jest plodem názorovosti, kdežto moderní věda jest (jako scholastika) nakloněna pojmům, sestrojeným úsudkově.[1] Tvoříme totiž vědecké pojmy dvojím způsobem, jednak takové, jako jest pojem čtverce, rychlosti, chemické příbuznosti hmot, pojem druhu, což jsou abstraktní pojmy, ustanovené podle jistých logických zásad, aby jimi rozum lidský zavedl pořádek do zmatků zjevů; tyto pojmy lze odvoditi dedukcí z jistých nejvyšších kategorií a celý jejich obsah jest dán výměrem, který pro ně ustanovujeme. Za druhé jsou pojmy názorové, jako jest na př. pojem kočky (= šelmy kočkovité), kterými vyjadřujeme původně jistý konkrétní zjev, ale v širším smyslu pak společnou ideu několika zjevů, kterou vyciťujeme, poznáváme zkušeností, ale kterou nám nelze vystihnouti definicí: víme, že lev, kočka domácí, tygr, rys atd. jsou variací na jisté společné thema, kterému dáváme jméno kočky, nedovedeme je však slovy vyjádřiti; nezbývá, než ukázati na tato zvířata a přesvědčiti posluchače, že vskutku mají cos společného.

Moderní pojem chemických prvků jest potud názorový, že rozeznává prvky kyslíku, dusíku atd., t. j. prvky konkrétních, daných přírodnin; mnohem větší význam má však v tomto pojmu část dedukční, která učí, že hmoty se slučují a rozlučují podle určitých vah, že jsou

[1] Logikové snad užívají jiných jmen, ne já tuto činím; nevím vůbec, zdali o tomto rozdílu pojmů vědeckých jednají.

prvky jednomocné, dvojmocné atd., vůbec ta část, která určuje vlastnosti prvků podle experimentů, sestavených účelně (t. j. podle určitých abstraktních pravidel). Paracelsův (a van Helmontův) pojem prvku jest naproti tomu docela názorový; rtuť znamená tu totiž tolik, co tekutost, síra plynnost (ohnivost, spalitelnost), sůl pevnost. Mluví-li Paracelsus o »soli« dřeva, jest to tolik, jako když někteří biologové dokazují, že člověk patří do řádu opic, že jest svého druhu opicí. Jako oni dobře vědí, že člověka, t. j. osobu X., ize snadno rozeznati od opice (od paviána), tak i Paracelsus věděl, že ve dřevě (bukovém) není soli kuchyňské); sůl dřeva znamená v této chemii popel, který zbude po spálení toho dřeva, a zase ne makavou hmotu toho popela, nýbrž právě jen jeho hmotovost, makavost; sůl dřeva znamená ten princip ve dřevě, který z něho dělá pevnou hmotu, na rozdíl od hmot tekutých a plynných.

Učení van Helmontovu, že všechny věci pocházejí z vody, nerozuměj, že z mořské nebo z říční, z destilované nebo z tvrdé, nýbrž, abych tak řekl z vodovosti nebo z pravody, z toho, co jest ve vodě podstatného; voda říční, mořská a pod. už samy jsou produktem této pravody. Voda jest Helmontovi, co Aristoteles nazýval proté hylé, materiál, do kterého se otiskují konkrétní formy věcí.

Na důkaz této these van Helmont provedl svůj známý pokus o výživě rostlin. Do velké nádoby dal odvážené množství země a do té zasadil vrbovou větev, kterou také zvážil. Po pět let tuto rostlinu zaléval vodou dešťovou nebo destilovanou, a aby se na zemi v hrnci neprášilo, pečlivě ji přikrýval. Pak znova zvážil zemi i vrbu, která zatím zmohutněla. Země vážila o malinko méně, tak že Helmont myslil, že toho úbytku může nedbati, vrby však přibylo o mnoho liber; odkud by se vzalo odjinud její dřevo (nebo-li její země, jak říká Helmont) než z vody? Slovům van Helmontovým, že experimentálně dokázal, že voda se mění v zemi (t. j. v dřevo), jest tedy rozuměti tak, že v rostlině tekutiny se mění v pevné hmoty; slov voda a země jest tu užito metaforicky. Van Helmont jde ovšem dál a tvrdí, že také tělo zvířecí vzniká z vody, neboť ryby prý jsou živy jen z vody (jeseter prý vůbec úst ani nemá) a přece vytvoří mnoho kostí a masa.[1] A tak prý z vody se sráží i kamení, písek, kovy, tvoří se páry a všechny tyto věci se mohou prý zase ve vodu proměniti.

Helmontova theorie o vodě jako prvku všech věcí jest důsledkem jeho platonské methody, dopracovávati se pojmů intuicí, prohloubením konkrétní zkušenosti, a zamítati všechny logické konstrukce.

[1] S. 14[9].

Její nesprávnost ukazuje, jak se v tomto případě nedůvěra k logice vymstila; ukazuje však i víc: Helmont potíral svojí vědeckou methodou, která stavěla přímý názor (nebo-li zkušenost) proti logice, vědu scholastickou; tím že mu nedáme za pravdu, schválíme zároveň stanovisko scholastické; vskutku také moderní věda jest velice schola stická a jen paušální odsuzování středověké vědy brání tomu, aby to bylo poznáno a uznáno. Jistě zásady scholastické nejsou tak špatné, jakými se líčívají; všecek problém — přetěžký problém — záleží v tom, najíti mezi kultem rozumu a vážností ke zkušenosti, mezi logikou a poznáním, mezi nepřímým závěrem a přímým názorem, mezi aristotelstvím a platonismem střed, ze kterého by obě stanoviska byla v právu.

Druhým substrátem přírodního dějství jsou Helmontovi plyny. Věda předhelmontovská neznala plynů; věděla sice o vzduchu, ale ten nebyl pravou hmotou, nýbrž spíše duchem, silou, něčím podobným ohni (t. j. žáru, který spěje vzhůru). Van Helmont ještě zápasí s tímto názorem; většinou rozumí sice vzduchem hmotu v prostoru rozestřenou · tak, když praví, že vzduch jest stlačitelný a velmi pružný, že má v sobě póry, ve kterých se hromadí páry, plyny a rozmanité jedy, když dokazuje, že se vzduch teplem roztahuje a že se nikterak nemůže proměniti ve vodu. Že se vzduch teplem roztahuje, Helmont ukazoval na jednoduchém vzduchovém teploměru (»Wetterglas«),[1] který si vymyslil; jeho objev však, třebas se materiálně moderním teploměrům podobal, ideově mířil jinam. Myšlenka m ě ř i t i teplotu byla Helmontovi už proto cizí, že měl vůbec vědu měřící (na kvantitách stavějící) za podřízenou a že si všímal jen kvalit. Poznamenává skoro jen jako mimochodem, že se podle jeho teploměru dají poznati rozdíly teploty v různých místnostech; ze široka však dokazuje svým přístrojem, že se vzduch nemění ve vodu — thesi tedy, která s teploměrstvím vůbec nesouvisí. Jindy však zase mluví o vzduchu jako o duchu; tak když píše, že archaeus (= životní síla, pud) jest jakýs vzduch nebo duch,[2] anebo, že archaeus a duše zvířecí se tvoří ze vzduchu. Vzduch jest prý zásadně různý od vodních par a opět něco jiného jsou rozmanité plyny. Slovo »gas« i pojem tím označený si Helmont utvořil sám — odkud slovo vzal, o to jsou

[1] S. 98.

[2] »Eine gewisse Luft oder ein Geist . . . diese Luft oder Geist ist zwar in etlichen Dingen klarer und deutlicher zu sehen als in anderen; in den Gewächsen aber setzt es sich zusammen in Gestalt eines Saftes« . . . S. 40.

spory; rozeznává pak plynů několik: Windgas (Winddunst), což jest vzduch, Fettgas (hořlavý plyn), »suchý plyn«, který se po ochlazení sráží v pevnou hmotu, Rußgas (kouř a pára), hnilobný plyn a zvláště divoký plyn (gas sylvestre), který se dá stlačiti v malé pevné těleso. Z těchto »plynů« vedle vzduchu jedině »divokým plynem« se podařilo Helmontovi zachytiti skutečný a důležitý plyn, totiž náš kysličník uhličitý. Vypravuje o něm, že se tvoří zvláště při kvašení piva a vína, že jest ve známé psí jeskyni u Neapole, že prý způsobuje nadýmání v těle, že se tvoří v dolech a jest prý otravným plynem. Všechny plyny, vyjímaje vzduch, tvoří se prý chemickým rozkladem vody ve hmotu velmi jemnou a prchají vysoko k obloze, tvoříce tam její modrou barvu.[1]

Zvláštním druhem plynů jest gas vitale,[2] plyn životní, Lebensgeist, bytost prý podstaty slané, ostré a velmi jemné;[3] když člověk omdlí, tento plyn prchá z těla a jest nahrazen cizím vzduchem. Plyn životní tvoří se prý v krvi okysličováním, a to v srdci, odkud sálá jako zvláštní, studené světlo do celého těla; v něm jest prý zahalena duše.[4]

Jak přišel van Helmont na pojem plynu? Objevil plyny experimentem či snad vysoudil jejich bytí logickými závěry? Ani jedno ani druhé; neobjevil plyny jako přírodopisec objevuje na vědecké výpravě nová zvířata nebo jako nalézáme na procházce ztracené věci, kde vlastnosti těchto zvířat a těchto věcí jsou docela nezávislé na rázu našeho přemýšlení a které nezbývá než popsati podle ustálené šablony, nýbrž pojem plynů jest organickým článkem jeho filosofie. Jest totiž v podstatě platonismu, že věří v nekonečné množství substancí: člověk není této filosofii pomíjejícím následkem jistých příčin, nýbrž ztělesněním idey člověka; dobro není tu jen jménem pro jisté vlastnosti lidské, nýbrž jest věcí, podstatou, něčím, co žije a působí; myšlení není jen jakýms processem v duši nebo jen řadou změn na mozku, nýbrž jen substancí, zvláštní svéprávnou silou atd. atd. Dnes učenci právě naopak snaží se počet substancí co možná zmenšiti; dokazují, že člověk jest »jen« zvíře, zvíře že se »podstatně« neliší od rostliny, že mezi životem a neživotem jsou ponenáhlé přechody; prvky se hledí redukovati na jeden praprvek, gravitace se zbavuje

[1] Všimněme si, že pojem plynu jest opět získán intuicí, nikoli logickým zpracováním řady zjevů; plyn jest jménem pro věc, nikoli pro jakés abstraktum. V tomto případě se j n osvědčila vědecká m thoda Helmontova proti scholastice, která by nikdy se popisu plynu nedosoudila.

[2] S. 149. [3] »ein gesalzenes, scharfes, subti es Wesen.« S. 1220. [4] S. 232.

své specifičnosti a vysvětluje se elektřinou atd. Právě proto, že van Helmont nevěřil, že by kvašení bylo jen jemným mechanickým proměňováním hmoty, a že by plyny, které se při kvašení tvoří, byly jen vzduchem trochu změněným, nýbrž že ve kvašení viděl dějství svého druhu a v plynech, které unikají v bublinkách z piva a ze šumivého vína, zvláštní podstaty, věci o sobě, přiveden byl na objev plynů. Methoda, kterou plyny objevil, byla táž, která mu dovolovala, aby líčil svůj vlastní rozum, jak se mu objevil ve snách jako otrhaný a úskočný hadrník, anebo svoji duši, která se mu zjevila v podobě malé zářící, bezpohlavní bytosti, aby popisoval nemoc jako svého druhu zvíře, žijící v člověku, a aby věřil, že idey věcí se pohybují prostorem. Jak pojem plynů vyrostl z filosofie, jak byl s počátku jen tušením a ponenáhlu teprv se srážel v pevnější formy, jest viděti názorně z toho, jak van Helmont má plyny ještě za něco poloduchovního a jak si konstruoval neskutečné plyny schematicky: mastný plyn, suchý plyn a »Rußgas« odpovídají patrně třem paracelsovským stavům hmoty: rtuti, soli a síře; skutečnost však jej donutila vedle nich ustanoviti ještě vzduch, vodní páru a kysličník uhličitý a právě tyto tři pojmy se osvědčily. Helmont objevil plyn nejinak než Kolumbus Ameriku, když chtěl obeplouti zemi a najíti cestu do Indie.

(Pokračování.)

Naše národní situace.

(Přehled národnostních poměrů našich.)

Napsal Rudolf Havlíček.

(Pokračování.)

K Mimoňsku pojí se Českodubsko, Turnovsko a dále Tanvaldsko. Okres Český Dub jest úplně český, toliko město Český Dub má většinu německou (1116 Č., 1593 N.) a stejně tak přilehlý Zámecký okres (Č. 251, N. 283), patřící k politické obci Malý Dub. V okresu turnovském jest politická obec Bezděčín, která dle úředního sčítání měla 414 Čechů a 443 Němců, dle soukromého většinu Čechů. Hejtmanství semilské, těsně sousedící s Jabloneckem, Libereckem a Tanvaldskem, jest úplně české, jen v Podmoklicích jest menšina německá (353 N., 1551 Č.).

V sousedním okresu jabloneckém napočteno bylo úředně pouze 397 Čechů, dle soukromého sčítání zjištěno bylo jich však 3210. V Jablonci samotném úředně napočteno bylo Čechů r. 1900 pouze 1·94 procenta, r. 1910 však již 6·74 procenta; objevil se tedy i vzdor těžkému nátlaku a velkým podvodům přírůstek českého obyvatelstva velmi pozoruhodný. V Liberci městě napočteno bylo úředně Čechů 2505 a v okresu 2304, z toho v Hodkovicích, ležících blízko Turnova, 381 a v Růžodolu 1157, kdežto sčítáním soukromým zjištěno Čechů ve městě i okrese 16.730.

V tanvaldském okresu, kde r. 1900 úřední statistika počet českých obyvatel udávala jen na 1219, který však jest značně smíšený a v němž tehdy soukromým sčítáním zjištěno českého obyvatelstva daleko více (3210), napočteno bylo r. 1910 již 3175 obyvatel české obcovací řeči, t. j. 10·14 procenta všeho obyvatelstva.

Zde německé území až téměř na samých hranicích přerušeno je jednotnou, ryze českou oblastí. Měrou daleko větší nežli v území západních Čech jest toto severní území od Děčína po Tanvald prostoupeno živlem českým a menšiny české, zde se vyskytující, jdou až do

nejsevernějších částí země. Ony nepatrné zlomky českého obyvatelstva, úředně napočtené, nezabrání vzrůstu národního vědomí a Čechové, kteří se organisují postupně vždy více a lépe, budou také vykazovati vždy větší a větší počet svých příslušníků. Tak v děčínském okresu soukromě r. 1900 zjištěno Čechů 3476 (úředně 1050), ve frýdlandském 1320 (54), chrastavském 1690 (258), varnsdorfském 1760 (10). Roku 1910 ale napočten kromě okresu děčínského, kde jest malý úbytek (946), všude větší počet Čechů. Tak v okresu frýdlandském 328, chrastavském 1255, varnsdorfském 599. Na Liberecku a Jablonecku jest i usedlé české zemědělské obyvatelstvo, a nepříčetné až záchvaty, jež dostávají tamní německé listy, kdykoli nějaký dům v Liberci, Jablonci neb okolí přejde do rukou českých, a lamentace na německé »zrádce« nasvědčují tomu, že němectví tamní právě nejsilnější není.

Od Nového Světa jde nepříliš široký pruh německého území k Vrchlabí, Králové Dvoru a Trutnovu. Soudní okres Roketnice s Harachovem jest ovšem značně smíšený, a v okresu jilemnickém, jinak úplně českém, jest obec Lhota Zálesní s většinou obyvatelstva německého. Ve vedlejším pak okresu novopackém jsou tři obce s německou většinou. Sousední okresy Vrchlabí a Hostinné jsou ovšem značně pomíšeny, počet českého obyvatelstva v nich (soukromým čítáním zjištěn 7283) stlačen je však úředním sčítáním na číslo nepatrné. Odtud pruh německý se šíří a dosahuje přes Král. Dvůr až k Jaroměři. Okres královédvorský má již zastupitelstvo většinou německé a r. 1900 úředně napočtena v něm většina obyvatelstva německého (14.133 Č., 15.288 N.). Sčítání z r. 1910 však ukazuje potěšlivý obrat. Procento obyvatelstva českého ze 48·03 stouplo na 57·03 a napočteno Čechů 19.189, Němců 14.392. Veškeré obce jsou ale smíšené, zejména Král. Dvůr sám (1486 N., 9403 Č.). Až na Jaroměřsko, které má 3625 Němců, rozšiřuje se tento pás, avšak i tu mají t. zv. německé obce významné české menšiny. Sousední politický okres trutnovský má ryze český okres úpický, okresy Maršov a Žacléř, kde jsou méně početné české menšiny. Samotný Trutnov jest obdobou Liberce. I zde napočtena i úředně značná česká menšina a významno jest, že menšina ta jest hospodářsky silná. Menšina ta jest ovšem daleko silnější než úředně vykázáno (1636), a obnáší dle soukromého sčítání asi 6284 duší. — Úzký pruh okresu teplického něco málo rozšiřuje se na Broumovsku, kde za Policí splývá s německým živlem v Prusku a pohraniční jeho pásmo přerušeno jest českým územím mezi Policí a Náchodem. I v broumovském okrese

jest česká menšina, jež úředně napočtena byla r. 1900 pouze 327, daleko silnější, jsouc zjištěna soukromým sčítáním na 3879.

Od Olešnice v okresu novoměstském táhne se úzký pruh německých obcí v horách Orlických na samostatném kladském pomezí, který jde až ku Králíkám a odtud přechází na Moravu, tvoře největší kompaktní území německé na Moravě, přiléhající ku německé části Opavska.

Území toto jde od Šilperka k Šumperku, Unčovu, Šternberku. Podštátu, odtud pak k severu úzkým pruhem podél slezských hranic (tam však též německých) přechází na Novojicko a Fulnecko, tvořic spolu s jižní částí Opavska, Oderskem, neširoký, křivolaký pruh. Severně odtud je česká část opavské části Slezska, jež jde až za Opavu a vybíhá na Ratibořsku i do Pruského Slezska; na východ pak jest rovněž česká krajina a severovýchodně jde velikou většinou české, značně však promíšené Ostravsko.

Z území toho jedině soudní okresy St. Město a Wiesenberk v hejtmanství šumperském, Rýmařov, dále Libava a Dvorec v hejtmanství šternberském a Fulnek v hejtmanství novojickém jsou okresy německé, další okresy jsou značně smíšené, neboť na jih od Šumperku ku Litovli a Zábřehu jest území české. Tato česká oblast jest téměř uzavřena kol do kola německou a souvisí s českým územím na západě v Čechách uzoučkým pruhem u Cotkytle, vesnice na českých hranicích u Šilperka, národnostně proto velmi důležité a na jihovýchodní straně, kde jest dosti široká, uzavřena je téměř výběžkem německým, jdoucím od Unčova k Úsovu. Na Úsovsku jest opět jen úzký proužek českého území, jímž pak Zábřežsko spojeno jest s Litovelskem a jednotným územím české Moravy. Od tohoto proužku na západ uzavírá na jihu české území zábřežské velký německý ostrov svitavsko-lanškrounský. Jest tedy kraj ten národnostně velmi důležitý a ostražitosti jest třeba tím spíše, že vydatně a bezohledně pracuje zde německý kapitál s pověstným Brassem v čele.

Okres Šilperský má téměř polovinu obyvatelstva českého (7.194 Č., 9.150 N.), nejdůležitější obce jsou tu vedle Šilperku samotného (129 Č., 1.717 N.) uvedená již Cotkytle (1.277 Č., 106 N.) a Písařov (1.435 Č., 193 N.). Značně smíšený jest i okres mohelnický (9.209 Č., 13.993 N.) a většinu českou má okres zábřežský (21.042 Č., 9.954 N.). Přiléhající soudní okres šumperský jest ze čtvrtiny český (11.814 Č., 38.179 N.). Okres unčovský, který sousedí již s českým Litovelskem, má úředně zjištěnou pětinu českého obyvatelstva (5.820 Č., 20.139 N.). Mají tedy tyto okresy, v nichž

právě jest ono uzavřené území české, celkem 54.979 Čechův a 91.415 Němcův. Německé obce přiléhají jednak a jsou součástí onoho širokého pruhu německého na hranicích slezských, jednak ku zmíněnému již velkému ostrovu svitavsko-lanškrounskému, kdežto české tvoří rovněž kompaktní těleso, sevřené však oblastí německou. Mimo jmenované již obce na Šilpersku pozornost zvláště zaslouží Horní a Dolní Ruda a Č. Bohdíkov v okresu šumperském, Sudkov a Hoštýn v okrese zábřežském, Úsov v okrese mohelnickém a konečně nad jiné významný jest Zábřeh, kde sice úřední statistika podává Čechů jen 761 oproti 2.206 Němcům, kde však ve skutečnosti jest počet Čechů daleko větší. Město to, sídlo českého, nyní státního gymnasia, jest ohništěm národní činnosti české i německé a majíc téměř všechno okolí české, jest přirozeným jeho střediskem a dá se očekávati, že doba ne zrovna daleká přivodí v jeho národnostních poměrech významné změny.

S okresem unčovským sousedí hejtmanství šternberské, jehož dva soudní okresy, severovýchodně položené, dvorecký a libavský, jsou německé a vlastní šternberský soudní okres smíšený. Čítá 7.982 Čechův a 28.018 Němcův. Menšinu českou tvoří tu jednak české obce na jih k Olomouci ležící, jednak menšiny české v obcích převahou německých. Z nich sluší uvésti zejména Lhotu s 572 Č. a 918 N., z ostatních obcí pak zvl. Štěpánov s 2.502 Č. a 372 N. V samém Šternberku napočteno úředně pouze 99 Čechů vedle 14.989 Němcův. V hejtmanství hranickém napočteno úředně 12.794 Němcův a 42.975 Čechův. Jest tu řada obcí velmi značně smíšených, zejména samo město Hranice (5.083 Č., 2.373 N.), které teprve před nemnoha lety dostalo českou obecní správu. Jinak však většina uvedeného německého obyvatelstva tvoří obce ležící na hranicích slezských. Sousední okres novojičínský má rovněž obce německé na hranicích slezských, počet německého obyvatelstva okresu, nehledě ku městu, jest menší než počet českého (16.464 Č., 12.116 N.), i má rozhodující vliv pak město samo, jehož zásluhou jest, že celkový počet obyvatelstva českého v okresu tom jest menší než počet obyvatelstva německého. Má N. Jičín Čechů 1088, kdežto Němců 10.645 a jest jedním z nejvýznačnějších německých měst moravských. Ze smíšených obcí početní silou české menšiny vyniká zvláště Šenov (344 Č., 2229 N.). Okres fulnecký dle úředního sčítání má pouze 630 Čechův, v Butovicích, obci, ležící těsně na hranicích slezských u českých Studének, napočteno bylo pouze 30 Čechův (2548 N.), ale skutečnost, že do české školy přihlášeno bylo na 80 dítek, uka-

zuje, že Čechů je tu mnohem více a jest to též pádným důkazem toho, jak úřední cifry o národnosti obyvatelstva lhou.

Novojicko jest poslední část onoho německého pruhu na severních hranicích moravských. Tu hraniční ten pruh jest úzký a sousedí na jihu i severu s územím českým. Na jihu Valašsko, na severu česká část Opavska.

Opavsko má pět politických okresův, z nich Frývaldov, Bruntál a Krnov prostupují celou severní jeho polovinu a jsou až na českou menšinu v Krnově vůbec německé. Druhé dva politické okresy opavský a bílovecký mají však českou většinu. Z opavského soudní okres Odry, zabíhající výběžkem do Moravy a sousedící s Fulneckem, jest téměř vůbec německý (108 Č., 10.023 N.), z velké části německý jest i okres vítkovský (1.654 Č., 13.837 N.), za to okres opavský má rozhodnou a velikou převahu českou (30.244 Č., 9.340 N.). Jsou to v sousedství Opavy zvláště velké obce české, na př. Kateřinky (4.414 Č., 2.078 N.), v nichž však jsme obecní správu ztratili. Město Opava (vlastní statut) má ale většinu německou, třeba by ve skutečnosti nebyla opravdu takovou, jak úředně bylo zjištěno. Napočteno tu bylo pouze Čechů 2.039 a Němců 27.240. Vliv Opavy, násilné počínání její správy a působení zemských i státních úřadů neblaze účinkují na české Slezsko a jest třeba úsilné práce ku vzpružení národního vědomí, aby vlivy tyto byly paralysovány.

Sousední okres klimkovický jest nejčeštější vedle frýdeckého v celém Slezsku. Má 18.989 Čechů a 3.136 Němcův. Západní jeho část ale, kde jest význačná obec Svinov, jest již součástí Ostravska a již tu uplatňuje se vliv ostravských závodů. Sousední s okresem tímto okres bílovický jest ve své polovině na hranicích moravských, sousedící s Novojickem, německý. Má 11.324 Čechův a Němců 11.191.

Toto území moravsko-slezské, jevící se jako výběžek německý z tělesa německého v sousedním Pruském Slezsku, představuje nejněmečtější část Moravy a Slezska. Význačno je zvláště tím, že veškerá města jsou převážně německá a že obyvatelstvo české, území to pronikající nebo bezprostředně sousedící, obývá velikou většinou v místech venkovských. Význam měst po stránce národnostní, zvláště tam, kde města leží na samých hranicích národnostních, jest značný, neboť město velice silně působí na své okolí, jež k němu jednak přirozeně směřuje, jednak v něm a z něho dostává podněty k nejrůznější činnosti a projevům. Z měst zmíněných tu okresů jsou toliko Hranice v rukou českých, ve Slezsku pak Klimkovice, všechna ostatní

okresní města jsou německá. Z nich nejvýznačnější jsou Šilperk, Zábřeh, N. Jičín a ovšem i Opava. Posila jejich českého okolí jest posilou českých menšin v nich a naopak. Vzájemnost je zde velmi blízká a třeba si ji náležitě uvědomiti. Ve Slezsku zejména mnoho práce třeba vykonati i k úplnému probuzení uvědomění národního, mnoho třeba dohánětí a získati v oboru veřejné správy, aby české obyvatelstvo bylo náležitě respektováno a aby české obce měly opravdu české školy a česky úřadovaly. —

Ostravsko jest velmi zajímavé po stránce hospodářské i sociální, ukazujíc vliv a rozmach kapitálu a sociální i politické ujařmení celého kraje. Ne méně zajímavé jest po stránce národnostní. Různost národnostní — jsou tu Češi, Poláci i Němci — přivoděna byla právě kapitálem a pracují-li představitelé kapitálu toho na podmanění si celého kraje v ohledu sociálním a politickém, ne menší účast jeví při otázkách národnostních.

Nejdůležitější obcí Ostravska vůbec jest Moravská Ostrava, která r. 1900 měla 12.738 Č., 6.251 Polákův a 10.037 Němcův. Obecní správa jest v rukou Němcův; stejně tomu tak je v Přívoze (3.411 Č., 1.913 P., 5.304 N.) a Vítkovicích (7.677 Č., 2.519 Pol., 7.898 N.), kdežto v druhých dvou největších obcích morav. Ostravska, totiž v Marianských Horách (5.031 Č., 2.026 Pol., 948 N.) a Zábřehu nad Odrou (6.163 Č., 931 Pol., 368 N.) jest správa obce česká, v poslední obci však voleno bylo loňského roku již na základě kompromissu se stranou závodní, t. j. německou, a Němcům přátelskou. Kraj tento, dříve zemědělský a úplně český, rozmachem závodů horních, železářských a jiných průmyslových změnil úplně svůj ráz, počet obyvatelstva v něm se zmnohonásobil a obyvatelstvo to se rekrutovalo z nejrůznějších končin tak, že povstala zde během několika desítiletí ona dnešní pestrá národnostní směsice. Jest známo z denních listů, jakým způsobem bojuje zde německý kapitál proti českému obyvatelstvu; vliv jeho proniká do všech korporací veřejných, vniká i do soukromých sdružení, ba i do jednotlivých rodin. Posice, které máme, jen s největším úsilím musíme chrániti a přirozeně, že stále jen obranně, kdežto nepřítel podniká útok za útokem.

Pozoruhodné a charakteristické poměry jsou i v sousedním Ostravsku a Těšínsku vůbec. K nepřátelskému německému kapitálu přistupuje zde ještě nepřátelská zemská správa státní i autonomní, léta trvající tlak germanismu, zuřící i v době, kdy v Čechách a na Moravě bylo již mnohem jasněji a konečně třeba tu vésti za daných okolností národní boj na dvě fronty, proti Němcům a — Polákům.

Jistě třenice národnostní dvou vyspělých, uvědomělých národů na pomezí, které nedá se určitě vyznačiti, není vůbec zvláštností, nebylo by třeba bráti tragicky ani zdejší půtky česko-polské, neboť nedá se jim ubrániti. Ale v zájmu našem i polském by bylo, aby celý spor hleděl se v základech svých vyrovnati, aby odpadly příčiny, jež budí nevraživost jedněch proti druhým a aby nebyly připouštěny, naopak rázně zakřiknuty veškeré výstřelky tohoto boje. Hledíme-li k faktu, že Poláci zhusta spojují se s Němci proti nám, hledíme-li ku způsobu psaní všepolských novin, musíme přiznati — třebas bychom chtěli býti přísně nestranní — že jest předem na Polácích, aby revisí svého poměru k nám dali základ ku zmírnění sporu.

Celkové poměry charakterisuje význačně historie školy v Něm. Lutyni. Již r. 1850 protestovala obec tato v čele jiných proti zavádění polských výrazův a knih do škol; z nařízení zemské vlády konáno šetření pro zjištění národnostní příslušnosti obyvatelstva jednotlivých obcí, a tu c. k. okresní úřad v Bohumíně po šetření navrhl pro obce Dětmarovice, Něm. i Pol. Lutyň, Skřečoň a j. jazyk moravský. R. 1858 zemská vláda přímo vydala nařízení, že v uvedených obcích místo polské vyučovací řeči má býti moravská, jíž ovšem rozumí se čeština. Než po dvaceti letech kostel a tytéž úřady změnily školu v Něm. Lutyni v polskou. Lid s důrazem se tomu opřel a »úřady sáhly ku krajnímu prostředku, povolaly vojsko, aby ranami svých bodákův a prolitou krví domácího obyvatelstva upevnilo a zpečetilo polskost Něm. Lutyně«. Podobně propadla působením kostela, úřadův a škol řada obcí polonisaci a zase hlavně vlivem kapitálu germanisaci. Namnoze mluviti možno o propadnutí, ve mnohých případech však jen o nátěru polském či německém. Zajímavé a jistě daleko ojedinělé jsou výsledky sčítání v některých obcích polsko-českých. Tu takřka od období k období se tu větší, tu menší číslo přelévá s jedné strany na druhou. Kdežto v předcházejícím desítiletí bylo Čechů v některé obci napočteno o tisíc více, bylo v desítiletí následujícím zase o tisíc více Polákův. Tak na př.

r. 1900	v Dětmarovicích	napočteno	343	Č.,	2368	P.,	r. 1910	Č. 2370,	P. 751
»	v Lazech	»	921	»	4660	»	»	» 3490	» 3741
»	v Orlové	»	2333	»	3919	»	»	» 5238	» 2576
»	v Rychvaldě	»	11	»	4545	»	»	» 2922	» 2981

Dětmarovice měly r. 1880 pouze 14% Polákův, r. 1890 napočteno jich ale 87%. Dombrová r. 1880 měla pouze 12% Polákův, r. 1900 již 78%, kdežto r. 1910 napočteno zas jen 64%.

Český živel, který pronikal kdysi celé Těšínsko, omezen jest nyni na západní část Těšínska, Polsko-Ostravsko a odtud značně pomíšen až za Fryštát. Nejdůležitější obcí jest Polská Ostrava, majíci českou správu, která v posledních letech stala se ohniskem veškeré národní, hospodářské i osvětové činnosti na Těšínsku, ba i Opavsku. Frýdecko, až na Frýdek samotný, jest celé české a odtud jdou české obce i do okresu těšínského a i v samém Těšíně je početná česká menšina. Poslední sčítání lidu vykázala na Ostravsku a Fryštátsku velmi pozoruhodný vzrůst českého obyvatelstva. Jest dle sčítání z r. 1910

v soudním okresu frýdeckém	Čechů	40 190,	Poláků	1 521,	Němců	1.287
v okresu polsko-ostravském	»	36 275	»	12.998	»	5.527
v hejtmanství fryštátském	»	28.103	»	57.144	»	5.341
v okresu těšínském	»	6.053	»	47.982	»	16.133

V hejtmanství fryštátském, kam náleží v předu uvedené zde Dětmarovice, Dombrová, Lazy, Orlová, Rychwald, jest tedy přírostek českého obyvatelstva 18.000; podávají tedy tak různé výsledky sčítání zároveň nádherný dokument spolehlivosti úředního sčítání dle obcovací řeči.

Město Frýdek s 4.981 Č., 3362 N. a 543 Pol. tvoří spolu se sousedním Místkem (4132 Č., 1535 N.) ležícím na Moravě dvojici dvou míst s českou převahou, v kraji kolkolem docela českém, dvojici měst s urputně německou správou, opět doklad pro neudržitelnost dnešních volebních řádův.

Ve Slezsku, kde obecní školství s nejdůležitějším předmětem němčinou a český učitelský ústav s německým vyučováním dějepisu výstižně ukazují poměry a snahy německé i úřední, jeví se systematická práce teprve v posledním asi desetiletí. Jest to krvavý, nadlidský boj, tak chmurně i silně opěvovaný Bezručem, ale v počaté práci viděti vzdor, hrdý vzdor, stavící proti útiskům činy, zřejmě těžká cesta, ale jisté, tvrdé kroky na ní. —

Území moravské od Šumperku, Šternberku Nového Jičína a slezských hranic, až na ostrovy, o nichž brzy bude řeč, jest české. Na Těšínsku, kde tedy hraničíme i s Poláky, přestáváme hraničiti s živlem německým, neboť odtud po východní hranici moravské jsme přímými sousedy uherských Slováků. Zde vybíhá české území z velikého slovanského tělesa do oblasti německé, zde obklopeno jest na všech ostatních stranách mořem německým, má jedině spojení s ostatním Slovanstvem. Na tomto pásmu od Polské Ostravy k Břeclavě jest pro nás onen most slovanský. —

Od Břeclavy na západ po jižní straně oblasti našich sídel opětně sousedíme s Němci. Moravské pole v Dolních Rakousích má sice až dosud dosti Čechův, jsou tu vesnice se starým usedlým zemědělským obyvatelstvem, které i úřední statistika počítá na tisíce, a z nichž nejvýznačnější jest Poštorná s Novou Vsí, naproti Břeclavě ležící, s obyvatelstvem téměř veskrze českým.

Německý živel z Dolních Rakous na jih Moravy počal vnikati velmi záhy. Dnes sluší uvésti jako první jeho stráže Břeclavu (3288 Č., 3204 N.) a dále Hodonín (3987 Č., 4976 N.), které mají německé obecní zastupitelstvo, obklopeny jsou však územím veskrze českým. Teprve od Lednice počíná německé pásmo na Moravě a pokračuje k Hustopeči, Pohořelicům, Dol. Kounicům, odtud na jihozápad až k samému Znojmu, pak více méně úzkým pruhem pohraničním k Dačicům. Okres hustopečský jest však z větší části český (14.128 Č., 10.319 N.), německví představuje tu hlavně Hustopeč samotná (354 Č., 3223 N.), sousedící s ním okres židlochovický jest již ze čtyř pětin německý a okres mikulovský téměř veskrze, čítaje dle úředního sčítání pouze 785 Čechův a 1520 Chorvatův.

(Dokončení.)

ROZHLEDY.

SLEZSKO.

O volební reformu. — Vnitřní politika. — Zprávy ze života hospodářského a sociálního.

Česká politika ve Slezsku, které je pro nás územím menšinovým, musí být vedena směrem demokratickým, který jedině může našemu lidu hospodářsky slabému přinést jeho práva. Je všeobecně známo, jak krajně nespravedlivý je slezský zemský volební řád, který 56% Slovanů dává pouze 6 mandátů z 31 a jednoho z pěti členů zemského výboru. Německá majorita pokusila se hájit své nadpráví poukazem na vyšší poplatnost Němců; zvolila k tomu zvláštní sněmovní komisi, která však se svými výsledky ani nevyšla na světlo. Neboť byla by musela ukázat taková fakta: na jednoho poslance za velkostatek připadá 106.698 K daní, na jednoho za města 257.014 K a za venkov 399.249 K daní; Opavsko (kromě velkostatku) platí daní 3,084.166 K a volí 13 poslanců, Těšínsko 3,593.240 K a má poslanců 8; venkovský okres frýdecký (český) platí 949 tisíc daní, krnovský (německý) 143 tisíc; a pod. V posledním zasedání sněmu byly zvoleny permanentní komise pro změnu zemského a obecního volebního řádu, které po sankcionování příslušných zákonů měly se v podzimním zasedání sněmu ustavit a započít práci. Ale na nátlak Němců vláda na podzim slezský sněm vůbec nesvolala. Proto uspořádány byly koncem října v 21 českých obcí slezských manifestace pro volební reformu, na nichž bylo zároveň protestováno proti národnostním útiskům ve Slezsku a proti smiřovačkám omezeným pouze na Čechy a žádáno důtklivě, aby národnostní a jazykové poměry byly zákonem upraveny stejně v celé říši ve smyslu ustanovení státních základních zákonů. Stejný požadavek vyslovila schůze slezské samosprávy v Opavě v první polovici října. Klerikálové se oficielně manifestací neúčastnili, jejich orgán »Naše Slezsko« neuveřejnilo provolání k nim; ostatně uvedl jsem již dříve, že slezští klerikálové jsou programově proti všeobecnému hlasovacímu právu. Sociálně-demokratická strana uspořádala 30. listopadu pro volební reformu manifestace samostatné, na nichž prohlásila, že trvá bezpodmínečně na zavedení všeobecného a rovného práva hlasovacího.

Ve vnitřních politických poměrech slezských zajímavá změna nastala tím, že 15. listopadu přestal vycházet pokrokový list slezský »Slezan« a proměnil se v sobotní přílohu »Ostravského Denníku«.

V provolání, které tuto změnu vysvětluje, se praví, že »Slezan vznikl proto, aby čeští pokrokoví lidé slezští ve své práci o očistu slezského veřejného života od samozvané diktatury... měli vlastní slezský list«; tento úkol je dosažen, »prokrokové živly si i ve Slezsku dobyly uznání své práce a na jejím základě spolupodíl při rozhodování politických i národních záležitostí českého Slezska«. Proto zaniká »Slezan« jako samostatný list a volá své přátele k společné práci v Ostravském Denníku. Na konci provolání je připojena prosba k slezské veřejnosti, »aby práci zanikajícího »Slezana« soudila spravedlivě«. Máme tedy právo říci, že takového listu, jakým Slezan byl skoro po celou dobu svého trvání, škoda není; myslíme také, že ve slovech nahoře citovaných svůj význam přeceňuje, přičítaje si za zásluhu, co vykonaly listy jiné a lidé jiní bez něho. Slezan býval obsahově nejslabší ze slezských listů, sestříhaný z polovice a někdy skoro celý, takže v posledním roce měl nějaký význam jen jako místní časopis polsko-ostravský. Tato ostrá slova neplatí ani tak redaktoru Slezana Nohlovi, který kromě učitelství má ještě asi deset veřejných funkcí a neměl tedy na redaktorství prostě času, jako spíše chtějí charakterisovat pokrokové pracovníky slezské, kteří nedovedli ze svého listu udělat nic. Na Polské Ostravě ani v ostatních městech ostravských nenašlo se několik lidí, kteří by byli list vzali do ruky, zjednali pořádek v administraci, opatřili redaktora atd.; o to šlo hlavně, udělat ve vedení listu pořádek, spolupracovníků by se bylo získalo dost. Proto je dobře, že »Slezan« přestal vycházet, ačkoli na druhé straně myslíme, že zůstává po něm místo nevyplněné. Zrovna nyní ozývá se na Orlovsku volání po pokrokové práci a organisaci, k životu se budí Frýdek a Frýdecko, klerikálové pořádali v Opavě organisační sjezd a ohlašují, že přenesou svou politickou činnost i do českého území na Těšínsku, vyskytují se pověsti, že v konservativní žurnalistice nastane další zjednodušení tím, že »Těšínské Noviny« splynou s »Opavským Věstníkem«.

Český průmysl ve Slezsku byl rozmnožen o dva nové podniky. V prvním čísle zmínil jsem se o továrně na šicí stroje, kterou zřídila v Opavě akciová společnost za vedení Moravské agrární a průmyslové banky; hlavním akcionářem a ředitelem je p. továrník Komárek z Vídně, který ve Vídni svůj závod zrušil. Druhým podnikem je družstevní lihovar v Novém Dvoře, který byl postaven nákladem 100.000 K na výrobu 700—800 hektolitrů lihu ročně; v družstvu zúčastněni jsou rolníci z okolních pěti obcí, kteří polovičku potřebného kapitálu splatili v podílech členských. První český lihovar ve Slezsku byl založen r. 1899 v Milostovicích: německých družstevních lihovarů je 9, polský žádný.

Pěkným příkladem hospodářské svépomoci zemědělců slezských je Centrální hospodářské skladiště, které za správní rok 1912—13 vykazuje celkový obrat přes 12 millionů K a čistý zisk 2690 K; členů má 881, splacených podílů členských 46.240 K, reservních fondů přes 60 tisíc K. Jiným svépomocným podnikem je Slezská obchodní zádruha, jež za uplynulý rok prodala zboží za 709.461·14 K (o 124.423 K více než v roce předešlém); hrubý zisk byl 52.700·86 K, čistý 9607 K, reservní fond 20.000 K; obchod byl rozšířen založením filiálky v Podolí, která dobře prospívá.

Elektrisace, která silně pokračuje na Moravě, přestoupila přes zemskou hranici již i do Slezska. Elektrárenská společnost, která má v Ostravě místní dráhy (je to odnož A. E. G.) nabídla také slezským obcím elektrický proud. A jako na moravské straně, tak také ve Slezsku usnesli se zástupcové českých obcí, kterých přišlo 120 z 90 obcí (celkem je ve Slezsku obcí s českým zastupitelstvem 120), že založí elektrárenský svaz, který bude za obce s elektrárnou vyjednávat a síť elektrovodnou bude provádět ve vlastní režii.

Hospodářské poměry ve Slezsku, jako v celé říši, jsou málo utěšené. Nehledě k tomu, že v Bezkydách pro neúrodu bramborů panuje bída, ani v průmyslových krajích Slezska nedaří se obyvatelstvu dobře; v textilních továrnách omezuje se výroba, ve Frýdku se pravidelně ohlašují úpadky. Důkazem nepříznivých poměrů hospodářských je vystěhovalectví, kterým už i Slezsko, kraj tak průmyslový, hodně trpí. Do konce 19. století přibývalo Slezsku obyvatelstva přistěhováním, ale v období 1900—1910 jeví se tu úbytek proti vzrůstu obyvatelstva přirozenou měnou. Proto se nepodivíme, že i ve Slezsku se vyskytly vystěhovalecké skandály. V revíru ostravskokarvínském již několik let organisoval ruch vystěhovalecký povozník Palovský z Dombrové; aby ušli kontrole, jezdili na vozích přes hranice do Pruska, nejčastěji napodobujíce křest nebo svatbu. Druhý takový podnik byl objeven v Bílsku, který za rok vypravil 1200 vystěhovalců; za jednoho dostávala kancelář 14 K, 5 procent z jízdného a při určitém počtu prémii; odtud zase byli vystěhovalci posíláni přes Vídeň, později přes Halič. I z Orlovska nejvíce se stěhovali Poláci, hodně do Vestfálska.

Hornictvo v revíru bylo těžce poškozeno rozhodnutím kasačního soudu s počátku listopadu. Loňského roku v květnu byla mezi horníky a zaměstnavateli uzavřena mzdová smlouva, ale brzo vznikl spor o výklad § 2.; dle výkladu horníků zaručoval totiž tento paragraf minimální mzdu jednotlivých horníků, dle výkladu zaměstnavatelů průměrnou mzdu jednotlivých kategorií. Proto podalo několik horníků z jámy »Austria« v Karviné na Rakouskou horní a hutní společnost ve Vídni, která je majitelkou té jámy, žalobu o zaplacení zadržené mzdy. Okresní soud však žalobu zamítl, stejně učinil i zemský soud a konečně i soud kasační. Tento rozsudek bude mít nemalý vliv na politické poměry mezi hornictvem, neboť smlouva byla dílem centralistů; vůdcové této strany, kterou vlastně na Ostravsku a ve Slezsku udržují jen Poláci, velice si uškodili tím, že v báňském společenstvu, v jehož dělnickém zastupitelstvu mají naprostou většinu, se usnesli stavět pro děti horníků sirotčinec v Bystrém u Bílska, a to za peníze společenstva bez přispění závodů, a proto ovšem musili odhlasovati zvýšení příspěvků.

Velkým naším nepřítelem hospodářským i národním na tom slovanském mostě je alkohol. Nedávno »Dziennik Cieszyński« dokázal statisticky, že ve Slezsku se poměrně pije více kořalky nežli — v Haliči. Obrodné snahy vznikají mezi samým dělnictvem. Dnes působí ve Slezsku tři odbory Československého abstinentního svazu: na Polské Ostravě, v Petřvaldě a v Lazích; petřvaldský je čistě dělnický, polskoostravský má 375 členů (z toho 230 dělníků), pro něž pořádá pravidelné schůze v tělo-

cvičně měšťanské školy, jednou za měsíc hudební besedy, také besídky pro dívky škole odrostlé a j., od Nového Roku bude vydávat časopis »Poznání« (ročně 10 h za 5 čísel). První neděli v prosinci uspořádána byla na Polské Ostravě protialkoholní manifestace, na níž jeho jednatel odborný učitel J. Mikš referoval o výsledcích protialkoholní práce na Ostravsku. Uvádím některá z jeho statistických dat. Na Pol. Ostravě propil se za minulý rok 1 million K, v uhelném revíru ostravsko-karvínském 12—15 mil. K. Bylo zjištěno dotazníkem u obchodníků, že 60% zákazníků zaplatí měsíčně za alkoholické nápoje na Ostravsku 10—12 K, 25% pak 20—30 K a 15% 30—40 K. Na jednu osobu připadá ve Slezsku spotřební daně 11 K (nejvíce v celém Rakousku), kdežto v Haliči pouze 4 K. Spotřeba kořalky na Pol. Ostravě činí na osobu 14 l. ročně. Za jednu z hlavních příčin alkoholismu prohlásil bytovou mizerii na Ostravsku.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Předstíraná úhrada »malým« a »velkým« finančním plánem ke zvýšení platů úředníckých a ke stavbě místních drah; válečné náklady a bosenské úhrady bez úhrady. — Demokratická sněmovna poslanců proti chudým poplatníkům a pro uštědřování poplatníkům bohatým; dary velkostatkářům zdaněnihové a odpor proti zvýšení existenčního minima daně prostého. Divná politika českých poslanců vládních. — Pád francouzské vlády pro půjčku nezdanitelnou; nová vláda proti přílišným nárokům kapitalistů a pro daň důchodovou. — Půjčka pražská a nevýhody její pro Prahu.

Říšská rada konečně vyřizuje t. zv. malý finanční plán, totiž daně na automobily, na sázky při dostizích, na šumivá vína, zvýšenou daň z kořalky a zvýšenou daň z příjmu (z důchodů nad 10.000 K ročně). Vše to bylo vládou zcela libovolně spiato s úpravou služného a postupu úřednictva státního (služební pragmatiky).

Při rakouském státním rozpočtu, který s připočtením nových stálých nákladů vojenských již nejméně obnáší ročních vydání 3300 mil. K, vyžaduje služební pragmatika většího ročního vydání zrovna asi 1% státních vydání. To je samo o sobě jistě nepatrné zvýšení, ale při státních vydáních, z kterých již aspoň 6—7% nebude možno uhraditi řádnými důchody, není ani taková položka nepatrnou. Bylo by tedy pochopitelno, že finanční správa hledala pro to vydání úhradu a že při známé nechuti parlamentu ke každé nové dani připiala osud předlohy o služební pragmatice právě k onomu malému finančnímu plánu. Tím zároveň chtěla sama získati mocný agitační prostředek proti poslancům, hlavně proti opositčním poslancům, aby protlačila nevítané nové daně se všemi nedostatky, o kterých zde už několikrát bylo mluveno.

Ale to vše bylo přece tak průhledným manévrem, že se musí každý rozumný člověk podiviti oné ohromné porci naivnosti, která jak voličům tak poslancům, — zvláště voličům a poslancům nevládním, — mohla býti do mozků vpravena. Státní správa, která je se svými důchody tak

v koncích, jako je tomu u nás, pochopitelně měla by se postarati při nových vydáních o náležitou úhradu. To se také předstírá, ale jen předstírá. Jaká je to úhrada, když se hledí ukrýti 35 mil. K ročního vydání novými daněmi a při tom se jedním dechem bez úhrady, ano částečně i bez parlamentního zmocnění vydaly tisíce milionů korun, které se zaplatily a zaplatí novými dluhy? Jenom úroky z těchto zcela neuhrazených sum činí několikanásobnou výši toho, co se potřebuje na služební pragmatiku a nových stálých vydání na vojsko a válečné námořnictvo přibude jistě silně nad 100 mil. K ročně. Proto je každá žádaná předběžná úhrada na mnohem menší vydání státní správy holým pokrytectvím, kterému by se neměli beze všeho podvolovati voliči a poslanci, kteří nechtí být za každou cenu vládními a kteří z toho důvodu nepozbyli dosud úplně své soudnosti.

Ale když se jednou vládě podařilo předstíráním nutné úhrady prosaditi takto celou divnou snůšku dosti špatně zákonodárně upravených daní, roste její chuť v tom směru dále. Říšské radě předloženy byly návrhy o vybudování nových drah a zdokonalení starých železnic v Bosně. Dráhy ty v prvé řadě budou prospívati Uhrám, neboť zjednávají několikeré spojení Bosny s Budapeští kolejemi o normálním rozchodu, kdežto pro Rakousko směrem k Dalmacii bude pouze jediné nové připojení drahou úzkokolejnou; přes to dvě třetiny zaručeného společného příspěvku budeme povinni platit my, kdežto Uhři toliko jednu třetinu.

Na tato vydání do Bosny naše vláda však nežádala nijaké úhrady, jedná se totiž o vojensky důležité dráhy. Při projednávání bosenských železničních projektů vzpomněli si najednou poslanci jednotlivých zemí, že by se mělo také pamatovati na dráhy vlastní a žádali tedy vládu, aby předložila plán potřebných vedlejších a lokálních drah v královstvích a zemích na říšské radě zastoupených. Ale táž vláda, která bez jakékoli úhrady chce převzíti břemena za vystavěné dráhy v Bosně, nechtěla o stavbě drah v Rakousku samém nic slyšeti, pokud nebude zjednána řádná úhrada novými daněmi. A hned tu byl hotový plán, z malého finančního plánu vzniká velký plán, totiž daň ze sirek, daň dědická, zvýšené daně obchodové, poplatky a mnoho jiných nových projektů.

Taková je ta divná politika úhrad, která se spokojuje pouze z velmi nepatrné části nová vydání krýti a to zrovna ta vydání, která byla by buď k prospěchu našim hmotně zatíženým vrstvám (menšímu úřednictvu, učitelstvu pomocí zemských údělů atd.), nebo která by sloužila hospodářským zájmům výrobních a silně poplatných stavů. Všechna ostatní nová vydání nepoměrně větší, která jsou pro t. zv. společnou obranu nebo která více pomáhají posíliti druhou polovinu monarchie a která naši polovici postihují měrou dvojnásobnou, povolují se úplně bez úhrady a pořizují se na účet státních dluhů, které nás k tomu budou tížiti lichvářskými úroky.

V zájmu *samého státu* bylo by, aby se takové finančně i národohospodářsky nesprávné politice kladl nejhouževnatější odpor. Nové daně špatně promyšlené, silně nespravedlivé se takovým způsobem pod záminkou domnělé úhrady protlačují parlamentem, *ale skutečné úhrady se nenabývá*. Naopak státních důchodů se musí při tomto postupu stále více nedostávati a deficity budou jen tím více vzrůstati. Již jsme zcela otrlí proti schodkům státního hospodářství, které přesahují ročně tři sta až čtyři sta mil. K. Ano předloha rozpočtového provisoria *na první polovinu roku 1914* kladla *požadavek nových úvěrů na 500 mil. K*. Vláda sice požadavek ten ke konci roku zmenšila, když viděla, že jej nebude moci prosaditi za kratičkou dobu sotva jednoho týdne, který k projednávání jeho zbude, ale obnoví jej v plné dřívější výši nebo snad i nad ni hned po novém roce. Ovšem že pro těch 500 mil. K ani pro jejich úroky, které samy budou asi 25 mil. K, *není úhrady a také nijaká úhrada ani prozatím se nehledá a nežádá*.

*

A jak přijímá říšská rada nové daně na ty úhrady, které vláda umíněně zcela jednostranným způsobem vynucuje? Naše sněmovna poslanců byla zvolena všeobecným právem hlasovacím, má poslance s úplně demokratickým nátěrem, ale činy této sněmovny jsou daleky všeho demokratismu. Tam zrovna, kde by snadným se zdálo prosaditi oprávněné požadavky berní spravedlnosti sněmovna poslanců naprosto se vzdala svého práva zastupovati široké vrstvy poplatníků. Stačí k tomu uvésti jen dva příklady z daně kořaleční a z daně z příjmu.

U daně z příjmu jednalo se o nejvýše spravedlivý nárok nejchudších poplatníků, aby *daně prosté existenční minimum bylo zvýšeno*. Návrhy na zvýšení jeho na 2400 K (z dosavadních 1200 K), pak postupně na 2000 K a 1800 K byly zamítnuty a návrh na 1600 K konečně byl přijat většinou *jediného hlasu* (195 proti 194). Že byly předešlé jiné návrhy na vyšší existenční minimum odmítnuty, o to se postarali *mladočeští poslanci*, kteří se ukázali nejhorlivějšími fiskalisty při tak odiosním a žalostném zdaňování chudiny.

Tam jsme dospěli se svým demokratismem českým! Ale nejen to se stalo. I to nepatrné zvýšení existenčního minima na 1600 K bude asi *pomocí českou* při konečném hlasování zmařeno. A vějička, na kterou se tu chytili jednotliví poslanci byla tak nejapně sestrojena. Ona *záminka* plné úhrady zvýšených úřednických platů jediná pomohla tu potlačiti nejspravedlivější ohled nějaký aspoň na daněmi přetíženou chudinu. Neboť *chudina* to je, z které se mají bídné 4 mil. K daní více vymačkati. Které rodině se dostává na výživu ročně jen 1600 K (hlavně v městech), ta věru při nynější všeobecné drahotě nemá ani dosti na ukojení nejnezbytnějších potřeb. Neživí se tak uměle nejhorší třídní rozpory, když se takové rodině o 1600 K ročních důchodů ze samých rozhodujících míst (od vlády a většiny parlamentu) *vnucuje přímo falešné přesvědčení, že ona má nésti náklad na zvýšené důchody úředníků, které jsou mnohonásobně vyšší nežli důchody těchto ubohých poplatníků*? Proti

takovému falešnému pojímání a hájení úřednických zájmů se měli v prvé řadě opříti se vší rozhodností úředníci sami, aby jich bídy vláda ve spojení s nemužným parlamentem zneužila k obtížení bídy ještě nepoměrně vyšší.

A při tom se jedná pouze asi o 4 mil. K ročně, které z celého ohromného rozpočtu nečiní ani osmistý díl. A tyto peníze se daly přece lehko nahraditi jinak několikanásobně. Při dani kořalečni povoluje se velkostatkářům ohromný kontingent přes 900.000 hl, který má 20 K na 1 hl slevy daňové. Kromě toho požívají t. zv. hospodářské lihovary, které jsou asi z 95% velkostatkářskými, výhody bonifikací úhrnnou sumou asi 7½ mil. K. Tedy na účet konsumentů (a proti ostatním majitelům lihovarů, kteří nemají kontingentu) dostávají feudální páni od státu téměř 26 mil. K ročně darem, které jsou nuceni zaplatiti poplatníci spotřebující líh. Kdyby se byla tato privilegia pro bohaté pány zrušila, byl by stát měl hned úhradu skoro na celou služební pragmatiku a to bez jakéhokoli zvyšování kořaleční daně (na nekontingentovaný líh; kontingentování by ovšem přestalo). Tak jedná parlament všeobecným hlasováním vzniklý, na jedné straně uděluje velkomožným pánům šlechticům ročně dar 26 mil. K a na druhé straně vymačkává z nejbídnějších chudáků 4 mil. K ročně na t. zv. úhradu úřednických upravených platů. Při tom ještě poškozuje státní finance jinak; neboť zvýšenou daní kořaleční, z níž tak velká část věnuje se velkostatkářům, klesne spotřeba líhu a uskrovní se podíly státní i zemské, jež by jinak tu byly při menší dani ale po zrušení kontingentu i bonifikací lihových.

Ovšem se zastanci nízkého minima 1200 K ročně dani nepodléhajícího odvolávali, že na př. v Prusku je to minimum ještě menší (asi 1060 K). Ale zapomněli doložit, že v Prusku není na př. státních daní z bydlení, že tam nemají státních daní potravních, že daň ze soli je nepoměrně mírnější, že tam silně snížili říšskou daň z cukru (státní daně není), že není daně z petroleje, že vůbec jsou tam všechny jiné daně přímé i nepřímé daleko mírnější nežli u nás. U nás jediná daň domovní tíží chudinu tolik, že by ji bylo až vrchovatě dosti. Rodina s důchodem 1600 K spotřebuje ve velkém městě na byt průměrně asi 400 K a při tom dostane za tu sumu jenom velmi skrovný byt v městech, jen tak, že nuzně se v něm dá směstnati několik členů rodinných. Z tohoto bytného připadá nejméně 45% ale na mnoze celá polovice i více na různé daně a přirážky domovní. Platí tedy taková rodina jenom z bydlení nejméně 180 K daní ročně, což je 11¼% z důchodu 1600 K. Zajisté pouhá tato daň již takovou rodinu utlačuje a což teprve když se k tomu připojí četné daně nepřímé (ze soli, z potravin, z petroleje, z cukru atd.)? Patrně bylo tu dosti důvodů, aby podobní poplatníci ušetřeni byly aspoň daně z příjmu a zejména aby se jim uměle nevnucovala ta myšlenka, že tím mají přispívati k vyšším důchodům jiných.

Proč tedy čeští poslanci někteří našli nejen odvahu zapříti do té míry oprávněně demokratické nároky svých voličů, nýbrž ještě z toho chtěli plésti pro jiné zástupce bič, jakoby se stavěli proti oprávněným požadavkům úřednictva? Ano možno tvrditi, že kdyby se byla sněmovna

poslanců velikou většinou usnesla na zvýšení existenčního minima daně prostého, vláda by byla v nynější situaci neměla ani odvahy tomuto usnesení se vzepříti. Ale u nás nemáme sebevědomé sněmovny poslanců, ba vlastně naše sněmovna stala se pouhou brzdou pořádné správy bez jakéhokoli většího prospěchu pro občanstvo.

*

Nemůže býti lepšího dokladu pro zhoršené poměry úvěrní ve všech zemích nežli jak je podala francouzská vláda i francouzská sněmovna poslanců při projednávání výpůjčky na vojenské zbrojení. Ministr financí Ch. Dumont poukazoval při tom, že nestálé dluhy velmocí evropských během jediného roku (ba vlastně půlletí) stouply ze 4000 mil. franků na 8000 mil. franků. Proto, že chce, aby mu povolena byla nová rentová výpůjčka 1300 mil. franků. Výpůjčku tu sněmovna sice malou většinou odhlasovala, za to však vláda podlehla, když chtěla půjčce té i ostatním rentám francouzským již dříve vydaným pojistit pro všecky doby nezdanitelnost.

Bylo zajisté nejvýše spravedlivé a pro stát francouzský zvláště výhodné, že tento kapitalistický požadavek předešlé (Barthou-ovy) vlády byl odmítnut. Třeba si jen domysliti jeho důsledky. Vláda potřebovala pouze 1300 mil. franků a slibovala kromě nezdanitelnosti této výpůjčky nezdanitelnost všech ostatních státních dluhů. Ale dosavadní státní dluhy (i se železničními) činí mnohem víc než 35.000 mil. franků. Počítejme při 3%ním úrokování 1050 mil. franků ročních úroků, kdyby se zavedla pouze 2%ní daň (jako u nás rentová daň z nestátních úpisů) činilo by to již ročně 21 mil. franků, kterých by se dostalo věřitelům na účet poměrně nepatrné půjčky 1300 mil. franků, z níž by úroky činily 39 mil. franků.

Tato povolnost dřívější francouzské vlády ke kapitalistům, kterou by kromě toho byla také silně ohrožena důchodová daň ve Francii již asi po čtvrt století chystaná, pomohla však rozhodným republikánům, že se zase dostali k vládě proti umírněným republikánům a konservativcům (a monarchistům mezi nimi). Nový finanční ministr Caillaux je rozhodným zastáncem důchodové daně a již několikrát se o prosazení její zasazoval. Zdali se mu to podaří v krátké době, která ještě sněmovně poslanců zbývá do rozpuštění a do voleb, které se konají v květnu je více než pochybno.

* *
*

Co se namluvilo řečí o pražské obecní 5procentní půjčce, že se jí nemají ztěžovati podmínky pro domácí dlužníky a že se má při tom vyvarovati konkurence s nízko úrokovanými (4procentními a 4½procentními) domácími dluhopisy! Proto prý také byla půjčka tak nevýhodně zadána po většině cizím, německým bankám s jedinou výjimkou Živnostenské banky. Subskripce prý byla myšlena na mimopražských tržištích. Zatím byla půjčka ta nejhorlivěji upisována právě v Praze a tedy konkurovala s domácími papíry. Ale jak ta konkurence dopadla? Půjčka byla upisovatelům nabídnuta za kurs 95¼% (když se zavázali, že ji do června bu-

doucího roku neprodají), — tedy má zajištěný úrok 5¼% ročně a kromě toho možný ba jistý je značný zisk na kursu. Není tedy nic divného, že byla několikrát přepsána. Kdyby se podobné úpisy dávaly zadarmo, našlo by se jistě na ně nesčíslné množství odběratelů, je tedy pochopitelno, že když se dávají aspoň z části darmo, že bude uchazečů mnoho. Tedy takový zdar půjčky je samozřejmý a je malou útěchou pro dlužníka, že se věřitelé o ni derou, je to spíše důkazem, že byla prodána příliš lacino.

A tuto velmi nízkou cenu potvrzují kursy všech domácích dluhopisů, které nejenom neklesly, když se pražská půjčka objevila na trhu, nýbrž naopak stouply. Tak 4½procentní úpisy České průmyslové banky byly před subskripcí pražské půjčky za 92, kdežto za doby subskripce vystouply na 92½. Pražská půjčka, která bude míti jistě pupilární jistotu, vynáší tedy 5¼% podle subskripce, kdežto úpisy bankovní bez pupilární jistoty nesou jen 4·86% úroků ročně. — Z toho je ovšem hned vidět, jak Praha pomáhá věřitelům k nepřiměřeně vysokým úrokům a jak hrozně nevýhodně půjčku tu prodala; neboť banky dostanou ohromně tučné provise a snad také ukápne nějaká provise »pomocným silám«! Praha kromě toho musí z půjčky platit ještě 2procentní rentovou daň! — —*ek.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Zpráva nemocenské pokladny brněnské za r. 1912. — Zpráva úrazové pojišťovny pražské za r. 1912. - Volby do nemocenských pokladen v Praze a v Plzni. - Veřejná péče o děti ve Velké Praze. — Šmeralův návrh zákona o práci dětí. - Vláda obětuje děti křesťanským sociálům. — Úprava pracovních poměrů v mexickém průmyslu textilním. — Zákon o osmihodinové době pracovní v Uruguayi.

Leží před námi objemná výroční zpráva všeobecné nemocenské pokladny v Brně za r. 1912. Zpráva tato bude míti jednou historický význam nejen ve vývoji nemocenského pojišťování v Rakousku, nýbrž i v historii boje o národnostní ráz Brna. Správa pokladny je v rukou československé sociální demokracie. Centralisté, kteří jsou na Moravě poměrně dosti silni, snaží se ji z českých rukou vyrvat, a k tomu jim všemožnými prostředky pomáhá německá radnice v Brně jako dozorčí úřad první instance. Volby delegátů, při nichž československá sociální demokracie zvítězila 6760 hlasy proti 4567 hlasům ostatních stran, z nichž na centralisty připadlo 2870 hlasů, zrušila brněnská radnice z toho důvodu, že v německém vydání výroční zprávy byl tiskovou chybou udán rok 1909 místo 1910, ačkoli v českém vydání datum udáno správně. Místodržitelství moravské ovšem tento famosní výměr brněnské radnice, svědčící o krajní zaujatosti její, zrušilo.

Spory o představenstvo měly neblahý vliv i na finanční hospodářství ústavu, poněvadž v kalných vodách rostla troufalost živlů, spekulujících na vyzískání podpor z nemocenské pokladny. K tomu přistoupila ještě textilní stávka, jíž pokladna utrpěla ztrátu asi 25.000 K. Tím možno vysvětliti deficit nemocenského fondu v obnosu 33 tisíc K. Celkové příjmy

pokladny obnášejí 1,059.883·94 K, kdežto vydání 1,092.895·02 K. Zpráva referuje mimo o činnosti pokladny také o sjezdu nemocenských pokladen z Moravy a Slezska, a o nové úpravě ochrany dělnictva v živnostech.

*

Zpráva úrazové pojišťovny dělnické v Praze konstatuje v úvodě další příznivý vývoj ústavu v roce 1912. I tentokráte docíleno přebytku, a to velmi značného 4,272.455·86 K, k čemuž ještě dlužno připočísti 250.000 K, věnovaných pensijnímu fondu úředníků a sluhů ústavu. Nekrytý schodek, který r. 1909 dostoupil výše 40,046.996·81 korun, zmenšil se za tříletí 1910—1912 na 29,710.932·79 K. Zlepšení poměrů lze děkovati hlavně vzestupu předepsaného pojistného, které od roku 1908 do 1912 stouplo z 9,034.123·08 K na 14,458.147·60 K. Nebýti ztrát kursovních, bylo by jmění za tuto dobu stouplo o 19,493.456·69 K. 31. prosince 1911 dosáhlo jmění výše 48,111.974·16 K, kdežto úhradní jistina vyžadovala 79,802.294·45 K. Jest tudíž stále ještě 37·23 procenta úhradní jistiny nekryto, což však oproti 56·15 procenta roku 1908 je stavem velice příznivým.

Z předepsaného pojistného připadá na podniky průmysl. 14,018.592·98, na zemědělské 439.554·62 K. Na odškodném vyplaceno 7,974.351·95 K. Úrazů hlášeno 26.655. Průměrný roční výdělek, pro odškodnění směrodatný, stoupil od roku 1908 do 1912 z 891·82 K na 997·21 K.

*

Velkým zúčtováním autonomních organisací odborových s centrálními byly volby delegátů nemocenských pokladen v největších střediscích českého dělnictva v Praze a v Plzni. Ze 2619 hlasů, odevzdaných v Praze, dostala kandidátní listina autonomistů 2342, kdežto centralistů pouze 277. Příznivější pro centralisty je poměr v Plzni, kde ze 1938 hlasů dostali 311, kdežto autonomisté 1627. Větší počet jejich hlasů v Plzni je snadno vysvětlitelný okolností, že Plzeň leží těsně na jazykovém rozhraní, a že je tu dosti německého dělnictva, které ovšem volilo kandidáty centralistů. Českých hlasů je mezi těmi 311 pranepatrné procento.

Člověk by měl za to, že vídeňská odborová komise, nebo osoby v ní rozhodující, nechají se přesvědčit číslicemi, jež mluví hlasitou řečí, že v českém dělnictvu je boj mezi autonomisty a centralisty definitivně vybojován a rozhodnut ve prospěch autonomistů. Avšak nikoli! Najdou-li se mezi vídeňskými odboráři tu a tam lidé, kteří o věci střízlivě uvažují a neobávají se z daných předpokladů vyvoditi správné důsledky, tu je vídeňští autokrati buď umlčí nebo vyvrhnou, jako učinili tabákovému dělnictvu, které vyloučili z odborového sdružení vídeňského za to, že za svoje české členy platilo příspěvky také československému odborovému sdružení.

Tabákoví dělníci nesklonili své šíje pod kaudinské jho Huebrovo, tím více však překvapuje jednání samostatných posud organisací »Typografické Besedy« a »Českého spolku strojvůdců«, které na nátlak vídeňský vystoupily z československého odborového sdružení. Spolek strojvůdců učinil tak po »skorigovaném« hlasování konference, jež původně

dopadlo v neprospěch Vídně. Podobně jednala přede dvěma roky také »Právní ochrana«, jejíž vedení zpracovalo delegáty tak, že na konferenci podávali návrhy diametrálně odlišné od instrukcí, které jim udělilo členstvo. Výsledek je po dvou letech ten, že »Právní ochrana« neodvažuje se při volbách v českých místech vůbec ani kandidovat.

*

Strana sociálně-demokratická vydala právě tiskem výsledky své ankety o »Veřejné péči o děti ve Velké Praze«. Materiál je zpracován známým odborníkem Petrem Strnadem. Zmínili jsme se zde již o této anketě, dnes jen ještě doplňujeme, že obsahuje také stížnosti do zařízení školních budov po stránce hygienické. Školních knih je v poměru k velkému počtu chudého žactva málo, stejně i obědů, dětem ve škole poskytovaných. V Praze dostávají obědy průměrně 4 žáci ze třídy, na Smíchově 5, na Vinohradech 7 až 8. Školních lázní, pokud jsou, málo se užívá. Také bezplatná návštěva říčních lázní je poskytována pouze malému počtu žáků. Útulky nevyhovují hygienickým požadavkům, poněvadž jsou ve třídách, zadýchaných již během dopoledního vyučování, a dětem není poskytnuta volnost k dostatečnému pohybu.

*

V parlamentě podala československá sociální demokracie ústy poslance Šmerala návrh zákona o práci dětí. Žádá, aby zaměstnávání cizích dětí před dokonaným 14., zaměstnávání vlastních dětí před dokonaným 12. rokem bylo vůbec zakázáno. Vlastní děti mezi 12. a 14. rokem smějí být zaměstnány jen při roznášení zboží, při posílkách, a v zemědělství mimo práci u strojů a dobytka. Doba zaměstnání ve všední dny nesmí přesahovati jednu hodinu, mimo dny vyučování tři hodiny. Výjimečně možno cizím i vlastním dětem dovoliti zaměstnání při takových veřejných divadelních a jiných představeních, která slouží vyššímu zájmu umění nebo vědy. Toto povolení udělí s udáním dnů a hodin zaměstnání politický úřad, vyslechnuv správu školní. Nad dodržováním zákona mají bdíti politické úřady a živnostenští inspektoři. Přestoupení zákona budiž trestáno peněžitými pokutami od 100 do 3000 K nebo vězením až do šesti měsíců.

*

Vyhlídky pro uzákonění tohoto zákona jsou pranepatrné, neboť naráží na odpor hlavně u agrárníků a křesťanských sociálů. Křesťanským sociálům zvěstoval již v dolnorakouském zemském sněmu místodržitel baron Bienerth, že ustanovení dosavadního ministerského nařízení o dětské práci v zemědělství budou částečně anulována, a tresty za přestupky že budou sníženy. Nechte maličkých přijíti ke mně!

*

V mexickém průmyslu textilním docíleno r. 1912 kolektivní smlouvou úpravy pracovních poměrů a mzdového ceníku. Zákonem z prosince téhož roku zvýšena daň na textilní výrobky z 5 procent na 8 procent; průmyslníkům, kteří dodržují mzdový ceník, zajištěno vrácení polovice daně. Úpravou zakázána práce dětí do

14 roků, stanovena 10hodinová doba pracovní a 50 procent přirážky za práci přes čas. Při úrazech mají dělníci nárok na lékařské ošetření a léky na náklad zaměstnavatelův. Další ustanovení sledují účel, aby bylo znemožněno týrání a vyssávání dělníků zaměstnavatelem a úředníky závodu. Mzdovým cenníkem zvýšeny mzdy o 20 až 100 procent.

*

Uruguayská sněmovna přijala vládní předlohu zákona o osmihodinové době pracovní. Všechny osoby, které vykonávají těžkou práci ve všech oborech pracovních, smějí býti zaměstnávány nejvýše osm hodin denně. Ve zvláštních případech smí dozorčí úřad povoliti zaměstnání dospělých mužských dělníků až na 10 hodin denně, avšak týdenní doba pracovní nesmí přesahovati 48 hodin.

Za nedodržení zákona jsou zaměstnavatelé trestáni pokutou 10 pesos, při opakování 15 pesos, dělníci pak peněžitou pokutou ve výši mzdy za hodiny přes čas. Nad dodržením zákona bdí 25 inspektorů, kteří mají právo podniky kdykoliv navštíviti a žádati vysvětlení. Zbraňování inspektorům v jich činnosti nebo podání nesprávných zpráv je trestáno peněžitou pokutou 25 pesos za každý případ. *R.*

ŠKOLA.

Jmenování okr. školních inspektorů na Moravě — Nové ustavení okresních školních rad moravských. — Veřejná péče o děti ve Velké Praze. (Spisek Petra Strnada.) — Projev Gremia knihkupců a nakladatelův pro požadavky učitelstva v Čechách. — Otázka úpravy platův učitelstva v Čechách dosud ve stavu slibů a ujišťování.

Moravské učitelstvo očekávalo po letošních volbách, kdy zvítězil čestně pokrokový blok proti zpátečníkům, že nastane školství a učitelstvu doba poněkud utěšenější. Pokrokoví poslanci slibovali o volbách učitelstvu účinnou pomoc hmotnou i morální a také tisk pokrokový ujišťoval, že si bude národního školství všímati zvýšenou měrou a že se zvláště přičiní o to, aby ze školství toho odstraněno bylo vše, co mu brání, aby se rozvinovati mohlo po stránce vnější i vnitřní.

Na Moravě řádila v uplynulém období četa klerikálních inspektorů, která dovedla různými byrokratickými prostředky kaliti svobodomyslnému učitelstvu radost ze školní práce. Pověstným stalo se v tomto směru zvláště Kyjovsko, Hradišťsko, Hodonínsko a Třebíčsko, kde oddaní Šrámkovi černí inspektorští rytíři učitelstvo v pravém slova smyslu zotročovali.

Učitelstvo moravské očekávalo, že nové jmenování okresních školních inspektorů bude aspoň částečným pokrokem proti stavu nedávnému. Zklamalo se však. Klerikálové moravští připravili se důkladně na jmenování to. Spočítali si předem klerikální i pokrokové hlasy v zemské školní radě a dovedli věc naličiti tak, že prošla jejich terna a terna pokrokových členů byla přehlasována. Pokrokový blok měl v nejvyšším zemském úřadě školním pouze 7 proti 9 hlasům zpátečnicko-byrokratickým.

Dosavadní inspektoři, sloužící na svém důležitém místě zájmům zpátečnickým, prošli téměř napořád. A jsou mezi nimi i Hrazděra, Okoun a mnozí jiní, o nichž byly na sněmě i v tisku podávány zprávy, budící přímo odpor. Zpátečnická terna zemské školní rady jsou zaslána nyní ministerstvu vyučování, a to za řízení ryt. Hussarka, »nejkatoličtějšího ministra«, sotva učiní revisi. Bude tedy národní školství moravské v nastávajícím období plouti opět ve vodách zpátečnických.

Trochu naděje na lepší časy podává však přece nové obsazení okresních školních rad moravských, které byly dosud v rukou klerikálních. V zemském výboru moravském se podařilo úsilí protiklerikálního bloku, že klerikálové budou míti v okresních školních radách pouze tolik míst, kolik jim přísluší dle počtu zemských mandátů. Budou tedy většiny okresních školních rad se zpátečnickými inspektory přece jen převážně svobodomyslné. Budou-li pak svobodomyslní členové svých práv a školních zákonů přísně dbalí, dovedou již učiniti přítrž nejkřiklavější libovůli zpátečnických školních inspektorů. Může tedy míti moravské učitelstvo přece jiskérku naděje na lepší poměry ve školství.

* * *

České dělnictvo, sdružené ve straně sociálně-demokratické, rozvíjí v poslední době záslužnou akci pro dokonalou školu národní. Na Hořovicku na příklad má v evidenci školy s přeplněnými třídami, pořádá schůze a jejich usneseními naléhá na školské úřady, aby se staraly o nápravu.

Ve Velké Praze pak komunální komise sociálně-demokratické strany ujala se horlivě práce, aby prostřednictvím dotazníků sebrala od rodičů hojnost dat k podání jasného obrazu veřejné péče o mládež. Pražský učitel Petr Strnad (pseudonym) sebraná data zpracoval v pěkný, přehledný spisek, nadepsaný »Veřejná péče o děti ve Velké Praze«.

Otevírá jej úvaha o jeslích, opatřujících děti nejútlejší od třetího roku věku. V Praze jsou desatery, na Král. Vinohradech, Žižkově a ve Střešovicích po jedněch. Až na střešovické jsou vydržovány obcemi. Obvody jim přikázané jsou veliké; mnohé rozsáhlé čtvrti pražské (novoměstská) jich vůbec nemají. Jesle jsou otevřeny denně od 7 hodin do 5. Děti jsou v nich všude stravovány, namnoze i ošetřovány. Podléhají dozoru okresního lékaře. Ojediněle (v Holešovicích) zámožnější rodiče platí za opatrování dítek denně 4 haléře. Vadou je, že nejsou otevřeny celý rok; mají totiž prázdniny. V šesti případech jsou s jeslemi spojena oddělení pro kojence. Jesle jsou jen výminečně ústavy samostatnými. Po většině jsou připojovány k opatrovnám a školám mateřským.

Mateřské školy jsou zakládány po pražském příkladě od r. 1864. Pražské mají na 80 oddělení nižších (opatroven) s dětmi ve věku od 3 do 5 a vyšší (vlastní školy mateřské) s dětmi od 5 do 6 let. Instituce tyto nejsou v Čechách všude zavedeny a občanstvo jich namnoze postrádá. Pražské školky mají namnoze po mnoha odděleních a zabírají veliké obvody. Reforma by měla jíti v tom směru, aby dle možnosti každý stavební blok měl své oddělení s najatou zahrádkou. Některé školky omezují zápisy pro nedostatek místa. Také na mateřských školkách jsou prázdniny a neslouží dělnickým třídám po celý rok. V okolních pražských obcích

bývají oddělení mateřských škol přeplněna 50 i 70 dětmi. Vnitřní práce je na nich pochybena všude, kde pokládá se školka za nejnižší oddělení školy obecné s počítadly a ostatními rekvisitami škol obecných, náboženské církevnictví nevyjímajíc. Je nutna jejich reforma v tom směru aby se blížily nejvíc rodině a dětskému životu v ní. V takovém ovzduší školky by nejlépe podporovaly tělesný vývoj, nejlépe by brousily smysly, probouzely rozum a rozsívaly smysl pro dobro.

Také národní školy ve Velké Praze nejsou opatřeny tak, aby mohly dostáti plně svým úkolům. Jsou tu citelné nedostatky tříd i škol. Průměrný počet žáků na třídu je tu příliš veliký a fakt tento zasahuje v práci školskou velice neblaze. Jsou tu třídy se 70, 80, 90 i 100 dětmi. Veliké obce v pražském okolí (Michle, Břevnov, Košíře, Dejvice a j.) nemají měšťanských škol, čtvrté ročníky jsou pouze v Karlíně a na Vinohradech, královská Praha neuznala dosud za vhodné je zříditi a vyhověti potřebě nejširšího občanstva. Také budovy a místnosti školní mají namnoze vady. Kvete tu a tam dost povážlivě t. zv. střídavé vyučování, kde po žácích, kteří vzduch třídy ztrávili, přicházejí hned žáci druzí, aby se otravovali ve vzduchu zkaženém, třídy slouží někde i za útulky a jídelny pro stravování, je málo letních tělocvičen, hřišť pod širým nebem a vhodných školních zahrad. Knihy a školní potřeby nedávají se nejen dětem všem, ale namnoze ani ne nejchudším a nejpotřebnějším. Vršovice tu činí světlou výminku a dávají školní potřeby všemu žactvu. Stravování mládeže nejchudší o polednách je nedostatečná a po většině omezeno na část škol. roku. Také ošacování nejchudšího žactva je nedostatečné a přemnohé žádosti musí býti pro nedostatek prostředků zamítány. Péče o tělesnou čistotu mládeže ponejvíce nevyhovuje, sprchové lázně jsou ve školách výminkou a ještě bývají nevhodné.

V pokrokových obcích Velké Prahy jsou ustanoveni školní lékaři (v samé Praze je jich 13, 1 lékařka a 4 lékaři zubní). Ale zase je to zřízení ponejvíce jen pro oko, polovičaté a nesplňuje proto nijak očekávání do něho kladené.

O všech uvedených zařízeních, jakož i o útulcích pro školní mládež, hřištích a kluzištích, feriálních osadách a nákladu školském přesvědčivě, s porozuměním a kriticky pojednává informativní spisek Strnadův. Zástupcům občanstva, pracujícím v komunách, členům školních rad, učitelstvu a úřednictvu ve školních úřadech může býti dobrým vodítkem, v čem a jak pracovati, aby veškeré podmínky pro výchovu naší mládeže a tím i pro budoucí národ byly, pokud možno, nejpříznivější.

* * *

Příznačný je obsáhlý projev, jejž zaslalo Gremium knihkupců a nakladatelů se Spolkem českých knihkupců a nakladatelů v Praze předsedovi zemské správní komise hraběti Schönbornovi. Učitelstvo je, jak známo, jedním z největších konsumentů literárního trhu. Nejen že odebírá knihy a časopisy v míře daleko značnější než ostatní stavové společenští, ale že je v různých čtenářských besedách, lidových, spolkových i školských knihovnách doporučuje k zaku-

pování. Nynější několikaletá hmotná tíseň učitelská vrhá své stíny do nakladatelských a knihkupeckých pokladen nejznatelněji. Přirozeně, neboť nevystačuje-li učitel se služným, nezůstává dlužen v přední řadě dodavatelům hmotných potřeb tělesných, ale vydavatelům potřeb duchovních. Nejen že nesplácí staré knihkupecké dodávky, ale neobjednává také nových.

A to vše vede v nakladatelském a knihkupeckém tržišti ke krisi. Připomenuli jsme nedávno na těchto místech samo literární sdružení československého učitelstva, Dědictví Komenského, které ve výroční své zprávě prohlašovalo, že musilo obmeziti svoji vydavatelskou činnost v posledních letech na míru nejmenší. A přicházejí-li dnes nakladatelé a knihkupci ostatní se svým veřejným projevem, pak je to důkazem, že hmotná tíseň učitelská je nejvýš povážlivá.

Je příznačno, praví-li knihkupci a nakladatelé ve svém projevu: »Učitelstvo, tato důležitá složka našeho veřejného života, ocitá se v tísnivém postavení následkem zdražení všech životních potřeb při stagnovaném příjmu, kterým v nynější době ovšem samozřejmě nestačí. Ale poslední dobou, hlavně od dvou let, cítíme všichni knihkupci a nakladatelé bez rozdílu reflekse hmotné mizerie učitelstva, a to ve stálém, přímo rapidním klesání odbytu literatury v řadách učitelstva. Stále víc a nápadněji množí se zprávy učitelů-odběratelů, oznamujících zastavení dalšího odebírání knih a časopisů, zprávy mnohdy až dojemné, když učitel prozrazuje žízeň po duševní stravě, jemu tak nepostrádatelné, píše, že nucen se jí zříci pro nedostatek prostředků, když mu nynější malý příjem sotva stačí k úhradě nutných potřeb životních a k ukojení nejnaléhavějších povinností. Neutěšený zjev nezůstal bez účinku na literární produkci našich nakladatelstev v poslední době, nepřivozuje jen neutěšené poměry ve stavu knihkupeckém a nakladatelském, nýbrž vliv jeho přenáší se dál a postihuje celé legiony pracovníků, jichž výdělek je odvislý od průmyslu grafického. Knihtiskárny letos v létě byly nuceny ve velkém měřítku omeziti práci, propouštěti personál a zastavovati chod strojů, i těch nákladných strojů sázecích a tiskařských, jichž delší doba nečinnosti padá zákeřně v bilanci závodů knihtiskařských, poněvadž sám úrok z investovaného kapitálu znamená pozoruhodnou položku. »Typografická Beseda« pražská na př. právě letos následkem nepříznivé konjunktury v nakladatelstvích musila podporovat až i 700 typografů-vagantů, počet to, který po dobré konjunktuře posledních decenií byl přímo ohromný, zdrcující. Jednou z příčin stagnace obchodu knižního, průmyslu grafického, papírnického a knihařského jsou nepříznivé hmotné poměry našeho učitelstva, i dovolujeme si na to upřímně upozorniti, apelujíce na benevolenci a prozíravost správní komise, aby v mezích své široké kompetence při nedalekém rozhodování o zlepšení hmotných příjmů učitelstva učinila co možno nejvíce začež získá dík nejen učitelstva, ale v důsledcích zlepšení příjmů jeho i dík důležitých obchodních a průmyslových stavů.«

A v jakém stadiu ocitá se za těchto vysoce příznačných projevů otázka učitelských platů v Čechách? Zatím jen ve stadiu slibů a ujišťování. Návrh Anýžův vyhovující v jádře požadavkům učitelstva a stavějící je

úřednictvu státnímu a zemskému s rovnocenným vzděláním na roveň, vyžadoval nákladu 32 mil. K. Školská komise vypracovala návrh, vyžadující plus 23 mil. K proti dnešku a ubírala při tom učitelstvu část cenných právních výhod dosavadních. A dnes při stoupajících potřebách životních, po enormním zvýšení činží a zavádění nových dávek státních, zemských i obecních se slibuje v Čechách na rok 1914 učitelstvu 11—12 mil. K s podmínkou, bude-li schválen na říšské radě malý plán finanční a dostane-li se zemím údělů. Místo řádné definitivní úpravy dostane se učitelstvu v nejlepším případě přídavku, který byl navrhován již pro poslední čtvrtletí r. 1912. Učitelstvo převážné většiny obcí v Čechách zůstane na dále bez přídavku aktivního atd. Zemská správní komise dostala při svém zrození do vínku 4 K pivní dávku a 10procentní zvýšení zemských přirážek, což jí zajistilo na druhou polovinu roku 1913 na 20 mil. K, ale z těch nenašla dosud pro zoufalé učitelstvo ani vánoční přídavek na rybu. Splácí jen státu zálohy. Učitelstvo zírá do mlhavé budoucnosti roku 1914. Tolik možno předem říci, že rokem jeho dokonalé spásy hmotné nebude. Bylo by osudnou chybou, kdyby učitelský ruch pro dokonalou a úplnou úpravu, který se v posledních měsících utěšeně rozvinul, a který má již své jisté účinky, ochabnul, anebo se zcela zastavil. Na cestě, kterou v posledním čtvrtletí nastoupilo, musí učitelstvo vytrvat, pokud mu nebude učiněno po právu.

LITERATURA.

Krásná.

Viktor Dyk: Zmoudření Dona Quijota. Tragedie. (Vydal Spolek českých bibliofilů v Praze. 1913.) — **Věra Pádovská:** Záhon aster Lomené paprsky Verše. (V Německém Brodě 1913.) — **Oldřich Zemek:** Z hloubi duše. Kniha lyriky. (V Přerově 1913.) — **Aug. Eug. Mužík:** Tichá dramata. Povídky a črty (Ottova Laciná Knihovna národu čís. 245.) — **Karel Půlpán:** Vzpoura a jiné povídky. (Lidová knižnice sv. II. Nákladem »Ml. Proudu« 1913.) — **Olga Fastrová:** Pozdě. Román. (Libuše. Běh XLIII. Nákladem Fr. Šimáčka 1913.)

Kdyby se nové dílo **Viktora Dyka** mělo označiti officiální vignetou, mohlo by se říci: z ironika a satirika stal se novoromantik. Jeho Don Quijote, jejž s některými momenty spíše vnějšími vypůjčil si u Cervantesa, utíká ze všednosti života a jde hledat štěstí, lásku. »Mé oči bloudily marně v kraji a marně čekaly něčí příchod... Chci jít, aniž bych věděl, kam večer dojdu. Jít, aniž bych věděl, s kým se potkám... Dobrodružství! Zápasy! Plynete mi z dálky.« Chce státi se hodným své lásky, její ctnosti a krásy. Avšak zklamán musí na konec zvolati: »Není nic krásného... Útočil jsem na větrné mlýny, potýkal jsem se se stádem.« Nezáleží na tom, že vděčný i svůdný tah, reagovati pro vlastní umělecký cíl na Quijota Cervantesova, není literární novum; v literatuře německé třeba lze uvésti jakési analogon už z osmnáctého století. To však jest důležité, že tato romantická maska neznamená násilný převrat v básníkově vývoji, nýbrž důsledně zapadá v jeho linii. Jednak zůstal satirikem a iro-

nikem i v této nové tragedii; obklopil svého Quijota prostředím, jež takřka samo vztahuje ruce po ráně. Magister Carrasco je typ vyschlého pedanta, který s obmezeností Goethova Wagnera jest si vědom své učenecké převahy, potlačuje fantasii a přidržuje se holé reality, nezná nadšení a citu, má jen vědeckou analysi a logické závěry; otec Pedro, uprchlý galejník, hraje úlohu světce, padlá Dolores vydává se za ženu čistou, bandita Amidas dovede se vpravit v roli muže počestného; celá ta třetice jest typem sociální lži, překážky a farizejství, a vše to s magistrem, farářem a prázdnotou žen jsou symptomy, proti nimž Viktor Dyk dávno neohroženě bojuje jako přísný zastánce pravdy, přímosti a mužnosti. Ale, a to je plus, přistupující k tomu novým jeho dílem: vidím v jeho tragedii vysvětlení právě pro jeho ironii a satiru, vidím, v čem mají svou příčinu a zdroj. Je zajisté dovoleno fantom lásky, za kterým se pachtí a kterým hyne jeho don Quijote, generalisovati, rozšířiti na v š e c h n o, co lží, prostředností a přetvářkou jest svíráno a potlačováno. Láska jest jen jedním z případů lidského snažení, které se upíná nejvýše, ale »leze se na vrch, aby se sestoupilo dolů«, jak praví Sancho, při scéně v Sierra Moreně, mety nejvyšší nelze dostoupiti; této nemožnosti jest si básník vědom, tomu uvědomění dává výraz svou tragedií, a z toho vědomí prýští se všechna jeho hořkost a skepse. Chtěl si jednou volně oddechnout, jako jeho don Quijote; oddechu však nenalezl ani tentokrát, jako ho nenalezl jindy. Umělecky jest významno, že subjektivní stránka úzce jest spiata s tragikou vůdčí postavy; jest zindividualisována tragičnost, jejíž vzestup určen jest dvěma složkami, naivností vřelé touhy a bolestí poznání. Úměrnost aktů, svědčící o promyšlení celku a přesně rozvržené stavbě, sesilují dojem životnosti dramatu. Nelze také opomenouti sympathické úpravy knihy, jež jest zásluhou spolku českých bibliofilů a V. H. Brunnera; jest nevtíravé vkusnosti a vůbec taková, že sama již dává tušiti hodnotnost knihy.

Hodnotná kniha! Kolik takových lze z přívalu knihkupeckého trhu vybrati! Kolik jich si právo to osobuje! Přece však jest činiti rozdíl mezi spisovatelskou troufalostí a zbožným přáním. Takové pium desiderium jistě provázelo na cestu veřejnosti lyrickou knihu »Záhon aster. Lomené paprsky«, již vydala V ě r a P á d o v s k á. Vychází patrně z přesvědčení, že jest možno básnit kdykoli a o čemkoli, a klame sama sebe, imputujíc si schopnost takovou. Má za to, že stačí věty sestavit v řádky veršové, dát jim úhledný vnější vzhled a rozdělit slohy v cykly s vybraným názvem. A nedala si jistě otázku, je-li z toho všeho i jediná báseň, která by tím či oním rysem, obrazem, myšlenkou neodolatelně se sdílela. Z těch několika motivů přírodních, kosmických, erotických nemluví žádná osobitost, ani vřelost a hloubka, a utkví-li co v paměti, jest to formální slabost a výrazová nemohoucnost. Rhythmus je nejednou vadný, výraz nejednou volen jen pro rým, a obrazy, jako »modravé byly opálky mé drahé ve šperku mojí lásky — oči Tvoje«, nebo když o vánku, čechrajícím v noci kapradí, se praví, že »to jenom, jak by krajku rovnal na rakvi«, a když báseň, věnovaná památce mrtvého milence, končí představou smrti takovou: »to ona, vítěz, její křivý hřbet má kosu — ach!«, obrazy takového druhu veršům ovšem básnické ceny nedodají.

Ještě méně vytěžíme z lyrické knihy »Z hloubi duše«, jejímž autorem jest Oldřich Zemek, ačkoli v prologu jest si jist svého vítězství, že přes všechny pochyby a chmury přece dospěje tam, »kde umění chrám«, a ačkoli v epilogu prohlašuje, že »chce přičinit se ze všech sil — by v spoustě jmen se neztratil«. Neboť to, co vyplňuje knihu mezi prologem a epilogem, má k umění nesmírně daleko. Ctíme a milujeme své rodiče, po případě i tety, všechno, co jest naše, ale kdyby každý dal svým citům výraz způsobem asi takovým, jak se děje v této knize v básni, věnované matce: »Jsi mi vzpruhou, spasnou duhou, — idólem a hvězdou stkvoucí, — štěstí pouhé, žití dlouhé — přeji Tobě z duše vroucí,« nebyla by to lyrika, nýbrž příspěvek pro gratulanty a deklamovánky. Je jistě chvály hodno připínati se k zasloužilým a vynikajícím mužům, ale ať je to Bezruč či Heyduk nebo Francisco Ferrer, svůj obdiv a náklonnost nesmíme dávati na jevo pouhými rýmovačkami. Je pochopitelna skepse mladého člověka (»však prchla z duše víra v nebe a skepse sídlí v mojí hlavě«), i lítěv nad prodejností a zlořády pobožnůstkářských potměšilců (»Ač děsně proslulou je Čenstochová, — přec putují tam poutníčkové znova«), ale proto ještě nesmím mluvit o »tíze« myšlenek, které nejsou nijak nové a nedovedou se sdíleti třeba prostou, ale individuální výrazností. A třeba autor prohlašoval, že snad jenom »tvorba« bytosti jeho velí vyžít žití krátké, že jest mu jedinou těšitelkou, musí posečkati, až formálně i myšlenkově vyspěje.

Horší je, ukáže-li se nutnost připomenouti i literátu vyškolenému, že nedbá ani nejzákladnějších požadavků, jež klademe na literární práci. Tichými dramaty nazval Aug. Eug. Mužík knihu svých prós, četných a neobsáhlých, ale není jediné, která by byla dramatickou v pravém slova smyslu. Mužík vymyslil si řadu žalostivých, truchlivých případů ze života obyčejných lidí, a má za to, že pouhým vyprávěním dodá jim nějak zvláštní hodnoty. Žena uprchne od muže a dětí, po čase se vrátí, »ale na jejím místě je už jiná«; muž veřejně činný dopustí se defraudace; statkář zahyne lehkomyslností hýřivé ženy; otec odkopne padlou dceru; srážka civilistů s vojáky; milenec přepadne »svou holku někde v žitě« a ubodá ji; láska člověka mrzáka k herečce; zklamání nehezké a nemajetné úřednické dcerky; osud chudého, poctivého studenta; troufalá láska abiturienta k dceři venkovského učitele — řada takových a podobných případů vyplňuje Mužíkovu knihu. Z nejprostší skutečnosti realistické by básník dovedl něco utvořit, dovedl by při vší koncisnosti z případu zdánlivě všedního vybaviti dramatický nerv a přinutil by zamysliti se nad bohatostí a záhadností života. Úkol pro básníka jistě nesnadný, vyžadující naprosté soustředěnosti a dopodrobna promyšlené ekonomiky. Ale Aug. Eug. Mužík si věc velmi usnadnil. Jeho »tichá dramata« jsou sousedské povídání, které jakoby ani nechtělo se pokusit o zpracování básnické. Stručnosti dosahuje tím, že nejzávažnější momenty sděluje pouhým referováním, někdy ex post, místo aby je zhustil v psychologickou tresť a na jejím podkladě postavil a vytyčil, co má býti dramaticky vrcholné. Při tom operuje s velkou dávkou pravděnepodobnosti. Dělník (»svěží a sličný jako Herkules, potřísněný špínou svého obrovského, mužného díla a krásný jako muž práce«) čeká v parku na ženu, až mu přinese oběd, a sotvaže

přijde, začnou u přítomnosti třetího hlasitý hovor o tom, budou-li a chtějí-li míti děti čili nic; student sedí nad pandekty, napadne mu verš, první v jeho životě, a to rozhodne o jeho osudu: »jeho genij má rázem zapláti jako meteor, zjevivší se za temné noci, a naplniti celý svět úžasem«; lidé, kteří žili dlouhou řadu let v manželství, teprve v pozdním věku sdělí si poklesky svého života; umělec pohlíží na umění divadelní jako nejhloupější šosák, a když jeho žena poprvé na jevišti vystoupí — odejde do atelieru a tam pláče: »bylo mu, jako by vynášeli z jeho domu mrtvolu, a ta mrtvola měla známou, drahou, milou tvář«. Jiného muže umělkyně opustí, a důsledek toho vystihuje se slovy: »brzy sešedivěl; do divadla nepáchl (!) nikdy — a slyšel-li kolovrátek s nějakou operní arií, bylo mu zle« (!) — což budiž uvedeno jako ukázka Mužíkova stilu; k oblíbeným jeho výrazům náleží neuctivé slovo »ženština« místo »žena« a je vůbec přiměřený podprůměrné úrovni těchto povídek a črt.

Jemnějšího zrna jsou povídky Karla Půlpána, obsažené v knize »Vzpoura« podle povídky první stejného jména. Vyznačují se, jak u tohoto spisovatele jsme zvykli, živým cítěním sociálním, které je jistě nestrojené, ať jde o robotníky nebo nemanželské děti, clowna nebo slovanské vojíny, kteří jsou nuceni pozdvihnouti zbraň proti sobě. Tento sociální zájem však snadno vede k tomu, že autor své lidi někdy postavuje do světla příliš světlého, idealisuje pravý stav věcí, který jinak nepřesahuje normálu, ani tam, kde motiv vzat jest z nejbližší dějinné skutečnosti.

V novém svém románě »Pozdě« Olga Fastrová chtěla patrně vylíčiti konflikt mezi emancipací ženy a jejím přirozeným určením. Její Emma Burešová, malířka, svou prací nejen živí sebe, nýbrž i dva nevlastní bratry, práce ta ovšem není uměním v pravém slova smyslu, po němž jen touží, a nad to samostatnost, s kterou se postavila do života, neustále jest ohrožována její velikou žádostí lásky. Je taková, jak ji charakterisuje muž, který s nejlepšími úmysly jest hotov podati jí ruku ke společnému svazku: »jest dojemně směšna svým přesvědčením, že dovede jít životem samotna, zatím co její bytost, stvořená k lásce, zachycuje se všemi úponky na muže, kteří přijdou jí na blízko, a o nichž se domnívá, že by jí mohli být oporou«; proto byla mužům jen milenkou a sladkou hračkou, s kterou si pohráli, aniž jí těžký život usnadnili. Je to jistě thema, jež by se dalo znamenitě zpracovati v román, který by byl skutečným životem. Žena velkých schopností a velké energie, zmítaná sociálními poměry a velikou potřebou lásky by vhodně mohla zapadati v rámec dnešní ženské otázky, kterou ostatně Olga Fastrová sama na sobě řeší způsobem takřka názorným. Ale thema zůstalo thematem. Místo aby je spisovatelka domyslila a těžký rozpor života vyrovnala, potácí se mezi oněmi dvěma složkami Emminy přirozenosti, zdůrazňuje brzy tu, brzy onu, nedává jí vzchopiti se k odhodlání, které by kolísavost její přeťalo, a najdeme ji na konci knihy takovou, jakou jsme ji poznali poprvé; neboť odmítne-li nabízenou ruku mužovu, není to čin hrdé a klidné resignace, nýbrž vliv pouhé setrvačnosti, který se jen kryje obavou blížícího se stáří. Takže nad veškerou emancipovaností zvítězí její přirozený pud. K tomu dojíti muselo, protože této stránce její bytosti jest v románě podřízeno vše ostatní. Muž za mužem vtírá se v její blízkost, ten diskret-

něji, onen opovážlivě, ona sama dává se vésti citovým a vášnivým rozpoložením chvíle, vystřízliví, lituje, a za čas opakuje se historie na novo. V tom vězí největší vada románu: je to žena při všem slabá, ba slabošská, pokud jde o ukojení její ženskosti, a poněvadž o jiného u ní vlastně nejde, je to povaha slabá vůbec. I jako taková by mohla být podstatou románového díla, musela by však být psychologicky a životně zdůvodněna; k čemuž nepostačí obligátní čtyřnedělní cesta do Švýcar ani patrná snaha spisovatelčina, chtít její jednání všelijak omluviti a tím pro ni budit účast; pro ni, která jednou dovede hlásat i takovou morálku ženy, že jest nutno žíti jen živočišně, »a když se dostaví nepřekonatelná žízeň,napíti se z nejbližšího pramene, třeba i kalného«! Kdykoli máme u ní samé býti svědky niterního rozporu, předstupuje nevyrovnána, neucelena, ač má zkušeností erotických dostatek. Selhalo-li tedy thema samo, zbývá z románu několik jednotlivostí, které svědčí o spisovatelčině dobré znalosti mužů v jejich poměru k ženě; tam, kde předvádí inteligenty přistupující k ženě s klackovitou neomaleností a odporným cynismem, a kde se dotýká práva ženy na pohlavní čistotu muže, může román působiti přímo výstražně. —*ejč*—

Poučná.

František Palacký. Jeho život, působení a význam. Napsal Dr. V. Řezníček. Třetí vydání. Nákladem Jos. R. Vilímka v Praze. Cena 5 K. Str 408. — Karel Adámek, Z osmnáctého věku. Dva díly. V Praze 1911 a 1912 Nákladem Českého čtenáře. — J. Mauer, Vyučování ručním pracím ve školách chlapeckých. Dějiny myšlenky a vývoj organisace. Dva svazky s 23 vyobrazeními. Wiesnerův (Sborník učitelský sv. XXVII—XXVIII, 1912 a 1913.) —

František Palacký. Jeho život, působení a význam. Napsal Dr. V. Řezníček. Třetí vydání. Nákladem Jos. R. Vilímka v Praze. Cena 5 K. Str. 408.

Odhalení Suchardova pomníku Fr. Palackého v Praze r. 1912 způsobilo přirozeně vydání několika příležitostných spisků o Palackém (Krejčí, Chaloupecký). Nakladatelství Vilímkovo připravilo k této příležitosti nové, tedy již třetí vydání Řezníčkova Palackého (před tím vydáno pod jménem »Velký Čech«). V literatuře české vzácný to úkaz, je-li za krátko rozebrán dvojí náklad. Tento »nejobsáhlejší a nejhledanější«, jak praví sebevědomě autor, spis o Palackém, vydaný r. 1898 podruhé, spatřil 1912 světlo světa po třetí jako »vydání »doplněné«. Nechci zkoumati, v čem spočívá doplnění a rozmnožení vydání staršího, jen tolik pravím hned předem, že Řezníčkův spis jest úkazem, jak životopis vůbec, tím spíše Fr. Palackého, vypadati nemá. Že byl a bude snad hojně čten a kupován, jest jen smutným dokladem, že nemáme na ten čas celkem mnoho výběru, zvláště pokud jde o široké kruhy obecenstva, toužícího po vzdělání a poučení, ačkoliv cena knihy není zrovna lidová.

Nejen že autor ve svém životopise snesl přemnoho zbytečného, co s životem Palackého přímo ani nepřímo nesouvisí, on pojal sem celé stati a návrhy Palackého ale také deklaraci, reskript z roku 1871, fundamentálky a j. v., ačkoliv to nejsou ani práce Palackého. Proto ovšem vzrostl

spis zcela zbytečně do rozměru více než 400 stran. Abych dokázal, že soud, pronesený s počátku, jest úplně spravedlivý, chci ho doložiti několika příklady. Jako pravověrný vyznavač víry v Rukopisy nemohl si Řezníček odpustiti, aby si v této věci neomočil. Není ovšem divu, že podle něho »záležitost tato (pravosti) zůstává stále otevřena, neboť i přední odpůrce jejich pravosti doznal (kdo a kde?), že jest mnohonásobně více dokladů pro jejich pravost, nežli jest příčin k domnění o jejich podvrženosti!« A při tom tvrdí směle či naivně, že »spory o pravost památek těch vznikaly mezi Čechy obyčejně jen z pohnutek osobních a podporovány i rozněcovány bývaly nepřáteli českého národa.« Zdá se, že Řezníček se zastává v duchu své pravověrnosti také Jaroslava ze Šternberka a jeho vítězství nad Tatary. Aspoň tak rozumím tajemné jeho narážce, že Palacký spisem »Der Mongolen-Einfall im Jahre 1241« objasnil vpád mongolský na Moravu tak, že »jenom buď neznalci nebo předpojatí pánové mohou o historické pravdivosti její a o účasti Čechů při ní pochybovati.« Jak naivní jsou Řezníčkovy výklady politické, ilustruje nejlépe tvrzení, že r. 1848 svatodušními bouřemi »národ český příhodou od něho nezaviněnou zastaven byl na dlouhá leta na dráze svého politického a národního vývoje.« Názor toho druhu, vyslovený kdysi Palackým, je již dávno překonán. Reakce a absolutismus musily se dostaviti, kdyby se byla Praha chovala jako neviňátko.

A jakou hrůzostrašnou historii vypravuje Řezníček o agitaci polské za jednání slovanského sjezdu v Praze. Až vstávají hrůzou vlasy na hlavě. Smolka je přímo naňknut ze spoluviny při smrti Latourově, a autor troufá si tvrditi, že »Poláci postarali se o to, aby doposud sněmovnu ovládající (!?) a inteligencí vynikající čeští poslanci museli z Vídně před luzou prchnouti, aby nebyli povražděni«. Co máme říci o takovém překrucování historických událostí, k nimž druží se četné jiné výklady podobného druhu? Řezníček vypravuje sice per longum et latum o všem možném a nemožném, než o významných opravdu událostech z Palackého života neví nic. Tak na př. abych ukázal mezery z jediného roku 1848 nezmiňuje se ani slovem o tom, jaká byla účast Palackého při sepisování žádostí a odesílání dvojího poselstva pražského do Vídně, jak se stavěl k státoprávním požadavkům, tlumočeným Braunerem, jaký vlastně vytyčil program národu svému při vstupu českých poslanců do ústavodárného shromáždění říšského, jaké bylo úsilí jeho o svolání slíbeného ústavodárného sněmu českého, v čem záležela Palackého práce na sněmě a jeho výborech, především v ústavodárném, a j.

Palacký rozhodl se r. 1848 psáti své Dějiny toliko jazykem českým podle Řezníčka proto, »že byl od dubna r. 1848 zaplavován a pronásledován od Němců nepřetržitým tupením a hanobením.« Tedy kdyby se byli Němci k němu chovali uctivě, byl by Palacký pokračoval v sepisování německém. Že v poměru Palackého a Riegra k šlechtě Řezníček nevidí a nechce viděti, co tak markantně vyslovil Kaizl ve svých záznamech, mluvě »o daleko široko rozhlašované pohádce o podruží a otroctví«, kde prý šlo »o rozvážné počítání s faktory«, nepřekvapuje. Spíše lze se diviti, že si Řezníček přece jednou troufal na šlechtu, když napsal: »Šlechtu českému lidu získati dovedly vždycky jenom hlavně její vlastní zájmy praktické, při

zájmech ideálních šla si šlechta vždycky svou tradicionelní cestou stavovskou.« To, co vypravuje spisovatel od r. 1861, jsou spíše jakési politické dějiny české, v nichž se tu a tam kmitne jméno Palackého, nemluvě ani o tom, že výklad tento, úžasně rozvleklý, je praubohý. Výhradným pramenem jest mu Jakub Malý! A při tom ještě ani čtenář neví, co je vlastní vypravování a co vypůjčeno a odkud. Snad má nám býti útěchou, že podrobného vylíčení svým časem zajisté se také české veřejnosti dostane«. Doufejme jen, že ne z péra Řezníčkova. Že »české bohatýry« vidí v Olivovi a především v Hlávkovi, že píše o »vždy vlastenecky smýšlejícím« knížeti Lobkowiczovi, jenž zanechal, jak známo, německou závěť, jen tak mimochodem. Co říci takové, jak bych to nazval, nehoráznosti, když vypravuje, že moskevská pout způsobila, kterak Rusko přimělo Prusko, aby vypustilo z programu země české a obmezilo výbojnost svou na země čistě německé (rozuměj patrně v Rakousku)?

Celá práce Řezníčkova je ke všemu tomu ještě prošpikována invektivami, kterými chtěl snad zjednati práci zajímavosti, čeho se jí nedostává na vnitřní hodnotě. Všimněte si jen štulce, který uštědřil p. Řezníček pánům z Národopisného musea, když píše mimo jiné: ... »Jak v našich »národopisných« kruzích málo znám životopis a působení prvního českého historika, a jak ještě méně jsou známy mnohým našim nynějším národopisným velikánům jeho spisy a — sbírky stále otevřeného Musea království Českého —, kdež »kde se vzala, tu se vzala« náhle existuje přebohatá národopisná sbírka« (110). Jinde se svezl zase po nenáviděné škole Gebauerově. Čteme tu: Planý a prospěchům národa naprosto neplatný kraval (!) způsobili u nás mnohokráte již páni gramatikálisté, jejichž hádky o kozí vlnu vždycky národní zájmy přiotrávily (!!) a pokaždé pravidelně celé tlupy praktických mužů, kteří takovéto komedie dle zásluhy odsuzovali, v národní horlivosti schladily, ne-li do tábora německého zapudily (121). Zpátečník, poznamenává jinde na adresu všech svých odpůrců, vypadá podle Řezníčka takto: »Bohužel že od r. 1848 dodnes ještě jsme tak daleko nevyspěli, že ten, kdo nedělá po ulicích rámus, anebo alespoň v hospodě nelaje, nebo na schůzích neštve a v parlamentě neskáče všetečnými poznámkami druhému do řeči, pokládá se vůbec — za zpátečníka.«

Dosti toho. Resumujeme: Vystižení vědeckého významu Palackého, ano i pokus o to, chybí tu úplně. O stanovení poměru Palackého k význačným vrstevníkům není ani řeči. Že jsme přes to věnovali Řezníčkově spisu tolik místa, učinili jsme proto, abychom ukázali »vědeckost« tohoto pána a ilustrovali zároveň, jak se životopisy psáti nemají a nesmějí. Kdy už se dočkáme spisu, hodného opravdu jména Palackého? Že jím není ani spis Chaloupeckého, vydaný Zlatorohem, bylo už kdesi pověděno. Snad se k tomu ještě vrátíme.

Karel Adámek, Z osmnáctého věku. Dva díly. V Praze 1911 a 1912. Nákladem. Českého Čtenáře.

Kdežto o stoletích XV. i XVI. máme dík četným a obsáhlým pracím Wintrovým dnes již obraz úplný, čekají doby pozdější stále ještě na svého kulturního historika, zvláště století XVIII., jež je rozhodně z nejzajímavějších, ale nejméně známých období u vývoji českého národa. I spisek

Adámkův není než příspěvkem ke kulturní historii, sbírkou několika kaménků k pestré mosaice, jak se spisovateli nahodily, když po leta sbíral materiál k vylíčení hospodářských, kulturních, národních a politických poměrů v království Českém v této době. Jsou tu výňatky ze statistiky tehdejší, ukázky lidových písní, zprávy o selských bouřích v r. 1775, materiály k dějinám českých novin a kalendářů, výňatky ze současných úsudků o bouřlivých událostech francouzských, výklady o náboženských blouznivcích, líčení dvou korunovací, hojné zprávy o tom, jak se vzmáhalo české vědomí a česká kultura — ale vše to jest jen pêle-mêle bez vůdčí myšlenky, spojený pouze společným prostředím místa i času. Dnešního čtenáře dojista překvapí, jak značně byla tehdy vyvinuta v lidu samém záliba, o všech důležitějších událostech časových složiti píseň neb popěvek; je jich i v skromné práci Adámkově uvedeno víc než dost v znění úplném neb aspoň výtahu. Humor, leckdy obhroublý, drsná forma, záliba v nadsazování, ale zároveň i loyalita k mocnáři až dojemná — jsou charakteristické rysy této »poesie« lidové, jež dávno již ustoupila jarmarečním písničkám o mordech a oplzlým popěvkům, přijatým z otráveného ovzduší velkých měst. Je škoda, že Adámek, jenž měl nepochybný smysl pro kulturně historický detail, činností politickou na vždy byl odveden od této lásky svého mládí a že nikdy nedospěl k celkové synthesi, na niž budeme dle všeho ještě leta čekati nadarmo. *H.*

J. Mauer, Vyučování ručním pracím ve školách chlapeckých. Dějiny myšlenky a vývoj organisace. Dva svazky s 23 vyobrazeními. (Wiesnerův Sborník učitelský sv. XXVII—XXVIII, 1912 a 1913.)

Dnešní vychovatelské snažení ovládáno jest heslem samočinnosti žákovské. Opozdili jsme se proti cizině, dosud jsme novým útvarům vyučovacím nepřipravili půdu zavedením důležitého předmětu, ručních prací, do škol chlapeckých. Do škol dívčích vnikla praktická zaměstnání bez velikých obtíží; aspoň šití bylo pokládáno za samozřejmou součást výchovy budoucí hospodyně. Zcela jinak byly posuzovány výchovné práce ruční na školách chlapeckých. Zdály se hračkařením, zaměstnáním znesvěcujícím síně školské, posvátná to sídla práce duševní. Aristokratism papírového vědění vzpíral se demokratickému vetřelci ze všech sil. Avšak ruční práce vítězily všude, stanou se i u nás součástí vyučování školního. Není nesnadno přesvědčiti se, jak značný jest účinek jejich výchovný, jak posilují a zúrodňují činnost duševní. Mauer první u nás pokouší se v zajímavém spise svém podati přehled vývoje praktických zaměstnání ve školách chlapeckých. Od Komenského až po moderní vychovatele všímá si úvah o cíli o formách ručních prací školských. V 18. století za reforem Marie Terezie a císaře Josefa II. Čechy byly jevištěm Kindermannova pozoruhodného pokusu lidovýchovného, t. zv. industriálního směru ve školách obecných. Kdežto však tu škola byla dána jednostranně do služeb praktických potřeb, v 19. století tělesná práce uvedena v přímou souvislost s výchovnou činností školy. Vychovávati ruku a oko, vypěstovati »mluvící ruku«, smysl pro třetí rozměr — takové cíle zdály se vychovatelům severským hodny námahy. Ve Finsku a Švédsku před půl stoletím zrodil se nový předmět školský, sloejd, ruční práce výchovné.

Mauer stopuje úspěchy plodné myšlenky této ve velikých i malých státech evropských. Největšího rozkvětu došel nový předmět v zemích průmyslových, Anglii a Spojených Státech, zdárně ujal se i v Rusku, Francii, Švýcarsku a j. Jen u nás zdálo se, jako bychom praktické výchovy nepotřebovali. Slibný počin školních dílen pražských v letech osmdesátých a devadesátých byl nepříznivými poměry náhle zaražen, po venkově živořily zdravé pokusy jednotlivců bez žádoucí podpory. Dnes jest zahanbujícím faktem, že nás předstihla i Halič, že Uhry právě ve velikých rozměrech provádějí organisaci ručních prací.

Za takových okolností spis přítomný bezděky stává se knihou aktuální, agitační. Čtenář vyvodí si z bohatých podrobností jediný závěr, že nutno u nás konečně od povšechných debat přikročiti ke skutkům. Obzvláště pečlivě jsou sneseny význačné projevy a pokusy českých odborníků — tu Mauerova píle ze zapomenutí časopiseckého vynášela s láskou vše, co předmětu se týkalo, a dala aspoň tím knize zabarvení české. Tyto partie díla nabývají významu ucelené monografie původní. Ježto ruční práce chlapecké mají krátkou minulost, nebylo v našich poměrech autoru snadno opatřiti si úplný a spolehlivý materiál ze zemí cizích. I tu snažil se však načrtnouti obrazy více méně plastické, zvláště když mohl prameny knižní doplniti vlastním názorem. Celkem kniha Mauerova jako pokus průkopnický vyhovuje svému úkolu čestně, svědčíc o značném rozhledu autorově a oddané lásce, jež nevyhýbala se namáhavé práci sběratelské. Řada obrazů ze školních dílen domácích i cizích přibližuje předmět i širšímu obecenstvu. Nabádavé dílo zaslouží rozšíření co největšího. *K. V.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Pokus o státní náboženství v Číně. — Snahy o unii v Bulharsku. — Home-rule a náboženství v Irsku.

Při převratu, jímž bylo Čínské císařství změněno v republiku, dávaly vedoucí osobnosti a kruhy vůči vysloveným obavám veřejné ujištění, že vždycky bude zákonně garantována naprostá náboženská svoboda. Ustanovení, týkající se tohoto požadavku, mělo býti pojato do základních státních zákonů. Jistou zárukou za provedení tohoto principu bylo křesťanské vyznání některých osob, které měly vůdčí roli jak v převratu samém, tak i při úpravě nových poměrů.

V poslední době docházejí z Číny zvěsti, že se velice čile agituje pro to, aby konfucianism byl prohlášen za náboženství státní. Východiskem a střediskem agitace jest Peking. Hnutí pracuje ke konkrétnímu cíli: aby do návrhu ústavy byla pojata věta: »Konfucianism jest státním náboženstvím Číny; čínskému lidu zabezpečuje se vždy svoboda náboženská.«

Stanovením státního náboženství jest princip náboženské svobody činěn do značné míry illusorním. Nevylučuje sice státní náboženství náboženské svobody, ale porušuje při nejmenším náboženskou rovnoprávnost.

Toto omezení svobodného vývoje mělo by škodlivé následky; proto se v Pekingu utvořil komitét, který pracuje v opačném směru proti konfuciánské agitaci. V provolání tohoto komitétu se praví: »Nežádáme žádných výhod pro křesťanství; vše, co chceme, jest otevřené a volné pole; a když žádáme svobodu svědomí pro přívržence křesťanství, rozumí se, že ji přiznáváme také jiným. Na zachování svobody svědomí mají zájem taoisté, buddhisté a mohamedáni stejně silný; neboť vláda nemůže učiniti onen krok a při tom přece nestranně se chovati k ostatním náboženstvím. Pozdvihnouti konfucianism za státní náboženství znamená nejen opatření k omezení svobody ostatních náboženství, nýbrž nemůže také skončiti jinak než spory a nesvorností. V tomto kroku vězí tedy ještě mnohem více než směšování náboženství s politikou, které samo o sobě již jest dosti nemoudré, aby vyvolalo protest. Důsledky z toho vyplývající jsou tak dalekosáhlé, že jest povinností užívati všelikých prostředků: veřejných shromáždění, novinářských článků, petic, aby členové národního shromáždění byli přesvědčeni o nespravedlivosti a nerozumnosti tohoto návrhu.«

Není jisto, v jakém smyslu bude usnesení zákonodárného shromáždění. Ve hnutích tak dalekosáhlých nikdy nelze předem říci, zvítězí-li rozvaha a prozíravost vůdců nebo agitace a fanatism v lidu. Konfucianism má v Číně většinu; povýšení jeho za náboženství státní má tudíž nádech samozřejmosti a spravedlnosti. Není pochyby, že se v Číně také mluví řeči a píší články o ohrožené víře a dějí se výzvy k obraně zděděného náboženství. A není pochyby, že čínský lid podléhá suggesci takové agitace.

Vůdcové a rozhodující politikové arci hledí na otázku ve světle evropských a amerických zkušeností. Republika, která se tvoří a staví na nové základy ve dvacátém století, by nemusila ještě jednou prodělávat středověk s jeho zásadou cuius regio, eius religio, se státním náboženstvím, s náboženstvími tolerovanými, s bojem o rovnoprávnost a náboženskou svobodu. Historie by jí mohla být učitelkou něčeho lepšího.

To se nám zdá věcí samozřejmou. Ale patrně to není tak jednoduché, jak nám připadá. Mnoho faktů nasvědčuje tomu, že *každý národ musí prodělati svou vlastní školu dějin*, tak jako člověk jednotlivý se učí vlastní škodou. Zkušenosti cizí nejsou zkušenostmi jeho. Mladý nevěří na slovo radě a zkušenosti starého. Vždycky si mysli, že všemu rozumí líp, a o opaku ho nepřesvědčí výstraha, nýbrž škoda vlastní. A tak se stokrát opakuje u individua stejná dráha znova zas.

Národy musí také nashromáždit vlastních zkušeností. A je-li historie učitelkou, tedy *vlastní historie*, a ani ta ne vždy; cizí skoro nikdy. Škola a dráha, kterou národy musí procházeti, jest v celku stejná. Moderní zkušenosti nelze naočkovati, naoktrojovati národu novému. Ty musí vyrůsti z jeho vlastních zkušeností.

U Číňanů trochu překvapuje jen to, že nejsou národem novým, nýbrž velmi starým. Patrně však dosud nebyli v takových podmínkách, aby prožili evoluci tu, kterou evropské národy prožívají od konce středověku. Prožívají a prožijí ji teprve nyní. Americe — zdá se — byla tato evoluce ušetřena. Jen zdánlivě. Severní Amerika, specielně Spojené Státy nejsou národem v našem smyslu historicko-ethnografickém; zakladatelé

Spojených Států měli tuto část vývoje za sebou, když se do Ameriky vystěhovali. Čína těchto zkušeností nemá, poněvadž neprožila této fáze vývojové. Bezpochyby ji musí prožít. Snad nebudou její cesty tak dlouhé a tak trnité, jako u národů evropských, ale ad astra povede její pouť zase jen per ardua.

* *
*

Ostatně u nás v Evropě po tolikém bloudění ještě nejsou státy a národy u cíle absolutní náboženské svobody a odluky náboženství od politiky.

V přítomné době máme aspoň dvě nová pole nebo bojiště nábožensko-politických formací: Balkán a Irsko, na Balkáně jmenovitě Bulharsko. Naše Bosna a Hercegovina jest a začínající Albanie bude asi brzy také pokusným polem.

Ke zprávám o arcibiskupu Stadlerovi dodáváme mimochodem tolik, že římsko-katolický kněz, který Pavlovičovou přijal nezákonně do církve, byl pokutován 300 korunami, Pavlovičová sama 20 korunami. Arcibiskup ovšem potrestán nebyl.

Za zmínku stojí a pozornosti zasluhuje ustanovení zákonné o přestupcích, o němž arcibiskup v Reichspostu prohlásil, že klade nepřemožitelné překážky v cestu přestoupení ke katolicismu« a jest »v odporu s božským zákonem«, takže »katolický klerus jest nucen buďto se protiviti božskému zákonu nebo odepříti poslušnost státnímu zákonu«.

Podle tohoto pathosu by každý myslil, že zákon ukládá kdo ví jaké nemožnosti, a zatím nejde o nic víc než toto: podle zákona z 9. července 1891 jest každý, kdo v Bosně chce přestoupiti k jiné konfessi, povinen oznámiti svůj úmysl osobně duchovnímu své dosavadní konfesse, vyžádati si od něho potvrzení, že to oznámil, předložiti pak toto tvrzení politickému úřadu a u něho zase osobně prohlásiti přestup.

Vzhledem k tomu, že rakouské politické úřady jistě neztěžují nikomu přestup k církvi římsko-katolické, může odpor biskupův se obraceti jenom proti osobnímu ohlášení u duchovního dosavadní konfesse. Ale u nás v Rakousku až do roku 1848 žádala katolická církev, aby ten, kdo chce odstoupit od ní, prodělal tak řečené šestinedělní cvičení u katolického kněze, a toleranční zákonodárství státní jí vyhovovalo.

To jenom doplňujeme k vývodům již podaným. Nově chceme upozorniti na zprávy o náboženško-politických plánech některých kněží a politiků v Bulharsku. Stále se opakují zvěsti, že jistá skupina Bulharů v Macedonii propaguje myšlenku církevního sjednocení, tak řečené unie s Římem. Jmenovitě české listy katolické jsou zásobovány zprávami o postupující náladě pro Řím.

Zprávy ty jsou do značné míry tendenční. Žádný jen trochu zasvěcený člověk neuvěří na příklad tomu důvodu, že Bulhaři pro unii s Římem agitující spatřují v tomto kroku jakési zabezpečení své národnosti.

Víme sice, že Řím bývá povolnější v bodu národního bohoslužebného jazyka tam, kde konkuruje s pravoslavím, ale jinak jest nesporno, že pravoslaví podporuje vznik a vzrůst národních církví, kdežto římský katolicism usiluje o mezinárodní latinskou, nenárodní jednolitost.

O národnost tedy nejde. V oposici proti Řekům, v boji proti řecké nadvládě nebude Bulharům římské náboženství třeba s koncessí bulharské bohoslužby oporou o nic větší, než vyznání orthodoxní s národním jazykem, který by byl samozřejmý.

Nejde ani o náboženství. Právě v náboženskosti, v rázu náboženství a ve směru, duchu náboženství jsou si římský katolicism a východní orthodoxie nejpříbuznější.

Oč tedy jde?

Podle našich informací jde o akci rázu politického a církevně politického. U katolíků, kněží i jiných rozhoduje přirozená touha rozšířit oblast římské církve. U politiků, kteří jsou súčastněni na akci, rozhodují motivy politické.

Východiskem a oporou celé akce jest zbytek unie, která byla uzavřena mezi částí Bulharů a mezi Římem kolem r. 1860. Zbytek tento činí asi 16 tisíc duší. Jsou rozděleny ve dva vikariáty, thrácký a macedonský. Větší jest vikariát macedonský, zabírá skoro tři čtvrtiny všech sjednocených Bulharů, na 12 tisíc. Hlavou jeho jest biskup Šanov v Soluni, má přes 200 kněží světských, seminář pro učitele, učitelky, má vlastní školy asi s 1000 žáků, dívčí školu, sirotčinec pod správou kněží řádových a jeptišek.

Sídlem vikariátu thráckého jest Drinopol, hlavou Msgr Petkov; kněží je 15, mimo několik mnichů, kteří vychovávají mládež v gymnasiu, kleriky v semináři, pokud nestudují v Cařihradě na ústavě společném pro uniaty řecké a arménské. —Nad oběma vikariáty byl r. 1906 ustanoven arcibiskup Mirov se sídlem v Cařihradě.

Na toto jádro bulharských uniatů navazuje hnutí v přítomné době. Snaha po unii s Římem není tedy mezi Bulhary nic nového. Ode dávna Bulhaři byli zmítáni jako kyvadlo mezi Římem a Byzancí. Přispívala k tomu jejich zeměpisná poloha, jejich státní příslušnost přirozeně jako činitelé působící mimovolně. Vedle toho byly vlivy vědomé a umělé, vlivy politické: působení se strany Ruska, agitace se strany Říma. V letech padesátých minulého století nabývala vrchu snaha o unii. Že se nezdařila, toho příčinou byl vliv ruský. A tu jsme u příčin dnešního volání po připojení k Římu. Není to otázkou náboženskou, nýbrž čistě politickou, je to zneužívání náboženství k politickým cílům, čachrování s náboženstvím. Před válkou balkánskou nikoho nenapadlo mluvit o unii, protože v Bulharsku se vládlo rusofilsky. Po první válce protiturecké převládl vliv rakouský; proto nyní silnější agitace pro unii se strany římsko-katolických kněží a koketování s katolicismem se strany některých austrofilských politiků. Podle našich zpráv přímo z Bulharska čerpaných lidu jest celá tato otázka cizí. Političtí makléři jen jí hýbají, a to opatrnicky: dosud se neví, či tlak bude silnější a odkud lze bezpečněji čekati pomoci a více výhod, z Ruska či z Rakouska.

Naše katolické noviny hnutí uniatské zveličují; ruské a pravoslavné časopisy je bagatelisují; vlastní Bulhaři o něm skoro ani nevědí.

V každém případě na obou súčastněných stranách jest agitace a hrozba s přestoupením na katolicism příklad nedůstojného čachru s náboženstvím. Pokládám za vyloučeno, že by hnutí k Římu mohlo nalézti půdu v širokých

vrstvách; z důvodů náboženských by se tak nestalo, náboženský a mravní zisk by z toho nebyl ani pro Bulhary ani pro Řím. Bulhaři by tímto krokem nenabyli silné opory v náboženském okolí a v mravní kultuře prostředí, poněvadž toho kolem nich není; Řím by jen získal území dosti pochybné bezpečnosti, ale ovšem nabyl by na Balkáně bodu k další expansi — pro to tolik stojí o unii s Bulhary.

* *
*

Na druhém konci Evropy, v Irsku, agituje se s náboženstvím a směsuje se politika s náboženstvím rovněž. Jde o zavedení samosprávy pro Irsko, tedy o požadavek, se kterým my, jako Čechové, jako malý národ a jako spravedliví lidé vůbec musíme plně sympatisovati.

Zdánlivě nemá irské homerule nic společného s náboženstvím. V důsledcích však dotýká se irská samospráva náboženství, církví bezprostředně: Irsko ve své většině jest země typicky katolická, ovládaná kněžstvem víc než kterákoli jiná země v Evropě, hůř než byla Italie a Španělsko. Angličané mají smysl pro spravedlnost politickou a byli by dávno povolili Irsku samosprávu, kdyby nebylo tohoto církevního pozadí s jeho zpátečnictvím, fanatismem, nesnášelivostí.

Tvrdí arci někteří, nemnozí, že zavedení samosprávy v Irsku by znamenalo začátek zlomení církevní nadvlády vlivem svobody a demokracie. Zvláště my jsme nakloněni takto usuzovati po svých zkušenostech se všeobecným hlasovacím právem a rozmachem i úpadkem klerikálních stran. Znalci poměrů v Irsku a v Anglii však prohlašují tento názor za theorii, ideologii. Praxe prý svědčí o něčem jiném, o pravém opaku. V katolických novinách irských se otevřeně hlásá: »Na veškerém neštěstí Irska jest vinen protestantism. Jediným prostředkem k vyléčení jest tudíž odstranění tohoto původce zla.« »Jakmile budeme míti volnou ruku, použijeme volnosti. Irsko jest katolická země, a my ji budeme spravovati podle katolických ideálů a pro katolické zájmy. Teď máme příležitost změniti směr irských dějin, jaká se víckrát nevrátí.« Snahy tyto získaly uznání a sankci papeže Pia X., který prohlásil: »V irské nacionální straně spatřuji obhájce římsko-katolické víry; má tudíž mé upřímné sympathie a požehnání.«

Není tudíž divu, že se obráceně proti homerule agituje v zájmu protestantismu. Irsko má značnou protestantskou minoritu, jmenovitě Ulster s Belfastem je kořenně presbyteriánský. Ovšem svoboda přesvědčení, vyznání a bohoslužby bude pod home-rule zaručena a chráněna zákony. S té stránky tedy o sebe nemají irští protestanti obav přímo. V Irsku jde o svobodu vůbec. Jest otázka, může-li se dařiti svobodě a pokroku pod vládou Říma. Jde totiž o vládu Říma. Home-rule = Rome-rule. A Římu jde ne o náboženství, nýbrž o panování. Se stanoviska ne náboženského, nýbrž se všeobecného hlediska svobody, osvěty, kultury, pokroku soudíme i my, že než dojde k home-rule, musí tyto zájmy býti bezpečněji zaručeny. My také věříme, že vláda Říma, panství církve nebude věčné. Svoboda, demokracie se uplatní. Ale můžeme se právě my Čechové divit těm, kteří nechtějí na čas — a kdo ví na jak dlouhý čas! — sklonit šíji pod jho Říma a jeho kněží? Italie, Španěly, Portugalsko, Brasilie, Uruguay jsou svědky.

5. prosince 1913. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Sdružení akademicky vzdělaných žen. — Na bludných cestách.

Důležitou organisací v našem veřejném ženském životě stává se »Sdružení akademicky vzdělaných žen«. Sdružení vzniklo před pěti léty z vnitřní potřeby akademicky vzdělaných žen, které toužily po vzájemné shodě a po středisku svých snah. Literární kroužek byl počátek a z toho vyvinulo se sdružení stavovské, které chce se všestranně starati o příslušnice svého stavu a tím roste vnitřně i svým významem. Akce jeho vyvolány byly v život existencí akademiček, které měly zapotřebí opory a pomoci, a jimž mohlo se obého dostati jen svépomocí. I když ženy dobyly práva na vysoké vzdělání, když uznání došla jejich práce a dobyly mnohých míst, vždy vykazuje nový stav nedostatky, které odstraniti je nad síly jednotlivce a kterým nutno odpomáhati semknutím se. Akademicky vzdělané ženy jsou stále stavem novým, který musí si teprve nové cesty raziti, byť se i řady jeho příslušnic dnes již hojně zmnožily.

Nejprve bylo poznáno, že studentky potřebují doplniti výměnou svoje vědomosti a zkušenosti v různých odborných otázkách, potřebují ve svém studiu rady i pomoci, potřebují pokynů ve volbě studia a povolání a potřebují opory v dosahování studia i zaměstnání. Takovéto výměny a posily nabývají stykem společenským, střediskem svých zájmů, přednáškami a debatami, poradami, akcemi veřejnými, zakročováním u příslušných činitelů a vyšlapáváním a vymáháním mnohých záležitostí a nových cest. Chce-li těmto požadavkům svého stavu a svému předsevzatému úkolu dostáti, musí sobě Sdružení čile vésti. Proto stavovský ráz akcí podnikaných vystupuje stále víc do popředí před vnitřní stránkou bytosti akademické ženy a jest odůvodněn jich akutností.

Sdružení konalo koncem října svou pátou valnou schůzi. Z výroční zprávy vyjímám jen některé pozoruhodné akce.

Vedle přednášek, přivoděných časovými událostmi a potřebami, a vycházek pro studentky zasluhují zmínky zejména tyto body činnosti: Obeslání květnového Sjezdu Federace Českého Studentstva Vysokoškolského Ph. Cand. Fialovou, jejíž působením shrnuty v resoluci hlavní požadavky ženského studia: *a*) Sjezd žádá řádné a úplné vybudování ženského středního školství; *b*) pokud možno největší podporu státní vůči soukromým dívčím ústavům; *c*) aby privatistky byly postaveny na roveň studentům na středních školách; *d*) aby ženám povolen byl přístup za řádné posluchačky na všechny odbory vysoké školy technické, vzhledem k tomu, že byl ženám povolen přístup na reálku; *e*) aby ženám povolen byl přístup jako řádným posluchačkám na právnickou fakultu. *f*) Sjezd protestuje proti dalšímu šíření klerikálního školství dívčího.

Reorganisace lyceí a s tím souvisící krise lycejních učitelek vyvolala značnou akci. V zájmu učitelek a kandidátek žádalo Sdružení za součinnosti ženských spolků českých i německých v Praze i ve Vídni zvláštní deputací k ministerstvu vyučování za připuštění učitelek lycejních na ženská paedagogia a žádost byla záhy příznivě vyřízena.

V souvislosti s kritickým postavením lycejních učitelek vznikla potřeba, sestaviti seznam supplentek na dívčích středních školách a kandidátek středoškolského učitelství. K této svépomocné práci bylo Sdružení donuceno proto, že kandidátky a učitelky středoškolské nejsou vedeny v ústředním seznamu supplentů, vydávaném c. k. zemskou školní radou. Seznam rozeslán ředitelstvím a kuratoriím středních škol dívčích a v některých případech obsazování míst bylo toho dbáno se strany ředitelstev. Seznam bude po každém období státních zkoušek doplňován a rozesílán.

Aby mohly býti uděleny rady absolventkám středních škol stran volby povolání a oborů studijních, sbírán byl pilně materiál. Mnohým studentkám poskytnuta byla přímá výhoda, tak na příklad vymoženosti, že professor Schneider, ředitel laboratoře technické mikroskopie pro zbožíznalství na c. k. vysoké škole technické, přijal jednu z členek Sdružení jako hospitantku české vysoké školy technické do své laboratoře.

Nelze se nezmíniti o součinnosti Sdružení se Sociologickou sekcí, řízenou Dr. A. Masarykovou, propagující novou sociální erudici v řadách studentských. Činnost této sekce je pozoruhodná. V tomto správním roce pořádána cvičení seminární ve třech odděleních. V theoretickém podal Dr. Uhlíř přehled práce francouzského sociologa Durkheima. V oddělení praktickém probrána byla otázka bytová, řízením prof. Dr. Bř. Foustky a součinností praktických odborníků, jako zdravotního rady MUDra. L. Procházky, docenta Dr. Mildschuha, čís. rady Sommera a j. Studenti sami zkoumali poměry bytové v jednotlivých předměstích, zvláště na Žižkově.

Praxe sociální nabývali posluchači v oddělení Dr. A. Masarykové. Materiálu studijního poskytoval zemský nalezinec a okresní komise smíchovská. Mimo to pořádala sekce vycházky k doplnění studia theoretického. Sekce získala přední činitele oboru sociálně-hygienického, který řídí vědeckou a paedagogickou stránku cvičení v dohodě s řediteli semináře. Počet členů poradního sboru dostoupil čísla 40. Administrativní záležitosti sekce obstarává výbor, sestávající ze stejného počtu studentů a studentek. Sekce má pěknou odbornou čítárnu i knihovnu.

Sdružení akademicky vzdělaných žen chce býti střediskem universitních studentek i absolventek a zve srdečně všechny ke svým středečním schůzkám v Ústředním spolku českých žen.

Na rok 1914 utvořena bude zvláštní sekce přednášková, jež má úkolem udržovati členstvo v živé účasti na časových otázkách z oboru nejširšího feminismu. Tím vrací se Sdružení k prvnímu podnětu svého vzniku, k tradicím kroužku »Slavie«. Sekce propagační pak má zjednávati spolku půdu v nových generacích studentek, řešíc hlavně otázky stavovské.

Předsedkyní Sdružení zvolena Dr. Slavíková, místopředsedkyní prof. Schmidová, jednatelkou Dr. Berkovcová.

*

V hnutí německém panuje velmi rozšířený mylný názor o sexuálních pohnutkách feminismu. Přisuzují se snaze mužsky založených žen po emancipaci a mužsky založená psyche ženy zaměňuje se za homosexualitu.

Oboji sice hraničí na sebe a je úzce spojeno se ženským hnutím, ale nelze oboji zaměňovat, jak se to děje v Německu.

Upozorňuji na toto dění, protože následkem nejbližšího sousedství a následkem přílišného splývání naší země s německým osvojujeme si příliš mnoho zvyků německých.

Badáním o sexuálním stavu dnešního lidstva, které bylo vyvoláno hromadnými a nepřirozenými zjevy společnosti lidské, zejména německé, zjištěno velké množství lidí založených protichůdně (kontrérně cítících) a známých pod názvem homosexuálních. Věda praví o těchto zjevech asi toto: Protichůdná sexualita (kontrérní) je naprosto nezaviněným zjevem, který pochází z porušení empirických zákonů přírodních.

Člověk jí postižený zasluhuje soucit a nikoli pohrdání, jako každý, kdo je stižen jakoukoliv jinou poruchou nebo znetvořeninou.

Dle Kraft-Ebinga je zjev její naprosto slučitelný s normální funkcí duševní, dle Ivana Blocha může být člověk jí postižený duševně i tělesně naprosto zdravým.

Magnus Hirschfeld dokázal na základě nejširších a objektivních pátrání, že homosexualita není nikdy zevně získaná, ale vždy vrozená.

Fr. Karsch dovodil, že protichůdné sexuální cítění není důsledkem zkažených mravů kulturního lidstva, neboť vyskytuje se u všech přírodních národů.

Dr. Ivan Bloch však rozeznává pravou původní (originérní) vrozenou homosexualitu a tak zvanou pseudo-homosexualitu, získanou, zdánlivou, příležitostní.

Magnus Hirschfeld zjistil na základě dotazů, že homosexuálních mužů je v Německu 1·5 procenta všeho obyvatelstva; jen mezi kovodělníky v Berlíně 1·1 procenta. To souhlasí s anketou dra Römera v Amsterodamě, která vykazuje 1·9 procenta.

Podle všech tří anket vykazuje normální, heterosexuální láska 94—96 procent.

Bisexualitu, t. j. náklonnost k oběma pohlavím, doznalo 3·9 procenta, z toho je 0·8 procenta převážně homosexuální.

Homosexuálních zjištěno 2·2 procenta. To znamená při 56,367.178 obyvatelích podle sčítání z r. 1900 1,200.000 homosexuálních vcelé říši a z toho připadá na 2½ millionu obyvatel v Berlíně 56.000.

Tato fakta vyvolala v Německu silné hnutí za tím účelem, aby tento zjev byl uznán za přirozený, aby stižení nebyli pronásledováni ani společensky, ani trestně, aby byl zrušen § 175. trestního zákonníka, neboť není možno, aby v národě bylo 1,200.000 lidí všech společenských tříd, stavů i nejvyšší intelligence opovrženíhodných a zločinných. O této otázce vydána byla ohromná odborná vědecká literatura a rozšiřují se letáky pro uvědomění lidu a také žen, kterým klade se na srdce důtklivě, aby otázce té věnovaly porozumění a postiženým soucit, neboť nikdy nemohou vědět, nevyskytne-li se podobný případ ve vlastní jejich rodině. Při rozšířenosti homosexuality, jak ji v Německu vykazuje badání Hirschfeldovo, je to ovšem pochopitelné, že šíří se také snaha uvolnit takový počet příslušníků rasy germánské, která je i hrda tím, že již v dávnověku Brunhilda na příklad byla mužsky založena.

Dosud běželo jen o muže a bylo přehlíženo, jak mnoho je homosexuálních žen.

O nich méně se mluví, protože není pro ně žádného trestného paragrafu, vzešlého z falešných mravních názorů, s kterým by bojovaly. Nehrozí jim soud, ani káznice, sledují-li svůj vrozený pud. Za to však duševní tlak je daleko těžší. Tak píše o tom Anna Rüling v VII. ročníku »Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen«. V poměru k počtu mužů je sice počet pravých homosexuálních žen menší, ale naopak podléhají ženy v pozdějším věku pseudohomosexualitě častěji než muži.

Pokud jsou to vše fakta vědecky zjištěná, nelze proti nim ničeho namítati. Ale vše, co vybočuje z mezí tohoto badání a z faktického stavu, nutno odloučiti a uvésti na pravou míru, a to je slučování pojmů homosexuality s ženskou otázkou i ženským hnutím.

Usuzuje se takto:

Emancipace je snaha po zrovnoprávnění a zrovnocenění ženy s mužem. Aby to bylo možno, musí se žena muži vyrovnati, musí si osvojiti jeho vlastnosti, kterých obvykle žena jako taková nemá, to jest, energii, odhodlanost, podnikavost a pod. Proto v tom boji zvítězí jen žena, která od narození honosí se těmito vlastnostmi. Ona dovede muži čelit objektivností, vlohou k panování, neodvislostí, ona dovede vpravit se do každého mužského povolání, dosáhne úspěchů i uspokojení ve vědě, v úřadě a všude, kdežto žena ženský založená brzy bude své zaměstnání zvolené pociťovat jako nepřirozené, stane se jí tíhou a nedojde uspokojení. Žena s mužskou psyche zvítězí v ženském hnutí, a proto není nahodilé, že vůdkyně ženského hnutí jsou aspoň po duševní stránce homosexuální. Žena s mužskou psyche je přirozeně také sklonna ke protichůdnému cítění. To jsou závěry mylné.

Přírodou homosexuálně aktivně žijící žena jest již emancipovaná Ale naprosto není správným usuzovati naopak, že každá žena, snažící se o zrovnoprávnění a rovnocennost, usilující o volnost sebeprojevu, o projev vlastností odchylných od ženské psychy, je proto již homosexuální, nebo tomu aspoň blízká, protože má mužské vlastnosti, a že žena, která není od přírody mužsky založena, nedovede se emancipovat, necítí se ve zvoleném povolání šťastnou a nedovede sloučit své ženství s povoláním. Můžeme připustit, že jsou ženy protichůdně založené, a že je jich dosti v poměrném počtu k mužům. Je také nepochybno, že takové ženy mnoho mohou znamenat pro bojovný feminismus. Ale celá věc je pochybena v základním nazírání na ženskou otázku.

Jaký je cíl ženské otázky? Uvolnit ženu tak, aby rozvila plně své schopnosti a síly, aby stala se harmonickým a šťastným člověkem, samostatnou osobností a přispěla svým životem k postupu kultury lidství, ducha. Nechceme utvrdit a zmnožit mužský princip napodobením nebo dosahováním mužských vlastností jen proto, abychom se vyrovnaly mužům přetvořováním ženy na muže jak po stránce duševní tak tělesné, nýbrž uplatněním ženy, ženského principu společně s mužem, neboť jen tak je docilován vyšší stupeň účasti obou pohlaví, které život člověka na zemi tvoří. Nejde tedy o vítězství nad mužem osvojením si jeho vlastností, ale o sjednocení snah, o vzájemné doplnění sil, proniknutí vlastností, o shar-

monisování bytostí, o postup k úplnosti, k pravdě, která spočívá v obou. Nesmí nám jíti o stupňování výhradně mužské povahy, nýbrž o rozšíření bytosti za hranice pohlaví, o synthesu povahy mužské a ženské. Jako vítáme zvýšení mužských či lépe mužných vlastností u ženy, neboť jich potřebuje, aby pochopila muže, tak musíme vítat i stupňování ženských vlastností u muže, t. j. zvroucnění, zušlechtění, zvýšení citu, oddanosti a pod., aby nám mohl rozumět. To však nepředpokládá také změnu fysických vlastností, zejména ne pohlaví. To znamená zušlechtění, zvýšení, zdokonalení bytosti lidské, ale ne přeměnu. A je-li nešťastník, který je stižen nepravidelnou sexualitou, ať muž, ať žena, musí se snažit produšev nit svou bytost a využít své rozšířené psyche všestranně, neboť má k projevu jejímu více možností vlastnostmi druhého pohlaví. Plně souhlasím s názorem R. Mayrederové, která ve své »Kritice ženskosti«, pojednávajíc o tomto thematě, napsala: Dokonalý člověk duševně podroben jest podmínkám mužství a ženství... a dále: Co zde jest uvedeno, vztahuje se výhradně na duševní stavy... Nikdo nesmí za nimi hledati nějakou tajnou bisexualitu tělesnou. V oboru fysickém znamená vývoj k »homologické monosexualitě«, k bezpodmínečnému pohlavnímu rozlišení individuí, nejžádoucnější cíl. Každou odchylkou od fysiologické normy stává se individuum bytostí nedokonalou... Býti tělesně celým mužem nebo celou ženou náleží k vlastnostem krásného a zdravého člověka.

Tedy závěr toho, co bylo řečeno, jest: Jsou lidé nepravidelně cítící, jsou ubozí a mají právo na projev své přirozené povahy. Ženy takto stižené jsou svými vlastnostmi významné pro ženské hnutí, ale není správný názor, že ženské hnutí je projevem homosexuality žen a ženská otázka otázkou jejich, nýbrž naopak, ženské hnutí je ve svém základě snahou po uplatnění ženství vedle mužství ve všech oborech i ve veřejném životě a je snahou po společném vyrovnání a jednotném postupu za vyšší duševní formou lidství.

Něco jiného je ovšem, co píše Dr. Ivan Bloch, že pro rozšíření pseudohomosexuality má ženské hnutí značný význam. To potud, pokud některý proud ženského hnutí přivoďuje poměry, znemožňující přirozený sexuální život a vyvolává tím chorobné zjevy, podporující pseudohomosexualitu, jako je nucený celibát učitelek, úřednic nebo žen z jiných důvodů neprovdaných. V tom smyslu je pravdou, že homosexualita a ženská otázka je úzce spojena ženským hnutím, ale proto také vede se boj o zrušení všech celibátů.

Také o tom uvádím německý hlas V. Henze, pojednávající o celibátu učitelek (»Sexualprobleme«, roč. V., čís. 9., str. 654). Pro člověka má sexuální pud velký význam a má příznivý vliv na celý život. Svým vyspěním přivádí člověka na výši tělesného i duševního rozvoje. Proto je hrubým prohřešením se na jednotlivci i na celém lidském pokolení, má-li býti tento pud potlačován; označovati jej za hříšný značí úzkoprsost a nelogické pochopování života. Násilné potlačování má všude neblahé následky. Proto je nápadným zjev, že stát, mající živý zájem na zdárném rozvoji obyvatelstva, zákazem manželství dopouští se tohoto násilí. Neboť, pakliže stát ustanovuje o učitelce, že provdáním se ztrácí své místo,

aneb zakročuje-li trestně, když sáhne k mimomanželským stykům, nezbývá jí než potlačení pudu, což snadno porušuje zdraví. Především je to nepřirozeným a pak může vésti k nepřirozenému ukojování. To jsou příčiny, že počet těch, které holdují lesbické lásce, je sotva menší než mužů. Mělo by se všemu zabrániti, co vede k zvýšení toho počtu. Uvádím tento hlas na doklad toho, jaký rozdíl je mezi pravou a pseudohomosexualitou, že obojí se snadno zaměňuje, a kterak s druhou ženské hnutí úzce souvisí, kterak je skutečným nebezpečím mravním na rozdíl od pravé homosexuality, která je přirozeným zjevem, a že nesmíme před tím nebezpečím zavírat oči, ale musíme je řešit, jemu předcházet upozorňováním na ně a osvětlováním jeho. To vše dotvrzuje jen to, co bylo uvedeno napřed o nutnosti produševnění všeho našeho života, ať jde o stiženého homosexualitou nebo o zjev příležitostný, vyvolaný poměry, či o osoby normální, muže i ženy. Nedovedeme-li a nesnažíme-li se svůj život produševnit, ba produchovnit, nezbytně upadáme z normální sexuality až do hrubé smyslnosti, čímž zejména svůj stav nenormální si zhoršujeme, a tím snižujeme svou lidskou bytost stávajíce se kořistí nízkých vášní a chtíčů. My musíme se všichni snažit, aby v našem životě vítězil duch, abychom povznesli se k nadvládě duchovní.

LIBRARY
AUG 25 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

Na zříceninách vyrovnání

V dějinách českoněmeckého vyrovnávání zakončena právě opět kapitola: poslední, nynějším předsedou ministerstva hr. Stürgkhem obnovený pokus o dohodu mezi oběma národnostmi v Čechách se nezdařil, ba skončil hůř, než všecky předešlé pokusy. Nebude jistě na české straně člověka o politice vážně myslícího, který by tuto událost nezaznamenával s upřímným politováním. Považovali jsme českoněmecké vyrovnání vždy za přední a základní požadavek české politiky a ani dnes, kdy je tak málo naděje na nějakou dohodu, nespouštíme se tohoto přesvědčení, přes to, že nepatříme k oněm, kteří věří v nějaký zlatý věk po uzavřené dohodě s Němci. Tentokrát však litujeme neúspěchu dohodovacího snažení tím více, poněvadž tato dohoda znamenati měla pro aktuální politiku českou, pro všechny poměry v zemi a říši, daleko víc, než kdy před tím. Tentokrát měla dohoda českoněmecká vrátit zemi ústavní poměry, zákonný pořádek a měla vésti k upravení poměrů na říšské radě, k posílení a upevnění parlamentarismu, který celým vývojem věcí, především politikou posledních vlád, je vážně ohrožen.

Už když v létě 1912 předposlední jednání o dohodu bylo přerušeno, přáli jsme si obnovení této akce, žádali účastenství všech stran, a tyto požadavky jsme vždy určitěji a silněji akcentovali, když nešťastná politika vedla až k zrušení ústavnosti v Čechách. Viděli jsme, že skutečně j e d i n á cesta k obnově zákonných poměrů v Čechách vede přes dohodu s Němci. Opakujeme s důrazem j e d i n á, poněvadž nám bylo přes jasné naše toto stanovisko podkládáno heslo: buď dohoda, nebo o k t r o j. Nikdy jsme v oktroj nevěřili a nikdy jsme si ho nepřáli. Nevěřili jsme v oktroj ani tenkrát, když finanční katastrofě v Čechách zabráněno bylo oktrojem, nastolením správní komise. Oktroj správní instituce nemohl nás zviklati v přesvědčení, že k politickému oktroji nedojde.

Proč jsme si oktroje nepřáli, nepotřebujeme, doufáme, odůvodňovati. Jen jsme se divili, že souhlasit, třeba tiše, mohli s plánem oktroje i politikové čeští, jimž poměr sil v této říši musí být a je znám. Tato znalost věcí náš odpor proti oktroji mohla j e n z v ý-

šiti. My jsme byli proti oktroji tím více, poněvadž jsme se lekali samostatného rozřešení dotyčných otázek vládou, která má o poměrech českých jen tak nejasné znalosti a představy jako nynější a která ke všemu celou svou osobní a politickou povahou patří k čistě německým. Na tomto přesvědčení nic nemění fakt, že osnovy, které vláda jako průvodní materiál nově zamýšleným poradám dohodovacím podala, byly do té míry snesitelny, že se o nich mohlo jednati a že skutečně mohly vésti k dohodě.

Právě ten odpor proti oktroji nás vedl k tomu, že jsme věřili jen v cestu dohody, že jsme si nastoupení této cesty, jen této cesty, přáli a o to se zasazovali, aby žádná česká strana se této cestě nevyhýbala a jednání o dohodu se zúčastnila. My jsme si dohody s Němci vážně a upřímně přáli a jen nynější vládě jsme nedůvěřovali. Nevěřili jsme, že bude mít dosti síly a energie k dohodovací akci a proto jsme chtěli kooperaci všech stran českých při dohodování v naději, že jednotný postup českých stran vládu donutí k seriosnímu počínání.

Když dnes po rozbití všeho jednání rozbíráme, kde je vina tohoto neúspěchu, vidíme až příliš jasně, že naše obavy stran nedostatku vážnosti a síly vlády byly až příliš oprávněny. Na první pohled mohlo by se zdáti, že na nynějším krachu vyrovnání jsou vinni jenom Němci, vlastně pan dvorní rada dr. Bachmann a jeho tiskový společník Neue Freie Presse. Nepodceňujeme nikterak herostratovský čin prof. Bachmanna a jeho pomahačů pražských i vídeňských — ale jistě bychom jej přeceňovali, kdybychom vinu svalovali výlučně na něho. Zde pro nás také leží politický význam nezdaru vyrovnávací akce.

Necháváme stranou na okamžik rekriminace o české politice, úvahu, zda byla správnou politika držet hraběte Stürgkha čili nic, a konstatujeme pouze: majorita českých poslanců stála v táboře krajně opositčním. Nemohlo tedy být a nebylo vzájemné důvěry mezi vládou a českou opositcí, nemohlo tedy být ani dorozumění o plánech a projektech dohodovacích. Hrabě Stürgkh musil se tedy obávati, že každý jeho krok a každý jeho počin, najmě v otázce dohodovací, bude v tomto táboře českém sledován s nedůvěrou a krajní opatrností. S uspokojením však dlužno a možno konstatovati, že přes všechnu obojetnost hraběte Stürgkha, přes všechny husarské kousky dra Hochenburgera bylo v táboře českém dost politického smyslu a rozvahy, že všechny české strany až na státoprávní přemohly svůj odpor k nynější vládě a že se odhodlaly k jednání pod patronancí hr.

Stürgkha. Ovšem jen potud, pokud se jednalo o vyrovnání samé, jak se nejlépe zračí v heslu právě z řad oposice vyšlém, že se politika vídeňská a českoněmecká dohodovací má přísně a přesně rozlišovati. To bylo stanovisko jistě správné. Kdyby se bylo vládě hr. Stürgkha vážně a upřímně jednalo o dohodu českoněmeckou, byla by se sama postavila na toto stanovisko a byla by zjednala pro dohodovací jednání alespoň ono ústředí a bezvětří, o něž se dovedla opět a opět postarati při jednání o dohodu polskorusínskou. Ale jak málo vážně se vládě jednalo o českoněmeckou dohodu, jak jí stačilo právě jen jednání o ni, je nejlépe patrno z řečí chefa kabinetu na jedné a z poměru jeho k Němcům na straně druhé. V jedné ze svých uklidňovacích řečí ministrpresident žádal vyřízení finančního plánu a několika vládních předloh, slibuje, že parlamentárních prázdnin vláda užije k hašení »národnostních plamínků«, které v jednotlivých sněmech stále ještě vyžehují.

Takový »plamínek« byl také pro hraběte Stürgkha českoněmecký spor. Hašení tohoto sporu hrabě Stürgkh chtěl věnovati celé čtyři neděle a už tehdy, když tuto svou hasičskou akci oznamoval, věděl a oznamoval, že se říšská rada opět sejde počátkem března s dalekosáhlým pracovním programem. Nedosti na tom: vyznačili jsme poměr českých stran k hraběti Stürgkhovi a jeho vládě a řekli, jak se musel obávati odporu právě s této strany. Jaký byl poměr chefa kabinetu k stranám vládním, k Němcům? My přece museli být předem přesvědčeni, že z á s a d n ě Němci proti dohodovací akci nepodniknou ničeho, směli doufat, že, budou-li osnovy aspoň tak dalece snesitelny, že o nich odhodláme se jednati my, odpůrci vlády a systému, že na německé straně se bude jednat klidně a loyálně, poněvadž jsme měli právo očekávat, že vláda bude mít tolik vlivu na své strany, že je přiměje k slušnému postupu. Tento nárok byl tím oprávněnější, jelikož jsme věděli, že největší část předloh vládních neobsahuje nic, než mezi českými a německými jednateli dojednané věci. Naše nedůvěra k vládě týkala se jen onoho jednání, které se týkati mohlo jen věcí nedojednaných a sporných, my jsme nevěřili, že bude mít vláda dost ochoty a síly zjednávat platnost oněm našim stanoviskům, z nichž ani za koncese nemůžeme slevit, při záležitostech ještě sporných! Že by se mohli Němci obracet proti tomu, co bylo už mezi stranami smluveno a zjednáno, na to přec nikdo nemohl věřit, to přece bylo samozřejmé, že si vláda tuto jistotu u Němců opatří! Ani to se nestalo. Už když Němci se sjížděli do Chomutova a když se tam usnášeli na resolucích, obsahujících hroty ne proti

jednotlivým ustanovením dohody, ale proti celému dohodovacímu jednání, hroty, svědčící o málo smírné a smířlivé náladě, viděli jsme, jak špatná je režie celé akce. Proto se nám zdá i vina dvorního rady Bachmanna menší. Vůdce pokrokových Němců pražských jednal z důvodů osobních, které patří do rubriky špatné režie vládní, a z důvodů stranických. Je známo, že mezi drem Urbanem, jistě dobrým Němcem, ale loyálním jednatelem vyrovnávacím, a dvorním radou Bachmannem není zrovna nejlepší poměr. Dr. Urban nebral prof. Bachmanna do porad dohodovacích, nesvěřoval mu postup jednání, a tím jej také zošklivil místodržiteli knížeti Thunovi a hraběti Stürgkhovi. Dvorní rada Bachmann, ačkoliv byl předsedou německé pokrokové strany, necháván stranou. On zase vida, že draví radikálové jako Pacher a Wolf se stávají vládními a oportunistickými, hleděl ode dávna oportunistickou stranu pokrokovou obroditi a počítal správně, když se mu podaří zreorganisovat ochablé řady někdy liberální strany a když jim dá napít trochu té živé vody radikalismu, kterou po delší dobu praví a vítězní radikálové odstavili na led, že se pokroková strana vrátí k životu. A pan dvorní rada Bachmann, jak jsme viděli, se nepřepočítal. Radikálové němečtí ovšem zuří, poněvadž jim staroliberál hude jejich písničky, ale na konec musejí oni sami podle těchto písniček tančit! Hrozí sice vystoupením z německočeského svazu (prozatím jen na sněmu českém, který neexistuje), ale na konec se uklidní a především cíl dvorního rady Bachmanna je dosažen, německopokroková strana co strammdeutsch obživla a má hned při prvním projevu obnoveného života velký »úspěch«, českoněmecké vyrovnání je rozbito. Že právě liberální strana německá v Čechách od jakživa českoněmeckého smíru se domáhala, že v historii této strany dohodovací akce hrála vždy nejvýznačnější úlohu, to historik dr. Bachmann nemusí respektovat. Je-li extratúra dv. rady Bachmanna pro české Němce prospěchem a úspěchem, o tom by s nimi byl marný spor. Tomu musejí rozumět oni sami, nám by neuvěřili, i kdybychom jim předložili nejněmečtější projevy jednotlivců i korporací, nedávno ještě na prospěch dohody publikované. Jednoho dne i v řadách německých zase zavládne jiné mínění a jiná nálada. Ale znát mínění, náladu a hybné síly při akci nynější dopodrobna bylo povinností v l á d y, než se do akce pouštěla, když se jí vážně o dohodu jednalo. Vláda měla a musela vědět a vidět, kde ty plaménky vyšlehují, když je šla hasit. Než vládě se o smír vážně nejednalo, vláda nemohla dusit ty plaménky, když je před tím stále sama živila. Nevěděl dr. Hochen-

burger, ministr spravedlnosti, co vše bylo už v červenci 1912 smluveno a sjednáno, když vydal svůj známý výnos? Nevěděl pan ministr spravedlnosti, co do července 1912 sjednáno mezi drem Rollerem, drem Urbanem, drem Kramářem a dr. Koernerem o způsobu jazykového postupu u německých úřadů, když vyhazoval odtamtud všecky úředníky, kteří znali česky a nahrazoval je Němci jazyka našeho neznalými? Pan ministr spravedlnosti to vše znal, znáti musil, stejně jak to znal kníže Thun a hr. Stürgkh. Ale každý pochopí, jak snadno lze svést lidi, kteří to vše neznali, kteří si postupem německého ministra spravedlnosti uvykli věřit v čistě německé území v Čechách, kde se nebude smět česky jednat ani ústně ani písemně, kde budou úřadovat jen čistokrevní Němci, neznající heslo »Deutsche, lernt čechisch« a najednou vidí z osnov vládou podaných, že vše to být nemůže, poněvadž bychom my nikdy na podobný druh dohody a smíru přistoupiti nemohli. S tímto zklamáním u neinformovaných poslanců a důvěrníků pan Bachmann počítal a nepřepočítal se.

Už způsob, jakým vláda sama nakládá předloženými osnovami, ukazuje, jak málo vážně se jí o dohodu jednalo a jedná. Dosud každá vláda, která se o dorozumívací akci pokusila, předložila své osnovy — od dra Koerbra počínaje uložila každá vláda podobnou práci do archivů ministerských. Každá vláda také měla odvahu se k této své práci znát. Hrabě Stürgkh dost dlouho se o ni dával upomínat, ačkoliv měl k ní přípravy, jako nikdo před ním, poněvadž nikdy dřív meritorní jednání o vyrovnávacích otázkách nebylo dospělo tak daleko jako v roce 1912. Žádnému z jeho předchůdců nedostalo se toho štěstí, aby mu byl dodán tak znamenitý přípravný materiál. K tomuto materiálu vláda přece musela zaujmouti určité stanovisko, přes vyhýbavost barona Heinolda při všem jednání, a také zaujala. Vímeť z průběhu první porady českých zástupců s ministerským předsedou po vydání elaborátů, že skoro všickni přednesli vážné námitky proti obsahu jejich a že ti, kteří byli účastni dřívějšího jednání s Němci, v této poradě konstatovali souhlasně, že vláda provedla různé změny, které znamenají zhoršení s českého stanoviska i oproti tomu, co už s Němci bylo smluveno a sjednáno. To ostatně dr. Kramář výslovně konstatoval ve své odpovědi na dopis hraběte Stürgkha, který tento dru Kramářovi a Pacherovi zaslal před pražskými německými poradami 1. března. Vláda tedy přece své stanovisko k dohodám dřívějším měla a muselo se očekávati, že toto své stanovisko uhájí a uplatní, že předlohy ty bude považovat za své. To by se také jistě bylo stalo, kdyby obě strany na tyto elaboráty

byly přistoupily, kdyby se z elaborátů těch byly staly zákony a docíleno dohody. Pak by jistě byla vláda tuto dohodu byla vyhlásila za své dílo nejvlastnější a dala se oslavovati jako spasitelka říše a země české. Jakmile však vlastní strana její, jakmile Němci zamítli osnovy ty, vláda lhostejně prohlásila, že elaboráty nikterak nebyly a nejsou vládními předlohami, nýbrž prý jen soupisem »dojmů«, jakých vláda nabyla z dosavadního jednání dohodovacího. A teprve, když zamítnutí dvorním radou Bachmannem schváleno všemi německými stranami, vláda naprosto se zřekla nějaké zodpovědnosti za předložené osnovy a žádala v zmíněných už dopisech posl. Kramářovi a Pacherovi o sdělení námitek proti těmto osnovám! Každý, kdo jen trochu zná poměry v Čechách, pozná, že takovým způsobem a touto taktikou nelze docíliti dohody českoněmecké, že zejména úloha vlády při tomto jednání je zcela jiná a že vláda, chce-li vážně dohody a smíru docíliti, musí postupovat zcela jinak. Jak jinak by byli museli postupovat Němci, pana dr. radu Bachmanna nevyjímaje, kdyby se byla vláda za své osnovy celou svou autoritou a vahou vůči vládním stranám postavila, kdyby byla snad i této vládní majoritě pohrozila demisí svou, odmítnou-li vzít v úvahu to, co kabinet dohodovacím poradám předložil! Pravý opak toho se stal; po vystoupení dvorního rady Bachmanna vládní listy ihned si pospíšily s prohlášením, že se postavení kabinetu nezmění a nezhorší, i když se vyrovnací pokus nezdaří! Ministrpresident šel ještě dál: kdežto v poradách se stranami navrhoval zvolení čtyř subkomitétů, které měly osnovy projednávat, přes to, že zvolení těchto poradních komisí až na profesora Bachmanna všeobecně na obou stranách bylo schváleno, ve svých dopisech si vyžádal námitky proti osnovám, vzdávaje se sám navrhovaných subkomitétů.

Z celého tohoto postupu vlády lze jasnojistě konstatovati, že vláda do tohoto vyrovnacího pokusu nevstoupila a že v něm nepostupovala s vážností a opravdovostí, které věc ta vyžaduje, a že oprávněny byly pochybnosti naše o schopnosti tohoto kabinetu, prospěti českoněmecké dohodě nebo dokonce jí docíliti. Skoro se zdá, že měli pravdu ti, kteří tvrdili, že se vládě nejednalo o českoněmecké vyrovnání vůbec, nýbrž jedině o to, aby docílila na říšské radě náladu pro vyřízení a schválení důležitých předloh, které v zasedání 5. března počatém se mají dostat na denní pořádek: zvýšení kontingentu nováčků, povolení půjček a předlohy o bosenských drahách. Vládní noviny také ve smyslu této taktiky nevytýkaly profesoru Bachmannovi a německopokrokové straně zmaření českoněmecké dohody, nýbrž

s netajenou hořkostí ukazovaly k tomu, že vyvolanou revolucí v německém táboře vyřízení zmíněných předloh je ohroženo a upřímnější z těchto hlasatelů vládní politiky otevřeně řekli, že dvorní rada Bachmann mohl se svým odmítnutím alespoň sečkat tak dlouho, až tyto pro vládu tak důležité předlohy budou vyřízeny! Tak vedlejší věcí bylo těmto kruhům českoněmecké vyrovnání — jen k schválení půjček a zvýšeného kontingentu mělo jednání o něm pomoci!

*

Nastávají nyní dvě otázky: co bude s českoněmeckým vyrovnáním dál a jak se se stavem věcí vypořádá česká politika. Vlastně obě tyto otázky splývají v jednu a snad zodpovědění bude usnadněno tím, že jedna z kardinálních chyb české politiky v nejposlednější době stala se tak všemu světu zjevnou. Netřeba nám stále, opět a opět dokazovati, jak velký význam přikládáme dohodě českoněmecké, ale přece vždy a vždy jsme varovali před tím, aby všechna česká politika byla svazována právě s českoněmeckou dohodou. Ze zkušeností nabytých přáli jsme si vždy, aby otázka českoněmeckého vyrovnání byla řešena bez ohledu na politiku ve Vídni a naopak.

Čím více se náš poměr k vládě zhoršoval, tím více jsme ukazovali na neudržitelnost poměrů parlamentních a politických ve Vídni, tím více jsme odstranění a nápravu tu znemožňovali, činíce ji závislou na zdaru českoněmeckého vyrovnání. Chtěli jsme nabýti vlivu a moci ve vládě a v parlamentě a říkali jsme sami, že to je teprve možno, až se v Čechách vyrovnáme s Němci — zapomínalo se při tom, že držiteli toho vlivu a moci jsou nyní Němci a že tudíž ve pochopitelném sobectví nám z té posice své nepopustí ničeho, dokud jim ve všem v Čechách nevyhovíme, dokud nebudeme kapitulovati. Takové theorie drželi se Mladočeši i agrárníci, dr. Kramář stejně jako pan Udržal slovem i písmem tuto theorii propagovali a hájili. Opět a opět tázali jsme se, co se však má státi, když k té českoněmecké dohodě přes všechnu vůli k ní a snaze nedojde: budeme dále klidně setrvávati v nemožných těch poměrech politických a parlamentárních? Tyto otázky odmítány jako radikálničení. Až teprve, když finanční kalamity v Čechách, zbytečně jen za otázku českou vyhlašované a odstranění jich jen za povinnost naši, když zaveden v Čechách komisariát, agrárníci, ne bez vnitřních bojů, se dřívější theorie vzdali. Zůstali při ní jen Mladočeši a už i ti počínali poznávat, že je neudržitelná. Neshoda českých stran vedla k tomu, že otázka, co se státi má, nebude-li docíleno dohody v Čechách, zodpovězena obstrukcí spojené oposice. Ta se ovšem týkati mohla jen oné úpravy

poměrů v parlamentě a jen formálně a takticky dovolávala se nepořádku v Čechách. Oposice provedla rozluku mezi politikou vyrovnavací a politikou vídeňskou, chce přivésti změnu poměrů v parlamentě a ve vládě bez ohledu na to, bude-li dříve docíleno dohody v Praze, poněvadž má za to, že se této dohody dá docíliti snadněji, bude-li ve vládě a v parlamentě pořádek. Opakujeme, že se dle našeho názoru tato rozluka nemusela provésti obstrukcí a § 14., kdyby byla česká politika ve Vídni jednotná. Nedošlo k ní a došlo tedy na § 14., a zdá se, že se osudného tohoto paragrafu nezbudeme ani po opětném svolání říšské rady. Ale i poslední zbytek přívržencův oné theorie, Mladočeši, zmarem českoněmeckého vyrovnání bude donucen k obratu. Že po pražských německých poradách 1. března se nedá opakovati ihned, že to bude trvati delší dobu, dojde-li k opětnému pokusu vůbec, je snad všeobecným názorem. Máme i nyní ještě setrvávati v ochromené situaci ve Vídni a má v Čechách zůstati komisariát pro věčnost? Ukázalo se přec dost jasně, že i nejvyšší nezbytnosti se nesplňují — českoněmecký smír za takovou nezbytnost všudy byl vyhlašován — musí se tudíž změnit i vše ostatní. Toto zjištění nedá se nijak odbýti frásí, že k českoněmecké dohodě dojít m u s í, poněvadž je nezbytná. Jistě k ní dojde, ale my, právě my, musíme si zvyknout na přesvědčení, že můžeme počkat. Ti Němci, kteří vyrovnání chtěli, nám ukázali, že jim a zejména výrobním vrstvám německým na smíru záleží, že ho potřebují. K smíru tedy dojde — ale my trváme na tom, že k němu může dojíti spíš, když nám jej nebudou moci prodávat Němci za něco, co nedávají z e s v é h o, co nám právem patří už dávno. Dokud nám systém vládní zadržuje vliv a moc nám náležející, dokud nám vše to slibují Němci za dohodu jim ve všem vyhovující, k smíru dojíti nemůže. Dnes už i v českých řadách je dost jasno, jak smír ten musí vypadat, co můžeme dát a co snést. To znamená jistý pokrok a prospěch při vyrovnání. Němci stále ještě spoléhají na pomoc s hůry, která jim má opatřiti něco, nač nemají při dohodě a smíru nároku. Proto ten úspěch radikálničícího pana Bachmanna. Poněvadž se těchto nároků dosud nevzdali, zamítají poslední osnovy, — místo aby vláda je donutila k zmírnění těchto požadavků, doufají oni, že donutí vládu k pomoci Němcům. Klamou se. Hrabě Stürgkh neměl a nemá ještě odvahu jim to říci. Vyčkáme. *Č.*

Antal Stašek.

Napsal Miloslav Hýsek.

Mezi spisovateli, kteří vstoupivše do české literatury nedlouho po družině Májové navazovali na její práci, přispívali do Hálkových a Nerudových časopisů a tvořili přechod k nové generaci almanachu Ruchu, je několik výrazných hlav; z nich jest i Antal Stašek. Ale jestliže na příklad předčasně zesnulý básník Václav Šolc tragikou svého osudu si vykoupil pochopení veřejnosti a uznání kritiky; jestliže rozsáhlé dílo Jakuba Arbesa všeobecně se čítá k hlavním pilířům nové naší literatury a není-li sporu o dramatickém významu Emanuela Bozděcha, i když docela spravedlivou k němu bude až budoucnost: zjev Antala Staška stále jakoby stál stranou literárního našeho vývoje, ba zdá se téměř, že jméno jeho bylo známější před čtyřiceti lety než dnes, ačkoliv vrcholná jeho díla vznikla v době značně pozdější. O knižní prvotině jeho r. 1872 přednesl salonní tehdejší náš kritik Josef Durdík v Umělecké besedě obsáhlý kritický rozbor, jejž pak zařadil i do výboru svých literárních úvah,[1] a Eliška Krásnohorská ji ještě po letech nazvala náběhem k české Odyseji;[2] první jeho román r. 1878 sám Neruda vysoko vyzdvihl v Národních Listech[3] a později jej prohlásil za »vedle Babičky Boženy Němcové a Vesnického románu Karol. Světlé nejcennější plod naší vesnické literatury románové«;[4] a nejlepší Staškovo dílo »Blouznivci našich hor« vzbudilo vycházejíc ve Květech takový rozruch, že bylo cenou České Akademie poctěno dříve, než vyšlo knižně. Ale cizině byl Stašek moderním českým kritikem předveden jako »ein zäher, in sich gekehrter, grübelnder Charakter, ein nüchterner, sachlicher

[1] Kritika. V Praze 1874, str. 189—207.

[2] Obraz novějšího básnictví českého, ČČM 1877, str. 319.

[3] Kritika jest zařazena do Nerudových Sebraných Spisů II. řada sv. VII. str. 346—350.

[4] Životopis Staškův v Poetických Besedách sv. XVI. (Z doby Táborů 1884.)

Beobachter, ein düsterer, ernster Denker, ein kunstloser, manchmal sogar unbeholfener Erzähler«;[1] je to úsudek, jenž jest sdílen současným českým literárním názorem, který jej řadí »k starší novellistice české«[2] a v přehledu vývoje slovesného našeho umění mluví o něm pouze mimochodem.[3]

Příčin toho je několik. Hlavní je ta, kterou naznačil v jubilejní vzpomínce k Staškovým sedmdesátinám dr. Jan Herben: »Marně se namáhají kritikové najít cejch na uměleckou osobnost Staškovu v zásobárně názvů: realism, romantism, idealism, mysticism. Stašek jest osobitý svor několika proudů, jež se v letech 70. a 80. prodíraly do našeho písemnictví, osobitý proto, že on sám v mohutné individualitě své nedal se podmanit jedním směrem.«[4] Dodal bych ještě, že i proudů, jež k nám přicházely od let devadesátých. Naší kritice se v prvních pracích jeví pouze opožděným byronovcem a »Blouznivci našich hor« jsou řazeni prostě k oné literatuře, která jest charakterisována jmény Holečkovým, Herbenovým, Terézy Novákové: jež chce proniknouti až ke kořenům bytosti českého člověka, odhaluje ideové proudy, které zmítají jeho duší, a stopuje jejich souvislost s domácí náboženskou tradicí. A ne bez vlivu na toto falešné mínění a na podceňování Antala Staška byla i jeho vzdálenost od Prahy, literárního našeho centra, a umělecká jeho nevtíravost a nevýbojnost, s nimiž pouze oddaně tvořil bez ohledu na vkus doby, již viděl s vlastních svých hledisek; jeho knihy vycházely vždy po několikaletých přestávkách a vzruch, který způsobily, záhy mizel a zapadal v nových zájmech veřejnosti.

Antal Stašek, vlastním jménem Antonín Zeman, se narodil 22. července 1843 ve Stanově v Podkrkonoší ze selské rodiny; když r. 1853 přišel do Jičína studovat gymnasium, měl v sobě všechny pudy českého venkovana: hned se spřátelil se spolužáky v nemotorně šitých kabátech, kteří s ním byli »ze stejného dřeva«, ale měl nechut k ulízaným synkům městským, nechut, jež se stupňovala v zlost, když se mu smáli pro horáckou výslovnost; pokládal si za čest profesoru prokázati časem službu, o niž byl požádán, sám doma konal rodičům i hrubé práce, ale přímo nenáviděl spolužáka, jenž každo-

[1] Jakubec—Arne Novák, Geschichte der čechischen Litteratur, Leipzig 1907, str. 332.

[2] Arne Novák, Přehledné dějiny české literatury, Olomouc 1913, str. 333.

[3] F. X. Šalda, Moderní literatura česká, II. vydání, Praha 1909, str. 34 pozn.

[4] Čas 1913 č. 20.

denně jako služka nosil řediteli ve džbáně mléko. Vypravuje o tom sám ve »Vzpomínce mrtvým« (v Černé hodince, vzpomínkách členů Máje 1892 I. díl). Při tom vášnivě četl zejména Herlošovy romány, zamiloval se do husitské doby a do Husa a současně nenáviděl Němce, původce smrti Husovy. To všechno jsou složky, které z četných ideálů v českou půdu vklíněného mladého romantika zůstaly jako charakteristické rysy i pozdějšímu spisovateli, a vedle nich ještě jeden: »Ale jedna myšlenka v nás utkvěla od nejútlejšího mládí, kterou jsme nikdy nepočítali mezi illuse: myšlenka nápravy veřejného života českého a reorganisace všeho společenského ústrojí národního. Byl v nás jakýsi pud, jenž nám vždy a všady uváděl na mysl myšlenku tu; po marných a nezdařených pokusech znova a znova jsme se k ní vraceli« (Černá hodinka str. 208).

A jak se mu zdálo samozřejmé nesouhlasit s pravidly klidného života v malém tehdejším městě, tak se nerozpakoval mít svoje odlišné úsudky i o tom, co slyšel ve škole o literatuře. Stašek četl rád a nejen Herloše. Professor jeho Ant. Vánkomil Maloch, dobrý učitel, nemohl se smířiti s moderní českou literaturou, s družinou almanachu »Máje«, zvláště s Nerudou, a zle ji ve škole kritisoval; ale Stašek s několika druhy cítili nový směr jako osvobození ze šosáckých tradic. Vypravuje ve Zvonu (VI. 1906) v článku Z literárních vzpomínek, jak čekávali »Lumír« a jak na ně mocně působilo »Hřbitovní kvítí«; vůbec léta jičínských studií byla pro něho plodná. V Jičíně se v něm probudilo i vědomí slovanské, vliv Kollára byl tak silný, že by byl na potkání objímal drotary, protože jsou Slované, ale kypící nadšení své záhy spoutal v pevné formy: starší jeho spolužák, pozdější žurnalista a sekretář pražského musea Jan M. Černý (1839—1893), přivedl ho ke studiu slovanských jazyků, a když po italské válce začal u nás vanouti svěžejší vzduch, jehož následkem byl konečně říjnový diplom, cítili i v Jičíně, »že jim rostou křídla«. Staškův kroužek se rozhodl, že budou ve studiích pokračovat u Slovanů, a Stašek absolvovav sextu, svůj úmysl provedl: po prázdninách odejel do Krakova, kde měl strýce finančním úředníkem, tam si mezi polskými posměvavými spolužáky rozhodnou povahou a pádnou pěstí záhy dobyl respektu a po dvou letech gymnasijní studia ukončil. Ve vzpomínkové stati »Jablonský a Sabina« (Zlatá Praha XIX. 1902) Antal Stašek přiznává, jaký vliv na něho měl tento krakovský pobyt: za rok přejal celý polský názor na svět, v Polácích viděl národ hluboký a ucelený, jenž nezapomíná na svou minulost a celým snažením směřuje k jejímu

znovuzrození v budoucnosti; poznal veliké básníky nedávno zemřelé Mickiewicze, Slowackého a Krasińského, hudební krásu jejich verše a veliké ideály celé jejich poesie.

Tím víc ho zdrtila Praha, kam r. 1861 přišel studovat práva. Proti Krakovu, v němž vřely všechny ideály národní svobody, byla Praha město s nátěrem zcela německým, zbabělé, bez cíle a smyslu; profesoři na universitě ho neuspokojili, i Vocel, jehož husitskou epikou se v Jičíně kdysi opájel, byl suchopárný; jediný mladý docent Dastich, u něhož poslouchal hlavně přednášky o psychologii, přirostl mu k srdci. V Praze Stašek se důvěrněji seznámil se staročeskou literaturou, se Štítným, Husem, Chelčickým a j., když se r. 1862 stal učitelem češtiny a dějepisu na dívčím ústavě Anny Tesařové, a z tehdejších pražských osobností se přiblížil k fantastickému Amerlingovi. R. 1863 sympatisoval přirozeně proti Rusům s Poláky; že jim nešel pomáhat činně, jak zamýšlel, způsobily prosby přátel a námitka, že by jeho života bylo škoda, kdyby padl. Až po dvou letech r. 1865 Stašek se vrátil do Krakova dokončit práva. O svých prvních dojmech pražských vypravuje v článku »Ze vzpomínek« (Zvon VIII. 1908).

Celé toto prostředí, vzněty a sny mládí, zkušenosti nabyté v Polsku i v Čechách, působily na Staškův literární vývoj; Antal Stašek nabyl jimi umělecky pevné půdy, na níž se pohyboval: rostl pak do hloubky, hledaje nejpřiměřenější výraz pro to, co ze svého nitra chtěl vysloviti, zkoušel různé prostředky, krystalisoval se stále určitěji, pod vlivy literárních zjevů, jež poznal a jež miloval, nalézal stále zřetelněji sám sebe. Celé jeho literární dílo těsně vespolek souvisí vnitřní podstatou, jež všude je jedna a táž; běží jen o způsob uměleckého provedení. A tu lze u něho konstatovati dvě periody, jejichž hranicí jsou léta osmdesátá. Absolvovav v Krakově práva a dosáhnuv doktorátu Antal Stašek se věnoval advokacii; r. 1869 se stal advokátním koncipientem v Kolíně, r. 1870 v Praze, r. 1874 odejel do Ruska jako soukromý učitel a po návratu zase byl advokátním koncipientem v Roudnici; r. 1878 zahájil konečně vlastní advokátskou praxi v Semilech. Obzor jeho rozšířil ještě pobyt v Rusku, jenž jest také pro jeho literární tvorbu důležitý. Antal Stašek totiž vždy na literárním svém vzdělání pracoval poctivě a důkladně; jak pronikl charakteristické znaky literatur polské a ruské, svědčí obsáhlé jeho dvě studie Juliusz Slowacki a jeho doba v Osvětě 1872 a Ruské básnictví a Turgeněv v Osvětě 1873. Jsou to literární monografie, jež ovšem ze značné

části čerpají z druhé ruky, ale jež v základních rysech se opírají o vlastní četbu Staškovu, který tu líčí oba spisovatele v rámci literárního snažení celé jejich doby; jsou to na tehdejší léta velmi dobré stati informační a dnes cenné i tím, že mají vztah k původní Staškově produkci. O polské literatuře Stašek r. 1871 a 1873, v době pražského pobytu, měl několik přednášek v Umělecké Besedě a r. 1872 tam četl svůj dobrý překlad »Anhelliho« od Jul. Slowackého, který téhož roku vytiskl v Květech. Že si všímal nejen literárního světa slovanského, svědčí i první jeho tištěná práce, překlad novelly Viktora Huga »Poslední den odsouzenců«, který r. 1865 uveřejnil pod pseudonymem Tomeš Bochů v Hálkově Zlaté Praze. A jak vždy měl otevřené oči pro skutečnost a jak doplňoval své znalosti literatur i pozorováním všeho, co se děje kolem něho, svědčí i krakovské jeho obrázky, do prvního ročníku Květů (1865—1866) poslané z Krakova; jsou tři, Nový rok (str. 81), Masopust cum sua causa (str. 106) a Krakovské divadlo (str. 178).

Na první periodu literární činnosti Antala Staška měla vliv hlavně literatura polská vrcholnými svými zjevy Mickiewiczem a Slowackým. Mickiewicz i Slowacki rostli z myšlenek a tužeb, jež plnily mozky i srdce národa, který prožíval dekády zoufalé naděje v příznivý převrat po katastrofálním pádu Polsky; láska k tomuto národu, k jeho kultuře i lidu, ke všemu, čím se projevuje jeho bytost, věrná malba jeho života a básnické tlumočení jeho zkazek i pověstí střídají se tu s horečnými visemi rozpálených hlav, jež ovívá dech minulosti, současna i budoucnosti a jež se prorocky tyčí ve zmatku, jaký způsobil ve všech vrstvách úpadek vlasti. Působil na ně zejména Byron svou skvělou poesií titanismu, nadšením pro svobodu, touhou po velkém a slavném činu; poněvadž všechny tyto byronovské prvky visely v polském vzduchu, jsou polští byronovci básníky tak mocného vzmachu a tak přesvědčivé pravdivosti.

Antal Stašek si již z Jičína odnášel lásku k českému lidu, k jeho minulosti, a v Polsku poznal, co tato láska znamená pro poesii i pro národ. Česká literatura tehdejší, vzpomíná, neměla zjevů podobných Mickiewiczovi a Slowackému, český národ neměl hlubokého nadšení a prudké bolesti, jako národ polský. Až v druhé polovici let šedesátých nastal u nás nový život, jenž se kupil kolem almanachu »Ruchu« a rozvil se plně až v »Lumiru« v letech sedmdesátých; leč tato generace byla již celkem mladší než Antal Stašek. Antal Stašek tudíž šel ve stopách poesie polské. Vedly ho k tomu zejména dvě schopnosti.

Nejstarší známou Staškovou básní jest Živý hrob z doby prvního pobytu pražského, kdy se stýkal s Amerlingem. Napsal ji v noci ze Zeleného čtvrtku na Velký pátek r. 1862, otištěna jest se změnami až v prvním svazku jeho básní. Je to obsáhlá báseň, zřejmě psaná pod mocným dojmem messianistických básní polských. Hospodin se rozhněval na národ, že promrhal jeho dar světla, poslal legie andělů shasnout nad ním světlo a připravit mu živý hrob, z něhož přístup do ráje mu zabraňují ďábli a v němž je mu žalářníkem »katanů národ«; spasen bude, až se uvolní vlastní silou. Sytými barvami a mohutnými obrazy básník líčí, jak jedinci v národě za živa pohřbeném se snaží podnítiti jeho síly, jak řeči jejich se odrážejí od srdcí chladných a lhostejných, jak rozkladnou svou práci koná osočování a nenávist; je marná prosba andělů, aby Hospodin se slitoval: nezbaví ho své kletby, dokud si světla nedobude sám. Obratná dialektika různých hlasů v národě ukazuje, jak mladý básník nejen se snažil, nýbrž i dovedl, opřen o cizí vzory, historii svého národa pochopiti filosoficky, prodchnouti ji tímto vyšším pochopením, postaviti ji do víru věčného dění. V Antalu Staškovi již tehdy bylo mnoho hloubavosti; nespokojil se pouhým pozorováním, nýbrž snažil se všechno proniknouti, a to ne s úzkého hlediska nacionálního, nýbrž širokého, kosmopolitického. Český svět od počátku snažil se vidět v rámci světla celého, současnost v rámci věčnosti.

Pro básníka, jenž si k této úloze nepřináší fond dosti hluboký, jest podobný postoj značným nebezpečím: utone v příliš rozsáhlém moři, na něž se postaví svým filosofováním; filosofie jeho je hluboká a mění se v krasořečnictví. Tak ztroskotal velkými svými básněmi Hálek. Jedinou záchranou jest cesta, již šli právě romantikové polští: neztrácejíce smyslu pro nekonečno a dějinný rozhled učili se stále víc chápat a milovat nejbližší své okolí, svůj národ a lid. Široký jejich rozhled na druhé straně je zachránil od nebezpečí, jemuž podléhají ti, kdo líčí lid a jeho život bez hlubokého pochopení: od nebezpečí pouhých popisů, mělké psychologie, anekdotických mosaik; dovedli své děje viděti a zachytiti s jejich osudností.

A právě to bylo předností i Antala Staška. Stašek srostl se svým lidem, se skutečností a nikdy neztratil pro ně smyslu; naopak: k nim se stále vracel jeho filosofický názor na svět. I Stašek měl jistě velké ideály být slavným básníkem, jenž pochopil a vyslovil, co visí nad veškerým lidstvem, co jest podstatou jeho bolestí, v čem jest jeho smysl a cíl; ale s těmi ideály zápasí jeho pud, pochopit vlastní národ a lid a vyslovit, co se děje v duši tohoto národa a lidu.

První perioda literární jeho činnosti jest charakterisována právě tímto zápasem. Kosmopolitický básník v něm užívá básnických prostředků, jež mu podává světový byronismus, užívá i jeho themat a látek; básník český, vyrostlý v Podkrkonoší, proniká však látkami z české přítomnosti a nedávné minulosti nebo z domácích pověstí, českými ideály přehodnocuje látky cizí a nesměle překonává cizí prostředky domácími, znenáhla je překonávaje a dospívaje vlastního, osobitého stylu i formy. Odkud zde vyšel a kam dospěje, naznačuje dokonce již jeho první tištěná původní práce.

Je to báseň Z krčmy horské. Krkonošské obrázky, jež vyšla r. 1866 ve Květech. Její ráz byl dán zvláštními okolnostmi, za kterých vzniká. Za války rakousko-pruské r. 1866 dlel Stašek v Krakově, docela odpoután od domova, v jehož bezprostřední blízkosti se odehrávaly rozhodující boje. Neměl o něm delší dobu zpráv. V těch dnech byl svědkem hnusného divadla: věšeli vyzvědače. V duševním napětí, jež ho činilo neschopným práce, oklikou přes Německo dostal v dopise švabachem tištěný leták »Pláč koruny České«, pro jehož šíření byl jeho jičínský přítel Černý dlouho vězněn. Smysl jeho byl velezrádný, byl psán prostonárodním slohem písmáka a celkem správně vylíčil podstatu českých dějin a duše českého člověka. Četbou jeho si zpřítomnil své mládí a svůj domov; výsledkem byla tato báseň, již pak poslal do Prahy Nerudovi.

Stašek tu líčí řadu typických figurek, jež se scházejí v horské krčmě. Je to starý voják, jenž v době svého vojákování jda pro léky hysterické staré panně ze zámku, kde sloužil, zastavil se v hostinci a tři dny tam uvázl při kartách; je to »Ježíš« Janek Podslánský, který představovával Krista a pobil ostatní herce, když ho opravdu bičovali; silák Vojta Mikšů, jenž »pány z duše nenáviděl« nechápaje, proč má chodit na robotu, a za to byl svým baronem krutě potrestán; je tam šedivý felčar, jenž nenáviděl bab s volem, jak je mívají Němky, a nahlédl jedenkráte do manželství takové Němky; a je tam konečně Matěj Vicků, jež si uměl zachránit svou Růzu, když musila jít do služby k panu správci, kterému se líbila. V této své pustině je Stašek už celý: je to obraz z hospody, kde se lid schází, jak je i později tak rád kreslil; ve vypravování o felčarovi je vtělena již jeho neláska k německému živlu; a nad celou básní se chvěje zejména bolest nad naší hospodářskou a politickou malostí, nad naší nesvobodou, která náš lid činí loutkami pánů, šlechty a Němců. Nejlépe to vyslovil v episodě o Vojtovi Mikšů a zvláště v posledním vypravování o Matěji Vicků. Mnoho básnické jemnosti a pochopení jest

ve scéně, kde se Růza loučí s matkou; otec její si bručí zasmušile, když mu dceru odváději:

A vy páni zemani,
my jsme vaši poddaní,
však my budem v černé zemi
srovnáni, srovnáni!

A mladičký Antal Stašek již tehdy bolestně poznamenává, co je pramenem jeho názoru na český lid: v té písni je celý život našeho lidu, jeho všechna touha,

touha smrti, černé země,
naděje a spása jeho.
Černá země — jeho touha!!
Jeho touha po volnosti,
jeho touha po rovnosti!

V »Blouznivcích našich hor« jest tato »černá země« vystřídána spiritismem, v němž náš lid nachází smíření s těžkým životem a duševní mír. A ve scéně, kde zarmoucená, sotva z domova do hnusné služby odvedená Růza se počíná usmívat v ratejně lichůstkám lokaje Johana, je už Staškův pozdější názor na ženu.

Báseň je psána čtyřstopým trochejem a na mnohých místech proniká zřejmě vliv naší lidové poesie, zejména při loučení Růzy s rodiči. Čtyřstopý trochej je pak oblíbený verš Staškův, jenž ho užívá ve většině partií svých velkých básní epických.

Byl to jistě opět vliv romantiků polských, že téměř celou žeň první periody Staškovy spisovatelské činnosti tvoří poesie, a to poesie epická. Drobná lyrika vyšla v jediné knize, v prvním svazku B á s n í (Roudnice 1876), po jejímž vydání Stašek se k lyrice vrátil už zřídka; v Lumíru 1876 otiskl básničku »Vy hory modravé«. Ale ani tato lyrika netlumočí intimního básníkova života, jeho osobních bolestí a radostí, subjektivních jeho zážitků; jest výrazem jeho světového názoru, jeho poměru k lidstvu a národu, jest nabita velkým jeho chtěním, filosofickými problémy, které zaměstnávají duši, lačnou zmocnit se podstaty života a vytyčit mu skvělé ideály. Verše, v knize této spojené, vznikaly na počátku let sedmdesátých, kdy básník žil v Praze a stýkal se s družinou spisovatelů, kteří se kupili kolem Nerudy a Hálka. Význačného místa si mezi nimi nevydobyl, a jak přiznává, ani s Nerudou se srdečněji nesblížil; i později jejich poměr byl jen prostě přátelský (srvn. Ze vzpomínek, Zvon VII. 1908). Ale všeobecné literární rašení, z něhož vyrostla »Osvěta« a »Lumír«, mělo blahodárný vliv i na Staškovu produkci; Stašek v pražských

časopisech uveřejňoval své práce, jež se setkávaly se sympathiemi kritiky i čtenářstva.

Základní nota »Básní«, je táž, jež zazvučela již v »Živém hrobě«; básník je pessimista: v básni »Synové smutku« líčí, jak mladý jun Smutek touží po Kráse, kterou však marně hledá a místo níž nachází Bouři: zasnoubí se s ní, ale jejich plémě jsou »synové pláče«, kteří jak on sám »někdy jen ve snách zří Krásy zjev«. Při narození dítěte v »Osudu« stanula nad rodnou jeho chatou bludná hvězda a v úděl mu dala, aby byl jejím »marným obrazem v lidí rmutném víru«. Ideální poutník v básni »Na dráze života« »hyne pod břemenem svým v života poušti prostřed tmy a mraků.« A jako lidstvo nedochází nikdy klidu a štěstí, tak utrpení jest i osudem básníkova národa; ale tu se ve Staškovi probouzí tvrdý, neústupný horal, jenž má v krvi onu touhu vzpoury, již hlásá titanismus: v mohutně myšlené a dobovými prostředky se značnou silou vyjádřené cyklické básni »Jeremia« volá bolestí zoufalý prorok falešným prorokům:

Nepějte lidu mému lásku,
nepějte jemu klid a mír,
nenávist vložte do svých písní,
nenávist krutou, války vír!

a sám jest schopen titanského gesta:

Teď vás vyzývám, nebe, země,
na boj k životu a smrti:
kdož z vás zničí naše srdce,
a kdož duše naše zdrtí?!

»Otec synovi jdoucímu do vyhnanství« radí, aby se učil být hrdý, postavil čelo své proti světu a nesklonil ho nikdy s vlastní myšlenkou; a v jímavém drobném obrázku »Na Krkonoších« chudý oráč pohání neúprosně ženu, aby mohl promluvit ke krákorajícím vranám:

Krákejte, co chcete, vrány,
neustraší nás ty zvěsti;
však my život zachráníme,
dobudem ho ze skal pěstí

Na Staškův byronovský titanismus působila sice literatura; mystické zabarvení jeho ukazuje přímo k básníkům polského messianismu jako k jeho vzorům; ale Antal Stašek v něm zároveň nacházel sám sebe. Poznal bolesti světa, ale neresignoval; v básni »Bystřice« touží studánka, líbaná blankytným nebem a hvězdami, po světě a jeho »čarovných krásách« a nedá se zadržeti líčením své matky hory, že

je »to marný sen«, že ve světě není »radosti žádné« a že »na místě písní rozkoše zasténá bolem zmučená vlna«:

Neslyši dcera, utíká,
vášnivě v náruč vrhá se světu,
bujivě líbá, kochá jej
ve skoku mírném, bujivém letu.

Antal Stašek proto neutonul v průměrném epigonském byronismu, že měl vášnivý vztah k životu a že svůj pessimismus hned v zárodcích překlenul vírou v lidský vývoj. V drobné básni »Oblak« pták ukazuje svým písklatům na oblak: vleče prý se bez rodiny světem, je otrhaný tulák, kazí cestu paprskům a každý se ho bojí; nemají být jako on, nýbrž si vystavět klidná hnízda a žít v nich ve skromném štěstí. Ale oblak, ač mu bylo touto řečí ublíženo, spustil se deštěm na zemi, a tu

rozpučelo všechno novým žitím,
radostněji pěli ptenci v houšti.

Třebas pak ptáčci žili vesele dále a on docela zanikl.

Jest jedna síla, která v lidech vše překonává a činí je šťastnými: láska: Stašek jí věnoval celý cyklus drobných básní. Není to ovšem láska sentimentálních písní, nýbrž láska živelná, jež je zárodkem a udržovatelem lidstva a vzpruhou velkých činů. Již v básničce »Div« muž se vrací k ženě, když celý svět ho zklamal, a její láskou nachází svůj radostný poměr k životu; v básni »Láska« stvořil ji bůh jako střed mezi anděly a ďábly, ji, »vášeň zázračnou«, kterou lidem peklo závidí a které by si i andělé přáli. Proto »Marnotratný syn«, který lásku promrhal, v životě nutně ztroskotá.

»Básně« Antala Staška jsou dnes nedoceněny: třebas základní jejich naladění jest převzato a třebas výrazově se pohybují v mezích barevné a obrazové stupnice byronovského romantismu, Antal Stašek přelil v ně přec mnoho ze své osobnosti; nemluvil nikdy na prázdno, každá báseň ztělesňuje kus jeho bytosti, vzňaté ohněm hlubokého citu, smělých myšlenek a bohaté fantasie. Stašek si s veršem a rýmy nikdy nezahrával, metra jeho jsou prostá a rýmy nejčastěji přerývané, ale před Jaroslavem Vrchlickým nemáme u nás básníka, jenž by se byl odvážil na všelidské problémy s takovým zdarem a mluvil o nich s tak barvitou výmluvností, jako on. Mluví-li se v tomto ohledu u Vrchlického o předchůdcích, jest jím v první řadě Antal Stašek.

A stejně se osobnost Staškova stále zřetelněji prodírá i z byronovských jeho básní epických. I zárodky jeho epiky spadají do lite-

rárních jeho počátků v letech šedesátých; již Amerling ho vybízel, aby zpracoval básnicky pověst o Blaníku. R. 1871 v Květech vyšla »Píseň o Václavu«, úryvek z větší básně, celý první zpěv; knižně vyšla r. 1872 pod názvem Václav. Dattel s Dr. Ed. Grégrem založili totiž knihkupectví a radili se s Nerudou o tom, co mají vydati. Neruda upozornil na Staška, jenž rychle svoji báseň ukončil a po schválení Nerudou odevzdal Dattelovi; proto ji věnoval Nerudovi, »spolubojovníku v českých Thermopylách«. Stašek již tehdy myslil na díla obsáhlá: část, vydaná knižně, byla jen první díl básně, jež měla obsahovati svazky tři, které však již nevyšly. Přijetí kritikou totiž nebylo takové, jak snad básník čekal; a tak známe ještě jen úryvek z II. dílu, jenž pod titulem »Na táčkách« byl uveřejněn r. 1872 v »Květech«.

Epika lákala Staška dlouho. R. 1872 v Osvětě otiskl báseň Královrah, r. 1873 v Lumíru menší báseň Běla, r. 1874 v Almanachu na oslavu 25letého trvání Akademického čtenářského spolku pražského opět drobnější báseň Vichrové, r. 1875 v Osvětě obsáhlého Krále Juana; druhý svazek Básní (Roudnice 1880) obsahuje dvě velké epické básně Varoň a Bořek, r. 1884 v Poetických Besedách Nerudových vyšlo epos Z doby táborů a ještě r. 1886 v Památníku Vysockého Krakonoše uveřejnil úryvek výpravné básně Kochanova věst; ve vzpomínce ve sborníku »T. G. Masarykovi k šedesátým narozeninám« Stašek sděluje (str. 254), že právě před známým Gebauerovým útokem na rukopisy v Atheneu ukončil první díl, několik tisíc veršů, básně o Záboji, jejž ještě r. 1889 dal k posudku Masarykovi a kterého po Masarykově kritice tiskem nevydal.

Základními motivy epických básní Staškových jest jednak boj lidu o svobodu, jednak láska, opět pojatá jako silná, živelná vášeň. Toto nadšení pro svobodu, jež plní duši básníka českého, syna národa, který si svobody dobývá těžce a s obětmi jednotlivců, jest pojítkem Staškovy epiky se zmíněnou básní první i s pracemi jeho prosaickými. Dějově v některých platí daň kosmopolitickému romantismu; český romantismus ho někde vede do pradávných dob národa; živý zájem konečně o současný národní život v jiných se jeví látkami z české bezprostřední minulosti.

Boj o svobodu je tu ovšem pojat v duchu byronovských eposů pouze ideově jako boj utlačených proti utiskovatelům; v některých básních jsou již v něm rysy boje politického, boje domácího lidu s cizáckými utiskovateli, a konečně někde jsou patrny již nepatrné

zárodky boje hospodářského, chudých proti bohatým a mocným. Při tom na Staška působily též různé vlivy.

Báseň Královrah se některými partiemi hlásí k Máchovi. »Královrah« Jaroslav v prvním zpěvu se ve vězení loučí s milenkou Melittou; pomstil se

ne za sebe, za lid svůj svatý,
jenž mučeníkem na kříži
pní ku nebesům vzhůru vzpiatý.

Má býti popraven; líčení popravy v II. zpěvu upomíná na Máj nejen tím, jak Jaroslav jde k popravišti zástupem lidu, ale i slovy, jimiž se loučí se životem:

S bohem, lepá země, máti vezdy mladá —
a ty slunko věčné, svata světla zřídlo,
otče všech náš svatý, vezmi v své mne sídlo,
odkud v zem jsme padli jako tvoje děti.

Stašek ovšem nedosáhl jemnosti a hloubky Máchovy; ale za to je v jeho básni silný prvek vlastenecký a lidový; otec svému hochovi ukazuje Jaroslava, neboť »to srdce velké za nás k smrti kráčí«, a hoch zatne pěsti: »Vyrostu vám jednou, pomstím se vám strašně«; matky ho ukazují dětem, jak je krásný. A také hlučně romantická zápletka, že kněz, jenž Jaroslava provází na poslední cestě, podle prstenu jeho pozná v něm svého syna, končí se vlastenecky: je to vyhnaný král Samoslav, jenž nyní povede svůj národ k pomstě.

A pomstou utlačeného lidu se končí i Král Juan. Antal Stašek látku světové literatury, u nás známou zejména básní Byronovou a operou Mozartovou, nepojal nově ani hluboce, ale ve zpracování Staškově jsou rysy opět význačné pro svého autora. Juan, jenž měl tolik žen v náruči, cítí v duši prázdno: ví, že ho ženy nemilovaly ze srdce, nýbrž proto, že jest králem. Lidu, na který mu ukazuje jeho zpovědník, nenávidí: kdysi chtěl jeho dobro, ale vzepřeli se jeho reformám a vzbouřili se. Lid jest »lenivá hmota, starý to kůň, který jen mrskán ku předu kluše«. Proto byl ukrutný a zavraždil i svého vůdce Javana, s jehož dcerou Korou se, nepoznán jí, sejde a do níž se zamiluje. A tehdy zase

omladl duch a dumá o štěstí,
o štěstí svém a štěstí svého lidu,
sesypat naň chce s nebe celý ráj,
zacelit rány, skončit jeho bídu.

Ale Antal Stašek se dal odvésti od tohoto poměru k lidu romantickou zápletkou jeho lásky ke Koře, jejíž matka Tyma osnuje na svém

hradě vzpouru. Jen ten smí podle slibu umírajícímu otci Koru dostat, kdo Juana svrhne s trůnu. Celá země doutná vzpourou; i synek Juanův a zavržené jeho milenky Ziny Doriab se učí střílet na obraz králův. Juan je příčinou smrti Kořiny, Zininy i Zinina bratra a svého soka u Dory Klasona, ale na konec, kdy chce potrestat Tymu, je nucen samovraždou se zachránit před vzpourou vojska, jež vede Doriab.

V obou těchto básních jest lid, jeho touha po odvetě utlačovateli a po svobodě, postaven do pozadí historií lásky. V »Královrahu« hyne Melitta v řece právě ve chvíli, kdy vzbouřenci zvítězili; v »Králi Juanu« jest lid vlastně jen pozadím historie erotické. Erotika úplně vyplňuje básně Běla, Vichrové a Varoň.

V i c h r o v é jsou pokus pojmouti lásku s hlediska filosofického jako mocný živel, jenž jest pramenem harmonie světové. Světoví vichrové, kteří mají titanskou vášeň rozvrátit zemi, rozmetat ji vesmírem a nabýt úplné volnosti, nesmějí se toho odvážiti, dokud »mezi lidmi láska svatá všemocně vládne, stíní vášní žár«; a případ Elviry a Tarlina, jenž zbytečně na ženu žárlí, ukazuje, že nelze ještě země zničiti. To žárlivost truhláře Józy v B ě l e byla důvodná: milenec jeho černooké ženy Běly z domku nad Vltavou zavraždí ji, když nechce prchnouti, a tento osud jest příčinou i smrti Józovy a Vilémovy. A láska zničila i hrdinu básně V a r o ň: mladý umělec se marně zamiloval do krásné Miriam, která se provdá za knížete Lecha; Lech jako kníže v tolika romantických povídkách v naší literatuře, M. D. Rettigovou počínajíc, převlečen za myslivce svádí mlynářovu Cilku a jest jejím nápadníkem zastřelen. A Varoň, když šťastnější jeho sok úkladem padne, obětuje vášnivé Miriam i slávu, již čeká od svého rukopisu, aby se mu po jeho zničení vysmála a on aby bloudil pak marně do svého stáří světem.

(Pokračování.)

Nejnovější vývoj jazykové otázky v Řecku.[1]

Ústavní boje v Řecku, vzniklé z vojenské revoluce, dosáhly prozatím aspoň na jednom poli pamětihodného resultátu. Déle deseti let udržuje řecký národ v napětí boj o spisovnou řeč, a nositeli tohoto hnutí byli studenti. V živé paměti jsou ještě revolucionářské scény z r. 1901, po učiněném pokusu přeložiti evangelium do řeči lidu: vynesly bezpočetně mrtvých a poraněných. Dvě léta později se nepokoje opakovaly, při pokusu provedení Orestie v lidovém překladu.

V čele vulgaristů stál v Paříži žijící učenec Psycharés, s nímž za jedno byli Palles v Anglii a Krumbacher v Mnichově. Všichni tři proniknuti byli svatým přesvědčením, že novému Řecku nemůže být kulturní pokrok údělem, pokud stát nezhostí se t. zv. čisté řeči Καθαρεύουσα, která v podstatě jest ještě byzantinským církevním jazykem a pozvedne řeč lidovou na spisovnou. Oproti těmto reformám vznikla v Řecku nejostřejší oposice a v nejširších kruzích je také známa dlouholetá polemika mezi Krumbacherem a Chacidakisem. Oba učenci vycházejí ze stejného vědeckého základu: prostudování historických grammatik — a právě Krumbacher vždy co nejživěji přiznává, že poznávání historického vývoje nové řečtiny nikým tak mocně není podporováno jako právě Chacidakisem. První jeho vědecké práce v studiu řeči ubíraly se právě tou methodou a za stejným cílem jako práce pozdějšího jeho odpůrce. A že přes to mohl mezi oběma učenci vzplanouti tak roztrpčující rozkol, stalo se patrně tím, že otázka nezůstala čistě vědeckou, na níž by se byli mohli sjednotiti, nýbrž praktickou, politickou, na jejíž rozhodnutí měla vliv ještě celá řada činitelů a která musí býti posuzována jinak, než pouze dle principů jazykovědy.

Zatím co zápas mezi zastanci jazyka spisovného a lidového vyvolával vždy bohatší a bohužel roztrpčenější literaturu, zdáli se

[1] Překlad stati Augusta Heisenberga, professora na universitě mnichovské, z r. 1911 (Internationale Wochenschrift f. Wissenschaft, Kunst u. Technik).

vulgaristé v praxi pomalu dobývati půdy. Od r. 1903 zastupoval jejich zájmy týdeník Νουμᾶς a jejich duševním vůdcem byl jemnocitný básník Palamas. Za ním šla celá škola mladších spisovatelů, kteří byli za jedno v boji o jazykovou otázku, ale nesjednoceni ve vlastních cílech a methodách reformy. Jejich literatura našla souhlasu, neboť mezi mladšími úředníky nemálo se jich přiblížilo k řeči lidu. Brzy ten, brzy onen učitel odvážil se zavésti ji do školy a jednotlivé soudcovské rozsudky prohlášeny v lidové řeči. »Pedagogická společnost« zřídila vzorné školy v Athénách a Volu; vážné bylo, že celá politická strana, socialisté, se reformních snah ujala. Říkalo se, že ministr kultu, vyšlý z poslední revoluce, Alexandres, je tajným lidovcem, ano i sám ministrpresident Venizelos, krétský heros, od něhož se očekávalo vyplnění všech tuh národa, choval prý zálibu pro lidovou poesii. Nejkrásnější naděje byly takto živeny.

Tu 22. ledna 1911 povolal Mistriotes, professor řecké literatury na universitě v Athénách, nejvlivnější a nejnadanější buditele jazykové otázky ke schůzi do velké auly universitní. Zúčastnili se nejen studenti v zástupech, ale i muži všech společenských vrstev. »Řečtina je v nebezpečí,« — byl obsah jeho přednášky. »Lidovci se všech stran ohrožují posvátný národní majetek — ř e č — po tisíciletí nám zachovanou a podplaceni cizími penězi směřují k tomu, aby s řečí zničili i orthodoxní vyznání a existenci národa.« Zakončil výstrahou k řeckému lidu, aby nenechal neslyšena jeho slova o nejnárodnější otázce a aby se hrozící katastrofě předešlo.

Brzy se ukázalo, co fanatický zastance spisovné řeči, který se odvolával na krále i patriarchu, chtěl pobuřující přednáškou vyjádřiti. Rozčilení vyšlo z nejnebezpečnějšího místa, z vysokých škol, kde už jednou krev tekla pro jazykovou otázku a přešla z lehko vznětlivého studentstva do lidu; a tu se připravovala rozhodná rána proti vulgaristům. Poslanecká komora zasedala právě v tyto měsíce, aby se poradila o revisi ústavy; a toho se mělo použíti. Sestavena komise, k níž přistoupili Zolotas, rektor university, a mnozí jiní professoři, vyšší státní úředníci a průmyslníci; předsedali Mistriotes a metropolit Theokletos z Athen. 9. února předložili komoře resoluci. Poukazovala na mimořádný pokrok, který učinila řečtina za posledních 100 let na základech Koraisem založených; že se jí užívá nejen v zákonodárství, v parlamentě, před soudem, v žurnalistice, ve vědecké literatuře a belletrii, ale i v běžné řeči vzdělaných tříd a pronikla i do vrstev nižších, kde lid se nyní s nelibostí odvrací od cizích a vulgárních slov a rčení. Tu prý náhle vystoupili

vulgaristi a ohrožují celé velké národní dílo tvrzením, že Řecko je dvojjazyčné a že jen lidová řeč je pravou řečí. Resoluce potvrzuje naproti tomu jednotnost řečtiny, jež se sice dělí jako v jiných zemích v řeč spisovnou a běžnou, ale zůstává vždy jedinou. Tato jednotnost řeči, zároveň jednotnost národa, která zaručuje spojitost velké minulosti s křesťanskou církví, je v nebezpečí a musí býti chráněna. Velící nutnost vyžaduje, aby do ústavy bylo pojato ustanovení, dle kterého od cizích slov, dialektických zvláštností a vulgarismů osvobozená hellenština stala by se oficielní řečí státu i církve, aby jako orgán státního řízení ve všech jeho odvětvích užívána byla a vyučování jí ve všech vyšších i nižších školách povinně zavedeno.

S počátku bylo o přijetí této resoluce v komoře rozdílné mínění. Petice předána komisi a mnohý doufal, že zůstane pohřbena. Protivníci však podněcovali žár. Studující uspořádali 17. února veřejnou schůzi před universitou a po ohnivých výrazech řečníkových, který poukázal na oběti r. 1901, ustanoveno podat novou petici komoře, v níž opětně žádáno o paragraf ústavní na obranu oficielní řeči. President komory přijal deputanty velice blahosklonně a přislíbil svou osobní podporu. Po proslovu bývalého poslance Kapetanakiho ke shromážděným studentům před komorou táhli tito k redakcím různých časopisů, aby se poděkovali tisku za podporu; s jásotem přivítána zpráva, právě před redakcí Πατρίς o právě došlém dopisu patriarchy z Cařihradu professorovi Mistriotovi, v němž se vyslovuje plná sympatie s bojem za Καθαρεύουσα. Několik přívržencù lidového nářečí jen za pomoci policie uniklo ztýrání se strany demonstrantů.

V městě agitace rostla a brzy musely být university uzavřeny. Skoro všechny časopisy postavily se vášnivě proti lidovcům a tu se ukázalo, jak málo přívržencù měli vlastně jejich zástupci. Ve skutečnosti to byli velitelé bez vojska, sotva že se v denních zprávách ozval hlásek k jejich dobru; jediný Noumas zůstal zmužilým a Palamas 20. února v otevřeném listě prohlásil své náhledy. Parlamentní komise první se nedala zastrašiti; měla odvahu odmrštiti petici, která žádala od ústavy ochranu pro Καθαρεύουσα; řečtina není ohrožena a ochrany nepotřebuje. Sotva však se toto rozhodnutí dostalo na veřejnost, svolal Mistriotes, tvůrce návrhu, novou poradu, která se odbývala 24. února v Archaeologické Společnosti. Ustanovili vydati provolání k řeckému národu, aby ve veřejném shromáždění žádal uznání spravedlivé své

prosby; ano vyskytl se i návrh, svolati athénský lid na Martovo pole, ale myšlenka tato, byla zatím jako předčasná odložena. Přece však vydáno plamenné provolání k řeckému národu, podepsané Mistriotem (Athény 25. února): Parlamentní komisí zavržena, ale oekumenický patriarcha zvoní na poplach — celá krétská Bule (rada) jásá vstříc bojovníkům za národní řeč, město Messolonghi a mnohé jiné obce a vynikající muži, jakož tu- i cizozemský tisk uznávají hrozící nebezpečí. — Chytrý tento demagog dotkl se nejsvětějšího jména a nejdražších památek národa. »To není daňová otázka, nýbrž jde o život a smrt hellénského národa. Považujeme za svou nejsvětější povinnost, cestou právní, jak se na volné občany přísluší, vše vynaložiti, aby řeč ústavou byla chráněna a nikomu zničení řeckého národa a snižování svaté víry nebylo dovoleno. Přejeme si, aby otázka ta rozhodnuta byla hlasováním jako v krétském shromáždění lidu.«

Tím bylo vše výborně připraveno, aby parlamentu i vládě pouličními demonstracemi vnucena byla vůle Mistriotova a jeho strany. Příštím dnem (25. února) počalo jednání v komoře. Předseda komise nejdříve sděloval, že petice za ochranu Καθαρεύουσα jsou odmrštěny; podobný dodatek k § 1. a 2. ústavy je zbytečný, protože v těchto paragrafech orthodoxní vyznání je položeno za základ státu a jeho basis je právě evangelium ve vlastní řeči. Hrozby o trestních opatřeních jsou též zbytečné, neboť již nyní může vláda propustiti úředníka, který by proti oficielní řeči vystoupil. Ale celá řada lidových zástupců žádala stále více. Poslanec Kouloumbakes přednesl znění paragrafu: »Kdo by byl veřejně proti oficielní řeči, nemůže vstoupiti do státních služeb«; že se hnutí vyvíjelo v revoluci, bylo viditelno z divokého vystoupení proti spisovateli Palamasovi. Úřadem universitní sekretář, měl býti především napaden a existenčně zničen. Po Kouloumbakově návrhu rozvinula se dlouhá vášnivá debata. Nejen Palamas, také Psychares a jednotliví zástupci lidové řeči prudce napadáni. Před Psycharesem, který učil v Paříži na École des hautes études řečtině, měla býti francouzská vláda oficielně varována. V pozdní hodině večerní zasedání přerušeno.

Studenti mezitím nezůstali nečinní. Totéž odpoledne odbývala se před universitou schůze, v níž proti poctivému vystoupení Palamasovu odhlasováno, že je naprosto μαλλιαρός[1] Pádili po schodech vzhůru do sekretariátu, aby odporučili Palamasovi, aby odstoupil, protože otřásá základy, na kterých spočívá universita; ale na schodech je

[1] μαλλιαρός t. j. dlouhovlasáč, vlasatý, přezdívka vulgaristů, již přijali za čestné pojmenování.

potkal rektor, jenž je utišil slibem, že o tom promluví s ministrem kultu. Rozčilení studenti uveřejnili pak provolání k řeckému lidu: má se sestoupiti kolem patriarchy a schůzemi si vynutiti přijetí onoho paragrafu do ústavy.

Komora pokračovala v debatě 26. února a diskuse byla stále vášnivější. Přívrženci čisté mluvy jsou v naprosté majoritě a vulgární řeč nenalézá u žádného poslance, což je pozoruhodno, ani u Mabiles-a a Manos-a, odvážného zastání, kterého jí dopřává jediný Noumas. Ovšem že obranci vystoupili také k její ochraně, ale vždy jen v tom smyslu, že státu neškodí, že národní písně jsou v tom nářečí, na př. že by podobný zákaz znemožnil vyučování Solomovy národní hymny. Nikdo však se neodvážil přímo proti řeči spisovné, o níž venku a v literatuře se slýchalo tak často, že zdržuje pokrok národa. A konečně vyšlo na jevo, že přívrženci lidového dialektu, poslanci, kteří jej nechtějí nechat zahynouti, náleží skoro výhradně k malé socialistické straně. A přece i z nich měl sotva jeden odvahu prohlásiti se přímo a bez váhání přívržencem Palamasovým, nebo dokonce Psycharesovým a přiznati, že je malliaros; většina z nich, na př. Mobiles chtěli býti jen δημοτικιστής, nikoli μαλλιαρός. Zde se ukázala zřetelně osudná slabost vulgaristů: nebylo u nich jednoty. Charakteristickým mimo to zůstane, že v komoře nepovstal ani hlas, který by se prohlásil nekompetentním k řešení této otázky: ovšem dávno již není otázkou vědy, ale politiky. Při tom celá řada poslanců zaujala vždy hrozivější posici proti ministrovi kultu, proč prý trpí »Paedagogickou Společnost« a povyšuje učitele na professory, kteří nezapírají svůj odpor proti spisovné řeči. Ve dvě hodiny v noci zakončeno sezení hrozbou poslance Petala: doufá, že zítra bude čísti v státním oznamovateli demissi ministra kultu, jinak se prý otázka rozřeší na Martově poli.

Tribuny se velmi vášnivě zúčastnily debat, došlo ku rvačkám a musely se každou chvíli vyklizet. Studentské deputaci, která odpoledne byla opět k rektorovi předpuštěna, se tento vyjádřil, že nemá proti Palamasovi práva, dokud jen ve svém úřadě píše čistou řečtinou; o jeho spisování že nemá co rozhodovat. S touto odpovědí nejvýš nespokojeni poslali deputaci k presidentu komory, že chtějí boj dodržeti, ano obětovati i krev pro věc národní; na příští den svolali před universitu schůzi lidu. Stejnou dobou odbývaly se schůze i na několika místech na venkově a sněmovna i Mistriotes prohlášeními přímo zasypáni.

Rozčilení každou hodinou vzrůstalo. Odpoledne následující neděle (27. února) shromáždili se tisícové před universitou. Řečníkem byl mnich, studující filologie. Proti vulgaristům vyslovována nejtrpčí pohanění a konečně bylo opět ustanoveno, že onen paragraf musí býti pojat do ústavy. Nyní se však neobraceli ke komoře, nýbrž k ministerstvu a králi. Přinesli prapor, který přede všemi nesl onen mnich a množství ho za fanatického jásotu následovalo. Policie nebránila. Dříve než průvod dosáhl residence, byl zadržen poslancem Glabasem, který jim ve své řeči připomínal oběti 8. listopadu. Nutno žádat demisse ministra kultu; a jestli komora paragrafy neschválí, zavolá se lid k ochraně národnosti. Již se apeluje na nezákonné násilí. A revolucionářský duch se ukazuje i jinak: »Není vám třeba táhnuti k residenci, pokud trvá zasedání národního shromáždění, je toto samo nejvyšším vládcem ve státě a jestliže by nepomohlo, tu se na vás obrátíme: εἷς οἰωνός ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.«

Přes to však se šlo ke královské residenci, a veliké náměstí před palácem naplněno tisícihlavým zástupem jako při revoluci 14. listopadu 1909. Vchod střeží sesílená hlídka, vpuštěna jen deputace; adjutant slíbil, že resoluci předá právě nepřítomnému králi. Zástup táhl třídou Nikovou před dům ministrpresidentův. Po dlouhém čekání deputace předpuštěna k audienci. Venizelos energicky popírá, že by národnost a řečtina byly v nebezpečí; přece však — a tu následoval první ústupek — domnívá se, že jest myslitelno, aby bylo použito ústavního prostředku, ale nechce dáti definitivní vysvětlení o stanovisku ministerstva. Touto odpovědí, kterou přinesla deputace, není zástup spokojen; bouřlivě žádá, aby ministr s balkonu osobně prohlásil to, co dříve odřekl. Když se deputace vrátila a kategoricky opakovala svůj požadavek, byla odmrštěna; demonstranti odtáhli za kleteb a vyhrožování.

Konečně vláda nahlédla, kam vede to rozjitření. V pondělí sesílena policejní stráž, před universitou a Bulí stojí vojsko ve zbrani; obsadilo i nejbližší ulice. Tisk obdržel zprávu, že další schůze se netrpí a odpoledne jen malá deputace studujících připuštěna k presidentovi komory, která se ohražovala proti tvrzení, že by studenti stáli ve službách jakékoli politické strany. V poledne zahájeno sezení komory a socialisté vystoupili co nejvášnivěji. Zabitzanos žádá, aby Mistriotes byl žalován, protože tvrdí, že malliarové a celá řada poslanců je v cizím žoldu; ale Kouloumbakes, nejvěrnější zastance Mistriotův, žádá, aby jeho udání bylo zkoumáno sestavenou komisí

parlamentní. Ministerstvo až dosud mlčí. Kolem půlnoci ujal se Venizelos konečně slova. Ukazuje historickým pohledem do minulosti na vývoj spisovné řeči, kterak se z vědeckých pozorování historické gramatiky pomalu vyvinuly praktičko-politické snahy. Skutečně otázka stala se nyní politickou a ačkoliv nedávno, když Mistriotes ho osobně žádal o ochranu spisovné řeči, byl nucen odepříti, nechce nyní více při náladě sněmovny býti proti tomu. Tím dosaženo vítězství, a naděje vulgaristů zničeny. Na návrh poslance Galana ustanoveno přidati dodatek k § 1. ústavy: »Oficielní řeč království je ta, ve které zákony a texty řeckého zákonníka jsou vyjádřeny. Každý pokus k její zkáze se zakazuje.« A k § 2. zák.: »Text sv. Písma se zachová neporušený. Přenesení tohoto do jiného nářečí bez předběžného svolení vysokého patriarchátu v Konstantinopoli se co nejpřísněji zakazuje.«

V půl čtvrté ráno 1. března skončila tato nezapomenutelná schůze, která značí epochu v historii řečtiny. Mistriotes telegrafoval patriarchovi v Konstantinopoli: »Církev a stát zvítězily v parlamentě«; a podobně telegrafovali i studenti. Stejné vítězství vybojováno na venkově; ve Volo došlo k bouřlivým scénám pouličním. Dívčí škola, v život vyvolaná »Paedagogickou Společností«, byla v nebezpečí vypálení; klid se vrátil jen na rychlé zakročení městské rady, která škole odňala subvenci. Zajímavá je současná resoluce městské rady v Athénách. Zavrhuje poručnictví duálu, perfecta, plusquamperfecta, infinitivu a optativu, ale dále zakazuje užívání vulgárního nářečí ve škole co nejpřísněji a stanoví komisi, která se má přesvědčiti o správném užívání čisté řečtiny při vyučování.

Mohlo se očekávat, že nastal klid. Avšak dosavadní slabost vlády se musila mstít a Mistriotova neklidná demagogická krev se tím nemohla uspokojiti. Opakoval udání, že mezi vulgaristy jsou mnozí cizinou podplacení, a dosáhl za pomoci socialistů toho, že ministr-president uložil státnímu návladnímu, aby žalobu vyšetřil. Zároveň ustanoveno 8. března sestaviti devítičlennou parlamentní komisi, která měla také vyšetřiti tvrzení Mistriotovo po nedůstojných osobních napadáních Patsouraka a j. proti Polisovi a Lamprosovi. Komise měla především vyzkoumati, odkud μαλλιαροί berou peníze. Při vyšetřování nejdříve nepřišlo nic na jevo. Byla to prázdná nařčení a neurčité domněnky, ale Mistriotes potřeboval rozčilení národa. A tak ráno 12. března octlo se v časopisech svolání všeobecné schůze lidu na Martovo pole. Tentokráte se však násilnický demagog přepočítal. Členové komise pro ochranu řečtiny, sestavené v lednu,

energicky odřekli spoluúčast a ihned o tom zpravili noviny; ano i studenti nechali buřiče na holičkách a prohlásili, že se žádné lidové schůze nezúčastní. Rektor university poslal Mistriotovi dopis a žádal ho, aby nyní, kdy jazyková otázka je rozhodnuta, déle mír nerušil. Snad byl ale větší dojem vyvolán rozsáhlými přípravami vládními. Schůze na 13. března byla okamžitě zakázána a podána žaloba na Mistriota, že je buřič. Zároveň ozbrojena celá posádka Athén, každý obdržel 30 ostrých patron. Mimo to k sesílení posádky povoláno z Chalkidy telegraficky ještě 800 mužů. Přišli časně ráno, ale už jich nebylo třeba. Mistriotes vyžádal si od státního návladního po dodání žaloby 48 hodin na rozmyšlenou, na niž měl dle zákona právo, ale již pozdě večer odpověděl rektorovi na jeho dopis, že prý chce z lásky a vážnosti k universitě žádosti rektorově vyhověti a provolání své odvolává. Když ale několik týdnů později Mistriotes na jedné své okružní cestě Peloponesem měl odvahu na veřejné schůzi tvrdit, že vyšetřování přerušena na zakročení ruské vlády, došla ministerstvu konečně trpělivost: Mistriotes na tři měsíce z úřadu suspendován.

Toť průběh poslední epochy jazykového boje. Snad byla otázka ještě filologická a vědecká, když Krumbacher před deseti lety s nadšením do sporu zasáhl; ale po krátké době již nebyla a nyní jí dávno již není: stala se otázkou prakticko-politickou. Tím se také vysvětluje těžce pochopitelná událost, že nejlepší badatelé a znalci řečtiny, muži jako Lampros, Chatsidakis a Polites, v celém tomto posledním sporu zůstali stranou a mlčeli, ač často na ně doráženo a těžce v komoře a na schůzích osobně napadáni. Neboť kdo by byl v této vášnivé politické bouři chtěl slyšeti střízlivé vývody učence? A přece náleží budoucnost, dle mého pevného přesvědčení, jejich promyšleným opravným návrhům, které jsou právě tak vzdáleny archaeomanie nějakého Konta a Mistriota, jako radikálních, na historické podmínky nehledících novot vulgaristů.

Abychom porozuměli výsledku boje, musíme se vrátit na počátek království řeckého. Když se Turky utiskovaný a všech práv zbavený národ konečně zase zázračnou hrdinností osvobodil, neměl žádné vzdělanosti ani státu, měl jen svou víru a řeč. Zřízen volný stát, uplatňoval se požadavek spisovné řeči, kterou by se stát mohl vyjadřovati, aby národ pomalu srůstal s vládou a byl k vyšší vzdělanosti veden. Samostatným se v první řadě stal svou církví. Jazyk po staletí chráněný, kostelní, který v celku ještě zachoval typus Písma svatého a slavné literatury 4. století a průběhem byzantinské doby se skoro nezměnil. Zde byla hotová spi-

sovná řeč, která nikdy nevymřela, vždy byla srozumitelná a užívaná, ač jen od vzdělanců, která však stále měla vliv na běžnou řeč vzdělanců. Bylo jen třeba přizpůsobiti ji k požadavkům světského státu; nezdálo se nic lehčího. Neophytos Doukas a Euthymios Boulgares byli velicí a úspěšní zástupci tohoto směru.

Druhá myšlenka, která řecký národ osvobodila, byla nově probuzený humanismus, filhellenismus, kterým spatřovali sami v sobě pravé potomky svých předků a nedali se mýliti fezem a fustanellou. Řečtina, kterou nové říši přinesl tento směr, byla řečí Demosthenovou, řečí velikých předků, z níž se vyvinula mluva církevní. Tak se přišlo i tímto směrem k spisovné řeči, čerpané ze starých dob; a její zastance, který se brzy postavil proti církevní řeči, byl veliký Korais. V pravém filhellenismu, ve zbožné víře, že stateční Kleftové jsou bezprostřední potomci hrdinů marathonských, bojoval za řeč, v základech antickou, ale lidovou řečí povlovně pozměněnou a která měla nyní býti přizpůsobena požadavkům své doby.

Třetí duševní činitel se stal nejvýznačnějším pro organisaci mladého státu: mínim totiž ideu francouzských encyklopedistů, ideu revoluční. Dali národu, který z devíti desetin složen byl z analfabetů, který staletou porobou každou schopnost k vlastní národní vládě ztratil, nejvolnější ústavu; ale co se týče řeči, neposkytlo jí z ciziny přinesené osvícenství úplně nic. A mohlo to učinit: Rousseauově idei by byl odpovídal pokus pozvednouti řeč lidu za řeč spisovnou. Tehdy však, kdy národ a kabinet přáli si míti se vší rychlostí takový stát, to bylo nemožno a vážně se o to nikdo také nepokusil. Nyní, sto let později, kdy duševní proud podobnou myšlenkou vyvolaný by se byl chtěl o to pokusiti, bylo již pozdě, neboť během posledního sta let se pravý charakter řeckého národa vždy význačněji jevil a došel sebeuvědomění.

Mladý stát řecký povstal ze řady kompromisů a konstrukcí, které se nezakládaly na daných přirozených a historických podmínkách. Přehlédli hlavní věc, že totiž jsou to zbytky tisíciletého orthodoxního byzantinského císařství, které mají býti opět spojeny v politický celek, že boj za svobodu počat církví a kněžští vůdci národa první podstoupili mučednickou smrt za jeho svobodu. Rusko tomu sice porozumělo, ale protestantské mocnosti západu hleděly na vše bez pochopení, jen světlem filhellenismu. A z této idee stvořili království; následovně bylo správné, že syn nejnadšenějšího filhellena obdržel trůn přes to, že s touto skoro anticky demokratickou ústavou byl jakýkoli trůn vůbec nespojitelný.

Království toto, spočívající na idei, která jest massám národa vlastně cizí, viselo ve vzduchu a nikdy nezapustilo kořenů: naděje, že národ vzrůstajícím vzděláním vžije se do kruhu snah, které království udržuje, ukázala se rovněž klamnou. Král Otto padl, ale ani v dalším běhu událostí nestalo se království žádným byzantinsko-orthodoxním panstvím, kdežto byzantinský charakter širokých vrstev národa vždy víc a více vystupoval na povrch. Skvělé archaeologické nálezy, hledání starého Řecka v novém klame mnohé Evropany i jednotlivé Řeky. Nikdo nemluvil s takovým nadšením o Hellenech jako Mistriotes; byl však svým něžným přátelstvím s patriarchátem a duchovenstvem, svým fanatickým odporem vůči západu, jakož i svojí plně vědeckou osobností pravým Byzantincem.[1] Tím také ovládal massu národa; na tom spočívala jeho popularita u ní, on že nejlépe bytost národa v sobě spojoval a důrazně přiváděl k platnosti. Celé politické a národní cítění národa — nejvyšší třídy evropsky vzdělaných a mladé ještě sociální strany vyjímám — vrcholí v Konstantinopoli a patriarchátu. Boj vedl Mistriotes jménem vrchního pastýře orthodoxní církve, jeho pojmenoval řečník před universitou »základním sloupem národa« a v sněmovně se říkalo: »Zvoní na poplach oekumenický patriarcha, pravý Basileus (král) všech Řeků!« Toť povšechná nálada národa. Ano, ve sněmovně byla tak veliká snaha zdůrazniti nadvýšenost patriarchy v Konstantinopoli, že se ujal návrh, který narazil na základní zákony mezi státem a církví. Neboť, sotvaže v oné únorové noci přijato pamětihodné rozhodnutí, že každý překlad bible záleží od svolení patriarchy, musely sněmovna i ministerium na druhý den vyslechnout od athénského metropolity i nespočetných článků denního tisku od vynikajících znalců církevního práva, že podle konkordátu z r. 1864 podobné povolení v kompetenci patriarchy vůbec nespadá, nýbrž že sama sv. synoda království je k tomu oprávněna. Paragraf přivádí možnost těžkých budoucích konfliktů mezi patriarchátem a vládou. Orthodoxní národ však bere tyto obavy na lehkou váhu. Úzký vztah k patriarchovi v Konstantinopoli je jim drahým dědictvím minulosti. Mýlí se, kdo věří, že Byzanc zemřela; právě v těchto dnech co nejzřetelněji obhájila tuhou životní svou sílu.

Čistě byzantinský je odpor proti cizině. Vulgaristům by se bylo v Řecku mnoho odpustilo, ale zasáhnutí Krumbachera, Psycharesa a Pallesa — neboť i Řekové, delší dobu v cizině žijící, považují

[1] Na př. jeho λόγοι ρητορικοί čtou se úplně v řeči, stylu a myšlenkách děl spisovatelů 12. nebo 14. století.

se za cizince — bylo neodpustitelné. Tvrzení, že tito cizinci ohrožují národ, nalezlo tím spíše souhlasu, ježto oni nezakročili pouze k vůli řeči lidové, nýbrž i k vůli překladu bible. Útok na řeč svatých knih byl útokem na samu církev a tím také na národnost. Od 4. stol. je pro každého Byzantince text Nového zákona a septuaginty nejvyšším a absolutním zřídlem náboženských poznání. Byzantince nikdy ani nenapadne vrátit se k nejprvnějšímu hebrejskému textu nebo přemýšleti o řeči historického Krista. Ani dnes není jinak: »Kristus sám tuto řeč vyvolil, aby v ní světu zjevil spasitelnou pravdu,« řekl jeden z řečníků. A jestliže vedle toho v debatách také jiný tón se ozval, že řečtina je mluvou velkých předků, řeč, jíž by mluvili bohové, kdyby se na zem vrátili, v tom si netroufáme tušit sílu moderního filhellenismu. Právě tak mluvil již Psellos. Neboť spojení obou kruhů představ modernímu západovci těžce pochopitelných byla odedne Photiova pravým charakteristikem Byzantinců. V tom smyslu chtěli Byzantinci, když tehdy Turci leželi před Konstantinopolem, raději se modlit v mohamedánské mešitě než v kostele západních Evropanů — a opětně můžeme čísti, že: »Mohamed dobyvatel se ukázal ochráncem řeckého národa.« Národ nezapomněl nikdy na katastrofu r. 1204, zničení veliké byzantinské říše Západem.

A proto bylo podporování snah vulgaristů Západem již předem spíše škodlivé než cenné! Sami ale v pravdě provedli mnoho chyb a mýlek. Nejhorší byla, že jim scházelo sjednocení. Skoro každý z těchto básníků i prosaiků měl vlastní individualitu; co však se ukázalo, že by bylo v literatuře cenným, bylo v politice škodlivé. Chybělo pevné vůdcovství. Radikálních reformujících návrhů Psycharesových nikdo nezastával; základním zanedbáváním celé historické orthografie stala se jeho řeč lidu jen cizí a snaha, přivésti národ k vědomí, že nekonečné množství tureckých i jiných cizích slov je nejlepším jeho majetkem, narazila by na odpor u každého jiného sebevědomého národa. Ovšem, že v posledním čase hledělo se získat národ od spodních vrstev zakládáním škol a tím zanedbané vynahraditi; ale tyto nové národní školy reformovaly nejen lidový jazyk, nýbrž vztahovaly se také na náboženské základní rysy novými cíli a methodami, které se s cítěním orthodoxního lidu tak málo srovnávaly, jako překlad nového zákona. Pro celé hnutí bylo osudným, že nejdříve touto cestou chtěli lid získati a že právě tam se ho dotkli, kde odpor musel býti přirozeně nejsilnější. Nedá se ale zapříti, že v posledním rozhodujícím boji byl odpor nepřirozeně vlažný; skoro se zdálo, že schází pravá víra. Jediný Palamas, hrdý a přísný jako vždy, sta-

tečně na místě setrval. Obzvláště ale v sněmovně omezila se strana vulgaristů, jak již naznačeno, jenom na obranu; nebylo ani slechu o nějakých čerstvých, veselých potyčkách proti mluvě knižní, která přece zabraňovala vzrůstu kultury, jak často připomínáno. Nikdo nechtěl býti nazýván nalliaros, sotva vulgaristou (χυδαϊστής), nejvýš ještě lidovcem (δημοτικιστής) a proti protivníkům se neuvádělo leda to, že nářečím by národ nerozdělili, že je úplně neškodné a není třeba zákonem proti němu bojovat. Taková vlažnost ale nevede k vítězstvi, zvláště když nadšení je u nepřítele.

Palamas vůbec není politikem. Tento nejjemnější a nejodušev nělejší básník, jakého jen nové Řecko mohlo dát, končil svůj dopis, hrdé vyzvání k boji, těmito slovy: »Jen ty národy žijí a pokračuji, jimž učiteli myšlení jsou básníci.« To je víra poety, ale politika žádá jiného programu.

Boj je skončen a myslím, že pro vždy. Lidové řeči řecké nezbude jiný los, než nářečím indogermánských zemí; vzrůstem vzdělání pomalu zanikne. I v Řecku učinila čistá řeč veliké pokroky. Úplně po právu mohl jeden z řečníků poukázati na to, že již ani jeden obyčejný muž neřekne ἐβγήκανε τὰ αφεντικά, nýbrž ἐξῆλθαν οἱ κύριοι.

Odehrává se zde tentýž jazykový proces jako s nářečím nizoněmeckým. Není však třeba, aby se řecký národ znepokojoval proto, jestliže se vyhne tomu, aby živou řeč zabil archaeomanií, a jestliže jí neuzavře zřídla, jež nemohou v mluvené řeči nikdy zahynouti. Dosud je však řeč spisovná v Řecku tak živá jako jinde. Také na př. ve Švýcarech vládne nářečí ještě ve velikém rozsahu v rodinách i běžných hovorech, a přece září v literatuře hvězdy spisovné řeči, jako je Gottfried Keller, Konrad Ferdinand Meyer a mn. j. Svatá povinnost k mizícímu nářečí však vzrůstá řeckému lidu: ze všech sil podporovati veliké dílo, v jehož čele stojí Polites a Chacidakis — totiž celé bohatství dnes existující lidové řeči sebrati, sepsati a prozkoumati, aby alespoň vědou zachováno, co hrobem času zkáze věnováno.

Přel. *Hrušková.*

Moderní školy ve Spojených Státech.

Píše K. Veleminský.

(Pokračování.)

III. *Škola Speyerova v New Yorku.*

V posledních letech, kdy prof. J. Dewey ze Chicaga přešel na Columbijskou universitu a tak ještě zvýšil vliv svůj na školství východních států Unie, při Kolleji učitelské byla založena nevelká škola experimentální. Tato škola Speyerova pokouší se za vedení vynikajícího profesora theorie ručních prací na kolleji F. G. Bonsera vytvořiti nový typ americké školy činné, praktické v nejvlastnějším smyslu slova.

Na rozdíl od obou škol dříve popsaných nemá výhod vnějších, výstavné a pohodlné budovy, bohatého zařízení a p. Skromně je stěsnána v tovární čtvrti na okraji města, na americké poměry až příliš zříká se komfortu. V přízemí hojně užívaná čítárna — knihovna s časopisy, příručními i zábavnými knihami, mezi nimiž naučné slovníky pro mládež zaujímají značné místo: Beach a Mc. Murry, The new students reference work (4 svazky), a Champlin. The young folks cyclopaedia. Nahlédneme-li do nevelikých tříd,[1] jichž 8 kupí se v poschodích nad sebou, zastihneme žáky při horlivé práci. Více než mluvená slova nápadna jsou návštěvníku praktická zaměstnání. Ve III. třídě na př. dělají na ručním stavu jakýsi koberec z barevných vláken podle vlastního ornamentu pastely nakresleného. Ve IV. třídě staví všichni společně forum římské z hlíny, země (pahorky), mechu a kamenů, nezapomínajíce aspoň primitivně vyznačiti chrámy, silnice, amfitheater, řečiště, vodovod, domky obytné. Patrně se tu dlouho již obírají antikou, neboť vedle nástěnných obrazů a map starověkých zdobí třídu žákovské výrobky, vázy a jiné nádobky s primitivními ornamenty žlutočernými. Pátá třída vyšla si do dílny pod střechou a všichni, hoši i děvčata, řežou právě dřevěné koše na papír.

[1] Obecná škola je tu šestitřídní, ze střední školy (šestitřídní) zařízeny jsou dosud dvě třídy; mimo to připojena dvouletá škola mateřská.

Na první pohled je poznati snahu původců této školy, aby třídy staly se tvořivým sdružením. Dali do programu ústavu nová hesla: chceme pěstovati společenskou výkonnost, chceme postihovati zájmy přítomnosti, dbáti sociálních faktorů v této demokratické škole. Budeme pečovati o výchovu konkretních myslitelů, vychovávati děti, které dovedou ovládati věci, dovedou jednati, vésti záležitosti a osoby, stejně jako abstraktně mysliti, ovládati idee. Žáci naučí se vyjádřiti své nejjemnější myšlenky a city jakýmkoli prostředkem. Slovem, Speyerova škola je zkušebnou sociální paedagogiky americké.

Originální osnova dovedně uvádí v souvislost jednotlivé předměty a stanoví také třídám, jako jsme jinde viděli, vůdčí idee. Dějepis, zeměpis, přírodní vědy, kreslení, často i zdravotnictví těsně se přimykají k nejzajímavějšímu zaměstnání školnímu, praktickému studiu života společenského a hospodářsko-průmyslového (social and industrial life). Praktická zaměstnání jsou v prvních šesti třídách všem žákům společna, teprve potom rozrůzňují se podle pohlaví. Princip praktičnosti proniká tedy vším vyučováním, ruční práce jsou zvláštním předmětem jen v míře nepatrné. Praktická látka je tříděna do šesti skupin: probírány jsou potraviny, příbytky, šaty, historické památky, nástroje a zbraně.

V první třídě nauka o společenském a hospodářském životě tvoří většinu látky učebné. Děti učí se o rodině: probírají denní činnost matky, otce a dětí pomáhajících. Při tom z papíru vystřihují rodinu, otci a matce slepují papírové židle, skládají ubrus, zástěry, tatínkovy noviny nebo i z hlíny dělají dětské hračky. Hovoříce o rodinných zábavách večerních, svátečních, o výletech, prázdninách, jmeninách a p., v písečné nádržce formují, co všechno při tom viděli doma a v přírodě. Vypravují o pracích v domácnosti, od úklidu, praní a vaření až po nákup; při tom ve škole perou a žehlí šatečky panen, dělají drobné pečivo, kreslí maminčiny výkony. Hovoří o tom, co doma jedí, jak matka zavařuje, a sami vaří ovoce pro opatrovnu, modelují plody, dělají dřevěný krámek ovocnářský a zelinářský, vystřihují tvary ovocné. Ohmatávají látky vlněné, bavlněné a hedvábné, dovídají se, proč která se hodí za tepla nebo zimy, odkud látky pocházejí a jakou vyžadují péči v hotových šatech. Prakticky cvičí se v harmonii látek: kladou vedle sebe látky na šaty, plášť nebo čepici a sestavují je do hektografovaného obrysu panny. Z hromádky vlněných kusů vyberou na šaty porcelánové loutce své a udělají je (kimono), stejně primitivní pláštík a čapku. Pak všímají si

bytu rodinného, jeho polohy, světla, okolí, jednotlivých světnic a staviva, práce zednikovy, tesařovy, malířovy, instalatérovy. A zase hravě znázorňují tyčinkami nebo kostkami, škatulkami vznik bytu, vyříznou dveře a okna, udělají střechu pokrytou napuštěnou lepenkou a pískem, cihly z hlíny na komín a p.

Od rodiny přecházejí do veřejného života k obchodům, v nichž možno koupiti nábytek, šaty, potraviny, uhlí. Po návštěvách obchodů pokoušejí se dělati primitivní nábytek nebo zařízení krámů, vyhledají za městem i farmu, aby ji aspoň v písku napodobili.

Ve druhé třídě všímají si hlavně veřejného života občanského, při čemž primitivní stav srovnávají s nynějším. Tak ve spojení s přírodopisnou látkou probírají potraviny zvířecí a rostlinné: jak jich dobývá farmář, jak upravují je v domácnosti, konservují v továrnách, jak jsou dováženy do měst. Poznávají rozdíly příbytků pro jednu nebo více rodin, ve městě nebo na venkově, ze dřeva, kamene, cihel, cementu, železa; jsou nabádáni, aby pomáhali v domácnostech uklízeti, stláti, čistiti. Stejně učí se ve spojení s přírodopisem o udržování šatstva a prádla, o šití, praní, žehlení, o práci krejčího v dílně nebo továrně.

Přecházejíce k rozhovorům o obci všímají si ovšem především svého města, počtu obyvatelstva, jeho národností, úkolů požárních, bezpečnostních, zdravotních (sadů, vodovodů, zametání ulic), výchovných, dopravních a soudních. Mluví o základech správy městské, o účelu voleb a p. Žáci jsou poučeni, jak užiti požárních signálů nebo telefonu, jak je hasičská stanice zařízena, jak možno zvyšovati bezpečnost požární od dětství (pozor na plyn, petrolej, líh, papírové odpadky a p.), jaký účel mají požární schodiště a školní poplachy.[1] Stejně poznávají úkoly policejních zřízenců, i těch, kdo regulují pouliční frekvenci, konají službu na koních, na kolech, v přístavech, jako detektivové a zdravotní dozorci. Slyší o organisaci policejní, o okrscích a přiděleném mužstvu, o povolávání policie při nějaké události, o součinnosti s ní.

Rovněž mají občané, příští voličové samosprávy obecní i státní, mají věděti, jaké jsou úkoly zdravotní služby velkoměstské: v soukromých i veřejných budovách, továrnách, školách, tržištích a ulicích zamezuje vše, co ohrožuje veřejné zdraví, zakazuje prodej špatných potravin, zvláště mléka a masa, přehlíží nakažlivé nemoci, provádí isolaci a desinfekci. Žáci jsou poučeni o účelu těchto výkonů a dovídají se,

[1] V New Yorku bývají časté požáry, proto školy všemožně na nebezpečí pamatují častými poplachy, ohnivzdornou budovou a p.

jak sami mohou čeliti nákaze a udržovati zdraví své, jak pečuje o ně škola, její lékař a ošetřovatelka. Poznávají účel a organisaci čištění ulic, úkoly a pomůcky zametačů, strojových kartáčů, popelářů, zužitkování odpadků, jest jim připomenuto, jak by sami mohli podporovati veřejný pořádek. Hovoří o účelu a správě parků, o ochraně trávy, květin, zvířat; stejně o zaopatřování vody, o udržování vodovodů, o dopravě, pouličních, zvýšených, podzemních drahách, vlacích, parnících, automobilech a obyčejných povozech — žáky nemálo baví vypravování o stavbě trati železniční, o nákladu jejím a p. Nabývají poučení o prostředcích vzdělávacích, o druzích škol a jich vydržování, o veřejných knihovnách, novinách a časopisech, o hlavních museích, divadlech, koncertních síních, botanických a zoologických zahradách, o kostelích. Posléze vycházejí z rodného města do širé vlasti své: mluví o svém státu, hlavním městě, guvernérovi a jiných hodnostářích, o volbách lidových; o Spojených Státech, presidentovi, jeho úkolech, o zákonodárcích; o poštovnictví, výkonech na poštovním úřadě, o známkách, listonoši, dopravě poštovních zásilek.

Po takovém rozhledu do přítomnosti mysli žáků jsou obráceny k začátkům civilisace: jak potravu opatřoval a upravoval si pračlověk i člověk jeskynní, jaký měl příbytek a zařízení v něm, co si dovedl vyrobiti, jaké šatstvo opatřovali a opatřují si přírodní národové, jak nabývali vědomostí a pokračovali. Děti samy napodobují některé z těchto prací: suší, nasolují potraviny, konservují v cukru, octu, pekou v popelu, vaří ve vodě zahřáté horkými kameny, společně dělají primitivní obydlí, zařizují je a hospodaří v malé domácnosti, upravují rohože, kožešiny, primitivní šatstvo, košíky, modelují mísy, dělají náčiní ze dřeva, kostí, kamene, z řemenů a vláken, kladivem a nožem počínaje. Něco také znázorňují v písku; žně na farmě, městský vodovod, jeskyně, stany přírodních národů.

Ve třetí třídě vyučování týká se života loveckého a rybářského, pastýřského, jakož i prvopočátků rolnictví a obchodu. Tak zábavně utvořen přechod k vlastní době historické. Americké děti mají znázorněn život lovecko-rybářský v Indiánech, ve skalních obyvatelích jihozápadu amerického a v Eskymácích.

Pro patriarchální dobu pastýřskou nalézají vhodný obraz v dějinách židovských od doby Abrahamovy až po zánik samostatné říše. Po způsobu americkém čítárna školní je opatřena populárními spisy o těchto předmětech pro mládež i učitele, takže k činnosti ve třídě pojí se horlivá četba, debatty a p. Tyto pomocné spisy v dalších třídách jsou čteny, probírány i při vyučování.

S líčením primitivního života souvisí obvyklá látka praktická: rozhovor o mléku a výrobě másla, sýra a p. K životu loveckému druží se poučení o potravinách indiánských, zvláště tykvi a kukuřici, o uchovávání potravin kdysi a nyní na trhu new yorském, k životu pastevců zmínka o potravinách židovských, nekvašeném chlebu, čočce a p. Žáci pokoušejí se dělati některé z těchto potravin. Stejně poznávají a napodobují wigwamy indiánské a jejich zařízení, příbytky eskymácké i stany kočovníků židovských, pece jejich. Život pastýřský nabádá pohovořiti o zpracování vlny, její ceně a přednostech, barvivech, předení, tkaní, textilnictví vůbec; praktické pokusy žáků pojí se k výkladům. Historický rozhled vede k poznání obrazového, klínového písma, papirusových a pergamenových svitků, začátků abecedy. I zde se naskytne leccos pro žákovské práce (svitky pro dramatisaci příběhů židovských a j.).

Potřebné předměty primitivních národů, košíky, hliněné nádoby, měchy a skřínky volají po napodobení, stejně jako baví drtiti zrní, upravovati kanoe aspoň papírové, saně, bráti do rukou nástroje rolnické a p.

Ve čtvrté třídě jsou zužitkovány pro přítomný život řecké a římské dějiny. Příklad řecký (olympiády) zasahuje i do vyučování tělocvičného. Aby vzdálená kultura byla přiblížena, učitel přečte nebo vypravuje úryvky z klassických děl, na příklad ze Sofoklovy Antigony a po případě nějaký výjev s nimi sehraje. Hojná literatura pro mládež studium antického života prohlubuje.

Zeměpis zavádí žáky do širého světa, aby hospodářský život vlasti náležitě pochopili a ocenili. Je to tedy především vyprávění o životě a význačných zaměstnáních jednotlivých národů. Tak jednajíce o Americe mluví o lovu tresek, ústřic a lososů, o pěstování bavlny a rýže, o pštrosích farmách v Kalifornii, o dřevaření, o pěstování kávy v Mexiku, o sbírání gumy v Brasilii, o dobytkářství v Argentině. Do zeměpisu Evropy uvádějí popisem mořské cesty, nožířství anglického, rybářství norského a hollandského, obilnictví ruského, květinářství a sýrařství hollandského, hračkářství německého, hedvábnictví francouzského, hodinářství a výroby čokolády švýcarské, makaronů italských. Z afrického života zajímá sbírání slonoviny a diamantů, z asijského pestré výjevy Knihy džunglí, lov perel, sbírání čaje, pěstování konopí, z austrálského život klokanův. Přehled obchodu zámořského doplňuje spolu s četbou uvedení do zeměpisu světového.

Poučení o potravinách, obydlí, šatstvu a p. přimyká se k této látce. Žáci dovědí se o výživnosti vajec a různé úpravě jejich ve světě, o škrobu, výrobě jeho a výživnosti škrobovin, rýže, makaronů, o výživnosti a úpravě ryb, ústřic, o původu a továrni úpravě kakaa i čokolády. Tak jest jim možno vysvětliti základy rozumného lístku jídelního a udělati s nimi pokus, aby upravili jednoduchý oběd. Poznávají stavbu řeckých a římských domů, dřevařství dřívější i nynější, výrobu beden a skříní; sami dělají aspoň drobné modely. Při šatstvu všímají si pěstování a zpracování hedvábí, výroby pleteného zboží, látek, plsti, základů šití šatů (na př. řeckých), zpracování kůže. Pěstují po případě sami kuklu bource morušového, upletou žínku, nastříhají šatečky pro pannu a školní vlajky, upraví si někdy také řecké roucho (pro dramatisaci) a kožený lístek. V retrospektivním oddílu seznamují se s abecedou foenickou, s římskými voskovými destičkami, s vazbou knih, kterou hledí sami napodobiti. Stejně napodobují džbány antické, pletou rákosové košíky a dělají bedničky.

Ve spojení s naukou o strojích z hodin přírodovědeckých probírají čerpadla, pumpy, větrné mlýny, rumpály kotevní, veslové lodi, římské vodovody, klenby, kolo hrnčířské, ve škole pak dělají sami větrné mlýny.

V dějepise v páté třídě přichází na řadu pád říše římské a vstup Germánstva do dějin světových se všemi zjevy průvodnými, feudalismem, rytířstvím a p. V zeměpise pak jest obrácena pozornost na hospodářský zeměpis severní Ameriky. Látka je probírána podle velikých skupin: zemědělství (obilí, kukuřice, cukr, seno, rýže, tropické plodiny, tabák), dobytkářství, hornictví, dřevařství, průmyslu, obchodu, přistěhovalectví, kolonií, poštovnictví, k tomu druží se poměry Kanady, Mexika, střední Ameriky a posléze poučení o povrchu severní Ameriky — vše se zřetelem na techniku jednotlivých oborů. Zevrubně poznávají žáci zařízení mlýnů, úpravu chleba a jiného pečiva, slyší o chovu dobytka a o zásobování měst masem z ústředních jatek, o výrobě cukru, o zelinářství, koření a p. Sami se snaží vyrobiti řepný cukr i zmrzlinu a navštíví tržnici, aby poznali části masa, ceny jeho i obchod se zeleninou.

Ve spojení se zeměpisem stopují stavby hradní a jich zařízení, ve spojení se zeměpisem dřevařský průmysl, výrobu nábytku, vozů, bednářství, natírání a napouštění dřev a p. Sami žáci vyrobí model hradu, koš na papír a rámec. Stejně studují hedvábnický průmysl, ceny látek, textilní průmysl a jeho zvláštnosti, poměry dělnictva do-

spělého i nedospělého, výrobu šatů ve velkém i malém, při čemž sestavují si roční rozpočet na šaty, cvičí se v drobných správkách, poznávají výrobu obuvi, kůže a jejich napodobeniny. Mluví o čínském vynálezu papíru, o jeho rozšíření za válek křižáckých, o písařském umění středověkém, černi a inkoustu, o moderní výrobě papíru, o knihovnách a jejich užívání. Pokoušejí se sami udělati pergament, inkoust, brkové péro, illuminované písmo, papír ze dřeva a hadrů, bibliografii čtených knih, zásuvku na lístkový katalog se všemi potřebami. Výklad o americkém průmyslu keramickém doprovázejí výrobou desky ozdobené glasurovaným ornamentem. Ze strojů žáci poznávají zdvihadla od jeřábů po lifty, křesla holičská, hydraulický lis, řemeny a transmisse, vodní motory. Studují různé soustavy hodin, od slunečních po nástěnné, dvoukolky a převody. Ve spojení s naukou o kovech v přírodopise učí se o lití kovů, kalení, vynálezech Bessemerových; o stlačeném vzduchu, stlačených plynech a p. Pokoušejí se uliti těžítko a sestrojiti sluneční hodiny.

Šestá třída stopuje v dějinách vývoj moci anglické od křižáckých válek po kolonisaci americkou, v zeměpise hospodářské poměry jižní Ameriky a Evropy ve vztahu ke Spojeným Státům, všímá si na př. zemí evropských, odkud nejvíce přistěhovalců přichází. — V hospodářsko-průmyslové nauce obírá se přípravou těsta, kynutím, cenou a výživností pečiva, čaje, kávy, kakaa, výrobou svíček a mýdla. Žáci dělají pečiva, mýdlo a svíčky dle možnosti. Vývoj amerických bytů až po dobu nejnovější dává podnět k studiu moderních vymožeností, osvětlování elektrického, plynového, petrolejového, svíčkového, instalačních prací a j. Police na knihy a model staroamerického domu zakončuje tuto kapitolu. Průmysl lnářský převádí zájem do oblasti strojů, k umělým výtvorům textilním, krajkám, barveným a vyšívaným látkám, šicím strojům, výrobě gumové obuvi a plášťů. Žáci zkoumají přízi, přenášejí pomocí tiskátek ornamenty na látku, barví hadry na koberce, pokoušejí se pracovati na stavu, na šicím stroji, spraviti si pletené předměty a p. Odtud je snadný přechod k vývoji knihtiskařství a jeho technik, od dřevorytu po fotozinkografii, k poučení, jak udržovati knihy a zacházeti s nimi. Žáci zkusí vysázeti nějaký tiskopis, udělati dřevoryt, reprodukční desku, opravovati knihy poškozené a j. Pokračujíce ve studiu keramických výrobků poznávají práce italské, francouzské, německé a anglické: seznamují se s kartonáží jako ženským průmyslem, s výrobou cementových květináčů, s pracemi v cementu vůbec, s tepáním mědi a p. Při tom dělají polévanou mísu, reliefní výzdobu na výrobku

z hlíny, škatuli na kapesníky nebo rukavičky, uvnitř vylepenou, cementový květináč, podnos měděný, misku měděnou s leptanými ozdobami. V nauce o strojích soustředí zájem na dílnu tesařsko-truhlářskou, na její pomůcky ruční i jednoduché stroje, a dospívají posléze k epoše velikých vynálezů mechanických: parních, textilních strojů, železnic, parolodí, elektrických zvonků, telegrafu, kabelu, jiskrového telegrafu, telefonu, dynam, elektr. vozů, automobilů, aeroplanů, elektr. osvětlování, pump, zámků, hospodářských strojů. Vděčně vzpomínají řady amerických vynálezců, kteří jsou hlavními původci tohoto prudkého rozvoje. Nabývají poučení o teploměru, tlakoměru, o přístrojích na měření vlhkosti ve vzduchu, na měření směru větru, o vývoji dopravních prostředků, vedení plynů, instalaci, o kamnech, topení ústředním, i o zdokonalených dělech, puškách a prachu. Prakticky se cvičí zavádějíce dráty pro elektrický zvonek nebo telefon, dělajíce jednoduchý motor, čistíce šicí stroje, dělajíce barometr, skiametr, střelný prach a j.

Tak poskytla obecná škola bohatou příležitost rozhlédnouti se po praktickém životě. Teprve nyní odlučují se žáci podle pohlaví, hoši aby nabyli přesnějšího výcviku v ručních pracích, děvčata aby se připravovala na domácnost.

V sedmé a osmé třídě, vlastně první a druhé třídě školy střední, dějepis jest věnován minulosti Spojených Států od doby kolonisační až po dobu přítomnou. Studium ústavy vede k hlubšímu poznání veřejného života současného a jeho tendencí. Politický zeměpis Asie, Afriky a Australie v jejich vztazích k severoamerické unii, jakož i fysikální a hospodářský zeměpis vlasti, završholují látku dřívějších let. Základy biologie, fysiky a chemie připravují porozumění pro materiál i činnost v dílnách, kuchyních a laboratořích.

Hoši jsou zaměstnáni v dílně tak, že práci ve dřevě nebo cementu je věnováno týdně 90 minut, tiskárně 90 minut a konstruktivnímu kreslení 60 minut. Ze dřeva dělají věci přímo potřebné, pouzdra pro žáky první třídy, poličky na knihy pro vánoční prodej, podnos pro jídelnu, jednoduché rámy na dárky vánoční, hračky pro děti v opatrovně, židle a stoly, z cementu sesílenou zeď pro hřiště na střeše, květináče do jídelny. Tak učí se užívati základních nástrojů, spojovati, slepovati materiál, hladiti a barviti jej, mísiti a formovati cement. I v tiskárně sázejí žáci věci potřebné, lístky, programy, brožury, jež tisknou pak ručním strojem. Přípravné kresby pro práci dílenskou jsou vhodnými návrhy konstrukce, výzdoby i barvy; náčrtky tužkové nebo uhlové jsou průpravou detailovaného rysu.

Dívky 4 hodiny týdenní pracují v kuchyni a šicí síni. Jsou poučovány o látkách a šatech, o pokrmech, výživě a zdravotnictví, o aesthetických problemech osobního zjevu i domácnosti. Nejzajímavější novotou je kurs aesthetický, o volbě a úpravě šatů, jakož i o zařízení domácnosti. Praktičtí Američané pamatují i na výpočty nájemného, vedou žákyně do volných bytů v sousedství, aby cvičily se ve volbě, a do výstav vzorných interieurů.

Jen prostřed ruchu průmyslového, v ovzduší, kde stroje jsou tak význačnými spolutvůrci kultury národní, mohl vzniknouti plán školy Speyerovy. Chce vědomě zachycovati přítomnost, přenésti do vyučování všechny její podstatné složky, tedy i produktivní práci hospodářskou. Zdar pokusu podporuje zřejmá záliba mládeže pro tyto problemy. V Americe nikoho nepřekvapí, učí-li škola hocha začátkům šití, děvče dovednostem mužským. Američané nejen pevně věří, že člověk se nemá styděti za žádnou práci — pro ně ani není prací v našem smyslu mužských nebo ženských — nýbrž požadují od řádného občana, aby si věděl ve všem rady, aby osvědčil všude svou obratnost. »Help your self«, pomoz si sám, ozývá se v americkém životě na každém kroku. Evropané obyčejně vidí v tom jen sklon k dilletantství, povrchnosti. Pravda, našim tradicím vychovatelským by odpovídalo zúžiti ve škole okruh praktických cviků, každou složku dovésti k dokonalosti a vytříbenosti. Americký postup je dětštější, přiměřenější mládí, touze po činnosti i rozmanitosti.

Osnova Speyerovy školy v podrobnostech výborně vystihuje záliby mládeže hned od prvního stupně: vybírá přirozeným postupem věci z denního života velkoměstského, od rodiny k pouličnímu ruchu, požárnímu shonu, pestré rozmanitosti v tržnici a parku, činnosti strážníkově atd. Co na jiných školách amerických snaží se dělati příležitostně, na evropských bohužel jen výjimečně, to Speyerova škola (místy duchaplně) usoustavňuje ve velkých rysech, podávajíc ve svém programu hojně látky na vybranou a na vyzkoušení. Kdežto škola Ethické kultury a Horace Manna slouží přítomnosti, Speyerova škola jest průkopníkem budoucnosti. Chce v novém typu americké školy činné zdůrazniti výchovné prvky technické kultury. Žák obecné školy má přijíti do styku se všemi obory produktivní činnosti lidské. Tak nabývá všechna práce školská konkretních základů a přirozené souvislosti. Škola Speyerova jest nejvýraznějším představitelem americké praktičnosti v oboru vychovatelském.

(Dokončení.)

J. B. van Helmont.

Napsal Dr. Em. Rádl.

(Dokončení)

8. *Síly.*

Přírodní dějství jest Helmontovi vývojem a zánikem nekonečně mnohých bytostí, duchů, hvězd, skal, kamenů, rostlin, zvířat atd. Slepých příčin, t. j. příčin vůbec, které by popoháněly dějství bez ohledu k nějakému vyššímu celku, tedy náhodou a bez účelu, van Helmont neznal; rozeznává jedině síly individuální, které jsou specifickými vlastnostmi jednotlivých bytostí. Síly vůbec, pokud o nich píše, značí mu jen abstraktní jméno pro mnoho různých sil jednotlivých. Dnešní vědu zajímá na silách na prvním místě jejich velikost (kvantum): proto se tak zdůrazňuje měření síly, práce, energie, ekvivalenty jednotlivých energií, zákon o zachování sil atd. Nás zajímá fakt, že síla, utajená v potravě, projevuje se pohybem svalovým, přenáší se na kámen rukou vržený a na podklad, na který kámen dopadne. Van Helmont posuzoval dějství s jiného stanoviska: energie, utajená v potravě, žije podle něho svým speciálním životem; vzniká, rozvíjí se a umírá; síla svalová jest jiná síla, jejich specifické zákony jsou docela jiné, než zákony oné chemické energie v potravě, a rozvíjejí se samy pro sebe, ovšem v korrelaci (v harmonii) se silou potravy; v kamenu opět žije jiná síla atd. Koňskou silou v jeho smyslu by nebylo (jako jest nám) kvantum (t. j. 75 kgm), nýbrž charakteristický způsob, jakým se uplatňuje síla koňská na rozdíl od síly na př. psí nebo lidské. Každá bytost má jiný charakter, a pokud jej má, má každá jinou sílu. Jest tedy van Helmontova dynamika důsledně vitalistická a individualistická.

Jako my roztřiďujeme zvířata ve skupiny, rozeznávajíce na př. obratlovce, ssavce, šelmy atd., tak třídil Helmont síly. Nejvšeobecnější silou mu byl »blas« (jméno si sám utvořil, patrně analogicky k slovu gas) a znamená asi »van« (od vanouti), t. j. sílu vůbec,[1]

[1] »Ein Trieb sowohl zu Bewegungs- als zu Änderungsfällen.« S. 970.

anebo naši energii mechanickou. Blas se jeví na př. v pohybu věcí, v působení závaží, ve větším, menším odporu, jaký kladou pevné hmoty (tvrdost), v účincích tlačící ruky, tepajícího kladiva, bodající jehly;[1] také vanutí větru a povětrnostní změny sem patří.[2] Ale jen umělou abstrakcí docházíme toho, že jmenujeme stisknutí ruky stejným jménem jako van větru, neboť vskutku jsou obě tyto síly úryvky zcela různých dějství, a tedy zcela různých vývojů sil.

Konkrétnější než blas jest Helmontovi k v a s (fermentum, Urheb, natürlicher Sauerteig), síla to přírodní (nikoli hmota!), která způsobuje proměny, dnes chemickými zvané. Projevem kvasu jest kvašení šťáv, kysání chleba, trávení v žaludku, okysličování krve, vznik rostliny ze semene, tvoření krystalů a nerostných hmot vůbec. Kvas jest v půdě, ve vzduchu, ve vodě, v živém těle, a jest zase v každé věci jiný;[3] kvas to jest, který tvoří z vody všechny věci (t. j. všechny věci vznikají z vody chemickou proměnou).

Kolik věcí, tolik jest různých kvasů, a v každé věci zase tolik kvasů, kolik samostatných dějů: v srdci působí jiný kvas než v žaludku, jiný jest ve svalech a jiný způsobuje v děloze rozvoj zárodku. V zemi prý jest nevyčerpatelné zřídlo kvasu všeobecného, ze kterého se pak chemickým dějstvím differencují kvasy speciální.

Nerosty, rostliny a jednodušší zvířata kvasí prý přímo ze země a nemají zapotřebí pohlavního rozmnožování, které jest jen nejvyšším zvířatům a člověku vlastní; ale počátkem všech věcí, nerostů jako rostlin, jako zvířat, jest nová síla, s e m e n o. Tímto slovem nerozuměj hmotu, ne semeno žitné, ani sperma, nebo vajíčko živočišné,[4] nýbrž dynamický začátek vznikající věci, sílu, která už jest hotova, aby se rozvinula v dospělý tvar. Semenem lidským jest tedy napětí vajíčka (a spermatu), tíhnoucího k vývoji. Kolik jest ve světě samostatných bytostí, které se vyvíjejí, tolik jest různých semen. Protože nemoci jsou Helmontovi bytostmi svého druhu, mají i nemoci[5] svá semena (t. j. v moderním názvosloví inkubační období nemoci), kdy tělo již jest nemocno, ale vlastnosti nemoci se ještě neprojevily. V těle jest semen tolik, kolik samostatných ústrojů.[6]

[1] S. 816. [2] S. 112.

[3] »Da hat er (der Schöpfer) so viel Urheben in dieselbe (die Erde) gesetzet, als Früchte aus ihr zu erwarten sind.« S. 34. — »So ist demnach der Urheb der ursprüngliche Anfang der Dinge; eine Kraft, so in die Erde oder in die Örter gelegt ist.« S. 35.

[4] S. 153. [5] »Der sichtbare Samen ist aber nur gleichsam wie die Hülse und Schale des rechten lebenden und inwendigen Samens.« S. 40.

[6] S. 966.

Novodobá přírodní filosofie nemá pojmu ekvivalentního »semenům věcí« Helmontovým. Nejblíže jim stojí jednak semena rostlinná, vajíčko a sperma živočišné, a pak hypothetičtí nositelé dědičných vlastností, které Darwin nazýval germmulemi, Weismann idanty atp., a chromosomy jaderné. Všechny tyto moderní pojmy znamenají však materiál, který Helmont považoval za věc vedlejší.

Jiného druhu individuální silou jest Helmontovi a r c h e u s. Pojem i jméno pochází od Paracelsa; kdežto však tento psal o archeu jen porůznu a jakoby mimochodem, Helmontovi jest tento pojem středem jeho vitalismu. Paracelsovi byl »archaeus« životním principem, který si tělo staví, řídí jeho vývoj, pohyby, trávení, vůbec všechny reakce, a který bojuje proti úkladům nemocí. Van Helmont měl o archeu tutéž představu. Viděl, jak příroda jest plna snahy po vystavění konkrétních věcí, krystalů, kovů, rostlin, zvířat, lidí a částí jejich těla, jak rostliny a zvířata jsou na počátku svého vzniku neforemné, ponenáhlu se rozlišují v složitější a složitější tvary, udržují se na životě, shánějíce potravu, upravujíce ji v látky tělu potřebné, a řídíce ji do části těla, které právě živeny býti mají; viděl, jak živá těla překonávají překážky vnější i vnitřní a bojují proti nemocem; činitele, který toto vše způsobuje, nazval archeem. Archeus jest prý jakýs oživený plyn (gas), pro který se tehdy vůbec užívalo[1] jména spiritus (Lebensgeist), jest to polohmota, poloduch, jakoby krev nejjemnějšího druhu. Tvoří se prý v srdci, odkud vyzařuje do celého těla, ale v každém ústrojí se upravuje v archea zvláštního, pro tento ústroj význačného; v mozku se mění ve fantasii a v pamět, v očích ve zrak, v uších v sluch atd. Do srdce vnikne spiritus z plic krví, která jej zachytila v plicích při dýchání; ale není to prostý venkovský vzduch, nýbrž tvoří se kvašením z krve vzduchem proniknuté; jest to přejemný jakýs vzduch nebes, podobný světlu.[2]

Archeus jest prý vnitřním strůjcem těla,[3] který jakoby měl vědomost všeho, čeho jest k životu jedincovu zapotřebí.[4] Každé dějství, které se uskutečňuje dle jednotného zákona, má svého archea. Archeus rostliny jest ten činitel, který řídí její přijímání potravy, který dává tvar jejím listům, který tlačí její kořeny do země a stonek vzhůru, který zaceluje utržené rány, ve dne květy rozvíjí a v noci zavírá. Archeem jest ovládán život lidský, neboť jest projevem jedi-

[1] S. 966, 909, 149. [2] »die allersubtilste Himmelsluft.« S. 232. [3] »Inwendiger Werkmeister der Samen.« S. 40. [4] »ein Schatten oder Schemen des Menschen mit voller Wissenschaft von allen Dingen, die vonnöten sein zu seinem Trieb und Regiment.« S. 41.

nečné individuality: archeem jest řízen vzrůst krystalu, neboť i na tom jest viděti jednotnou zákonitost; ale také činnost srdce, žaludku, mozku jest ovládána zvláštním archeem, neboť každý z těchto úkonů se také řídí zvláštními pravidly. I jest v těle lidském velká hierarchie archeů, z nichž nejvyšší jest řídič, kormidelník celého těla, t. zv. archeus influus; jemu podrobeni jsou archeové jednotlivých ústrojů (archei insiti), kterých jest tolik, kolik ústrojů. Také každá nemoc má svého archea, který řídí její průběh; tuk na nepravém místě těla se na př. tvoří omylem vrchního archea, když tukotvorný archeus se dostal na falešné místo.[1]

Jest viděti, že pojem archea jest pojmem vitalistickým; jest analogickým Aristotelovu pojmu formy (eidos), třebas toho Helmont neuznával, domnívaje se ve své slabé znalosti autorů, že Aristoteles byl mechanista;[2] od Aristotelova pojmu se Helmontův liší však tím, že Aristotelova »forma« jest (ve smyslu moderního názvosloví) jednak formou, t. j. strukturovým zákonem, jednak silou, t. j. pudem po jeho uskutečnění, kdežto Helmont archeem rozumí jen tento pud a pro tento jednotný princip každé bytosti zavádí jiný pojem, pojem i d e y.

Už výklady předcházejících odstavců, zvláště rozbor noëtiky Helmontovy, ukazují, že van Helmont byl idealista. Jeho idealism se však podstatně lišil od moderního, pokantovského idealismu. Kant odůvodňoval svůj idealism rozborem logických vlastností ducha lidského, zvláštní theorií poznání (která jest jakous filosofií logiky) a dal mu silné zabarvení subjektivistické, které se tím projevuje, že pokantovská filosofie ráda se obírá myšlenkou, že jedině já, subjekt, jsem reální a všechno ostatní že jest jen »mojí představou«. Proto se v pokantovské filosofii správnost idealismu dokazuje většinou abstraktní analysou poznávacích schopností lidských a užívá se často slov idealism a subjektivism záměnou.[3]

Idealism předkantovský jest zásadně jiný, idealism Leibnicův, Platonův a van Helmontův jest naivním, t. j. nehledaným přesvědčením, že v přírodě vládne duch, idea; rozuměj ideou nikoli subjektivní představu o světě a o jeho částech, nýbrž rozuměj ji tak, jak ji chápou historikové, když píší o idei státu rakouského, nebo o husit-

[1] S 42.

[2] Že Helmont neprávem své učení stavěl proti Aristotelovu, ukazuje dobře H. Driesch v Der Vitalismus als Geschichte u. Lehre. S. 23.

[3] Proto se také tak těžko rozumívá, jak může být Masaryk realistou a zároveň idealistou, a nechápe se, že svůj idealism odůvodňuje rozborem fakt.

ství, o křesťanství, o duchu zákonů římských, o antice, o myšlence básně, obrazu, knihy; antikou označují d u c h a klasických dějin, husitstvím m y š l e n k u, která určovala dějiny našeho národa; ideou státu rakouského není ani ústava, ani panovník, ani národové, ani spisy, není nic materiálního, jest něco nedefinovatelného, c o s e d á j e n ž i v o u z k u š e n o s t í p o z n a t. Idea jest tedy předmětem zkušenosti, názoru a dokonce není ničím vylogisovaným ani subjektivním. V tomtéž smyslu jest ideou člověka jeho charakter projevující se v jeho činech; ideou stroje princip, podle kterého jest konstruován, ideou oka jeho plán.

Tento realistický, zkušenostní, naivní idealism jest idealismem Helmontovým. V něm myšlenka, idea, jest věcí, kterou mohu druhému ukázat, která působí na (vnímavé) lidi, která má osudy svého druhu, neboť vzniká určitým způsobem, vrcholí docházejíc nejvyššího stupně rozvoje a zaniká. V tomto smyslu Helmont učí, že idey vznikají, když se nějaký pomysl vtělí (impregnace) ve hmotu: dokud jen povrchně myslíme na to, ono, máme jen hluchou představu v hlavě,[1] která nic nemůže, jsouc jen jakoby mozkovým výparem. Proto jsou prý dětské nápady neúčinné, že vznikají jen v mozku, bez organické souvislosti s činností celého těla; jen takové myšlenky nabudou životní moci, které se v jedno slijí s jednotnou tendencí těla. Tak představa nápěvu jest neúčinna u člověka hudby neznalého; teprv když cvikem vštípí ideu onoho nápěvu svému tělu, umí melodii tu zahrát; pak idea stane se skutkem.[2]

Zdroj idejí a způsob, jakým do života vstupují, jest dle Helmonta zkušenosti nedostupný; jsou kdesi v nadsmyslném světě, o kterém Plato psal, a odtamtud je zachycuje intuice lidí, zvířat, rostlin a všech jednotlivin vůbec.[3] Bytosti mají totiž disposice k jistým ideím a náraz nějaký zvenčí způsobí, že idea se probudí a začne působit, růst a se rozvíjeti. Jak vzniká idea uměleckého díla, vědeckého objevu, idea politická? Nikdo to neví; jakási náhoda, shodná příležitost otřásla myslí schopného člověka; myšlenka, napřed nejasná se v něm zvedla, rostla a rostla, nutila jej k činům až se rozvinula v událost. Nejen člověk prý tvoří tímto způsobem idey, nýbrž i rostlina, když staví léčivé šťávy dle určitých pravidel, zvíře, když si staví své živé tělo, i kámen tvoří ideu, t. j. objevuje cosi nového, dosud nebývalého.

[1] »ein bloßes eingebildetes Wesen und Unding.« S. 662.

[2] S. 595.

[3] »aus der durch den Verstand intelligiblen Welt.« S. 594.

ideu, podle které jest stavěn a podle které působí.[1] Každá věc má svoji ideu a složité přírodniny jich mají mnoho. Každý vstup idey do života jest aktem stvoření: když Bůh stvořil svět slovem fiat! tu poprvé idea se stala z pomyslu živou skutečností a od té doby podobným způsobem pomysly se stávají skutkem.[2]

Idey mohou působiti jen v konkrétních jednotlivinách; ale Helmont se domnívá, že mohou z nich také vystoupiti, šířiti se prostorem a vniknouti do jiných věcí, kde se začnou pak rozvíjeti; věří, že hvězdy tvoří zvláštní choroboplodné idey, sálají je na zem a šíří tak mezi lidmi mor.[3] V těchto výkladech ostatně jest u Helmonta nejistota; není jasno, domnívá-li se, musí-li býti napřed každá idea uvědomělým pomyslem, aby pak teprv se stala podvědomým činitelem, či zda vědomé představy jsou jen nahodilým osudem některých ideí, které jinak zůstávají pod prahem vědomí, či je-li uvědomění jejich vyvrcholením.

Nejspíše ještě se dají Helmontovy výklady pochopiti ve smyslu prvním, že totiž idey s počátku jsou uvědomělé (ať v mysli lidské, ať v mysli Stvořitelově) a pak teprv sestupují do podvědoma, stávajíce se působivým plánem dějství.

Nejvíce Helmont využil nauky o ideách v theorii o nemocech. Moderní názor, podle kterého nemoc jest poruchou zdraví, tedy něčím pouze negativním, pouze vlastností pozorovanou na těle, jen speciálním procesem životním, a podle kterého jsou ponenáhlé a pouze kvantitativní přechody mezi zdravím a mezi nemocí, velmi se příčil Helmontovi; odsuzoval jej jako pohanský názor Galenův a Aristotelův. Zdraví, t. j. normální činnost tělesná byla mu výsledkem správy těla archeem; každá nemoc byla mu však také bytostí samostatnou,[4] jakýms cizopasníkem, který se v těle zahnízdil a ovládán jest svým archeem. Kolik nemocí, tolik různých archeů a tolik různých ideí nemoci, t. j. plánů, podle kterých se nemoci v těle vyvíjejí. Člověk (anebo některý jeho ústroj) utvoří si představu nemoci, na př. tehdy, když ze samého strachu před onemocněním pořád na nemoc myslí. Představa vtiskne se životnímu plynu a stane se tak působivou ideou; archeus těla se tím podráždí, začne zuřit (odtud zimnice a horečka) a tvoří jed, kterým otravuje ústroje; tak

[1] »Und ist also aus diesem allem klar zu sehen, nicht nur daß in desen Gedankenbildern (idea) eine überaus starke Kraft zu wirken stecke: sondern auch, weil sie sämlich sind, daß sie natürlicher Weise alles durchdringen und wirken . . .« S. 964. [2] S. 594. [3] S. 975.

[4] »ein natürliches Wesen, so von einem Wesen herkommt.« S. 676.

prý povstane onemocnění morové, tak prý také vznikne na př. rakovina v prsou. Nemoci prý povstávají dvojím způsobem; buďto tkví od narození v organismu jako disposice, jako náchylnosti k onemocnění, byvše takto zděděny po rodičích, anebo se získávají myšlenkami (vědomými i podvědomými) a podle živosti myšlenky se řídí také intensita nemoci. —

I rozeznává Helmont celkem tyto síly: blas, kvas, semena věcí, archey, idey (a duši lidskou, o které se později zmíním). Žádná z nich nepřešla do moderní vědy, neboť všechny jsou v zásadě silami vitalistickými, kdežto dnes se uznávají právě naopak jen mechanicko-fysikální síly. Všimněme si, že síly Helmontovy tvoří hierarchii bytostí podobnou soustavě živočišné; poměr blasu, kvasu a archea jest týž jako poměr obratlovce, ssavce, šelmy. Helmont si této deskriptivní vlastnosti svých sil vědom nebyl, ani nikde neukazuje výslovně na jejich hierarchii, byl však nevědomky tak důsledným přívržencem dynamické filosofie přírodní, že tato hierarchie sil mu nahradila zcela moderní systém rostlin a zvířat, po kterém u Helmonta marně bys pátral. Uvidíme, jak o rostlinách a zvířatech uvažoval.

9. *Tělo lidské.*

Život lidský prý se počíná v děloze matčině ze semene mužova; vývoj jest zahájen kvasem, působícím na semeno podle idey; ta určuje směr, kterým se vývoj má díti. Idea vstupuje do zárodku prý jednak z ženy, jednak z muže; žena vidouc svého muže vtiskuje si v duši jeho obraz, který se pak přenáší do zárodku a formuje jej podle podobenství mužova. Vzniká archeus, který proniká všemi póry zárodku a začne z něho stavěti tělo, zde staví srdce, tam mozek a protože mocí své idey ví, čeho jest kde zapotřebí, vystaví všechny ústroje a do každého vloží zvláštního archea, který tam vládne.[1]

[1] »Weil aber eine jede körperliche Handlung ihr Absehen auf einen Körper hat und sich darinnen endiget, so geschieht es daher, daß der sämliche Geist (Archeus), der Werkmeister und Regent der Zeugung sich alsobald selbst mit einem körperlichen Kleide und Wesen bekleidet. Denn in den Arten der Tiere und des Menschen durchwandelt er alle Winkel und verborgene Löcher seines Samens und fängt an daraus eines Menschen Leib zu machen. Da verwandelt er die Materie, darinnen er ist, nach dem Inhalt und der formenden Wirkung seines Bildes. Denn hier macht und setzt er das Herz hin, dorten zeichnet er das Gebirne ab; und weil er das allgemeine Regiment hat, so setzet er überall und in jedes Glied einen gewissen Verwalter hin, der unbeweglich alldorten wohnen muß, nachdem es nämlich die Teile und deren Zweck erfordert.« S. 41.

Stejně jako člověk vznikají zvířata, rostliny i nerosty; i u těch jest počátkem vývoje kvas a semeno, základem vývoje idea a jeho řídičem archeus. Neboť i rostliny i nerosty mají prý svého druhu obrazotvornost,[1] která jest schopna určovati směr vývoje, která zná všechno, čeho jest k stavbě dokonalé bytosti třeba.[2] Aby však se stala idea ať v člověku ať v kameni působivou, jest třeba vnějšího nárazu; u člověka jest jím vášeň a chtíč, který zapálí pochodeň života; působí, jako když kámen se rozjiskří úderem na ocilku.

I rozvine se tělo s celou hierarchií archeů, z nichž každý pracuje dle svých schopností. Neomylní však archeové nejsou; zmatek mezi nimi způsobí rozrušení jejich harmonické součinnosti a vzrůst cizího archea, nemoci.

Paracelsus, mistr Helmontův, dokazoval, že život jest podstatně chemickým dějstvím, proměňováním a přizpůsobováním látek potravou přijatých k účelům vegetativním i animálním. Také van Helmont jest tohoto názoru a proto píše velmi mnoho o trávení potravy. V žaludku prý se potrava kvasí (tráví), t. j. chemicky mění v hrubou krev, která se sbírá v srdci[3] a tam se znovu tráví vlivem nadýchaného vzduchu v krev jemnou, ze které se dalším trávením tvoří životní plyny (Lebensgeister) a krev, která vyživuje orgány tělesné. Životní plyny prý samy o sobě jsou neživy a teprv archeus (kterého Helmont ostatně jinak sám líčí jako zvláštní plyn) vdechuje jim život. Nejdůležitější z orgánových archeů jsou prý dva, jeden v žaludku, druhý v slezině; žaludeční archeus prý obaluje duši. Mezi orgánovými archey jest organická závislost toho druhu, že jeden archeus působí na druhý, ne však dotykem, nýbrž na dálku, silou podobnou, jako magnet působí na železo a jako hvězdy působí na zemi. Působení toto i tím se liší od mechanických příčin, že u těch causa aequa affectum, že ve výsledku není nic víc než bylo v příčině, kdežto ve vzájemném působení archeů (v jejich korrelaci řekli bychom my, v jejich »actio regiminis« praví Helmont) působeni jest jen podrážděním, jen vybavením specifických vlastností v jednotlivých orgánech. Tak na př. působí archeus pohlavních ústrojů

[1] »Und haben also nicht nur die Tiere, sondern auch die Erdgewächse, ja die Bergarten und Mineralien selber jedes eine gewisse Art von Einbildung wie wohl es nicht gar eigentlich also zu nennen; welche gleichwohl überall die einige Ursache ist jedes Samens und der Fruchtbarkeit derselben, sowohl zur Erlangung des natürlichen Wesens, als auch bei ereignenden Zufällen und Mißgeburten.« S. 594. [2] Mají vědomí . . . »alles desjenigen, was es auszurichten solle, den ganzen Lauf der Geburt hindurch.« S. 594.

[3] Zmínil jsem se už, že Helmont o oběhu krevním ještě nevěděl.

mužských na celé tělo, ale vzbudí vzrůst vousů jen na bradě, určitých místech tváře, protože jen tato mají vhodné disposice.[1]

Pojem živočicha vybaví v nás dnes obyčejně představu těla složeného z přemnoha orgánů: z hlavy, z trupu, z okončetin, z nervstva, zažívací dutiny, kostry, vyměšovacích ústrojů, z buněk a z hmoty mezibuněčné, ze svalových, nervových, pojivových vláken atd. Tyto materie jakoby byly základem organisace, jako cosi předem daného a úkony tělesné (a snad i duševní) míváme za pouhý jejich následek, podobně jako jsou výkony stroje následkem jeho stavby. I slýcháme, že člověk proto tak a tak vidí, slyší, myslí, tráví a se pohybuje, že má takové a takové oči, uši, nervy, zažívací ústroje, kosti a svaly. Velká složitost těla, zvláště u vyšších ústrojenců a hlavně vliv anatomické tradice nás vede k takovémuto nazírání. Van Helmont díval se na živé tělo jinak; viděl ovšem také jeho složitou organisaci hmotnou a psal o žaludku, o mozku, o svalech, ale pouze jako o pomíjející manifestaci chemických a životních sil v těle se projevujících. Proto zavrhuje (jako Paracelsus) podrobné studium anatomické,[2] ba anatomie jako samostatné vědy pro něho vůbec není. Tělo prý není mašinerií hnanou pákami, trubicemi a není plné průduchů, kterými by se šířily tlaky způsobující pohyby — takové učení tehdy právě vznikalo a bylo hájeno skoro v tutéž dobu Descartem, — nýbrž hlavní jest prý sympathická souvislost archeů. Nám se dnes zdá býti těžko pochopitelným stanovisko, podle kterého hrubé i jemné ústroje těla, o kterých bylo v předešlém století i v našem tolik spisů napsáno, jsou jen vedlejší přítěží vědy, pro biologa skoro zbytečnou, stanovisko, podle kterého lékař nemusí znáti stavby těla ani anatomické ani histologických vlastností nemocných ústrojů, nicméně není tento názor ani dnes nemožný; z dnešních biologů Jacques Loeb jest zajisté myslitelem moderním a tomu anatomická stavba těla také není skoro ničím, neboť organismus jest mu, jako Helmontovi, jen chemickou sloučeninou, se kterou Loeb experimentuje jako s jednotným chemickým praeparátem; v lékařství pak serotherapie vychází také z myšlenky, že organismus jest chemickou jednotkou, na kterou lze působit chemickým přípravkem, jako by nepřehledné tělesné složitosti těla ani nebylo, jako by tělo bylo jen stejnorodou šťávou. Chemické stanovisko Helmontovo jej tedy opravňovalo k jeho opovrhování anatomií.

[1] S. 827. Tento druh působení má v moderní vědě velký význam a sluje v názvosloví německém »Auslösung«.

[2] S. 824.

V posledních letech mnoho se mluví o utajených vlastnostech ústrojenců a velebí se brněnský botanik Mendel, který se jimi v předešlém století zabýval; i ve filosofii Helmontově utajené vlastnosti mají velký význam. Ani chemické ani fysiologické dějství v těle není prý plným projevem všech možností v organismu utajených. Život jedinců jest prý jakoby absolutistickou vládou vrchního archea, pod nímž archeové jednotlivých ústrojů mohou své individuální síly rozvinouti jen potud, pokud toho dovoluje jednotnost celku; život kostí, svalů, život žaludku jest jen životem nevolnickým, ve kterém mnohé síly jsou spoutány.[1] I jest život organismu na počátku vývoje, kde ještě části těla ani úkony nejsou rozlišeny (kde tedy ještě není podřízených archeů), tedy v našem názvosloví život vajíčka, prvním životem;[2] život jednotlivých podřízených archeů, ve kterém jest množství možností utajeno a který se uplatňuje, jen pokud toho zájmy celku dovolují, jest středním životem (Mittelleben); život vrchního archea pak, vládnoucího tělu, který všechny své možnosti volně rozvíjí, jest posledním životem (das letzte Leben). Rozvitá zelená rostlina žije svůj život poslední, ve kterém rozvíjí své listy a květy, dává zrát plodům, tvoří šťávy a jedy všeho druhu; mnoho chemických vlastností zůstává však v ní utajených, a právě ty jsou nejdůležitější, neboť v těch tkví její výživnost a léčivost. Ztráviti rostlinu anebo připraviti z ní lék znamená zrušiti moc posledního jejího života a uvolniti určité její utajené vlastnosti, vhodné pro výživu nebo pro léčení.[3] Prakticky vypadá věc takto. Rybí maso má jisté vlastnosti utajené, jiné vlastnosti, t. j. právě vlastnosti rybí, rozvinuté. Ztrávením v žaludku vepřovém promění se podstata rybího masa tak, že jeho vlastnosti středního života (utajené) se rozvinou v život vepřový, kdežto jeho poslední život se utají, ale ne docela, a proto vepři krmení rybím masem páchnou prý rybinou.[4] A tak jest v životě stálé porobování a povznášení jedné moci nad druhou, ale podstaty se nemění.

10. *Zvířata a rostliny.*

Van Helmont nedbá rozlišování živých přírodnin ve zvířata, v rostliny a v lidi. Životem rozumí po výtce život lidský, k jehož pochopení rozvíjí všechny své theorie; za druhé jsou mu životem všechny zjevy přírodní, které se podobají tak onak životu lidskému. Z tohoto jeho názoru plyne dvojí: předně věří, že také kameny a

[1] S. 708.
[2] S. 200. [3] S. 205. [4] S. 195.

hvězdy žijí a že také duchové (na př. andělé) jsou jakýmis přírodninami a za druhé, že zvířat a rostlin dbá jen mimochodem, přemýšleje skoro jen a jen o člověku. Viděl zajisté kolem sebe tutéž rozmanitost života rostlinného a zvířecího, jako my: květnaté louky, jehličnaté a listnaté lesy, ovocné stromoví, velkou zvěř i hmyz, ale jeho víra, že všechen tento život přírodní jest jen speciálním a nedokonalým projevem téhož života, který v rozvinuté a dokonalé formě viděl na člověku, dovolovala mu přezírati život zvířecí a rostlinný. Tak tomu bylo u starších filosofů přírodních, Aristotela vyjímaje, vůbec, teprv od doby Linnéovy r o z m a n i t o s t přírody stává se předmětem filosofického přemýšlení. Van Helmont nezná vůbec ještě přírodopisu jako zvláštní vědy; uvádí jen lékařství, mathematiku, logiku, historii, astronomii, kosmografii a některé vědy podřadné; náš přírodopis mizí zcela v jeho lékařství. Proto také jest jeho rozdělení stupňů životních odchylné od moderního. Van Helmont rozeznává:

1. První život, němý a sotva pozorovatelný, podobá se svými projevy účinkům magnetu a vládne zvláště v nerostech. Ale už i kameny mají prý jakés pocity a jakous fantasii.[1]

2. Na vyšším stupni života jsou »semena věcí«, t. j. první jejich materiální počátky.

3. Ještě vyšší život jest v r o s t l i n á c h, které rostou a se množí, mají také jakés pocity (neboť se točí po slunci). O rostlinách Helmont jedná jinak mnoho, ale jen z farmakologického stanoviska.

4. Z v í ř a t a se liší od rostlin pohybem, mají také smyslový život, rozum (úsudek), vůli i obrazotvornost. Zvláště v úvahách o zvířatech, roztroušených po všech spisech Helmontových, překvapuje, jak slepý byl pro jejich tělesné vlastnosti. Na žábě neviděl hlavu, nohy, kůži, ryba mu nebyla nápadná žabrami, ani myš srstí, nýbrž slovo žába vybavilo mu představu čehosi ohyzdného, studeného; rybou označoval vodní zvíře, myší zvíře žijící v obilí; proto mu bylo lehko uvěřiti, že žáby vznikají z bahna, ryby z vody, myši ze stuchlé pšenice. Srovnejme ostatně dnešní vědecký pojem psa (šelma psovitá význačná chrupem, prsty a drápy atd.) s definicí Helmontovou: »Pes jest zvíře žravé, kousavé, závistivé, bdělé, štěkavé, honící, které pro kus chleba zapomene na všechna dobrodiní, nevděčné, lichotící a p.«[2] Takové jsou prý vrozené duchové vlastnosti psí.

[1] S. 588. [2] S. 166.

5. Člověk se liší od zvířat nesmrtelnou duší (Gemüt), což prý jest duchovní bytost, jakoby studené světlo jakési tělem pronikající a její vlastností jest intuitivní poznávání přírody, pak vůle a láska.[1] Duše působí na životní spiritus a tudy na celé tělo.

11. *Význam Helmontův.*

Helmont byl po Paracelsovi první významný učenec, který pochopil a dále samostatně rozvíjel paracelsovství, t. j. odboj proti školské vědě, filosofii novoplatonskou, lékařství založené na chemii, vitalism. Neznám podrobně osudu jeho učení, neboť jest těžko sháněti jeho stopy; ale jeho nauka o hierarchii (archeů a jejich) ideí ozývá se z nauky Leibnicovy o monádách; jméno »monada« má prý Leibnic od Helmontova syna F. Mercuria Helmonta.[2] Vitalism Helmontův ve zjednodušené formě ožil ve filosofii známého lékaře E. Stahla, zakladatele flogistické theorie o spalování. Také Goethe četl Helmonta a má z něho asi svoji představu o Paracelsovi. Nedávno A. Bartschererová dokazovala,[3] že Goethův Faust jest z velké části zidealisováním snah Paracelsových. Mnohé její vývody o tom, jak slova Paracelsova a verše ve Faustu znějí podobně, jsou zajímavé; ale Paracelsus jest muž ze dřeva docela jiného než Faust Goethův. Paracelsovi vůbec schází subjektivnost, skepse, a není v něm ani stopy uvědoměléh o titanství. Pravda, i v Paracelsovi se najdou místa, kde káže o sobě, jak poznal, že ani filosofie, ani lékařství, ani theologie vysokých škol nestojí za nic; jenže Paracelsus tím nemyslí na sebe, jak se vědami těmi probíjel, nýbrž vidí jen a jen profesory (tedy vnější objekty), na které útočí a staví proti nim svoji výbornou, neochvějně pravdivou vědu. Helmont už jest subjektivnější, jest slabší víry než jeho smělý učitel; už podrobně se zpovídá, jak studoval filosofii, právnictví, lékařství a jak jej osobně tyto vědy neuspokojily; vypravuje, jak hledal, jak se dožil zklamání a jak překonával svoji skepsi. V Goethově Faustu jest tato subjektivnost ještě důraznější; proto jistě Goethovi Helmont byl srozumitelnější, duševně spřízněnější, a jest pravděpodobno, že se Goethe díval na Paracelsa očima Helmontovýma, zvláště když se mohl v Helmontovi dočísti o Paracelsovi takřka všeho, co potřeboval. Ostatně budiž jakkoli; jistě Helmont jest Faustem své doby, zbožnější než jsou Faustové moderní, ale také jadrnější, hlubší a obsáhlejší.

[1] S. 872.
[2] Ludw. Stein, Leibniz u Spinoza. Berlin 1890. [3] Paracelsus, Paracelsisten u. Goethes Faust. Dortmund 1911.

Nejzřetelnější stopy působení Helmontova by se asi našly v rozmanitých tajných spolcích sedmnáctého a osmnáctého století, které se zabývaly alchymií. Van Helmont byl vynikajícím chemikem, jeho autorita kryla jeho alchymistické spekulace a jeho knihy se staly (vedle spisů Paracelsových) pro bratrstva růžového kříže a pro svobodné zednáře asi tím, čím dnes jsou spisy Crookesovy, Fechnerovy, Zöllnerovy pro spiritisty. Moderní spiritism se jistě podobá staré alchymii jako vejce vejci.

Nechť však bylo působení Helmontovo jakékoli, jím se význam jeho učení nevyčerpává. Jeho vitalism, t. j. učení o množství vitálních sil (archeů) v těle působících, jeho nauka o utajeném životě, chemický výklad životních zjevů a jeho novoplatonism budou jistě ještě mnohokrát chváleny a budou na ně navazovány nové systémy přírodní filosofie.

Správní výdaje obligatorního pojišťování v Rakousku.

Napsal Dr. H. P. Branišovský.

(Dokončení.)

II. Jest na snadě, že pro výši správních výdajů jsou rozhodny též zvláštnosti poměrů, na něž dotyčný ústav následkem svého místního určení jest odkázán. Pokusme se tedy řešiti otázku výše správních výdajů *dle territorií*, v nichž ústav působí. Měřítkem učiníme obvody úrazových pojišťoven.

Správní výdaje za 1 pojištěnce u ústavů pojišťujících

pro případ nemoci činily u všech nemocenských pokladen			Hrubý průměr		proti úrazu u úrazovny		
	1910	1909	1910	1909		1910	1909
I. ve Vídni	3·58	3·53	2·82	2·65	Vídeň	2·81	2·98
I. v D. Rakous. kromě Vídně	2·07	1·78					
II. v Rakousích H.	1·60	1·56	1·76	1·70	Solnohr.	1·47	1·30
II. v Solnohradsku	1·70	1·70					
II. v Tyrolsku a Korutansku	1·99	1·84					
III. ve Štyrsku	2·85	2·60	2·54	2·43	Št. Hradec	2·14	2·00
III. v Korutanech	2·22	2·27					
IV. v Krajině	1·53	1·49	2·77	2·67	Terst	2·51	2·23
IV. v Přímoří	4·35	4·04					
IV. v Dalmacii	2·42	2·48					
V. v Čechách	1·74	1·68	1·74	1·68	Praha	1·86	1·74
VI. na Moravě	1·58	1·62	1·48	1·45	Brno	1·76	1·64
VI. ve Slezsku	1·39	1·29					
VII. v Haliči	2·72	2·82	2·98	2·99	Lvov	3·54	3·23
VII. v Bukovině	3·24	3·17					

Z tabulky této vyplývá, že správní poměry v téže oblasti zemské jsou jak v u nemocenských tak i u úrazových pojišťoven takřka tytéž, neboť v nemocenském pojištění vyjadřuje stav jednotlivých territorií řada:

	v roce 1909	VII, IV, I, III, II, V, VI
	» 1910	VII, I, IV, III, II, V, VI a
	v průměru obou let	VII, I, IV, III, II, V, VII
V úrazovém	» » 1909	VII, I, IV, III, V, VI, II,
	» » 1910	VII, I, IV. III, V, VI, II.

Správní výdaje ústavů pro pojištění pensijní činily

u úřadovny zemské	1910	1911	v průměru těchto dvou let	
I. ve Vídni	8·63	11·10	9·86	K (na 1 pojištěnce)
II. v Solnohradě . . .	9·46	10 0	9·74	» »
III. v Št. Hradci	13·39	15·7	14·54	» »
IV. v Terstu	9·52	11 5	10·51	» »
V. v Praze I. a II. . .	9·18	10·56	9·87	» »
VI. v Brně I. a II. a v Opavě	15·58	14·8	15·19	» »
VII. ve Lvově	11·12	12·7	11·91	» »

Správní výdaj určují tedy

řady: v roce 1910	VI, III, VII, IV, II, V, I,
» 1911	III, VI, VII, IV, I, V, II,
v průměru obou let	VI, III, VII, IV, V, I, II.

Podává tedy v průměru pozorovaných let obraz nákladnosti správy v pojištění

nemocenském řada:	VII, I, IV, III, II, V, VI,
úrazovém »	VII, I, IV, III, V, VI, II,
pensijním »	VI, III, VII, IV, V, I, II.

Okolnost, že v pojištění nemocenském a úrazovém vyskytují se poměry takřka tytéž, by nás vlastně osvobozovala od povinnosti zkoumati, zda a do jaké míry je různost správních výdajů pojišťování nemocenského v různých územních oblastech následkem roztříštěnosti pokladen v těchto oblastech. Leč přes to chceme si otázky této povšimnouti. Pro roztříštěnost nemocenských pokladen s hlediska správních výloh může býti rozhodným pouze počet a velikost takových pokladen v dotyčné oblasti, které dle shora doličených zkušeností vyznačují se správními výdaji velmi vysokými nebo velmi nízkými. Bylo-li by tedy v okrsku úrazovny vídeňské veliké množství pokladen společenstevních a málo pokladen závodních nebo stavebních (jež, jak uvedeno, nevykazují takřka žádných správních výdajů), musil by býti průměrný správní výdaj nemocenského pojištění tohoto okrsku vyšší nežli okrsku, v kterém by byl poměr uvedených druhů pokladen opačný. Absolutní čísla by tu ovšem nemohla rozhodovati; musila by se uvážiti poměrnost počtu pokladen těch k rozsahu onoho okrsku. Rozsah okrsku mohl by pak určovati buď počet pokladen vůbec, nebo, a to daleko vhodněji, počet veškerých pojištěnců v dotyčném okrsku.

Množství členů připadajících na 1 pokladnu vůbec by právě tak nebylo měřítkem správným jako množství členů u jedné pokladny okresní. Neboť v prvém případě mohla by rušiti výsledek

vyšší účast většího počtu velkých pokladen spolkových a v případě druhém různé územní obvody okresních pokladen a různý počet osob v obvodu těchto pokladen, jež podléhají povinnosti nemocenského pojištění.[1]

Poněvadž určení účasti pokladen závodních (stavebních) a společenstevních a jejich velikosti na celkovém počtu pokladen a pojištěnců v tom kterém obvodu územním bylo by postupem velmi obtížným, musíme sáhnouti k jinému měřítku, jehož vyšetření jest dostupnější a které přes to vyhovuje vytknutému účelu. Měřítkem takovým jest poměr pojištěnců u pokladen závodních a stavebních k počtu pojištěnců vůbec.

Výsledek podávají tato čísla z roku 1910. (Viz tab. na str. 347.)[2]

Dle uvedených procent mělo by tedy býti nemocenské pojištění nejlacinějším v oblasti VI, pak V., IV., II., VII., III. a I. Ve skutečnosti jest však láce ta udána řadou VI., V., II., III., IV., I., VII. Pokud řady ty se neshodují, jsou příčinou nákladnosti pojištění takové poměry dotyčných territorií, jež s organisací pojištění nesouvisí, leč jenom v tom případě, pokud účinky plynoucí z četného zastoupení pokladen závodních nejsou paralysovány četnosti malých pokladen společenstevních v oněch oblastech.

Účast společenstevních pokladen podává se z těchto číslic. (Viz tabulku na str. 348.)

---

[1] V roce 1901 bylo

	nemoc. okresn. pokladen	s počtem členstva	na 1 okresní nemoc. pokladnu připadá členstva
ve Vídni	2	185.755	91.878
v D. Rakousích mimo Vídeň	22	85.575	3.890
v H. Rakousích	31	33.994	1.097
v Solnohradě	18	11.313	629
v Štyrsku	42	79.662	1.897
v Korutanech	14	24.627	1.759
v Krajině	16	21.904	1.369
v Přímoří	15	69.467	4.631
v Tyrolsku	45	62.544	1.390
v Čechách	195	503.946	2.584
na Moravě	70	157.010	2 243
ve Slezsku	24	47.172	1.966
v Haliči	64	158.643	2 479
v Bukovině	9	30.770	3.419
v Dalmacii	9	19 361	2.152

[2] Více let netřeba pozorovat, jelikož, jak bude asi všeobecně známo, organisace pokladen v nynější době se podstatně nemění.

	V roce 1910 činil počet pojištěnců u pokladen				Počet pokladen	
	v obvodu	všech	závodních a stavebn.	Bylo tedy u pokl. závod. a staveb. pojištěno % vešker. pojištěn.	všech	závod. a stav.
I.	Vídně	669.677	12.386	5·9%	156	12
	Dol. Rakous . .	178.009	37.639		195	70
	celkem	847.686	50.025		351	82
II.	Hor. Rakous . .	103.148	10.755		209	36
	Solnohradska . .	28.021	2.724	12·3%	52	9
	Tyrol a Vorarlb. .	126.208	18.246		184	59
	celkem	257.377	31.725		445	104
III.	Štyrska	169.574	18.706		121	28
	Korutan	51.732	2.497	9·5%	38	11
	celkem	221.306	21.203		159	39
IV.	Krajiny	30.303	5.805		40	17
	Přímoří	98.198	12.403	12 5%	46	9
	Dalmacie	19.706	345		10	1
	celkem	148.207	18.553		96	27
V.	Čech	1,017.140	238.099	23·4%	1.387	623
VI.	Moravy	353 269	102.727	28·2%	487	211
	Slezska	112.042	28.360		164	66
	celkem	465.311	131 147		656	276
VII.	Haliče	205,926	23.697	10·3%	188	72
	Bukoviny	33.094	952		18	3
	celkem	239.020	24.649		206	75
I.-VII.	Celého Rakouska	3,467.329	786.508	23%	3.323	1.250

Nejvíce společenstevních pokladen má tedy oblast I., VI., II., V., III., VII., IV. Nejmenší společenstevní pokladny má pak oblast II., VI., III., V., VII., IV., I. Poněvadž pokladny I. nejsou malé, netřeba s jejich vlivem počítati. Rovněž ne se společ. pokladnami oblasti IV. a VII., poněvadž nejen že jsou zde poměrně veliké, nýbrž jest jich tu nadto málo. Pouze oblast VI., II. a V. vykazují mnoho malých pokladen společenstevních.

Má-li tedy oblast I. (Vídeň a Dolní Rakousy) vysoké správní výdaje nemocenského pojištění, může býti okolnost ta jedině následkem malého počtu pokladen provozních, ne též následkem velkého počtu pokladen společenstevních.

Mají-li oblasti VII. a IV. (Halič a Bukovina), (Krajina, Přímoří, Dalmacie) vysoké správní výdaje, ač jest tam počet závodních pokladen dosti značný a počet pokladen společenstevních nepatrný, jest asi výše správních výdajů tamních následkem poměrů

V roce 1910 bylo společenstevních pokladen				
	v obvodu	celkem	t. j. o % více nebo méně než všech pokladen kromě závodn. a stavebn.	jedna pokl. společenstevní měla členů průměrně
I.	Vídně	127	+ 338%	2.208
	Dol. Rakous	92		230
	celkem resp. v prům. .	219		1.400
	H. Rakous	127	+ 62%	128
	Solnohradsku	23		224
	Tyrol a Vorarlb. . . .	61		346
	celkem resp. v prům. .	211		202
III.	Štyrska	43	− 50%	249
	Korutan	5		143
	celkem resp. v prům. .	48		240
IV.	Krajiny	3	− 662%	475
	Přímoří	5		568
	Dalmacie	—		—
	celkem resp. v prům.	8		533
V.	Čech	486	+ 39%	278
VI.	Moravy	183	+ 100%	243
	Slezska	70		174
	celkem resp. v prům. .	253		224
VII.	Haliče	40	− 91%	451
	Bukoviny	5		232
	celkem resp. v prům. .	45		427
I.-VII.	celého Rakouska . . .	1.270	+ 54%	450

s organisací pokladen nesouvisících, tedy asi nízké kulturní úrovně tamního dělnictva nebo nedokonalosti správy. Má-li oblast III. (Štyrsko a Korutany) správní výdaje průměrné, jest to následek skutečnosti, že jest tam málo pokladen jak závodních tak i společenstevních. Má-li oblast VI. (Čechy) menší správní výdaje než oblast V. (Morava a Slezsko), ač jest v oblasti VI. více pokladen závodních, mohlo by se říci, že jest to následkem skutečnosti, že v oblasti VI. jest společenstevních pokladen více a menších.

Má-li oblast II. (H. Rakousy, Solnohrady a Tyrolsko) poměrně nízké správní výdaje, ač jest tu mnoho malých pokladen společenstevních, může to býti následek dosti slušného počtu pokladen závodních. Způsobem tímto vysvětlíme však pouze rozdíly příliš markantní. Zůstane povždy a ve všech oblastech ještě značné místo pro zvláštnosti poměrů organisací pojištění cizích, jichž vymezení bylo by možno jenom tehdy, kdyby organisace pokladen (počet, druh a

velikost jejich) byla ve všech oblastech táž. Tento předpoklad však dán není.

V oboru úrazového pojištění jsou poměry tyto: Úrazovny v Solnohradě (oblast II.), v Št. Hradci (III.) a ve Lvově (VII.) jsou celkem stejně veliké, správní výdaje však činí u lvovské (v průměru let 1909 a 1910) 3·38 K, u št.-hradecké 2·02 K a u solnohradské 1·38 K. Ústav vídeňský jest větší než brněnský. Přes to má ústav brněnský správní výlohy příznivější (1·70 K) než vídeňský (2·95 K). Zde tedy má příznivější postavení ústav menší.

Úrazovna pražská jest větší než vídeňská, a přes to jsou správní výdaje vídeňské větší než pražské (1·80 K). Zde zase ústav větší zaujímá výhodnější místo.

Za poměrů těchto nelze oddáliti domněnku, že na výši správních výdajů ústavů ve Lvově a ve Vídni působí momenty povahy mimoorganisační, tedy prostředí, v němž ústav pracuje a začasté i osobní vlastnosti orgánů, jimž správa ústavu jest svěřena.

V pojištění pensijním pracuje právě jako v pojištění úrazovém nejlépe úřadovna solnohradská (9·73 K za osobu) s 6.675 členy. Úřadovna terstská téže velikosti (6.874 členů) vykazuje již správní výdaj o 78 h vyšší.

Že se Morava a Slezsko vyznačují velikými výdaji v oboru pensijního pojištění, jest nesporně následkem skutečnosti, že v zemích těch jsou úřadovny tři, a to vesměs velmi malé.

Že Vídeň zaujímá v oboru pojištění pensijního postavení nejpříznivější, bude asi následkem poměrně značného rozsahu tamního ústavu.

Nejnižší správní výdaje v oboru pensijního pojištění vykazuje český ústav v Praze.

Nehledíme-li k shora uvedeným detailům, a rozdělíme-li oblast Rakouska v území sudetské V. a VI., alpské I., II., III., haličské VII. a krasské IV., docházíme k výsledku, že co do správních výloh pojištění

jest nejpříznivější oblast

nemocenského	sudetská (1·61)	pak	alpská (2·01)	pak	krasská (2·72)	pak	haličská (2·98)
úrazového	sudetská (1·75)		alpská (2·13)		krasská (2·37)		haličská (3·28)
pensijního	krasská (10·51)		alpská (11·38)		haličská (11·91)		sudetská (11·53)

Značné posunutí zemí koruny české v oboru pensijního pojištění jest beze sporu zaviněno pouze zmíněným již roztříštěním organisace tohoto pojištění. Nebýti této roztříštěnosti, byl by i tu nepochybně správní výdaj nejnižší, takže mohli bychom plným právem vytýčiti poznatek, že pojišťovací ústavy zemí koruny české jsou v Rakousku spravovány nejlépe, což jest nejen následkem vysoké kulturní úrovně obyvatelstva těchto zemí, nýbrž asi též zdatnosti orgánů, jimž jest správa ústavů těch svěřena.

Zkušenost s organisací pojištění pensijního v zemích koruny české buď nám zároveň výstrahou, abychom se nedopustili téže chyby i při organisaci pojištění invalidního, jež chystá osnova zákona o soc. pojištění.

Nebude-li tu pro odpor Němců možno zříditi ústav pouze jeden pro všechny tři země české nebo aspoň jeden pro Čechy a druhý pro Moravu a Slezsko (jako v pojištění úrazovém), pak nebudiž tu nikterak zřizováno ústavů pět (jako v pojištění pensijním), nýbrž pouze ústavy dva, oba se sídlem v Praze, a to jeden pro české a druhý pro německé pojištěnce celé oblasti zemí koruny české.

Naše národní situace.

(Přehled národnostních poměrů našich.)

Napsal Rudolf Havlíček.

(Dokončení.)

Na Krumlovsku dostupuje pásmo to nejseverněji. Vyniká tu zejména Mor. Krumlov (879 Č., 1233 N.) a Dolní Kounice (v okr. ivančickém, 1896 Č., 724 N.). Sousední okres znojemský s vranovským jest značně smíšený, vynikající menšina jest zvláště ve Znojmě samém, čítající dle úředního sčítání 1854 Čechů vedle 14.014 Němcův. Několika německými, lépe řečeno smíšenými, obcemi, zejména Slavonicemi a Radíkovem na Jemnicku a Dačicku zakončen jest na Moravě tento pruh německého území, čítajícího celkem asi 90 tisíc obyvatelstva německé obcovací řeči.

Od Slavonic postupuje oblast německá do Čech, vyplňujíc výběžek novobystřický a zabíhajíc úzkým pruhem od Jindřichova Hradce k Žirovnici.

Mezi N. Bystřicí a Novými Hrady jest hraniční území české, mimo Náchodsko jediné místo, kam širokým pruhem dostupuje český živel k říšsko-německým nebo rakouským hranicím. Odtud také český živel přesahuje hranice na Křemelicko v Dolních Rakousích, kde jsou celé obce s obyvatelstvem českým.

Území Čech a Moravy mimo tuto probrané pohraniční oblasti německé res. národnostně smíšené má ještě v nitru svém menší oblasti německé a smíšené. Pomineme-li němectví na Č. Budějovicku, o němž byla již řeč, zbývají ostrovy jihlavsko-štocký a lanškrounsko-svitavský.

Kol Jihlavy na jih a na sever až k Německému Brodu jde podlouhlý pruh českého území, zabírající v Čechách okres štocký a na Moravě Jihlavu s částí okresu jihlavského. Národnostní promíšení obyvatelstva jest zde velmi značné a není tu téměř obce, kde by nebylo často velkým počtem zastoupeno obyvatelstvo obou národností.

Nejdůležitější z míst s převládajícím obyvatelstvem německým jest sama Jihlava (4228 Č., 19.765 N.), dále Štoky a z českých míst Třešť (4217 Č., 245 N.). Celkový počet obyvatelstva německého na tomto ostrově možno počítati na necelých 40 tisíc.

Rozsáhlejší jest již ostrov druhý. Na jih od známé již Cotkytle, dělící tento ostrov úzkým pruhem od pohraničního pásu německého u Králík, jde ku Mohelnici, uzavírajíc tu takřka české území zábřežské ku Březové na hranicích česko-moravských jižně od Svitav, do Čech k Poličce, Litomyšli, Č. Třebové, úzkým pruhem až za Ústí n. Orl. a dále k Lanškrounu. Celkový počet obyvatelstva německého na ostrově tom jest asi 120 tisíc, tedy počet již značný; okres svitavský a mor. třebovský jest téměř úplně německý, mohelnický a lanškrounský značnou měrou, jest zde tedy oblast německá dosti rozsáhlá. Máme-li na mysli oblast tu rozdělenou dle zemí, zůstává pak česká jako ne zvláště význačné území, s počtem německého obyvatelstva asi 48 tisíc, a ani moravská, pokud Zábřežskem zůstává oddělena od německého pásma při hranicích slezských, nemá právě nejhrozivějšího významu. Jest ovšem příznačno, že na př. v Čechách z onoho německého území po připojení území německého v horách Orlických chtějí utvořiti smíšený kraj lanškrounský s dvěma českými okresy: Žamberkem a Červenou.

Druhé význačné německé ostrovy na Moravě jsou olomoucký a brněnský. Významné jsou právě proto, že vévodí jim nejdůležitější města moravská, mající nepopíratelně vliv na celou zemi. Nelze tu sice mluviti v plném smyslu o ostrovech německých, jelikož obě tato území jsou proniknuta živlem českým tak, že vlastně každá obec v nich jest obcí smíšenou. Město Olomouc dle sčítání r. 1910 má 8030 Č., 13.253 N., ostatní okres, v němž vesměs ony obce ostrůvku olomouckého leží, má 62.615 Č. a 17.734 N. Jest z toho zřejmo, uvědomíme-li si, že další okolí jest pak vůbec české, že tato država německá není právě tak mohutná, aby pro vždy odolala vlivu českého okolí a aby ubránila se uplatnění silných českých menšin, jaké jsou zvláště v Olomouci, Nové Ulici, Novosadech, Hněvotíně a Pavlovicích. — Obdobné poměry jsou na Brněnsku, kde německý ostrov směřuje k jihu k Židlochovicům, aby tu spojil se s německým územím jižní Moravy, v čemž nalezl by ovšem velmi vydatnou oporu. Brno samotné — opět zvlášť nutno zdůrazniti, že dle úředního sčítání (z r. 1910) — má 41.943 Č. a 81.617 N. Okolní obce jsou značně smíšené, některé s převahou obyvatelstva českého, jako největší z nich Královo Pole (8418 Č., 682 N.) a Husovice (8351 Č, 375 N.), jiné s převahou obyva-

telstva německého, na př. Černovice (682 Č., 1487 N.) a Komárov (604 Č., 1967 N.). Celkový počet obyvatelstva okresu brněnského jest 110.457 Čechův, 14.702 Němcův. Vidno tedy, že i tu vyhlašované němectví není tak silné, jak bývá sebevědomě do světa hlásáno.

Dodáme-li, že na Vyškovsku bylo napočteno (r. 1900) 2912 Němcův, a to ve Vyškově samém asi 600 a ve dvou převahou německých obcích, zcela osamoceně v českém území ležících, a že ve městech, zvláště v židovských obcích při jednotlivých městech jest vždy více méně větší počet německého obyvatelstva, který ale v poměru k počtu obyvatelstva českého jest vždy nepatrný, vyčerpali jsme tím veškeré smíšené kraje Čech, Moravy a Slezska.

Podali-li jsme dle jednotlivých krajů postupně národnostní jich poměry a poměr obou národností, připojíme ještě cifry celkové:

Čechy:	4,241.918	Čechův	2,467.724	Němcův	
Morava:	1,868.971	»	719.435	»	
Slezsko:	180.348	»	325.523	»	235.224 Polákův
celkem	6,291.237	»	3,512,682	»	235.224 »

Pohlížíme-li na celkové své postavení národní, nutně přihlížeti musíme i k Dolním Rakousům. Na venkově dolnorakouském na Moravském poli a pak v území bývalé župy vitorazské jest mnoho Čechův, obyvatelů to starých, usedlých. Sama úřední statistika udává v okresích východních Dolních Rakous: Švechaty, Floridsdorf, Grossenzersdorf, Marchegg, Matzen, Štokerava, Felsberg, Mistelbach, Zistersdorf, Ebreichsdorf na 20.000 obyvatel české obcovací řeči, v okresu křemelickém 3754, mimo to značný počet Čechů napočten v okresích Mödling (3096), N. Město Vídeňské a Sv. Hypolit. Ve Vídni napočteno bylo r. 1900 úředně 102.974 Čechův, jest jisto, že jest tam Čechův aspoň 400.000. Byloť r. 1900 ve Vídni 292.745 obyvatel příslušných do Čech, z toho bylo jistě asi 210.000 příslušníků krajů českých, tedy obyvatel české národnosti, kde pak jsou příslušníci moravští a Češi nabyvší již ve Vídni práva domovského? Není nic naplat, Vídeň má charakter města německo-českého a ať brání se tomu Němci s vídeňskou radnicí a ústřední vládou prostředky jakkoli násilnými, nezabrání tomu.

Na své právo ve Vídni i Dolních Rakousích máme ovšem nároky předem svou existencí tam a pak proto, že, jak uvádí dr. Lederer v brožuře »Česká Vídeň«, »stěhujeme se do Vídně, ježto jsou zde centrální úřady, na něž má každý občan právo, jako má právo každý náš dělník a živnostník hledati si zde výživy, ježto zde vydávají se milliony peněz z Čech přišlých. A stěhujeme-li se právem, máme

i právo podržovati svou národnost a žíti co národnost.« Pro posílení posice Čechů dolnorakouských mluví i důvody politické, neboť pokud Vídeň je hlavním středem politické činnosti a rozhodování, jest v prospěchu taktiky a postupu našeho, můžeme-li opříti se o nejbližší, co možno nejsilnější své příslušníky. Jest dosti povážlivo, že soustavně počali jsme si všímati Čechů dolnorakouských teprve zcela nedávno, neboť jistě národu malému nemůže býti lhostejným osud půl milionu jeho příslušníkův.

Z celkového tohoto obrazu, jímž chtěl jsem podati krátký, pokud možno ale úplný přehled našeho postavení národního, jest zřejmo, kterak obklopeni jsme živlem německým a jak silně proniknul tento živel kraje kdysi české, a ohrožuje i českost krajů bezprostředně sousedních. Vysvítá z toho i značné proniknutí živlu českého v t. zv. území německém, dokazující, že není území to, v němž upírá se Čechu právo na jeho národní existenci, čistě německým, nýbrž že je smíšeným.

Říká se, že přijde doba, kdy nebudou moci pochopiti nynější zápasy národnostní. Věřím, že jednou boje takové pominou, ale nevylučuji skutečnost a nepředbíhám jí. Tu i onde zápasy dvou národů jsou a musí býti, jestliže jeden národ chce býti pánem, druhý ale chce též žíti svobodným životem. Bylo by zjevem špatným, známkou fysického i mravního úpadku národa, kdyby nesnažil se býti svým, osamostatniti se, osvoboditi se, aby v závodění lidstva o kulturní a mravní pokrok stál v prvních řadách. A bojuje-li národ o toto osvobození, o podmínky k plnému životu svému, jest jeho boj spravedlivý. V souhrnu národův, všem lidstvu, možno dosíci harmonie, až nebude národů porobených a národů panujících; k této harmonii nedojde se však trpným oddáním se dočasné skutečnosti, ale úsilím, třebas velmi pracným úsilím, o povznesení se k svobodnému životu. V tomto postavení jest národ náš a přeji mu, aby sebevědomě, nezdolně a silně kráčel v před, jak pravil Rieger, »aby sebe sama nikdy neopouštěl v malomyslnosti.«

Vícekráte ve stati té mohl jsem poukázati, jak úzce souvisí prospěch národnostního našeho snažení s vítězstvím demokracie. Nejen z některých místních poměrů to vyplývá, ale i z celkové naší situace. Vyniknouti můžeme toliko spojením všech svých sil, uplatněním se všech jednotlivcův. Myšlence pokroku sloužiti může tu zdravý egoismus národní. To, čeho v překvapujícím vývinu posledních padesáti letech získali jsme po stránce kulturní a hospodářské, dobyli jsme vlastní silou a vzestup ten, na který můžeme býti hrdi, dává záruku

povznesení dalšího. Pokrok tento přivoděn byl tím, že myšlenka prospěchu všenárodního prodchnula všechny vrstvy národa, že převážně každý podnik směřoval k dobru národa celého, že všenárodní zájmy byly vždy mocným činitelem každé akce. Pokrok ten nastal tím, že starali jsme se, aby co nejširší a nejhlubší vzdělání proniklo všechny vrstvy a že snahy ty a touha po vzdělání našla mocného pochopení i ve vrstvách nejnižších. Na takovýchto základech mohli jsme stavěti pevně a jest zájmem národním, aby vždy snažení jednotlivců bralo zřetel na potřeby a prospěch celého národa, aby studnice, z níž duševní sílu svoji pro další vzrůst čerpati můžeme a budeme, přístupna byla jednomu každému z nás, abychom v hospodářském, sociálním i politickém životě svém dbali a ve skutek uvedli krásná hesla: rovnost, volnost, bratrství. Demokracie nebudiž nám pozlátkovým módním heslem, ale budiž to hluboce cítěným i žitým pravidlem našeho života! Lásku, ale i hrdost, neboť volně cítící člověk nezná bezpráví a útisky, ale nedovede také ani přijímati ani udělovati milostí.

Situace naše na pohraničí a v menšinách, které jsou jaksi kořeny našimi, jimiž udržujeme se ve své půdě, jest těžká, ale nejsme na ústupu, ačkoli trpíme mnohými ztrátami. A můžeme doufati, že rostoucím uvědoměním národním, sociálním i politickým příslušníků menšin poroste jejich síla a bude-li za nimi státi i silný demokratický národ ostatní, nemusíme nad jejich existencí zoufati. Budou-li pak ony moci silněji nárazům cizích vln odolávati, budeme pak my moci klidněji se rozvíjeti.

Okolnost, že obklopeni jsme ze všech stran téměř Němci a jen na jedné straně souvisíme s ostatním Slovanstvem, nutiti nás musí k užšímu semknutí se s ním. Pokrok bude zárukou naší existence, v pokroku i u ostatních Slovanů hledejme svoji oporu.

Francouzská malá plodnost a vysoká úmrtnost. Příčiny nepatrného množení obyvatelstva ve Francii.

Píše Jan Koloušek.

(Dokončení.)

Zajisté je tím malým množením vinna malá plodnost francouzská, ale mnohem více viny má na tom zároveň vysoká úmrtnost lidu francouzského. Kdyby úmrtnost byla ve Francii aspoň jen taková, jako jest a byla ve zbídačelém Irsku, byly by v posledním dvacetiletí (1891—1910) přirozené přírůstky francouzské nepoměrně větší, nežli jaké skutečně byly, i při tolik slabé plodnosti francouzské. Průměrný roční počet porodů na 10.000 obyvatel byl za toho dvacetiletí ve Francii asi 214 a průměrný počet úmrtí byl asi 204, takže roční průměrný přírůstek přirozenou měnou byl asi 1‰ (čili ročně 10 na 10.000 obyvatel), celkem asi něco jen přes ¾ mil. nových životů za celých 20 let. Kdybychom vzali však za základ úmrtnost, jaká v té době průměrně byla v Irsku — (ani nehledě k tomu, že je tam přece více novorozených dětí podrobených větší úmrtnosti než ostatní lidi), — která byla ve dvacetiletí 1891—1910 průměrně ročně něco přes 178 na 10.000 obyvatel, bylo by i při nízké francouzské plodnosti přibývalo přirozenou měnou průměrně ročně asi 36 na 10.000 obyvatel, čili místo ¾ mil. lidí bylo by přibylo asi 2·7 mil. za dvacet let. Ovšem, kdyby pak francouzská úmrtnost byla bývala taková jako v sousední Anglii s Walesem (poměrně jak se jevila při všeobecné úmrtnosti s vyloučením kojenců), kdyby totiž byla asi o 26% nižší nebo přibližně jen o čtvrtinu nižší, byl by roční přírůstek přirozenou měnou obyvatel činil asi 61 na 10.000 obyvatel, čili bylo by přibylo asi 4¾ mil. lidí přirozenou měnou za posledních dvacet let!

Ale ani onen malý počet novorozených dětí není bez vážných příčin sociálních, jichž kořen tkví ve vadném politickém, právním a sociálním regimu francouzském. Proč je namnoze plodnost na venkově tak nápadně nižší nežli v hlavním městě? Proč jednotlivé venkovské (a k tomu úrodné) departementy mají až o 26% menší poměrný počet novorozených dětí nežli sama Paříž, když přece všude jinde v Evropě venkov je nepoměrně a daleko plodnější nežli velká města? To se vysvětluje právě neúprosně vžitým právem dědickým dle starořímského vzoru, že se majetek i nemovitý dělí úplně rovným dílem mezi zákonité dědice; a na tomto nemovitém majetku co možná neztenčeném lpí trochu zámožnější francouzský lid venkovský — (ostatně toto držení zděděné půdy co možná neztenčené je i jinde venkovskému lidu vlastní) — celou svou duší. [Pěkně tuto psychologii venkovského lidu francouzského i s jejími důsledky zrovna také pro populaci francouzskou líčí E. Zola ve svém románě »La terre«.] Venkované z těch důvodů nechtí míti četnější potomstvo, aby se jich nemovitý majetek děděním příliš netříštil.

V ostatních stavech středních zvláště rodiny, které se bojí deklasifikace, které by totiž nerady klesly do řad proletariátu nebo po případě jen do tříd nižších, a které při tom nemají nazbyt hmotných prostředků, nuceny jsou uskrovňovati se v domácnostech následkem tvrdých břemen, zvláště daní nepřímých, které ve Francii stíhají více než kdekoli jinde masy obyvatelstva. Rodina tím větší nese břemena veřejných dávek, čím jest počet členů jejích větší. Proto je zcela vysvětlitelný strach v rodinách, aby počet členů jejich nebyl přílišný. Toho strachu by ovšem nemusily míti tolik rodiny bohatší, které mají dosti nebo nazbyt existenčních prostředků; ale v takových rodinách rozhodují zase jiné mocné společenské příčiny, které nevábí nijak k rozšiřování rodin a také by takové rodiny pro četné potomstvo mnoho ani nemohly znamenati, protože je jich poměrně velmi málo. Jinak tomu je arci v rodinách zcela proletářských, tam se vůbec obavy z deklasifikace nemohou vyskytovati, vychování dětí je v nich jen málo nákladné a děti poměrně velmi záhy si samy nejen na své živobytí vydělávají, nýbrž často mnohým málo svědomitým rodičům nuceny jsou přivydělávati.

S tím ve shodě jsou také statistická šetření francouzská — (ostatně i v jiných zemích se pozorují podobné výsledky) — o počtu dětí v rodinách jednotlivých stavů. Podle výsledku v roce 1906 zji-

štěného připadalo ve Francii na 100 rodin v samostatných různých povoláních (mimo zřízence a dělníky) průměrně 292 dětí. Ale pod průměrem tím jsou právě zvláště povolání t. zv. »liberální«, mezi nimi lékaři a lékárníci vykazovali na 100 rodin jen 194 dětí, advokáti, notáři a jiní právní zástupci 204 dětí, bankéři 222 dětí atd. Proti tomu na 100 rodin zřízeneckých (úředníků státních, jiných veřejných a soukromých, učitelů a pod.) připadalo jen 197 dětí. Zvláště poučná jsou data o dělnících a lidech zaměstnaných v různých podnicích průmyslových. Na 100 rodin počítalo se děti: u řidičů automobilů a motocyklů (nejméně) 170, u elektrotechniků 189, u rytců a pozlacovačů 199, u zlatníků a klenotníků 214, u monteurů a zámečníků 231, u strojníků 244, u kovářů 282, u hrubší práce kovodělné 285, u hrubého zpracování zemin 304, u vápenníků a cihlářů 308, u hlídačů cest, silnic a mostů (u cestářů) 312, u hrubší práce tkalcovské 318, u dělníků v přádelnách (zcela hrubé práce) 344.

Je viděti, že nebohaté střední vrstvy (liberální povolání, úředníci, učitelé, lepší dělníci, mistři atd.) mají nejméně dětí, kdežto proletářští dělníci vynikají dosti velikým počtem potomstva. Kde v rodinách je průměrně více než po třech dětech, tam by bylo již dosti slušně postaráno o náležitý dorost. Ale toho počtu tří dětí v rodině dostihují a jej překonávají jen dělníci zaměstnaní při nejhrubších a nejméně placených pracích. Poněvadž pak takových zaměstnaných je poměrně nejvíce a také dosti lehce se v nich rodiny zakládají, v kterých pak je poměrná hojnost potomstva, je patrno, že značnou většinu dorostu dostavují právě jen proletáři a snad zrovna proletáři nejubožejší, jak toho jsou dokladem právě nahoře uvedená čísla.[1]

Ve shodě s těmito šetřeními jsou i pozorování získaná z velikých měst (milionových), z Paříže, Londýna, Berlína a Vídně ke konci 19. století, která byla zpracována v odborné revui »Journal of the Royal Statistical Society«.

Na 1000 žen (všech, ať vdaných, svobodných neb ovdovělých)

[1] Tím netvrdí se snad, že by vývoj ten nedál se podobně také jinde na př. v průmyslových zemích západní a střední Evropy; jenom že jinde dosud venkovský lid vyniká plodností ještě značně nad města a nikoli tak ve Francii, kde už namnoze sterilitou předstihl velkoměsta. K tomu zdá se, že ani u středních stavů v jiných zemích tak nepoklesl počet dětí, jako je tomu ve Francii. Také zámožnější vrstvy jinde ještě neomezily do té míry své potomstvo.

v plodném věku od 15 do 50 let připadalo v jednotlivých částech měst novorozených dětí ročně:

V částech města	Vídně	Londýna	Berlína	Paříže
velmi bohatých	71	63	47	34
bohatých	106	87	63	53
zámožných	155	107	114	72
chudých	164	140	129	95
velmi chudých	200	147	157	108

Na bohatých a velmi bohatých částech města pro potomstvo velmi málo záleží, jednak jsou nad míru málo plodny, jednak jich obyvatelstva je celkem poskrovnu. Za to jsou jistě již důležitější části zámožné, jelikož jejich potomstva už nelze nedbati také z toho důvodu, že je mnohem lépe jeho živobytí opatřeno a tudíž jest delšího života nežli v částech chudých a velmi chudých. Nuže právě potomstva v zámožných částech Paříže bylo poměrně mnohem skrovněji nežli v obvodech buď převahou proletářských nebo zcela proletářských. V částech chudých bylo porodů na týž počet žen ve Vídni o 6% jen, v Berlíně o 13%, v Londýně o 31%, v Paříži pak o 32% více nežli v částech zámožných. Ještě hůře tomu bylo v částech velmi chudých; tam bylo porodů na týž počet žen ve Vídni o 29%, v Londýně o 37%, v Berlíně o 38%, v Paříži však o 50% více nežli v částech zámožných. Z toho vysvítá pro Paříž velmi žalostný výsledek, že tam zámožné obyvatelstvo má potomstva nepoměrně méně než v ostatních velkoměstech (proti Vídni byla plodnost pařížských žen zámožných jen 46½%, proti Berlínu jen 63%, proti Londýnu jen 67⅓%) i že nejchudší proletariát tam také sice svou plodností zůstává za ostatními velkoměsty, ale nikoli již takovou mírou jako zámožnější vrstvy obyvatelstva [v nejchudších částech obnášel počet dětí pařížských již 54% vídeňských (proti 46½% v částech zámožných), 69% berlínských (proti 63% v částech zámožných) a 73½% londýnských (proti 67⅓% v částech zámožných)]. To tím více padá na váhu, jelikož toho nejchudšího obyvatelstva je velmi mnoho, daleko více nežli zámožného.

Podle dat, podaných od dra J. Bertillona, bylo v manželstvích legitimních porodů na 1000 vdaných žen ve věku plodném:

v částech města[1]	Berlína	Paříže
zámožných	192	109
chudých	198	128
velmi chudých	214	143

Jakkoli už Berlín měl i proti Londýnu a zvláště proti Vídni poměrně veliké procento porodů v nejchudších částech, přece nepřevažuje v Berlíně proletářské potomstvo ještě tou měrou jako v Paříži. V Paříži v chudých částech města bylo podle Bertillona na 1000 žen vdaných o 17½% zrozených dětí více než v částech zámožných, kdežto v Berlíně bylo jich tam jen o 3% více. V nejchudších částech Paříže bylo na 1000 žen vdaných o 31% dětí více, v Berlíně však jen o 11% více. Je viděti, že mnohem větší měrou klesla plodnost v zámožnějších vrstvách pařížských, nežli tomu bylo v Berlíně, proti vrstvám proletářským. A Berlín vykazuje již přece celkem zcela podobný vývoj jako Paříž a k tomu Francie celá již nijak svou plodností nevyniká nad Paříž, kdežto v jiných zemích (i v Německu) obyvatelstvo největších měst má nepoměrně menší plodnost než v ostatní zemi.

Z těch všech důvodů možno již bezpečně tvrditi, že potomstvo francouzské (dorost) dodáváno je po většině z tříd proletářských, a to vyšším procentem, nežli v jiných zemích evropských. Tím ovšem již získáváme velmi důležité a podstatné vysvětlení pro poměrně vysokou francouzskou úmrtnost. Právě tento proletářský dorost je příčinou veliké úmrtnosti, větší než v jiných kulturních zemích evropských. V tom směru nic nevadí, že kojenecká úmrtnost jakož i úmrtnost v dětských letech vůbec není pro Francii zvláště přílišná. Proletářským dětem, je-li jich tak málo, jako tomu je již ve Francii, věnuje se dostatečná pozornost, v rodinách i mimo rodiny. Tak zejména povinná návštěva školní a usnadňování její právě pro děti chudší brání tomu, aby děti byly nuceny zúčastniti se výdělečné práce a tím jest jejich život do jisté míry šetřen. Ostatně není úmrtnost dětská ve Francii zcela nepatrnou, je poměrně větší nežli v sousedních zemích germánských (až na Německo, kde je zvláště kojenecká úmrtnost vysoká), ačkoli proti nim jsou přece ve Francii děti mnohem vzácnější.

Jakmile však děti proletářů jsou nuceny již vydělávati asi tak od 15. roku svého věku, objevuje se jejich malá houževnatost (resi-

[1] Části bohaté a velmi bohaté vynechány pro svůj nepatrný význam na celkový počet potomstva.

stence) životní mnohem vyšší úmrtností nežli u ostatního potomstva z lépe opatřených tříd a stavů. Tím by se vysvětlovala nápadně vysoká úmrtnost mladých lidí dospívajících a dospělých (od 15 až do 40 nebo 45 roků) ve Francii a snad by také mohlo se tak pochopiti, proč zbývající obyvatelstvo, které tato kritická mladá leta přežilo, má pak následkem onoho výběru poměrně předčasně umírajících houževnatější život a dožije se poměrně vyššího věku, ačkoli celková úmrtnost je vyšší než jinde. Arci jsou to jen kombinace, které by se musily teprve ověřiti velmi důkladným podrobným šetřením; jinak ani nelze příliš spoléhati na data všeobecných sčítání z různých zemí, pokud chtí udávati přesný věk obyvatelstva. Kromě toho scházejí podrobnější data v tom směru pro doby nejnovější.[1]

Ale větší francouzskou úmrtnost není ani potřebí tolik vysvětlovati z dědičnosti proletářských nedostatků. Kdybychom i předpokládali, že potomstvo proletářské může za příznivých okolností dožíti se celkem podobného věku jako z tříd zámožnějších a bohatých, lze pro Francii bezpečně tvrditi, že tam pro chudé obyvatelstvo, ať si je už původu proletářského nebo ať náhodou (aspoň z části), kleslo do chudoby z tříd majetnějších, jsou životní podmínky velmi stížené. Jednak tištěn je proletariát vysokými daněmi ze spotřeby každodenní, jednak bylo (a dosud je) sociální zákonodárství ve Francii velmi nedostatečně upraveno na prospěch pracujících proletářů. Také příliš poměrně rozšířená branná povinnost tíží proletáře francouzské, ačkoli to má celkem podřízenější význam.

Francouzské daně jsou poměrně velmi vysoké a postihují z největší části méně zámožné obyvatelstvo. Tak největší výnos daňový připadá na daně spotřební, na státní monopoly a na cla; v r. 1912 vynesly tyto všecky

[1] Ke konci 19. století bylo ve Francii z veškerého obyvatelstva ve věku od 15—54 let 57%, kdežto na tytéž ročníky připadalo v Novém Zelandě 59% vší populace. Jelikož na Novém Zelandě v 20. století úmrtnost všech lidí nad 1 rok starších byla stále nižší než poloviční úmrtnost francouzská, dá se z toho souditi, že počet starších lidí nad 54 let se tam podstatně zvětšil, a že tedy dnes už zajisté není naprosto správný poměr, podle kterého lidí nad 54 let ve Francii bylo 17%, na Novém Zelandě však jen 10% ze všeho obyvatelstva. Při tom se přece poměr úmrtnosti všeobecné (s vyloučením kojenecké) od let 1901—1905 dosti nápadně ještě zhoršil pro Francii: v r. 1911 byla ona úmrtnost francouzská o 116% vyšší, kdežto v období 1901—1905 jen o 109% vyšší než na Novém Zelandě. Je viděti, že pošinutí věkové, kterým jistě poměrně starších lidí na Novém Zelandě přibylo, neprojevilo se nijak zhoršením poměru úmrtnostního pro Nový Zeland, nýbrž naopak pro Francii.

daně státní (podle rozpočtu) téměř 1800 mil. frs., tedy průměrně 45½ frs. na každého obyvatele. Pro normální rodinu pětičlennou jsou jen tyto daně ohromným ročním břemenem 228 frs. asi! A jsou to daně, jimž lze těžko uniknouti jako daň z cukru, ze soli, ze sirek na potraviny (obilí a maso na př.) přivážené z ciziny, nebo jimž těžko se zejména vyhýbá proletariát francouzský, jako daň na alkohol (na víno a kořalku především) a na tabák. [Alkohol je ve Francii velmi rozšířen; Francie má poměrně nejsilnější spotřebu alkoholu vůbec.]

Vedle státních daní nepřímých jsou však velmi mnohé a silně tísnivé daně obecní na všecku denní spotřebu, které se vybírají ze všech možných potravin a nápojů. Je to t. zv. octroi rovný asi našim městským potravním daním na čáře (»Linienverzehrungssteuer«), jenom že tyto daně ve Francii se vybírají skoro ve všech větších obcích, tedy namnoze i na vesnicích. Tíní ovšem se všecka rodinná spotřeba náramně zdražuje, a to všude, nejen v městech, ale i na venkově.

Kromě daní spotřebních jsou ještě vysoké a četné daně »obchodové« na všechna možná právní i obchodní jednání, které se vybírají buď ve formě kolků nebo t. zv. enregistrement-em t. j. při nuceném jich zápisu do úředních rejstříků.

Jak také daně přímé jsou tíživé, nejlépe viděti z toho, že po většině pocházejí z dob před velikou revolucí (»ancien régime«) a vyskytují se mezi nimi na př. trojí daně domovní: 1. »Contribution foncière des propriétés bâties« (daň ze zastavených ploch) s ročním výnosem přes 101 mil. frs., 2. »contribution personelle et mobilière« (daň z hlavy s nepatrným výnosem spojená s daní z nábytku) s výnosem 111 mil. frs. a 3. »contribution des portes et fenêtres« (daň z oken a dveří!!) s ročním výnosem asi 71 mil. frs. Tedy celkem tyto velmi zastaralé domovní daně vynášejí ročně asi 283 mil. frs., k čemu se pojí ještě samosprávné přirážky (»centimes additionels«), které daň tu téměř zdvojnásobují. Jenom tedy těmito daněmi domovními (a přirážkami k nim) uvaluje se na pětičlennou rodinu průměrné roční břemeno přes 70 frs. K tomu se pojí ovšem také jiné přímé daně s přirážkami, které ve Francii jsou jen výnosovými a přesunují se pravidelně na spotřebitele.

Takovým způsobem můžeme počítati, že státními, obecními a jinými daněmi i rodiny proletářské bývají do roka poplatnými až

přes 300 i více sty franků. Což divu, že vlastně trochu četnější rodina bývá státními a jinými veřejnými daněmi pokutována za to, že má více členů, neboť daně ji postihují většinou podle její početnosti. — Jak malichernými musí se jeviti tedy ty nápravy, které navrhují, aby otcům rodin o více dětech promíjely se částečně přímé daně, které celkem mnoho ani netíží (až na daň bytovou), ale které je pokutují zároveň ohromnými platnými a nepromíjitelnými daněmi spotřebními.

Proti tomu bohatší lidé dosud vůbec skoro každou skutečně jimi placenou daň (přímou) dovedli přesunouti (kromě daně dědické) na konsumenty a jedinou daň, která by se těžko dala přesunouti, totiž daň důchodovou, dovedli vždy až posud zažehnati.

Jak naproti tomu je na př. chudina v Anglii skoro naprosto ušetřena daní! Tam jsou hlavní spotřební daně jenom tři: daň na lihoviny, na tabák a na čaj, jimž se v nouzi lze vždy vyhnouti a které by jistě proletářské rodiny příliš aspoň tížiti nepotřebovaly. Za to chudší rodiny neplatí vůbec žádných přímých daní. Daň domovní na menší byty se neukládá, daň důchodová se platí (a to z prvu velmi mírnou sazbou) až od ročního důchodu 160 £ = 3843 K počínaje, ani daně dědické chudší lidé z menších odkazů neplatí. A jiných trochu výdatnějších daní v Anglii už není. — Také v Německu a v ostatních sousedních státech (v Belgii, v Nizozemí a ve Švýcarsku) nejsou břemena daňová na chudší obyvatelstvo ani zdaleka tak tísnivá a krutá jako ve Francii.

Proti tomu státní a jiná veřejná sociální péče o dělnictvo a vůbec o proletariát byla dlouho ve Francii věcí nejen neznámou, nýbrž přímo byla rozhodujícími kruhy odmítána. Tak ve Francii dlouho nebylo potuchy o zákonné ochraně dělníků, nebylo pojišťování dělnického ani v té míře jako u nás v Rakousku (pojištění úrazové a nemocenské). To teprve se napravuje v nejnovější době a nemohlo tedy projeviti nikterak ještě své blahodárné účinky na zmenšení úmrtnosti proletářské. Vedle toho ani francouzské dělnictvo samo nedovedlo, jako v Anglii to činily jeho trade unions nebo v Německu odborové organisace, podstatně zlepšovati své pracovní podmínky. Ve Francii převládala celkem utopistická (jak to nazýval K. Marx) — socialistická hnutí nebo revolucionářská propaganda mezi dělnictvem a ta měla na zřeteli jen konečný náhlý převrat společenského řádu ve prospěch dělnictva a nikoli ponenáhlé postupné zlepšování a vybojování snesitelnějších životních podmínek. To teprve se zase zvolna napravuje až v době nejnovější.

Jak takovou nedostatečnou sociální péčí se ohrožuji a přímo hynou rodiny proletářské, to velmi pěkně zase znázornil na konkrétních příkladech E. Zola ve svých románech »L'assomoir«, »Germinal« a jiných. V L'assomoiru právě lepší a velmi snaživá rodina dělnická je úplně materiálně a morálně zničena na př. nedostatkem úrazového pojištění! — Že také tu působí těžké národní vady, zejména alkoholismus, to ovšem rovněž nelze popříti.

Dosavadní směr moderního zákonodárství francouzského jak finančního, tak i pokud se týkalo úpravy poměru mezi zaměstnavateli a dělníky, byl nejen vědomě asociální (individualisticko-liberální), nýbrž přímo antisociální a mění se tyto názory (také u dělnictva samého) teprve v moderní době. Ale právě toto zákonodárství svým tlakem jak na střední vrstvy tak zejména na proletariát působilo jistě na zmenšování počtu členů rodinných. K tomu bylo způsobilé především nejen právo dědické — (dělící všechen majetek i nemovitý na rovné díly mezi zákonné dědice) — nýbrž zejména veliká břemena daní spotřebních a jiných dávek, které se násobily počtem hlav v domácnosti. Ale horší pohromou ještě pro populaci byly tyto sociální útisky chudších lidí tím, že způsobovaly značnou úmrtnost nebo nedovolovaly ji aspoň podstatně zmírňovati.

Úmrtnost neklesala ani tak, jako poklesla plodnost, kdežto v jiných zemích kulturních zříme toho pravý opak, tam sice plodnost také se umenšila, za to úmrtnost klesala nepoměrně ještě rychleji. Tak Francie svým dlouhým nedbáním o sociální péči, svou netečností vůči sociálním důsledkům moderního industrialismu a podnikatelství vůbec nejen nedovedla zabrániti srázné plodnosti, nýbrž octla se všeobecnou úmrtností a ještě více úmrtností dospělých lidí daleko za ostatními kulturními státy západní a střední Evropy mezi zeměmi nejzaostalejšími. Ale při celkové známé zámožnosti a snaživosti francouzského lidu lze doufati, že větší sociální péčí veřejnou i svépomocí proletariátu samého se dá vše ještě — ovšem ponenáhlu — napraviti. Je však také potřebí, aby konečně pracující francouzský lid sám se vzchopil k podobné energii, jakou vidíme u britických dělníků, kteří svými trade uniemi domohli se nejen znamenitých úspěchů materiálních při zápasech mzdových, nýbrž i politicky nabyli rozhodujícího hlasu; neboť nejnovější zákonodárství anglické je především mířeno na lepší sociální existenci dělnictva (reformy Lloyd

George-ovy). Francouzský proletariat musí však míti také dost mravní síly, aby zhostil se zakořeněných neřestí, aby se mu na pochodu nemohlo říkati, že spotřebuje poměrně nejvyšší množství alkoholických nápojů.[1]

---

[1] Zajisté ten obrat nemůže býti náhlý! Jestliže mi na př. prof. A. Boháč (v Národopisném věstníku ročník VIII. str. 180—181) vyčítá, že chci, aby francouzská úmrtnost se rázem zmenšila na míru skandinavské nebo novozelandské, zajisté tak činí nespravedlivě. Ale nepotřebuji nyní snad již vyvraceti jeho slova tato (částečně podškrtnutá): »Stesky prof. Kolouška měly by smyslu, kdyby byl dokázal, že ve všech zemích dohánějí, v čem je skandinavský poloostrov předstihl, že všude klesá úmrtnost, jen ve Francii ne nebo aspoň v té míře, jako jinde. Jenže něco podobného nepřišlo mu tvrditi ani na mysl; toho by ani nedokázal.« (Tuto poslední větu jeho jsem si podškrtl sám. Je viděti již, jakým právem mohl podobná tvrzení p. A. Boháč napsati. Sofistickým rozdělováním obecenstva na věkové přihrádky se stálé a důkladné zhoršování poměrů úmrtnostních ve Francii proti jiným evropským zemím zrovna v nejnovější době jistě nedá zamluviti.

O čistotě hudby.

Napsal Ant. Bedř. Just. Thibaut. Přeložil Jan Masaryk.[1]

O chorálu.

Zajisté nikdy nebylo tak všeobecně, jako dnes, uznáváno, že historické studium a znalost klassických děl jest a má být základem všeho dokonalého vědění. Neboť jenom tím mohou bezpečné pokroky být učiněny, že člověk, jsa poučen poznáním jiných, s novou horlivostí dobré hledí sledovat; znalost starších mistrovských děl může také negativně mít ten užitek, že beztalentní osobivost se přesvědčí o své slabosti a že lidé, místo aby tvořili, spokojí se klidným požitkem a rozšiřováním toho, co vzorného nám minulost podala. — Mužové pravého genia, jako Platon, Raphael a Shakespeare, jsou zjevem svrchovaně vzácným; mohou však mnohá pokolení ovládat a po tisíciletí blahočinně působit! Proto nejbídnějším ze všech osobování jest, když člověk, spoléhaje na vlastní sílu, odmítá studium klassického, čímž ve skutečnosti vyslovuje, že se velikým duchům minulosti smí stavět na roveň. Pročež také pokládají naši mladí vzdělanci takměř již za věc cti, vracet se ke vzorům starého věku, a nastávající malíř zajisté rovněž tak neodvážil by se dnes za zbytečné vyhlásiti studium děl Raphaelových, Michael Angelových, Eyckových a Dürerových, podobně jako ani mladý básník nedovolil by si beze znalosti nesmrtelných děl Homerových nebo Shakespeareových vystupovat s novou Iliadou aneb Králem Learem. Odtud také

[1] Autor narodil se 1774; stal se professorem práva v Heidelberku a zemřel r. 1840. Hudbou zabýval se jen v prázdných chvílích, byl však všeobecně uznán za výborného odborníka. »Ueber die Reinheit der Tonkunst«, kteréžto dílo zde podáváme v překladě, nazváno Schumanem »zlatou knížečkou«; vyšlo 1825, r. 1826 vyšlo již vydání druhé. Po třetí vydán spisek K. Bährem r. 1851, sedmé vydání 1893, podle něho je zdělán tento překlad. Thibaut s velkým zápalem hájí klassickou hudbu proti romantice své doby; spis posud má svou platnost a je vzácným příspěvkem k dějinám a k theorii hudebního umění.

v oboru umění básnického, v malířství a architektuře nyní ta svěžest a živost, která může jen potěšit, třeba dosti často nedostatek geniální síly nedovoluje dobré vůli dospět k cíli.

Toliko v oboru hudby jest nehistorická zpupnost na denním pořádku, ačkoli ještě největší mistři předposlední periody dobrým příkladem předcházeli. Händel, Hasse a Graun nehleděli k ničemu horlivěji, než k důkladnému studiu hudby v Italii; ne snad tak, že, podle nynějšího způsobu většiny virtuosů, s několika pracně nadřenými, krkolomnými věcmi všude vystupovali a klassické v koncertních síních hledali, nýbrž tím způsobem, že tvořivše mistrovská díla a dávajíce je ku posouzení, klassická díla jiných pro sebe studovali a důvěrně obcovali s nejváženějšími mistry. Také Sebastian Bach, nemoha cestovat, studoval práce jiných mistrů s velikou horlivostí, a zejména nesmrtelný Benátčan Caldara náležel k jeho miláčkům. Sám Mozart, jakkoli jej genius jeho mnohonásobně zcela nezávislým učinil, přece si vysoko vážil znamenitá díla Händelova a S. Bachova, a zvláště jeho vydání »Mesiáše« nutno připsati, že hudební mělkost nesáhla na jméno Händelovo. Než jak se nyní všechno převrátilo? Téměř bez výjimky důvěřování ve vlastní sílu, neúnavné vlastní fabrikování a většinou mrzké pohrdání tak zvanými zastaralými věcmi! Mistři, jako A. Lotti a A. Scarlatti, před nimiž ještě Händel a Hasse se klaněli, nyní většině ani podle jména nejsou známi, ba ani našemu nevyrovnatelnému Händelovi, vyjma málo míst, neprokazujeme té úcty, která jeho nevyčerpatelné, v mnohém ohledu jediné genialitě náleží. — Ale tato historická neznalost a lhostejnost nevztahuje se pouze na to, co se nazývá slohem církevním nebo oratoriovým. Také v oboru operovém historické vědění nesahá nad Glucka. Händelových oper nikdo si nevšímá; a chtěl-li by někdo dokonce na opery Caldarovy a Lottiho ukázat, způsobil by bezmála smích. S fugou má se věc taktéž. Věcí, které takto nazýváme, sepisují se každý rok na tisíce, bez genia, mechanicky na určené kopyto. Ale jak si počínal Scarlatti ve svých mistrovských kusech, jimž se Hasse a Händel obdivovali, ví sotva jeden z tisíce našich mladých samolibých hudebních skladatelů, varhaníků a učitelů hudby. Tímtéž způsobem zasypáváni býváme denně záplavou písní; ale studium starých národních písní, které jsou často nepopsatelně uchvacujícími a dovolují hluboko nahlédnout v povahu různých národů, je zúplna zanedbáno, ačkoli tu síla a živost starých národů již sama sebou slibuje něco výborného.

Vysvětlitelným jest tento smutný stav arci v každém ohledu. Aby někdo porozuměl Raphaelově Madonně, aby uchvácen byl kathedrálním chrámem kolínským, aby si osvojil veliké věci Shakespeareovy, potřebuje takřka toliko zdravých očí a smyslů a trochu vzdělaného rozumu; v oboru výtvarných umění a básnictví nelze též vůbec přehmatů ukrýt. Hudební díla mistrovská jsou však zlato, hluboko zahrabané, jehož dobývat málo kdo umí a chce. Množství toho nejlepšího roztroušeno jest všude v psaných jenom partiturách. Málo jsou platny i cesty do Italie bez učeného studia, poněvadž tam nejvybranější věci (vyjma některá provedení kaple Sixtinské) v životě také zapadly; proto také můžeš cestovat z Milána do Neapole a neuslyšíš ani jen slova o Vittoriovi a Lottim. Kdo však má tolik peněz, aby si ony partitury pořídil a kdo z našich obyčejných hudebníků umí — zcela vážně míněno — s lehkostí partitury čísti, nejsou-li mělce a v novém notovém slohu psány? Ale se vším pořízením a čtením učiněn jest jen malý počátek. Obraz musí takořka ještě jednou být malován, aby nabyl potřebné názornosti; dovedný personál musí s uměním a nadšením sehrát, co s uměním a nadšením vytvořeno bylo; a kde naleznete snadno lidi, kteří dovedou vyplnit stará obrovská brnění? Tak plíží se naši tak zvaní virtuosové, hudební ředitelé a učitelé opatrně kolem starého a hledí vším způsobem v pohrdání uvésti ty nekonečné hudební poklady, jimiž se můžeme chlubit; a daří se jim to náramně snadno. Neboť, jak obyčejné tak i vznešené naše obecenstvo nemá vlastního hudebního základu; nuceno jest přijímat, co se mu podává a za těchto okolností mistři lehce dovedou svou mechanickou dovedností zjednat si rozhodující autority. S hudbou je to beztoho věc nebezpečná. Nalézá-li se na malbě úd chybně nakreslený, anebo něco nemravného, zdravé oko samo dává dostatečné důvody ke kritice, a stud odvrací, alespoň před jinými, zrak. V hudbě však skrývat se může všechna nečistá, křečovitá, nemravná neplecha, pročež často nevědomky v plných doušcích požíváno bývá to, co bychom zobrazeno štětcem anebo slovem musili odmítnout. Proto naši skladatelé a virtuosové mají snadnou práci. Předvedení slabošského, divokého, nesmyslného a všední zamilovanosti nalézá až přespříliš strun, které v posluchačích lehce zavzní a často také znalci musí ze šetrnosti mlčeti, slyší-li frási: Ach, je to krásné! neboť pravý komentár k takovým frásím bez urážky podat nelze. Zvyknulo-li pak jednou obecenstvo nízkému a sprostému, stává se zase navzájem svým ustáleným vkusem despotou pro umělce, pročež lze je oba přirovnat ke

špatnému žaludku, nad nímž sídlí hlava stižená bolením. Hlava kazí žaludek, žaludek hlavu, a na konec nezbývá, než přát si zdravou smrt. Již Plato bojoval proti zhoubné hudbě. Co by řekl, kdyby byl nucen slyšet naše nynější trýznč (při čemž všecko tak zvané umění se obrací v dým) a naše věci tak často nepřirozeně složené, přeměkké, předivoké a přezamilované a přece zřídka kdy dokonalého zápalu dosahující! V oboru hudby, jak se nyní v obecném životě jeví (zde, jako všude, nemluvíme o výjimkách, jež na štěstí máme), stojíme stěží na té výšce, na které bychom v našich divadlech stáli, kdyby nad těmito nevládl přece ještě jistý druh vyššího vzdělání a kdybychom odkázáni byli toliko na to, co by obyčejní herci podle svého vkusu nám předkládali.

Nechme však prozatím všechno toto stranou, pokud toliko o tom je řeč, co nalézáme v koncertních síních a divadlech! Vždyť přehání-li se tam, vyhne se jim člověk a hledí se sám něčím lepším obveselit. Chrám však nesmí a nemá na sebe uvalovat žádné hříchy hudební. Neboť údové jeho vázáni jsou naň mravně; a když tam, kde náboženské nadšení co nejvýše by mělo být stupňováno, zohyzděním nejkrásnějšího a nejušlechtilejšího bývá způsobeno jen pohoršení, je to neodpustitelné. Pohříchu však má se nyní věc všude tak, ač právě v našich kostelích nejsnadněji by se byla nejlepší stará díla zachovala. Neboť, nepřihlížíme-li ku každému přání piplačů pachtících se po módě, možno s jistotou spoléhat na to, že lid sám pro sebe vždycky ve veliké uctivosti má díla starověku, živě poznávaje, že téměř jen jimi se zachovává síla a čistota mravů. Ale také kromě toho byly velice naléhavé důvody, aby prvotné chorály každé církve zachovány byly čistými a neporušenými. Neboť, ať umění cokoliv přidá a okrášlí, přece jen zůstane pravdou nepopíratelnou, že zpěvy, které vytryskly nevinně a prostě z oduševnělého, hluboce pohnutého srdce, mají nestárnoucí, nepopsatelné kouzlo, pročež také (jak mnohé národní písně dokazují) nejsou-li zevně potlačovány, v národě žijí věčně svěžími a kvetoucími. Mělať každá z našich církví v první době svého vzniku periodu největšího nadšení, která se nikdy nevrátí, a každá z nich právě v této periodě nejnadšenější náboženské horlivosti, jsouc podporována důkladnými znalci pravých církevních tonin, vytvořila a vzdělala svůj zpěv nejkrásněji. Jak tedy přichází novější, v náboženském ohledu chladná, mdlá a všude světská doba k té zpupnosti, že v chrámě uplatňuje jen své vlastní síly a necitně všechno zastiňuje, co radostí a slastí by naplnilo pravé

křesťany? A přece stalo se to, a sice nejvíce tam, kde dalo se nejméně, a nejméně tam, kde dalo se očekávati nejvíce.

Poslední musí se říci o rusko-řecké církvi. Ona sama, pokud to v pohnutém světě bylo možné, železnou rukou držela se starého, a podržela mnohé, co zcela bezpečně sahá až do druhého a třetího století. Velebnost těchto starých zpěvů důkladní znalcové vždycky obdivovali, a ještě nedávno vznikla v Petrohradě anekdota, že slavný pařížský hudební skladatel, jenž v carské kapli slyšel takové staré zpěvy, vycházeje z kostela s trpkostí zvolal: Do Petrohradu jsem musil přijít, abych zde poprvé slyšel řádnou církevní hudbu! Ovšem vloudilo se prý od dvanáctého století, a zvláště od Kateřiny II. mnoho nového; avšak to, co k ritu a pro lid náleží, v podstatě zůstalo nezměněno, a tím více je si stěžovat, že nikdo se nesnažil celou tu hudbu vydat, ježto studium těchto zpěvů (jak vím z dobrých pokusů) nepochybně by mohlo přinést mnoho světla o řeckých toninách.

Církev katolická dle své soustavy měla ze všech nejdoléhavější důvody, aby podržela ony veliké prvotné zpěvy, které se nazývají ambrosiánskými a gregoriánskými, ony (pokud je znám) v pravdě nebeské, vznešené zpěvy a intonace, které v nejkrásnějších pradobách církve geniem vytvořeny a uměním vypěstěny, mysl hlouběji zachvacují, než mnohé naše na effekt vypočítané novější komposice. Avšak, ačkoliv Sixtinská kaple s velikou energií ujala se mistrovských děl střední doby, přece zdá se, že nevšímá si s takovou zálibou oněch zpěvů prvotních. Na každý způsob jest jisto, že se nám v Italii nikde nedostane dostatečné odpovědi, tážeme-li se na důkladné poučení o zpěvech ambrosiánských a gregoriánských. V Němcích dostane se nám nanejvýše několik citátů z citujícího díla Forkelova; jinak však, zdá se, stalo se to cti, ničeho o tom nevědět. A jak to také mohlo být jinak, když právě shora positivně pracovalo se proti oněm zpěvům? Kolínský dóm byl by býval tím chrámem, v němž vznešené tradice velikých starých dob by byly nalezly svoji svatyni. Co však se stalo? V roce 1741 vyšel v Kolíně vlastně kurfirstem potvrzený a censory vysoce schválený zpěvník, jenž později stal se tak praktickým: »Nový, beránku posvěcený kostelní a domácí zpěvník dcery Sionské, putující po trojnásobné cestě dokonalosti do nebeského Jerusalema«; a právě tento zpěvník jest tak plný všedních melodií menuetních, že bychom to ani nepochopili, kdyby z předmluvy nevysvítalo, že jej vydavatel k vůli rozmanitosti s velikou námahou mnohými různými mistry dal zhotovit, »poněvadž

většina melodií starého obecného zpěvníku se přeměnila ve veselé písně a velice málo z nich obsahují povzbuzující tón!« Bez přehánění lze tvrdit, že tak zvaná Trutz Nachtigal, kterou roku 1649 v Kolíně jakýsi jesuita s notami vydal jako duchovně romantickou knížečku modlitební a pro obveselení, i v té své romantice jest duchovější, než onen až příliš slavný zpěvník.

Podíváme-li se dále na zpěvy Husitů, nelze o nich nic potěšitelného říci, leda, že Luther si jich velmi vážil, že jich použil a že jsou ještě, ovšem mnohonásobně modernisovány, poněkud zachovány v kostelích herrenhutských. A přece právě na tyto zpěvy nemělo být zapomínáno. Vznikly v národě, jenž posud znamenitě vynikal vlohami hudebními; povstaly v době útisku a pronásledování z plné vroucnosti duše a mají do sebe tolik duchovní síly, pokorné oddanosti, kolik málo kde jinde nalezneme. Však přece upadly u protestantů úplně v zapomenutí, a to lze tím méně prominout, poněvadž — jak pověst vypravuje — jesuitům husitský zpěvník tak se zdál nebezpečným, že jej až na několik výtisků (z nichž jeden šťastnou náhodou dostal se mi do rukou) skoupili a spálili. Toto právě mělo býti podnětem, aby se novým velikým vydáním pronásledované knihy ujali. Avšak na to až do nejnovější doby nemyslel nikdo, kdežto nejvšednější skladby tak často byly tištěny, jako by bylo nutností, aby se každý stal vlastníkem takových pokladů.

Známo jest, co Luther pro chorál učinil, jak takřka planul a hořel pro svatou hudbu, prozpěvuje až do noci se svými zpěváčky, takže — dle výpovědi očitého svědka Walthera — »ani nemohl ochabnout a ustát ve zpěvu a stále byl v duchu více rozohněn«; všeobecně známy jsou také mnohé překrásné výpovědi Lutherovy o hudbě. Přece však brzy zpěv v chrámech jím založených se zvrhnul. Již v roce 1628 vyšel novému duchu času mnohonásobně přizpůsobený zpěvník výborného Jindřicha Schütze. V předmluvě poslušně se praví, že nutno jest duchu času povolit; ale spisovatel jaksi pohnutě dodává: »Musím se však přiznat, že některé staré nápěvy pokládám za takové, které pravděpodobněji nebeskými Serafiny, než lidmi složeny byly.« I poloznalec ví, že v pozdější době všechno ve světské toniny převedeno a příkrými přechody a nepravidelnostmi přeplněno bylo. Sebastian Bach, před jehož velikolepostí se klaníme, počíná-li si docela prostě, byl jakoby stvořen za zachránce. On však snažil se více o to, aby k největší dokonalosti přivedl umění ve figurovaném, aneb aby dosáhl nejvyšší stupeň umění (jako to i jiní vážení mistři po něm činili), nevšímaje si

toho, co hoví zbožné mysli lidu; proto arci jeho čtverhlasné zpěvy, samy o sobě nedostižitelné, pro lid a většinu našich varhaníků zůstaly zcela neplodnými. Vůbec nebylo lze očekávat dostatečnou pomoc, pokud o starých pravých církevních toninách úplná neznalost panovala, poněvadž běžná, výlučně theoretická díla o tom žádného poučení nepodávala. Právě proto měly staré vzory být vyhledávány, aby se náležitého poučení dostalo z živého názoru. O takové nesnadné práci se však nerado slyšelo. A přece: co všechno dalo se nalézt! Nejslavnější ze všech mistrů slohu církevního, Palestrina, veden jistou tradicí, s nekonečným uměním sharmonisoval Magnificat osmkrát čtverhlasně v osmi církevních toninách. Každý mohl toto dílo mít; ale bylo ponecháno v hrobu zapomenutí, jejž Busby ve svých dějinách hudby znovu přivalil širokým kamenem tvrdě, že Palestrina složil Magnificat osmihlasný.

Co se konečně zpěvu reformovaných týče, také tento se musil podrobit novým módám. Calvin dal převést žalmy ve francouzské písně a k nim nápěvy složit v pravých církevních toninách Bourgeoisem a velikým mistrem Gondimelem, jenž pak v krvavé svatbě stal se obětí náboženské zuřivosti. Text tohoto výtečně zdařilého díla přeložil později do němčiny Ambrosius Lobwasser, ale pustil se také do hudební části, podložil světské toniny a přeměnil zpěv jednohlasný ve čtyrhlasný, kde často tenoru přidělil první hlas. Již ve vydání prvním (Herborn 1666) zjevna jest sklonnost ke světskému, a ještě více ve druhém (Frankfurt 1711), jehož předmluva dosti charakteristicky praví: »Vynecháno bylo to, v čemž neshledán zdroj zvláštního povznesení a každý žalm převeden do svého pravého přirozeného tónu.« Deggler ve svém vydání (Schaffhausen 1761) nechal věc nepozměněnu. Nicméně přece všude proniká původní výbornost.

A tak tedy pravý chorál čím dál tím více docela neprávem byl znetvořován a zanedbáván. Ale přidružilo se k tomu ještě zlo nové. Naši staří varhaníci neznali téměř ničeho, mimo duchovní věci a s nimi spojené fugy a kanonické věty, zpravidla však byli dosti zběhlí v generálním basu. Hřešili-li, dělo se to duchovním vyzdobováním, nikoli všedními světskými pletkami. Ale jak se má věc dnes! Všude se zanedbává generální bas, a studuje se toliko všední operace a jiné podřízené věci! Co z toho hudebnímu učiteli přes týden v paměti utkví, toho jistě upotřebí v neděli v kostele; tím zde slyšet tolik světského a nemístného, že bychom se ani nedivili, kdyby se jednou nevole v kostele samém hlasitě projevila. I v Italii

všude panuje v tomto ohledu úplná bezuzdnost, vyjma kapli Sixtinskou (jejíž dějiny nám nedávno Sievers zajímavými poznámkami v Allgemeine musikalische Zeitung objasnil). I v důstojném dómě milánském se za předehry ke zpěvům církevním nyní často přednášejí všední valčíky a operní zpěvy, tedy právě v městě, kde Řehoř Veliký své krásné pěvecké školy založil, a kde před 1500 lety celá tlupa pohanských vojínů, kteří měli v kostele pronásledovat křesťany, hluboce byla dojata nebeským zpěvem nadšených křesťanů a náhle ke křesťanství přestoupila.

Mezitím tento hrubý nepořádek zase působil blahodárně a všude v církevních sborech vzbudil touhu po opravení chorálu a jeho hudebního doprovodu. Že se naše církve opět musí vrátit ke staré důstojnosti a prostotě, to vyslovili v poslední době veřejně co nejvřeleji také vážení spisovatelé, zejména Franz (O starších církevních chorálech, 1818), Mortimer (Chorální zpěv za doby reformační, 1821) a Kocher, nejen ve svém duchaplném spise: Hudba církevní, 1823, ale i skutkem, čtverhlasnými zpěvy, jež společně s jinými v r. 1825 vydal.

Poněvadž jest velice důležité, aby záležitost tak vážná ze všech stran byla objasněna, dovoluji si ještě následující poznámky a sice jen vzhledem k církvi protestantské, k níž přináležím.

Zastancové kostelní opravy nověji vícekráte jenom naléhali na to, aby hudba se přidržovala nápěvů v každém místě obvyklých, protože právě jsou v obecném užívání, a aby z nich jen takořka divoké výhonky byly odstraněny. To však v podstatě pokládám toliko za přehnanou bojácnost. Mohly-li naše církevní sbory krásné staré nápěvy zaměnit za špatné nové, mají zajisté také sílu, vrátiti se touže cestou, jestliže varhaníci poučeni budou o tom, kde lze dobré nalézt a jak se opět do života dá uvést. Obtíže při tom jsou nepatrné. Neboť lepší starší nápěvy snadno se pamatují a dělají také na lidi vzdělané tak hluboký dojem (jak z mnohých zkušeností vím), že tu vlastně běží jen o dobrou vůli.

Ale při návratu ke starému mělo by být vyloučeno z církví protestantských také všechno sektářství a každá jednotlivá církev měla by se snažit přijmout v pravdě vzorné zpěvy všech ostatních církví. Proč by nemohl zazpívati luterán překrásný zpěv kalvínský a reformovaný vzorný chorál luterský: a proč by takřka nevyrovnatelné husitské chorály měly být ponechány jen herrenhutským? Nyní, kdy na mnoha místech luteráni s reformovanými se sdružili ke společné bohoslužbě, spojení lepších chorálů různých církví již samo sebou

stalo se potřebným. Zjednáme-li si však rozumnou snášelivostí možnost svobodné volby, měli bychom se v církvích protestantských též vrátit k ambrosiánským a gregoriánským zpěvům a přivlastniti si z nich nejlepší. Neboť tyto zpěvy, vzniklé z nejčistšího nadšení, jsou jednou z nejkrásnějších tradic starší církve, již také protestanté by měli jako posvátnost zachovávati, poněvadž by tím církev jejich se ctihodnou minulostí užší styky navázala a tím před lidem větší vážnosti získala. Vždyť Luther sám byl pro to, aby podrženy byly krásné zpěvy katolické, sám dal některé z nich tisknouti a poznamenal při tom: bylo by se škodou, kdyby tyto skvostné zpěvy zanikly. Ovšem, několik úzkostlivých kostelníků pohoršovalo by se nad používáním oněch katolických zpěvů. Avšak kdybychm se podle těchto řídili, končily by naše kultura a umění v Braniborsku a zejména všechna starší umělecká díla gothického stavitelství a malířství musila by jakožto plody katolických věřících protestanty dána býti do klatby. Praví protestanté zajisté každým dnem více nahlédnou, že církev jejich nejvíce ohrožuje to, když se k vůli jednotlivým vůdcům staré cítění zcela zapuzuje a že právě ti pracují do rukou pověře a mysticismu, když toliko z osočování nestejně smýšlejících žijí a nás rozšiřováním nesnášelivosti a nedůvěřivosti vůči všemu, co ctihodného minulost nám zanechala, přivádějí v úplný rozklad.

Zdá se mi však, že se ohledně gregoriánských a ambrosiánských zpěvů vyskytují obtíže, které jsem dosud odstraniti nedovedl, a přál bych si znalci o věci býti poučen. Je totiž důležitá otázka: kde se nalézají p r a v é ambrosiánské a gregoriánské zpěvy? Naše knihy o dějinách hudby neposkytují o tom dostatečného poučení, zejména kniha F o r k e l o v a, která nás i v této věci pouhými citáty posílá od Pontia k Pilátovi. Není pochyby, že A n t h i p h o n a r i o R o m a n o obsahuje hymny a antifony z nejstarších dob. Avšak poněvadž padělávání a vsouvání hudebníkům bylo vždy zběžné, nelze bohužel dílo toto pokládati za úplně neporušené. Namáhal jsem se proto v Německu, jako v Štrasburku, všemožně o to, aby se mi o ambrosiánských a gregoriánských zpěvích dostalo poučení. Avšak nikdo mi nedovedl pomoci. Přiměl jsem pak několik přátel, aby pátrali v Italii, zejména u kapelníka papežského chrámu; marné zůstaly však i tyto pokusy, ačkoliv se mne v Římě ujal vysoce vážený a vlivný učenec německý. Tento zatím později v St. Gallenu učinil nález, jenž pravděpodobně jest veledůležitý. V tamní knihovně nalézá se totiž rukopis ze století d e v á t é h o, obsahující všechny zpěvy gregoriánské, tedy snad to nejméně porušené a nejčistší, co

v ohledu tomto vůbec lze nalézti. Poněvadž mi moje povolání nikterak nedovoluje, abych se o rozluštění tohoto rukpisu pokoušel, chci tímto naň upozorniti některého způsobilého hudebníka, v naději, že alespoň jeden zápoliti bude o čest, klassické dílo minulých dob opět uvésti do života. A kdyby se zde jednalo jen o ukojení ctižádosti, dalo by se říci, že daleko chvalitebnějším by bylo zpracování takového díla, než to věčné nedokonalé tvoření vlastní, při čemž se obyčejně pro nesmrtelnost pracuje toliko bezcenným psaním.

Jiná důležitá věc, o kterou nyní na všech stranách vedou se spory, tkví v otázce: mají-li se chorály zpracovávati na čtyřhlasý zpěv pro sbory? Důvody pro a proti postoupily v tisku již tak daleko, že spor se může považovati za snadno rozhodnutý. Já však zatím musím ještě něco ku věci povědět, poněvadž musím odvolati jistý omyl. Při sepisování své recense o spise Kocherově o hudbě v chrámě (v theologických annálech v prosinci 1824) rozuměl jsem totiž výtečnému spisovateli, že podle jeho mínění lid v chrámě má zpívati figurované čtyřhlasé chorály. Proti tomu byly namířeny mé hlavní vývody, na kterých bych trval i nyní, kdyby byl onen předpoklad byl správný.

Avšak pan Kocher mne poučil ústně, že se věc má jinak a svrchu zmíněné chorály, které později vydával, jasně ukazují, že úsili jeho a jeho pomocníků směřuje pouze k tomu, aby církevní sbory zpívaly nejjednodušší zpěvy, pokud možno v čistých trojzvucích. Tím ovšem otázka se mění; a zde zdá se mi, že všecko se musí odměřit podle skutečných poměrů. Je-li totiž lid jímavý a zbožný; světí-li neděli; je-li mu dáno dobré hudební nadání; ujímají-li se duchovní zlepšení zpěvu církevního; stojí-li těmto po ruce dobří hudebníci radou a skutkem a věnuje-li se na obecných školách hodně pozornosti vyučování hudbě, což vše nyní v království virtemberském hodně způsobem nanejvýše potěšitelným se děje: v takovém případě lze myslet na dobrý čtyřhlasý zpěv lidu, a dosažení tohoto cíle by mělo velký význam pro hudební harmonii a použití individuálních schopností všech členů sboru. Avšak všude nejsou okolnosti tak příznivé. Jak mnoho je zemí a míst, kde duchovní správa trpí úplnou ochablostí a lhostejností; jak mnoho je kostelů, v nichž duchovní chtí slyšeti pouze své slovo; jak mnoho míst, kde pro hudební vzdělání ve školách zcela nic se vážně neděje? Kde tedy se věci tak mají, neradil bych nikdy pokoušet se o čtyřhlasý zpěv lidu, aspoň nyní ještě ne, dokud ani vyššího stupně nebylo dosaženo. Proto bych si zatím jen přál, abychom přestali na výběru nejlepších, jednohlasých chorálů s dobrým

průvodem varhan, ale abychom největší píli vložili na to, aby melodie v takové výši byly zpívány, která zpravidla ode všech hlasů, obyčejně v oktávách, může být dosažena, aby nedálo se tak, jako posud, že bassy a alty, nebo naopak tenory a soprány, byly odsouzeny pouze ku poslouchání, nebo přinuceny ku překřikování.

Ku konci ještě čtvrtou poznámku, která není namířena proti osobě žádného jednotlivce, avšak přirozeně jako výtka všeobecné slabosti mnohým nemůže způsobiti radost, poněvadž se musí dotknouti mnohých. Tato poznámka totiž týká se toho, že pro hudbu kostelní nekyne žádné spásy, nebudou-li zkroceni naši varhaníci, a pokud musíme doznati, že varhaníci jako náš A p e l, E t t, R i n k a U m b r e i t patří k řídkým zjevům. Kam až přivedli nás naši varhaníci? K ničemu jinému, nežli, že každý poloviční znalec hudby velmi často nad ledabylostí a nevkusností jde z kostela s nevolí. Předehra nezíská pro chorál, divoká mezihra jej napolo zničí, a poslední dohra, zdá se, směřuje pouze k tomu, aby zabila kázání a všecko ostatní. Ovšem musíme míti s těmito přehmatky trpělivost. Neboť zřídka jsou naši hudebníci s to, opatřiti si pořádné hudební vzdělání; genia nemají také více, než mají jiní, jimž dostává se sil pouze na řemeslo; a když konečně se dosáhne hubený úřad, musí se snesitelné živobytí mechanickým vyučováním zajišťovat, při čemž potřeby náklonnosti žáků stojí v cestě všem pokrokům k vyššímu umění. Avšak právě proto mohou kostelní sbory říci: nechceme z vaší domnělé originálnosti ničeho slyšeti; nerušte nás v pobožnosti a neškoďte nám, jako byste byli vy pány v kostele, a jako byste byli zde k obveselování. Vskutku je nepochopitelno, jak většina duchovních mohla až dosud klidně patřiti na takový nešvar varhaníků; zde tedy musí být především zakročeno, a těch několik geniálních varhaníků nemůže a nesmí žádat, aby se z ohledů na ně celá bohoslužba dostala pod libovůli tisíců, kteří lepši část sboru v chrámech ruší a pobořují. Kdo se chce obzvláště vyznamenati, může ve varhanických koncertech, nebo jiným jakýmkoliv způsobem svou dovednost ukázat; ale bohoslužba, která prostě a mohutně má jíti svou určitou drahou, nesmi dostat zdáni, jako by každý špatný hudebník mohl své pokusy na ní dělati, anebo že by pro své světské choutky směl se vším svatým svévolně zacházeti.

Kdybych měl svá přání vyjádřiti krátce, řekl bych: sbírejte nejlepší, jadrné, mohutné a nadšené zpěvy; volte k tomu nejkrásnější z melodií našich starších chrámů a přidejte, co novější doba vzorného vydala; a konečně opatřte varhaníkům knihu chorálů, kde

je všecko úplně vytisknuto, poněvadž mnozí z nich číslované noty těžko umějí čísti; dejte jim kromě toho sbírku vzorných předeher a doher, aby nekolísali ani ustupovali. Avšak toto všechno neudělejte obvyklým způsobem, malicherně a chudě, za porady několika jen prostředních odborníků. Zabývejte se věcí jako vážnou církevní záležitostí, která potřebuje pomoci lidí, velmi vynikajících, a věnujte aspoň tolik ročně na to, kolik státy stojí jedno prostřední divadlo. Pak bude již úctyhodné dílo vykonáno, které času bude vzdorovat. Takových děl potřebují protestanté více než jiní, nemají-li konečně dospět tam, že kostel pro ně bude pouze tím místem, kde pod titulem lidského rozumu a umění se jim téměř nic jiného nedostává, než často příliš nepatrné zvláštnosti jejich představených a služebníků.

Konečně chtěl bych ještě ke všem našim protestantským sborům zdůrazniti: dohodněte se na jednom společném chorálníku pro všecky německé protestanty, tedy na díle, které, zděláno jsouc použitím nejlepších sil, by vás vždy blíže přivodilo ku požehnané pevnosti a jednomyslnosti. Avšak němectví znamená téměř pouze to, že každý, nestaraje se o souseda, na malém svém kousku země sám chce rozkazovat; a tak se musí mé volání proměnit ve vzdech.

Pokus Fričův o návrat do vlasti roku 1871.

Úryvek z díla o J. V. Fričovi.

Podává Dr. H. Traub.

Josef V. Frič, známý účastník revolučního hnutí v letech 1848-1849, které vylíčil zajímavým způsobem ve svých Pamětech, a jemuž bylo za tuto účast pykati několikaletým žalářem v pevnosti komárenské, netěšil se dlouho z klidného života ve své vlasti, navrácen jsa opět rodině. Sotva že mu byl r. 1854 s amnestií dovolen návrat do Prahy — ovšem že stál nadále, stejně jako jiní provinilcové političtí, pod přísným dozorem policejním — znelíbil se záhy úředním kruhům, třebas že se stranil, jak čteme výslovně v jeho memorandu k policejnímu ministru Kempenovi z r. 1858, až úzkostlivě veškerého politického života. Oddal se výhradně své zálibě, práci dramatické a literární, jak bylo zcela přirozeno v době pověstného absolutismu Bachova. Z čista jasna byl Frič opět v létě roku 1858 z důvodů veřejnosti stejně jako jemu samému neznámých[1] zatčen, vytržen z kruhu nic netušící rodiny své a dopraven do vyhnanství, podobně jako před lety K. Havlíček, a to až do sedmihradského Déeše, kde byl odříznut naprosto od veškerého světa,[2] až se směl po přečetných svízelích a trampotách konečně roku 1879 vrátiti trvale do milované otčiny své, po níž tolik toužil.

Nemíním se tu rozepisovati o bludných cestách Fričových v nehostinné cizině, když trávil po léta v Londýně, v Paříži, v Berlíně, v Pešti, v Záhřebě a v Petrohradě, v Cařihradě a v Římě. Ukázati chci toliko, jak se naň roku 1871, když byl již takřka na pokraji zoufalství za pobytu berlínského, s nastolením kabinetu Hohenwartova, usilujícího o opravdové vyrovnání s národem českým, usmál zlý osud, tak že se již zdálo, že i jemu stejně jako celému národu kyne

[1] Teprve nedávno se mi podařilo opatřiti si autentické zprávy o příčinách jeho deportace, o čemž bude řeč jinde.

[2] Srov. o tom, co vypravuje ve svých Pamětech, IV. díl v poslední hlavě.

a nastává konečně doba lepší i šťastnější budoucnosti, doba kýženého návratu do vlasti. Dleť Frič za tím účelem po dvakráte r. 1871 v Praze, než byla to jen bludička, jak se záhy ukázalo, která s předčasným pádem vlády Hohenwartovy a s ustavením pověstného ministerstva Auerspergova zmizela Fričovi, jak dobře tušil, nadlouho z očí, zanechavši v duši těžce zkoušeného muže trpké toliko zklamání. Není to ovšem pokus ani první ani poslední — Frič sám zaznamenává v žádosti z r. 1871 k místodržiteli Chotkovi, že usiloval před tím již p o p ě t k r á t o návrat do vlasti — aby mohl v otčině své konečně pevně zakotviti, ale byl to r. 1871 pokus rozhodně pozorunejhodnější, již proto také, že spadá právě do doby, ke které se připínaly nejrůžovější naděje veškerého národa. Zmar vyrovnání českého, pád fundamentálních článků a odstoupení Hohenwartovy vlády znamená také konec všem nadějím, které si Frič společně s přáteli svými činil ve příčině svého trvalého návratu z exilu, ačkoliv je i tak dosti pochybno, zdali by váhavý a opatrný ministr spravedlnosti (Habietinek) se byl odhodlal k tomu, aby přiznal či vrátil »velmi těžce kompromitovanému«[1] Fričovi státní občanství rakouské a dovolil mu návrat do vlasti. Poučení o tom skýtá uchovaná z té doby korrespondence mezi ním a rodinou, vedená především s otcem Josefem Františkem a bratry Vojtěchem a Karlem, dále s přáteli Fr. Korbelem, Jaromírem Čelakovským, Josefem Černochem, Ferd. Dattlem, Jos. Roytbou, Jos. Doškářem, J. S. Skrejšovským, Fr. Schrammem a Fr. Švagrovskou, kteroužto korrespondenci ostříhá bedlivě rodina Fričova. Sluší litovati pouze, že nemáme po ruce zápisků, deníku Fričova, z tohoto právě roku, který se buď ztratil, nebo, jak soudí zasvěcená dobře sl. Božena Fričová, je vepsán kamsi do některé z knížek málo užívaných a bude šťastnou náhodou objeven dodatečně. Zatím byl nalezen malý zápisník, obsahující záznamy z let 1865—1871, ale jsou to zápisy spíše celkové, než denní, z nichž se dovídáme aspoň o hrozné náladě, v jaké byl Frič počátkem roku 1871. Korrespondence, dotýkající se daného thematu s vypuštěním všeho toho, co se vymyká z rámce této stati (celkem 37 kusů), jest tato:

1. J. V. Frič v zápisníku svém z let 1865—1871.

6./1. 1871.

Přestávám v theorii být dobrým člověkem! Lidé mi minulého roku tolik ublížili! V praksi ale z návyku vždy ještě vítězí to dobré

[1] Tak je charakterisován v podání Hohenwartem(!) podepsaném k místodržitelovi Chotkovi ze dne 29. října 1871.

srdce, které lidi venkoncem mají jednoduše za hloupost! Dobrota vydává vskutku jen zbraně do rukou nepřátelům svým! Jakou cestu nastoupit? Vytrvat a zahynout? I ti přátelé v Praze jak vycucaný n citronem se mnou hrají — a ustupují veřejnému mínění, přehodivše mne přez palubu!...[1] Den věnován starostem materielním, opět vytloukám klín klínem a nemám chut ku práci, patrně marně. — Eh! Kdybych neměl ohledů k dorůstající generaci, mezi nimiž snad přece někoho v pravém okamžiku nadchne a dotvrdí příklad můj, skoro bych syt jsa života beznaděj ného...[2] Nedomyslím, nedopíšu, ač hrnou se mi v mozek sofismata —[3]

2. Dr. Jos. Frant. Frič synu J. V. Fričovi do Berlína.

V Praze, dne 24. ledna 1871.

Můj milý Josefe!

... Nyní[4] mi tím bolestněji jest Tvá a Tvé milé rodiny vzdálenost a odloučenost od nás, i bylo by zajisté na čase, aby jsi o tom pomýšlel, kterak se do vlasti vrátiti a zde v kruhu našem dlíti. Na obrat v poměrech zdejších není tak snadno doufati, a do té doby, než se změnějí, mohlo by příliš mnoho času projíti, pročež jest povinností naší, abychom se o to již nyní přičinili, obzvláště poněvadž povinnost káže, aby děti se stali zdárnými syny a dcerami vlasti, pro kterou jsi dosud obětoval vše a přemnoho utrpěl. Co se nás dotýče, my se přičiníme, abychom Tebe podporovali ve snaze Tvé k dosažení cíle toho žádoucího.

3. J. V. Frič svému otci do Prahy.

V Berlíně, 8. února 1871.

Milý otče!

... Doufám, že se brzy dozvíte, jaký duch as teď vane v novém ministerstvě[5] — prosím, přihlídněte pak v čas, z jakého konce by se to dalo a mělo popadnout, abych obdržel dovolení alespoň navštívit Prahu.

---

[1] Vytečkováno v originále.

[2] Vytečkováno v originále.

[3] Nedopsáno.

[4] V předešlém se činí řeč o smrti a pohřbu Fričovy dcery Karly, provdané za dr. H. Veselého v Molitorově u Kouřimě.

[5] Dne 7. února 1871 nastolena vláda Hohenwartova, vystřídavši kabinet Potockého, který byl od 23. listopadu 1870 ve stavu demisse.

4. Dr. Josef Fr. Frič svému synu do Berlína.

V Praze, dne 11. února 1871.

Můj rozmilý Josefe a milovaná Anno!

Chvála Bohu, že nadešla doba, že bezé všeho obávání Tobě, milý Josefe, jest možno se do vlasti vrátiti. Podle znění císařského listu týká se amnestie všech trestních skutků, ježto byly spáchány do 7. února 1871,[1] a protož se i na Tebe vstahovati musí. Mám za to, že uděláš nejlépe, když zatím na návštěvu do Prahy zavítáš, aby si zde vše umluviti a dojednati mohl. Při tom jest mi nejmilejší to, že netřeba nových žádostí a nových ponížení, jakých se mi za Belcrediho dostalo. Rádno jest, aby si měl řádný průvodní list neboli pas, aby k Tobě nikterak přistoupiti nemohli... Líbám Tebe, Annu a děti srdečně a s radostí čekám na okamžení, kdy tebe v náruč svou budu moci pojmouti a opakovati Tobě slovy, že jsem vždy Tvůj upřímný a milující otec

Josef.

5. Fr. Korbel[2] J. V. Fričovi do Berlína.

Praha, 17. února 1871.

Mili Josefe!

Marně čekám na odpověď mého psaní 8ho t. m., též jsem hned Karešovi[3] psal, aby tobě též pro jistotu zdělil, že, jestli nyní, tedy nikda domu nebudeš moct přijít! Že otec tvůj s celou rodinou sobě si to přeje, budeš z jeho psaní vědět, a když on za dobré co uzná, tedy ani myšlenkou neodporuj a — přiď.

6. Jos. Doškář z Písečné J. V. Fričovi do Berlína.

V Písečné, 16. března 1871.

Velectěný pane!

Drahý příteli!

... A jak Vy, předrahý příteli, budete nám ještě odcizen? Kdy pojme Vás drahá vlast v náruč svou? Nemůžete nyní? Nešlo by to?

[1] Nový kabinet po způsobu svého předchůdce uvedl se do úřadu amnestií, navrženou ministrem spravedlnosti dr. K. Habietinkem.

[2] Fr. Korbel, dávný přítel Fričův, zatčený s ním pro účast v t. ř. květnovém spiknutí r. 1849, jemuž se však podařilo prchnouti z vyšetřovací vazby a uniknouti do Ameriky. Podle vlastního podání p. Korbelova učinil toto důležité Fričovi sdělení, považuje za svrchovaně nutné, aby přijel ihned do Prahy. Korbel poslal prý Fričovi peníze sám na cestu do Prahy a dovedl ho k jeho otci.

[3] Alois Kareš je známý zakladatel a majitel vystěhovalecké firmy v Brémách: Kareš a Štocký, jenž se stýkal na cestách v Berlíně s Fričem a byl tehdy vůbec jakýmsi českým konsulem v Německu.

Jest Vás tu potřeba jako soli. Či vyčkáte, až přijde doba, která ovšem již daleka není, avšak není již tak růžová, jak při započetí války vyhlížela? Za tou příčinou potřeba Vás, by Jste vymknul národ náš z okovů, jimiž poutají nás naši velemoudří (?) pánové.

7. Dr. Josef Fr. Frič J. V. Fričovi do Berlína.

V Praze, dne 18. března 1871.

Můj milovaný synu Josefe!

A rozmilý vnuku Josefe!

... I já Vám oběma Josefům přeji z hlouby srdce mého všeho dobrého, štěstí a Božího požehnání, i budiž nám toho štěstí popřáno, abychom přes rok mohli všichni se vespolek radovati, což pevně a s plnou důvěrou doufám a očekávám.

8. Jaromír Čelakovský J. V. Fričovi do Berlína.

V Praze, dne 18. března 1871.

Drahý Pepíku!

Konečně mne Tvůj svátek donutí k tomu, bych Ti psal, avšak nebylo by donucování zapotřebí, jen kdyby bylo času; nu i toho nyní bude. Já však přál bych Ti z plna srdce, aby nebylo toho dopisování do daleka zapotřebí, nýbrž abychom si vše, co nás hněte i bolí i to, co nás těší, ústně sdíleti mohli. Co mám Ti jiného přáti k svátku, než brzský návrat? vše zdá se mi, že musí pro Tebe býti vedlejším, lhostejnějším. Inu když oni ti Vídeňští páni mají divné rozumy — a chvála pánu bohu už hezky dlouho let — i kozel by o tom psal, aby aspoň nezaskřípal perem.

9. Vojtěch Frič[1] J. V. Fričovi do Berlína.

V Praze, dne 19. března 1871.

Drahý bratře!

... Tak jsme zase odbyli jeden svátek otcův bez Vás, doufám, že budoucně Vás uzříme v kruhu úplném. Vocilka[2] odejel hned druhý den, mluvil zcela upřímně s Habakukem,[3] předložil mu všechny po-

[1] Dr. Vojtěch Frič, nejmladší z bratří exulantových, byl r. 1870 povýšen na doktora práv. Je to bývalý náměstek pražského starosty, jenž tráví na zaslouženém odpočinku v útulné ville Božence v Košířích.

[2] Vocilka je J. S. Skrejšovský, tehdy majitel »Politik« a »Pokroku«, nad jiné vlivný tehdy předák politický.

[3] Habakuk je tehdejší ministr spravedlnosti dr. K. Habietinek, jenž byl z mládí svého dobře znám s Jos. V. Fričem, býval spolužákem J. S. Skrejšovského.

měry, avšak přeci mu bylo řečeno, že für jetzt unmöglich, avšak ustanovili se vzájemně o jednom času, až se jedna podmínka stane, vrátíš se hned a to na vždy. Bude prý to ještě letos. Vyjádřil se, že je dobře, že si se octnul již v Berlíně,[1] sice by Tě bylo muselo cos nemilého potkat.

10. Ferdinand Dattel J. V. Fričovi do Berlína.

V Praze, dne 19. března 1871.

Milý Josefe!

Přijmi především mé nejsrdečnější přání k Tvým jmeninám! Co Ti přeji, doufám, víš, především, aby si byl již mezi námi, kteří Tě milují, o ostatní bude pak postaráno. Doufám, že se bohdá přání mé k radosti Tvých četných přátel vyplní.

11. J. V. Frič Vojtěchu Fričovi do Prahy.

V Berlíně, 29. března 1871.

Milý Vojto!

... Prosím Tě zároveň, bdi a stůj na tom, ať otec použije přítomnost Habakukovu v Praze[2] na všechen pád — ať zvím, na čem asi jsem. Nezapomeň a netrať energie.

12. Vojtěch Frič J. V. Fričovi do Berlína.

V Praze, dne 12. dubna 1871.

Drahý bratře!

Na žádost mou byl otec k cestě odhodlán, odešel jsem tedy k Vocílkovi, který však došedš si k otci mému cestu takovou zrazoval a na žádný pád dřív nechtěl, by se co dělalo, až on (Vocilka) řekne. Teď již ulít — musíme čekat.

13. Josef Černoch, redaktor Našince, J. V. Fričovi do Berlína.

V Olomouci, 23./4. 1871.

Ctěný příteli!

... Věřte, že bych si nic tak vřele nepřál, jako kdybyste již byl v středu našem, a já, maje Vás na blízku, častěji s Vámi osobně se stýkati a z Vás rady bráti mohl. Zasaďte se vší silou za návrat do vlasti, snad Vám toho za nynějších poměrů bude možno docíliti při Vašich četných konnexích.

[1] Frič vážil totiž krátce před tím cestu na zapřenou do Prahy, vyzván jsa tomu otcem.

[2] Habietinek, ministr spravedlnosti, dlel koncem měsíce března návštěvou u svých pražských příbuzných, jak se dovídáme v současných novinách.

14. Dr. Jos. Fr. Frič J. V. Fričovi do Berlína.

V Praze, dne 29. května 1871.

Můj milý Josefe!

... Aby i Tobě[1] možná bylo, sebou přijíti, přeji si srdečně a mám naději, že Tvůj příznivec[2] se postará, aby to umožněno bylo. Snad by si mohl se obrátiti k hraběti Hohenwartovi a požádati pána Klaczko,[3] aby se Tvé věci ujal. Povaha rozhodná hraběte Hohenwarta zdá se mi býti příznivá a zajisté prospěšnější, než úzkostlivá p. Habakuka, který předce nějak jen podřízenou úlohu míti se zdá.[4] ... Netrať tedy tím, že Tě švakr[5] poněkud od sebe odstrkuje, mysl dobrou a přičiň se, aby jsi dokázal, že pevná vůle a vytrvalost překážky všecky přemůže.

15. Jos. Roytba z Hejčína J. V. Fričovi do Berlína.

V Hejčíně u Olomouce, 8. července 1871.

Velectěný příteli!

... Radost, jakouž jsem pocítil, vida, že jsem svoboden následkem amnestie a tudíž volno mi pokusiti se o svoji budoucnost, věřte, že nemenší budę radost moje, až uslyším, že i Vy svoboden spěcháte v drahou otčinu. Že doba tato blízká jest, důvěřujeme se všickni; mám za to, že letošní léto poslední jest, které v cizině trávíte.

16. Jos. Roytba[6] J. V. Fričovi do Berlína.

V Písečné u Kyšperka, 10./8. 1871.

Rozmilý pane a příteli!

Nemohu utajiti radost, jaká neustále zmáhá se ve mně při spo-

---

[1] V předcházejícím je řeč o chystaném příjezdu choti J. V. Friče s dětmi do Prahy k trvalému pobytu, aby děti chodily do školy české.

[2] Míněn patrně jmenovaný již několikráte Vocilka-Skrejšovský.

[3] Klaczko Julian, polský publicista, jenž povolán byl říš. kancléřem Beustem pro své snahy na prospěch spolku rakousko-francouzského do ministerstva zahraničních záležitostí a byl vlivnou ve Vídni osobností až do pádu Beustova (odstoupil v listopadu 1871).

[4] Habietinek jako ministr spravedlnosti mohl ovšem poskytnouti Fričovi sám zcela dobře žádaného povolení k návratu, ale je zcela správné, že nebyl význačnějším činitelem v kabinetu Hohenwartově.

[5] Starý mládenec Ant. Kavalier, majitel domu v Praze a nejstarší ze sourozenců choti Fričovy, byl podivín a od počátku proti sňatku své sestry s Fričem.

[6] Pisatel byl učitelem v Hejčíně u Olomouce a dlel návštěvou u tchána svého v Písečné.

mínce, že snad již za nedlouho[1] spatřím Vás a šlechetnou rodinu Vaši na posvátné půdě naší. Tentokráte dojista neklame se touha Vaše. Vyrovnání již na papíře a také do jista bude v skutek uvedeno. Snad již podzim nebudete tráviti v Berlíně; jak mi pak možno bude, pojedu, bych Vás i drahé [v] Praze spatřil.

17. Vojtěch Frič J. V. Fričovi do Berlína.

V Praze, dne 19. srpna 1871.

Drahý bratře!

... Otec mluvil s Habakukem, a vše půjde v pořádku, za 6 neděl se snad zde uvidíme. Otec s ním ještě bude mluvit.

18. Dr. Jos. Fr. Frič J. V. Fričovi do Berlína.

V Praze, dne 3. září 1871.

Můj milovaný Josefe!

Opět se blíží den 5. září, kterého jsi uzřel světla Božího roku 1829. Přináším Tobě jménem vlastním a celé naší rodiny nejupřímnější blahopřání, aby Tebe a Tvých všech milých Bůh zachoval na dlouhá leta i aby Ti dopřál po tolika strastech a svízelech zase brzy v lůně Matičky Prahy k blahu vlasti a rodiny působiti. Těším se na Annu, hochy a Boženku, a doufám, že dlouho nebudete již odloučeny.

19. Anna Fričová manželu svému do Berlína.

V Praze, 9. září 1871.

Drahý Josefe!

Skr[ejšovský][2] se úplně o Tebe postará, vyzví se, co proti Tobě mají. Dá se ti vědět, kdy budeš muset udělat kroky. Budeš pak muset zadat, abys mohl do Vídně a sám o věci promluvil. Jak sněm začne,[3] bude změna i ve zdejší policii,[4] která je Ti tuze potud nepříznivá, a pak to půjde.

---

[1] Podtrženo v originále.

[2] Míněn Jan S. Skrejšovský, který horlivě se přičiňoval o to, aby Fričovi dovolen byl návrat do vlasti, jakož byl vůbec jeho dobrým přítelem a rádcem, na kterého Frič vzpomínal povždy s povděkem.

[3] Památný sněm království českého, zahájený reskriptem ze dne 12. září 1871, sešel se dne 14. září.

[4] K takové změně však nedošlo; vystřídán byl místodržitel a nejv. zemský maršálek.

20. Anna Fričová manželu svému do Berlína.

V Praze, 23. září 1871.

Drahý Josefe!

Píšu velmi spěšně! Očekávají Tě zde již každého dne — nemáš minout okamžik. V.[1] psal Ti před týdnem a je mu divno, že už zde nejsi.

21. J. V. Frič bratru Vojtěchovi do Prahy.

V Berlíně, 24. září 1871.

Milý Vojto!

Prosím Tě pro boha, co to za konfuze? Čekáte mne a já žádný list od nikoho v tom smyslu nedostal! — Nemyslím také, že to půjde direktně, musel bych dřív na všechen pád do Vídně a tu bych přec raději ještě poradil se s V[ocilkou]. Tedy učiň Ty to za mne, ale rozumně, střízlivě, jedná se o celou mou budoucnost. To považ. Nezdá se mi krize dosti překonána, než abych hazardoval, co mi všecko zmařit může. Čekám s dychtivostí Tvůj r e k o m a n d o v a n ý aneb V[ocilkův] r e k o m a n d o v a n ý list.

22. Vojtěch Frič J. V. Fričovi do Berlína.

V Praze, dne 27. září 1871.

Drahý bratře!

Vše bylo dobře uváženo, promluveno, umluveno, všechny obavy odstraněny a vyjednáno. Psal Ti dvě psaní a telegram, a Ty neposloucháš.[2] Jsem zmocněn Ti vyřídit: Místodržitel Chotek a ministr Hohenwart dělá takové prosby na nás, že t a k o v o u m a l i č k o s t n á m c o r e v a n g e v e l m i r á d d á. Každé hodiny, kterou daremně ztratíš, je škoda. O k a m ž i t ě s e d n i a p ř i j e ď do P r a h y. Máme situaci více v rukou, než si jen myslit můžeš. Očekávám Tě s otevřenou náručí.

Tvůj Vojtěch.

(Dokončení.)

---

[1] Rozuměj Vocilka (Skrejšovský).

[2] Z následujícího dokumentu patrno, že míněn jest Skrejšovský.

Stefan Žeromski a tragedie polské intelligence.

Napsal L. Kozłowski. Přeložila Běla Holubová.

I.

Jméno Stefana Žeromskiho je i za hranicemi dosti známo a váženo, ale to je celkem málo proti těm sympathiím a popularnosti Žeromskiho v Polsku. Nemůžeme si ani dobře představiti, jak velikou úlohu hrají jeho díla ve vlasti. Snad každá z jeho větších prací (»Lidé bez domova«, »Popely«, »Děje hříchu«, »Růže«, »Sulkowski«, »Krása života«) vzbuzovala ve společnosti sensaci, dávala podnět ke sporům, výměnám názorů, polemice v tisku. O Žeromskim existuje v jeho vlasti značná kritická literatura a ze současných spisovatelů zaujímá beze sporu nejdůležitější místo v duchovním životě polské intelligence. I Sienkiewicz je sice velice rozšířen a slaven, ale získal si popularnosti hlavně mezi širokými vrstvami, kdežto intelligence už dávno začala kriticky posuzovat autora »Bez dogmata«, »Rodiny Polanieckich« a ačkoli uznává jeho značný umělecký talent, zřekla se vší solidárnosti s jeho klerikálně-šlechtickými tendencemi. Naopak Žeromski je hlavně spisovatelem intelligence. On vystihl duševní drama polské intelligence mocněji, než kdokoli jiný.

On je básníkem polského »churavého svědomí«. Toto má mnoho společného s ruským »churavým svědomím«, a při porovnání duší ruského a polského intelligenta nalezneme v obou mnoho blízkého, příbuzného a pochopitelného, ale zpozorovali bychom i něco různého. Jedním z těch žalů, kterými churaví polské svědomí, je jeden, který je ruské intelligentní duši doposud cizí: je to žal patriotismu, žal o ponížení svého národa, a tato nemoc se v duši polského intelligenta časem rozrůstá do takových rozměrů, že působí zapomínání jiných nemocí, zastiňuje všechen ostatní svět.

Polskému intelligentu je dobře známa i láska k lidu, k »menšímu bratru« i cit solidárnosti s pracovní třídou, i vzpoura proti měšťáctví, i touha po lepších formách života, i pocit osamocenosti

v soudobém světě, i mučivá myšlenka o smyslu života vůbec — všechny ty bolesti, myšlenky a pochybnosti, které teď ovládly soudobého myslícího a cítícího člověka. Ale k tomu všemu se v duši polského intelligenta přidružuje ještě pocit urážky za ponížení svého národa. A tento pocit je zvláště mučivý, vzplane-li v soudobé zvěčnělé a složité duši.

V duši Turgeněvova Insarova, bulharského intelligenta-národovce, bylo vše ucelené, prosté a jasné: jeho láska k vlasti je nenávist k utlačovatelům-Turkům, v této nenávisti se shoduje se všemi Bulhary a v boji za osvobození vlasti vidí jedinou úlohu, sjednocující i všechny ostatní Bulhary: to, čeho on si přeje, »chce každý bulharský rolník, poslední bulharský žebrák«. Tento ucelený, primitivní patriotism zůstal podle všeho v Bulharsku podnes. Ale v Polsku, které v kulturním rozvoji a sociální differenciaci Bulharsko předešlo, nemůže už býti takovéto primitivnosti. Polský národ se rozvrstvil, jako všechny kulturní národy: odehrává se v něm napiatý třídní boj, existuje sociální hnutí, zápas s klerikalismem. Polský intelligent vidí nepřítele netoliko v ruské nebo německé státní vládě, ale i ve starém klerikálním šlechtickém polském světě, i v nové polské buržoasii. On dobře rozumí, že patriotická ideologie, vyžadující spojení všech pod jedním společným vlasteneckým praporem, je velmi vhod privilegovaným vrstvám společnosti a zadržuje rozvoj sociálních osvobozenských ideí, a že vůbec zúžuje rozumový horizont. Ale při tom on zároveň stále cítí tu vnější obruč, která tísní, ač ne docela stejnou měrou, všechny vrstvy společnosti. Tato obruč působí, že se v Polsku stávají patrioty a národovci i ti, kteří by za jiných okolností jimi nejen nebyli, ale kteří by bojovali proti patriotické ideologii. Je třeba navštívit Varšavu, aby se mohlo porozuměti kulturní tragedii polského života: velké soudobé město, středisko duchovního a uměleckého života, kde kypí soudobý život se všemi jeho kontrasty — rozkoší a žebrotou, intensivní prací a požitkářstvím, ale nade vším tímto tíhne nějaká vedlejší vnější síla, stvořená ne tím životem, mluvící jinou řečí. Zde na každém kroku cítíš, že se nalézáš v dobytém městě, a ačkoli bylo dobyto před několika desetiletími, přece získané město a vítězný stát se nespojily, nesmířily: polský život, polská řeč na ulicích, polské časopisy a knihy, polská divadla — a ruský officielní jazyk ve všech úřadech a školách, na všech štítech, ruská všudy jsoucí a vždy pohotová policie.

Žeromski v jedné ze svých nejprvnějších prací pěkně vyjádřil, jak působí na psychiku polského intelligenta tato ustavičná přítom-

nost postranní, nenáviděné moci, se kterou se setkává na každém kroku a která paralysuje každou činnost.

„»Po dobu několika let jsem z Varšavy vůbec nevyjížděl« — vypravuje jeden jeho hrdina — »žil jsem jejím životem, byl jsem »nemocen Ruskem«, nemocen strašnou nemocí, která nemůže býti přesně určena, ale která zcela jistě hubí psychický organism tisíců lidí. Ona vyvolává v lidech zvláštní melancholii, odpor ku všem podnikům a zároveň chorobnou a bezmocnou nad-chápavost ke všem lidským bolestem, chápavost, která mučí každodenně, ustavičně, všude brousí duši a může být přirovnána k nepřestávajícímu vytahování žil. Tato nemoc není sentimentálností, šovinismem, není nenávistí, není láskou: je to prostě — hluché a němé zoufalství rozumů. Ona odhaluje marnost všech filosofických systémů ideí, pout, práce v potu tváře, chudoby, sebeobětovnosti uprostřed urážek a klevet, marnost hrdinských činů, podnikaných potají jako přestupky, tajemných obětí — ona učí, že jest pouze jedna neomylná pravda, jeden cíl, jediný konec všeho: »račte na strážnici«."

V této atmosféře vyrůstala nová polská literatura, vzrůstala semena nových sociálních theorií, filosofických a uměleckých ideí. Není divu, že zde všechny ideové směry, počínaje socialismem a konče modernismem, přijímaly svérázný odstín: ke všemu se přidružoval zaostřený, stále urážený národní cit. Cit tento se zde velmi snadno jeví jako šovinism. Šovinistický vztah ke všemu ruskému, mezi tím i k ruské idejní kultuře a ruské literatuře, je zde zjevem přirozeným a pochopitelným: ruské literatury nebo ruské intelligence zde nemají, ale znají ruskou policii a vnucený ruský jazyk ve školách a ve všech úřadovnách.

Současné vzplanutí antisemitismu v Ruském Polsku se také částečně vysvětluje politickými příčinami, přiostřujícími národní cit. Ovšem, polský antisemitism, vyzývající k boykotu židovského obchodu, má tentýž stálý pramen, jako vídeňský a každý jiný antisemitism: konkurenci svého národního obchodu s obchodem židovským. Získalo-li ale toto čistě drobnoměšťácké hnutí teď v Polsku na svou stranu zástupy mládeže a část té intelligence, která dříve bojovala proti antisemitismu a hlásala humánní ideje (na př. Swięntochowski), vysvětluje se to pouze tímto přiostřeným národním citem: v posledních letech se do carství Polského přistěhovalo ze Západního kraje a ze středu Ruska mnoho Židů, mluvících rusky, v očích Poláků jsou nástrojem poruštění. Žid, přestěhovavší se z Moskvy do Varšavy, mluví přirozeně dál po rusky, a vměšuje se

tak bez své vůle do zápasu polského jazyka s ruským. Ruština v ústech Žida poskytla antisemitům novou zbraň — boj proti Židům stal se bojem za polský jazyk, za polskou národnost.

Co musí prožívati člověk se zněžnělou kulturní psychikou, hluboce cítící nepravdu soudobého života vůbec, chápající historické úkoly naší doby, opovrhující měšťáctvím, stojící na straně světa práce, v této atmosféře nepřirozeně přiostřeného národního citu? Nemůže býti jinak, aby neprožíval těžké duševní drama. A toto duševní drama nalezlo své vyjádření v tvůrčím díle Žeromského. Žeromski — socialista a patriot zároveň — hluboce cítí a nenávidí sociální lež života, a zároveň je proniknut bojácnou myšlenkou o osudu národa: on ví, že polská buržoasie není lepší než každá jiná, on opovrhuje polským měšťáctvím, jako každým jiným, ale zároveň je mu drahé Polsko v celku, — on je chce vidět nezávislým a silným, on strádá při myšlence o ponížení polského národa.

A těmito vlastnostmi se i vysvětluje význam Žeromského pro polskou intelligenci: v jeho pracích je obsažena ta bolest, kterou churaví svědomí myslící části polské společnosti. Ale drama svědomí, odrážející se v duši tak hluboce a jemně cítícího umělce, jakým je Žeromski, je zajímavo netoliko Polákům. Proto nahlédněme do vnitřního světa pěvce polského »churavého svědomí«.

II.

Žeromski (narodil se r. 1864) náleží k tomu pokolení polské intelligence, které přišlo po politické katastrofě r. 1863, pohltivší nejenergičtější a nejčinnější část polské vzdělané společnosti. To bylo pokolení nervosní a citlivé, ono rostlo v atmosféře zklamání ve smělých hrdinných činech, rostlo naslouchajíc hlásání střízlivého poměru ke skutečnosti, mírnosti, »malých věcí« (epocha tak zv. »varšavského positivismu«). Ale když dosáhlo rozumného věku, minula už perioda omráčenosti, v Polsku vyrůstaly nové síly, na jeviště vystupovala dělnická třída, ze Západu se šířily sociální theorie a mládež, jakožto nejcitlivější, se jich nadšeně chápala. Žeromski náležel k této mládeži, která na jedné straně prudce přetrhávala tradice »varšavských positivistů«, vpíjela nenávist k měšťáctví, náklonnost k proletariátu, snila o hrdinném zápase, a na druhé straně trpěla bolem života, náklonností k melancholii, pessimismu. Tento rys Žeromskiho je velmi jasně nakreslen v povídce »Rozklovou nás vrány«. Vidíme zde jednoho z posledních bojovníků povstání r. 1863. Po nepodařené srážce vleče se samoten, unaven za vozem, naplněným

zbraněmi, do kterého je zapřažen pár starých klisen. Je chladný podzimní den, šlehá déšť. On kráčí v roztrhaných botách po blátivé polní cestě, a zároveň se zimou prosakuje mu do duše pocit bědnosti, odporu k životu, pohrdání k lidem. »Všechno je mrzce prohráno« — myslí si, »vše je ztraceno, ne pouze do poslední nitky, ale až do posledního svobodného výdechu. Hle, kdy se objeví na božím světě strach s velikýma očima, s hrůzou zježenými vlasy, a vyžene z myších děr všechny metafysiky reakce, všechny proroky tmy. Co se dříve nikdo neodvážil pošeptati jinému do ucha, to teď budou opěvovat v hexametrech... A pomyslíš-li si, že jsme tento pokrok mínění vyvolali my, díky tomu, že jsme prohráli.«

Zatím co takto smutně přemýšlel, dohoní jej oddíl kozáků, zabijí jej a mrtvolu pohodí na cestě.

»Hlava jeho utvořila v blátě jamku, do níž stékaly malinké potůčky, slévajíce se ve velikou louži. Kapky dešťové ji bičovaly a zvedaly na ní naduté bublinky, které praskaly a mizely s takovou rychlostí, jako veliké lidské illuse.«

Život, zbavený velkých lidských illusí, a rozhořčení proti takovému životu, ostré vědomí bolesti existence — to jsou motivy prvých prací Žeromského.

On dobře zná Karamazovské muky, muky vědomí, které nemůže zapomenouti ani na jednu slzu utýraného dítěte, on cítí bolest, rozlitou v životě, i za hranicemi lidského života.

Hrdina Žeromského v »Lidech bez domova« slyší pláč »rozseknuté sosny«: »On viděl její roztržený kmen, zalitý krvavými kapkami smoly. Díval se dlouho, neodtrhuje se, na její ránu. Viděl každé vlákno, každou vrstvu kůry roztržené a strádající. Slyšel kolem sebe pláč, osamocený pláč před tváří Hospodina.«

Duše spisovatele unavená obrazem utrpení si žádá zapomenutí. V povídce »Zapomenutí« (»Zapomienie«, jedné z prvých povídek Žeromského) závidí všem těm, kteří mohou zapomenouti na prožitý úžas. Závidí vesničanu, trestanému bitím za krádež prken, kterých potřeboval na rakev synovi, závidí vráně, smyslů zbavené při pohledu na ztroskotání hnízda a zabíjení mláďat. »I prvý, i druhá zapomenou. Čím by mohli zahlušit pekelnou bezednou bolest, jak by mohli ztráviti noc ve svých osiřelých domovech, kdyby nebylo božského, moudrého, nejlepšího ze všech zákonů přírody, zákona zapomenutí? Jim žít znamená zapomínat a dobrá příroda jim dovoluje ihned zapomenouti...«

Ale on nikdy nezapomene tento odporný, ochraptělý, sesláblý hlas zoufalství, jakým křičí nešťastná matka ptáčat, ani ten ponižující, strašný pláč týraného člověka. Před jeho očima bude věčně stát do krve rozbitý obličej vesničana, i ten znamenitý statkář, který, když se dověděl, že vesničan kradl prkna, aby mohl udělati rakev zemřelému synu, zvolal: »Tak ty i na rakev kradeš, ach, jaký jsi darebák!«

S tímto statkářem šel společně na lov mezi vysokými stěnami pšenice, rosou zkropené klasy ho šlehaly do obličeje, on vdechoval vůni země, očima vpíjel krásu k životu se probouzející přírody. Ale teď je tato země rozetnuta ve dví.

Žeromski hluboce ohmatal a procítil tuto trhlinu, rozetnuvší současný svět ve dva tábory. V jeho prvých pracích zacloňuje sociální otázka všechno ostatní, on dobře prostudoval a zná žití spodiny naší společnosti, umí cítiti strašnou urážku bídy. Bída ho překvapuje právě tímto: ne fysickými nedostatky, ale morálním ponížením člověka, urážkou lidské důstojnosti. On zná sociální nenávist, která časem dostupuje skoro k »rasové nenávisti«. A tato »rasová nenávist« způsobuje v »Lidech bez domova« rozchod Judima a Joasii. Judim nenávidí bohaté nenávistí proletáře, Joasia, která náleží k intelligentnímu proletariátu jako Judim, sdílí jeho ideály a je na straně ponížených, ale ona nepochází z této třídy, jako Judim, ona nezná jeho strašný život z dětských vzpomínek, není s ním spiata rodnými pouty, jako Judim.

A tomuto se zdá, že ona nemůže býti družkou jeho života, že v krvi její nekoluje ta nenávist, kterou on je prosycen, že ona náleží druhé rase, a proto se zříká jí i svého osobního štěstí.

»Vidíš« — praví on Joasie — »já jsem z temna, pocházím z největší bídy. Ty si nemůžeš představit, jaká je tato bída. Ty nemůžeš ani dalekou předtuchou pochopit to, co leží v jejím srdci. Ty jsi z jiné kasty... Kdo sám odtamtud pochází, ten vše ví.. Zde lidé umírají v třiceti letech, protože se starci už rodí na svět. Jejich děti jsou idioty.«

»Nu, ale jaký to má vztah k nám?«

»Vždyť já jsem za to vše zodpovědeň!«

»Ty... zodpovědeň?«

»Ano! Já jsem zodpovědeň před svým duchem, který ve mně křičí: Já protestuji!«

A tento křik protestu v něm ohlušuje touhu po osobním štěstí. Joasia miluje Judima, vší bytostí lpí na něm, ale on ve jménu jiné

lásky a jiné nenávisti odchází od ní. Slovy »Písně písní« vepsala Joasia do svého deníku své první vyznání lásky. Ale v jejím nářku umlkla tato píseň lásky.

V »Lidech bez domova« poprvé naráží idea osobní na ideu společnosti a poslední vítězí.

Ale »Píseň písní«, píseň lásky, zmlklá v »Lidech bez domova«, se znovu se strašnou, náhlou silou vyrývá v historické poemě »Popely« (»Popioły«). Nese se bouří historických událostí, ženoucích se nad polskou zemí; a umlká-li nakonec v pláči a z citu vzplanuté lásky nezůstává nic než hromádka popelu, to je to proto, že všechno na tomto světě se mění v popel, všechno zachází, rozpadává se, nic nezůstává.

»Popely« Žeromského jsou velkolepým obrazem rozpadnutí se a znovuzrození uprostřed trosek, věčně se z popelu rodícího života, věčného jeho běhu.

Żeromski nás zavádí do Polska v konci 18. a začátku 19. stol. Země je rozdělena na části, přechází z rukou do rukou, města se mění v rozvaliny, vesnice se vypalují, vojska se přelívají jako nekonečné potoky, zdupávají pole, bratr válčí s bratrem, Poláci, zařazení v rakouských plucích, nastavují bodáky proti polským legiím Napoleona. Tyto legie sestavené v naději, že budou bojovat za polskou zemi, táhnou s Napoleonem proti Španělům a tam vykonávají dílo zkázy, berou útokem španělská města, loupí kláštery, znásilňují ženy.

Z pozadí těchto obrazů násilí a hrůz válečných vystupují obrazy jiného násilí, které se děje každodenně v obyčejném životě.

Vidíme, jak holemi bijí vojáka Michtika, který pod prapory Kościuszka bojoval za svobodu vlasti zároveň se svým pánem, kterému byl druhem a který uznával jeho lidskou důstojnost, ale po jeho smrti Michtik zároveň se zemí a statky přechází v majetek jiného statkáře, stává se jeho nevolníkem a před očima zástupu lidí je bit holemi pro neuctivost. Vidíme, jak sedláci tuhnou zimou, jdouce po krk ve vodě a nesouce na ramenou kočár, ve kterém sedí dámy jedoucí na zábavu.

Ale uprostřed všech těchto úžasů jde život svou cestou; lidé dělají své práce, žijí, pracují, baví se. Život se nepřerušuje, protože ani slunce nepřestává svítit, každým rokem z jara se země znova zazelená, v létě zrají klasy, nové pokolení lidí se rodí. Člověk žije právě tak jako vše v přírodě. Umírá a znova se rodí

a rozmnožuje, a láska právě tak rozkvétá v duši, jako se z jara zelená tráva.

A my vidíme, jak v tomto krutém čase na polských polích rozkvétá čarovný kvítek lásky mladého šlechtice Rafała a mladounké dívenky ze statkářské rodiny Heleny.

Historie jejich mladé lásky, pravdivá a ovanutá čistou poesií, jako by byla právě pouze pro to vypravována, aby byla odhalena všechna přízračnost štěstí, všechna křehkost osobního života uprostřed historických bouří. Jakým štěstím, zdálo by se, bylo setkání Rafała s Helenou, setkání se za zimní noci v sněhem zasypaném sadě.

Jednou v noci vyčkal Rafał, až všichni v otcovském domě usnuli, a maje klíč od konírny, který tajně otci vzal, vplížil se tam, osedlal koně a letěl se vší prudkostí do sousedního dvora, kde žila Helena. Prokradl se závějemi sněhu v sadu k oknu jejímu a klepe. Vyplnil tak slib, který učinil před rokem, když se poprvé setkal s Helenou a tancoval s ní v otcovském domě. A ona, jako by čekala právě tuto noc, vychází na jeho klepání, jde k němu po zasněžených stupních terasy, a jejich rty se slévají v »polibku věčnosti«. Ale nehledě k tomuto »polibku věčnosti«, jsou ještě dětmi, a mezi nimi se rozpřádá čistě dětská rozmluva:

»Jak jste se sem dostal, pane?«

»Přijel jsem.«

»Na koni?«

»Ano.«

»Tedy, jak jste tehdy slíbil při tanci?«

»Ano.«

»A kde máte koně?«

»Stojí v kovárně u jeslí . . .«

»Sám?«

»Sám. Pojďme k němu . . .«

»Ne, já se tam bojím jíti. Já se moc bojím . . .«

Tato láska rozkvétající v dětských ještě duších je hrubě umačkána rukama rodičů. Skutek Rafałův, který při divoké jízdě schvátil nejlepšího koně, způsobí, že ho stihne hněv skoupého otce. Rafała odvezou z domu. Helenu také. Ti ztrácejí jeden druhého s očí a když se zase sejdou, je už Helena vdána za pruského důstojníka. Nikdy nevymizivší láska vzplane novou silou. Helena opouští muže a jde k Rafałovi.

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

SLEZSKO.

Rok 1913. — Rychvald. — Slezské střední školství v rozpočtu. — Těšínské Noviny a Hans. — Ze života kulturního. — Školy v Rychvaldě, na Polské Ostravě, v Hrušově atd. — Ředitel a inspektor Landsfeld. — Zemský sněm slezský. — Věci polskoostravské. — Leskovec. — Hradec. — Nordmarka.

Uplynulý rok byl ve Slezsku celkem klidný, zůstal v tom směru daleko za svými dvěma předchůdci. Veřejný život vyčerpával se skoro úplně vnitřní organisační prací politických stran, četnými obecními volbami a záležitostmi školskými. V boji o práva u úřadů státních i v samosprávě zemské nedostali jsme se zas ani o krok dále, v obcích se při volbách mocenské poměry celkem nezměnily, jen ve školství můžeme zaznamenat jistý pokrok, ovšem dobytý těžkou prací a za drahé peníze.

V prosinci konečně byla dojednána smlouva mezi Ústřední Maticí Školskou a obcí rychvaldskou o pronájem školních budov. Obec převzala od Matice dvě velké školy úplně zařízené i s pomůckami za roční nájem 2500 K a převezme také věcný náklad; od provisorního zveřejnění byl skoro celý minulý rok takový stav, že učitele platila země, věcný náklad Matice, která před úplným předáním škol do veřejné správy chtěla míti od obecního výboru jakousi záruku, že školy nebudou polským obecním výborem poškozovány při obsazování učitelských míst a při povolování věcného nákladu atd. Této záruky nedosáhla, ale české občanstvo v Rychvaldě spoléhá na svou sílu, že se ubrání křivdám.

Zde tedy tisícovými náklady dobyli jsme si kusu svého práva. Ještě větší náklad bude státi jiná škola slezská, reálné gymnasium v Orlové. Letos má v pěti třídách 264 žáků, do primy letos zapsáno 95 žáků a přece v rozpočtu na první polovici roku 1914 povolena na jeho vydržování státní subvence pouhých dvou tisíc korun. Když poslanec Pavlok v té věci v ministerstvu intervenoval, dostal odpověď, že pro letošek už se nedá nic dělat, že však při sdělávání rozpočtu na rok 1914—15 možno očekávati zvýšení podpory s ohledem na podobnou žádost polskou. Uvažme, že německé reálné gymnasium v Bohumíně, vydržované obcí, dostalo na tři třídy subvence 1500 K!

Ještě hůře dopadlo české lyceum na Polské Ostravě, které nedostalo ani krejcaru subvence z toho důvodu, že nemá vlastní bu-

dovy; je totiž umístěno v budově učitelského ústavu; německé lyceum v Opavě dostalo státní subvence 2500 K. Polskoostravské lyceum mělo v r. 1912—13 třídu II. a V., žákyň 53, letos má ve 3 třídách žákyň 76. Vydržuje je »Vlasta, spolek pro zřízení a vydržování dívčího lycea na Polské Ostravě«, který v roce uplynulém měl 155 členů a pokladní obrat asi 20 tisíc korun.

Rozpočet na první pololetí roku 1914 vypadl pro slezské střední školy takto: Celkem rozpočteno 532.184 K. Kdyby se měřilo každé národnosti slezské dle počtu jejích příslušníků, obdrželi by Češi 129.480 K, Poláci 168.608 K a Němci 233.628 K; zatím však je rozpočteno pro Čechy 40.626 K, pro Poláky 43.908 K a pro Němce 458.350 K, čili za ten půl roku zkráceni jsou slezští Čechové ve prospěch Němců o 88.754 K, Poláci o 124.700 K, Němci dostávají na úkor Slovanů dar 224.722 K. V procentech to vypadá tak: 24·33% Čechů slezských dostane z rozpočtu na střední školy 7·48% (o 16·85% méně), 31·72% Poláků dostane 8·08% (o 23·64% méně), avšak 43·90% Němců dostává 84·43% (o 40·53% více). Na jednoho slezského Čecha připadne ze středoškolského nákladu 22·52 haléřů, na jednoho Poláka 18·66 hal., kdežto na jednoho Němce 140·8 hal. — pro Čecha a Poláka po šestáku, pro Němce půl druhé koruny. Strašná čísla!

Na počátku nového roku dokončila se také konsolidace vnitřních politických poměrů ve Slezsku. Referoval jsem již o splynutí pokrokového týdeníku »Slezana« s »Ostravským Denníkem«. Koncem roku změnily se zase »Těšínské Noviny«, založené před 20 lety v Těšíně skupinou tamních vlastenců, v jejímž čele stál poslanec V. Hrubý. Znamenaly svého času mnoho pro rozvoj českého uvědomění a pokrok české věci na Těšínsku; zejména obětavá práce jejich vydavatelky sl. Blandiny Čížkové nebyla dosud po zásluze oceněna. Ale novému pokrokovému ruchu lidé, kteří stáli za nimi, neporozuměli a postavili se ostře proti němu. Když pak r. 1907 Hrubý propadl na Frýdecku a nechal vůbec práce ve Slezsku, staly se Těšínky listem bezvýznamným, který neměl směru ani obsahu. V r. 1913 na počátku zanikl Opavský Týdeník a nyní Noviny Těšínské se pokoušejí o obrodu, takže konservativní žurnalistika ve Slezsku by byla zastoupena pouze »Opavským Věstníkem«, orgánem poslance Gudricha. Následkem stávky přestal vycházet krajinský list národněsociální »Slezské Slovo«, které za vedení professora Sladkého přinášelo hojně látky k vzdělání lidu; začne prý brzo vycházet znova na Ostravsku. Od Nového roku je české Slezsko zbaveno jednoho člověka, který kdysi hodně a dobře pracoval, ale v poslední době jen kazil druhým chuť k práci, totiž známého redaktora Hanse. Hans znal opravdu poměry slezské velmi podrobně a v dřívějších letech odřel všecku práci za pohodlné opavské pány. Kdo pracuje, má i vliv: Hans si naň tak navykl, že chtěl ve Slezsku poroučet všem, a kdo neposlechl, na toho útočil veřejně i tajně, slovem i tiskem. Před pěti až deseti lety byly pověstné jeho nedělní dopisy v brněnském »Hlase«, kam snášel vše, co nesměl otisknout ve svém listě. Tímto počínáním zničil »Opavský Týdeník«, list posvěcený tradicí našich buditelů, z něhož přešel do klerikálního »Našeho Slezska«, ale i tam se ho už za rok na-

bažili, a tak Hans odchází do redakce »Dne« k Šrámkovi — svůj k svému! Působení Hansovo ve Slezsku je důležitá kapitola v novodobém vývoji nejmenší částice našeho národa, jak se vlastenecké Slezsko přerozovalo a diferencovalo. Jednu dobu byl Hans válečným heslem v boji konservativců a pokrokářů. Dnes za ním ani oko nezapláče.

Zaznamenám některé projevy sílícího kulturního života ve Slezsku. Na Těšínsku vede kulturní práci odbor při Ústředí Matice Osvěty Lidové a kulturní odbory při některých místních odborech: v Orlové, v Michalkovicích a j. Z orlovského vyrostla loni »Musejní společnost«. V Orlové vytvořila se loni prospěšná instituce, t. zv. debatní večery, čtrnáctidenní to schůzky s referáty a debatami o časových a místních otázkách. Na Opavsku na podzim se dal do horlivé práce kulturní odbor Matice Opavské. Mladí učitelé, vyšlí z polskoostravského ústavu, cítíce potřebu dalšího sebevzdělání dali popud k zřízení kulturních odborů při okresní jednotě polskoostravské a orlovské. Také plodů musy dramatické objevilo se několik na naší roli. Známý spisovatel Fr. Sokol-Tůma vydal tiskem hru »Gorali« ze života horalů za Těšínem a v rukopise má drama »Stařiček Holuša«, obraz ze života Čechů na Opavsku. V Kylešovicích byla premiera hry »Ondráš a Juráš«, kterou napsal učitel Aug. Opěla, a ve Svinově dával se obraz ze života »V černé rokli« od Jana Černého. Ba i opera a opereta se loni zrodila na luzích slezských. M. Čeleda napsal operu »Když první se vrátí« na slova Ant. Raaba; dávala ji s čestným úspěchem společnost Janovského v Mor. Ostravě. Uč. L. Glabazňa napsal operetu »Lidušku«, prý bez valčíku; provedení ohlašoval na leden div. spolek »Klicpera« v Mokrých Lazcích.

*

Nepříjemná tahanice o školy v Rychvaldě a na Polské Ostravě ani v novém roce nedospěla ke konci. Když se Rychvald dohodl s Ústř. Maticí Školskou o převzetí budov a věcného nákladu, byla splněna podmínka, na které polskoostravské zastupitelstvo činilo závislým zveřejnění místní polské školy. Donuceno k tomu posud býti nemohlo, protože jeho rekurs proti nařízení povinné němčiny má odkládací účinek. Ale mravní vliv českého veřejného mínění způsobil, že se obecní zastupitelstvo ve schůzi 2. února rozhodlo převzíti věcný náklad na školu polskou od počátku šk. r. 1914/15 pod tou podmínkou, že němčina nebude ustanovena za povinný předmět, nýbrž že se na škole bude vyučovati češtině a po případě němčině jako předmětu nepovinnému; jestli však zemská školní rada ve shodě s nařízeními Zeynkovými ustanoví němčinu za povinný předmět, tedy obec polské školy nepřevezme, podá proti takovému nařízení zemské školní rady odpor a vyvolá zásadní rozhodnutí správního soudu, zdali také ve slezském školství platí § 19. státních zákl. zákonů. Zemská školní rada nařídila povinné vyučování němčině, obec podala proti tomu rekurs a tak zveřejnění polské školy zase oddáleno.

Zemská školní rada slezská i ministerstvo vyučování nařídilo zřídit v Hrušově veřejnou českou školu; obec se odvolala k správnímu soudu. Ústřední Matice Školská, která dosud vydržuje v Hrušově soukromou českou školu, požádala zemský výbor, aby zveřejnil hrušovskou školu provisorně tak jako loni školy v Rychvaldě a na Pol. Ostravě a nabídla

se, že bude po dobu provisoria hradit věcný náklad. Školní úřady poslaly obci dotaz, jak se hodlá k tomu zachovati; obecní výbor hrušovský se usnesl rozhodně protestovati proti takovému rozhodnutí a dle potřeby užiti proti němu nejostřejších prostředků. Také žádost správy české školy o bezplatné dodávání vody jako do školy německé a polské byla zamítnuta.

Poláci pracují ke zřízení dalších škol v českých obcích. V Orlové žádají expositury v části obce, zvané Zimný důl, kde však je většina dětí českých, bohužel česká žádost stejného obsahu byla zdržena osobním napětím, které je mezi představiteli obecní samosprávy v Orlové a okresním školním inspektorem. O oprávněnosti polského požadavku ve Středních Bludovicích (okres frýdecký) svědčí nejlépe statistika, dle níž r. 1910 bylo v této obci mezi 828 obyvateli 67 Poláků.

15. prosince vzpomenuly slezské listy padesátých narozenin Ant. Landsfelda, ředitele matičního gymnasia v Orlové a inspektora českých škol v okrese fryštátském a těšínském. Psalo se o jeho dlouholetém působení na německém gymnasiu v Těšíně, jak tam budil v českých studentech lásku k mateřské řeči, jak pracoval ve spolcích, v žurnalistice atd.; na konci však bylo suché konstatování, že se stal v Orlové ředitelem a okresním školním inspektorem. Občas objeví se v některých listech moravských i českých články nebo zprávy, posuzující nepříznivě činnost jeho v českém prostředí. Loni při jedné takové příležitosti dala mu okresní jednota učitelská projev důvěry, letos poslal jeho právní zástupce redakci »Času« tiskovou opravu, v níž praví hned na počátku: »Není pravda, že ředitel českého gymnasia v Orlové nevěnuje se tomuto ústavu cele, jako se věnuje svému ústavu ředitel gymnasia polského, nýbrž jest pravdou (!), že ředitel gymnasia českého, třebas jest i okresním školním inspektorem, věnuje se svému ústavu s největší svědomitostí.« Tato zajímavá oprava výrok, jejž chce opravovat, potvrzuje: ředitel Landsfeld se sice věnuje ústavu s největší svědomitostí, ale ne cele, protože je zároveň okresním školním inspektorem. Uvažujme čísla! Orlovské gymnasium má letos kvintu, při prvních třech třídách má paralelky, tedy má celkem osm tříd s 250 žáky (a 11 privatistkami). Tvrdím, že vedení takového ústavu vyžaduje celé činnosti ředitelovy, zejména když jde o ústav nový a o ústav soukromý, na němž působí vesměs učitelé mladí, kteří z polovice vlastně tam teprve začali učit. Školní okres, v němž je Landsfeld inspektorem, zahrnuje dvě okresní hejtmanství: fryštátské (2 měšťanské školy s 15 učiteli a 20 obecných s 90 učiteli) a těšínské (6 škol s 20 učiteli, tedy dohromady 28 škol se 135 učiteli) — dvě okresní školní rady, nevýhodné spojení s obcemi okresu těšínského, stálý vzrůst škol v okrese fryštátském, jich obrana proti Polákům a německé okresní školní radě, to také není práce malá, kdo ji chce řádně zastat, ten se nemůže věnovat cele vedení gymnasia, zejména je-li to muž, který slouží jako středoškolský učitel už od roku 1880.

Po dlouhé době sešel se zase zemský sněm slezský 3. ledna k 45. zasedání, které má konečně pošinout trochu ku předu zemskou volební reformu. Hned v první schůzi byl schválen prozatímní rozpočet na

rok 1914: příjmy rozpočteny na 10,602.339·04 K, vydání 11,992.829·01 K, schodek 1,390.489·97 K. Slovanští poslanci navrhovali, aby bylo schváleno rozpočtové provisorium pouze do konce května a do té doby aby byl vypracován a projednán řádný rozpočet; ustoupeno aspoň v tom, že výlohy investiční a úvěrní postoupeny k zvláštnímu projednání finančnímu odboru. Poněvadž malý finanční plán je už uzákoněn, bude vyžádána sankce školských zákonů v loňském jarním zasedání usnesených, prozatím povoleno na drahotní přídavky učitelům 400.000 K a na podpory pensionovaným učitelům a učitelkám, učitelským vdovám a sirotkům 12.000 K. Jinak majorita sněmovní prohlašuje stav zemských financí stále za kritický a provádí co nejpřísněji šetření v povolování podpor a subvencí: Němcům tím neuškodí, ti už jsou nasyceni.

Zjev u nás neslýchaný se stal při projednávání rozpočtu na Pol. Ostravě: obecní přirážky sníženy o 10% (přirážky k daním reálním —9·5%, k osobním —10·5%). Roční potřeba rozpočtena na 951.917·50 K (loni 960.722 K), úhrada na 315.318 K (loni 309.212 K), neuhrazený schodek obnáší 636.599·50 K (loni 651.510 K); výše přirážek je ovšem i po tom desetiprocentním snížení obrovská: 180% k daním reálním a 200% k daním osobním. Snížení přirážek bylo vedle úsporného hospodářství umožněno zvýšením daňové základny a dodatečným zvýšením daňových předpisů průmyslových závodů, zejména dolů rakouské horní a hutní společnosti a dolů severní dráhy, které si obec vymohla svými rekursy.

Nedávno zahájila obec polskoostravská velký proces s majiteli uhelných dolů o náhradu škod způsobených poddolováním na obecních budovách. Závody jsou ochotny opraviti veškeré škody, které vznikly na obecních realitách poddolováním, ale odpírají náhradu za znehodnocení v obnosu 120 tisíc korun, odvolávajíce se na reversy, dané závodům bývalým starostou a obecním zastupitelstvem, že při poškození obecních objektů poddolováním spokojí se obec jejich opravou. Tyto reversy byly však závodům dány v době, kdy správa obce byla v rukou závodů a starostou byl závodní úředník; reversy zemský výbor nevzal na vědomí, některé pak ani v obecním zastupitelstvu nebyly schváleny.

Na Polské Ostravě měli nedávno velkou aféru s veteány. Jeden polskoostravský spolek vysloužilců, který má jméno hraběte Hanse Wilczka, má v českých stanovách zajištěno německé velení. Při pohřbu velmi oblíbeného lékaře dra Rychlíka působily německé povely veteránů jako provokace shromážděného českého lidu a byly všeobecně odsuzovány. Spolek proto žaloval tajemníka polskoostravského pro urážku na cti a zároveň ho udal u sborového velitelství pro urážku armádní řeči. Tajemník Špaček byl v odvolací instanci odsouzen, poněvadž německý soudce v Těšíně uznal za prokázané výroky, které obžalovaný rozhodně popírá.

Počátkem února prolétla českými novinami slezskými zpráva, že dobrovolný sbor hasičský v Horní Suché má dosud německé velení; byla také ironicky komentována v »Opavském Věstníku«, jehož vydavatelem a redaktorem je poslanec R. Gudrich, předseda Zemské jednoty hasičské ve Slezsku. Při té příležitosti doporučujeme pozornosti p. poslan-

ce jeden sbor z jeho volebního okresu, který dosud nejen má německé velení, nýbrž je také členem německého svazu hasičského; je to hasičský sbor ve Střebovicích. Až tam zjedná nápravu, pak ať se posmívá Polákům hornosušským.

Ohlásili jsme už ztrátu vesničky Leskovec na Vítkovsku; lednové obecní volby ji dovršily: česká strana udržela při nich jen první sbor a jedno místo v druhém. Nový obecní výbor přijme jistě od Schulvereinu bezúročnou půjčku 15.000 K na přístavbu školy a za to dle smlouvy, kterou už zemský výbor předběžně schválil, poněmčí úplně utrakvistickou obecnou školu a usnese se na německém úřadování. Ze seznamu českých obcí ztrácí se — při naší povaze a slezských poměrech na vždy — vesnička se 455 obyvateli, z nichž r. 1910 bylo napočteno Čechů 234, Němců 221, naše menšina v soudním okrese vítkovském klesá s 5 obcí na čtyři. Hlavní zásluhu o to má správce místní utrakvistické školy Em. John.

Obce Hradec a Podolí mají vlivem velkokapitálu zastupitelstvo německé, ale farnost hradecká, k níž patří mimo obě uvedené většinou české obce několik českých osad okolních, je ovšem česká. Němci pokusili se tu dobýt kostelního výboru, což by se jim při lhostejnosti našeho lidu k těmto volbám bylo skoro podařilo; i tak získali 3 členy. Ale tyto volby nebyly dostatečně ohlášeny a budou patrně zrušeny.

Podávám několik zpráv o činnosti Nordmarky, menšinové organisace slezských Němců, vyňatých z jejího kalendáře (»Nordmark-Zeitweiser«). Odborů má přes 300 a členů asi 26.000, v roce 1912 měla příjmů 178.012·81 K, vydání 140.566·74 K, jmění 259.560·31 K, od svého založení v roce 1894 vydala na germanisaci Slezska jeden a čtvrt milionu korun; z toho polovička je vedena v rubrice »Podpory«, naproti tomu v rubrice »Lidovýchova« je nepatrná položka 39.256·99 K, už toto srovnání zřetelně ukazuje prostředky a cíle Nordmarky. Od roku 1898 vydává Nordmarka výborný kalendář, poslední dvě léta v 8000 exemplářích, při němž hledí více na jeho agitační a vzdělávací obsah nežli na zisk (za 15 let vydělala na něm asi 3 tisíce K), od r. 1908 vydává věstník »Nordmark-Mitteilungen«. Letos 20. května oslaví Nordmarka dvacáté výročí svého trvání; při té příležitosti promluvíme podrobněji o její činnosti. *K. O.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Mzdové hnutí v odboru knihtiskařském. — Boj sněmoven o osobní daň z příjmů. — Úrazové pojištění horníků. — Družstevní hnutí české. — Polský »separatismus«. — Uzákonění služební pragmatiky. — Opatření proti nezaměstnanosti v Praze, v Berlíně, v Brně. — Mzdové boje obuvníků v Litomyšli a typografů v Rakousku skončeny. — Stávky v Anglii a v jižní Africe. — Ministerstvo obchodu varuje před stávkokazectvím v jižní Africe. — Norské sprostředkovací úřady. — Počet průmyslového dělnictva v Rusku a Japonsku.

Konec roku přinesl Rakousku nepříjemnou vánoční nadílku: zastavení práce v knihtiskárnách. V době, kdy normálně je nej-

živější ruch v laboratořích »černého umění«, kdy to v nich vře a kypí, letos život zamrzl. V době nejživější inserce, kdy administrace bývají zaplavovány insertními objednávkami, ve »zlatém týdnu« administračním, byli jsme bez novin. Pouze časopisy dělnické, jejichž tiskárny nejsou ve Svazu rakouských majitelů knihtiskáren, vycházely dále. Myšlenka na sociální boj knihtiskařský, v odboru, jehož dělnictvo je ze 97 procent organisováno, připadala absurdní. Avšak dík šarfmachrovství rozhodujících činitelů ve Svazu zaměstnavatelů i ta zdánlivě absurdní myšlenka se uskutečnila.

Zaměstnavatelé chtěli být »pány ve vlastním domě«. Co chtěli? Chtěli využít jednání o nový ceník, jehož platnost koncem roku 1913 vypršela, k tomu, aby oslabili vliv dělnické organisace. Žádali, aby v ústředně práce, která obsazuje uprázdněná místa, měli paritní zastoupení a předsedu. Dělnická organisace, obávajíc se, jistě ne bezdůvodně, že by zaměstnavatelé svého vlivu v kondičním odboru využili k persekuci osob v dělnickém hnutí činných a tím zaměstnavatelům nepříjemných, na požadavek tento nemohla přistoupit. Že někdy je tiskárnám dodán dělník, který nevyhovuje, toho nelze popírat; ale změnilo by se na tom něco, kdyby zaměstnavatelé měli rozhodující vliv v kondičním odboru? Stejně nepřijatelným byl požadavek principálů, aby přirážka strojových sazečů s dnešních 40 až 52 procent byla snížena na 25 procent. Proti tomu ovšem nabízeli zvýšení mezd sazečů ručních. Tomuto zhoršení mzdových poměrů organisace se vzepřela. Musila; počet sazečů strojových stále stoupá na úkor počtu sazečů ručních. Jako ve všech jiných oborech, i v sazečství práce ruční je víc a více zatlačována a nahrazována prací strojovou. Cílevědomá organisace nesmí za čočovici okamžitého prospěchu prodat celou svoji budoucnost. Podivnější je tu však stanovisko menších knihtiskáren, které pracují jen ručně. Tyto tiskárny stěží mohou počítat s tím, že snížení platů sazečů strojových přijde v budoucnosti k dobru i jim. Jako ve všech jiných oborech, budou i malé tiskárny pohlceny velkozávody tiskárenskými. Je tudíž vskutku podivno, že se v tomto boji angažovaly pro požadavek velkozávodů tiskárenských. Třetím odmítnutým požadavkem Svazu bylo ustanovení, že strojmistři a tiskaři mají vykonávat práce, které přísluší dělnictvu pomocnému. Při tomto bodu nejde snad o nějaké stanovisko stavovské povýšenosti, nýbrž o to, že by v tomto případě kvalifikovaní dělníci mohli býti při stávce pomocného dělnictva nuceni, aby konali stávkokazeckou práci.

Když dělnická organisace tyto požadavky Svazu odmítla, vypověděly tiskárny svůj personál mimo novinové sazeče. Tito však dali ze solidarity s ostatním personálem výpověď sami. V boji knihtiskařů nejde tedy, jak se veřejnosti tvrdí, o stávku, vyprovokovanou dělnictvem, nýbrž o výluku, kterou provedly tiskárny, když dělnictvo nechtělo přistoupit na podmínky, zhoršující jeho dosavadní pracovní poměry.

Tím smutnější je fakt, že někteří redaktoři denních listů a prý také studující snížili se k tomu, že dělali stávkokaze.

*

Za boje knihtiskařského bez patřičného povšimnutí minul zápas poslanecké sněmovny s panskou o zvýšení existenčního minima a z v ý-

šení osobní daně z příjmů v nejnižších stupnicích. Náhodnou většinou pronikl v poslanecké sněmovně při prvním čtení návrh oposice, aby hranice nezdanitelného příjmu byla zvýšena ze 1200 K na 1600 K. Vládní strany, mezi něž náleželi i mladočeši, nepokusily se ani, aby výsledek byl změněn při čtení druhém a třetím, nýbrž vložily boj proti oposici ve sněmovně poslanecké na sněmovnu panskou; řekly si, že sněmovna panská toto usnesení poslanecké beztoho nepřijme, takže bude o něm stejně ještě jednou jednáno. Stanovisko pohodlné, ale pro lidovou sněmovnu velice nebezpečné. Sněmovna panská hraje si beztoho na kurátora sněmovny lidové, její sebevědomí je takovými předpoklady a takovým spoléháním vládních stran jen ještě zvyšováno. Skutečně také se vládní strany nezklamaly. Panská sněmovna nejen že existenční minimum opět snížila na původní hranici 1200 K, nýbrž dokonce zvýšila i sazby nejnižších stupnic daňových. Tento svůj postup odůvodňuje tím, že zavedením všeobecného práva hlasovacího byl nejširším vrstvám lidovým dán vliv na správu státní, že je tudíž nutno, aby každé zvýšení potřeb státních postihlo i tyto nejširší třídy lidové. Takové argumenty nestydí se a neobávají se přednášet členové panské sněmovny v době, kdy potřeby státní jsou ze tří čtvrtin hrazeny daněmi nepřímými a v době, kdy zároveň byla zvýšena daň z lihu! Sebevědomí členů sněmovny poslanecké je příliš otupeno, když panská sněmovna smí takové argumenty přednášet. Pak si členové panské sněmovny mohou dovolovat lekce, jaké poslanecké sněmovně uštědřil Grabmayer svým protestem proti § 14!

Sněmovna panská použila mandátu daného jí vládními stranami k tomu, aby zdůraznila, že ona je první sněmovnou. Z politických a taktických důvodů odmítla i přes vládní zakročení předlohu, když poslaneckou sněmovnou byla modifikována a podruhé předložena sněmovně panské. Na nezměněném přijetí svého původního návrhu setrvala přes odpor vlády, českých svých členů a zábřezského Brassa a vyvolala jednání společné konference obou sněmoven.

Jednání společné konference dne 12. ledna bylo dramatickým překvapením, svědčícím o mistrovské routině svých autorů z panské sněmovny. Při zahájení konference podali členové panské sněmovny kompromisní návrh Nostitzův, kterým daně prosté existenční minimum zvýšeno ze 1200 K na 1600 K, ztráta daňová, odhadovaná na 2,400.000 K, nahrazena zvýšením daňové sazby v ostatních stupnicích, a to do 10.000 K o 1·5 až 2·6 procenta, přes 10.000 K o 3 procenta. Na podkladě tohoto návrhu docíleno dohody s nepatrnou obměnou: stupnice 1600 a 1700 K zůstanou nezměněny dle návrhu poslanecké sněmovny, od 1800 do 3000 K budou zvýšeny o 10 až 20 h, od 3000 do 10.000 budou zvýšeny dle návrhu panské sněmovny a od 10.000 K dle kompromisního návrhu Nostitzova. — Zásluhou sociálních demokratů a panské sněmovny bylo proti vůli měšťanských stran a vlády prosazeno zvýšení existenčního minima!

*

V posledních dnech roku 1910 přijala poslanecká sněmovna zákon o úrazovém pojištění horníků, kterým hornici v úrazovém pojištění postaveni na roveň dělnictvu průmyslovému. Toto opatření jest

obsaženo ovšem také v předloze zákona o sociálním pojišťování, tento má však ještě tak daleko do svého uskutečnění, že bylo třeba v otázce úrazového pojištění horníku provésti zvláštní opatření ihned. Vzhledem k dosavadnímu historickému vývoji hornického pojišťování a odporu zaměstnavatelů nebyli horníci pojati do všeobecných teritoriálních úrazových pojišťoven, nýbrž zřízena pro ně zvláštní úrazovna na stavovském podkladě, všeobecným úrazovnám však hodně blízká. Založením úrazovny budou částečně alespoň sanovány bratrské pokladny.

*

Zpráva sekretariátu československé strany sociálnědemokratické k XI. sjezdu strany obsahuje také data o družstevním hnuti této strany, které zaznamenává veliký rozmach, jak vidno z následujici tabulky:

	roku 1908	1910	1912
družstev	86	198	265
podalo zprávu družstev	86	166	245
členů	14.267	31.202	59.839
tržba	7,180.940	12,459.972	21.709.706
čistý zisk	172.568	316.218	486.395
členské podíly	417.419	957.504	1,507.493
reservní fondy	191.847	390.304	568.403
jiné fondy	20.900	45.592	109.375
vklady členů	352.405	1,505.667	1,570.491
zaměstnaných sil	609	922	1.261

Ze družstev je nejvýznamnější konsumni spolek v Praze. Jeho tržba v roce 1912—13 činila 1,545.043·53 K, o 168 tisíc K více než roku předešlého. Počet členů stoupl o 1101 na 7636. Kdežto roku 1906 měl v jediné své prodejně ve Vršovicích 3 zřízence, zaměstnává jich nyní 66 ve 23 filiálkách. Spolek vládne značným vlastním kapitálem, který jest uložen částečně v nemovitostech, částečně ve zboží. Na dividendách členům vyplaceno za dobu trvání spolku 176.845 K, na pohřebních podporách 3735 K. Nyní zavedena také podpora v případě úmrtí a trvalé neschopnosti ku práci.

*

Usnesením jenského sjezdu říšskoněmecké sociální demokracie, kterým byly zrušeny polské organisace, byli polští sociální demokraté z pruského záboru zatlačeni na cestu »separatismu«. Je přirozeno, že se diktátu německých soudruhů prostě nepodrobili, nýbrž setrvali, aspoň z největší části, na své samostatnosti. Rozluku však nebylo možno omeziti pouze na hnutí politické, bylo jisto, že jí bude zasaženo také hnutí odborové. To se stalo na sjezdu P. P. S. v Oswiečimi, konaném pod patronancí polské sociální demokracie z Rakouska, téže strany, která ve sporu české sociální demokracie s Vídní tak vášnivě se postavila proti osamostatňovacím snahám českým. Sjezd přijal resoluci, jíž »doporučuje soudruhům, aby ihned po skončení porad přistoupili k založení ústředního odborového svazu polského dělnictva«. Posl. Diamand

jménem polské sociální demokracie z Rakouska přeje další jejich práci mnoho zdaru, při čemž ovšem neopomene zdůrazniti, že polský »separatismus« je docela jiný než český, což mu »Arbeiter-Zeitung« dodatečně také potvrdí. To připouští ostatně i »Právo Lidu«, které rozdíl ten také vyzvedá: polské organisace byly zakládány německými penězi, kdežto české organisace musily každý haléř odvést do německé Vídně. Rozdíl tedy skutečně zde jest! *R.*

*

Per tot discrimina rerum stala se služební pragmatika dne 25. ledna 1914 zákonem se zpětnou platností od 1. září 1913. Bylo by předčasno pronášet úsudek o významu tohoto dne pro státní úřednictvo. Nedaleká snad již budoucnost ukáže, nebyl-li dies nefastus. Že vláda ustanovení služební pragmatiky nebude vykládat příliš liberálně, že o práva bude nutno se hlásit, ukázalo se již při zavádění její v platnost. Vláda vyloučila z platové úpravy úředníky, kteří v době od 1. září do 25. ledna odešli na odpočinek, ačkoliv obnos, který takto ušetřila, nemůže být vysoký.

Služební pragmatika státních učitelů dostala se na denní pořádek posl. sněmovny 22. ledna. Uzavřením sněmovny padla však i ona.

*

Nezaměstnanost dosáhla ve všech téměř oborech nebývalých rozměrů. Průmysl textilní a hospodářské strojírny byly těžce postiženy poklesem vývozu na Balkán — jednostrannost vývozu stala se tu osudnou —, ostatní obory pak byly postiženy odpíráním úvěru, hlavně živnost stavební. Úkoly, před které byly veřejné korporace postaveny, byly příliš veliké, provedená opatření nedostatečná. Z toho důvodu obrátila se městská rada pražská na vládu se žádostí o subvenci na podporování nezaměstnaných. Městská rada poukazuje na to, že odkládá méně nutné práce na dobu zimní nezaměstnanosti, že poskytuje nezaměstnaným a jejich rodinám poukázky na bezplatné obědy v obecních kuchyních, což vše vyžaduje obnosů, které dosahují poměrně veliké výše. Na rok 1914 je pro tato opatření preliminováno v obecním rozpočtu 200.000 K. Vzhledem k nebývalému rozsahu nezaměstnanosti — v oboru krejčovském, ve kterém je jindy zaměstnáno 4000 pomocníků, je nyní asi 2000 dělníků a přes tisíc malých mistrů bez práce a výdělku — žádá městská rada, aby vláda učinila vhodná opatření, aby byla obci pražské ze státních prostředků poskytnuta přiměřená subvence na zamezení nezaměstnanosti.

*

V Berlíně doporučila zvláštní komise pro zmírnění následků nezaměstnanosti obecnímu zastupitelstvu, aby povolilo magistrátu mimořádný úvěr ve výši 300.000 marek, z něhož by byly poskytovány nezúročitelné půjčky osobám, které vinou hospodářské krise upadly v přechodnou nouzi. Půjčky budou poskytovány pouze osobám, které vydržují domácnost a nepožívají chudinské podpory. Půjčka nesmí přesahovati 40 marek. Další prostředek proti nezaměstnanosti je zaměstnávání dělníků, jsoucích bez práce, na obecních statcích; jako nouzová práce nechť je prováděno zúrodňování městských pozemků.

*

Městská rada brněnská vyžádala si dobrozdání obchodní komory o zavedení komunálního pojištění proti nezaměstnanosti. Obchodní komora brněnská vyslovila se rozhodně proti pojištění. Jako hlavní důvod svého zamítavého stanoviska uvádí břemena, jimiž průmysl zatíží připravované starobní a invalidní pojištění, které ovšem ještě leží v daleké budoucnosti. —

*

Stávka obuvnického dělnictva v Litomyšli, která trvala čtvrt roku, byla 22. ledna skončena úspěchem dělnictva. Docíleno zvýšení mzdy, ceník ujednán do 15. srpna 1915, kdy bude ujednán nový. 1. květen uznán za den sváteční s 50procentním platem. Stávku, jíž se zúčastnilo přes 600 osob, vedl československý svaz obuvníků. —

V boji knihtiskařů docíleno 31. ledna dohody v hlavních bodech. Podrobnosti dohody nejsou posud známy. Jednání vedeno bylo za předsednictví sekčního šéfa Mataje. Jako zprostředkovatelé fungovali zástupci německého úřadu cenníkového.

*

Rok 1913 byl v Anglii rokem stávek. Počet stávkujících zůstal ovšem za počtem z roku 1911 a tím spíše za oním z roku 1912, kdy byla všeobecná stávka jednak železničních zřízenců, jednak horníků, počet stávek samotných však stoupl z 903, resp. 857, na 1462; také počet ztracených dnů pracovních jest oproti roku 1911 vyšší. Vše nasvědčuje tomu, že protivy mezi zaměstnavateli a zaměstnanými se značně přiostřily. Zaměstnavatelé počínají znovu potírat princip odborových organisací, nejen že jich neuznávají, vydávají zákazy nošení spolkových odznaků, zákazy pobuřující a úplně zbytečné, na něž dělnictvo odpovídá stávkou. Jiné odbory pak prohlašují stávku ze sympatie a tak vyvolává stávka stávku do nekonečna. Zvláště v odboru dopravním nedochází k uklidnění. Dopravní dělníci v přístavech a železniční zřízenci nutně přicházejí ve styk s výrobky stávkokazeckými, nechť se stávkuje v kterémkoli odboru. Instinktivní odpor proti stávkokazovi zakazuje jim dotknouti se jeho výrobku, a tak každou chvíli vzplane stávková pochodeň, tu v Liverpoolu, tu v Birminghamu, tu v New Castle on Tyne. Situace organisace dopravní není k závidění! Stávkující její členové jsou sice v právu, odpírají-li dopravu stávkokazeckého výrobku, avšak důsledným prováděním tohoto principu by organisace nevyšla ze stávek ze sympatie a přivodila by nezaměstnanost dělnictva všech ostatních odborů — organisaci tedy nezbývá, než takové stávky ze sympatie neuznávati, čímž vyvolává odpor u radikálnějších členů. —

V poměrech jihoafrických, o nichž jsme tu již referovali, nastalo v lednu l. r. ještě značné zhoršení. Pokud z kusých zpráv možno soudit, odpovědělo dělnictvo na úřední násilí generální stávkou, načež vláda suspendovala ústavu a vyhlásila válečné právo. Nebezpečnou situaci vystihuje resoluce stávkujícího dělnictva v Johanesburgu, která volá na londýnskou vládu, že dělnictvo se bouří proti násilnické vládě Bothově, která povolala do zbraně burské miliční sbory, aby zničily svatá

práva Britů. Jediný výstřel burských sborů stačí, aby byly oživeny všechny trpkosti z dob před válkou anglickoburskou.

Majitelé jihoafrických dolů hodlali se obrátit do Rakouska a do Uher pro stávkokaze. Tu s uznáním nutno kvitovat zakročení ministerstva obchodu, které cirkulářem, doručeným všem politickým úřadům, důrazně varuje před přijímáním stávkokazecké práce; dělníci byli by vydáni nepřetržité řadě vážných útoků; byli by postaveni na roveň méněcenným dělníkům, kteří jsou bližší Kafrům než bělochům. V případě nepokojů byl by i jejich život vážně ohrožen. Z té příčiny, jakož i vzhledem k tomu, že by nedostatek potřebných jazykových vědomostí vydal naše dělníky při uzavírání smluv úplně do rukou nesvědomitých majitelů dolů a jejich agentů a znemožnil jim i nastoupení cesty práva, varuje ministerstvo obchodu před přijímáním práce v jihoafrických dolech.

*

Události anglické jsou trpkým zklamáním stoupenců smírčích soudů. Dokazují, že nastávají případy, kdy všechny smírné pokusy jsou marny, a kdy rozhodne jen právo silnějšího. To jeví se také v návrhu norské komise pro zavedení zprostředkovacího ústavu. Komise navrhuje, aby všechny spory byly předloženy zprostředkovacímu úřadu, jenž se skládá z jednoho soudce, dvou zaměstnavatelů a dvou dělníků, navržených příslušnými korporacemi. Není-li možno docílit dohody, budiž přizván poradce. Kdyby spor byl nebezpečný vyšším zájmům společnosti, na příklad stávka v elektrárně, má poradce právo nařídit 14denní příměří; během příměří jedná se stranami o dohodu. Nedocílí-li se dohody ani pak, mají obě strany právo vyhlásiti výluku, po př. stávku.

*

Dle zprávy ruského ministerstva obchodu bylo v Rusku r. 1912 17.396 průmyslových závodů, zaměstnávajících 2,151.191 dělníků. Počet stávek stoupl proti roku 1911 s 466 na 2232; stávek se zúčastnilo 722.525 dělníků, kdežto r. 1911 jen 101.000. Většina stávek byla vedena z důvodů politických. —

Ruský konkurent na dalekém východě, Japonsko, není počtem průmyslových závodů daleko za Ruskem. Roku 1911 vykazuje 14.218 průmyslových podniků. Podniky tyto jsou však v porovnání s ruskými nepatrného rozsahu, zaměstnávají pouze 793.855 dělníků, proti ruským závodům pouze jednu třetinu. *R.*

STŘEDNÍ ŠKOLA.

Úvod. — Dosah reforem posledních let. — S evropského hlediska nedostatek originální tvořivosti — Reforma lyceí a reálek. — Krise dorostu profesorského. — Pacifikační pragmatika služební. — Veřejné mínění na pomoc.

Zahajujíce rubriku středoškolskou, která několikráte do roku bude se družiti ke školským přehledům jiným, jsme si předem vědomi jistých obtíží. V měsíčníku všeobecného rázu nutno zachovávati rovnováhu mezi hlediskem obecenstva a odborníka, rodičů a učitelů především. Kdežto

obecná škola jest chráněna u většiny obecenstva aspoň domnělou idylličností od nevraživých kritik, střední školu zasahují ostré střely co chvíli. Myslím, i srdcím širšího obecenstva jest střední škola odcizena, jako všechno, co má úřední střih; rodiče cítí se »stranou«, která ve složité mašinerii nemá co rozhodovati, nýbrž podrobovati se, i když se jim nelíbí výchovny vlastních dětí.

Marchetovy reformy středoškolské zřejmě byly koncesí veřejnému mínění. Zejména jak maturitní zkouška byla zbavena staré hrůzy, je toho znamením nejpatrnějším. Správně bylo napsáno zemským inspektorem F. Bílým, že nyní již sebe horlivější zastánce zkoušky dospělosti sotva by se vzpíral úplnému zrušení jejímu; vždyť obávaná propadnutí stala se nejřidší výjimkou.

Vnitřní život na středních školách Marchetovými reformami vůbec byl značně změněn. Vymizelo neb aspoň bylo omezeno denní známkování, klesla tíha písemných úloh, mluvené slovo žákovo nabylo zvýšené váhy, i jiné dobré podněty přinášely jisté rozjasnění do školních místností. Odpor obecenstva proti klasickému gymnasiu dal posvěcení novému typu středoškolskému, reálnému gymnasiu. Typ ten má jen jméno společné s bývalými reálnými gymnasiemi: po příkladu pruském je tu zachována latina bez řečtiny a k ní druží se zmodernisovaný program přírodovědecký. Zdá se však, že původci reforem seslabili účinky díla svého ukvapeným spěchem. Věc byla na rychlo inscenována, aniž učitelstvo mělo dostatek průpravy a znalo vlastní intence jednotlivých předpisů. Ke všemu ještě nástupcové Marchetovi málo skrývali svou nepřízeň k liberálnímu duchu nových osnov, přistřihovali, dodatečně tlumili, co se jim zdálo vybočovati z osvědčených tradic.

S evropského hlediska posuzována, ani Marchetova reforma neznamená rozhodného kroku ku předu, rázného boje proti ztrnulosti rakouského středního školství. Kdežto před půlstoletím byly Exner-Bonitzovy idee, ztělesněné v našich dvoustupňovitých středních školách, přijímány jinými státy, nyní rakouské školství nuzně se vyvíjí, přijímajíc cizí myšlenky z druhé, třetí ruky. Nedostatek paedagogické tvořivosti, nedostatek pronikavé originality vyznačuje dnešní stav u nás. Významných paedagogických odborníků jest naprostý nedostatek nejen v rozhodujících kruzích, nýbrž i mezi středoškolským učitelstvem. Zvýšený ruch paedagogický z naší university obráží se v jediném časopisu českého professorstva dosud chudě.

Ve všech oborech veřejné správy je cítiti škody zplošťujícího centralismu. Střední školství pyká nyní za historickou chybu, že životní podmínky jeho byly podřízeny politickým zájmům. Ani v Německu, jednotném národnostně i (celkem) kulturním rozvrstvením obyvatelstva, neodvážili se přenésti těžiště školské správy do Berlína, nýbrž ponechali péči výchovnou jednotlivým zemím a městům. Sotva kde jinde také udržovali nemožnou vládu právníků ve školství a podřazení vlastních odborníků vychovatelských. Byrokratická organisace školství znemožňuje hybnost, přizpůsobivost, životnost jeho — a není ve státě útvaru, který by potřeboval více pravé svobody, než právě škola. Jakmile každý krok je vyměřován cizí vůlí, učitel i žák jsou ve škole cizinci, pouhým ohlasem.

Naše školství připadá v evropském vývoji jako spící království z pohádky.

V kulturních státech znenáhla vyrůstá nová škola. Jejím heslem jest samočinnost a tvořivost žákovská, která chce rozpoutati síly mládeže dosud passivně přejímající. Ani my nebudeme se moci dlouho uzavírati světovému proudění, umlčovati kulturní svědomí svoje domácími správkami staré soustavy. Příští vývoj jistě bude odpovídati také tužbám obecenstva po škole praktičtější a modernější. Dosud jediným měřítkem středních škol bylo množství vědomostí. Tato učenecká záliba ustupuje do pozadí tou měrou, jakou se uplatňuje psychologie skutečné mládeže, a čím upřímněji si uvědomujeme, jak výsledky učené školy daleko zůstávaly za vynaloženou prací, jak přehlížely při tom shonu za vědomostmi vývoj povahy, probouzení samostatnosti, aktivity, tělesné disposice.

I v časových otázkách nutno čeliti náhodnému, možno říci náladovému nebo tápavému řešení dosavadnímu. Všimněme si na příklad proměnlivých osudů vyššího vzdělání dívčího, úzkoprsého omezování hospitantek na chlapeckých školách středních, příkrých a nenadálých obratů, které začínají ohrožovati již i existence a nesvědčí o tvůrčí vůli svých původců. Lycea sotva založená jsou podrobována změnám, brzdícím jejich vývoj; za nynějších poměrů sotva je naděje, že úroveň ženského vzdělání bude zvýšena trvale a pronikavě.

V popředí diskusse vystupuje také reforma reálek, otázka, zda mají býti rozšířeny o 8. třídu. Kdežto zprvu mezi odborníky šmahem byla nálada pro toto mechanické doplnění, dnes vyskytují se vážné výzvy, že reálka jako celek potřebuje reformy. Vedle gymnasií dosud jaksi se ztrácely vady reálek, neprávem. Vnitřní život na nich prozrazuje, že i tu je mnoho nesouměrností, nahodilostí, neodpovídajících psychologii žákovské.

Reálky mimo jiné u nás budí stížnosti rodičů do častých změn učitelů ve třídách. Je s podivením, že školské úřady, které předpisy vymezily nejednu věc méně významnou, zjevu pro žáky (zvláště mladší) tak dalekosáhlého si nepovšimly. Byl to svého času u nás prof. Oldřich Kramář, jenž bystře ukázal, co škody způsobuje nynější soustava odborných professorů místo staré soustavy třídních učitelů, jak illusorním stává se výchovný vliv školy a pod. Nikde není vada tak patrna, jako v nejnižších třídách, kde po jednom učiteli školy obecné professor za professorem přichází, učenou mluvou vykládá a ukládá — nedospělým dětem.

Nynější stav středních škol našich můžeme stručně charakterisovati: dožívají starou aeru, potřebují další všestranné, pronikavé revise, aby ustoupily konečně útvarům moderním, aby staly se sídlem nového života.

*

Středoškolská výchova dosavadní svými důsledky jest výchovou k passivitě a nepraktičnosti. Proto u nás stále trvá zarážející nechuť k produktivním povoláním a touha po sebe skrovnějším místě ve službě státní. V českých poměrech je příznačný až lavinový nával na jisté fakulty. Po modě medicinské v letech osmdesátých shon právníků v letech devadesátých a příval filosofů v desetiletí nynějším. Ve všech oborech

jmenovaných překotný příliv způsobil těžké poruchy. Byla na léta zaplněna dosažitelná místa, přílišnou nabídkou snižováno existenční minimum uchazečů, rozhojněn intelligentní proletariát český.

V přítomné době vypukla zlá krise dorostu professorského. Absolventů filosofické fakulty nakupilo se takové množství, že jich nelze již umístiti na středních školách, že jednotlivci jsou bez zaměstnání několik roků, že supplenti některých oborů mají podle nynějších poměrů čekati více než 10—15 let na skrovné místo definitivní. A není naděje, že by dosavadní počet středních škol českých valně mohl růsti. Právě mezi nejmladšími ze stavu professorského ozývaly se nedočkavé hlasy, aby uzákoněna byla služební pragmatika, svou cenou politickou dar sporný, ale upravující konečně hmotné poměry supplentů a assistentů.

Až dosud totiž assistenti a supplenti byli ustanovováni na omezenou dobu, obyčejně na rok, a byli placeni podle počtu týdenních svých hodin vyučovacích. Pragmatikou bude postavení jejich stabilisováno a dostanou pevný plat: assistenti 1600 K, supplenti obyčejně 2100 K, obojí s dalšími dvouletými přídavky 10procentními a nadějí, že aspoň po 8 letech stanou se učiteli provisorními. Třeba že je to pokrok proti dřívějšku, úprava nespravedlivě udělala veliký rozdíl mezi assistenty a supplenty, ač mají stejné předvzdělání. Ještě méně nadšení budí nově rozhojněná kategorie učitelů provisorních bez plných práv postupových.

Platy jiných kategorií učitelů středoškolských nebudou nyní valně upraveny, leda příjmy ředitelů a vdov professorských. Při tom je charakteristickou zvláštností poměrů našich, že státní úředníci s právnickým vzděláním mají vyšší možnost postupovou i větší příjmy, než státní učitelé se vzděláním filosofickým.

Jinak služební pragmatika přinese učitelstvu žádané zrušení tajné kvalifikace, ale za to též několik záludných ustanovení, která v rukou reakce mohou státi se snadno osudnými. V tom směru vymstila se na úřednictvu slabost a bezideovost nynějšího parlamentu, že nedovedl zmírniti ani paragrafy nejzávadnější. Služební pragmatika, přijme-li ji v nynější podobě panská sněmovna, bude jedním ze smutných pomníků kompromisní aery Stürgkhovy, doby, kdy vláda vedla skrytý boj proti svému vlastnímu úřednictvu, jež »pacifikovala« řízněji, než veřejnost tušila.

Reakční směr rakouské správy školské vyznačují novoty poslední doby. Přes odpor všech, kdož milují humanistický směr naší výchovy, byla zavedena střelba do středních škol, v jiných státech vyučovací předmět téměř neznámý. Ba neutuchají zprávy, že bude ještě více zdůrazněno válečnictví ve vyučování našem. Malicherné nařízení o zvýšeném kolkování žádostí a školních oznámení vzbudilo oprávněnou nevoli. Což ještě není dosti byrokratických hradeb kolem střední školy, což ještě má býti zvyšována nelidovost školních úřadů? Úctu veřejnosti nezískají školám ani kolky, ani nápisy na ředitelnách, že je tu sídlo »c. k. úřadu«, nýbrž vzrůst životnosti a užitečnosti jejich.

Nikde na světě snad není takového odcizení mezi rodiči a školou. Svěží život ve školství jest podmíněn jen rostoucím zájmem veřejnosti, součinností veřejného mínění při reformách škol-

s k ý c h. Naše veřejné mínění bylo zaujato chorobně zápasy politickými, ale netečno ke všemu, co se dělo ve školách, jakým duchem nesla se činnost učitelstva. Stalo se zvykem za vše kárati jediné vládu. Nikoliv, na stavu našeho školství má těžkou vinu též veřejnost, která dávno — před známým výrokem Kramářovým, věřila, že školství není aktuální. Jakmile přerod školství stane se palčivou tužbou širokých vrstev, vysvobodí se ze zakletí všecko a ovšem také nejztrnulejší útvar nynější, střední škola. Reformy Marchetovy byly toho ukázkou. *qu.*

ŠKOLA.

Úsilí po sankci zákona Koliskova. — Stav českého školství v Dolních Rakousích. — Osudy zapečetěné české školy ve III. okresu vídeňském. — Okresní školní rady v Čechách řeší otázku nezaměstnanosti učitelstva ze státních pedagogií tím, že uprázdněná místa dávají absolventům klerikálních pedagogií. — Výpomoc učitelstvu v Čechách z rukou vládního komisariátu.

Každé období zasedání zemských sněmů rakouských vynoří na povrch o t á z k u p o v ě s t n é h o n á v r h u K o l i s k o v a. Dolnorakouští Němci jsou spiti úspěchem se sankcionováním zákona o výhradním užívání němčiny v samosprávných úřadech dolnorakouských a zákona, jímž se stanoví němčina jako výhradní vyučovací řeč na pokračovacích školách živnostenských, zákona, jejž spolupodepsali, bohužel, také čeští ministři, a hrozí, že nepovolí, pokud lex Kolisko potvrzen nebude a pokud s ním dolnorakouská česká menšina nebude vydána nenasytnému molochu germanisace úplně na pospas.

Pověstný lex Kolisko má již svoji téměř čtrnáctiletou historii, ukazující na měnivost rakouské judikatury a ohebnost základních státních zákonů říšských. Byl po prvé odhlasován 29. prosince 1897. Původní tekst jeho zněl v tom smyslu, že vyučovací řečí na v e ř e j n ý c h školách v Dolních Rakousích má býti pouze němčina a teprve 4. března 1912 byl odhlasován k němu dodatek, dle něhož právo veřejnosti může býti uděleno jen soukromým školám dolnorakouským s vyučovací řečí německou.

Vláda nepředkládá dosud zákon ke schválení, odvolávajíc se na říšský zákon školský ze 14. května 1869, který zní: »O vyučovací řeči a o vyučování druhému zemskému jazyku rozhoduje po vyslyšení těch, kteří vedou na školu náklad, zemský školní úřad v mezích zákona.« Vláda zřekla se, bohužel, již poukazování na § 19. základních státních zákonů, který praví jasně, že »v zemích, v nichž bydlí více národnostních kmenů, mají býti veřejná učiliště tak zřízena, aby nikdo nebyl nucen učiti se v cizím jazyku.« Poslanci dolnorakouští ve svých neustávajících taženích pro zákon Koliskův odvolávají se na to, že vláda prohlásila § 19. za »pouhý zákon rámcový«, vyžadující bližšího doplnění. Při posledním jednání o Koliskově návrhu poslanec Nagler poukazoval, že i § 6. ř. z. o školách obecných z r. 1869 pozbyl právní půdy, poněvadž se v něm při-

kazuje právo rozhodovati o vyučovacím jazyku zemskému školnímu úřadu. Potvrzením zákona Perkova na Moravě však opuštěn tento názor a rozhodování mocí zákona zemského bylo připuštěno. Tak byla prý základní myšlenka zákona toho zrušena a nemůže býti proto uvedený paragraf překážkou sankce zákona Koliskova. Poukaz na slova uvedeného paragrafu »v mezích zákona« vytýkající výslovně, že paragraf ten vyžaduje doplnění zvláštním zákonem, jímž nemůže prý býti jiný, než zemský — stává se bezpředmětným tím, že říšský soud již několikráte prohlásil, že onomu znění nutno rozuměti »v mezích platného zákona«, a tím není jiný zákon, než právě § 19. zákl. říšských zákonů.

Vláda rakouská tvrdí tedy zcela správně, že Koliskův návrh není v jádře ničím jiným, než změnou říšského zákona, k níž zemský sněm kompetentním není. Zásady vyučování na školách národních (t. j. obecných i měšťanských) přísluší mimo to upravovati výhradně říšské radě a vyučovací řeč je jistě jednou z předních zásad.

Na zemském sněmě dolnorakouském bývá poukazováno na odůvodněnou zákona Koliskova, že jsou některé zemské zákony, jež uvedenému paragrafu zákona o školách obecných odporují. Lze však z toho vyvozovati, že zemský sněm má právo měniti ustanovení zákona říšského? Nepraví také § 77. ř. z. o školách obecných, že všechny zemské zákony, jež by ustanovením říšského zákona tohoto odporovaly, prohlašují se za neplatné?

Paragraf 19. jest jedním z nejurčitějších a nejjasnějších říšských zákonů. Kdyby byl do důsledků prováděn, nebylo by třeba ani zákonů Koliskových ani Perkových ani jiných. Jasnost toho paragrafu překáží však panovačným snahám německým, nadržování jedné národnosti, a proto ono kličkování a všeliké ty výklady vykrucovací a obcházecí.

Říšský soud prohlásil němčinu za řeč v Haliči obvyklou, protože jí užívá určitý větší počet shromážděných tam domorodců ve svém denním obcování. Tímto výrokem přiznáno bylo Němcům právo na německé školy v Haliči. Jiná věc však je, jde-li o Čechy v Dolních Rakousích. Říšský soud, který ještě 25. dubna 1877 prohlásil, že »slovanská« řeč je tam obvyklou, protože jí mluví většina obyvatelstva v Poštorné a Lohovci, uchýlil se v době, kdy Čechové žádali na základě toho rozhodnutí o veřejné školy v Dolních Rakousích, od původního svého vynesení a výrokem z 19. října 1904 prohlásil, že § 19. rozumí názvem »národnost« jen »národní individualitu«, která musí míti v dotyčné zemi »historické kořeny« a musí prokázati »trvalost usídlení«.

Poslední judikát je bičem, jímž se po nás šlehá, domáháme-li se zákonného práva na veřejné školy v Dolních Rakousích. Nejsme tu národní individualitou, nemáme tam trvalého usídlení a historických kořenů. Co platno, že i němečtí historikové (Vancsa, Zahn, Oberhummer) uznali, že nejen jsou v Dolních Rakousích, ale že vždy byly tu krajiny, obývané Čechy.

V »Učitelských Novinách« vytýká znalec dolnorakouských poměrů ve článku o zákonu Koliskově dne 7. února, z něhož tuto čerpáme, vším právem, že v Čechách neví se, oč jde při tomto návrhu a co by značilo jeho potvrzení. Neznamenalo by to jen zamezení českých škol ve Vídni a v ce-

lých Dol. Rakousích, ale byl by to silný průlom do základů ústavy. Každý sněm mohl by si potom analogicky měniti libovolně říšský zákon školský. Boj proti sankci Koliskova zákona je bojem zásadním a přestává míti povahu boje jednoho národa. Je nutno, aby si to zástupci národa plně uvědomili. Volání, aby do vyrovnání při smiřovačkách byla zabrána i menšina dolnorakouská, je plně oprávněno, a lze se nadíti, že u všech našich zástupců najde pozorného sluchu. Bylo by hanbou, kdybychom naší svěží ratolesti na Dunaji odepřeli v kritickém okamžiku svoji účinnou pomoc.

* *
*

Stav českého školství dolnorakouského charakterisuje fakt, že první česká škola vídeňská v X. okrese po třicetiletém svém trvání nedomohla se práva veřejnosti. V červnu 1882 byla o ni podána žádost a po zamítnutí rekursu zemské školní rady dolnorakouské ministerstvem vyučování byla v září 1883 otevřena. Všechny žádosti za její zveřejnění byly od r. 1886 zamítány. Zemský školní inspektor napsal do svého dobrozdání, že »žáci v první (elementární) její třídě nerozumějí německé řeči a ve vyšších třídách nepokročili v němčině tolik, jako na školách německých« a tento důvod uváděn je důsledně dále při opětovaných žádostech za zveřejnění.

Horší osud má česká škola ve III. okrese vídeňském, o niž podána žádost r. 1905 a dodnes nebylo o žádosti rozhodnuto ani v první instanci. V roce 1909 bylo zakázáno vyučování ve škole té, zákazu byla dána moc odkládací až do definitivního vyřízení správním soudem. Po prvé byla zapečetěna 23. září 1911 z důvodu, že se stavitel zavázal, že v budově nebude nikdy umístěna česká škola. Správní soud 30. prosince téhož roku rozhodl, že stavební úřad nemá práva vymáhati splnění slibu stavitelova exekucí. Vídeňský magistrát neotevřel školy, až mu místodržitelství pohrozilo, že tak vykoná samo, nebude-li škola do 48 hodin otevřena, což se stalo v květnu 1912 a po opravách stavebních počalo se v září téhož roku ve škole té vyučovati. Po čtrnácti dnech však vydal magistrát dva zákazy najednou: jednou jako úřad místně policejní zakázal používati místností z důvodu, že jsou vlhké a proto nezdravé, a po druhé tak učinil jako úřad stavební, protože stropy neměly předepsané nosnosti, ačkoli správní soud výslovně prohlásil jeho nekompetentnost, která náleží pouze úřadu školnímu.

Vydržovatel školy, spolek »Komenský«, rekuroval proti oběma zákazům. Místodržitelství zrušilo sice první zákaz již dne 21. října s poukázáním na to, že ve Vídni neexistuje vůbec místní policie a nemá proto práva na exekuci, vyhrazenou úřadům policejním a politickým. Magistrát vídeňský pro forma pečeti sňal, ale hned na to zapečetil školu opět jako policejní úřad ve vlastní působnosti.

»Komenský« rekuroval proti druhému zákazu poukazováním na to, že používací povolení bylo již pro budovu dáno a zažádal za udělení moci odkladné. Stavební deputace zamítla žádost a magistrát prohlásil dne 31. října 1913, že uzavírá budovu jako úřad místně policejní a stavební.

Opětný rekurs měl za výsledek, že místodržitelství nařídilo odpečetění školy, jež potvrdilo i ministerstvo, k němuž se magistrát odvolal.

Magistrát vídeňský je však nad zákon, oznámil »Komenskému« rozhodnutí se sdělením, že zapečeťuje školu jako úřad stavební ve vlastní působnosti, což správní soud uznal za nezákonné. Nyní vytrhla magistrát t. zv. deputace stavební, vyřizující odvolání v záležitostech stavebních pro Vídeň. — Úřad tento má 9 členů hlasujících, jimž předsedá nehlasující místodržitel. Pět z uvedeného počtu je samosprávných a čtyři ze stavu státního úřednictva. Instituce tato potvrdila opatření magistrátu jako úřadu stavebního a potvrdila také druhý zákaz o užívání celé budovy. Vídeňský tisk křesťanskosociální poukazoval nyní, že z dvojího souhlasného usnesení stavebních záležitostí není dalšího odvolání. »Komenský« však rekuroval ke správnímu soudu pro vadné řízení a hlavně proto, že žádná z rozhodujících instancí nepřipustila důkazy o tom, že nesprávnosti, jež se budově vytýkají, neexistují.

V takovém stavu je záležitost školy české ve III. okresu. Magistrát nevyhověl ani trojímu nařízení místodržitelství a budovu neodpečetil. Škola ve XII. okrese byla odpečetěna jenom na slib, že se jí neužije k účelům školním a není v ní přípustno umístiti ani školu jazykovou. Škola ve XX. okrese odpečetěna byla proto, že majitel domu najal místnosti k obývání. Češi vídeňští přišli také o jazykovou školu v V. okresu, protože majitel domu ji vypověděl a jiná místnost pro ni nebyla schválena.

Vídeňský »Komenský«, podstupující stálé zápasy o české školy, vyžaduje všestranné podpory široké české veřejnosti, aby mohl dostáti svým úkolům. Jedním z předních je, aby zajistil své učitelstvo a upravil mu poměry tak, jak je mají upraveny zákonem němečtí učitelé vídeňští. Očividná hra, již úřady dolnorakouské provádějí s českými školami, je příznačnou pro rakouskou vládu, jež na jedné straně sype peníze na školství v Albánii a na druhé straně brání, aby nejkulturnější slovanský národ rakouský mohl si vydržovati svým nákladem několik obecných škol pro čtvrtmillionovou menšinu v sídelním městě říšském.

* *
*

Měli jsme v posledních letech příležitost, několikráte upozorniti na těchto místech na fakt hromadné učitelské nezaměstnanosti, jež jako přísný stín provází v Čechách několikaleté úsporné období v národním školství. Jsou tu dnes tisíce zkoušených učitelův a učitelek, jež nejen po 1, 2, ale i po 5 i 6 let nemohou nalézti stálejšího místa a musí se v nejpříznivějších případech spokojiti krátkodobým vypomáháním za denní mzdu dvoukorunovou. Státní pedagogia v Čechách byla nucena již namnoze omeziti počet přijímaných kandidátů, pro něž v nejbližší budoucnosti není míst.

Za těchto poměrů je přímo státní lehkomyslností, poskytovati právo veřejnosti soukromým pedagogiím, jakým je v poslední době zřízené pedagogium školských bratří v Bubenči. Pedagogium to propustilo letos po prázdninách po prvé své abiturienty. A hle, v době strašlivé učitelské ne-

zaměstnanosti učitelstva vyšlého ze státních pedagogií abiturienti soukromého klerikálního pedagogia bubenečského dostávají hravě místa z ochotných rukou státních školních úřadů. Všemocná klerikální protekce jim je opatřuje a činí tak reklamu pro vydatnější verbování mladíků pro klerikální učitelské ústavy.

Právo, obsazovati zatímně nebo výpomocně učitelská místa, náleží okresním školním radám, resp. okresním školním inspektorům. A je dávnou pravdou, že tato vlivná místa ve školních úřadech jsou, až na malé výjimky, obsazována lidmi ne-li zcela klerikálními, tedy aspoň klerikalismu ochotně sloužícími, kteří pro kus osobního prospěchu vyhovují rádi každé choutce klerikálů.

V okresních školních radách zasedají zástupci naší autonomie, a jsou tu často ve většině. Jsou tu také zástupci učitelstva. Je na nich, aby bděli a nedali národní školství zarůst plevelem, jejž, jak příklad Francie ukazuje, je tak nesnadno vykořeňovati. Organismus národa, připravujícího se k oslavě pětistoleté památky upálení Husova, neměl by na sobě plevel takový dávati růst.

* *
*

Učitelstvo v Čechách dostalo konečně místo definitivní úpravy dlouho slibovanou v ý p o m o c. Vladní zemský komisariát vybíral sice od druhé poloviny minulého roku 10procentní zvýšení zemských přirážek a od 1. srpna 4korunovou pivní dávku, což vše mu zajistilo pro minulý rok na 20, pro letošní pak na 40 millionů K zvýšených ročních příjmů, učitelstvu však nedal v loňském roce ani haléře, pro letošní rok zbyly mu pro ně pouhé 3 miliony K. Na štěstí dostává se zemi po odhlasování malého finančního plánu na říšské radě nových 9 millionů K, a tak zemská komise povolila učitelstvu pro rok 1914 celkem 12 millionů K výpomocných přídavků. Uváží-li se, že návrh na úpravu, vypracovaný školskou komisí, který učitelstvo neuspokojoval a na roveň státnímu úřednictvu posledních čtyř hodnostních tříd je nestavil, vyžadoval ročního nákladu více než 23millionového, znamená letošní výpomoc v Čechách vyrovnání s učitelstvem ani ne na 50 procent.

Nedostalo učitelstvo v Čechách ani v plné míře přídavek, který byl určen již pro poslední čtvrtletí roku 1912. Protože by dle výpočtu vyžadoval nákladu 13·7 mil. K, bylo nutno z něho učitelstvu plných deset procent odečísti. V celku zvýšila se přídavkem remunerace učitelů se zkouškou dospělosti z 900 na 1100 K, učitelům po zkoušce způsobilosti přiznán základní plat 1600 K, který potom po celou čtyřicetiletou službu se nezvyšuje, učitelům měšťanských škol zvýšen základní plat z 2000 K na 2200 K, a v ostatním poskytnut byl definitivnímu učitelstvu po zkoušce způsobilosti takový příplatek, který by mu patřil dle počtu 10 trienálek na obecných školách po 200 K, na měšťankách po 250 K, ovšem s 10procentní odrážkou jak ze zvýšení základního služného, tak z nových trienálek.

Zatímnímu učitelstvu zemská vládní komise přídavku ve výši příslušných trienálek nepřiznala. Sta učitelův a učitelek, sloužících v provisoriu 12 i 16 let na školách obecných, přídavku nedostávají, sta za-

tímních učitelův i učitelek na školách měšťanských musí se spokojovati, pokud mají definitivu na školách obecných, s drahotním přídavkem, určeným pro školy obecné. Nižádného přídavku nedostávají učitelé I. třídy v prvním trieniu po zkoušce způsobilosti a v období mezi 5. a 6. rokem služebním od této zkoušky. Zemská komise rozvrhla přídavek na měsíce. Dostávají tedy učitelé obecných škol měsíčně dle služebních trienií 15, 30, 45 a maximálně 60 K měsíčně, u učitelů škol měšťanských pohybuje se ten přídavek mezi 33, 52, 71 a 90 K měsíčně. Přídavky tyto nejsou vpočitatelné do pense. Řady učitelských pensistů budou čekati dále na úpravu definitivní, jež bude míti vliv na výměru výslužného, a budou stěžovati nadále učitelský postup. Také pro učitelské pensisty, vdovy a sirotky po učitelích, již stejně nesou tíhu zdražovaných životních potřeb, výpomoc vládní komise je bezvýznamná. Zcela pohořeli při výpomoci substituti po okr. školních inspektorech ze řad učitelstva škol měšťanských. Šťastnější osud mají katecheti v zemi kalicha. Dostávají hned od prvního vstupu do školy základní služné, jež se učitelům přiznává nejdříve ve třetím roce služebním a učitelům měšťanských škol často po 20 i víceleté službě, hned s nádavkem první trienálky, a druhá trienálka, kterou učitelé světští dostávají nejdříve v devátém roce služebním, přiznává se jim hned po dokonané službě dvouleté. Seminární studia jsou dle všeho lety válečnými. Čtyři platí ve službě národních škol za šest.

Návrh Urbanův, jímž se měla v dubnu propustiti na zemském sněmu úplná úprava definitivní ve znění, jak je navrhla školská komise, české vedoucí strany politické zamítly. Dnes má učitelstvo v Čechách místo ní z rukou vlády suchou kůrku drahotního přídavku. A ještě jsou mezi stavem skrčení jednotlivci, kteří za to chodí děkovat. Tolik hluku pro ubohou omeletu!

LITERATURA.

Krásná.

F. X. Svoboda: Okouzlení. Románek lesní samoty. Spisů F. X. Svobody sv. XXI. Nákladem J. R. Vilímka v Praze. Rok? — K. M. Čapek-Chod: Z města i obvodu. Čtyři pražské novelly. Nákladem J. Otty v Praze. Rok? — Pavel List: Kouzlo nálady. Novelly. Nákladem F. Švejdy v Praze. Rok? — Karel Rožek: Požáry. Dvě prósy. Nákladem F. Šimáčka v Praze 1913. — Jan Laichter: Budoucnost. Román. Dva díly. Nákladem J. Laichtera v Praze 1913.

F. X. Svoboda má u nás již pevnou obec čtenářskou a má na své straně i několik kritiků významného jména, jejichž společný hlas uznání způsobil, že sebrané jeho spisy mohou vycházeti rychlým tempem, jaké nebývá obvyklé ani u mrtvých autorů nesporné váhy. Střídají se v nich prosa s básněmi a dramaty a v prose drobné novelky, menší románky s pracemi velkého rozsahu, díla původu staršího i nového v koketním neladu, jenž příjemně působívá na průměrné čtenáře, toužící po

zábavě a rozptýlení a daleko vzdálené pokušení, studovat autora v jeho vývoji, podrobně se seznámit s jeho fysiognomií a kriticky ohledat jeho dílo. A tak na řadu došel tento starší »románek lesní samoty« bez bližšího určení, že je to práce starší, jedna z prvních, jež mladému a plodnému básníkovi dobyly lásky čtenářů a vyhraněně předvedly jeho talent.

Až jednou klidný a nezaujatý literární historik přistoupí k F. X. Svobodovi, až si utřídí a srovná časově, látkově i formově jeho sebrané spisy a na jejich základě bude kreslit jeho spisovatelský portrét, nebude míti mnoho práce se stanovením jeho uměleckého růstu: F. X. Svoboda v celku byl stejný před čtvrt stoletím, jako dnes, okruh jeho zájmů nijak se nerozšiřoval a neprohluboval a formální jeho úsilí bylo vždy stejně neseno touž lehkostí, jež je vlastní jeho výrazu, jeho předností i kletbou. Jeho »Okouzlení« stejně mohlo vzniknouti dnes jako před dvaceti roky. A lze jíti ještě dále: jestliže u některých autorů je třeba k jejich poznání pročísti vše, co napsali, jestliže vypustit jedno dílo by znamenalo již mezeru, nedokonalost v jeho znalosti, z F. X. Svobody namátkou můžete vziti cokoliv, a vždy jej máte celého. Je pravda, jisté nepatrné nuance a zejména rozsah některých prací působí, že na prvním místě se vždy uvede ta neb ona jeho kniha; ale to jsou jen nepatrné nuance a rozsah. Byl bych na rozpacích, kdyby se mne cizinec optal, co si má přečíst ze Svobody, co je jeho práce vrcholná; ale jsem jist, že by nechybil, kdyby sáhl po přítomném »románku«.

»Románek« — ano, nebylo vhodněji možno pojmenovat tuto (i jiné) práci Svobodovu. V jeho vylíčení skutečně se historie mění v románky: co u jiného člověka by bylo pouhou životní episodou, na kterou se zapomene po prvním vyspání, u Svobody se stává takovým románkem; co jiný by pokládal za přechodnou slabost, která nestojí za řeč, u F. X. Svobody dostává punc osudovosti; tam konečně, kde jiný by postřehl opravdu kořeny hluboké bolesti, která bývá zkouškou charakteru a vede k jeho zocelení, F. X. Svoboda opět ztlumí barvy v pouhý románek. Neboť v základě F. X. Svoboda je spisovatel krajně konvenční, až ženský jednostranný, jehož zájem je úplně vyplněn různými záležitostmi lidského srdce, láskami mladíků a dívenek, jež jsou na nejlepší cestě k tomu, aby se končily před oltářem, podporovány drobnými pletichami různých maminek a tetiček. Příběhy jeho jsou tak jednoduché, že je nemožno představiti si jednoduššich; jsou rozšiřovány jen vedlejšími, zcela s dějem nesouvisícími episodami, sentimentálním rozesněním hrdin a hrdinek, podrobnými popisy osob, situací a malbou krajiny. A autor nijak se nesnaží o pevné semknutí celku jistou rukou umělce, jenž dokonale promyslil stavbu svého díla a s rozmyslem rozčlánkoval jeho dějový proud: F. X. Svoboda zde na př. nechá přijíti mladého suplenta Jana Havla k bratrovi superiorovi na venkovskou samotu, dlouze o nich již mluví, jest již vlastně uprostřed děje a teprve potom v závorce sdělí, čím vlastně tento Jan Havel byl, nebo jaký vlastně byl důvod jejich vzájemného poměru a jaké osudy jejich rodiny. Jeho lidé jsou přes všechno povídání o jejich náladách bezkrevné figury, o nichž stále nevíte, zda už cosi žili a zda mají nějaký životní názor a cíl: hle, osmadvacetiletý Havel, jenž omračuje bratra svým míněním o manželství, spatří děvče, kterého ne-

chce, a zasní se jako třináctiletý hoch, jak by bylo hezké, kdyby čtla v novinách v černém rámečku, že zemřel (str. 202)! Přečtete celý román a přece nevíte, jaký to byl vlastně člověk, ten Jan Havel, byl-li opravdu talent nebo měl-li úsilí státi se oním »slovutným malířem«, jak o tom označení sní při chlapecké představě své smrti; nevíte, co si myslit o superiorovi, byl-li opravdu zbožný asketa či miloval-li dobrodružnou paní hraběnku; nevíte, co bylo v Jarmile a v jejím poměru k adjunktovi, a zanechal-li Havel v její duši nějaké stopy. »Všude palčivé otázky, všude, všude... všude,« šeptá si na odchodu Jan Havel »u vytržení jemného pozorovatele« — ale marně hledáte tyto otázky v knize, marně hledáte jejich možnost v Janu Havlovi.

Co zachraňuje F. X. Svobodu, je jistý poetický pel, jisté jarní ovzduší, kterým obestře a vyplní všechno, o čem vypravuje. Nálady, jež prožívá Jan Havel, v jeho vylíčení mají vůni lidskosti a skutečnosti; postava Jarmilina je jako nadechnutá, krajinné jeho pasáže mají půvab a čistotu ranní rosy. »Obláčky mládí« nazval Svoboda jednu ze svých povídek; a cosi obláčkového je ve všech jeho pracích. Běží jen o jedno: ty obláčky často běží v nekonečnou dál nad všednostmi, jež stíněné jimi nepřestávají býti všednostmi; a stačí-li tyto obláčky v některých drobných povídkách Svobodových, jež mají nespornou básnickou cenu, na korrespondující jim výseky životní, nestačí rozhodně na výplň románu, i když jej změní v pouhý románek: a pak z něho straší dávno známá tvář Marlittové, jež zůstává pozdravem zapadlé doby mládí našich babiček, i když si dovede novými barvami vdechnouti půvab kvetoucího věku.

Proti posledním nekonečným povídkám o korrektoru a básníkovi Vondrejcovi znamenají čtyři pražské novelly, jež v knížku »Z města i obvodu« spojil K. M. Čapek, osvěžující změnu. Čapek, jenž přídavkem Chod hrdě zdůraznil svůj krajinný původ, nezměnil v nich ovšem své literární fysiognomie. S úporností, vlastní svým krajanům, snažil se proniknouti zajímavé případy svých reků, jež demonstruje hned s povídavou obšírností a hned s uměním zkratky, případy, jež se mu zdají obsahovati cosi bizarního, výjimečného, interesantního. Jako u Vondrejce, i zde výjimečnost hledá v souvislosti s uměním a vědou, o jejichž problémech vykládá se pak s odbornou znalostí, vypočítávají se odrůdy jednoho rostlinného druhu i s latinskými jmény nebo se mottem uvádí několik vypsaných taktů z hudebního díla. Dvě z těchto novell, jež předvádějí dva vysílené vědce, »Mimořádný professor dr. Šalvěj« a »Herbanimal«, jsou zajímavé studie psychologické či spíše pathologické, jež uměly si nalézti v naší literatuře novou oblast dějovou — a není jistě pro romanopisce neplodný a nezajímavý život učence, jenž ztratil styk s vnějším světem —, a autor těžil z něho s dobrou rozvahou. Vyzdvihl tu při dru Šalvějovi zejména červenou nit smyslnosti, jež na konec podmalovává i druhé dvě novelly; těžký vzduch smyslnosti dokonce ad absurdum přivádí »Beethovenův večer«, který ústí v moře praobyčejných hrubých historek z polosvěta. V Čapkovi přes veškeru kultivovanost a někdy až raffinovanost je cosi selsky robustního, co náhle vybuchne v líčení i hovoru a co spojeno s oněmi dvěma vlastnostmi činí spisovatelskou jeho

individualitu zajímavou přes to, že leckdy různě převrací i řeč (na str. 103 l i t ě j i).

To pět povídek P a v l a L i s t a je zcela prosto nějakých svérázných znaků; je v nich jistě dobrá vůle, je v nich snaha o vyšší názor životní, hraje v nich roli problém mateřství, chápaný se zřejmou vážností a poctivostí, autor se snaží vyrovnati s dnešním životem a jeho otázkami, snaží se z něho vybrati látku, s oblibou zpracovávanou v moderní literatuře — ale jeho úsilí ztroskotává o uměleckou impotenci. Jeho vypravování je neobratné, stil jeho bez půvabu, pokus o rozsáhlejší novellu hlubšího významu (Nedočkavá touha) selhává; povídky jeho by se dobře snesly v rodinném listě, ale jiných aspirací míti nemohou.

A to platí i o pohrobní knížce nedávno zemřelého K a r l a R o ž k a. V Libuši vyšla knížka Ladeckého, jež pobouřila české hasičstvo, které se jí cítilo sníženo, a Libuše, aby dokázala, že si hasičstva váží, »získala« — rozumíme: objednala si — tuto práci s tendencí ocenit snahy našich hasičů. V tom je nešťastný K. Rožek celý: jak před lety vydával Srdce a vedl jeho administraci, jak psal moderní verše, dramata a romány, tak psal povídky pro děti, učebnice pro školu, vydával Nerudu a psal knížky o hasičích — kde bylo třeba pilného pracovníka, tam všude byl a přiložil ruku. O umění ovšem tu nelze mluviti, ale o to Libuši ani Rožkovi neběželo. Zajímavo by jen bylo srovnati takovou literaturu lidovou jindy a nyní; tu bychom viděli, jak již i sem pronikl vliv moderní literatury, jenž se ovšem obráží ne v uměleckém zpracování, nýbrž jen ve volbě látky: K. Rožek ostatně vždy měl sklon k obhroublému líčení ze sexuální oblasti.

Pozoruhodnou novinkou poslední doby je román »Budoucnost«, který napsal nakladatel J a n L a i c h t e r; víme-li, že autor není mladičký literární adept, že není spisovatel z professe, nýbrž zralý muž, jenž má jako nakladatel velké zásluhy o novou naši literaturu a vždy měl i jako obchodník snahy velmi seriosní, pak tušíme, že jeho román jistě nepatří mezi ono literární zboží, jež zaplavuje náš knihkupecký trh. To byl loni případ dra Fr. Alberta, autora »Skřítků«. A skutečně i »Budoucnost« byla psána jistě pro vlastní potěchu: Laichter v postavě Prokopa Svobody, syna dobrošovského pekaře, vylíčil mnoho ze svých vlastních osudů a zkušeností. A tím je román jeho cenný: je v něm život. Laichter ve svém životě neproplul na povrch jen lehce a bez obtíží; musil si všímati všeho kolem sebe, musil hodně přemýšlet, učit se a dovést se do životní spleti dívat hodně pronikavě, než dosáhl svého cíle. Je to patrno na Prokopovi, který se učil kupcem, sebevzděláním dorostl na druha studentů a básníka a dospělý již šel v Praze znovu do učení, tentokrát uměleckému truhlářství, aby se na konec zařídil pro sebe, oženil se podle hlasu srdce a ve šťastné domácnosti klidně a toužebně čekal na budoucnost svých dětí. Laichter ve svém románě se nespokojil jen vypravováním osudů Prokopových, nýbrž vrhl tu světlo do života maloměstských rodin, v nichž Prokop žil a s kterými se stýkal, vykreslil několik postav z kruhu Prokopových přátel a zachytil i kus kulturního ovzduší, jež na jeho reka působilo. Autorův bratr dr. Josef Laichter v románě Za pravdou vylíčil

pražský myšlenkový život let devadesátých; Jan Laichter šel o desetiletí zpět, do bojů Mladočechů se Staročechy a ke vzniku realismu.

Nejcennější z románu Laichterova jsou strany drobnomalby z onoho maloměstského života, jenž už patří minulosti a jenž srostl s autorovým mládím: tam se rozehřál, tam je teplý, určitý a milý. Jednotlivé momenty ze života dobrošovského, z Josefova a Rovenska mají při veškeré střízlivosti půvab poesie, jež se vrací i v kapitolách o pražské Prokopově lásce. Ale jinak to, co Laichter podává, není románem. Aby vytvořil román hotový, brání mu několik zálib. Vypravuje rád příliš úryvkovitě, napovídá, ale nedopoví, takže čtenář nejednou je nucen hádat a nedohádá se; jsou v Budoucnosti lidé a osudy, o nichž se autor zmínil, ale jež pak pustí docela se zřetele, ačkoliv slibovaly býti velmi zajímavé. Celý děj příliš tříští v drobné kapitolky, jež se střídají rychle a ruší předem konečný dojem. A zejména si libuje při každé příležitosti ve filosofických rozhovorech, jež často nastupují místo děje a tlumí a kalí jeho románový tok. To vše je příčinou, že postava Prokopova, místo aby nabývala stále určitějších rysů, stává se mlhavější a záhadnější: v těch četných hovorech uniká jeho duše, její hybné síly a vývoj v nich utonou a ztrácejí se v nich i zajímaví jeho přátelé. Přispívá k tomu i autorův stil, prostý, neusilující zmocnit se psychologických hloubek a nejraději klidně popisující stručnými větami, v nichž zaráží sloveso pravidelně stavěné na konec; proto autor všude, kde jest jen možno, nechává mluvit své osoby, cituje dopisy atd. a vyhýbaje se přímému vypravování omezuje se stále víc na Prokopa a při něm na to, co je nejnutnější. Že i takto však má Budoucnost svůj význam, jest zásluhou oné seriósnosti autorovy, jež i jeho nakladatelství učinila mocným činitelem v našem kulturním životě a drahým českému člověku. —*vh*—

Poučná.

Evžen Štern, Kollektivism čili hospodářské tendence socialismu. V Praze, nákladem Ústředního dělnického knihkupectví. Cena 50 h. — Dr. Leopold Langer, Bytová otázka a dělnictvo. V Praze 1912. — J. Matiegka, Duše a tělo. »Duch a svět« č. 3. Praha 1913. F. Topič. Za 1 K. — Umělecké poklady Čech. Sbírka význačných děl výtvarného umění v Čechách od nejstarších dob do konce XIX. století. Řídí Zdeněk Wirth. Vydává Jan Štenc. Svazek I. Tab. 1—120 a 49 vyobr. v textu. — Ludvík Lošťák, A tak jsem žil. Část třetí. (Nákladem Ludvíka Lošťáka.) — Ralph Valde Emerson, Essaye. Část I. a II. Přeložil Jan Mrazík. (Otázky a Názory. Nakladatel Jan Laichter.) — A. E. Wrangel, Vzpomínky na F. M. Dostojevského. Na Sibiři 1854—1856. (Nakladatelství Grosman a Svoboda, maj. Gustav Dubský.)

Evžen Štern: Kollektivism čili hospodářské tendence socialismu. V Praze, nákladem Ústředního dělnického knihkupectví. Cena 50 hal.

Přes všecken nepopíratelný vnější i vnitřní rozvoj české sociální demokracie nelze upříti, že vědecká literatura naše o problemech so-

cialismu je víc než chudá, při čemž jediné veliké a samostatné dílo českým jazykem o otázce sociální napsal přece muž sice socialismu blízký, ale stoupenec jiné strany politické. Neměli jsme u nás dosud ani hlubšího výkladu o tak stěžejní idei socialismu, jakou jest myšlenka kolektivismu (nikoli komunismu), kterou ostatně ani samo dělnictvo nechápe vždy správně a věcně. Nesouhlasíme proto s tvrzením předmluvy (sepsané F. V. Krejčím), že i sebe skromnější práce původní má tu větší význam než celé řady pouhých překladů; naopak byli bychom s radostí uvítali překlad dobré knihy cizí, kdyby jen vůbec byl vyšel. Neveliká knížka Šternova má tudíž své poslání v českém světě politickém, ježto dobře a přístupně vykládá samu podstatu i dosah této »hospodářské tendence«, v níž tkví právě charakteristický rozdíl proti liberalismu národohospodářskému; kdežto zajisté liberalismus staví se na princip krajního hospodářského individualismu a chtěl by přímo redukovat stát na policii, soudnictví a armádu, chránící vlastníka před nepřáteli vnitřními a vnějšími, socialismus naopak chce dáti svému státu kolektivistický řád tak, aby každému naměřeno bylo jen dle výsledku práce a aby majetek individuální nahrazen byl majetkem skupin a sdružení tak, že by na příště odpadlo nebezpečenství abnormálního bohatství jedněch, abnormální chudoby druhých. Štern pěkně ukazuje, jak k takovému řešení zvolna spěje všecken vývoj průmyslu, obchodu i hospodářství, ukazuje, jak takové snahy kolektivní již dnes v praxi se objevují ve formě všelikých státních monopolů a pod., jak konečně lze čeliti možným námitkám odpůrců, že by pak odpadla všecka konkurence jednotlivců a že by každý chtěl jen práci nejlehčí a nejpříjemnější. Socialismus dávno již přestal hlásati ideu překotné revoluce a tak i Štern důrazně hlásá, že kolektivismus třeba připravovat znenáhla a rozlišovat postupně s oboru na obor. Přejeme knížce hojného rozšíření; u nás vskutku je živý zájem pro všecky tyto otázky, ježto, jak praví Krejčí, socialismus nebyl nikdy u nás takovým strašidlem jako v západních zemích, prostě proto, že jsme národem malých lidí a že síla naše nespočívá v bohatství vládnoucích tříd. *S.*

Dr. *Leopold Langer*: Bytová otázka a dělnictvo. V Praze 1912.

Spisek vydaný československou sociální demokracií obírá se otázkou, jež přes striktní znění titulu má důležitost nejen přece pro dělnictvo, nýbrž pro širší vrstvy lidové vůbec. Langer dobře tu analysuje dnešní bytovou nouzi, která je nejen jevem velikých měst, ale v míře neméně palčivé doléhá dnes již i na venkov, ukazuje, jak lichvářské spekulace s pozemky a domy, nouze o úvěr, stavební náklady, vysoké daně a přirážky jsou příčinami, z nichž pramení hrozné břímě činží a nájemného. Rozumí se, že v posuzování bytové kalamity staví se spis především na stanovisko chudiny, ukazuje, jak bídně bydlí dělníci a proletáři, jak děsivě stoupá nájemné bez ohledu na příjmy nájemců, jak pohodlné jest dnes živobytí domácích pánů, již chráněni jsou všemožnými zákony, kdežto nájemníci de facto jsou jim vydáni na milost a nemilost. I rozdělení daní je více než nespravedlivé: ze šlechtického zámku o 36—40 obytných místnostech platí se ročně 440 K daně domovní, naproti tomu z každého dělnického domu na Žižkově platí se domovní daně přes

5000 K ročně, jinými slovy: dělník obývající tyto jediné místnosti, platí více než desaterонásobnou daň domovní u porovnání s daní, kterou platí nejbohatší šlechtic!

V posledních letech cizina snaží se prakticky čeliti nouzi o byty jednak stavbou laciných obydlí, jednak přísným dozorem na byty. V Německu i Švýcarsku jest zavedena v četných obcích bytová inspekce s přísnými bytovými řády a dost rozsáhlou pravomocí. Místy dnes již i u nás tvoří se stavební družstva a obce samy chápou se iniciativy (Kladno, Modřany): jen Praha nevykonala ani po té stránce pro chudší své příslušníky pranic prostě proto, že v obci pražské rozhodují výlučně třídy zámožné a jmenovitě majitelé domů. Je to hrozná, ale bohužel pravdivá obžaloba našeho královského města, kterou tu veřejně pronáší Langer, opíraje se o suché, ale výmluvné řady číslic.

Spisku vadí častá opakování; tak celé odstavce ze str. 10.—11. čtou se znova docela slovně na str. 25. *S.*

J. Matiegka: Duše a tělo. »Duch a svět« č. 3. Praha 1913. F. Topič. Za 1 K. — V nové poučné knihovně Topičově, redigované J. Emlerem, vyšla zajímavá knížka, v níž Dr. J. Matiegka, professor anthropologie na české universitě, vykládá srozumitelným způsobem o theoriích vztahu duše k tělesné povaze. Je tu předně kapitola věnovaná mimice (jak se jeví projevy duševního pohnutí), podle principů Darwinových a později Wundtových, jsou tu vylíčeny základy fysiognomiky, chiromantie a grafologie a hlavně známá Gallova frenologie z 18. st. (»lebosloví«), zakládající se na lokalisaci funkcí mozkových, dnes ovšem moderními frenology — po nálezech Brocových — jinak umisťovaných. U nás chtěl princip frenologický prakticky uplatnit ve snahách výchovných K. S. Amerling, ale s nezdarem. Dobrého poučení dostane se čtenáři o Lombrosově anthropologické theorii zločince a genia. Knížku lze dobře doporučit, kdo se o tyto věci zajímají a chtějí o nich získati věcné vědomosti. *Ferd. Pakosta.*

Umělecké poklady Čech. Sbírka význačných děl výtvarného umění v Čechách od nejstarších dob do konce XIX. století. Řídí Zdeněk Wirth. Vydává Jan Štenc. Svazek I. Tab. 1—120 a 49 vyobr. v textu.

Nový dobrý, vážný podnik, jako časopis, měsíčník, (sešit za K 1·50) v každém 10 tabulek rozměru as 16×22 cm a na zvláštní příloze pečlivý, odborný výklad. Tak od října 1912 znenáhla nastřádala se v našich rukou objemná kniha, sešitem 12. uzavřená, tvořící I. svazek. Myslíme, že dílo je určeno v prvé řadě umění milovnému obecenstvu, ač umělecké poklady budou zároveň přehlednou snůškou materiálu, z kterého mohou vzrůsti potřebné monografie, podklad k Dějinám umění v Čechách.

Přehlížíme-li listy Uměleckých pokladů, neubráníme se tesklivému dojmu. Byli u nás nejen umělci, ale zjevně i jednotlivci, umění milovní a nejen milovní, nýbrž i věci znalí. Představte si, jak bez těchto podmínek mohly by vzrůsti a býti vytvořeny předměty našeho nynějšího obdivu, ať již je to kašna, mříž, dům, radnice nebo půdorys náměstí atd. Hřbitov na Střílkách, — jaký Slavín! Při listování bezděčně želíte, co vše zmizelo a mizí a jak dnešek stále málo se přičiňuje o zachování všeho toho, a co horšího, že ještě méně dbá, aby užitečný předmět krásou

formy lahodil oku i srdci, zpříjemňoval i zušlechťoval náš dnešní neklidný život. Tyto listy z minulosti nejsou pro pouhé mlsání, lze nad nimi vážně přemýšlet a hluboce se zadívat, nejsou obrázková zbytečnost, pracující k zvýšení plochosti, ale jsou jakýmsi vzdělavacím kursem. Přilehavé, odborné výklady podávají: K. Buchtela, Dr. Dobiáš, Dr. K. Guth, K. Hilbert, Dr. V. Chaloupecký, P. Janák, Dr. V. Kramář, R. Kuchynka, Dr. A. Matějček, St. Sochor, Dr. V. Štech a Dr. Zd. Wirth. Pro další svazky si přejeme postup chronologičtější, přílišná směsice vadí, aspoň s XIX. st. budiž posečkáno! Detailů, jak jsou na př. podány k arše v hradní kapli na Křivoklátě, byl by vítán větší počet a někde by neškodila i větší podrobnost. *l.*

Ludvík Lošťák: A tak jsem žil. Část třetí. (Nákladem Ludvíka Lošťáka.)

Pan Lošťák přirovnává sebe k prostému a chudému poutníku, jenž prošel malými vesnicemi a velkými městy, přeplul moře neklidná a na březích valných vod hledal rozechvělé duši mír a klid, jenž bloudil po lukách a přemítal na steskách polních a na zelených cestách lesních si prozpěvoval písně svobodné, a na vysoké hory směle vystupoval, kde se modlil a uvažoval, a rozjímal a krvácel a trpěl, kde duch jeho jako slunce hořel a planul a ztrácel se a zacházel a pohasínal a zhášel a opět vzplanul, hořel, osvětloval a ozařoval zemi. Na těchto svých cestách nasbíral autor mnohé zkušenosti, jež nám podává i v tomto svazku jako v dřívějších dvou formou vzpomínek, miniaturních obrázků, nadhozených myšlenek a aforismů. Celkem není tu nic opotřebovaného, z knihy hlásí se duch samorostlý, svěží a jadrný. Nesouhlasíte vždy, ale souhlasíte často s autorem, jenž si učinil úkolem nabádat k lepšímu životu a sloužiti Pravdě, což mu znamená »býti krásným, svobodným, volným mužem.« *p.*

Ralph Valde Emerson: Essaye. Část I. a II. Přeložil Jan Mrazík. (Otázky a názory. Nakladatel Jan Laichter.)

Bylo zde před lety referováno o Emersonových dílech »Životospráva« »Společnost a samota«. K těmto knihám vhodně se řadí ve sbírce Otázek a názorů dva svazky essayí o dějinách, sebedůvěře, o vyrovnání, duchovních zákonech, o lásce, přátelství, opatrnosti, hrdinnosti, o nadduši, o kruzích, intellektu, o umění, o básníkovi, zkušenosti, o povaze, o způsobech, o darech, přírodě, politice, o studiu bohosloví a literární ethice. Mnoho životní moudrosti je skryto v těchto četných pojednáních Emersonových. Emerson učí nás tu svou filosofií asi tomu, čemu nás učí díla velkých umělců, jež za vnějšími zjevy života odhalují nám základní podstatu věcí. Zevní fakta jsou mu jen symboly hlubších a vlastně těch pravých skutečností. Všechna pestrost a spletitost světa a života, z níž mu nic neuniká, je mu jen projevem života vyššího — života ducha. Neboť na konec vše, i majetek pochází od ducha a skrývá v sobě veliké duchovní síly. Obchod, zemědělství, honba, lov velryb, válka, výmluvnost, osobní váha jsou něco a vynucují úctu jakožto doklady přítomnosti duše. Samozřejmě ovšem všecka historie Emersonova je pouze projevem ducha, všecky báchorky středověké jeví se mu jako zakuklený a žertovný výraz toho, co duch té doby vážně usiloval vykonati. Rovněž i příroda je pouze »vtělená

myšlenka a opět se vrací v myšlenku, jako led se mění ve vodu a plyn«. Je jako by symbol a dokazuje Emersonovi jistotu nadpřirozeného. Konec konců svět je jen zhmotněný duch. A proto ovšem Emerson, když nabádá k sebedůvěře, nechce nic jiného, než aby se člověk učil odkrývati a pozorovati záblesk světla, plápolajícího z nitra vlastního ducha a aby měl úctu k tomu, co je v něm božského. »Naučte člověka věřiti v boha a nikoli ve jména, místa a osoby. Nechejte velikou duši vtěliti se v tvar některé ženy chudé, smutné a osamělé, v nějakou Františku neb Annu, nechte ji jíti potom do práce, čistiti pokoje a smýčiti podlahu; tím její světlý paprsek se nezapudí a nezakryje, nýbrž metení i smýčení ihned bude vypadati jako vznešená a krásná činnost, jako lesklý vrchol lidského žití, a všichni lidé bráti budou do ruky košťata a utěrky, až, vizte! — veliká duše se uzavře najednou v nějakou jinou formu a vykoná jinou práci, která se stane květem a vrcholem veškeré živoucí přírody.«

Tedy duch, duše a povznesení duše, toť podstata filosofie Emersonovy. Čtouce jeho essaye, cítíme i své vlastní zduchovnění. *k.*

A. E. Wrangel: Vzpomínky na F. M. Dostojevského. Na Sibiři 1854—1856. (Nakladatelství Grosman a Svoboda. Maj. Gustav Dubský.)

Známe-li Dostojevského z jeho knih jako velikého, geniálního umělce a neobyčejného psychologa, který otvírá nám přístup do nejskrytějších a nejzáhadnějších hlubin lidské duše, vzpomínky barona A. E. Wrangla seznamují nás opět spíše s jeho bližší lidskou tvářností. Není to ovšem také nikterak život obyčejný a život obyčejného člověka. Baron A. E. Wrangel žil s Dostojevským v denním styku, v době, kdy tento po propuštění ze žaláře byl převeden jako prostý vojín do Semipalatinska, ležícího v Sibiři na pravém břehu Irtyše. Zde Dostojevský byl vzdálen všeho kulturního ruchu, ale po odbytém vězení nové jeho postavení zdálo se mu přec jen býti rájem, ačkoli bydlil v chatě na velmi neutěšeném místě, kde nebylo stromu ani křoviny. Jeho světnice byla zakouřená a tmavá, švábi v houfech běhali po stole, po zdech a lůžku. Při lojové svíčce — stearinové byly tehda přepychem a petrolej ještě neexistoval — pracoval celé noci. Psával, ale nesměl tisknouti. To byla veliká bolest tehdejšího jeho života; »Mohu-li tisknout — otázka pro mne nejhlavnější.« Mluví o prostředku k existenci a kariéře. »Rozumí se, že jsem hotov tisknouti třeba navždy beze jména nebo pod pseudonymem.« Vzpomeneme-li, jak Dostojevský i později v době svého vrcholného tvoření byl ochoten i do budoucna prodávati svá literární díla, jen aby ušel tísnivým dluhům, vidíme, že otázka existenční trápila jej od samého počátku.

Charakteristické je, co praví Wrangel o Dostojevského lásce k přírodě. »A co mne však překvapovalo v Dostojevském — to byla jeho té doby úplná nevšímavost k obrazům přírody — nedotýkaly se ho, nevzrušovaly ho. Byl zcela pohlcen studiem člověka, se všemi jeho přednostmi, slabostmi i vášněmi. Všechno ostatní bylo pro něho podřízeným. On s dovedností velikého anatoma označoval nejmenší záhyby duše lidské.«

Leccos ve vzpomínkách Wranglových zaráží a v lecčems dopisy Dostojevského zastíní nám obraz velkého umělce. Je zřejmo z těchto vzpo-

mínek i dopisů, že Dostojevský byl člověkem slabé vůle. Náš Havlíček žil také ve vyhnanství, jeho povaha však se jeví v jasnějším světle proti povaze Dostojevského. Těžko říci, zdali vězení a vyhnanství Dostojevského zlomilo, spíše se zdá, že jistý rys slabosti byl již v jeho povaze, možná že souvisel i s jeho tělesným organismem. Neboť slabost se jeví i v jeho poměrech k ženám, v tom, že byl pijákem i hráčem, nejen v tom, s jakou pokorou a ponížeností přijímal svůj osud a jak zase se domáhal návratu do Ruska. Při nejmenším zaráží, že psal oslavnou báseň na smrt cara Nikolaje I., který jej chtěl dát popravit a který jej poslal na Sibiř. Ovšem milým rysem v povaze Dostojevského je, že byl shovívavý i k jiným. U slabých povah vyskytá se jako protiklad despotism. U Dostojevského lze jej také občas postřehnouti. *N.*

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Ústředí pro volební právo žen. — Sociální kurs v Ústředním spolku čes. žen. — Móda a život. — Osud akad. vzdělaných žen.

Chci-li referovat o významných momentech v ženském hnutí, nezbytně musím vrátit se k neblahým událostem prosincovým. Míním zmaření Ústředí pro volební právo žen v zemích koruny České. Je to výsledek naprosto negativní, ale pro naše poměry charakteristický. Události, o něž jde, jsou snad známy, proto nebudu se s nimi mnoho zabývat. Protože častěji bylo voláno po organisaci volebního hnutí u nás a protože na Moravě podařilo se upřímnému úsilí vybudovati pěknou organisaci po celé zemi, přirozeně vyvstala myšlenka, vytvořiti silný Svaz slovanský, který by samostatně tu stál a opíral se o všechny činitele v našem veřejném politickém životě. Myšlenka ta posílena byla loni zájezdem pešťských delegátek do Prahy a pešťským kongresem, kde ukázalo se, že slovanské země a spolu i slovanské návrhy zůstávají ve světové allianci v menšině. Také potřeba jednotného postupu v dobývání volebního práva v našich zemích, zásadní souhlas politických stran a ženských politických organisací, který projevil se v anketě uspořádané »Právem ženy«, způsobil, že hned při zájezdu delegátek pešťských do Prahy učiněny první kroky k utvoření ústředí a k vypracování organisačního řádu. Návrh jeho zaslán všem súčastněným organisacím. Jediné zástupkyně Výboru pro volební právo žen, slč. F. Plamínková, namítala, že nelze tvořit ústředí, dokud nejsou prve organisovány Svazy zemské, že nemohou společně působit země, jichž poměry jsou tak odlišné jako v zemích koruny České, a v nichž je ženské hnutí na tak různých stupních a že nutno organisaci budovat nejen na politických organisacích, ale i na útvaru spolkovém a pod. Proto mělo být utvoření ústředí odloženo, až na dobu, kdy dosaženo bude spolčovacího práva. Vesměs námitky rázu formálního. Budovatelky — moravské ženy, jimž práce přípravné svěřeny, jakožto osobnostem v našich politických

poměrech neutrálním — doufaly, že tyto námitky částečně svými důvody vyvrátí, částečně byly ochotny ustoupit názorům lepším a důvodům vydatnějším. Tyto snahy byly zvráceny tím, že politické strany po informacích představitelky Výboru pro volební právo žen, slč. F. Plamínkové, od svého souhlasu ustoupily a tím utvoření Ústředí zmařily. Neočekávanost tohoto zakončení, marné úsilí o Svaz společný, nevyvrácené důvody, nemožnost jednání přivodily mnohé roztrpčené projevy, které vzájemné rozhořčení jen zvýšily, takže boj dobojovává se mezi osobami různými zaslány. To však ničeho nemění na věci a ničím nelze zastříti a pozornost odvrátiti od fakta, že ženy české, zcela proti státoprávní myšlence, rozbily svůj Svaz ústřední z formálních příčin, protože chtěly mít dříve svazy zemské v době, kdy Němkyně rakouské utvořily, následujíce náš příklad, svaz ústřední, a v Brně — tedy v provinciálním městě, nikoli hlavním — ze zemí naprosto rozdílných poměrů (Moravy, Slezska, Štyrska, Dol. Rakous a j.), aniž by měly dříve Svazy zemské a aniž by proto Ústředí rozbíjely. Ptejme se, co by se bylo stalo strašného, kdyby se bylo v Praze utvořilo Ústředí dříve nebo současně se Svazy zemskými? — Nic. — Proč byl ten strašný boj proti utvoření ústředí? Strašný byl svými výsledky, které nás vrhly daleko zpět. — A v upřímné odpovědi nalezneme rozluštění. A proto je to událost, která bolí a kterou by každý upřímný Čech a feminista vymazal, kdyby bylo lze.

Po nezdaru Ústředí přistoupily zástupkyně všech súčastněných ženských organisací, a sice: slč. F. Plamínková, F. Zemínová, M. Sísová, pí. Sedlmayerová k jednání o Český svaz zemský a pracují na novém organisačním řádu na základě spolkovém, který musí vyznět nemohoucně, těžkopádně.

Po všem, co se stalo, nelze věřit v upřímnou snahu po součinnosti, ba ani ne v možnost. Snad se takový Svaz utvoří, nikdo nebude na dále chtít nést podezření, že to zase rozbíjí, ale bude to asi jen na papíře. Těžko věřit, když lze posuzovat skutky.

*

Ústřední spolek čes. žen připravil letos kurs sociálních přednášek pro ženy, aby vzbuzen byl zájem žen pro sociální práci, aby seznámeny byly s vývojem sociální péče, se zásadami jejími, s organisací dosavadní, s připravovaným zákonodárstvím a snahami pro budoucnost. Program kursu je tento: Dr. L. Procházka: Veřejné zdravotnictví, pí. E. z Purkyňů: Účast státu na sociální péči, vrch. zems. ada dr. D. Krejčí: Služební poměry žen, dr. J. Tůma: Organisace péče o dítě, mag. rada M. Waldstejn: Organisace chudinství, prof. J. Kallab: Ochrana dítěte v mezích zákona, dr. A. Meyer: Otázka bytová, vrch. insp. Jareš: O sociálním pojištění, dr. B. Foustka: O prostituci, dr. Lankašová: O alkoholismu, prof. dr. J. Gruber: Socialism v celku.

Směr tohoto kursu je směr moderních reformních snah sociálních, kterými má býti vyrovnána propast mezi majetnými a nemajetnými, mezi vzdělanými a těmi, kteří nemají k vzdělání a výchově příležitost. Snahy tyto i u nás již dosti uplatňovány jsou ve všech uvedených oborech, ale

referáty vyznívají dosti skepticky, jakoby referenti sami dobře nevěřili v úspěšnost novodobých sociálních zřízení. Nelze upřít, že mnohé se zlepší, ale v poměru k obětem ne dosti. Referáty pojednávající o ochraně dítěte stojí vesměs patrně pod vlivem posledního jednání na sjezdu solnohradském.

Kurs má býti krokem k dalšímu soustavnému působení na ženy až ke konečnému zřízení školy pro vzdělání žen k činnosti sociální. Zatímně má tento první pokus asi 30 návštěvnic. Snad je to na počátek v našich poměrech dosti, ale rozhodně je účast malá v poměru k hojně navštíveným přednáškám jiným. Tak na př. bylo při výkladu inž. Neffa o moderním kuchyňském nádobí skoro přeplněno, ač platil se režijní příspěvek, kdežto celý kurs sociálních přednášek je bezplatný. Je sice dobře, když hospodyňky se snaží o poznání všeho, co v domácnosti je pokrokem, neboť tím uvolní se k činnosti jiné, snad i sociální, ale právě proto neměl by jim chyběti smysl pro ostatní úkoly, k nimž je právě technické zdokonalování přístrojů uvolňuje. Je to však dokladem, že pro otázky domácnosti a rodiny je u nás stále ještě více smyslu než pro snahy ostatní. Je to však také dokladem většího egoismu rodinného, menšího cítění sociálního, které nutno neunavně budit a vychovávat v mladší generaci. Nedostatek soucitu, účinné lásky k bližnímu v lidech je to, co zbraňuje shora uvedené důvěře v účinnost dnešních reformních sociálních opatření. Bez vřelé, živé lásky budou právě jen všechny reformy chladnými formami úředními. Proto, mohla-li bych říci něco pořadatelstvu, bylo by to, aby nedalo se odstrašit malým výsledkem prvního pokusu, ale nechť jde dále za pevně vytčeným cílem, silnou vůlí, láskou k věci, neboť jen tím bude působit na jiné a kruhy, které se rozvíří kolem každé silné myšlenky a vůle, budou stále širší a širší a zachvátí vždy větší okruh žen. A Ústřední spolek čes. žen mohl by mít ke svému působení všechny podmínky, kdyby je v tomto ohledu uplatnil: vliv, pracovnice, místnosti, knihovnu i časopis vlastní.

*

Letos víc než jindy jeví se v masopustním období přepych a přemrštěnost v módě a požívačnost, která tolik je v odporu a závodí téměř se všeobecnou drahotou a bídou. Obojí jako by se navzájem zvyšovalo. Proti tomu vydávány jsou pastýřské listy jeden za druhým, ukazující zhoubnost nešesti a bídu z ní plynoucí, vydány jsou zákazy novodobých výstředních tanců, i pokroková veřejnost vzpírá se tomuto přemrštěnému uplatňování života. Všechny projevy obracejí se nejvíce proti módě a tanci a podobným zjevům a potírají je. Ale toto šílení lidského egoismu a požitkářství, které ovšem jeví se nejvíce v módě a tanci a zábavách všeho druhu, je příznakem a následkem hlubšího dění mravního. Potlačování těchto příznaků jeví se bezvýsledným, protože nesahá se tu na kořen zla, jehož příčina je základní, hlubší a spočívá v samé bytosti lidské.

Podívejme se, co je podkladem módy. Vedle pudu po napodobení a touhy sociálního odlišení je nejhlavnějším momentem potřeba změny.

která je založena na erotickém cítění. Láska pohlaví vždy je provázena touhou po kráse a zvyšována oděvem. Není tu nic nepřirozeného, když člověk snaží se zvýšiti půvaby svoje oděvem, účesem a pod. Vždy je to však poměr muže a ženy, který určuje směr módy. Ani měřítko krásy ani rozumu, ale vzájemný poměr v mezích panujících názorů určuje oděv. V dobách, kdy panoval kult Marie, byl oděv přiměřeně ideálu ženy jiný než v dobách troubadourů, romantická doba vyžadovala něco jiného než renaissance a pod. Čím více muž náleží životu vážnému a zjednodušuje svůj vlastní oděv, působí na změny oděvu ženy, které tím více nutí jej k výbojnosti a k uctívání své krásy. Vždy je muž hnací silou a móda je zápasištěm obou pohlaví. Odtud plyne také skrývání a odhalování půvabů, při čemž móda převzala prostředkování. Vše, co by se jevilo nestydatým, stává se módou samozřejmým. Je-li některá část těla ženina dlouho zahalena, příští móda jistě ji odhaluje, nějakou dobu zdokonaluje se udaný směr, aby ustoupil dalšímu. Všimněme si, že dlouhým, úzkým liniím následuje krinolina, krátkému oděvu dlouhý, dlouhému opět odkrývající nohu, podobně děje se i s účesem, obuví. Vedlo by daleko, kdybych touto otázkou se podrobněji zabývala. Hlavní je, že módou projevuje se boj pohlaví, poměr vzájemný a erotika. Zvýšení přirozených půvabů oděvem má zvýšiti touhu a lásku. To by bylo přirozené. Ale dnešní móda je přemrštěná a výbojná, svádí k výbojnosti a je nepřirozená, není projevem erotické touhy, ale výstřelků pohlavního života stejně nepřirozeného, jako je sama. A sledujeme-li dnešní způsob života, zejména velkoměsta, nemůžeme si upříti, že tomu tak je. Přepiatost, rozmarnost v módě odpovídá přemrštěnosti a rozptýlenosti v životě, honbě za požitkem, výbojnosti, nezodpovědnosti, neklidu, nepoctivosti, až i nemravnosti.

Za to vše nemůže móda, ona je jen projevem toho všeho. Módu lze zjemnit, lze ji postavit na uměleckou výši, lze ji produševnit, je-li naše snažení, náš poměr vzájemný mezi pohlavími zjemnělý, zušlechtěný, produševněný a je-li pak i oděv projevem celé bytosti vzácné, krásné a harmonické.

Tedy móda projevuje i stupeň lidství, z něhož vzchází. Zatím není nadarmo, že módu určují ženy velkého polosvěta, které mají dosti prostředků, aby projevily oděvem své touhy a daly vyniknouti svým půvabům, a že tyto módy spolurozšiřují divadelní umělkyně, které tolik při svých úlohách přicházejí ve styk se všemi vášněmi člověka a jsou jeho představitelkami. Přidruží-li se k módě i tance, při nichž tančící svými pohyby projevují svůj duševní život a je-li to život tohoto stupně, pak nesmíme se divit dnešnímu masopustu a životu. Je ale smutným, že tuto módu přijímají pak všechny ženy i ty nejcudnější i ty nejklidnější. Tedy dnešní móda jeví se jako výstřelek, překročuje meze přirozenosti, je karikaturou přirozené erotické snahy. Výstřednosti módy mluví o výstřednostech erotiky, o výstředním, smyslném, nevázaném poměru mezi mužem a ženou. Obojí je sloučeno a tak se také projevuje. Není přirozenosti v životě ani v módě. Erotika je dána vzájemným poměrem muže a ženy a ten je určován názorem na život. Dnešní přehnané výbojnosti módy

i smyslnosti a požitkářství odpovídají názoru na život. Kdo žije v názoru, že život končí smrtí, tomu všechny důvody mravní, duševní, sociální a jiné tříští se o vědomí, že rozpadnutím té hromádky buněk, jakou je člověk, končí vše a proto nutno život vyžít a využít vše, co se k životu příjemnému naskytá. To budí egoism a smyslnost a všechny tělesné vášně nepoutaně. Aniž by hleděl do budoucnosti a zejména do minulosti, žije takový člověk okamžiku a při tom není vnitřně ani šťastným ani klidným. Lze říci, že to je »bankrot materialismu«, který v posledních chvílích třeští nesmyslně, aby tím rychleji přivodil nezbytný převrat myšlenkový a duševní. Není možný, protože není pravdivý názor životní, který popírá mravnost, přirozenost a duševnost, který přivoďuje zvrat duševní, neklid a disharmonii do celé bytosti lidské. Všechno naše snažení mravní má cíl, který potvrzen je existencí toho snažení. Zákon přírody tak nepochopený každým materialistou rovná se plně zákonu mravnosti, krásy, je pravdou, kterou potvrzuje celý náš vnitřní život, je zdrojem štěstí, klidu vnitřního pro toho, kdo v souhlase s ním žije. Tomu vnitřnímu hlasu a zákonu musíme naučit se naslouchat, duchovní náš život probouzet, abychom toho všeho dosáhli a ten bude dědicem dnešního názoru, který poslouchá jen těla a jeho vášní a chtíčů a s nimi uplatňuje nižší bytost člověka a utlačuje vyšší. Takovým děním však zvyšuje míru nižší bytosti a zmenšuje schopnosti vyšší, až přichází k zániku mravnímu a tím všeobecnému. To je stav dnešního průměrného lidstva, který projevuje se nepřirozeností a výstřelky v životě, v zábavách, v módě a ve všem a připravuje katastrofu.

*

Zdá se, že v Americe, jako u nás, těžce se nese úbytek manželství a porodů akademicky vzdělaných žen. Mount Holyoke College, ženský vzdělavací ústav, stojící na úrovni universit, jeden z nejstarších vzdělavacích ústavů v Americe, sledoval osudy svých posluchaček, i když opustily ústav a sebral tak řadu zajímavých dat, která nyní byla uveřejněna. Od roku 1842 opustilo ústav na 5000 posluchaček, z těch získány zprávy od 2827. Z těchto zůstalo velké procento neprovdáno a sice počet jejich rok od roku stoupá, ač bylo počítáno s opakem. Víc jak $^2/_3$ zůstalo svobodných. Ze 100 graduovaných zůstalo průměrně v letech 1842—49 15 svobodných a 85 se provdalo. V dalších letech bylo: 1850—59 svobodných 25, provdaných 75; 1860—69 svobodných 39, provdaných 61; 1870—79 svobodných 41, provdaných 59; 1880—89 svobodných 42, provdaných 58; 1890—99 svobodných 58, provdaných 42; 1900—1909 svobodných 76, provdaných 24.

Není tedy pochybnosti o tom, že vyšší vzdělání zmenšuje schopnost nebo náklonnost ženy k zakládání rodiny, při čemž nutno vzíti v úvahu, že v Americe není nedostatek věna žádnou překážkou manželství.

Statistika uvedená však vykazuje ještě další údaje. Ze 100 manželství akademicky vzdělaných žen zůstalo 39 bezdětných, kdežto průměr bezdětných manželství vůbec je 10—12%. Roku 1890—99 připadlo na každou domácnost graduované matky 2·4 dítek, roku 1900—1909 již

jen 1·5. Deset graduovaných žen dá zemi 6 dětí, kdežto ostatních deset má dětí 40. Daná otázka zněla: »jak dlouho potrval by národ, kdyby všechny ženy měly gymnasijní a universitní vzdělání«. Otázka je nesmyslná, protože všechny ženy takového vzdělání nedosáhnou a jemu se nevěnují. Já bych se spíše ptala: Jaká je toho příčina? Zvýšený egoism anebo zodpovědnost? Vypěstění a vypětí vlastní osobnosti na úkor rodiny a mravnosti, anebo zodpovědnost plynoucí z mravnosti? V prvém případě by vzdělání neznamenalo pro národ úspěch, bylo by se minulo s pravým účinkem, v druhém by znamenalo velký krok k produševnělému, krásnějšímu, přirozenému životu.

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární. Quellen der Religionsgeschichte je název sbírky vydávané společností náuk v Gottinkách: spisy o náboženstvích východních, o islamu, indických, perských atd. náboženstvích a také překlady posvátných knih, tedy pokračování anglické sbírky Muellerovy. Nedávno vyšel na př. svazek: Dîghanikâya, Das Buch der langen Texte des buddhistischen Kanons, übers. v. Prof. R. O. Franke (14 mk). Samostatné zpracování podává spis J. Warnecka: Die Religion der Batak. Ein Paradigma für animistische Religionen des Indischen Archipels, 1909 (5 mk). — Albert Bayet, La casuistique chretienne contemporaine, 1913. — E. Norden, Agnostos Theos. Untersuchungen zur Formengeschichte religiöser Rede, 1913: autor (professor klassické filologie v Berlíně) srovnává řeč apoštola Pavla před athenským areopágem (Skut. 17.) s athenskou řečí Apollonia Tyanského, jak se tato z pramenů dá rekonstruovat a dochází k závěru, že řeč Pavlova je napodobením Apollonia a že ovšem není od Pavla. — H. Weinel, Biblische Theologie des Neuen Testaments: Die Religion Jesu und des Urchristentums 1911. — Studie a texty k náboženským dějinám českým. Red. Dr. J. Sedlák, professor bohosloví v Brně. I, 1. č. v říjnu 1913. — Korán. Z arabštiny přeložil Dr. Ign. Veselý, 1913 (Orientální bibliotéky č. II.). — Kostnické Jiskry. List budící české svědomí. Vycházejí každý druhý pátek, ročně 2 K. Red. a adm. Praha-II., Jungmannova 15. — Dozent K. Bühler, Die Gestaltwahrnehmungen. Experimentelle Untersuchungen zur psycholog. u. aesthet. Analyse der Raum- u. Zeitanschauung 1913, I. sv. — Duše a tělo prof. Dr. J. Matiegka (Duch a Svět č. 3.). — Dr. R. Eisler, Handwörterbuch der Philosophie, 1913: zpracování autorova »Wörterbuch«; kniha není příliš objemná (805 str.), ale podává dobrý výběr vší nutné látky. Snad by se dala i přeložit a doplnit. Cena vázaného exempláře 17·50 Mk. — R. Falckenberg, Geschichte der neueren Philosophie, 7. vyd. 1913. — T. G. Masaryk a Dr. B. Odstrčil, Přechod ze střední školy na školu vysokou. Dvě přednášky pro abiturienty a mladé akademiky (Knihovna studentské revue), 1913, 40 hal. — Školská Revue, red. Fr. Lukavský, C. Merhaut, B. Němec a L. Weigner, 1913, č. 1.—3. — Rabindranath Tagore, Gitanjali (Song Offerings). A Collection of Prose Translations made by the Author from the Original Bengali. With an introduction by W. B. Yeats.. London, 1913. (Sh. 4 6 d.). — St. Sucharda,

Padesát plaket, medaillí a podobizen. Úvodní text napsal K. B. Mádl, vydal Štencův graf. kabinet, 1912. — Novyja ideji v sociologiji i zove se část sbírky přinášející »nové idee« v různých oborech poznání a vědy (fysiky, theorie, biologie, filosofie); je to pokus o soustavné vylíčení nynějšího stavu vědy. Z oboru sociologického je to první svazek: Sociologija. Jeja predmet i sovremennoje sostojanie. Část sociologická je pod redakcí M. M. Kovalevského a de Robertyho; od nich a od Sorokina je tento prvý svazeček (142 str. za 80 kop.), vedle nich přeloženo kus ze Simmela. (Celek hodně nejednotný.) — E. Troeltsch, Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen, 1912 (22 ℳ). — Die Grundlagen des ökonomischen Liberalismus in der Geschichte der englischen Volkswirtschaft, von Prof. H. Levy, 1912 (3 ℳ): velmi zajímavá vylíčení vývoje hospodářského individualismu liberalistického z puritanismu a dissentu — důkaz zároveň, jak hospodářská zdatnost Anglie byla podmíněna svobodou náboženskou, filosofickou a politickou. — Prof. H. Lichtenfelt, Die Geschichte der Ernährung, 1913 (9 ℳ). — M. Garr, Die wirtschaftlichen Grundlagen des modernen Zeitungswesens, 1912 (3 ℳ). — Die weiblichen Dienstboten in München, 1912: úřední šetření, provedené městským úřadem mnichovským na základě dotazníků, jež i služebnými i zaměstnavateli byly zodpověděny. — Alfons Fischer, Grundriß der sozialen Hygiene, 1913 (14 ℳ). — A. Grotjahn, Handwörterbuch der sozialen Hygiene (četné illustrace), 2 svazky, za 90 ℳ. — Dr. A. Tůma, Organisace ochranné péče o mládež v zastupitelských okresích král. českého, 1913. — A. Bogdanov, Přehled nár. hospodářství (Socialistická knihovna »Ml. Proudů« č. 1.). Přel. Jar. Kábrle. — G. Blondel, Les Embarras de l'Allemagne, 1912: výborný znalec Německa podává nový spis o Německu, jejž lze pokládat za kritiku Německa Bismarckovského. — Lafcadie Hearn, Japan, Ein Deutungsversuch, 1913. — K. Haushofer, Dai Nihon. Betrachtungen über Groß-Japans Wehrkraft, Weltstellung und Zukunft, 1913. — W. Mitscherlich, Professor, Die Ausbreitung der Polen in Preussen, 1913: autor dokazuje proti rozšířenému mínění opačnému, že Poláci Německo neohrožují. — L. Hersch, Le Juif errant d'aujourd'hui, 1913: rozbor židovského stěhování, hlavně z Ruska, do Ameriky. — R. Worms, La Sexualité dans les Naissances Françaises, 1912: známý sociolog provádí statistický důkaz, že od rodičů chudých, nedosti živených, se rodí více chlapců než děvčat. — L. Baron Hengelmüller (rak.-uher. vyslanec), Hungary's Fight for National Existence, or the History of the Great Uprising led by Fr. Rakocsi II. 1703—11. With Prefaces by J. Bryce and Th. Roosevelt. 1914. — Boris N. Čičerin, Rusko na počátku XX. století. Přeložil Ferd. Pakosta (sbírka »Život« v Plzni, č. 1.), za K 1·50. — A. Salz, Geschichte der böhm. Industrie in der Neuzeit, 1913: téměř nic nového, ani staré není úplně podáno. — R. Ernst, Beiträge zur Kenntnis der Tafelmalerei Böhmens im

XIV. u. am Anfang des XV. Jahrh., 1913. — Lassalle von Herm. Oncken, 1912: o prvém vydání tohoto spisu podána úvaha v Naší Době (1905, 513 násl.); druhé vydání se v podstatných věcech neliší. Spis o Lassallovi je včasný, pokud totiž v poslední době v řadách sociální demokracie nastává literární revise poměru Lassallova a Marxova; v té příčině srv. kontroversi Kautského s Mehringem v N. Zeit, 1913. — Dr. Bertold Bretholz, Geschichte Böhmens u. Mährens bis zum Ausstreben der Přemysliden 1906, 1912. — Helena Turcerová, Louis Stúr et l'idée de l'indepedence slovaque 1913. — Česká Politika V: Kulturní, zvláště školské úkoly české politiky. 1913. — Dr. V. Vacek, Soustava daní rakouských. 1912 za K 1·20. — Prof. L. Niederle, Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní, sv. 2., 1913.

LIBRARY
AUG 25 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

Rozvrat.

V české politice je jako na zbořeništi, jako po velkém požáru. Všecky politické a taktické theorie, zásady, hesla leží tu v divém zmatku prohozena a ze všeho jako by ještě vycházel dým. Nikdo neví, co pod tím rumem je pochováno, jen každý něčeho postrádá. A aby obraz byl úplný, stojí kolem strany a hádají se, kdo to vše zavinil, kdo na boji, na požáru má nejvíce viny a jen jedno je společné přesvědčení, že jsme nezískali, že jsme poškozeni. Všickni cítíme, že bude třeba budovat znova, začít, že vše, co tu leží zničeno, bude zas třeba obnovit, zlepšit, opravit.

Vždy, když v české politice docházelo a dochází k obstrukci, máme pocit, že se dělala politika nejhorší — ne obstrukce, ta už je následkem té špatné politiky dřívější, předcházející, ale vše, co k ní vedlo nebo muselo vésti, pokládáme za pochybené. A to jedině proto, poněvadž máme za to, že českému národu náleží takové postavení v tomto státě, že jeho zástupcové nemají mít nikdy příčiny sáhnout k této poslední zbrani. Podle všeho práva přirozeného, vyvozovaného z očividného stavu věcí, by nám přináleželo v Rakousku spolurozhodovat, spolukomandovat vždy, za všech okolností — a my musíme sahat k zbrani sebeobrany, k zbrani obstrukce, která za stávajících poměrů neznamená než destrukci, ničící kde co. Z ní mohou se těšit jen přívrženci tak zvané politiky katastrofální, přátelé politiky nezodpovědné, která vidí jen strany, kluby a poslance a nevidí národ. Na štěstí takových politiků u nás není mnoho přes to, že podle mladočeského sčítání lidu je do té rubriky zařazován každý, kdo nesouhlasí ne už s politikou mladočeskou, ale s drem Kramářem. Těch už je ovšem více.

My vidíme v přehlížení tohoto stanoviska o důležitosti českého národa v Rakousku ono zásadní pochybení politické, které na konec vždy vede na scestí obstrukce. Je daleko povážlivější, že jsme se na toto scestí dostali právě nyní, když všecky okolnosti politické to

nejméně dovolují. Uváží-li se stav vnitřní i zahraniční politiky rakouské, vnitřní stav politický a osobní a stranický v Čechách — taková úvaha nemůže se minout závěrku, že je situace přímo zoufalá, že znamená rozvrat.

My sami, a zde je největší zvrácenost naší politiky a původ všech nesnází a katastrof, jsme činili pravé ocenční našeho významu závislým na různých otázkách, my sami jsme dávali vládě a Němcům důvody k odpírání onoho postavení v říši, jež nám náleží bez podmínek, bez předpokladů a bez — česko-německého vyrovnání. Činili jsme tak přes to, že, patrně jen z nahodilé nálady, jsme vládu i Němce přinutili k zjevnému uznání této zásady. Jakmile ústavní život v Rakousku měl být postaven na nové základy volební reformy, vědělo se, že bez spolurozhodování českého národa nic podobného se nesvede, a přišel baron Beck a začal s prováděním této zásady. Ale patrně tato zásada nevnikla dost hluboko do přesvědčení českých vůdců, neboť ji po pádu barona Becka opustili v oné noci říjnové, když baron Bienerth tvořil svůj první kabinet. Až když padal baron Gautsch po tříletém panství barona Bienertha a § 14., onen názor objevil se na povrchu: vyslovil jej baron Gautsch sám odcházeje ze svého úřadu, ale to už Němci, šťastni, že jsme názor ten sami v nepozorované chvíli opustili, neuznávali jeho platnost a oprávnění. Scházela ona pevná vůle zásadní, scházela ona pevnost cíle a vůle, kterou vidíme hlavně u Poláků po té stránce. Poláků se jakživ nikdo neptal, jakou budou dělat politiku, budou-li snad dělat obstrukci, také po polsko-ukrajinské dohodě se jich nikdo neptal a přec jim v každé situaci, při každé příležitosti přiznáno vše, co jim ve správě a vládě státu patří. A víc. Jejich politika po té stránce je právě přímočárná od prvopočátku, takže ono přesvědčení o významu Poláků není jen předpokladem vlastní jejich politiky, ale předpokladem politiky rakouské vůbec. Že jim napomáhá zeměpisná poloha Haliče, je pravda, ale tento vliv není tak značný, aby mohl vyvážit vše to, co mluví pro daleko větší význam a důležitost naši.

Ovšem Poláci nedělali nikdy obstrukci — nemuseli ji právě dělat nikdy, stačilo skoro několikařádkové prohlášení předsedy polského klubu a stalo se jim po vůli. Ne-li, přitlačili a nepříjemná jim vláda zmizela. Ale Poláci zjednali si, ovšem podporováni výhodnou situací zahraniční a abstinenční politikou naší, od prvopočátku ústavního života v Rakousku vliv a moc, to znamenalo pro ně předpoklad vší politiky a toho se přímočárně drželi a drží do dnešního dne. Tím se stalo, že se v Rakousku pokládá jakýkoliv kabinet

bez Poláků za nemožný, situace každé vlády za nejistou, nemá-li ve svém středu parlamentárního ministra polského. To se u nás nestalo. Při vstupu do vídeňského parlamentu Staročeši sice dostali svého ministra, ale to se jim zdálo takovým zázračným štěstím, že se nedovedli postarat ani o to, aby ten první český ministr měl vážné postavení, neřku-li, aby český ministr anebo čeští ministři se stali institucí trvalou, aby postavení české delegace a českých ministrů bylo spolurozhodující, rovné postavení delegace a ministrů polských. Jak této krátkozrakosti a skromnosti vůdců staročeských chytrák hrabě Taaffe dovedl využít, víme všickni. Tento předpoklad nedovedli zjednat ani Mladočeši a ani tehdy, kdy skutečně spolurozhodovali, za hraběte Badena. Z dějin posledních let vidíme, že mladočeští politikové cítili, věděli a znali důležitost takového předpokladu — nejlépe dr. Kaizl — ale nedovedli z tohoto svého poznatku udělati základnu, nezměnitelnou základnu své politiky. Jak již řečeno, za barona Becka se zdálo, že toto poznání si prorazilo cestu v naší politice, když zkušenosti z polovičatostí úřednických ministrů s nedostatečným vlivem v kabinetě i v parlamentě k tomu donutily. Alespoň máme z úst dra Kramáře jasný dost úsudek o tom. V jedné jeho řeči v parlamentě čteme: »Instituce úřednických ministerstev je vlastně negací parlamentarismu; přece mi doznáte, že alfa a omega parlamentárního režimu je vláda parlamentu zodpovědná. Kde ale vláda parlamentu není zodpovědná, nýbrž faktoru třetímu, koruně, tam se o konstitučním životě nedá ani mluviti. Němci ovšem znají se k tomuto učení o ústavnosti, hájí je, poněvadž jim jde k duhu. Není-li jim však vhod, přehlížejí všecky theorie a s mnohostranností německé filosofie budují theorii novou, aby se zdálo, že německá vláda úřednická je to jediné, co tomu ubohému Rakousku ještě schází. Jak vinou úřednického kabinetu, který nemá za sebou žádnou stranu konstituční, svědomí kleslo, vidíte nejlépe z toho, jak to v našem parlamentě vypadá. Je přímo děsivé, když si člověk představí obraz, jak to zde vypadalo při posledním hlasování. Víte, jak bylo agitováno, od muže k muži, jak byli přemlouváni jednotlivci, aby před hlasováním odešli. Mám za to, pánové, že se parlament takový udržet nedá.«

Linie za barona Becka zachycená byla zase opuštěna a od té doby názory o politice vlivu a moci, jíž parlamentární vláda je ztělesněním, tak seslábly, že jsme konečně sami udávali cenu, kterou nám vláda a Němci mají ustanovit a za kterou se nám splnění onoho

tak nutného předpokladu naší politiky má povolit. Tak vzniklo junktim mezi tímto předpokladem a českoněmeckým vyrovnáním.

Přáli jsme si vždy vyrovnání s Němci a budeme pro ně pracovati vždy a za všech okolností. Byli jsme vždy pro jednání o ně s Němci a nevzpírali se ani jednání za vedení vlády, která u nás neměla důvěry právě ve věcech tohoto vyrovnání, poněvadž jsme stáli vždy na stanovisku, že nám dohody s Němci třeba, bez ohledu na politickou situaci ve Vídni. Nám při snaze po dohodě nepřekážel ani dr. Hochenburger přes to, že celé jeho úřadování směřovalo proti dohodě a řekli jsme, že bychom s nějakým Kollerem a Auerspergem jednali také. Trvali jsme neustále na tomto stanovisku, ačkoliv nám ve vřavě polemik bylo imputováno radikálničení ve věcech vyrovnacích. My však jsme byli proti jakémukoliv spojování dohody s věcmi ve Vídni a proto jsme bez ohledu na Vídeň zrazovali před vnucováním se. My jsme dobře viděli, jak málo se Němcům a proto i vládě o dohodu jedná a jaké je nebezpečí zrovna pro vážnou dohodu s Němci, když se bude stále spojovat s politikou ve Vídni, když se prostě bude z uskutečnění dohody tvořit onen předpoklad pro správnější a spravedlivější útvary ve Vídni, v parlamentě a ve vládě. My jsme tušili, že čím více Němci poznají, že má vyrovnání sloužit k nápravě ve Vídni zdánlivě na jejich úkor, že zmizí u nich smířlivá nálada. Přišlo vše, čeho jsme se obávali. Zmizela dohodovací nálada u Němců a vláda zachovala se takticky tak, že naše nedůvěra v ni plně byla ospravedlněna. Nyní pak co den slyšíme z úst a čteme z novin Mladočechů, nám v létě radikálčení vytýkajících, jen se prý nevnucovat, jen neběhat za Němci. Byli jsme radikálními ve snaze obnovit ústavní poměry v Čechách a nyní slyšíme už oficiální heslo i mladočeské: dobojovat boj za ústavnost, bez českého sněmu žádná říšská rada. Ještě se dočkáme z těchto kruhů pater peccavi za připuštění komisariátu v Čechách, ať už podle receptu I. nebo II.! Byli jsme proti absolutismu nejen jako jeho zapřisáhlí odpůrci za všech okolností a náš odpor proti němu se stupňoval, poněvadž jsme viděli, jak bude překážet dohodě s Němci. Das eben ist der Fluch der bösen Tat, dass sie fortzeugend immer Böses muss gebären — z absolutismu v Čechách zrodil se absolutism ve Vídni. Tím absolutismem se nesmírně komplikovala dohoda s Němci, komplikovala až k nedostupnosti.

Jak se zachovali v otázce dohody Němci, o tom už je zbytečno mluvit. Dvorní rada Bachmann stal se přes noc slavným hrdinou, poněvadž vzal na sebe porušení a opuštění dojednaných dohod svých

politických přátel. Vláda předložila elaboráty, jež nutno prostě nazvat slušnými. Nebyly takové, že bychom je mohli přijmouti beze změny a bez námitky; ale měly proti všem dosavadním elaborátům ministerským tu velikou přednost, že byly schopny sloužiti za podklad dalšího klidného a věcného jednání. Musili bychom zde opakovati, co už jsme řekli na tomto místě v čísle minulém o tom, jak se dle našeho mínění k předlohám a ke všemu dalšímu jednání postaví vláda. Při korektnějším chování vlády byl by pan dvorní rada Bachmann nebyl měl tak snadnou hru. Výhoda těchto předloh — a to výhoda největší a nejvýznamnější — právě spočívala v tom, že byly výsledkem skutečných dohod, třeba ne posledních ujednání obou stran. Tyto výhody a pak okolnosti, že při zahájeném tomto jednání byly zúčastněny všecky strany i radikální na obou stranách, musily vládu přiměti k nejusilovnějšímu a neobezřetnějšímu postupu. Vláda však měla na paměti mnohem více schválení vojenských a finančních předloh, nechávala ruce v klíně, bojíc se, aby nějakým zasáhnutím nezkazila poslední naděje na parlamentární vyřízení státních nezbytostí.

Jednání o česko-německou dohodu je prostě rozbito a odbyto a tím je zrušeno také ono junktim, o němž jsme nahoře mluvili. Už snad i poslední optimisté vzdají se theorie, že máme na změnu poměrů v parlamentě a ve vládě v našem smyslu čekati, až bude česko-německá dohoda dojednána, už poslední snad zastanci této taktiky připustí její pochybenost. Neboť bilance této taktiky je prabídná: komisariát v permanenci a zmařená možnost dohody, absolutism také ve Vídni a obstrukce v parlamentě. Němci snad nyní budou přístupnější přesvědčení, že nesmějí a nemohou činiti na dále upravení poměrů ve Vídni závislým na splnění nemožných a přemrštěných požadavků svých v Čechách. Až dospějí k tomuto názoru, až připustí úpravu ve Vídni, budou přístupnější také v Praze. Ovšem k tomu právě je potřebí vlády, která by otevřeně a upřímně k takové úpravě poměrů chtěla pracovati.

Než na tom není dosti. Vláda vše sama nezmůže a zejména v otázkách, které jsou blízky změnám v kabinetu, nebude dost nesobecká. Musí být k tomu dohnána a donucena stranami a k tomu účelu strany musí býti politicky silnými. V tom také spočívá neskonalá obtíž nynější krise, že se střetly všecky ty kalamity v okamžiku, kdy právě u nás nastal přímo rozklad stran. Několik let dějí se už pokusy o dohodu mezi stranami, o zjednodušení poměrů stranických, brzo o jednotu, jindy o koalici stran a výsledek všeho toho

úsili je rozervanost, jaké nikdy nebylo. Do všeho toho hozena ještě příšerně ošklivá aféra Švihova, která svým jedem ještě více otravuje. Stav je prostě takový, že přes všechno ujišťování, že programově, ani vlastně už i taktícky nestává valných rozporů mezi jednotlivými stranami, politické soužití stalo se prostě nemožným. Jak se má tedy nyní český národ ke všem těm věcem postaviti, kdo chce, kdo smí a kdo může za český národ za podobných okolností jednati a mluviti? A není maličkost, oč jde! Jen je třeba se poohlédnout: už se § 14. povoluje zvýšení řadového vojska a už se § 14. dělají státní dluhy a vyřizují záležitosti s Uhrami společné. Ke všemu jsme v r. 1914 a už na podzim jistě započne kampaň příprav k obnově obchodních smluv a nového vyrovnání s tak zvanou druhou polovicí říše. Honosíme se rádi svým důležitým postavením hospodářským, svým bohatstvím, nás tedy a Němců českých týkají se všecky tyto otázky v první řadě a nejvíc a oba národové tito zastavují parlamentární činnost, ti v Praze, my ve Vídni. Co znamená zastavení ústavnosti v říši právě v nynějším okamžiku, jistě netřeba nikomu vykládat a ostatně — ucítíme to brzy sami na vlastní kůži. Až se člověku zatočí hlava, když počne uvažovat, jak my v této ohromné směsici nejvážnějších otázek, znamenajících skoro vesměs boje hospodářské i politické, máme jen poněkud obstát, když se podíváme do našich poměrů domácích! Na to věru nestačí pohodlné formule »obstrukce« »bez českého sněmu žádná říšská rada«. I tato hesla mají své meze, už i časové, ale především mocenské. Jak je možno je s úspěchem provádět při sebevražedné rozháranosti, při vzájemném číhání jednoho na rozpaky a nesnáze druhého? Jak je možno čeliti všem těm velkým problémům politickým a jak především onomu vlastnímu našemu? Což kdyby se právě vzhledem na všecky ty různé státní záležitosti prvého řádu ukázala ochota řešit je s námi, jak je možno k této ochotě se postavit?

Jen jedna odpověď je: hotový rozvrat dnešní velí k obratu. Všude a ve všem. Tak to dále nejde, ani u nás doma, ani na sněmu, ani na říšské radě, ani v říši. Při tom všem se ani slovem nezmiňujeme o zahraniční politice, která stejně neskýtá zrovna nejutěšenější obraz. Obratu v celé politické disposici je nanejvýše třeba a máme za to, že dříve, než se ve vedoucích kruzích všech stran bude pomýšleti na to, jak postupovat ve Vídni, je povinností těchto korporací přemýšleti o urovnání rozvrácených poměrů českých. Neslýchaná aféra Švihova jistě zasadila všem vážně myslícím takovou

ránu, že při prvním vzpamatování musí pomýšleti na nápravu na těle a údech celé politické veřejnosti.

Nikdo dnes neví, co letošní podzim přinese, a obstrukční hesla nejsou všemocným lékem pro všecko. Možná, že leccos, co se státi nemělo, se musilo státi, ale doufáme, že v české veřejnosti politické svobodomyslné, sociální, pokrokové, státoprávní i konservativní je ještě dost svobodomyslnosti, socialismu, pokrokovosti, státoprávnictví a konservativnosti, aby poznala hříchy a zločiny, které se proti všem těm odstínům politických zásad a názorů kolem nás pášou. Dnes je dost vášnivé zaslepenosti stranické v nás všech, abychom to vše nepozorovali anebo přehlíželi. Ale ucítíme to snad brzo. To vše musí české svědomí vyburcovat — jen aby nebylo pozdě.

Č.

Alfred Lichtwark.

Boh. Markalous.

V lednu 1914 zemřel A. Lichtwark, ředitel umělecké galerie v Hamburku, muž, který estetické výchově věnoval svůj život. Lichtwark nebyl činný jen theoreticky. Zvláštní význam má jeho činnost praktická, jeho pokusy přiblížiti umělecké dílo lidu a neméně jeho obdivuhodný talent organisační, jemuž se podařilo utvořiti z Hamburku centrum praktické esthetické výchovy školské a lidové.[1]

Lichtwark s velikým úsilím snažil se soustřediti veškeré snahy esthetico-výchovné, prohloubiti je a rozmnožiti a za tím účelem shromáždil kolem sebe řadu učitelů, řečníků, uměleckých kritiků, lidových spisovatelů, hudebníků, malířů a sochařů, kteří všichni šli se svým vůdcem za jedním cílem: povznésti bědný stav hamburského života společenského v letech 80. a 90., vnésti vkus a umění přímo v život, do škol, ulic, hudebních síní, veřejných budov. Od r. 1886 byl ředitelem umělecké galerie a od r. 1888 prováděl mnoho let pravidelně svá cvičení v pozorování uměleckých děl pro učitele a žáky.

Jako Langbehn, Hirth, Lange i Lichtwark vychází z vědeckých

[1] Lichtwarkovy spisy: Übungen in der Betrachtung von Kunstwerken. Drážďany 1900. Kühtmann; Die Grundlagen der künstlerischen Bildung: I. die Seele und das Kunstwerk. Böcklinstudien. Berlín 1912. Cassirer, II. Eine Sommerfahrt auf der Jacht Hamburg. Berlín, nakl. týž; Vom Arbeitsfeld des Dilettantismus. Drážďany 1897; Die Wiedererweckung der Medaille. Drážďany 1897; Blumenkultus. Wilde Blumen. Drážďany 1897; Makartblumen und Blumenstrauss. Mnichov 1894; Deutsche Königstädte. Drážďany 1898; Wege und Ziele des Dilettantismus. Mnichov 1894; Die Grundlagen der künstlerischen Bildung. Aus der Praxis. Berlín 1902; Palastfenster und Flügeltür. Berlín 1899; Die Bedeutung der Amateurphotographie. Halle 1894; Die Grundlagen der künstlerischen Bildung. Der Deutsche der Zukunft. Berlín 1905; Hamburg. Niedersachsen. Drážďany 1897; Drei Programme. Berlín 1902; Die Erziehung des Farbensinnes. Berlín 1901; Zur Organisation der Hamburger Kunsthalle. Hamburg 1897.

základů esthetiky a vědy o umění. Poznav význam smyslu pro umění pro jednotlivce i národ ve smyslu zmnožení a zušlechtění duševního života, význam kulturní i hospodářský, Lichtwark poukazuje na lokální umělecký patriotismus, který, vycházeje z povahy půdní, činitelů geografických, biologických, zděděné povahy obyvatelstva a zaměstnání, snažiti se má o vyšší, uměním prosycený styl životní. Lichtwark byl zcela jiným ředitelem galerie než obecně je pravidlem. Lichtwark byl v Německu jeden z prvých, kdož pochopili, k čemu vlastně jsou musea historická, umělecko-průmyslová a umělecké galerie. Široké sociální působení ideje národnostní, národnostní družnost, semknutí, nutnost starati se o široké snahy příslušníků národa jednak po stránce naukové, vědecké, jednak kulturně-umělecké, dala vznik různým institucím, jež měly, zvláště musea průmyslová, zvyšovati produktivnost a schopnosti výrobní, v prvé řadě řemeslné, ve smyslu hodnotné a vkusné práce, vychovati konsumující obecenstvo: vedle zájmů konservátorských a vlasteneckých buditi porozumění pro památky historické, umělecká díla současné doby. Methoda však, kterou postupovala musea, ukázala se zcela falešná. Hromaděním sbírek, aristokratickým zařízením a vedením, odvrácením od přítomnosti a ulpěním na minulosti musea nedostala se k výchovným posláním. Ani obecenstvo nerozumělo skutečným účelům musea. Domovědná musea, pseudovědecká, historicky dilettantská, pokud byla v Německu zřízena, byla jen s úsměvem procházena — proti skvělosti, knížecí nádheře muzeí residenčních, jichž vzory měšťanstvo rádo napodobovalo, byla chudá obsahově, zařízením i zevnějškem. Umělecko-průmyslová musea byla navštěvována jedině řemeslníky a to ještě v počtu skrovném, »ne každý měl odvahu jíti k representačnímu řediteli v nádherné síni ptáti se o radu, jak by měl potáhnouti pohovku, vytvořiti tvar stolu nebo urobiti mříž«. Znalci a bohatí milovníci starožitností s řemeslníky byli téměř jedinými navštěvovateli musejních síní. Výchova širokých mass, paedagogický vliv krásných vzorů s velkým nákladem koupených a instalovaných, příkladných kusů mistrovských prací v užití materiálu, vyvedení formy, účelnosti, oekonomie umělecké ozdoby zůstal neuplatněn. Pokud bylo hleděno k sbírkám, jevil se výsledek pouze v žalostném, bezduchém napodobení vzorů, předloh a podvodu látkovém v duchu doby. Nechybělo ani v letech 60. a 70. dosti hlasů a přání, aby musea byla životnější, více věnovala se přítomnosti, než aby význam jejich byl právě jen v části retrospektivní. Muzeí nesmí býti zneužíváno k laciné výpomoci ne-

myslivých, duchem chudých řemeslníků a nádherné stavby mrtvými, nehybnými budovami, v nichž se úřaduje za zeleným suknem, zatím co život a jeho nové proudy jdou mimo. Počíná se sociálně estetické hnutí reformní, v němž Lichtwark zúčastnil se měrou vynikající. Vynořují se snahy učiniti hlavně z museí uměleckо-průmyslových lidové vzdělávací ústavy, školy hodnotné práce a vkusu, ústavy obrody pokleslého smyslu uměleckého, jež se mají živě zúčastniti všeho ruchu podnikatelského a pracovního a zároveň podporovati veškeré snahy esthetickо-výchovné. Musea mají míti účel vychovávati ve smyslu samostatné tvořivosti a vynalézavosti, samostatného přemýšlení v intencích požadavků doby přítomné, v čemž pomáhati mají sbírky jako pouhé ideové příklady užití látkového, účelového a dekorativního. V září 1903 sjeli se ředitelé německých umělecko-průmyslových museí v Mannheimu a sjezd vyzněl přáním: dejme musea lidu! Lichtwark přirovnává musea ke školám, jež však, jsouce ústavy historicko-filologické, mají stejně vésti k životu o přítomnosti. A připomíná výrok Goethův: »pro vývoj osobnosti je nejdůležitější působiti na sebe věcmi.«

Od té doby nastává v mnohých museích a galeriích uměleckých nový život. Že právě Lichtwarkovi dařilo se v jeho praktických pokusech a podnikáních esthetickо-výchovných, tkví hlavně v jeho povaze. Při všech akcích takových i u nás ukázala se nedostatečná příprava hlavně učitelstva a voláno po součinnosti s umělci. Pokusy svésti tyto dva důležité činitele dohromady selhaly v Německu stejně jako u nás. Umělci mají zásadní nedůvěru a konečně práce taková jest jim cizí. Učitelé zase rádi zabíhají do pedanterie a dělají z umění $2 \times 2 = 4$, jak se vyjádřil Olbrist. Lichtwark dovedl býti taktním sprostředkovatelem mezi učitelstvem, širokými vrstvami laického obecenstva a umělci všech kategorií a byl k tomu povolán právě svým širokým rozhledem po všech pracovních oborech esthetické výchovy, nejen snad školské, ale hlavně sociální.

Rok 1890 pokládá Lichtwark za rozhodující obrat. V tomto roce po prvé objevily se na berlínském tržišti luční květiny a nikoli již Makartovy kytice a sušené palmy. »To byla událost! Po sto letech německé děti budou v dějinách čísti silnými literami vytištěnou poznámku: 1890 první známka lepšího vkusu! Počátek obchodu lučními květinami v Berlíně! Makartovy kytice odstraněny!«[1] A v barevném nevkusu vidí hlavní známky citové nekultury. Kdyby

[1] A. Lichtwark, Makartblumen u. Blumenstrauss. Mnichov 1894, str. 7.

průměrný německý člověk měl více smyslu pro barvy, měli bychom hospodářsky silnou industrii umělecko-průmyslovou a nepotřebovali bychom objednávati látky z Anglie, toilety a nábytek z Francie a náš průmysl nepotřeboval by se omezovati na bezduché kopírování těchto vzorů. Miliony národního majetku jsou tím ztraceny.«[1] Německé obecenstvo nezná, co umí Angličan a Francouz: cíti kvalitu. »Budoucnost našeho průmyslu závisí na tom, zda dovedeme příští generaci umělecky vychovati, dovedeme-li probuditi smysly a zdravé cítění. Věnovali jsme dosud největší péči vzdělání umělců v naději, dosíci tím vrchu nad evorpskými národy. Byl to omyl. Životní schopnost a výše našeho národního průmyslu závisí v prvé řadě na kulturním stavu našich domácích konsumentů. Systematická výchova obecenstva předchází vyšší a vkusnější výrobu.«[2] Vypěstovati umělecký dilettantismus považuje Lichtwark za přední úkol esthetické výchovy. Dilettant je neprávem nevážen. Hudební dilettantismus posuzuje se v celku vážně, zato ve výtvarném umění provázen je útrpným úsměvem. Jak veliké rozdíly mezi obecenstvem hudební síně a umělecké výstavy! »Byli bychom my Němci pokládáni za první hudební národ, kdyby naše mistrovská díla nebyla provozována a šířena dilettanty? Kde bychom byli, kdyby považováno bylo za nezbytnou součástku vzdělání cvičiti se týdně dvě, tři hodiny v kreslení, malbě, modelování, jako to činíme v hudbě! Je samozřejmé cvičiti děti ve hře na klavír, housle. Kdo však dává své děti cvičiti soukromě v kreslení a malbě?«[3] Vzdělaný Němec je nápadný zvláště ve společnosti Francouzů a Angličanů nedostatkem názorových schopností. Stojí před dílem uměleckým, činí ihned množství vývodů a srovnání, kritisuje, historisuje, pořádně však nevidí. Němec nazírá, jak se vyjádřil kdysi Paul Meyerheim, ušima. Materiálně vědecké základy našeho vyučování ukazují se nedostatečné. Dilettantismus vážně provozovaný má nejen národní, ale též individuální a mravní oprávnění.[4] Aby mohl dilettantismus dospěti vyšších cílů, upokojiti esthetické potřeby tisíců, jež jinak nemohly by býti projeveny, ukojeny, musí býti náležitě organisován. Anglie je příkladem zemí uměleckého dilettantství v demokratickém, širokém smyslu. Větší průměrná zá-

[1] A. Lichtwark, Die Erziehung des Farbensinnes. Berlín. Str. 63, 64.

[2] Alfr. Lichtwark, Übungen in der Betrachtungen von Kunstwerken. Drážďany, 1900, Rühtmann, str. 18.

[3] A. Lichtwark, Drei Programme, 2. vyd. Berlín 1902. Cassirer, str. 39.

[4] A. Lichtwark, Wege und Ziele des Dilettantismus. Mnichov 1894, str. 28—37, Vom Arbeitsfeld des Dilettantismus, Drážďany 1897, str. 15.

možnost, nezávislost, svoboda, družnost a ochotná pomoc začátečníkům, společenský smysl vytvořily dilettantismus, jenž sahá až k hraničním umění, jeho veliký význam ukazuje vysoká produkce umělecko-průmyslová, stejně jako poměry společenské a oduševnělá kultura jedincova. Organisace anglického dilettantismu spadají do let 1884, v Německu 1887. Toho roku také ve Vídni založena »Společnost přátel umění« — jako sekce rakouského turistického klubu — a je právě zajímavo, že styk s přírodou vedl k dilettantismu ve výtvarném umění. Leisching, ředitel uměl. průmyslového musea v Brně, stěžuje si, že v Rakousku výtvarného umění nevšímají si tak jako přírody. R. 1896 uspořádal čilý Leisching výstavu dilettantského umění v Brně. »Verband österreichischer Gewerbemuseen« založený r. 1900 pokládá za úkol podporovati snahy dilettantismu a jeho vztah k domácí produci. Leisching pokládá pěstění a podporu dilettantismu za přední úkol musei umělecko-průmyslových. V r. 1886 Lichtwark jako ředitel obrazárny společně s J. Brinckmannem, ředitelem umělecko-průmyslového musea, zakládají za účelem organisace dilettantismu »Společnost hamburských přátel umění« (Gesellschaft Hamburgischer Kunstfreunde) a »Společnost pro podporu amateurského fotografování«. Od r. 1893 pořádají obě korporace pravidelné výstavy. Silný rys lokálního zabarvení proniká těmito výstavami, jež těší se zasloužené přízni hamburského obecenstva. Zvláště v oboru leptu a původní litografie s náměty přístavního města ukázaly se pozoruhodné talenty mezi dilettanty. Stejná péče věnuje se kultuře bytové, dekoraci květinové rozdáváním květin a sazenic školám, sestrojení účelných a krásných váz dle původních návrhů, knihám, o něž stará se zvlášť založená »Hamburgische Liebhaberbibliothek«, jež vydává ve vzorné typografické úpravě a vazbě hamburskou literaturu, pojednávající o památkách města, a monografie vynikajících hamburských rodin, pak exlibris, malbám jehlou dle japonských vzorů, pracím v kůži, dřevě, intarsii, keramice, porculánu, dekorativní a ornamentální kresbě, malbě v oleji a akvarelu. Veškeré práce a návrhy obstarávají dilettanti ve spolku sdružení. Duší tohoto podnikání je Al. Lichtwark. V r. 1896 utvořili hamburští učitelé »Lehrervereinigung zur Pflege der künstlerischen Bildung«, jež pracovala v úzké souvislosti s umělecko-průmyslovým museem, a různé kursy, jež uspořádala, byly vedeny výhradně umělci, v kreslení na př. Arturem Siebelistem. Ve snahách literárních je sdružení ve spojení s hamburskými básníky a spisova-

teli Otto Ernstem, Gustavem Falkem, J. Löwenbergem, v hudbě spojily se s ním nejlepší síly Hamburku, ředitel Fiedler, Spengel, Laube a prof. Barth, řed. filharmonických koncertů. V r. 1898 utvořil se »Verein Hamburgischer Musikfreunde«, který pořádá každoročně koncerty pro žáky obecných a středních škol. Provozován hlavně Hayden, Weber, Bach, Schubert, Mozart, Händel, Brahms, Hegar. Dirigent měl vždy krátkou, všem srozumitelnou přednášku. Již od r. 1897 pořádána zvláštní divadelní představení pro mládež v Hamburku; hrána díla Schillerova, Lessingova, Kleistova. V Berlíně počali teprve r. 1901. Dle různých oborů pracovních rozlišil se později učitelský spolek v řadu komisí (komise pro kreslení, výzdobu škol atd.), jichž prací vypočítávati nelze. Komise pro spisy pro mládež uspořádala na př. r. 1896 velkou výstavu spisů pro mládež s historickým přehledem od 15. století. Vynikající ukázky dodala německá i cizozemská musea a knihovny.

Zvláštní rozruch a vášnivé polemiky pro i proti způsobily Lichtwarkovy pokusy o výklad uměleckých děl mládeži. Lichtwark byl veden hlavně myšlenkou naučiti děti pozorovati, klidně, věcně a podrobně. Jako v literatuře počíná se u mládeže epikou, tak nutno voliti ve výtvarném umění díla, jež hojně vypravují (genrové obrazy). U Vautierova Ztraceného syna nutno, aby si děti uvědomily vše, co chtěl umělec dějem vyjádřiti, při čemž umělecký prvek zůstává skryt a netřeba se ho nijak dotýkati. I probéře a popíše se postava, význam gest, polohy těla, pokud možno samostatnou prací žákovskou. Co dospělému je samozřejmé, není vždy jasné dítěti. Dítě rádo hledá a nalézá; děti Lichtwarkovy činily tak rády, živě, s radostí. Jakmile byl probrán věcný obsah, přistoupí se k osvětlení a obtížnějšímu úkolu vystižení barev. Nutno se vyvarovati jakýchkoli frází a povšechností. Pozorovati a zase pozorovati detaily a pak celek, více není třeba; prvek umělecký zůstává taktně nedotčen, nesuggerován. U dětí nejde před obrazem o podstatu umění, dějiny, spíše o jednotlivé dílo umělecké, nejvýš snad o pevný profil jednotlivého umělce. Probírati ve školách dějiny umění, pokud se nezakládají na vlastních zkušenostech, je bláhovostí. Děti chtí požívati, zdravé dítě nemá potřeby kritiky. Pečlivé pozorování díla uměleckého není samo účelem, nýbrž pomůckou k vyššímu cíli. Kde se dá navazovati na jakoukoli zkušenost ze života dítěte, má se použíti. S pozorováním takovým počínal Lichtwark u obrazů (originálů) s dětmi 12letými, v sochařství a archi-

tektuře se 14letými. V dívčích školách možno počíti dříve, dívky mají oko pro tvar i barvy daleko vycvičenější než chlapci.

Po Lichtwarkovi vynořila se řada šťastných i méně šťastných následníků (W. Geisel, Emil Dony atd.), u nás Pešek, Tůma a j.,[1] jimž odporovaly kruhy umělecké i řada vážných esthetických pracovníků, jako Mollberg, Rissmann, u nás Šalda. Vidělo se v tom snižování uměleckého díla. Mnozí pochybovali, zda děti umělecky či esthetický mohou cítiti. Vyšetřováno, co a jak vlastně děti pozorují (Schmiedt), i experimentálně dokazováno esthetické cítění dětí.

Otázka tato není ještě dnes zcela ujasněna a rozhodnuta. Jisto však jest, že osobnosti jako Lichtwark mohou si dovoliti leccos, co by bylo jinde nemožné a trapné. Celá výchova esthetická závisí na osobnosti, umělecké její kultuře a taktu. Náhodné a nepřipravené výklady učitelů dětem ve výstavách nebo tak zv. školských galeriích mohou rázem poškoditi a diskreditovati celou otázku esthetické výchovy.

Na dvou místech v Německu došla dosud problematická, ideově neujasněná, prakticky nevyzkoušená esthetická výchova určitějšího projádření: v Hamburku zásluhou Lichtwarkovou a v Jeně přičiněním herbartovce Reina. Pokrokovější směr hamburský řeší problém v rámci moderních svobodných ideí školských a sociálních, v Jeně přičleňuje Rein výchovu esthetickou k náboženskо-mravní. Pokrokovost hamburských jeví se i v podrobnostech. Hamburským kreslení je snahou o výraz, v Jeně cvičením názoru, dějiny chápou v Hamburku jako poměr dítěte k okolí a jeho historii, bez učeneckého ba-

[1] Walter Geissel, Wie ich mit meinen Jungen Kunstwerke betrachte, W. Geisel, Glückstadt, Holstein 1904, Quensel, Meisterbilder und Schule, Progr. des Seminar Weimar 1913, K. Voll, Vergleichende Gemäldestudien, Mnichov-Lipsko, G. Müller, Emile Dony, Nos oeuvres d'art. Commentair illustré de 14 phototypies, Namur 1906, A. Wesmael-Charlier, u nás Pešek J., O uměleckých pomůckách pro prvouku. Ped. Rozhledy XVIII, 383 a 430, J. Mauer, Nazírání na obraz, Komenský XXXV, F. V. Krejčí, Umělecká výchova ve škole po stránce učebné, Ped. Rozhledy XIX 294, sem by patřily také přednášky prof. dr. Nováka v Třeboni r. 1902 O večeři Páně od L. da Vinci, o Ticianově Kristu a Fariseji, Michelangelově Mojžíši a Niobě, o Brožíkově Odsouzení M. J. Husi na základě diapositivů, jež zhotovil MUDr. Munzer v Třeboni. Rf. Patočka v Ped. Rozhl. XVI, 331 prohlašuje je za vzorné, a tudíž škoda, že nevyšly tiskem. Množství výkladů k obrazům starých i novějších mistrů nashromáždil z různých pramenů prof. Vladimír Bauer v Rakovníku. Jinak literatura o výkladech k obrazům jest v díle: J. Strzygowski, Die bildende Kunst der Gegenwart, Lipsko 1907, Quelle & Meyer.

lastu čísel, válek a suchých dat, v Jeně berou se starší methodou dějepisného vyučování. Dovednost, zručnost ruky, přesnost postřehů, uskutečnění myšlenky výrazem s prací je hlavním účelem esthetické výchovy hamburské, jejíž hlavní význam jest v emancipaci produktivních sil, v Jeně více theoretisují a historisují.

Spisy Lichtwarkovy, většinou tenké, populární a agitační spisky, mohou býti překonány, jeho snažení však, jemuž v drobnostech svojí agilní povahou věnoval nejvíce času a práce, má velký význam průkopnický a výchovný. Lichtwark vytvořil nový typ ředitele umělecké sbírky veřejné a poukázal na mnohostranné zájmy a na práci, kterou mohou rozvinovati umělecké galerie, zvláště však umělecko-průmyslová musea. Tato okolnost má zvláště pro nás důležitost, neboť naše musea historická stejně jako umělecko-průmyslová, najmě venkovská, jsou dosud tam, kde byla německá musea před 40 lety. Českého Lichtwarka dosud nemáme. Odmyslíme-li si pražské umělecko-průmyslové museum, které má vedle výchovné činnosti význam vědecký, a vezmeme-li několik těch museí umělecko-průmyslových po českém venkově, jež nemohou se pro nedostatek peněz, pomůcek, strojů, sbírek rozvinouti jak ve směru vnitřním, tak technickém a administrativním, pochopíme, že nucena jsou omeziti se jednak na určité obory pracovní dle lokálních poměrů, jednak spoléhati na výpomoc centrálních velkých ústavů. Průmyslová musea naše usilují o výrobu hodnotné práce. V pojmu tom jest však skryt ušlechtilý a vkusný tvar. Třeba učiti tvořit dobře a vkusně a obecenstvo výchovati k oceňování práce takové. Pouhé ukazování, vystavení v tržnici, nedělní otevření sbírek, kursy, knihovna, ojedinělé přednášky nestačí. Třeba skutečného paedagogického nadání, methodického, promyšleného postupu při výchově jak producentů, tak konsumentů. Právě venkovská naše musea nemohou zůstati ztrnule lhostejná k obsáhlým problémům novodobé výchovy esthetické, novým názorům na fysickou tvořivost a principům pracovních škol, ježto vše to úzce dotýká se jejich působnosti. Malá naše musea průmyslová měla by býti v okruhu svého působení střediskem těchto snah, jež kolem nich na všech stranách se rozvíjejí, a to zvláště z toho důvodu, že není k tomu třeba žádných nákladů. Či může býti správě průmyslového musea lhostejný stav a reformní hnutí v kreslení na školách obecných, středních, živnostenských, bědný stav domácího stavitelství, ničení starých památek, zavádění ručních prací do škol, bezradnost obecenstva při nákupu věcí uměl-

leckých a umělecko-průmyslových, stavbě domů, měst a předměstí, zařízení bytových, koupi originálů, starožitností a při sběratelství?

Lze vůbec pochopiti, že v místě, kde působí museum, pořádají umělecké výstavy akademikové, besedy, osvětové korporace, poněvadž museum je nehybné těžkopádné těleso? A pořádá-li konečně museum výstavu, ukazuje poloumění nebo vyložené umělecké slabošství, místo aby bylo jeho zásadou: jen mistry! Není třeba, aby museum koncentrovalo všechny tyto a příbuzné snahy, organisovalo je a pevnou, umělecky cítící rukou řídilo umělecké potřeby svého města a obvodu? Ve zmatených, často ze základu pochybených ojedinělých snahách o esthetickou výchovu v Čechách, ať již učitelstvem či osvětovými korporacemi, jsou naše průmyslová musea jako instituce stálé, s hojnými k tomu pomůckami, sbírkami, knihovnami, výstavními a přednáškovými sály, v prvé řadě povolána, aby stala se pracovními centry esthetické výchovy a cílevědomými organisátory. Co je platna nádherná budova, když v ní není života, agilního úsilí a všestranných zájmů? Bude to asi týž postup, jako ve snahách o lidové vzdělání. Francie měla svoji »Ligu vzdělání« již v roce 1882, Německo v r. 1871 — my za 25 let potom (Osvětový svaz r. 1905), Anglie extense universitní r. 1873, my o 25 let později (1899), školy dělnické r. 1854, my r. 1896, Dánsko školy rolnické 1850, u nás náběh po šedesáti letech.[1]

Životní dílo A. Lichtwarka, který vedle Avenaria a Schulze-Naumburga byl v Německu předním průkopníkem esthetické výchovy a zároveň propagátorem nového poslání uměleckých síní a musei umělecko-průmyslových ve smyslu demokratickém, jako lidových vzdělávacích ústavů v nejširším smyslu, může býti pro nás bohatým poučením, ukazovatelem nového pracovního směru a bohatou studnicí myšlenkových námětů.

---

[1] Srov. J. Kalivoda, Volné lidové školství u nás a v cizině. Nákl. Př. Plačka, Vyšehrad, str. 81—82.

Nově objevené rukopisy skladeb K. H. Máchy.

Dr. Čeněk Zíbrt.

Po Jak. Arbesovi a Dru R. Kronbauerovi, kteří obohatili vědomosti posavadní o Máchovi novými zprávami a doplňky, vedle jiných pěstitelů studií o Máchovi a hlavně jeho poměru k Byronovi, sestavil poprvé přehled rukopisných sbírek, autografů Máchových i opisů věrohodných Dr. Jar. Šťastný ve vydání: Knihovna českých klassiků belletristů II. Sebrané spisy Karla H. Máchy. K vydání opravil Dr. Jar. Šťastný, úvodem opatřil František Sekanina, v Praze, 1906. Znova vydal Máchovy skladby Dr. Jar. Vlček s úvahou Dra A. Nováka ve známé knihovně Laichterově: Čeští spisovatelé XIX. století. Pořádá Jaroslav Vlček. Spisy Karla Hynka Máchy. Svazek I. Romány a povídky. K vydání upravil Jaroslav Vlček, nákladem Jana Laichtera, 1906. Svazek II. Básně rozmanité. Máj. Zlomky veršů. Versuche. Zlomky dramatické, novellistické a jiné. Denník. K vydání upravil Jaroslav Vlček. Úvod o básníkovi a jeho díle napsal Arne Novák. Nákladem Jana Laichtera, v Praze, 1907. Na str. 339—349 II. dílu sestavil prof. Vlček jasný a důkladný přehled všech rukopisů Máchových i přehled vydání i s odkazy literárně historickými. O rukopisech novějších, o nichž tu zprávu podáváme, ovšem vydavatelé prací Máchových věděti nemohli.

Vymyká se z oboru mojí působnosti vědecké, abych pěstoval studie literárně-historické o Máchovi, jakkoliv také po stránce kulturně-historické nejsou jeho práce básnické i prosaické bez zajímavosti. Pořádaje z úřední povinnosti rukopisy a rukopisné pozůstalosti v bibliothece Musea království Českého pro úplný soupis rukopisů v bibliothece musejní, rozpoznal jsem u sešitků několika a lístků mezi neurčenými a neurovnanými papíry po bibliothekáři p. Ad. Paterovi, že to jsou jednak autografy, jednak opisy skladeb Máchových. Když jsem pro soupis za účelem zjištění přirovnával posavadní vydání (vzal jsem za základ vydání Šťastného a Vlčka,

kdež jsou odkazy na vydání starší), vyrůstala bezděky stať o poměru těchto posavad neznámých a nepoužitých rukopisů ku vydáním a tedy k rukopisným i tištěným sbírkám posavad známým. V soupise bude pak možná již jen se odvolati na výsledky, vytěžené a tuto v přehled sestavené.

V době, kdy sbíráme každý lísteček, psaný rukou Máchovou, kdy odborníci předpokládají, že se mnoho originálův i přepisů původních ztratilo a že Sabina vydával spisy Máchovy již z předloh některých chybných, bude, doufám, tato zpráva o nových rukopisech Máchových vítána jako další příspěvek ke kritice textů Máchových. Cítil to Mácha sám, kdy v Krkonošské pouti s důrazem opakuje: »... jak slova jenom vypustíte, nikdy víc mně neporozumíte.« V nových rukopisech, jak naznačuji různočtením i otiskem celých slok a celých básní, jsou podstatné změny a jsou odchylky od textů posavad známých. Upozorňuji na př., jak báseň »Mnich« jest rozkouskována na jednotlivé básně osamocené a jak tyto částice příští skladby celkové značně se liší od sebe. Podobně tomu u jiných básní, jež z Máchova rukopisu uvádím. Jisto je, kdyby znova vydávaly se spisy Máchovy, že by tyto varianty z rukopisů Máchových osvítily leckde původní souvislost textovou i poučily by, jak Mácha svoje básně zdokonaloval, opravoval, skládal v nové celky. Přesvědčí se pak ctitel Máchovy musy, že často starší variant předstihuje i vysvětluje pozdější úpravu básní a leckde podává objasnění variantů, znešvařených pozdějšími opisy, neporozuměním a chybnými otisky.

Zželelo se mi, když jsem již tuto práci srovnávací vykonal, ponechati její výsledky bez dalšího použití, že by pak znova se někdo musil obírati piplavou i nevábivou touto drobnou robotou. Proto tedy beze všech nároků předkládám článek veřejnosti a zvláště kruhům odborným k dalšímu snad upotřebení a těžení při kritice textové skladeb Máchových nebo při budoucím vydání jejich.

Zbývá otázka, jakého původu jsou tyto rukopisy Máchovy? Z úředních záznamů nemohl jsem nic zjistiti. Ani bibliothekář A. J. Vrťátko, ani jeho nástupce bibliothekář Ad. Patera nezařadili tyto rukopisy pod heslo: K. H. Mácha. Poněvadž jsem zjistil, že rukopisné doplňky Úvodu povahopisného jsou psány rukou K. Sabiny i výběr z Deníku (viz na konci tohoto článku), vyslovuji dohad, že snad se rukopisy Máchovy dostaly do Musea z pozůstalosti K. Sabiny, asi prostřednictvím nějakého dnes neznámého dárce. Zdali všecky — nebylo by možná hájiti. Snad by byl Sabina použil znění těchto rukopisů při svém vydání, zejména prvního svazečku, který

podává zápisy básní poměrně nejstarší z rukopisů ostatních. Či Sabina zúmyslně zatajoval tyto varianty a otiskoval jiné, dnes známé podle jeho vydání z vydání Dra Jar. Šťastného a Dra Jar. Vlčka? Netroufáme si pronésti poslední slovo, přenechávajíce rozhodčí slovo odborníkům, kteří otázku prostudovali a snad po tomto článku budou míti příležitost znova kontrolovati spolehlivost a věrohodnost vydavatele děl Máchových, K. Sabiny.

* *
*

Sešit, 8°, 26 listů popsaných, dva listy prázdné. V sešitě lístek na plavbu z Benátek dne 25. srpna 1834 do Terstu se jménem Macha Ignazio a Štrobach Ant. Tedy jistě sešitek Máchův, jeho majetek, s upomínkou na onu cestu, vykonanou s Drem Strobachem.

Na l. 1. konec básně Pod okénkem mé milenky (Šťastný str. 38, č. 18; Vlček str. 87, č. 17). Nadpis druhé básně: Obrazy ze života mého. Píseň 2. odepsaná Intermezzo.

Na l. 1a : Temná noci! jasná noci. Šťastný str. 25 s názvem Noc. Vlček str. 33 a Šťastný str. 122. Rukopis má odchylky. U Šťastného: Jasná noc mne vzhůru vábí. Rukopis: Jasná noc mně k světlu vábí. Šťastný: vy hvězdy ve výši. Rukopis: vy hvězdy na výši. Šťastný: Ve své mně lůno zas země přivine. Rukopis: . . . zas země uvine. Šťastný: Zajme, promění a v postavě jiné. Rukopis: Zajme, promění a v tvářnosti jiné. Šťastný: K vám budu toužiti světla ve říši. Rukopis: toužit zas světla ve říši. Šťastný: Květinou-li mne životu navrátí. Rukopis: Snad květinou mně k životu navrátí. Šťastný: Však ach, jen země zas, tma mě uchváťí. Rukopis: Darmo jen země, zas tma mně uchvátí. Rukopis má více dalších řádků: Vám budu toužiti světla ve říši ach a jen zem bude má. Po straně připsáno: Ptákem-li vstanu ach jasnému vzduchu, vzhůru, vzhůru! však v zemi jen (poznámka: nemohu přečíst) zůstanu; sladký tu lidskému sluchu žal můj po světle, zavzní prsa má! Vy hvězdy jasné, vy hvězdy ve výši!! —

Rukopis l. 1b (Nadpis: Ohlas českých písní 29, přetrženo, Písně 3. odepsána): Modřínové, mladí modřínové: Šťastný str. 37, č. 12. Vlček str. 83. Šťastný tamtéž: Smutno žežulce bez matky. Rukopis: Smutno zemi beze slunce. Rukopis l. 2a (nadpis: Píseň, přetrženo: Znělka): Umlkni potoku hlučný: Šťastný str. 38, č. 17. Vlček str. 86. Rukopis na l. 2: Nadpis holubice (přetrženo). Přípisek: Mezi zlomky. Hle co v zeleném hájíku. Šťastný str. 50, č. 16.

Vlček str. 148. Rukopis na l. 2b: Báseň 31. Aniž křičte, že vám stavbu bořím. Šťastný str. 48, č. 2. Vlček str. 140. Rukopis na l. 3a (nadpisy: Bez nápisu, básně, Píseň): Půlnoční vstal měsíc nade Pražský chrám. Šťastný str. 26. Vlček str. 36. Nadpis: V chrámě. Rukopis na l. 3: nadpis: Hrobka králů a knižat českých. Tichá noc krajinu kryje. Šťastný str. 21. Vlček str. 23. V rukopise není dokončeno. Rukopis na l. 4, nadpis: Zpěv lovecký. Trouby. Zbor. Hurah! hurah! hurah!: Šťastný str. 24. Vlček str. 32. Nadpis: Lovecká. Rukopis na l. 4b, nadpis: Těžkomyslnost. Zašlo slunce již za hory. Šťastný na str. 18. Vlček str. 12. Nadpis: Těžkomyslnost, ale rukopis se s vydáním vůbec neshoduje. Za to Šťastný na str. 44, Vlček str. 70 má báseň: Zašlo slunce za modravé hory. S rukopisem se také neshoduje. Na str. 26 otiskuje Šťastný báseň, Vlček str. 38: Večer s poslední slokou odchylnou. Šťastný str. 26: A tou mhou zář hvězdy zlaté světův vyjasňuje chrám, v chrámě ticho, ticho svaté, snad je Bůh v něm sám a sám? Rukopis: Vzhůru vzchází hvězdy zlaté, osvěcují světa chrám. Kolem mně jen ticho svaté, já zde bydlím v poušti sám.

Rukopis l. 5—6a, nadpis Královic: Dlouholi kryti temná noc. Šťastný str. 17. Vlček str. 10. Rukopis l. 6, nadpis Ohlas českých písní: Proč Vltavo, řeko divá. Šťastný na str. 39. Vlček str. 71. Nadpis: Pomněnky Zasázavské, č. I. Rukopis na l. 6b, nadpis po straně Páže: Slyš, páže můj! proč smuten stojíš? Šťastný str. 34. Vlček str. 65. Nadpis: Budoucí vlast. Srv. Šťastný str. 177.

Rukopis na l. 7b, nadpis Andronicus. Ve vydání Šťastného báseň ta je v Mnichu, str. 42. Vlček str. 155. Odchylkou rukopis: Na oři Hron zasmušilý sedí. Šťastný i Vlček: Zasmušen na oři Góra sedí.

Rukopis l. 8, nadpis Ivan: Z jitra jasné vzhůru vzeslo sluncem. Šťastný str. 19. Vlček str. 18. Rukopis l. 8b, nadpis Šílenec (poznámka odepsaná): Hoi byla noc, zelené světlo luny. Šťastný otiskuje mezi Básněmi bez nápisů a zlomky str. 49, č. 8. Vlček str. 144.

Rukopis l. 9a: Pokraj lesa pode skálou. Šťastný str. 29, Vlček str. 49 s nadpisem Dva zákeřníci, ale začíná slokou: Rozprostřela chladná noc. Sloka první z rukopisu u Šťastného na druhém místě. V rukopise o sloku na konec víc: A mou milkou tmavá noc. Zaslechl to ve větví dřímající slavíček, i žaloval to v pláči nocí tmavému lesu.

Rukopis l. 9b: Měsíc stojí s zesinalou tváří: Šťastný str. 49, č. 6, Vlček str. 142, ale s odchylkami. Rukopis: pookříle; Šťastný:

pookřále! Rukopis: v mrtvokobce; Šťastný: v mrtvých kobce. Rukopis: S těmi mlhy tíhnou stíny šerobledé; Šťastný: s těmi mhami tihnou stíny bledé. Rukopis: Jako v temnotách; Šťastný: V temnotách. Rukopis: Teď jej; Šťastný: Tu jej. Rukopis: Teď tam došel; Šťastný: Již tam došel.

Rukopis l. 10, připsáno: K hledání v. Obrazy ze života mého. Nadpis Ouvertura: Vzešel máj! hlubokých muži želů! Šťastný str. 43, č. 2 mezi znělkami a str. 120. Vlček I. str. 67. Rukopis l. 10a: Však co darmo svoje smáčím líce. Šťastný str. 50, č. 13. Vlček str. 146 mezi Básněmi bez nápisů a zlomky. Rukopis na l. 10b, nadpis Na popravišti: Noční kolem rozprostře! se klid. Šťastný str. 34, Vlček str. 65 s týmž názvem. Rukopis na l. 10b, 11a, nadpis Cizinec: Cizinec bydlí(m) na příkré skále. Šťastný str. 25. Vlček str. 34. Docela odchyluje se od rukopisu.

Rukopis:	Šťastný, Vlček:
Cizinec bydlí(m) na přikré skale, slunéčko kde nikdy nezasvitne. Krutá zima kde panuje stále, ba ni kvítek žádný neprokvitne. Volný vichr kadeřmi pohrává, mrtvý zdá se býti jemu svět, čas pryč rychle letí, opadává mladosti vždy více jemu květ.	Cizinec bydlí na pusté skále, slunce mu sotva zasvítá! Chlad a mlhy tam panují stálé, květina tam nevykvítá! Studený vichr s kadeřmi pohrává, zmrtvělý kolem mu svět, čas ubíhá i opadává mladosti cizincovy květ.
Bolestí div že si již nezoufal, od dne ke dnu pořád více vadne; není v světě, nač by bídný doufal, nežli růvek klidný v zemi chladné. S milenkou jej nic nespojí více, s rodičema nic nespojí již, ba ni hrobka, živóta až svíce jemu zhasne, smrt mu sejme tíž.	Jakž možno jen, že si nezoufá? Jak zlomená květina vadne. Štěstí proň, že v nic nedoufá, než v klidný růvek v zemi chladné. Nač také by čekal více? Vzdálen jest od svých srdcem i myšlenkou. O lásce sen byl jeho milenkou, on sám shaslá, jen doutnající svíce!
Studená jej zem tam bude krýti, žádnému nebude hrob ten znám. Mrtvý bude neoplakán hníti, žádný vůkol, on jen sám a sám. Sám jen bude v malém hrobku spáti, tichost tam kde svatá panuje, až jej trouba k soudu bude zváti, tam kde Soudce mocný trůnuje.	Zem studená ho skryje, kde? Zda hrob jeho komu znám? Neoželen tam kdesi shnije, v hrobě, jak v životě, jen sám! Plakat proň žádný as nebude, jakž u domácích bývá — cizinci jen vichr zahude a někdy v noci sejček zazpívá.

Na l. 11a nadpis Bez nápisu. Šťastný a Vlček neotiskuje. Obsahuje jednu sloku a začátek, zdá se, sloky další nedopsán, pouze věta: Studená mně zem tam bude krýti. První sloka zní:

Kdo kdy v světě vynalezl hlasu,
který lásky moci ubrání?
Ona nezná místa, nezná času,
každého si ona podmaní.

Na l. 11b v rukopise: V přírodě jak vše se jindy smálo. Šťastný mezi Básněmi bez nápisů a zlomky, str. 49, č. 7. Vlček str. 143. Na konci básně této v rukopise poslední sloka básně Kleslá (u Šťastného str. 37, č. 13; Vlček str. 83), ale odchylky:

Rukopis:	Šťastný, Vlček:
A kdy luna vzejde nad lukami, stkví se jasný její růměnec; též i kvítí jasnými slzami, divě roztržený pro věnec.	Vzešla luna! Jak se svítí, slzam jí růměnec; s ní i všecko pláče kvítí roztržený pro věnec.

Na l. 12 v rukopise: Smutné vydej zvuky mi, varyto. Šťastný na str. 18—19, Vlček str. 13 s nadpisem Na úmrtí českého básníka. Odchylky neznačné, na př. rukopis: Vždyť pak Češi svému Husovi. Šťastný: vždyť pak Češi svému mistru Janu. Na l. 12b zlomek básně (Šťastný a Vlček neuvádějí):

Jestli byli vzdálené to světy,
za šera ach jitra doplanuli,
jestli byli jarní pestré květy,
uvadlé je větry zavanuli.

Na l. 13 v rukopise báseň bez nadpisu: V svět jsem vstoupil, doufaje, že dnové... Šťastný otiskuje mezi Básněmi bez nápisů a zlomky str. 48, č. 3. Vlček str. 140. Odchylky nepatrné. Rukopis: Tmavošedá v lůno jala noc. Šťastný: V tmavošedé noci lůno vešli.

Na l. 13b, 14a v rukopise, nadpis Cesta z Čech se začátkem: Ještě ten přejdete les. Šťastný otiskuje na str. 50, č. 17 (Vlček str. 148) mezi Básněmi bez nápisů a zlomky, bez nadpisu, s poznámkou dole pod čarou: »Poslední báseň Máchova, tužkou psaná, patrně náčrtek ještě nevypilovaný. Pozn. Sabinova při r. 1862.« Sabina patrně se mýlil, poněvadž báseň ta i s nadpisem jest vepsána Máchovou rukou mezi všemi ostatními skladbami Máchovými v tomto sešitě. Odchylky některé. Vlček právem poznámku Sabinovu vypustil. Rukopis: A než, jenž tam zdobí ves, sejde záře z věžních bání. Šťastný: A než zář, jež zdobí ves, sejde s věžních bání. Rukopis: Ještě jednou větřík věj přes luh český, líce zňaté. Šťastný: Luhem větříku, mi věj, oblaž moje líce vzňaté. Rukopis: V zříceniny rozvalen, popatř tamto ten hrad starý... černá věž z něj strmí ven. Hle, teď s sluncem zašel den. Šťastný: V zříceniny rozvalen. tamo leží hrad ten starý... černá věž činí z něho jen.

Poslední sloka v rukopise:	Poslední sloka u Šťastného a Vlčka:
Stáda, slyš, jak zvonky zní, jenž se z pastvy domu vrací. Slyšel's pak harfy stříbrozvuk, co teď zavzněl z vísky v oudolí? A pastevců radostný hluk, co nyní rozléhá se v okolí. (Poslední dva řádky přetrženy.)	Taký hrad, to vlast je tvá! Hrdé stavby sešlé rumy, pohleď na ni z daleka, snad tvé žalující dumy z tuhého ji zbudí sna!

Na l. 14a rukopisu, nadpis: Do památního listu. Šťastný str. 47, Vlček str. 97, odchylky. Pod č. 14 jest tu báseň a prosa, kterou Šťastný neuvádí. Srv. Sabina 1862 I., str. 173, kde báseň shoduje se s naším rukopisem, ale prosa není otištěna.

Šťastný.	Rukopis a Vlček.
Jestli tak nás osud zlý rozdvojí, nech ať toto upamatování vzdálené od sebe opět spojí. Viz, dvě růže malou jenom chvíli v stříbrotoku říčném spolu plynou; pak je vír rozloučí, k rozdílnému cíli putujíce vzdál od sebe hynou.	Viz dvě růže, malou jenom chvíli v stříbrotoku říčném spolu plynou; pak je vír rozloučí, k rozdílnému cíli, putujíce vzdál od sebe hynou: jestli tak nás osud zlý rozdvojí, nech ať toto upamatování vzdálené od sebe opět spojí.

»Přátelství jest slunce života, láska jeho záře, květinou jest zapamatování; však ne pozemskou. Slunce zdejší zajde, bez něj shasne záře, bez něj svadne kvítí; odvěčné však přátelství i láska jsou nevadnoucí upamatování.«

Na l. 14b v rukopise báseň s přetrženým názvem Znělka: Přes hvozd tmavý černé mračno spěje. Šťastný mezi Básněmi bez nápisu a zlomky str. 48, č. 4. Vlček str. 141. V rukopise v souvislosti připsána báseň: Zelených na lukách tmavého blíž lesa, kterou ve svém vydání tamtéž otiskuje Šťastný pod č. 5. Vlček rovněž. Na l. 15a v rukopise pod č. 16. báseň: Slunce zapadlo u věčnosti moře. Šťastný otiskuje jako počátek příležitostné básně Na příchod krále, na str. 45. Vlček str. 90. Na l. 15b pod nadpisem Zastaveníčko: Spi o dívko milovaná, báseň otištěná u Šťastného na str. 27. Vlček str. 39. Na l. 16 a 17a pod názvem Strába (Tam kde v lese na vysoké skále) a pod číslem XVI. (18.) skladba, kterou Šťastný uvádí mezi Prvotinami jako první báseň Máchovu na str. 15. Vlček str. 1.

Na l. 17b v rukopisu báseň pod č. 19. (XVII.) s nadpisem Na hřbitově: Smutně zvonek volá k hrobu den... ostatky teď pěju vám: (cizí rukou: »teď přijde Pěvec. pak dál«). Tuto báseň otiskuje Šťastný str. 23, Vlček str. 29 s názvem: Na hřbitově. Náš rukopis pokračuje v líčení písně nad mrtvou Línou na l. 18a: Sotva že kvítko uvadne. Šťastný otiskuje na str. 24, Vlček str. 31 jako druhou část básně Pěvec s odchylkou v prvním verši: Sotva že kvítko vnadné. Na l. 18b pod číslem samostatným 20. v rukopise nadpis Pěvec: Jej často touha pudí. Šťastný otiskuje na str. 24, Vlček str. 30 jako první část básně Pěvec.

Na l. 18b pod číslem 21. s nápisem přetrženým Znělka: Tichá řeko, stříbrné tvé lkání a s přípiskem Bez nápisu báseň, ve vydání Šťastného str. 43, Mnich: Ukončení Mnicha. Vlček str. 158.

Na l. 19a a v rukopisu pod č. 22. na konci Mnicha báseň bez nápisu, ve vydání Šťastného str. 43 souvislá v celku: Tichá řeko. Rovněž Vlček str. 158. Odchylky.

Šťastný a Vlček.

Aniž tvůj že jsem, že lásku moci dusím.
Nikoli, vždy jinam zřela touha má.
Nestačilať láska, krása tvá!
Jsem sic tvůj, však proto jen, že musím!
Ó, bych lehkou vzletnout mohl perutí
tam, kam touha žádá hořic ve mně!
Nebyloť by tady mého pobytí,
Tvůj bych nebyl, ba ni celé země!

Rukopis.

Aniž tvůj že sem; že lásku moci dusím,
ó ne! — jinám vždy byla touha moje!! —
Mně nestačila krása, láska tvoje:
Někdy jsem sice tvůj, však ach! jen že musím.
Bych perutí lehkou mohl vzplanouti,
kam touha žďá, co ta noc skládá ve mně;
nedalo by mi dlouho zde stanouti;
nebyl bych tvůj, ba ani celé země.
Měj dobrou noc! má vlasti modrošerá!!

Na l. 19a v rukopisu, nadpis pod č. 23.: Zbor bludic neviditedlný. U Šťastného i Vlčka není tato báseň uvedena.

Hrůzno kolem; kolem ticho svaté;
pustohustá rozestřela noc
nad nás peruť černou; slunce zlaté,
kde ach! dlí tvá tváře krásná moc?!
Vzejdi! Vzejdi! nade smutným zborem,
nad skonalým; zlatou prostři zář —
Siria nezkonalého vzorem;
bez nějž nelze býti, tvá nám tvář.
Doprovází ticho svaté
temnou noc, i hrůznou noc.
Brzo-li o slunce zlaté!
blesků tvých nesmírná moc
odestře zsinalé mraky,
jenž tvou krásnou kryjí tvář?
Dej, ať brzo naše zraky
plamenná osvítí zář! —

K této básni na témž listě 19a připojen s nadpisem Země dodatek (pod týmž číslem 23.), který Šťastný i Vlček rovněž neotiskují.

Země.

Zesinalý, tmavý oblak
skrývá zlatostkvoucí tváře
ideálu krásy nám.

Na l. 19b, 20a rukopisu nadpis Jaroslavna: Za šedými hory vzdálené jest. Šťastný str. 33. Vlček str. 64. s týmž nadpisem, ale s malými odchylkami. Šťastný: Lkáli touhu země po vzdáleném slunci, tam ku horám, kde přebývá. Rukopis . . . vzdáleném slunci tam, ku horám, kde přebývá slunce. Šťastný: Rozesílala nejsladší vůni. Rukopis: Rozsílala nejsladší svou vůni. Šťastný: Po zsinalém jezeru. Rukopis: Růže kol po zsinalém jezeru. Šťastný: Ploula labuť bílá,

zpěvem mutným. Rukopis: . . . bílá v zpěvu mutném. Šťastný: Nade růží rtoma krásnějšíma. Rukopis: Nade růži rtema krásnějšíma.

Rukopis má na l. 20a nadpis Vzor krásy: Proč má harfko, zpívati kdy chtěje. Šťastný na str. 21. Vlček str. 22. s týmž nápisem. Jen při posledním verši jest odchylka. Šťastný: Duše jen tě temně tuší vzhled. Rukopis: . . . temně patří vzhled.

Rukopis na l. 20b, 21a s nadpisem Loučení: Buďte zdrávy, vlasti modré hory. Šťastný na str. 18. Vlček str. 12. s nadpisem Těžkomyslnost. Tato báseň shoduje se s rukopisem, jen v poslední sloce odchylky. Šťastný: Za hroby mám znovu mládost sníti? Rukopis: Tehdy znovu mám mou mladost sníti? Šťastný: O by mohl na vždy hrob mne krýti! Rukopis: Raději má na vždy hrob mně krýti.

Rukopis na l. 21b se začátkem původním přetrženým: Kde jste zvukové zatmělé noci. Začátek: Kdyby bylo harfce mojí dáno. Šťastný na str. 46, č. 2. Vlček, str. 96. otiskuje s názvem: City vděčnosti. (Bývalému učiteli.) Jen v poslední sloce malá odchylka: místo »Otče« (Šťastný) v rukopisu: Bože.

Rukopis na l. 21b, 22a s nadpisem: »K najití v. (44.) Obrazy ze života mého. Odepsaná«: Tam na hoře holoubátko . . . Šťastný otiskuje ve svém vydání na str. 180. Vlček I. str. 78. Srv. Šťastný str. 123, 124. Odchylky některé. Rukopis: štěhotá. Šťastný: štěbetá. Rukopis: I poupátko mé uvadne. Šťastný: Též i kvítek můj uvadne. Rukopis: teplá, jasná slunce moc. Šťastný: jasná slunce krásná moc. Rukopis: Krvavé poupě obvinula temná, věčná hustá noc. Šťastný: Též i poupě obvinula pustohustá, čirá noc.

Rukopis na l. 22a až 23a s nadpisem Z Ivana: Mdlý se chodec k otčině své blíží. Šťastný str. 19. Vlček str. 17. uvádí pod názvem Poutník s odchylkami podstatnými. Zdá se, podle přípisku »Z Ivana« soudíc, že Mácha tuto báseň (Poutník) chtěl připojiti do původní osnovy básně chystané o Ivanu.

Rukopis:	Šťastný, Vlček:
Mdlý se chodec k otčině své blíží, an již dávno slunce zašel svit; víc a více noc se k zemi níží, v tichého snu náruč klesá lid; tvory všecky dřímota již tíží, on však žádný nepřeje si klid, před sebe v noc hledí neustále, krokem rychlým spěchá dál a dále.	Chodec mdlý se k otčině své blíží, za hory se ukryl slunce svit, víc a více noc se k zemi níží, v náruč snu tichého klesá lid, nivy, háje dřímota už tíží — on však žádný nenalezá klid; před sebe v noc hledí neustále, krokem rychlým spěchá dál a dále

Nad lesy teď vzejde luna bledá,
osvítiti jasně chtěje svět;
zabraňuje však jí mlha šedá.
Mdlý tu chodec patří v před a zpět,
kolem sebe míst zde známých hledá,
namahá svých zraků jasný vzhled;
před ním aj! tu otčina se zdvihá,
však jen temně v mlze té se míhá.

Jako chodci, taktéž mně se děje;
obraz jakýs před můj vstoupne zrak,
však jen mdle se barva jeho stkvěje;
krásy zdá se na se míti znak, —
a ač zříti jej mé oko spěje,
nezří jej, neb před ním temný mrak,
jako rouška vždy se vznáší šedá,
jenž jej dobře rozeznati nedá.

Dějin věštkyně! Dej slunci vzejíti,
mlhu zaplaš, jenž jej kryje tmou;
jasně dej jej oku mému zříti,
nad ním vznes teď pochodeň ty svou,
na svět celý, která jasně svítí; —
Bohyně! ty ukoj touhu mou,
zapomenutí, jenž král chce slouti,
nad obrazem tím jej vytrhnouti.

Aj má prosba již jest vyslyšená,
žádost ta již bude splněná.
Kynutím bohyně vyvýšená
slunce budí, prchá mlha zlá;
touhy bouře v prsích utišená;
bohyně, buď tobě díka má.
Slunce vzchází s jasnostkvělou
obraz pálá v růžohavé záři polou.

Z jitra, kdy se východ zapaluje,
nejprv hory vrchol jen se stkví;
mlha prchá, jenž jej zahaluje,
dolina však ještě ve tmách spí;
víc se svítá — věž již vystupuje —
až pak slunce jasně z nebe zří,
aj tu ves se před očima bělá,
před zrak vstoupá krajina ta celá.

Tak před zraky mýma[1] . . .
obrazu vzešlého . . .
v naladu, teď díl se . . .
pořádek teď kr . . .
celý teď před zrak . . .
jej ty harfko . . .
v obrazu vzříti mně jest dáno,
v písni té buď vámi teď poznáno.

[1] Nedopsáno v rukopise.

Nad lesy vystoupí luna bledá,
truchlící by utěšila svět,
zabraňuje však jí mlha šedá. —
Mdlý tu chodec patří v před a zpět,
kolem sebe známých míst zde hledá,
kolem vysílá toužebný hled —
tu aj, před ním otčina se zdvihá,
v šeru mlh však temně jen se mihá.

Jako chodci — takž i mně se děje!
Obraz jakýs před můj vstoupá zrak,
však jen mdle se barva jeho skvěje,
krásy zdá se, že ho zdobí znak,
ač i touhou srdce mé se chvěje,
nezřím ho v té krásе — šedý mrak
ukrývá jej příšera co bledá
a jej v pravdě poznati mi nedá.

Dějin věštkyně, dej slunci vzjíti.
Zaplaš mlhy, jež se kryjí tmou,
by lze bylo v jasnotě je zříti!
Na svět celý nad ním povznes svou
pochodeň, jež světy vše osvítí!
Ukoj touhu v srdci chovanou,
by ve věčné zapomenutí nekleslo
nadějí živoucích skryté veslo!

Hle, má prosba zdá se vyslyšena,
touha vřelá bude splněna!
Kynutím bohyně vyvýšená
slunce budí, prchá mlha zlá,
žalu bouře v prsou utišena;
k světlu procitá i duše má,
slunce vzchází s jasnoskvělou tváří,
obraz pálá v růžožavé záři.

Z jitra kdy se východ zapaluje,
nejprv hory jen se v dálce skví,
ranní vichr mlhy odvaluje,
doliny však ještě ve tmách spí;
víc se svítá — věž už vystupuje,
až pak plné slunce s oblak zří,
aj, tu ves se před očima bělá,
zraku krajina se zjeví celá!

Tak před zraky mými se vyrojí
přízrakem směs vzešlých obrazů a již
zponenáhle díl se k dílu pojí,
vždy živěji postupují blíž,
v celé pravdě až přede mnou stojí.
Věštkyně! přej čarovnou tu říš,
by mé harfě zjevit bylo dáno,
by co sám zřím, též od jiných bylo
znáno.

(Pokračování.)

Vývoj a geografický význam železniční sítě ve Spojených Státech Severoamerických.[1]

Abychom pochopili nejdůležitější problémy železniční sítě v Severní Americe, musíme si nejdříve aspoň stručně všimnout *povšechné historie* a významu drah.

Byla to *Anglie*, která dala světu železnice. Dříve než přišly lokomotivy v užívání, měla Anglie *dřevěné koleje* v uhelných krajích, k vůli lehčímu přemísťování materiálu, a to již v 17. stol. V druhé polovici 18. stol. užíváno kolejí z *litého železa*. Ale první, s úspěchem fungující trať s *lokomotivou* zřídil *Stephenson* na poč. 19. stol.

Přes mnohé odpůrce — konservativní lidé, ti, kdo měli zájem na vodních a vozových drahách, majitelé půdy a jiní — se železnice rychle vyvíjely a právě v Americe dělo se tak s překotnou rychlostí.

Význam drah je dalekosáhlý: zejména v ohledu *sociálním* a *kulturním*, *národohospodářském* a *strategickém*. *Sociálně* dráhy 1. sbližují lidi, zvyšují tak společenské styky mezi přáteli, příbuznými atd., 2. a proto sjednocují vůbec lidstvo (v společenských, kulturních a obchodních stycích). 3. I hygienické poměry zlepšují, protože zkracují vzdálenost mezi nemocnými a lékařskou pomocí. 4. Chrání společnost před nouzí a hladem tím, že produkty z bohatého kraje se lacino dopravují do chudého a také ceny životních potřeb se vyrovnávají a snižují. 5. Rychlejším zpravodajstvím, čilejším stykem mezi umělci a učenci,

---

[1] Prameny: 1. Gilman Peck, Colly: The new international Encyclopedia — New York 1908.

2. Články: Outlook 14 dec 1912. The railways and the government, Magazine Century; americké noviny.

3. J. Laurence Laughlin: Industrial America.

4. J. Singer: Die Amer. Bahnen und ihre Bedeutung für die Weltwirtschaft.

5. Simon Sterne: Railways in the United States.

6. Ch. H. Corley: Social Organization. (Part II — Comunication.)

zvyšují kulturní niveau národa, i konservatism se zmenšuje, protože ihned vnikají nové směry a názory. Pro geografii dráhy také mnoho znamenají: usnadnily prozkoumání dosud neznámých krajin; ovšem že i místy částečně změnily ráz krajiny, což může při geografických prozkumech vadit.

Stejně důležitý je národohospodářský význam železnic: 1. ony přivodily vzrůst bohatství (tím i pohodlí); 2. měly veliký vliv na cenu zboží — mnohé věci se zlevnily (na př. uhlí, dříví, obilí); různé produkty jsou teď přístupny širšímu obecenstvu. 3. Produkce se zvýšila i zlevnila: a) v zemědělství se teď může všude pěstovat to, co půda nejlépe nese, protože dráhy trhy přiblížily, kdežto dřív se muselo počítat s odbytem do nejbližších míst. b) I produkce minerálů značně stoupla. Sebe výnosnější stříbrné doly, na příklad, se dříve nevyplácely pro špatné spojení. Nejistota kapitálu se zmenšuje rychlostí a jistotou dopravy. 5. A největší význam snad měly dráhy pro průmysl a obchod. Továrny rychle se vyvíjely, obchod mezi nimi usnadněn dopravou.

Konečně, hlavně pro militaristické státy, mají dráhy význam strategický: Usnadňují koncentraci, rozdělení a umístění vojska při mobilisaci; válečný materiál a potrava se lehce dopravují; konečně lepší spojení s nemocnými a raněnými.

Nežli si dopodrobna vyložíme specielně americké poměry železniční, všimněme si základních rozdílů drah v Evropě a v Americe. Hlavní rozdíl, z něhož ostatní vlastně plynou, je, že evropské dráhy jsou převážně *státní*, kdežto americké *privátní*. Přímý důsledek toho je, že v Americe jsou dráhy po vnější stránce lepší než v Evropě. Na amerických je totiž nepoměrně větší rychlost (průměrně 95 km za hodinu), pohodlí až luxusní, doprava přesná beze vší starosti pro zasílatele. Ovšem musí se činit rozdíl mezi východem a západem; pacifické dráhy mají menší rychlost a nejsou tak dobře stavěny. V Evropě byrokratický železniční system je strnulý, není snaha o zdokonalování technické; naproti tomu volná konkurence v Americe mezi jednotlivými tratěmi pobádá k stálé vynalézavosti. O detailech státní a privátní správy drah se zmíním, až budu mluvit o poměru státu a železnic. Ovšem, že privátní vlastnictví železnic má mnohé stinné stránky, které se stupňovaly zejména překotným vzrůstem drah, takže v Americe se železnice staly těžkým problemem politickým.

K pochopení celého složitého problemu musíme si vyložit specielně americké poměry železniční: Především tedy

přihlédněme ku správnímu a dopravnímu systemu železnic: *Správa drah* v sev. Americe je v rukou privátních společností, jejichž vlastnictvím jsou. V čele stojí předseda volený akcionáři — je hlavní exekutivní silou; pak jeden i více místopředsedů, pokladník, sekretář atd. V čele každého oddělení je superintendent s přesně vymezenou kompetencí. Kontrolor reviduje účty a statistiku; je zvláštní ředitel dopravy; konečně správce vozů, který má v evidenci čísla vozů a konduktérů a pohyb vozů vlastní společnosti i cizích na téže trati.

Jak jsem se již zmínila, o *dopravu osob* je s přepychem postaráno: spací, jídelní a salonní vagony, kuřárna, knihovna, koupelny, holič, psací pokoj, vyhlídkové otevřené vozy a černoši-lokajové k obsluze. O zavazadla se cestující nemusí vůbec starat — chekovým systemem se dopravují až do bytu.

Hlavní výnos mají železnice z *dopravy zboží*. I tu je system co nejpraktičtěji a nejúsporněji zařízen. Smlouvami mezi jednotlivými společnostmi je umožněna přímá doprava bez přemísťování zboží — tím se část dopravy koná buď cizími vozy nebo vlastními vozy na cizích tratích. Jsou také zvláštní společnosti pro rychlou dopravu; ty pak platí železničním společnostem za míli projetou na jejich kolejích. I mnoho privátních vozů smí po tratích jezdit — tak na příklad vozy s chladírnami a podobně.

Stinnou stránkou správy je *nedostatečný dozor;* vlivem konkurence se šetří na pracovních silách, trať se nedostatečně prohlíží, svoboda americká nedovoluje zdržení na cestách přestupujících trati zřizováním závor, skáče se i do rozjetých vlaků a tím vším počet *neštěstí* v Americe je větší, než v Evropě, ale pouze absolutně. Relativně se v Americe počet neštěstí stále zmenšuje.

Všimněme si teď vzrůstu železnic a jednotlivých tratí: hlavní příčinou rychlého vzrůstu železniční sítě byla podpora státu, pak i přírodní bohatství přispívalo; krom toho také brzy docílená technická dokonalost, která stavbu zlevňovala. Konečně neomezená konkurence. Některá *statistická čísla* nám nejlépe ukáží úžasnou rychlost vzrůstu: Mezi rokem 1855—75 se délka tratí zdvojnásobila. Od r. 1875—85 přírůstek činí 54.000 mil, do r. 1895 asi 53.000 mil; od r. 1895—1905 36.000 mil. Stejně stoupá počet *vozů* a *lokomotiv*: tak r. 1899 bylo vystavěno 121.191 vozů a 2475 lokomotiv, r. 1907 už 289.645 vozů a 7362 lokomotiv.

Amerika má o 52.000 mil víc železniční *trati* než celá Evropa a ten přebytek stačí na dráhy vedené dvakrát kolem celého světa.

Poněvadž právě poměry byly velice příznivé pro vzrůst železnic, mnoho spekulantů při tom zbohatlo, a tak vznikli železniční magnáti, jim patří skoro všechny dráhy. Zvláště poslední dobou se jednotlivé trati spojují, aby unikly ničící konkurenci, takže nyní ovládá devět svazů dvě třetiny celé sítě železniční: z nich nejdůležitější jsou: Harriman (Texas, záp. pobřeží, střední státy), Hill (Iowa, Nebraska, Minessota, Dakota a západně), Gould (podél toku Mississippi, Missouri a Ohia), Vanderbilt (severní státy jižně od Kanadských jezer), Rockefeller (stát Illinois, Chicago, Millwaukee [Wis.]), Morgan (důležitost jako emissní firma pro Vanderbilt, Hill a Erie Companye), Pensylvania (východní průmyslové státy).

Díváme-li se na železniční mapu Spojených Států, vidíme, že nejhustší síť je 1. ve státech průmyslových a bohatých na nerosty: stát Pensylvania a na východ; střediska: New York, Pittsburg. 2. Zemědělské státy se zemědělským průmyslem: Stát Ohio: města Cleveland, Cincinatti; Indiana — Indianapolis; Illinois — Chicago; Missouri — St. Louis; Kansas — Kansas City. Výhodné spojení s *vodní sítí* v těchto místech železniční dopravu zvyšuje; jsou to státy položené jižně od kanadských jezer a v oblasti řek: Missouri, Mississippi, Ohio. K západu síť řídne; *šest pacifických drah* spojuje oba oceány: nejdůležitější jsou: Canadian Pacific (silná to konkurence pro Spoj. Státy) vede z Halifaxu, přes Montreal, Ottawu, Winipeg do Vancouveru. Northern Pacific: z New Yorku přes Chicago, Illinois, Minneapolis (st. Minessota), do Astorie (st. Oregon). Centr al Pacific: New York, Philadelphia (st. Pensylvania), Chicago, Omaha (st. Nebraska), Ogden (severně od Salt Lake City, st. Utah), S. Francisko (st. Kalifornia). Union Pacific: touž cestou. Southern neboli Missouri Pacific: New York, Baltimore, Washington (st. Washington), Richmond (st. Virginia), Atlanta (st. Georgia), New Orleans (st. Louisiana), Texasem (město El Paso), Los Angelos (st. Kalifornia), S. Francisko. Východní oblast přímořskou ovládá *New York Central* a v jednotlivých oblastech jsou kratší lokální dráhy.

Význam železnic ve Sp. St. je tak veliký jako jejich vzrůst. Něco bylo již pověděno při všeobecném významu drah, zde jen chci uvést důležité, *lokální zjevy*. Vlivem konkurence je *sazba velmi nízká* (nižší než všude jinde) a to přirozeně velmi povzbudilo obchod i průmysl. Spojení západu a východu umožnilo *západním* státům obchod se *zeleninou, ovocem a masem*. Tak kalifornské

ovoce lze dostat v New Yorku za nepatrnou cenu, tím je New York zásoben i v zimě. Obilní státy (Illinois a jiné) neměly dříve odbyt, takže se tam dokonce v lokomotivách pálilo obilí pro jeho nízkou cenu. Teď se obchod obilím povznesl, i do Evropy se vyváží. Vůbec dráhy otevřely americkým farmářům i továrníkům *evropské trhy*. Cena *pozemků stoupla, obyvatelstvo se početně zvětšuje*, s čímž souvisí zakládání *nových měst*, obchodem a průmyslem rychle zkvétajících, zejména na západě, kam dříve byl přístup nesnadný (příklad toho Seattle, st. Washington). Dráhy povzbudily i *vynalézavost*, zaváděl se úsporný system při stavbě i dopravě, což mělo za následek úpadek *vodní sítě*. Ovšem neplatí to o velkých jezerech a veletocích, které stále mohou s drahami konkurovat; jenže na velké vzdálenosti předčí železnice svou laciností i vodní dráhy a také u řek stěžuje dopravu určitý, nezměnitelný směr. *Zámořská doprava* stoupla zřízením drah, zejména pacifických, které spojují oba oceány. S tím souvisí hrozící *žluté nebezpečí*. (Otevření Panamského průplavu jistě bude mít vliv na dopravu po amerických drahách.) Tím, že jsou dráhy privátním vlastnictvím, je jejich *moc* ohromná. Nejen, že diktují ceny na světových trzích, i v politice hrají důležitou roli; na příklad při *volbě presidenta*. Jejich vliv na národohospodářské poměry vynikl při *krisi r. 1907*, která se rozšířila i na Evropu. Ale na druhé straně zase i *zasílatelé* mají někdy až neobmezenou moc; to souvisí s *tarifovou politikou*, o které se zmíním později.

Následkem privátní povahy amerických železnic hraje při nich důležitou roli kapitalisace a emissní system. V první době železnice severoamerické dostávaly hojně podpor od státu, zejména na západě darováním potřebné půdy. Vůbec stát společnostem usnadňoval stavbu nových tratí, protože věděl, jak jsou pro rozvoj nutné a tak ani dostatečně nedohlížel, což pak přivodilo mnohé zlořády. Jedna velmi stinná stránka je *fiktivní kapitalisace*: třebas v Americe náklad na stavbu železnic je mnohem menší než v Evropě — (příčiny toho, že půda je vhodná, pak se nepočítá s tak hustou frekvencí, protože jsou konkurenční linie téhož směru a může se tedy stavět méně solidně — ovšem, že někdy jsou nedostatečně pevně stavěny) — přece se záhy vyvinul způsob stavět nové trati na podkladě fiktivního kapitálu a ne s pevným fondem. Potřebného kapitálu se dociluje *vydáváním různých cenných papírů*, jichž je na americkém peněžním trhu nepoměrně víc druhů, než v Evropě. Jsou to vesměs druhy dlužních úpisů, buď s hypotekární zárukou nebo

i bez ní. Často se vydávají *podvodné akcie* — nejlepší příklad *Erie-war* r. 1868; nebo aspoň tak zvané »*watered-stock*«, to jsou jaksi rozředěné akcie vydáním nových. Ale počet a cena záruk i akcií nezávisí od stavebních výloh, nýbrž od obchodu a z něho plynoucího zisku. A proto právě v Americe fiktivní kapitál tvoří aspoň polovici skutečného jmění. Neboť společnostem nejde jen o hrazení výloh a potřebný zisk pro rozšiřování tratí (jako je tomu na státních drahách), nýbrž nad to chtějí mít velký zisk pro dividendy akcionářům. Přes to si americké dráhy dobře stojí na světovém trhu, protože jejich skutečný kapitál je značně vysoký. R. 1910 činil 17 miliard 942 milionů 282.575 $.

Tato snaha, vyzískat co nejvíce, je hybnou silou tarifové politiky na amer. drahách, které se tedy řídí spekulačním duchem americkým a také neomezenou konkurencí: následkem nedostatečného státního dozoru jednotlivé linie užívaly i nedovolených prostředků k docílení větší dopravy. V letech slabšího obchodu docházelo až k *železničním válkám*, jichž následek je pro celý obchod velice zhoubný. Hlavními prostředky k vyzískání co největší dopravy a tím i zisku jsou: *tajné tarify* a vůbec tajná správa, aby jen interessovaní znali pravý stav akcií a celé linie; za druhé »*půlnoční tarify*« — to jsou náhle změněné tarify bez předchozího ohlášení. Pak *zvláštní sazby*, které činí rozdíl mezi místy i obchodníky za týchž podmínek. Aby totiž získaly zasílatele ve velkém, dávají různé výhody: jako slevy, srážky, dovolují, aby obchodníci užívali svých privátních vagonů i aby stavěli spojky, které zvyšují obchod na hlavních tratích a za to jim zas dávají dráhy různé náhrady ve formě slevy atd. Pak často ničí velkoobchodník maloobchodníka zcela nezákonně; také tím zasílatelé mají ohromnou moc: vědí, že dráhy potřebují jejich zboží, proto štvou různé linie proti sobě, aby vyzískali co nejnižší sazbu a mnohdy diktují cenu zboží i dopravy. Jiný oblíbený způsob pro upravení tarifu je spojování jednotlivých tratí: tak zvané *pooling*. Spojují se totiž konkurenční linie, aby mohly sazbu zvýšit. Tyto zlořády amerických drah vznikly z hlediska, že dráhy jsou privátním vlastnictvím a tudíž schopny volné konkurence, jako jiné obchodní podniky.

Záhy se však poznala chyba tohoto názoru, protože dráhy jsou veřejným podnikem, který má sloužit celému obecenstvu bez rozdílu. Začalo se tedy usilovat o nápravu, čehož se docilovalo *dozorem státním*. Při tom jedná se o přesné stanovení poměru železnic a státu. Nejdříve počaly zasahovat do správy *jednotlivé státy*,

pak teprve *federativní vláda.* A to zas první kroky v zákonodárství učinily *západní státy,* kde velikou potřebou drah byla až přílišná volnost a proto také jednotlivé zlořády se tu nejvíc vyvinuly. Reakcí se však začalo příliš přísně zasahovat do správy železnic, bez ohledu na celkovou železniční síť, což zas přivodilo úpadek v obchodu. Na *východě* začaly se ustavovat *komise,* které měly právo zkoumat poměry železniční a dávat návrhy na zákony. To všechno nepomáhalo, neboť zákony jednotlivých států se nehodily pro celkový prospěch železniční sítě a s ní spojený obchod, a proto se záhy počalo usilovat o jednotné *federativní zákonodárství.* Za tím účelem byla zřízena *Interstate Commerce Comission.* Tato vydala několik *zákonů,* čelících proti zlům, plynoucím ze zneužívání volnosti jednotlivými společnostmi.

Hlavní body zákonů: nesmí být libovolný počet volných lístků, musejí se veřejně vystavit tarify a změna se smí provést jen po předchozím ohlášení. Zapovídá se veškero rozlišování osob i míst ve formě různých slev, srážek a podobně. Komise může stanovit maximální sazbu a v případech neshody mezi jednotlivými tratěmi má rozhodující slovo. Poskytne-li zasílatel tratím službu, má se mu dát přiměřená náhrada a ne nepřiměřené výhody. Úředníci železnic nesmějí spekulovat s akciemi společností. Každý úředník, nedbající těchto nařízení, bude pokutou potrestán. Ale železnice (respektive ředitelé) se smějí odvolat k příslušným okresním soudům, zdálo-li by se jim usnesení komise nepřiměřeným.

Toto poslední ustanovení ztěžuje práci komise, protože se soudy protahují a nařízení komise často ani nepřijde v praxi. Je proto důležitá otázka, má-li mít komise větší moc a nebýt vázána rozhodnutím soudů.

Dráhy se staly takřka *centrem americké politiky* v poslední době, president Roosevelt podal mnoho návrhů a chtěl značně sesílit dozor státní, nic se však z toho neuskutečnilo, protože před provedením stal se presidentem T a f t.

Akutní problém nynějších amerických drah je, jak dalece má mít stát dozor nad železnicemi nebo má-li dokonce být *vlastníkem drah.* Jedině část R o o s e v e l t o v c ů je pro vlastnictví státu, jinak zkušení politikové a národohospodáři tvrdí, že to není možné pro ohromnost železničních podniků. V evropských státech jsou dráhy v nepoměrně menším měřítku a proto to jde. A i tak mají evropské dráhy mnohé stinné stránky — vzrůst jejich je vázán státními financemi, někdy i politikou určitých stran vládních, což ovšem

velmi škodí obchodu i průmyslu. *Smíšený systém majetkový* (jako je v severních evropských zemích) je úplně nevýhodný, protože pak obchod a průmysl nemá možnost vývinu. Pro americké poměry je tedy jedině možné, aby stát měl větší dozor, respektive mezistátní komise větší kompetenci.

Pravý zdar železniční sítě ve Spojených Státech závisí tedy od toho, zdali tato otázka bude příznivě na kongresu rozřešena.

O. H.

Populační problém.

(Dr. J. Wolf, Der Geburtenrückgang, Jena 1912. — Týž, Das Zweikindersystem in Anmarsch und der Feldzug dagegen, Berlín 1913. — P. Mombert, Studien zur Bevölkerungsbewegung in Deutschland in den letzten Jahrzenten, Karlsruhe 1907. — L. Brentano, Die Malthussche Lehre und die Bevölkerungsbewegung der letzten Dezennien, München 1909, Abh. Akad. Wiss, hist. Cl. B. 24. — K. Kautsky, Vermehrung und Entwicklung in Natur und Gesellschaft, Stuttgart 1910. — Dr. M. Hirsch, Fruchtabtreibung und Präventivverkehr im Zusammenhang mit dem Geburtenrückgang, Würzburg 1914. — Dr. J. Marcuse, Die Beschrenkung der Geburtenzahl, München 1913. — R. Goldscheid, Höherentwicklung und Menschenoekonomie. Leipzig 1912 (kapitola: Das Reproduktionsproblem — vyšla také jako separát). — P. Leroy-Beaulieu, La Question de la Population, Paris, Alcan 1913. — Dr. J. Bertillon, La Dépopulation de la France, Paris, Alcan 1911. — Sidney Webb, The Decline in The Birth-Rate, Fabian Tract No. 131, London 1913. — J. Koloušek, Problém populační, Praha 1912. — Týž, Problém plodnosti, Praha 1912. — Dr. C. Horáček, Učebnice národohospodářské politiky, Praha 1912. —

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik r. 1911 a 1912, zejména důležité studie K. Oldenberga (Über den Rückgang der Geburten und Sterbeziffern), — pak studie F. Oppenheimera, A. Salze, P. Mombera. — Archiv für Rassen- und Gesellschaft-Biologie r. 1909 a 1911, články dra A. Ploetze (Neomalthusianismus und Rassenhygiene), Dr. P. Fahlbecka, dra M. Hirsche (Der Geburtenrückgang) a dra W. Schalmayera (Generative Ethik). — U nás psalo se o věci v »Národopisném Věstníku«, v »Čase« a v »N. Době« (spor prof. Kolouška s prof. Bohačem). —

Po stránce ryze ethické: A. Forel, Sexuelle Ethik, München 1906. — Týž, Malthusianismus oder Eugenik?, München 1910. — Revue »Pages Libres«, 2 čísla z prosince 1910 (Néomalthusianisme et Moralité). — Revue de Métaphysique et Morale, 1913—14. Th. Ruyssen, La Morale sexuelle. — R. Michels, Amour et Chasteté, Paris 1914.)

Význačným sociálnim zjevem dneška ve všech kulturních státech je celkové ubývání natality, v některých státech tak veliké, že vyvolalo to poplach, nářky nebo i vášnivé protesty národohospodářů, politiků, statistiků, sociologů i lékařů. Už řada uvedených publikací, většinou z posledních dvou let, svědčí o velikém zájmu o tuto

otázku. Pokusíme se zkondensovati celý problém ve dvou statích a naznačiti, o které speciální problémy i o jaké luštění jich tu jde.

1. Všecka ta zkoumání vycházejí přirozeně od Malthusa a srovnávají fakt ubývání natality s jeho theorií; odtud pak jako první otázka vystupuje všeobecné súčtování s Malthusovou theorií vůbec.

2. Pak se hledají ovšem p ř í č i n y tohoto jevu; v tom je nejvíce sporů a ozvaly se i u nás. Ukážeme, jak jedna i druhá strana s hlediska sociologického dopouští se jednostranností.

3. Zkoumá se dále otázka, j a k se ubývání natality přivodí, tedy otázka omezování sňatků, užívání preventivních prostředků k zamezení početí, vyhnání plodu a otázka sexuální morálky vůbec.

4. Všeobecně ovšem se uvažuje o důsledcích depopulace s hlediska sociálního a národního, resp. politického, a o prostředcích, jak depopulaci zameziti nebo natalitu zdvihnouti.

Všecky tyto otázky zde přehledně probéřeme a podáme na konec krátkou charakteristiku některých spisů.

I.

Především tedy se jedná o Malthuse. Většina z těch, kdo se jím v poslední době obírali, vesměs vyslovuje se odmítavě, a kromě B u d g e h o[1] ve šlépějích W a g n e r o v ý c h za M. nejde tu nikdo. Naopak odmítnutí je souhlasné. Činí tak L.-B e a u l i e u velmi rozhodně a dokazuje, že nejen dnes je fakty Malthus dementován, nýbrž ani v jeho době samé a ani v Anglii zákon jeho neplatil a že v praxi vůbec tak, jak on to vyjádřil, ani z daleka se neuplatňoval. Vývody autorovy jsou doloženy a jsou přesvědčující. Stejně M. odmítá K o l o u š e k, dále ovšem i J u l i u s W o l f, Kautsky, Marcuse, zejména pak G o l d s c h e i d. A jako závěr celé té kritiky M. theorie dá se uvésti ne sice hledisko jednotné, ale hodně přibližné: Goldscheid vyvozuje, že není jednotného všeobecného zákona populačního, nýbrž je stálý vzájemný a střídající se pohyb mezi t e n d e n c í k přelidnění a k depopulaci. J. Wolf vyjadřuje výsledky svých úvah zajímavě, dokládaje, že i jiní podobně soudí (L.-Beaulieu, Schmoller, Levasseur a j.): Zákon populační není jednotný. Ve znění Malthusově platí jen pro společnosti a národy nevyvinuté (»entwicklungsschwache«), a neplatí vůbec pro silně vyvinuté národy (»entwicklugsstarke«). Stanovisko to dá se přijmouti jako všeobecná a schematická formule té veliké řady příčin a soupříčin, jež na natalitu

[1] Das Malthussche Bevölkerungsgesetz und die theoretische Nationalökonomie der letzten Jahrzente, 1912.

v každé společnosti působí. Ale je nutno k němu připojiti aspoň to, že zase v tomtéž národě nebo společnosti každá jednotlivá třída nebo skupina má svůj vlastní populační zákon v uvedeném smyslu. Spor ovšem pak je o ten pojem »vyvinutý« — vyvinutý v jakém smyslu? Co to znamená? Skrývá se totiž za tímto pojmem celá řada prvků a momentů, jejichž zkoumání ukáže, že se sice schematicky tak zákon populační vyjádřiti dá, že však je třeba si býti vědomu té složitosti příčin, jež pod pojmem »vyvinutý« se skrývají. Právě proto, že jednotliví spisovatelé nebyli si toho buď vědomi, nebo to jen takto nejvšeobecněji vyjadřovali, vyvinuly se takové spory o příčiny ubývání natality. Neboť najdeme-li příčiny tohoto zjevu, našli jsme ovšem i zákon populační a je tím dáno i stanovisko k Malthusovi.

Tak přecházíme k problému příčin ubývání natality, eventuálně depopulace (ve Francii).

Příčiny ubývání natality udávají se mnohé a spory, mezi jednotlivými zastanci různých theorií z toho vzniklé, pocházejí hlavně odtud, že se buď příliš zjednodušuje celý problém nebo zase, když správně k podstatě jeho se dojde a schematicky převede na jednotnou formuli, je to nejasné a tím spíše vyvolává to nedorozumění.

Abychom věc zjednodušili, rozdělíme si jednotlivé autory na skupiny. Do prvé skupiny náležejí ti, již udávají celou řadu příčin, dávajíce brzy té, brzy oné větší význam, vesměs o problému uvažují s hlediska nacionálního a bývají tudíž hodně tendenční, na jedinou příčinu však všecko nepřevádějí; sem náležejí z význačných autorů hlavně P. Leroy-Beaulieu, J. Wolf, ale počítáme sem i J. Bertillona.

Do skupiny druhé počítáme ty, kteří problém zjednodušují tím, že chtějí svésti ubývání natality na hlavní a podstatnou příčinu jedinou. Sem náležejí především »Wohlstandstheoretikové« L. Brentano a Mombert (někteří sem kladou i Bertillona), pak zastance theorie urbanisace (městské kultury) Oldenberg, a konečně možno počítati sem i zastance názoru, že to je pokles mortality, jenž způsobuje pokles natality (Budge, Juraschek).

Do skupiny třetí náleží řada autorů hodně různých, které spojuji částečně uměle, poněvadž jen někteří docela jasně a uvědoměle své stanovisko formulují a navzájem v tom neb onom se liší. Všichni však se vyznamenávají dvěma hledisky: zdůrazňují, že příčiny ubývání natality jsou především hospodářské a v každé třídě obyvatelstva více méně různé, a pak mluví o všeobecném vlivu, řekl bych

mravním, racionalisaci sexuálního života, což vyjadřují v různých formách a heslech (žádají kvalitu potomstva, nikoli kvantitu, volají po šetření životy a lidskou energií, po šetření lidským strádáním atd.). Sem počítám především prof. Kolouška, Goldscheida, Marcuse, Hirsche, Webba, Salze. Stanovisko této skupiny podstatu věci nejlépe vystihuje, jen by bylo třeba, aby zastanci jeho jasněji věc formulovali, správně si uvědomili, co vězí vlastně pod tím racionalismem, které jsou ty speciální důvody a jak zejména souvisí hospodářské motivy omezování natality se všeobecnými problémy mravními.

Mezi representanty první skupiny jsou četné styčné body, někde až totožnost úplná. Wolf probírá jednotlivé pokusy vyložiti ubývání natality a odmítá postupně výklad Budgeho a Juraschkův, jakoby pokles natality byl přímým následkem poklesu úmrtnosti, jež prý docela paralelně s poklesem natality v kulturních státech se objevuje. Totéž hledisko proti prof. Kolouškovi — ač Koloušek není čistým representantem této výlučné theorie — zdá se mi se zbytečným důrazem odmítá prof. Boháč v »Národopis. Věstníku«. Dále odmítá Wolf výklad z úbytku sňatků — stejně jako L.-Beaulieu, jenž dokazuje právě vzrůst sňatků v poslední době —, všichni tři autoři pak se souhlasně vyslovují proti theoriím Spencerovým a Doubledayovým o fysiologickém ubývání schopnosti plození. V dalších vývodech pak Wolf pokládá za účinné při poklesu natality tyto částečné příčiny: 1. pokračující vzdělání a vzrůstající smysl pro pořádek u mas (»Ordnungssinn«); 2. touha po hospodářsky pohodlnějším životě a snaha majetek neroztříštiti mezi mnoho dětí; 3. touha zajistit lépe blahobyt dětí a udržeti rodinu na vyšší úrovni; 4. ohledy na tělesný stav ženy, zejména ženy pracující a vydělávající; 5. malá možnost hospodářsky využiti dětí; 6. emancipace od církve a náboženství a souvisící s tím vliv atheismu, socialismu, demokratismu; 7. znalost preventivních prostředků; 8. přílišná drahota. Všem těmto příčinám přikládá Wolf částečný význam, zdůrazňuje však při tom zvláště tři fakta: pokračující vzdělání, »Ordnungssinn« (rodiny učitelů, úředníků atd. vesměs jsou málo četné) a konečně emancipaci od náboženství a církve. Zejména snaží se dokázati, že katolické a pravoslavné země jsou plodnější. Tím hlavně vývody jeho jsou tendenčně zabarveny a jsou také v tomto bodě jednohlasně odmítány (Marcuse, Kautsky, Koloušek, Boháč). Zajímavo je, že socialista Webb přiznává tu náboženství skutečně značný význam.

Rozhodně potírá Wolf theorii Mombertovu a Brentanovu, že by stoupající blahobyt byl příčinou dnešního poklesu natality, a jen velmi malý a ne přímý vliv přiznává městům proti venkovu, stavě se tak proti Oldenbergovi; při tom však v mnohých věcech, v boji proti preventivním prostředkům, v nacionálním chápání významu celého problému atd. s ním plně souhlasí.

P. Leroy-Beaulieu, známý konservativní národohospodář francouzský, poněkud méně systematicky, ale za to tím výrazněji dochází k závěrům podobným. Podstatné příčiny jeho jsou: demokratická civilisace, z ní plynoucí pozdní sňatky, emancipace žen, oslabení vlivu náboženství a církve, duch arrivismu (z demokratismu plynoucí), touhy rodinné dostat se výše — jedním slovem to, co nazývá L.-B. »néopaganisme« — novopohanství. L.-B. dobře tím charakterisuje celý problém jako mravní. Odmítá zejména (jako Bertillon) to, co prof. Koloušek dokazuje, totiž příliš vysokou mortalitu ve Francii. — U obou těchto spisovatelů jednak konservativní, jednak nacionální hledisko tolik tendenčně proráží, že vzbuzuje poněkud podezření k vývodům jejich.

Bertillon, jenž je pravidelně počítán ke skupině Brentanově, je poněkud objektivnější. Nesvrhuje především všecku vinu na dělnictvo a nižší nebo střední třídy, také demokratismu a úpadku náboženské víry přikládá menší význam ve Francii; za to ukazuje na sterilitu zámožnějších a přímo bohatých vrstev a zdůrazňuje, že zde je právě jádro toho mravního problému; tím blíží se zcela stanovisku skupiny následující, t. j. Brentanovu. Dále souhlasí s míněním, jež také Koloušek hájí, že jsou to nesociální zákony finanční, dědické, že je to drahota a některá speciální zřízení právní ve Francii, jež mají na pokles natality vliv. Veliký vliv ovšem přikládá novomalthusianismu, jeho propagandě, literatuře, jako oba autoři předešlí.

V celkovém ocenění této skupiny můžeme říci, že v analysi příčin v mnohém správně určuje vliv toho nebo onoho prvku, že však — zvláště první dva — dávají se příliš svésti svými názory politickými a zdůrazňují tendenčně příčiny buď podružné nebo nepřesně se vyjadřují, aby mohli paušálně odsuzovati. Zejména analysa L.-B-ova je správná, ale nedovede výsledky její shrnouti a přesně sociologicky je formulovati jako někteří autoři ze skupiny třetí; svaluje to všeobecně na laicism a demokratism. Arrivism, neopaganism — to by byla asi jeho formule. A vedle toho i on, i Bertillon dosti zdůrazňují majetkový blahobyt a přibližují se tak

Brentanovi a Mombertovi. Wolf pak tu a tam dává znáti, že by v celku to vyjádřil takto: vyšší kulturní stav je příčinou poklesu natality. Je tím dosti řečeno, není to však přesné a jasné. Autoři ze skupiny třetí dovedli to pověděti jasněji a dovedli naznačiti aspoň, co je podkladem tohoto vyššího stavu kulturního.

Brentano a Mombert hájí t. zv. »Wohlstandstheorie«: mezi počtem dětí v rodině a blahobytem, bohatstvím jejím, je příčinný vztah. Běžné pozorování samo ukazuje, že v názoru tom je cosi správného; bohaté třídy — a čím jsou bohatší, tím je zjev patrnější — zjevně se vyznačují nepatrným počtem dětí proti chudým, z chudých zase lépe postavení mají menší počet dětí, v dělnictvu organisovaní a lépe placení mají vesměs méně četné rodiny, pokles natality zastihl zejména střední vrstvy ve všech zemích postupem doby, jak dosahovaly politických a sociálních práv a tím i lepšího blahobytu atd. I Leroy-Beaulieu a Bertillon ve Francii to částečně také zdůrazňují. Zastánci theorie té užívají různých statistik, zejména známý je pokus dokázati to i dle uložených peněz na knížky, nebo dle počtu služebných v rodině atd.

Theorii tuto velmi ostře potírá Oldenberg a nahrazuje ji theorií svou. Ale vystupuje proti ní i Wolf, Kautsky a j. A vskutku sotva se dá držeti, i když autoři její pravidelně mluví nejen o blahobytu, nýbrž i o »kultuře, ač neobjasní přesně, co pod kulturou si myslí, zdůrazňujíce vedle toho stále blahobyt. Výše majetku sama je jen v řídkých případech příčinou omezení počtu dětí; ve Francii, jak L. B. i Bertillon ukazují, je to časté mezi rolníky proto, aby nemusilo se děliti dědictví (zákony dědické tu vadí). Stejné případy jsou i jinde — ale všeobecně výši majetku a tomu odpovídající způsob života nelze za podstatnou a jedinou příčinu prohlásiti. Hned je patrno, že je zde problém velmi nejasně naznačen, neboť za majetkem, za »kulturou« a blahobytem stojí vždy další příčiny, a to celá řada, a ty dlužno podrobně analysovati. Jestliže mnohé vývody obou autorů dají tušit, že na všecko to myslili nebo ve svá tvrzení aspoň částečně je pod dojmem »kultury« nebo i pojmem »blahobytu« samého zahrnovali, svědčí to jen o tom, jak právě při spletitých problémech sociálních je třeba mluviti jasně a analysovati je až k posledním konsekvencím, nemají-li nastati nedorozumění. Jinak právě celým svým pojetím Brentano hodně se blíží skupině následující, která jen jasněji a synthetičtěji celý problém podává. V celku jeho theorii je totiž možno formulovati takto: »příčinou ubývání natality

je vzrůstající blahobyt a vzrůstající kultura; při tom není rozdílu mezi venkovem a městem a vliv stoupajících příjmů je prostředeční, v tom smyslu totiž, že působí na myšlení a chtění lidí, má vliv racionalisující a hospodářské názory upravující. Každý fakt sociální, který pak zdražuje vydržování rodiny a výchovu dětí, tím více zdůrazňuje tento racionalism; a odtud veliká důležitost hospodářské politiky státu pro otázku populace.« V těchto posledních bodech souhlasí zejména s oběma zastánci této theorie i Koloušek. Klademe Momberta a Brentana do této skupiny proto, že zvlášť M. namnoze příliš jednostranně blahobyt zdůrazňuje a že pak v polemikách ještě více (snad více než bylo správné) ráz výlučnosti a jednostrannosti tohoto názoru byl zdůrazňován. Brentano zvlášť dosti jasně říká často totéž, co zastánci skupiny třetí. Proto také na př. Marcuse často se ho dovolává a Salz téměř s ním souhlasí, ač oba věc formulují poněkud určitěji a jsou si vědomi, co jest třeba chápati pod pojmem »vzrůstající kultura«.

Theorie Oldenbergova, dle kterého je příčinou ubývání natality městské bydlení, městské žití a kultura městská, a tím zároveň i přeměna agrárního státu ve stát industriální, ostře sice vystupuje proti theorii předcházející, zdá se nám však v jistém smyslu příliš povrchní a pravý stav věcí nevystihující proto, že zaměňuje prostě prostředek, jímž příčiny poklesu natality se rychleji šíří, za příčiny ty samy — tedy fakt pomocný a prostředkující za příčinu samu, a chce pak z prostředku toho učiniti jedinou universální příčinu. Oldenberg totiž ukazuje, že všecky ty uváděné příčiny poklesu natality se vlastně dají vyvoditi z té jeho základní příčiny. Demokratism a parvenuovství je sídlem ve městech, poklesem ve všech státech zastiženy jsou především ve městech sídlící stavy střední, u nich jeví se to, co Arsène Dumont[1] první nazval »capillarité sociale«, t. j. snaha každého jedince dostati se do sociální třídy nejblíže vyšší, v míře nejvyšší; úpadek víry, jemuž Ol. s celou řadou jiných autorů přikládá důležitost značnou (kromě uvedených Wolfa a L.-Beaulieua ještě G. V. Mayr, Hindelang, Newsholme a Stewenson, Webb), nejvíce jeví se ve městech; správnost názoru Ol. dokazují prý Židé, jejichž vymírání v Německu je zjevem jistě velmi charakteristickým.[2] Dále i novo-

[1] V knize Dépopulation et Civilisation, 1870.

[2] Na populační stav Židů ukázalo zajímavě v poslední době několik autorů a vymírání jich přičítají brzy úpadku náboženství mezi nimi, brzy městské kultuře, brzy jejich blahobytu. Viz: Felix Theilhaber, Der

malthusianism, jenž je od O. prostě uváděn jako fakt způsobující pokles (bez bližší analyse jeho příčin), především v městech má úžasné rozšíření. Rovněž i pro vyhánění plodu je ve městech prostředí vhodnější. A kdyby se tudíž celá theorie měla úhrnně vyjádřiti, mohlo by se říci, že příčiny hlavní jsou dvě: 1. proniknouti společenské atmosféry sociální kapillaritou, 2. racionalisace života (což vše pak vyvolává novomalthusianism). Obě příčiny jsou massově psychologické a tím i epidemické, a kořen svůj mají v životě městském a státě průmyslovém. Proto nutno potírat vývoj k industrialisaci a urbanisaci dnešního státu. Theorii Brentanovu potírá O. hlavně poukazem, že musí býti fatalisticky pessimistická: čím větší blahobyt, tím menší přírůstek obyvatelstva, až konečně vůbec nebude přírůstku; ale s jeho zničením poklesne a zničí se i blahobyt, a závěr bude: hospodářská zkáza.

Tuto theorii Oldenbergovu přijmouti nelze. Jak bylo řečeno, městskému žití připisuje význam zbytečně veliký a nevidí, že mluví o něčem, co není bezprostřední příčinou, nýbrž jen prostředkem většího a rychlejšího rozšíření se vlastních příčin poklesu. To by mohl někdo hledati příčinu ještě dále a říci, že je vlastně v agglomeraci obyvatelstva vůbec nebo v příčinách vzniku měst. Názor jeho je vyvrácen i tím, že statistiky ukazují, že je sice rozdíl mezi městy a venkovem, ale jen co do stupně. Situace je ve městě i na venkově táž, jen ve městech jeví se dříve a poněkud rychleji než na venkově. To dokazují nejen Brentano, ale i Salz, Marcuse, i Wolf a j. Ostatně věc ta je tak jasná, že není třeba více se o tom šířiti.

Jestliže možno soudit dle zpráv denních listů, souhlasil by aspoň v hlavních rysech s Oldenbergem prof. Bohač,[1] jenž přímo říká, že »novomalthusské hnutí je plodem velkoměstské kultury a onoho nazírání na život, jaké se vyvinulo v ovzduší velikého města, z něhož pak jako z velikého ohniska šíří se dále na všechny strany, u nás tedy z Prahy.« — Snad je to možno dokázat pro Čechy, jistě však ne pro Francii, a zejména ne dnes. Že novomalthusianism vzešel z měst, nikdo pochybovati nebude, právě tak, jako vzešla většina plodů naší kultury z měst. Ale právě proto udávati tuto příčinu a nepověděti docela jasně, čím se vyznamenává »velkoměstská kul-

Untergang der deutschen Juden, München 1912, a R. Wassermann, Zeitschrift für Sozialwissenschaft, 1909.

[1] Viz referát o jeho přednášce v Č. Spol. Národohosp. v »Nár. Listech« z 13. I. 1914.

tura«, znamená mluviti nepřesně a neudávati vlastně příčiny žádné. Statistikou se snad zde dá dokazovati vliv měst, ale statistika na celý sociologický výklad netačí. Ostatně prof. B. hned dodává, že vliv novomalthusianismu byl sesílen poměry hospodářskými, což znamená, že vystihovati uvedenou theorií celý problém buď není možno, anebo činí-li se to, je za tou »velkoměstskou kulturou« skryto tolik různých prvků, že podobné udávání příčin je příliš všeobecné, nejasné, nevýstižné, a dává zbytečně podklad ke sporům. Má-li býti v problému jasno, nelze jej takto formulovati. A to tím spíše, že správně byla vyvrácena prof. Boháčem jiná jednostrannost: theorie o působení poklesu mortality na pokles natality. Theorie ta (Budge na př.) byla by snad pravdivá, kdyby ubývání mortality se jevilo jen mezi kojenci a pak kdyby předcházelo pokles natality. O to právě je spor, a jak vše svědčí, ani jeden, ani druhý fakt není skutečností. V omezené míře však a v jednotlivých případech slabší úmrtnost jistě způsobuje pokles natality. K zástupcům této theorie prof. Kolouška nepočítám, ačkoli některé jeho řádky by k tomu nutily. Omezuje vždycky hned své tvrzení celou řadou příčin dalších a nikdy nemluví tak jednostranně, jako vytýká Wolf zastáncům druhým. V jistém smyslu však vyjádřiti tak poměr natality a mortality je možno: chce-li se zcela schematicky a ne v detailech, tedy nikoli naprosto přesně, ukázati na celkový stav vývoje populace v době poslední. Tu mluví se o kvalitě a kvantitě potomstva, o ekonomii s životy a výslovně se prohlašuje, že dnešní stav je prostě jen assimilace novým poměrům hospodářským, sociálním, kulturním, právě tak jako veliká mortalita je assimilace poměrům jiným, dřívějším. A dovozuje se, že tam, kde jsou celkové poměry takové, že vzniká veliká mortalita, přizpůsobuje se společnost tím, že má i velikou natalitu a naopak; kde se mortalita zmenší, tam se zmenší i natalita. Při tom nemyslí se jen na to, že fakt umenšení mortality sám způsobil pokles natality, nýbrž že pokles úmrtnosti je výrazem změněných poměrů hospodářských, sociálních a kulturních, a že táž změna přivodila i pokles natality. V každém případě je i tato formulka jakéhosi slepého zákona sociálního poněkud nepřesná (naznačuje to takto hlavně Marcuse, Goldscheid, ale i Koloušek i j.) a zase schematisuje příliš; ale úplně odlučovati mortalitu od natality nelze a v podstatě své oba ty jevy co nejúže souvisí s posledními svými příčinami, jež jsou jim oběma společny. Není-li možno odvozovat jeden jev od druhého, nutno vyvozovati oba od příčiny jedné základnější, a proto je mezi

nimi souvislost užší, nežli by se domnívali odpůrci tohoto názoru (i snad prof. Boháč, jak by plynulo z jeho polemiky — rozumím-li mu dobře — proti prof. Kolouškovi).

Tu dotýkáme se názorů skupiny poslední, které, jak bylo řečeno, nebyly pověděny ani uceleně a systematicky, ani jasně a přesně, a nevystupují tudíž jako přesně propracovaná jednotná theorie. Chtěl bych je však z prací autorů jejich vyjmouti a s hlediska sociologického shrnouti v celek. Je zajímavo, že ještě nejjasněji se tu vyjádřili ve svých pracích dva lékaři, Hirsch a Marcuse.

Všichni autoři této skupiny konstatují nejdůležitější příčiny poklesu natality v jednotlivých třídách obyvatelstva souhlasně s autory jinými, konstatují mnohost těch příčin, uznávajíce, že pro každou třídu platí více méně motivy různé; opírají však všecky tyto motivy o úvahy hospodářské. Je možno však jíti ještě dále a všecky tyto společné prvky převésti na poslední momenty psychologické a mravní: na úplnou změnu v nazírání na život v době poslední. Není třeba podotýkati, že tato synthesa zdařiti se může, je jen třeba počínati si opatrně, aby to nebyla nová nejasnost, nepřesnost a schematičnost.

Moderní život demokratický má docela nový ideál životní, kulturní: žíti život plně, krásně, budovati krásný, vysoký, ideální individualism se sociálními povinnostmi slučitelný, kde by se šetřilo individua každého, kde by se šetřilo energií lidskou, kde by se nehromadilo strádání na strádání, bolesti na bolesti. A tudíž massové umírání dětí v Rusku a jinde a massové jich plození, což vše spojeno je vždy s utrpením, je úplně proti duchu ideálů dnešní kultury a dnešní demokratické civilisace. Vše to je proti kultu individua, a to proti kultu individua nejen jako biologického jedince, ale i jako člena společnosti.

A tak omezování natality nemusí býti dle těchto autorů hromadným projevem požitkářství a mravní dekadence určité vrstvy národa, nýbrž projevem nového cenění života a žití vůbec. Zde jsou citové momenty, které rozhodují o existenci budoucích generací, zde jeví se, jak říká také Brentano, jenž sám v tomto smyslu mnoho uvádí, »Verfeinerung der Kindesliebe«, stoupající pocit zodpovědnosti k dětem, jež netázány na svět přijdou; zde však jeví se i protest proti zbytečným strastem a bolestem, jež vyvolává přílišná natalita a s ní souvisící mortalita. A odtud heslo všech těchto autorů: vyvarovati se všemu tomu, co jde proti těmto ideálům naší doby. Ne zbytečný počet nových generací a zbytečné plýtvání energií lidskou.

ale ty generace, jež na svět přijdou, rozhodně zachovat a vychovat je k plnému a jasnému žití šťastného člověka!

A z tohoto mravního názoru plynou nyní všecky úvahy další. Vzniknou nutně jednak vysoké požadavky na život ve všech vrstvách obyvatelstva, jež ideály tyto přijmou, jednak každé další dítě v rodině nejen že uskutečnění ideálů těch ohrozí, ale stane se především hospodářským břemenem a překážkou toho. A tak pro tento nový názor, pro zvětšení potřeb přirozených i kulturních, motivy omezování počtu dětí jeví se všeobecně jako hospodářské; na jejich mravní pozadí se obyčejně nehledí a říká se pak, že příčiny poklesu natality jsou hospodářské. A to platí pro všecky třídy obyvatelstva mimo nejnižší, která nemajíc těchto ideálů, měla vždy vysokou plodnost, a nejvyšší (aristokracie na př.), jež byla vždy determinována jinými momenty a byla vždy málo plodná.

Tak vidíme, že z týchž motivů dnes dělnictvo i buržoasie omezuje šmahem své rodiny. Žena dělnická je zaměstnána dnes tolik, že každé těhotenství znamená pro ni i pro její rodinu strádání, pro dítě samo nebezpečí degenerace — je pak možno se divit, když i dělnici dnes stejně jako vrstvy střední omezují počet dětí, jsouce ideály individualistickými (mám-li už to tak nazvati) zcela proniknuti? Vrstvy střední bez rozdílu podléhají týmž úvahám. Ženy i muži buržoasie a inteligence uvykli jisté řadě potřeb, jež jsou výrazem kulturní jejich výše — větší počet dětí znamená vždy buď na čas nebo na vždy s výše té ustoupiti. A to vše mohlo by se převésti i na rolnictvo, jež bojí se své statky dělit, i na městskou inteligenci — atd. Jednotliví autoři jsou si vědomi, že mnohde jsou to důvody ryze požitkářské a nesociální, zejména tam, kde se jedná o systém jednoho nebo dvou dítek, a především zase v řadách bohatší buržoasie. Ale v řadách dělnictva ospravedlňují to šmahem. V celku však dají se jejich vývody převésti na tuto formuli, ač si jí všichni zcela jasně vědomi nejsou.

Odtud je vysvětlitelno, jak málo přikládají významu theorii Oldenbergově a v čem je jeho chyba: že nevyzdvihl tuto mravní příčinu všeho a zůstával vnějšně jen u prostředí, v němž dosud nejvíce tato mravní příčina vznikala. Odtud i vysvětlitelno, proč tak mnohým se zdá, že to je úpadek náboženství, speciálně katolického, jenž pokles natality způsobil; vždyť katolicism s těmito moderními

ideály demokracie je neslučitelný a jeví se tudíž všude jako mimovolná a nepřímá překážka poklesu, kdežto protestantism je jim bližší a sociální demokracie přímo jejich výrazem. Spojovati to tudíž má jistý smysl. Odtud i vysvětlitelno, že Mombert a Brentano při své jednostrannosti musili pojem blahobytu doplňovat pojmy »kultury«, že Leroy-Beaulieu tolik zlořečí feminismu, osvobozování a chránění dětí od výdělečné práce, demokratismu atd.

Když tento ryze mravní a sociálně psychologický podklad celého tohoto jevu sociálního si uvědomíme, pochopíme, proč ty spory mezi jednotlivými autory vznikaly, neboť v každém jednostranném pojetí problému kus pravdy vždy zachyceno bylo; a pochopíme i tu nejasnost schematických pojetí, odvolávání se na kulturu, racionalism atd.

Z toho ovšem dále plyne, proč mají pravdu všichni ti, kdož zdůrazňují, že další pokles natality způsobují vnější objektivní fakta hospodářského rázu: zdražování potravin, bída bytová, špatná politika obchodní a celní, těžké nepřímé daně, různé překážky sňatkové atd., to všecko přímo zabraňuje uskutečnění výše naznačených přání a ideálů. Je směšné přímo, když L.-Beaulieu dokazuje, že těžké nepřímé daně ve Francii nemohou míti na plodnost vliv, když prý v Belgii daňový systém není o nic lepší; nevidí se zde právě, že tento hospodářský moment začne na plodnost působiti teprve tam, kde ono mravní přesvědčení je už ustáleno, a že tomu není tak právě v Belgii, více než z poloviny klerikální a mravními názory výše naznačenými z veliké části dosud nedotčené. V tomto osvětlení ovšem dostává výklad na př. i »Wohlstandstheorie«, neboť je zjevno, že právě majetek rychle dopomáhá a dopomáhal vždy k získání těchto nových názorů životních. Dostává se dále zejména vysvětlení i feminismu a jeho nepopíratelnému vlivu na pokles natality, pochopujeme i sociální kapillaritu, neboť snaha dostati se do vyšší sociální třídy je jen přímým důsledkem vzrůstající míry potřeb, vzdělání, kultury, a jen docílení vzestupu toho právě znamená, že nové ideály dnešní doby se splňují. Proto je pravdivé i tendenčně reakční tvrzení L.-Beaulieua, že speciální zákonodárství dětské na př. a feminism má tu vinu.

Výrazem těchto všech snah jsou i zjevy, které by se jinak mohly pokládati za nezdravé, nesociální a dekadenční — tedy na př. omezování potomstva u tříd vyšších, vysokých a zámožných, úředníků, vědců, politiků, bankéřů, dále u dnešních bohatých židů. Pokud a v čem jsou nezdravé, uvidíme v článku druhém. Můžeme však říci,

že je to skutečně bída, nebo nedostatek, nebo hrozící strádání v třídách dělnických, jež zabraňuje počtu nových generací, ale tato bída je cítěna právě dnes a působí v uvedeném smyslu jen proto, že nižší vrstvy proniknuty jsou novými ideály. Ale tytéž snahy a ideály ovládají rodiny rolnické, když se bojí dělení statků a eventuálního ochuzení dětí, a rodiny buržoasní, úřednické, když tyto se obávají ztráty klidnějšího života a poklesu do nižší sociální třídy. Stejně tak dnešní i dělnická i buržoasní žena, emancipovaná a v životě sociálním stále větší místo zaujímající, nechce býti výhod dnešních kulturních snah zbavena častým mateřstvím. A že větší počet dětí v rodině jde proti všem těmto snahám, je patrno každému.

Je však také jasno, že týž ideál, totéž cenění života, tytéž úvahy odnášejí se nejen k natalitě, ale i k úmrtnosti. Lidé chtějí žíti silněji a plněji, zbavují se bídy materiální a strádání tělesných, opatřují především choré, sociálně utištěné, prováději dokonalejší sociální hygienu, sociální a hospodářské reformy, což vše prodlužuje život a zachovává při životě nově zrozené, a tudíž je zase výrazem týchž nových sociálních ideálů. A není tedy tak nesprávné, jak už bylo pověděno, uváděti pokles natality a mortality v souvislost, ba naopak odvážil bych se tvrzení, že souvisí daleko více, nežli by někteří soudili (Boháč), a že dokonce zjev, že pokles mortality jeví se později ve statistikách, byl by docela vysvětlitelný, ba, přímo to potvrzoval, vzhledem k tomu, že pokles ten přichází jen o několik málo let za poklesem natality a že přichází právě v době, kdy sociální zákonodárství všeho druhu je v největším vzestupu nebo aspoň může už ukazovat první své účinky. A tedy ne jeden zjev od druhého, nýbrž oba od týchž psychologických, mravních a sociálních příčin je nutno odvozovati.

A tak většina autorů této skupiny (zvláště Marcuse i Goldscheid) je nakloněna celý dnešní populační problém vyjádřiti ve formě zvláštního pevného zákona sociálního: »dnešní stav populační je prostě jev assimilační, a to assimilační dnešní celé společenské a hospodářské struktuře a společenské organisaci. Změní-li se hospodářské a sociální podmínky (to platí především o třídách nižších), změní se i podmínky plodnosti. A právě proto, že je to proces assimilační, neodsuzuje ho žádný z uvedených autorů (leda tu a tam pro třídy nejbohatší). Z těch sociálních a hospodářských poměrů vyrostla nová psycha, a tak celý zjev je zjevem sociálně psychologickým.«

V této formulaci pak celý zjev dostává ráz jakéhosi tajemného sociálního zákona, u některých autorů docela to připomíná formulaci ve smyslu ekonomického materialismu. To je však jen nejasné a nedůsledné promyšlení věci, pokud se jeví tendence formulovati to takto fatalisticky: ano, je to jev sociální, je to změna sociální psychy, má to podklad sociálně hospodářský, a l e k o n e č n ý p o d k l a d v š e h o j e n o v ý k u l t u r n í i d e á l, n o v á p s y c h a j e d i n c o v a, b ě h e m p o s l e d n í h o s t o l e t í v z n i k l á, — j e t o k r á t c e j e v v p o d s t a t ě a v e s v ý c h p o s l e d n í c h p ř í č i n á c h p s y c h o l o g i c k ý a m r a v n í. V tom smyslu dlužno to, co oni tu a tam napovídají, doplniti tak, jak právě výše jsme učinili. A tak také problém by byl přesně sociologicky vyjádřen.

V tom smyslu pak možno mluviti i o theorii Malthusově a o její platnosti dle Wolfa, v tom smyslu nutno užiti i jeho pojmu »vyvinutý«, jak dříve už bylo naznačeno. Malthus má pravdu pro národy a vrstvy »nevyvinuté«, t. j. těmito názory mravními nedotčené, pro ostatní však nikoli. — —

Když tedy konečně příčiny celého našeho jevu nutno hledati ve stavech psychických a v názorech mravních u jednotlivých jedinců nebo tříd, když však tito jedinci nebo třídy samy jsou v sociálním a hospodářském postavení různém — při tom však pro omezování plodnosti mají důvody v podstatě tytéž — t. j. hospodářské s podkladem rázu mravního — plyne z toho, že bude sotva možno stejně buď ospravedlňovati nebo odsuzovati mravně jednotlivce nebo celé třídy, že novomalthusianismu podléhají. Po této stránce probéřeme problém ve stati druhé a také ukážeme, jak u jednotlivých autorů činí se návrhy pro nápravu tohoto sociálního zla — pokud ovšem za zlo to pokládají — a jak návrhy ty odpovídají zcela od nich udávaným příčinám poklesu. Uvidíme zde, jak sociální povinnosti dostávají se do konfliktu s individuálním chápáním blahobytu a jaká je celá mravní stránka problému. Tu zejména bude si třeba všimnouti, co o věci soudí hygienikové, biologové a ethikové vůbec.

E. Beneš.

Moderní školy ve Spojených Státech.

Píše K. Velemínský.

(Dokončení.)

IV. *Škola F. V. Parkera v Chicagu.*

Na pokraji rozlehlého sadu u jezera Michiganského vykouzlila si škola Parkerova kus přírodní samoty prostřed velkoměsta. Dobře se hodí tato zvláštnost k intencím originálního praktika paedagogického, jehož památce škola žije. Bývalý ředitel normální školy chicagské Parker spolu s Deweyem zamýšlel vytvořiti nový typ školy americké, školy, jež by vyrůstala z práce dětí, byla jejich domovem.

Tak vznikla nynější soukromá škola, shromažďující v budově pavillonové na 350 žáků, z toho 95 ve třídách středoškolských.[1] Vyvrcholila americký pojem výchovy volné, individuální a přece směřující k dobrovolné součinnosti žáků. »Život ve společnosti jest ideálem výchovy,« napsal Parker. »Vlastním úkolem škol jest utvářeti povahy, nikoliv dobývati vědomostí,« dodávají stoupenci jeho; »jednotkou jest jednotlivý žák, nikoliv třída.« Radikálně mění ráz školské práce v drobných skupinách žákovských, dělajíce samočinnost mládeže vůdčí zásadou.

Vejdeme-li do třídy, zpozorujeme záhy, že má každá své individuální zvláštnosti, podmíněné zálibami žáků i učitelů. Jedna třída jest naplněna přírodninami, druhá historickými pomůckami, třetí obrazy, čtvrtá zeměpisnými výtvory. Zamilovaný předmět jako by převyšoval vše ostatní a dával zabarvení celoroční činnosti. Učitelky zpravidla specialisují se pro jednotlivé třídy: ta zůstává kolik let v první, ta v druhé, ona v šesté, sedmé třídě. Mezi třídami je pravidelný styk, a to jest nejzajímavější novotou školy Parkerovy. Denně v 11 hodin ozve se budovou piano, za jehož zvuků scházejí se všichni žáci v aule. Tu usedají k dvacetiminutovému shromáždění, aby vyslechli výklady členů jednotlivé třídy a volně účastnili se debatty. Takové shromáždění (assembly) je zvykem na amerických školách, jaksi světskou náhradou za naše bohoslužby školní. Na veřejných školách scházívají se žáci jednou týdně před vyučováním, aby vyslechli

[1] Jednotnost celého ústavu naznačena tím, že středoškolské třídy dostaly název IX.—XII. Jak jsme viděli, jest Američanům samozřejmo, aby obecná a střední škola užívala společných pracoven a p. Na chicagské universitě jsou spojeny dokonce v jedné budově síně školy obecné, střední i vysoké, ničím od sebe neoddělené.

úryvek z bible předčítaný ředitelem, zazpívali písně vlastenecké, duchovní neb jiného obsahu, přednesli báseň, hudební číslo a p. Škola Parkerova však formální toto shromáždění povznesla na vrchol součinnosti žákovské ve škole, na nejlepší výchovnou hodinu dne. Program obstarávají skoro výlučně žáci, zvykajíce si tak mluviti před velikým obecenstvem, debattovati a dotazovati se. Látka vyplývá z učiva bez umělých příprav a divadelního nastudování. Loni na př. vyplnily jednotlivé třídy takto program denních shromáždění: III. a IV. tř. podávala zprávy o domácích zvířatech chovaných v ústavě, X. tř. o jiskrové telegrafii, VI. o válce a míru, t. j. o válečných lodích, jak by bylo možno vynaložených peněz užiti na stavbu silnic a j., VIII. o čtených knihách (s hudební produkcí), podruhé VIII. o Robinsonovi (s promítanými illustracemi dětskými); I. vypravovala pohádky, při čemž učitelka rozhojnila program líčením cesty své na Sicilii, IX. dávala školní hádanky, šarády, X. popsala Parthenon ukazujíc model a plány vypracované v dílně. Několikrát do roka baví se celé shromáždění verši dříve naučenými: učitelka začne úryvkem, žáci pokračují v recitaci básně. Jindy mládež přednese písně, jež byly samotnými žáky komponovány a učitelkou zpěvu upraveny. Některá třída občas vypravuje, jak užila knihovny. Byl jsem přítomen dennímu shromáždění, kde mluvili žáci IV. třídy, podrobně je popíšu. Pohádkový úvod učitelčin a vyvěšené dětské illustrace k pohádkám připravovaly náladu. Po té hoch přednesl seznam knih jím přečtených, jiný vysvětloval příručku The book of knowledge (Kniha vědomostí) dotazuje se, co kdo z ní četl, děvče ukazovalo rejstřík díla, jiný žák vyprávěl obsah přečtené knihy. Následovaly dramatické scény krátké: pět hochů ozbrojených tomahawkem, lukem, meči zápasilo prudce, vystřídal je chlapec sestřelující (na oko) jinému lukem jablko. Všechno ohlasy nejmilejší četby. Děvče vykládalo pak vyvěšené obrázky, další dvě dramatisovala výjev — ostatní přítomní hádali, odkud je příběh vzat. Tak vystřídalo se na jevišti asi 15 žáků, hoši i děvčata nahodile se střídajíce.

Jindy byl jsem přítomen shromážděním s vážnějším programem. Tak žáci VII. třídy vyprávěli, čemu se naučili o sibiřské dráze a jaké si udělali grafické pomůcky. Skupina řečníků seděla po straně sálu a každý klidně vystupoval na řečniště, jak látka vyžadovala. Dvě děvčata uvedla několik zpráv o poměrech sibiřských, hoch popisoval stavbu dráhy, děvče mluvilo o velikých vzdálenostech a potřebě stavby, při čemž ukazovalo na nakreslené mapě připravené poměr vzdáleností evropských a sibiřských, jiné děvče vyprávělo

o stavbách a obydlích v Sibiři, hoch o jezeru Bajkalském maje po ruce grafické přirovnání hloubky jezera Michiganského a Bajkalského. Další referent měl povědĕti o vlakových třídách a jejich cenách, děvče o vládě v Rusku a osídlování Sibiře, hoch o poměrech dopravních před stavbou a o nákladu stavby. Všechny tyto zprávičky byly stručné a neučené, jak je patrně získali řečníci z vlastní četby a z vyučování. Že nebylo při nich ničeho umělého a mrtvě nacvičeného, o tom svědčila obratnost mladých řečníků, když jim z obecenstva, žáky a učiteli, bylo dáno asi deset dotazů. Sám jsem na vyzvání ze sálu přispěl také maličkostí, ukazuje ruské písmo na tabuli. Když jsem po shromáždění vešel do VII. třídy, byl jsem zasypán dotazy o Rusech, o slovanských jazycích a p. Celou hodinu vyprávěl jsem nebo psal ruská, česká a chorvatská slova na tabuli. Tak využívá tato mladistvá škola každé vhodné nálady a zálib žáků. Sotva jest jiný ústav, který by se tak vyhýbal ztrnulé pravidelnosti a tolik stíral obvyklý ráz úřední. Tu jest místo pro poučení, ale také pro zábavu.

Vskutku dětsky nádherně vyzdobili si žáci populární svátek valentinský (14. února), podobný našemu Mikuláši. Aula přízemní pestřila se vyrobenými ozdobami z papíru. Děvčata dostávala papírové čelenky s červenými květinami, menší červené třepení na krk, hoši červené pasy přes ramena, starší bílé pásky s červenou ozdobou na rukávy a srdíčka do ruky. Několik »rytířů« honosilo se vysokými mitrami se srdíčkem po straně, jiní červenými čapkami skotskými. Když se tak hoši a děvčata navzájem uctili (dívky rozdávaly mimo to vhodné kresby školní), nastal rej. Malí hoši hnali velké na červené uzdě papírové, při pianě vešly do tanečního kola nerovné páry velkých i malých dívek, hoši vyzvali k tanci své učitelky a aula změnila se v taneční sál. Současně tancovaly drobné děti v síni mateřské školy bavíce se nerovnými páry svými, sedajíce v tanci o závod na židle, přijímajíce cukrovinky staršími žáky udělané a p. Při slavnosti bylo možno pozorovati pěkný poměr obou pohlaví společně vychovávaných, neoddělovaných, stále se přirozeně stýkajících; půvab této mladé vzájemnosti můžeme Američanům záviděti.

Domácí ráz školy Parkerovy zvyšují ještě jiná příjemná zaměstnání, na dvoře a na hřišti. V budově samé jsou chovány hrdličky, rybky, mloci, kultury rostlinné, na dvoře druží se k dětem jejich domácí zvířata, jež určité skupiny žáků opatrují, jim dělají chlévy a p. Tak IV. třída má na starosti úhledný domek s jehňaty a kozičkou, II. pečuje o slepice a králíky, starší o dva úly. Malí stavějí

z cihel místnost, kde by v přírodě tančili, velcí dodělávají pěknou besídku opatřenou nábytkem — všecko vyrobeno žáky ve školní dílně. Každá skupina podle věku zkouší tu své síly na stavbách z písku, hlíny, dřeva a kamene. Školní zahrada má pro každou třídu vlastní oddělení, aby v ní bez cizí pomoci všecko obdělali, vypěstili květiny i zeleninu pro kuchyně.

Rodinný život naplňuje v poledne prostrannou jídelnu v dřevěném baráku při hlavní budově. Za levný poplatek dostávají tu všichni učitelé i žáci lehká jídla, oběd o 2—3 chodech. Někteří učitelé sedí u žákovských stolů vesele přizvukujíce sborovým zpěvům. Žáci pomáhají při obsluze a udržují potřebný pořádek.

Učitelé ideální školy této vykupují zvýšenou svobodu žáků a individualisaci vyučování zvýšenou přípravou. Jsou oddáni ústavu úplně, trávíce v něm 8 i více hodin denně, konajíce týdně zevrubné porady o další práci a spokojujíce se až asketickou prostotou vlastního života.[1] Ředitelka sl. Flora Cooková nabádá ostatní spolupracovníky svým příkladem, aby shledávali stále novou látku pro žactvo, vymýšleli originální methody, láskou udržovali kázeň a p. Trestů škola vlastně ani nezná, hledá mírnou nápravu pomocí rodičů; působivým prostředkem kázeňským bývá, že vinník napíše svůj poklesek na listinu archivu školního. Americké školy kázeňských řádů a donucovacích pravidel v našem smyslu nemají. Vychovávajíce k samostatnosti a občanské sebeúctě apelují na soudnost žáků, zabavují je zajímavou, užitečnou prací; dávají jim do rukou nejširší samosprávu, větším dozor nad menšími, a zajišťují tím kázeň dobrovolnou, přirozenou. Ve škole Parkerově učitelky se třídou jednají jako s malou republikou, dávají celku rozhodovati, co budou i nebudou dělati. Tak nepozorovaně škola stává se majetkem dětí, děti v ní mají ústavní právo rozhodovací — tu v Parkerově škole vyrůstá útvar, o jakém v dalekém Rusku snil Tolstoj nebo v přítomné době Ventcel.[2] Charakteristická jest zmínka ředitelky školy, že přese všechen veřejný zájem o zvláštnosti ústavu nikdo tak dlouho při vyučování nehospitoval, jako Rus Zelenko.

Učitelský sbor vypracoval sice všeobecné osnovy vyučovací, každý rok však vnitřní práce se mění podle individualit žákovských ve třídě i schopností učitelů. Žáci nejsou pro školu, nýbrž škola pro žáky. Učitelé ve volných hodinách navzájem se navštěvují, aby ne-

[1] Dvě učitelky postavily si vlastnoručně obytný dům ze dřeva.

[2] Viz můj článek Ruská škola budoucnosti v Pedagogických Rozhledech 1910. Ventcel patrně řídil se příkladem školy Parkerovy.

ztratili souvislosti s třídami jinými. Také rodiče bývají zhusta přítomni vyučování a přihlížejí, jak je v místnostech stále rušno, jak volná kázeň — děti mohou přecházeti, zasahovati do vyučování a p. — přirozeně jest regulována příjemným a zajímavým zaměstnáním. Ač škola Parkerova sleduje podobné cíle, jako ústavy dříve jmenované, hledá své vlastní cesty. Zmínili jsme se o jednotlivých místnostech třídních, individuálně upravených. Pozbývají rázu šerých učeben jsouce, jako obytné místnosti, naplněny vším možným, co oživujícího snesli učitelé a žáci. Zvláště originální jest úprava místnosti V. třídy. Tu zmizely i pohodlné lavice s točitými sedadly — pěkná místnost jest opatřena pouhými stoly a židlemi, největší stůl okrouhlý sdílejí žáci s učitelem. Správce této třídy dr. Lukens z lásky k dětem zřekl se výhodnějšího postavení a společně s nimi dal své třídě ráz zeměpisné a dějepisné posluchárny. Podlaha je kryta linoleovým kobercem, proměněným v obrovskou mapu Spojených Států: větší nebo menší hlavičky mosazných cvočků vyznačují města, barevné křivky řeky a hory, na nichž kovovými hvězdičkami poznamenány vrcholy. Stěny jsou pokryty obrazy měst, pod stropem pak táhne se kolem místnosti čára, na níž do úseku příslušného století jsou vepsány nejdůležitější události historické. Plastická zeměkoule ručně udělaná ze sádry doplňuje bohaté zařízení. Také elegantní síň pro výcvik studujících v řečnické a dramatické výmluvnosti zasluhuje zmínky: žáci sedí tu volně v polokruhu na židlích kolem svého učitele. Divadelní představení jsou ve škole velmi oblíbena a často se opakují. V budově není zapomenuto ani na temnou komoru, již mladí fotografové hojně užívají. V dílnách je viděti hochy a dívky svorně vedle sebe pracovati ve dřevě, kovu a p. Aula je současně tělocvičnou, z níž ozývá se co chvíli netlumené veselí; první čtyři léta cvičí obě pohlaví společně. Přírodovědecké a technologické sbírky jsou uloženy na rozšířené chodbě, takže k nim žáci mají stále přístup. Stejně prakticky jest upravena veliká knihovna, doplněná obrazy praktických povolání na stěnách, sbírkou přeslic a stavů, jakož i zvláštní místností pro opozdilé žáky, s nimiž ve volných hodinách a v sobotu docvičuje učivo výpomocná učitelka. Knihovna je přístupna také dětem ze sousedství. Pěkná tiskárna stala se oblíbeným místem dorůstajícím žákům, kteří za pomoci dobrého mistra sázejí tu svůj týdenník a obměsíčník, dětské čítanky a p. Tiskařské umění nejvíce rozkvetlo v VII. a VIII. třídě, kde každý žák napsal, illustroval, vytiskl a vázal svou vlastní knihu. Poněvadž to byl úkol zdlouhavý, raději přikročila sedmá třída k společné práci: hotové svazky

vypravující a illustrující pověst o Sigurdovi, jakož i příběh sv. Františka z Assisi náleží k nejpůvabnějším a nejvkusnějším výtvorům školským. Vedle toho žáci pokoušejí se o několikabarevný tisk vlastních výtvorů; oblíbeno jest natisknouti blahopřejné lístky s jednotnou výzdobou lineární, již individuálně každý ručně koloruje. Dívky nejlepší illustrace, na př. k severským pověstem, reprodukovaly ještě také na velikých výšivkách hedvábím. Čistě americký je celý obchod žáků s vlastními výrobky tiskařskými v rodinách: škola tím nejen kryje výdaje na tiskárnu, nýbrž má ještě malý zisk.

Ze školy Parkerovy jsou vyloučeny čítanky v našem smyslu. Žáci si je však sestavují sami a školní tiskárna je rozmnožuje pro budoucí třídy. Obsah těchto lístkových čítanek je svěží a rozmanitý, je v nich vybráno, co z různých předmětů děti nejvíce zajímalo. Třetí třída sdružila se na sepsání dílek o minulosti Chicaga a o vývoji dopravnictví; obě knížečky jsou illustrovány fotografickými snímky nebo uměleckými obrazy. Tyto novinky americké jsou v Praze vyloženy k nahlédnutí.

Samostatný výcvik jazykový je posilován také literárními kroužky žákovskými. Byl jsem přítomen zasedání kroužku V. třídy. Malá předsedkyně a jednatelka odpovídaly na dotazy spolužáků, načež přikročily k programu: byly čteny básně, k nim pojil se ústní výklad přítomných, debatta a kritika učitelova. Že časný cvik v debattování posiluje výmluvnost žáků, toho doklad poznal jsem v téže třídě při dějepise. Často souvislý výklad je nahrazen živou diskussí; žáci dotazují se i vyvolaného druha, takže vlastně zkoušející učitel ustupuje do pozadí. Oblíbenou zábavou je také, dávají-li si žáci navzájem početní úkoly nebo vybízejí k příležitostnému veršování.

Cizím jazykům učí se žáci od první třídy. To je zjev v amerických školách vzácný; vysvětluje se polohou ústavu v bohaté čtvrti, kde bydlí zvláště mnoho Němců. Děti učící se německy nebo francouzsky jsou rozděleny do skupin podle toho, mluví-li doma cizím jazykem vyučovaným čili nic. Na škole děje se originální pokus dáti výcviku cizojazyčnému nový podklad: tak v prvních třídách vychází z hovorů o cizí zemi, jejích městech, francouzských objevitelích a německých průkopnících v Americe, v nejvyšších třídách školy obecné je základ po výtce historický a ovšem literární, při čemž dramatisování četby má důležité místo. Ve střední škole pak vedle obvyklých výborů z literatury není zapomínáno na poutavou četbu přírodovědeckou. S latinou v nejvyšších třídách byly dělány zajímavé pokusy: v IX. třídě učili se studující dějepisu z latinských článků, jež jim vypracovali žáci X. třídy.

Výcvik početní vědomě jest podporován praktickým zaměstnáním při zeměpise, dějepise, přírodních vědách a ručních pracích, kde žáci stále měří (v zahradě, dílně, na stavbách), srovnávají a posuzují jednotlivé věci. Škola Parkerova přejímá a rozhojňuje také oblíbené hry početní, v amerických školách zdomácnělé. K nejzajímavějším náleží bankéřství (spořitelna) v VII. třídě. Správci banky jsou čtyři nejlepší žáci ve třídě, ostatní mají své spořitelní knížky, do nichž jsou zapisovány úroky, i cheky a směnky, papírové peníze — všechno zhotoveno ve školní tiskárně. V VIII. třídě pak vypočítávají daně a poznávají veřejné dluhopisy, stupnice nově zavedené pošty balíkové; po způsobu americkém třída si dopisem vyžádala pomůcky přímo u vlády washingtonské. Podobně ve IV. třídě opatřili si žáci k zeměpisu železniční mapy, jež studují na základě zpráv zcestovalých spolužáků, odměřujíce vzdálenosti, nebo illustrují fiktivní cestu snesenými pohlednicemi a výstřižky.

Co do učebné látky vůbec škola Parkerova v nejednom směru je předchůdkyní školy Speyerovy, leda že praktické předměty nevystupují tak ostře do popředí. Chicagský ústav v těsnou souvislost s přírodními vědami uvádí zahradničení žáků a vaření. Středoškolské oddělení na škole Parkerově nemá již tolik novot, jako oddělení obecné.

Možno říci, že škola Parkerova jest nejrázovitějším americkým experimentem školským, nejsvobodnějším toho času řešením problemu školy činné. Dopřávajíc žákům i učitelům co možná široké volnosti, nezapomíná ani práv rodičů. Několikrát do roku radí se rodiče s učiteli každé třídy o možném zlepšení, o novotách a p.

V. *Veřejné školy v Gary.*

V předchozích kapitolách všímali jsme si škol výjimečných, založených z prostředků soukromých na uskutečnění jistých novot vychovatelských. Obraz amerikanismu paedagogického nebyl by úplný, kdybychom neuvedli aspoň jednoho pokusu dáti nový směr veřejným školám celé obce.

Město Gary u Chicaga (ve státě Indiana) poskytuje typický příklad takového novotářství. Osada vznikla uměle, teprve před 7 lety z vůle ocelářského trustu, který tu vybudoval veliké závody své a dal obci jméno svého (žijícího) presidenta. Obyvatelstvo skládá se z více než 30 národností přistěhovaleckých, mezi nimiž jsou zastoupeni slušným počtem Slováci, Poláci, Maďaři, Rusové i Češi; počet obyvatelů blíží se 30.000. Jako město bylo zakládáno

s plánem předem vypracovaným, tak vznikly v přistěhovalecké obci průmyslové i školy s určitou tendencí. Tvůrcem jejich jest vrchní ředitel školní (superintendent) Wirt, muž, jenž byl jako stvořen pro industriální prostředí — je ne nepodoben důmyslnému inženýru, řediteli velkopodniku. Zanesl hospodářské tendence a formy do škol s tou prosaickou samozřejmostí, která vyznačuje Američany. Školní budovy pak v nově vyrůstajícím městě vědomě učinil kulturním a společenským střediskem všeho obyvatelstva. Od rána do 5 hodin odpůldne jsou ve školním roce otevřeny žactvu, po všech 12 měsíců nepřetržitě obecenstvu do 10 hodin večer. Hřiště, tělocvičny, plovárny a sprchy, shromažďovací sály s jevištěm, knihovny, laboratoře, dílny i třídní místnosti jsou do noci plny. Školní paláce by dělaly čest světovému městu; stavba typické budovy pro 1000 žáků stála 200.000 dollarů, 30.000 dollarů dáno na zařízení, 10.000 na hřiště a pozemky. Není hned tak města, kde by zařízení školy pamatovalo na vymoženosti sebe nákladnější, zvláště strojové.

Město opatřilo v okolí školní statek, kam na jaře se uchylují milovníci zemědělství, zvláště děti opuštěné a zanedbané. Ředitelna superintendentova je veliká kancelář, tu po celý den píše na stroji a dělá účty asi 10—15 žáků. Co může býti svěřeno žákům, to přechází do jejich rukou, aby nabyli praktického výcviku v účetnictví, topičství, tiskařství, kuchařství a chlapeckých pracích ručních. Wirt uskutečňuje vůdčí myšlenku svou, že přistěhovalecká mládež musí býti všemi prostředky vábena do školy a dávána jí možnost voliti hned na obecné škole předměty jako přípravu pro životní povolání.

Aby v obci rychle rostoucí nenastal nedostatek místností školních, Wirt zavedl soustavu t. zv. rotačních skupin po 40 žácích. Šest denních hodin vyučovacích rozčlenil na čtyři oddíly po 90 minutách. Zatím co polovina žáků je v předmětech theoretických, angličině, dějepise, zeměpise a počtech, druhá cvičí se v předmětech praktických: ručních pracích, přírodních vědách, kreslení, hudbě, tělocviku. Do místností vyprázdněných nastupuje hned žákovská skupina jiná. Toto střídání je v Gary přímo virtuosně provedeno, takže kapitál investovaný v laboratořích a dílnách neleží nikdy ladem. Učitelé třídní učí jen theoretickým předmětům, tedy 3 a 3 hodiny denně ve dvou třídách; jeden bere si obyčejně v obou třídách všechny jazykové hodiny, druhý početní, zeměpisné a dějepisné. Pro každý praktický předmět má škola odborného učitele s dobrým výcvikem. Aby se děti dělnických rodičů netoulaly, školní budova, hřiště, dílny a p. zůstávají jim otevřeny po vyučování a také v so-

botu jsou přístupny. Podle nadání a sklonů svých žáci mohou část hodin praktických nahrazovati theoretickými nebo naopak; když na př. opozdil se žák skupiny A v angličině, může část hodin věnovaných ručním pracím ztráviti při angličině parallelní skupiny B a p.

Studentky středoškolské mohou si mimo kuchařství a šití voliti odborné předměty: těsnopis, psaní na stroji, účetnictví, tiskařství. Pro hochy jsou zavedeny ve 3. a 4. ročníku střední školy pravidelné kursy řemeslné pro truhlářství, tiskařství, natěračství; vyučují skuteční mistři řemeslničtí a hoši stávají se jejich učni. Mimo to škola poskytuje výcvik v elektromechanice a chemii. Ředitelství škol přímo stará se absolventům o místa.

Vyučování je zařízeno tak, aby žáci dělali co možná jen věci užitečné. Děvčata v kuchyni vaří pro ty, kdo si chtějí oběd koupiti, studující oddělení obchodního mají na starosti všechny účty i školní banku (spořitelnu), střídavě úřadujíce. Skladiště dřeva, kovu a jiných pomůcek školních je v rukou žáků nejvyšších tříd, učitelé jen revidují zásoby a účty. V topírně a elektrárně školní mohou konati službu hoši zajímající se o věc. Ručním pracím je věnováno celkem 90 minut denně, výběr zaměstnání je však ponechán žákům. Zde v truhlárně dělají na př. všechno zařízení pro novou školní budovu, natěrači barví tabule, nábytek, tiskaři obstarávají všechny potřebné tiskopisy, brožují a vážou knihy a p.

Jiná originální myšlenka jest, že laboratoří stejných užívají malí i velcí. Dveře laboratoří mají úmyslně skleněné tabule, aby začátečníci mimojdoucí viděli pilnou práci a zatoužili po ní. Škola zavádí t. zv. učňovský poměr: žáci páté třídy obecné chodí do stejné botanické a fysikální laboratoře, jako studující; jsou-li s nimi pohromadě, obstarávají studujícím snazší práce při pokusech, zapisují jim výsledky a p. Stejně scházejí se mladší studující se staršími v chemické laboratoři. Wirt nazývá tuto novotu výchovou podvědomou, výchovou okolím. Užívá jí také u žáků odjinud přišlých. Zatím co domácí hoši plovou ve školním basinu, nováček přihlíží tak dlouho, až se odváží plovati sám, bez učitele.

Školy garské pečují o přirozenou souvislost mezi jednotlivými předměty, učitelé se v tom směru stále dorozumívají, aby bylo využito okamžitého zájmu žáků. Tak na př. hoši zaměstnaní v topírně zkoumají současně kvalitu uhlí v chemické laboratoři a revidují tak ceny dodavatelovy, stejně jako ti, kdo pomáhají při stavbě strojovny, zjišťují jakost cementu a p. Žákyně VII. a IX. třídy učí se současně botanice, fysice a šití, při šití pak je řeč také o venti-

laci, vytápění a installaci bytu; žákyně VI., VIII. a X. třídy spojují zoologii, fysiologii, chemii a kuchařství. Učitel fysiologie vykládá o zdravotnictví, učitel tělocviku vyvozuje hned praktické důsledky pro školu i domov. Mathematik hledí si výpočtů potřebných pro nějaký konkretní účel, dílnu, stavbu a p.; u menších žáků jsou na prospěch také početní hry napodobující hru v kuželky nebo kulečník a j. Pravopisný výcvik podporuje korrektorská činnost v tiskárně nebo v chemické laboratoři vypsání postupu práce, který »učňům« svým diktují studující.

Originální je také známkování. Při dovolené rozmanitosti učebné látky jednotlivých žáků není měřítkem jejich vyspělosti jen počet odposlouchaných hodin, nýbrž i úspěšná práce; hodnota práce vyznačena jest po všeobecném způsobu americkém známkami procentními. V Gary je na př. předpis, že práce v dílnách za rok musí vydati 7200 minut s úspěchem aspoň 75%, t. j. dobrým. Ježto hochům jest ponecháno rozděliti si ten čas do různých dílen, dostávají, jako v továrnách dělníci, účetní stvrzenky za odpracované hodiny; kontrolu těchto složitých účtů provádí bankovní oddělení, jež na konto mladých pracovníků připisuje fiktivní mzdu.

Organisačně tedy školy v Gary jsou americkou zvláštností; mají hostů tolik, že z nejvyšší třídy je denně ustanoven žák konající »službu«, který cizince provádí. Otázka jest ovšem, zda novoty Wirtovy jsou stejně paedagogicky působivé, jako prakticky cenné. V tom směru však Američané měří jinak, než my.

Bylo by užitečno přirovnati se soustavou garskou novoty prováděné v jiných moderních školách městských, na př. v sousedství Harvardské university, v Newtonu a Brooklynu u Bostonu. To vybočovalo by však již z rámce tohoto článku, ústavy ty nutno probrati v jiné souvislosti. Možno všeobecně říci, že vyučovací formy na americkém východě jsou evropským bližší, školská práce podrobnější, methody ustálenější, intensivnější. Střed a západ Spojených Států jest »američtější«, tam školy přizpůsobují se více praktické potřebě a vyznačují se překvapující originalitou organisační.

*

Jisto jest, že za oceánem nedebattovali mnoho o nové škole činné, rychle ji však uskutečňují v rozmanité podobě. Evropa, vynikající theoretickou převahou svojí, zužitkuje svým způsobem praktické zkušenosti americké. Německý pozorovatel napsal správně o školách Spoj. Států, že pro nás cennější je znáti tendence jejich, než podrobnosti denní práce výchovné. Nejvýznačnější tendencí

americkou je snaha sblížiti školu s denním životem, inspirovati se dneškem, snaha uplatňovaná daleko směleji, než bychom v Evropě dovedli. Upřílišený utilitarismus americký naráží ovšem na odpor i u těch z nás, kdo nelpí na tradicích; zdravý realismus však je s to, aby pomáhal konečně modernisovati výchovu evropskou. Ruční práce a zkusná činnost v laboratořích vyvinula se ve Spojených Státech neobyčejně. Školy šťastně unikly tísnivé passivitě žákovské a byly oživeny radostným ruchem mladých pracovníků. To jest předností amerických škol a zárukou zdravého vývoje, který nebude vážně ohrožen ani methodickými výstřelky novotářů. Moderní paedagogice americké nejde již o starou názornost vyučování, nýbrž o konkretisaci vší práce školské: mládež má zacházeti s předměty, poznati je vlastní činností. Moderní paedagogika americká zdůrazňuje ve výchově prvek sociální, aby zmizela — při vší úctě k individualitě — dřívější isolace žáků konkurentů a nastoupila družná činnost všech pro všechny na základě dobrovolné dělby práce; na povahu žáků má tato novota výchovný účinek dalekosáhlý. Sdružování a sbližování mládeže prací ve Spojených Státech přijímá na se rozmanité podoby. Z nejcennějších útvarů jsou shromáždění školní, jak je povznesla reforma Parkerova. Denně poskytují si žáci navzájem možnost nahlédnouti do práce jednotlivých tříd: starším shromáždění oživuje a doplňuje vzpomínky na minulá léta, mladším odhaluje lákavou perspektivu do budoucnosti, budí chut a zájem pro další práci.

V moderních školách amerických mizí nejen isolace žáků, nýbrž také isolace jednotlivých předmětů. Reformátoři usilují o to, aby spojitost mezi různorodým učivem se utužovala, vystupovala do popředí. Zvláště v elementárních třídách objevují šťastně jednotící myšlenky (člověk přírodní, lovec, pastvec a p.), které mládeži vyučování přibližují a zpříjemňují. Tu jest i na místě americké plýtvání detailem, které ovšem na střední škole mělo by býti nahrazeno systematičtějším postupem. Vzpomeňme posléze svobody mládeže a její samosprávy, která spolu s užitečnou prací dílenskou blahodárně působí na vývoj povahy, přímosti, samostatnosti a vynalézavosti.

Evropské a americké školy nejsou útvary souměřitelné, protože vyrostly v poměrech příliš různých. Přes to můžeme je charakterisovati aspoň výsledky naší a americké výchovy: my mnoho víme, Američané mnoho dovedou. A že je nám tolik třeba zvýšené aktivity, musíme se od Američanů učiti.

Pokus Fričův o návrat do vlasti roku 1871.

Úryvek z díla o J. V. Fričovi.

Podává Dr. H. Traub.

(Dokončení.)

23. Jan Stan. Skrejšovský telegrafuje J. V. Fričovi do Berlína.

27./9. 1871.

Herrn Frič, Berlin, Waterloo-Ufer 9.

Höre, dass Brief nicht erhalten. Rate, ohne Umstände kommen, Sachlage günstig.

Jánoš.[1]

24. J. V. Frič místodržiteli Bohuslavu Chotkovi v Praze.

19./10. 1871.[2]

Seiner Excellenz dem Hochgeborenen Herrn Herrn Bohuslav Grafen von Chotek, Sr. kais. und königl. Majestät geheimen Rat und Statthalter des Königreiches Böhmen etc. etc. etc.: Josef Fritsch, Journalist, zuletzt in Berlin, wohnhaft in Prag NC. 736-II., unterbreitet sein, ehrfurchtsvolles Gesuch um Zurücknahme der ihm erteilten Auswanderungsbewilligung und Rückgabe der österreichischen Staatsbürgerschaft.

Euere Excellenz!

Im August dieses Jahres waren es eben dreizehn Jahre, wo ich als Teilhaber der Fabrik unter der Firma Karl Fritsch & Comp., ohne

[1] Podpis Skrejšovského.

[2] Žádost tato není sice datována, ale z vyřízení, které následuje, vysvítá, že pochází ze dne 19. října 1871. Frič, uposlechnuv vyzvání Skrejšovského, přijel na zapřenou do Prahy 10. října, kdež pobyl 5 neděl. Prahu opustil 15. listopadu, jak vysvítá z vlastního dopisu bratru Vojtěchovi ze dne 26. prosince 1871 (srov. níže). Sotva že se objevil v Praze, byl zatčen, ale za krátko propuštěn na rozhodnutí zem. soudu z 12. října 1871, jímž byl také odvolán zatykač vydaný na Friče dne 4. ledna 1867 pro zločin velezrady, zaviněný domnělým vydáním brožury »Pláč koruny České«.

daß mir eine Schuld vorgehalten, destoweniger erwiesen worden wäre, plötzlich meiner Familie entrißen und nach Deés in Siebenbürgen, aller Subsistenzmittel baar, konfiniert wurde. In dieser schrecklichen Lage mußte ich zu dem verzweifelten Schritte meine Zuflucht nehmen, einen Paß nach Amerika zu erbitten, ohne daß mir dabei klar gemacht wurde, daß ich hiemit auf meine österr. Staatsbürgerschaft zu verzichten habe. Indem ich aber zugleich um eine Audienz bei dem damaligen Polizeiminister Sr. Exc. von Kempen gebeten, erhoffte ich, denselben für eine Aufhebung meiner unfreiwilligen Verbannung zu bestimmen. Derselbe gab dem in tiefster Ehrfurcht Unterzeichneten auch die Versicherung, daß ich mein Exil nur als eine Art von Purgatorium anzusehen habe, und gab mir Hoffnung auf baldige Rückkehr, sobald sich die politischen Gewitterwolken, welche beim Ausbruch des italienischen Krieges den Horizont dazumal bedrohten, verzogen haben werden. Nur deshalb gab ich meinen Plan, nach Amerika auszuwandern, auf und bemühte mich seit dieser Zeit fünfmal um die Erlaubnis, in meine Vaterstadt zurückkehren zu dürfen. Stets abschlägig beschieden, oder auf eine ungewisse Zukunft hingewiesen, folgte ich endlich diesmal dem Rate meiner Verwandten und Freunde, um diese meine Angelegenheit persönlich zu betreiben.

Bin mir keiner so großen[1] Schuld gegen den Kaiserstaat bewußt, daß ich der Einzige immerdar von jeder Gnade ausgeschlossen bleiben sollte. Durch die Zurücknahme meiner Auswanderungsbewilligung und die Wiederaufnahme in den österreichischen Staatsverband[2] dürfte mir die einzige Möglichkeit werden, die Zukunft meiner Familie zu sichern, auch meine eigene Existenz in die erwünschten legalen Geleise zu bringen. Ich schmeichle mir daher mit der Hoffnung, daß ich in Anbetracht meiner so zahlreichen und jahrelangen Leiden im Exil endlich würdig befunden werde, meiner Familie, meinem Vaterlande und dem Staate, aus dessen Verbande ich nur freiwillig vor so vielen Jahren entlassen worden, endlich restituiert zu werden.

Indem ich diese Bitte nach persönlicher Aufwartung stelle, gebe ich mich dem Schutze, mithin auch der Gewalt[3]

[1] Tato poslední dvě slova: »so großen« jsou lehce přetržena tužkou. V čistopise jich není.

[2] Slova »Wiederaufnahme in den österr. Staatsverband« jsou podtržena tužkou a nad nimi poznamenáno rovněž tužkou: »Zurückgabe der angeborenen österr. Staatsbürgerschaft.«

[3] Tužkou je toto slovo přetrženo a nahrazeno slovem »Macht«.

der inländischen Gesetze anheim, liefere somit auch die nötige Garantie, daß mir nichts ferner liegt, als die Absicht, mich der Verantwortlichkeit für meine zukünftigen Schritte und Absichten zu entziehen.

Geruhen somit Euer Excellenz auf meine so tief gefühlte Vorstellung und so hoffnungsvoll gestellte Bitte einen gnädigen, mich endlich aller Bangnis um meine Zukunft erlösenden Bescheid zu geben und sich immerdar meiner unverbrüchlichen Dankbarkeit vergewißert zu halten, mit welcher ich mich in tiefster Ehrfurcht und Ergebenheit zeichne Euerer Exzellenz gehorsamster Diener

Prag, am 19. Oktober 1871. Josef V. Frič.

25. Fr. Schramm[1] J. V. Fričovi do Prahy.

V Berlíně, 20. října 1871.

Milý příteli!

Velmi jsem se tomu podivil, když jsem asi 12. t. m. obdržel od Vás psaní a sice z P r a h y.[2] Já mnil Vás bůhví kde jinde. Jak se Vám vede? Kdy přijedete? Doufám, že snad brzo. Věřte mi, že Vás velmi pohřešuji, an nemám, jak víte, z Čechů více s kým co mluvit. Ze zoufalství byl jsem předešle »u Vlčků« a trefil jsem se tam s Janko a ten byl tak laskav, že mi sdělil Vaši adressu a mi zároveň řekl, že koncem toho měsíce přijedete ... Buďte zdráv a udělejte dobrej ausgleich.

26. Vojtěch Frič J. V. Fričovi do Berlína.

V Praze, dne 21. listopadu 1871.

Drahý bratře!

V největším spěchu dávám Ti následující zprávy: U trestního soudu to dobře dopadlo, v š e c k o t r e s t n í j e d n á n í j e p r o t i T o b ě z a s t a v e n o, napsal jsem žádost jménem Tvým, by mi to bylo dáno písemně. Avšak s druhé strany špatně to dopadlo. Neztrácej mysli a prosím Tě, zachovej se teď podle naší rady ú p l n ě,[3] sic to bude vše skaženo. Obdržíš totiž od Pražské policie svou žádost o reintegrování občanství nazpět s tím podotknutím, by si se do vlasti nenavracel. Když jsem to slyšel, šel jsem s otcem ihned k V[ocilkovi], a tam jsme se uradili. Rozkaz náš zní: Zůstaň v Berlíně, dokud

[1] MUDr. Fr. Schramm byl českým lékařem vojenským, patrně dobrovolníkem, v Berlíně, účastniv se, jak dokazuje korrespondence jeho s J. V. Fričem, válečného tažení německo-francouzského v l. 1870—1871.

[2] Podtrženo.

[3] Podtrženo v originále.

neobdržíš ode mne aviso. Jak obdržíš od policie tu listinu, přečti ji, opiš si ji a originál nám ihned[1] pošli. Všichni jsme litovali, že tu teď nejsi, bylo by se vše a rychleji zařídit mohlo. Prosím, by si neztrácel důvěry ve mně, a buď ujištěn, že vše, co mluvím a co jednám, jenom k Tvému prospěchu se děje.

27. Policej. ředitel Sedláček J. V. Fričovi do Berlína.

Prag, am 21. November 1871.

Sr. Wohlgeboren Herrn Josef Frič, Literaten, d. Z. in Berlin Hagelbergstrasse 12, No. 8 4545 P. P.

Die hohe k. k. Statthalterei hat nach dem Inhalte der Erläße vom 2. und 12. November 1871 Nro. 3580 und 3742 praes. auf Grundlage eines Erlasses des hoh. k. k. Ministerium des Innern vom 29. Oktober d. J. Nro. 5122 Ihrem Gesuche vom 19. Oktober d. J. um die Zurücknahme der Ihnen erteilten Auswanderungsbewilligung und Rückgabe der österreichischen Staatsbürgerschaft keine Folge zu geben befunden. Hiervon werden Sie mit dem weiteren Bemerken verständigt, daß für den Fall der Rückkehr nach Prag die Amtshandlung nach dem Gesetze vom 27. Juli 1871 eingeleitet, respekt. Ihre Ausweisung aus dem ganzen Geltungsgebiete dieses Gesetzes verfügt werden würde.

Der k. k. Hofrat und Polizeidirektor

Sedlaczek.

28. Zemský soud v Praze J. V. Fričovi do Berlína.

Prag, am 22. November 1871.

No. E. 31.944.

Mit dem Beschluße des k. k. Landes- als Preßgerichtes vom 4. Jänner 1867 Z. 198 vom Jahre 1866 wurde gegen Josef Fritsch aus Anlaß der Broschure: »Pláč koruny české«[2] die Untersuchung wegen des im § 58 ö. St. G. bezeichneten Verbrechens des Hochverrates eingeleitet und dessen Verhaftung nach § 156 a. St. P. O. beschlossen, mit dem Beschluße vom 26. Oktober 1867 Z. 18.010 wurde das weitere Verfahren bis zur Gestelligmachung des Josef Fritsch nach 377 St. P. O. eingestellt; am 16. November 1871 Z. 10.478 hat die k. k. Staatsanwaltschaft über Auftrag des hohen k. k.

[1] Podtrženo v originále.

[2] Známá brožurka »Pláč koruny české«, připisovaná podnes ještě všeobecně Fričovi, nepochází z jeho péra. On to vzal prostě na sebe, jsa již dosti kompromitován účastí svou v roce 1866 a chtěje zažehnati nebezpečí, které hrozilo autorovi skutečnému, o čemž povíme více jindy.

Justizministeriums vom 10. November 1871 Z. 11.998 nach § 189 St. P. O. den Antrag gestellt, auf Grund der durch die Allerhöchste Entschließung vom 22. April 1870 erlassenen Allerh. Preßamnestie[1] das Strafverfahren gegen Josef Fritsch einzustellen; in Folge dieses Antrages wurde mit Beschluß des k. k. Landes- als Preßgerichtes vom 18. November 1871 Z. 31.437 das weitere Verfahren gegen Josef Fritsch nach § 197—4 St. P. O. eingestellt. Hievon wird H. Josef Fritsch in Erledigung seines Gesuches de praes. 21. November 1871 N. Exh. 31.944 verständigt.

K. k. Landes- als Preßgericht, Prag, am 22. November 1871.

Jankovský. Dlauhý.

An Herrn Josef Fritsch, Literaten aus Berlin, zu Handen des H. JUDr. Josef Fritsch, Advokat in Prag. NC 736/II.

29. Vojtěch Frič J. V. Fričovi do Berlína.

V Praze, dne 26. listop[adu] 1871.

Drahý bratře!

Zde Ti odesílám přepis výměru trestního soudu,[2] o který jsem žádal. To ti bude základem k dobytí státního občanství. S toužeností očekávám zaslání originálu výměru policejního. Anně jsem o tom psal, jakož i o našem nedorozumění. Lístek Tvůj, který jsi zanechal v Roudnici,[3] jsem obdržel, ale nerozuměl jsem mu. Potvrď mi hned obdržení prvnějšího i tohoto dopisu.[4]

30. J. V. Frič Vojtěchu Fričovi do Prahy.

V Berlíně, 28. listopadu 1871.

Milý Vojto!

Obdržel jsem Tvé oba listy, poslední s opisem pešajdu trestního soudu: Dík! Žádnou odpověď na svou prosbu stran občanství nemám. Udal si na policii mou adresu? Chtěl jsem Ti to dnes právě zdělit. Odkud to víš? Prozatím stačí, že vyzdvižen zatykač; bojím se však, že pod tímto nynějším ministerským mrakem,[5] kde nás položí, jak se zdá, na několik měsíců zas na lavici.[6]

[1] Dne 12. dubna 1870 nastolený kabinet Potockého chtěl se uvésti příznivě vůči státoprávní opposici české a proto vyhlášena amnestie pro provinilce politické.

[2] Míněn jest svrchu citovaný výměr ze dne 22. listopadu 1871.

[3] Frič se zastavil v Roudnici u spřátelené rodiny Švagrovských.

[4] Podtrženo v originále.

[5] Ministerstvo Auerspergovo nastoupilo 25. listopadu 1871.

[6] Frič předvídal dobře, ačkoliv dával nové vládě lhůtu toliko několikaměsíční.

všechny další kroky budou marny. Chystám se na všechen pád k odchodu do Uher, nemaje zde ani práce ani výživy — a připravuji se, víš kam, kde právě teď mnoho co dělat a napravovat, kde nikoho z nás nebude tak na svém místě, jak právě já, v tom ohledu nekompromitovaný člověk. Zděl to V[ocilkovi], že činím k tomu studie, a nechť mi připraví řádné instrukce takhle k vánocům. Ostatně myslím, že se nicméně bojícího v Praze zase uhlídáme. Anna vezme na všechen pád byt od Hromic. Nebudu na svém stanovisku nic dělat, co by návratu mému bylo na škodu, až bude doba příznivější... Dej jim tam na policii mou adresu, ať ten jejich pešajd zbytečně nebloudí. Prozatím nedělejte nic, až bude nový system poněkud jasný a první ráže nových košťat ometena — až vůbec bude jasno, kde to vlastně vězí a od koho by se to dalo vydostat, zajel bych si pak sám osobně do Vídně: jedná se o celou budoucnost mou a hlavně mé rodiny, jíž jsem konečně již dlužen útulek bezpečný.

31. Vojtěch Frič J. V. Fričovi do Berlína.

V Praze, dne 1. prosince 1871.

Drahý bratře!

Jdu právě od V[ocilky] — umluvili jsme se a vzkazujem Ti: neobdržel-lis posud policejní pešajd, prolongoval-li si si Passkarte, přijeď okamžitě přes Podmoklí do Prahy.[1] Tvá přítomnost jest tu nanejvýše potřebí. Byl jsem ten den, kdy si z Prahy odejel, jsem byl na policii a dal jsem napsat protokoll, že jsi odejel a že se tam, v č. p. 13 Hagelsbergstr[asse] zdržuješ a že za 14 dní se vrátíš, což již neoznámím. Jak jsem se dozvěděl, co jsem Ti psal, povím Ti ústně. Karla jsem přemluvil, by věci neposílal, neb že ve dvou dnech přijedeš. Obdržel-lis ale již pešajd, oznam mi to a zašli okamžitě[2] a já Ti dám další instrukce, buď ujištěn, že Tě v Berlíně nenecháme.

Přiložený výstřižek z »Politik« Ti V[ocilka] posílá, aby si si jej přečetl a okázal na patřičném místě, než-li odjedeš. Ten první, pro který jsi napsal: Et tu? byl k vůli Tobě psán, by si mohl na to poukázat a říci: Vidíte! Caveant! Tento článek je též pro Tě psán!

32. J. V. Frič Vojtěchu Fričovi do Prahy.

V Berlíně, 3. prosince 1871.

Milý bratře!

Ten týden Ti, ne-li přivezu, tedy pošlu peníze, zatím si vypomoz, jak můžeš. Právě i ty peníze jsou částečně (krom asi desatero jiných

[1] Podtrženo v originále. [2] Podtrženo v originále.

důležitých[1] motivů) příčinou, proč nemohu hned na slovo poslechnout. Důležitost ústního dorozumění ostatně pochopuji a budu dle toho jednati. V[ocilkovi] pověz, že dobrý forman umí obracet, obrat mi na všechen pád přišel vhod a byl řádně použit, ještě než mne Tvůj list došel — však věc je teď rozdělána a musí se na dlouhý snad čas dovést ku konci. Karel ať mi pošle bedničku hned,[2] potřebuji ji k ouplné likvidaci s Berlínem, která by již snad byla, kdyby nebylo Tvého prvního listu. Ostatně žádal jsem o řádný pas a dříve odtud nemohu. Prosím Tě, měj ve mne důvěru. Paskarty dávají se teprv od nového roku a tak dlouho zde čekat nechci. Vyřiď V[ocilkovi], že především čekám na odpověď rozhodnou na můj pátečni list; očekávám, že splní, oč jsem žádal!

33. Karel Frič J. V. Fričovi do Berlína.

V Praze, 9./12. 1871.

Milý Josefe!

... Nemohu opominouti vysloviti své mínění, že považuji nynější situaci za velmi příznivou, abys byl fakticky v mínění veřejném rehabilitován. Myslím totiž, abys způsobil nynější vládě tu nesnáz a nechal k tomu přijít, aby tě chtěli násilím vypudit odsud, neb nepustit sem, a kdyby náš lid viděl, že prusofilská nynější vláda Tě trpěti zde nechce, tak by bylo vyhráno. Nesměl bys si ovšem z nějakého nepohodlí, neb eventuell snad pár dní zavření nic dělat. Ostatně dělej, co chceš, vyslovil jsem zde jen své mínění. Na zdar!

34. J. V. Frič bratru Vojtěchovi do Prahy.

V Berlíně, 12. prosince 1871.

Milý bratře!

Div divoucí, policie mne nemohla najít — třeba jsem sám tomu chtěl. Ač jsem své přestěhování byl v říjnu řádně ohlásil, přece mne napsali jinou orthografii do kněh, a když jsem náhodou nebydlel v č. 12, nobrž v 13, tak to poslal pecirk hlavní policii nazpět. Náhodou — vždy čekaje na pešajd — však též již mrzut, jdu na pecirk k vůli vyzdvižení řádného pasu na rok a tu mezi řečí spoměli si tam, že mne hledali a najít nemohli (co mi však divno, že věděli, co tam stojí! a já to přece dostal zapečetěné a neporušené — ač teprv

[1] Podtrženo v originále.
[2] Podtrženo.

dnes![1]) poslali mne tedy na hlavní policii a tam mne s tím šťastně od pátku protáhli až dnes do úterka — a teď teprv vím, na čem jsem. Myslím, že to pro tu chvíli není tak zlé — a časem že to pozbude platnosti, však prosím o Váš komentář: Zdá se mi, že 29. října byl ještě Habětínek ministrem, co to jsou za erlassy v[om] 2. u[nd] 12. Nov[ember]? prosím o znění zákona od 27. července 1871.[2] V celku jsem pro tu chvíli vlastně jen z Prahy vyobcován a budu dle toho jednat.

Však pro bůh doskoč s tím i k V[ocilkovi] a rci mu, proč mi neodpovídá a nechává tak v nejistotě, psal jsem mu obšírný list již 4. t. m. a dostal ho, a prosil jsem v něm o rychlou pošt. odpověď, an od ní přec veškeré mé kroky závisí — a on pořád nic... On mi musí v čas (před svátky) poslat na cestu — a čekám od něj každý den pro tenhle měsíc — myslel jsem, sedmého že mi už pošle, a teď se nemohu hnout, a zastavil jsem zatím stříbro, abych měl co jíst a pak jsem měl hrrr — přijet do Prahy, nemaje ani na bedny potřebné k zapakování! ... Je zde hrozná zima — z ujmy nevylézám, ostatně jsem zdráv, ale řekni V[ocilkovi], že jsem reisefertig a svou úlohu že ku konci dovleku, ač nemohu činiti zrovna zázraky. Není v nás právě důvěry aniž jsme důležiti.

35. Františka Švagrovská[3] z Roudnice J. V. Fričovi do Prahy.

Dresden, 17./12. 1871.

Ctěný příteli!

Po celou dobu, co jste se do Čech vrátil a já ještě doma byla, těšila jsem se, že Vás budu moci vítat ve vlasti a v našem domě, avšak jako již tak často, i tenkráte těšila jsem se marně. Uslyševši, že jste konečně do Roudnice zavítal, chtěla jsem Vám psáti, odkládala jsem to však tak dlouho, až jste opět Vy mne překvapil.

... Těším se upřímně, že konečně dopřáno Vám dlít mezi svými, zajisté že to bude valně přispívat k Vaší spokojenosti i k Vašemu štěstí.

36. J. V. Frič Fr. Švagrovské do Drážďan.

V Berlíně, 19. prosince 1871.

Velectěná slečno!

Dík za rychlou láskavou odpověď, však obava má splnila se!

[1] Podtrženo v originále.

[2] Podtrženo v originále.

[3] Frant. Švagrovská, provdaná později za arch. Jana Zeyera na Smíchově, pocházela ze známé a vážené rodiny Švagrovských v Roudnici, jejíž sestra Růžena je chotí dr. Vojtěcha Friče.

Odjedete o svátky domu![1] Nespatříme se tedy ani tento rok? Nevím — je-li to tajemstvím, račte to podržeti pro sebe: koncem vyrovnání i můj návrat do Prahy stal se prozatím zase nemožným! V Berlíně však víc nezůstanu. Však o mne brzy uslyšíte, kam se odtud ubírám.

37. Vojtěch Frič J. V. Fričovi do Berlína.

V Praze, dne 23. prosince 1871.

Drahý bratře!

Usnešením ministeria práv[2] ze dne 10. listopadu 1871 bylo proti Tobě řízení trestní zastaveno. Usnešením ministeria vnitra[2] (nikoliv Habětínka, brž Hohenwarta) ze dne 29. října 1871 nebylo Ti vráceno občanství. A proč asi, poněvadž 29. října nebylo ještě proti Tobě řízení zastaveno. O nevrácení občanství Tě policie uvědomila s tím podotknutím, že, jestli se vrátíš do Prahy, naloženo bude s Tebou dle zákona 27. č[erven]ce 1871.

Gesetz vom 27. Juli 1871
in Betreff der Regelung der polizeilichen Abschaffung und des Schubwesens.

§ 1. Die Abschiebung aus einem Orte bei Personen, welche dem Geltungsgebiete dieses Gesetzes nicht angehören, darf aus polizeilichen Rücksichten nur gegen folg[ende] Personen erfolgen:

a) Landstreicher und arbeitscheue Personen, welche die öffentliche Mildtätigkeit in Anspruch nehmen;

b) gegen ausweislose Individuen, welche kein Einkommen und keinen erlaubten [patrně Erwerb][3] nachweisen können;

c) gegen öff[entliche] Dirnen;

d) aus Haft tretende Sträflinge, insofern sie die Sicherheit der Person oder des Eigentums gefährden.

§ 2. Die polizeiliche Abschaffung aus einem[4] oder mehreren Orten mit dem Verbote, dahin jemals oder binnen einer bestimmten Zeit zurückzukehren, darf nur gegen die im § 1 bezeichneten Personen und nach den Bestimmungen dieses Gesetzes stattfinden. Die Abschiebung oder Abschaffung einer Person aus ihrer Zuständigkeitsgemeinde ist unstatthaft. Mit der Erwerbung der Zustän-

[1] Rozuměj do Roudnice.
[2] Podtrženo v originále.
[3] V dopise tomto příslušné slovo chybí.
[4] Podtrženo.

digkeit in einem Orte erlischt die Wirkung der Abschaffung aus demselben.

N. B. Außerdem können Personen, welche in dem Geltungsgebiete dieses Gesetzes nicht heimatberechtigt sind, wenn sich ihr Aufenthalt daselbst aus Rücksichten der öffentlichen Ordnung und Sicherheit[1] als unzulässig darstellt, aus dem ganzen Geltungsgebiete dieses Gesetzes, oder aus einem bestimmten Teile desselben abgeschafft werden.

Kdybysi byl přijel do Prahy, byla by Tě policie zavolala a řekla, že v 48 hodinách máš odejet, Ty by si byl ale jim okázal, že je vše proti Tobě zastaveno a byl by si v Praze zůstal na vždycky; Ty však si mně neuposlechl, a teď zase budem čekat,[2] co se bude dále díti. Uvedl si, že nemůžeš přiject, protože si neměl peníze, a přeci Dattel[3] Ti zaopatřil 500 zl., pravím pět set zlatých. Dále si uvedl, že nemáš bedničku, tomu jsem úplně nerozuměl, nač to by bylo potřebí. No ale nešť, co se stalo, stalo se, nemám moc, vůli svou exequovat. Ostatně to nebyla žádost má, nýbrž usnešení tří lidí, kterým si dovolil, aby se o Tebe starali. Žádal jsem hned, jak jsem od Tebe obdržel policejní pešajd, by si směl jeti do Vídně, Vocilka mi však řekl, že je zima a že máš rýmu, tedy jsem toho nechal. Napíšeme rekurs proti Ausweisungu a Ty ve Vídni to vydobudeš ... Pošli mi svůj křestní list, budu jej potřebovat, by Ti přislíbili v Praze příslušnost.[4] Očekávám vroucně, že toto mé psaní je poslední, co Ti do Berlína[5] píšu.

38. J. V. Frič bratru Vojtěchovi do Prahy.

V Berlíně, 26. prosince 1871.

Tuhle to je zas jednou zákon, »der sich gewaschen hat« — tenť ale neplatí pouze na cizince, i na domácí. Servus! Wünsch' wohl g'speist z'haben. Však žert stranou. Slyš: Zabrán do svých roztomilých paragrafů[6] a hnán přirozenou bratrskou nedočkavostí, vidět mne již bezpečného na místě, zapomínáš na důležitý politický moment, s nímž se musí počítat. Hned jak (nevyřídiv) Chotek se poděkoval,[7] cítil jsem, mnoho-li uhodilo. Dokud nynější sy-

[1] Podtrženo v originále. [2] Podtrženo.

[3] Společník v knihtiskárně Dattla a Grégra.

[4] Co se stalo teprve r. 1879, a to ještě podmínečně.

[5] Podtrženo.

[6] Vojtěch Frič byl doktorem práv.

[7] Místodržitel hr. B. Chotek vzdal se svého úřadu počátkem listopadu na znamení nesouhlasu s porušeným postupem a vydaným reskriptem Holzgethanovým.

stém ovládne, kdež má na nás vláda očividně zlost, bude, trvám, všecko vytáčení a kroucení paragrafů a pešajdů jakýchkoliv marné.[1] Přítomnost má v Praze vypadala by jak makavá furie a mohla by mi skutečný, definitivní návrat, ne-li n a v ž d y,[2] tedy na mnohá léta zkazit. A já chci opravdu domu, opravději, než se Vám samým zdá. Že jsem se hned přes Podmoklí na cestu do Prahy nevydal, nemaje ještě ani pešajt, nevěda, co v něm, zvláště když jsem již měl vědomost — vyzvedaje k cestě pas — že mne hledají s pražským dopisem, bylo, trvám, tak přirozeno, jak jen co, zvláště že neměl jsem zde ještě vše vyřízeno a že jednou zde hotov nemíním se více vracet do Berlína. Že se mně i peněz nedostávalo, podotkl jsem jen tak co vedlejší ilustraci a o ujmě — samo sebou se rozumící v tak barbarském čase — nepsal jsem přece Skrejšovskému!? — Nepleť tedy vše dohromady, patrně mrzut, že se věc proti přání protahuje... Křestní list svůj Ti posílám a schvaluji prozatímně kroky v tom směru, však jen co p r o v i z o r n í.[3] D l e m é h o n á h l e d u j e k a ž d ý k r o k p o d n y n ě j š í m s y s t é m e m n e j e n z b y t e č n ý, a l e š k o d n ý. Dej také něco na můj instinkt politický. Ostatně myslím, že, i kdybyste uznali za dobré kroky dělat, mohou se stát i bez té furie násilného návratu pod nynějšími nám okamžitě veskrz nepříznivými okolnostmi.

---

[1] Patrno, že J. V. Frič posuzoval správně poměry politické a viděl jasně do budoucnosti.

[2] Podtrženo v originále.

[3] Podtrženo v originále.

Stefan Żeromski a tragedie polské intelligence.

Napsal L. Kozłowski. Přeložila Běla Holubová.

(Dokončení.)

Musejí ovšem utéci a utíkají jako děti, nepomýšlejíce na to, co je čeká, kterak budou živi. Usadí se v Tatrech, tenkráte ještě docela divokých, skoro neobydlených horách. Zde v chatě horského obyvatele, uprostřed malebné přírody Tater, žijí jakoby nad životem, v dálce od lidí. Jejich láska kvete jako čarovný kvítek mezi ostatními kvítky, jimiž jsou posety údolí a stráně Tater. Heleně se zdá, že všechny tyto zvonečky a chrpy ji vítají a říkají jí, že nerostou pro nikoho, ale samy pro sebe od časů do časů kvetou, že dříve než sem ona přišla se svým milým, zde vesna zaměňovala vesnu po celou řadu věků, jež mysl lidská ani nedosáhne. Ony jí nesly pozdrav od té věčnosti, která už minula, a kývaly jí svými fialovými, rudými a žlutými hlavičkami a jí se zdálo, že rozumí jejich tajemné mluvě... A naslouchaje těmto řečem proniká Helena moudrostí přírody, moudrostí těchto květů, které samy pro sebe kvetly od časů do časů a zanikaly ve věčnosti: její láska je také takový kvítek, rozkvetl a teď může umříti. Chce zároveň se svým štěstím, které dosáhlo vyšších mezí, zmizeti ve věčnosti a nabízí Rafalu, aby zemřeli společně od nadbytku štěstí, vrhnouce se se skály do propasti. Ale Rafał nesouhlasí.

»Smrt,« — praví on, — »ale pak nás už nebude. Přestanem se dívati jeden na druhého.«

Ona se usmála vesele a laskavě, jako matka nad naivními slovy dítěte.

»Pak,« — odpověděla, — »by nastala skutečná věčnost. Tak, jak je teď, by bylo vždy, beze změn. Sen duší, které spí, objavše se...«

»A kdyby to nebylo tak?«

»Je to tak. Většího štěstí už nemůže být. To je mez. Je ji viděti, jako tuto uherskou hranici. Vejdeme do země blaženosti...«

Ale oni nezemřeli, chtělo se jim prodloužiti čarovný sen života. A od tohoto snu se probudili k strašné skutečnosti.

Jednou Rafał probudiv se od strašného křiku Helenina, shledal, že je učiněn bezbranným a svázán, a Helena je v rukou násilníků, kteří ji berou jeden druhému z ruky. Nadlidské úsilí strhati pouta a běžeti jí na pomoc nevedlo k cíli a úžasem pomatené oči Rafałovy vidí to nejstrašnější, co mohly viděti na zemi . . .

Vydechl si lehčeji, když viděl, že se Heleně podařilo vytrhnouti se z náruči jednoho zlosyna a vrhnouti se do propasti.

Nebudeme se zastavovati u toho, jak se Rafał vrátil k životu, po strašné události, kterou prožil, po ztrátě toho, co bylo proň smyslem života. Po dvou letech úplné lhostejnosti, po celé řadě fysických utrpení — Rafał oživuje. Probouzí se v něm instinkt k životu a jednoho podzimního rána hledě na východ slunce pocítil, jak pěkné je žít a začal přemýšlet o tom, »jak krásný je svět, jakým velikým a blahoslaveným divem je život, jakými podivnými cestami se hodina utrpení mění v bohatství radosti, uchvacující nás při pohledu na zemi.«

Vraceje se k životu, stává se Rafał jiným člověkem, vychází z rámců osobní existence, slévá se se stichijním národním životem, vrhá se do proudu historických událostí.

Rafał je nesen proudem, vedoucím polskou mládež do polských legií, účastní se mnohých pochodů a srážek a nakonec se mění ve vojína z povolání, který nalézá požitek v tom, zápasí-li, řeže, střílí. Když po několika letech vojenského života na pochodu s armádou náhodou přichází do Tater, kde se mihly tak strašně končivší dny jeho štěstí, zůstane docela klidným při vynořivších se upomínkách. »Nejtěžší události minulého on silou vůle vyvolal v sobě poprvé za takovou dobu a na vše se díval v paprscích radostného klidu duše. Odhodlal se jiti na známé hory, projíti se po známých cestách a na vše hleděl s úsměvem soustrasti, smíšené s ironií.

Ani zvuk jejího jména neotřásl jeho duší.«

»Co je mně po tobě, ženo? — ptá se života s laskavou moudrostí. Ty už jsi popel. Ne pouze jakožto krev a tělo, ne pouze jakožto krása, ne toliko jako živá vzpomínka krásy, ne, popel, jakožto cit, a já jsem mládí, síla a vůle. Nic netrvá věčně. Přijde ještě poslední vítr a v niveč rozvěje i poslední hrst popela.«

Rafał v konci povídky není tentýž, jako byl na začátku, to je docela jiný člověk. »Člověk se podobá řece. Jako tam stále nové vody tekou v tomtéž řečišti, právě tak i v něm protékají, je-li možno

vyjádřiti se tak, nové duše v mezích téhož těla. Řeka je vždy touž řekou, ale kdo v ní najde odteklou vodu?« Tak poučuje Żeromski v »Dějích hříchu«.

»Děje hříchu«, »Dzieje grzechu«, následující objemné dílo Żeromského, je prosyceno ještě větším pessimismem, než »Popeli«, ještě více odhaluje marnost lidského života.

Ze štěstí zůstala hrstka popelu, kterou vítr rozvál, ale tento popel byl alespoň po velikém historickém požáru. Teď není ani požár, je pouze pomalé spalování lidské duše na malém čadivém ohni uprostřed všedního života, ponižující bídy. »Děje hříchu« je sociální román ze současného života Varšavy, román, prosycený tímže protestem proti sociální lži, proti nespravedlivosti individuálního osudu, jako v »Lidech bez domova«. Ale »Děje hříchu« zůstavují daleko smutnější dojem než »Lidé bez domova«. V »Lidech bez domova« se zbořilo štěstí, ale zůstal heroism zřeknutí se ho, byla krása vzplanutí, duše zůstaly čistými, neposkvrněnými. V »Dějích hříchu« duše, rozkvetlá ku štěstí a lásce, byla hrubě pomačkána a životem vdeptána do bláta.

V lásce Evy k Lukaszovi Niepołomskému znovu zní ta »píseň písní«, která se zrodila a zemřela v duši Joasii (Lidé bez domova), a která byla tak ukrutně přervána v příběhu Rafała a Heleny. Znovu vzkvétá láska, tentokráte ne uprostřed polí, ne v zasněženém sadu, ne na stráních Tater, posetých květy, ale na varšavském dláždění, v prosaickém okolí položebrácké existence. Ale láska je jako jaro; svými kouzly může všechno okrášliti. A kouzly jara je vyzdoben ten městský park, kde se poprvé setkají Eva a Niepołomski.

Nastupuje večer a Eva není s to vstáti s lavičky v sadu. Její oči s rozkoší spočívaly na trávníku parku, na březových prutech, přioděných už lístečky, na větvích kaštanů s nalitými pupenci. Nepřestávajíc oddává se radostnému údivu při pohledu na to, jak holá země, kterou v zimě tolikrát viděla zdupanou, odpuzující, ubohou, se najednou stala vlastí čarovných životů. Z této země lezly bílé lístečky, otvíraly svá očka a dívaly se do očí lidí s výrazem, který se nedá slovy vyjádřiti. V duši se rodil zmatek a neklid, ale oni pouze zvětšovaly štěstí... Pohled Evin přebíhal s jednoho místa na druhé, pozoruje jarní mlhu ukládající se mezi stromy... a v této jarní mlze spatřila Niepołomského a v té mlze se zrodila její láska, která se stala jejím hříchem.

Jak se mohla jarní mlha státi hříchem? Kterak mohla v jarní mlze vzniknouti strašná historie hříchu?

Jaro, které rozkvetlo v duši Evině a vyzdobilo městský park, nezměnilo její ubohé, bídné postavení, neučinilo Niepołomského bohatším. Historie lásky se stala historií bídy. Po krátkém snu-štěstí otevřela oči strašná skutečnost.

Niepołomski byl ve vězení, když Eva, hladová, všemi opuštěná, porodila dítě. Zmučená fysicky i mravně, napolo šílená, děcko zabije. Tak začal hřích, nastal rozklad Eviny duše. Klesá poznenáhlu níž a níže. Utíká od prožitých utrpení, chce zapomenouti na svůj čin i na své štěstí, vzpomínky na ně jí působí strašná muka; v prostopášnosti hledá zapomenutí lásky k Lukaszovi a její duše ponenáhlu dohořívá. »Poznenáhlu Lukasz dohoříval v její duši jako oheň: ještě doutnal — ležel jako žhavý uhlík v popele ... Teď shasl — už ho není. Eva už necítila v duši ani strašné rozkoše — lásky — ani strachu před nevěrou. Klidná prázdnota — nic víc.«

Eva se mohla teď dívat do propasti svých hříchů. Necítila k nim odporu jako dříve. Zívala vzpomínajíc na ně. Chápala všechnu mrzkost hříchu prostopášnosti, ale nemohla nabrati sil, aby se z něho vymanila.

»Vše bylo provázeno pouze jediným přáním: nedopouštěti vynořování vzpomínek na lásku, nedopustiti, aby opanovaly duši. Netoužit duší, nemilovat srdcem, nelkát o zmizelém úsměvu drahých úst, o zvuku hlasu. Přebývati pouze v klidu zapomenutí. Necítit v sobě srdce, protože bez srdce je dobře a se srdcem velmi špatně.«

Se srdcem je strašně, ale i bez srdce se život mění v jediný naprostý úžas, těžké blouznění. Někteří čtenáři »Dějů hříchu« se horší nad tím, že autor nahromadil tolik úžasů, poklesků a zkaženosti v historii Evy, která se stává nástrojem v rukou mezinárodní tlupy podvodníků a vrahů, zúčastní se vraždy, stává se prostitutkou nejnižšího stupně, nakazí se syfilisem. Mnohým se zdá historie Evy nepřirozenou, málo pravděpodobnou. Že takový případ může být pravdivý, o tom nás poučují soudní procesy. Ale my cítíme, že autor vědomě nahromadil tolik hrůz, on je potřeboval, aby mohl ukázati, že nehledě k naprostému vnějšímu odumření duše, na dně jejím se může uchovati jiskra života. Tato jiskra v popele doutná i v duši Evy. Na dně jejím se skrývá toužebné přání a naděje na shledání s Lukaszem a úmysl, říci mu vše, jak bylo, vše, co vytrpěla, jak zabila dítě. Doufá, že sejme s duše hřích, a toto její skryté přání se vyplňuje. Ona umírá v náruči Niepołomského.

»Začervenala se a všechna hořela dívčím, dávno — dávno zapo-

menutým svým úsměvem, a s tímto úsměvem nadzemské blaženosti na rtech zemřela, hledajíc v soumraku smrti jeho pohled.«

Tento romantický konec realistického románu při vší své neočekávanosti si čtenáře získává pro krásu smyslu do něho vloženého.

Smrt Evy v náruči Niepołomského, smrt syfilisem nemocné prostitutky s dívčím úsměvem štěstí ve tváři, to je smrt sestry Beatrice, která prošla všemi útrapami bídy a hanby, dopustila se tolika hříchů, že se zdá, že »zhanobila sám hřích«, a přece umírá jako čistá milovaná dcera Madonny.

Ano — »Děje hříchu« právě vypravují, co se dělo se sestrou Beatricí od té doby, kdy odešla z kláštera s princem Belidorem, až do jejího smutného návratu, aby unavená v klášteře zemřela.

»Děje hříchu« jsou historií hanby a poklesků sestry Beatrice v soudobých poměrech.

A jako drama Maeterlinckovo, tak i příběh Žeromského dokazuje, že není hříchu, ale je pouze bláto, životem hozené do tváře duše, že každá špína je vnější špína, duše zůstává čistou a panenskou.

Není viny, jest pouze u r á ž k a, není hříchu, ale je neštěstí. — Když hrabě Szczerbic přináší opuštěné Evě peníze jakoby od Niepołomského, ale ve skutečnosti své vlastní, s úmyslem svésti ji, a Eva s pocitem studu a urážky je přijímá, tu při pohledu na Evu zmizí pohrdlivý úsměv s jeho rtů a on se zarazí.

Vlivem citů, které Evou otřásly, stala se Eva znovu krásnou. »Bylo něco podmaňujícího i v této zlámané a uražené kráse. Hanebná urážka, která se rozestírala kolem její bezmocné a zhanobené osobnosti, vynikla teď se vší jasností.« Ano, není hříchu, ale je urážka, není trestu za hřích, ale jest nevinné utrpení.

Ivan Karamazov nemohl přistoupiti na útrapy dětí, ať dospělí trpí, ale dětské, nevinné, čisté slzy — tyto slzy nemůže nic ospravedlniti. Ale vždyť každá duše byla nevinnou, čistou duší a to, že přestala býti čistou, je právě ta strašná urážka, způsobená duši životem. Hřích je nespravedlnost osudu ve vztazích k člověku, a tato nespravedlivost nemůže ospravedlňovati utrpení. Ale není-li v duši Evině něco, co by, když neospravedlňovalo, alespoň vysvětlovalo úžas její existence? Může-li se tato její existence přičísti zcela na vrub vnějších poměrů? Nenachází-li se osud Evin ve spojení s vnitřní podstatou její duše? Ano, zde je tento vztah. Záleží v passivnosti duše, v její bezmocnosti.

Duše je skoro jako forma, do které život vlévá obsah, a ona tento obsah pouze přijímá. A proti této passivnosti vystupuje Že-

romski v dílech tvořených po »Dějích hříchu«. Dříve vyličoval utrpení a jeho vlastní duše byla jako pohlcena passivním pozorováním hoře života.

Tento cit hoře, rozlitého v životě, nese duši nebezpečí. Nestane se příliš měkkou, zženštilou, způsobilou prolévati slzy, ale neschopnou k hrdinským činům?

Žeromski cítí toto nebezpečí, nebezpečí bezmezných útrap, nebezpečí neohraničené duše, rozlévající se jako z břehů vystoupivší řeka, po údolích smutku.

»Ó, polská duše, nemající mezi, tebe se bojím!« — volá v »Dumě o hetmanie«.

Tato bezmeznost neznání hranic — je vlastností polské a ruské duše.

Ruská »choroba svědomí«, svalující na sebe zodpovědnost za zlo všeho světa, tragedie hrdiny »Červeného kvítku« Garšinova, slzy Uspenského nad travou, kterou kosí, Tolstého neprotivení se zlu násilím, ženská zjemnělost a měkkost duše Čechova, to vše je neohraničenost ruské duše, rozlévající se, jako se rozlévají ruské řeky, ztrácejíce své vody místo toho, aby je sebraly a spojily do jednoho řečiště. Této neohraničenosti se bojí Žeromski.

»Zachovej se v brnění železné — duše mladá, jaro nesoucí!« — praví v »Písni o Bandosovi«. Je zapotřebí najíti v sobě sílu a ne pouze žalost, pochopení a soustrast. Tento motiv zní vůbec v novější polské literatuře. »Duše — to je síla, která může býti tím, čím býti chce, a ne tím, čím nechce býti« — volá Wyspiański v dramatické poemě »Vysvobození«. Toto romantické heslo, připomínající poesii Mickiewicze, Krasińského a Słowackého, se začíná ozývati v Žeromského dílech z posledních let. Historická tragedie »Solkowski«, symbolické drama »Růže«, »Roža« a soudobý román »Krása života«, »Uroda życia«, to jsou romantická a zároveň patriotická díla Žeromského. Od realismu k romantismu a od socialismu k patriotismu — to je cesta, kterou vykonal Žeromski.

Třídní idee, které sloužil Judim v »Listech bez domova« neposkytla Žeromskému sílu, které je zapotřebí, aby se mohly vytrpěti hrůzy života; tuto sílu si našel v citu národním, v idei vlastenectví. Pozorujme, do jaké míry přesvědčivě se spisovateli podařilo vtěliti svou myšlenku v uměleckých obrazech posledních jeho prací.

III.

Problém vzájemných vztahů mezi socialismem a patriotismem je se vší ostrotou řešen v dramatě »Růže«. To je řada polorealisti-

ckých, polosymbolických scén ze života Polska v r. 1905. Revoluční hnutí, vězení, trýznění v »ochranném« oddělení, vše to se odehrává před očima čtenáře; nadlidská námaha dostati se na svobodu z podzemí a vítězství síly, mařící tuto námahu. Ve jménu čeho se vede tento boj?

»Nechceme se dostati z ruského vězení do polského. Chceme ze všech těchto žalářů vyjíti na svobodu, do svobodného světa« — slyšíme hymnu dělníků. Ale ti se ukáží malomocnými, a hlavní hrdina dramatu Czarowicz — aristokrat, oddaný revoluci, který se dostane do »ochranného« oddělení, kde nejdříve před jeho očima týrají známého dělníka a potom zbijí až do mdlob jeho samotného, — ten myslí, že pouze národnost, národ v jediném celku může v sobě najíti sílu k osvobození a smytí skvrny otroctví s polské země. On věří v národ jako velikou a tajemnou sílu. Mezi ním a sociálním demokratem Zagordou je následující rozmluva:

»Nevím, co je to národ,« praví socialista. »Národ« — odpovídá patriot Czarowicz, »to je to, co v lidských skupinách na zeměkouli je nejpravdivější, nejpodstatnější. Bytí národa je nejzákladnější pravda a nehlubší tajemství. Láska ke svému národu je tak nepochopitelná a nevyčerpatelná, jako láska rodičů k dětem a dětí k rodičům. Podobně jako v nás žijí náš otec a praděd, právě tak v národě věčně žije a pokračuje jeho minulost, napínají se síly, činy, touhy a idee pradědů věčně z mrtvých vstávajíce. Jako se srdce chvěje při spatření hrobu rodičů, tak se chvěje srdce též při myšlence o minulosti národa v bezednou hlubinu mizící.«

»Ale pověz mně« — namítá Zagorda, »pod jakým praporem se mám spojiti se Stańczyky, ugodowci,[1] národními socialisty, kteří neuznávají to, k vůli čemu já jsem vydal svůj život tolika utrpením na pospas? Co, kromě řeči, může býti mezi námi společného?«

»Osud Polska« — odpovídá Czarowicz.

»Nevěřím v osud« — praví socialista. — »Já věčně zápasím ... Táhnu pluh k neznámým nivám, které nešťastný lid neumí zorávat ... Já jdu novému světu vstříc.«

Na čí straně je autor?

Patriot-socialista, chtěl by spojiti nový svět, ku kterému spěje Zagorda, s neumírající minulostí, kterou nosí v srdci Czarowicz. V budoucnosti sní o nových nevídaných překrásných nivách, ale to jsou polská pole s polskému srdci drahými hroby. Nenávidí a pohrdá

[1] Stańczycy = krakovská konservativní strana.
Ugodowcy = polská strana přející rusko-polskému smíru.

skutečností, bezmocnou, měšťáckou, šedou, ale zavrhuje ji nejen ve jménu krásy budoucího, nýbrž i ve jménu veliké minulosti.

Brzy po prvních povídkách Žeromského, které vycházely na začátku 90. let minulého století v týdenníku »Głos«, legálním orgánu se sociálními tendencemi, — povídkách, předvádějících městskou i venkovskou chudobu, prosycených silným protestem proti sociální lži, — objevuje se povídka »Mohyla« (1895), kde hrdina její — mladík — intelligent — poprvé pozná opravdovou lásku k vlasti teprve tehdy, když se ocitne na velikém hrobě, hrobě bojovníků za svobodu, válčících pod praporem Kościuszkovým.

V povídce »Paprsek«, »Promień« politický vyhnanec Raduski, navrátiv se do rodného města v provincii Carstva Polského, pociťuje hluboký odpor k bídě, špíně, šosáctví tohoto provinciálního života: obyvatelé tamních středních vrstev jsou praobyčejní bázlivci, machři, trávící svůj život nejnezajímavějším a pustým způsobem (zde připomíná Żeromski Čechova), židovská městská chudina žije v duševní tmě právě jako vůkolní polští vesničané. Továrna svým stocentovým kladivem ruší drobná řemesla za tím účelem, aby výrobky pracujících otrhanců zaplavovala »trhy« bez nejmenšího kulturního užitku pro místní život.

Všude je tma, žebrota, špína.

Co tak Raduski přemýšleje klopýtal na mizerném dláždění rodného města, cítil, jak se všech stran do něho prosakuje taedium vitae. Kdyby mohl někam odejíti, utéci, nic nevěděti, ponořiti se a rozplynouti v něčem nesmírném a teplém, oddechnouti si v nebytí na věky, na věky!

»Ale najednou za zdmi domů, někde uprostřed města, se rozlehl podivný zvuk, proťal vzduch a ztratil se někde mezi mraky. Za ním se vznesl druhý, třetí... Raduski se zastavil, jako přikovaný, a poslouchal. Hučel osamocený, veliký, předpotopní zvon na staré věži. Jakým zázračným se zdál býti jeho zvuk! To nebyl prostý zvuk. To byla řeč. Raduski ji slyšel ve svém bijícím srdci, jak volala v šeru nočním...

To byl hlas minulosti... A tento hlas, zvon na staré věži v polském městě, zní stále silněji v duši Žeromského, připomíná mu dny slávy, moci, hrdinských bojů a divoké svobody. A on začíná, jako velicí básníci-romantikové polští, opěvovat minulost Polska.

V jeho duši protestuje socialista proti tomuto opěvování, připomíná mu nevolnictví, bezpráví, útisky, on slyší nářky sekáčů, které se od pokolení do pokolení vznášejí zároveň s ranní rosou nad pol-

skými nivami, slyší z podzemí sténání umučených v panském otroctví... Ale nehledě k tomu všemu, něco ho táhne k minulosti: patriotu-romantikovi je drahý rytířský hrdinský duch minulosti. A tohoto ducha on chce spojiti s úkoly naší doby, vnésti ho do boje za svobodu a rovnost, za štěstí všech na zemi. Romantické vidiny Słowackého, podle něhož »zlatým snem polského rytířství byl Nový Jerusalem, město Boží na zemi,« — tato vidina oživuje i u Žeromského. V historické tragedii »Solkowski« vidíme polského snílka-revolucionáře, který vidí v polských legiích Napoleonových pluky, jimž je dáno vydobýti svobodné Polsko, kterak na ostřích bodáků tam nesou zřízení rovnosti, volnosti a bratrství. A on sní, že, ač přijdou tyto vítězné pluky do polské země, to jim snad ani nebude zapotřebí, aby prolévaly krev, nebude třeba, aby bratr bratru stínal hlavu a třísnil své ruce krví, jako to dělal francouzský lid, když chtěl vymýtiti otroctví. »Možná« — praví důstojník Solkowski polským vojínům, — »možná, že od pouhého radostného zvuku vašich hlasů, od blesku vašich bodáků se radostně otevře srdce bratra... Možná, že je Polsko určeno, aby bylo jediným na světě městem Jerusalémem, kde se spravedlnost ujme ne cestou násilí, ale cestou lásky.«

»Vaše milosti, mně se zdá, že tomu tak nebude,« — odpovídá důstojníku v dramatě Žeromského starý voják. V této podružné otázce je Žeromski na straně starého vojáka, a ne důstojníka; on totiž pravděpodobně nemyslí, že by v Polsku, až by získalo svou politickou neodvislost, zvítězila sociální spravedlnost bez boje, ve jménu lásky. Ale on společně se Solkowskim spojuje sociální ideu s národní věcí. Polský dělník podle představ Žeromského nebojuje pouze za svá práva sociální, ale i za Polsko; on prodlužuje život polského národa... Soudobý bojovník za volné a spravedlivé Polsko vtěluje v sobě i jeho minulost i jeho budoucnost. — »Není minulého a není legend!« — volá Solkowski. — »Je pouze to, co je v nás a co my stvoříme... Všechno minulé a všechno budoucí musí být obsaženo v nás samých... Vlast, to je sám život. Jako krev tepe v našich žilách, jako srdce tluče v prsou, jako myšlenka probíhá mozkem — tak v nás žije vlast.«

Záhadné, nevysvětlitelné, ale nevyčerpatelné spojení, vížící jedno pokolení s druhým, to je idea, kterou Žeromski stále více a více rozvádí, které hledí dodati jasnější a zřetelnější formy.

Již v »Popelech« pokusil se Žeromski obrazně vyjádřit tento tajemný svazek mezi otcem a synem. Rafał Olbromski, vyhnaný otcem z domova, po mnohých letech bouřlivého života s láskou a

něžností vzpomíná ukrutného svého otce, který zmařil jeho mládí, zničil jeho jinošskou, štěstí slibující lásku k Heleně. Vidí v myšlenkách otce a představuje si, co prožíval, když myslel o svém synu, zmizevším beze stopy.

»Jemu se zdá, ne že vzpomíná na otce, ale že sám je sešlým starcem Olbromskim, že všechny myšlenky otcovy, nejhlubší kořeny myšlenek, nejtenčí niti citů otcových se v něm nacházejí. Cítí, jak se rojí, chvějí a trpí. To není jeho lítost, ne! To starce hněte temné, nenapravitelné, hluboké hnutí citu. Nastalo nové jaro, jař vzklíčila, probudila ze spánku každou hrudku země, teplý vítr zavál z Visly do Sandomiřské roviny. Všude, kam oko pohlédne, se rodí život... Jen syn se nevrátí. Už ho není. Stal se z něho kousek hlíny, hromádka hnoje, hrstka popela. Nezbyla z něho ani jediná kůstka. Kdyby aspoň viděl, co z něho zbylo! Kdyby to mohl rukou ohmatat! Kdyby odpočíval na hřbitově, který je viděti nedaleko v polích, šel by teď k němu, aby ho nikdo neviděl, a do hrobu by mu pošeptal své otcovské přání. Ano... Jaká je to strašná věc přežíti své dítě! Srdce starcovo se úží, bije křečovitě, ale už ani jediné slzy nemůže proliti...«

To ovšem trvá pouze okamžik, když se Rafał převtěluje v otce a začíná cítit jeho city, ale tento okamžik odhaluje jednotnost života, jdoucího od otce k synu, života rodu. Instinkt tohoto života rodu tlumí v duši Rafałově individuální stesk. Tento rodový instinkt je zde také pojítkem s tím národním živlem, v kterém se Rafał rozplývá a stává se novým člověkem. Při čtení »Popelů« zdá se nám vše vymyšleným, sledujeme myšlenky Rafałovy, ale necítíme to, co prožívá, nechce se nám věřiti, že by se skutečně mohl státi tak lhostejným k památce Helenině a že by se mu otec stal tak blízkým a drahým. To jednoduše potřeboval autor k vítězství své idee: bylo zapotřebí ukázati, že v živlu rodovém může býti nalezena spása tehdy, když individuální bytí se ztroskotá.

Tato myšlenka je thematem předposledního románu Žeromského »Krásy života«.

Román »Krása života« (»Uroda życia«) vyšel loni v létě a měl při svém vyjití snad nejhlučnější úspěch ze všech prací Žeromského. Tisk byl zaplaven články o novém románě, týdenník »Pravda« mu věnoval celé číslo, a velká většina kritiky byla nadšenou chválou Žeromského. Ale tento úspěch nelze nijak vysvětlovati uměleckými hodnotami knihy.

Co se umění týče, »Krása života« daleko nedosahuje prvých prací Žeromského, prvých jeho povídek: »Lidé bez domova«, »Popely« a »Děje hříchů«.

V »Kráse života« je mnoho nejasného, psychologicky neodůvodněného, odporujícího si, schematického, bledého. A kdyby Žeromski hned po tomto románě nenapsal opravdu umělecky cenné a silné dílo (»Věrná řeka«), mohlo by se na základě »Krásy života« dospěti k smutným vývodům o úpadku talentu Žeromského, o vyčerpání jeho tvůrčích sil. Nadšení vyvolané »Krásou života« vysvětluje se úplně národní tendencí tohoto díla. Národní struny jsou v polských srdcích napiaty silněji, než kdykoli jindy, a právě ony souhlasně zvučely s »Krásou života«. Polskému čtenáři se zalíbilo to, že nový hrdina Žeromského, ruský důstojník polského původu Rozlucki, vrací se opět k polskému národu. Čtenářům Žeromského bylo jméno Rozlucki známo již z dřívějška. V povídce »Echa lesní« jedná generál Rozlucki, původu polského, ale oddaný ruské vládě: on byl jedním z potlačovatelů polského povstání r. 1863 a dal zastřeliti svého synovce — mladého důstojníka, který přešel k polským povstalcům. Syn tohoto zastřeleného důstojníka je hrdinou nového románu.

Byl vychován v kadetské škole v duchu ruského patriotismu; po skončení školy jde na službu do Polska, nezná vůbec polskou řeč a je k Polákům nepřátelsky naladěn. Ale když se seznámí se svou zapomenutou vlastí, s jejími dějinami a nynějším stavem, chování jeho se mění, začíná rozdvojení a nakonec rozhodne, že je Polák.

Důležitou úlohu v tomto převratu v duši Rozluckého mělo vypravování strýce jeho o smrti otcově, který byl svým vlastním strýcem odsouzen. Rozlucki jde na hrob otcův. Otec byl pochován v lese, na místě, kde byl zastřelen. Osamocená smutná bříza stála na tom místě; sehnula se a koro se dotýkala svými dlouhými větvemi země. Na této bříze visel velký kříž, který k ní byl podivným způsobem připevněn. Kříž byl podle všeho postaven do země, ale jeho spodek shnil, a on upadl. Něčí ruka však ho zvedla a připevnila mezi dva rozrůstající se stvoly břízy. Bříza ovinula kříž svými větvemi a on jakoby srostl se stromem. Tato bříza s vrostlým do ní křížem stává se v očích Rozluckého symbolem jeho vlasti, hrob, nad kterým roste tato bříza, mu nevychází z duše, je k němu stále přitahován. Chce se na své vlastní oči přesvědčiti, že jeho otec je zde skutečně pochován, že to není legenda, a jednou v noci rozkopává hrob, vykopává pochované v něm kosti, laská je s nekonečnou něž-

ností. A když potom, rozloučiv se s drahými ostatky, sedá na koně a jede domů, cítí příliv neobyčejné síly.

»Pocitiv v sobě sílu duše, obsáhnuvši nebe i zemi, jezdec vztáhl k nebi mocné ruce — to jsou jeho ruce, ale v nich jakoby byly otcovské kosti, — on podal své ruce na uvítanou své ohromné práci. Vytrhl se ze všech svých pout, zvedl se nad sebe sama, nad život a smrt, a úsměvy síly duše utopil v nebeském úsměvu věčnosti.«

Tento obraz připomene každému čtenáři známému s polskou poesií Mickiewiczova »Faryse«, toho arabského jezdce, který přetrpěv na poušti boj s uraganem, s pocitem neomezené svobody a moci prostírá své ruce k čisté hvězdnaté obloze a tone duší v nebesích.

To není nahodilá podobnost uměleckých obrazů: Żeromski se zde vrací k romantismu.

Rozlucki, který prostřednictvím hrobu otcova našel cestu k ztracené vlasti, není už reálním člověkem skutečného života, jakým je v prvních oddílech, nýbrž opravdový romantický hrdina. Jako Konrád Walenrod přináší osobní štěstí za oběť ve jménu lásky k vlasti, Rozlucki miluje Taťjanu, dceru ruského generála, ale když si přiznal v duši, že je Polák, odchází od ní, pochovává svou lásku. Rozlucki jako Konrád v Mickiewiczově poemě »Dziady« je osamocený hrdina, přeplněný vědomím své síly, považující se za vyvoleného k osvobození vlasti, zahrnující v sobě celý národ. Kritikové, kteří tak nadšeně přivítali »Krásu života«, neobrátili svou pozornost k tomu, že Rozlucki po přerození není živým člověkem, nýbrž nějakým bledým přízrakem, jakoby opravdu vstal z hrobu, ve kterém jsou pochovány kosti jeho otce, nezpozorovali, že hrdina Żeromského je v dobyté jím vlasti zcela osamocen, že nevniká do jejího života, nenavazuje styky s polskou společností. Toto poslední Żeromski jako ve většině svých prací z přítomnosti vylíčil negativními, temnými barvami.

»Krása života« nám neodhaluje tvůrčí síly v polské skutečnosti a Petr Rozlucki vlivem minulosti (v něm se probouzí hrdinský duch jeho otce) a ne této skutečnosti se navrací k vlasti. Je typický romantik, osamělý hrdina-snílek, přezírající masy, nevěřící v ně ani v kollektivní tvůrčí práci, nýbrž jen ve své síly.

Zbaven pojítek s reálním životem, musí Rozlucki přirozeně žíti ve světě snů a fantastických plánů jako Czarowicz, hrdina »Růže«, nebo Solkowski. Solkowski věřil v Napoleona, jehož chtěl užíti k uskutečnění svých ideálů. Teď Napoleon není, a nynější romantik

patriot skládá své naděje v nějaký nový vynález, kterého by mohlo býti užito k účelům vysvobození. Vstává z mrtvých theorie hrdinů-vynálezců, vysvoboditelů lidstva: »Jediná opravdová a nesporná síla to je genius, a jeho funkce — je vynález. Technický vynález se stává duševní drahocenností, probouzí-li otroky od duševní smrti, ničí v jejich prsou žezlo tyrana. Právě jako soudy vojenské a smrtící nástroje kladou na duše lidské stín otroctví a tvoří jeho zmrzačený ideál, tak je zase zapotřebí technického vynálezu k tomu, aby lidské duše osvítil bleskem ideálu svobody.«

A podle této theorie snaží se Czarowicz vynalézti výbušnou látku, a Rozlucki zdokonaluje aeroplany. Vysvobození lidstva úsilím hrdiny stojícího nad obyčejnými lidmi za pomoci vnějšího čarovného prostředku, — to je myšlenka, ku které dospěl Żeromski nakonec. K této myšlence přišel nevyhnutelně logicky, pokoušeje se spojiti patriotism se socialismem, třídní ideu s ideí vlasti. Tato idee v přítomnosti, kde společnost je rozdělena na různé vrstvy, odsuzuje člověka k osudu osamoceného snílka nebo neméně osamoceného zápasníka-hrdiny. Patriotická idea nenachází příhodné půdy v třídním vědomí dělnictva, sociální ideál zase u patriotního měšťanstva. A Żeromski dobře vidí, že patriotism posledních je čistě praktický, pozemský, nemající nic společného s patriotickým blouzněním, s romantickými sny o Novém Jerusalémě, sešedším s nebes na polskou zem. Pod praporem patriotismu vede se v Polsku jako všude jinde docela neutopický boj se socialismem, ve jménu národních zájmů se dělníci vyzývají, aby nepůsobili škody svým továrníkům, aby nepořádali stávky, nehájili své zájmy. Kdo alespoň jednou pocítil tak silně jako Żeromski trhlinu, rozštěpivší za našich časů celou zeměkouli na dva světy, tomu není možné, aby necítil též falešnost každé nacionalistické ideologie, která pouze v nadoblačných výšinách, v mlhavých sférách ideálních myšlenek se může zdáti čistou, nikoho neurážející, humanní, nezpátečnickou: jakmile však sejde s těchto výšin na zemi, slouží nejdříve k tomu, aby zakryla sociální nepravdu, odvedla od ní pozornost a tudíž prodloužila její trvání k zjevné výhodě jedněch a právě tak zjevné nevýhodě druhých, ačkoli jedni i druzí stojí pod jedním a tímže národním praporem.

Hluboce reakcionářská povaha národnostní ideologie je v zemích politicky nezávislých, u národů neutlačených příliš zjevná; ve společnosti, která podléhá nadvládě cizí národnosti, se tento sociální charakter národnostní ideologie částečně zatemňuje. Neshoda mezi bouřením se proti národnímu utlačování, obranou mateřského

jazyka, osobní svobody a lidské důstojnosti na straně jedné — a hájením sociálních privilegií pod národním praporem — na straně druhé — se nepozorovatelně stírá. Idea národní v těchto poměrech se stává zároveň něčím takovým, s čím každý cítící a myslící člověk musí souhlasiti, a něčím jiným, proti čemu nemůže tentýž člověk ze vší duše protestovati. V tom je tragedie polské intelligence. Tragedie tato je osudná i tvorbě Žeromského. Není možné, aby spisovatel tak citlivý ku každé lži, tak jasně rýsující jizvy současné společnosti, ústy Judima tak rozhodně a ostře protestující proti sociální lži, neviděl vědomé licoměrnosti a naivní neznalosti života i úmyslné přimhuřování očí před skutečností v národnostní ideologii. A proto, chtě stvořiti své hrdiny-patrioty, musí je bráti ne ze života, musí se uchylovati od přítomnosti buď do hlubin minulosti nebo ke snům budoucnosti. A hrdinové pak se jeví ne jako živí lidé, ale jako bledé fantastické přízraky, jako odtažité obrazy.

Tam, kde si Žeromski neukládá patriotickou ideologii, nýbrž dá pouze svobodu svému národnímu utrpení a kreslí život tak, jak je, tam zůstává po dřívějšku velkým umělcem. To dokázal ve »Věrné řece« (»Wierna rzeka«).

Je to velmi poetická a dojímavá historie lásky na podkladě krvavých událostí r. 1863. Mladá dívka, kráska, dcera ekonoma, skrývá a zachraňuje raněného povstalce, bohatého mladého aristokrata. Stará se oň jako milosrdná sestra, s velkým nebezpečím sobě samé ho ukrývá při prohlídkách. Zamilovala se do něho, a nemyslíc na následky, oddá se mu zcela, když se uzdravil; je hotova jíti s ním na kraj světa, ale přijíždí matka mladého povstalce, kněžna, a odnáší ho s sebou do ciziny. Děkuje velmi dívce za to, že zachránila jejímu synu život, ale dovoliti jejich sňatek, nerovný sňatek, nemůže. Sociální rozdíly zůstanou rozdíly i při největším napětí patriotických citů. Národní bouře, zviklavší politický život národa, nemohou nakloniti sociální přehrady. To mistrně ukázal Žeromski ve své poslední povídce. A to je — čistě umělecké dílo, jehož stránky nikterak nezadají stránkám prvých jeho děl, kde Žeromski, neukládaje si patriotickou ideologii, opěvoval krásu polské země, bolest a utrpení lidí, žijících na této zemi.

Tyto stránky zůstanou v polské literatuře nehynoucími. Žeromski je velký pěvec polské země, jejích polí a lesů, hor a luhů. Čteš-li ho v originále, vidíš tu zemi, cítíš její vůni: vůni kvetoucích luk za slunečného dne, a zápach nivy, vlhké od ranní rosy, hustý teplý dech lesa prosycený vůní jahod, hnijícího chvojí a sosnové smůly; slyšíš

všechny zvuky, kterými hovoří tato země: i šustot, který se nese po obilí, když klasy při spánku se pošťuchují, i šumění, před kterým stromy v lese sklánějí své hlavy, i věčně záhadné bublání vody...

Ale on nepopisuje prostě vnější obraz přírody, on se přičiňuje, aby jí mohl pohlédnouti do nitra, pocítit její život, a v těchto hlubinách on vidí utrpení právě jako na dně duše lidské. Utrpení, rozlité v životě — to zobrazuje Žeromski ze všeho nejlépe.

V »Popelích« je obraz vzácné krásy, — když mladý Rafał na lovu naslouchaje tajemnému šumu lesa vzpomíná na své dětství. »Probouzel se nepěstovaný sad za starým statkářským domem. Rozložité jabloně s místy zúženými kmeny jako láhve. Hromádky, kytice růžových květů... Všechny cestičky zarostly srstkou a rybízem. Nad vysokou travou, zkropenou ještě krůpějemi rosy, se zvedají běloskvoucí, panenské višňové stromy. Zdá se, že to jarní mráčky, ranní obláčky sem zabloudily z dalekého nebe a teď se beznadějně usadily mezi starými topoly u starého plotu. Včely, vosy, mouchy bzučí, naplňují celý sad hovorem a srdce neobjasnitelným chvěním a zbožností. Ach, jak krásně, jak veselo je v tomto stinném sadě otcovského domu!...

Malý hošík, povídálek, zdravý a veselý, popěvuje si běží po stezkách tohoto sadu, skáče u nohou otce, nesoucího nabitou pušku, a má starost pouze o to, aby si nezarousal nohy. Zde mu padne do očí housenka, lezoucí po mokrém listě, tam se v bílé rose černá ulitka; paprsek sluneční padl na purpurovou číši tulipánu, teprve dnes se rozvíjejícího... Je ticho... Mezi listím se rozlehne sladký a veselý, jako jaro samo, jak sen dítěte, hlas... Najednou s rachotem hromu padne rána a hřmí mezi stromy. Srdce tuhne a přestává tlouci. Veselé tělo se celé třese... s vrcholku vazu, rostoucího v koutku sadu, padá; třepotaje křídloma ptáček a krví třísní vlhkou trávu. Ach, ještě je viděti jeho otevřený zobáček a strašný vbodávající se pohled! Je slyšeti syčící tlumený hvizd, když k němu vztáhl ruku. A najednou leknutí. A nepopsatelná dětská bolest, přehlušující i leknutí, i radost, i mstu. Pták se bije, hází sebou se strany na stranu. Vstává... Oči jeho se zakalily, otevřely se ještě několikrát. Hledí. Něčím se zatáhly, povlékly...

Kdy to bylo a kde? Byly-li skutečně, anebo se mu jen zdálo o těchto ukrutných, ptačích očích, vbitých do paměti, jako hřeby vbité do ran ještě na počátku života způsobených?«

Duše Žeromského ztrýzněna všemi bolestmi, které zná každý myslící člověk naší doby a ještě jednou, kterou neznají myslící a cítící lidé šťastnějších národů, — tato duše jako by opravdu přišla na svět už s těmito hřeby »zatlačenými do ran, způsobených na začátku života!«

A tam, kde otevírá tuto raněnou duši, tam je opravdovým a velkým umělcem: je pěvcem polského »churavého svědomí«, pěvcem zmučené intelligentské duše.

O čistotě hudby.

(Pokračování.)

II.

O hudbě kostelní kromě chorálu.

Nezkažený lid má smysl pro hudbu, odpovídá-li tato, jsouc přirozenou a zdravou, čistému lidskému citu; a ničím nelze více na lid působit, než ušlechtilou hudbou. Poněvadž sbory církevní mohou v celku být vychovány pouze ke zpívání jednoduchých chorálů, dejte vyšší duchovní komposice zpívati cvičeným zpěvákům, aby takřka andělé v kostele byli viděni, a aby sbor v zbožnosti něco slyšel, co sám pro své množství a slabost stvořiti nemůže.

Tato výtečná myšlenka byla poprvé od Řehoře Velikého v hojně od něho podporovaných pěveckých školách zcela vážně uplatněna a více než tisíc let dělalo se ve vzdělaných křesťanských státech pro to vše možné. Avšak znenáhla vznikla k tomu lhostejnost a hudba kostelní (mimo chorál) zmizela buď úplně, nebo byla zaměněna za světské skladby, které místo aby se blížily pobožnosti, daly v chrámech plné světskosti sídlo a hlas. Ba i přemýšlení o otázce: Co náleží církvi? zdá se, že konečně úplně zmizelo. Však je to i velmi dobře pochopitelno. Neboť stejnou měrou, jakou umělosti přibývalo, zápal náboženský chladl. Od většiny našich umělců nemohlo se nic dobrého očekávat, neboť jim zpravidla (pravda se musí pověděti) úplně schází vyšší umělecké, filosofické, historické vzdělání, a poněvadž všude děkují nebi, je-li jim dovoleno kusy, které náhodou nacvičili nebo sami složili, v kostele provésti. Podajné ucho sesvětštělých údů sboru pomáhalo i nejhrubším přehmatům.

Na štěstí je ještě mnoho těch, kteří znají vysokou cenu pravé církevní hudby, anebo kteří by mohli být lehko k tomuto poznání přivedeni. Proto pokusím se i já, vždy raději doufaje než zoufaje, svou hřivnou skromně přispět k podporování dobrého.

Kostel není místem, kde vše, co lze užíti, užito být má. On je spíše místem, kde člověk chtěje se posíliti a zušlechtiti ku pro-

vádění svých lidských povinností, předstupuje před tvář boží a tak v blízkosti boží uleví si modlitbou od strasti a žalu, v radosti a zbožnosti. Stejně tedy jako drzá sebedůvěra aneb naprostá nesmělost před tváří Hospodinovou se nehodí, stejně není v kostele na místě divoká, hlučící radost aneb naprosté ničivé zoufalství. Kdo tedy zde v plné radosti srdce Bohu děkovat a jej chválit chce, ten má vyslovit svůj dík ne bezuzdným jásotem, nýbrž skromnou vroucností a kdo utrpením stržen, by se mimo kostel mohl těžkou myslí a nářkem rozplynouti, ten se v kostele před očima Božíma opět potěší. Nemáme spínat ruce a se vzdechy a nářkem sem a tam pobíhat, nýbrž vírou k blízkému Bohu naplněni, v trpělivosti a oddanosti učinit nebe účastným svědkem svého utrpení. To, co přináleží kostelu, lze si nejlehčeji objasnit, přemýšlíme-li trochu o povinnostech kazatele; v divadle je na místě, když krásně rostlý herec celé tělo v různých posicích ukazuje; když dle příležitosti řádí a zuří, lísá se, malomyslní, v neskonalé lásce hoří a plá, staví se do geniálních posic a dává se viděti v šatech všech vrstev a věků. Avšak co žádáte od kazatele, nechcete-li v kostele najít opět podobné divadlo, nýbrž chcete-li od služebníka slova Božího slovem Božím býti posíleni? Je možno, že byste žádali něco jiného, než odměřenou, povznesenou, vroucnou řeč, avšak bez vášně, čistou a vznešenou, s mužnou silou, klidností a teplotou, avšak bez nervového rozčilení, bez nádhery a okázalosti, tedy řeč, při níž zapomínáte na malichernost tohoto světa a která vás přivede ve spojení s vyšším světem, kde všeobecná veselost, rušivé vášně a zžírající útrapy nemají místa? Duchovní na kazatelně nemá tedy jásat jako posel, který zprávami o vítězství chce lid opojiti, nemá proti neřestem horliti se vztekem uraženého, nemá býti sladkým a příjemným světskou jemností, nemá kvílet a naříkat jako slabé lidstvo, které se pokládá za opuštěno od Boha a světa; tedy ne se vynášet, hřmotit, ne esthetický ve všech formách gestikulovat, ne beznadějně ruce spínat a dokonce, může-li své lidské slabosti určit meze, neuroniti ani jedinou slzu, i kdyby měl příčinu naříkat nad nejtrpší bídou. Toto a pouze to patří do kostela. Neboť kostel není k tomu, aby lidské vlastnosti rozčiloval a lidskými prostředky působil, nýbrž aby nebeským klidem uklidňoval a obměkčoval lidské vášně.

Tento ideál, který by duchovní stále měli mít na mysli, musí též sloužit všem hudebníkům upřímně sloužícím kostelu a jeho účelům, nepovažují-li tito chrám za místo, kde se smí slyšet jakákoliv hudba, jen když nějak uchu lahodí. Otázka,

která hudba vlastně jméno církevního slohu zasluhuje, má rovněž tak málo smyslu, jako kdybychom se ptali: zdali smí duchovní mluviti, býti dojat a řeči gesty napomáhat? Pro kostel jsou všecky druhy hudby vhodné, nejsou-li naprosto světské, jako valčík nebo Siciliana, které lze tančiti; může tudíž v kostele býti hráno Largo, Adagio, Grave, Allegro a fugovitá nebo nefugovitá věta; avšak vše se má hráti mírně, důstojně, vše má být vznešené a bez vášní. Vše v takovém tónu, že by výborný kazatel mohl říci: tato výborná hudba dobře připravila pro mé kázání, nebo: ona po mém kázání, v duchu jeho, cit sboru k plné živosti přivedla; aneb, co by též někdy bylo chvályhodné: kde tak se zpívalo, musím já umlknouti a přenechati sbor tiché pobožnosti.

Tyto myšlenky, od lidí čistě smýšlejících pojaté, musí se uznati za správné; avšak přirozeně jest z mnohých stran obávati se námitky, kterou povrchní lidé již často učinili: totiž, že taková církevní hudba vede k prosaické monotónnosti, a že genius všecky okovy od sebe zavrhuje. Avšak zde lze opět říci, co vůbec se říci musí: že genius tak málo opovrhuje přísnými pravidly, jako důkladnou prací a pouze ledabylá tupost ducha touží po neomezené lehkosti, poněvadž nedostává se jí síly ani k poslušnosti ani k panování.

Kostelu přísluší pouze věci kostelní, a když se v ní kostelní věci s nejvyšší geniálností provádějí, učiní se pobožnosti dostatečně zadost. Avšak člověk nemá zapomínati, že je povolán k těžkým, různým světským úkolům, a že kostel mu nemá sloužiti k nečinnosti, nýbrž že ho má síliti k výkonnosti. Tedy církevní věci, zachovávajíce své hranice, nebudou chtíti více vládnouti, než stvořitel sám to zamýšlel. Chyba začíná zde dle toho pouze věšením hlavy, t. j. když nevyzpytatelné city a myšlenky, které v kostele duši člověka k nejvyššímu mají pozdvihnouti, jsou spolu přenášeny do života jako účel světských věcí. Je tedy protivno a nepřirozeno, když pobožnůstkářství, mučednictví a klášternictví chtí zničiti vše, co lidem pro tento svět propůjčeno jako dar nebes; neméně nechutné jest však také, když starostlivci ve strachu před přeháněním odporují věcem nejsvětějším a z odporu proti malomyslnosti dají se zavésti tak daleko, že vyhánějí kostel z kostela, aby tím zabezpečili svět proti přílišnému duševnímu napětí.

Silný člověk, jenž se v kostelním životě vyvinul, bude tedy celou duší patřiti tomuto světu a pomocí filosofie a poesie bude hledět buď dosíci velkých ideálů, aneb v nich hledati dostatečnou stravu pro čistou veselost a radost ze života. Na tento způsob

tedy vznikají tři hudební slohy: kostelní sloh, oddaný zcela zbožnosti; oratorní sloh, jenž pojímá věci vážně a velikým, duchaplně lidským způsobem; konečně operní sloh, který vše, co vychází ze smyslů a vášní, předvádí poeticky. Čtvrtý sloh, který spojuje všecky tyto prvky, vášni volný průchod dává a všecky ztřeštěnosti s hudbou spojuje, může zde zůstat stejně nepovšimnut, jako nauka o nervové křeči pro zdravého člověka.

Nechte tedy kostelu, co mu náleží a učiňte pro kostel, co umění vůbec dovede; ale neopovrhujte vším ostatním, naopak pracujte pilněji pro věci světské než kostelní, neboť člověk čistou povznesenost dlouho nesnese a vůbec na tomto světě více činnému životu než bohoslužbě náleží; avšak nepřekročujte hranic. Nechte tedy modlícího v kostele se modlit, ale ne za zvuků veselého tance; a naopak nedovolujte ohebným tanečníkům, aby při přijímání své umění předváděli. Považoval bych za neodpustitelné, kdyby jen jediný třeba takt z Palestrinových kostelních písní byl upotřeben v operní hudbě; a stejně odporným by bylo, kdyby v některé mši objevil se třebas i fragment oné bezstarostné lehkosti, kterou se na př. Mozartova Figarova svatba tak vyznamenává. Naše tak zv. duchaplné obecenstvo je spokojeno se vším, dá-li tomu některé modní jméno svou sankci. A je tedy většina našich pobožných úplně spokojena, když hudba v Mozartově Requiem k slovům: »Liber scriptus proferetur« je takřka totožná se slovy »Kleine Nadel« v arii melancholické čtveračky ve Figaru. Který vzdělaný člověk vzpomněl by si rád při přemýšlení o posledním soudě na »malou jehlu«, aneb při žertu s jehlou na pekelné útrapy, které možná bude trpět?

Přehlédneme-li dějiny církevní hudby, pozorujeme i při povrchním pozorování, že o moderních skladbách se dá jen málo dobrého říci, a že stejně jako v sochařství a stavitelství náleží starým mistrům věnec vavřínový i v kostelní hudbě. Již v 15. a 16. století máme výborné skladby německých a vlámských skladatelů plné síly a procítěnosti a pro hlas umělecky a duchaplně sepsaných, takže nemohu dosti naříkati, že se ony skladby teď úplně zanedbávají. Srovnáme-li na příklad Josquinův (zemřel 1475) pětihlasý Stabat Mater s neklidným Stabat Pergolesovým, nebo »Sedm slov Krista« od Senffla, vrstevníka Lutherova, s Haydnovými, ze stylu do stylu přebíhajícími Sedmi slovy, není vůbec pochyby, kde nalézá se více duševní síly. Nejmladší velký mistr vlámské školy Orlando di Lasso (nar. 1520) ukazuje se nám ve svých četných skladbách (více než 60 svazků) co obr, mocný, klidný, vážný, jemný a vroucí — právě pro

kostel se hodící; v Italii pak Palestrina rovněž na skladby velmi plodný, ale možno-li ještě hlubší a v hudbě kostelní a čistém trojzvuku mistr tak dokonalý, že u něho nalézáme více vznešeného klidu a blaženosti, než u kteréhokoliv jiného skladatele. Ovšem jeho skladby z originálu tištěné, jakož i manuskripty nelze takřka dostati. Rád bych upozornil na jedno dílo ty, kdož Palestrinu dosud vůbec neznají. Jest to: Collection des pièces de musique religieuse qui s'exècutent tous les ans à Rome durant la semaine-sainte etc. par A. Choron. Dílo toto vyšlo před několika lety bez letopočtu v Paříži, bohužel s mnohými tiskovými chybami. V této sbírce mezi jinými jsou též Responsoria od Palestrina, která co nejvřeleji doporučuji, věda ovšem, že milovníci věčného karnevalu sprostoty a pomíjejícnosti by v nich mnoho nenašli. Uvědomme si však, co žalozpěvy o utrpeních Kristových v noci popeleční chtějí vyjádřiti, a pak, učiníme-li s dobrým provedením pokus, podá se ostatní již samo, předpokládaje, že máme dobré čisté hlasy, že použijeme potřebného výrazu, že dáme pozor na takt, tedy ne příliš spěchati, avšak ani dle panujícího německého předsudku se připraviti o dech, když Ital celých a půlových not užívá. Největší píli máme věnovati trojhlasým částem oněch responsorií, jichž celá velebnost nikdy jasněji nevystupuje, než když je obsadíme vzornými zpěvačkami pouze jednoduše. Hraje-li hudlař tyto kusy nebo jsou-li hrubě, dřevěně nebo s křikem zpívány, mají přirozeně osud dechem zpoceného zrcadla, asi jako také Goethova Iphigenie sprostým předčítáním snadno zcela zničiti se dá, aspoň tisíckrát lehčeji než lidská nenávist nebo lítost.

Když Palestrina, který v každém směru si zasloužil, aby byl srovnáván s Homerem, ve svém umění nepředstižitelným se zdá a proto též dokonalý církevní sloh dle něho jméno Palestrinského slohu obdržel, jest přece předsudkem, považujeme-li jej za počátek a konec církevního slohu. Jméno vynálezce náleží zde mnohem více starším velkým Němcům a Vlámům, mezi kterými též Palestrinův učitel Goudimel se musí jenovati. Proto byli též vedle Palestriny, srovnáme-li je s nim, Vlám Lasso a Španěl Morales, jehož Lamentabatur Jacobus od nejslavnějšího hudebního historika Patera Martiniho za nejdokonalejší skladbu vůbec bylo prohlášeno. Brzy po Palestrinovi následují zase dva slavní církevní komponisté, kteří sotva pouze pomoci Palestrinových děl byli vzděláni, totiž Němec Händel nebo Handl (Jacobus Gallus nar. 1550) a Španěl Tomasso Ludovico Vittoria (nar. 1560), který spojil krásným způsobem španělský oheň s duševní pokorou.

Po nich následují v Italii mnozí mistři, kteří i když ne vždy, přece často pro vážný sloh s prospěchem pracovali, jmenovitě Allegri, Alessandro Scarlatti (který téměř 200 mší napsal a od Händla a Hasseho vysoko byl ceněn), Baj, Lotti (miláček našeho Hasse), Durante Bernabei, Pater Martini a v nešťastných chvílích i nestálý Jomelli, jakož i jiní, které od vidění znám a mnozí jiní, jež posud pouze dle pověstí jsem se naučil znát.

Mezitím povstala po Palestrinovi velmi brzo jakási záliba pro sloh, jejž dle výše jmenovaného nazývám oratorním a tento byl všude zaveden v kostelích, vyjma sixtinskou kapli, která neupustila zcela od církevní vážnosti a proto též vždy jako pevná skála v moři stála. Toto rozšíření je též velmi dobře pochopitelno, neboť právě vznešenost stává se často obyčejnému světu bezvýznamnou; a když hudebníci v nejstarších dobách musili postrádati našich divadel a koncertních síní, bylo přirozeno, že bylo kostela užíváno, aby geniu byla opatřena plná svoboda; asi jako lze lehko vysvětliti, že dříve v klášteřích povstávali duchovní komedie. Počet těchto čilých mistrů je velmi značný a podle největšího počtu děl buďtež jmenováni Caldara (narozen 1668), Marcello (nar. 1680), Durante (nar. 1693), L. Leo (narozen 1694), Valetti (narozen 1705) a Pergolese (narozen 1707). Také patří těmto mistrům chvála, že v jejich nejznámějších skladbách namnoze prosvítá láska ku vážnému slohu, že se nikdy nebo jen zřídka ztrácejí ve světskostech oper, a že zároveň snaží se spojiti vážné s krásným, aby tak zároveň stačili jak pobožnosti tak duchaplnosti. Vezměme na př. proslavené osmihlasé miserere od Lea. V mnohých směrech nelze ho ovšem přirovnati k miserere od Lessa, Allegriho, Baje nebo k některému z lepších miserere od Lottiho. Avšak jak vážné jest jako celek. Jak dobře připomíná užití gregoriánského zpěvu na skladbu čistě církevní a když: cor mundum crea in me slyšíme zpívané s největší jemnosti, musíme v pravdě mysleti jen na anděly nebeské a ne na zamilované herečky. Také u známých lepších italských duchovních skladeb je chybící doplněno tím, že vše vycházejíc z nejčistšího ohně s volností ducha a čistotou vkusu je podáno, naproti tomu můžeme někdy zase v kostele zapomenouti, kde se vlastně nalézáme.

Tento oratorní sloh je to, nač nejlepší mistři předposlední periody veškeru svou sílu vynaložili, jmenovitě Händel, S. Bach, Hasse a Graun, částečně k vůli novějšímu stavu německých církví, částečně též — což nemůže být zamlčeno —, poněvadž genius se může mnohem rozmanitěji pohybovati, když je prostý poslušnosti, která náleží

církvi. Kromě toho též oni mistři nedopustili svým oratoriím přejíti do slohu operního a vskutku zasluhuje největšího podivení, jak Händel mohl zůstati v kolejích tak duchovně vážných, když přece také pro operu tak mnoho učinil a učiniti musil.

Avšak co mám říci o dílech, která v posledních 50 letech vyšla ve stylu církevním a oratorním? Dle svého nejhlubšího přesvědčení pravím opět a opět: sloh kostelní je téměř zcela ztracen; oratorní sloh přešel téměř všude v sloh operní a sloh operní často ve sloh bláznivý, obyčejný a přehnaný; a tato smíšenina byla často do kostelů vpašována. O výjimkách mnozí žijící němečtí mistři, které zde ze šetrnosti nejmenuji, vědí z mého posudku o jejich skladbách velmi dobře; nepatřím ke skornatělým antikvářům, kteří zakazují novoty bez prohlédnutí, jen, poněvadž jsou novými. Avšak ptám se na svědomí těch, kteří mají smysl pro věc vyšší a nové tvorby patřičně znají, je-li v mnohých dílech, která skrze módu vlivem skladatelů a nakladatelů nebo nahodilými místnostmi druh vlády získala, tolik geniálnosti, jako v jediném Mesiáši od Händla; nemohu si mysliti, že by někdo mou otázku vážně a s rozmyslem jako nehodnou zavrhl. Dělejte pokusy též pouze s šlechetnými a vzdělanými zpěváky. Bylo by vám těžko po Händlově Messiáši, když jste se starali o řádné provedení, dávati něco nového, co nemá stejné hodnoty; avšak pěknější věci od Palestriny, Lassa, Vittorie, Caldary, Marcella, Lottiho a Duranta neztratí nikdy své kouzlo, i když se před nimi zpívají některé vybrané věci od Händla a Bacha.

Přívrženci novot zazlívají velmi takovéto úsudky, a jmenovitě pokládá se za zlé utrhačství, když se pro mše Haydnovy a Mozartovy nedělá žádné výjimky. Avšak jest dosti známo, že oba mistři na své duchovní skladby nekladli žádné váhy; že Mozart sám se smál svým za peníze stlučeným mším, a že J. Haydn přisuzoval rozhodně svému bratru Michaelovi převahu ve vlastním církevním stylu. Že se jeho mše lehko mohou líbiti, rozhodně připouštím, poněvadž mají mnoho šumného a galantního. Avšak na tom trvám, že jejich převážný charakter je bujný a světský, jedním slovem: kostela nehodný, a že nikdo pobožný v kostele nemůže najíti na tom zalíbení, když zná starší díla v církevním slohu, nebo pouze vznešená díla v oratorním slohu. Je to, zdá se, tak, jako s církevními budovami samými. Galantních, pestrých, vyzdobených, pěkných kostelů jsme v poslední době dosti dostali, avšak žádný takový, před kterým

jako před portálem Strassburského münstru bychom se v žasnutí a pokoře ztratili.

Pouze jedna námitka jistých lidí má se zde ještě vzíti v úvahu, totiž pyšné mluvení mnohých domnělých hudebních znalců o velebnosti pokroku s duchem času a ohromných úspěších, které udělala nejnovější hudba; s tímto povídáním se také již přišlo k tomu, že krásné symfonie našeho S. Haydna jako zastaralé nebo stárnoucí skladby jsou odhazovány, a Mozartovy kusy dávají se mnohem rychleji, než on sám chtěl, zrovna jako by neklid, který Evropa válkami, rychlíky a parníky dostala, také do esthetických děl uměleckých se dostati musil.

Chci novému, ať už je jaké chce, na okamžik dáti přednost a pouze se otázati: proč chcete býti v oboru hudebním slabí na duchu a omezení? Všude je považováno za nutné nežíti pouze v přítomnosti, nýbrž osvojiti si díla všech dob, poněvadž velmi lehko se tím učíme a poněvadž každá perioda má své dobré zvláštnosti. Proč tedy pro hudbu výjimku? Tak jest na př. vynikající vlastností naší doby, že my, právě jako při stole, také při etshetických požitcích jídla nemůžeme důkladně žvýkati, lehko se všeho přesytíme a v mlsnosti jsme neúnavní. Jméno duchaplnosti může to podržeti. Avšak bylo by opovržení hodným, kdybychom od našich mocných předků přijali něco klidného, usedlého, silného, tedy něco z onoho krásného, milého ducha, který nám přinesl tolik uklidňujících, obveselujících, nevinných melodií?

Že umělost v posledních dobách nekonečně vzrostla, je jisto, jmenovitě umění instrumentační; umění čirou smyslnost jakož i přehnanost hudbou představiti, jakož i tóny barvy podávati a přírodní zjevy popisovati; umění i v umírání trilkovati; a zejména umění, vše nehudební s hudbou spojovati. Že také pro hudební formy bylo mnoho při pokroku hudebním učiněno, musí spravedlnost s díky uznati. Tak považoval bych za zcela dětinské, kdyby chtěl někdo srovnávati Palestrinovu nedávno v Paříži tištěnou »Missa ad fugam« s některou z lepších Händlových nebo S. Bachových fug. Avšak nezapomínejte při tom, kolik nezdravého a zpitvořeného nový genius kromě toho přivedl do oběhu; jak právě fugy, podléhající jistým dosti snadno pochopitelným pravidlům, byly výpomocí pro tisíce negeniálních nevědomců; a jak mnohý recept nám novější odborníci generálního bassu (na př. o kvintách) předepsali, proti čemu již nyní s ohledem na staré vzory se protestuje.

Kdo zde s rozumem a nestranně mluví, musí říci: podstatné části hudebního umění byly starým jak mladým známy, tedy jak melodičnost (jejich nesrovnatelné chorály to nejlépe dokazují!), tak harmonie, jež byla od nich jako vynálezců ještě nyní platících hlavních pravidel s větší vroucností a vytrvalostí pěstována, než od novějších, jak mnohá starší theoretická díla dokazují. Ony části hudby, kterým oni celou svou sílu věnovali, musí býti výborně vypracovány a bylo by se co diviti, kdyby 15. a 16. století, které v oboru všech umění tak nekonečně je bohaté na geniální mistry, bylo právě v oboru hudebním nic nemohlo prokázati. Když tedy Corregio, jak se vypravuje, v posledním spánku před smrtí s rozkoší snil, že nalezl v nebi opět Palestrinu, lze souditi, že geniální malíř na tomto světě přiveden byl k uctívání děl slavného hudebníka mistrovskými díly jeho: a tak by měli hudební egoisté naši, kteří často pouze opovrhováním svou slabost přikrývají, raději otevřeně uznati, co před rozumným člověkem nedá se zatajiti: snižujeme, co jsme nikdy neviděli; nechceme se učit znáti, čemu bychom těžko porozumněli a předvésti mohli: také nedostává se nám peněz a trpělivosti, z tisíců a tisíců děl třeba jen deset si pořídíti a nastudovati.

Kde tedy mělo klassické dílo jiný charakter, než tento: je to dílo velkých duchů, svobodná síla mocného citu prokázaná skutkem, a tím náležející všem dobám, jež mají smysl pro geniálnost?

Plato nemůže během let státi se zastaralým právě tak jako Shakespeare; a Mozart jako pravý genius by byl vystoupil způsobem vzorným, ať by byl žil mezi alpskými pastýři, nebo v klášteře, nebo v bohaté residenci. Větší hudební vzdělání může sice mnoho zlepšiti co se týče uhlazenosti; avšak co se nazývá »Saft und Kraft«, to pramení vždy z vlastního bohatství genia a obyčejně projevuje se síla, když jí jistá uhlazenost schází, s jistou ryzostí a naivností které vzdělání nemůže dáti, nýbrž velmi lehko potlačiti. To tedy rád připouštím: kdo chce stále maličkosti kritisovat, kdo s mrzutým rozladěním oči svévolně chce zavírat a nechce si odvyknouti obvyklou křečovitost a vášnivost, ten musí rozhodně nechat ležet díla velkých starších mistrů v církevním a oratorním slohu. Neboť kalná voda žádný obraz jasně neodráží a Raphaelovi andělé nejsou zcela ničím, patříme-li na ně oslepenými zraky. Avšak rozhodněte se vážně pro ona díla; zvolte si hodiny, v kterých se cítíte klidnými a veselými a citlivými pro bezvášnivost a věnujte píli vzornému provedení: pak vám bude jasno, kde lze vám nalézti nebe, a že ti, kteří zde vše

odsuzují, vlastně nemluví o ničem, než o své tuposti a jednostrannosti.

Bylo zajisté i v dřívějších dobách mnoho špatných mistrů (v Italii tolik jako v Německu), a musí se přiznati, že starší opera nezřídka trpí jistou nehybností, kterou lehkost a lehkovážnost nové geniálnosti zcela odstranila. Avšak, jak stará kostelní hudba, jakožto první hudební vzor, s počátku mnohostranně na divadlo působila, tak chtělo naopak nové smyslné divadlo na kostel zpět působiti, a tu nechť nynější pýcha zkusí, dáti dostatečnou odpověď na otázku: je-li stejně protivno, když bývalá jeptiška se na divadle poněkud nemotorně pohybuje, jako když lehkovážná herečka v kostele chce představovati matku Marii.

A kdybychom chtěli býti spravedlivi i vzhledem k starší opeře! Tak jako nová opera je v jistém smyslu zaokrouhlenou, sama v sobě hotovou, stará opera ovšem nebyla. Avšak kdybychom chtěli sehledati a dohromady složiti, co se zdá v dřívějších operních kusech býti geniálním a krásným, co by se mohlo podati a kolik věcí nyní platících muselo by zahanbeně ustoupiti! I v Händlových operách lze nalézti nejrozkošnější místa! Vyjádřil se ovšem jednou Forkel (což bylo při jeho gramatickém směru dosti přirozeno), že z Händlových arií sotva jedna je ještě stravitelnou; a toto bylo věrně opakováno od mnohých, kteří díla Händlova zajisté ještě méně znali než Forkel. Avšak je těžko říci něco nepředloženějšího. Znaje dosti podrobně díla Händlova, chtěl bych z nich velkou řadu arií, zvláště pro soprán, alt a bas sehledati, které každého citlivého člověka musí unésti a které jasně zjevují čistotu, jemnost a moc citu v míře takové, jakou u nyní tvořících mistrů zřídka nalézáme.

(Pokračování.)

Antal Stašek.

Napsal Miloslav Hýsek.
(Pokračování.)

Již v Kralovrahu jest scéna (V. zpěv), kde se líčí život stařičké matky Jaroslavovy, kdysi svedené Samoslavem; jemný realismus její souvisí s obrázky »Z horské krčmy«. A rovněž v Běle postava truhláře Józy, jeho zamilování a zvláště III. zpěv, kde se mu v hostinci posmívají, že žena ho podvádí, a ve Varoni zpěv IX., v němž se líčí osud Cilčin, stále ukazují, kam tíhne z byronovských naplavenin talent Staškův: ke kresbě života lidového; Antal Stašek se o takovou kresbu epickou básni skutečně odvážil. Kochanova věst však a jistě i nevytištěný Záboj, v němž Staška lákal námět »osvoboditele pokořeného národa a ujařmené vlasti« a v němž se jinak od Rukopisu zcela odchýlil, jsou doklady, že Stašek stále ještě se nevymanil ze starých romantických vlivů a že život současný mu ještě neznamenal nejvhodnější pole pro jeho umělecké schopnosti. Kochanova věst, básněná ve vyciselovaných oktávách, tajemným snem Kochanovým i jeho postavou stejně jako nočním útokem Němců na statky vladyky Smila, kde našly na své cestě útulek Vanda s dcerou Ludiší, náleží do téže řady romantických básní jako Král Juan nebo Varoň.

Ze života současného mladého Staška lákala doba po r. 1848, z níž se vyvinuly poměry, v nichž on žil. V básni Václav ji zpracoval ještě málo realisticky: Václav, jenž byl pro svou účast v r. 1848 trestán vězením, z něhož prchl, truchlí zejména pro svou zrádnou milenku Marii, dceru polesného Jarníka, která se provdala za německého barona Jindřicha; i ona je mu nevěrná, i ji ukrajinský vyhnanec Vladislav svádí k útěku, i zde hrají roli puška, karty a vraždy; ale Stašek zároveň líčí život v chatě Václavovy babičky (I. zpěv), pouť v Říčné (IV. a V.) a v ukázce z II. zpěvu venkovské táčky. Tu měl příležitost nakreslit několik pěkných venkovských postav, zejména starého Ondřeje, jemuž četníci odnesli Havlí-

čkova Slovana, rvačku v hostinci o pouti a rodinu strýce Havla. Komposice básně jest neurovnaná, malba skutečnosti se stále střídá s fantastickými partiemi, v nichž pravděpodobnost jest věcí zcela podružnou; autor obyčejně se dá uchvátit tím, co právě píše, a pracuje bez ohledu na ostatní části básně. A nejinak je v Bořkovi; zde Stašek stojí již na pevnější půdě, vlastenectví svého hrdiny zabarvuje již i sociálně, ale běží mu o cosi více než o venkovskou tragedii: běží mu o epickou báseň, a tím je naznačeno, že z dřívějších prací sem přejímá i jejich nedostatky. Bořek, jenž nechce prodati Majerovi louky a prodá ji sousedovi, aby mohl déle vzdorovat, jest čtenář bible; je česká tvrdá hlava, ale zároveň povaha prometheovská: když nevyhrál v lutrii, zač tolik boha prosil, prohrál tím »samého boha« a po ženině samovraždě spálí mrtvolu i s chatou a vrhne do ohně i bibli. Tím, že Bořek bloudí pak světem, souvisí s Varoněm; Staškovi jakoby na mysli tanula postava věčného žida. Sem zařazuje básník své reflexe; jsou téhož rázu, jako lyrika, a charakteristická jsou zejména místa, kde stařec si umiňuje býti zlý, kde se vrací po dlouhé době do rodné vsi a kde se smiřuje s bohem, od něhož si žádá býti pomstěn. To souvisí s psychologií vesnického blouznivce; pro venkovský život jest zajímavější líčení poměru Pavly a Jeníka Kavánova, poměru, jenž po otcově návratu se končí tragicky. Také starý Dubský v básni Z doby táborů má v sobě cosi z postavy věčného žida, když se navrací z Ameriky; různé motivy básně mají souvislost s pracemi dřívějšími: je tu jako ve Václavu a Varoni láska dětí lesního; žena lesního ve vypravování Dubského byla Němka, jež ho v neštěstí opustila; hlavní postava krčmář Jaroš, ztroskotavší existence, je dědicem Ondřeje z Václava. Nejlepší jsou podružné figurky ševce Víta Hraby, Žanty, Jakubova, jež se Staškovi podařilo vykreslit s uměním drobnokresby; za to historie o třech přátelích, z nichž mladý Dubský, nynější hejtman, se chtěl stát Wallenrodem a stal se polovičním odrodilcem, i líčení lásky jeho dcery Jelly s Vojtěchem Bartoňovic, jež je do děje vpletena, mají hodně romantického stejně jako konec tábora, kdy pozdě se otec Dubský setká a pozná se synem. Verš této básně jest značně prostý; již do Bořka nejednou zasáhly vlivy básnictví lidového, jež příznivě působily na teplo Staškovy řeči, a to nejen vnějšími znaky, antithesemi, anaforami a j., nýbrž i celkovým tónem. Antal Stašek však zase vždy se vracel k řeči vyšperkované, k pronikavému pathosu, k prorockému gestu; »Z doby táborů« jest z jeho epiky nejrealističtější nejen obsahem, nýbrž i formou.

Ve všech epických básních Staškovi na prvním místě běželo o působivost básnickou, o poesii, jež by tlumočila v první řadě osud lidstva a národa, osud, jenž mocně doléhá na myslivou duši básníka a probouzí v ní sílu, nutnou k velkému činu; to jest vliv byronismu, jejž si po vzoru byronistů polských snažil přizpůsobit českým poměrům. Jen mimochodem v nich namaloval jednotlivé postavy a situace z českého současného venkova, při nichž se projevilo jeho umění ostrého postřehu a výstižné kresby; figurky, jež tu předvedl, mají v sobě život a jsou typické: mají v sobě kouzlo dobroty a poesie v drsné obálce a jsou literárními sestrami postav Alšových. Staškovi však stále jakoby bylo málo s nimi se zabývat: velikost hledal ještě mimo ně, ne v nich, ač se mu stále přímo draly před oči a nabízely se k prostudování a pochopení; v epose nenalezl sám sebe a o všech jeho epických básních platí, co Neruda napsal ve Staškově životopise, že eposy druhého svazku Básní jsou »překrásné v jednotlivostech«: jako celek jsou zlomeny a bez tvárné síly. Antal Stašek v touze po básnické velikosti se pokusil i o drama veselohrou Smlouva s lichvářem, jež r. 1880 byla hrána na scéně Nového českého divadla v Praze; tiskem nevyšla a víme o ní jen z Nerudova referátu v Národních Listech,[1] že na její děj jest pět aktů mnoho a že dramatická její účinnost jest seslabena přílišnými dialogy, ale že je zajímavá motivací děje i charakteristikou osob.

Již současná kritika při Staškových básních epických zdůrazňovala cenu partií, jež jsou kresbou, a to kresbou realisticky věrnou, našeho venkova. Sem ukazovala již básnická prvotina z krčmy horské. Epika však Staška od tohoto pole i při venkovských látkách odváděla.

V Lumíru 1876 je otištěna první Staškova prosa, obrázek z krkonošské vesnice Švec Matouš. Liší se úplně od jeho epiky; Stašek jí navazuje přímo na svou básnickou prvotinu. Ničím neodváděn jinam kreslí tu postavu voronického ševce Matouše od dětství, kdy zlobil ve škole pana učitele Strnada, přes léta dospívání, kdy jeho pytlácké choutky zavinily smrt opilého basaře a kdy svědomí usmířil v Uhrách zpovědí u maďarského, jemu nerozumějícího kněze, až do let pozdějších, kdy nešťastná láska k Růže ho definitivně vypudila z rodné vsi; Stašek pronikl až na dno zajímavé této postavy a vytěžil z ní stránky plné jemného, ryzího humoru. V téže době v besídce roudnického Podřipana uveřejnil pražský obrázek

[1] Znovu je otištěn v Sebraných Spisech řada II. díl V. str. 452—454.

Pan Cicvárek, humoristicky zabarvenou studii v duchu Nerudových feuilletonů.

Do popředí českých prosatérů se Stašek vyšinul hned první větší románovou prací Nedokončený obraz (Roudnice 1878); bylo již řečeno, jak ji Neruda přivítal, a s jeho úsudkem se v celku kryla i mínění kritiky ostatní, zejména mladého moravského kritika Hynka Babičky, který obsáhle o Nedokončeném obrazu promluvil v Koledě.[1] První Staškův román má tytéž vlastnosti, jako jeho epika. Je žhavě myšlen a vysloven; jsou v něm kapitoly, v nichž autor se pokouší rozřešiti základní problémy lidského života: lásku, náboženství, duši intelligenta a lidu; jsou v něm smíšeny prvky krajně romantické s realistickými. I zde vystupuje — jako již v Juanu nebo Kralovrahu postava kněze; i zde Petr je postava démonická; i zde jako baron Jindřich ve Václavu baron Holinský se ožení s prostou dívkou, vystupuje tu jako ve Varoni umělec, tentokrát malíř Damian, a v lásce k děvčeti tu proti sobě stojí dva mužové, kněz Petr a učitel Labský. I zde hrají roli smrt, žárlivost, různá dobrodružství, jež Stašek zdařile zaplétá episodami. A na druhé straně v románě vystupují opět typické postavy českého venkova, v nichž Stašek již podtrhuje, jak to učinil potom v Bořkovi, myšlenku náboženskou: jsou to blouznivci našich hor, starý čtenář Hájek, »pravý potomek českých bratří«, zbožňovatel Napoleonův; pověrčivý sudič a ctitel mariánský starý Blažek; poloviční evangelík a Havlíčkův ctitel Krulich, jenž už horoval o návratu k víře Husově; naprostý nevěrec Kocourek, girondisty pobláznění demagog Jíra Koutecký i lidový básník a všestranný znalec Antoš Kolínů. Postavy tyto jsou pokrevní bratří venkovanů z básně Z horské krčmy a ševce Matouše: o každém z nich Stašek umí vypravovat tolik charakteristického a zábavného, že vlastně oni jsou hlavními postavami románu, v němž hrají roli vůdců lidového odboje proti Petrovi. Jimi Stašek otvírá pohled do duše lidu, jejž ostře kritisuje Petr: nemá k němu vážnosti, poněvadž jest nedůsledný a bojácný: »Je to národ holubičí a není potřebí bodáků a kulí tam, kde jediné zatleskání rukama a jediný zvuk, kterým plašíme ptáky, do všech končin rozmetá shluklý zástup.« Ale i z tohoto pessimistického úsudku, jenž souhlasí s názorem Krále Juana, jest východisko, které v souhlase s Jindřichem tlumočí Damian: »Lid je budoucností — lid je šlechetný.«

[1] Otištěno v cyklu Babičkově O české literatuře, vyd. Mil. Hýsek, Mor. Ostrava 1910, str. 26—29.

A Damian vyslovuje již i názor na šlechtu, jenž jest její ostrou kritikou a odmítnutím.

Antal Stašek zároveň v Nedokončeném obraze se zastavuje u druhé význačné složky svého světového názoru: u lásky. Láska zase je zde mocnou vášní. Prostý horal, i Hájek, podceňuje sice ženu a neostýchá se ji bít, ale všechen vzduch jest prosycen její žhavostí. V tom ohledu se Stašek stýká s ještědskými romány K. Světlé; jeho prostá Verunka Hájkova má intelligentní duši, jež jen čeká na probuzení, kterého se jí dostane láskou Petrovou; a láska je pak osudem nejen jejím, nýbrž i mužů, kteří ji milují. Scény lásky dovedl Stašek s poetickým kouzlem líčiti již ve svých eposech; zde jest jeho umění stupňováno bezprostředností, jaká je možna ve vypravování prosaickém. Stašek, stále zajatý byronovskou romantikou, sesiluje a přikrášluje ještě milostné scény oním pozadím nocí a bouří, jež v české literatuře je známo ze Světlé, ale dosahuje tím účinku skutečně mohutného.

Nedokončený obraz Neruda řadil k Babičce a Vesnickému románu; je patrno, že je vnitřně příbuzný knize K. Světlé, kdežto s Babičkou má společnou jen zmíněnou řadu typických venkovských figur. Stavba románu Staškova je umělá a promyšlená přes nesouměrnosti ve vypravování; Stašek, jenž dovedně zauzlil vlastně několik novellistických látek, z romantické doby převzal zejména stále se vracející formu zápiskovou, již podržel i ve svých románech pozdějších.

Do Nedokončeného obrazu i do své epiky vložil Stašek jistě mnoho z osobních svých zkušeností, z nichž některé se v různých formách i později opakují; svědčí o tom i jednotlivá jména osob, která znovu a znovu se ve všech jeho pracích vyskytují: Jindřich, Berta, Jeník, Petr, Verunka, Hermina a j.

Nedokončený obraz tvoří ve Staškově literární práci přechod od poesie ke tvorbě románové, jež vyplňuje druhou periodu jeho spisovatelské činnosti. R. 1892 počal ve Květech otiskovati svou »řadu postav z Pojizeří«, spojenou titulem Blouznivci našich hor: vyšel tu Rytíř Boch a Pan Šimon, r. 1893 Housa, Martinec a Brabec a r. 1894 Horské dvě dívky, V stánku, Paní Stoupová a Voborský; r. 1895 vydal Blouznivce knižně ve dvou dílech. R. 1900 následoval trojdílný román V temných vírech, r. 1907 obsáhlý dvojdílný román Na rozhraní a r. 1912 konečně svazek drobnějších povídek Otřelá kolečka.

Ve všech těchto knihách se uplatňují a dále rozvíjejí všechny základní rysy Staškova talentu, ale všestranně se zároveň prohlubují. Rozhodující tu byly vnější i vnitřní události Staškova života.

V polovici let osmdesátých nastává totiž obroda veškerého českého světa, charakterisovaná jménem Masarykovým; na venek se jeví několikerým způsobem. Antal Stašek na konci let sedmdesátých se usadil jako advokát v Semilech a měl z národnostního českého rozhraní příležitost pozorovati všechno naše národní dění. Duše poctivá a hloubavá, jež byla postavena do důležitého ohniska a v praktickém životě narážela na tolik našich bolestí, nemohl jich přecházeti s klidem životního kariéristy: on, vždy zanícený nadšenec pro svobodu a svůj lid, dotavadní svou lásku byl nucen zkoušeti na kovadlině skutečnosti; byl nucen uvažovati, a to tím intensivněji, čím více sledoval všechny pokroky evropského myšleni. »Mé názory jsou ustáleny od doby té, kdy jsa v krajině německým živlem a kapitálem ohrožené seznal jsem, odkud národnímu našemu tělesu hrozí nebezpečí největší,« prohlásil v kandidátní řeči na schůzi v Nové Pace 16. června 1889.

V době pražského pobytu byl Stašek — jako Neruda — rozhodný mladočech; v mladočešství viděl proti staročešství rozhodný pokrok. A pokrokovým zůstal vždy. Při tom však byl krajně poctivý; on, hluboký a samostatný myslitel, nešel slepě za cizími hesly, nýbrž sám si rozmyslně o všem tvořil názor a rozhodoval sám o svých krocích. Na Semilsku pracoval intensivně v t. zv. práci drobné. Tento zájem o osudy národa a zejména o osudy českých menšin v okolí jeho působiště způsobil, že r. 1889 kandidoval za XVI. městský okres (Lomnice, Nová Paka a Sobotka) na zemský sněm; kandidoval na staročeský program proti mladočechovi Jos. Královi, učiteli z Prahy, a byl zvolen.

Po zvolení vstoupil Stašek do klubu staročeského. »Vstoupím do jednoty té s těmi náhledy a s tím názorem o našich veřejných otázkách, který jsem před vámi v hlavních rysech rozvinul. Vím, a nyní víte také vy, že názory ty v mnohých kusech odchylují se od obecných názorů jedné i druhé strany; od svých názorů však neupustím a budu je zastávati všude a vždy, jak sluší na muže pevného přesvědčení, budu je zastávati i v jednotě poslanců národních, kdykoliv se mi udá k tomu příležitost,« pravil ve zmíněné kandidátní řeči, jež je zajímavá tím, že je vlastně kacířská. »Láska má k lidu českému a věci české jest nekonečně větší, než cena sněmovního mandátu.« Bylo mu tehdy vytčeno, že jde se staročechy, ač jeho

program vlastně není staročeský, a Stašek prohlásil, proč: pojí ho se staročechy konservativní program národohospodářský.

Stašek tehdy byl přesvědčen, že největší neštěstí Čechům hrozí z rozháraných poměrů hospodářských, jež jsou v celé Evropě. Bylo jeho heslem ujmouti se proti německému průmyslu středních stavů a zachovati je; proto byl proti svobodě tržby a obchodu. Stašek byl politik poctivý, jenž upřímně říkal pravdu do očí, i když viděl, že bude nepříjemná, jako jeho konstatování, že politicky klesáme. Proti názoru své strany byl pro to, aby existovaly v národě různé strany, jež vespolek zápolí a se kritisují; proti staročeské straně prohlásil, že t. zv. česká šlechta nebude česky cítit, že nikdy nebude částí českého organismu a že je možno ji pokládati jen za politického spojence: byl i pro její oddělení od národních poslanců v zákonodárných sborech a vyvolal tak prudkou odpověď hraběte K. Ervína Nostice v Humpolci; 29. září 1889 v Liberci obsáhle promluvil o úkolech českých menšin, jež mají spoléhat na sebe a být podporou českých poslanců a nečekat spásy od nich; 21. srpna 1887 v Železném Brodě mluvě o germanisaci vybízel k práci hospodářské, národnostní pomezí prohlásil za důležitější než menšiny v území německém a vymezil, co znamená pokrok: »Kdo chce posuzovati svůj pokrok, nesmí se dívati za sebe, nýbrž vedle sebe a před sebe.«

Tím se stalo, že orgán staročeské strany Hlas Národa přinášeje Staškovy řeči nejednou s nimi hned polemisoval a že naopak Čas je uznale citovával. »Již dávno odvykli jsme slýchati takovéto řeči bez frási, bez bombastu a bez planého horování,« psal Čas na př. (1887 str. 273 sl.) o jeho řeči o germanisaci. I na sněmě Stašek často byl nucen proti své straně jednati; když v zasedání 22. ledna 1891 na př. Em. Tonner vytýkal mladočechům, že se spojují s »herostraty« realisty, kteří odmítají Rukopisy, Antal Stašek se realistů 23. ledna zastal, že sněm není kompetentní jednati o otázkách filologických. Při tom Stašek vždy zůstal gentlemanem: když železnobrodští voliči r. 1890 podali Riegrovi adressu nedůvěry, podepsal Stašek semilskou adressu důvěry: »I když nesouhlasíme s politikou dra Riegra, vždy zaslouží, aby měl svůj mandát.« Běželo tehdy o punktace, proti nimž Stašek pracoval i mluvil (na př. v Nové Pace 18. ledna 1890); jednání své strany jak v otázce Husovy desky na museu tak ve vídeňských úmluvách neschvaloval a po jejich provedení z politického života odešel. Článek ve Sborníku Masarykově ukazuje, jak vždy mu běželo jen o vývoj a pokrok.

A to se jeví v jeho nových románech: vystupuje v nich jako hrdina lid, líčí v nich boje národnostní a hospodářské, odhaluje všechny složky jejich a osvětluje je se svého vysokého a osvíceného hlediska.

Cyklus Blouznivci našich hor obsahuje vlastně dva celé romány — Dvě horské dívky a Pan Šimon — a sedm drobnějších obrázků; spojeny jsou spiritistickými sedáními sboru sv. Václava, jehož jsou členy. O vzniku »Blouznivců« Stašek vypravuje sám: »Blouznivci nevznikli z jedné buňky jako přírodní organismus, nýbrž z celé dlouhé řady stejnorodých a trvalých dojmů. Tu viděl jsem člověka, jenž nasázev si něco zemáků, aby neumřel hlady, nechával jinak políčka svá ladem ležeti, když mu matka ze zásvětí vzkázala, že krátký život nestojí za to, aby se příliš lopotil; tu poznal jsem druhého, jenž maje syna souchotináře, záviděl mu, že brzo umře, a onde opět jiného jinak. Dojmy ty zmohutněly, když se mně dostaly do rukou zápisky »píšícího media«. Znaje již prvé náš horský lid, spojil jsem dávné o něm poznatky s dojmy novými, a »Blouznivci« jsou výrazem toho.«

České duchověrství Antal Stašek pojímá jako náboženskou reformaci: přišlo do Pojizeří na počátku let osmdesátých z Německa, kde bylo chápáno jen po své stránce zábavné, ale český lid »pojal je v sebe se vší vrozenou mu vznětlivostí, ba s plamennou vášnivostí, jakoby mysticismus našich předků, starých českých bratří, ožil a obrodil se v horském současném pokolení. — Spiritismus měl týž účinek, jakým v dějinách působívají veliká hnutí náboženská. Mravní lidé stali se ještě mravnějšími; lidé pokažení lepšími. Pijáci zanechali kořalky; tuláci chopili se práce; neznabozi se obraceli na víru; na duchu slepí počali vidět; na duchu kulhaví počali chodit« (I. str. 3—4).

Tuto novou reformaci nelíčí však Stašek způsobem, jaký známe z prací Holečkových, Herbenových, Terézy Novákové, kde všechen děj se otáčí kolem jejích základních otázek, kde obsáhlými rozhovory se řeší její vztah k náboženské naší minulosti a ukazuje se na rozpory se současným životem, jehož představitelé ji potírají. Antal Stašek zůstává vždy novellistou. Jedině v obrázku V stánku, kde předvádí sedění sboru sv. Václava, pohybuje se výhradně na poli spiritistických názorů. Všechny povídky ostatní však líčí život venkovanů, jeho omyly, boje a bolesti, kterým na konec jsou učiněni schopnými, aby se stali vyznavači tohoto nového náboženského hnutí; jakmile vstoupili do sboru, pozbývají pro Staška zájmu, vy-

stupují pak v jeho povídkách jen jako osoby podružné, jež obyčejně jen nového člena uvedou do spiritistického sedění, nebo jež ve vhodné chvíli se ukáží se svou mravní dokonalostí. Potom však nepatrná zmínka Staškova jest jako prudké světlo, jež odhalí celou hloubku lidové české duše. Tak na př. dohazovač Bobek v Horských dvou dívkách pil kořalku a prováděl bezohledně své nekalé řemeslo, ale náhle se celý změní: »Vida, vida ... stal se mediánem ... proto mu z úst nečpěla kořalka jako jindy,« pomyslil si Matěcha (I. 204). Pan Šimon ve stejnojmenné povídce se ujal dělníka Kunce, který byl příčinou jeho žaláře a kterého z továrny později pro nemoc prostě vyhodili, a jestliže pak Majer z toho vyvozuje pro český lid: »Šimon je buď blázen nebo hlupák ... tohle české plemeno je vůbec takové ... zrovna stvořeno k tomu, aby otročilo ... bude z toho za několik let samý dělník« (I. 500), doktor Švarc uvažuje jinak, než tento typ lstivého Prušáka: »Tenhle člověk je nějaký divný muž ... chlap ho přivede do kryminálu, a teď nejen že ho béře k sobě, ale sám běží pro pomoc ... české plemeno je takové ... s tím lidem nebudeme tak brzo hotovi ... je v tom mravní síla a mravní síle náleží budoucnost« (I. 509).

Drobné povídky, spojené v II. díle Blouznivců, mají prostou stavbu: popisují a referují, jak to učinil již v Ševci Matoušovi; kreslí charakteristické typy, všímajíce si jejich vnějšku i nitra; jejich osudy podávají s chápavým soucitem, jakého je schopen jen člověk světového rozhledu, a nejednou s humorem, jenž tkví ve věci samé a jejž postihne a zachyti pouze básník hluboký a znalý života. Stašek při tom uměl prosté děje obestříti jemným půvabem poesie, která září z každé scény a smiřuje se skutečností sebe hrubší. Tvrdý Martinec se stane spiritistou po těžkých ranách rodinných, bývalý postrach sousedů Housa po velkých utrpeních, rozumářský Brabenec po smrti dceřině v duchověrectví nachází kořeny svého snu o budoucí chudobě všeho lidstva, a rytíř Boch sem zabloudí konečně se stejnou naivností tuláka, s jakou snil svůj utopický sen o znovunabytí krásného dolu a neprodal se se svým šlechtictvím bohaté paní Stoupové. Všechny tyto povídky jsou z nejlepšího, co má česká literatura; zejména historie rytíře Bocha, jenž putuje za svým zámkem s jezerem, po němž plují bílé labutě, jako němečtí romantikové za modrou květinou, jest půvabu nepomíjitelného: Antal Stašek sem snesl tolik něhy a prolomil zde takový výhled do roztoulané duše zdětinštělého snílka, že je to práce v české literatuře jedinečná.

Ale obsáhlé dvě povídky Horské dvě dívky a Pan Šimon jsou psány zcela jinak: Stašek do nich snesl tolik látky, jíž sepial v jeden celek, že by byla stačila na několik samostatných povídek menších. Líčí v nich nejen lid, z něhož v episodách zachytil celou galerii vzácných individualit, nýbrž hlavně venkovskou intelligenci; a tímto prostředím stejně jako umnou kombinací několika dějů a jejími prostředky souvisí první díl Blouznivců s velkými romány následujícími, a tato souvislost je sesilována ještě řadou rysů podružných.

Horskými dvěma dívkami jsou mlynářče Růžena a kovářče Francka, jejichž osudy snaží se splésti dohazovač Bobek; Růžena, romantické sčetlé děvče, jest spiritistka a proto odevzdaně snáší trpký svůj osud, do něhož jsou láskou vetkány historie umírajícího studenta Blažka, nerozhodného kariéristy dra Boukala a zejména choromyslného kněze Jeníka Petráka, až v závěrečné povídce cyklu nachází štěstí ve známosti s Voborským, kdežto vášnivá prostá Francka, nemohouc včasným sňatkem zakrýti svůj hřích se slabošským selským synkem Petrem Matěchou, dobrovolně umírá. A správcův syn Šimon, romantický a dobrodružný snílek, jenž bezvýsledně studoval na všech fakultách pražské university, sváděl ženy, účastnil se polského povstání a konečně se stal sedlákem, přiveden byl k spiritismu dalšími ranami osudu; tu podrobně je vylíčen pestrý život jeho mládí, jehož průběh při epické šíři zaostřit k závěrečnému obratu nebylo problémem snadným. Stavba těchto novell a obsáhlé episody v nich nejsou bez námitek: autor přerušuje vypravování návraty v minulost, kde ho často nějaký detail zaujme tak, že se mu na řadu stran věnuje úplně; duševní stav svých osob rád podrobně odhaluje romantickou formou důkladných zápisků, jak jí užil již v Nedokončeném obraze; zajímavé historie různých osob v rámec knihy pojí často bez vnitřní nutnosti pouze vnějškově. Ale zároveň lze cítiti, že autorovi ani nebylo možno pracovati jinak: i takto je v osnově mohutná koncepce a ohnivá fantasie, jednotlivosti se vyvíjejí promyšleně, tvoříce rozkošnou mosaiku, a jejich provedení, drobnomalebně pečlivé, má půvab oprávnění uměním, jak jsou podány.

V plné míře se všemi těmito znaky Staškovy techniky se setkáváme v jeho velkých románech. I tu na základní děj je nanesena přímo spousta dějů vedlejších, jež všechny do sebe zasahují zase se rozbíhajíce samostatně ve všech směrech: a těžiště uměleckého významu těchto románů převažuje se znovu do pletiva událostí a postav, jímž obestírá Stašek svou fabuli základní. Staškovi Blou-

znivci nacházejí ve spiritismu usmíření po těžkých bojích života, nejsouce jinak ve styku s velkými hesly západní Evropy, kterých neznají a o něž se nestarají; jen krejčí Vrabec, Bochův přítel, odloží konečně bibli a začte se do socialistických brožur, podlehne názorům v nich hlásaným: založí svůj vlastní sbor s mediem, které tlumočí jeho sociální nespokojenost a hlásá socialistické učení. Je to jedna z oněch zmíněných podružných nitek, jež jest pojítkem Blouznivců se Staškovými dalšími romány a jichž jest více. Tak na př. Majer z Pana Šimona vystupuje v románu v Temných vírech jako ředitel u dolanského barona Švalbacha a pokračuje v boji německého velkokapitálu s malými českými lidmi, který zahájil v Panu Šimonovi; vdova Závodníková v témž románu jest spiritistka, dokonalá, spolehlivá a láskyplná žena, jež do sociálního románu vnáší kousek z reformace Blouznivců, kteří tu ostatně naleznou i jiné stoupence, stejně k náboženské obrodě dospívající, na př. Římka; poměr lidu k jednotlivcům z intelligence, kteří jej milují a pomáhají mu, jest kreslen týmž způsobem: Růženu ve Voborském lid zhanobil, ale ona se ho zastane: »To není luza, to není chátra, to jsou naši lehkověrní lidé, kteří cítí s každým, jenž si před nimi ponaříká, třebas lhal« (II. 315) — výčitky raněné ženy Bendovi po srážce s vojskem, kde Benda vystoupil jako mluvčí lidu, jsou toho jen stupňováním (V temných vírech II. 90). Sledoval-li však Stašek v Blouznivcích prostě lidový život bez ohledu na jakékoliv jeho záhady doby, postoupil v románech k problémům, jež na český venkov stále více doléhají, ruší jej v bolestném klidu dotavadního života a nutí jej zachránit svou existenci: v románu V temných vírech (1900), trojdílném, je to otázka dělnická, v románu Na rozhraní (1908), dvoudílném, hospodářský boj českých menšin v pohraničním území s německým dobyvačným velkokapitálem; dozvukem jejich jsou povídky, spojené v poslední Staškově knížce Otřelá kolečka (1912). Při tom Stašek se dotýkal všech časových otázek. Mnoho získal z let své práce menšinové a činnosti poslanecké, kdy nahlédl do zákulisí veřejného našeho života a poznal všechny jeho složky; ale nejen pozoroval, nýbrž se zvýšeným zájmem i sledoval vše, co hýbalo duševní Evropou, a tak k literární práci přistupoval vyzbrojen všestranným vzděláním a pronikavými zkušenostmi.

Hlavní postavou románu V temných vírech jest podnikavý chemik Vladimír Benda, jenž pozbyv zahospodařeného jmění vstoupí do Švalbachových služeb v Dolanech a stane se tam pozorovatelem

a pak i účastníkem sociálního boje dělnictva s německým továrníkem a jeho náhončími; co vše Stašek uměl přivésti ve styk s tímto prostým faktem! Jsou to dva románové světy, jejichž osou je Benda: jednak svět dělnický, vykreslený tak sytě a pravdivě, postřehnutý až do nejtajnějších složek s veškerou sociální i mravní tíží a naléhavostí a při tom s českým svým rázem, že román Staškův je českým pendantem Zolova Germinalu a Reymontovy Země zaslíbené, nad něž vyniká hlubokým filosofickým pojetím; jednak intimní svět Bendův, po výtce milostný a pak s chimérou úsilí o vynalezení samoletu, svět úpadkovou pravdivostí hlásící se k modernímu písemnictví povah sesláblých, nervů vysílených. A v obou těchto světech žije množství jednotlivců, kteří mají opět vlastní své pohnuté osudy a v nichž se obráží dnešní chorobný život: syn hříšné lásky Bendova mládí Vladimír Bobek, dolanská jeho milenka paní Berta, strojník Buchar s utopií samohybného stroje, Borkův pomocník Jindra a zejména velké množství jednotlivců z řad dělnických, Římek a jeho rodina, Průcha a j. i z okolí domu továrníkova.

A nejinak je tomu v románu Na rozhraní. Běží tu o mladého inženýra Ladislava Hronka z Klenovky, města na jazykovém rozhraní, jenž touží proti německému kapitálu postavit český hospodářský rozkvět, ale setkává se při svém plánu nové továrny s nepochopením jak u své ženy Marie, tak u tchána Klučáka. V bojích, jež schvacují město tím více, že proti spoutané energii Hronkově je postaven rozpínavý výboj elbegrundského továrníka Hauptmanna, Stašek obnažuje bolestné a zhoubné vředy v mravní povaze představitelů našich venkovských měst: a opět na scénu přivádí dělnictvo, jehož život a snahy jsou zde vylíčeny jakoby k sesílení obrazu z románu předcházejícího. Benda byl mravní slaboch a stává se jím poznenáhlu i Hronek, jehož láska k Olze končí se na konec tragicky sebevraždou obou, zatím co myšlenku jeho uskutečňují mladé pokrokové síly, jež se zmocní otěží města. Galerie postav jest zde snad ještě hojnější; na prvním místě jsou to klenovské rodiny purkmistra Konarského, radního Karasa, obchodníka Luňáčka, doktora Tobiáše, postavy mladých dra Drahoše a inženýra Kojana, řada opět typických figur dělnických, pak bohémové Křišťan, Bohumil Hronek, básník Vandas a jiní. Dualismus románu V temných vírech jest i zde zachován: intimní život jednotlivých postav je líčen paralelně a se stejnou pečlivostí jako onen národně-hospodářský boj, jenž knize dal název.

Některé momenty z těchto románů zaujaly Antala Staška tak mocně, že jich užil ještě ve svých drobnějších povídkách poslední knihy Otřelá kolečka. Bendy se v románě V temných vírech chtěl továrník zbaviti tím, že ho usilovali dostati do blázince: a tak se v povídce Uprchlík zbavili Marka Polana; Marie v románu Na rozhraní v zájmu klidné domácnosti Hronka bránila mu v úmyslu stavět továrnu, odešla od něho a pro děti se chtěla k němu vrátit: v povídce Spoutaní paní Růžena z téhož důvodu znemožní volbu dra Klusoně za poslance, odejde od něho a zřekne se hříšné lásky pro své dítě; a jak v Klenovce je boj starých s mladými, v němž mladí zvítězí, tak je tomu i v Podzimu; povídka Dílo se hlásí k národohospodářským bojům a Otřelé kolečko k bídě dělnické v obou románech. A všemi pracemi proniká táž tvář autorova, tytéž názory životní a tytéž záliby umělecké; kořeny jejich tkví již v básních i próse první Staškovy spisovatelské periody, ale jsou vyzrálé životem, zkušenostmi i přemýšlením.

Lid ve všech knihách Staškových je charakterisován stejně, tak, jak jeho vlastnosti odpozoroval životu: je to mocná massa, kterou Stašek rád kreslí v hromadných scénách a jež má svoje pudy a svou touhu po životě; ať jsou to venkované Blouznivců, mlynáři, rolníci a chalupníci, nebo dělníci obou románů, jdou za svým živobytím, za svým hospodářským vzrůstem a jednají, jak je dovede kdo získati; Antal Stašek v jádře lid líčí jako v Nedokončeném obraze, ale rysy jeho jsou nyní určité, výrazné a mnohem bohatší. Jsou mezi nimi povahy špatné, egoisté a pijáci stejně jako srdce měkká a obětavá, ale kdesi na dně se v nich vždy chvěje lidskost. Antal Stašek nijak ve jménu této lidskosti nezkresluje a nedává nikde na jevo tendence, jež by zdůrazňovala potřebu jejího probuzení: lid je v jeho díle, jaký je ve skutečnosti.

(Dokončení.)

Několik kritických poznámek k Belićovi.

Dr. Ant. Hassmann.

V referátu svém označil jsem knížku Beličovu: »Srbi i Bugari u Balkanskom savezu i medjusobnom ratu« jako spolehlivou informaci pro seznání stanoviska srbského v prošlých dvou balkánských válkách. Řekl jsem, že z chladného tónu spisovatelova dá se usuzovati, že psal sine ira et studio povznášeje se nad bouřlivou dobu, v níž práce jeho prvotně vyšla. Toto ocenění třeba rozuměti cum grano salis. Beličova brožurka stojí skutečně vysoko nad polemickou literaturou srbskou své doby, kterou ve velikém počtu tiskla svého času srbská královská tiskárna, je cennou ve srovnání s ostatními, tedy relativně, ne absolutně. Podává v nejsolidnější formě snahy srbské i jejich odůvodnění. Jestliže však vykládá o tendenci Srbska spolehlivě, nečiní tak při uvádění důvodů pro chování Srbska. Vykládáť namnoze stanovisko srbské tak, jak má býti pojímáno od třetích osob, a ne tak, jak si je představují Srbové sami. Jistou reservatio mentalis lze tedy přece vytknouti.

Nechci předcházeti úsudku bulharskému o práci Beličově, ale přece musím vytknouti některé věcné nesprávnosti, dovolávaje se při tom výhradně srbských pramenů. Tak myslím přispěti k vyjasnění sporu bulharsko-srbského, který má také vliv na naše balkánské kolonie v Sofii i v Bělehradě.

*

Professor Belič vidí hlavní příčinu bulharsko-srbského svazu v makedonské otázce. Bulharsko chtělo dobýti Makedonie, Srbsko pak t. zv. Starého Srbska. Adrie byla pouhým intermezzem, s kterým nikdo vážně nepočítal.

Tato these neodpovídá stanovisku srbské vlády. Je sice nesporné, že Bulhaři uzavírali svaz se Srbskem k vůli Makedonii. Ale Srbové nečinili tak jen k vůli Starému Srbsku. Už královská proklamace o válce proti Turecku jmenuje jako cíl srbských snah dosažení Jaderského pobřeží. Ještě výrazněji mluví premier p. Pašič v Národní skupštině dne 15. května 1913. Praví: »Při uzavírání spojenecké smlouvy s Bulharskem Srbsko kladlo největší váhu na dobytí Jaderského moře. Když je jí vzato přímoří, vzat je i nezávislý hospodářský život, a tak nyní je Srbsko přinuceno zajistiti si hospodářskou samostatnost na jiný způsob, třebas i toto řešení nedávalo Srbsku úplnou náhradu, nýbrž jen tolik, kolik dovoluje nový stav věcí.«[1]

[1] Cituji dle dodatků k brožuře: Srbi i Bugari u prošlosti i sadašnosti. Beograd 1913. Tisknuto ve státní tiskárně. Autor označen chifrou M. R. S.

Není tedy správné, jestliže Belič líčí věc tak, jakoby už dle smlouvy spolkové Srbové pomýšleli na zajištění hospodářské samostatnosti jedině okupací Vardarské cesty k Soluni. Není také pravdou, že přístup k Soluni žádán nebyl jako náhrada za ztracenou Adrii. Naopak dle exposea p. Pašiče, které cituji, je nade vši pochybnost jisté, že Srbové původně na Vardar a Soluň nepomýšleli, nýbrž že na tuto náhradu přišli teprve po založení autonomní Albanie.

Na osvojení Vardarské cesty nebylo v Srbsku při vypuknutí první války balkánské ani pomyšlení. Nikdo nemyslil na vzetí Bitolje. To se vidí z prvotních disposic vrchního velitelství, které však dalo hned na počátku direktivu pro okupaci Albanie, svěřujíc ji zvláštní armádě.

Balkánské státy i velmoci na Balkáně interesované šly do boje s úplnou tabula rasa. Kromě cílů, vyznačených ve smlouvách spojeneckých, nevěděl nikdo, jak válka skončí. Počítalo se spíše s porážkou nežli s vítězstvím. Ani Bulharsko, ani Srbsko nebylo dostatečně informováno o poměrech, v jakých se nalézá turecká armáda. To neznali ani Rumuni, ba ani Rakousko a Rusko, jak pěkně líčí R. V. Seton-Watson v Contemporary Revui.[2]

Na jedno však musím upozorniti.

Je známo, že Bulharsko mělo od 20. května 1896 dohodu s Rakouskem,[3] kterou přiznávalo Rakousku sféru zvláštních zájmů, zaujímající Novopazarský sandžak, Kosovský vilajet, Albanii i západní Makedonii. Z toho, zvláště s ohledem na to, že smlouva ta byla ještě v době uzavření svazu bulharsko-srbského v platnosti, dalo by se usuzovati, že šli Bulhaři do spolku se Srbskem mala fide. Ale tomu tak ve skutečnosti není. Neboť Srbové sami přiznávají,[4] že o této úmluvě věděli. Nelze tedy vytýkati Bulharům, že dělali Srbsku naději, která byla nesplnitelna.

Srbsku musila býti také známou konvence, uzavřená r. 1897 mezi Venostou a Goluchowskim o Albanii, v níž se Italie i Rakousko zavázaly prohlásiti pro případ proměny status quo Albanii autonomní nebo nezávislou.[5]

Je tedy opravdu dosti nejasné, proč Srbsko tak zcela jistě počítalo na východ k moři Jaderskému, znajíc, že Rakousko i Italie se vší rozhodností se mu postaví v cestu a že Bulharsko má v této otázce svázané ruce.

Konečně musím upozorniti ještě na jednu nesprávnost Beličovu. Tvrdí, že příčinu k vzniku spolku bulharsko-srbského dala Makedonie, protože veškeré prostředky, jichž Bulhaři dosud užili pro osamostatnění její, selhaly. Dle toho zdálo by se, že spolek vznikl na popud Bulharů, kteří při tom slibovali Srbsku jako kompensaci Albanii.

---

[2] Sešit ze září 1913.

[3] Viz »Rabotničeskij Vestnik« i »Beč« 7. října, »Novo Vrjeme« z téhož měsíce i »Tribunu« bělehradskou z 29. října 1913.

[4] »Tribuna« citovaná v pozn. 3.

[5] Viz Dr. Ernst Jaeckh: Deutschland im Orient nach dem Balkankrieg. München 1913. Str. 140.

Historie balkánského svazu je nejasnou dosud, protože ani Srbové ani Bulhaři nesnažili se ji osvětliti. Ale zdá se velmi pravděpodobné líčení Dra. Arnošta Jaeckha,[6] jež se zakládá hlavně na publikovaných už r. 1908 pamětech bývalého ministerského předsedy srbského Dra. Vladana Đorđeviče.

Dle těchto dat vznikla první myšlenka na balkánský spolek r. 1896 v hlavě Đorđeviče, který byl tehdy srbským vyslancem v Cařihradě. Spolek měl tehdy zahrnovati také Turecko. Ale sultán Abdul Hamid odmítnul nabídku srbského krále Alexandra, protože prý nebylo pravděpodobné získati pro tento svazek všechny balkánské státy. Také je jisto, že skoro současně zabýval se touto myšlenkou bulharský Stambulov.

Válka s Řeckem přiblížila Turecko Srbsku a tím zdálo se provedení plánu Đorđevičova bližší. Roku 1897 Đorđevič zase playdoval pro svou myšlenku v Cařihradě, ale zase nedošlo k uskutečnění nadějí jeho, pravděpodobně pro ruské intriky.

Teprve po deseti letech r. 1908, krátce před prohlášením annexe Bosny a Hercegoviny, objevila se snaha o zřízení balkánského spolku v myšlenkách tehdejšího ministra zahraničních záležitostí Dra. Milanoviče. Ale ani bulharský premier Malinov, ani král Ferdinand, jimž Milanovič své proposice předložil, nejevili mnoho chuti pro spolek. Teprve když se Milanovičovi podařilo získati intervenci Ruska, byl spolek v principu uzavřen. Jednání o podrobnostech se protáhla o více nežli jeden rok, takže smlouva spolková byla teprve v srpnu 1912 podepsána — dva měsíce po smrti Milanoviče.

Z toho všeho — a tuto historii nikdo nepopírá — lze souditi, že spolek bulharsko-srbský byl uzavřen na popud Srbska a ne Bulharska. Měl pak ne už charakter čistě obranný dle předlohy Đorđevičovy, nýbrž výbojný, protiturecký a protirakouský. Poslední vlastnost byla Bulharům velmi nepříjemnou a válku s Tureckem také nevyhledávali. Dle všeho myslilo se v Sofii na osvobození Makedonie dle receptu annexe Východní Rumelie a ne válkou. Rozhodně pak nepomýšlelo se na válku už r. 1912, kdy vojsko bulharské bylo k válce velmi nepřipraveno.

Výsledek ovšem ani po těchto opravách se nemění. Beličův závěr je správný. Jen barva, kterou okolnostem dává, zní mnohem nevinněji, nežli by měla. Spolek bulharsko-srbský byl hned od počátku velmi komplikován právě postavením Jaderského moře a Albanie, o čemž ovšem oba spojenci věděli. Další komplikace přinesla válka sama, zejména postup Bulharů k Čataldži i Srbů k Bitolji a Soluni.

Jen bylo žádoucno, aby Belič svůj princip poněkud stručněji a přesněji označil, a to s hlediska právního, ne politického. Stačilo úplně říci, že smlouva bulharsko-srbská byla smlouvou společenskou ve smyslu právním, a dle toho měli spojenci děliti se o zisk faktický, tedy přihlížejíce k ztrátám, které postihly nezaviněně třebas i jednoho člena společnosti.

Pravda, dalo by se zase diskutovati, pokud byla ztráta Albanie Srbskem nezaviněna, ale tato diskusse byla by zbytečnou, protože o možnosti této ztráty obě strany musily věděti, tedy s ní i musily počítati, ač

[6] l. c. str. 106—110 a 113—114.

lze výrok ambassadovské konference v Londýně pokládati také za nepřekonatelnou překážku.

Kriteria, která uvádí Belič pro dělbu dobytého území, jsou správná, pokud se zakládají na důvodech právních i tendenci po hospodářském osamostatnění Srbska.

Toto nebylo sice ve smlouvě spojenecké patrně výslovně vytknuto, ale repraesentuje je snaha po východu na Jaderské moře. Bylo třeba tuto myšlenku jen modifikovati dle stavu, jaký daly londýnské úmluvy i ambassadovská konference. Na tomto stanovisku p. Pašič také stál, ale nesdílel je Dr. Danev potud, pokud prodléval se smírným řešením sporu.

S ostatními kriteriemi prof. Beliče nelze však bez výhrad souhlasiti. Tak ne s jeho stanoviskem historickým a nacionálním. Je sice pravda, že Bulharsko zvalo Makedonii svou jen třikráte. Ale také Srbové rozšířili svoje panství na Makedonii jen třikráte: za Nemanje v letech 1168—1196, za Milutina v letech 1282—1321 a za Dušana Velikého, kdy dostihli až k Soluni v letech 1331—1355. I srbské panství trvalo se značnými přestávkami pouze 91 let.[7] Za takovou dobu nemohla srbská vláda zapustiti v Makedonii kořeny tak hluboké, aby se na ně mohla odvolávati dokonce po více jak půl tisíciletí, zejména když tento dlouhý interval spadá za jedno s panstvím tureckým, šířením islamu, osmanského feudalismu a konečně stěhováním Arnautů.

V nové době všímalo si Srbsko Makedonie teprve vlastně od r. 1903. Až do té doby hledělo klidně na propagandu bulharskou, která není tak nová. Sám Ivanič[8] přiznává i dokumentuje, že Bulhaři začali s prací v Makedonii už krátce po pádu svého samostatného území pod nájezdem osmanským, tedy už v XIV. století. Dosti brzo se jim podařilo získati všechny pravoslavné kláštery i církevní úřady i rozšířiti svou akci z církevního pole na půdu národnostní a politickou. Tato propaganda šířila se bez přerušení časového a i jinak nerušeně, poněvadž Bulhaři spokojovali se praktickým heslem, neútočiti na Turky, nýbrž dbáti, aby Turci neútočili na ně.

V srbských očích tato taktika zdá se zbabělou,[9] ale nelze upříti, že byla rozumnou, jedině možnou a měla také úspěch. Pravda v posledních letech degenerovala práce bulharská pod vlivem komitského hnutí, které přineslo s sebou nejen nezdravý radikalismus, ale také národnostní šovinismus. Ale i přes tento stín lze tvrditi, že Makedonie byla plna oddaných přívrženců Bulharska, o čemž svědčí ty zástupy uprchlíků makedonských v Sofii i drakonské zákony policejní, vydané srbskou vládou pro Makedonii.[10]

[7] Srb Ivanič přijímá Jirečkovo kriterium, že k proměně národnosti stačí 250 let (Mačedonija i Mačedonci str. 209).

[8] Ivan Ivanič: Mačedonija i Mačedonci. Novi Sad 1910. Str. 252 nn.

[9] Viz brožuru v pozn. 1., jež cituje instrukci danou bulharským koncilům z Athosu r. 1904, která praví: My nemyslíme poráženi Turky, nýbrž dbáti o to, abychom nebyli od nich poraženi.

[10] O tomto nařízení, nesoucím název zřízení k dosažení veřejného pořádku a míru, psaly i české listy, takže není nutno na ně zvláště upozorňovati.

Filologické i folkloristické elementy hrají tu úlohu podružnou. Hlavní je přesvědčení. Muslimani boseňští také jsou jazykově i obyčeji Srby a přece se jimi necítí. Do okupace zvali se vesměs Turky a pokládali Srby i Chorvaty za rozdílné od sebe. Dnes mění svůj čistě konfessionální charakter a zase se nezovou výlučně Srby, nýbrž je mezi nimi mnoho oduševnělých Chorvatů. Jmenované znaky mají cenu pro vědu, ale v praxi selhávají. Přesvědčení o příslušnosti národní je hlavní, co rozhoduje. Způsob, jakým toto přesvědčení bylo vychováno, oceňuje morálka, ale jednotlivec se nemůže za ně činiti zodpovědným. Úplné posrbštění Makedonie snad bylo možné v době před vpádem osmanským. Ale nepodařilo se Srbsku, které samo přiznává, že o Makedonii včas nedbalo.[11]

Pravda, že národní čest nedovolovala Srbům ustoupiti z území okupovaného. Národ by to byl nedovolil. Ale tohoto důvodu se dovolávati je velmi choulostivé, neboť lze namítnouti, že tuto možnost měla odpovědná vláda předvídati a dle toho se včas zařídíti.[12]

Správné je pro obyvatelstvo Makedonie tvrzení, že Makedonie může býti tak srbskou jako bulharskou. Je to trochu jiné vyjádření, nežli jaké užívá Dr. Cvijič, který mluví pouze o ethnické flotantnosti Makedonských Slovanů.[13] Ale myslím, že Dr. Cvijič dle všeho měl na mysli při vyjádření této věty, která mu — mimochodem řečeno — v Srbsku mnoho vděku nepřinesla, na mysli národnost ve smyslu akademickém a nebral v úvahu dlouholetou ostrou propagandu bulharskou. Tím méně měl ji před očima prof. Belič, který patrně dle všeobecného mínění panujícího v Srbsku doufá, že Makedonie bude srbskou bez zevnějšího nátlaku a v nejkratší době.

Nechci se o této otázce zde šířiti, ale napovím, že dnešní stav v Makedonii tomu tvrzení nesvědčí. Zdá se naopak, že bez silného policejního režimu na proměnu národnostních poměrů v Makedonii ve prospěch srbského stanoviska nelze myslíti. V Evropě se všude věří, že Makedoncům je vše jedno, budou-li poddaní Bulharska nebo Srbska, že jsou ochotni býti poslušnými toho, kdo je osvobodí. To je myslitelné, kdyby nebylo v Makedonii propagand. Obyvatelstvo prosáklé bulharskou propagandou nebude lze tak lehce assimilovati Srbům a stejně obyvatelstvo výlučně srbské bylo by na překážku bulharské vládě. Ovšem překážky, které dnes stojí v cestě Srbům, jsou mnohokráte větší, nežli ony, s kterými by bylo zápasiti ve stejném případě Bulharsku, protože propaganda bulharská je dávného původu a zejména v nejnovější době byla prováděna velmi intensivně až brutálně. Pak také vynořuje se otázka, lze-li Srbsku doporučovati provádění jeho stanoviska, že Makedonie je výlučně srbskou. Není vyloučeno, že by se Makedonie

[11] Na př. Ivanič v citované knize.

[12] V Srbsku se mnoho politisuje. Vzpomenu zde výroku jednoho srbského vojáka vracejícího se domů. Řekl mi: Máme co děkovati Bulharům, že na nás udeřili. Kdyby toho nebylo, byli bychom musili vydati vinou naší diplomacie skoro vše, co jsme dobyli. — To ukázkou.

[13] J. Cvijič: Osnove za geografiu i geologiu Makedonie i Stare Srbie. Beograd 1906. Str. 513.

za takových okolností mohla státi ještě jednou předmětem úvah politiků Evropy.[14]

K exkursím nelze přičiňovati poznámek. Každá jednotlivá kritika zabírala by místo samostatného článku. Je věcí filologů i ethnografů — rozumí se nestranných — aby ocenili tvrzení Beličova.

Jedině bych upozornil na přiznání Beličovo, že Srbové nepodporovali snahy bulharské o autonomisace Makedonie, protože by takto Makedonie byla rozhodně připadla Bulharsku a to mírnou cestou jako dříve Východní Rumelie. Tímto přiznáním se totiž do jisté míry doplňuje otázka, kdo měl hlavní interes na vybudování balkánského spolku. Bulhaři by to nebyli, protože oni měli naději na uskutečnění svých snů o bulharské Makedonii i bez něho.

Jistou reservu zaslouží také odsouzení Miljukovo, týkající se pronásledování Bugarašů[15] srbskými vojenskými úřady v době okupace. Proti Miljukovi v Srbsku vystupuje se snad v mnohém příliš jednostranně. Vidí se v něm pouze bulharofil a zapomíná se na jeho cennou jinak kritickou i politickou činnost. Pravda, Miljukov se dopouští chyby tím, že se dává informovati pouze bulharskými prameny, ale tím divnější je, proč mu nebylo dovoleno posloužiti si i prameny srbskými, když projevoval k tomu ochotu jako člen mezinárodní haagské komise.

Zase daleko by vedlo, abych zde sděloval obsah rozmluv se srbskými vojáky, kteří v kritické době v Makedonii dleli, ale pokládám přece za svou povinnost říci, že vypravování vojáků svědčí o tom, že srbské vojsko hned s počátku pokládalo zabrané země za srbské a dle toho se také chovalo vůči Bugarašům, kteří srbské úřady přijímali s nedůvěrou. Jestli tedy v líčení Miljukově není pravdou vše, je přece něco pravdou — tolik, že okupační úřady nepočítali s bulharským živlem. Svědčí o tom, jestli nic jiného, tedy to nepřátelské chování k bulharským školám, které byly všude uzavřeny.

K exkursi proti Miljukovovým článkům v ruské »Rěči« netřeba poznámek. Je dosti, že jsem upozornil na stanovisko královské proklamace k válce s Tureckem a květnové exposé p. Pašiče, kteréž samy porážejí tvrzení Beličovo, jako by se Srbsko bylo interesovalo o Vardarskou cestu a priori.

K druhému dílku Beličovy brožurky třeba jen něco málo dodati.

Belič tvrdí, že Bulhaři vstoupili do spolku se Srbskem mala fide, že Srbové i Řekové jim byli nutným zlem, že pokládali svaz za oprávněný jen, pokud jim přinášel užitku. Nepřiznávali prý Srbsku rovnoprávnosti, nýbrž žádali dětinskou poslušnost. Toto tvrzení by mělo místa, kdyby spolek zněl v první řadě jen ku prospěchu Bulharů. Ale jak jsem vyložil,

[14] Srbové pohlížejí na tuto věc velice naivně. Vidí se to z článku »Tribuny«, jinak velmi slušného listu, ze dne 12. listopadu 1913, kde se pod nadpisem »Imaju-li Bugari pravo na revanš« takto filosofuje: »Bulhaři jsou Bulhary potud, pokud jsou Tatary; pokud nejsou Tatary, jsou Slovany. Pokud pak jsou Slovany jsou Srby.« A důsledně dle toho: »Makedonci jsou Slovani, ne Tataři. Proto mohou býti jen Srby a nikdy Bulhary.«

[15] Takto se zovou v Srbsku Makedonci přesvědčení bulharského.

tomu tak nebylo. Jediná chyba Bulharů byla v tom, že chtěli ztrátu Albanie přičísti jedině na účet srbský a sami nechtěli s ní počítati. Stáli na doslovném plnění smlouvy, nechtějíce přiznati, že ztráta, která stihla společníka, tíží společný zisk a nejen jeho zisk. Toto stanovisko ovšem neodpovídalo právu, ale dá se mu přes to dobře rozuměti.

K vůli Thrakii nebyla válka vedena. V principu účelem války bylo dosažení Makedonie ve výměře označené smlouvou alespoň v hlavních rysech. Setrvačností vedeni, žádali Bulhaři tento podíl nepříhlížejíce k proměnám, které přinesla válka. O naprostém egoismu nelze přece mluviti tam, kde se po dlouhá léta pracovalo k dosažení cíle. Egoismus tu byl, ale odůvodněný, třebas krátkozraký.

Rovněž není dosti správnou věta Beličova, kterou označuje přivolení Bulharů k arbitráži jako simulovanou a vypočítanou jen pro ten případ, že náhlé přepadnutí Srbů skončí ústupem Bulharů.

Útok podniknutý 16. června 1913 po jul. kal. Bulhary proti Srbům neměl nahraditi arbitráži, nýbrž měl ji usnadniti. Tak vidíme v chifrované depeši hlavního stanu bulharského ze dne 17. června 1913 ve 3 hod. 55 min. předané,[16] která praví: »Silnými ranami, jež nepřátelům zasadíme, učiníme je ochotnějšími a povolnějšími.« Tak měla býti dle téže depeše ruská politika přinucena k rychlému řešení sporu, místo jeho protahování, duch vojska, který zahálčivostí a drobnými potyčkami se Srby zaujímajícími výhodná postavení měl býti povznesen i Bulharům získán stav beati possidentis. Ani tato tak významná i otevřeně psaná depeše nepraví, že se útokem má spor řešiti jednou pro vždy.

Kdy na myšlenku útoku Bulharsko přišlo, není docela jisté. Ale dle dosavadních dat můžeme s velikou pravděpodobností říci, že stalo se tak dne 31. května 1913, kdy někteří vůdcové bulharských opositičních stran radili králi Ferdinadovi, aby spor řešil zbraní. Král patrně tento návrh modifikoval.

Pravda, vláda obávala se tohoto skončení sporu a proto si zavčas hledala spojence v Řecku, Rumunsku, ba i v Turecku, ale nepochodila, poněvadž málo nabízela.

Naproti tomu přiznává p. Pašič ve svém posledním exposeu,[17]) že s bulharskou válkou počítal už začátkem června a snad i dříve. Ukázal se tu lepším psychologem nežli jeho protivníci. Proto také upozornil vrchní velitelství v čas na nebezpečí i žádal, aby se vojsko připravilo. Výsledek toho byl, že srbské vojsko stálo v posicích velmi výhodných v době útoku bulharského.

Výtka imperialismu, kterou činí Bulharsku Belič, je správnou. Ale nesmíme při tom zase zapomenouti, že veliká národní skupština dala r. 1911 králi Ferdinandovi úplné právo říditi zahraniční politiku Bulharska. Král měl tedy carte blanche.[18] Za svoje činy byl zodpovědný, ale nevy-

[16] Tištěna ve »Frankfurter Zeitung« v měsíci listopadu 1913 a jinde.
[17] Z 29. října 1913. Vydáno v několika jen exemplářích tiskem. Jinak tištěno úplné ve všech bělehradských listech.
[18] Viz úvodník sofijské »Politiky« ze dne 1. listopadu 1913.

konal žádný státní převrat. Chyba nebyla jen v králi, nýbrž v celé politice Bulharska a to ne od doby války, nýbrž už z dřívějšího data. Správně tedy Belič odsuzuje systém bulharské politiky, ač by jeho odsouzení znělo mnohem spravedlivěji, kdyby provedl paralelu mezi politikou bulharskou a srbskou. Docházel by pak k závěrům rozhodně méně příkrým. Uzavírati z výsledků války bulharsko-srbské na naprostou vyvýšenost srbské politiky — nepravím politiků — nad bulharkou, není dosti spolehlivé.

K vítězství Srbska nepřispěli jen Srbové, nýbrž i Řekové a Rumuni dle dohody se Srbskem, a Turci spontánně. Ale zase nelze souhlasiti s náhledem Beličovým, že Řekové a zejména Rumuni bojovali proti Bulharsku jedině pod devisou rovnováhy na Balkánu z obav před hegemonií Bulharska. Tato devisa je hodně pozdějšího data. Poprvé byla vyslovena Rumunskem po uzavření bukurešťského míru jako ověnčení tohoto činu a postavena proti snaze po revisi této mírové smlouvy.

Srbsko ovšem stále operuje s touto okřídlenou frází, ač neslibuje mnoho pevnosti.

Nyní připravovaná zelená kniha rumunského zahraničního ministerstva[19] dokáže, že se Rumunsko velmi málo strachovalo bulharské hegemonie. Šlo mu jen o Silistrii. Bylo by se zcela dobře dohodlo s Bulharskem, kdyby toto bylo bývalo jen trochu popustlivější. Zasáhnutí do války bulharsko-srbské nebylo pricipielní, nýbrž pouze poslední prostředek k dosažení jeho snah.

Že Řecko nechtělo slíbiti Bulharsku neutrálnost proto, že se mu nabídnutá cena zdála příliš nízkou — to přiznává sám Belič.

Společná akce Rumunska a Řecka se Srbskem nevyplývala tedy z nijakých zvláště ideálních předpokladů, nýbrž byla téhož charakteru jako akce Turecka: nikdo ničeho neztrácel a mohl něčeho dobýti. Heslo rovnováhy na Balkánu je pouze slušností formule, s níž lze počítati jen potud, pokud přináší Rumunsku zisk. I to tvrzení, že Rumunsko je strážcem bukurešťského míru, nutno bráti s reservou, uvážíme-li, že rumunská diplomacie rozhodně odmítá úlohu Damoklova meče, jinými slovy je ochotna brániti mír uzavřený v Bukurešti potud, pokud by jeho proměnou byl ohrožen její zisk z něho.

Stejně nemohu souhlasiti s úsudkem prof. Beliče o Slovanství Bulharů. Není přece správné, jestli bychom pokládali Bulhary za skvrnu Slovanstva po útoku, který provedli na srbské posice. Čin ten nebyl sice nevinný, ale zase lze pochopiti, zejména po uvedených kritických opravách Beliče, že není také tak horrentní, jak by se dalo souditi. Toto moje tvrzení vynikne tím spíše, jestli si uvedeme na paměť slova, otisknutá v »Srpské Zastavě«:[20] Ona (t. j. srbská vláda) vysoko pozdvihla prapor čistě srbských interesů nad interesy problematických spolků.

[19] Podávám zatím dle spolehlivých soukromých informací. Ostatně leccos přináší i bukurešťský »Universal« z měsíce listopadu 1913.

[20] Při příležitosti výročí obsazení Bitolje; číslo ze dne 10. listopadu 1913.

Toto stanovisko nevyhlíží také tak docela jako odlesk slovanské vzájemnosti. A při tom odpovídá skutečnosti. Ve sporu bulharsko-srbském hrály především stranické interesy prim, čímž samo sebou stal se spolek problematický. Útok bulharský tuto honbu za stranickým interesem uvolnil. Až do tohoto momentu byly obě strany vázány ohledy vzájemnými i ohledy na Evropu. Jakmile začaly řinčeti zbraně, padly všechny ohledy.

Není nezajímavé podotknouti, že byla to Danevova vláda, která, jakmile se vidělo, že Savovův útok neskončí vítězstvím bulharských zbraní, obrátila se do Bělehradu se žádostí, aby celá věc byla pokládána za politováníhodný incident, a žádala za zastavení nepřátelství.[21] Ale bylo pozdě. Stavidla byla jednou otevřena. Srbská vláda chápala se vhodné příležitosti, poněvadž závazného ujištění o výsledku ruské arbitráže se jí nedostalo, prohlásila útok Savovův dle mezinárodního práva plným právem sice za casus belli a pokračovala ve válce.

To jsou všechno jednotlivosti, které prof. Belič v době bojů na Bregalnici přehlédl nebo nedocenil, které však zbarvují celou historii trochu jinak, nežli je jím líčena.

Zmínil jsem se, že útokem Savova byla probořena hráz. Stranické záští Bulharů i Srbů datující se už z dávných dob, zostřené v poslední době Slivnicí, trochu také annexí Bosny a Hercegoviny i austrofilskou politikou Bulharska, projevilo se znovu. Nebylo tu uzdy, kterou představovali v prvé balkánské válce Turci. Nyní se teprve ukázalo, že spolek bulharsko-srbský zakládaly vlády, ale ne národové.[22] Ve vzájemných bojích chovali se Bulhaři i Srbové nebratrsky, ukrutně.

Prof. Belič vyslovuje se velmi černě o brutálnostech páchaných Bulhary na Srbech. Knížka prof. Slobodana Jovanoviče vydaná francouzsky a anglicky těchto dnů podává o tom důkazy, ale zároveň dokazuje, že těchto přestupků nebyla taková masa, jak se prvotně tvrdilo.

Bulhaři tvrdí totéž o Srbech. Knižně tyto stížnosti s důkazy posud vydány nejsou, nemohu se tedy na ně odvolati. Ale dle mých informací mohl jsem přece říci, že nebratrsky chovali se i Srbové.[23] Možno pouze mluviti o tom, na které straně spácháno bylo násilností více a pokud tyto přečiny zůstaly bez trestu. Bohužel konstatovati to i ono nelze, poněvadž úřední prameny mlčí a soukromé dovolují pouze vykonstruovati si všeobecný dojem.

Tvrzení, že Bulhaři jsou Srbům neloyální sousedi, nač přijdou, ničí, třeba také opraviti. Neloyálnost je vzájemná. Dávné protivy i nepřátelství nemůže se vyhladiti podpisem ministra na spolkové smlouvě. Duše národa není tak ohebnou jako duch politiků. Snášelivost tempera-

[21] V nejnovější době tuto okolnost bělehradské listy sice popírají, ale v červnu 1913 ji přiznávaly a žádost bulharskou s jistou ironií odmítaly

[22] Potud bych také mohl souhlasiti s některými bulharskými politiky, kteří vidí příčinu pádu Bulharska právě ve spolku jeho se Srbskem. Přítomnost aspoň ukazuje, že spolek ten byl předčasný. Za daných okolností ani jinak nemohl skončiti nežli zkázou.

[23] Některé podrobnosti toho druhu přinášejí občas »Radnicke Novine«, orgán srbských sociálních demokratů, který sice v Srbsku se perhoreskuje, ale který fakticky zaslouží v mnohém plné víry.

mentní do té míry, že byla mylně pokládána za přátelství, jak se jevila při obléhání Drinopole, mohl vyvolati jen společný nepřítel. Jakmile tento odpadnul, projevily se vzájemné vztahy znovu ve vší nahotě. S hůry diktátem se nedá tento smutný fakt proměniti. Třeba tu mnoho práce, a ne práce politické, nýbrž kulturní. Třeba nacionální snahy obou národů učiniti všelidskými. Budou-li Bulhaři i Srbové dokonalí lidé, pak se mohou srozuměti i o těžších problémech nežli byly nynější. Ale nacionální šovinismus musí vždy vésti k Bregalnici nebo Slivnici.

Z tohoto důvodu nemohu také souhlasiti se závěrem Beličovým, kde tvrdí, že vítězství na Bregalnici je vítězstvím srbské kultury nad bulharským umělým pozlátkem, nad nižší bulharskou kulturou. Tato pointa je příliš nadšená.

Vycházím tu z přiznání sympatického Dra Cvijiče, Srba, který cení si více charakter bulharského národa nežli srbského.[24] Bulhaři jsou mu klidnější, reelnější, Srbové nedůtkliví, revolucionářští. Pak nemohu věřiti, dává-li Srb takovéto vysvědčení Bulharům, že by tento národ byl méně kulturní nežli národ srbský. Nejsem, bohužel, obeznámen se všemi produkty bulharské kultury tak jako srbské, ale přece jsem přesvědčen, že by nebylo místné pokládati vědu bulharskou i stupeň bulharského hospodářství za nižší srbského. V poslední válce ukázala se pouze politika, zejména diplomacie srbská, obratnější bulharské.

Ale i s touto korrekturou probírám-li všechny fáse druhé balkánské války, nemohu se vymaniti z dojmu, který mám, čtu-li Tolstého »Vojnu a mír«. Všechny ty osoby, hrající čelné úlohy, často chválené jako vynikající, zdají se mi něčím podružným, dílo jejich nesystematické, nechtěné, spíše náhodné. Ne vůle, ale štěstí, osud, nebo jakkoliv se to zove, hrálo tu úlohu rozhodnou. Proto také necítím dosti odvahy, abych dle výsledků této války jednu stranu odsuzoval a druhou vynášel.

Bělehrad, 25. listopadu 1913.

---

[24] l. c. str. 526.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Daňové existenční minimum a žalostný boj vládních stran proti němu. Panská sněmovna ochráncem nejchudšího poplatnictva proti sněmovně lidové (poslanecké). Chudí lidé u nás jsou příliš nemírně zdaněni. — Válečná daň v Německu. — Rakouský parlament bezmocný a jen k tomu, aby povoloval »státní nezbytnosti«. Absolutismus rakouských vlád a nechuť parlamentu k projednávání berních předloh. — Nevypořádané účty z doby balkánských nepokojů; státní výpůjčky uherské a rakouské. Bezparlamentní povolení nováčků a dluhů státních. — Nevýhodné podmínky poslední uherské státní výpůjčky málo slibné také pro rakouské dlužení. — Slabost financí rakouských a uherských proti cizím státům, hlavně proti Německu a Prusku. Zhoršování této slabosti novými státními dluhy a stálými schodky. — Zemské hospodářství české a sanace moravských zemských financí.

Nová úprava naší důchodové daně čili (jak ji kdysi naši politikové zcela nesprávně pojmenovali) daně z příjmu přičiněním panské sněmovny byla provedena — přec na prospěch aspoň nejchudších poplatníků. Všechny důchody menší než 1600 K ročně budou daně té prosty.

Na velikou potupu naší sněmovny lidové vynutila však tuto úlevu proti sněmovně poslanců i proti vůli vlády sněmovna panská (!). Takové zaměnění úkolů obou sněmoven bylo možným jenom v této říši pravděnepodobností, v nevypočitatelném Rakousku.

Stydno je věru, jak žalostná byla při tom účast vládních stran. Proti svému lepšímu přesvědčení a na povel vládní, i na pohrůžku, že by změněná osnova ve prospěch nejchudších poplatníků nebyla předložena panovníkovi k sankci, vládní poslanci nepatrnou většinou odhlasovali vrácenou předlohu od panské sněmovny s nezměněnou daňovou dřívější sazbou od 1200 K až do 10.000 K ročního důchodu. Ale potom v komisi, společně od obou sněmoven zvolené, byly mimo očekávání na popud panské sněmovny důchody až do 1600 K od daně osvobozeny; a ku podivu vláda hned k tomu svolila, ačkoli ve sněmovně poslanecké se vyslovovala, že nepředloží podobné usnesení k panovníkově sankci. Bylo zřetelné, že vláda své vlastní poslušné stoupence napálila a nechala jim samým zodpovědnost za nepopulární odpor proti spravedlivým nárokům na úlevy nejchudším poplatníkům. A tu vládní poslanci, místo aby se obrátili proti své vládě, zuřili proti poplatníkům a dovolili si tvrditi, že prý je to nespravedlností vůči středním stavům, když nebudou ubozí chudáci s nedostatečnými důchody podléhati také jako dříve dani důchodové.

A mezi těmito takovými povedenými lidovými zástupci musili čeští demokratičtí voličové ke své žalosti a hanbě zříti také české vládní poslance. Ano, ti byli i se svým tiskovým orgánem přímo zuřiví, že lidé věru s velmi bohatými důchody od 1200 K do 1600 ročními také jednou některé dani unikli! Taková neslýchaná mírnost v Rakousku vůči poplatníkům prý do nebe volá. Vždyť prý jinde všude počíná sazba daňová mnohem nižšími důchody, jenom nás postihne prý potupa, že nezdaněné minimum bude tu nejvyšší!

Horlivci tito pro zájmy fisku neostýchali se takto bojovati čirými nepravdami. Pouze v Německu a v Uhrách skutečně jsou nejmenší důchody daně prosté vyšší nežli v Rakousku. Uhry pro nás ovšem nemohou být vzorem spravedlnosti daňové. Za to v Německu nemají ani zdaleka tolik četných státních daní přímých, kolik je jich naloženo našim poplatníkům. V Prusku není kromě daně důchodové státních (ani říšských) daní pozemkových, ani domovních, ani výdělkových, jako u nás; je tam pouze velmi mírná daň ze jmění, z které jsou však menší majetky vůbec vyňaty. — V Anglii důchodová daň počíná teprve od důchodů vyšších nad 160 £ = 3843 K, a je na příklad pro důchod ročních 180 £ (= 4323 K) teprve 2·80 K, tedy ani ne celé 3 K; ale při tom neplatí rodina s takovým důchodem vůbec žádných daní jiných: ani daní z bytů, ani jakékoli jiné daně přímé. Z nepřímých daní jsou jen daň na tabák, na lihoviny a na čaj, zajisté samé daně, kterým se lze dosti lehko vyhnouti neb aspoň v čas nouze je náležitě omeziti. — V německých státech také není spotřebních daní na nezbytné potřeby nejchudšího obyvatelstva.

Již bylo k tomu zde často poukázáno, jak zvláště daň bytová u nás děsně postihuje zrovna nejnuznější rodiny. Ve velikých městech rodina s důchodem ročním 1600 K musí jistě za velmi chatrný i naprosto nedostatečný byt zaplatit aspoň 360 K (t. j. 30 K měsíčně, za které bude těžko domácnosti asi o pěti nebo šesti osobách nalézti trochu obstojný pokoj s kuchyní). Z tohoto bytného však nejméně 160—170 K připadá na daně a přirážky. Kromě toho taková rodina je nucena platit daně ze soli, z petroleje, pak z masa, z vajec, z másla i jiných všelikých potravin (je to známá potravní daň na čáře), — dále daň z cukru, nepočítaje v to ani daně z lihovin, z tabáku, z kávy, čaje i z jiných zbytných požitků daním podrobených. Tyto všechny daně průměrně na osobu uvalují břemeno ročních 30 až 40 K, takže rodina šestičlenná jimi je zatížena nejméně asi od 150 do 200 K ročně. Zaplatí tedy chudá rodina šestičlenná s ročním důchodem menším 1600 K všelikých daní daleko přes 300 K, a tedy břemeno daňové je pro ni jistě 20 procent z důchodu, ne-li vyšší. A když se podobnými daněmi tolik již zatíženým rodinám sleví poměrně pro stát málo výnosná daň z příjmu, jak se mohl který zástupce lidový opovážit říci, že se tím děje křivda poplatníkům ze středních stavů? Ovšem, že jsou také střední stavy u nás daněmi přetíženy, ale jistě poměrně nikoli ani tolik, jako nejubožší chudina, která nemůže nijak daním těm, tak četným a těžkým, uniknouti, jelikož se ukládají na nejnezbytnější potřeby, jakými jsou potřeby bydlení, potravy, svítiva, soli a jiných podobných nutností.

Jak zcela jinakým způsobem břemena veřejných dávek se rozměřovati dají, toho zrovna nyní nejpěknějším dokladem je uhrazování ohromného válečného mimořádného nákladu na rozmnožení branné moci v říši německé. Šlo o to, sehnati sumu daleko vyšší než 1000 mil. ℳ. K tomu účelu byla uložena zvláštní (výjimečná) daň říšská na jmění a důchody, která však ušetřuje malých jmění i menších důchodů. Kdo nemá ročního důchodu přes 2000 ℳ (= 2362 K), nebude platit žádného válečného příspěvku až do jmění 50.000 ℳ (= 58.800 K). Kdo má ročního důchodu nad 2000 ℳ, platí daň již ze jmění nad 10.000 ℳ (ale s počátku jen velmi mírnou sazbou 0·15 procenta, t. j. z 10.500 ℳ na příklad 15¾ ℳ jen), která je progresivní a končí při největších jměních sazbou až 1½ procenta (tedy desateronásob vyšším poměrem, nežli při jmění nejnižším). Také z důchodů se tato daň bude platit, ale počíná teprve ročním důchodem 5000 M (= 5880 K) sazbou 1% (50 M) a končí při nejvyšších důchodech sazbou 8%. (Tedy na př. z důchodu ročních 10 mil. M bude daně 800.000 M.) — Z tohoto příkladu německé válečné daně je nejlépe viděti, jak dovedou v sousední říši znamenitě ušetřiti nezámožných poplatníků.

Kdyby proti opovážlivému tvrzení našich vládních poslanců a novin, že v Rakousku bude nezdanitelné minimum nejvyšším, bylo potřebí dalších dokladů, poskytly by je předlohy důchodových daní ve Francii a zvláště ve Spojených Státech. Ve Francii dani podléhající důchodové minimum stanoveno bude nad 5000 franků ročně (= 4750 K asi) a ve Spojených Státech až nad 3000 dolarů (= přes 14.800 K).

*

V Rakousku lidový parlament opravdu dokonale zklamal, jak toho nejkřiklavějším a nejnápadnějším dokladem byl rozpor mezi sněmovnou panskou a poslaneckou říšské rady o minimum důchodu dani z příjmu podléhajícího. Sněmovna panská musila tu obhájiti zájmy nejbídnějších poplatníků proti demokratické sněmovně poslanecké. Ale sněmovna panská to také byla, která se jediná vzmohla proti absolutistickým návalům zavésti 14. článkem velmi tíživé daně a veliké nové dluhy uvalovati na stát bez parlamentárního vyřízení a schválení. Ale toto konstituční svědomí horní sněmovny není radno přeceňovati. To se ozvalo jen, protože se jednalo při tom zároveň o zájmy válečné moci a velmocenského postavení říše a tu starostliví peerové rakouští mají důvodné strachy, aby absolutistické rozhodování onomu velmocenskému postavení monarchie nevadilo. Jiných důvodů pro hájení ústavnosti klamem bylo by hledati u urozeného panstva proslulého jinak vždy svým konservativním, ba často i reakcionářským přesvědčením.

Bohužel, že náš parlament není vlastně ničím jiným a k ničemu jinému se ho nepotřebuje a také k ničemu jinému se nehodí nežli k povolování ohromných válečných vydání a k uhrazování jich novými těžkými daněmi. Ovšem, že tento těžký a nevděčný úkol plní náš parlament pouze s patrnou nechutí a nerozhodností a s jakousi passivní resistencí. Na nová vojenská vydání jsou arci velmi spolehlivým zařízením delegace rakouské říšské rady a uherského sněmu, kde každá opposice je marná, jelikož bude vždy přehlasována delegáty z panských sněmoven. Tedy na společné po-

zemní vojsko i na válečné loďstvo delegace potřebný náklad ochotně povolují, ale hůře je to s úhradou, o kterou se povinně dělí říšská rada s uherským sněmem. Poslanci se důsledkům z toho nutným vyhýbají a jediný rozumný i možný způsob úhrady novými nebo zvýšenými daněmi ovšem je jim naprosto nevítaný, protože postihne jejich voličstvo daněmi beztoho už přetížené. Proto nebylo by mnohým z nich ani proti mysli, kdyby taková nutná břemena si vláda povolila sama absolutistickým rozhodnutím.

Ovšem ani vládě nejde o nic jiného než o nové a vydatné zdroje důchodů státních, kterými by se aspoň nejhorší deficity kryly, nebo které by zjednaly rovnováhu aspoň pro nejbližší doby. Při tom protlouká se státní hospodářství tak, že pouze na okamžitá nejnezbytnější vydání se pamatuje, kdežto všechno, čím by se hospodářská síla poplatníků posilovala, nebo co by nutno bylo podniknouti pro ulevení tlaku a nouze v nejširších vrstvách občanstva, se odsunuje s odkazem, že pro to není prostředků.

Říšská rada svolává se tedy vlastně jen k tomu, aby povolovala nová vydání a v důsledcích jejich nová břemena. Ale během dob nahromadilo se v Rakousku tolik nevyřízených záležitostí a vzájemných sporů mezi jednotlivými stavy a zvláště mezi různými národy, že také o ty se nutně při jednání ve sněmovně musí zavaditi. Ale pro řešení těchto úkolů není nikde chuti, nejméně u vlády. Vládám záleží jen na dočasném, chvilkovém spořádání finančního hospodářství a když sněmovna poslanecká nebyla hned k tomu někdy příliš ochotna, ani schopna pro stále nevyřizované různice národnostní a jiné, posílána bývala hned na nucené prázdniny. Svolávána byla pak pravidelně jen, když nezbývalo už na parlamentární vyřizování mnoho času. Za takových okolností nebylo by ani ústavní vyřizování, obmezované skoro jen na nové daně a úhrady válečných a jiných neproduktivních vydání, velikým úspěchem pro občanstvo i není také nijak lákavé pro zástupce lidu. A proto s patrnou všeobecnou i naprostou lhostejností se pozoruje, jak při všeobecném volebním právu jsme konečně dospěli k úplnému, nepokrytému již absolutistickému rozhodování vlád, které si nevědí co počíti s domácími spory a nesnázemi, které však také jsou bez rady vůči úplné finanční nemohoucnosti státu.

Dosud nejsou vypořádány ani ony závazky, které vznikly pro monarchii z balkánských zápletek. V Uhrách k tomu cíli nedávno uzavřeli výpůjčku 500 mil. K. U nás žádala vláda od odročené říšské rady na vypořádání oné pohnuté minulosti 499 mil. K hotových, nač by asi bylo potřebí vydati nejméně kolem 550 až 570 mil. K dlužních úpisů.

Z těch 499 mil. K potřebí je 125 mil. K na splacení amerických pokladních poukázek (splatných 1. července 1914 a 1. ledna 1915), dále 279 mil. K vydáno bylo ze státních pokladen na mobilisaci a dřívější zbrojení i musí býti pokladnám těm vráceno, aby bylo možné hraditi nutné běžné výplaty. Pouze 95 mil. K jest určeno na nové zbrojení po válkách balkánských a zcela malou částí na doplnění železničního materiálu provozního (na to jen 30 mil. K). Všechny tyto požadavky týkají se schodků minulých a pro nové potřeby — zajisté ohromné — nebyl ještě podán žádný podrobnější rozpočet.

Nyní, kdy je říšská rada odročena, nebude možno vydati půjčky dlouhodobé, na př. rentové, i musí vláda sáhnouti k prostředku jinému, který se považuje za možný dle článku 14. Vydá totiž pokladniční poukázky na dobu několika let, ovšem není rozhodnuto, jak dlouhá doba je tu přípustna.[1] Tím se arci zase jen nominální zadlužení pro budoucnost rozmnoží a nesnáze s vydáváním státního nového dluhu se budou brzy znovu opakovati. Také zvýšený počet nováčků bude dekretován absolutistickým způsobem podle článku 14. na dobu ovšem pouze jediného roku prozatím. Státní stroj tedy obstrukcí nebyl sice zastaven, ale jeho běh je přece patrně stížen. Že všechny veřejné podniky a také kulturní potřeby se odstavují a jen na tak zvané »státní nezbytnosti« se pamatuje, není potřebí už dokládati.

*

V Uhrách pracuje sněm bezvadně podle vůle vlády, když oposici T i s z a policií dovedl zkrotit. Ale nebylo tam viděti z toho žádné posílení pro státní úvěr ani nyní, když je mír na Balkáně. Nová uherská půjčka státní 4½%ní na 500 mil. K splatná během šedesáti let byla prodána v cizině za podmínek nad pomyšlení těžkých a nevýhodných, asi tak, jak ji dostávají státy úplně nespolehlivé, z blízkého úpadku podezřelé. Stát uherský dostal pouze 88¼% upsaného nominálního dluhu. Kromě toho musí všecky daně a poplatky bursovní (na př. v Německu) stát uhraditi sám. Při vymíněné splatnosti půjčky v 60 letech bylo by úrokování skutečné 5·24% ročně; ale se všemi výlohami a daněmi emisními i s poplatky bursovními budou úroky opravdu 5½%ní za rok. Poněvadž půjčka je nominálně pouze 4½%ní, nebude ani tak brzy možná její konverse. Zavázal se tím uherský stát k velmi těžkým úrokovým břemenům na nedohledné doby.

Vídeňský tisk zuřil hrozně po novém roce proti české obstrukci, že prý zmařila rakouskou půjčku, jež mohla býti vydána místo uherské a že prý tím ztracena byla velmi vhodná příležitost k výhodnému nabytí peněz pro náš stát na cizích trzích. Ale o takové výhody, jakých byl účasten uherský stát při poslední emisi, není věru co státi a je skoro jisté, že při ustáleném míru budou podmínky pro budoucí státní rakouské výpůjčky mnohem lepší, nežli by byly počátkem roku 1914. Kromě toho stát byl nucen vystačiti kratší nějakou dobu bez nových dluhů a tak ušetřil také jistou sumu na úrocích, ačkoli tato úspora je celkem nepatrná. Tak nejen nebyly obstrukcí předvánoční státní naše finance poškozeny, nýbrž jim bylo spíše trochu uleveno. Ovšem vídeňským bankám uniklo aspoň pro zimní měsíce tučné sousto čekaných provisí a odtud onen pokřik proti zločinům obstrukcí spáchaným. Bída našich státních financí však není naprosto zaviněna obstrukcemi, nýbrž ohromnými výdaji na udržení velmocenského postavení, které obstrukce arci nedovedla nijak omeziti. Spíše ovšem bída českých zemských financí má svůj původ v obstrukci sněmovní. Ale proti té neobrací se nijak rozhořčení vídeňského tisku.

[1] Uvažuje se vydati pokladniční poukázky po vzoru pruském, které se splácejí po dobu 16 let; bylo vydáno 400 mil. M., z nichž každoročně se splatí 25 mil. M. — U nás nyní povoleno 375 mil. K splatných v 15 letech po 25 mil. K.

Zajisté také jiné státy evropské vydávají ohromné sumy na zbrojení. Tak Německo potřebuje na své válečnictví pro příští rok 1914/15 přes 1240 mil. M (= skoro 1460 mil. K) a Anglie vydala pouze na své válečné loďstvo v minulém roce 48¾ mil. £ (= 1117 mil. K) a na rok 1914/15 je na ně rozpočteno téměř 55 mil. £ (= 1320 mil. K). Ale s prostředky hmotnými těchto zemí se nemohou naše skrovné prostředky státu i občanstva naprosto srovnávati. Naše monarchie je zemí převážně zemědělskou, ale při tom roční sklizeň hlavních zemědělských plodin (obilí, brambor a cukrové řepy) v celé naší říši činí pouze sotva 70% sklizně docilované v Německu, které má mnohem menší plochu a jehož obyvatelstvo zemědělské čítá aspoň o 10 mil. hlav méně. [Zemědělských příslušníků je v Německu sotva 18 mil., v Rakousku-Uhersku přes 28 mil.]

Když tedy průmyslové Německo nás tak úžasně předčí svými výtěžky zemědělskými, tím patrnější bude naše chudoba v ostatním všem těžení. — Proti motorům asi 3 mil. koňských sil v naší monarchii v průmyslu a obchodu činných bylo v Německu roku 1907 upotřebováno v týchž povoláních přes 10¾ mil. koňských sil motorických. A ještě horší poměr by vyšel pro naši monarchii, kdybychom celou průmyslovou výrobu v Německu srovnali s naším průmyslovým těžením.[1] Totéž platí také o zahraničním obchodu: Cena obratů v zahraničním obchodu pácila se v r. 1912 v Německu na 24¼ tisíc mil. franků, kdežto u nás sotva na 6½ tisíce mil. franků. Byl tedy zahraniční obrat zboží v Německu asi 3¾násobný proti zahraničnímu obchodu rakousko-uherskému.

A tím nepříznivější je to se státními financemi našimi. Stačí k tomu srovnati jenom státní jmění v Prusku a výnos jeho s výnosem státního jmění rakouského. V Prusku je celého státního dluhu 10.356 mil. M = 12.175 mil. K, z čeho připadalo na státní železniční dluhy 7811 mil. M = 9183 mil. K a 199 mil. M = 234 mil. K na dluhy státních dolů, tak že vlastního státního pruského dluhu bylo jen 2758 mil. K. Státní dráhy a doly však dávají Prusku roční čistý výtěžek silně přes 600 mil. M, a tedy po odečtení úroků na dluhy zbývá skoro 300 mil. M ročně pro stát pruský jako úplně čistý výtěžek ze státního jmění. — Proti tomu v Rakousku je státního dluhu hodně již přes 12.000 mil. K, více tedy než v Prusku. Z toho na státní dráhy nepřipadá ani celých 5000 mil. K, takže asi 8000 mil. K je státních dluhů žádným státním jměním neukrytých. Státní železnice rakouské nekryjí však svým výtěžkem ani úroků ze svých vlastních dluhů, takže se na jejich deficit musí doplácet každoročně mnoho millionů korun z ostatních důchodů státních. Jiné státní jmění rakouské (doly a státní rolnický majetek a státní lesy) nevynáší v Rakousku skoro nic.

Je tedy proti Prusku u nás finanční situace taková: Prusku zbývá po zaplacení všech povinností na státní dluhy (na úroky a splátky jejich) ročního čistého výtěžku ze státního jmění přes 350 mil. K, kdežto u nás musíme k ce-

[1] O tom bylo mluveno obšírně již v dřívějších ročnících t. l.

lému čistému výtěžku ze státního dluhu ročně skoro 400 mil. K dopláceti z ostatních státních důchodů.

Ačkoli tedy finanční situace německých států je tak znamenitě příznivá, že vlastně žádných dluhů státních nemají, že naopak jim nad to ze státního jmění vybývají značné přebytky po zapravení všech závazků dluhových, přece neodvážili se v Němcích na mimořádné zbrojení učiniti nový dluh, nýbrž náklady jeho ukryli zvláštní majetkovou daní. Jinak zcela počínáme si my v úžasně zadlužené monarchii, která nemůže se vykázati žádným výnosnějším jměním státním. Prozatím Uhry učinily počátkem letošního roku velký dluh 500 mil. K a my je na té cestě hned musíme následovati dluhem přes 500 mil. K. Ale to jsou pouhé začátky. Na další zvýšené náklady válečné nezbude zase jiné úhrady nežli nové dluhy dělati. A státní rozpočty obou států monarchie končí velikými stamilionovými deficity!

Kam to podobnou finanční politikou spějeme?

*

A jaká je při tom bída ve všech ostatních veřejných hospodářstvích! Mimo Dolní Rakousy, které tyjí z poplatnosti všech ostatních zemí, končí po léta všechny zemské rozpočty ohromnými deficity. Čechy mívaly roční deficity přes 30 mil. K, nyní se schodky ty zmenšily arci potlačením všech životních potřeb, které nejsou naprosto nezbytnými a výnosem pivní zemské daně, zvýšenými přirážkami i zvětšenými úděly ze státních dani (hlavně z daně lihové a z daně důchodové). Ale jakmile by sněm byl svolán a stal se schopným práce, hned by se objevily veliké deficity, kdyby chtělo se jenom z nepatrné části vyhověti všem dosud po dlouhá léta odstavovaným požadavkům. Nezbylo by ovšem k tomu cíli nežli zvyšovati dále přirážky i vynalézati nové zemské daně.

Na tu cestu se dal také zemský sněm moravský. Provedl částečnou sanaci zemských financí. Ale při všemožné vynalézavosti daňové, při ohromných zemských přirážkách dosahujících již téměř výše státních daní nepodařilo se přece odstraniti z rozpočtu zemského deficit. Asi 5 mil. korun zůstane z řádných i mimořádných vydání neuhrazeno starými i novými příjmy zemskými. A přece musily i obce asi 2 mil K ročně přispěti na úhradu ošetřovacích nákladů v nemocnicích a v jiných zemských humanitních ústavech. Obce ke krvavé té dani jsou přidržovány, ačkoli většina z nich je nucena ukládati obecní přirážky daleko přes 100% státních daní přímých. Tím se náš těžký daňový tlak násobí do nesnesitelna a je se co diviti, že dosud nenastalo úplné vyčerpání poplatních sil, ke kterému ovšem asi již mnoho scházeti nebude. Tento ohromný daňový tlak projevuje se ovšem dosti zřetelně všeobecnou drahotou, kterou již vynikáme nad všechny sousední země. —*ek.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Výsledky boje knihtiskařského. — Moravský zemský sněm o pojištění proti nezaměstnanosti. — Městské pojištění proti nezaměstnanosti ve Štyrském Hradci. — Zpráva Odborového Sdružení za rok 1913. — Prováděcí nařízení ke služební pragmatice.

Mzdový boj v živnosti knihtiskařské skončen dohodou obou organisací, která se téměř rovná porážce dělnictva. V nejdůležitějších sporných bodech musili zaměstnanci ustoupit. Pracovní doba zkrácena o půl hodiny týdně; požadavek organisace dělnické zněl na 1½ hodiny. Ve stanovení výše minimální mzdy zavedena nová stupnice mzdová, nižší než minimum, pro dělníky od 19 do 23 roků. Za to zvýšena akordní mzda o 4 haléře za tisíc liter. Roztřídění míst přizpůsobeno novým poměrům, při čemž čtyřicet míst bylo přeřaděno do vyšších tříd. Strojovým sazečům přiznán při 8hodinové době pracovní přídavek 30 procent, při 8¾hodinové 35 procent oproti sazečům ručním, výkon pracovní však zvýšen na říšskoněmeckou úroveň; úprava tato znamená zhoršení dosavadního stavu. Strojní sazbě mohou býti vyučováni také učňové ve čtvrtém roce.

Za obsluhování druhého stroje dostanou strojmistři pevný přídavek místo dosavadního procentního. Výpověď může býti dána kterýkoli den. Také v nejdůležitější otázce, zprostředkování práce, musili dělníci ustoupit. Zprostředkovatelny budou teritoriální, od každé organisace úplně neodvislé, spravované společně zástupci zaměstnavatelů i zaměstnaných.

O nastoupení práce bylo dle zprávy korrespondenční kanceláře sice ujednáno, že bude provedeno klidně a řádně. Skutečnost byla však jiná. Jednotlivé knihtiskárny nepřijaly veškeren bývalý personál a nedodržely úmluvy; porušení smlouvy mělo za následek i krveprolití v rodině jednoho propuštěného dělníka. Dělnictvo se sice proti ujednání, pro ně velice nevýhodnému, bouřilo, konečně však se podrobilo rozkazu organisace.

Zároveň skončeno také mzdové hnutí pomocného dělnictva knihtiskařského, kterému povolen pětiprocentní drahotní přídavek.

*

Na moravském zemském sněmu podán poslanci sociálnědemokratickými návrh na zřízení zemského fondu pro podporu nezaměstnaných. Fondu má býti přikázán obnos 50.000 K ročně. Podpory by se dostalo obcím, které zavedly komunální pojištění nezaměstnaných, ve výši 50 procent vyplacených podpor. Komunální podpora může býti udělována prostřednictvím organisací, které mají zavedeno podporování nezaměstnaných, nebo prostřednictvím úsporné pokladny. Nejvyšší příspěvek komunální smí obnášeti 1 K denně a smí býti poskytován nejvýše po 60 dnů v roce.

Na zavedení městského pojištění nezaměstnaných usnesla se městská rada štyrskohradecká, prozatím na zkoušku pro dobu od r. 1914 do 1917. Městský příspěvek na podporu nezaměstnaných bude poskytován pouze v zimních měsících od listopadu do února v maximální výši 50 haléřů denně nejdéle po 60 dnů. Podpora bude vyplácena jako příspěvek podpory spolkové. Nárok na podporu mají členové

odborových organisací, kteří bydlí alespoň jeden rok ve Štyrském Hradci a bez vlastní viny jsou bez zaměstnání. Jako městský příplatek určen ročně obnos 6000 K.

*

Na tísnivou nezaměstnanost stěžuje si také výroční zpráva Odborového sdružení za rok 1913. V listopadu 1913 připadalo na 100 žádaných míst nabízených v odboru kovodělném 29·8 (r. 1912 63·2), v odboru dřevodělném 40·3 (70·1), oděvním 61·2 (95·4), papírenském 54·— (97·4), potravním 37·0 (47·8), stavebním 32·0 (57·4), grafickém 52·1 (62·0), obchodním 27·3 (43·0). To jeví se ovšem také ve výši podpor, českými svazy vyplacených. Kdežto roku 1912 bylo 5182 členům vyplaceno řádné podpory 121.353·90 K, bylo roku 1913 vyplaceno 18.723 členům 291.426·61 K. Vedle toho bylo v prvních devíti měsících vyplaceno 39.806·73 K proti 25.731·66 K za stejnou dobu roku 1912.

Přes nepříznivé poměry hospodářské neztratily české svazy na počtu členů. Koncem roku bylo v Odborovém sdružení zastoupeno 52 svazů se 103.300 členy. Pokles oproti roku 1912, kdy 53 svazů vykazovalo 106.448 členů, je vysvětlitelný vystoupením typografů a strojvůdců.

*

Obavy naše, nebude-li den zavedení služební pragmatiky státních zaměstnanců pro tyto dnem neblahým, se již splňují. Prováděcí nařízení, vydaná ke služební pragmatice, vyvolala v úřednických kruzích pravé pobouření, přes to, že tyto kruhy nemohly se uzákonění pragmatiky dočkati. Státněžřízenecký výbor poslanecké sněmovny byl zaplaven stížnostmi a žádostmi úřednických spolků. Podvýbor ihned také zahájil jednání o prováděcím nařízení. Postup vlády označen tu jednohlasně jako nepřípustný, jako přímo odporující úmyslu zákonodárcovu. Zástupcové vlády chovali se vůči všem stížnostem velice upiatě. Vyslovili se rozhodně proti úmyslu podvýboru, zákon o služební pragmatice novelovat. Přes odpor jejich přijal podvýbor i výbor resoluci, která konstatuje, že prováděcí nařízení v podstatných bodech neodpovídají smyslu zákona a úmyslu zákonodárcovu a obsahují nepřiměřené používání zákona. Výbor žádá vládu, aby prováděcí nařízení přiměřeně změnila a stanoví na ochranu smyslu zákona a úmyslu zákonodárcova devět základních zásad. V těch vymezuje zásadu pro nárok na kvadrienia, pro stanovení praktikantské doby služební, započítání služební doby, v některé třídě hodnostní prozatímně strávené, započítání vojenské služební doby, vykonané za civilní služby, započítání vojenské doby služební úředníků, vyšlých ze stavu vojenských čekatelů, započítání služební doby, strávené v jiném státním oboru, započítání služební doby ve vojenské službě důstojnické až po nejvýše čtyři roky, použití služební pragmatiky také pro státní zřízence, pensionované po 1. září 1913, resp. pro vdovy po zřízencích, kteří po 1. září 1913 zemřeli. Vřadění sluhů do platových stupnic, resp. do přídavků dle služební doby, budiž provedeno dle výměry jejich celkové doby služební, do které má býti každá státní služba zcela, a vojenská a výpomocná z polovice vpočítána; pro určení nejmenší dovolené budiž započítána také doba ve službě výpomocné. Lhůty dovolené ve služební pragmatice jsou minimální. Budiž proto podřízeným úřadům nařízeno, aby obvyklých dovolených nezkracovaly. *R.*

LITERATURA.

Krásná.

Selma Lagerlöfová: Podivuhodná cesta Nilse Holgerssona s divokými husami Švédskem. Přeložil K. Rypáček. (Pěkné knihy pro mládež, pořádá Marie Gebauerová. Nakladatelství Jana Laichtera.) — Jiří Mahen: Její pohádky. V Brně 1914. (Nákladem knihkupectví Barvič a Novotný.) — Zachar: Pohádky Zeleného Ostrova. V Praze 1913. (Nákladem Ústředního dělnického knihkupectví, nakladatelství a antikvariátu [Ant. Svěcený] v Praze.) — Růžena Svobodová: Dětská srdce. Praha 1913. (Žeň z literatur sv. XLIV, redakcí Václava Tille vydává Jan Laichter) — K. Půlpán: Bez maminky. Román dítěte. (Vydalo nakladatelství Ml. Proudů.) — František Herites: Bratři Hartisovi. Illustroval Věnc. Černý. (Nakladatel Jos. R. Vilímek v Praze.)

Měřítkem na uměleckou hodnotu literatury pro mládež jest požadavek, aby dovedla setříti rozdíl věku; musí upoutati jak citlivou vnímavost dětskou tak zkušenou chápavost dospělého. Požadavek ten bývá splněn zřídka; proto, že knihy pro mládež nevznikávají z vnitřní potřeby, nýbrž vyvolány bývají saisonou a knihkupeckým trhem. Zájem obchodní jde obyčejně nad literární, dbá se více okázalého a vábivého vnějšku nežli stránky vnitřní; učiní se náhlý skok do dětského věku, pouze časový, při němž se neměří distance duševního vývoje, místo životnosti nastupuje kudrlinkovitá strojenost ve formě i věci, místo živého umění nucená umělost. Je třeba býti opravdu básníkem, nemá-li kniha pro mládež býti bez podstaty a smyslu; je třeba nezapomenouti a plně cítiti úroveň dětské mysli, její lačnou žádostivost po libém a užitečném, a v řadě neposlední počítati s její — kritičností, která dovede ku podivu nedůvěřovati a se odvracet — požadavků na literaturu pro mládež jest věru dost a přísných. Proto tím radostněji chopíme se knihy, která je dovede splniti.

Takovou jest obsáhlá, dvousvazková kniha Selmy Lagerlöfové o podivuhodné cestě Nilse Holgerssona s divokými husami Švédskem. Marie Gebauerová učinila šťastně, zařadivši ji do Laichterovy sbírky Pěkných knih pro mládež, kterou pořádá se zkušenou a jemnou pečlivostí. Dovádivý Nils Holgersson pro neposlušnost proměněn jest ve skřítka, s domácím houserem na jaře přidá se k hejnu divokých hus, které letí nad švédskou zemí, a v zimě se může vrátit k rodičům. Tohoto nenásilného prostředku pohádkovitého básnířka užívá k tomu, aby z hochových zkušeností za tu dobu nabytých s opravdovým uměním předvedla obraz své vlasti se všemi jejími přírodními krásami a kulturními i uměleckými pozoruhodnostmi. Hoch na své pouti a my s ním poznává švédské horstvo i jezera, řeky a fjordy, slavná i veliká města, průmyslové podniky i salaše, selský lid i universitu; vidíme požáry lesů i tání ledu, povodeň i vodopády, hrady a zámky, panské dvorce i horské chatrče. Neučiníme těch zkušeností letmo, nýbrž s náležitými poučnými výklady, jež se proplétají poutavým vypravováním pověstí a bájí a provázeny jsou názornými přírodními snímky. Originálním, při vší jednoduchosti stkvělým způsobem při tom Selma Lagerlöfová vzbuzuje v mysli chápavost pro přírodu, které učí rozuměti; obdařuje tvorstvo lidskými vlastnostmi, dává jim mysleti, mluviti, jednati, žíti jako bytostem rozumným ve všech jejich vztazích k člověku a k přírodě ostatní, a činí to tak nenápadně a do-

vedně, že při metamorfosách a personifikacích splývají hranice fantasie a skutečnosti. Bylo to možno jen velkou znalostí přírody a nejživějším smyslem pro přírodní dění. Plno lásky jest rozlito nad tímto dílem Selmy Lagerlöfové, lásky k zvířeti, člověku, otčině. Nejušlechtilejší city vzbuzuje, cit pro zvíře i člověka, smysl pro radostivost a účelnost práce, cit pro nesobeckost, snahu po vzdělání a samostatnosti, a nikdy neupadá v pouhý mentorský tón nebo suchopárnost výkladu, nechť nás vede do Gotlandu, Upplandu, Lopařska či kamkoli jinam; ale činí vždy asi tak, jako když sedlák Ulvásskou paní přesvědčuje pro svou osobu o významu selské práce: »Myslím to tak, milá paní, že všecko, co staví a zřizují králové, klášterníci, stavové a obyvatelé obchodních měst, má trvání jen několika let... Neboť jenom ti, kteří vážnou prací chodí shrbeni k zemi, udrží tuto zemi v blahobytu a ve vážnosti po všecky časy.« Jest to kniha bohatá a krásná, jíž také překladatel věnoval všechnu bedlivost a porozumění.

Z domácí produkce pohádkové pozoruhodna jest kniha »Její pohádky« od J i ř í h o M a h e n a. Staví se v jakousi blízkost ke knize Selmy Lagerlöfové; jsou to povídky o zvířatech a vypravuje je básníkovi zvíře, liška; také jest v jedné z nich chlapec proměněn ve skřítka. Vypravují o tom, jak to vypadalo na počátku světa (»na začátku nebylo na tom světě nic, pranic, než jakési bláto, jež plovalo v másle a tvarohu«), kdy prvním tvorem byl červený cvrček, který ostatním přiděluje zvrácené úkoly, až rozmarný svět se musí obrátit; o tom, jak z krále permoníčka povstal první ježek, jak se zvěř pomstila člověku, který ji hubil lovem, o zvířatech a hloupém čertu, o slonu = myším králi, o tom, proč vlaštovky musí na vždy honit mouchy, o vzniku Velkého a Malého medvěda, o vráně, ve kterou začarováno bylo osiřelé děťátko královo, o račí princezně, o půlnočním reji zvířat. Mahenovy pohádky jsou vymyšleny vtipně, přiléhají k povaze a rázu zvířat, dovedou vzbuditi pohádkovou illusi nejen obsahem, ale i formou, a není v nich nic nasládlého a sentimentálního, naopak, jsou plny jarosti a veselosti. Místy prokmitá narážka na poměry lidské; svět se otočil a byl zcela jiný, »ale mnohá zvířata a časem prý i člověk mají ten obrácený svět stále ještě v mozku a dělají nesmyslné věci«; při protestu proti králi panovníkovi podotkne se, že »pouhé zdání na hodnost nestačí«; pohádka o pomstě zvířat namířena jest proti pronásledování a ubíjení zvěře. Narážky takové jsou však tak nenápadné, že nikterak nevystupují z celkového rámce pohádek.

Za to »Pohádky Zeleného Ostrova«, jež ve vlastní pěkné úpravě podal Z a c h a r, sledují většinou tendenci vědomě a přímo. Pohádka o podzimním větru vypravuje, jak mladý sedlák Ivan vysvobodil francouzskou princeznu od jejího ženicha-prince a jí se u něho trvale zalíbí tak, že se stane jeho ženou na Zeleném ostrově, řkouc: »Což musí být člověk někde králem, aby byl šťasten?« Ve starých knihách moudří šejchové najdou (v pohádce z východu) psáno, že »nejeden pes vsedl na trůn a kraloval všemu lidu,« a když se dodává, že za panování Tyrasa Prvního nebylo daní ani válek, ani divokých honů, při nichž pole rolníků byla ničena, a proto že lid podnes jej má ve vděčné paměti, poznáme ovšem snadno, kam se míří. Podobně povídka potulného derviše jest narážkou na

bohoslužebný přepych, povídka »Dům« na sociální nespravedlnost, »Dřevěný král« na privilieje rodu a na význam rolnické práce. Tendence jest arci dobře myšlena, ale podává se tak zřejmě, že jest na úkor pohádkové povaze knihy, ač se o ni autor zřejmě snaží. Jest to patrno zejména z pohádky »Jablko touhy«, kde mluví o Pláni Stálého Života, v níž není smrti ani zla, kde je věčný svátek, kde lidé žijí v míru a není mezi nimi zápasů; mluví tu o Pláni Radosti, kde není ani staroby ani smrti, jistě s nejlepší intencí. Na ní však také nejlépe je znát, jak i nejlepší myšlenka se rozplyne, protože se illusi udržeti nepodaří. K tomu přispěla také přílišná stručnost pohádek Zacharových.

Pohádkami v pravém smyslu slova jsou »Dětská srdce« Růženy Svobodové. S něhou a jemnocitem vžívá se básnířka do dětských srdcí, ohledávajíc je s mateřskou pečlivostí jako útlé květinky, hledajíc, kde a odkud by je mohlo ovanouti něco mrazivého, aby tomu zabránila nebo zmírnila, je-li možno, anebo aby vůbec zjednala nám do nich pohled. Co pohádkám Růženy Svobodové dodává kouzla a půvabu, jest způsob, jakým se k svým dětem staví. Nikdy nemáme dojmu, že by stála mimo ně a nad nimi, nýbrž sklání se k nim se vzácným porozuměním, jakoby sama byla dítětem; čte v jejich duších a činí to tak, jakoby zapomněla, že píše o nich a pro ně. Helenka u svého stařečka a se svou cestou do nebe, ubohý Frantík, kterého malá družička při primici tak hrozně urazila, že od lidí vyhledal útěchy u telátka, Pavlinka, která se vzdá nejmilejší pochoutky a vykoná namahavou cestu k rodičům, aby ošetřila bratříčka, každé z těch dětí máme před sebou, vidíme do jeho dušičky, rozumíme jeho úsměvu i slzám, každému hnutí i pohnutí. Růžena Svobodová miluje děti svých pohádek, odtud ta sdílnost, s kterou k nim musíme přilnout. Nepotřebuje k tomu mnoho slov ani zvláštních výrazových prostředků, ale to, co podá, jest podstatné a nepostrádatelné. Zpracovala si každý rys v mysli a promyslila každou jednotlivost, neboť ve všem tom dětském vidí významnost, kterou si uchová. Ošklivý hoch židovský s důvěrou, že se ona od něho neodvrátí, s hrdým úsměvem k ní řekne: »Já nejsem otrhaný žid, já jsem dítě!« — a jeho zjev a důvěra již jí nevymizí z duše, ale působí dál: »V každém, koho jsem potkala, snažila jsem se najíti cosi milého a laskavého a to všechno pro dětský den květinový, pro zvadlé cynie v náručích malých děvčátek, pro úsměv židovského, vyrážkou posypaného chlapečka.« Cítíme, že jí těch malých tvorů jest třeba, tak jako dvě její stařeny, Valburga a Barbora, nemohou se odtrhnouti od koťátka, v němž poprvé v životě poznaly, že je má někdo rád. Je velmi snadno, že teplá láska k dětem může vésti k idealisování; neušla tomu ani Růžena Svobodová: její děvčátko z povídky »Spasitel«, na něž snesla cituplnosti, něžnosti, učenlivosti a všeho, co může tvořiti bytost krásnou, měrou nejhojnější, jest zjasněním samy básnířčiny lásky k dítěti vůbec; chtěla by, aby jim všem se splnilo, co zlatem do mramoru jest vepsáno na hrobě její Růženky: »Kéž jsou všechna živoucí stvoření osvobozena od bolesti!«

Ne pohádkou, ale románem dítěte označil svou knihu »Bez maminky« K. Půlpán. Románem ve vlastním smyslu sice není, protože život, jejž prožije Petr Javor, vídeňské dítě, od svého příchodu k placeným pěstou-

nům až k době, kdy se dá na havířství, vylíčen jest příliš rychlým tempem, které neponechává času při momentech životně důležitých setrvati déle; jsou jen naznačeny, zachyceny letmo. Ale je člověku při té knize hořko. Vznikla opět z autorova cítění sociálního a jest výkřikem, více žalostivým než hněvivým, proti bídě lidského života, která dítě provází od kolébky až ke vstupu do života. Nemanželské dítě, které nezná otce a od matky jen jediný pohled, kterým na něm utkvěla předávajíc je cizím lidem; jeho utrpení mezi nimi, kde trochu lásky a upřímnosti jest vzácnou výjimkou; příkoří, jež musí snášeti na další stanici u příbuzných, k nimž je život přivede postrkem; nepodajná touha při tom, něčím se stát a nespláceti zlé zlým — takové a podobné trpkosti uvědomuje si spisovatel s vroucí účastí, kterou dovede pro její opravdovost přenésti i na jiné. Vykoná tak svůj úkol tato neradostná kniha, třeba že jí leccos chybí do propracovanosti. Psychologicky dobře vystižen jest duševní stav hochův v rozhodujících okamžicích, hlavně jeho strach před nutným návratem do Vídně.

Kniha »Bratři Hartisovi«, kterou vydal F r a n t i š e k H e r i t e s, nevyhledává nových pohádkových kolejí a není provázena osobní účastí jako všechny předchozí. Je střízlivá a chladná, nevzruší ani neunaví, nepotěší ani nezarmoutí. Usiluje však zabaviti mysl případem kromobyčejným. Dva bratří, Raul a Klemens, synové Heritesova kapitána Hartise, vydají se se starým Dallem, zkušeným námořníkem, po rybářské lodi na New-Foundland, bouří však zahnáni jsou s cesty, přijdou až mezi Eskimy, nežli tam však dojdou, průvodce jejich zemře, i prožijí mnoho nebezpečných chvil v neznámé krajině a v zápase s divou zvěří, až je ulekaný otec dá hledati a šťastně zaveze domů. To by, s několika příběhy podružnými, mohlo dobře působiti na mladou mysl, ale chybí tomu teplo přesvědčivosti. Herites utkvívá na vnějšku, právě proto, že při tom nedovede zapomenouti sebe a nedovede se povznést k osobní účasti. Jakoby k tomu, co sám vymyslil a píše, přihlížel pouze z dálky. Ani při největším nebezpečí a nejodvážnějších výkonech k svým mladým lidem se nepřiblíží, tím méně v intimních chvílích v otcovském domě, vypraveném jinak se vším možným komfortem a blahobytem. Proto nevycítíme vzájemné lásky mezi rodiči a dětmi, nechvějeme se s nimi a neradujeme, zůstáváme při všem chladni. Nebylo ani možno jinak, než že se tato indiferentnost musí jeviti také po stránce formální. Jsme svědky shledání ženy a dětí s otcem po dlouhém pobytu na moři, a jest nám, jako bychom místo malomluvné srdečnosti slyšeli nacvičená zvolání a viděli theatrální objetí. Oba hochy zavalí ledovec, a oni statečně řeční: »Jsme tedy zasypáni!« zvolal Raul. »Pohřbeni!« teskně doložil Klemens. »Za živa pohřbeni!« zoufale připojil starý Dall a pokleknuv, jal se modlitbou vroucí hledati pomoc u Boha v nebesích... Nemohou se dostati na světlo, a Raul po něm v největší tísni zatouží slovy: »Nebesa posetá tisícerými zlatými hvězdami, s lunou stříbrnou mezi nimi plující.« Rady, pokyny, napomenutí nejeví se jako projevy láskyplné starostlivosti, nýbrž suché mentorství povinnosti s pedantskou přesností brusičského pořadu slov. Místo přesvědčivosti strojenost. Kniha, která vznikla jen proto, aby byla napsána. —*ejč*—

Poučná.

Josef Janko: O pravěku slovanském. Sbírka přednášek a rozprav VI. 4. Praha 1912. J. Otto. — Robert Edwin Peary: Severní točna. Mládeži dospělejší upravil O. Svoboda. (Nakladatel J. Otto v Praze 1914.) — Anna Süssová: Kam jsme dospěli v hromadné výchově dětí. Návrh na reformu škol mateřských. V Brně 1912, nákladem Brněnské Matice Školské.

Josef Janko, *O pravěku slovanském*. Sbírka přednášek a rozprav. VI. 4. Praha 1912. J. Otto.

Práce Jankova je knižní zpracování šesti přednášek autorových, jež konal v cyklu universitní extense o slovanských národech v minulosti a přítomnosti. Professor Janko zasáhl už dříve před tím velmi závažně a rozhodujícím způsobem v řešení záhadných otázek nejstarší historie slovanské, když s jazykozpytného hlediska odmítl známou theorii Peiskerovu o porobě turkotatarské. Nyní podává nám, jak sám praví, pokus o celkový, z hruba promítnutý obraz slovanského pravěku, v němž chce ukázat, jak dnešní věda soudí o původu a prvotní osvětě starých Slovanů. Práce Jankova, jenž je z našich nejlepších srovnávacích filologů, opírá se hlavně o výtěžky jazykozpytného badání, ale ovšem všímá si nutně a s velikým rozhledem také ostatních oborů vědeckých, které spolupracují o spolehlivém poznání minulosti slovanské. Methodicky líčí dávný pravěk slovanský, vycházeje z prvotní osvěty indoevropské, jak ji lze stanovit celkem dost určitě na základě studií jazykozpytných, užívá však také zaručených zpráv historických, zejména z doby po Kristu, a všímá si kriticky i podání lidového. Kniha Jankova, určená sice širším kruhům čtenářstva, doplňuje svým filologickým obsahem dílo Niederlovo a je vlastně přehledem všeho, co nám dnes praví o stavu slovanského pravěku jazykozpyt. Hned první přednáška věnována jest jazykovému určení starých Slovanů, potom pravlasti indoevropské a slovanské. Spisovatel vykládá v ní o původu slovanštiny a jejím poměru k indoevropštině — přidržuje se nové theorie A. Meilletovy z r. 1908, jež z nových poznatků doplnila uznávanou dříve vlnovou theorii Schmidtovu (1872) — a klade dále pravlast slovanskou do jihozápadní Rusi a severovýchodní Haliče, tedy shodně s obecnými u nás názory o tak zvané kolébce slovanské. Při tom drží se stále vytčené methody a vykládá předem o posledních výzkumech, vztahujících se k zjištění pravlasti indoevropské, dnes opět některými učenci kladené do Asie. Na konec přednášky své s mírnou ironií obrací se proti některým názorům, jež kladou první osídlení slovanské daleko na západ k Rýnu, až i do Alp — Žunkovič, Kuffner — a velmi správně poukazuje na fakt, málo dosud povšimnutý, že v historii slovanské je stálý směr na východ, a vidí dějinné poslání Slovanů v úsilí přenésti na východ Evropy »kulturu rozkvetlou již jinde a vlastním úsilím ji zvelebit«. — V přednášce druhé pojednal o původu Slovanů s hlediska anthropologického, přijímaje i z jazykozpytných důvodů nauku, hlásanou a zdůvodněnou u nás L. Niederlem. Závěr přednášky věnován jest odmítavému rozboru theorie Peiskerovy o praporobě slovanské, při čemž vytýká se jako skutečná zásluha Peiskerova, že upozornil na styky starých Slovanů s kočovníky turkotatarskými, pokud je lze historicky prokázat.

První dvě přednášky byly úvodem k celkovému vylíčení prvotní osvěty slovanské, jež shrnuto ve čtyřech ostatních a podáno hlavně na základě svědectví jazykových, ač ne jednostranně. Určuje pak spisovatel stav a formy slovanského hospodářství (hlavně chov dobytka a zemědělství), opíraje se o bohatý materiál filologický, v němž právě je největší cena knihy Jankovy. Autor zasahuje tu také do těžké otázky o způsobu a formě slovanského zemědělství a chovu dobytka a bystrým, novým výkladem důležitých slov **smьrd a rabъ** a jejich obměny vystihuje v slovanském pravěku hospodářský převrat krásnou hypothesou, podle níž zemědělství, dosud obstarávaného ženami a dětmi (sirotami — praslov. *orb = **robъ**, robě), ujímají se později mužové a prvotní hanlivá přezdívka »smerdi« přechází tím v název = zemědělci, sedláci. Vychází při tom z indoevropského útvaru *o r b h o s, jenž původně značil oráče a je totožný se slovanským o r b = sirotek a staroindickým a r b h a = malý, slabý. V obměně těchto slov vidí Janko jaksi ohlas dějin: prvotně zemědělská práce byla v neúctě, obstarávaly ji ženy a děti (siroty) a všichni, kdo konali práci takovou, byli smrьdi. Později význam tohoto slova je jiný (= sedlák) a slovo rob (rab) nabývá významu sociálního: otrok, nevolník. Změny ty jsou podle Janka výsledkem hospodářského převratu, když muži sami ujali se pohrdaného dosud zemědělství. Tímto způsobem Janko řeší otázku, jak se vyvíjelo hospodářství slovanské z primitivních začátků k formám pokročilejším a přináší názor jistě velmi cenný a dobře odůvodněný. Další odstavce věnovány jsou výkladům o bydlišti starých Slovanů, popisuje se oděv a péče o tělo, zjišťuje se způsob obchodu (směnného), dovídáme se o měření času a soustavě číselné, o nástrojích a zbraních, a konečně i o povaze Praslovanů. Janko na základě historických zpráv líčí je jako svobody milovné a jako muže boje schopné a boji zvyklé, a zajímavě ukazuje na jména osobní, jež jsou mu svědectvím slovanské bojovnosti (Vlkovoj, Borivoj, Bronislav, Vladivoj, Mstidrug). V posledních dvou přednáškách professor Janko vypsal základy rodinného a společenského zřízení, vyložil vznik a ráz obřadů a hlavní pojmy právní, a podobně vylíčil náboženské názory slovanské a počátky umění praslovanského. Ceny dodává spisu, jenž má úkol popularisační, přehled hlavní literatury a zejména rejstřík slov a názvů slovanských, které v textu se připomínají. Kniha je psána přehledně a i nejobtížnější výklady podány jasně a srozumitelně i neodborníkům; nicméně i ten, komu jsou známy otázky slovanského pravěku, najde v knize Jankově mnoho.

Ferd. Pakosta.

Robert Edwin Peary: *Severní točna.* Mládeži dospělejší upravil O. Svoboda. (Nakladatel J. Otto v Praze 1914.)

Mládež miluje hrdinství a hrdiny. Zde v této knize má vzor moderního hrdiny, který na několik let se rozloučil se všemi mnohonásobnými požadavky a potřebami světa, který opustil vše, co miloval: rodinu, přátele, domov i veškeré lidské svazky a vydal se změřit své síly s mocí mrazivého »Ne!« dalekého severu. A není to romantický hrdina, nýbrž člověk neúnavné práce a houževnaté síly. Peary byl lodní inženýr Spojených států amerických. Roku 1886 podnikl malý výlet do Grónska. Úspěchem této cesty povzbuzen, připravoval se pět let v koleji Bow-

deinské a r. 1891 vedl již výpravu filadelfské akademie do nejsevernějšího Grónska. Při tom ho stihla vážná nehoda. Když loď jeho »Kite« prodírala se ledem opodál břehu, zaklínoval se kus ledu do kormidla a vyvrátil je. Při tom byla přitisknuta noha Pearyova příčlem k pažení okennímu takovou silou, že jí nebylo možno vyprostiti, i musila mu býti dvakráte zlomena. Přezimoval v zátoce Mac Cormickově, kde pečlivě jsa ošetřován svou chotí, záhy se pozdravil a již v květnu roku následujícího vystoupil se svým průvodčím Astrupem na nejvyšší ledovce Grónska. O tři léta později prozkoumal severní pobřeží Grónska, obešel je a dokázal tak, že země tato je ohromným ostrovem a nikoli pevninou, táhnoucí se k točně, jak se dosud myslilo. Odtud pak počíná další jeho úsilí za objevem severní točny, jíž po mnohých vykonaných přípravách a studiích při druhém pokuse konečně dostihl. Tam napsal 7. dubna 1909 tuto dopisnici své ženě: »Drahá Jo! Konečně u cíle! Byl jsem tu jen jeden den. Za hodinu odcestuji odtud nazpět k domovu a k Tobě. Pozdrav dětem! Robert.« Osudy této druhé výpravy jsou vylíčeny v knize, velmi poučné v plném svém znění pro dospělé i v tomto výtahu pro mládež, jež nalezne zde zářný příklad, s jakou houževnatostí nutno překonávat obtíže a překážky, vytkneme-li si nějaký cíl, jímž chceme prospěti lidstvu. *V.*

Anna Süssová, *Kam jsme dospěli v hromadné výchově dětí.* Návrh na reformu škol mateřských. V Brně 1912, nákladem Brněnské Matice školské.

Fröblovské dětské zahrádky prožívají již delší dobu vážnou krisi, o níž širší obecenstvo většinou jistě nemá ani potuchy. Přejaty jsouce i u nás z Německa, odkudž se záhy šířily po celém vzdělaném světě, po desítiletí trvaly beze změny na původních principech i návodech svého zakladatele, na jehož osnovách nic nesmělo se měniti, a tak přirozeně zastaraly a opozdily se za požadavky nové doby a za školstvím ostatním, s nímž nedovedly udržeti stejného kroku vývoje. K tomu přistoupila okolnost, že právě tyto ústavy, postavené u nás mimo obvyklou soustavu školskou, nedovedly si v čas zajistiti uznání u rodičů, kdežto v jiných zemích vyvinuly se — aspoň někde — docela v integrující a povinný předstupeň škol elementárních. A když se tento nedostatek uznání u nás cítiti počal, hledala se odpomoc směrem docela nesprávným, a místo žádoucí revise samého zřízení dály se pokusy, aby školky převzaly aspoň z části již úkol škol obecných a aby se v nich jmenovitě učilo i čísti a počítati.

Teprv v posledních letech ne bez obtíží a bez odporu proniká u nás přesvědčení, že dosavadní směr dětských zahrádek nutno radikálně změnit, že třeba jmenovitě z nich vyloučiti všecken tento živel cizorodý, postaviti je na základ v pravdě národní a učiniti je vskutku ne školou rozumu, nýbrž opatrovnou těla a výchovnou mysli. V řadě reformátorek těchto pokleslých ústavů dětských zaujímá pí. Anna Süssová v Brně místo velmi čestné. Dopracovavši se dlouholetými studiemi theoretickými i zkouškami praktickými pevného názoru o jejich opravě, ukazuje, že nutno v nich opět postavit v popředí cviky těla a omeziti za to všeliké učení a rozumování, že dále pro tyto speciální úkoly nutno ústavy i nově

upraviti, a jmenovitě místo zastaralých hraček a prací Fröblových zavésti hry v pravdě české. Již v květnu 1907 v tom smysle vyložila své názory na sjezdu pěstounek moravských, a přes to, že bylo jí bojovati i s nepřízní kolegů, i závistí a zřejmým odporem, domohla se přece, že v lednu 1910 otevřena v Brně první česká školka na nových základech, jež vědomě chce navazovati na nedoceněné a pořád zapomínané Komenského Informatorium. To, co tu autorka upřímně a výmluvně vyložila o dosavadních nedostatcích dětských zahrádek, přeceňování rozumového učení a mechanickém kopírování školy obecné, podepíše se souhlasem každý opravdový přítel těchto ústavů. Přejeme proto vážené propagátorce zdravé reformy, aby její pokus stal se u nás východiskem nové epochy u vývoji dětských zahrádek v pravdě českých. *Kd.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Organisované vystupováni z církve v Německu.

Rozhodně nejfrapantnějším zjevem posledních měsíců jest organisované vystupování z církve v Německu.

Již po několik let stoupal počet bezkonfessijních a dissidentů, to jest takových, kteří vystupovali z církve zemské, státní, a přidávali se k církvím menším, novým, směru většinou pietistického a methodistického. Jmenovitě ve velkých městech, jako v Berlíně, bylo dosti a stále více těch, kteří učinili důsledky ze svého negativního stanoviska k náboženství a ze svého passivního stanoviska k církvi, a stali se bezkonfessijními. Pietističtí pak a jiní dissidenti nalézali půdu po celém Německu, v některých krajích řídce, v jiných hojněji. Třetí kupinu tvořily tak řečené svobodně-náboženské sbory směru radikálně-liberálního, volnomyšlenkářského, (po americku:) unitářského.

Všecky tyto směry se v poslední době rozmáhaly. Kruhy pietisticko-methodistické (sdružené v tak řeč. »Gemeinschaftsbewegung«) sice upravovaly svůj poměr k zemské církvi stále přátelštěji a příznivěji, až k součinnosti a vzájemnému prostupování, ale vedle toho přece zvětšovaly řady církví separovaných. Svobodně náboženské sbory sdružené ve Weimarském kartelu trpěly vnitřní nejednotou, ale braly negativní posilu na př. z opposice proti byrokratismu státních školních úřadů, které mechanicky podle litery zákona nutily jejich děti k vyučování náboženství se strany církve zemské. Výbor »Konfessionslos« organisoval již po léta výstupy z církve k bezkonfessijnosti; v poslední době s větším číselným úspěchem. Ale všecko to dohromady bylo pořád mizivé.

Teprve koncem roku 1913 nabylo výstupné hnutí širšího rozsahu, když je vzalo za své dělnictvo organisované v sociální demokracii.

Tím arci nabylo celé hnutí nejen větších rozměrů, ale zároveň docela jiného rázu.

Vystupování ze zemské církve, pokud směřovalo k pietistickým dissidentům, k volnomyšlenkářským a monistickým svobodně-náboženským sborům, ano i k bezkonfessijnosti, mělo pohnutky a cíle náboženské; v prvních dvou proudech přímo positivně náboženské, v posledním proudu aspoň negativně náboženské. K jiným církvím a sektám odstupovali lidé, kterým zemská církev nestačovala buď dogmaticky nebo nábožensky; k monistům se dávali lidé, kterým zemská církev nevyhovovala, řekl bych, intellektuálně, racionalisticky; bezkonfessijními se stávali konečně ti, kteří církve nepotřebovali, poněvadž mohli býti bez náboženské složky životní. Příčiny i účinky byly rozmanité, ale ve všech třech proudech měly společný kořen v odlišném stanovisku k náboženství a následkem toho k církvi.

Jakmile se agitační komité »Konfessionslos« spojilo k činnosti s organisovanou sociální demokracií, celé hnutí ztratilo ráz náboženský i protináboženský, neb aspoň zatlačilo náboženský ráz do pozadí, do druhé řady, a vzalo na sebe převážně ráz politický.

Nesporně patrný jest tento fakt z výslovných prohlášení vůdců na agitačních schůzích, v agitačních letácích a v informačních článcích: sociální demokracie myslí, že seslabením církve zasadí ránu státu, s nímž jest v Německu církev těsně spiata.

Chce jednak tedy seslabit stát, třídní, buržoasní a feudální, konservativní a autokratický, jednak přinutiti jej k tomu, aby se sám snažil zbaviti břemene církve a měl zájem na rozluce s církví.

V Německu totiž jest těsný poměr mezi církví a státem založen na vzájemném zájmu, na potřebě oboustranné podpory: stát jest hlavní oporou církve, jejím vydržovatelem z církevních daní, které ukládá přísušníkům jednotlivých církví. Obráceně zas kruhy církevní, jmenovitě konservativní kruhy církevní jsou hlavní oporou tradice a moci státu.

V žádné zemi, ani Švédsko a Anglii nevyjímaje, nevytvořil se poměr mezi státem a církví historicky tak těsně a propleteně, jako v Německu. V Anglii jest také státní církev, ale její poměr ke státu jest fakticky jiný již tím, že jest to jen jedna z několika církví, sice v Anglii samé největší, ale přece jen jedna vedle jiných, které jsou independentní, nejen samy stojí na jiném, volném stanovisku ke státu, nýbrž dovedou pro své stanovisko pracovat a agitovat, a mají pro odstátnění mohutnou oporu v politických stranách. V některých částech Britannie jsou tyto neodvislé církve ve většině. A následkem toho i státní církev jakožto církev menšiny nezůstává nedotčena těmito názory vzájemné neodvislosti mezi církví a státem, aspoň v praxi, když ne v principu. To již jest samo o sobě velikým rozdílem a pokrokem naproti Německu.

V Německu se vytvořil z okolností a příčin dějinami daných vztah mezi církví a státem jedinečně, naprosto ne typicky pro protestantism. Jest veliký omyl — zvláště u nás rozšířený, protože německý protestantism jest nám lokálně nejbližší a tudíž nejznámější — veliký omyl, že vztah mezi církví a státem, jaký vidíme v Německu, jest typicky protestantský. Na rozšíření toho omylu u nás má vědomý podíl žurnalistika římskokatolická, která tendenčně ve vlastním zájmu líčí protestantism jako německý, a německý jeho jev jako typicky jediný, a neklerikální

veřejnost tomu ochotně věří nebo to k věření přijímá. Pravý opak jest pravda, že totiž forma lutherského a specielně německého státního a zemského církevnictví jest ojedinělým zjevem a výjimkou v protestantismu.

Z tohoto výjimečného neb aspoň zvláštního rázu církve v Německu se vysvětlí nynější politický ráz výstupného hnutí.

O političnosti výstupného hnutí mluvilo se také při Los von Rom mezi rakouskými Němci. Mluvilo a mluví se o tom zvláště s české strany; jmenovitě se strany klerikálů denuncuje se pod touto záminkou, a bylo denuncováno dokonce i z liberálních řad. Ale každý vidí na první pohled, že političnost hnutí Los von Rom byla jiného rázu, jiného původu, obsahu i cíle, než nyní v Německu.

Ještě o jedné zvláštnosti jest třeba se zmíniti, má-li se vysvětliti nynější politické vystupování z církve: V Německu jest nejen církev zvláštního rázu, nýbrž také stát. Sotva kde jinde jest státní, monarchistická myšlenka tak silná jako tam, ale málokde nebo snad nikde není zase na druhé straně tak silné cítění protistátní — totiž ne proti státu vůbec, nýbrž proti tomuto dnešnímu skutečnému státu, proti jeho duchu. Rozpor mezi duchem státu a demokracií na příklad jest v Německu příznačný svou intensitou.

Ze všech těchto složek zevnějšího většinou rázu se vysvětlí, že vystupování z církví se mohlo státi heslem politické, demokratické agitace. Nevím, kde jinde by se mohlo provolat: vystupujme z církve, abychom seslabili třídní stát. V jiných zemích protestantských, snad bez výjimky ve všech, by vystupování z církví státu vůbec netangovalo; vezměme Spojené Státy, Skotsko, Švýcary, Hollandsko atd. V zemích římskokatolických by naopak seslabení církve znamenalo nebo mohlo znamenati posilu státu — tak si aspoň republikánská Francie přála a představovala rozluku a vyloučení církve z její sféry mocenské, stejně Portugalsko; a není to snad jen zjevem v republikách: Italie a Španěly jsou stejně toho dokladem, Italie zvláště frappantním.

Veřejný zájem tudíž, jejž i u nás a všude jinde budí německé hnutí z církví, nesmí vypouštěti z počtu tyto zmíněné specificky německé poměry veřejné.

Z tohoto hlediska posuzujeme my přítomný zajímavý zjev. Zajímá nás na něm předně ta jeho politická stránka a činná účast politické strany.

Neklademe tak veliký důraz na to, že agitace sociálně demokratických vůdců a stranického tisku znamená opuštění důležitého bodu základního programu strany podle erfurtské formulace: náboženství jest věcí soukromou. Strana má možnost, má právo, ano má mnohdy povinnost revidovati a měniti program, a leckdy by ji stíhala právem výtka neupřímnosti a nesprávnosti, kdyby nezměnila svůj program. Arci v našem případě jest to ne změna programu formální, ale za to radikální změna taktiky, která se rovná opuštění programu.

Vzpomínáme, že na loňském výročním sjezdu strany byly projednávány návrhy některých místních organisací toho obsahu, aby strana vypustila z programu bod o soukromnosti náboženství a zahájila otevřený boj proti náboženství a církvi. Návrhy tyto byly na nátlak vůdců odvo-

lány, nebyly důkladné a důsledně probrány. Pohnutky jak navrhovatelů tak vedení jsme tehdy ocenili v našich rozhledech, pokud jsme do nich viděli podle současného stavu situace celkové a této otázky zvlášť.

Změna taktiky tak radikální v době tak krátké jest nesporně překvapující. Čím ji vysvětliti?

Kritikové a nepřátelé sociální demokracie ji vysvětlují potřebou nové agitační atrakce. Úsudek nepřátel není vždycky nezkalený, ale leckdy mají nepřátelé ve své upřímnosti víc pravdy než přátelé ve své shovívavosti. Kritičtí pozorovatelé tedy vysvětlují, že sociální demokracie potřebuje nově rozvířit agitaci, aby aspoň své lidi připoutala ke straně tím tužeji. Počet hlasů sociálně demokratických sice ještě roste, ale již ne tak rapidně, jako dříve. Odpadlo množství tak řečených Mitläufer, zvláště intelligence, která nebyla organisována ve straně, ale volila se stranou ze sympathie s dělníkem a z protestu proti konservatismu, ztrnulosti, zpátečnictví vlády a vedoucích kruhů.

Sociální demokracie svou výlučností, stranickou nesnášelivostí a neomylností odpudila tyto lidi. (Jest to ostatně proces, který se jeví u nás též a poroste.) Tím se řady sociálně demokratické relativně seslabily, i když absolutně stouply. Sesílily vedle toho organisace jiné. V parlamentě pak nevykazovala sociální demokracie přes veliký počet svých pošlanců tolik úspěchů a vymožeností pro své lidi a pro pokrok, aby mohla uspokojiti. Odtud prý potřeba nového rozvíření agitace a tužšího připoutání ke straně.

Sociální demokracie vždycky dosud byla hlavní hradbou proti směšování náboženství s politikou, jež všichni vytýkáme klerikalismu. Hromadné vystupování z církve na komando strany a za účinné přímé součinnosti jejích orgánů s tendencí seslabit tím stát jest nesporně směšování náboženství a politiky. Sociální demokracie se proviňuje tím, co jiným vytýkala.

Ovšem strana může říci, že neopouští svého programového bodu o soukromém rázu náboženství, když agituje proti církvi. Může říci právem, že církev není náboženství; může namítati, že se nechce obraceti zády k náboženství, nýbrž protestuje pouze proti organisaci církevní, která v Německu není čistě náboženská. Principielně je to správné, ale fakta tomu odporují: co vůdcové mluví a noviny a letáky píší nejen proti církvi, ale výslovně proti náboženství, je neseno takovou zaujatostí, neporozuměním, tendenčností a nenávistí proti náboženství a náboženským lidem, že ono rozlišování jest jen nepřátelství skutečné a velmi opatrně maskované.

Monisté a volní myslitelé, druhá činná složka hnutí proticírkevního, pracují z pohnutek ideových a k cílům ideovým. O této stránce se rozepíšeme podruhé. Celkový ráz však jest nesporně politický.

7. března 1914. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Utajované zlo. — Sexualita a charakter. — Ornamenty.

V Praze přednášel v soc. kursu Ústředního spolku čes. žen Dr. Procházka, městský fysik, o prostituci. Mluvil o vzniku, o vývoji prostituce, o jejím zřízení a následcích, zejména o pohlavních nemocech a jejich zhoubném účinku pro organism postiženého, nebezpečí pro jeho okolí a rodinu a důsledcích pro děti. Řekl věci známé a podal je prostě a srdečně. Jedna starší paní propukla při tom v těžký, usedavý, utajovaný pláč: »já bych mohla mluvit ze zkušenosti«. Dovedete si aspoň představit tu perspektivu takového krutého života? A nelze pomoci. Jsme bezmocni. To bychom museli předělat lidi, muže i ženy. Tu je ten oříšek.

Současně předvedlo Národní divadlo k žádosti Osvětového Svazu Brieuxovo drama, Utajované zlo. Viděli jsme tu drama života, o jakém mohla mluvit ona paní z vlastní zkušenosti a o němž může mluvit tolik zlomených žen, rozvrácených manželstev, ubohých neduživých dětí a mladých tvorů a — mluví statistika.

Největší zlo spočívá v utajování a v nevědomosti, praví tam lékař-reformátor. A proto bych tam poslala všechnu mládež mužskou, všechny mladé ženy a větší část dívčí mládeže, protože divadlo představující život je nejúčinnějším prostředkem propagačním, uvědomovacím. Mužskou mládež proto, aby byla varována včasně a příkladně. Je tu život vojenský, kde je život bezuzdný podporován a vynášen jako poloviční hrdinství. Je život společenský nepřirozený, kde je vyvoláván stykem a flirtem se ženami, způsobem odívání a vystavování ženských těl a přímo ženami žádán. Ale již mládež ještě nedospělá neb teprv dospívající je volána předčasně k pohlavnímu životu jevištěm, biografy a zejména četbou pokoutní literatury. Je smutná podívaná, když takový hoch i student, který doma je střežen bdělým okem rodičů, ve škole, na ulici neb kdekoliv má trochu volnosti, čte obskurní časopisy nebo anonymní brožurky. Zprvu lhostejný a k okolí pozorný, aby nebyl přistižen, poznenáhlu červená, rudne, přestává vnímat vše kolem sebe, oči mu vystoupí, neslyší, nevidí a podléhá dráždidlu, které mu taková četba poskytne. Při tom nezůstane, předčasně jde dále a upadá do nesprávného a nepřirozeného života. I když náhodou zůstane ušetřen nákazy, jaký je přes to jeho mravní život, jeho názor na život, na ženu, jak se může utvářet jeho poměr k ženě vůbec, zejména k ženě, která bude jeho družkou? Ten nese v sobě od mládí zárodek svého manželského neštěstí, neboť nemiluje ženu od »jejího panenství až do posledního věku a tak, aby od něho neutíkala.« Jen zřídka vypracuje se z toho nazíráni sám vlastní silou neb vlivem ušlechtilé, mravné ženy. Ale nic nemůže učinit pro záchranu manželského a rodinného štěstí muž, který neušel zhoubě nákazy.

To je nutno mládeži říci a ukázat, a dokázat, že žádný není před zlem uchráněn, leda čistým životem. Nemůžeme mladého hocha hlídat a stíhat, musíme ho pustit do života, ale musíme ho naučit chránit se před zlem, a to zlo mu ukázat. Musíme učinit vše, co je v naší moci.

Mladé ženy bych tam poslala proto, aby jim byly otevřeny oči, neboť nezapomínejme, že lékař, vázán slibem mlčelivosti, nesmí ženu upozornit, že je ona s celou rodinou v nebezpečí, pakliže manžel se k němu uchýlí o radu a pomoc ve své tajné záležitosti. Všechnu záchranu rodiny musí ponechati svědomitosti a sebekázni mužově. Nechť žena aspoň zná toto nebezpečí a svou zodpovědnost ke své rodině, k dětem.

Z dívek bych tam poslala ty, které se dnes chtějí »vyžít«. Všechny ty dívky nezaměstnané, flirtující, neb zaměstnané proto, aby měly větší možnost styku s muži, flirtu a parády. Všechny dívky líbivé a zahálčivé, jichž jediným života cílem je sexus, aby viděly lépe sebe. Ony jsou to, které flirtem, chováním, oděvem a jednáním zbytečně přivádějí muže k tomu stavu rozrušení, že pak uchyluje se k prostituci, ony ruší jeho sny o dívčí duši a o ženě svým nabízením se. Je to hnusné, slyšíme-li chvástání se mladých mužů, kterak jsou zahrnováni milostnými dopisy děvčat i paní vdaných z nejlepších rodin, že ten neb onen professor je pronásledován dívkami, ba i svými žačkami, vidíme-li, že není styku mezi dívkou a mužem, aby nepřevládala v něm erotika. To vše vede k nezodpovědnosti, k onomu typu dívek, které dovolují si vše, jen zachovají-li zevní zdání slušnosti. V Německu je ten typ nazván »Geheimratstochter« a je tam velice rozšířen. Jsou to dcery lepších rodin, zevně upiaté a strojeně slušným chováním kryjí erotickou dobrodružnost. Jsou příznakem doby, ve které uvolňují se svazky rodinné. Otcové jsou příliš zaměstnáni úřady a veřejným životem, matky dělí svůj čas mezi toiletty a společenský i spolkový život. Obyčejně je tu dost peněz neb aspoň pohodlí a mnoho egoismu. Typ takové moderní kokety je výsledkem okolí, výchovy, četby a podobných činitelů, kteří bez ladu a skladu vnikají k dívčí duši všemi směry a cestami. Není to určitá vrstva, která tento typ vytváří, ale rozrozhodně vždy uvolněná pouta rodinná, a proto je to typ úpadkový.

Živí se dobře, sytě těžkými umělými jídly, je jim přístupen alkohol v podobě vín, slyší o skandálech společnosti, pochycují poznámky a vtipy, jsou upozorněny na něco tajemného a zvědavy. Obrazotvornost rozněcuje hojně četba moderní i divadla. Vyhledávají všechny zakázané romány a živí mysl kluzkostmi a erotickými představami původu nepravdivého a nenepřirozeného.

Jsouce vychovávány názorem, že žena je jen pohlavím, že je jen pro muže a pro své ženské povolání, a hnány vypěstěným egoismem, který chce žít i pro sebe, předčasně zralé a nečinností poháněné, vrhají se v náruč sexuálnímu životu.

To jsou hrdinky moderního románu, oběti nenasytného démonu, který je žene z objetí do objetí, jen zůstane-li zachována zevnější slušnost. Při tom jsou to dívky pěkného zevnějšku, uhlazené, elegantní. Nalézáme je na korsu, kde v první řadě vybíjí se nastřádaná erotičnost. Zde hraje se pohledy a navazují dobrodružství, aby utratila se i nevinnost těla. Teprve, když nahlédneme do různých léčebných ústavů, k lékařům, vidíme zkaženost a cynism dívek, pochopujeme, že to vše, co děje se v životě, není než vzájemné stupňování pohlavnosti mezi muži a ženami. A provdají-li se, jsou jen více chráněny, ale nikoli lepší. Pak slyšíme občas, že byly kdesi odhaleny orgie mezi příslušníky lepší společnosti a že tu

bylo mnoho vdaných žen. To byly bývalé kokety, které nahrazují, jsouce provdány, prostituci mladým mužům, ale nejsou nijak chráněny před jejími důsledky.

Tento typ dnes nalézáme také na sportovních závodištích a všude, kde lze se stýkati beztrestně s muži, kde lze se vystavovati, sváděti, aniž by byla porušena slušnost. Ženy, skutečně sportem zaujaté, jsou v menšině. Kokety znají jediný sport sexuální, a k tomu je dobrá každá záminka.

Ony mají také zálibu v moderních erotických tancích. Co tu je možností svodu a sexuálního vybití se. Zde lze se otevřeně a smyslně k muži přiblížit v společensky dovolené formě, jako nikde jinde.

A konečně, kdo přijímá a v denní život uvádí všechny ty výmysly módy, směřující jen k uplatnění tělesných forem a svůdnosti k svádění mužů, kteří tomuto bezhlavému počínání nadšeně se klanějí a přizvukují?

Vždyť je to vše pro ně jen a usnadňuje jim námahu, těm, kteří jsou doplňkem, protějškem moderních koket. Ony jsou výplodem svého okolí, které jim nedá dostatek vážného zaměstnání a vychovává je jen pro účely pohlavní, aniž by jim dalo pravý směr. Pro jejich zevní chování nepoznává se snadno jejich nebezpečnost. Kdyby vystupovaly otevřeně a silně ve své erotičnosti, nebyly by tak škodlivy. Nečiní zjevně, co zakazuje panující mrav a nahrazují si tajně svoji zevní zdrželivost, vycházejíce na lov, kde to jen možno, a tak, aby to společenské kariéře neškodilo. Jsou nebezpečny, že neliší se od dívek řádných, a působí zhoubně, protože dívky dobré, aby se nezdály naivními, snaží se je napodobit. Proto měla by i většina dívek viděti Utajované zlo, aby viděly, kam spějí, jdou-li za heslem »vyžít se«.

*

Zajímavá data pro zkoumání sexuálního života podal professor Johannes Dück v Inšpruku. Jako soudní znalec písma porovnával 100 případů anonymních a udavačských listů z poslední doby své prakse, pokud šlo o obsah a pohlaví obviněných. Ač jde o případy v Tyrolsku, domnívá se, že neodchylují se příliš od poměrů celé střední Evropy. Jeho zkoumání mělo tento výsledek: Mužů, obviněných anonymními dopisy bez sexuálního obsahu 24, anonymními dopisy se sexuálním obsahem 4, ostatních případů s falšovanými podpisy 32, dohromady 60. Žen, obviněných anonymními dopisy bez sexuálního obsahu 7, anonymními dopisy se sexuálním obsahem 22, ostatních případů s popřenými podpisy 11, dohromady 40.

Zajímavým je, že sexuální obsah při obvinění žen hraje větší úlohu než při obvinění mužů, ač počet dopisů obou pohlaví je skoro stejný (28:29). V procentech jeví se jednotlivá pohlaví takto: anonymních dopisů bez sexuálního obsahu žen 17·5 procenta, mužů 40 procent, anonymních dopisů se sexuálním obsahem žen 55 procent, mužů 6·66 procenta, v ostatních případech žen 27·5 procenta, mužů 53·34 procenta. Pokud jde o muže, týkají se anonymní dopisy buď vydírání, udání úředních osob ze zneužití úřadu, z úplatnosti atd. U žen mluví číslice o větším

zájmu pro sexuální věci, a proto míní professor Dück, že svědčí o větší, ale latentní sexualitě ženy.

V kterémsi našem listě byla nedávno uveřejněna zpráva o tom, že u trestních soudů většina urážek na cti pochází od žen a že vztahují se více na soukromý a osobní život uražených, nežli urážky na cti, spáchané muži. Mužové urazí se častěji výtkou, vztahující se k veřejné neb úřední působnosti, kdežto ženám naskytá se více příležitosti, všímati si soukromého života odpůrcova, a z něho čerpají podnět pro urážku. Ale to by zase svědčilo, ne o větší sexuálnosti, ale prostě o tom, že ženy nejsou v úřadech a nejsou ve veřejném životě tolik činny, aby z tohoto mohl vznikat pro ně podnět k urážce. Podobné momenty mohly by rozhodovat i v ohledu anonymních dopisů. Konečně ještě jedna okolnost přirozeněji vysvětlovala by projev větší sexuality u žen v anonymních dopisech, a to ta, že obyčejně asi jde o poměry sexuální, z nichž vzešlo pohněvání a pohnutka k urážce a mstě, a zase jsou to věci bližší ženám, které jsou vychovávány jen pro pohlavní život, v něm vidí splnění svého účelu a jediný vztah k muži, kdežto věci povolání, úřadu a veřejné činnosti jsou jim, těm vyloučeným z nich, vzdáleny.

*

Právě došlo prvé číslo nového ročníku »O r n a m e n t ů«, uměleckého časopisu pro ženské výzdobné práce. List vystupuje odhodlaně z rámce tak zvaných módních listů, ač jest věnován oborům, které sledovati má módní list. Činí tak uvědoměle, chtěje býti hlasatelem umění a krásna v módním světě žen. Hned v prvním čísle minulého ročníku napsala o tom Magda Bílá tato programová slova: »Ženy, snažící se vnášeti svým zjevem půvab a jemný soulad v úzký či široký kruh společnosti, měly by více studovati umění než módy. Oblek dle letošního vkusu pařížského krejčího může a nemusí býti krásný. A pak nezapomínejme: pařižský krejčí vytvořil nový tvar toiletty, aniž by znal jednotlivé paní X Y, které se chtějí také okrášliti dle jeho vkusu až do posledního knoflíku, třeba že jejich obličej a postava se naprosto nehodí do tohoto nového rámce. Hluboce a příjemně působí jen soulad linií a barev. Umělá výzdoba ženy jest krásná jen potud, pokud splývá jen s přirozenými vlastnostmi osobními v ladný, rázovitý celek, v němž tichý hovor všeho není překřikován vtíravou, neomalenou okázalostí nevhodného detailu. Obléknouti se moderně — dá starostí, zvláště na venkově. Obléknouti se vkusně — vyžaduje umění všude.«

Již z tohoto programového úvodu listu uměleckého lze poznati, kam směřují »Ornamenty«, a jak vážně hodlají plniti svůj úkol u žen, což celý prvý ročník dosvědčuje plně, jak svým uspořádáním, svými themata a vkusnou výpravou. Práce uveřejněné poskytly pořadatelstvu dobrou zkušenost, jak by mělo organicky postupovat v budoucnosti, a odtud vzešel rozšířený program, který slibují »Ornamenty« na počátku ročníku druhého. Časopis podává ženám poučení o těchto předmětech a otázkách uměleckého vkusu: ruční práce ženské a zaměstnání ženy v uměleckém průmyslu, toiletty, výzdoba bytu, výtvarná práce dívek ve škole. Při tom přihlíží uvědomělá redakce k tomu, aby veškery její podněty vedeny byly

v duchu moderním, při tom ale aby nebylo zapomínáno technik a prvků lidového uměleckého průmyslu. Druhý ročník jest zahájen výtahem z přednášky professora Jaroslava Mikana o reformě ženského oděvu. Možno-li z toho souditi, má býti pro budoucnost přibrán do programu pracovního také prvek hygienický, který vlastně teprve doplňuje prakticky snahy umělecké, které ve výzdobě těla ženského ovšem musí být v přední řadě respektovány.

List vřele doporučuji a přeji mu, aby ze snah jeho spolupracovníků vyrostlo hnutí osvobozující českou ženu od dosavadních, ducha českého zotročujících vlivů evropského západu.

LIBRARY
AUG 25 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

Revise.

Ještě se odbudou v Budapešti delegace a pak pro nás bude politické bezvětří úplné. To už patří k pikanteriím, jaké ústavnost v Rakousku během svého trvání tak hojně zrodila a stále rodí, že právě delegace, jichž ústavní a politická oprávněnost tak často byla popírána, staly se posledním projevem trvání této ústavnosti. Není českého sněmu, není říšské rady, není zemské ústavy v Čechách a ústavnost v říši zastupuje vláda ústavě nezodpovědná pomocí §14. S tímto stavem je nutno se smířiti alespoň formálně — oba nejvyšší soudy rakouské, říšský a správní, uznaly platnost císařských patentů ze 26. července 1913, jeden, správní soud, přímo, říšský nepřímo. President říšského soudu dr. Grabmayer opatrně vykličkoval se ze situace, která jej nutila k otevřenému přiznání, jak o patentech smýšlí a prohlásil, že říšskému soudu nepřísluší o této otázce rozhodovat. Dlužno toho litovati, poněvadž by právě drem Grabmayerem podepsaný rozsudek byl býval zajímavý. Jako poslanec a později člen levice panské sněmovny dr. Grabmayer často a houževnatě popíral oprávněnost tak houfného užívání § 14. A čím je tento paragraf proti patentům! Není tedy vyšší instance, než správní a říšský soud, a porušení zemského řádu v Čechách je tedy dle formálního práva bezvadné...

Mezi argumenty, které byly loni po vydání patentů uváděny, často se objevovalo tvrzení, že prý tabula rasa v Čechách přiměje oba národy k náležité revisi svého stanoviska a tím že přispěje k dorozumění mezi Čechy a Němci. Ukázalo se sice, že tento předpoklad se prozatím nesplnil, a že zejména Němci se nijak ústavním prázdnem v Čechách nedali pohnouti ku vzdání přepiatých svých požadavků. Nyní je taková tabula rasa i ve Vídni.

Považujeme za všech okolností porušení, anebo dokonce zrušení třeba i dočasné, platných zákonů za prostředek nepřípustný a nevhodný a nečekáme tedy, že nynější neústavní poměry skutečně budou

samy o sobě působit blahodárně, ani tak, jak působí někdy oprávněný trest na lidskou duši. Jen tehdy, bude-li v obyvatelstvu a v jeho zástupcích dost ústavního citu a smýšlení, bude-li obyvatelstvo a poslanci cítit náležitě, jaké nebezpečí pro všecky, bez rozdílu, spočívá v trvalé nebo dočasné neústavnosti, je možná nějaká náprava. Přáli bychom si tedy, aby bylo užito tohoto bezvětří politického jaksi ke zpytování svědomí, poněvadž toto zpytování neomylně povede k nutné revisi vší politiky, všeho politického jednání. A tato revise je především a v první řadě nutná u nás. Nikde politické události a vývoj politický nenadělaly tolik škody, jako u nás. Vlivem vídeňské politiky, která po celá dvě desítiletí postrádá jakéhokoliv jednotného směru, jak na straně vlády, tak i na straně naší, dostala se do stejného zmítání politika česká, poměr stran českých do té míry se zhoršil, že působí zpět co nejzhoubněji na všecko vedení věcí českých. A to nejen politických: nikdo se dnes už u nás neklame, že tímto stavem věcí nejen říšská politika česká, vnitřní a zahraniční, ale i politika zemská, komunální, všecky otázky hospodářské a kulturní se dostaly do situace přímo nebezpečné, ne-li zoufalé. (Jen mimochodem: kolik zájmu v politické vřavě našich dnů zbývá na záležitosti literární, vědecké a umělecké? Naši spisovatelé, učenci a umělci si dnes prostě netroufají vystoupit s jakoukoliv otázkou, jakýmkoliv požadavkem, jsouce přesvědčeni, že by u všech, kteří politicky nějak jsou angažováni, obdrželi stejnou zamítavou a odmítavou odpověď.)

Jsou skutečně všechny obory českého živobytí kulturního tak skvěle opatřeny, že se všecko úsilí českých hlav a rukou má obraceti na otázky čistě politické?

U nás skutečně není už dnes frází, když se volá k opatrnosti, nápravě a obratu, ne quid res publica detrimenti capiat. A počátkem nápravy a obratu je revise, abychom tak řekli: revise všeho veřejného života našeho.

Revise ta musí být provedena a není ani tak obtížná, jak by se mohlo zdáti, vždyť není třeba revidovat programy stran! S programy našich stran je pomalu jako se známým § 19. základních zákonů říšských. Paragraf je správný, ale scházejí prováděcí paragrafy další — naše programy stejně jsou dobré, doplňují se (ještě častěji se opakují), jen prováděcí nařízení, provádění vzhledem na aktuální otázky je špatné, naprosto nedostatečné. Na základě těchto programů tedy je nutno provést revisi a revisi důkladnou, revisi poměrů stran mezi sebou, poměru k politice vnitřní a zahraniční, poměru k Němcům. Taková vážná a upřímná revise musí vést k různým reformám v naší

veřejnosti, v naší organisaci, snad i v tisku, k reformám menším i větším všech těch složek, které tvoří naši politickou veřejnost, které působí na naši politiku. Vždyť se právě při událostech posledních ukázalo, že všecky ty složky nepracují správně a že hlavně nepracují za stejným, nám všem společným cílem. Jsme proti vší sentimentálnosti a nevoláme nikdy po té tak špatné pověsti u nás požívající svornosti. Prosté poznání však, že pokračováním v dosavadním vývoji se řítíme do politické, hospodářské a kulturní katastrofy, která musí zničiti a pohltiti práci dlouhých let, nás nutí volat po reformě. Mnoho času nezbývá a doba je vhodná, jediná to dobrá stránka nynějšího bezvětří politického. Té doby musí být využito, neboť co se má státi, co se stane na podzim, kdybychom zůstali ve všem všudy v nynějších poměrech? Jak se máme úspěšně postaviti, až se budou obnovovat pokusy zavádět zase v Rakousku a v Čechách ústavní pořádek a řád? Můžeme spatřovat ve vládě § 14. trvalé uspokojení, může nás trvalá negace uspokojiti? Dnes schvaluje správní a říšský soud patenty, které za souhlasu alespoň (třeba nepatrné) určité části české společnosti politické platné řády dočasně zrušily. Kde je jistota, že markýz Bacquehem a dr. Grabmayer nepodepíšou rozsudky svých soudů, kterými se schvaluje zavádění řádů nových nám bez rozdílu a do posledního muže odporných, nebezpečných a nepřátelských? Heslo stát musí žíti a odvozované z něho právo státu z nouze už dnes je mocnější než se myslit dalo. Nouzové právo, které tiskne přímo peníze, nebude se rozpakovat tisknout zákony i jazykové!

Tam jistě nikdo z nás nechce dospět. Rozvrat, o němž jsme zde již mluvili, nutí k obratu a obrat předpokládá revisi. Před lety, když při volbách mělo dojít k novým politickým útvarům, nechtěli jsme jednotnost, spokojili jsme se s loyálností. Ani dnes po ní nevoláme. Stačí nám dobrá vůle českých lidí. Ta přece nemohla v stranické vřavě zaniknout docela. *Č.*

Marešova filosofie.

I.

Velectěný pane,

v dopise, na který Vám dnes odpovídám, polemisujete proti F. Maršovi a proti mně. Jsa přesvědčeným přírodozpytcem a mechanistou vidíte v nás své odpůrce a jedním dechem vyvracíte vitalism, jak Maršův tak i můj. Poznamenal jste sice, že máte dojem, jako bych se sám nemohl rozehřáti pro Marše, ale náš nesouhlas máte za vedlejší. Pochválil jsem veřejně jeho filosofování, a to, jak píšete, Vám stačí. Nedivím se Vám; mně samému, který od studentských let sleduji Maršovu literární činnost, nebyl můj vědecký poměr k Maršovým názorům jasný; několikrát jsem uvěřil, že má pravdu, ale, přihlédnuv blíže, pokaždé byl jsem tím oním zaražen; při nedávné příležitosti jsem svůj poměr k němu revidoval a mohu Vám dnes jasně, tuším, vyložiti, jak daleky jsou moje vědecké názory od Maršových. Chybujete však, dívaje se na působení tohoto filosofujícího přírodozpytce s patra; jeho názorů nelze odbývati jako nahodilý omyl, když̌tě v nich žije už dlouhá léta a když̌tě má také, jak víte, žáky a přátele. Vždyť i z toho, že Vy, který chcete býti jen specialistou a na filosofii se díváte s opovržením (ze kterého ostatně vyciťuji trochu strachu z filosofie), tak se na Marše rozčilujete, vidím, jaký význam Mareš u nás má. Vezměte si z toho poučení: Vaši učitelé se cítili povzneseni nad naši domácí vědu a zvláště nad žurnalistiku. Když o své uznání nebojovali, nejsou pro veřejnost více než jménem, přivěšeným k takovému, onakému titulu. Mareš však polemisoval před očima všeho čtenářstva; na konec vstoupil do politického týdeníku »Přehled«, projednávaje v něm své vědecké bolesti touž methodou, kterou »Přehled« řeší vůbec otázky veřejného života. Třebas bych sebe více nesouhlasil s obsahem a s formou jeho spisů, faktum, že dává příležitost každému čtenáři (a nejen specialistům), aby si o něm udělali svůj úsudek, jest pochváliti a mladým adeptům vědy

doporučiti. Jestliže se i ukáže ve veřejné diskussi, že názory Maršovy jsou neudržitelné, nesuďte z toho, velectěný pane, že názory těch odborníků, kteří s nimi na veřejnost nejdou, jsou lepší. Sama odvaha, veřejně vystupovati, už jest částí vědecké pravdy. Vezměte si příklad z Haeckla: bez Haecklovy smělosti by byly jeho nauky směsicí omylů a fantastičnosti; že si však troufal, podrobil si na léta celý učený svět. Neboť lidé, učení i neučení, uvěří daleko snáze, než byste hádal...

Vraťme se k věci. Nesrovnávám se ani s Maršovým vitalismem, ani s jeho filosofií, ani s jeho posuzováním domácích poměrů; vědou rozumím jinou věc než Mareš, filosofii také jinou. Co nás sbližuje, jsou jedině s l o v a vitalism, filosofie a tu a tam nějaká náhoda.

Vizme nejprve vitalism, který Vás nejvíce zajímá. Mareš se snaží býti vitalistou a připravuje pro vitalism u nás půdu. Jest to věc záslužná, neboť vitalism, suďte o něm jak chcete, jest dnes přesvědčením moderních přírodozpytců; snahy Maršovy pak byly tím záslužnější dříve, když vitalism byl proskribován jako poblouzení mysli fantastických učenců. Uznávaje tento význam Maršův, neschvaluji ani z daleka jeho vitalistických názorů. Vy, velectěný pane, polemisujete po příkladě mnohých jiných proti jakémus »vitalismu vůbec«, jehož prý jsme Mareš a já přívrženci. S l o v o vitalism Vás leká. Já se dívám jinak na věc; vidím vitalismy různé: Reinkeův, Drieschův, Hartmannův, Aristotelův, k a ž d ý j i n ý, některý lepší, jiný horší, a rád bych znal každý z nich zvlášť. A tak stojím také před otázkou: j a k ý jest vitalism Maršův? Odpovídaje pak, neschvaluji předem ani nehaním v i t a l i s m, nýbrž dávám pozor, zdali jest M a r š ů v n á z o r správný. Což kdyby svůj názor jen z nahodilých příčin nazýval vitalismem? V Maršových výkladech o vitalismu rozeznávejme, co píše o názorech jiných vitalistů, od toho, jak si vitalism odůvodňuje sám. Tím zbavíme Maršovy názory nedůsledností, kterým se v této věci nevyhnul a které čtenáře matou.

Mareš odůvodňuje svůj vitalism rozlišováním v ě d y (»objektivní«), která pozoruje a analysuje zjevy, a subjektivního p r o ž í v á n í sebe sama; věda prý vede k mechanismu, prožívání k vitalismu.[1] S takto odůvodňovaným vitalismem souhlasiti nemohu, protože se mi

[1] »Dvojí výzkumná cesta ve fysiologii vede ke dvěma rozdílným hledisků̊m; první, o b j e k t i v n á cesta vede k tomu, že život jest mechanism: druhá, subjektivná cesta ukazuje život jako cit a pud, tak jak jej vnitřně prožíváme, to jest v i t a l i s m.« (Idealism a realism v přír. vědě str. 191.) Já jsem podtrhoval slova.

zdá protiva mezi objektem a subjektem v tomto případě nesprávně užita. Mareš, tak soudím, dogmaticky od sebe odděluje »předměty« (kterými se zabývá věda) od »prožívání«. Neprožívám však všechny předměty, ať skutečné, ať myšlené, neprožívám své o nich rozumování? Vnímání samo i věda jsou projevem života. Není tedy »vnitřní prožívání« protivou objektivní vědy. Mareš ovšem nemyslí (tak soudím z rozmanitých jeho výroků) n a v ě c n ý o b s a h života, nýbrž na subjekt, na »já«. Tu však se zase dopouští logické chyby, záměny podmětu za výrok. »Já« jsem podmětem věty »já prožívám«, a nemohu viděti v sobě jako subjektu dějství důkaz vitalismu. Teprve když pozoruji svůj život (ať vnitřní, ať vnější) j a k o p ř e d m ě t, mohu z jeho vlastností odvozovati, že svědčí pro vitalism nebo pro mechanism.

Tento výklad se vám zdá asi příliš »filosofický«; nehledejte v něm však nic zvlášť učeného, a pochopíte omyl Maršův. Vskutku také žádný vitalista tak svoji thesi neodůvodňuje jako Mareš, mnozí ovšem ukazují na náš duševní život, na mravnost, na náboženství jako na důkazy vitalismu, ale tyto důkazy považují za objektivní, jak se ostatně rozumí samo sebou.

Druhá věc na vitalismu Maršově, kterou mám za nepřijatelnu, jest, že Mareš nevěří, že by se vitalism dal dokázat. Mýlíte se, když ve svém dopise sbližujete Maršův vitalism s Drieschovým. Driesch považuje za svoji přednost, že vitalism d o k á z a l (ovšem že vědecky, objektivně, na faktech; jinak se dokazovati nedá). Mareš se sice dovolává Driesche, ale sám považuje vitalism za zhola nedokázatelný.[1] I Vy, který jste mechanista, tak soudíte; ale Mareš ani mechanism nemá za dokázatelný (jindy ovšem připouští, že mechanism dokázati lze). Z toho by tedy šlo, že Mareš není ani vitalista, ani mechanista. Mareš však této absolutní nestrannosti důsledně neprovádí; prakticky, t. j. tam, kde jedná o konkrétních problémech biologických, na př. o otázkách darwinistických anebo o lokalisaci duševních výkonů, píše jen a jen mechanisticky (což ovšem souvisí s jeho názorem, že věda vede k mechanismu), leda že svoje výklady zakončuje poznámkou, která k ničemu nezavazuje, že by se uvedené názory »daly kritisovati«.[2]

[1] »V mezích empirické zkušenosti není mezi vitalismem a mechanismem žádného sporu, neboť jsou to dvě různá hlediska na život, dvě různé methody pozorování, které si nijak neodporují, naopak doplňují se . . .« Čes. Mysl 1901, str. 377.

[2] Srovn. Fysiologie II. str. 640—735, srovnáte-li s těmi výklady, co píše

Stanovisko Maršovo k vitalismu jest tedy složité; prakticky jest Mareš mechanistou, theoreticky nechce býti ani mechanistou, ani vitalistou, ale chválí vitalism; vitalismem rozumí protivu mezi subjektem a objektem; má zálibu v některých moderních vitalistech. Jistě jest toto složité jeho stanovisko příčinou, že se u nás vitalismu nerozumí dosti jasně. I na Vás jest tento vliv viděti; domníváte se, jako by vitalism byl negací positivní vědy, přehlížeje, že známí vitalisté cizí vitalism vědecky, t. j. rozborem fakt, odůvodňují.

Promluvme také stručně o psychologickém parallelismu, proti němuž Mareš polemisuje. Podle parallelismu psychologického patří ke každému duševnímu úkazu příslušný úkaz hmotný, tedy na př. k Vašemu pocitu červené barvy určité hmotné dějství v oku a nervstvu, k pocitu zelené barvy jiné hmotné dějství a opět jiné k pocitu bolesti. Úkazy duševní a hmotné jsou při tom dvěma v sebe uzavřenými celky, asi jako líc a rub téže látky; do sebe nezasahují, jdouce rovnoběžně podle sebe. Jeden kritik znázornil tuto theorii následujícím paradoxem. Rozjařený stav opilcův není způsoben alkoholem, neboť alkohol, jsa hmotný, způsobuje na těle jen hmotné změny, tedy jen změny v zažívací dutině, v nervstvu atp. Rozjařený stav byl tedy způsoben duševní příčinou, která jest parallelní alkoholu, tedy jakýmsi duševním korelátem alkoholu. Promyslíte-li si tento vtip, poznáte také obtíže, na které theorie psychofysického parallelismu naráží.

Vitalisté zavrhují parallelism, dokazujíce jeho nesprávnost několika způsoby. Mareš však n e z a v r h u j e parallelismu; srovnává jej s principem o zachování energie, uznává, že jest to logický postulát. Jako fysika požaduje potenciál, »právě tak požadujeme fysiologické pochody v mozku jako podklad pro souvislost psychických obsahů . . .«[1] Od F. Krejčího, který parallelism usiluje dokazovat, Mareš se liší jen tím, že tvrdí, že prý parallelism není faktem, že ho neprokážeme nikdy zkušeností, jako ovšem ani jinou theorii, kterou bychom chtěli parallelism nahraditi. Kdyby tedy Krejčí býval parallelism vyložil v úvodě ke svému spisu jako zajímavou hypothesu a v knize samé vůbec k němu nebral zřetele, leda že by jednaje o něm užíval slov »jakoby«, »kdyby bylo pravda, že«, »jestliže by někdo uznal, že« a p., Mareš by byl nic nenamítal.[2] Prakticky pak Maršovy

Driesch v Die Seele als element. Naturfaktor a Bergson v Matière et mémoire, uvidíte názorně mechanism Maršův.

[1] Česká Mysl 1901, str. 382.

[2] Od té doby Mareš svých názorů nezměnil. V »Psychologii bez duše« str. 11 dovolává se své diskusse s Krejčím z r. 1901, a uvádí z ní charakte-

výklady o ústředním nervstvu (ve Fysiologii II.) stojí na stanovisku parallelistickém.

Vás zmýlily polemiky Maršovy proti Krejčímu; faktum však, že proti Krejčího parallelismu Mareš staví vitalism, třeba jest jinak vysvětliti než tím, že by ve vitalism věřil. Vždyť ve »Fysiologii«, sotva vyřídil polemiku proti Krejčímu, Mareš se parallelismu v ý s l o v n ě z a s t á v á.[1]

S rozhořčením odmítáte také Maršovu a moji víru v duši, neboť prý, tak soudíte s mnohými přírodozpytci jinými, duše není žádný přírodovědecký pojem, nedá se ani ukázati, ani dokázati. Opět však připisujete Maršovi názory, kterých nehájí. Já, pravda, věřím v duši, věřím, že jest pojmem přírodovědeckým a že se dá dokazovati její jsoucnost jako jsoucnost jiných vědeckých pojmů, ale Mareš nikdy tak neučil, naopak souhlasí bezmála s Vámi. Mareš namítá proti parallelistům, že vedle proudu dějství (duševního a hmotného) jest i subjekt, který to dějství prožívá a tento subjekt prý jest duši.[2] Mareš si netroufá toto učení podrobněji rozvést, poněvadž by neobstálo, jednak proto, že subjekt není předmětem vědění, nýbrž jest právě subjektem, podmětem, jak jsem už uvedl, a za druhé, Mareš přímo zapovídá v duši věřiti, uváděje za důvod, tak jako to činíte Vy, že duši nelze ani poznati ve zkušenosti, ani ji dokázati.[3] Řídí se tu filosofií Kantovou, pro kterou, jak víte, jest zaujat. V »Psychologii bez duše« opakuje se podobná argumentace, a jest zajisté jen přepsání, tvrdí-li tu Mareš,[4] že »empirická psychologie může d o s p ě t i« k pojmu duše; ve smyslu jeho výkladů má býti jen »spěti«. Ostatně ani tak, jak věta stojí, netvrdí se jí, že duše j e s t, nýbrž jen, že psychologie jednou k takovému pojmu snad dospěje. Tu tedy opět Mareš souhlasí s Vaším názorem mechanistickým.

Ještě polemisujete proti Maršovým výkladům o duši, která je prý přírodním činitelem, budujícím kulturu nad naturou, která tvoří nové hodnoty. Jak prý, tak se horšíte, by mohl člověk něco nového ve světě utvořit? Člověk nemůže podle Vás k přírodě ničeho přidati; může jen přírodu poznávati a poznání využiti pro její ovládání. Také

ristickou pro své názory větu. Ani jinak nevidím, že by byl v této otázce své názory změnil.

[1] Fysiologie II. str. 725: »Avšak fysiologie kůry mozkové nemůže se zatím vzdáti psychologické interpretace korových výkonů . . .«

[2] Psychologie bez duše str. 49.

[3] Idealism a realism str. 105.

[4] Str. 49.

v této věci se dáváte sváděti Maršovými slovy. Věcně Mareš docela souhlasí s Vámi; já ovšem posuzuji věc jinak. Vidím, že příroda (a člověk také, neboť i on jest částí přírody) tvoří pořád nové a nové věci. Nevím, zdali dějiny naší země neživé jsou překonáváním starého a pokrokem k novému, či snad jen hromaděním jednotlivostí; ale dějiny tvorstva na zemi byly stálým tvořením nových forem rostlinných a živočišných, obohacováním a zdokonalováním přírody. Život tvořil nové druhy, tvořil zvířata s mozkem, utvořil člověka. Člověk sám pak rozmnožoval přírodu (rozumějte tomu slovu v nejširším smyslu) pořád o nové věci: o nové lidi, o nové objevy, o nové události. Domníval jsem se dříve, že i Mareš nesměle ťuká na tento můj názor (který ovšem není jen názorem mým); napsal jsem to, ale Mareš mne odmítl týmiž slovy, jakými Vy zavrhujete moji vitalistickou nauku. »Věci, neboli fakta jsou, i nelze jich měniti podle svého rozumu. Tvůrčím dílem člověka může býti jen soustava fakt v souvislosti s určitého hlediska; lidské tvoření jest vůbec obmezené na dané věci, které může sestavovati v nové útvary.«[1] Nikdy bych neuznal této zásady krajně mechanistické, zásady, která odlučuje »rozum« od »fakt«, domnívajíc se, že rozum jaksi násilím fakta slučuje, a která fakta béře za jakousi materii, kterou učenec nachází hotovou a jen ji sestavuje v celky. Podle mého názoru »rozum« a »fakta« organicky spolu souvisí; každé faktum jest už rozumově zpracováno; vědecká činnost pak záleží v přetvořování starých fakt a v objevování nových. Věřím, že se vám, mechanistům, zdá toto učení kacířským; domníváte se, že vaše fakta platí pro všechny lidi všech věků, zapomínajíce, že každý myslitel každou jednotlivost vidí po svém, že každá nová myšlenka dá faktům nový smysl. Faktum, že slunce vychází, má jiný význam u středověkého učence než u Koperníka, faktum, že člověk jest ssavec, má jiný význam u Linného než u Darwina. Odečte-li pak od fakta jeho význam, který mu jednotliví lidé dávají, nezbude nic — leda prázdné slovo.

Vidíte tedy z tohoto rozboru, že nelze Maršových vitalistických názorů směšovati s mými. Nepochybuji o dobré vůli Maršově, vitalistou býti, ale podle obsahu svého učení Mareš vitalistou není. Jest mechanistou jako Vy, a jen slovy se tu a tam od Vás liší. Tím mechanism neodsuzuji, naopak, považuji také mechanism za nauku velmi zajímavou, které se mnozí vážní odborníci drží.

Poroučí se Vám oddaný

Dr. *Em. Rádl.*

[1] Psychologie bez duše str. 52—53.

II.

Velectěný pane,

pokládal jste, jak píšete, moje dokazování, že Mareš jest mechanista, za vtip; přesvědčil jste se však sám, nahlédnuv do spisů Maršových, že jeho názory jsou mechanistické. Nejde Vám však do hlavy, proč tedy na mechanisty útočí a proč se dovolává vitalistů, proč věnoval tolik místa ve Fysiologii vitalistovi Drieschovi a proč nejnověji chválí Bergsona? Tyto otázky jistě musím zodpovědět, má-li býti můj výklad Maršova theoretisování jasný.

Mareš jen v nejřidších případech vykládá své mínění ať už o přírodninách, ať o přírodopiscích, ať o filosofech a jejich myšlenkách; jeho methodou jest, že přejímá fakta a theorie jako materiál, jako objekt, netroufaje si přetvořiti cizí názory ve své. Čta Marše slyšíte tu Kanta, tu Driesche, tu Bergsona, tu Raýmana, tu Krejčího (i tam, kde Mareš mluví v první osobě) a od Marše samého jen timbre hlasový. Proto jsou Maršovy výklady tak málo výrazné, málo procítěné: o citu Mareš mnoho jedná, ale marně oň zápolí: neznám místa ve spisech Maršových, kde by se rozehřál ať už nad nějakým faktíčkem, po způsobu učenců, kteří s nadšením mnoho hodin trvajícím líčí systém nějaké skupiny broučí, ať už nad filosofickou myšlenkou kteroukoli; neznám u Marše místa, kde by mluvil jako člověk k člověku, kde by se zpovídal z e s v ý c h radostí a bolestí, ani místa, kde by mu tanula myšlenka jakás na mysli a on marně hledal slovo k jejímu vyjádření. Už jako studenta, kdy jsem byl lákán theoretisováním Maršovým, mne zarážel jeho chlad, jeho přílišná objektivnost a intellektuálnost. Jest to zajisté zdrželivost; ale jak možno do debaty jinak zasáhnout, než že do ní vrhnu s v ů j názor a biju se oň, jak život žádá?

Tato přílišná neosobitost Maršova jest příčinou jeho ku podivu studené argumentace. Vidíte hru slov, tu vyskakuje před Vámi jeden argument, tam klesá druhý — ale kdo těmi figurinami pohybuje a proč? Zdá se Vám, jakoby se všechno to dokazování a vyvracení dálo kdesi mimo život.

Protože Mareš neassimiluje cizích názorů, operuje jimi jako materií, a pohybuje se mezi nimi jako mezi balvany a příkopy, obchází je, leká se jich, cíti bolest, vrazí-li do některého, po případě postaví balvan do cesty odpůrci — jen je nezpracovává podle svého plánu. Všimněte si jen stylistických prostředků Maršových, parafrase a ironie, a pozorujte, jak právě tyto formy slohové nejméně se hodí k výraznému pronesení v l a s t n í myšlenky. Parafrasujíce,

sklouzáme po větách cizího autora, odevzdávajíce se mu jak po obsahové tak většinou i po formální stránce; ironie pak se nad parafrasi jen tím povznáší, že jednotlivým slovům cizího výroku dává jiný akcent, než měl na mysli jejich původce. Všimněte si naproti tomu, jak Mareš nedbá obrazných rčení ani příkladů, kterými se snažíme čtenáři vymalovati svoji myšlenku.

Mám ukazovati na příkladech, jak nežívý jest Maršův poměr k myšlenkám, které předvádí? Chce býti idealistou; Plato však, onen velkolepý idealista, v něm ani nejslabšího sympatického záchvěvu nevzbudil;[1] jest proti němectví, ale Kanta a Paulsena přijímá en bloc; jest jakýmsi antisemitou filosofickým,[2] ale za přívržence semitské filosofie má Krejčího a Haeckla a za odpůrce Bergsona (který, jak víte, je žid). Jeho nerozhodnost vitalistická také odtud pochází. Polemisování proti názorům, které by měly být Maršovy, a přijímání těch, od kterých by měl být na sto honů, pochází právě z oné upřílišené nestrannosti. Stoje mimo vlastní ohnisko zápasu myšlenkového, nedostává se do diskusí cestou intellektuálního zájmu o nějaký názor (ne proto, že by se mu tato myšlenka líbila, ona nelíbila), nýbrž násilím; Mareš musí napřed sebe a čtenáře ujistiti, že se ho nějaké názory osobně (urážlivě) dotýkají, aby mohl proti nim polemisovati.

Považuji tuto methodu tím méně za šťastnou, že upřílišenou nestranností se nedostaneme k tomu, abychom zaujali pevného stanoviska vůbec. Nebudu psáti o polemikách Maršových proti určitým osobám, abych Vám jeho podivuhodnou kolísavost znázornil; uvedu Vám příkladem, jak si neví rady s poměrem vědy a mravnosti.

Jeho spisek »Mravnost a kultura« (1910) byl obranou proti antivivisekcionistům. Mareš uvádí napřed vědecké důvody proti tomuto hnutí, ale protože prý »spor o vivisekci jest v podstatě spor mravní«, Mareš vyvrací také ethické zásady antivivisekčního hnutí. Ti, kdo se urážejí experimenty na živých zvířatech, dovolávají se prý křesťanského zákona lásky. Pod dojmem četby Nietzscheho Mareš ironisuje tuto ethickou zásadu, proti které prý v 18. století »konečně se uvolnil silný pud k tvořivé činnosti evropských národů... Pozemský život nabývá ceny, krásy, hodnoty.«[3] Mravouka křesťanská, založená na soucitu a na lásce k bližnímu, jest prý překonána. Čeští bratří, Tolstoj a humanita nehodí se prý pro život,

[1] Idealism a realism str. 3.

[2] Rozumějte: filosofickým, nikoli antisemitou v obvyklém slova smyslu.

[3] Str. 36.

nehodí se pro Evropana. Mravním názorům Evropanovým odpovídá Kantova ethika založená na rozumu: »... Činiti dobře lidem z lásky a soucitu ... není ryzí mravní zásada ... konečný účel světa jsou rozumné bytosti, žijící pod mravním zákonem.« »Mravnost (tato jest) tvrdá a nelaskavá, ale tím čistější a jistější, poněvadž nezávislá na citových náladách a náklonnostech.«[1]

Každý čtenář spisku Maršova vezme tyto výklady stavějící ethiku na rozumu a potírající křesťanskou ethiku, za výraz Maršova přesvědčení. Ale mýlil by se. Mareš jimi jen parafrasuje Nietzscheho a Kanta a staví je jako protiklad proti hnutí vivisekčnímu, kterým se cítil osobně dotčen. Naskytne-li se příležitost, Mareš užije názorů docela opačných, a opět bude o nich mluviti tak, jako by to byly jeho názory. V článku »Věda a náboženství« (1913), jen o 3 roky mladším, Mareš polemisuje proti monismu, který vskutku chce postaviti mravnost na rozumové zásady. Mareš se leká monismu a potírá jej. Všimněte si, jak žije pořád v okruhu týchž myšlenek, jako ve »Vědě a kultuře«, ale jak tentokrát jest význam jejich převrácen: »Věda, jakožto výtvor rozumu ... nepraví nic o citech a citových ideálech ... K překonání lidských mocí nestačí lidský rozum; ...na překonání těchto mocí stačí jen citový enthusiasm, strhující k obětování statků a životů pro utváření poměrů nových.« A opět se uvádějí čeští bratří, Tolstoj, Dostojevský (který jest analogon humanity ve Vědě a kultuře), tentokrát na důkaz, že cit platí a ne rozum. A zase se píše o křesťanství: Ostwald prý »nedoceňuje ethického ideálu Kristova, směřujícího k překonání, k zapření sebe sama ...« ideálu, dodává Mareš, neodpírej zlému zlým.

(Pokračování.)

---

[1] Mravnost a kultura str. 29, 40. Slova byla mnou podtržena.

Rakouská politika jihoslovanská.[1]

Přeložil Prokop Maxa.

Chorvati a Srbové. - Snahy po sjednocení. - Hudba budoucnosti.

Očekává-li Jihoslovany lepší budoucnost, tedy může vzrůst jen z bratrské dohody mezi Chorvaty a Srby, kteří jsou jediný národ se dvěma jmény.

Don Frane Rački, 1877.

Viděl, jak nejlepší Rakušané hynou na skalnaté půdě nedůvěry v příští lepší doby.

Rudolf Hans Bartsch, 1911.

Pokusil jsem se v této knize shrnout dějiny chorvatsko-srbského národa, pokud stojí pod vládou domu Habsburského, a pojednat podrobněji o konstitučním postavení trojjediného království Chorvatsko-slavonsko-dalmatského, o jeho theoretickém poměru ke koruně štěpánské a o jeho skutečném poměru k uherské vládě. Vypracování tohoto pokusu samo vedlo k vylíčení úlohy, kterou hrálo Chorvatsko

[1] Tyto dvě kapitoly jsou vyňaty z nejnovější knihy známého přítele Slovanů rakouských, anglického spisovatele R. W. Seton-Watsona (Scota Viatora). Kniha vyšla anglicky s titulem: The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy, Constable & Co., 1911, XII + 463 a v německém zpracování 1913 z jara: Die südslavische Frage im Habsburger Reiche, Meyer & Jessen, Berlin 1913, XII + 651. Německé vydání je značně přepracováno a rozšířeno s ohledem na poslední události na Balkáně; zejména přidal autor dvě kapitoly, XIV a XV, o bánech Tomašičovi a Cuvajovi, rozšířil značně závěrečnou kapitolu o různých návrzích na řešení jihoslovanské otázky, v níž podává také svůj vlastní návrh a shrnul v doslovu svůj úsudek o následcích balkánské války. Anglické vydání věnoval autor »onomu rakouskému státníku, jenž bude tak geniální a odvážný, že rozřeší jihoslovanskou otázku.« V německém vydání dodal: »V hodině dvanácté se toto věnování opakuje.« Obsah a účel knihy lze stručně charakterisovat takto: podává ucelený obraz života národa srbsko-chorvatského, jeho osudů a snah a dokazuje, že říše musí se k tomuto národu chovat zcela jinak než dosud, nechce-li pracovat k své vlastní záhubě. Aby cizinci hodně názorně vylíčil neudržitelnost nynějšího stavu, probírá autor v druhém díle podrobně Aehrenthalovu anekční politiku a jeho podvodné methody. Zdůrazňuje stále násilnictví maďarské politiky; kniha je vlastně jedinou obžalobou Maďarů, jejichž »národní stát« je založen na lži a násilí. — O obsahu knihy poučí nejlépe výčet kapitol (podle německého vydání): Předmluva. Poznámka zeměpisně-statistická. I. Chorvatsko od nejstarších dob do 1848. — II. Srbové v Uhrách a v Chorvatsku. — III. Reakce a provisorium (1849

v krisi bosenské a v politických skandálech, jež z ní vznikly. Tak jest čtenář s to sám posoudit význam otázky jihoslovanské a jejího vlivu na rakouskou politiku na Balkáně i na rovnováhu uvnitř monarchie. V následujícím se proto omezím na všeobecný přehled po problému, jehož význam následkem rychlého převratu poměrů na Balkáně na podzim 1912 ještě stoupl.

Problém jednoty chorvatsko-srbské může být označen bez nadsázky za rozhodující otázku habsburské monarchie, neboť tvoří klíč k zahraniční i vnitřní politice budoucnosti. Jednak nemůže Rakousko s úspěchem provozovati žádné politiky, jež by nedbala přání a snah nyní pod panstvím habsburským spojených 7,500.000 Jihoslovanů, a naopak by tito mohli za jistých okolností rušiti vnitřní rovnováhu dualistického systému tím, že by celý svůj vliv věnovali buď rakouské nebo uherské straně.

Postavení Jihoslovanů ilustruje co nejvýmluvněji starý rozpor mezi historií a geografií. Rozsáhlé území, tvořící geograficky přirozenou jednotku a obývané homogenním obyvatelstvem s jednotnou řečí, bylo nepříznivým osudem rozdrobeno ve veliký počet uměle utvořených zlomků. Představíme-li si stručně jednotlivé tyto zlomky, shledáme, že Chorvatsko-Slavonie tvoří autonomní království pod korunou uherskou; Dalmacie a Istrie jsou dvě provincie říše rakouské, každá s vlastním sněmem a zvláštní správou; město Rjeka tvoří samostatnou jednotku pod guvernérem, ustanoveným přímo z Budapešti; téměř 500.000 Srbů obývá tři nejjižnější komitáty vlastních Uher; Bosnu a Hercegovinu spravují Rakousko i Uhersko společně, ale tyto země mají zemskou vládu a zemský sněm v Sarajevě; Srbsko a Černá Hora jsou neodvislá království, a až do pozdního podzimu 1912 tvořilo Staré Srbsko nejsevernější vilajet evropského Turecka. Tato nesnesitelná situace přihrotila se ovšem více než kdy jindy hospodářským vývojem a změnou životních pod-

---

až 1868). — IV. Vyrovnání mezi Uhrami a Chorvatskem (1868). — V. Chorvatsko za dualismu (1868—1905). — VI. Biskup Strossmayer a obrození chorvatské kultury. — VII. Přehled chorvatské a srbské literatury. — VIII. Rjecká resoluce a její následky (1905—1908). — IX. Anexe Bosny a záhřebský velezrádný proces. — X. Proces Friedjungův. — XI. Supilo-(hlumecký. — XII. Vasičovy padělky a hrabě Aehrenthal. — XIII. Maďarská železniční politika. — XIV. Descensus Averni. — XV. Zrušení chorvatské ústavy. — XVI. Chorvati a Srbové. — Problém jednoty. — Hudba budoucnosti — Doslov: Následky balkánské války. — Knihu uzavírá XXV příloh, obsahujících důležitý materiál k studiu otázky, mezi jiným též korespondenci Strossmayerovu s Gladstonem z let 1876—1886, a obšírná bibliografie.

mínek ve století 20. Politické šraňky zdržují vývoj národa na všech stranách a slouží ku prospěchu jeho sokům, v první řadě Maďarům, Bulharům a dokonce i zaostalým Albáncům. Tak byla již z čistě hospodářských důvodů připravena půda pro sjednocovací hnutí národní, i kdyby cítění národnostní bylo již docela odumřelo.

Hnutí, směřující k dosažení chorvatsko-srbské jednoty, musí překonati různé nesnáze a zaostalost země a obyvatelstva snad zdrží její uskutečnění. Ale jako Německo a Italie dobyly svobody a sjednocení, tak jistě dobude ho též národ chorvatsko-srbský. Otázka, o niž běží, jest, jakým způsobem bude sjednocení dosaženo. A zde stojíme před dvěma možnostmi. Sjednocení může být dosaženo buď uvnitř habsburské monarchie, nebo mimo ni. Buď s její pomocí a pod jejím vedením, nebo proti ní tím, že bude překonán její odpor. Uvažujme nejprve o této možnosti.

Velkosrbský ideál lze stručně definovat jako sjednocení všech částí srbského a chorvatského národa pod žezlem dynastie Karadžorděvičů s Bělehradem jako hlavním městem nového státu. Že tento ideál se hodí šovinistům z království srbského, jest zcela přirozené, ale až do nejposlednější doby nevzbudil přece — přes to, že směr jak vnitřní tak zahraniční politiky mocnářství jest protisrbský — téměř žádného ohlasu u Chorvatů ani u vzdělaných Srbů v mocnářství. I pro ně by byl znamenal triumf velkosrbské ideje triumf východní kultury nad západní. Ale dráždění režimu Cuvajova a veliké události války balkánské vytvořily zcela novou situaci, jež by mohla se stát Rakousku krajně nebezpečnou, nenastane-li v poslední chvíli obrat.

Ale i když na okamžik předpokládáme, že jest si přáti splnění velkosrbských snů, tedy by bylo třeba uvažovat o krocích, jež by vedly k jejich uskutečnění. Jest na snadě, že Srbsko nemůže doufat, že dosáhne od Rakousko-Uherska cestou mírnou odstoupení Bosny nebo dokonce Chorvatska a Dalmácie. Takové odstoupení těchto zemí by mohlo být pouze následkem pádu habsburské monarchie a evropské války všech proti všem, která by po této události jistě následovala. Bylo dlouho axiomatem evropské diplomacie, že Rakousko-Uhersko, kdyby již neexistovalo, musilo by se schválně vytvořit, a právem se považuje za nutný evropský požadavek, aby jeho teritoriální integrita byla zachována. Až do mezinárodní krise roku 1908 považovali mnozí povrchní posuzovatelé Rakousko-Uhersko za stát v úpadku, jenž při smrti nynějšího císaře nebo při

každém vážném útoku z venčí jistě se rozpadne.[1] Ale akce hraběte Aehrenthala v oné událostmi bohaté zimě, jež s jiných hledisk až příliš volala po kritice, měla alespoň tu skutečnou zásluhu, že navždy rozptýlila mythus o rakouské dekadenci. Z této zlé rány proti své zamilované theorii čerpali zahraniční publicisté poučení a dovedou nyní lépe přehlížet situaci. Uznává se nyní daleko široko, že Rakousko-Uhersko naprosto není stát upadající, nýbrž stát mocný a mohutnějící s jednou z nejzdatnějších a nejlépe vyzbrojených armád na světě, — stát, jenž by nabyl ještě moci a měl lepší budoucnost, kdyby nebyl zdržován reakčními vlivy maďarské oligarchie a její národnostní a třídní politiky v Uhrách.

Jest vyloučeno, že by Srbsko a Černá Hora mohly se měřiti s celou mocí mocnářství; válka vedená bez podpory ruské mohla by skončit jen ztrátou jejich neodvislosti. Po válce proti Turkům, sice skvěle zdařilé, ale vyčerpávající, byl by druhý konflikt ještě beznadějnější. Oba srbské státy budou po léta mít plno práce v nově dobytém území; očekávají je veliké hospodářské a kulturní úkoly: pouhá stavba dunajsko-jaderské dráhy zaujme všechny jejich síly. Bylo by tedy zločinnou hrou s národními statky, kdyby Srbsko na svých západních hranicích sledovalo útočnou velkosrbskou politiku a prospělo by to jen jeho nejhorším nepřátelům. Není pochyby, že balkánská válka horečně vystupňovala národní cítění srbské a vzbudila přehnané naděje, jež nejsou v naprosto žádném poměru k své proveditelnosti. Jest tedy možné, že vítězství balkánského svazu svede Srbsko k tomu, aby si osobovalo úlohu balkánského Piemontu, jehož úkolem by bylo vysvobodit své příbuzné z panství habsburského. Ale těchto plánů nelze provést bez spojenců mezi velmocemi, a i s takovými spojenci jen tehdy, utrpí-li centrální mocnosti rozhodnou porážku. Zkrátka, velkosrbského ideálu lze dosíci jen světovým požárem; tato okolnost, nehledě vůbec ke všem výše udaným důvodům, měla by dostačit k tomu, aby mu odňala sympatie všech, kdo střízlivě myslí.

I mezi těmi Rakušany, kteří velmi dobře chápou, že velkosrbská idea jen ve spojení s jinými nebezpečími opravdu vzbuzuje obavy, jsou mnozí, kteří snadno se dávají znepokojovat příšerou panslavismu, a kteří vážně věří, že Rusko chce sjednotit celé plémě slovanské pod žezlem carovým. Tuto obavu musíme označit za pouhou

[1] V knížce, vyšlé roku 1907, »Die Zukunft Oesterreich-Ungarns und die Haltung der Groszmächte« (Vídeň, Deuticke) pokusil jsem se již dokázat, že tento předpoklad jest bezdůvodný.

fantasii, alespoň pokud se týče J i h o slovanů. Jest sice veřejným tajemstvím evropské diplomacie, že vznik balkánského spolku musíme částečně přičísti úsilí ruskému, a bylo-li tím dosaženo konečného osvobození balkánských křesťanů, zasluhují i tyto snahy všeobecného uznání. Ale posílení malých států balkánského poloostrova jest nebetyčně vzdáleno od jejich pohlcení Ruskem. Přihlédneme-li k jihoslovanské otázce jako k celku, tedy s nevyhnutelnou nutností dospějeme k úsudku, že sloučení Jihoslovanů s Ruskem předpokládá dobytí Uher a Rumunska a zároveň zničení vojenské moci rakouské a porážku spojenecké armády německé. Ale již dříve, než by se pustilo do tohoto ohromného úkolu, musilo by Rusko rozluštit svou vlastní neobyčejně obtížnou otázku národnostní. Třebas by nesnášelivé chování k Finům a bessarabským Rumunům mohlo se setkat se souhlasem panslavistických kruhů proto, poněvadž jejich politické vyznání se na Neslovany neohlíží, tedy stačí přece, poukážeme-li jen na utlačování Poláků a Rusínů v Rusku. Osud obou těchto slovanských národů podává Jihoslovanům přímo vzorné poučení o tom, jak by se jejich osud asi vytvářel pod přímým panstvím ruským a činí téměř nemožným, aby Rusko se stavělo do pósy upřímného bojovníka za všeslovanské ideje. Neboť dnes jest všeslovanské hnutí, pokud nezasluhuje jména »všeslovanského«, v přímém odporu k šovinismu, vládnoucímu ve všech oficiálních a směrodatných kruzích ruských. V době bosenské krise nebylo Rusko dosti připraveno, aby mohlo sledovat zřejmě panslavistickou politiku; a také dnes při velikém převratu na Balkáně nemá carská říše dosud dosti chuti k boji, třebas jistě není tak málo připravena jako před 4 lety.

Jak jsme viděli, lze dosáhnout sjednocení chorvatsko-srbského mimo mocnářství habsburské jen všeobecnou válkou a důkladnou revisí mapy evropské. Mnohem snáze lze dosáhnouti tohoto sjednocení u v n i t ř habsburské monarchie cestou praktické politiky. Proti panserbismu stojí theorie velkochorvatská, která na pevném chorvatském a katolickém základě usiluje o zřízení chorvatského království pod vládou habsburskou jakožto třetího, Rakousku a Uhrám na roveň postaveného státu. Tento stát by zahrnoval Chorvatsko, Slavonii, Dalmácii, Istrii, Bosnu a Hercegovinu a Záhřeb by se stal jeho přirozeným hlavním městem. Politická idea trialismu (jak byla nazvána) měla stoupence nejen mezi Jihoslovany, nýbrž i mezi rakouskými Němci a je-li možno věřit pověstem, tedy se dlouho pohlíželo na ni příznivě také ve velmi vysokých kruzích. Křesťanští sociálové považují Chorvatsko za cenného spojence v boji proti

maďarské oligarchii a v boji za rakouskou říšskou myšlenku, a Čechové vidí v trialismu etapu na cestě k federalismu. Mnozí Němci pak jsou ochotni souhlasit s každým řešením, jež by seslabilo slovanský živel v rakouském parlamentě. Tužbami velkochorvatských živlů, aby Kraňsko a dokonce i části Korutan a Štyrska byly připojeny k novému státu, není třeba zde dále se zabývati; neboť jest jasné, že žádná rakouská strana by nemohla souhlasit s řešením, jež by Vídeň odřízlo od přímého spojení s mořem. Dokonce i nejradikálnější živly nahlížejí, že tento požadavek nedá se provést a jest jisto, že území slovenské by do nového útvaru nebylo pojato, i kdyby byl proveden trialism v nejkrajnější formě.

Velkochorvatský ideál měl mnoho let nejhorlivější hlasatele v čisté straně práva, vedené drem Josefem Frankem. Tomuto politikovi přísluší veliká zásluha, že jasně pochopil a tvrdošíjně hlásal rakousko-chorvatské spojenectví v době, kdy veřejné mínění v Chorvatsku bylo ještě Vídni nepřátelské. Bohužel byla poškozována jeho politika nesmyslnou theorií — neudržitelnou jak se stanoviska historického, tak se stanoviska národopisného —, že chorvatští Srbové nejsou pravými Srby, nýbrž pouze pravoslavnými Chorvaty. Odmítal úplně uznati jejich plemennou a národnostní identitu uvnitř hranic trojjediného království. V jihoslovanském státě, jenž by byl utvořen podle takovýchto názorů, byli by Srbové ovšem trpěni, ale rozhodně by nebyli rovnoprávni a proto by násilné provozování takové politiky, i kdyby bylo možné, jen vhánělo Srby do náruči Maďarům.

V éře Rauchově dosáhla protisrbská činnost této strany vrcholu. Smrt dra Franka v prosinci 1911 a okolnost, že někteří nejhlučnější členové strany byli diskreditováni, přivedly k veslu živly mírnější. Od doby jednoho roku projevila strana práva, zachovávajíc svůj specificky chorvatský a katolický ráz, v poměru k Srbům rozhodně více státnických ohledů a snášelivosti a kloní se k názoru, že bude dobře použít Slovinců jako mostu mezi Chorvaty a Srby.

Theorie staré strany práva nebyly ve své intransigeantní formě než theorie maďarské strany neodvislosti, přeložené do chorvatštiny. Stoupence Košutovy i stoupence dra Franka charakterisovala tatáž hra se zvučnými konstitučními frásemi, tatáž obmezená národnostní nesnášelivost. Stát vybudovaný podle této theorie by byl stejně nesympatický a neudržitelný jako stát, jenž by byl založen na theorii velkosrbské, o které sní politikové bělehradští. Jediným spolehlivým základem takového státu jest uznání absolutní rovnoprávnosti Chorvatů a Srbů a jejich skutečné jednoty jako dvou neodlučitelných,

životních složek jediného národa. Na štěstí nabývá tento názor u Jihoslovanů stále víc a více půdy. Jazykovou jednotu, kterou vybojovali filologové a literáti, můžeme považovat za šťastnou předzvěst, že vítězně bude provedeno další splývání, na němž závisí budoucnost národa. Že některý Jihoslovan by raději se nazýval »Chorvatem« než »Srbem«, nebo raději »Srbem« než »Chorvatem«, to má být otázkou, již ani stát ani společnost nikterak se nemusí zabývat. Jihoslovanský patriotism v širším smyslu by musil zahrnovat samostatnost jednotlivých národů a sahat ještě dále, právě tak, jako by jihoslovanský patriotism naprosto se nedal sloučit s myšlenkou velkorakouskou. Jest třeba odstranit brutální ve své omezenosti pojímání státu, jež zastávají maďarští státníci, snahu, pohltit a asimilovat všechny jinak utvářené živly a tak vynutit tupou jednotvárnost. Vše to jest třeba nahradit širším pojmem občanského práva, na základě jehož radostně pozdravujeme vznik nového národa a sdružení mnohých různých národů, jež jsou k sobě poutány jednotou, individualitu spíše povzbuzující než omezující.

Největší překážkou trialismu jest nepřátelství Maďarů a skutečnost, že Rakousku nadobro schází státník, jenž by dovedl hnutí přivést k šťastnému konci. Již účinná spolupráce Vídně se Záhřebem by přemohla maďarskou opposici, jež beztoho by byla držena v šachu silnou menšinou nemaďarskou a nespokojeným a zanedbávaným proletariátem. Více než 40 let drželi Maďaři sami všechnu politickou moc v Uhrách v rukou a zdržovali všechen vývoj v Chorvatsku. Ale nyní nemohou pro oprávněnost tohoto monopolu uvádět nic více nebo jen málo. Národnosti jsou rozhořčeny a odcizily se; maďarisace jest stále nesnadnější. V Chorvatsku jest dnes téměř nemožná strana přející Uhrám. V Uhrách triumfují hlavně židé, v politice, v tisku, v bankovnictví, v obchodě. Málo jemný posměšek Luegrův o »Žido-Maďarech« obsahuje příliš mnoho pravdy; neboť Uhry mají alespoň stejný nárok na název sionistického, jako na název národně maďarského státu.

Politika celé generace skončila bankrotem unionismu v Chorvatsku. Finanční a obchodně politické vztahy mezi oběma zeměmi staly se Chorvatsku nesnesitelnými. Státoprávní postavení Rjeky jest dosud nejasné. Dnes musíme uhersko-chorvatské vyrovnání nazvat politování hodnou chybou a sice ze dvou hlavních důvodů. Jednak Maďaři nedodržovali svých závazků obsažených v úmluvě. Mimo to jest nutné, aby všechny podobné úmluvy, mají-li se setkat s úspěchem, byly založeny na společných zájmech; ale zájmy uherské a chor-

vatské se rozcházejí diametrálně. Tak nemá nynější stav pevného základu. Jest založen na násilí, nikoli na náklonnosti a může se okamžitě shroutit. Jest udržován mocí maďarské oligarchie, jež nehájí přání a zájmů ani maďarského národa, neřku-li zájmů a přání mnohojazyčného národa uherského jako celku, a podporou panovníkovou, jenž za svou obdivuhodnou loyalitu, kterou osvědčuje jak k písmeně tak i k duchu dualistického systému, vytvořeného jím a jeho rádci, sklidil jen nevděk. Ale velmi snadno lze nahlédnout, že tento systém, jenž hodně přispěl k vývoji mocnářství, dnes dohospodařil a jest překonán a že dlouho nepřežije okamžiku, kdy nastoupí na trůn nový panovník. Aniž bychom v nejmenším zneuznávali skvělých zásluh, jichž si nynější císař a král získal o politický rozvoj svých zemí, smíme poukázat k tomu, že jeho nástupce očekává úkol stejně skvělý: aby zrušil politický a národnostní monopol v Uhrách a vybudoval svobodné společenství rovnoprávných národů, jež by k sobě byly poutány nezrušitelnými svazky společného trůnu a ústředního parlamentu.

Krátkozraká pošetilosť rakouských státníků to byla, jež pudila Chorvaty do náruči jejich nepřátel v Budapešti. Spojenectví trvalo krátce a skončilo úplným zklamáním; nyní jest úkolem »Vídně«, aby zdržela Chorvaty, aby ve svém zoufalství nedovolávali se ještě jednou pomoci maďarské. V nynější době maďarský šovinism úplně znemožňuje toto řešení. Bude-li však Vídeň příliš dlouho váhat a propase-li psychologický moment, tedy by mohl povstati maďarský státník, jenž by hlavním bodem svého programu učinil pronikavou reformu volebního práva a správy, uzavřel mír s nemaďarskými národy a uskutečnil onen balkánský svaz pod vedením maďarským, o němž snil Ludvík Košut, když ve vyhnanství pochopil, jak pošetilé jsou národnostní štvanice.

Beze vší pochyby však by ideální řešení bylo obsaženo v uskutečnění chorvatsko-srbské jednoty pod auspiciemi Rakouska — ať v jakékoli formě. Tyto snahy o sjednocení stvořily »trialism«, jakožto politické heslo. Ale heslo, jež má vždy nový význam, podle národnosti, náboženství a politického stranictví toho, kdo je pronáší, — takové heslo jest stále, dokud nebylo přesně precisováno a vymezeno, spíše škodlivé než užitečné; neboť právě nejasnost tohoto pojmu dává nepřátelům spravedlivého řešení možnost, aby dráždili nevědomost, předsudek nebo strach veřejného mínění, jež musíme považovati sice nikoli za rozhodující v jihoslovanské otázce, ale přece naprosto ne

za »quantité négligeable«. Jednomu jest trialism klamnou bludičkou, jež mu zdánlivě slibuje splnění jeho státoprávních snů, jinému se jeví jako rouška pro nebezpečné útoky na »nejstarší ústavu na kontinentě«, třetí v ní vidí odstředivou sílu, jež by dříve nebo později nutně způsobila rozklad mocnářství a mohla by prospět jen vnějším nepřátelům. Pozorujme chvilku různá řešení, jež se dají zahrnout pod výraz »trialism«.

V nejintransigeantnější formě by znamenal trialism (jak jsme již naznačili) neméně než spojení všech Chorvatů, Srbů a Slovinců mocnářství »v jediný autonomní útvar státní, jenž by měl vstoupit v podobný poměr pragmatické unie k Uhrám a Rakousku, jaký dnes stává mezi Rakouskem a Uhrami«.[1] Ale toto řešení by znamenalo pouze zhoršení nynějších vad a Jihoslovanům by přineslo privilegované postavení v mocnářství; a ačkoli Němcům mohl by znít lákavě argument, že by spojení Němci a Jihoslované udržovali v menšině Maďary, toť není přece záruky, že by nemohl nastati pravý opak, a že německé by mohlo být utlačováno spojenými Maďary a Jihoslovany.

V tomto smyslu má vyslovený odpůrce jihoslovanské myšlenky plnou pravdu, táže-li se: »Kdo si přeje trialismu? Kdo v Rakousku? Kdo v Uhrách? Němci jsou největšími odpůrci trialismu, poněvadž by jim zatarasil cestu k Adrii a odsoudil nejeden kus dobré německé půdy k zaniknutí v jihoslovanském moři. Nemenšími odpůrci trialistické myšlenky jsou Češi, poněvadž nemohou v říšské radě postrádati hlasů jihoslovanských, nechtějí-li, aby v něm opět vznikla německá majorita. Mimo to by byl silně seslaben jejich vliv na celé mocnářství, kdyby vedle státu uherského vznikl ještě stát jihoslovanský. Tytéž důvody působí na Poláky, aby se chovali k trialismu odmítavě nebo úplně chladně. Vlaši však vidí v trialismu svou úplnou národnostní záhubu. V Uhrách Maďaři odmítají a potírají trialism co nejdůrazněji, kdežto národnosti uherské, Němci, Rumuni a Slováci rovněž náleží k tichým odpůrcům trialistické myšlenky, poněvadž tím, že by Chorvatsko a Slavonie se odloučily od unie s Uhrami, by byli ponecháni sami s Maďary v říšském sněmu, což by rozhodně nemohlo přispět k zlepšení jejich situace. Zbývají tedy jen sami Jihoslované. A tu jest přece jen šílenstvím věřit, že by

[1] Srovn. E. V. Zenker, Státoprávní postavení Bosny a trialism (článek ve »Wage«, 24. srpna 1912) str. 764 — jedna z nejlepších studií o této celé otázce.

sami měli dosti síly, aby mohli vnutit habsburské říši trialism, jejž odmítají a jehož si nepřejí všichni ostatní národové mocnářství.«[1]

Jest tedy jasné, že rozdělení mocnářství ve tři části, o němž snad sní někteří jihoslovanští exaltadové, narazilo by na odpor všech ostatních národů mocnářství, nemluvě ani o odporu nejvyšších kruhů vojenských a dynastických. Takové odstředivé rozřešení jihoslovanské otázky nebylo by se stanoviska celého mocnářství a deseti z jeho jedenácti hlavních národů mnohem lepší, než samo řešení velkosrbské; nelze tedy v praktické politice s ním vůbec počítat.

(Pokračování.)

---

[1] Srov. Bresnitz von Sydačoff, Vom habsburgischen Kaiserhof s. 222.

Východožidovská literatura.[1]

Je velice nesnadným úkolem vyložiti německému publiku, že moderní světová literatura židovská je možnou. Neboť jak židy všeobecně známe, právě tuto možnost vylučují, a to zcela jednostejně, nechť se na ně díváme pouze jako na příslušníky jedné náboženské společnosti aneb také současně jako na odrůdu kmenovou nebo národní. V prvním případě nedostává se vůbec žádných podmínek a ve druhém chybí právě dvě rozhodující podmínky, totiž: charakteristický život pospolitý a vlastní řeč.

Existují však ještě jiní židé krom nepatrné menšiny, kterou Němci znají jen z bezprostřední blízkosti. Především je to ona veliká skupina, která označuje se obyčejně jako »východožidovská«, poněvadž prapůvodním jejím sídlem byla východní Evropa (mezi Velko- a Malorusy, Poláky a Rumuny). Tato skupina, jež dnes také je zastoupena v západoevropských, zaatlantických a vůbec v zaoceánských končinách velikými koloniemi a se svými více než devíti milliony činí nejméně aspoň dvě třetiny veškerého židovstva, je představitelkou zcela jiného životního i kulturního typu nežli němečtí židé a židé západní vůbec.

Před několika desítiletími zdálo se, že také východní židé musí se vyvíjeti podobně jako židé západní. Bylo to tehdy, když vlivem německožidovským vznikla nová intelligence, přímý kontrast staré rabínsko talmudské; tehdy počala se část této intelligence vzdalovati od rabinismu a každý takový krok odváděl ji současně od židovské prostonárodnosti, od židovských mass a vedl ji blíže k typu židů západních, ba dokonce i dále. Avšak toto hnutí se nevzmohlo. Druhá část intelligence — ovšem za mnohých bojů a útoků, recidiv a výčitek, zápletek a rozuzlení, vědomě i bezděky, avšak den ode dne rozhodněji — odpírala tomuto západožidovskému typu. Po rozmanitých methodách a ideologiích a pod vlivem nejrůznějších předsudků a předpo-

[1] Napsal Matyáš Acher.

jatostí hledá právě tato část intelligence stále s větším úsilím a svědomitostí v rámci nejrozličnějších světových názorů a stran spojení s celým židovským duševním rozvojem a s podstatou židovské národní massy. Tato massa neposkytovala však a neposkytuje téměř žádného bodu, v němž by se spojení mohlo navázati. S jedné strany chyběly a chybí hospodářské popudy, které by mohly uvésti v pokušení tuto armádu maloměstských kramářů, řemeslníků a též i proletářských dělníků. S druhé strany měla a má tato massa předpoklady trvalé kultury, totiž rázovitý život pospolitý a vlastní svoji řeč, a to v takové bohatosti, že i výlučnost starožidovských forem kulturních mohla povoliti, aniž by osobitost massy byla tím otřesena.

Pokud se zvláště momentu vlastní řeči týče, který chová právě pro literaturu význačnou důležitost, zaujímá východní židovstvo potud pozoruhodné postavení, že může používati ne jednoho, nýbrž dvou jazyků: hebrejského a »židovského« (t. zv. »jiddisch«). Mezi oběma těmito řečmi či spíše mezi jejich přívrženci zuří v posledních letech rozhořčený boj za tím účelem, aby jedna z těchto řečí uplatnila se též v ústech židovstva a v životě židovské budoucnosti. Poněvadž se zde máme obírati jen užíváním řeči v literatuře, a to v nedávné a nejbližší minulosti, jakož i v přítomnosti, není třeba dbáti tohoto sporu. Pro náš účel stačí následující data, která ostatně literaturou nejlépe jsou dosvědčena:

1. Hebrejština, pradávná kulturní řeč židovská, je, nehledě k nepatrným pokusům v Palestině, jen řečí spisovnou.

2. Řeč, kterou dnes mluví východožidovské massy, t. zv. židovština (jiddisch), je poměrně mladá směsenina němčiny, hebrejštiny a prvků slovanských. Se stanoviska čistě filologického převládá v ní němčina.

3. Přes to však nemůže býti hebrejština prohlášena za mrtvou řeč a židovština za cizí jargon.

Vývoj hebrejštiny jako řeči spisovné nikdy vlastně nepřestal. Po arabskožidovském rozkvětu nastaly jen dlouhé přestávky, kdy hebrejštiny se neužívalo v krásném vážně pojímaném písemnictví. Teprve na počátku devatenáctého století objevily se zas opětovné pokusy. Nejdříve v Italii, potom v Německu a brzo na to v Haliči a v Rusku. V obou prvnějších zemích vyhladila postupující vzdělanost západožidovského typu spisovatelskou činnost v hebrejštině, ba zničila téměř nadobro znalost hebrejského jazyka. Zcela jinak dařilo se hebrejské řeči a básnění na východě; hůře v Haliči, kde po mnohých slibných začátcích nastala na několik desítiletí přestávka, než v Ru-

sku. Cena počátečných výplodů byla ovšem poměrně nepatrná. Příčina toho tkvěla v tehdejších podnětech básnických. Nebásnilo se proto, že by se snad cítila vnitřní umělecká nutnost vyjádření, nýbrž jaksi jen proto, že plnilo se převzaté kulturní poslání. Byl to prostředek, jímž měli si židé osvojiti evropské způsoby. Hledala se příležitost staré, skutečné a vrozené zlořády židovského milieu vystaviti na odiv, sesměšniti a předvésti židům v nejrůžovějším světle stav jiných národů. Vloudil se sem často i národní motiv nebo vážnější sociálně kritický rys, ale jest jasno, že tím nemohla stoupnouti básnická cena tendenční této poesie.

První nositel slavného jména této epochy — Abraham Mapu (r. 1808 až 1867), vyznačuje se právě ne bezvýznamnými básnickými přednostmi. Jeho romány, zvláště první »Ahavas Cijon« (láska k Sionu), který svého času vyvolal formální revoluci v hlavách východožidovské mládeže talmudu oddané, jsou právě také diktovány tendencí (ovšem starověkem maskovanou), výmysl a postavy jejich svědčí rovněž o spisovatelově naivnosti, jež přímo dojímá.

Avšak nesmí se mu upříti nádhera, s jakou dovede líčiti přírodu i kulturu. Naproti tomu daleko hůře obstojí před kritikou Jehudo Leib Gordon (od r. 1830 do 1892). Možno ho pochváliti jen za poctivou a silnou bojovnost, která se více než jednou jeví v jeho tendenci, jež jen výminečně skrývá se za minulost, a pak především za jeho jazykové umění. Ale jazyková zamilovanost má tu nectnost, že často sama o sobě přivádí lidi básnicky nadané na scestí, kdežto zase neschopným lidem předstírá nadání a je tak ponouká k veršování. Osvětářské tendenční básnění bylo by bývalo pravděpodobně překonáno mladým vrstevníkem Gordonovým Michou Josefem Lebensohnem (od r. 1828 do 1852), kdyby týž nebyl již v mladém věku zemřel. K této domněnce opravňuje nás charakter lyrických a epicko-balladových skladeb, jež měl ještě čas národu darovati. Tendence je skoro pohlcena básnickým úkolem, umělecký duch dává veršům psychické pozadí i hloubku, a řeči patrný rys vyššího posvěcení.

Lebensohn byl již pro budoucnost slibem, který potom — od poslední třetiny devatenáctého století počínaje — také skutečně byl splněn. Avšak jak k tomu došlo a jaké podmínky přispěly k tomu, že na místě zúmyslné tendence a hříčkového cinkotu jazykového nastoupilo opravdové básnictví, jest otázka, kterou nelze tak snadno zodpověděti. Obyčejně bývá poukazováno na národní a stále víc

a více mohutnější hnutí, které dřímající síly vyburcovalo. Nebéře-li se toto vysvětlení v mechanickém smyslu bezprostřední příčiny anebo nespojuje-li se s jistou strannickou ambicí, pak je tento výklad snad správný. Neboť je samozřejmé, že řeč — pokud má sloužiti jen cizímu, pomíjejícímu vedlejšímu účelu — pravé básnické povahy zrovna od sebe oddaluje a přivábí je teprve tehdy, až dosáhne svého vniterního existenčního oprávnění nejsouc tísněna účelem.

Nicméně romány, které napsal Perez Smolenskij (1842 až 1883), z řady prvních a neodvážnějších mluvčích židovského národního hnutí, odporují patrně tomuto vysvětlení. Neboť kdežto o hebrejské publicistice tohoto muže lze mluviti jen s největším uznáním, bude nutno toto uznání odepříti jeho básnickým pracím. Tím, že k původní tendenci osvětářské připojil ještě druhou — nacionální — nestala se opravdu tato díla o nic cennějšími, než tvorby ranné doby probuzení. Ale Perez Smolenskij pokusil se první o boj proti assimilaci, která ze západu — jak říkal z Berlína — byla přinášena, a to teprve na počátku onoho hnutí, které později, jakmile bylo dosaženo již určitého vrcholu, mělo napomoci vzniku v pravém slova smyslu novohebrejských básníků. Mezi důležitými jmény, která náležejí do nové opravdu básnické éry, nalézáme především vypravovatele, kteří ponejvíce a téměř celou svou širokou výkonností patří písemnictví, které psáno je židovštinou. Proto také o jeho zástupcích s větším právem bude pojednáno mezi básníky židovské řeči.

Jinak bylo tomu s Chajmem Nachmonem Bialikem (naroz. 1873), který sice několik málo věcí — mezi nimi právě ty nejcennější — sepsal také v židovštině, avšak přece stojí s celým svým životním dílem a se svými nejhlubšími instinkty v táboře hebrejském. Také u Bialika nacházíme ještě místy ozvuky nebásnicky ustrojené tendence. Přece však jsou to jen poslední sporé, takřka dědičné zbytky, které nadobro mizejí v bohatství látky tryskající z opravdové básnické transcendence. Že pak také jeho básně, jež věnoval národním tužbám, nejsou prosty tendence, vysvětluje se prostě jeho bytostí. Je velice a příliš hluboko uchvácen tragedií svého národa, než aby se právě v něm také naděje nemohla státi mohutným faktorem tvůrčím.

Bialik sám jest rozechvěn a rozechvívá též i jiné, je člověk, jenž jest jat děsem a tuto hrůzu svoji dále sděluje. Kdo četl jeho »Beirhaharega« (ve městě vraždění), kdo pod jeho vedením prošel bojiště »pogromu« až do nejzazšího koutečku, nezapomene na tuto cestu do nejdelší své smrti. A to ani ne tak pro hrůzy, které mu

jeho vůdce s jakousi příšernou odbornou znalostí ukazuje, nýbrž pro divoce grandiosní obvinění, které při tom proti svému lidu, přírodě a bohu vznáší. Není to onen pathos, o nějž se básník troskotá a který jeho řeči se line, nýbrž pathos mlčení, jenž v tisícinásobné síle tkví za jeho slovy. Je to pathos, který bylo by možno označiti jako kosmickohistorickou náladu a který připomíná nejvelkolepější zjev židovské minulosti — totiž proroky.

A proto také byl příležitostně Bialik jako prorok definován. Ovšem neprávem. Neboť jeho síla je právě jen básnickou, nikoliv věšteckou, spatřujeť pouze minulost a přítomnost v zrcadle věčnosti, nikoli však věčnost v zrcadle přítomnosti a budoucnosti.

Zcela neprorockým je také Bialikův poměr k tradicionelnímu židovství, z něhož sám se zrodil, v němž vyrostl a jemuž děkuje téměř za všecky prvky své osobnosti. Opustil školu talmudu a dal na sebe působiti životu a učení evropskému. S novou zbrojí vstupuje do starých míst, aby tu konal soud. A koná soud (v »Hamasmidu«) zdánlivě s neúprosnou přísností, ale v nejhlubším nitru shovívavě, zcela shovívavě. Vždyť jeho srdce zůstalo věrným staré škole. Pouze jeho nová vyškolenost dává mu horliti proti staré škole a ne snad nový směr. Zdá se, že jej Evropa připravila o jeho prorocké poslání. Také básnicky je Bialik jen tam plně vážný, kde ho nesouží žádné evropské bolesti. Před divy přírodními ukazuje, co dovede, když je méně vysazen našeptávání cizího světa. Z jeho podrobností, ze sta detailů, které pozoruje a velebí, nesmíme snad mysliti, že se také jen jedné z těchto jednotlivostí oddává. Nikoliv, když na příklad opěvá »cafririm« (podle Kabbaly jitřní zjevy, které ohlašují blížící se slunce), tu cítí člověk, že již od počátku bylo v jeho duši ono veliké světelné šumění, před nímž konečně opětně v modlitbě poklesá. Příroda ve své velikosti to jest, která jej nutí na kolena. Ještě zřejměji a silněji vystupuje tento úkaz tam, kde se jedná o skutečnost, která je přirozeně bližší jeho pathosu, potom, když pěje o zimě a o zimním slunci jsa sám zářivé kře ledové ne nepodoben. Přirozeně odpovídá též řeč Bialikova jeho celé bytosti. Má veliké bohatství výrazů a přece rozhodně nepůsobí bohatě.

Slova stojí tu často jako cyklopové, tak silně a bez ozdoby. Částečně leží to již ve struktuře hebrejštiny. Ale je právě pamětihodné, že Bialik přichází tak málo v pokušení a tak málo je způsobilý, aby tuto přísnou ztrnulost po evropsku zmírnil a oblomil.

Saul Černichowskij, který teprve v posledním desítiletí připojil se — jak se zdá — k zadnímu voji, avšak dlouho býval

jmenován takřka jedním dechem s Bialikem, vede si již značně po evropsku. Ba dokonce až příliš po evropsku. Také Černichowskij je pln bídy svého lidu, také on vidí, jak staré zápasí s novým. Ale zápas tento nevede se již v něm. Netáže se mnoho, je si budoucností jist. Bialik je božskému majestátu v hloubi oddanou opposicí, Černichowskij revolucí. Bialik útočí na nebe z touhy po nebi. Černichowskij touží po zemi, a mohli bychom jej nazvati obrazoborcem, kdyby cílem jeho nebyl právě neviditelný obraz velikého Boha israelského. Bialik zdvíhá hrozivě pěsti, a je při tom kladnou odpovědí; Černichowskij říká ne a chce přerod, chce tisíciletý vývoj vědomě a s emfasí zapříti.

Tento duševní nietzscheovský směr Černichowského přivádí myšlenky na Michu Josefa Berdičewskija, který též — aspoň nějakou dobu — byl v literárních a kulturně kritických spisech temperamentním a rozhodným apoštolem nietzscheovského evangelia. Ovšem nedá se tak snadno upokojiti jako Černichowskij, a jeho židovství kotví hlouběji, tkví velice hluboko. Proto také jal se hledati. A nalezl chassidismus.[1]

Asi před 200 lety vzepřela se mysl východožidovského lidu pralmoucí po extasi aristokratickému panství zákonníků. Rabín Israel Baalšem a jeho žáci hlásali nové učení, které zatracovalo svatost na základě pouhých skutků, tvrdilo, že Bůh přebývá ve všech věcech a kázalo radostný, svatý život v Bohu, vnitřní obnovení člověka a účinnou lásku. Nuže toto nové hnutí, které se rychle rozšířilo a nezůstavilo v lidu jedinké skupiny, jež by aspoň pableskem hnutí toho nebyla dotčena, známo je dávno jen pro své slabé stránky a scestí, zejména pro svoji instituci prostředníka mezi Bohem a lidem, který byl v Německu nazýván »Wunderrabbis«. Ba i na východě mezi východními židy nevěnovala se dlouho pozornost dějinnému významu chassidismu a čisté nauce prvních »chassidim« (zbožných). Tehdy byli lidé příliš zaujati podivností chassidistické praxe, obírali se také příliš velikými požadavky a otázkami, jež kladla blízká nebo aspoň domněle blízká emancipace, nežli aby to

[1] Hebrejské Chassidim znamená zbožný. Všeobecně zovou se tak všichni židé, kteří se oddávají pravé zákonem předepsané zbožnosti, na rozdíl od pohanů, křesťanů aneb i židů nábožensky vlažných. Později zvali se tak členové mysticko-kabbalistické sekty, již založil rabín Israel Baalšem (narozen 1740 v Miedzibozi v Podolí), zkráceně Bešt, jenž vystoupil pode jménem Zaddik (zbožný) jako prorok a divotvorce s naukou hlásající veselou radost ze života a život bohulibý. (Pozn. překl.)

mohli viděti. Berdičewskij je z prvých, kteří to spatřili. A co spatřil, sdělil konečně ve svém díle »Jefer hachasidim« ve vyznáních velikého stilu a v jemných výzkumech uměleckými malbami, v nichž jakoby výjimečně těžká a sladká harmonická hudba od člověka k člověku se nesla. Zvláště těmito malbami dobyl si též v krásné literatuře vynikajícího místa.

Také Jehudo Steinberg (1867 až 1909) podal nejlepší své ukázky ve svých chassidistických povídkách. Jednoduchým, prostinkým zobrazením tajů v srdci štvaného a přece neuvěřitelně silného lidu patří do první řady všech prací, které na tomto poli byly vytvořeny. Ostatní, co Steinberg napsal — byť plodný a mnohostranný — je mnohdy nehotové. Pouze jeho pověsti a legendy pro děti znamenají mnoho. Je-li zmínka o Berdičewském a Steinbergovi, nesmí býti vynechán s nimi jaksi příbuzný, v tesklivou touhu pohřížený a přece zas odbojný M. S. Feuerberg, jenž v časném mládí zemřel.

Z mladších pozoruhodnějších sil jest jen J. Ch. Brenner, který hýbe těžkými všeobecnými a národnostními problemy. Hněvá se na svět i na svůj lid a spěchá od výčitky k výčitce, od otázky k otázce. V jeho skladbách — ponejvíce skizzách — dochází výrazu hořký jeho pessimismus strašlivě žalostnými obrazy bídy, chudoby, potlačených a uhnětených lidí.

Rovněž Jakob Kahan dává na jevo potřebu súčtovati s mocnými veličinami: Bohem a Messiášem. V některých básních — jako ve »Zjeveních božích« — proniká pathos, jenž připomíná Bialika. V jádru však přece není komplikovaný, určité ideály mají převahu a v celku potvrzuje německé motto svých básní: »Ich singe wie der Vogel singt, der in den Zweigen wohnet.«

Zcela opodál všech problémů drží se Salmen Schneier. Jeho básně věnované hlavně přírodě a lásce jsou plny svěží smělosti a něžně bolestné lehkomyslnosti.

Hebrejské i židovštinou psané črty J. D. Berkowiče svědčí o vzácném bystrozraku spisovatelově, s jakým dovede všechny ony tisíceré motivy a rysy východožidovských rodinných idyl i jejich rub takřka vyssáti. Nikdy nebylo básní tak nesentimentálních, jako jsou právě tyto. Ještě mnoho starších, mladších i nejnovějších básníků zasloužilo by si, aby byli vyňati ze zástupu. Mohlo by tu býti ukázáno mnoho nových tužeb. Avšak vedlo by to zde příliš daleko. Budiž tedy jen tak namátkou vybrán z nejmladších jeden: S. Ag-

n o n, který ve svých posledních povídkách ukazuje pádnost a epickou důstojnost.

Kromě novohebrejské krásné literatury vyvinula se též hebrejská moderním účelům se hodící publicistika, která ke svým službám užívá skromného periodického tisku. Bylo by zajisté s výhodou obírati se zevrubněji také touto stránkou hebrejského písemnictví, avšak tím by byl porušen rámec tohoto dle základního úmyslu jen básnictví věnovaného článku. Buďtež tu vytčena jen nejdůležitější jména. Z mrtvých: A b r a h a m G o t t l o b e r, M o š e L e i b L i l i e n b l u m, C h. S. S l o n i m s k i a A l e x a n d e r Z e d e r b a u m; z žijících: A c h a d H a a m (Ošer Ginsberg, slovutný theoretik židovské otázky), D a v i d F r i s c h m a n n (duchaplný feuilletonista, známý též jako lyrik), S. H u z w i t z, J. K l a u s n e r, A. L u b e c k i j, N o c h u m S o k o l o v a H i l l e l Z e i t l i n, dále B e r d i č e w s k i j a R u b e n B r a j n i n (Brenner), o nichž bylo již shora promluveno.

Židovštinou psaná literatura počala rovněž právě tak jako novohebrejská tendenčním pseudobásnictvím. Jenže zde bylo hůře než tam. Kdežto totiž hebrejští básníci prokazovali svému jazykovému instrumentu nejhlubší úctu a většinou též doufali, že až hebrejská řeč dosáhne osvětového účelu, zůstane nadále v literárních službách, chovali se básníci židovštinou píšící právě naopak. Vidouce v židovštině ne snad produkt vývoje, nýbrž pouze zkaženou němčinu (odtud výraz »jargon«) a řeč ghetta, z níž chtěli se dostati, nepřáli si ničeho tak touženěji jako jejího zániku. Proto jen se sebezapřením a s tisícerými omluvami předstoupili před veřejnost a jali se psáti židovštinou. Přirozeně chyběl jim pak cit zodpovědnosti za tento jazyk. Bylo to, jakoby se psalo hantýrkou. Že se tím prohřešovali na lidu, aspoň pokud záleželo na jeho chuti a vkusu, vůbec jim nenapadlo. A tím větší byla škoda, poněvadž se tu nejednalo jako při lektuře hebrejské o poměrně úzký a předběžně vzdělaný kruh čtenářstva, nýbrž o massy a nad to o massy jaksi ve stavu ještě panenském.

Proto byl to veliký a statečný čin a již o sobě důkaz intuitivní znalosti duše lidové, že se člověk, jenž jako básník hebrejských skizz dobyl si již proslulého jména, — M e n d a l e M o j c h e r-S f o r i m (Sch. J. Abrahamovič naroz. 1836), rozhodl zkusiti své síly v židovštině. Pokus se zdařil. Především také jazykově. Tendenční básníci zničili nadobro řeč, která v ranných prvotinách židovštiny — totiž v rodinných poučných knížkách, rytířských příbězích a p. — od

15. století rozvinula originální sloh a uspořádanou dikci. Mendale ji opět uvedl v předešlý stav a dokázal na ráz, že se pro literaturu hodí. Chtělo se mermomocí nalézti, že psal židovštinou jaksi archaistickou. Ve skutečnosti však podával ji zrovna tak, jak se jí mluví na půdě jeho vyprávěnek, v širokých starožidovských žijících vrstvách lidových. Dal si jen tu práci, aby její účinek rozdělil, skombinoval a sesílil, vůbec aby lehkou stylisací umělecky vyjádřil její rázovitost. Tatáž péče, kterou Mendale věnoval řeči, jeví se též ve zpracování látky. S neuvěřitelnou přesností kreslí v řetězci obrazů, jímž je každá z jeho povídek, každou jednotlivou situaci, každičkou osobu, každé zvíře, každou věc, každou podrobnost v přírodě. Patrně spolupůsobí tu kus pedantismu, avšak je tím pozoruhodnější, že tato pedanterie nefotografuje, nýbrž umělecky nově vytváří postavy, které zřelo oko umělecké.

(Dokončení.)

Antal Stašek.

Napsal Miloslav Hýsek.

(Dokončení.)

Aby byla možna změna v životě, bylo by nutno věřit v lidskou spravedlnost. Víra ta je však ze Staškova životního názoru vyloučena. Starochovi Bochovi v Blouznivcích o tom vykládá advokát paní Stoupové dr. Říha, že zákon sice nedovoluje koupit šlechtictví: »... zákon zakazuje... ale to, proti čemu jsou zákony, může se i proti zákonu učinit... Prostě tak, že se zákon neporuší, ale obejde.« (II. 263.) Znovu a znovu se vrací toto vědomí ve Staškově díle: právo je vždy pouze na straně mocných. Ještě umírající Lejka v Otřelém kolečku touží: »Ó, kdybych byl mladý a měl sílu, jakou jsem míval, pustil bych se do křížku s pozemskou nespravedlností« (str. 355). A to je příčinou všech bojů národních i sociálních, všech běd a hříchů, které zachvacují všechny vrstvy společenské. »Společnost stůně hroznou nemocí, kterou ani kriminály ani blázince, ba ani šibenice nevyléčí...« prohlašuje soudu Benda po odsouzení svého syna. A podporovateli tohoto neudržitelného stavu jsou oba představitelé moci ve světě, nadzemské i zemské, církev a stát. Stát s veškerým svým aparátem správním hřeší na spravedlnosti, již hlásá; proto Staškovi jsou zřejmě sympatičtí odbojníci proti němu, kteří ovšem nutně padají: Benda a ryzí anarchista Marek Polan na příklad, kteří jsou tlumočníky i jeho nespokojenosti, třebas za těchto okolností jsou marny všechny theorie sociální a všechna snaha po smírném vývoji.

A nejinak církev. Již z Nedokončeného obrazu bylo patrno proticírkevní smýšlení Staškovo; ve všech pracích dalších vystupuje pak znovu a znovu. Již celá spiritistická reformace svědčí, že dnešní církevnictví, jež ji potírá, nevyhovuje naprosto ani prostým lidem; proto Stašek vykreslil i postavu Jana Petráka. »Církev... nemá srdce; má jen neúprosné zákony a řídí je tvrdým rozumem, jenž ničeho neví o milosrdenství« (II. 19), církev dnešní »cítíc slabost

i úpadek, diplomatisuje, vyjednává, uzavírá všední smíry, malicherné kompromissy«, stačí jí »forma, zevnějšek, obřad bez vniterné hloubky a pravdy« (II. 232), praví se V temných vírech. Církev »oroduje jen za bohaté... s chudými a s ubohými jdou na onen svět před trůn nejvyššího jejich trýzně, žaly, strasti a zoufání, které zakusili v tomto slzavém údolí, a to jim je na místě modlitby«, jak tvrdí Útrpnost v Otřelém kolečku. Je charakteristické, že právě v poslední knížce Staškově je povídka Zámecký kaplan, v níž starý kněz ve šlépějích svého syna shodí se sebe přetvářku a oznámí úřadům své vystoupení z církve, aby pak pln radosti ze svého vítězství zemřel. Neznamená to ovšem, že Stašek odmítá, co vzácného jest v křesťanství původním, naopak: proto kreslí s láskou postavu P. Spiridiona, takového původního křesťana, a proto si váží kněží, kteří poslouchají evangelia, jak je patrno z jeho vzpomínky na Jablonského.

Hybnou silou dnešního života jest hospodářský boj; z něho prýští moc i otroctví, zdraví i nemoc, mravnost i hřích. Již někteří z Blouznivců našich hor sociální nesrovnalosti si řešili vírou v budoucí naprostou chudobu lidstva; v životě dnes však je třeba usilovat o blahobyt. S tohoto hlediska Stašek vycházel již jako politik a tak se dívá na život i ve svých románech. Němci jsou silni právě svým bohatstvím, jehož využívají ještě k dalšímu zmnožení, a to všemi způsoby. Antal Stašek nemá Němců rád; již v básnické prvotině jeho o nich posměšná zmínka, v Blouznivcích jsou němečtí advokáti prohnaní, v románech přistěhovalí Prušáci jsou nejnebezpečnějšími pracovníky proti našemu lidu. Jednotlivci jsou sice mezi nimi poctiví: ředitel Baum v Panu Šimonovi Majera pokládá za padoucha a nedovede jeho úmysly Šimonovi neoznámit, Švalbach rovněž by nejraději se držel zákona a celá německá společnost proti Majerovi prohlašuje, že chce »poctivou obranu svých zájmů a ne zákeřnictví« (III. 259 V temných vírech), ale i ti podléhají bezkarakterním individuím, jež jdou bezohledně za svým zbohatnutím, šlapou zákony a jako upíři se vhryznou v tělo českého národa.

Českému národu chybí k plodné práci právě nezlomná, praktická povaha: ti, kdo o ni usilují, jsou romantičtí snílci, podléhající náladě, plní utopií, slaboši, třebas v jádře dobří, kteří se dají svésti snadno a pykají pak na škodu svou i svého národa. Takovým romantickým snílkem jest již nejeden z Blouznivců, zejména mladý pan Šimon; jest jím i Benda a zejména Ladislav Hronek. Není to náhodné: v Staškovi tu účtuje moderní politik, jenž chce čin, s ne-

dávnou minulostí, plnou krásných slov a naději, v níž on sám rostl, i s dneškem, kdy stále větší roli v životě hrají sesláblé nervy a touha po příjemných hodinách zábavy a požitku. A přece Stašek miluje tyto lidi, chtějící dobro a záhy odstřelené tvrdým zákonem dneška, jehož se neuměli zmocniti; tím se těsně stýká s dnešní literaturou, v níž tak důležitým činitelem jest bohém. Takovým bohémem byl již rytíř Boch; jsou jimi Benda i Buchar, oba posedlí fixní ideou svých vynálezů; v románě Na rozhraní je to hudebník Bohumil Hronek, Křišťán i Vandas. Ti nejhlouběji pochopili život, rozumějí mu, znají jej v jeho zvrácenostech, ale pykají za to tím, že z něho byli vyvrženi a že nepatří mezi slušné lidi. Jejich romantická mysl je patrná z toho, že píší obsáhlé zápisky a po případě básnili; i Petr v Nedokončeném obraze psával. Za to jednotlivci, kteří poznali cenu peněz, jsou tvrdí, nestarají se o ideály, nenávidí nejistých podniků; představitelem jejich jest Hronkův tchán Klučák v románě Na rozhraní a v Otřelých kolečkách starý Kvěch. Český člověk je těmto nebezpečím vydán dvojnásobně: celým založením je demokrat, kam přijde, pudově již jako pan Šimon všímá si lidu nebo jako Hronek či Benda staví se v jeho čelo. Tito bohémové, tak nepraktičtí v životě, nesou však v duši jiný nutný požadavek pro zdar práce: víru, že je třeba nezanedbávat vzdělání a život prodchnout vyšším smyslem. Vondráš proti Hrubanovi v Podzimu (Otřelá kolečka) hlásá potřebu městského divadla proti cihelně a zvítězil nad neústupným svým budoucím tchánem. V pracích Staškových český člověk nedovede ještě nalézti rovnováhy mezi oběma těmito světy; a odtud ony úpadky, jež našim lidem hrozí a jež ničí je fysicky i mravně, odtud i odvaha různých planých mluvků — na př. ve Voborském dra Špačka, Havala v románu V temných vírech, ve Spoutaných dra Klusoně (Otřelá kolečka) — dráti se v popředí politického života.

Důležitou hybnou silou všeho dění jest ve všech knihách Staškových hlad erotický. Již v první periodě jeho činnosti jsme se s ním setkali, ale tehdy byl moment lásky ještě příliš zabarven knižně, romanticky; v druhém období však je to prudký živel, přímo vzatý ze života, jenž se projevuje v celé své nahotě. Romány Staškovy jsou erotikou přímo nabity; není v tom však nic chtěného, hledaného, nýbrž Stašek sem byl přiveden svým pozorováním, zkušenostmi i filosofickým jejich zpracováním. A proto tento hlad lásky působí zcela přirozeně. Hlad lásky — ne láska. »Jeníka zavrou do arestu — a ty budeš ráda, když se ti někdo nabídne . . .« vytýká stará Klánová ženě svého syna Lidunce, když odmítla nestoudné

návrhy továrníka Hauptmanna (Na rozhraní II. 144). Jakoby člověk jako zvíře potřeboval nutně ukojit svůj pohlavní pud za všech okolností a jakoby tu neexistovala žádná čest, žádný mravní závazek. Proto u Staška jsou tak obvyklé manželské nevěry: pan Šimon snadno svede nejen průměrné paničky venkovské, nýbrž dovede si získat i ušlechtilou polskou paní Bronislavu; Benda už jako student měl dítě se Zdenkou, ženou svého strýce, a v Dolanech se milkoval s paní Bertou Rudolfovou; paní Adéla Tobiášová utratí se svými milenci i peníze na výbavu pro svou dceru (Na rozhraní); v Uprchlíku hřeší paní Bohuslava se svým švakrem Celestinem, tak jako všude četní manželé se služkami. A jak zuří tato epidemie mezi dělnictvem, kde ženy, jako Římková (V temných vírech) na potkání se vzdají muži a mužové labužnicky vykládají mladická svá dobrodružství a peníze utrácejí s nestoudnými čišnicemi! A smyslnost, ať již spojená s láskou nebo bez ní, řádí již mezi mladými lidmi: slovo »pozdě« matce říká nejen kovářova Francka (Horské dvě dívky), nýbrž i ušlechtilá Milada Luňáčková (Na rozhraní) a paní Luňáčková mnžela s faktem smíří poukazem na vlastní jejich případ; dru Boukalovi na mysli tane, sotva se vrací od Růženy, kyprá Žofka, sedmnáctiletá Ančka Nosálová plíží se za Petříkem v noci k lože zcela nenuceně (Horské dvě dívky), hospodských Tonča přestane Šimona obsluhovat, jakmile se k ní nemá, a Evička hajných ho nechá u sebe na půdě hned několik nocí — a tak všude se osvědčuje pravdivost poznatku továrníka Hauptmanna: »Žádná není ctnostná... Každá se poddá, jen když najde svého a řádnou cenu.« (Na rozhraní II. 38.) Vždyť i Růžena na konec se mrzí na Voborského, nač s ní mluví o životě a raději jí nelíbá, a tam, kde vítězí čistá láska, jako u dra Drahoše s Boženkou a Štěpána Kojana s Mínou, nezvítězila hned a je nejisto, zvítězila-li definitivně: Drahoš dlouho si vedl seznam bohatých nevěst a Mína hned podlehla poklonám úlisného německého úředníka (Na rozhraní).

Leč právě v esthetických scénách, ať smyslností nabitých nebo zatažených bílými obláčky poesie, jest Antal Stašek mistrem podmanivé nálady. Přesvědčení, vlastní dekadenci, o sexu vraždícím, proniká všude: v nejpoetičtější chvíli se v tiché Boženě probudila chytrá samička; ale není u nás autora, jehož líčení těchto momentů by bylo tak pravdivé a tak hluboké.

Už na konci Horských dvou dívek Stašek s Růženkou zatoužil po ženské emancipaci, jež ženě otvírá všechna pole činnosti, a takovou činnou, moderní ženu nakreslil v románě Na rozhraní v doktorce

filosofie Olze, jež chápe Hronkovy plány, účastní se jeho prací, agituje mezi dělnictvem. Ale i ona podléhá lásce a na konec přece umírá sebevraždou. Olga je Ruska a patrný odlesk žen z moderní literatury ruské; již zmíněná nespokojenost Růženy s Voborským ukazuje, jak v cestě plnému rozvití této emancipace stojí právě ženská smyslnost.

Mocné působivosti Antal Stašek dosáhl tím, že neustrnul na názorech jedné doby, nýbrž že neustále se rozvíjel pod dechem nových názorů a záhad. Antal Stašek počátky svými tkví v byronovském romantismu, poslední jeho knihy však jsou tak moderní, že lépe jich nemohl napsati žádný předák naší literatury nejnovější. Antal Stašek mnoho studoval: nejdříve polské romantiky, pak u nás Světlou a jiné romanopisce naše i západoevropské; vliv Turgeněvův je patrný u Staška v milostných scénách, jako již Voborský se vrátil do Čech z Ruska, jehož myšlenkové i literární směry mocně na Staška působily. V románu V temných vírech hraje důležitou úlohu dělníky ukradený dynamit a Bolek si počíná jako raffinovaný lupič: je to jako odlesk nové literatury detektivní, jejímž nejlepším světovým scénám se vyrovná kapitola, líčící Bolkovo pronásledování. Jiné, přímo naturalistické scény ukazují k Zolovi a autorům severským. Jest ovšem nesnadno hledat u Staška a s naprostou jistotou určovat nitky, které ho poutají k autorům jednotlivým, ale není pochybnosti o vlivu celých směrů. A tu Antal Stašek, někdy až naturalista a jindy byronovský romantik, nevyhnul se ani symbolismu, jenž je mu prostředkem, aby tím hlouběji pronikl osudovost lidského života a vynesl si z něho porozumění základních jeho sil a zákonů; taková allegorie, kde vystupují Smutek, Strach, Starost a Bída, vsunuta jest již do hospodské scény XXI. kapitoly prvního dílu Na rozhraní, a takovou visí se končí knížka Otřelá kolečka: Ubohý člověk hledá marně štěstí, prožívá bolesti cizí a své, užívá všeho, co mu život dává, ale nenajde, čeho hledá, a jen Smrt z lítosti ho přijme k sobě. Nemohl Antal Stašek uzavříti své dílo v sedmdesáti letech života slavněji a pravdivěji: nejen básník z těch stran mluví, nýbrž i člověk. K tomuto symbolismu došla až naše moderna; Stašek jej znal již ze Slowackého, v němž jako by již před čtyřiceti lety byl vytušil velký vzor, jenž jednou musí býti nalezen.

Je-li Staškovo dílo tak pevně srostlé s jeho vnitřním životem, s veškerým jeho myšlením a snahami, pak přirozeně se v něm obráží i skutečnost s jeho vlastními zážitky a zkušenostmi. Pravil o Blouznivcích sám, jak vznikli. Pravděpodobně i ostatní práce mají pod-

něty ze skutečnosti, která poskytla jejich typickým postavám vzory. Stašek nejen že v Pana Šimona vložil líčení z polského povstání, kam sám chtěl kdysi jeti pomáhat, nejen že tu zvěčnil svého oblíbeného professora Dasticha, nýbrž z celého vypravování jeho sálá přímo jeho osobnost, znalosti jeho a život, v němž žije: mínil-li něco na př. Benda, mínil to jako Luther; k nemocnému jede prof. Thomayer; mluví se o Tolstém, Bismarkovi a j., citují se filosofové a jejich názory. I tím knihy Staškovy stojí přímo uprostřed dnešního života, z něhož rostou; a Stašek nechává v nich obrážet se tento dnešní život co nejúplněji, připouštěje všechny možnosti a při hovorech o dnešních řádech ponechávaje vedle sebe nejrůznější, často diamentrální názory, z nichž žádného tendenčně nezdůrazňuje. Antal Stašek právě jest umělec, ne bojovník; kritik, ne propagátor; filosof, ne stranník. A tato klidná a při tom hluboce pronikající objektiva je patrna i ze vzpomínkových prací Staškových, jež povídají mnoho důležitého zejména o Nerudovi, pak o Jablonském i Sabinovi. Viděli jsme, že jsou stejně významné i pro poznání Staška samého.

Styl Antala Staška je stejně originelní, jako jeho pojetí života. Mluví z něho bystrý pozorovatel, jenž umí postihnouti, co je na osobách nebo v situacích charakteristického a závažného, a jenž pojmenuje vše pravým jménem. Stručnými a úsečnými větami, jež rád hromadí v jeden celek odděluje je středníkem, posunuje děj, v němž vychází vždy od půvabné drobnomalby a jejž doprovází hned shodnými sentencemi, danými filosofickým jeho vzděláním; řeč jeho jest ryzí, vybraná a zase promíšená dialektickými slůvky, jejichž názornost přispívá k její působivosti. Antal Stašek jest z generace spisovatelů, kteří ještě neváželi své řeči na zlatých vážkách a jejichž básnický slovník měl zárodky brzkého zastarání: psali mnohomluvně, šroubovali těžce nekonečné své periody, jež měly v sobě mnoho afektovanosti a slavnostní obřadnosti, stávali se snadno planými krasořečníky. Stačí čísti romány Karoliny Světlé, jež nepozbudou záhy své velké ceny: jaký je rozdíl mezi ní a Staškem! Stašek je jako jemný ciselér: jeho řeč má vůni, zná básnický odstín, je nesena náladou líčených situací. Dialogů obyčejně neindividualisuje, ale Staškovi neběží o charakteristiku osob dialogem: charakterisuje je smýšlením a jednáním, řeč jejich pouze tuto charakteristiku dopovídá; nenazval bych pokusem o charakteristiku ani to, že v Panu Šimonovi paní Bronislava s manželem mluví polsky nebo že dr. Voborský řekne něco ruského: Stašek toho prostě potřeboval v rámci celé scény. A každá z jeho postav je plastická, do detailů určitá.

Moderní naší literatuře Antal Stašek stojí z literátů starších nejblíž, nikoho nevyjímaje z jeho vrstevníků živých ani mrtvých. A to nejen cítěním, životním názorem, nýbrž i uměleckou formou a stilem. A nejen že stojí jí nejblíž: leckde jí může býti vzorem a učitelem. V tom hlavně, jak dychtivě ssál vše nové, co zaslouží pozornosti a jak mu vždy běželo o pokrok; jak hluboce a vážně promýšlel problémy dneška; jak vždy byl mladý, plný žízně po životě, pravdě a kráse. Mladý náš román je pravidelně prázdný, nemá již po třiceti stranách co říci a prodlužuje svůj děj lyrikou: Antal Stašek však po tisíci stranách stále byl pln myšlenek, stále cosi ještě viděl v životě, co zasluhuje zvýšené pozornosti, a na román jeden hned navazoval druhý opět o tisíci stranách a ještě v drobných povídkách jej dopovídal. Největší ceny jsou sice Blouznivci našich hor, zvláště jejich druhý díl, jenž přetrvá literární směry do daleké budoucnosti a bude vždy čítán k vrcholkům naší prósy, ale i velké jeho romány V temných vírech a Na rozhraní budou žíti skvělými kapitolami, jichž je v nich nemálo a jež vyváží některé nedostatky celku. »Být v poměrech šťastnějších národů, aby Stašek nemusil být Zemanem, měli jsme v něm jednu z nejvýraznějších literárních osobností,« napsal v zmíněné své jubilejní vzpomince dr. Herben. Myslím však, že i takto Stašek takovou osobností jest; že musil být i advokátem semilským Zemanem, dalo jeho knihám onu sílu pravdy a pochopení života, které člověk nabývá pouze vlastním utrpením a jež v literatuře je tak vzácná.

Nově objevené rukopisy skladeb K. H. Máchy.

Dr. Čeněk Zíbrt.

(Pokračování.)

Na l. 23a, 23b má rukopis báseň: O harfo dávnověká. Šťastný otiskuje mezi Básněmi druhu rozmanitého str. 38, č. 19. Vlček str. 88. Rukopis má více řádků než ve vydání Šťastného. Vydání Šťastného i Vlčka končí: dozněly slávu otců. Konec rukopisu takto:

Zavzní to hájů stíny,
jakoby včel podálných
rovinou roj zahučel,
jako pěvce šedého
umělá kdyby ruka
lehkým přejela tahem
zesnulé zlaté struny.
A před zrakoma mýma
opření na oblaky
vystupují duchové.

Rukopis na l. 23b, 24a s nadpisem: Odepsaná (č. 47, XVI): Plná luna nad porostlou strání. Šťastný na str. 49, č. 10. Vlček str. 145 otiskuje mezi Básněmi bez nápisů a zlomky. V konečných řádcích Šťastný: hrob ten. Rukopis: hrob jen. Šťastný: jen sen! Rukopis: jest sen!

Rukopis na l. 24a pod č. 48, XIII: Ládné líce půlrozvitých růží. Šťastný na str. 49, č. 9. Vlček str. 144. otiskuje mezi Básněmi bez nápisů a zlomky. S odchylkami. Šťastný: Ladný zjeve porozvitých růží, ty jen slzy budíš touhy vřelé. Rukopis: Ládné líce půlrozvitých růží! ty jen nové, vřelé slzy rodíš. Šťastný: Na mé ranním žalem zbledlé tváři! Rukopis: Na mojích želem uvadlých lících. Šťastný: Za horami tam za vysokými. Rukopis: ... tam, za východními. Šťastný: Výš a výš, až v nebes modru shasnou. Rukopis: Výš a výše, až v temném modru hasnou. Šťastný: S ruky studené co perly pak. Rukopis: Z ruky studené co jiskry jasné posléz co perly.

Rukopis na l. 24b pod č. 49, XII, s přípiskem Odepsaná: Má děva ještě dřímá. Šťastný na str. 49, 50, č. 11. Vlček str. 146. Druhá sloka odchylná.

Rukopis.	Šťastný, Vlček.
Na její hrob si zajdu, tamo pod lípou stinnou po každé na jejím hrobu čekati chci v noční době milenku já si jinou.	Na její hrob si zajdu, pod lípou tamo stinnou na tichém jejím hrobě chci lkáti v noční době, až mraky hrobní mne ovinou.

Rukopis na l. 24b pod č. 50, XVII., s poznámkou Odepsaná: Zašlo slunce za modravé hory. Šťastný otiskuje v znění úplnějším

(s koncem, nedopsaným v rukopisu) na str. 44, č. 7. Vlček str. 70 mezi Znělkami.

Rukopis na l. 25a pod č. 51, XVIII. bez nadpisu: Kde k nebesům modrým vysoko pne vzhůru se skála. Šťastný na str. 50, č. 15. Vlček str. 147 mezi Básněmi bez nápisů a zlomky. Odchylky veliké. Rukopis: s strašným jekotem ... řeka dole ... vzhůru hájí ... kol prsů mužných ... při nohách jeho černý chrt spočívá. Šťastný: s jekotem strašným ... řeka v důli ... vzhůru metá ... kol hrudi mužné ... u nohou jeho černý chrt v tichosti spočívá.

Rukopis na l. 25 pod č. 52, II. bez názvu: Jak v souhlasu stroje hudebného. Šťastný otiskuje jako první částku básně City vděčnosti (bývalému učiteli), str. 46. Vlček str. 95.

Na l. 25b, 26a pod č. 53 s názvem Prolog k pouti krkonošské známý úvod ke Krkonošské pouti, ale změněný, pokud se týče pořádku. Šťastný i Vlček otiskují podle Sabinova vydání z r. 1862. Náš rukopis obsahuje zdařilé, obšírnější líčení přástek.

Šťastný str. 126, 127. Vlček I. str. 88.

Pozdní večer. Dívky pilně předly,
hoši v kolo k dívčinám si sedli,
plamen z krbu smutně k tomu svítil.
Pocestný u prostřed síně sedí,
poslouchajíc jej čeládka hledí;
mluvil takto, však i tak též cítil:
»Hojho slyšte! kteří ještě bdíte,
dobrý pozor na má slova dejte,
neslýchaných, nových věcí zvíte!
Však, jak pravím, pilně poslouchejte,
neb jak slova jenom vypustíte,
nikdy víc mně neporozumíte.
Vás však, kteří v kobku svoji tmavou
vešli jste a v lůžku tichém spíte,
nad jehožto křížek skví se hlavou,
neprobudiž smích náš ani lkání!
Tmavou nocí nade vámi jen
zazní moje tiché noční přání:
dobrou noc! a tichý sen!!!«

Rukopis.

Hojho, slyšte! kteří ještě bdíte,
dobrý pozor na má slova dejte,
neslýchané, nové věci zvíte.
Však, jak pravím, pilně poslouchejte!
Neb jak slova jenom vypustíte,
nikdy víc mně neporozumíte.
(Pod tím: nevím, přetrženo.)

Vás však, kteří v kobku vaši tmavou
vešli jste a v lůžku tichém spíte,
nad jehožto křížek stkví se hlavou,
neprobudiž smích náš ani lkání,
tmavou nocí, nade vámi jen
zavzní moje tiché noční přání:
»Dobrou noc!« »Tichý sen.«
(Pod tím: nevím, přetrženo.)

Pozdní večer; plamínek se míhá
na krbu, v světnici stíny rodí
v spolku s lunou; — — venku hluk
se zdvíhá,
mladá chasa hlučné žerty podí,
nebo čas jest, kde se k přástvě sbíhá.
Víc a více světnice se plní,
hovor hlučí, kouř se z dýmek vlní;
při stropu ho plamínků zář zlatí.
Starci ještě hlučný hovor vedou,
brzo jeden po druhém se tratí
v tmavou kobku; a co dívky předou,
hoši v hlučné hře a smíchu dlí:
mnohý stařec v tichém lůžku spí.

Na l. 26a pod řadovým číslem 54. bez názvu básnička psaná inkoustem tmavším (později), ale stejnou rukou (neotištěná od Šťastného):

Kdo vlasti své vezdy je věrný syn,
jejž každé slovo — jeho každý čin —
dobrým i pravým Čechem býti praví;
toho nechť zpěv můj vezdy slaví.
I tento přípis můj toho buď důkazem! —

Bohužel přípisek, který by prozradil, kdy a nač Mácha si tento svazek skladeb sestavil a kam co z něho opisoval, podle výslovných poznámek, jest násilně vytržen. Čitelný jest pouze začátek: Po...

* *
*

Básně. Autograf. Dvojlist, 8°. Obsahuje: Přípis (Až zařva český lev). Šťastný str. 40 mezi Básněmi z Denníku z r. 1833. Vlček str. 101. Rukopis: Pak jemu buď má krev. Šťastný: Má jemu budiž krev. Rukopis: Můj jemu buď jen zpěv. Šťastný: Můj jemu zni jen zpěv. Noc (Slunce shasne): Šťastný str. 22. Vlček str. 26. Rukopis: Mně proč těsno bylo. Šťastný: teskno. Bojarýn (Pod Bojara převysokým hradem): Šťastný str. 29. Vlček str. 46. Píseň (Pod starým hradem v večerní době. Druhá sloka: Chladný olšinou větřík si chvívá): Šťastný otiskuje na str. 37 a 38 jako píseň č. 14 (první sloku) a č. 15 (sloky ostatní). Vlček správně spojil v jednotu str. 84. Výtah z ohlasu národních písní slovanských. 1. Rozprostřela chladná noc (Šťastný otiskuje pod názvem: Dva zákeřníci, str. 29 srv. již nahoře). Vlček str. 49. Rukopis: Tuhly tiché slzy noci. Šťastný: Skvěly. V rukopise, druhá sloka, chybí řádka třetí: po loupeži dychtivých. Rukopis: Jinoch jarý, šedý stařec. Šťastný: Jeden jinoch, stařec druhý. Rukopis: Co se bělá cestou s hory? Šťastný: Co se bělá na vrch hory? Rukopis: Či milenka k tobě spěchá! Šťastný: Aneb milka k tobě spěje! Rukopis: Vlasti neznám ani druha. Šťastný: nemám druha. Rukopis: milkou tmavá noc. Šťastný: Černá noc. 2. Po kraj skály jinoch sedí (Šťastný otiskuje pod názvem Baláda, str. 40, srv. již nahoře). Vlček str. 67. Rukopis: Pohřbi harfu, hloubi černá. Šťastný: Pohřbi harfo hloubi černá. Rukopis: Krkonošů lampa. Šťastný: Krakonošů. Rukopis: za za lesy zvony duté. Šťastný: i za lesy. 3. Letěly koroptve plaché (Šťastný otiskuje mezi Písněmi str. 36, č. 9, srv. již nahoře). Vlček str. 79. Rukopis: Dívčina kde jalovcová střádala si zrnka. Šťastný: Dívka v křoví střádala si jalovcová zrnka. Rukopis: Zabolelo to až v srdci, slzu vyronilo. Šťastný:

zabolelo ji to v srdci, slze vyronila. 4. Hasly zatmělé hvězdičky (Šťastný mezi písněmi str. 37, č. 11. Vlček str. 82. Srv. srovnání obou textů ve stati další).

* *
*

Rukopis: Ohlas písní národních. Přetrženo: Ohlas, národních, název upraven: Písně. - Rukopis malé fol., 6 listů. Na 1. listě v rohu v levo podpis týmž písmem, jako celý rukopis (autograf): »Karel Hynek Mácha dne 16. října 1833.« Číslo 1. V širom poli dubec stojí (Šťastný str. 35, č. 2. Vlček str. 74). Číslo 2. Ani labuť, ani Lůna: Šťastný str. 35, č. 3. Vlček str. 74. Rukopis: Na prahu klekla. Šťastný: klesla. Číslo 3. Z temna lesa žežhulička: Šťastný č. 1., str. 35. Vlček str. 73. Číslo 4. Vítr chladný, vítr věje. Poznámka: Z Mnicha. Píseň u Šťastného na str. 42, Vlček str. 156, v Mnichu. Rukopis: Dívčina plakala. Šťastný: Dívka zaplakala. Srv. str. 38 u Šťastného (Vlček str. 85) mezi písněmi, č. 16, skladbu shodnou. Číslo 5. Zalká jinoch v černo lesa: Šťastný str. 35, č. 5. Vlček str. 76. Číslo 6. Nesbírá v háje stínu: Šťastný str. 35, č. 4. Vlček str. 75. Rukopis: vykvítá, leč že tam u borovice. Šťastný: a tamto u borovice. Číslo 7. Rozprostřela chladná noc: Šťastný pod názvem Dva zákeřníci na str. 29. Vlček str. 49. Rukopis: a po listí starých dubů tuhly tiché slzy noci. Šťastný: po listí se starých dubů skvěly tiché. Rukopis: v teplu hnízda. Šťastný: v teple hnízda. Rukopis: Jinoch jarý, šedý starec. Šťastný: Jeden jinoch, stařec druhý. Rukopis: Co se bělá cestou s hory? Šťastný: Co se bělá na vrch hory? Rukopis: Či milenka k tobě spěje. Šťastný: Aneb milka k tobě spěje. Rukopis: bílá luna. Šťastný: bledá luna. Rukopis: ani druha, milenku jsem neměl žádnou, vlastí mou jest temný les. Šťastný: nemám druha. Mé ach milky není více. Vlastí mou teď tmavý les. Číslo 8. Celá ta krajina (přetrženo: kraj písecký) holé trní rodí: Šťastný str. 35, č. 6. Vlček str. 76.: Celý kraj písecký! Rukopis: Ty vraný koníku: Šťastný: Můj vraný koníku. Rukopis: zaběhni můj vraný koníku. Šťastný: ty vraný. Rukopis: Ty však nyní hledej, po vždy věrný psíku. Šťastný: pána si vyhledej, drahý, věrný psíku. Rukopis: večera siného, od dvoru ke dvoru pána si jiného. Šťastný: večera tmavého, od dvora ke dvoru hledej si jiného. Rukopis: Zaslechla to děva. Šťastný: dívka. Číslo 9. Pod starým hradem v večerní době: Šťastný str. 37, č. 14. Vlček str. 84. Číslo 10. Na lučině husy pasou: Šťastný str. 36, č. 7. Vlček str. 78. Číslo 11. Z rána úsvitě: Šťastný str. 36, č. 8. Vlček str. 78. Rukopis: Tvá hrdlička

zvavá. Šťastný: žvavá. Rukopis: hrdličky zvavé. Šťastný: žvavé. Rukopis: hrdlička zvoucí. Šťastný: hrdlička žvavá. Číslo 12. Letěly koroptve plaché: Šťastný str. 36, č. 9. Rukopis: Dívčina kde jalovcová střásala si zrnka. Šťastný: dívka v křoví střásala si jalovcová zrnka. Rukopis: Zabolelo to až v srdci, slza ji polila. Šťastný: Zabolelo ji to v srdci, slze vyronila. Rukopis: Slzy dívky pak zrosejí jalovec, kdy vzejde. Šťastný: Slze dívky ho zroseji, až jalovec vzejde. Číslo 13. Neroztál sníh ještě: Šťastný str. 36, č. 10. Vlček str. 80. Rukopis: ve skalnatém čele ... jsou labutě bílé ... večerní krajinou ... Z kuď, labutě bílé, semo jste přitáhly ... Po růžovém nebi ... z chladných táhnem krajin ... v kraj věčného máje, jenž není rovný v širom světě žádný ... vy labutě bílé ... Šťastný: na skalnatém čele ... labutě jsou bílé ... krajinou večerní ... Zkud, labutě bílé, sem to jste ... Po večerním nebi ... krajů ... v kraj věčného ráje, jemu není roven v širém světě žádný ... aj labutě bílé.

Číslo 14.: Hasly zatmělé hvězdičky. Šťastný str. 37, č. 11. Jak se rukopis Máchův odchyluje od pozdějších vydání, budiž ukázkou znění Máchova rukopisu a vydání Šťastného, Vlček str. 82.

Šťastný, Vlček.	Autograf Máchův.
Uhasly zatmělé hvězdičky, zamkly uplakané očičky, když zoře z jitra zaplálo. Smutný den, ach, to je smutný den, slunce nevychází z mraků ven, děvče se, ach, neusmálo.	Hasly zatmělé hvězdičky, zamlkla uplakané očičky z jitra, kdy zoře zaplálo. To smutný den, ó to smutný den, slunce nevyjde kdy z mraků ven; děvče se nikdy nesmálo.
Zašlo nám slunéčko za hory, s ním šel mně milý můj na vzdory, vrať se, milý můj, a pojď. Odešel milý můj po hoře; daleko, daleko za moře odnesla mi ho rychlá loď.	Zašlo slunéčko za hory, s ním milý můj mně šel na vzdory. Vrať se, milý můj, a pojď. Šel doly, šel stezkou po hoře; daleko, daleko za moře odnesla rychlá ho loď.
Jistě by ses, milý, nazpět dal, bysi věděl, co jsi udělal, a jak mě srdce mé bolí! Řekněte vy mu tam, hvězdičky, že po mezích kvetou slzičky, že uzrává žitko v poli.	Jistě že by jsi se nazpět dal, kdyby jsi lásku mou k tobě znal, věděl, jak srdce mne bolí. — Řekněte vy mu tam hvězdičky, že po mezích kvetou slzičky, a zraje žitko že v poli.

Číslo 15. Modřínové, mladí modřínové: Šťastný str. 37, č. 12. Vlček str. 82. Číslo 16. Proč Vltavo, řeko divá: Šťastný na str. 39 (Vlček str. 71) pod záhlavím Pomněnky zasázavské č. I. Rukopis: S mými tvé snad vzdechy pojíš? Mé snad žaly také znáš? Šťastný: S mými své snad zdechy ... snad zdechy také znáš. Rukopis: Darmo též i tvé vzdychání. Šťastný: Darmo jsou i tvoje vzdechy. Číslo 17.

Želetínky háje modré stíny plodí: Šťastný tamtéž č. II. Vlček str. 72. Rukopis: Jedna srnka bíláť. Šťastný: Jedna srnka bílá.

Rukopis: v onou stranu spěje. Šťastný: tmavou nocí spěje. Rukopis: Toužím vždy jen, aby mojí srnkou byla. Šťastný: Toužím, tamo spěje, mou by srnkou byla. Rukopis: Miluje vždy srnka svobodnou hájinu. Šťastný: svobodnou krajinu. Rukopis: Pro ni oko moje v noci slze lilo. Šťastný Pro ni v noci tmavé oko slze lilo. Až sem na l. 46 v rukopise musejním jsou písně.

Syn mlynářův, na l. 4b. Šťastný str. 23. Vlček str. 27. V poznámkách na str. 185 vydavatel upozorňuje, že poslední sloka z vydání Spisů 1862, str. 245 není v rukopise Musea království Českého. V tomto rukopise musejním, který tu líčíme, sloka ta jest psaná v celku rukou Máchovou. Rukopis: Mdle se lesknou jedle v jeho záři, pookřílé nově vzešlým májem. Šťastný: Pookřílé nově vzešlým májem lesknou mdle se jedle v jeho záři. Rukopis: Kol panuje. Šťastný: Vkol panuje. Rukopis: Syn mlynářův přede mlejnem sedí. Šťastný: pode mlejnem. Rukopis: té řeky hluk. Šťastný: tam řeky hluk. Rukopis: houpá, proudné víry bez ourazu mine. Šťastný: kde se řeka kolem skály vine. Rukopis: v noci šerobledé. Šťastný: v noci jasnobledé.

Přelka, na l. 5: Šťastný str. 33. Vlček str. 63. Rukopis: žežhulička. Šťastný: Žežulička. Rukopis: žel jí v srdce volá. Šťastný: žal. Rukopis: Starostí ubledly červené prv líce. Šťastný: Starostí ubledlá červená prv líce. Rukopis: předlko. Šťastný: přelko. Rukopis: želu zbaví. Šťastný: žalu zbaví. Rukopis: žel žežhulka volá. Šťastný: Žal žežulka.

Rukopis na l. 56: Abaelard Helojze: Šťastný str. 20. Vlček str. 19. Rukopis: sedím, posuď lásky k tobě cítě moc. Šťastný: živou lásky k tobě cítě moc. Rukopis: hledím, jenž se. Šťastný: jak se. Dítě na l. 6a: Šťastný str. 33. Vlček str. 61. Rukopis: v moře lůnu?... v malém člunu. Šťastný: lůně... člně. Rukopis: Nemusí tam tiše spáti. Šťastný: Nezdá se tam. Rukopis: plynu člunu... v temném moře lůnu. Šťastný: člně... v temné moře lůně. Rukopis: tejně, tejně lkáti. Šťastný: tajně, tajně lkáti. Idůna na l. 6: Šťastný str. 26. Rukopis: z harfky. Šťastný: z harfy. Rukopis: v hradu. Šťastný: v hradě. Srv. Vlček str. 37.

* * *

Zlomky z truchlohry: »Bratři«, 4°, listů 6. Vydal Šťastný, str. 51—56, ale dovolává se rukopisu v archivu Umělecké Besedy a vydání spisů r. 1862. Srv. Vlček str. 195. Rukopis musejní, nově objevený, obsahuje: Jednání první. Scena první. Kochan Vršovec. Herouš, jeho syn. Četné jsou odchylky od vydání Šťastného. Syn v rukopise musejním vůbec otci vyká. Str. 51: O to jako ty jsi, otče můj. Rukopis: O to jako vy jste, otče můj! Tamtéž, Šťastný: jak z jitra jasný prchá sen. Rukopis: jak z jitra jarní prchá sen. Tamtéž: Jaromír co na outěku bloudil. Rukopis: co utečenec bloudil. Tamtéž: (naděje) znovu se mnou rostla zároveň. Rukopis: jako znovu ... Str. 52: ozdobený. Rukopis: ozdoben jsa. Tamtéž: Otče, otče. Rukopis: Otče milý. Tamtéž: tak lehce. Rukopis: tak brzo. Tamtéž: Která stala našemu se rodu. Rukopis: Jenžto našemu se stala rodu. Tamtéž: Nezapomenu ach nikdy dne. Rukopis: Nezapomenuť já nikda den. Tamtéž: střela letí větrem. Rukopis: střela hvízdá větrem. Tamtéž: který shladí Přemyslovců rod. Rukopis: jenž mi shladí ... Tamtéž: Protož nepochybuj nikdy více, byť ne vždycky, jednou předc se zdaří. Rukopis: ... nikdy více, byť i země proti nám vyvstala, ať ne vždycky, jednou předc se zdaří. Tamtéž: obejmi okem krajinu, až až kde ji hory broubí. Rukopis: obejmi svým zrakem krajinu, až kde ji hory roubí. Tamtéž: hlasně pějí. Temně červená. Rukopis: A jak mile temně červená. Tamtéž: Slavíček kde v mutné písni lká. Rukopis: Kdežto slavík písní mutnou lká. Tamtéž: Za nimi se věže vzhůru pnou krásné Prahy, co dřev štíhlých v lese. Mojí práce ty máš býti mzdou! Rukopis: Jak se hrdě věže vzhůru pnou krásné Prahy, dřeva štíhlá v lese! A ty máš mé práce býti mzdou. Tamtéž str. 53: Mým má býti. Rukopis: Mým máš býti. Tamtéž: lesů bor. Rukopis: hvozd i bor. Tamtéž: A já vládcem tvým teď býti mám? Vládcem tvým? Mám nad tebe se vznésti? Jako orel nad krajinou širou vládnouti mám nad tebou? Nad tebe s jitřní září vzplanouti? Nad tebou vyjíti co slunce zlatoskvoucí? Vyvstati co luna nocí šerou? Rukopis: Země drahá! Tebou vlásti mám? Jako orel nad krajinou širou nad tebou se vznésti mám?! Nad tebou mám vyjít co slunce zlatoskvoucí. Tamtéž: vítající knížete. Rukopis: přivítajíc ... Tamtéž: Pouhý tento sen v hrob sklesne s tebou, nevzejde-li brzo slunce naše nad Čechami. Rukopis: Jest pouhý sen a sklesne s tebou v hrob, nevzejde-li brzo slunce naše nad zem českou. Tamtéž: práci vykonám. Rukopis: dílo vykonám. — — Rukopis přechází k jednání třetímu: Ze sceny třetí. Jaromír Oldřichem právě oslepený a Boleslav slepý.

Tamtéž str. 55: O již vím. Rukopis: O já vím. Tamtéž: já jsem tím také byl. Rukopis: já jsem jím... Tamtéž: Jak bys v smíchu svoje zvracel zraky. Rukopis: jak bys zvracel zraky. Tamtéž: nepotřebuje místa víc, než ty. Rukopis: nezajímá místa víc než ty. Tamtéž: Teď však jsem sám si stvořil jiný svět. Rukopis: Teď však sem si stvořil jiný svět. Začátek (sedmé) sceny v rukopise: Síň na Vyšehradě. Boleslav umírající. Jaromír. Oldřich. Jaromír: Znáš-li síň, jenž bydlem tvým jest? Tamtéž str. 56: tato síň patřila činy. Rukopis: viděla. Tamtéž: kdy já, slzí nemaje. Rukopis: kdy já, síly nemaje.

Zlomek z »Boleslava«, truchlohry o jednom jednání, v témž rukopise na konci. Rukopis odchyluje se naprosto od vydání tištěných. Srv. Šťastný str. 57, 58, Vlček str. 219. Milada sama u okna: Mladé jitro! Krásné jitro! O ty nejsi s to, setříti slzy chladné, jimiž tu noc tichá porosila ladné líce porozvilých růží! Ty jen nové, vřelé slzy rodíš ze ztmělého modra zraků mých na mojích žalem uvadlých lících! Jako jiskry před východem slunce, za horami, tam za východními, jasné jiskry řítějí se zhůru, výš a výš, až v temném modru hasnou: tak i slzy linou s tváří mých chladněji vždy na ustydlou ruku s ruky studené co jiskry chladné v květin záhony; posléz co perly přimrazené usnou na uchřadlém květu srdci v hluboké korunce. —

Balada (básně z Deníku z r. 1833, vydal Šťastný, str. 40. Vlček str. 67). Rukopis musejní jest autograf. 1. lístek. První sloka psána pod notovými linkami, nevyplněnými: Pokraj skály jinoch sedí. Bez nadpisu. Šťastný: prvním jitrem v dálku hledí. Rukopis: ranním jitrem. Šťastný: Pohřbi harfo hloubi černá. Rukopis: Pohřbi harfu, hloubi černá.

Zlomek dopisu Lořina. Srv. Vlček II., str. 269, č. V., kdež otištěn. Útržek dopisu s adressou na rubu podle zvyklosti tehdejšího způsobu při skládání listů bez obálek. Na rubu: »Leitmeritz. An Herrn Herrn Anton Mácha (razítko: Leitmeritz) bürgerl. Griesler. Viehmark N. C. 551/2 in Prag. Cito.« Inkoustem černým připsáno na levo a dole: Leitmeritz An Herrn Herrn Ignatz Macha absolvirte... Na líci zlomek: Jestli se mi ještě nepsalo... Stejnou rukou, jako přípis adressy Máchovy do Litoměřic, psán jest na Máchově dopisu obráceně podpis Schomek. Šomek byl, jak známo, knihař, otec Lořin. Snad nechybíme pravdy, že tuto adressu a podpis psala si snoubenka Máchova, Lori. Písmo prozrazuje ruku mla-

distvou, vyškolenou co do formy písma, z doby současné s rázem písma Máchova, nikoli ruku stařeckou, ze školy starší.

* *
*

Pro posouzení života a činnosti K. H. Máchy jest důležitý Úvod povahopisný Sabinův ku vydání r. 1845. Stejně důležitý jako snůška, třeba libovolně vybraná a podle Sabinova záměru zkrácená i zkomolená snůška dopisů, aforismů a zápisů z deníku Máchova, jenž posavad nikde nezachoval se v celistvosti, úplný. Co známe, jsou úryvky, rozmetané kousky bývalého zajímavého celku. Proto neváhám věnovati místo také způsobu, jak Sabina Máchovy výroky, projevy, dopisy (vymlouvaje se na censuru) překrucoval, krátil a původní znění mátl. Pramenem jsou tu dvoje opisy úplného originálního textu Sabinova Úvodu, Křížův a musejní, který jsem nalezl bez označení, stejně jako uvedené autografy Máchových básní. Rukopis musejní psán jest rukou K. Sabiny.

(Pokračování.)

O čistotě hudby.

(Pokračování.)

III.

O národních písních.

Vzdělaný člověk je a musí být nakloněn, hlavně obcováním s lidmi vědecky vynikajícími se poučovat a bavit. Nemá však též ztratit smysl pro kouzlo nevinnosti, poněvadž kultura, jak se ve skutečnosti objevuje, nikterak není čistým obrazem přirozenosti a tak může vzdělanec snadno zůstati »pozadu za dítětem«. Když tedy praví se v evangeliu o dětech, že jejich »je království nebeské«, obsahuje tato výpověď krásnou pravdu. Nejcennější v lidské povaze je přímost, poctivost a pravdivost. Vzdělání a životní poměry činí však člověka více nebo méně uzavřeným, opatrným, zákeřným a prolhaným, zatím co dítě se svými ctnostmi a chybami, zcela jak přišlo z ruky přírody, stojí čisto a nezkaženo vzděláním před našimi zraky. Proto kdo nezná dítě, nezná ani lidi, a Rousseau praví plným právem: čas mládí (tedy otevřeného mladého styku) je čas zkušenosti moudrých lidí.

Tyto poznámky se dají vztáhnouti na hudbu. Nejvyšší, co zde může se poskytnouti duchaplnému člověku, je jistě dle všech pravidel bezvadné a ve všech formách hotové hudební mistrovské dílo. Avšak jak snadno stává se umění nepřirozeným; jak snadno přehání umění věc; a jak často složí se namáhavě pomocí umění dohromady to, co nevyprýštilo ze samostatného čistého oduševnění, a proto nejvýše obdiv, ne lásku může vzbuditi. Bez přehánění lze tvrditi, že polovice našeho umění je nepřirozená; jistý druh mrtvé mathematiky, kejklem, který pouze šikovným prstům slouží ku cti; a taková míchanice nezdravých prvků, že máme podklad zcela vážně se tázati, jestli nám umění víc neškodí než prospívá. Čisté a průzračné jako povaha dítěte jsou naproti tomu všecky písně, které z lidu vyšly, nebo od lidu přijaty jsouce dlouhý čas se zálibou od něho byly udržovány. Takové písně odpovídají téměř vždy citu silného, vzděláním nepokaženého člověka, a dostávají často zcela vlastní cenu tím, že opěvují velké národní události a vracejí se do doby úplné čistoty,

čerstvosti a mladickosti národů, a dojímají i vzděláním pokaženého člověka, v němž ušlechtilé dojmy mládí se dají ještě probuditi.

Já považuji proto studium národních písní, t. j. písní, které ne jako t. zv. hospodské písně měly krátký život, nýbrž trvale v lidu kvetly, za něco nejvýše pozoruhodného. Avšak i zde, chceme-li pořádně sloužiti umění, musíme býti též mnohostrannými: ne právě na obvyklé písně drahé otčiny se zavěsiti, nýbrž celý svět obejmouti a s písněmi snažiti se vmysliti do povahy všech národů. Když cestujeme a čteme cestopisy, abychom se do zvláštností každého národa vžili; neboť proč by měla tato často tak nekonečně charakteristická hudba ustoupiti do pozadí? Kdyby nám byl Goethe po svém Götzovi dal pouze ještě jiné obrazy starých Němců, bylo by to vší úcty hodno. Avšak svým prvním básníkem jmenujeme ho jistě pouze proto, že nás uměl zavésti svou Ifigenií do nejkrásnější doby Řecka, jakož i svým západo-východním Divanem do Persie a Indie, a že náleží svým Faustem celému geniálnímu světu.

To, co se snažíme v prázdných hodinách k posile v těžkém občanském zaměstnání vytěžiti z jasných a veselých uměn, to pěstujeme obyčejně s větší láskou než umělci od cechu své hlavní zaměstnání. Vždyť koření mírně užívané je jistě chutnější, než když se užívá po lžících. Proto jsem pilně zkoumal, abych odhalil a vynašel, co by mou touhu vzhledem k pravým národním písním ukojilo. Avšak i když se mi mnohé podařilo, přece jsem nikterak nedosáhl cíle. Bohužel, kdo pracuje pro hudbu dějepisnou cestou, nalezne se často v zlém postavení. Obyčejní hudebníci nechtí zcela nic slyšet o dějinách. Od těch několika, vlastně učených hudebníků a milovníků hudby bylo by lze všelico dostati; ale i zde to často neutěšeně vyhlíží. Sběratelé berou zpravidla mnohem raději než dávají, jsou velmi skoupí a zapomnětliví a prosícího velmi rádi zůstavují s neutěšenou radou: »lékaři, uzdrav se sám«, jeho vlastním schopnostem. Jiní přijímají lehko všechny možné povinnosti; ale přes dobrou vůli zřídka dále se dostanou. Avšak přece, podporován jsa šlechetnými cizinci, sebral jsem mnoho národních písní, které mají pro mne velkou cenu. Možno, že jiní mají nebo znají mnohem více, avšak mnozí zajisté též méně. Chci tedy přesně vylíčiti, co mám a znám, v naději, že bohatší mně sdělí ze svého nadbytku, co mi schází, nebo mně aspoň laskavě pomohou na stopu, pokud jsem na omylu, naproti čemuž já se svou trochou rád stojím k službám.

Touha po vědění musí se vzhledem k národním písním nejprve po tom ohlížeti, co by nám mohlo býti zachováno z nejstarších dob.

Avšak, když nám jsou zachovány theoretické věty časů před Kristem, chybí nám přece řádné vzory, bez kterých nepřijdeme nikdy k správnému bodu.

Nejvýše důležitými by nám byly hlavně starožidovské zpěvy, také proto, že měly pravděpodobně přímý vliv na zpěvy prvních křesťanů. Předpokládaje, že židovství všude tvrdošíjně zachovává své staré obyčeje, pátral jsem pilně v německých synagogách; avšak vůbec bez všeho výsledku. Jediné mi sdělené dílo, jemuž jsem mohl dáti pevný historický podklad, byl recitativ — z jedné Mozartovy opery. Zřejmě pátral Marcello historicky v tomto ohledu, a několik intonací německých a španělských židů v jeho velkém žalmovém díle má vlastní, orientálský charakter. Avšak na neštěstí nejmenuje svého pramene. Právě tak nevidíme určitý podklad v následujícím, zajisté velmi zajímavém díle, které nedávno bylo přeloženo z angličtiny: »Sbírka hebrejských národních melodií, s zpěvy od Lorda Byrona«, od G. K. R. Kretschmera, Berlín. Avšak nikdo nezapře, že mnoho je zde z nové hudby, jmenovitě v doprovodu.

Pravé starořecké zpěvy musely by býti tak zajímavými jako Pindar; ony ale dozněly. Burney ve svém pojednání o hudbě starých (z angličtiny přeloženo od Eschenburga, Lipsko 1781) vzal několik písní z jakéhosi pařížského rukopisu, které skutečně zdají se býti zcela starořeckými a ještě vícekrát byly otištěny (na př. v Forkelových dějinách). Jsou zajisté velmi originelní, pročež i náš velký filolog Wolf byl jimi skoro přílišně unesen. Avšak závěry, které je možno učiniti pro celou řeckou hudbu, jsou velmi nepatrny. Možno, že by bylo lze nalézti u Novořeků zbytky ze starých časů. Avšak nevím o nikom, kdo by o tomto předmětě konal pozorování, kromě Sulzera v dějinách zaalpské Dacie (Vídeň 1781, 1782), ve kterém díle několik povšimnutí hodných novořeckých písní se nalézá. Jsou také tím zajímavy, že zcela připomínají na písně rusko-řecké církve.

Jdeme-li dále do dob po Kristu, jsou ohledně národních písní písně troubadourů a minesengrů, jakož i tak zvaných meistersingrů nesmírně důležity. Avšak právě zde, kde by vše mělo a mohlo býti jasno, kdybychom byli měli historické ctitele hudby, zůstává mi téměř vše dosud temno. Příklady, které jsou udány od Busbyho v jeho dějinách, hlavně rozkošná píseň Gauclenova nad smrtí krále Richarda I., přiměly mne po dřívějších zkoumáních k dalším objevům pokročiti. Avšak suché historické citáty, jak je Forkel má ve zvyku udávati, byly mou jedinou odměnou. Pouze náhodou obdržel jsem z jakéhosi velmi starého norimberského rukopisu několik výborných

melodií; pak také v jednom opise: »Elips von Zesen dramatisches Rosen- und Lilienthal«, Hamburg 1670, kde přichází několik velmi originelních věcí; a konečně několik následujících malých tištěných knížek: »Malý krásný almanach, plný krásných lidových písní atd.«, Berlín 1777, a »Melodie k sbírce německých, flámských a francouzských národních písní«, vydané od Büschinga a od Hagena, Berlín. Avšak v nich nelze nalézti mnoho unášejícího, a na konec zůstaneme všude v rozpacích jako u mnohých t. zv. starých básní, když se někdo zeptá: co asi přidal šelmovský vydavatel z vlastních tvoreb? Nejčistější však a zcela německé originelní nalezneme zajisté v následujícím spisu: Rakouské národní písně, a jak se mají zpívati, sebrané a vydané od Zisky a Schottky v Pešti 1819.

Také švýcarské písně, vícekráte tiskem vydané, zasluhují, aby byly s uznáním jmenovány. Právě v tomto okamžiku jich nemám po ruce. Avšak každý obchodník hudebninami je zná a ve Švýcarsku jsou nalepeny v oknech knihkupců. Co se týče zpěvu troubadourů, dají se pravděpodobně ještě učiniti objevy. Ohledně pověsti, že tyto písně sebrala královna Christina švédská a že její rukopis ve Vatikáně existuje, požádal jsem jednoho svého učeného přítele, aby v Římě pátral. Avšak výsledek byla zvěst Jobova, že rukopis obsahuje pouze písně, avšak žádné noty. Po té obrátil jsem se na Raynouarda, vydavatele »Choix des poesies des Troubadours«. Tento mně dal doručiti notami doprovázenou píseň s dodatkem, že jich má mnoho a že je ochoten mi všechny poslati, rozluštím-li tuto jednu. Na to neměl jsem bohužel vědomostí, a proto předal jsem tento poklad jednomu učenějšímu příteli. Avšak tento píseň ztratil a později neměl jsem času ani příležitosti této věci se ujati. Toto tajemství chci pouze k tomu účelu hudebníkům prozraditi, aby v Paříži dále pátrali. Tu může každý nahlédnouti, že praví přátelé ušlechtilé hudby rádi by dali tisíce variací, sonat a jiných mladých dítek nynějšího hudebního tvoření, kdyby jim za ně někdo opatřil ona stará umělecká díla.

Největší píli věnovali Angličané svým národním písním, přece však jsou v novějších vydáních slova veskrze zmodernisována a také často melodiím podloženy zcela nové texty. Nejpodrobnější literární zprávy nalezneme v předmluvě k následujícímu dílu, kde jsou staroskotské melodie bez doprovodu: Scotish songs in two volumes, London by Johnson 1754. Později ale vyšly v Londýně skvostně tištěné a vyzdobené krásnými obrázky všechny skotské, irské a walleské národní písně ve 14 svazečcích bez letopočtu, opa-

třené leckterými novějšími přídavky, kam též patří (ne vždy zcela svému účelu vyhovující) předehry, mezihry a dohry klavírního doprovodu, na kterém z části též Pleyel, J. Haydn, Kotzeluch a Beethoven pracovali. Tituly těchto bohužel velmi drahých děl jsou: A selected collection of original Scottish Airs for the voice, London printed by Preston. (Několik z nich vyšlo s německým textem od Wagnera u Breitkopfa a Härtla.) A selection of Irish melodies. A selection of Welsh melodies.

Tato tři díla, jmenovitě poslední dvě, obsahují (přirozeně kromě některých nepozoruhodných) velký počet nejjemnějších, mocných, nejživějších kusů, kterými byl i J. Hayden zcela zaujat.

Ruské národní písně, z části již zcela k orientálským přecházející, jsou nejvýše pozoruhodny. Znám je z následujících (klavírním doprovodem opatřených) děl, jichž ruský titul zde udávám latinskými písmenami: Pjesennik ili polnoe sobranie starych u novych Rossiskich narodnich pěsěn (Petrohrad bez letopočtu). Sobranie russkich narodnich pěsěn s ich golosami položennych na muziku Ivanom Pračom. Petersburg 1806.

Velmi pěkné starodánské národní písně jsou (bez doprovodu) v 5. svazku: Danske Viser fra Middelalteren af Nierup og Rahbek. Kopenhagen 1814.

Starošvédské a finské, také velmi zajímavé písně, z části s přidaným doprovodem podané v Geyer och, Afzelius, Svenska Folk-Viser, Stockholm (1814—1816) a v Schröter Finnische Runen, Upsala 1819.

Tištěných italských národních písní neznám, avšak v rukopise mám jich značný počet. Jak kouzelné z části jsou, je všeobecně známo.

Španělské národní písně slyšel jsem pouze od cestujících španělských zpěvaček. Veškerá moje námaha dostati z Madridu nejlepší národní písně, psané nebo tištěné, byla marna. Vzpomeňme si na genia a na oheň španělské národnosti; je-li znám pouze jejich Morales a Vittoria, a víme-li, že téměř všichni nejlepší zpěváci papežské kapely v dřívějších dobách byli Španělé, je bez odporu, že ten, kdo by chtěl a mohl pátrati ve Španělsku po národních písních, musel by nalézti něco zcela vynikajícího, snad vše jiné předstihujícího.

Brazilské národní zpěvy a písně a tance amerických Indiánů vyšly před několika lety v příloze k Spixově a Martiusově cestě do Brazilie. Brazilské písně, zdá se, pocházejí z novějších portugalských oper. Při nynějším působení opery na lid lze velmi lehko obdržeti

falšované zboží, nepátrá-li se historicky. V létě 1824 shromáždil jsem nejlepší alpské zpěvačky bernského pohoří, aby mě starým způsobem potěšily; ale hned první kus byla — nová operní arie.

Indické, perské, maurské písně (často beze slov a zcela bez průvodu) podal Williams Jones ve svém díle o hudbě Indů, jehož německý překlad pořídil F. H. v. Dalberg v Erfurtě r. 1802. Mnoho z toho kromě některých příloh vyšlo nedávno v Londýně, velmi galantně, avšak často velmi povrchně přepracováno pod titulem: Indian melodies arranged for the Voice and Pianoforte in Songs, Duettos et Glees by C. E. Horn.

V různých cestopisech lze též všelicos nalézti, co zasluhuje pozornosti. Avšak je nutno dáti si práci, vniknouti do ducha jednoho každého kusu, což často s obtížemi je spojeno, zvláště je-li pochybnost stran tóniny, při čemž až dosud převrácením basů, nebo nerozuměním vrchní terce a quinty, nejkrásnější kusy zcela byly zkaženy.

Často jsem si přál, jako hudební theoretik a úplně vzdělán v jazykovědě, jen jediný rok moci věnovati svou sílu zpracování nejlepších písní všech národů; chtěl bych pořídit sbírku, která by vzdělané i nevzdělané měla unésti. Kéž by ti, kteří mají více vědění, síly, času a příležitosti, vážně pomýšleli na takovou sbírku. Návrat k jednoduchosti a přirozenosti je pro nás ode dne ke dni v každém ohledu větším požadavkem, a umění může v pravdě nejméně se tím chlubiti, že nemělo žádného podílu na nynější přehnané umělosti.

IV.

O vzdělání dle vzorů.

Kant praví kdesi o mathematice, že je zlá věda, poněvadž se tak těžce o ní filosofuje. Téměř totéž mohlo by se vysloviti o hudbě, jak ji nyní mnozí pojímají vzhledem ku vzdělání. Na všech stranách umělost a ozdoba; množství podivných obtíží; přeplnění místo plnosti a jasnosti; avšak odečte-li se uspokojení ješitnosti, nebo umělecké domýšlivosti, zůstane na konec málo útěchy a radosti; proto také naše dobré dívky, když si založily vlastní krb a mohou při něm vytrvati, radostně zahazují naučené tak zvané umělecké vzdělání.

Není umění bez živého prvku, a tento lze u hudby snadno nalézti, vrátíme-li se zpět k tomu, z čeho povstala a stala se potřebou. Ona totiž není vlastně ničím než překypěním citů, nadšení v tónech; a kde hudební skladba takové vlastnosti prokazuje, může se určitě počítati na to, že nezkaženého člověka pohne, nepočítaje onu zcela

vlastní třídu lidí, která nemá žádného smyslu pro hudbu, a pro niž je hudba tím, čím malba pro slepého. Potřebuje ovšem hudba řídícího umění, jako básnictví theorie o stavbě verše. Avšak tak málo, jako výtečnost básně nemůže býti odvozena z pravidelnosti verše, právě tak nemůže pravá cena hudebního díla vyplývati z jeho pravidelnosti nebo umělosti. Komposice, která neposkytuje ničeho vznětlivosti nebo uráží cit, jest a zůstane cvičebným kusem, i když přátelé krkolomnosti jsou nad ní v nadšení. Jistý hollandský kazatel přivedl to 30letou prací tak daleko, že na malém dvougrešláku vyryl celé oddělení vojínů jehlou. Avšak nikdo by nepověsil tento dvougrešlák jako vhodný protějšek vedle Raffaelovy Madonny. Já ovšem připouštím, že hudba může býti okrášlena uměním jako hezké děvče šatem, avšak nikdo nevěř, že v těch vedlejších výpomocných věcech tkví pravá podstata věci. Božskou se nám bude zdáti hudba jen tehdy, když nás přivede do stavu ideální vznětlivosti; a hudebník, který toho nedokáže, není v oboru hudebním ničím než mechanikem, nebo obyčejným podavačem.

Při posuzování hudebních děl musíme hledati pravý bod srovnání v lidských počitcích, pocitech, a sice v takových, které jsou hodny umění, tedy jak se říkává, které mohou platiti za ideál; avšak narážíme tu bohužel na nepřemožitelnou obtíž, chceme-li všechny lidi přivésti k témuž úsudku. Každý má totiž pro city svůj vlastní ideál, a tento ideál je často s celou přirozeností jednotlivce tak spojen, že žádná lidská moc nic proti tomu nezmůže. Začněme s nezdolným divochem, který svůj ideál, divokou zvířeckost, napodobuje ve zpěvu a ozdobě a postupuje tisícerými oklikami až k unylé hrdince románové, která silou a čistotou je uražena; kde má tu geniální hudebník najíti půdu pro svou tvorbu? K tomu přistupuje zvyklost nesmírného rozumaření, stálého filosoficko-poetického konstruování neslaných věcí a k tomu ještě lenost, která nechce nic důkladného pěstovati a učiti se, a tudíž divokostí se snaží omámiti. Znám lidi, kteří prostudovali pouze 20 nebo 30 novějších skladeb, a tím tak byli naplněni neskonalou hudební moudrostí, že nechtí o ničem jiném slyšeti, deklamují nejnudnější věci a nemohou se zdržeti útrpného úsměvu, když se mluví o Lassovi, Palestrinovi, Moralesovi, Lottim, Durandovi nebo dokonce o Lutherově miláčkovi Senfellovi, jehož jméno mimo to jemnému vkusu není vhod.

Dříve, když jsem obdržel první dojmy z velkých věcí, které mně budou po celý život unášet, neměl jsem trpělivosti s lidmi, kteří mne nechápali a svou trochu nade vše vynášeli. Nyní jsem

zkušenostmi poučen; když se mi něco podobného přihodí, zůstávám tiše v radostném klidu a nanejvýše si vzpomenu na onen případ ministra Bedřicha Velikého: mluvil proti Homerovi, Vergilovi, Platonovi a podobným lidem, avšak do nebe vynášel vynálezce lovu sleďů. Král se ho otázal lakonicky: »On asi rád jí herinky?« Není převrácenější myšlenky, než že hudba lidi tvoří. Ona dovede pouze to, že tomu, co lidé v sobě mají, odpovídá aneb že probouzí, co v nich dřímá. Lidem chladným, planým, omezeným, sprostým, hrubé lásce hovícím velká díla umělecká nikdy nebudou srozumitelna; a přidá-li se k tomu ještě hašteřivost anebo obvyklá protivná a nicotná pýcha umělecká aneb dokonce nejžalostnější ze všech žalostí, že totiž dušička posluchače je docela vyplněna několika kusy, kterým se sám naučil, aneb které v rodném místě slyšel — pak ovšem jakékoliv pokusy po opravě jsou marny.

Proto bych slovy a theoriemi v hudbě nechtěl mnoho pořídit, právě tak jako bych si nedůvěřoval dostat pravý smysl pro barvy v malířství abstraktními pravidly. Ti, kteří se mnoho šířili o hudebních pravidlech, milují sice obyčejně popisy; avšak nepoznali, jak málo tím působí. Lidské tělo dá se mnohem snáze popsati než neviditelný tón; a přece dosud nikdo neshledal člověka takovým, jakým si ho podle popisu představoval. Avšak přece zůstává příteli ušlechtilé hudby vždy velký pomocný prostředek, který všude zaujímá první místo, kde se má působit na vkus a cit, totiž poučení a vzdělání klassickými vzory. I když jsou lidé v celku převzdělaní a jejich rozhled t. zv. kulturou je zúžen, můžeme přes to s tím počítati, že v těch, kteří nemravností a přeumělkováním nejsou zcela zkaženi, dobré nezhynulo úplně, nýbrž že nejvýše jen dříme a pravidlem se přesvědčíme, že studiem velikých vzorů na konec vede ku poznání. Znal jsem horlivé Kotzebuovce, avšak žádný jím nezůstal, když horlivě četl Shakespeara; a ještě před 15 lety jsem v hudbě obdivoval věci, na které nyní po historických pokrocích bych se ani nepodíval. Tak jako mně, vedlo se také mnohým jiným. Lidé nevěří, jak rychle se může působiti dobrými vzory. Častěji našel jsem jednostranné lidi, kteří o duchovně zamilovaných věcech novějších mistrů měli přehnanou představu. Dal jsem ty věci zazpívati, avšak před tím vybrané, ne zrovna příliš hluboké, avšak přece čisté a vážné skladby od Lassa, Palestriny, Lottiho a S. Bacha. Vítězství bylo na místě rozhodnuto a nikdy mně podobné pokusy neselhaly. Mně se stal docela ten případ, že mladý člověk, který přinesl si mnoho převrácených náhledů, po vyslechnutí mše od Lottiho dojat zvolal: »Dnes večer

bych nemohl nikomu býti nepřítelem.« Něco podobného mohli bychom častěji slyšeti, kdybychom chtěli a nedrželi se v ubohé zatvrzelosti pouze toho, co móda utvrdila.

Ostatně i prostřední věci ať zůstanou ve vážnosti, jen když nejsou nezdravé a zpitvořené. Člověk není každé chvíle naladěn čísti žalmy nebo Homera. Musíme též míti všelicos, co baví a čím bez veškeré duševní námahy čas si krátíme. Velká část publika má pouze smysl a schopnost pro věci prostřední. Proto bych nekritisoval tak přísně mnohé nyní oblíbené zpěvní věci, jak to činí znalci hudby. Pouze to lze vyžadovati, aby ti, kteří pouze obyčejné nebo prostřední věci milují a jim rozumějí, zdrželi se úsudku o vlastních geniálních uměleckých dílech a abychom spisovateli »Maloměšťáků« a »Bahrdta« s železným čelem nepřipisovali, že z jeho péra jsme mohli též míti Veselé ženy Windsorské a Don Quixota.

Toto vše pravím, abych varoval před jistou zarputilostí a omezeností, kterou nalézám při každé příležitosti. Když totiž milovníci hudby jisté kusy nacvičili a zalíbení v nich nalézají, musí tyto kusy právě proto býti krásné, aneb docela krásnější, než všecky ostatní, a velmi snadno vykládá se ve zlé, když se poukáže, že jsou mnohé věci hezčí a o mnoho hezčí. Tato omezenost je v nejvyšší míře zhoubná. Hudba je v podstatě věcí vkusu; ale vkus tříbí se teprv postupně. Zkoumejte se přece ohledně svých názorů o básnictví a malířství! Co se chlapci líbilo, nestačí již mladíkovi a co nadchlo mladíka, to nalézá muž často prázdným a chybným. Tak zkoušejme a srovnávejme, až najdeme to, co je opravdu klassické a tím nabudeme šťastného klidu, poněvadž klassická skladba má tu povahu, že může poslouchati se často a opakováním spíše získává než ztrácí. Když posud znáte jen málo, nemůžete nikterak říci, kam vás vzdělanější vkus povede, a proto není to ničím než leností a chudostí ducha, když k vůli známé věci neznámou odsuzujete a vzdorovitě na oné trváte. Pouze v tom je rozum, když ten, který zná vše, nejlepšímu a bezvadnému dá přednost, aby tím prostředním a špatným věcem se v cestu postavil; postup, který při vychování nesmírně prospívá. Avšak v oboru hudebním schází obyčejně takový učitel, a proto se musí mnoho sem a tam vybírati, než se přijde k pravému. Ctižádost ovšem nerada doznává starých omylů. Avšak co je ztraceno, když řekneme: »jak bláhovým jsem byl ještě před rokem«, když jsme tak šťastni a můžeme při tom mysliti: »ale jak moudrým jsem nyní!«

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Půjčka rakouská v 15 letech splatná. — Těžké dlužení rakouského a uherského státu; rakousko-uherský úvěr nejhorší z větších evropských států. — Bosenské dráhy a prospěchy uherské na úkor naší polovice státní. — Nehospodářství rakouských státních drah, srovnání státního železničního provozu pruského s rakouským.

Absolutisticky povolený úvěr, který si vláda dle článku 14. dala schváliti kontrolní komisí státního dluhu, ukázal teprve celou bídu rakouských státních financí. Běželo o sumu 375 mil. K, které stát hotově potřeboval. Říšská rada k tomu svolení nedala, jelikož nebyla schopna usnášení. Byla odročena a vláda proti slovnému znění ústavních zákonů přikročila podle článku 14. k vydání půjčky, splatné během patnácti let. Proti tomuto libovolnému výkladu článku 14., který přímo zakazuje trvalé obtížení státu dluhem, hlasovali v komisi pro kontrolu státního dluhu členové poslanecké sněmovny z vládní většiny, pouze mladočeský člen se nedostavil.

Tak přehlasována byla oposice (tentokrát vládní) ze sněmovny poslanecké od členů ze sněmovny panské. Ale nebylo pochybností, vedení mladočeské nejen nikterak neomlouvalo nepřítomnost svého člena při onom hlasování, nýbrž prohlásilo, že by byl hlasoval pro uzavření půjčky, kdyby se byl dostavil. Tedy nejsilnější měšťácká strana česká vystoupila tak zcela otevřeně i nepokrytě pro úplný absolutismus, i když šlo o nejhorší zadlužování státní, jakého nebylo od dob absolutistické reakce po roce 1848!

Ovšem podmínky půjčky dopadly také v souhlase s velmi povážlivou hospodářskou situací království a zemí v říšské radě zastoupených. Ke zjednání hotovosti 375 mil. K, jichž finanční správa naše potřebovala, byla vydána půjčka 396·6 mil. K, úrokovaná 4½% ročně a splácená stejnými částmi nominálního kapitálu po 15 let. Tedy ročně se uplatí 26·44 mil. K z vydaného dluhu. Splátky roční nebudou tedy stejné, nýbrž budou se zmenšovati, protože bude ubývati úroků. Tak první rok bude se platit úrok z celého dluhu 396·6 mil. K (4½procentní), totiž 17·847 mil. K, kdežto poslední rok patnáctý bude úrok už jen ze 26·44 mil. K, tedy 1·1898 mil. K. (Bude tedy prvá anuita 44·287 mil. K, kdežto poslední patnáctá anuita už jen 27·6298 mil. K.)

Podle těchto podmínek bude stát úrokovat celou půjčku roční mírou 5·4%. Zajisté je to procento přes příliš vysoké a vyjímá se tím hůře, že běžná bankovní míra poslední dobou také u nás klesla na 4% ročně. Ani ostatní papíry rakouské zdaleka nedávají podobného výtěžku. Tak rakouské renty 4procentní mají kurs kolem 83%, a tedy poskytují úrok jen asi 4·82%. Kromě toho sluší uvážiti, že ona úroková míra 5·4% ročně, jak byla nahoře vypočtena, se ještě značně zvýší o náklady a poplatky státní na zahraničních trzích peněžních. Polovička půjčky byla schválně vydána v cizině a značné výlohy těchto cizozemských emisí stát sám ponese k ostatnímu vysokému úroku. Tím se celková úroková míra zvýší daleko přes 5½% ročně.

Za těchto podmínek není ovšem divu, že půjčka byla mnohonásobně přepsána. Obav mnoho ani nejúzkostlivější věřitelé nemusili při tom míti, neboť půjčka se splatí hotově během 15 let. Do té doby nelze mysliti, že by se stát mohl státi k placení nezpůsobilým. Kdo upsal 94·90 K, dostal 100korunový úpis, úrokovaný nominálně 4½%, a při tom má jistotu, že mu kromě úroků bude ještě splaceno na kapitálu více o 5·10 K. Čí úpis bude splacen hned první rok, tomu se dostane 4·50 K úroků a 5·10 K premie ve vyšším splaceném kapitálu, a tedy bude míti za jediný rok výnos 9·60 K. To znamená z kapitálu splaceného skutečně 94·90 K roční úrok 10·116%! Ale také ten, kdo teprve naposledy po 15 letech dostane svůj kapitál splacený, měl by přece své peníze po celou dobu patnácti let úrokovány 4·99%, tedy téměř 5% ročně. Průměrný pravděpodobný úrok pro upisovatele přesahuje pak 5⅓% ročně! To jsou zajisté tak lákavé výtěžky, že lepších neposkytují ani podniky akciové svými dividendami. Proto pochopitelně byla tato půjčka asi desetkráte přepsána.

Ovšem pro rakouský stát není při takovém skvělém výsledku subskripce žádné příčiny k jásotu. Náš úvěr je horší nežli úvěr nejubožejších států evropských. K tomu stačí porovnati ceny státních úpisů evropských i pro minulost, aby se vidělo, jak se naše situace úvěrní hrozně pohoršuje.

Byly ceny papírů největších států evropských udávané v procentech nominálního obnosu:

Státní papíry	Cena v procentech nominálních v polovici r. 1897	koncem r. 1913	v dubnu 1914
anglické 2½procentní	112[1]	72	76
francouzské 3procentní	103	87	87
italské 3½procentní	95[2]	98	95
německé 3procentní	100	76	79
ruské 4procentní	103	91	90
španělské 4procentní	68	90	89
turecké 4procentní	77	87	83
rakouské-uher. 4procentní	100	82	82

[1] Tehdy ještě byly 2¾%-ní.
[2] Tehdy byly ještě 4% ní.

Podle toho byla úroková míra státních půjček:

	v polovině r. 1897	koncem r. 1913	v dubnu r. 1914
anglických	2·46%	3·47%	3·29%
francouzských	2·91%	3·45%	3·45%
italských	4·21%	3·57%	3·68%
německých	3%	3·95%	3·80%
ruských	3·88%	4·40%	4·44%
španělských	5·88%	4·44%	4·49%
tureckých	5·20%	4·60%	4·82%
rakousko-uherských	4%	4·88%	4.88%

Tyto tabulky zajisté jsou výmluvnější nežli celé knihy a mohly by nabádati také naše politiky a finančníky k velmi prospěšnému přemítání a uvažování o koncích, ke kterým takové hospodaření státní nás dovésti musí. To jsou nejdůležitější státní nezbytnosti míti spořádané finance a opírati se o všeobecný blahobyt občanstva. K těmto nezbytnostem se pak u nás naprosto nic nepřihlíží.

Od letošního nového roku byly tedy vydány nové půjčky: v Uhrách 500 mil. K renty (splatitelné) a u nás téměř 400 mil. K. K tomu si společná vláda dovolila další úvěr pro Bosnu a Hercegovinu 270 mil. K na železnice v přivtělených zemích a 130 mil. K na investice a na vyvazení bosenských sedláků z podanských povinností (vybavení »kmetů«) asi 300 mil. K. Ovšem úvěry bosenské nebudou splatny hned, nýbrž během šesti let. Prozatím na letošní rok bude vydána 5procentní bosenská půjčka 60 mil. K. Emise byla zadána však pro celou sumu 270 mil. K do ciziny, aby náš peněžní trh nebyl příliš zatížen. Podrobné podmínky půjčky nejsou ještě známy, ale budou sotva příznivější nežli při současných půjčkách uherských a rakouských.

Také tu se rakouské vlády neohlížely na vůli parlamentu a ústavní vyřízení těchto bosenských úvěrů provedeno článkem 14. Toto rozhodnutí je tím osudnější, že se tím obtěžuje rakouský stát trvale nejen na cizí prospěchy, nýbrž přímo ke škodě vlastní. Dráhy bosenské, které z výnosu půjčky budou stavěny, jsou skoro napořád jen k prospěchu zemí uherských a k usnadnění uherské soutěže s rakouským průmyslem a obchodem. Všecky staré železnice i velká většina nových drah bosenských má přímé připojení pouze na síť uherských železnic a připojuje co nejúžeji nově přivtělené země k Budapešti. Pouze jediné připojení bude zjednáno k dalmatským drahám (z Arzana do Bugojna), ale to jen drahou úzkokolejnou. Naše životní zájmy obchodní na Balkáně společná vláda ovšem spolupůsobením vlád našich zaprodala úplně Uhrám. Uhři nám budou nejhoršími konkurenty a uherské státní dráhy nám budou diktovati dopravní ceny podle svého uvážení i podle své libovůle. Že to jistě nebude na prospěch hospodářských zájmů rakouských, to podle dosavadních zkušeností není již potřebi dokládati.

A na tuto převahu uherskou budeme nuceni sami ze svých prostředků přispívati dvěma třetinami nákladů společných, kdežto na Uhry připadne jenom jediná třetina. Sami svými penězi přispíváme k potlačování svých

hospodářských zájmů ve prospěch Uher. Děje se to pod záminkou, že dráhy bosenské jsou především strategickými a že je jich nezbytně potřebí na obranu celé monarchie. Ty »státní nezbytnosti« svírají náš hospodářský život se všech stran, jsou většinou uznány za nutny z domnělých prospěchů uherské státní polovice, ale největší tíha jejich zasahuje zrovna občanstvo polovice naší!

A jak se při tom hospodaří se státním jměním! Nejlepším dokladem pro to byla nedávná řeč generálního ředitele Günthera, který srovnával železniční dopravu rakouských a pruských státních drah.

V r. 1911 byly:

příjmy	vydání
drah pruských 2760 mil. K	drah pruských 1782 mil. K
drah rakouských 825 mil. K	drah rakouských 628 mil. K

Tedy přebytek drah pruských byl 978 mil. K, drah rakouských jen 197 mil. K, tedy jen asi jednu pětinu, co u drah pruských. Tento nepatrný výtěžek státního provozu rakouského není zaviněn snad malými příjmy za dopravní výkon, nýbrž hlavně vysokými vydáními u drah rakouských.

Na drahách pruských bylo přijato za 100 vozových *kmů* 12·1 K, kdežto na drahách rakouských 13·6 K. Naproti tomu vydání na 100 vozových *kmů* činily u drah pruských pouze 7·81 K, kdežto u drah rakouských 10·37 K, tedy byla vydání na rakouských drahách za týž dopravní výkon o celou třetinu vyšší. V Prusku připadalo na 1000 milionů vozových *kmů* asi 22.100 zaměstnaných, kdežto u rakouských státních drah na 1000 vozových *kmů* 33.300 zaměstnaných. Byl tedy počet zaměstnaných u rakouských drah na týž dopravní výkon o polovinu vyšší. Za to byla roční průměrná mzda rakouského zřízence jen 1566 K, kdežto u pruského byla 1909 K čili o 22% vyšší. Proto rakouské heslo zdá se býti raději více zřízenců hůře placených, kdežto v Prusku se má za to, že je lépe méně zřízenců, ale lépe placených. Výsledky svědčí pro pruský názor.

Podle toho pruský náklad osobní na 1000 milionů vozových *kmů* činil asi 43·2 mil. K při vyšších platech průměrných, kdežto u rakouských státních drah činil na týž dopravní výkon osobní náklad 52·15 mil. K, mnohem více při chatrnějších platech.

Nejkřiklavějším jest plýtvání osobami v ústřední službě železniční. Na jednoho zřízence v ústřední službě pruské připadá dopravených 1·155 mil. vozových *kmů*, kdežto v rakouské ústřední službě jen 0·571 mil. vozových *kmů*! Tedy rakouských zřízenců v ústřední službě drah je zrovna asi dvojnásob tolik (vzhledem k vykonané práci) jako u drah pruských!

Při tom ovšem rakouští zřízenci jistě nezahálejí a konají těžkou službu, možná snad i těžší než v Prusku, ale služba jejich je neplodná i neúčelná. Že tolik je ústředních zřízenců, toho příčinou je naprosto vadná organisace ústřední služby. Máme zbytečně mnoho ředitelstev ústředních a zase velmi nedostatečné zařízení pro službu místní. Tak ve

Vídni vedle ministerstva železničního jsou ještě generální ředitelství provozní pro vídeňské státní dráhy starší, pak ředitelství městské dráhy, ředitelství bývalé dráhy severní, bývalé rakousko-uherské státní společnosti, bývalé dráhy severozápadní. A podobně je tomu v Praze. Dráhy do Prahy ústící jsou ve správě 1. stát. pražského provoz. ředitelství, 2. ředitelství dráhy severozápadní, 3. ředitelství dráhy státní společnosti a 4. ředitelství České severní dráhy. A takových podivností je všude plno. Že si jednotlivá tato ředitelství službu svou navzájem ztěžují a nikoli snad usnadňují, toho již není potřebí dokládati. —*ek.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Pojištění nezaměstnaných v Budapešti, v Offenbachu nad Mohanem. — Ústavy pro sprostředkování práce. — Vystěhovalectví z Rakousko-Uherska od r. 1876 do 1910. — Dělnické hnutí v Rusku. — Železniční stávka v Portugalsku a v Italii. — Obecní podpora vyloučených dělníků.

Počátkem roku 1913 věnovala Budapešť 50.000 K na podporu nezaměstnaných. Za nezaměstnané jsou pokládáni práce schopní živnostenští a obchodní zřízenci, kteří bez vlastní viny jsou bez práce a nemohou přiměřené práce najíti. Stávkující nebo vyloučení dělníci nemají nároku na podporu. Za přiměřenou je pokládána práce pro vyučené dělníky za podmínek v místě obvyklých, pro nevyučené za obvyklou mzdu. Při velkém návalu nezaměstnaných mají přednost ženatí s ohledem na počet členů rodiny nebo svobodní, kteří musí vydržovat svoje příbuzné; za jinak stejných podmínek mají přednost ti, kteří jsou déle bez práce. Podpora může býti týdenní nebo jednou pro vždy poskytnutá buď v penězích nebo naturaliích. Výše týdenní podpory pro osoby vydržující rodinu obnáší 5 až 8 K, pro ostatní 3 až 5 K. Podpora vyplácí se týdně. První týden přihlásilo se od 15. do 20. dubna 1966 osob o podporu, mezi nimi 98 žen. Pro nedostatek práce bylo bez zaměstnání 1427 t. j. 72·5% uchazečů, 705, t. j. 35·8% jich bylo bez zaměstnání po dobu 3 až 5 měsíců, 546 t. j. 27·7% po dobu 2 až 3 měsíců, 308 t. j. 15·6% po celý rok, 265 t. j. 13·4% jeden měsíc.

*

K říšskoněmeckým městům, která mají zavedeno pojištění proti nezaměstnanosti dle gentského vzoru, přibyl Offenbach nad Mohanem. Městský příspěvek pro nezaměstnané obnáší pro svobodné 50 feniků, pro ženaté 70 feniků, pro každé dítě mladší 15 let 15 feniků, maximálně jedné rodině 1·30 M denně. Příspěvek se poskytuje po dobu nejvýše 78 dnů v roce, počínaje šestým dnem nezaměstnanosti. Pro neorganisované dělníky vydány zvláštní spořitelní knížky městské spořitelny, na něž musí býti vloženo nejméně 1 M, nejvýše 100 M. Pro rok 1913 povoleno k tomu účelu 10.000 M.

*

Praha pořád ještě studuje, jak by rozřešila problém pojištění proti nezaměstnanosti a pečlivě střeží těch svých 25.000 K, tomuto účelu určených, aby jich neubylo. Nezaměstnaní se zatím mohou živit nadějí. To jsou otcové druhého českého veleměsta Plzně poctivější. Ti alespoň otevřeně řekli, že nic nedají. Gentský systém, jaký žádaly dělnické organisace, připadá plzeňské radnici podporou dělnických organisací, to jest tím nejhroznějším, co si plzeňský městský radní může představit. — Tomu se říká česká samospráva!

*

Zpráva sjezdu na potírání nezaměstnanosti konaného v Gentu v září m. r. podává přehled ústavů pro sprostředkování práce v jednotlivých zemích. V jižní Australii jest 125 sprostředkovatelen vesměs veřejných, v západní Australii 17 vesměs veřejných, v Belgii 39, z nich 38 veřejných, v Britanii 404 vesměs veřejné, v Dánsku 20, z nich pouze 1 veřejný, ve Finsku 16 vesměs veřejných, ve Francii 754, z nich 229 veřejných, v Italii 34, z nich 17 veřejných, v Luxemburku 2, oba veřejné, v Německu 2224, z nich 781 veřejných, v Nizozemí 43, z nich 22 veřejných, v Norsku 92, z nich 86 veřejných, v Rakousku 518, z nich 374 veřejných, ve Spojených Státech severoamerických 65, vesměs veřejných, ve Švédsku 32, vesměs veřejných, ve Švýcařích 85, z nich 40 veřejných, v Uhrách 36, z nich 5 veřejných. Nejvíce míst r. 1911 bylo sprostředkováno v Německu: v průmyslu 2,515.892, v zemědělství 233.548, pro domácí služby 371.575, což representuje asi 20% všech za mzdu pracujících osob. Pak následuje Francie s 812.877 sprostředkovanými místy, Velká Britanie s 593.739 a Rakousko s 554.853. Statistika ovšem není úplná, ježto všechny ústavy pro sprostředkování míst nepodaly zpráv.

*

»Statistische Monatschrift« podává přehled vystěhovalectví z Rakousko-Uherska v době od r. 1876 do 1910. Za tuto dobu vystěhovalo se z Rakouska 1,845.382 lidí, z Uher 1,702.248, z celého mocnářství 3,547.630. R. 1876 bylo vystěhovalectví nepatrné, pouze 7809 osob, kleslo r. 1878 na 4817, roku 1880 počalo však povlovně stoupat až do r. 1898, dosáhnuvši se 48.839 osobami roku 1893 maxima. Od roku 1899 stoupá však rapidně, r. 1903 překročuje již sto tisíc, klesá ovšem následujícího roku na 79.017, rok na to stoupá opět na 123.756, r. 1907 dosahuje maxima se 177.653; americká krise hospodářská způsobi r. 1908 pokles na 58.323, avšak roku 1909 stoupá vystěhovalectví zase již na 132.537, a od té doby působením nešťastné zahraniční politiky rakouské stoupá tak rychle, že r. 1912 dosahuje téměř tří set tisíc osob. Lví podíl z tohoto vystěhovalectví připadá stále ještě na Spojené státy severoamerické, přes to, že od roku 1900 počíná stoupat podíl Kanady a Argentiny. Podíl argentinský stoupá ovšem na úkor brasilského, který svého maxima dosáhl v letech 1895 a 1896.

*

Stíny velkého krveprolití v lenských rýžovnách stále ještě leží nad dělnickým životem v Rusku. Příčin pro dělnická hnutí v Rusku je více než dosti, rázu politického, pronásledování dělnického tisku, i rázu hospodářského. Život dělnický je různými těmi příčinami udržován ve

stálém vření a nepokoji, který se vybíjí bouřlivými demonstracemi, kdykoli se naskytne příležitost. Takovou příležitostí byla debata v dumě o interpelaci týkající se lenského krveprolití, při níž zástupce vlády vyslovil se pohrdavě o ceně života dělníkova, takové události že jsou a budou, a nenašel jediného slova odsouzení pro překročení pravomoci lenských činovníků. V tutéž dobu projevovala pak vláda naprostou indolenci v příčině hromadných otrav při výrobě gumových přezůvek. Zavedením nového přípravku ve výrobě onemocnělo až 20% zaměstnaných dělnic, aniž správa závodu projevila ochotu užívání tohoto přípravku odstranit; úřady se vůbec o tyto události nestaraly. 27. března, kdy počet onemocnění ještě stoupl, zahájilo dělnictvo stávku. Úřady proti stávkujícím samozřejmě vystoupily násilnými prostředky, což bylo důvodem pro protestní stávku v ostatních velkých závodech petrohradských, v závodech putilovských, Siemens a Halske, Něvských loděnicích a jinde, takže počet stávkujících dostoupil 70.000. Postižené závody prohlásily ovšem výluku veškerého dělnictva, dosaženo však toho, že tovární inspektoři byli vysláni informovat se o výrobních poměrech v gumovém průmyslu a zjednati nápravu.

*

V Portugalsku zahájena v únoru železniční stávka, která brzo nabyla rázu revolučního. Mosty vyhazovány do povětří, kolejnice vytrhávány, nádraží zapalována, na ulicích podnikány velké bitvy. Vláda udává jako příčinu stávky agitaci royalistů, zdá se však, že royalisti jsou jí generálním obětním beránkem, který má sejmouti všechny její hříchy.

Italie stojí před generální stávkou železničních zřízenců, kteří dali správě lhůtu do 15. dubna pro splnění jejich požadavků. Předchůdcem je stávka přístavních dělníků v Neapoli.

*

Obecní podpora vyloučených dělníků byla odhlasována velikou většinou občanstva ve švýcarském městečku Grenchen. Účelu tomuto určeno 3000 franků; podpora bude poskytována v potravinách.

R.

STŘEDNÍ ŠKOLA.

Statistika středoškolská: Dívčí školství vyšší. — Střední školy chlapecké. — Reálná gymnasia. — Rozvrstvení žactva do jednotlivých tříd. — Školy střední, měšťanské, odborné. — Přeplnění škol a hospodářské poměry. — Výcvik tělesný. — Občanská průprava a řečnictví. — Pragmatika služební.

Při projednávání úřednické pragmatiky v parlamentě byly uváděny některé zajímavé číslice — nezasvěcené čtenáře zajisté překvapil celkový počet armády státních zřízenců. Všimněme si dnes jen konceptního úřednictva (II.—X. hodnostní třídy) u poměru ke středním školám. Podle státního rozpočtu na r. 1914 stát zaměstnává 6833 úředníků soudních, 1758 politických, 546 administračních úředníků poštovních, finančních 2548, celkem tedy 11.685 osob. Na státních školách středních jest ustano-

veno 7241 učitelů se vzděláním vysokoškolským. Připočteme-li učitele bez vzdělání vysokoškolského (tělocvikáře, kresiiře), slušný počet profesorů v zemské službě (na Moravě, v Rakousích a p.), dále učitelstvo všech vyšších škol odborných, universit a technik, blížíme se 10.000, z čehož středním školám připadá více než 8000. Počtem svým tedy profesoři středoškolští převyšují i soudce celého Rakouska.

Všech studujících středoškolských jest nyní na 155.000, jeden studující připadal podle sčítání z r. 1910 na 183 obyvatelů státu (ve Francii na 407 obyvatelů). V Rakousku připadá průměrem jedna střední škola na 62.000 obyvatelů, v Německu na 48.000, ve Francii teprve na 115.000.

Středních škol českých máme letos (podle výkazu Věstníku českých profesorů) celkem 128[1] o 37.000 žácích. Připadá tedy jedna střední škola asi na 50.000 obyvatelů českých, jeden studující přibližně na 170. Čísla ta jsou příznivá vedle celkového průměru rakouského proto, že Halič a země alpské mají poměrně málo škol středních; za průměrem z Dolních Rakous a německých krajů sudetských se však dosud opožďujeme.

Dívčích lyceí máme letos v Čechách 9 (jedno s doplňovacím kursem reál. gymn.), na Moravě 1, ve Slezsku 1, dívčí gymnasia v Čechách 2 (z nich »Minerva« má také prvních 6 tříd reál. gymnasia) a 1 reálné gymnasium, na Moravě 2 reálná gymnasia. Navštěvovány jsou 2750 žákyněmi, k nimž přistupuje privatistek na chlapeckých gymnasiích nebo reál. gymnasiích 866, na reálkách 577. Celkem studuje na středních školách českých na 4200 dívek; z nich podrobí se letos zkoušce maturitní na úplných školách středních 161, na lyceích 249. Tato bilance dívčího studia je potěšitelna, uvážíme-li nedávné začátky lyceí a připouštění privatistek do chlapeckých škol. Do rozřešení otázky vyššího školství dívčího má nynější stav ovšem ještě daleko. Že touha po studiu dívčím je silna, toho důkazem je téměř půldruhého tisíce privatistek na chlapeckých ústavech; počet jejich by pravděpodobně ještě vzrostl, nebýti nařízeného numeru clausu. Asi čtvrtina uvedených privatistek arciť opouští střední školu po IV. třídě, podobně však děje se také u hochů. Počet lyceí v posledních letech neroste. Tu pozornost přátel dívčího vzdělání nutně se obrací k dívčím školám odborným znenáhla se množícím a k důležitým IV. ročníkům škol měšťanských. Nelze zapírati, že jsme značně vystřízlivěli z prvního nadšení feministického, jež přeceňovalo význam dívčího studia na úkor přípravy pro život rodinný nebo pro praktická povolání. Nynější heslo praktické výchovy prospěje, doufejme, i dívčímu školství, způsobí zdravou diferenciaci jeho. Jisto jest, že nových vyšších ústavů dívčích potřebujeme daleko více, než chlapeckých.

Ze 113 českých chlapeckých škol středních je v Čechách reálek čistých 30, další 2 jsou proměňovány v reálná gymnasia, na Moravě je 13 čistých, 4 proměňované. Také řada gymnasií je přeměňována v reálná gymnasia. V Čechách máme nyní pouze 21 čistých gymnasií, 10 dalších přechází v reálná gymnasia, nově vzniklo 5 samostatných reálných gymnasií. Na Moravě jest 15 čistých gymnasií, 2 jsou proměňována v reálná gymnasia, nově vznikla 2 reálná gymnasia. Slezsko má 1 gymnasium a 1

[1] Z toho v Praze a předměstích 27 ústavů s 9.116 žáky a žákyněmi, v Brně 6 ústavů s 2.340 studujícími.

reálné gymnasium. Ze statistiky je patrný další odklon od klassického gymnasia. Obliba reál. gymnasia vytvořeného ministerstvem před 4 roky u nás rychle stoupá, dokonce i na úkor reálek.

Studujících jest na chlapeckých gymnasiích (a r. g.) 16.487, na reálkách 14.885. Příliv žáků na reálná gymnasia má v zápětí začínající pokles na reálkách. Tak letos přibylo reálným gymnasiím v Čechách proti loňsku 413 žáků, reálkám ubylo 241; v gymnasijní skupině přibylo 6 tříd pobočných, v reálné 5 ubylo. Pokud lze očekávati od tohoto obratu úlevu přeplněným reálkám, vítáme jej.

Podle tříd rozvrstvovalo se na gymnasiích a reálných gymnasiích v Čechách studentstvo takto: v I. třídě bylo průměrně 20·85 procent celého počtu, ve II. 17·5, ve III. 15·2, ve IV. 14·08, v V. a VI. 9, v VII. a VIII. po 7. Celkem tedy 68 procent naplňovalo nižší třídy, 32 třídy vyšší. Na reálkách pohyboval se počet žáků jednotlivých tříd nižších mezi 18 a 15 procenty, ve vyšších mezi 10·6 až 8·7. Podobně bylo na Moravě. Možno tedy říci přibližně, že k maturitní zkoušce dospěje větší třetina žactva středoškolského. Je na snadě závěr, že naše střední školy připravují mnohem méně na vysoké školy, než na jiná povolání. Zvláště nápadně veliký odchod žactva po IV. třídě ukládá nižší střední škole přímo povinnost, aby respektovala náležitě potřeby praktického života. K maturitní zkoušce připravuje se letos 1195 na gymnasiích a reálných gymnasiích, 1342 na reálkách.

Všimněme si posléze velikosti jednotlivých ústavů. V Čechách největší (reálné) gymnasium v Praze, Křemencové ulici, má 565 žáků ve 14 třídách, na venkově gymnasium v Budějovicích 520 v 16 třídách; nejmenší pak ve Dvoře Králové 180. Na Moravě gymnasium v Brně I. o 590 žácích v 16 třídách je největší, nejmenší v Zábřeze o 166 žácích. Z reálek v Čechách největší jest vinohradská I., na Smetance, o 630 žácích v 15 třídách, nejmenší v Sušici o 224; z reálek moravských čítá nejvíce ústav v Brně I., 688 žáků v 18 třídách, nejméně v Jevíčku, 165. Z lyceí dívčích je nejslaběji navštíveno jičínské (102), nejsilněji brněnské (301). Veliké střední školy, kde udržuje se vedle pravidelných tříd stejný počet poboček neb i více, jsou vlastně ústavy dvojnásobné a z důvodů pedagogických mají býti rozděleny. Tak je zejména v Praze a předměstích, Brně, Olomouci, Č. Budějovicích a Písku. Nepříznivý růst středních škol v malých městech, zvláště moravských, je důtklivým připomenutím, aby při zakládání jich rozhodovaly v první řadě důvody školské a prospěch mládeže.

*

Po velikém rozmachu středního školství českého v posledních dvou desetiletích volání po nových ústavech vyskytuje se řidčeji. Kdyby rozmnožením středních škol šlo jen o prospěch kulturní, snadno by byly umlčeny varovné hlasy skeptiků. Avšak v těsných poměrech našich střední školy staly se hlavně školami úřednickými. Student, který déle prodlel na gymnasiu nebo reálce, bývá zpravidla ztracen praktickému povolání v obchodu, průmyslu nebo zemědělství. Nemůžeme již klidně přihlížeti, jak nám přibývá inteligentního proletariátu a jak schopní mladí lidé jsou odkazováni na vyhnanství v cizině. Nemůžeme podceňovati abnormální

příliv uchazečů o státní postavení, což má v zápětí jen ještě zdražování byrokratického aparátu, břemene poplatnictva. Ocitli jsme se zřejmě v slepé uličce a je třeba zdravý rozum postaviti proti jednostranným zájmům místním i stavovským.

Na povznesení kulturní úrovně pracujících vrstev našich byly založeny měšťanské školy. Nedosáhly však bezpodmínečného uznání, naopak většina občanstva majíc volbu dává přednost středním školám jako povznešenějším, řekněme populárně »panštějším«. Měšťanské školy klesly ve městech neprávem na školy pro chudé a slabé žáky; trpívají v prvních ročnících přeplněním a vůbec nedostatečnou výpravou — střední školy mají po ruce daleko více prostředků na pomůcky, dodržují předpisy o rozdělování velikých tříd na pobočky a p. Zkrátka, střední školy na úkor měšťanských, při známém nedostatku pravé demokratičnosti u nás, staly se ústavy aristokratickými. Tlačí se proto do jejich učeben i takoví žáci, kteří zůstanou v nich dočasně a vědeckému postupu nestačí. Školy měšťanské jako příprava k praktickým povoláním mají vyučovati přístupněji a jistě by při štědřejším zařízení svém přejímaly jmenované žáky. Měli bychom opačně zase nadaným žákům usnadňovati přechod z měšťanských škol na střední; dříve tomu tak bylo na reálkách, nové přesunutí francouzštiny do II. třídy reálné však stalo se opět závorou. Rakouské školství vůbec trpí množstvím umělých přehrad, jež by měly býti postupně mírněny neb odstraňovány. Tím vším ulevilo by se středním školám.

Středním školám vytýkáno, že odnímají produktivním kruhům příliš mnoho dorostu a vháněji své absolventy do úřadů celkem málo placených. Zlo by se zmírnilo, kdyby starší mládež studovaná byla získávána produktivním povoláním a kdyby mizel předsudek proti tělesné práci u mladších. Účinným prostředkem proti předsudku je tělesná práce sama, zaváděná do škol v cizině t. zv. rukodílným vyučováním a vykazující positivní úspěchy v každém směru. Proti návalu do státní služby může vítězně postupovati jen to prostředí, jež nabízí absolventům středoškolským dostatek míst ve velkém obchodě, průmyslu a pod. My jsme však šli v rozvoji vyšších škol dále, než v rozvoji hospodářském. Německo má více studujících než Rakousko a přece není tam prudkých stížností do nadprodukce inteligence, protože hospodářské podniky zaměstnávají množství inteligence. V Rakousku nejen hospodářský rozvoj se opožďuje, tu studovaným vrstvám zúžují pole působnosti ještě také poměry národnostní. Proto jest otázka, zda prozatím smíme slepě jíti za heslem: místo středních škol ústavy odborné; neboť i tu bychom byli záhy ohrožováni nadprodukcí.

Krise školská souvisí s krisí hospodářskou. Malý národ bolestně rychle je varován, odvažuje-li se za meze svých možností. Musíme čeliti přeplňování středních škol, z důvodů pedagogických i hospodářských. To neznamená však, že bychom se vzdávali teritoriálního rozmnožování středních škol, kde toho vyžaduje nutná potřeba — budeme jen zkušeněji postupovati a potlačovati růžový optimismus. V demokratickém prostředí nemůžeme nikomu schopnému brátí možnost vyššího vzdělání, avšak právě v zájmu vyšší úrovně vzdělání je nutno, aby byli odvraceni od dlouhých studií lidé pro theoretickou práci neschopní. Je charakteristické, že

právě mezi profesory opět a opět byla navrhována postupná zkouška do V. třídy středních škol, aby aspoň nejhorší studující byli odstraněni.

Na druhé straně, viděli jsme, střední škola musí si býti vědoma, že nepřipravuje toliko pro učená povolání. Ministr vyučování výslovně uznal tuto novou situaci v lednové své řeči parlamentní. »Bude nutné,« pravil, »aby naše střední školství bylo si víc a více vědomo úkolu, aby postupovalo ruku v ruce s pokračující industrialisací širokých vrstev, po případě celého státu. Bude tudíž nutné, abychom uvnitř zařízení školských usilovali o stále větší přizpůsobivost v tomto směru... Naše nové osnovy učebné pracují a působí k tomu, aby se uskutečnila tato přeměna učenecké školy, smíme-li ji tak nazývati, ve školu pracovní.« Jsme ovšem na samém počátku toho obratu, teprve od budoucnosti očekáváme změny pronikavější.

*

Poslední dobou došla v našich školách zvýšené pozornosti tělesná výchova. Pospíšili jsme si, abychom doháněli, co léta bylo přehlíženo. Na středních školách zejména potěšitelný je výcvik mimo budovu školní. Hřiště jsou oživena, účelné a rozmanité hry zaváděny. V tělocvičnách pak přestává jednostranná vláda náčiní, aby všechno svalstvo bylo pěstováno a všichni žáci byli respektováni. Lehká athletika jest vítaným rozmnožením školského programu. Nově vytvořený úřad odborného inspektora tělocviku (pro české školy jeden v Praze, jeden v Brně) jistě trvale povznese úroveň vyučování tělocvičného, rovněž nový zkušební řád pro učitele tělocviku, kladoucí tělocvik na roveň jiným předmětům studijním a zajišťující tedy dostatek učitelů akademicky vzdělaných. Mladé hnutí skautské přináší řadu výborných novot do života našeho dorostu a je si jen přáti, aby se zdravě vyvíjelo.

Také občanský výcvik žactva u nás konečně se ujímá. Falešný předsudek z dob absolutistických proti všemu »politickému« šel tak daleko ve školách, že se vyhýbaly i vědomostem v občanském životě nezbytným. Počátky občanské vědy, přičleněné dějepisu a zeměpisu, mají přinésti nápravu; je to náprava nedostačující, ale přece náprava. Školní úřady povšimly si také, jak nedostatečná jest řečnická průprava budoucích inteligentních občanů. Mluvené slovo v nových osnovách dochází vůbec větší pozornosti od prvních tříd střední školy. Ministerstvo nabádá novým výnosem k řečnickým cvičením na vyšším stupni středních škol a doporučuje i zvláštní kroužky debatní. Jakmile se uvolní ráz všeho vyučování našeho a uplatní se náležitě forma rozmluv a debat ve všech předmětech, potom bude závěrečný výcvik řečnický teprve působivý. Četba a literární zábavy mimoškolské rozšíří zájem studujících. To ovšem předpokládá, aby zmizela konečně zastaralá ustanovení kázeňského řádu, zejména nekulturní zákaz čítáren a pod.

*

Služební pragmatika státních učitelů uvázla v panské sněmovně k dlouhému odpočinku. I za normálních poměrů parlamentárních hrozil jí návrat do sněmovny poslanecké, a to pro ustanovení, že cviční učitelé na učitelských ústavech mají býti jmenováni profesory po delší době služební. Ustanovení to poslanecká sněmovna přijala ve chvíli, kdy prag-

matika ostatních úředníků státních vytkla rozdíl mezi úředníky s akademickým vzděláním a bez něho. Shon po titulech je zajisté znamením naší malosti a myšlenkové stagnace; mezi učitelstvem měla by věru již vymizeti stavovská řevnivost.

Pragmatika učitelská způsobila vůbec mnoho zlé krve, ba dosud ohrožuje jednotnost stavovské organisace profesorské. Hubené výhody finanční jsou oddáleny, což je bolestná újma, zvláště pro nejméně placené, suplenty a asistenty. Úprava platová, sloučená však s omezením občanské svobody státních učitelů, prozíravým pozdě ukázala, že pro tuto velkou akci nebyla volena šťastná doba. *q.*

ŠKOLA.

Říšský soud o bezkonfesijních dětech v obecných školách. — Návrh univ. prof. dra Fr. Mareše na zřízení obecní instituce »otce dětí«. — Moravské učitelstvo po novém uspořádání svých právních poměrů. — Ústřední Matice Školská a požadavky jejího učitelstva.

Říšský soud rozhodl 1. dubna o stížnosti žižkovského občana Jaroslava Kováře proti nařízení okresního hejtmanství, vybízejícího jej, aby určil svému synovi, žáku III. třídy obecné školy, náboženské vyznání, protože dítě musí se účastnit vyučování v některém náboženství, které je státem uznáno. Otec i syn jsou totiž bez vyznání.

Svoje rozhodnutí, zamítající stížnost otcovu, odůvodnil říšský soud tím, že § 1. říšského zákona o obecném školství vytýká náboženskо-mravní úkol obecné školy a § 3. téhož zákona stanoví náboženství jako povinný předmět vyučovací. Náboženskо-mravní výchova pak že může se uděleti pouze v náboženství státem uznaném.

Rozhodnutí říšského soudu, od něhož není odvolání, je příznačné pro směr, jímž naše říše pravděnepodobností kráčí. V krajinách průmyslovějších přibývá skokem lidí bez vyznání, neboť ani jediná z církví uznávaných státem nemůže jejich životnímu přesvědčení vyhovět. Jsou tedy v Rakousku poměry zcela jiné, než v době publikování základního říšského zákona školského, vydaného před 45—46 lety, kdy občanů a dítek školních bez konfese téměř vůbec nebylo, a příslušné ustanovení o nich do zákona proto vloženo býti nemusilo.

Dnes však jsou poměry zcela jiné, neboť ve mnohých krajích přibylo, jak nejnovější statistika ukazuje, občanů bez vyznání o 200 až o 400 procent. Rozhodnutí říšského soudu není jen proti zdravému lidskému rozumu, ale směřuje přímo proti duchu státních říšských zákonů. Dle § 14. říš. zák. z 21. prosince 1867 »úplná svoboda víry a svědomí každému je pojištěna«, dle 1. článku zákona z 25. května 1868 následují manželské děti v náboženském vyznání svých rodičů a tento paragraf i samou judikaturou správního soudu byl již vykládán tak, že děti rodičů bezkonfesijních, narozené v době, kdy oba rodičové již byli bez konfese, jsou bezkonfesní. Syn občana Jar. Kováře má tedy právo podle jednoho rakouského zákona býti bez konfese, podle rozhodnutí říšského soudu z 1. dubna

musí býti svým otcem bez vyznání k určitému státem uznávanému vyznání býti přihlášen. Nestaví se tu rakouská judikatura nejen do stavu nelogičnosti, ale přímo do světla směšnosti?

Co však je rakouské judikatuře do logické důslednosti, když je tu dirigován směr vyhovovati všemi prostředky zájmům a požadavkům klerikalismu? Od dob Luegrových přestávají se rakouští klerikálové domáhati změny říšského základního zákona školského, neboť dle jeho mínění, jež se v kruzích rakouského zpátečnictví všeobecně uznává, je možno obecné školství rakouské činit konfesijním cestou úřední prakse. A to se dnes v Rakousku děje krok za krokem.

Říšský soud zachraňuje církvím, resp. vyznáním státem uznávaným děti ve školním věku od 6 do 14 let, a má pro to důvod, že vyučování náboženství je v obecné škole předmětem povinným. Právem však se namítá, že také psaní je takovým předmětem, ale jenom pro děti se zdravýma rukama. Bezruké dítě v hodině psaní povinně nesedí, právě tak jako se neúčastní povinně hodin tělocvičných.

V »Učitelských Novinách« z 9. t. m. táže se právem v úvodníku B. Ráz, jak se budou po famosním rozhodnutí říšského soudu nutit děti bez konfese, aby vyučování náboženství se účastnily. Podle zákonitých předpisů mají se trestat pokutami, resp. i vězením jen zmeškané a neomluvené p ů l d n y. Dítě bez vyznání bude zameškávat v týdnu pouze dvě náboženské h o d i n y. V Rakousku »zůstaveno jest každé církvi, aby opatřovala vyučování a cvičení v náboženství rozličných v y z n a v a č ů víry ve školách obecných.« Říšský soud nemá však podkladu pro to, aby dal politickým úřadem nutit nevyznavače k nějakému státem uznávanému vyznání. Či vykazuje tu římské církvi pole, na němž by vykonávala propagační svatou misii?

Občané bez konfese mají v rukou moc, přivésti rozhodnutí říšského soudu ad absurdum. Co učiní rakouská moc výkonná, když se v horském okrese některém přihlásí jedno z bezkonfesijních dětí ke starokatolictví, druhé k helvetství, třetí k luteránství, čtvrté k baptistům atd.? Postará se pro každé o zvláštního učitele náboženství? A co se učiní, chytnou-li se bezkonfesijní občané v Žižkově nadhozeného návrhu »Práva Lidu« a přihlásí svých 300 dětí bez konfese k vyznávání islamu, státem přece uznávanému?

Novela školní omezila nejprve občanskou svobodu učitelskou, když ustanovila, že učitel musí míti vyznání většiny žactva, aby se mohl státi správcem školy. Nynější násilnický kurs v říši může přivoditi ještě silnější protitlak a způsobiti hromadné vystupování z církví státem uznávaných. A tak může dojíti k faktu, že většina dětí na některé obecné škole bude bez konfese. Vypíší potom školní úřady konkurs na místo správce té školy s omezením, že musí býti také jako většina dětí té školy — bez konfese?

Tlak budí protitlak a nynější klerikální tlak shora bude míti v zápětí protitlak ze zdola. Nejširší vrstvy občanské budou energicky se dožadovat toho, aby ve školách podávalo se pouze vyučování, výchova pak náboženská pro ty, již jí žádají a potřebují, byla odkázána na starost církvím a jejich kostelům. V Rakousku ovládl nyní státní absolutismus a ten stele

měkkou podušku absolutismu církevnímu. Mělo by to probudit svobodomyslnější živly rakouské všech národností a pobídnout je k tomu, aby zanechaly neplodného nacionálního šovinismu a vzchopily se k jednotnému odražení obojího absolutismu: státního i církevního, jež počínají povážlivě ohrožovati osení, jež v Rakousku za jeho liberální čestné éry před 45—46 lety nadějně vzrostlo.

* *
*

V »Přehledu« z 20. března navrhuje a načrtává univ. prof. Dr. Fr. Mareš plán nové nadějné instituce komunální. Analogicky k »otci chudých« měl by býti volen v každé obci »o t e c d ě t í« jako zástupce otcův a zastance dětských zájmů v obci, resp. na její půdě. Vymáhal by místo pro děti v sadech, pečoval o jeho úpravu. Opatřoval by dětem v sadech a hřištích materiál ke hrám, staral se o jich pořádání. Organisoval by jejich zábavy: kolotoče, houpačky, loutková divadla, biografy, staral se o dětské lázně, koupele a pod. Pečoval by o to, aby společenské okolí dětské nebylo pro ně v mravním ohledu nebezpečné, staral by se slovem o mravní kázeň na ulicích, zamezoval tu všelikou pouliční sprostotu, nanášející se mimovolně na děti. Náklad na takovéto organisování obecní péče o mládež nebyl by značný a dal by se lehce hraditi z výnosů obecních podniků pro děti. »Otec dětí a jeho celý sbor v obci byl by krásná a a věcná oslava jména Husova po celé české zemi.«

Měli jsme příležitost častokráte vytýkati na těchto místech nedostatky stálé a pamětlivé péče o děti, jež u nás bývá nejvýše sváteční. Děti jsou v rodinách pokládány za břemeno, jehož by se mnozí rodičové, jak předloňská anketa rodičů o jednoduché frekvenci v »Národních Listech« uveřejňovaná ukázala, — nejraději zcela zřekli a přenesli je na krk zcela škole, nebo nějaké jiné státní instituci. A přece má, podle Fr. Nietzsche, naše kormidlo směřovati tam, kde je našich dětí země. Pro své děti jsme povinni sami sebe zdokonalovati a upravovati společenské poměry tak, aby byly pro jejich tělesný i duševní růst nejpříznivější. »Na svých dětech máme napravovati, že jsme dětmi svých otců. Vše minulé máme takto vykupovati. Na budoucnu máme napraviti tuto přítomnost.«

Naše děti jsou opravdu na ulici, na své domácí půdě, opuštěné. Naše obce neposkytují jim kromě školních budov a jejich často chatrného vypravení opravdu skoro nic. Nenalézají venku nic, co by měly dělati, co by jejich silnému tvořivému pudu vyhovovalo. Naše sady jsou zřízeny k promenádám. Dětem se tu vše zakazuje. Jsou v zajetí obecného škarohlídství, které u nás více než jinde se rozšířilo. Vysvoboditi je z něho, učiniti jejich mimoškolní život radostnější, volnější — toť požadavek naší doby. Návrh prof. Mareše k tomu cílí. V pražské radnici bylo ho již vzpomenuto a doufáme, že také ostatní naše komuny nedají mu zapadnouti v zapomenutí a vhodně jej zrealisují.

* *
*

Moravské učitelstvo má novou úpravu svých platů. Odhlasoval mu ji 28. února zemský sněm a, možno vším právem říci, k úplné jeho nespokojenosti. V posledních dvou letech poskytoval moravský sněm učitelstvu

drahotní přídavky, jež činily u jednotlivců dle let a rodinných poměrů maximálně 400 K ročně a vyžadovaly 2½ millionu K celkového ročního nákladu. Stojí-li odhlasovaná úprava 6 millionů K, tedy to znamená, že po zrušení drahotního přídavku ve výši 2½ millionu K, dostává se moravskému učitelstvu letos 3½ millionu K zvýšení. Obnosem tímto nemohla býti provedena proto úprava, jež by učitelstvo postavila ve služebních požitcích na roveň státnímu úřednictvu kategorie C s rovnocenným předběžným vzděláním. Nepostavila učitelstvo obecných škol na roveň ani státnímu úřednictvu kategorie D s předběžným vzděláním značně nižším. Nová úprava je proto zdrojem hluboké nespokojenosti moravského učitelstva.

Odhlasovaný zákon nerozlišuje učitelstvo obecných škol více na učitele I. a II. třídy. Pohřbívá také dlouhé provisorium učitelské, jež trvalo namnoze 10 i více služebních let a jednotlivce poškozovalo o sta i tisíce korun tím, že neměli bez definitivy práv na pětiletá zvýšení. Po úpravě omezuje se učitelské provisorium na Moravě maximálně na 5 let služebních. Zatímní učitel moravský, jakmile dokoná tříletí po zkoušce způsobilosti, bude nejpozději po celkovém 5. služebním roce jmenován definitivním ad personam a nabude nároků na plat učitele definitivního. Analogicky budou na Moravě také odborní učitelé měšťanských škol po tříletém působení na těchto školách jmenováni definitivně ad personam.

Novum zákona je stanovení příbytečného pro všechny osoby učitelské, jež má býti jakousi náhradou za aktivní přídavek státního úřednictva. Žel však, že se ani část tohoto příbytečného do pense učitelské nezapočítává, čímž se učitelstvo proti státnímu úřednictvu silně znehodnocuje.

Plat zatímních učitelů se zkouškou dospělosti zvyšuje nový moravský zákon z 900 na 1000 K a se 180 K příbytečného. Po zkoušce způsobilosti, tedy ve 3. roce služebním, dostane moravský učitel 1400 + 180 K příbytečného, po nabytí definitivy stanoví se základní služné učitele obecné školy na 1600 K a zvyšuje se během služby desetkráte vždy po 200 K, a to po prvé po 5 letech, po druhé až osmé po třech, po deváté a desáté po dvou letech.

Učitelé měšťanských škol mají 2200 K základního platu, který se jim zvyšuje v analogických obdobích po 250 K. Předností starého zákona bylo, že se základní služné učitelstva obecných škol zvyšovalo o 200 a učitelstva měšťanských škol o 400 K. To nový zákon zrušuje a základní služné učitelských osob během celé služby nezvyšuje.

Funkční přídavky správců škol nový zákon v celku nemění. Nevyměřuje je však jako dříve dle příslušné kategorie škol, ale dle počtu definitivních tříd. Náhrada bytného správců škol, jež byla dříve stejná, činí dle nového zákona u ředitelů měšťanek o 200 K více než u řídících učitelů. Řídící učitelé, kteří mají byt naturální, dostávají 100 K osobního přídavku.

Příbytečné, jak již poznamenáno, přiznává nový zákon všem osobám učitelským, a to různé u učitelův škol obecných a měšťanských, různé u svobodných a ženatých, a různé v obcích dle počtu obyvatelstva. Příbytečné toto činí u definitivních ženatých učitelů obecných škol

nejméně 320 K, na měšťanských 400 K v obcích do 2000 obyvatelů, a nejvíce v Brně, kde obnáší 720 a 900 K. U definitivních svobodných učitelů a učitelek stoupá dle počtu obyvatelstva obcí od 200 resp. 240 K do 400 resp. 500 K v Brně, a ani nepatrný jeho zlomek do pense se nepočítá.

Definitivní industriální učitelky dostávají na obecných školách 1000, na měšťankách 1200 K základního služného. Za každou týdenní hodinu, převyšující počet 20, dostanou industriálky 40 resp. 50 K roční odměny. Roční remunerace zatímně ustanovených industriálek činí u svobodných a ovdovělých 50 K, u vdaných 40 K za každou týdenní hodinu vyučování, při čemž celková remunerace nesmí přesahovati 1000 K. Provisorně ustanoveným industriálkám zvyšuje se vždy po 5 letech služebních remunerace za každou týdenní vyučovací hodinu o 5 K. Takových přídavků má býti nejvíce 6. Definitivní industriálky dostávají 10 trienálek, a to na měšťankách 80-, na obecných 70korunových. Mimo to přiznává zákon všem industriálkám, působícím v několika obcích, odškodné za cesty, a to 60 K ročních při cestách nejméně 2 a 100 K při cestách nejméně 4 kilometry.

Učitelstvo srovnává své příjmy s platy státního úřednictva příslušných kategorií v jednotlivých služebních periodách. Srovnávací taková tabulka vypadá nyní na Moravě dle nového zákona takto:

	Státní úředníci		Učitelé	
Rok	kat. C.	kat. D.	obec. školy	měšť. školy
1.	1000 K	600 K	1000 K	— K
4.	1600 »	1400 »	1400 »	— »
7.	1800 »	1600 »	1600 »	2200 »
10.	2200 »	1800 »	1800 »	2450 »
13.	2400 »	2200 »	2000 »	2700 »
16.	2800 »	2400 »	2200 »	2950 »
19.	3000 »	2800 »	2400 »	3200 »
22.	3200 »	3000 »	2600 »	3450 »
23.	3600 »	3200 »	2800 »	3700 »
28.	4000 »	3600 »	3000 »	3950 »
31.	4400 »	4000 »	3600 »	4450 »
38.	4800 »	4400 »	3600 »	4700 »

Dle toho učitelé obecných škol moravských i po poslední úpravě budou míti konečné služné o 800 K ročně nižší než úředníci kategorie D., kteří mají předběžné vzdělání nižší než učitelé obecných škol, a o 1200 K nižší než státní úředníci kategorie C., jimž by měli býti postaveni na roveň. Než ani učitelé měšťanských škol, vykazující se zvláštní odbornou zkouškou, kteří by měli míti vlastně postup rychlejší, než úředníci kategorie C., nedosahují konečného služného úřednictva kategorie C., majíce je o 100 K nižší.

Moravské učitelstvo, zvláště obecných škol, jak jsme předem zaznamenali, je s úpravou krajně nespokojeno. Nespokojenost vře v učitelských jednotách. Jen katecheti jsou spokojeni. Jako v Čechách, tak i na Moravě mají pro ně delší loket. Provisorní katecheti dostávají 1800 K (učitelé

1400 K) a definitivní 2000 K (učitelé 1600 K). Po zrušení drahotních přídavků se vypočítává, že přes 2000 učitelských osob na Moravě nezískává tohoto času úpravou nic, a z těch na 1000 i ročně ztrácí, mnozí i 300 K ročně. Od nejbližších zasedání sněmovních očekává moravské učitelstvo nápravu svých nedostatečně upravených služebních poměrů.

* *
*

Ústřední Matice Školská měla v roce 1913 o dva školské ústavy více než roku předchozího. Počet tříd však byl menší: 295 proti 303 roku 1912. Některé matiční školy byly totiž nahrazeny veřejnými. Počet žáků na matičních školách vzrostl z 15.315 na 15.576 (+ 261). Z matičních škol bylo v Čechách 105, na Moravě a ve Slezsku 34. Náklad na matiční školství činil v Čechách 509.694 K, na Moravě 201.906 K, ve Slezsku 161.391 K. Působili na nich 2 ředitelé, 13 profesorů, 193 učitelův a učitelek a 107 pěstounek. Mimo to za remuneraci vyučovalo na matičních školách 84 katechetů, 86 industriálních učitelek, 46 pedagogických správců, 100 opatrovnic, školníků a posluhovaček. Pensijní fond vyplácel platy 7 pensistům a pensistkám. Celkem bylo při školství, nehledíc k úřednictvu, zaměstnáno 641 osob.

Celkový výdaj Ú. M. Š. stoupl v roce 1913 na 1,287.696 K, z čehož na školství připadlo 928.802 K. Schodek v obnosu 174.159 K bylo třeba odstraniti mimořádnou úhradou.

Spolkový výbor zajímala po celý rok palčivá otázka úpravy platů matičního učitelstva. Nedošlo tu k definitivnímu rozřešení této otázky hlavně pro nedostatek úhrady. Jen starším učitelům byl poskytnut 10% přídavek drahotní.

Matiční učitelstvo, jež má svoji vlastní organisaci, vytknulo svoje stěžejní požadavky ve zvláštním memorandu. Jsou založeny na návrzích Ústř. rady zemských organisací učitelských s některými změnami a zvláště s ohledem na dosud slaboučký pensijní fond, jenž by většího zatížení dosud nesnesl.

Matiční učitelstvo žádá: 1. pro učitele se zkouškou dospělosti 100 K měsíčně; 2. po zkoušce způsobilosti 120 K, po 5 letech 140 K měsíčně. 3. Přijetím do pensijního fondu stávají se učitelé definitivními se služným 140 K a aktivním přídavkem 36 K měsíčně. Služné zvyšuje se automaticky po 27 let každoročně o 6 K měsíčně. 4. Po 6 letech se zvyšuje do pense nevpočitatelný akt. přídavek na 48 K a po dalších 8 letech na 60 K měsíčně. 5. Funkční přídavek u def. řídících učitelů stanoven na 35 K, u def. správců škol na 25 K a zatímních správců škol na 17 K měsíčně. 6. Řídící učitelé mají právo na byt neb příbytečné odstupňované dle velikosti působiště na 400, 600 a 900 K.

Nejsouť tedy požadavky matičního učitelstva nijak přehnané. Často u nás in politicis toužíme, aby se k nám dle slov Komenského vláda našich věcí vrátila. V Ústřední Matici Školské je vláda našich věcí v našich vlastních rukou. Dejme tedy matičnímu učitelstvu, což jest jeho svatým právem. Zasluhuje toho bez sporu již pro to své těžké postavení na exponovaných místech národnostních, pro ty těžké ústrky, jež jest mu zvláště v nynějších dobách do krajností rozvířeného národnostního boje

snášeti. Němci již dávno dali učitelstvu zaměstnanému na školách svého výbojného školského spolku, oč žádalo: služné dle hodnostních tříd státního úřednictva. Splnění tužeb matičního učitelstva nezávisí ovšem pouze na matičním výboru, ale na vydatnějším a všestranném hmotném podporování Ú. M. Š. Nezbývá než důtklivě pobízeti národ ke stupňování sbírek a příspěvků.

LITERATURA.

Krásná.

Dva romány. Fráňa Šrámek, Křižovatky. (Vilímkova knihovna sv. 121. Praha. 1913.) — Karel Sezima, V soumraku srdcí. (Tamže, č. 123. Praha. 1913.)

Vybízí věc sama k přirovnání, píšeme-li o dvou románech mladých autorův. A to tím spíše, že na první pohled v nich jest rozdíl. Ač oba mají význačné sklonnosti k psychologické kresbě, Šrámek ulpívá na drobnokresbě, kdežto Sezimovi běží o velké linie, Šrámek tu překypuje nekontrolovanými nápady, Sezima zachovává v ní míru, Šrámek je tvořivě překotný, Sezima pozorně hledající, kde Šrámek věc prožívá, Sezima badá a třídí, Šrámek leptá a přece jen spíše popisuje a líčí, Sezima hledá vyšší smysl jevů — jsou dva póly umělecké tvorby.

Skutečně Šrámek duševní stavy svých osob prožívá, a skoro všechny přetvořují se mu rázem v obrazy, nikoli nehybné, nýbrž životné, řekl bych, sled řady drobných obrázkův, jež se někdy honí tak rychle, že z nich vzniká změť. Bývají tyto metafory, a raději řeknu slovesné transposice dění duševních, hluboké, zvláště kde se líčívá průběh psychického povětří v citlivé dušičce dětské. Škoda, že autor, co je vlastní těmto, přenáší také tam, kde o vhodnosti takového postupu a tlumočení sotva může býti spor. Unáší jej přemírná fantasie či stává se tento způsob symbolického transponování manýrou? Nevadilo by, že v něm vždy silně se hlásí subjekt autorův, neboť nelze dělati z kteréhokoliv postupu neomylnou maximu, ač náš vkus ještě rád přijímá úsilí objektivisující, ale jsou stránky, kde bys žádal více propracovanosti. Neboť bystrost, s jakou autor je nadhazuje, samostatnost, s níž je tvoří, jemu vlastní ráz, který jim propůjčuje, tím více jen nás zarmucují, když se setkáváme s nevhodnými obrazy, když cítíme v nich časem nedostatek nutného odstiňování, které je jemností citu tvořivého, když narazíme na obrazy, které ani nejsou postřehem skutečnosti, ani dobrou transposicí, nebo konečně když vidíme, jak se básník opakuje užívaje téhož prostředku v dvou různých prostředích (Amen — v dialogu a v epickém vyprávění). Tu už potom nejsme daleci soudu, že tento transposiční způsob podání literárního snadno u Šrámka sjede v manýrovanost, a bojím se, že čtenář nezhostí se toho dojmu zvláště při některých kusech druhé části románu.

Také vidíme, že autor těmito svými transposicemi duševního dění dovede podati skvěle drobná vnitřní dramata, jako na příklad ve scéně

mezi Gabrielem a Pavlou, jež k němu utekla, a dostavivším se Kramerem. Než jakým právem autor v takových líčeních splývá se svou látkou tolik, že její ironie dostává barvu sebeironisování, jako v glosse s náhle otevíranými dveřmi. Nebo rovněž jisto je, že Šrámek vyvolává silně náladu do niterného napětí mezi dušemi, jež k sobě váží dobré či zlé instinkty, vzbudí a roznítí elektřinnou vůni její (rozhovor mezi Borovákem a Gabrielem), i když konkrétní podklad k napětí není dost jasný — a v tom je tajemství jeho pojímání pochodů duševních, stilisace jich a stavby větné v ustavičném tvoření obrazův. Avšak, jak to, že tak často přechází, někdy i nevhodně, v těch obrazích z osoby třetí v první? Jest přirozené a také úměrné jeho způsobu podání, že si Šrámek volí za osoby svého románu duše složité i záhadné, srdce nalomeného života, postavy s jakousi otázkou v nitru nebo čekající stále odpověď na neznámý dotaz, že hledá i sestavuje psychologii lidí, jakoby něčím bodnutých, s jakousi obsesí myšlenky nebo citu. Nicméně, i při jeho dobrém pozorování psychologickém, překvapuje, jak schematicky do duší vidí, schematicky užívá prostředků kresby niterných dějství; kolik na příklad jeho osob má vidění, sny, a jak přestávají být vhodnou básnickou transposicí duševní reality (šafářka a její černý kůň).

A to vše ukazuje, že autor má sice hojnou i hlubokou zkušenost duševní introspekce, že z jejího a básnického bohatství tvoří impulsivně, bezprostředně a že se s radostí ponořuje do volného a prudkého toku své spontánní tvorby, avšak zároveň je zřejmo, že se mu nedostává umělecké kázně, výběru, disciplinovanosti.

Mýlíme se, řekneme-li, že totéž vychází na jevo i z fabule jeho románu?

Ve třech částech jeho knihy marně byste hledali jedno pevné a vyhraněné pásmo dějové. Šrámek udělal z celku, jejž vypravuje, tři kusy, literární triptych, jenž chce být však vázán v jednotku teprve nazírajícím. Učinil tak úmyslně a vědomě, za cíli uměleckými, či nemohl směstnat vše v jeden ohraničený tok dějový? A podobně jako náš autor, jehož silou je líčit silně okamžiky duševního stavu nebo děje, nedovede vytvořit povah, spíše buduje postavy, za to však umí vsugerovat čtenáři z nich jakous tíhu, jako by nad těmi osobami nedost plasticky podanými cosi viselo, tak v konstrukci dějové je neúměrný. On lidi a věci spíše nazírá než pozoruje, prociťuje jejich duševní stavy, méně jasně však uvažuje. Jeho dílu scházejí hluboké myšlenky ústřední a soustřeďující. A takový je i jazyk: výrazný a plastický, pln nových a výstižných obratů, kde náhlý pohled v duši přinesl rozbřesk a pochopení, ale tam, kde básník intelektuálně vyplňuje, otřelý i všední a bezbarvý. Šrámek tvoří, zdá se, z velkého bohatství příliš bezprostředně a v kontrole rozumové nedovede vyvinouti pravé kázně.

Jinak Sezima. Jako v prvních svých pracích i v této nasazuje veškero úsilí, aby s taktem stilisoval, a teď si i vybíravě shledává látku ověřovanou všude empirií. I kombinuje druhdy v rozhodný účin složky svého románu. A ty jsou někdy až příliš rozmanitého zabarvení. Autor jich také užívá různě; zdá se, že jeho cílem bylo přímo vyrovnati v jednom díle dvojí methodu tlumočení literárního, jak je představuje realism

ruský a francouzský, řekněme Dostojevský a Flaubert. Jeho román má svůj život a tvoří celek modelovaný s vědomím o cíli.

Jeho děj, nikoliv sám v sobě, jak je přirozeno (pak by tu bylo novum jen vnějškové), ale svojí motivací, okolnostmi a příčinami tkví pevně v určité půdě — v našem Podkrkonošsku.

Autor dovedl z prostředí vyvážiti řadu malebných rysův. Kreslí je jazykem toho lidu, jenž je tu strohý, tu zase ukazuje silnou a tvořivou fantasii; podává je všemi prostředky, které se nabízejí. Tak v knize ožívají ve svých scénách cesty dětí do škol, jejich řeči a hry na pastvách, přástky, dračky, podkrkonošská sedění spiritistická, duchovní hody u světských kazatelů, jesličky, boží hrob, pomlázka, prosebné procesí v čas sucha, venkovská svatba, rozkolnický pohřeb, odvádění díla tkalcovského, stávka, požár atd., ale to vše jen jako deska, z níž se mají tím jasněji odrážet profily osob, aby v nich a jimi lépe pronikala idea. Neboť třeba připomenout, aby nevzniklo nedorozumění: autor kreslí ovšem, avšak nikoli širokým popisem, nýbrž především dějem a v ději. V knize vše se děje, málo se líčí, abychom poznali osoby, nereferuje se než nejnutnější, neuvažuje se obšírně. Věci i osoby mají se tu co možná s nejrůznějších stran představit čtenáři samy. Autor by patrně rád došel nejvyššího stupně objektivisace. Odtud přicházejí dodatné poznámky, i vysvětlivky motivační ex post, aby dějový a pragmatický tok románu působil nerušeně. Charakteristiku najdete nejvíce v poměru osob k věcem bez zasahování slov autorových, v jich reakcích na názory, události, v jich konání, gestech i slovích a to i u postav podružných. V tom je Sezimova umělecká ekonomie a síla zároveň. Stilisováno tak, abyste nahlédali ve smysl, třebaže věc sama se vyjasní později. Při zřejmém úsilí spisovatelově o větnou rhytmičnost, při snaze (snad pro někoho hnané až do zámezí) reálné postřehy vystihnout výrazem nejsevřenějším a vnitřní stavy zhušťovat zpravidla v jediný obraz duševní kresby, budete vzpomínat, že autor patrně hleděl na příklad Flaubertův. Jenom že, i když usiluje o svrchovanou objektivitu v tlumočení, nelpí na naprosté impassibilitě; nejen ve fabuli, vyústění jejím, a tedy řešení ideových složek románu, projevuje sama sebe, on i přidává někdy poznámky, jichž ironický nebo satirický hrot, ač jsou zase jen prostředkem k nepřímé kresbě osob, ukazuje zároveň stanoviště spisovatelovo. A jako sloh, i stavba knihy.

Mezi tímto lidem podkrkonošským, kde žije ještě starý hloubavý duch český, v době, kdy zmlkly hlasy citu a platí tak zvaný rozum, pružnost a chytrost, v boji táborův vítězí vnitřně a mravně otrlejší. Ta idea určuje psychologickou kresbu osob. Ona vyvolává a prolíná scény, hovory i samomluvy, v nichž se ozývají všechny bolestné otázky dneška. Stojíť tu nad veškerou realitou, jak se jeví v onom šerém koutě naší země, otázka sociální, otázka náboženská, vůbec otázka dnešního přerodu. Táž idea, jež představuje čtenáři autorovu snahu nezůstávat v pouhém podání reality, ale být se o její koncepci, vytvořit si synthetický a kritický obraz její, způsobuje tu pozvolné odbočování od reality a prostého jejího tlumočení, vznáší celek výš. I vidíte: výjev dětí při pohřbu Kátlině, kde se jim dostalo tradičního údělu svou slabostí překazit barbarský čin silných, Kristlina matka jako vtělené umrtvující pokání, Kátle Vrbatovo

jako oběť i bezděčný vzor Kristlin, celá postava Bryknarova, jemuž se autor snaží dodati (před jeho pádem zaviněným tragickým rozporem probadávaného poměru k věčnosti a neujasněnosti vztahu k časnosti) jistý ráz velikosti čistě lidské, zbožňování tohoto samotáře mučednicí manželství Mádlovou, jeho řeč při pohřbu, zvláště však Kristlin titanism, ba i toleranční poslání stařenky Maternové, třeba plněno jen nahodile — ty všechny věci buď přímo jsou symbolické nebo aspoň netajeně slouží symbolisaci.

Neboť, abstraktně vyjádřena, idea knihy zní: v dobách, kdy potuchl cit náboženský jakožto cit sociální, zůstávaje údělem pouze jednotlivcův, pomyšlení na Nekonečnost-Boha, jednou zastiňuje smysl pro život reálný (Kristla), jindy způsobuje zapomenutí naší slabosti smyslové (Bryknar), konečně proměňuje se v obratných rukou v podajný a vhodný pláštík chytráctví (Florián) a cesta za absolutním principem, po němž vždy se vzpíná touha v lidu, ztrácívá se zrakům, takže lid se příliš věší na prostředníky, jimž se buď nechává zneužívat nebo jimž nerozumí, ochoten vždy je zbožnit. A že takto autor vychází nad realitu, že se snaží ji zhodnotit, dobrat se určité koncepce ideové, na níž by stála a jíž by byla držena vnější stavba jeho románu, nacházíte scény, kde tito prostí lidé venkovští, jako zdivočelý Bryknar nebo společností štvaná Kristla i jiní, vedou hovory, jichž slova a ještě více váha a dosah jdou za hranice pouhopouhé reality. Jdou skutečně či jen autorovým výrazem, tedy jeho zhodnocením?

Jistě však tou ideou všechny složky díla jsou pevně spjaty, v sebe zapadají, takže na př. i úlohy dvou osob činy i podstatou tak si vzdálených, jako beznohý socialista Šimek a obětující se Kristla, pracují pomalu s řadou ostatních k témuž vyústění veletoku románu, nikoliv, jakož bývá, aby jím jen byly spolu unášeny. Nesložité bytosti a životy postav románu povzneseny na symboly dnešních sil společenských mají skoro všechny úlohu demonstrovat, kam je svedla doba, z níž se vytratily hodnoty srdce; jak i do těch srdcí živých a teplých, rozprostřelo-li se kolem sešeření, padne mrak zbloudění; jak jen ta nejsladší a nejodhodlanější, zavírajíce se světu, zachovávají svou podstatu, aby tu v matném a kolisavém jich tušení (Bryknar), jindy zase v žíznivé jich touze (Kristla), hlásil se z mlžných dálek nový či ožívající bůh.

A tak kniha stejně dobře jako vnitřní pojítko a pásku, ideu svoji, vystihuje i zevní fabuli titulem: v soumraku srdcí.

24. II. 1914. *Pp.*

Poučná.

Zdeněk Kobza, Karel Havlíček. Jeho náboženský vývoj a reformní názory církevní. S. 44. Praha 1912; Chvilky 86—87. — Ph. a Th. Dr. Fr. Loskot, Ježíš Nazaretský. Knihovny vědy náboženské roč. I., č. 1. Str. 63. Cena 80 h. Nákl. vlast. (Žižkov, Libušina ul. 28).

Zdeněk Kobza: Karel Havlíček. Jeho náboženský vývoj a reformní názory církevní. S. 44. Praha 1912; Chvilky 6—87.

Jaksi mile se člověka dotkne, vidí-li, že se mezi současníky najdou lidé, kteří neztratí se v davu kořícím se jen hmotě a vynálezům, zdokonalivším zase jen obrábění hmoty. Viděti, že přece některé duše české přijaly slova Masarykova: »Národ Husův, Chelčického a Komenského musí bažiti po nekonečném.« Sešitek Kobzův jest důkazem této zásady. Podíváme-li se po naší literatuře z toho oboru, vidíme pořád jen chudost a zdá se, že pořád ještě nosíme své velikány v srdci — totiž nikde. Vedle autobiografické knihy Kunteho a dobově příznačné knihy deníku K. L. Hofmana, v níž k tomu thematu jsou jen narážky, ale narážky charakteristické — máme jen překlad ultramontanistické knihy Ruvillovy: Zurück zur heiligen Kirche — a to je téměř vše. Je tedy nahoře jmenovaná knížečka charakteristikou jednoho z našich vzácných lidí — vrcholem pětice obrozenské: Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček. Právě v probírání sporu Goll-Masaryk, do něhož Pekař a Krofta zatáhli mnohé věci nepatřičné, někteří ze známých v hovoru vyřkli obavu, zda lze prvního a posledního člena pětice udržet. Prý Dobrovský a Havlíček jsou osvícenci, voltairiani, z nichž obzvláště Dobrovský vyjádřil se o Husitech velmi nepěkně — názory ty sestavil v jedné ze svých prvních prací zmíněný již K. L. Hofman; viz jeho Spisy I. — proti tomu lze uvésti parallelu z dějin humanismu; Petrarca a Dante, žili dlouho před početím vlastního humanismu a vezme-li je do práce český sběratel a pořadatel historického herbáře, najde, že vlastně oni ani nejsou humanisty pravými; milovník a pěstitel řecké kultury, Bessarion, přišel o mnoho později, aby zahájil jednání sjednocovací ve Florencii, za něhož sám přestoupil k církvi římské, jež mu dala okusiti vysokých hodností, a on 1455 se odvděčil, dav svou 900svazkovou knihovnu Benátkám, čímž dán podnět k založení slavné Marciany. Budiž mi však dovoleno citovati dopis pražského přítele: »Že Masaryk Pekařovi odpoví, je jistě potěšitelné, ačkoli výsledek si od toho neslibuji. Ne tak pro věc, třebas mám za jisté, že v něčem Pekař má a podrží pravdu, třebas v p o d s t a t ě měl pravdu Masaryk. Dostaneme se tam, v čem měl pravdu Goll, že zjevy historické tak komplikované nedají se řešiti jednoduchou formulkou. A Masarykova formulka jest někdy příliš jednoduchá, představuje si vývoj příliš přímočárý. A jest zde i některá neujasněnost. Tak hned pokud lze užiti slov, že vývoj náš jest celkem náboženský. Co si tím máme myslit? Opravdu náboženský v běžném smyslu slova, tedy řešící poměr člověka k bohu a připínající se v tomto řešení přímo na přervaný vývoj husitsko-bratrský? V tom smyslu po mém soudu nedokáže kontinuity nikdo a obavy F., že Dobrovský, Havlíček atd. nehodí se do té řady, jsou jistě zcela správné. Mám však za to, že slovo je nevhodné, poněvadž svádí k mylným představám; co z Masarykovy theorie vyciťuji, jest přijímání vývojové souvislosti duchovní vůbec. Snad nejlíp bylo by to lze vyjádřiti obráceně: Hus, kdyby byl žil koncem 18. stol. nebo v 19., byl by smýšlel jako Dobrovský, Havlíček atd. Tedy ne vědomé navazování, nýbrž souvislost vývojová, postupující vývoj duchovní pokračující, ač z týchž základů vycházející. V tom smyslu má Masaryk jistě pravdu. Jenže tím se ociťujeme u jiného úskalí.« Myslím však, že obavy o Dobrovského, Havlíčka se odstraní tím, když si uvědomíme, oč usiloval

člověk — klassický, církevní, středověký a po čem bažíme my. Člověk klassický si ujasnil poměr člověka k přírodě mimolidské; církevní člověk středověký svým supranaturalismem stanovil svůj poměr k nadzemskému bohu, a my lidé novověcí snažíme se o to, upraviti si svůj poměr k lidem a dle této formule, odborný historik jí zase vytkne přílišnou přímočárost, soudíce, nemusíme se báti o Dobrovského ani o Havlíčka; Dobrovský i Havlíček kladli hlavní váhu na vnitřní pravdivost. V tom je celý Dobrovský, jak jej vidíme v boji proti víře v pravost pražského zlomku evangelia Markova, proti nastrčenému svatému Janovi z Pomuka i v boji proti nucenému coelibátu a pro tu vnitřní pravdivost bojuje nejen v názorech politických, ale i náboženských i Havlíček, který, to nepopře snad nikdo, byl hluboce nábožensky, ale ne církevně, založen. Na jeho život měli vliv tři kněží — v mládí farář Brůžek a kaplan Serbousek, v theologii bolzanovec P. Fr. Schneider, professor náboženství na pražské polytechnice. Poněvadž H. viděl, že kněz může nejvíce působiti mezi lidem, chtěl jím býti, píše matce 15. III. 1840: »Milá maminko, modli se za mne jenom o to, aby Bůh udělil požehnání při volbě stavu mého. Nemohu ničím jiným státi se než knězem, všecko ostatní se mi téměř příčí a oškliví, ale chci býti knězem se vší opravdovostí a proto doufám, že pro tento dobrý úmysl Bůh milost svou přičiní k tomu, k čemu my lidé dáti můžeme toliko snahu svou.« (Quis: Korrespondence 5. 6.) Havlíček chtěl snad býti jesuitou, aspoň ve ztracenému listě Mořici Příborskému se důkladně na ten řád vyptává (Quis S. 741—742). Ale jak to bývá, lidé jižto ho měli pro vytoužený stav vychovat, ukázali se ne nadšenci, leč chlebaři, ženoucí se za plným porytem a i u něho vykonal klerikalism — neboť jak jinak nazvat onu vnitřní nepravdivost, ba nepoctivost — svůj úkol, ne-li positivní, aspoň negativní, že mu trochu otevřel oči. Ztratil víru oficielní, ztratil víru v dobrou — k opravě hledící — vůli hierarchie, ale věřil aspoň v dobrou vůli kněžstva, dnes by ztratil i tu. Četba racionalistických a osvícenských knih udělala z něho zoufalce, ztrativšího na čas víru minulosti, ale jako všichni silní lidé dosadil místo boha oficiálního — boha osobního, nad nímž vítězily chvilkové záchvaty rouhavosti, jichž vnější projev jsou jeho epigramy, a myslím, že správná jsou slova Kobzova: »Jsou to výlevy zvláštní nálady, v níž octnou se občas skoro všichni ti, kteří zřekli se ideální víry z dědictví; nálada, v níž pociťují lítost a zlobu, že povolaní chranitelé víry nedovedli jim víry uhájit. Není to nenávist, ale lítost nad ideály ztracenými, touha po víře, ale nemožnost věřiti následkem bezradnosti« (22). Ačkoliv Denisa necituje, označuje p. Kobza Havlíčka za racionalistu osvícenského a deistu, což obé říká i Denis, Čechy po Bílé Hoře II. S. 203. Budiž, ale Havlíček vzal na sebe »povinnost, bojovati všemi silami proti mocnosti odjakživa záhubné pokrokům veškerého člověčenstva a jmenovitě úhlavní nepřítelkyni našeho národu ve všech dobách jeho dějin« (Epišt. Kutnohorské). Snad i v tom byly vlivy Wielanda, jehož slova o povinném boji každého, kdo béře péro do rukou, proti státu nebo oficiální církvi přijímá i Jungmann a dodává k nim: »Trudno stanoviti, která z nich je horší« (Zápisky Svět. knih. s. 75.), možná, že působil i vliv Paineova Věku rozumu, jehož ohlasy cítíme na některých místech Epištol, jež jsou nejsoustavnějším jeho veřejnosti přístupným názo-

rem o církvi a reformách, jichž by bylo k očistě její podniknouti — ovšem vše Havlíček neřekl; praví sám: »Neřekl jsem žádnou nepravdu, ale neřekl jsem celou pravdu« (S. 19). Působil i Voltaire, z něhož Havlíček i překládal a někteří němečtí osvícenci: J. G. Zimmermann, Webrův Demokritos, Lessing a J. H. D. Zschocke a z českých se ozývá Krameriova Kniha Josefova, na což upozorňuje Herben (Čas 31. ledna 1913) a mnohé názory Havlíčkem jen dotčené probírá v dosti zapomenuté knize Náboženský cit i Klineberger. Na některých místech tušíme Rousseaua. Mínění Kobzovo o originalitě Havlíčkova názoru, aby kněz byl napřed učitelem, je nepřípadné, názor ten začala a také realisovala Jednota Bratrská, v níž mladí bohoslovci ve škole »mládenečky« učili. V Havlíčkových názorech o reformě katolicismu jsou rozpory. Havlíček, ač znal jeho vady dobře, přece jedné a hlavní zapomněl: jeho konservativnosti, ba reakcionářství, čehož důkazy máme i my. Katolicismus opravy schopen není bez možnosti reformy dogmat, a tato týkají se nejen víry, ale v katolicismu i zásady administrativní se povyšují na dogmata. A z předpokladu mylného plyne mylný závěr, že se nemá opouštět církev, čímž se jen strana hierarchická posílí — naopak, při zkušenostech o mrtvolnosti katolicismu je povinností každého poctivého českého člověka domysliti a jíti ve směru, jejž nám naznačují tři naši reformátoři — opustit církev a nerozmnožovat svou jednotkou počet matrikových katolíků. Bude rok 1915, ukažte skutkem, že jste Čechové a vypořádejte se s těmi, kteří ze záležitostí svých kapes dělají záležitost samého boha, s jehož jménem kupčí. Havlíček se nepouštěl do učení, šlo mu jen o stránku administrativní a realisování krásných, leč pouze mluvených slov, a pocítil na sobě hněv rozhořčené církve, jež však jako odpouštějící matka člověku, jejž pomáhala štvát, zaopatřením pomohla snad do nebe. Cítíte ironii osudu? A právě ten rozpor, to poslední slovo nám pan Kobza nepověděl. Škoda, na začátku pěkné jeho knížky jsem to čekal a musím čekat dál — dočkám se — jsme teď ve znamení aklerikalismu? *Jurka Goral.*

Ph. a Th. Dr. Fr. Loskot: Ježíš Nazaretský. Knihovny vědy náboženské ročník I., číslo 1. Stran 63. Cena 80 hal. Nákl. vlastním. (Žižkov, Libušina ul. 28.)

Knížka má za úkol »poučiti stručně o různých stránkách problému kristovského«. Proto »podává výsledky vědeckého badání o Ježíši v kritickém výběru a soustavném uspořádání často s doslovným uvedením význačných míst z děl autorů, jichž použito«.

Autor chce tedy populárně a pokud možno zkrátka vyložiti vše, čeho se věda dosud dopátrala o Kristu.

Předesílá nejprve úvahu o počátcích křesťanství až do II. století po Kristu; tím má se ukázati, jaké místo ve vývoji křesťanství Ježíš zaujímá, neboť křesťanství není dílem ani jediné doby, ani jediného člověka, nýbrž připravovalo se již po několik století před počátkem naší éry.

U Židů k vytvoření křesťanství přispěli hlavně proroci a žalmy. Zejména u proroků možno sledovati přeměnu představy. Starý, všem Semitům společný, přísný, až mstivý Jahve ustupuje shovívavému, odpouštějícímu Bohu Otci. Z cizích myšlenek působily hlavně perské — nauka o vzkříšení, o duchu zlém a andělích, a řecké snahy asketické, nauka o od-

měně či trestu po smrti, o prvotním hříchu. Ze smutných poměrů, v nichž se během času národ židovský octl, vyvíjela se představa o Messiáši — buď slavném válečníku z rodu Davidova, či pokorném, trpícím služebníku Jahveho (u Zachariáše a Isaiáše).

Vlastní úkol knížky začíná rozborem zpráv o Ježíšovi, a to nejprve evangelií. Evangelia: Markova, Matoušova a Lukášova — synoptická — mají společný základ — sbírku výroků Ježíšových, složenou asi od apoštola Matouše. Mimo tuto předlohu měl pisatel každého vypravování ještě prameny jiné. Tato tři evangelia vznikla v době asi v l. 60—100 po Kr. Evangelium nejmladší, Janovo, vlastně »mystické uvažování o evangeliu«, vzniklo asi v letech 100—125 »v obci křesťanské, proniknuté vzdělaností alexandrinskou«. Ze zpráv spisovatelů světských jediné skutečná a nepodvržená zmínka je zachována u Tacita. Ale i ta spočívá na tradici. Oproti hypothese A. Drewse, že Ježíš byl jen postavou mythickou (v knize »Die Christusmythe«, 1910), souhlasí autor s Loisym, že Ježíš jest osobou historickou.

Následující kapitola, nejobšírnější, shrnuje historické vědomosti o Ježíši. O jeho mládí a životě před veřejným působením nelze říci ničeho. Narodil se asi v Nazaretě, kdy, přesně nevíme. Veřejně začal působiti ve věku 29—30 let.

Světový názor Ježíšův jest současný názor židovský: představa o zničení světa a příchodu království božího. Dle evangelií velký vliv měl na Ježíše křest — styk s Janem Křtitelem, udavší se ještě před veřejným působením. Ale Jan Ježíše plně neuspokojil — praxe Janova však nutí Ježíše, aby revidoval svoje názory. Překonav pochybnosti, usadil se v Kafarnaum u jezera Genezaretského, aby kázal o nutnosti přípravy k příchodu království božího. Podstatou přípravy je mravný život.

Morálka Ježíšova, založená na citu, je protisociální a protirodinná, patriarchální; všímá si pouze Židů. Nestojí proti zákonu Mojžíšovu, ale povznáší jeho těžiště na pole mravní. Jako všichni hrdinové St. Zákona, konal i on zázraky. Jeho příbuzní, zvláště matka, sledovali jeho počínání.

Za Messiáše se Ježíš nikdy nepokládal, a ani apoštolové jej za takového nepovažovali. (Vyznání Petrovo je pozdější vsuvka.)

Výsledky práce Ježíše neuspokojily, i rozhodl se jeti do Jerusaléma. Příchod jeho nevzbudil velké pozornosti. Teprve působení jeho pohoršilo zákoníky a farisee.

»Poslední večeře« zachycuje zklamání, jehož se Ježíš dožil i zde. O processu Ježíšově, přes podrobné popsání v evangeliích, těžko jest dopátrati se pravdy historické. Ve zprávách o utrpení Ježíšově vidíme dojem četby St. Zákona. Co se stalo s tělem Ježíšovým po smrti, nelze positivně zjistiti.

Apoštolové po zatčení Ježíšově se rozprchli, což dokazuje, že Ježíš nepředpověděl svého vzkříšení, a vrátili se do Galilee. Tam »opuštěnost, samota, nečinnost snad podporují vznik halucinací u apoštolů, a vedou k víře, že Ježíš žije«.

Sledovati vývoj, jenž od Ježíše historie spěl ke Kristu křesťanské dogmatiky, znamená sledovati jeden z nejzajímavějších a nejtajemnějších

výkonů lidského genia náboženského. Bohužel však autor věnoval tomuto problému pro omezený rozsah knížky velmi málo.

Knihovna vědy náboženské má sice již na prvý rok pevně stanovený program, vyjde ještě: »Dějiny náboženství židovského ve Starém Zákoně«, »Posmrtný soud v bájesloví starých národů« a »Dějiny náboženství egyptského« — ale snad bylo by lze příštím rokem věnovati jeden svazeček tomuto problému a ve druhém sledovati další vývoj christologický v církvi po stránce dogmatické.

Bylo by jen zapotřebí, aby naše veřejnost věnovala tomuto podniku náležitou pozornost. *J. K.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Organisované vystupování z církví v Německu po stránce ideové.

Politickou stránkou výstupového hnutí jsme se obírali minule. O pohnutkách a cílech rázu zásadního a ideového jsme se pouze zmínili v úvodu, a pak nás cele zaujal ten zjev, který na celém hnutí jest ne sice nejdůležitější, ale nejfrappantnější, nejvíce do očí bijící, totiž přímá účast sociálně demokratických organisací a předáků s ostnem namířeným vlastně proti státu třídnímu, konservativnímu, nelidovému.

Německý stát také rychle postihl, kam toto hnutí míří, a pokouší se zastaviti je prostředky umělými, správními, policejními. Ukázalo se sice, že není pravdou, co se kolportovalo na schůzích agitačních a tiskem, jako by stát pomýšlel zvýšiti taxu na oznámení přestupu ze dvou marek na sto; ukázalo se, že to byl trik agitátorů, aby urychlili výstupy a docílili rázem větších cifer, než se výstupy zdraží. Ale jiných policejních prostředků repressivních stát užívá: v Hamburku se již praktikuje a jinde prý se připravuje policejní zákaz oznamovati agitační schůze výstupové na veřejných návěštních sloupech a tabulích a rozdávati po ulicích pozvánky. Je zajímavo, jak se k této policejní pomoci světského ramene staví státní církev. Ozvaly se sice také ojedinělé hlasy z kruhů konservativních, které jsou v nejtěsnějším svazku s politikou vlády, aby stát chránil zájmy církve, a tím i zájmy své. Ale i v nich a zvláště v kruzích liberálních ohromnou většinou převládá názor, že jakékoli repressalie nejsou na místě. »Chronik der christlichen Welt« na příklad (č. 14.) výslovně praví: »Církev učiní dobře, když si zakáže tato a jakákoli jiná ochranná opatření... Boj, jejž výstupové hnutí vnutilo církvi, smí býti vybojován jedině zbraněmi ducha.«

Člověk mimovolně srovnává s poměry u nás, vzpomíná na denunciace klerikální při menším hnutí »Pryč od Říma«, a neubrání se dojmu, že i nejstátnější církev protestantská jest volnější a méně státní, než církev katolická. Patrně spoléhá více na svou vnitřní sílu a na moc náboženskou, které udrží lidi samo bez policejního ramene.

Politická stránka výstupového hnutí jest jen prostředkem a symptomem. Není myslitelno, že by tento prostředek mohl míti širší úspěch, kdyby nebylo hlubších příčin rázu ideového. Vlastním důvodem

úspěchu mezi massami musí býti odcizení od náboženství. A toto vnitřní odcizení od náboženství jest v Německu nesporné. Není na příklad možno, aby podobné hnutí výstupové v massách bylo vyvoláno a provedeno v Anglii. Zdá se mi, že jsem jednou již vytkl zásadní rozdíl mezi stanoviskem, jejž k náboženství a k církvi zaujímá a provádí sociální demokracie v Německu a analogické hnutí dělnické v Anglii a ve Švýcarích. Doplním tuto svou tehdejší zmínku některými fakty, která mám po ruce z nejnovější doby.

Roku 1913 konal se kongres anglických organisací odborových v Manchestru. Tyto organisace sdružují skoro půl třetího millionu dělnictva.

Manchesterský kongres jako všecky dosavádní byl zahájen slavnostními bohoslužbami v kathedrále, kde kázal biskup z Lincolnu. Účast při vysluhování Večeře Páně byla skoro officiální. Kongres byl pozdraven zástupcem anglikánské církve jménem jejích biskupů. Výslovně podotýkám, že to nebyl kongres nějakých církevních, »křesťanských« nebo »křesťansko-sociálních« spolků, nýbrž volných odborových sdružení, »trade unions«.

Když se konají velké kongresy anglikánské církve, bývá částí jejich programu velká schůze dělnictva, kde biskup mluví k tisícům organisovaných členů labour-party.

R. 1912 vyslovily se trade-unions proti návrhu beznáboženské školy.

Není řídký zjev, že vlivný biskup (Westcott) bývá smírcem, vyjednavačem a rozhodčím mezi dělnictvem a zaměstnavateli při stávkách.

Na nás by divně působilo, ale v Anglii se nikdo nepozastavuje nad tím, že spolkové domy dělnické bývají »vysvěceny« biskupem.

V Německu jest mezi sociálnědemokratickými poslanci víc než 80 bezkonfessijních. Byl by tam aneb u nás možný vůdce dělnictva, který jest laickým kazatelem, kolportérem, poslanec, který jest ředitelem (superintendent) nedělní školy své denominace baptistické, methodistické atd.? Zástupcové dělnických stran v anglickém parlamentu jsou většinou předáci dissidentských církví, a bylo přesně zjištěno, že mezi nimi není »žádný atheista«.

Zmínil jsem se jednou, že ve Švýcarsku sociální demokraté se účastní církevních voleb a církevního života, že jsou evangeličtí faráři organisováni ve straně sociálnědemokratické, že v jednom místě sociální demokraté při volbě faráře nehlasovali pro svého stranníka, kterého mají jinak rádi jako dobrého »soudruha«, ale za faráře chtějí mít muže, který jest »víc náboženský«. V Anglii jsou poměry analogické. Anglikánská církev má přes sto socialistických farářů. (Před časem přeložil Jan Váňa do češtiny »Úvahy socialistického faráře« W. H. Abrahama z Hullu, u Kočího a Finke v Plzni, člena parlamentu, který píše »O národní spravedlnosti«, »O pravé ceně života«, »O křesťanském socialismu«, »O velké záhadě s chlebem«, »O lidu, panovnících a kněžích«, »O přátelských jednotách a družstvech«. »O církvi lidu«, »O některých starodávných sociálních otázkách« — úvahy, které stojí za čtení a přemýšlení též u nás, kde se paušálně a bezmyšlenkově napíše a čte a za bernou minci bere, že v církvi, ano i v náboženství není sociálního cítění s pracujícími a trpícími.)

V Anglii mají »Church Socialist League« usilující prakticky o svazek mezi církví a sociální demokracií. Mají rozvětvené a stále rostoucí »bratrské hnutí« (brotherhood-movement), zvláště silné též v poslední době v Americe, hnutí náboženské arci nekonfessijní a málo dogmatické, rázu a směru politicky sociálního, podle hesla a v duchu zásady »Bůh jest náš Otec, my pak všichni bratří jsme«, organisace, která má tři čtvrti millionu členů, mezi nimiž půl millionu dělnictva.

Arci nebylo by správno mysliti, že v anglickém dělnictvu není proticírkevního směru, není odcírkevnění. Jest, ale v míře daleko menší, spíše jako ojedinělé zjevy, než jako tendence mass. I vlastní strana, organisovaná podle měřítka a na zásadách německé sociální demokracie marxistické, není protikřesťanská, ba ani proticírkevní. (O těchto faktech podrobně a zajímavě uvažuje W. K. Lowther v knize »Facing the Facts«, London, Nisbet Co.)

Anglické dělnictvo zaujímá odlišné stanovisko k církvi a k náboženství. Snad jest jednou z příčin tohoto zjevu zvláštnost anglické povahy. Lowther praví, že prý Angličan má obdivuhodnou schopnost chovati současně dva protichůdné názory. To je duchaplně a paradoxně vyjádřeno a proto právě ne zcela přesné. Jednotlivec snad dovede nevyvodit důsledků z jistých principů a nedomyslit dokonce některé problémy, ale nelze si dobře představiti millionové hnutí, stižené takovouto slabostí nejen intellektu, ale i charakteru, v ovzduší svobody anglické. Myslím, že člověk dovede jen tehdy chovati dvojí zdánlivě protichůdný názor, když si obojí dovede sloučiti v jakousi vyšší jednotu. A tu patrně anglický dělník nalezl, nebo jednodušeji: jemu socialism a náboženství nejsou dva protichůdné názory a směry. Je-li anglická povaha jiná než německá, jest patrně také anglická církev a anglické náboženství jiné.

Tím jsme dospěli ku pramenu nynějšího eklatantního rozporu mezi církví a socialismem v Německu.

Jestliže nyní vzájemný poměr mezi socialismem a církví v Německu se vystupňoval v konflikt a spěje k rozluce, příčinou toho hlavní nemůže býti nic menšího, než seslabení moci náboženství a zmenšení vlivu církve.

Kořeny tohoto zjevu zase vyrůstají ze dvojí půdy: jedna příčina je v sociální demokracii a druhá je v církvi. Německá sociální demokracie svým historickým materialismem a z něho plynoucím materialismem praktickým a životním odvedla mnoho svých členů od náboženství, vůbec od ideí, snah a cílů jakýchkoli, kromě hmotných. Na druhé straně církev nedovedla obstarati, udržeti a zasáhnouti massy, stojící pod vlivem industrialisace. Církev byla překvapena vývojem společnosti. Ostatně není církev jediná instituce, která zůstala nepřipravena a nedorostla k novým úkolům. Neméně překvapen byl na příklad stát, který přece industrialisaci sám připravoval a podporoval. Za režimu Bismarckova stál stát naproti massám dělnictva nejen bezradně, nýbrž nepřátelsky, vedl s ním boj repressaliemi a persekucemi. Nové poměry hospodářské a sociální předstihly také na příklad školství, od obecného až po vysoké. Přizpůsobování děje se ve všech oborech zvolna, zvláště při vývoji tak závratně rychlém a skoro překotném. Není divu, že na výši situace nestála ani církev. Dělnictvo právem začalo vytýkati církvi nedostatek sociálního cítění a činění.

Není správné, že by toho sociálního cítění v církvi nebylo vůbec. Náboženství přec jest nejen individuální, ale zároveň mocně sociální faktor. Ale pravda jest, že rozvoj tohoto sociálního cítění v církvi nerostl stejnou měrou s okolím, nestupňoval se úměrně s potřebami a nespecialisoval se přiměřeně na požadavky nové strany, ani se vlastně nemohl specialisovati, poněvadž nesměl sloužiti jen jedné straně. Bývá sice mnoho apathického pohodlí ve tvrzení, že církev a farář musí státi nad stranami, poněvadž má stejně sloužit všem, ale mnoho pravdy v tom jistě jest též. Církev měla v sobě živly konservativního venkova a konservativních vrstev ve městech, a nemohla, nesměla se jich zříci a oddati se zcela a výlučně potřebám vrstev nových, socialistických a dělnických. Každá strana, a zvláště nová strana, bojující strana, však z důvodů sebezáchovy jest výlučná a bývá k ostatním bezohledná a nemilosrdně nepřátelská ke všemu, co neslouží direktně jí a jen jí. Touto chorobou jest zachvácena jmenovitě sociální demokracie. Není tudíž ani divu, že se sociální demokracie odcizovala církvi, jakožto instituci nestranické, a náboženství jakožto proudu protimaterialistickému. Jest však jen spravedlivo přiznati, že církev jakožto organisace mimotřídní, všeobecná, všelidská, nemohla a nesmí se dáti v službu jedné třídy a strany. Ale bez viny církev není.

Výtka tato stihá církevní kruhy a směry konservativní stejně jako kruhy liberální a moderní. Konservativci svou ztrnulou dogmatičností odpuzovali třídy intellektuální. Liberálové nedovedli najít pravý náboženský tón pro potřeby nových lidí. Obojí patrně nedovedli přesně rozlišovati nebo nedovedli dáti jasný pojem o rozlišování mezi církví a náboženstvím, mezi náboženstvím a dogmatem. U těch však, kteří nyní v massách vystupují z církve, nejsou pravé důvody rozlomu s církví rázu intellektuálního. Mluví se arci o rozporu náboženství a moderního názoru světového, vědeckého názoru, ale to jest u mass pouze diletantské opakování polopochopených a neztrávených hesel moderních. »Vědecký názor světový« jest theorie a dogmatika právě tak, jako strašidlo náboženského názoru světového. Přírodní věda dosud nevybudovala vědeckého názvu světového; co se uplatňuje pod tímto názvem, jest posud jen theorie přírodní filosofie. Odpor proti církvi a náboženství jest spíš materialistický odpor proti idealismu jakéhokoli druhu, a hlavně individualistické vzepření proti autoritě všeho druhu. Nové kulturní snahy jsou hodně individualistické i v socialismu. Autority jsou bořeny, většinou arci jen, aby staré autority byly nahrazeny autoritami novými. Stará, středověká dogmatika církevní ustupuje dogmatice nové, dogmatice materialistické, theorie dualistická mizí před theorií monistickou. Vznikají nové církve, a to nejen »svobodně náboženské«, nýbrž i materialistické a monistické a atheistické nebo beznáboženské. Socialism bývá výslovně se strany demokratů prohlašován za náboženství proletářů, za náboženství budoucnosti. Ukazuje se arci již teď a bude stále patrnější, že materialistický směr lidského myšlení, a hlavně z něho plynoucího jednání vede ke zrůdnosti duševní a duchovní, k jednostrannosti, která ohrožuje rovnováhu mysli jednotlivcovy a psychu společnosti.

Agitace ve jménu vědy, pravdy, rozumu proti církvi a náboženství jest tedy přirozeným projevem celkového směru jedné velmi silné větve moderního myšlení, dnešní kultury. Musilo k němu dojíti.

Církev ovšem dala odpůrcům do rukou vydatnou zbraň. Oficiální církev se spolčovala politicky se stranami konservativními a s třídami kapitalistickými. I tam, kde se říkalo, že církev musí stejně sloužiti všem, v Německu se církev opírala o vrstvy hospodářsky silnější a politicky konservativní, a tím přirozeně zas opírala je. To je zase německá zvláštnost a ne všeobecný typ protestantismu. Presbyterní typ anglosaského protestantismu vždycky byl politicky liberální. Předáci skotského presbyterianismu a anglického dissidentismu jsou vůdci a držicími sloupy liberalismu. V Německu se nyní mstí toto nezdravé politické spojenectví. Teď akce proticírkevní v Německu míří na stát, a zas obráceně animosita protistátní zasahuje církev. Jedna instituce trpí nejen s druhou, ale trpí také pro druhou.

Církev a stát sklízejí dnes oba, ale církev více, ovoce tradiční nedůslednosti, která jest dědictvím středověku. Církev bývala státním prostředkem k výchově lidu. Bylo jí potřebí jako výchovného prostředku. Ale církev jím zůstala i tehdy, když se z protestantismu zrodil nový, vyšší ideál mravní a stát občanský. V době individualismu a svobody jevila se tudíž církev jako prostředek ne již výchovný, nýbrž donucovací. Odtud propast mezi demokracií a církví, mezi dělnictvem a církví. Tím církev umožnila, aby se jí vymkly mysli a duše. Agitace proticírkevní jest z části též i pláštíkem pouhých svobodářských hesel, ne vždy činem skutečné svobody. Odtud se vysvětlí, že církev za zpátečnickou prohlašují nejen vrstvy opravdu pokročilé, ale i živly hodně zpátečnické.

Agitace proticírkevní byla vedena s vehemencí, neobvyklou ani v úporných společenských bojích. Na schůzích a v tisku byla církev líčena jako zrůdná matka všeho, bez výjimky všeho zla, mravního, společenského, hospodářského, politického, jako instituce ohlupovací a znemravňovací, protisociální a protikulturní. Jest přímo úžasno čísti, co bylo napsáno a řečeno. Sociální demokracie jakoby chtěla provésti obtěžkací zkoušku své všemohoucí organisace. Jsou doklady toho, že mnoho socialistů podalo oznámení odstupu pod násilným terrorem strany, a mnoho nesocialistů pod nátlakem, z obavy boykotu se strany svého socialistického okolí. Obchodník ve čtvrti dělnické podá oznámení svého výstupu z církve a vysvětluje jej tím, že by ve svém okolí prostě neobstál. K tomuto vysvětlení soukromému ho nenutí žádné ohledy na církev, nýbrž jednoduše potřeba pravdivosti. Řada otců vystoupí z církve, ale hned potom žádá faráře o pokřtění svých dětí, o konfirmaci svých dětí, o církevní oddavky, ale pokud možno soukromě, aby nebyli vydáni posměchu a terroru svých druhů.

To jsou doklady fakta, že vystupování z církve jest arranžováno a inscenováno uměle a nátlakem. Ne ve všech případech arci, ale ve mnohých. A je to dokladem druhého faktu, že totiž hnutí jest namnoze více proticírkevní než protináboženské, že při úžasné odcizenosti mass přece náboženství osvědčuje dosud svou vnitřní moc na mnohé jednotlivce v řadách sociálnědemokratických.

Co církev činí a učiní?

Na podrobný rozklad toho mi dnes nezbývá místo. Vrátím se k tomu. Chci zatím říci jen to, že počáteční konsternace brzy pominula. A skon-

čím výrokem prof. Radeho (»Christliche Welt« č. 10.): »Já sám bych přál církvi kvalitativně i kvantitativně silné hnutí výstupné. Jen tak může církev býti donucena k vzpamatování, jen tak se může uvolniti síla v ní vázaná«.

7. dubna 1914. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

»Ženský Svět«. — Projev pí. B. Vikové-Kunětické. — Osobnost a lidství v manželství. — Ellen Keyová o zrovnoprávnění žen. — Lily Braunová o genialitě.

Jako novinku z našeho ženského hnutí třeba zaznamenati, že časopis »Ženský Svět« přešel z rukou Ústředního spolku českých žen v majetek soukromého družstva, které utvořilo se z interessentů a přátel listu jako vydavatelské družstvo, s podíly 60 K. List zůstane na dále orgánem Ústředního spolku a vydavatelstvo tvrdí, že změnou nastalou se na duchu listu ničeho nemění. Avšak soudím, že se změní přes to mnohé na duchu, jako se změnilo na formě. List je vydáván ve formátě, ve kterém vycházel původně, také vnitřní úprava je změněna, neboť list má býti representativní a přední revuí ženské intelligence a orgánem všech svobodomyslných a osvícených paní a dívek českých. Zůstane orgánem středních vrstev. Programem slibuje býti věrný zásadám, které odpovídají tradicím listu a ženského hnutí českého vůbec, ale spolupracovnická družina bude rozšířena, a to bude míti vliv na ducha listu. Že tomu tak je, dosvědčuje hned 1. číslo, ve kterém se praví v Aktualitách ve stati »Místo úvodního článku« něco bližšího o směru a programu. Tam stojí:

»Také v naší ženské domácnosti (jako ve veřejnosti vůbec. Pozn. ref.) uplatnily se rozvratné tendence a formy boje, jež neslouží ke cti našeho jména a odrazují citlivější ženy od účasti ve veřejné práci... »Ženský Svět« vyhýbal se, až na ojedinělé případy, zasáhnouti do denních bojů. Ale právě proto, že vidí nebezpečí v tom, jak se vyřizují určité věci ženské, chce napříště všímati si aktuálních otázek a chce působit k tomu, aby v ženské veřejnosti uplatňovány byly jen takové formy, které budou postaveny na podklad loyality a slušnosti. »Ženský Svět« bude jako list otevřeně posuzovati denní události v ženské spolkové a vůbec veřejné činnosti, ale současně bude plaidovati a pracovati k tomu, aby byl dosaženo harmonického soužití a spolupráce, a aby byly účelně rozděleny obory veřejné činnosti. Budoucnost ukáže, že je zapotřebí takového listu ženského, neboť jestli zaráží ženy způsob, jakým se projevuje veřejný život vůbec, jak by tedy bylo možno zůstati passivními k věcem, dotýkajícím se žen nejblíže a bezprostředně.«

Z toho vysvítá, že ženy cítily mezeru ve svém veřejném životě, a jsou si vědomy nedostatků, kterým chtějí odpomoci. Proto byl zachráněn list, který byl blízek zániku, a v nové formě a naplněn novým duchem a pří-

livem svěžích sil chce býti a může se státi velmi závažným činitelem v našem českém ženském životě. Redaktorkou zůstává pí. E. z Purkyňů.

*

Paní Bož. Viková-Kunětická v Ženské hlídce »Národních Listů« vyslovila se svým obvyklým temperamentním a přímým způsobem o ženském mandátu mladoboleslavském. Pokud zastupovala požadavek uplatniti ženu nebo heslo proti vládě a byrokratismu, cítila se oprávněnou kandidovati a stála na pevné půdě. Tam však, kde přistoupila k voličům-mužům, a kde měla zastupovati zájmy voličů, které jsou dosud ve všech směrech výhradou mužů, tam kolísala půda citelně a v tom jevilo se cosi nepřirozeného, neudržitelného a také rozhodně scestného, neboť muž nedá se zastupovati ženou. Ku konci volá pisatelka po jediném východisku: upravte aktivní a passivní právo ženám tak, aby žena zastupovala zase jen ženy. Dojista nenajde se nikde muž, který by necenil pak poslání i úřad ženského mandátu do sboru zákonodárného stejně vysoko, jako poslanecký mandát muže.

Těmito myšlenkami vnáší pí. Kunětická mnoho nového, životného do našeho znaveného, malátného ženského hnutí, a musíme za to být povděčni, neboť politické a také ideové myšlení žen se osvěží a prohloubí.

K vývodům pí. Kunětické lze namítnouti, že to, co napsala, je dojem její osobní, názor a stanovisko individuální a subjektivní, a že tak nemůže mluvit ženské hnutí a že tak nemluví ani skutečnost. Ženy-poslankyně finské, starostky obcí a radní v Americe, Anglii, Švédsku, Dánsku a j., jsou voleny muži a zastupují zájmy mužů jako žen. Pak by ten odpor, plynoucí z domýšlivosti a sebelásky mužů, který paní Kunětická tolik postřehla, byl jen u nás tak zakořeněn a projeven. Ale pí. Kunětická píše, že jistě vzpoura proti volbě ženy vznikla mnohem hlouběji, než v sobectví, a jistě měla v sobě mnoho povahového a neuvědomělého. Bylo zde cosi neskonale subtilního, cosi nevysvětlitelného, co znejistňovalo. A to je, co vede dál a hlouběji k přemýšlení a k nalézání toho, co značí pravý a správný poměr obou pohlaví.

Projev paní Kunětické plně odpovídá názoru po uplatnění ženství ženy. Jako nejsme spokojeny, aby nás plně zastupoval muž, svým mužstvím duševním odchylný, tak nemůžeme chtít, aby žena zastupovala muže. To dotud, dokud budou muž a žena sobě tolik vzdáleni. Ale usilujeme o to, uplatnit princip ženský rovně vedle mužského v životě veřejném jako soukromém, aby se oba shodli, zharmonisovali, pronikli a přivodili vyšší čisté, krásné lidství. A na tom stupni bude možno, aby se obě pohlaví vzájemně zastupovala, bez uplatňování vlastního egoismu. Ale vždy bude to vyžadovat individuální touhu a schopnost, a osobní sklon, protože průměrně vždy raději bude se klonit každý z obou pohlaví ke svým. Neříkám tím, že žena nedovede objektivně zastupovat muže, naopak dovede to právě jako muž, a ženy-poslankyně to dokazují. Ale nejde o to, zmnožit řady mužů, ale kde je u žen nadání, tam je uplatnit a vedle toho uplatnit ženský princip. A to právě je důvodem novým a dokladem pro volání, které se tak často ozve v naší veřejnosti: zaveďte poměrné zastoupení, poměrné volení, a bude tato nesnáz odstraněna. Ženy musí ve svém

zájmu pracovat k uskutečnění všeobecného rovného volebního práva s poměrným zastoupením.

*

Nejdeme-li v ženském hnutí slepě v před za osvojeným heslem, díváme-li se, pozorujeme-li kolem sebe život, a srovnáváme-li, nalézáme často nesrovnalosti, které jsou v odporu s hesly, zásadami a panujícími názory. Pak nezbývá, než hledat rozřešení rozporů, a správné vysvětlení nám podá obyčejně zase jen život sám. Takový rozpor, disharmonický tón, vyvstává uplatňováním požadavku po p r á v u o s o b n o s t i ženy. Ženské hnutí chce právem k platnosti přivést osobnost ženy. Rozvinout její schopnosti, vlastnosti plně, volně, nerušeně, a uplatnit je. Co z toho vzejde, je osobnost ženy. Dosud byla v nevědomosti utlačovaná, pravá její bytost byla potlačovaná výchovou, t. zv. mravem falšovaná, učeními církví nepochopená a zkřivená. To bylo nespravedlivé, a když veškeré lidstvo pozvedlo se, aby se osvobodilo, přirozeně i žena nezůstala pozadu a vzchopila se, zejména když od nevědomosti a falešného názoru osvobozený muž jí v tom násilně nebránil, ale ji i povzbuzoval, ano i pomáhal. Tedy ženskému hnutí jde v přední řadě o uplatnění osobnosti ženy. Žena se rozvíjí a usiluje nejprve o to, aby její osobnost byla pochopena, aby na ni brán byl zřetel, ona chce být středem života svého a cílem svým. To je pochopitelno, že to je první stupeň. Od rozvité ženy, to jest od rozvití všech složek lidské bytosti, které v ženě byly utlačovány a zakrněly, očekává se nový rozvoj a vzestup kulturní a mravní. To jsou naděje a ideály.

Zatím žena, snažící se o rozvoj své osobnosti, jeví se nám dnes ve skutečnosti jako egoistná bytost, která bezohledně jde za svým cílem, v rodině nezapadá ladně do celku, rodinná harmonie není jí cílem, naopak vnáší do ní nelad, používajíc ji ku svým účelům, ku své službě. Žena není již tou mírnou, ochotnou, vše přijímající, snášelivou, trpělivou, oddanou a pokornou bytostí, a žádá své právo stejně jako muž, třeba na úkor druhých. V tom je rozhodná ztráta pro rodinu, pro život i pro ženu samu. Žena na jedné straně získá, svůj duševní život zmnoží, ale na druhé straně poklidu a citu jí ubude. Často slyšeti jest nářky na to, že ženy přestávají býti obětavými, nespokojenost a pochybnosti, zda je to správné, možné, a zda se tomu nemělo zabrániti. To není a nebylo možné. To se vyvinulo z poměrů. Nelze to zabránit, ani vrátit. Snaha po rozvití osobnosti je správná. Nelze ničeho namítati proti tomu, aby se žena rozvila tak jako muž, a je to egoism oprávněný. Je to spravedlnost ženě, je to splátka na tisíciletý dluh. Využívá-li ho až nemírně v novém svém postavení, je to trest za utlačování předchozí. Ale nemůže-li být naší snahou zamezení a zvrat od osobností ženy, musíme se snažit o vyrovnání, o zharmonisování života a egoismu, muže i ženy. Egoism ženy, uplatňovaný na úkor druhých, porušuje harmonii právě tak, jako egoism muže. A tu je jádro celého rozporu. Žena se prostě vzepřela, a cítí se to, ale muž zůstává privilegovaným egoistou. A tu oba musí slevit a vytvářet více lidství. Lidství je vyšší, než ženství, než mužství, a duch vyšší než osobnost. To znamená být vzdělaným a moudrým. Vzdělání není jen vědomostí, ale zušlechtěním celé bytosti. Moudrost nerovná se jen učenosti.

ale zharmonisovanosti celé bytosti člověka, ať muže, ať ženy. Ale jako vzdělání musí předcházet rozvoji osobnosti, tak rozvití osobnosti předchází moudrosti. Ukazuje se tu tedy ženské hnutí snahou po osobnosti, jako cesta k dalšímu stupni, k uplatnění celé bytosti lidské, k lidství člověka. To pak řeší samo sebou ženskou otázku.

Uplatňování lidství řeší nejkrásnějším způsobem ženskou otázku v poměru muže a ženy, neboť nikdy a nikde nehřeší se proti lidství více než zde. Žena názorem, že je tu pro muže, trpí nesmírně mnoho tělesně i duševně. A žena názorem, že jejím jediným úkolem a cílem životním je manželství a mateřství, trpí rovněž nesmírně mnoho ztrát na své bytosti, i když jich nepozoruje, nepostrádá a necítí. Tomu názoru podřizuje se celá její ostatní bytost a žena se stává jednostrannou, pouhou pohlavní bytostí. K tomu směřuje celý zevní i vnitřní život a přichází do podruží sexuality, jež se takto stává nejžádoucnější a nejpěstovanější stránkou života ženina. A žena, která je takto podřízena vlastní sexualitě, je otrokyní i sexuality mužovy, pro nějž je tu, který v ní nevidí a nemůže viděti ničeho jiného, nežli souložnici, předmět rozkoše, v nejlepším případě matku a vychovatelku svých dětí, hospodyni a služku. Takovou jednostranností trpí žena i muž a celý život, neboť pak nejen že žena nemá pochopení pro vyšší, lepší snahy, pro duševní život mužův, pro veřejný život, ale ani pro muže nepřináší očistu společného života, kterou vlastně tak mnoho mužů od žen očekává. K ženě čisté uchylují se muži před svými sklonnostmi dědičnými, životem vypěstěnými, před přemírou sexuality a vášní, a nalézají to, že žena, aby je uchránila nevěry, sama nahrazuje to, co by muž mohl nalézti jinde, osvojuje si zvyky a jednání nevěstky, ztrhuje muže naprosto do pohlavního života s ženou jednou, aby jej uchránila žen mnoha, na místě, co by působila k jeho mravnímu povznesení, k sblížení a soužití dvou duší, nejen těl, co by na místo pohlaví stavěla lidství, na místo ženy a muže člověka. Tak počíná si žena zotročená, žena stará.

Je-li však žena dříve vypěstěnou osobností, rozvije-li schopnosti a vlastnosti všechny a přistoupí-li k muži dobrovolně, s vědomím rovnocennosti, je mu družkou, kamarádem, přítelem, a docílí-li u něho totéž vědomí, je-li jejich poměr volný a vzájemný, jsou na nejlepší cestě k tomu, aby veškeré sporné otázky řešili lidstvím, vyšším duševním životem. V každém svazku, a nejvíce v tom nejužším, manželském, naskytnou se otázky bolestivé a rozpory nevyhnutelné. Řeší-li se egoistně, s ohledem na vlastní blaho, na vlastní pohodlí, rozkoš, zájem, pak přestává být poměr pravdivým a krásným, protože pro jednoho nastává násilí, podřízení se, ponížení. I tehdy, je-li to radostné a oddané přizpůsobení se, je to ponižující, neboť něco v bytosti toho, kdo se podřizuje, trpí. Buď krása, neb pravda, a to celé pak není dobrem. A nemá-li se takto egoismu druhého podřídit jeden, nemá to žádat ani od druhého. Nastane-li rozpor, pak jedině vyšší duševní život při naprosté upřímnosti a opravdovém úsilí najde pravé východisko.

V každém případě tedy rozvoj osobnosti je správný postup, je-li doplněn lidstvím, ale je na škodu, je-li provázen jen egoismem. Osobnost je stupeň k lidství, a tehdy je životná, neboť povzbuzuje všechny složky

k vzestupu. Jinak působí k vlastnímu zániku. Službou sobě, vlastnímu egoismu nemůže se nic v člověku rozvíjeti.

*

Po delší době promluvila opět Ellen Keyová, a sice přednášela ve Štokholmě o tom, co mužové získají a co ženy ztratí zrovnoprávněním ženy. Zrovnoprávnění v práci a společnosti je již jen otázkou doby, než bude všeobecně uznanou. Proud ten je nezadržitelný a nepřinese mužům ztrát, ale přinese zisk oběma pohlavím. Ve společnosti má žena velký úkol vyplniti, třebaže dosud není dosti zralá pro mnohé reformy. Ženy musí se vyvinouti k užitečným činitelům (orgánům), a tyto mohou se vyvinouti jen cvikem. Tedy ženy musí dříve se toho života zúčastnit, aby mohly se stát užitečnými. Součinnost žen je nutna, aby byla vybudována nová společnost, hodná nového pokolení. Nejvýznačnějším, ale také nejtěžším úkolem je zrovnoprávnění ženy v rodině. Nenastane zjemnění citů, dokud muž nevzdá se neobmezené autority. Cesta podřízenosti ženy ve všech věcech je pro muže sice pohodlná, ale muž by jen získal, kdyby toho pohodlí ztratil. Vše, co se samo sebou rozumělo, bylo odjakživa demoralisujícím, a vše, co vedlo k samostatnosti, zušlechťovalo. To znamená nový pořádek, nové formy, nová zjevení. To půjde jen pozvolna. Když ženy poznají, jak pomalu se takové reformy uskutečňují, ztratí snad při novém pořádku kus svého radostného optimismu, kterým se dnes vyznačují, když bojují za svá práva. Rytířskost mužů již nemají a nyní musely by obětovat i jistou míru rodinného štěstí, nežli by přetvořily staré ideály v nové, nyní ještě nedokonalé formy. Ale něco tak velikého, jako je zrovnoprávnění ženy, nedosáhne se bez obětí. Proč se ženy ze staletého otroctví pozvedly? Majíť býti spoluvyvolenými věku a právem může nad nimi zářiti plamen vyvolených, pakliže jsou mučenníky za novou víru a nové zjevení a vážně pracují k vytvoření nového světa, v němž má sídliti spravedlnost.

O Ellen Keyové se praví, že není sice feministkou v pravém významu slova. Činností svou však zasahuje v hnutí žen velmi účinně. Svými spisy, přednáškami a celou sociálně-výchovnou snahou usiluje o to, dáti ženě vědomí vlastní důstojnosti, probuditi její individualitu osobní a postaviti ji tak v životě na pravé místo vůči muži. Právě tím jeví se býti pravou pracovnicí pro ženu, třeba nebyla feministkou v užším smyslu, agitátorkou pro rovnoprávnost. Má nesporně velký vliv na život švédských žen a svými spisy, kterými hluboce zasahuje do poměru muže a ženy, působí i na naše myšlení. Jsouc přívržencem zákona na ochranu dělnic a tedy i pro omezení práce žen, dostala se do sporu se švédskými feministkami. Přes to nevyhnula se řešení ženské otázky, a již dříve, pojednávajíc o postavení ženy ve všech dobách, došla k závěru, obdobnému s mnohými jinými, že základní podmínka sociální rovnováhy jest úplně shodna s podmínkou lidského štěstí a že spočívá v zákonu stejné svobody, což zas znamená, že každý má míti právo a možnost, rozvinouti své vlohy a uplatniti je bez ohledu na rozdíl mezi pohlavím a člověkem.

Poslední její přednáška je tedy jen dokladem, že i Ellen Keyová jde s duchem času, jde se snahami žen, ale jde svou cestou myšlení důsledně

dále, že pokračuje, že je prohlubuje, a ženské hnutí, které chce svobodu ženy, musí to uznat, a za to samostatnému duchu Ellen Keyové vděčit.

*

Lily Braunová přednášela v Spolku pro právní ochranu matek a dětí o genialitě žen. Dosud — pravila — je menší genialita ženy nesporně zjištěna. Ale je otázka, nebyly-li formy, v nichž se dosud ženská genialita projevovala, nesprávně hodnoceny a není-li třeba jiného měřítka pro stejněcenné, avšak ne stejné výkony ženy. Schopnost žen dělí Braunová ve tři skupiny: produktivní, reproduktivní a inspirátorskou. Největší překážku ženské geniality spatřuje v omezení ženy pohlavím, v úzkoprsém křesťanském pojmu mravnosti, který zatížil pohlavní život hříchem a přiměl ženu k potlačování nejmocnější touhy po lásce a mateřství a učinil z ní tak bytost nedokonalou. Nejgeniálnější básnířky Sapho, Christina de Pisan, Vittoria Colonna atd. byly ženy, které se ve své lásce a mateřství volně vyvíjely. Z těchže příčin lze vysvětliti vysokou úroveň umělkyň reprodukujících, zejména na jevišti, protože tento stav vzkvétal mimo občanskou konvenci a tedy uvolněn od filistrovské morálky. Nejgeniálnější výkony vidí však Braunová v inspirování. V klassickém věku hetéry, v renaissanci velké umělkyně v lásce i dnes ženy bohaté láskou a mateřstvím jsou zástupkyně tvůrčí geniality, jako Mme de Staël, George Sandová, Elis. Barrett-Browningová. Dnes mění se inspirátorské působení žen, neomezuje se na jednotlivého muže nebo na menší okruh, dnes rozvíjí svou agitaci ve velkém a působí tak na ducha doby vůbec. Lily Braunová hodnotí cenu jednotlivých inspirátorek nad všechny intellektuelní výkony a myslí, poroste-li tvůrčí genialita ženy v budoucnosti s možností fysického a psychického rozvoje, přece zůstane produktivní genialita žen za reproduktivní. Žena dosáhne nejvyšších výšin jako duševní oplozovatelka muže, uvolní nejgeniálnější jeho tvořivost a dojde k závěru, že vzdor všemu snažení po individuelním zaměstnání nejvyšší ctižádostí ženy bude státi se matkou Napoleonovou a milenkou Goethovou.

FEUILLETON.

Josef II.
(Návštěvou u Marie Antoinetty ve Versaillu.)

Vše shled jsem, sestro, a co říci hodlám
Vašemu Veličenstvu, povím právem
staršího bratra. Sestro moje, věřte,
mě kdyby někdo vězením chtěl trestat,
a víc než vězením — za živa hnitím,
pak odsoudil by mě žít ve Versaillu
životem vaším . . . Co je z vás, má sestro,
co stalo se z té naší Antoinetty?
Ta malovaná hračka — řekněte mi,
proč malujete tak si tvář, má sestro,
a lepíte ty černé mušky na ni? —
v těch figur reji, jež jsou lží a šalbou
— vždyť není jeden pohyb přirozeným
a jedno slovo nejde z hloubi duše:
d'Artois taký, hejsek k nesnesení,
a Lauzun, trubec, jejž bych neudělal
cídičem střevíců svých, toť jsou lidé,
v nichž se mé sestře dobře zalíbilo,
ach, té mé sestře, svěží jako laňce,
s níž běhával jsem po schönbrunnském parku . . .
Je možno žít tak? Nedusí vás všecko,
ti lidé, vzduch a vaše etiketa?

Konečně vše to snad je věcí zvyku.
Však, Veličenstvo Vaše, jiné věci
a těžké věci na váhu tu padnou . . .
Já vidím, že ta doba krále Slunce
už není dobou vaší. Vládnout, sestro,
teď znamená, tak zařídit běh všeho,
by regent moh se klidně opírati
o spokojenost poddaného lidu.
Vy nevládnete — vy jen užíváte.
Dnes regent jako rtuť být musí všude,

co jiní bdí, on pracovati musí.
on sjíždět musí celou říši svoji,
stroj úřední znát, s vojskem žíti musí
a pečovat o dobro všeobecné.
O všeobecné dobro, sestro moje,
a dobro to je — by mí národové
den co den mohli žíti spokojeně,
neb vladař bohem dán je k vůli lidu,
lid majetkem pak nikdy není vašim.
A vladař má se vzdát své osobnosti
pro dobro národů svých, sestro moje,
ne za koně je mít, jenž těžce nese
dvůr celý s jeho plesy, zábavami,
vždyť z všeho nejvyšší, co bůh kdy stvořil,
je přece člověk! Věřte, není nad to,
než poznávat ta božská díla zblízka,
cestovat, vyslechnout je, mluvit s nimi,
a pomoc nutna-li, pak pomáhati,
člověku člověk je přec jenom bratrem . . .

A ve Francii, sestro, musí v noci
sedláci holemi bít tiše v rybník,
by žáby rozplašili, jež by mohly
v obvyklém shluku pána skřekem budit!
— Vzbuďte se, sestro, vzbuďte také krále,
vyjděte k lidu, slyšte bolest jeho!
A dveře otevřte mu, ať k vám přijde,
má-li co říci — a když jen to tolik,
by řečí ulehčil si . . . Král ať vjede
jak svítící blesk do úředních jizeb
a prozkoumá, co protivno je času
a urážlivo lidské důstojnosti!
Ať rukou rozžene se kolem sebe,
že odlítnou ti všickni příživníci,
již vzduch vám otravují! Vévodové,
knížata, abbéové, obročníci —
vždyť, pomněte, to vše lid živit musí
a sám mře hladem! Ať se nespolehá
váš manžel na nikoho! Jist je pouze,
kde sám dohledl. Úřady i vojsko,
blázince, školy, soudy, nemocnice —
sám, všude sám! Já mohu říci, sestro,
že málo poddaných už u nás bude,
kdož tváří v tvář mě dosud neviděli . . .

A jakou radost poskytnout vám mohou
ty hloupé hry, když za pastýřku jdete
tím vaším parkem, proháníte ovce

a kůzlátek pár . . . drahá sestro moje,
je smysl v tom? Je důstojno to ženy,
jež královnou se zove milionů?
A farao! Hra farao! Můj bože,
já nikdy nechápal, že možno sedět
noc celou při té ohavné hře pilně,
jak nevěřil, když slyšel jsem, že lidé
čas takto ničit umí, čas i život —
teď věřím, sestra mi to dokazuje,
choť krále francouzského . . . je mi hořko!

Odstraňte všecko, sestro moje, všecko:
pastýřskou idylu svou, barvy, mušky,
farao, parasity, uniformy,
a frizury a přezky na střevících —
člověkem buďte, jděte trochu k lidem!

Vy řeknete mi: Lehko vám tak mluvit,
váš dům je pust . . .
Však přisahám vám, sestro,
i kdybych děti měl a drahou ženu —
přec nevybil bych síly svoje všecky
v zábavách plitkých při domácím krbu!
Je pravda, snad bych nestaral se tolik,
zda v rukou poctivých je tam a onde
kantyna regimentu, správa vísky
a mýto na silnici — ale nijak
bych nezradil to velké čisté světlo,
jež duchu mému životem plát bude . . .
Můj dům je pust . . . je pravda . . . a tak pusto
je kolem Frice v Prusku, tak je pusto
i v Rusku kolem velké Kateřiny —
snad nás tři žene pustota ta k činům,
že staráme se víc, než bůh kdy žádal
na regentově svědomí . . . Ta mýta . . .
kantyny pluků . . . správa slední vísky . . .
Je možno, sestro, člověk stále hledá
nějaké štěstí . . . ne-li svoje přímo,
tak aspoň jiných . . . poslední byť chudák,
jenž moh by tlačen být kdes úředníkem,
se stane předmětem té touhy štěstí . . .
Nu, dosti o tom . . .
Uvažte vše, sestro,
co pověděl jsem prvé. Duše vaše
je citliva a přístupna vždy byla
bratrským slovům . . . pomněte dnů mládí,
a ty vám svědčit budou o mé lásce —
má sestro, Antoinette, poslechni mě

a obrať, obrať! Před tebou je život
a ty, jak chceš, jej můžeš upraviti —
král povolný je — na tobě je všecko!

A pamatujte, Veličenstvo Vaše,
že nejen vládce osudem je lidu,
však též lid vládci jím se státi může.

Já šťasten budu, dostanu-li od vás,
až příští list váš ve Vídni mě najde,
pár slůvek pro sebe: Můj bratře milý,
měl pravdu jste a vaše slova stanou
se záhy činem naším po Francii . . .

—*by*—

LIBRARY
AUG 25 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

Politikové v záloze.

Res ad triarios venit. Volá se po intelligenci v politice, přesvědčení, že je česká věc v nebezpečí, zdá se být už všeobecným. Dosud se po intelligenci v našich stranách nikomu nestýskalo a pamatujeme se dobře na to, jak provedeno bylo při posledních volbách do říšské rady heslo o nejlepších lidech. Na konec zůstali tito doma, nebyli voleni a kandidováni a kartel stal se válečným heslem volebním. Po děsném rozčarování oněch snů nocí svatojanských objevuje se toto heslo opět v naší veřejnosti, jen poněkud v jiné formě volá se po intelligenci. Intelligence patří prý do stran a do politiky, do politické práce. Intelligenti sami ptají se, co činiti dále, scházejí se, promlouvají o této nesnadné otázce, pak se rozcházejí zase a myslí si cokoliv. Zachovávají si volnost úsudku a kritiky, politicky pracovat se jim nechce.

To vše není už ani u nás nic nového. Neúspěchy české politiky, jak je dnes už každý vidí, jsou výsledkem společné činnosti všech stran — jen v té je vidět jakási jednotnost — a poněvadž žádná se k té vině nechce přiznat, nechce připustit, že duch a politická technika našich stran je hlavním vinníkem, hledá vinníky mimo strany a volá po intelligenci, která prý dnes není ve stranách dost zastoupena a která prý dosud málo pracuje. Výzva se ozvala, část intelligence se jí zabývala, napsalo se několik článků, konána schůze, dr. Kramář o věci promluvil veřejně, tedy: věc je vyřízena. Vše zůstane při starém.

A přec, zdá se nám, mělo by se o věci samé uvažovati důkladněji. Především: je to pravda, že intelligence stojí mimo politiku a politickou činnost? Jakého přijetí se této intelligenci dostane, kdyby se dnes houfně do stran a k politické činnosti přihlásila? Postačí intelligence sama, aby napravila smutné poměry politické, aby českou politiku ozdravila?

Aktivní politikové se ironicky usmívali, když před lety vyšel první sešit »České politiky«, a v čele úvahy o povaze politiky stálo

tvrzení, že je politika vědou. Což je přirozeno, poněvadž by pak naše politické korporace musely vypadat jinak. Nechtěli věřit, že je politika vědou potud, pokud vyžaduje určitý způsob myšlení a práce, vedle celé řady určitých vědomostí, zkušeností a znalostí. Dnes volá se po intelligenci a tím se přímo a nepřímo připouští správnost oné věty, která tenkrát úmyslně byla zneuznávána. Není třeba a snad není ani možno z této vědy skládat zkoušky a proto ti praktičtí politikové nechtěli věřit v ni. A snad i z jiných ještě důvodů, z důvodů, které právě vedly k dnešním neblahým poměrům a neúspěchům politickým. Pokud totiž politika spočívá v promluvení několika řečí na schůzích voličských a pak na sněmu nebo říšské radě. Pro řeči na schůzích voličských jsou určité vzory a vzorky. Podle povahy a jakosti posluchačů se vyberou. V parlamentě je věc daleko snazší za našich časů: věcně mluví jen několik lidí v každé straně, to jsou už ti starousedlí politikové, vůdci, ale nejvíc jedná se o řeči více méně průvodní a pro ty jsou v archivu osvědčené vzory. Není nových otázek a o starých každý v protokolech najde materiálu víc než dost. A »na štěstí« možno vždy počítat s obstrukcí . . . Tu postačí slabikář a bible. Jen hlas a plíce. Píšťaly. — Proto se lidé smáli té vědě. Až pojednou je sháňka po intelligenci, která bude mít víc než ten hlas a vytrvalost v stání a mluvení. Která bude i pracovat, myslet, systematicky pracovat a systematicky myslet. Jako by se tím chtělo říci, že dosavadní zbraně pro naši politickou práci už nestačí.

Přes to troufáme si tvrditi, že není pravda, jako by česká intelligence stála mimo politiku a mimo strany. Je v našich stranách intelligence dost, třeba že by značná část — přirozeně — stála v záloze a pracovala jinak a jinde. Věc je jiná: právě tato v politice stojící intelligence v posledních letech nepřipouštěna k aktivitě, nemohla a nesměla rozhodovat, a to jen vinou vládnoucích stran. Proto my také nevěříme na spásu, kdyby dnes ta reserva byla volána do zbraně, zůstane-li organisace politické práce a politického boje nezměněna, nezmění-li strany dosavadní systém svůj a způsob postupu. Ten vládnoucí duch našich stran, ten duch dnes vládnoucích překáží intelligenci v politické práci a dokud zde nenastanou závažné a pronikavé změny, nemůže intelligence — ani ta už nyní aktivní, ani ta v záloze stojící — ničeho napraviti a bude lépe tu intelligenci, která dnes pracuje mimo politiku, nechati v dosavadním působení.

Všeobecně se o otázce nedá jasně mluvit a je tedy nutno ukázat na praktický stav věcí. Jde nám o věc samu a proto všecky tyto poznámky nemají mít hrot strannický, proti jednotlivým stranám dnešním.

Není v mladočeské straně intelligence dost a dost? Jak by se mladočeské vedení ostře ohradilo, kdyby to někdo o mladočeské straně chtěl dokazovat! Dru Kramářovi už někdo upíral intelligenci, a to hodně vysokou? O politické práci jeho, o způsobu jeho politiky, o jeho taktice, tedy o politice tohoto vynikajícího intelligenta jsou určité a velké pochybnosti. I v mladočeské straně a zejména mezi těmi intelligenty — abychom se vyhnuli všem osobním poznámkám, neukazujeme na určité osobnosti v popředí strany samé stojící, ba záleží nám okamžitě skoro na intelligentech mimoposlaneckých. Co je to při dnešní povaze mladočeské strany, vedení a vůdce, platno, když celá řada upřímných mladočeských intelligentů (neposlaneckých) s politikou dra Kramáře nesouhlasí? Snad svou nespokojenost projeví in camera caritatis (snad pravíme), snad ještě v důvěrné schůzi výkonných výborů — ale tím je jejich aktivita vyčerpána. Dostane se jim autoritativného poučení se strany vedoucího politika anebo vedoucích politiků, poučení více méně vlídného a dost. Co jim zbývá? Podle povahy lidské jsou to lidé klidnější a temperamentnější. Ti první odcházejí ne sice uspokojeni a přesvědčeni, ale konečně zlhostejněni a těm druhým nezbývá než vystoupení veřejné, které by vedlo k polemikám a na konec — k vystoupení ze strany. To ale nechtějí, jsou přec Mladočeši. Jsou stranníky a politiky, uznávají potřebu discipliny ve straně a nepříznivost politických poměrů, nechtějí »seslabovat« stranu atd. Úmyslně nemluvíme o velkém počtu těch, kteří si to s drem Kramářem z toho neb onoho důvodu nechtějí zkazit atd. A vše zůstává při starém: politiku dělá dr. Kramář dále, jak chce a jak myslí on, a intelligenti ve straně v Národních Listech čtou dále, jak je to vše znamenité. Zas tomu nemohou věřit, ale už nechodí do výkonných výborů, už nemluví ani in camera caritatis. Snad jen potichu vzdychají. —

Stavovská povaha strany agrární sama už vylučuje velký příval intelligence politické. Strana jistě má několik vysoce intelligentních lidí, ale u ní intelligence není pro politiku předpokladem, jí stačí určitá »šikovnost«. V straně agrární se před lety dokonce ozval odpor proti advokátům v politice, odvozený patrně z odporu stejného v praktickém životě. Nedostatek smyslu pro intelligenci v politice ve straně agrární často a často ve Vídni způsobil značné a ne-

napravitelné chyby a škody české politice vůbec a přes to není vidět, že by se bylo ve straně jevilo poznání, že ani ona strana agrární nemůže trvale zůstati bez intelligence. Naopak: vidíme, že ve straně těch několik politických intelligentů (třeba bez zkoušek) se nemůže dostat k platnosti a skoro dlužno zde počítat i přímo s odporem proti intelligenci.

Národní sociálové svým programem a složením, hlavně však svým vystupováním, se dostali do divného poměru k intelligenci. Chtěli být stranou dělnickou a vyhýbali se tedy přímo intelligenci a když se konečně po dlouhém zdráhání počali přiznávat k živnostníkům a úřednictvu, když se počali hlásit k dědictví po straně mladočeské — už byla intelligence odpuzena taktikou a politikou strany, která pod jménem radikalismu diskreditovala jak věc tak člověka. Pochybujeme — a po posledních katastrofách víc než kdy před tím — že by v dozírné době česká intelligence v záloze i za cenu jistých mandátů chtěla pracovati v této straně.

Jelikož se strana sociálně demokratická těmto úvahám vymyká, zbývají nám tedy ještě menší strany české, pokroková a státoprávní, disponující jistě p o m ě r n ě největším kontingentem intelligence. Osud intelligence ve straně pokrokové jistě není záviděníhodným: po dlouhá leta práce její spočívá v defensivě proti stranám ostatním. Právě tím, že největší část myšlenek nových v české politice přišla ze strany a programu realistického, členové této strany museli se bít se stranníky druhých stran, než ony zásady se všeobecně uplatnily. Všecky ostatní strany, pracující s masami, braly z našeho programu, ale ne z našich lidí a proto tolik nedočkavých z našeho tábora jest ve stranách druhých, hlavně mladočeské. A osud intelligentů v naší straně je tím nepříjemnější, poněvadž ta defensiva nepřestává ani tenkrát, když ten neb onen princip našeho programu byl jinou stranou recipován. Leckterý bod našeho programu, Kaizlem a Kramářem, přešel na program mladočeský, ale byl namnoze rozdroben, zfalšován methodou mladočeské strany. Když pak jsme žádali důsledné provádění takové zásady, vyčítán nám — radikalism! Strana státoprávně pokroková tím, že se nejvíce vzpírá přiznání reálných a faktických poměrů a stavů politických, tím, že lpí na směsici hesel z dob staročeských a prvotního radikálního mladočeštví, ztěžuje podobně jako strana národně sociální intelligenci práci a činnost politickou. Dnešní intelligent český, vychovaný v poznatcích politického, hospodářského a sociálního vývoje naší doby, má všecky

ty zkušenosti srovnati s předpoklady a důsledky státoprávního programu!

Tak jsme se dostali konečně k oné skupině české intelligence, která prý není ve stranách politických, stojí mimo ně a která stranám politickým i sobě před krátkou dobou položila otázku, co činiti dále. Pravíme, že prý není ve stranách, poněvadž máme za to, že každý intelligent má, i když se aktivně politického života neúčastní, určitý svůj politický názor a podle něho k jedné z našich tak četných stran politických fakticky patří. Že politický zájem i u této skupiny je, to vysvítá už z okolnosti, že si sama onu otázku položila ústy prof. Mareše a že tento spontánní mluvčí této skupiny hned v prvním svém projevu sestavil řadu otázek, které, dle jeho názoru, nutno především vyřídit, zodpovědít. Nelze zamlčeti, že právě ono sestavení otázek politickou veřejnost z četných důvodů muselo zarazit, přes to, že skutečně všecky ty otázky potřebují přesného šetření. Muselo především zarazit, že v čele těchto dotazů stála otázka poměru českého národa k Rakousku a že jedním dechem s touto tak všeobsáhlou, kardinální vysoce politickou otázkou prof. Mareš vyslovuje předměty tak podřadného vzhledem k ní obsahu, jako na př. dovoznictví a p. Když se dá na program nějakého jednání nebo jen diskuse poměr náš k státu rakouskému, je tím dána látka k tak závažným a pronikavým úvahám, že věru na tarifnictví tak brzo nedojde, a bude-li ten poměr určitě formulován v politický program v celém národě anebo alespoň v jeho většině přijatelný a přijatý — o tarify se dohoda najde. Než — to jen po stránce formální. Pokud víme, nepraktičnost sestavení oněch otázek měla hned v počátku vystoupení oné skupiny trochu nepraktické důsledky; první porada, věnovaná úvahám o programu jakémsi, shroutila se na debatu, mají-li se velkostatky parcelovati anebo propachtovávati atd.

Ze všech těch otázek je vidět, že ona intelligence se dívá na programy a postup stávajících stran skepticky a kriticky a tím se potvrzuje jen do značné míry, co tu bylo o postavení naší intelligence pověděno. Ty snahy po novém zodpovědění různých politických otázek neznamenají než snahu po reformě, po revisi dosavadních politických programů a taktiky jednotlivých stran a tím nepřímo přiznání politické reservy naší, že za stávajících okolností se politiky aktivně zúčastniti nechce nebo nemůže. Tím se zcela nahodile bez jakéhokoliv dorozumění a vycházejíce ze zcela různých východišť setkáváme s tím, co už v článku »Revise«, v předešlém čísle Naší Doby uveřejněném, bylo řečeno. Stejně jako úvaha o nebla-

hém stavu české politiky vede k poznání, že v zájmu nápravy by revise dosavadního postupu, dosavadních cílů a programů, celého ducha české politiky a českých stran politických byla co nejnutnější, nepolitická dosud intelligence, má-li se dáti takřka zpolitisovati, žádá nové objasnění anebo, jak se v moderním žargonu politickém praví, novou orientaci politického programu, a co snad důležitější, systému české politiky. »V době, kdy český národ stojí před těžkými otázkami, na kterých závisí jeho nejbližší budoucnost, strhne se u nás neustávající váda o strannické malichernosti, nadouvané záštím a zlobou, jako by byl takovou vádu si zjednal kdosi, komu záleží na tom, aby český národ o oněch těžkých otázkách neuvažoval a ocitnul se nepřipravený najednou v nových poměrech. Ústavní práva a svobody jsou podkopány, hospodářské poměry zvráceny, říše, s jejímž osudem je spiat osud českého národa, jest v těžkém postavení. Není možné setrvati dlouho v tak nejistých poměrech, nezbytně musí nastati nějaké rozhodnutí. Může přijít okamžik, že by zástupci národa byli postaveni před otázku: co chce český národ, co jest mu potřebné především? Jakou odpověď by dali?« Tak se ptá prof. Mareš jménem oné nepolitické prý, vlastně však jen strannicky na politice neangažované intelligence. Ptá se otázkou, kterou po leta každý politický pozorovatel a stranník má na jazyku. Na tuto otázku dlužno dát odpověď nejen těm, kteří do politiky vstoupiti chtějí nebo prý ani nechtějí (fakticky už touto otázkou v ní jsou), ale všem, celému národu. Dosud rádo se odpovídalo prostě českoněmeckým vyrovnáním. Toho jistě je potřebí a dlužno podniknout vše, co by k němu vedlo. Ale nestačí: otázka ta jde a sáhá dál, dnes dlužno věděti a snad i říci, co činiti po českoněmeckém vyrovnání, bude-li uskutečněno brzy, a co činiti bez něho. s Němci nebo bez Němců. Otázka ta musí být zodpovězena pevně a určitě, jednotně, vzhledem na stav říše, politický i hospodářský, vzhledem na úkazy zahraniční a vzhledem na některé zjevy osobní. Také umění lékařů má své meze a zákony přírody jsou daleko určitější, než článek 19. státních základních zákonů. Před těmi zákony jsme si všichni rovni. Ať už naše nepolitická intelligence vstoupí do politiky tak neb onak, přímo co nová strana anebo do stran stávajících, ať nevstoupí: na otázku, kterou i ona vyslovuje, odpověď dána být musí. A brzy. *Č.*

Populační problém.

II.

Jde nám nyní o to, když jsme si doktriny o populačním problému roztřídili, abychom probrali, jak jednotliví autoři celý tento jev sociální hodnotí, a jaké hledisko máme zaujmouti my.

V celku možno při hodnocení novomalthusianismu roztříditi uvedené autory ve tři skupiny. Skupina první, ke které počítáme Goldscheida, Marcuse, Hirsche, také Kolouška (do jisté míry i školu Brentanovu), přijímá hledisko, řekl bych, individualistické — přes to, že jsou tu autoři eminentně sociálně cítící a svůj názor sociálními zřeteli odůvodňující. Skupina druhá (Wolf, P. Leroy-Beaulieu, Bertillon, Oldenberg) vychází z hlediska národního a politického, a skupina třetí (Schallmayer, Fahlbeck, Forell, Ploetz, také Webb, v jistém smyslu i Michels a j.) přijímá při oceňování novomalthusianismu východisko sociálně etické.

Jak patrno, náležejí do prvé skupiny po výtce ti autoři, kteří byli charakterisováni jako zastanci názoru o zindividualisování a zracionalisování moderního života vůbec a sexuálního zvláště, vyznavači hesla »kvalita, nikoli kvantita« nových generací, hlasatelé zodpovědnosti při vznikání nových generací a obhájci ekonomie s životy lidskými. Je přirozeno, že se svého hlediska, když přímo neobhajují a nehlásají novomalthusianism, aspoň nevidí v něm nic zlého, neodsuzují ho a nehořekují nad blížící se zkázou lidstva z něho. Naopak vidíme, že většina z nich vidí v novomalthusianismu hnutí prostě assimilační dnešním mravním názorům a hospodářským poměrům. Dívají se na hnutí (aspoň někteří) dosti příznivě, neboť je výrazem vyšší úrovně života a vyššího individuálního blahobytu (proto nazýváme hodnocení to individualistickým) a ve zlé následky většinou nevěří nebo je pokládají za časové a přechodné.

Žádají ovšem, aby tam, kde hnutí to se vyvinulo jako nezadržitelný následek hospodářských a mravních názorů, bylo doplňováno na druhé straně nutným svým korrelativem: ubývání natality musí býti doplněno a doprovázeno stejným anebo ještě větším ubýváním mortality — jen tak celý zjev není pro společnost morbidním. A ukazují proti poměrům ve Francii na země severní nebo australské (Koloušek), kde tímto způsobem přibývá při úžasně malé natalitě daleko více obyvatelstva nežli jinde. Žádají pak ne opatření ke zdvihání natality, nýbrž opatření k potírání alkoholismu, pohlavních nemocí, snižování daní, dobrou hospodářskou politiku (aby tím mezi chudinou následkem lepší výživy mortalita klesla) atd., a aby tak nebezpečí vylidňování bylo odstraněno. Tu nejjasněji věc formuluje Koloušek, také Marcuse.

Nepřijímám tohoto hlediska. Zdá se mi, že nejde do posledních konsekvencí, k posledním otázkám celého problému. Nelze přecházeti fakt, že mortalita může klesati jen do jisté míry, natalita však neomezeně. Je dále otázka, zdali menší kvantita nutně přivodí i lepší kvalitu — když jiní autoři dokazují pravý opak. Nelze také přecházeti hrozící fakt vylidňování Francie a jejího kulturního úpadku. Nelze přecházeti ani fakt, že národ v nacionálním boji jako národ náš má v novomalthusianismu pro svůj boj velmi nebezpečné minus. Nelze ani přejíti nebezpečí černé rassy v Americe. Ty problémy všecky musí býti řešeny a stanovisko toto k nim prostě neodpovídá.

Odpověď k nim chce podati tudíž skupina druhá se svým luštěním nacionálně-politickým. Všichni čtyři citovaní zastanci tohoto názoru, Wolf, Leroy-Beaulieu, Bertillon i Oldenberg, jsou tu skutečně typickými. Vycházejí z předpokladu, že za dnešních politických a nacionálně-mocenských poměrů je zločinem na národu a státu omezovati uměle plodnost, bráti tak národu největší zdroj jeho síly a bohatství, bráti mu zdroj nejen síly hospodářské a kulturní, ale i vojenské. Kdo nevidí, že Francie z prvořadé mocnosti klesla do řady druhé, že dnes pomalu bude míti jen polovic obyvatelstva německého, že upadl její význam světový a mezinárodní a že v případném konfliktu vojenském je předurčena k záhubě? Tu přímo strašidelné dedukce vyvozuje Leroy-Beaulieu. Vidí ve své vlasti nejen úpadek mocenský, ale přímo už už hrozící záhubu kulturní a národní. Bude-li pokračovati prý vývoj populace jako dosud, dá se čekati v nějakých devadesáti až sto letech příštích úbytek obyvatelstva francouzského do té

míry, že klesne na polovic. Ale Francie, náležející k nejkrásnějším a nejbohatším zemím světa, nezůstane prý na 18—20 mil. obyvatelstva: je přirozeno, že germánský soused nejprve povlovně immigrací ji zaplaví, ovládne hospodářsky — pak bude-li třeba i politicky a vojensky... Kdo nevidí tu perspektivu staré kultury řecké a římské? Kdo by nechápal nářek a pláč tohoto konservativního francouzského vlastence, jenž s bolestí se dívá, jak »la nation s'en va...« — národ odchází? A kdo by nechápal úzkosti Bertillonovy, jenž si stěžuje, že za úpadkem politickým jde vždy úpadek kulturní, že krásný jazyk francouzský, jenž ovládal kdysi svět, je dnes nahrazen jinými, nehledě ani k tomu, že menší národ má i menší potenci vytvářeti kulturní i hospodářské hodnoty, že je v nebezpečí hospodářské závislosti a úpadku atd. A výpočty L.-B-ovy, přes to, že jsou příliš černé, přece nejsou bez vší pravděpodobnosti, byť v menším snad měřítku, než autor tvrdí. V tom smyslu mluví i Bertillon. — Jak známo, toto nacionální hledisko je vlastně nejběžnější a nejrozšířenější hodnocení novomalthusianismu u laiků vůbec.

Ale nejinak nežli tito dva vzhledem k Německu mluví zase J. Wolf vzhledem k Rusku. Hrozí se slovanského kolosu, jenž prý za třicet let bude míti už 150 mil. obyvatel a společně s Francií více než třikrát tolik co Německo. A stejně jako L.-B., obává se i on vpádu Slovanů a denacionalisace Německa. A jiní podobně mluví o Anglii, Australii, Americe, mluví o nebezpečí žlutém a černém, o pádu bílé rasy a evropské kultury atd.

Nelze pochybovati, že mnoho tu je přehnáno. Zejména Němci dnes mohou býti zatím klidni. Hůře je s Francouzi — zde dekadence je skutečně, ovšem jen vzhledem k Německu. Ale vezme-li se na celý problém hledisko nacionální, je přirozeno, že novomalthusianism musí býti odsouzen.

Dle toho také, jaké tito autoři udávali příčiny úpadku natality, udávají i prostředky k nápravě. Odsuzují co nejpříkřeji novomalthusianism, udávajíce své příčiny tohoto hnutí, jak v prvé části jsme viděli; a tudíž i prostředky k nápravě dle svých příčin volí. L.-B. žádá na př., aby Francie přestala se svou protináboženskou politikou, škola nesmí býti proticírkevní (a laická), stát musí potlačiti propagandu novomalthusianismu a obchod s preventivními prostředky, uměle přivoděné potraty (někteří autoři jich počítají na 400.000 ročně atd.) musí býti těžce trestány, ochrana mládeže

a dětství je prý přehnána, neboť děti nemohou spoluvydělávati a tím stávají se chudším rodinám velikým břemenem. Dále žádá opravu dědického zákona, subvence a stipendia četným rodinám, výlučné vyhrazení četným rodinám zaměstnání veřejných a státních, zdanění i odstupnění služného dle počtu dětí, a konečně zvláštní odměny státní pro každé dítě v rodinách četnějších (o třech a více dětech). Téměř do slova totéž žádá Bertillon, ačkoli jest ve všem střízlivější a první jeho požadavek je: změniti morálku dnešního Francouze.

Wolf žádá boj proti pohlavním nemocem, soudí také, že v katolických krajích mohou pomoci missie (to odpovídá názoru, že úpadek natality vzniká z úpadku víry), že lékaři mohou dobře působiti svým poučením proti malthusianismu (faktem však je, že většina jich je p r o novomalthusianism), žádá dále ostré trestání potratů přivoděných uměle (také v Německu je jich prý asi 400.000 ročně a lékaři tu podávají data ohromující) a s tím souvisící sestátnění instituce pomocnic ku porodu, boj proti preventivním prostředkům, státní podporu četným rodinám; chce dále též státní opatření daňová a administrativní jako L.-B. (na př. i daň staromládeneckou) — tedy přibližně vyžaduje Wolf totéž, co autoři francouzští. Oldenberg, který vidí hlavní příčinu rozšíření novomalthusianismu v urbanisaci, chce vedle opatření zákonných proti jeho šíření návrat k půdě a venkovu, proto také podporování zemědělství, a politiku hospodářskou takovou, která by naši společnost do industrialismu tolik nehnala. I tu je v ostrém rozporu s Brentanovci.

Jen několik slov kritiky o těchto názorech. Zejména autoři skupiny první proti tomuto nacionálně-politickému chápání našeho problému ostře se staví; a to nejen proti nacionálnímu a často šovinistickému zaostření názorů těch, ale i proti prostředkům k nápravě. Tu zejména prof. Koloušek jasně a správně v obou svých knihách hodnocení to potírá, stejně Marcuse, Hirsch, Michels, Goldscheid a j. A z důvodů několika. Především hodnocení to pracuje do rukou politice konservativní, militaristicko-šovinistické a klerikální. Dále je vyhraněno ostře protidemokraticky, protidělnicky a ukládá právě dělnictvu všecky povinnosti o udržení národa a tvoření nových generací, při čemž však pravidelně o dalekosáhlejší reformy sociální se nestará, neboť se bojí, že ty by zdvihly úroveň dělnictva, tím i sklonnost k malthusianismu, a tak právě toužený cíl by se nedostavil. Konečně nesprávně určuje toto hledisko původní

příčiny celého zjevu, jak už v prvé stati bylo naznačeno. Příčiny ty jsou hospodářsko-mravní, a především mravní, a tudíž jsou na př. prof. Koloušovi směšná opatření, jichž se dožaduje L.-Beaulieu. A právem, neboť nová psycha moderního člověka nikdy nezamění svůj dnešní způsob života za problematickou odměnu 400 franků za každé nové dítě, nebo za nepatrné snížení přímé daně, když dále bude platiti ohromné daně nepřímé, anebo za jinou problematickou hospodářskou výhodu. Vždyť problém není jen hospodářský.

Souhlasím zde úplně s hlediskem, že všecka ta žádaná opatření nepomohou — snad ani v tom nejmenším. Zde jde o novou psychu, o názory mravní — a pomoci není jiné nežli změnit tuto psychu.

Tak dospíváme ke skupině třetí, která odsuzujíc rozhodně novomalthusianism, je si plně vědoma tohoto fakta: jde o problém sociálně etický. A zdá se mi také, že nejlépe problém formuluje, mnoho správného proti skupině první namítá a novomalthusianism správně hodnotí. Především je to stanovisko Fahlbeckovo, Schallmayerovo a Ploetzovo. Fahlbeck je švédský vědec, professor státovědy a statistiky na universitě v Lundu, známý v otázce populační svým spisem o švédské šlechtě. Odsuzuje dnešní hnutí novomalthusianistické bez reservy. Dnešní doba vykazuje dle něho znaky, jež jsou vlastní vždy době dekadence a nápadně se blíží době úpadku starého Řecka a Říma. Není to ovšem úpadek fysiologický — ten přichází až jako následek úpadku kulturního. A ten zase se jeví třemi znaky: 1. vzrůstajícím bohatstvím a všemi těmi zjevy je doprovázejícími (luxus, požitkářství atd.), 2. změnou v poměru muže a ženy, novým postavením ženy, rozvratem rodiny, 3. úpadkem náboženství anebo náboženského cítění, úpadkem citů společenských; a to vše projevuje se vždy nejprve ubýváním počtu dětí v rodinách, t. j. naším novomalthusianismem.

A Fahlbeck se snaží dokázati, že důvody pro novomalthusianism nejsou pravdivé: není ani pravda, že je lidí mnoho, ani že hnutím tím odstraní se chudoba a sociální bída (ta závisí na jiných příčinách; ostatně stanovisko to je soukromohospodářské, pro společnost jako celek neplatí) a konečně je právě naopak pravda, že novomalthusianism vychovává pokolení debilní, zničené, fysiologicky méněcenné (rodiny se dvěma dětmi

totiž nejčastěji výchovou své děti zchoulostiví, zjemní, pro život nepřipraví). A tudíž není prostě heslo novomalthusianismu: kvalitu, nikoli kvantitu dětí! — ani v nejmenším pravdivé. Anebo snad se dá správnost jeho připustiti tu a tam, v jednotlivých případech.

Zdá se nám, že tento poslední argument je rozhodně správný a už on sám rozhoduje, myslím, o hodnotě novomalthusianismu.

Ale Fahlbeck uvádí další nesnáze: 1. Systém dvojdětský nevyplní mezery v národě i při nízké mortalitě a způsobuje vylidňování. 2. Kultura tím klesá, nebo aspoň potence národa k vyšší kultuře, neboť ta je tím vyšší, čím větší je co do obyvatelstva aglomerace, v níž vzniká. 3. Bílá rasa je tím v nebezpečí. 4. Nastane při nízké populaci a při vylidňování nutně fysiologické zhoršení rasy. A tento úpadek — zhoršení rasy a vylidňování — přivodí úpadek celé společnosti národní, až nějaký fysicky silnější a barbarštější národ či kmen, či rasa přijde a učiní této pozvolné dekadenci rázem konec.

Takový je nutný následek dvojdětského systému, tak padl Řím a Řecko.

Podobně, někde téměř totožně s F., mluví S c h a l l m a y e r. Dvojdětský systém způsobuje zhoršení rasy kvalitativně, nehledě ani ke kvantitativnímu zhoršení; vyvolává »Selbstausmerzung« vyšších individuí, tříd, národů. A tudíž je nebezpečný, zavržení hodný, neboť končí záhubou národa a jeho kultury, záhubou nejvyšších společností. Historie dává nám o tom příkladů dosti. V tomtéž smyslu, že totiž novomalthusianism po stránce sociální působí k o n t r a s e l e k t o r n ě a tedy škodlivě, mluví také P l o e t z a podobně i S. W e b b.[1]

A tak Schallmayer velmi správně charakterisuje dnešní stav, když ukazuje, jak ve dřívějších, méně »rozumných« společnostech přírodní výběr a boj o život si udržoval stále silná individua a pomocí jich šel dále ve vývoji a pokroku. Dnes inteligence lidská dovedla působení přírodního výběru způsobem a institucemi života našich společností a pak vědou téměř odstraniti — a tak přírodní výběr nepůsobí. Ale člověk je dnes p ř í l i š r o z u m n ý (to konstatuje i Fahlbeck), tak rozumný, že svou chytrostí ničí sám sebe —

[1] S. Webb chtěl by rozřešiti problém ubývající natality opatřeními socialistickými (na př. mateřství má se státi sociálním povoláním, a j.). Srov. můj referát v »Právu Lidu« z 19. ledna 1914.

kope hrob svému budoucímu vývoji. Novomalthusianism je výtvor této naší chytrosti. Záchrana bude jen v tom, když vytvoří se nová psycha, nové mravní názory. A Sch. je vidí ve vybudování generativní etiky, etiky sociálně biologické, kde každý si bude vědom, že své psychické i biologické hodnoty, jež od minulosti dostal, má i budoucnosti předati, etiky, která stane se součástí všeho etického hodnocení, která bude inkorpována do dnešního cítění sociálního a která připomene lidem, že z povinností k dnešnímu lidstvu plynou i povinnosti k jeho budoucí existenci.

Jestliže takové názory se rozšíří, bude otevřena cesta eugenice, bude dána i možnost ke státním a veřejným opatřením v otázce plození nových generací. A tak Schallmayer, neuváděje zatím (ve studii o generativní etice) konkretněji svých praktických opatření a nezmiňuje se zejména o pohlavní etice individuální, končí v eugenice: nikoli novomalthusianism, nýbrž eugeniku! — takový je závěr!

A takové je i heslo Forelovo, známého autora knih o otázce sexuální. Jeho etika sexuální je však krajně hedonistická a svou drastičností, přímo hrubostí odpuzující. Není tudíž proti novomalthusianismu se stránky individuální etiky sexuální, nýbrž z důvodů sociálních. Novomalthusianism je prý nutný, ale musí býti prováděn ve smyslu eugeniky! Zaměniti novomalth. za eugeniku — tak už Francis Galton problém chápal a tak formuluje to i Forel. Tak F. jde jen dále nežli oba autoři uvedení, luští problém důsledněji a rozlišuje: individuálně pro etiku sexuální je hnutí oprávněné, sociálně škodlivé. A aby škodlivé nebylo, je třeba rozřešiti dnešní veliký problém novomalthusianismu: Dnes hnutí zasahuje vždy ty lepší, bohatší, fysiologicky i materiálně a kulturně určené k tomu, aby nové generace tvořili a vychovávali. Nižší a horší třídy a individua však jsou dodavateli nových generací — to je právě zjev nezdravý, je třeba, aby tomu bylo opačně!

Ale jak obratu dosíci? Forel ovšem nevidí jiného východiska nežli hlásání nové morálky — proti stanovisku skupiny druhé chce co největší propagandu novomalth. v třídách nejnižších, a na druhé straně hlásání nové eugenické anebo, dle Schallmayera mluveno, nové generativní etiky v třídách a u individuí vyšších.

Má tedy Forel stanovisko zvláštní, prohlašuje se výslovně za novomalthusianistu co nejrozhodnějšího v tomto svém eugenickém

smyslu, ale při tom odpůrce starého a dnes běžného novomalth., jenž odůvodňuje své snahy přílišnou četností obyvatelstva, právem na klidný a pokojný život, hospodářským nedostatkem atd.

Mezi Forelem a jinými autory této skupiny je značný rozdíl. Fahlbeck a Schallmayer jsou proti novomalth. rozhodně a chtěli by nechati dosti místa přirozenému výběru; eugenika měla by jen pomáhati tomuto výběru. Chtěli by tudíž pořád dosti četné plození nových generací, neboť přirozený výběr mohl by jen tak se zdarem působiti, tím spíše, že biologie pořád vykazuje v zákonu dědičnosti veliké záhady. Proto hnutí malth. je nebezpečné, poněvadž přirozený výběr se jím odstraňuje úplně, naopak novomalth. jde proti výběru tomu a vede tak společnost fysiologicky ke zkáze. — Pokládám tento názor Schallmayerův a Fahlbeckův za správný.

Forel jde dále. Chce přirozený výběr vůbec eugenikou nahraditi, na místo jeho postaviti výběr umělý. A to nejen mezi dobrými, ale i mezi méně cennými jedinci; a to pak znamená: hlásati prostě eugenický novomalthusianism i mezi nejširšími vrstvami a přímo uměle jej vyvolávati.

A zde pak by se nebál ani prostředků násilných: kastrace, sterilisace atd. Názor jeho je nepřijatelný a neuskutečnitelný. Jednak rozumní lékaři a biologové nevěří do té míry v eugeniku jako on — a také v ní nějaký všelék viděti nelze. Eugenika není tak dokonalá a přesná a záhady dědičnosti jsou příliš veliké, nežli aby bylo možno to přecházeti.

A pak: je možno věřiti v úspěch Forelovy propagandy eugenického plození? Je jisto, že v nižších třídách by novomalthusianism se ujal — ale ujala by se jeho nová morálka ve třídách a u individuí vyšších? Nebyl by to experiment úžasně nebezpečný?

*

Shrneme-li tudíž tyto úvahy v krátký závěr, můžeme říci, že stanovisko prvé skupiny skutečně nedostačuje. Novomalthusianism je nebezpečný, je škodlivý nacionálně i sociálně. Pro nás rozhoduje hledisko sociálně-etické, a to hnutí to rozhodně odsuzuje. Stanovisko nacionálně-politické odmítám, protože je to názor s pravou sociální etikou nesrovnatelný — aspoň v některých bodech. Dá se jím odmítati správně novomalth. tam, kde je nebezpečí denacionalisace, anebo i tam, kde je boj národnostní (to připouští i rozhodný obhájce hnutí Michels), ale tam, kde se jedná o politiku

militaristickou, šovinistickou a klerikální, je to stanovisko ne etické, nýbrž právě naopak nemravné. S našeho hlediska přijatelno je stanovisko jen sociálně etické, neboť v tom i oprávněnost nacionality jako silného prvku kulturního je obsažena.

Ale i přes to nutno rozlišovati. Uvedli jsme, že příčiny omezování natality mají sice všude podklad mravní, ale že v různých třídách jsou podloženy motivy speciálními: ohledy na dělení majetku, požitkářstvím, skutečnou bídou atd. S tohoto stanoviska nelze odsuzovati třídy dělnické, které hnutí propadly, do té míry jako třídy střední a docela třídy nejbohatší. Je-li hnutí to v bohaté buržoasii zjevem naskrze nemravným v plném slova toho smyslu, nelze zavírati oči před skutečně vážnými a mravně zcela odůvodnitelnými motivy ve třídách dělnických. Tu ovšem nelze nějaké měřítko dáti. To záleží na oceňování individuálním a na citu sociální a národní zodpovědnosti u každého jedince.

Je přirozeno, že nelze určiti každé rodině té neb oné třídy, jak mnoho nových členů má poskytnouti národu a společnosti. Vychovati dobře, poctivě a zdárně pro společnost nového člena je věc úžasně těžká a zodpovědná, a už tato zodpovědnost nutí k jistému rozumnému počtu dětí v rodině. Slepé, nezodpovědné plození nových generací nemůže býti přáním žádného rozumného politika a sociologa, neboť je pravda to, co říká Michels, že i novomalthusianism je projevem síly člověkovy a jeho vývoje rozumového nad přírodou a nad přirozenými pudy. A je také pravda, že v tak četném plození není nic mravného, že to je nedostatek citu zodpovědnosti a nedostatek uvědomění si dosahu pohlavního života.

Novomalthusianism musí míti však své meze. Pocit zodpovědnosti musí vládnouti nejen k životu ženy, k životu rodičů, k slušnému, přespřílišným počtem dětí neničenému rodinnému životu a konečně i k budoucímu životu dětí samých, ale i k společnosti a národu. Individualistické hledisko první skupiny musí býti doplňováno hlediskem skupiny třeti, sociálním. A v tom právě je veliké nebezpečí, že lidé toto vyrovnání provésti nedovedou. Jsou toho schopni lidé jen vysoce mravně vyspělí, silní, sociálním cítěním proniknutí. Proto hlásati novomalthusianism tak, jak se to dosud běžně dělo a děje, je nejen sociálně nebezpečné a nesprávné, ale po stránce sociálně mravní zároveň nezodpovědné a plné odporného etického cynismu.

*

Jen jedna otázka nám ještě zbývá: otázka individuální etiky sexuální. Má se omezovati počet nových generací pohlavní zdrželivostí či preventivními prostředky? V otázce prostředků preventivních se pak vidí někdy právě celý problém novomalthusianismu a tudíž souvisí tento etický problém úzce s našimi úvahami.

K tomu bylo by třeba dlouhých diskusí. Zmíním se jen o tom, jak se problém dnes staví: Daleko největší řada sociologů i etiků prohlašuje tu pohlavní zdrželivost v manželství za nemožnou. Ani jediný z autorů uvedených výslovně se neozývá proti preventivním prostředkům (z důvodů jen mravních), mnozí však výslovně je připouštějí. Tu nejjasněji mluví ve své zajímavé knize Michels. Jak kdo z uvedených autorů problém formuluje, to závisí na názoru na poměr pohlavního aktu k aktu plození. Většina autorů prohlašuje (Schallmayer i biologicky to odůvodňuje), že ty dva akty nelze identifikovati, naopak dlužno odlučovati jeden od druhého. A Michels tvrdí, že akt pohlavní, rozkoš pohlavní je cílem sama sobě — z toho pak je a musí býti přirozený závěr pro preventivní prostředky. Etikové jiní však, Ruyssen na př., staví se proti tomuto ryze malthusianistickému pojetí života pohlavního, identifikují akt pohlavní s aktem plození a odmítají tudíž každý styk pohlavní, jenž by neměl cíle plození. Tím odmítají i preventivní prostředky a žádají pohlavní zdrželivost, a celé hnutí novomalth. odsuzují nejen z důvodů sociálních, ale i s hlediska sexuální morálky individuální. Tento názor se liší od všech uvedených a mohli bychom tak mluviti o něm jako o čtvrté skupině autorů, hodnotících novomalthusianism.

Jen k charakteristice dodávám: I Michels, jenž se nejdůsledněji odvážil sexuální etikou individuální hájiti svůj názor ryze malthusianistický, na konec připouští, že pohlavní zdrželivost byla by a měla by býti ideálem. —

*

Z vytčené literatury do problému uvádí velmi dobře kniha Wolfova, L.-Beaulieuova i Bertillonova. L.-B. je velmi důkladný a zajímavý, ale tendenční jeho názory mně velmi vadí; rovněž tak i Wolf. Za to pěkně a temperamentně je podána knížka Marcusova, o problému potratu a jeho vztahu k malthusianismu důkladně poučuje Hirsch. Kniha Mombertova je neobyčejně důkladně opatřena doklady a statistikami — a proto hodně v Německu působila,

kniha Kautského je dosti nejasná a nepropracovaná. Velmi pěkně a jasně formuluje své názory Oldenberg a Fahlbeck. Nadmíru zajímavá je kniha Michelsova, která je vlastně psychologií sexuálního života (a přímo z vlastního rodinného života autorova); v mnohém však zůstává jen na povrchu a celý problém a dosah novomalthusianismu si autor neuvědomil. Forelovy knihy jsou známy a obě citované jeho knížky působí svou zvláštní cynickou upřímností nepříjemně. O pracích Kolouškových bylo v N. D. už psáno.

E. Beneš.

Žákovská samospráva ve výchovnách a školách Spojených Států.

Píše K. Velemínský.

Demokratický princip samosprávy ovládá všechny obory veřejného života ve Spojených Státech severoamerických. Uplatnil se i ve výchově mládeže a dobývá si tu pole čím dál tím širšího. Pojem kázně je přirozeně odlišný od našeho v zemi s tak liberálními tendencemi politickými: svéprávní občané demokratické republiky nemohou býti vychováváni tuhými předpisy, nýbrž mírnými prostředky urychlujícími vývoj sebepoznání, sebeovládání. Američané dosud neznají ve školách kázeňského řádu po našem způsobu. Aby však vypěstovali v mládeži své smysl pro občanské povinnosti, pro sebekázeň, dali jí do rukou aspoň část vlády nad životem školním, péči o pořádek a chování žáků. Za mořem nemilují umělých útvarů ve škole, otevírají naopak až příliš odvážně dveře životu skutečnému. Mají-li děti zvyknouti jednou občanské samosprávě — byla na snadě americká myšlenka — zavedeme jim do škol aspoň hru na samosprávu, kopii správy státní neb obecní.

Tak vznikly »republiky mládeže«, »školní obce« a p. Vývoj jejich v posledních dvou desítiletích rychle pokročil a přenesl se i do Evropy. Při poměrech zámořských lze se domnívati, že tato novota stane se trvalou součástkou americké výchovy veřejné.

Že jistá samospráva škole prospívá, ji oživuje, o tom u nás sotva kdo pochybuje. Hlavní potíž tkví však v tom, aby byla nalezena pravá míra svobody, aby se samosprávou nebylo začato ani příliš brzy, ani příliš pozdě. Ve Spojených Státech narážela novota na překážky daleko menší, než u nás. Nezdržován vývoj předsudky, naopak veřejní činitelé až optimisticky věřili v účinky rozšířené svobody; školy pak měly právo uvésti samosprávu rázem a jednotně do celého ústavu a tím zabránily neblahým účinkům polovičatosti, které již nejeden pokus evropský zničily. A posléze pro americké úspěchy je důležito postavení obecné školy, která vycho-

vává všechny žáky do 14. roku; samospráva zavedená do vyšších tříd jejich nalezla přirozené pokračování na středních školách. Zkrátka, ve Spojených Státech tradice občanského života, všeobecná přízeň i organisace škol byla samosprávě žákovské podporou. Není totiž větší pochvaly škole americké, než vychovává-li mládež samostatnou, obratnou, budoucí občany, kteří si vědí rychle rady. Vlastní samosprávu svěřují obyčejně žákům po 11.—12. roce, připravujíce na ni od tříd elementárních celým rázem vyučování.

Samosprávě žákovské razily cestu ústavy soukromé, hlavně internáty. Po celém světě proslula Georgova Republika mládeže (George Junior Republic) ve Freeville, vzor všech pozdějších útvarů podobných. Roku 1895 založil William R. George soukromou výchovnu (polepšovnu) pro mladíky v severozápadní části státu newyorského, blízko university Cornellovy v půvabné Ithace. Odlehlá osada venkovská, honosící se symbolickým názvem Freeville (t. j. svobodná obec), oživla a vzrostla, když zakladatel její uplatnil myšlenku vychovávati svěřence spoluodpovědností za zdar hospodářských podniků kolonie. R. 1905 dal výchovně konstituci, obdobnou s ústavou Spojených Států, veškeru téměř správu přejali mladí členové »republiky«, za vedení svého ředitele. Originální ústav záhy vzbudil široký zájem. »Občany« jeho staly se také dívky, ráz polepšovny mizel, přihlašovali se i chovanci jiného druhu. Koncem r. 1912 republika měla 125 občanů, 73 hochů a 52 dívek od 14 do 21 let; z nich cestou trestní posláno do ústavu 14 chovanců. Pahorek freevillský kryje nyní 30 budov, rozsáhlé polnosti a lesy. Ústav přijímá chovance tělesně i duševně zdravé za roční plat 300 dollarů; na denní potřeby musí si vydělávati každý občan sám. Nováček je přijat tři měsíce na zkoušku. Osvědčí-li se, zřekne se úplně peněz amerických — republika má vlastní mince aluminiové — vzdá se návštěv v rodině své až na minimum a nepřijme z domova peněžních darů. Octne se v ovzduší práce, volí si brzo trvalé zaměstnání zemědělské, pekařské, truhlářské, tiskařské a p.

Děvčata nalézají výcvik také v šicí síni, v kuchyni a veliké prádelně kolonie. Škola připravuje od nižších tříd až ke vstupu na universitu.

Budovy republiky jsou vypraveny, jak na americkém venkově bývá zvykem; mají stačiti nejnutnější potřebě, proto šetří místem i materiálem a většinou jsou vystavěny ze dřeva. Nejúpravnější jest »vládní budova«, sídlo úřadů, soudů i vězení. Kolonie má

svůj kostel mezikonfesijní, v němž občas bohoslužby koná kazatel protestantský nebo katolický kněz stejně, jako židovský rabín. Hostinec a tělocvična pečují o tělesné blaho občanů.

»Nic bez práce« jest úředním heslem republiky. Občané dostávají podle jakosti výkonů svých mzdu, počínaje 7 centy za hodinu; pracovní den čítá 9 hodin, při čemž čas trávený v (polodenním) vyučování je zahrnut. Za byt a stravu platí tu ze mzdy své 3—4 dollary týdně; přebytek mohou uložiti v bance republiky nebo koupiti si potřeby i šatstvo ve svém obchodě. Domy mládeže (12) jsou zařízeny prostě nebo bohatěji, podle placeného nájemného. Společní obyvatelé domu, asi 15, tvoří rodinu, jejíž přednostou jest »matka domu«, podporovaná asistentkou, t. j. jednou ze starších chovanek. Pravidelně mívá každý dům kuchyni, v přízemí jídelnu a pohodlný pokoj společenský s klavírem, knihovnou a p., v prvním poschodí pokojíky o 1—3 lůžkách.[1] Moderní útvar villový vniká ve Spojených Státech do sirotčinců, výchoven i polepšoven a rychle vytlačuje kasárenské budovy s jednou jídelnou. Pro výchovu mají ovšem malé celky rodinné značný význam. Primitivní zařízení obytných místností a ložnic, jak smutně charakterisuje sirotčince a podobné ústavy naše, nikde neviděti. Ačkoliv Freeville spokojuje se spartánskou jednoduchostí, je i tu cítiti americký blahobyt a eleganci, štědrost na pravém místě.

Byl-li někdo poslán do kolonie úřední cestou, je vázán na rok. Jiní chovanci také nesmějí prvním rokem navštíviti domov; jsou pokládáni za členy republiky, pokud v ní zůstanou, třeba do plnoletosti. Kdo se rozhodl pro některé zaměstnání, podepíše pravidelnou smlouvou pracovní aspoň na rok a vstoupí tím do poměru učednického. Dílny jsou řízeny mistry a opatřeny moderními stroji jako továrny. Mezi nimi vyniká pekárna biscuitů, čokoládového pečiva a j., jejíž výrobky jsou ve velkém rozesílány a přinášejí republice skoro 2000 dollarů ročního zisku. Také tiskárna vyřizuje zakázky a vydává měsíčník Občan. Prádelna strojní (dívky s hochy zaměstnávající) pečuje o prádlo kolonie i okolních obcí. Nově vystavěli sami chovanci velkou dílnu tesařskou a truhlářskou, v níž dělají všechen potřebný nábytek, trámy, prkna a j. K hospodářskému statku druží se kovárna, kolářství a řeznictví. Statek má na 500 akrů polností, veliký chlév s mlékárnou moderně zařízenou,

[1] Někde je zařízena společná noclehárna pro nejchudší, lůžko denně za 5 centů. Sem uchylují se obyčejně začátečníci, kteří se stravují ještě v hostinci republiky.

30 krav, 400 slepic, 10 koní, vepře atd. Hasičské skladiště shromažďuje 25 mladých hasičů. Veškery práce konají chovanci sami za vedení několika málo zřízenců. Děvčata mohou se v kolonii vyučiti dámskému krejčovství. Pro výcvik ve vaření jsou rozdělena do kuchyní obytných domů, kde mimo hospodyně vede je odborná učitelka kuchařství. Theoretické vyučování školní těsně se přimyká k praktickým zaměstnáním. Tak na př. budoucí truhlář nebo tesař v arithmetice dostává úlohy o ceně prken, pekař v zeměpise učí se o produkci mouky a o dopravě do Freeville. Pro interesenty je zřízen kurs obchodní.

Kromě několika úředníků mají chovanci všechnu odpovědnost za zdar podniků republiky. Republika žákovská pečuje zejména o veřejný pořádek a dobrovolnou kázeň. Občanem jejím stává se každý chovanec od 15. roku, který pobyl v republice aspoň měsíc. Až bude míti republika 200 členů, zvolí, jako ve washingtonském parlamentě, senát a lidovou sněmovnu. Nyní místo zákonodárny zastupuje obecné shromáždění, svolávané pravidelně poslední pondělí v měsíci a mimořádně při důležitých událostech. V listopadu voli presidenta a vicepresidenta, v březnu státního sekretáře a v červenci sekretáře pokladu (finančního ministra), všechny na rok. Do prvních dvou úřadů jsou volitelni bezúhonní občané aspoň sedmnáctiletí, kteří žijí v republice více než rok, do druhých aspoň patnáctiletí, pobývající tu po šest měsíců. V lednu jest president slavnostně uveden v úřad a jmenuje stejně jako president Spojených Států nejvyšší hodnostáře: soudce civilního i trestního soudu (aspoň 17leté), soudní písaře, návladního a roznašeče obsílek. Vicepresident a oba ministři jsou zároveň zdravotním úřadem a policejními šéfy, kteří ustanovují strážníky a velitele jejich. President má právo omilostňovati odsouzence. Státní sekretář má na starosti zápisy o zákonodárných usneseních obecných shromáždění, o zdravotní a policejní komisi, jež svolává jednou týdně. V červnu tiskem vydává přijaté zákony a rozhodnutí nejvyššího soudu republiky. President svolává jednou měsíčně porady svého kabinetu, jimž jsou přítomni vedle vicepresidenta a ministrů první návladní a velitel policie. Vicepresident předsedá obecným shromážděním, komisi policejní a zdravotní. Finanční ministr vybírá daně měsíčně 15 centů od každého občana, dvouprocentní clo za každý přinesený předmět a vůbec pečuje o výdaje i příjmy republiky. Ministerská rada je zároveň nejvyšším soudem republiky, který vyřizuje všecka odvolání i stížnosti proti zřízencům kolonie.

Odvolání přijímá tajemník nejvyššího soudu nejdéle týden po rozhodnutí soudu první instance, nejpozději 24 hodin před zasedáním nejvyššího soudu. Mimo uvedené úředníky president jmenuje na 4 měsíce sekretáře obchodu a prací, který seznamuje nové občany se zásadami a zákony republiky, opatřuje jim práci, řídí informační kancelář, pečuje o pokrok průmyslu, dozírá nad došlými zásilkami a je členem celní rady. Volby řídí dva úředníci k tomu ustanovení, účty přehlížejí měsíčně revisoři. Všichni úředníci mají svůj plat: president 2 dollary, soudce 2 (dívka 1), vicepresident a státní sekretář 1, sekretář pokladu a státní návladní 1·50, sekretář obchodu 2 dollary měsíčně atd. Začátkem května schází se ročně ústavodárná konvence, která může dvoutřetinovou většinou doplňovati nebo měniti ústavu. Obyčejná usnesení obecného shromáždění jsou předkládána presidentu ku schválení; kdyby schválení odepřel, usnesení nabude zákonné moci, jakmile je znovu přijato dvoutřetinovou většinou shromáždění. Stejně dvoutřetinovou většinou může býti vznesena žaloba proti některému úředníku republiky a provedeno jeho odstranění.

Soud je řízen soudcem za přítomnosti 6 porotců, pod přísahou hochů i děvčat. Porotcem může býti zvolen občan nejméně šestnáctiletý, který nezastává veřejného úřadu; hodnost ta nesmí býti bez příčiny odmítnuta. Porotce, jehož jméno jest první vyňato z urny, stane se hlavním porotcem. Porota jest volena na tři měsíce a schází se každý čtvrtek. Vyšetřovací soud má 4 porotce, soudce stanoví sám hlavního porotce. Kdyby porota do dvou hodin nedosáhla jednomyslnosti, je ustanovena nová. Hlavní návladní má dva náměstky, z nichž jedním jest dívka, přisedající při zvláštním soudě dívčím. Sdružení obhájců republiky připouští mezi sebe jen nováčky zkušené. V obsílkách, přelíčeních a rozsudcích jsou zachovávány formality obvyklé u amerických soudů. Trestní zákoník přijatý občany republiky je přísný. Tak krádež předmětů v ceně pod 10 dollarů je trestána polepšovnou od 1—5 měsíců, krádež větší od 6—12 měsíců. Insultování trestá soud pokutou do 5 dollarů, četbu nemravných spisů do 3 d., poškození majetku do 5 d., užívání lihovin nucenou prací od 2 do 30 dnů, kouření 1 dollarem počínaje, od jedenáctého případu nucenou prací až do 30 dnů, zahálku pokutami počínaje 75 centy, tuláctví přísnějšími tresty, masturbarci polepšovnou od 1—3 měsíců, neopatrné zacházení s ohněm nejvýše 10 d. nebo 20 dny nucené práce, křivou přísahu vězením od 1—4 měsíců atd.

Vězením chlapeckým je ve státní budově veliká klec ze železných tyčí; v každé cele jsou dvě lůžka. Dívčí odsouzenci jsou dáni do podkroví jednoho z obytných domů; maličké pokojíky mají zamřížovaná okna a nejnutnější nábytek. Odsouzenci pozbývají v trestu občanských práv, dostávají nemaštěná jídla, nesmějí se účastniti her, styk s nimi je pod pokutou zakázán. Tresty tělesné jsou řídké, smějí býti vykonány na odsouzencích jen za přítomnosti ředitelovy a členů policejní komise.

Po vzoru vlády Spojených Států Georgeova republika zařídila úřednické zkoušky, jimž se podrobuje soudní tajemník, velitel policie, denní, noční dozorce a revisoři účtů. Ve zkušební komisi zasedá vicepresident, státní sekretář, sekretář pokladu a obchodu. Zdravotní úřad má mimo jiné zajímavé právo: vymáhati po případě pokutami zdravotní pořádek v dílnách a obytných domech.

(Dokončení.)

Sociální význam moderní techniky.

Poměr mechanické práce lidské k motorickým energiím přírodním.

Píše Jan Koloušek.

V první polovici minulého století, kdy ve výrobě ponenáhlu všude skoro vítězila mechanická práce strojová proti pouhé lidské ruční práci, vznikala zároveň jak mezi dělnictvem tak i v inteligenci hnutí dosti závažná proti této jistě revoluční proměně. Dělnictvo ve svém těžkém a namáhavém boji životním strachovalo se o svou existenci, lekalo se hrozící nezaměstnanosti, i často s nepokrytým nepřátelstvím stavělo se proti průmyslovým zdokonalením technickým. Na jednotlivých místech projevil se ten odpor až přímým násilím, nové stroje byly rozbíjeny, celé továrny ničeny. Ovšem brzy se vidělo, že tento násilný postup je bez úspěchů praktických, i tak se dělnictvo resignovaně smiřovalo s novými nezastavitelnými pokroky techniky strojové a hledělo se jí přizpůsobiti. Než jistý instinktivní odpor zbyl tu přece a velmi často moderní technice se kladlo za vinu, že v sociálním zápasu pomáhá utlačovati proletariát, že je mocným spojencem kapitalismu.

Nejinak i mnozí hlubocí myslitelé, jako v Anglii zejména Carlyle a Ruskin, v Rusku zvláště Tolstoj nepřáli nikterak tomuto modernímu rozpětí a rozmachu lidské vynalézavosti a těžce byli znepokojeni zdokonalováním moderní techniky průmyslové i dopravní. Tolstému z duše se příčil moderní shon po materiálním bohatství, zdálo se mu, že lidstvo stává se tak otrokem svých žádostivostí, i že nikterak nenalezne úkoje ve zvýšených materiálních požitcích velmi pochybné hodnoty. Přílišné hromadění pozemských statků i touha po zlatě ubíjí spokojenost a štěstí lidské a žene neodolatelně člověka do zaměstnání i povolání, která se příčí jak přirozené povaze tak přirozeným potřebám jeho. Moderní technika sehnala západoevropské lidstvo do ohromných velkoměst a do prů-

myslových středisk, v kterých je člověk nucen žíti co nejméně přirozeně, kde hyne tělesně i duševně, živoří hmotně i mravně. Západoevropský industrialismus nedopřávající oddechu svým zaměstnaným, nedopouštějící většině lidí jedině vhodného, důstojného i zdravého zaměstnání ve volné přírodě na venkově, vzrostl k bezpečné záhubě veškeré civilisace západoevropské, pro kterou Tolstoj neviděl již skoro žádné spásy. Tolstému jedině Rusko a Čína nebo jiné podobné země, moderní technikou málo ještě dotčené, mohly vytvořiti a splniti snad ideál společenského soužití a štěstí, aby všichni lidé v nich vyživovali se z půdy, kterou stačí svou vlastní fysickou prací zemědělskou obdělati.

Není možno však nikterak připustiti, ba ani jen částečně uznati tuto nauku Tolstého, která naprosto odmítá velkolepou lidskou součinnost novověkou podporovanou motorickými energiemi přírodními, jak je k lidské práci připoutala vyspělá i stále zdokonalovaná moderní technika. Ani jiným mírnějším námitkám pronášeným proti úspěchům moderního industrialismu za pomoci všech možných vynálezů vědeckých naprosto nelze zásadně přisvědčiti, jako by mohly býti na úkor sociálnímu blahu a prospívání všeho lidstva. Naopak právě od moderní techniky a jejího náležitého zdokonalení lze očekávati vyproštění člověka vůbec ode všech příliš namáhavých, mrzutých a úmorných zaměstnání, lze doufati, že lidé bez přílišných starostí o udržení svého živobytí najdou více příležitosti i času, aby se mohli věnovati také svým individuálním zálibám, aby náležitě pečovali také o své zdraví, i o své různé potřeby duševní a mravní. Moderní technika jediná je s to, aby překonala člověkovo porobení, dosud ještě pokládané za společenskou nutnost, aby lidi vymanila od vzájemného otročení a vykořisťování.

Ve starověku důmyslní a jistě nejvýš humánně smýšlející filosofové naskrze demokratického národa řeckého byli upřímně přesvědčeni o sociální nutnosti otroctví. Svobodní občané Athen i jiných demokracií řeckých mohli jen proto se věnovati umění, vědám i politice, mohli při tom se zájmem sledovati a obírati se naukami svých filosofů, že o výživu jejich i o jich pohodlí pečovali četní otroci, kterým ukládány všechny těžké, vysilující a neútěšné práce. Čím byla kde vyšší kultura vládnoucích tříd, tím četnější musili býti otroci, tím užší a tvrdší byla poroba jejich, tím krutěji musila býti vykupována hrozným strádáním porobených. — Panství světovlád-

ného antického Říma spočívalo jedině na práci otrocké i na vykořisťování provincií. Římané za republiky i prvních dob císařských nabývali stále nových otroků výbojnými válkami, čímž rostla také jejich moc a bohatství. Ale byl to jen blahobyt málokterých velmožů římských (optimatů), který z tohoto vzrůstu moci římské byl živen. Sám římský světovládný lid byl zproletarisován a dal se za propůjčování politické moci od svých magistrátů (také od kandidátů magistratury, později od Caesarů) živiti. Proti konkurenci otrocké práce prostého svobodného chudého občana vlastní jeho zaměstnání nemohlo uživiti. Práce řemeslné — (a jiné, které nyní jsou námezdnými) — po většině výhradně byly provozovány otroky a pokládaly se při tom za nečestné pro člověka svobodného a ze zemědělství, které po výtce bylo považováno za důstojné svobodného občana, nemohli se schudlí občané římští živiti, protože pozemky byly skoro ve výhradném držení velkostatkářů (majitelů latifundií), kteří je dávali obdělávati četnými otroky. Již ke konci druhého století před naším letopočtem mohl Tiberius Gracchus ve své řeči k proletářům římským tvrditi: »Možno několik dní cestovati po Italii a se svobodným člověkem se nepotkáš.« A za první doby císařské na příklad veškerá půda veliké provincie Afriky — (nynější Tunis a část Alžírska) — patřila prý pouze šesti majitelům latifundií.

Ale i kdyby si byl některý svobodný občan římský udržel svou půdu, nebyl by mohl z ní bez pomoci otroků se uživiti. Do Říma i do Italie bylo posíláno nakořistěné obilí ze Sicilie, z Afriky, z Egypta, z přední Asie a bylo rozdělováno občanům římským zadarmo nebo skoro zadarmo. V Italii samé se obilí pěstovati naprosto již nevyplácelo, italští majitelé latifundií mohli se s výsledkem věnovati jen pěstění oliv, vína a chovu dobytka. Ale ke sklonku panství římského se již ani k těmto pracím nedostávalo otroků, protože ustaly vítězné války, které dříve vždy nové zástupy jejich do Říma a do Italie přiváděly.

Starověk si tedy nedovedl bez otroctví ani představiti ani udržeti svou kulturu. Je to lehce pochopitelno, když tehdejší technika byla tolik nedokonalá, že svobodnému občanu, kdyby si byl na své holé živobytí sám sháněti musil potřebné prostředky, nebylo by zbývalo času na ukojení potřeb kulturnějších nebo vytříbenějších. V době, kdy rozemílalo se ještě obilí ručními mlýny, stačil jeden člověk sotva pro čtyři jiné namlíti dosti

mouky na výživu jejich, a nepříliš mnoho lidské práce se ušetřilo, když žernovy mlýnské později byly pohybovány silou zvířecí (osly a mezky). A technika zase nemohla ve starověku nijak pokročiti, jelikož se zdokonalování její nevyplácelo vůči práci otrocké, která se konala zadarmo, za pouhou nejnuznější výživu lidských soumarů. Tak pro antické lidstvo osudným byl chybný koloběh — (circulus vitiosus), — že nezbytně k udržení své kultury potřebovalo práce otrocké a že tato příliš znehodnocená práce lidská musila pak zdolávati sama nejtěžší namáhání, pro které se nevyplácelo nákladnější zařízení technické, aby se jím mohlo namáhání lidského uspořiti.

Proto Aristoteles uznával sice, že by otroctví ze stanoviska lidskosti nemělo trvati, ale že je »přece nutným společenským zařízením, pokud stavy tkalcovské se nepohybují samy sebou« (automaticky). Samočinný pohyb tkalcovských stavů byl Aristotelovi representantem veškerého lidského — (lidi nesvobodné tím mínil) — namáhání potřebného k udržení kultury. Aby mohla menšina lidstva kulturně žíti a se vyvíjeti, musila většina úpěti v těžké porobě otrocké, sice jinak kdyby zavládla všeobecná demokratická rovnost, bylo by celé lidstvo utonulo v bezkulturním barbarství. Aristotelova slova, kterými mínil, že otroctví vlastně v kulturním lidstvu nemůže pominouti nikdy. stala se proti vůli svého původce přímo prorockými. Otroctví skutečně pominulo prvně v oné vysoce kulturní zemi, v které se opravdu stavy tkalcovské začaly »samy od sebe« pohybovati, v zemi prvních technických pokroků moderních, ve svobodné Anglii. Tam stavy tkalcovské a jiné ještě tíže pohybovatelné stroje (jako hamry, jeřáby atd.) skutečně začali poháněti nejdříve energiemi spádu vodního (vodními koly, turbinami), později pak parními a jinými motory; tam také nejdříve bylo odklizeno nevolnictví (ano také poddanství) nižšího dělného a chudého lidu, vznikl svobodný za mzdu pracující dělnický stav, který brzy se domáhal svého sociálního práva na lidskou existenci proti ostatním privilegovaným stavům vyšším.

Tak splnila se věštecká slova Aristotelova, která arci ani věštecky míněna nebyla, která byla pouhou řečnickou slovní figurou na vyjádření záporu, že nikdy totiž otroctví nepomine. Ale je zajímavo, že pro tento zápor Aristoteles udával důvody technické. A tak opravdu jen zdokonalená technika překo-

nala porobu lidskou, přiblížila značně skutečnosti ideál zásadní rovnosti lidské, kterého se všeobecně domáhala i moderní filosofie, jakmile viděla, že je lze k němu ponenáhlu dospěti prostředky lidstvu dostupnými a přírodou poskytovanými.

Namnoze bylo a jest dosud rozšířeno zcela mylné mínění, že starověké otroctví bylo odstraněno křesťanskými názory a jinými humanitními přesvědčeními. Ale žádná humanita nemohla odstraniti onen neúprosný zákon, podle kterého jenom menšina mohla míti jakési pohodlí a byla účastna jistých kulturních výhod, jestliže většina byla přinucena pro tu menšinu a její potřeby těžce pracovati. Toho ani křesťanství středověké ba ani novověké nedovedlo, ani snad dovésti nechtělo. Císař Justinian již za úplného vítězství církví křesťanských byl zajisté jedním z nejhorlivějších zastanců křesťanského pravověří (orthodoxie) a neúprosným pronásledovatelem všech kacířů, ale v jeho sbírce zákonů římských i v jeho vlastních nových zákonech (novellách) bylo podrženo otroctví římské v neztenčené i nezmírněné příkrosti své. »Servus nullum caput habet« (»otrokovi nepřísluší lidská osobnost«), otrok je pouhou majetkovou věcí zrovna tak v Justinianově křesťanské říši jako za vlády starého Říma.

Středověk křesťanský neznal sice otroctví tak vyvinutého, jako bylo u Římanů, ale to jen protože instituce otrocká pro změněnou zaostalou kulturu tehdejší nebyla vhodnou formou poroby. Středověk, který zůstával v národohospodářské své organisaci na nižším stupni uzavřených domácností a po většině na zemědělském zaměstnání utkvěl, nebyl by věděl co počíti s četnými otroky; zaměnil tedy jen formu nesvobodné práce ve výhodnější pro sebe nevolnictví a poddanství. Feudální páni byli by si nevěděli rady s houfy otroků, — které ostatně měli také ke svým osobním službám; — pro ně se lépe hodili nevolníci, kteří na půdě propůjčené k užívání sami se musili živiti a z práce své na potřebnou výživu i na luxus panstva musili odváděti všeliké plodiny i zboží jiné a také konati žádané služby (roboty ruční i potahem). Nevolníci dodávali hojnost statků i služeb svým pánům bez nákladné techniky dohlédací a donucovací, jediný prostředek stačil, aby tyto povinnosti přesně konali, že mohli totiž býti své půdy zbaveni, kdykoli pán s nimi nebyl spokojen. Kdekoli však nevolnictví nevyhovovalo, tam skutečně nastupovalo přímo otroctví, jako toho nejznámějším dokladem jsou galejní otroci na lodích. Nebo kde se dalo zavésti na latifundiích podobně výnosné plan-

tážní hospodářství jako ve starém Římě, byli k tomu vzati otroci jako na plantážích střední a jižní Ameriky a později i v severní Americe; prvně tak při dolování (ve španělské Americe). Otroctví toto novověké počato bylo katolickými Španěly, ale bylo později bez jakéhokoli ostychu přejato horlivě také od protestantských Anglosasů a jiných křesťanských osadníků v novoanglických koloniích a po nich i ve svobodné Unii severoamerické. Teprve krvavá dlouholetá občanská válka před padesáti lety mohla v Unii severoamerické toto otroctví odstraniti.

Jakmile však nastala podstatná změna techniky novověké, že těžší výkony převáděny byly na motory pohybované přírodními energiemi — (zprvu energiemi vodního spádu a větrnými motory, později hlavně parními stroji všeho druhu) — hned vítězně také pronikaly filosofické nauky o všeobecné nepopiratelné svobodě lidské. K vítězství těchto nauk dopomohla však nejvíce a především zkušenost, že svobodná práce za mzdu je také pro samy pány nepoměrně výnosnější, nežli práce nevolná nebo poddanská nebo vůbec jakýmikoli trvalými úvazky vynucovaná. Člověk na svobodě pracující ukázal nepoměrnou převahu i projevil daleko vyšší výkonnost, nežli když byl k práci v odvislosti jakékoli přinucován.

Ovšem k této vydatnosti svobodné za mzdu najímané práce pomáhaly také mocenské poměry společenské: právo vlastnické doplňované právem dědickým a smluvním. Práva tato rozhodovala i dosud rozhodují o rozdělení výtěžků ze společensky konané práce lidské v různých závodech provozovacích. Člověk bez vlastního dostatečného majetku musil jediný prostředek své výživy, svou práci prodávati za sousto chleba i za ukojení jiných neodbytných potřeb životních a namáhal se proto nepoměrně usilovněji a dovedněji nežli otrok, jen aby při všeobecném závodění pracujícího lidu více mohl sehnati prostředků (mzdy) k udržení svého života i své rodiny. Svobodný námezdní dělník stal se pro pány (pro podnikatele) nepoměrně výnosnějším zdrojem výtěžku nežli nesvobodný nevolník nebo otrok.

Namnoze pro pokročilejší techniku byli by ani otroci se nemohli upotřebiti, byli by bývali přímou překážkou a závadou. Stačí proto uvésti jen některé příklady: Námořní lodě (zvláště válečné) potřebují ohromných motorických sil, které při neúčinnosti nebo nepřízni volně používaných energií přírodních (při bezvětří nebo při větru protivném na plachetních lodích) dodávati musili za dřívější nedokonalé techniky lidské energie svalové, — vesla

byla pohybována galejními otroky. Představme si však moderní kolos dopravní, paroloď na př. s 25.000 až 40.000 tunami nosnosti (netto), která je poháněna po případě energií 40.000 až 50.000 koňských sil. Na vyvození takové energie bylo by potřebí nejméně 600.000 až přes ¾ milionu lidí (galejních otroků). Kde takový počet lidí pro jedinou loď vzíti a jak by je bylo možno k takové práci na poměrně malých prostorech lodních umístiti? Vždyť by nesčetné množství otroků těch loď sotva unesla, kdyby na ni byli naloženi jako výhradné zboží! A považiti dlužno, že parní loďstva všech zemí mají motorické síly přes 25 až 30 milionů koňských sil, které by sotva nahradila svalová práce 400 mil. lidí!

A nejinak je tomu při železniční dopravě. V jediných Spojených Státech severní Ameriky za rok 1910 dokázaly železné dráhy toliko při dopravě zboží výkon asi 415 tisíc milionů kilometrových tun (značíme *km t*). Kdybychom předpokládali, že silný člověk může za den po dobré cestě (na vozíku nebo na kolečku) dokázati dopravní výkon 5 *km t*, — co zajisté by byl výkon dostatečně náležitý, — a kdyby při dopravě té byl zaměstnán po celý rok bez přerušení den co den, byl by jeho výkon dopravní za rok (maximální) 1800 *km t*. Bylo by tedy k témuž dopravnímu výkonu, který se zbožím provedly severoamerické železnice za rok 1910, při pouhé dopravě zboží potřebí asi 230 milionů silných lidí nepřetržitě činných. (Tato nekonečná řada dopravujících lidí by zaujala délku 690.000 *km* (při 3 *m* vzdálenosti jednoho od druhého), tedy více než sedmnácteronásobný obvod země na rovníku.)

Jiný doklad z průmyslu textilního ještě lépe znázorní tuto ohromnou převahu motorických strojů, ale i strojové práce vůbec. Spřádací stroj o 1000 vřetenech, který se otáčí tak rychle, že udělá 6000 obrátek za minutu, dokáže tolik, co 12.000 až 15.000 přadlen a k tomu provede tu práci mnohem lépe. V Anglii pak je pouze v bavlnářském průmyslu již asi 55 mil. vřeten pracujících; kdyby tedy z nich jen asi polovina byla ve stálé činnosti, znamenalo by to 330 až 410 milionů lidí ustavičně bavlnu spřádajících. (Motorická energie k pohánění těchto spřádacích strojů je asi 900.000 až 1 mil. koňských sil.)

Jak úžasně rychle převaha motorických energií proti svalové práci ruční pokračuje právě v době nejnovější, toho dokladů je odevšad hojnost; zvláště Spojené Státy silně zmechanisovaly jed-

notlivé výroby. Příkladem velmi poučným v tom směru je vývoj severoamerického průmyslu papírnického v patnácti letech od r. 1890 až do r. 1905 (pro rok 1910 nebylo možno ještě sehnati úplná data).

V papírnickém průmyslu Spojených Států bylo

	1890	1900	1905	1910
provozoven	649	763	770	777
zaměstnaných osob tisíc . .	31	50	62	76
(koňských sil) HP[1] tisíc . .	298	765	1125	—

Patrně tu připadalo na jednu papírnickou provozovnu:

	1890	1900	1905	1910
zaměstnaných osob	48	65	80	98
HP	459	1002	1461	—

na jednu zaměstnanou osobu připadalo tedy:

	1890	1900	1905
HP (koňských sil)	9·6	13·3	18·1

Když tedy motory stále pracují, vydala by 1 koňská síla motorická nejméně tolik, co 15 plně zaměstnaných lidí. (Francouzské komise pracovní pokládaly 1 koňskou sílu motorickou za rovnocenou až 21 lidem.) Tedy při práci v papírnách severoamerických mohla býti motorická energie strojů proti lidské svalové práci

1890	1900	1905
144násobnou	200násobnou	272násobnou

a v roku 1910 jistě již daleko přes 300krátnásobnou proti svalové práci zaměstnaných lidí. Je zároveň viděti, jak převaha motorických energií strojových proti energiím lidským úžasně rychle postupuje, a jak také v průmyslu vlastní svalová práce lidská stává se mizivou veličinou (quantité négligeable) proti mechanické energii motorů. (Současně je patrná koncentrace této práce v podnicích stále rostoucích a nákladnějších. Podniků jen málo přibývá, — nebo jich v jiných odvětvích průmyslového těžení někdy i silně ubývá, — ale podniky jsou stále větší a pracují s větším množstvím lidí a zvláště se silnějším kapitálem.)

(Pokračování.)

---

[1] Motorickou energii, koňské síly označujeme *HP* počátečními písmenami anglického slova »horse power«.

Marešova filosofie.

(Dokončení.)

Ptáte se mne, co tedy Mareš soudí doopravdy o poměru rozumu k mravnosti? Nevím; to jediné vím, že ani jeden ani druhý z hořeních protichůdných názorů Marešových není jeho názorem, nýbrž jsou jen negací názorů jiných. Vy, který věříte ve svoji vědu a v mechanism, máte v sobě samém vzpruhu svého přemýšlení; Vy si mechanism dokazujete a prohlubujete, mechanistickým měřítkem měříte svět. Mareš však, neuznav žádné pravdy za svoji, nemůže vůbec říci »toto jest pravda«, neboť by se tím osobně zavazoval; nesmí ani o jiných lidech uznati, že mají pravdu (že jest správné to, co nepřipouští o sobě). Proto musí Mareš svoji methodu uplatňovat tímto způsobem: předně musí jednati jen o cizích naukách, za druhé musí potirat ty, kteří vydávají své nauky za pravdu, a za třetí nemůže je potírat jinak, než že vedle jejich slov postaví slova spisovatelů jiných. A konečně příčiny, proč Mareš se do debatty pustí, nemohou prýštiti z toho, že by nahlédl správnost nebo nesprávnost nějakého názoru, nýbrž jen citové: názory ty se ho nemile dotknou.

Rozepsal jsem se o této objektivní methodě Marešově, protože tato methoda, která jest u Mareše instinktem, u jiných se stala naučeným prostředkem, jak se veřejně uplatňovati. Z polemik a kritik těchto spisovatelů mám dojem, jakoby jim záleželo jen na tom, zmásti jiné (kteří se dají). Nemají svého stanoviska ani politického ani uměleckého ani vědeckého a přes to pořád o všem rozhodují, nastrkujíce proti jednomu názoru (cizímu) jiný možný názor (cizí). Jsou to Rudinové v novém vydání, studení, mentorující, jen skrze jiné lidi žijící. Jak podivně ti lidé polemisují! Oni vlastně proti Vám nemají nic, nýbrž jen ty názory, které oni jakoby namátkou citují, mají býti proti Vám. Jakmile pak ukážete, že se nedáte, hra jejich argumentů uvázne, protože sama se nepo-

hybuje a její původci neručíce za nic zmizí. Varujte se, velectěný pane, této methody! Jaký smysl by mělo Vaše veřejné působení, kdybyste chtěl jen opravovati jedny druhými, sám nevěře v niveč? Věřte ve svůj mechanism, dokud vůbec můžete; nebyli to malí lidé, kteří tuto víru stavěli: celá moderní filosofie a věda Galileim a Descartem počínaje s málo výjimkami na něm stojí a jistě i v budoucnu bude mechanism mnohým velkým mužům ideálem. Jestliže se však tohoto názoru vzdáte, pak Vám nezbývá než dvojí možnost: buďto přijmete jinou víru vědeckou a budete jí právě tak celým srdcem věren jako víře dřívější, anebo, zůstanete-li skeptikem, zachováte povinnou zdrželivost v společnosti jiných lidí, kteří mají pevnou víru ve vědecké ideály za svůj nejdražší majetek.

Váš

Dr. *Em. Rádl.*

III.

Velectěný pane,

mám radost z Vašeho dopisu, kterým ukazujete, že mi rozumíte. Máte pravdu: vitalista a mechanista, idealista a materialista, přírodozpytec a metafysik se mají k sobě jako katolík k protestantovi; mají mnoho zájmů společných, mohou žíti slušně vedle sebe, respektujíce jeden druhého, třeba by každý z nich byl přesvědčen, že jedině on má pravdu a nikdo jiný. Vskutku, naše theorie se podobají vyznáním náboženským; proto také máte docela pravdu, píše o sobě, že jste Vy, mechanista, mně, vitalistovi, bližší než jste Marešovi, ačkoli on je svojí prací Vašemu stanovisku příchylnější. Neboť my oba, Vy a já, věříme, že se naše theorie a filosofie dají dokázati, že jsou pravdou, jistotou, že musíme v ně věřiti a žádati, aby věřili i jiní, kteří naše důvody uznají. To jest východiskem mojí filosofie, a Vy, byť jste se i filosofii smál, věříte stejně. Vy a lidé Vám podobní mají idiosynkrasii proti filosofii — ale, co tím slovem označují? Staví filosofii proti positivní práci, rozumějíce filosofováním mělké hloubání o thematech, o kterých se jednává v úvodech ke spisům, o thematech, pro která není ani tak význačný obsah, jako neživá forma podání. T a k o v o u »filosofii« o všelikých »vůbec«, která se odtrhla ode všeho konkrétního života, f i l o s o f o v é pohrdají stejně jako Vy; pravá filosofie jest stejně konkrétní a drobnou prací, sbíráním a seřazováním materiálu, mikroskopickým ohledáváním myšlenek, jako Vaše věda; pravá filosofie se neobejde bez specialisace, bez odborného názvosloví, bez důkladné průpravy svých pěstitelů, jako se bez nich neobejde věda. Slova »Kant«,

»idealism«, »duše«, o kterých se domníváte, že mají smysl tak mlhavý, že si jimi může každý mysliti co chce a v každém jednotlivém případě něco jiného, jestli vůbec něco, jsou tak beztvárnými jen ve spisech těch filosofů, kteří majíce více dobré vůle než odborného vzdělání, dávají si imponovati slovy místo věcmi; v e s k u t e č n é filosofii ona slova označují tak pevné pojmy, jako v biologii slova reflex, oko, energie. Zajisté chápou různí odborníci Kanta, idealism, duši různě; chápou však všichni biologové pojmy reflex, oko, energie stejně? Třebas by však tato jména měla smyslů několik, každý smysl jest určitý, charakteristický, tak že odborník hned pozná laika, který by užíval těchto slov nerozuměje jim. Tu filosofii, kterou Vy odsuzujete, filosofové odsuzují také. Jestliže filosof odborníkovi vytýká nedostatek filosofičnosti, nežádá po něm, aby opustě svůj speciální obor psal o Platonovi, o Schellingovi, o pravé podstatě realismu atp.; vytýká mu jen, že svůj obor nepojímá dosti hluboko, že zůstává jen na povrchu věcí, že se jeho práce ještě příliš podobá onomu prázdnému mudrování, že jest jen přemílánim cizích objevů cizími methodami. Filosofové si váží Darwina, ačkoli tento učenec neměl zhola smyslu pro Kanta a pro všeliké -ismy; respektují Ostwalda, třebas poznávali jeho malé vzdělání odborně filosofické; považují takové muže proto za filosofy, že dovedli ze své vědecké práce odvoditi nové myšlenky. Jen svojí vědou, jen nejspeciálnější specialisací se odborník dostane k filosofii; kdo však od vědy odskakuje a chytá se filosofických hesel, ten jest ztracen pro filosofii i pro vědu.

Tak soudím o poměru filosofie k vědě já, a těžko Vám bude něco vážného proti tomuto názoru namítati; Mareš chápe poměr filosofie k vědě naprosto jinak. Třebas to nikde výslovně nepravil, vycítíte z jeho výkladů, že filosofie mu jest čímsi vznešeným, věda podřízeným; uvidíte, že filosofii rozumí uvažování o všeobecnostech, vědou popisování jednotlivostí; filosofii sbližuje s idealismem (rozuměj s vírou v ideály), vědu s (nízkým) materialismem; filosofii vidí v oblacích, vědu v prachu země. Vůbec pak odděluje od sebe filosofii a vědu jako dva různé objekty. V této věci nejméně mohu s Marešem souhlasiti: já věřím, že věda sama buďto jest filosofická, anebo není vědou. Vnášeti teprv filosofii do vědy, anebo míti vědu zásadně za afilosofickou jest zabíjeti vědu. Rozebeřme tato dvě stanoviska.

Pojmy »věda«, »filosofie«, »náboženství«, »cit«, »rozum«, »mravnost« atd. vznikají rozborem lidských projevů. N ě k d o

musí míti vědecký, filosofický názor, náboženství, city, rozum atd., a musí je projevovati, abychom je poznali. Mimo myslící bytosti není ani vědy ani filosofie ani mravnosti. Protože tyto projevy vycházejí z jednotného organismu, souvisí spolu vnitřně. Barva železa souvisí na př. s tvrdostí a hustotou tohoto kovu vnitřně, t. j. nejsou spolu kombinovány, nýbrž jsou to vlastnosti téhož jednotného železa, vědeckým rozborem zjednané. Stejně i rozum souvisí s mravností, s náboženstvím; v náboženství musí být rozum, ve vědě náboženství, v obou mravnost atd. Někdy ovšem souvisí tyto projevy lidského ducha jen mechanicky, na př. u nemravného člověka s bystrou soudností; ale tu uznáváme takový případ za nepřirozený (jako když by železo bylo něčím obarveno). Mareš soudí jinak. Pokládá ony pojmy za materie, jen vnějšími silami a nahodile slučitelné. »Mravní absurdnost může trvati vedle jasného poznávání a logické přesnosti,«[1] a proto prý nelze rozumem ovládati mravnost. Filosofie prý nesouvisí s náboženstvím: »... Vždycky však se filosofie vztahuje ku poznání a jest sama činnost výlučně intelektualistická, nezavazující cit ani vůli k ničemu. ... Náboženství však zavazuje cit a vůli, zcela nezávisle na intelektu a na poznání. Spočívá na citu a víře, působí tužbou a nadějí i proti vědění.«[2]

Podle tohoto učení ve Vašem mozku kdesi sedí člověk náboženský, jinde mravní, jinde vědecký, a jeden o druhém neví; vědecký člověk ve Vás může ustanovovat pravdy jakékoli, může kázat, že člověk povstal z opice, že jedině mravní jednání odpovídá ideálu lidskému, že jest anebo není Bůh; mravní a náboženský člověk toho kázání neslyší a věří, nevěří, jedná, nejedná, jakoby člověk nebyl ani sobě ani jiným za nic zodpověden. Není to nejmechaničtější mechanism? Vitalista, který věří v jednotnou harmonii lidské bytosti, soudí jinak. Vidí sice, že jednání lidské bývá v rozporu s rozumem, že náboženství a věda na sebe narážívají, nejspíš i v mysli jeho. Video meliora proboque, deteriova sequor, řekne s povzdechem a s dobrou vůlí polepšiti se: neboť ví, že co rozumem za správné uznal, to musí býti normou pro jeho jednání, co shledal vědecky nesprávným, to nesmí býti předmětem jeho náboženství. Jaký smysl by měl rozum (a tedy i věda), kdyby organicky nesouvisel s jednáním? Keplerův svaz v Němcích, který obnovuje stanovisko jesuitské, má takové zásady, ku kterým byl

[1] Věda a náboženství str. 4.

[2] Přehled 10/10 1913 (str. 119).

Mareš přiveden svojí krajní nestranností. Mluvčí Keplerovců, E. Dennert, odděluje, stejně jako Mareš, filosofii od vědy a od náboženství; protože prý různí odborníci mají různé přesvědčení filosofické a náboženské, proto prý věda, filosofie a náboženství souvisí jen mechanicky a nesmí se vědeckých argumentů užívati proti církvi. Tyto zásady, byť byly podpisovány mnoha odborníky, znamenají resignaci vědy na samostatnost myšlení; němečtí monisté právem ukazují na jejich reakcionářství a na to, že jsou útokem proti svobodě badání. Mareše jistě nikdy nenapadlo svobodu vědy omezovati anebo stavěti ji v poručí státu nebo církve. Co platno však, když jeho názory k takovým důsledkům vedou?

Odkud pochází Marešovo odlučování vědy od filosofie, od mravnosti, od náboženství? Mareš se bojí jistoty, rozhodnosti; proto se před lety utekl ke Kantovi, domnívaje se, že tento filosof učí, že vědeckým theoriím nesmíme věřit. I Vy, jakožto odborník dající »jen na fakta«, máte podobný názor; myslíte, že hypothesy a theorie jsou plané povídání — vyjímaje ovšem ty hypothesy, ve které věříte sám. Mareš souhlasí v důsledcích své filosofie s Vámi, že jen »fakta« platí a theorie jsou prázdná řeč; kdežto Vy však v nějakou theorii pevně věříte, Mareš káže, že se nesmí věřit v ž á d n o u. Mezi Marešem a Raýmanem byly polemiky o theorie a fakta. Smysl jejich, jak dnes vidím (dříve jsem to nechápal), byl ten: Jak Mareš tak Raýman kladli důraz na »fakta« (t. j. na ta Vaše učenecká fakta) a theorie měli za planou řeč; jenže Raýman prakticky zavrhoval jen planou řeč, před theoriemi však měl respekt (on v ě ř i l v atomy, v ě ř i l v mechanism), Mareš povýšil rozpojení mezi fakty a theoriemi na filosofický princip a zapovídal vůbec z á v a z n o u v í r u v theorie. Mareš by býval nic neměl proti Raýmanovi, Krejčímu, proti nejdivočejším materialistům, kdyby jednali o svých názorech jen v úvodech ke svým spisům jako o možnostech, které však rozhodně nejsou a nikdy nebudou pravdivé; jakmile však někdo je vezme doopravdy, už Mareše leká.

Od počátku svého vědeckého působení Mareš projevuje tuto nedůvěru v přesvědčivost myšlenek. Tehdy mu byla vrcholem filosofování vývojová theorie.[1] Ale Mareš v ni nevěřil — ne jako její odpůrci, kteří snášejí důkazy proti ní a kteří věří v jinou theorii — nýbrž učíval, že fakta biologická v y p a d a j í, j a k o b y vývojová theorie byla správná. Později Mareš objevil Kanta. Jeho

[1] Srovn. Ideal. a real. str. 265.

analysu vědění, podle níž vědění závisí jednak na zkušenosti, jednak na rozumu, Mareš si vyložil tak, že tedy vědecké theorie nejsou závazné, když jsou to jen výtvory rozumové. Proto prý neplatí mechanism ani psychofysický parallelism. Ba, co vše neplatí! Věda prý nesmí vůbec řešiti otázku, co jest to život, neboť život jest problém metafysický,[1] věda nemůže rozhodnouti, je-li psychofysický parallelism správný či nic;[2] věda nemůže rozhodovati mezi mechanismem a vitalismem;[3] věda se nesmí zabývati otázkou, jsou-li atomy, je-li éther;[4] od vědy nelze očekávati poučení o hmotě ani o duši;[5] není v moci vědy rozhodnouti, jsou-li druhy (živočišné, rostlinné) či nic.[6]

Věda si smí podle Mareše troufati jen na »objekty prostě jsoucí«. Prakticky těmito objekty Mareš rozumí to, čemu říkají odborníci fakta: preparáty, nervová vlákna, vycpaná zvířata, vysunutí magnetické jehly atd. atd. Prakticky Mareš rozumí vědou tu nejubožší také-vědu, jakou pěstují vědečtí nádeníci. Jen takovou vědu uznává; ale přísně zapovídá každý rozumový důsledek, každý vzlet myšlenkový, leda byste v nich chtěli viděti jen hru slov; ale i potom patří důsledky a myšlenky do metafysiky a ne do vědy. Theoreticky ovšem jest toto stanovisko neudržitelné: jestliže věda se má zdržeti všech důsledků, pak není vědy, neboť nejprostší fakta, na př. pes, červená barva, teplo už prošla rozumovou prací. Fakta a rozum nemají se k sobě jako žito a mlýn; fakta nám nejsou dána, nýbrž my si je dáváme, tvoříce je svým rozumem. Faktum na př., že zvuk se šíří rychlostí 333 m za vteřinu, jest důsledkem dlouhé řady rozumových pochodů: pojmy metru, vteřiny, rychlosti, zvuku jsou rozumem sestrojeny, jsou v jistém smyslu umělé, jsou i plny filosofie a přece vyjadřují v našem případě elementární faktum.

Mareš bojuje zdánlivě za filosofii a zatím, jak vidíte, ničí všechnu filosofii vědeckou a staví nám za vzor vědu, proti které se všichni vší mocí bráníme. Vy sám a lidé Vám podobní, velectěný

---

[1] Čes. Mysl 1901 str. 378. »Tito přírodozpytci nepokládají otázku, co jest život, za metafysickou, nýbrž za přírodovědeckou.«

[2] Tamt. 381.

[3] Ideal. a real. str. 381.

[4] Ideal. a real. str. 265.

[5] Ideal. str. 135.

[6] Ideal. str. 6.

pane, třebas jste se filosofii posmívali, jste neskonale filosofičtější než Mareš. Neboť Vy věříte aspoň v některé theorie, a zvláště věříte v moc vědy rozhodnouti poslední otázky člověka, věříte, že názory, ať Vaše, ať cizí, jsou závazné, považujete aspoň v theorii za ponížení, když se Vám vytýká, že jen sbíráte materiál, nesnažíce se mu rozuměti. Předmět Vaší filosofie jest nedokonalý, málo prohloubený, málo smělý, nicméně jste filosofy. Mareš však právě proto, že filosofy jste, se na Vás horší.

Nedomnívejte se však, když takto píšu, že Maršovo filosofické působení vůbec zavrhuji. Přes to, co jsem nahoře napsal, uznávám, že Mareš vykonal mnoho pro filosofii. Působí na lékařské fakultě; kde by medik uslyšel o vyšších metách vědy, když ne u Marše? Mareš mediky učil, že jest filosofie, aspoň taková, jak jí sám rozumí; ukázal sám na sobě, že lékař může i o Kantovi psáti: svými polemikami pak otřásal vírou v autority. Byť i výsledek těchto otřesů nebyl positivní, byť i v čtenářích zanechával dojem nejistoty, proti čemu se obrací a več vlastně mají věřit, uzpůsobuje mysli aspoň těch některých čtenářů, kteří se k němu stavějí kriticky, aby nové pravdě, když přijde, byli přístupni. Mareš sám není vitalistou, ale vitalismu zjednal sympathie; není přírodním filosofem, ale dává nám pociťovati potřebu přírodní filosofie; třebas i jeho názory o poměru vědy k mravnosti a k víře byly neudržitelny, příklad, který dává, řeše tento poměr, jest následování hodný. Zatím, pravda, tyto sympathie českých mladších čtenářů týkají se více slov než věci. Doufejme však, že se i věci dopracují.

A tak pro Vás ani pro mne nemůže býti z tohoto rozboru jiného poučení, než abychom, v čem shledáváme názory Maršovy pochybenými, v tom vybojovali u nás uznání názorům lepším.

K tomu Vám přeje všeho zdaru Váš

Dr. *Em. Rádl.*

Rakouská politika jihoslovanská.

Napsal Scotus Viator. Přeložil Prokop Maxa.

(Pokračování.)

Trialismem rozumím však řešení velice odlišné, jež lze nazvati vším spíše než odstředivým. Pravý trialism, jehož se nemusí lekat žádný státník, spočívá v kompromisu mezi federalismem a centralismem. Jednak jest třeba počítati s dějinnými tradicemi a zřízeními jednotlivých národů a zemí, jednak však jest nutné, aby »nehistoričtí národové«[1] konečně dosáhli svých práv, a zároveň aby organickými reformami celému státu byla zabezpečena jednotnost a iniciativa, jež mu nyní schází. Dualism, jenž od svého vzniku strhoval mocnářství z krise do krise, funguje vůbec jen tehdy, když jedna miska vah se vznáší vysoko ve vzduchu, místo aby obě byly v rovnováze. Systém se vyžil; v politice konstruktivní, ať vnitřní či zahraniční, selhal již dávno. Jednak nelze dnes vůbec mluvit o parlamentární kontrole společných záležitostí nebo o nějaké účinné kontrole vůbec; delegace dovedou iniciativu tří ministrů zdusit, ale naprosto nemohou rozvinout iniciativy vlastní. Naproti tomu byl jediný úspěch, jehož v posledním desítiletí bylo dosaženo na poli zahraniční politiky — annexe Bosny — delegacím jaksi oktrojován,[2] a uplynul celý rok, než jim mohl být předložen účet. Delegace jsou ve své nynější formě pravé právní nestvůry, jež — jak se stanoviska absolutistického tak i demokratického — co nejnutněji potřebují reformy. Ale jejich reforma mohla by se brát jen dvojí cestou; buď by parlamentární kontrola společných záležitostí musila být úplně odstraněna — což by dnes nikdy se nedalo prosadit — nebylo by oddělené delegace, jež jsou zřízeny vlastně jen za účelem ratifikace, musily být změněny v jednotné zákonodárné těleso s přesně vymezenými právy. Nejnaléhavější potřebou habsburského mocnářství jest jistě unifikace ústřední moci a ta není myslitelná bez současného vytvoření jednotného ústředního parlamentu. Při této změně dála by se volba delegátů tak jako dosud,

[1] Tento trefný výraz byl, pokud vím, poprvé utvořen od dra Karla Rennera (»Rudolf Springer«) v jeho základních studiích.

[2] Potud totiž, že byly postaveny před fait accompli.

jen že by obě skupiny — rakouská a uherská — splynuly, zastoupení obou poslaneckých sněmoven by se zdvojnásobilo (zastoupení obou panských sněmoven by zůstalo nezměněno), volba chorvatských členů by se přikázala záhřebskému sněmu a přibrali by se zástupci sněmu bosenského. Tomuto nově vytvořenému parlamentu by pak podléhaly společné záležitosti říšské: ovšem by bylo třeba přesně určit a vyhradit vojenská práva panovníkova.

Ale ústřední parlament znamená jen polovinu nutné práce; bylo by třeba, aby zároveň byl vytvořen jihoslovanský parlament v Záhřebě, v němž by byli zastoupeni všichni Chorvati, Srbové a Slovinci mocnářství a jenž by tvořil jakýsi přechodný stupeň mezi zemskými sněmy, jež by se měly zachovat, a novým parlamentem ústředním. Neboť odstranění nynějších zemských sněmů v Zadru, Krajině, Parenze, Lublani a Záhřebě právem by se mohlo pokládat za ohrožení místních zájmů a vyvolalo by odpor všech šosáckých politiků. Nebylo by tak veliké neštěstí, že při provedení této myšlenky by bylo třeba zřídit dva nové sbory zákonodárné: vždyť již dnes jest takových sborů 21,[1] na dvou nových tedy nezáleží. Že by tyto 23 sbory bylo třeba rozdělit jaksi ve 3 hodnostní třídy, také by nebylo žádné novum, neboť již dnes můžeme rozeznávat tři hodnostní třídy. Rakouská říšská rada a uherský říšský sněm jsou rovnoprávné a pouze tyto dva sbory jsou v třídě první. V druhé třídě jsou z důvodů zcela různých sněm chorvatský a bosenský; první jest podle jasného smyslu vyrovnání z roku 1868 na roveň postaven a zároveň i podřízen společnému parlamentu v Budapešti a nenáleží vlastně do žádné učitelům státního práva známé kategorie parlamentů: kdežto druhý má v některých bodech atributy úplného parlamentu, ale v jiných ani ne nejbezmocnějšího sněmu zemského. Třetí třídu tvoří 17 zemských sněmů rakouských a také zde lze jasně rozeznati různé stupně, neboť Halič má skutečnou samosprávu, ostatní země pouze větší nebo menší správu zemskou.[2]

[1] S delegacemi 23.

[2] Tato myšlenka dá se znázornit následující tabulkou:

Dnes:	Zítra:
I. Rakouská říšská rada (Rakouská delegace.)	I. Ústřední parlament pro celé mocnářství.
Uherský říšský sněm (Uherská delegace.)	II. Tři střední parlamenty.
	1. Říšská rada ve Vídni
II. a) Chorvatský sněm	2. Říšský sněm v Budapešti
b) Bosenský sněm	3. Jihoslovanský sněm v Záhřebě.
III. a) Haličský zemský sněm	III. Zemské sněmy (17 v Rakousku,
b) ostatních 16 zemských sněmů.	1 v Chorvatsku, 1 v Bosně.)

Dokud není zřízen ústřední parlament, bylo by velmi nebezpečným pokusem, postavit jihoslovanský parlament na roveň parlamentům vídeňskému a budapeštskému. Ale jakmile by byl zřízen ústřední parlament pro společné záležitosti mocnářství, přestal by pokus vůbec být nebezpečným; neboť nejpodstatnější otázky — vojsko, loďstvo, zahraniční styky, obchodní smlouvy, finance atd. — by výslovně byly vyňaty ze sféry jihoslovanského parlamentu, a Záhřeb by rozhodoval pouze o otázkách všem Jihoslovanům společných — jako jsou školství, jazyk, stavby, místní doprava a průmysl, půda a majetek atd. V jihoslovanské oblasti, jež by měla být nově utvořena, trvaly by zemské sněmy tak dlouho, až by tříčtvrtinová většina všech poslanců příslušného sněmu odhlasovala, že ten který má být zrušen.

Takové řešení mělo by uklidnit ty, kdo považují trialism za odstředivé hnutí tím, že by na ústřední moc, dualismem ochromenou, působilo ve smyslu jednotícím a osvěžujícím. Snad největší vadou dnešního systému jest, že mu nadobro schází mechanism, sloužící k jeho revidování. Tato vada by trialismem toho druhu, jejž jsme výše označili za neproveditelný, byla jen zhoršena, kdežto druhý druh trialismu by v případě potřeby umožňoval každou korekturu a kontrolu, jakmile by jen orgány ústřední vlády dobře a bezpečně fungovaly.

Rakouští Němci mohli by uvést zejména ještě jednu závažnou námitku. Že by nemohli nikdy připustit utvoření neomezeného jihoslovanského státu již proto, že by tím úplně byli odříznuti od moře; také spojenecké Německo prý »má zájem na tom, aby německé Rakousko nedalo si zatarasit cestu do Terstu slovanským státem«. Aby se předešlo tomuto nebezpečí, mohly by přístavy Terst, Pulje a Rjeka, snad dokonce i Kotor a Šibenik, být prohlášeny za říšsky bezprostřední se zvláštním zastoupením v ústředním parlamentě.[1] Všechny hlavní železniční trati (tedy především trať Jižní dráhy Vídeň—Terst—Kormin, jakož i příští trať Štyrský Hradec—Záhřeb—Zajce—Sarajevo—Boka Kotorská) a všechny dopravní cesty a proudy byly by podřízeny ústřednímu úřadu, jenž by nikterak nesměl podléhat kontrole nebo vlivu jihoslovanského parlamentu. Tak by byla stvořena »záruka nejen hospodářské, nýbrž i strategické jednoty říše.«

[1] Od té doby, co jsem napsal tyto řádky, byla rozvinuta otázka, jaké bude příští postavení Soluně. Tento problém je v základě tentýž; neboť v obou případech běží o zabezpečení obchodních styků mezi přístavem a územím, dále za ním ležícím.

Jest charakteristické pro pokrok, jejž učinila myšlenka trialismu v Rakousku, že jistý německý říšský poslanec vážně zastává návrh říšské bezprostřednosti přístavů a hlavních železničních tratí.[1] Až do nedávné doby byla křesťansko-sociální strana pod vedením geniálního dra Luegra jediná mezi Němci tak prozíravá, že provozovala říšskou politiku místo pouhé politiky národnostní a svým, bohužel příliš vzácným »rakouským« patriotismem chápala důležitost jihoslovanské otázky. Od smrti Luegrovy a od porážky, kterou jeho strana utrpěla ve volbách roku 1911, neztratili křesťanští sociálové zájmu pro jih mocnářství, ale dnes se o něj dělí s liberálními německými stranami, jež, když po léta se byly omezovaly na to, že v Rakousku viděly méně cennou napodobeninu Německa, konečně, jak se zdá, se zbavují své zaslepenosti a docházejí stále víc a více k poznání, že postavení Jihoslovanů mocnářství jest neudržitelné a že naprosto se nepříčí skutečným zájmům německým, aby bylo upraveno ve smyslu jihoslovanském.

Jak právem zdůraznil kníže Karel Schwarzenberg i jiní řečníci v rakouských delegacích (květen 1912), trialism od doby bosenské annexe již existuje, — ovšem trialism, jehož nepřirozená a nepraktická forma, jak se zdá, zvlášť se hodí k tomu, aby v okupovaných zemích udržovala partikularistické a odstředivé snahy a v zárodku dusila v jejich obyvatelstvu cit solidarity s ostatními zeměmi mocnářství. Jako Kállay kdysi vyvolal »bosenský« jazyk, jen aby potlačil národnostní cítění Srbů a Chorvatů, tak jest dnes v Bosně udržován partikularism neurovnaným státoprávním postavením obou provincií. Zřízení zvláštního bosenského státního občanství, jež vzniklo jen ze soupeřství mezi vládami rakouskou a uherskou, může dokonce mít za následek, že tyto partikularistické proudy zmohutní a se prohloubí.

Celá ironie dnešní situace dá se charakterisovat jedinou větou. Jest strach z trialismu v každé podobě, ale při tom se trpí, aby vznikal třetí stát, z něhož by jednou mohla se vyvinout nejradikálnější forma trialismu, a přihlíží se k tomu, bezradně a indolentně, zatím co Maďaři svým špatným, absolutistickým hospodářstvím snaží se vehnat celý slovanský jih do revoluce.

Balkánská válka a úplně nová situace, jež jí byla stvořena na blízkém východě, nutí Rakousko-Uhersko, aby ihned přikročilo k řešení jihoslovanské otázky. V zájmu svého velmocenského postavení musí se mocnářství konečně odhodlat, že učiní konec po-

[1] Říšský poslanec Zenker v článku výše citovaném (str. 768).

měrům, jež přímo vyzývají jeho 7½ milionu jihoslovanských poddaných, aby srovnávali své vlastní otrocké postavení s triumfem svých svobodných pobratimů za jižními hranicemi. Avšak úspěšnou balkánskou politiku nelze trvale provozovat bez Jihoslovanů nebo dokonce proti nim. Jediná možnost, jak získat pro Rakousko balkánské Slovany, jest, zacházet slušně s Jihoslovany, kteří již nyní bydlí v mocnářství, a respektovat jejich životní potřeby. Jeden z mnohých důvodů, proč Maďaři udržují v Chorvatsku tak zoufalé poměry, jest, že doufají, že tím podkopou rakouský vliv na Balkáně. Pokud jsou v Chorvatsku možné hanebnosti Cuvajovy, dotud žádný rozumný člověk na Balkáně nebude se dovolávat pomoci rakouské. Každého přítele Rakouska v cizině musí se zmocňovat zoufalství, vidí-li, jak prohrává své přirozené dědictví ochránce balkánských národů tím, že zanedbává Jihoslovany. Že tím vlastně není vinno Rakousko, nýbrž maďarská oligarchie, jest pravda jen do jisté míry: neboť jest nebezpečí, že Rakousku bude vytýkána spoluvina.«[1]

Takové řešení, jaké jsem výše naznačil jen velkými rysy, »jest dnes jedině možné, má-li se zabránit utvoření velikého slovanského státu na Balkáně... Rakousko může své evropské poslání, spočívající v tom, že má oddělovat veliké, politicky organisované národní masy, splnit jen tehdy, zorganisuje-li národnostní autonomii, a první krok k založení rakousko-uherského spolku národů jest trialism, poněvadž leží na čáře nejmenšího odporu.«[2]

Jest samozřejmé, že klika, vládnoucí nyní v Uhrách, vynaloží vše, aby zamezila takovouto politiku; ale masy, jež se dosud nedostaly k moci, snad nahlédnou, že zájmy Uher a jeho národů nebudou opatřeny hůře, zaujmou-li v říši habsburské poctivé místo jakéhosi království bavorského, než když podléhají, jako dnes, málo zahalovanému despotismu asi jednoho sta rodin maďarské gentry. Kdyby však oligarchie příliš dlouho se vzpírala, kdyby se pokoušela ještě dále zdržovat pokrok a kulturní vývoj všech sousedních národů, tedy by se na samých Maďarech mohl hořce vymstít precendenční příklad, stvořený Cuvajem. Mladočeský vůdce dr. Kramář nebyl sám, když v rakouských delegacích se otevřeně tázal: »Může-li proto, aby mohla být provozována násilná maďarisační politika a k podpoře hospodářského vykořisťování podle

[1] Citováno z mého článku Südslaven und Trialismus ve »Wage« ze 27. července 1912.

[2] E. V. Zenker, ibid. s. 768.

uherského státního práva a podle názorů uherských státníků . . . být nohama šlapána ústava a mohou-li úplně být odstraněny občanské svobody, co řeknou Uhry, až v zájmu dynastie, mocnářství, vážnosti našeho ctihodného starého panovníka, k ochraně našich životních zájmů na Balkáně bude voláno po královském komisaři pro Uhry, a sice nikoli proto, aby národ byl potupen ve svých nejsvětějších citech, jak se děje v Chorvatsku, nýbrž proto, aby se učinila přítrž řádění panovačné kliky, aby se dostalo poctivé svobody všem národům a třídám — slovem, aby byl učiněn konec poměrům, jež vzbudily v celém civilisovaném světě nenávist proti Maďarům?«

Výhody, plynoucí pro Rakousko z rozřešení jihoslovanské otázky, jsou nejen negativní, nýbrž i positivní. Nynější postavení Jihoslovanů v mocnářství úplně znemožňuje přátelský poměr k Srbsku; ale kdyby bylo v naznačeném smyslu upraveno, způsobilo by to jistě, že v Srbsku by veřejné mínění se obrátilo ve prospěch Rakouska a mohlo by snad vésti k navázání užších hospodářských styků nebo dokonce k uzavření celního spolku. Největší překážka srdečných styků Rakouska s jihoslovanským světem tkví v nárocích maďarské oligarchie.

Trojstranná hra mezi Vídní, Budapeští a Záhřebem stala se aktuální již annexí. Balkánská válka urychlila tempo; její výsledek způsobil, že jest naléhavě nutné, aby mocnářství brzy rozřešilo jihoslovanskou otázku. Již od počátku existoval popud k nové úpravě vnitropolitické situace; neboť Bosna a Hercegovina byly annektovány, aniž byl nějak přesně stanoven jejich příští status a jejich příslušnost. Každému jest také jasno, že dříve nebo později nevyhnutelně musí dojít k boji mezi Rakouskem a Uhrami o obě provincie — již proto, poněvadž podle nové bosenské ústavy žádný zákon nemůže nabýt platnosti, aniž by předem obdržel sankci z Vídně a Budapešti. Ale od annexe uplynuly čtyři roky a Vídeň opět propásla velikou příležitost, jež snad nikdy více se nevrátí. Při okupaci Bosny roku 1878 sledoval hrabě Andrássy vzdálený cíl, aby v nejužším zájmu maďarském zamezil utvoření srbského národního státu. Ve skutečnosti však jeho akce zasela první semeno chorvatsko-srbského státu, jenž imperialistickým snahám maďarským jest mnohem nebezpečnější, než by kdy mohl být stát čistě srbský. Annexe pozdvihla chorvatsko-srbské snahy sjednocovací k otázce praktické politiky; neboť tím bylo těžisko mezi Jihoslovany posunuto od Srbů k Chorvatům, z Bělehradu do Záhřeba Kdyby mocnářství provozovalo moudrou jihoslovanskou politiku,

bylo by toto posunutí mocenských poměrů definitivní. Záhřeb se výborně hodí za ohnisko jihoslovanské kultury a osvobození Chorvatů z tísně mohlo být signálem k národnostnímu kulturnímu a také hospodářskému obrození.

Ale Rakousko schovalo »svou hřivnu v šátku,« a dnes, kdy se po něm žádá, aby složilo počet, jest v nebezpečí, že ztratí i to, co má. Neboť válka stvořila zcela novou situaci. Dnes neleží těžiště jihoslovanského života více v mocnářství, nýbrž v rukou balkánského svazu; Bělehrad a Sofie nabývají stále větší přitažlivosti na Chorvaty, Srby a Slovince. Vídeň a Budapešť dokonce dělají svou slepou politikou propagandu pro myšlenku srbskou.

(Dokončení.)

Východožidovská literatura.

(Dokončení.)

S takovými vlastnostmi nemohl Mendale naprosto propadnouti tendenci. Prosvítá-li na mnohých místech cosi, co by mohlo vyhlížeti tendenčně, může to ještě vždy býti klamem. A není-li, pak na každý způsob je to dosti málo vzhledem k ohnivým protivám ve východním židovstvu a k nesmírné zálibě v tendenci, kterou básník měl zejména na začátku své životní dráhy. Ovšem s tím nestojí v rozporu, že Mendale může býti zván jedním z nejsociálnějších básníků, poněvadž nikdo neznázorňuje tak plasticky jako on chudobu východních městeček židovských působící jako nějaká nakažlivá nemoc; a zase může býti jedním z nejnárodnějších v tom smyslu, že dává ve svém lidu vyniknouti — aniž by se snad pustil do nějakých dynamických idejí — v podivuhodné nevědomosti statické hodnotě.

Zcela v tomtéž smyslu musí býti Šolem Alejchem (S. Rabbinowič naroz. 1859), který se zálibou nazývá Mendala svým »Sejde«, svým dědečkem, označen nejnárodnějším humoristou východních židů. Je zároveň jejich nejoblíbenějším, v nejširších lidových vrstvách nejznámějším jménem, jež třeba jen vysloviti, aby se na všech obličejích objevil zákmit veselé vzpomínky. Novinářská bezmyšlenkovitost přirovnala jej k Mark Twainovi. Ale jeho vypravovatelská příjemnost nestaví jej po bok tomuto Američanu, nýbrž po bok nejlepších anglických humoristů. Škoda, že pro nesmírně podstatný rozdíl v milieu lze jej jen s těžkými ztrátami překládati do němčiny. Rozhodně podiví se německý čtenář, jemuž je přístupný, jak málo nalezne toho, co na západě platí za »židovský vtip«. Manýrou Šolema Alejchema není právě vtip, nýbrž humor, ne špičatost, nýbrž kulatost, ne dobrý nápad, nýbrž příjemná prostota.

Úplně tak jako Mendale věnoval se literatuře jazyka židovského po významných svých úspěších hebrejských muž, který je dnes nesporně její nejpřednější postavou: Jizchok Leib Perez (naroz. 1852). Abychom si uvědomili výjimečnost jeho zjevu, třeba jen, abychom ho sledovali na jeho vývojové dráze a pozorovali, jak hledal, zápasil a vítězil.

Perez byl ve svém mládí příliš pln mladické vášně, než aby se jeho píle v básních nejevila také jako tendence. Proto zůstala též s počátku jeho vlastní základna ukryta. Hledě neustále k tomu, aby svému lidu po zevnější stránce přispěl, zapomněl jej probádati. Teprve v jeho obrazech ze života pracovních a chudých mass hlásí se přeměna. Jest opravdu málo sociálních básní, v nichž je líčení bídy přes všechnu podrobnost tak velice daleko obmezenosti a jednotvárnosti, a v nichž je spojitost mezi světem a lidmi tak určitá, jako tomu je v těchto Perezových skizzách. Proto právě také uvádějí ho stále víc a více v napětí veliké vnitřní problémy, které se v massách východožidovského lidu a v jeho význačných vůdcích osobnostech vtělily. Stále silněji vábil jej — umělce a zároveň vyznavače — k sobě chassidistický svět, jehožto největším hlasatelem se stal. Nikomu nepodařilo se tak jako jemu tlumočiti náladu i myšlenkovou oblast chassidistického života, extatickou radost, hlubokou dobrotu a neodolatelné kouzlo vyvolených, jakož i religiosní jásavé symfonie davů prahnoucích po spáse. Člověk neví, čemu se má více diviti: zda umění, jímž šíří kolem náladovou vůni, lyrické hry tak jemné a tiché, jež náhle nečekaně navzájem vystřídá, a přece nikdy nezapomene v těchto náladách a tónech na základní náladu, která by se mohla nejlépe nazvati pathosem spitosti. Anebo dramatické síle, kterou tu může disponovati? Neboť to je nejpodivnější, jak řídí massy, jak nám je předvádí v jejich vztazích k oslaveným miláčkům božím, v jejich jako ve snu lehkých tancích, nebo zase v jejich pozemsky těžkých, neohrabaných, školáckých krocích. A pak, jak ukazuje protiklad rabínsko-talmudského a chassidistického židovství ve vzájemném srazu jejich mocných osobností, velikých přísných krotitelů davů a mírných velikánů, kteří dovedou davy okouzliti, jejich důležitá chování a jednání. A to nejvelkolepěji v povídce »Mezi horami«.

Od vlastních chassidistických povídek Perezových odlišují se jeho pohádky a Legendy, které jsou jim příbuzny látkou i duševní posicí a které nazývá »prostonárodními vyprávěnkami«, právě tím, že jim chybí historickodramatický moment, avšak za to jsou plny zvláštní lidové srdečnosti. Ani nejvzdálenější, nejcizejší čtenář nemůže odolati jejich intimnímu půvabu, který ukazuje Pereza na výši vyrovnaného umělectví. Významna je též Perezova erotika. Perez nenapodobil tu ony povídkáře, kteří své věci šatí v milostné roucho, jež bylo až do nedávné doby zcela východožidovskému světu neznámé. Za to viděl lásku tak, jak skutečně je v židovském lidu,

viděl ji a zobrazil ji, učinil nás svědky zcela zvláštních milostných extasí, jež rozpoznáváme od ducha onoho těžkého pathosu, který nalézáme stejně v jeho chassidistických obrazech jako v Bialikových útočných žalobách. V methodě své dušemalby prozrazuje Perez ruský vliv. Avšak přece je jinaká. Není tak zahrocená, nýbrž má více čistých, jemných linií. A při tom je přece plna tepla a síly.

Ve starší generaci povídkářů židovštinou píšících má především ještě Jakob Dinesohn (naroz. 1859) právo na zvláštní zřetel již proto, že jest jediným, jenž se odvážil podjati se poslání románu, a to s vlastnostmi, které nesmějí býti podceňovány. V řeči a v motivech drsně samorostlý způsob Mordechaie Spektora (naroz. 1859) nesmí také býti přehlédnut.

Mezi mladšími budí v první řadě pozornost jméno, které osud východožidovskému písemnictví jinak tak nemilostivý v záchvatu dobrého rozmaru zavál též na západ. Ne ovšem jako to, co vlastně představuje. Kterému Němci zcela mimoděk nepřišel by na mysl — slyší-li jméno Asch (pozoruhodně bylo tu jeho jméno Šolem jaksi omočeno ve španělsko-hebrejské výslovnosti a pak překřtěno v »Schalon«) — »Bůh pomsty« (Der Gott der Rache) a jiné divadelní kusy tohoto básníka, které prošly jevištěm Reinhardtovým? A přece má Asch pro východní židovstvo zcela jinou fysiognomii, nežli s jakou vystupuje na německém divadle. Jeho divadelní skladby jsou ovšem také na východě známy, hrají se rovněž mnoho a oceňují se jemné básnické elementy, které se v nich nalézají. Ale současně je všeobecně známo, že silnější Asch musí se hledati někde jinde, totiž ve svých povídkách a črtách. Po stránce jazykové a skladbové jest Asch divochem. Nicméně pro jeho jiné dobré vlastnosti rádo se to snáší, ba cítí se to místy dokonce jako přednost. A tyto jiné dobré vlastnosti jsou takové, že zdánlivě vzájemně se k sobě ani nehodí: bdělý, jasnooký smysl pro malebnost života starožidovského, zejména domů patricijských (viz na př. jeho starší mistrovské dílo »Das Städtchen« a jeho novou povídku »Reb Schlojme Noggid«); jeho něžné těžkomyslné nálady; a konečně — co snad je na něm nejpůvodnější a nejvzácnější — elementární temperament, jenž ve skvělých, vždy nových kaskádách před námi jiskří a perlí.

Písemnictví řeči židovské může býti spokojeno s tímto »enfant terrible«.

Kontrastem k Aschovi — přirozené síle — jest A. M. Waissenberg silnou přirozeností. V bývalém dělníku, jimž byl, vy-

stupuje robustní, zdravá síla velikých mass lidových. To se ukazuje již v jeho naprosto nehledané, drsné, jakoby sukovaté či kostnaté mluvě, avšak ještě více ve hranaté a instinktivní tklivosti osob a davů, kterým dává ve svých povídkách vystupovati. Fantasie ve smyslu výpravném nemá skoro žádné. Avšak vládne darem viděti a předváděti skutečnosti v celém jejich bohatství.

Budiž dále vzpomenuto S. J. Onojchina, který ve svém Reb Abbe, starém Chassidovi, jenž se rozplývá ve stýskavých vzpomínkách na staré zlaté časy, vytvořil hluboce jímavou symbolickou postavu.

O L. Schapirovi mohlo by se říci, že jej »pogromy« přivedly z rovnováhy. Tak jsou jeho pogromové povídky plny násilnického i tichého šílenství. Bialik vedl nás jenom rozvalinami, na nichž lpěla ještě hrůza včerejšího dne a které nás naplňovaly tímto děsem, odporem a zoufalstvím. Avšak Schapiro vede nás přímo do samého středu pogromu a ne snad pouze v hromadné zděšení, nýbrž do ústraní pokoutních scén strašlivého činu. A pomsta, neúnavná pomsta jako obsah celého života, pomsta jako evangelium chvěje se a křičí z každého slova, z každého posunku, z každého kroku. To vše je tak příšerné, že by toho člověk ani nemohl snésti, kdyby veliké umění a mocné nadšení jako bdící mocnosti tím vším neprosvítaly. Schapiro později zanechal pogromových příběhů. Avšak často se nám bude zdáti, jakoby stále ještě takový osamělý děs pozoroval.

Mezi nejnovějšími zjevy povídkářů židovsky píšících způsobil zejména David Bergelsson mnoho vzruchu. Jeho novelly a skizzy ukazují nám jej, an miluje tiché, od světa zapomenuté krajiny a ve světě zapadlé, jakoby zasypané a opuštěné lidi, jež dovede líčiti v jejich nejvnitřnější existenci.

Má-li býti nyní promluveno o lyrice židovštinou pěstované, pak je zajisté jen správné položiti na začátek tohoto pojednání národní židovskou (t. j. v židovštině složenou) píseň, se kterou ostatně mohly se širší vrstvy německých židů obeznámiti, při čemž u nich vzbudila mnoho obdivu nejen po stránce hudební, ale i po stránce textové. Několik taktů, několik veršů způsobuje, že před tím, kdo je poprvé slyší, vyvstane zcela pozoruhodný a přes četné malicherné výpůjčky v cizině zcela osobitý svět, svět kladně přisvědčujícího a po tisíciletí pevně zakotveného a vášnivého života, v nějž tklivá péče o milované bytosti, slzy lidového utrpení a hloubavá zádumčivost mísí své tlumené akkordy.

První význačné jméno v lyrice umělé zní S. S. Frug (naroz. r. 1860). Ve své uvědomělosti jest ještě starým opovrhovatelem jargonu (ve svých básních sám se k tomu přiznává), avšak pod prahem vědomí pudí jej hlubší cit aesthetické zodpovědnosti k tomu, aby s řečí zacházel pozorně a co možná nejpečlivěji. Proto vyznačuje se židovština v jeho poesii libozvukem slova i rythmu jakož i vroucím, opravdově srdečným tónem. Avšak přece ještě nepodává tu své nejlepší umění. Toho šetří sobě pro své básně v řeči ruské; zkoumati, s jakým výsledkem, nemůže býti ovšem předmětem tohoto článku.

Naproti tomu Morris Rosenfeld (nar. 1862) — který ostatně právě tak jako Šolem Asch děkuje za to, že se stal populárním mimo rámec svého lidu, jen milosti náhody — stojí již téměř a samozřejmě na půdě židovštiny. Bývá mu sláva namnoze upírána, a vyčítá se mu tendence a deklamace. A nelze zapříti, že napsal mnoho věcí, které zdánlivě toto mínění ospravedlňují. Avšak nesmí se zapomínati, že svoji básnickou dráhu nastoupil v úmorné novoyorské krejčovské dílně a že jeho sociální roztrpčení tím snáze mohlo porušiti básnická pravidla, ježto neměl pražádného aesthetického vzdělání. Nemá smyslu kritisovati vášnivě sociálně cítícího básníka, jakým je Rosenfeld, podle aesthetických požadavků školských. Není lyrikem v běžném slova smyslu. Psal básně plné silného nadšení a žhavého temperamentu. Na příklad jeho nadšení uvádím jeho báseň »Der Sturm« a na příklad temperamentu jeho vzrušující písně dělnické.

Naproti Rosenfeldovi má Abraham Reisen málo pathosu a temperament pouze normální. Jeho dikce je nad pomysl nejjednodušší. Za to silnější je živel náladový, lyrická nota. I v četných básních, které věnovány jsou šedé starosti, bídě, lopotě. To jest jeho umění, které obsaženo jest i v milostných básních, které při své nešperkovanosti vynikají svojí vroucností. Jenom pro jeho skizzy je milieu příliš chudé, jejich vzezření je takřka holé.

Jehojosch (Sch. Blumgarten) připomíná Rosenfelda, jemuž se vášnivostí úplně nerovná; nicméně vkusem, formou a mluvou daleko jej předčí. Jeho ballady a legendy mají ponejvíce měkkou, rozechvělou náladu. Mnohá z jeho písní, které pěje přírodě, dýše takovou odevzdaností, že opravdu možno tyto písně čítati k nejlepším ve východožidovské literatuře vůbec.

Mezi mladšími a nejmladšími lyriky židovštiny jsou některé síly, jež zasluhují povšimnutí. Budiž několik jich zde uvedeno:

Především David Einhorn, snílek ohnivého ducha, jenž klestí si cestu od velikých tužeb až tam, kde přání jeho jsou splněna. Pak Menachem, který šatí své těžké nálady v těžké rythmy, které tekou jako široké proudy plochými krajinami. Dále Sch. J. Imber, mladičký mistr a rozmnožovatel melodie řeči, se silnými a hrdými city a přáními. Posléze Abraham Wiewiurka, jenž uveřejnil velmi vášnivě milostné básně a řadu chassidisticko-romantických povídek.

Méně potěšitelným je stav dramatického básnictví řeči židovské. Toto nezačlo snad současně se vznikem židovského divadla. Neboť práce, které psal jeho zasloužilý zakladatel — Abraham Goldfaden — nelze žádným způsobem kvalifikovati jako dramatické básně. Rovněž reformátor a dlouholetý vládce židovské scény v Novém Yorku — Jakob Gordin — byl jen zručným divadelníkem, při čemž sotva mnoho zadal mužům jako byl Sardou. Naproti tomu patří ovšem kusy Perezovy a Aschovy již rozhodně do literatury, i když jsou jako dramata převážně lyricky krásné. Perez Hirschbein a A. Waiter stvořili mnohou věc, která má nárok na povšimnutí. Nejrozhodnější dramatický talent má však David Pinski. Na tom nemůže nic změniti ani propadnutí, jež mu připravila snad až nápadně nervosní kritika, když se odvážil na německé jeviště se svým dílem »Schatz«. Nelze neuznati jeho silný smysl pro scenické předvedení osudů jednotlivce, lidu a tříd. Jeho sklon k chladnému realismu bývá vyvážen příležitostným vzplanutím silného biblického nadšení. Jeho »Familie Zwi« mající v pozadí pogrom, s mohutnou vnitřní tragedií židovstva, symbolisovanou v osobě rabína Mojschea, nemohla přirozeně obstáti před těmi, jimž se nehodila smělá symbolika do jejich dramatické šablony.

Ve velice krátkém čase povznesl se též tisk židovský (t. j. v židovštině) k hotové mocnosti. Nebylo ani jinak možno při velikých vnějších otřesech a vnitřních hnutích židovštinou mluvících mass. S druhé strany stížil tento tisk rozvoj dobré, pro vyšší požadavky zralé publicistiky. Ne snad proto, že by byl horší a méně mravný než tisk jiných národů. To nikoliv; v Americe snad dokonce vyniká poněkud nad běžnou duševní i mravní úroveň novinářskou. Avšak proto, že vystupoval ještě ve stadiu poměrné primitivnosti jazykové, tudíž měl příležitost ohlodati kořínky. Nicméně svízele byly šťastně překonány — což je důkazem elementární síly východožidovského milieu — a poslední doby přinesly nám celou řadu pra-

vých a vybraných publicistů, na př.: Bal-Dimjena, Bal-Machschowesa (J. Eljaschow, věhlasný kritik), dále Ben-Adira, Bertoldiho, Davida Frischmanna, Sch. Gorelika, J. Grünbauma, J. Lurjea, A. Mukdojniho, Sch. Nigera (znamenitého kritika), Ch. D. Nomberga, Chajma Schitlowskija, který jest jedním z nejpřednějších východožidovských šiřitelů osvěty a jenž také znám je čtenářům časopisu »Die Sozialistischen Monatshefte« jako socialista svými příspěvky, jež v časopise tom byly uveřejněny, a posléze budiž uvedena jedna z nejušlechtilejších osobností americké sociální demokracie M. Wintschewskij. Ti všichni činí ve velikých denních listech protiváhu plochého neboli t. zv. žlutého žurnalismu. I dobré měsíční revue dopřávají jim nyní také místa, aby v nich mohli uveřejniti své hluboko a široko založené práce.

Ku konci budiž dovolen stručný resumující přehled celé zde vyličené látky. Učí nás: nová hebrejská literatura sjednocuje své nejlepší representanty v lyrice, židovská (t. j. židovštinou psaná) v básnictví výpravném. Při tom však je židovská lyrika intimnější, takořka lidštější než hebrejská. Epikové jak hebrejští tak i židovští ponejvíce vypravují více méně volné, navzájem sřaděné příběhy, jež spatřují s jemným uměleckým citem. Drama v židovštině jest ještě v plénkách, avšak přece již pokračuje.

V celku vzato, ukazují nám hebrejská i židovská literatura východní židovstvo jako to, od čeho jsem v úvodě jako od skutečného předpokladu vyšel, totiž: jako samostatnou židovskou kulturní individualitu. Avšak prozrazují nám také svými zvláštními motivy, tóny a formacemi, že tento východožidovský kulturní svět je organickým a zároveň vhodným pokračováním třítisícileté židovské kultury s jejími mocnými emocemi ducha, životními systemy nakreslenými ve velkých obrysech a s jejím básnickým vzletem (bible, proroci, rabinismus, kabbala, středověké básnictví), a že samy jsou výhonkem na starém, prastarém kmeni. Ostatní kulturní svět měl by opravdu již dostatečnou příčinu k tomu, aby důkladně přezkoumal falešné a od generací s nekritickou důvěřivostí přejaté názory o východním židovstvu. Snad by potom přišel jednou k tak nutnému poznání, že veliký duch věčnosti zabloudil také mezi lidi a národy, kteří tělesně i duševně jsou jinak ustrojeni nežli západní vzory lidí a národů.

Nově objevené rukopisy skladeb K. H. Máchy.

Dr. Čeněk Zíbrt.

(Pokračování.)

Pod názvem »Rukopisné dodatky k Úvodu povahopisnému od Karla Sabiny« opsal si zvěčnělý Kříž[1] r. 1901 z rukopisu, z majetku p. Adolfa Vogla, rady zemského soudu v Jičíně, dodatky rukopisné do Úvodu povahopisného od K. Sabiny ve vydání: Spisy Karla Hynka Máchy, I. v Praze, str. V.—CVIII. Opis tento jest nyní uložen v bibliothece Musea království Českého podle podmínky dárce, bratra zvěčnělého K. Kříže, Ph. Mag. J. Kříže-Kotuly, pod heslem: Kříž, zároveň s fotografickým snímkem z knihy a přípisků na vložce ke straně XXXVII. Kříž neopisoval si buď všecko z těchto dodatků, nebo snad máme před sebou jiný variant těchto rukopisných dodatků, zachovaný v rukopise v bibliothece Musea království Českého, který, jak již uvedeno, jsem při katalogisaci rukopisů nalezl mezi papíry neurovnanými. Dodatky jsou též ke str. LXLV. ř. 26 (nedokončeno). Jest to 12°, 12 l., 5 posledních stran není dopsáno. Voglův rukopis (podle Křížových výpisků) místy se shoduje, místy odchyluje od tohoto musejního opisu, jenž na několika místech jest začerněn nemilosrdně, až k nepřečtení. Snažil jsem se doplniti některá tato místa.

[1] Karel Kříž narodil se v Třebíči na Moravě dne 30. června r. 1877. Již na gymnasiu vyvolil si za úkol pro řeč thema: Mácha a byronismus. Slabé zdraví dosti dlouho odolávalo chorobám. Pobytem v Arcu zlepšil vždy svůj stav nebezpečný. Pokračoval vedením p. prof. Dra Jar. Vlčka ve studiích o Máchovi. Zemřel dne 10. června 1904 chrlením krve v Třebíči. Pracoval pilně a soustavně. Jediným přáním bylo, aby viděl některý výsledek svého studia uveřejněný. Sbíral písemné i ústní zprávy o Máchovi. Opisoval si památky po něm. Putoval na místa, kde Mácha žil a skládal. Aby porozuměl náladě Máchově, jeho dojmům, dával si na př. v noci ve skalách, jež Mácha líčí v Hiršberku, střílet, chtěje seznati ozvěnu. Studoval okolí hradů Křivoklátu, Kokořína atd. Předčasná smrt zkosila nadějný život. Bratr jeho p. Mag. Ph. Jan Kříž daroval všecky materialie i kusy zpracované látky o Máchovi do bibliotheky Musea království Českého, kdež se chovají v oddílu literárních pozůstalostí.

Tyto dodatky podávají důležitý pramen nejen k doplnění obrazu Máchova života a Máchovy činnosti, nýbrž i důležitou látku ku posouzení, vlastně odsouzení K. Sabiny, jak si vedl při osnově tohoto povahopisného obrazu Máchova, libovolně, podle toho, jak potřeboval si upraviti a zkresliti obraz K. H. Máchy. Na tuto nespolehlivost i nepravdivost Sabinovu upozorňuje právem Jar. Vlček (II., str. 349—350), poukazuje na výsledky svého posluchače, uvedeného již Karla Kříže, přejímaje jeho chronologický pořad větších prací Máchových.

Mezi rukopisy studií K. Kříže, darovanými do biblitheky Musea království Českého, po této stránce zasluhuje pozornosti odborníkův rukopis s názvem »Rubrika: Věrohodnost Sabinova.« Tam předčasně zesnulý badatel přesvědčivými důkazy odůvodňuje, proč strhuje bez milosti Sabinovi s hlavy posavadní, domnělý věnec zásluh o porozumění životu a literární činnosti K. H. Máchy. Tam objasňuje také neúplnost Úvodu Sabinova, přistřiženého podle vkusu a potřeby K. Sabiny. Proto jsme připojili stať tu k otisku doplňků k Úvodu Sabinovu.

* *
*

Str. VIII. *i o české slávě.*[1] Národní naše čest ležela pochována v hrobě hlubokém, a dvoje století neumdlelo uzakrýváním ji a pohazováním špinavou zemí.

Str. VIII. *na vzdor opozdilcům,* filistinům a všem nepřátelům.

Str. XIII. *nazvaná humanitní studia,* totiž pátá a šestá latinská škola.

Str. XIII. *školní zaměstnání má* alespoň tu negativní

Str. XXI. *s ráznou osobností potkal.* Tu vznítily se bouře roku 1830. Z nejistého pološera, jenž Evropu teskně obkličovalo, vystoupilo válečné slunce nad některými národy a jakoby nový věk (Vogl: svět) byl nastal, probíhal nový život žíly evropského života. Červenec tohoto roku působil na celou Evropu.

Str. XXI. *zastávaná vzájemnost kmenů Slovanských* do života vstoupila, tak že již mnozí o vzájemnosti Slovanské literatury vůbec přemýšleli, a někteří, i na jinou stránku této myšlenky zaměřovali.

Str. XXI. *Jakého účastenství náš básník na těchto* převratech *míval,*

[1] Kursivou značíme text Sabinův a k němu připojujeme text neotištěný.

Str. XXVII. *za nic nepovažoval.* Praviť jednou, an jsme právě vespolek rozmlouvali: »Věřte pánové, jakož je vše, co spatřujeme, slyšíme a cítíme, pouze hrou našich smyslů, tak je vše, co umění a věda vymyslily, pouze hrou naší obrazivosti (Vogl: obraznosti). Mohlo by vše jinak býti, ale že to právě tak, jak spatřujeme, to spočívá na tajných základech a záměrech všemírových, jež nikdy nevyzkoumáme, k nimž se však přiblížiti je lze, když se co možná nejhlouběji vmyslíme ve všemíra toho samého.« Vstaľ pak a odešel.

Str. XXVIII. *jaké živly v tu dobu Máchou pohybovaly.* Zníť list tento jak následuje.

Beneši!!

Vy se na mne horšíte pro některé řeči, ba i tenkráte pro tu truchlohru atd. — Beneši, to je ta nemoc moje, to jsou vykříknutí mého nejstrašnější bolestí sevřeného ducha, a kdyby ste do mne patřil (Vogl: spatřil), splakal byste a nehoršil se nade mnou; — myslíte když jiní o tom se mnou mluvili, a já se smál, že se to stalo libostí, . . . Mefisto se také směje . . ne světu, jak se myslí . . ale svému v sobě trápení — atd. Nepíšu to, abych se ospravedlnil, odstup to ode mne, ale pro vás, abyste poznal, že . . . Zachovejte, dejž Bůh, (budeli možná!!!!!!) váš mír, a co máte, já nemám co ztratiti, ani čeho se obávati, leč neslavné smrti, ačkoliv jsem říci mohl:

»Až vzejde záře dne růžového,
Zbarví jen křížek náhrobku mého;
A to samé slunce až za hory zajde
O mně Selena pověsti nenajde.«

Myslíte, že jsem se domníval, že mne budete milovati, až se seznámíme? — O ne! — — Jestli že jste se ke mně klonil, jak se zdálo, věděl jsem, že to přichází ze srdce jinocha. (Zde další řádky jsou nečitelně začerněny. U Vogla zkomoleno. Vlček na str. 346 otiskuje tento list č. XXV., jak »v podobě poněkud porušené se zachoval u příbuzných« a tam zní místo začerněné: který by celý obejmul svět; — skloně však se, chtěje utrhnouti růži zbledne, že z hrobu vykvétá — bez obrazu — hledá ráj v prachu i nalezne prach — chce obejmouti člověka, a obejme — — larvu. Tak se mně dálo). A to mého je největší ducha trápení, že hledám to, o čem vím, že toho není. — — Hledám přítele, věda, že mne žádný milovati nemůže, a t. d. a t. d. Abyste byl přesvědčen, že nebudete v stavu se mnou obcovati, ukážu vám můj svět: — — —

Noční tmou neprohlédnou ploužíme se mezi hroby, kolem bloudějí přístrachy noční, nad námi pomíšený hluk, my sami nejstrašlivější larvy. Mnoho, ačkoli nejhlubší tma, chodí jich otevřenýma očima, mezi nimi i já. Mnoho jich volá: »vidím« a nevidějí nežli tmu. — — Maně jednou opět rozevru oči, tu kmitne blesk, o němž se říci může (Vogl: že) byl i bude, nikdy však on jest; — co jsem v jeho strašném záblesku spatřil, nelze slovy vyříknouti; — — ačkoliv uleknutý i hned oči jsem zavřel, strašný obraz vzal jsem s sebou v nově nastalou noc a ustrašená horeční obrazivost moje doplnila hrůzy jeho. — To můj svět. — Tím světem bloudím; ten svět mám milovati? — A přece — — — — Však vy to nejste v stavu pochopiti, vy, ani kdo jiný — — —. A co jsem viděl tenkráte, nechtěje duch můj si předříkává i sám sebe trápí; nevěda, co činí, — volá k sobě, čeho se hrozí —, a t. d. Mohl bych i chtěl bych ještě mnoho říci, však toho již až dost, — abyste poznal, co jsem vám chtěl vysvětlit; že pro sebe, jak se zdá, nejsme. — Vy jste člověk! — já jsem — — — — člověk, — vy jdete zemí, má cesta vede peklem. — Kdo půjde se mnou —. Každé století chová snad jen jednoho takového nešťastníka jako já jsem, kdyby jich bylo více, nebyl by Bůh. — — Kdo nezná živobytí moje, nerozuměl by mně ani tenkráte, kdyby do mne nahlédnul — — — Však dost. — Mějte se dobře.«

Str. XXVIII. *Kde se zrodil beznadějný jeho žal,* a ona hrůzyplná nedůvěra v budoucnost? Kdyby bylo více lidí na světě, jichžto dvojživot, duševný i pospolitý, v neustálém odporu, a věčném boji po smíření touží, kdyby jich více bylo, jichžto zrak na idealech mladictví sesílený a jim uvyklý maně zabloudil na tento svět, z jasného světla sestoupiv k soumraku, kde hustý stín zde onde se vyskytující jasno zahaluje, slovem, kdyby bylo více zasvěcenců v životě nadsmyslném a v tajemných vnadách přirozenstva, nebylo by tolik nevěřících a pochybujících o podstatě a opravdivosti (Vogl: o spravedlivosti) takového rozčilení i podobné rozervanosti. V hlubinách nesčíslných srdcí lidských, spočívají tužby a žádosti, jichž by se svět zhrozil, kdyby na světlo vystoupily, a práva svého uskutečnění nastoupiti chtěly, celý svět by tvářnost svou změnil, věk a člověčenstvo nabyly by jiného rázu a celé množství slabochů nyní povýšených, pak ale povržených, úžasem by trnulo a zbledlo. Svět náležel povždy slabochům, u nichž jest moc a převaha, a kdykoliv se jakýs důmyslník v životě objevil a nad obyčejníky povznesl, zdálo se, jakoby byla vůle všemíra a moudrost věčného světoducha,

jen proto jej byla na svět povolala, aby pro tamty pracoval, snažil a obětoval se — a často i zahynul. By však nad obyčejnost zvyk a způsob důmysl nevynikal, předložily se mu na světě všeliké úlohy, jichž vykonáním teprv sousto zásluhy se mu přičítá. Byliť zákonodárcové, umělci, mudrcové, zakladatelé náboženství, skoumatelé přírody a nesmrtelní básníkové, a pro koho všickni pracovali a se snažili? Pro onu třídu lidstva, jíž se síly nedostávalo, aby samovolně a samostatně vystoupila pro onu třídu, která více zvířecího nežli božského rázu na sobě měla, na jejížto čele i vzhledu jiskra nebeská nikdy by se nebyla roznítila. Jaká bývala vždy odměna vyvolenců za jejich snažení? Zkoumejte jich osudy na zemi a odpověď se vám sama od sebe zjeví. Jestliže někdy mocnější duch rázem se nad ostatní povýšil a je opanoval, tu hned protivníci bázlivě se shlukli, a jestli jedna částka je obdivovala, zajistě druhá k jich svržení a zničení se spolčila. Považte to, a buďte pak veseli. Pohleďme ještě na jiné stránky pospolitého života. Z mládí naučí se člověk nazpamět vyslovovat jména cnost, přátelství, *láska, volnost* a jiná více, o nichž si idealní pojem utvoří, později pak v opravdivost světa stoupiv, hledá je v zásadách lidského obcování, a nalezne jich, ale sám v život je uvésti se vynasnažuje. Jaký to odpor! S počátku ubíhá v posměch, pak se stane společnosti obtížným, a musí se jí buď zcela podati, anebo vyvržen z okresu jejího osamotnělý a opuštěný bývá vydán svévoli osudu, která mu neposkytuje ani vesla na bouřlivé plavbě, ani příbytku na zpustlé poušti pozemské. Zanechán myšlenkám svým a citům zoufanlivým a beznadějným, nenalézá dorozumění, a bývá za výstředníka, vytržence, ano za šílence považován. Pomýšlejte o tom a buďte veseli, jestli sami nepocházíte z lůzové této třídy; a Mácha z ní nepocházel; on všecko to považoval a cítil, ano, ještě mnohem více. On byl Čechem a vlastencem, on zkoumal minulé stopy národu toho, z něhož pocházel, on samohledě patřil na rozumy rozkotaných nám po věky zasvěcených památek (Vogl: poznámek), on studoval dějepis náš a prožil vešken žal, procítil všecky tužby, promýšlel všecky naděje naše! On poznal náš krásný v podlost snížený jazyk, který nemaje práva ozvati se v salonech, co povržená služka, ledva stranou se vyskytnul tam, kde jen po sprostu se jednalo a mluvilo; vzdělanci se ho štítili jako zlého zápachu hnijící na blízku mrtvoly, a jestli že kdo zde onde na zkříšení jeho se osměloval, ten jenom posměch a nenávist, často i pronásledování za odměnu vzíti musel, a přece jen tomu jazyku náležela minulost i bude náležeti budoucnost

Česká. A on, v němž přesvědčení toto zbudilo nevýslovné bolestné ozvěny, on že byl rozervaným, tomu byste se divili? Ne dosti na tom, *jeho vlastní osoblivé okolnosti.*

Str. XXXV. *Z módy již vyšlá Byronská nespokojenost,* malkontentismem nazvaná, jenž po nějaký čas celou Evropou pohybovala, *zmocnivši se*

Str. XXXVII. *pro svobodu Helenska,* a působil tedy více nežli miliony jiných lidí, kteří v obyčejnosti a v sprostotě své, neznámí, bez účelu a bez účinku, pro sebe jen žijou, a znak jakési soběcké bezdušnosti a obyčejnosti, jižto říkají solidnosti na sobě majíce, ducha pravého lidmilenství si klamně přiosobují. —

Str. XXXVII. *já miluji, — více než miluji — já se kořím Bohu,* poněvadž není. —

Str. XXXVII. *protož oni ve smrt se často zamýšleli,* a v tajnostech jejích hledali půvabu, jakéhož jim život neposkytoval; — takž i skoro každý blouznivec na tmavé bezpředmětné noci zrak svůj rozněcuje, denní rozmanité barvitosti si nevšímaje.

Str. XXXVIII. *Snad že tušil brzké zemření své, jakž se častěji projevil.* Zádumčivost jeho, ano i onen jemu vytýkaný Byronský malkontentismus měl důkladných kořenů. Lidé se světem a s životem spokojení, vědí dobře, proč se jim na světě líbí, nepochybujeme tedy, že i nespokojenci důležité příčiny své nespokojenosti znají. Mnozí lidé vždy se usmívající, vždy s jasným čelem na svět patřící, honosejí se jménem lidumilů; za jasnou tváří však skrývá se často kamenné srdce, an srdce nejednoho zasmušilce vřele zahořelo pro dobro člověčenstva! V takových na oko zasmušilých charakterech, jenž obyčejně bývají znamením ráznych duchů a důmyslného nadání, nalézali nejvyššího zalíbení novější básníkové, *jakož u Byrona Lara, u Mickiewicze Wallenrod i někteří básničtí rekové u Puškina.* K těmto *přiblížil se i Mácha svou subjektivností*

Str. XXXVIII. *ne jenom svým,* nýbrž celého člověčenstva.

Str. XXXVIII. *Nepokoj takový rušil veškeren mír v povaze našeho básníka.* Byloť mu, píše v svých poznamenáních, jak by do světa volati musel: »Vždyť jsem dobromyslný, přitulte se ke mně! Srdce moje nemá jen poklidu! Srdce člověka vůbec nemá pokoje, až je nejnešťastnější, a nebije více. — Já bych rád mluvil k celému světu, k hvězdám atd., ale — já jen mluvím k národu svému! a v tom málo který mne slyší — mně rozumí? — Žádný!! —! Já jsem sopkou Islandskou; kolem led a (Vogl: leda) sníh a ve mně — —.« Zdali se v takových slovech nejeví mysl básníkova?

Kdož se může diviti, že člověk ten, v němž neskončený plamen žířil, jejž nepokoj srdce a zbouřená mysl poháněly letem od myšlenky k myšlence, od citu k citu, od světa k světu, byl jiný nežli ostatní, že jiným náhledům, i způsobům uvykl, a že se lišil od ostatních, jako cedra od sprostého dřeva.

Str. XXXVIII. *dle kteréhož zamilované své charaktery utvořoval:* »Byl stejně ohnivý v dobrém i zlém,« píše Mácha ve svém poznamenání; »při tom ale zvyklý dobré stránky své skrývati, aniž se ví, zda z pýchy aneb za jinou příčinou. Kdykoliv ho mysl jeho k vykonání něčeho dobrého hnala, činil to jako nucením, ano naopak u všelijakých nezpůsobech patrnou horlivost, a takto zdánlivou zlobu a nevlídnost projevoval; tedy naskrze velmi zlý býti se zdál. (Tato věta není u Vogla.) Zavraždil se u nohou dívky, kterou vroucně miloval, a která lásce této ještě vroucněji odpovídala. Mysle, že je zavedena, nutil ji přísahami, aby mu svůdce svého udala, by ji pomstil; ona zapírala; on hořel hněvem, zuřil; ona přísahala; — tu myšlénka co blesk jej prolétla: »Já bych ho, ji mstě, zabil; můj trest by byl smrt; nechť žije, já nemohu.« (U Vogla zkomoleno.) On umřel s myšlénkou, že je andělem trpělivosti, ani svůdce svého nešťastným učiniti nechtíc, ale v tom andělská tvář v ďábelskou se mu změnila, k samovraždě jej pohnavši; neboť usmívala se naň v okamžiku tom, když svědomí její hlasně volalo, že jej zklamala!« —

Str. XXXVIII. *Projevil se o tom v jednom dopisu k příteli Hindlovi:* »Dnes jsem měl podivný sen; zdá se mi, že je toho příčinou čtení Lorda Byrona, Mickiewicze, a zříceniny Bezdězské. Bůh Vás chraň takových snů; jediný účinkuje snad na celé živobytí — — — Než se den s nocí sejde, půjdu na Vyšehrad — — — a až se líp rozjasní, a mlhy a páry pominou, půjdu na Bílou horu, — podívati se odtamtud na Středohoří — — —.«

Str. XL. »*Vzdálený od hrobky otců svých Lara spí.*« Nešťastný pravím, a vším právem; neb on byl jeden z nejprvnějších onoho druhu lidí, jejichž jemnocitné srdce jen tenkráte šťastným se nazývati může, kdy veškeré tvoření dosáhlo žádané blaženosti; a jejichžto srdce krvácí, když i jediný jen tvor bolestnou touhou po nedosaženém cíli se souží. Jak vzdálené je století naše ještě ode vší spokojenosti, každý lehce posoudí, an veškerého tvorstva hlas v jediné vzdechnutí spojen se býti zdá. (Zde opět asi tři řádky jsou začerněny a nečitelny.) Když Byron u veřejnost vystoupiv své básně vydal, podivil se svět, krajané ctili jej co Boha; však to

všecko byla mu jen Hamletova: »»Slova, a nic než slova!«« Co hledal, nenalezl. (Vogl: nalezl.) (Opět začerněno a nečitelno.) On ztratil Boha (Vogl: on ztratil ze stvoření svého); jeho slunce zašlo a noha jeho kráčela čírou nocí. Veškeré básně jeho na sobě nesou znak jeho neštěstí, a protož jedině zdají se míti zvláštní ráz; všecky vyjádřují jen jeho cit, a při každém čtení může se říci, co Fouguée ve svých zpěvích pastýřských o králi Šebestianovi praví: »Probůh! nezpíval tento sám o sobě?!« Tím se nejvíce básně jeho od spisů W. Scottových líšejí; neb když onen vždy jen svůj cit pronáší, mysle, že jedenkaždý rovně jako on cítiti musí; popisuje tento cizé city, jejich následky i příčiny tak mistrně, že popsanou osobu takořka před očima míti, jednání její viděti i slova její slyšeti se domníváme. Lord Byron zemřel dříve než básně jeho nalezly srdce, o něž (Vogl: v němž) se hlas jejich obrážel; duch jejich provával literaturu téměř celé Evropy jako ohlas; co zvláště platí o literatuře francouzské, kterou Göthe »literaturou zoufalství« jmenuje (Opět začerněno a nečitelno). Jeho zpěvy takové zněly co hrůzné »dobrou noc« zahasínajících světů v tmavé půlnoci, jako by říci chtěly: každé hvězdy svit je vypůjčená zář, onen květ je svadlé kvítí, jehož kořen život i původ svůj hledá na hrobech druhých tvorů; slunce, které vám teď zachází, nevzejde více a my jsme jen strašící myšlénka v pouhé pustotě, nad námi nic, kolem nás nic, leč neobmezené prázdné místo; lid byl jim co hejno brouků po obruči v povětří zavěšeném do kola lezoucích, ani konce ani cíle nenacházejících, po dosažení však země vždy víc a více toužících, co by se zatím jen obruče pustiti mohl, aby v pádu krátkém dosáhl země; oni sami však obruče svého se pustivše padají u strašném pádu, doufajíce, že dosáhnou země, neurazivše nohy; věřící, že pevná naděje uvede k žádanému cíli, a jen onen, který naději se spustí, i ustane říditi sám sebe, v pádu svém v propastný roztříštěn upadne hrob. Mnohý domnívá se, že již dosáhl cíle; v radosti plesá: »země! země!«, než nešťastný nového se jen chytil obruče, a jak dříve nenacházeje konce u věčném leze kole; jiný vida omyl jeho, hlasitě se směje nerozumu, slabosti i krátkozrakosti jeho, než smích jeho strašlivější bolest budí nad nejžalostnější pláč, an v smíchu tom uznává slabost i svou i veškerého člověčenstva.«

Str. XLI. *Mezi tím se tma po kraji rozložila.* »Těším se na dnešní noc;« pravil mezi jiným; »neboť mám přichystanou pochoutku pro nás, kterou by nám zajistě nejlepší přítel záviděl. Co však to je, nepovím, až začneme čísti.« »Pohleďme ještě k Bílé hoře (pře-

trženo); musíme se pohledem tím připraviti na to, co budeme čísti.« Teď jsem uhodnul; neboť několik dní před tím umluvili jsme se, že budeme hledět zaopatřiti si Herloszsonova Mefista — —, kde se o naší Bílé hoře rázná zmínka činí.

Str. XLIV. *u hlubším nahlédnutí v opravdivost její,* obyčejně *jen co klam se vyzrazuje* (Vogl nemá).

Str. XLIX. *Chci navštíviti hrob jeho, jest mi svatý,* světější nežli oltář mé idey;[1]

Str. LII. *Z deníku jeho* (16. září 1835) *prach náš.* — Na hrobě Rubeše a jeho manželky, rozené Wrbovy, je genius, jehožto ruce a nohy výborně, tělo a hlava velmi špatně pracované jsou.[2]

Str. LII. (17. září 1835). Ve čtyry hodiny byl pohřeb p. Josefa Hiebra. Sabina šel se mnou za rakví. Náramně jsme byli pohoršeni myšlénkou, že ... šel se modliti nad rakví člověčenství snad zničeného. *Nade hrobem jistého 18letého ... života.* Na zpáteční cestě jsem žertoval s L(ori), že si jí vezmu atd. S(abina) pravil: »Sie lächelt zu dem Schmerz — Scherz will ich sagen.« A ona: »sagen Sie nur Schmerz« odpověděla. Já jsem řekl, že vyřkne něco pěkného, jako slunce světlo a růže vůni vydává — »totiž že o tom sama neví.«

Str. LIII. 18. září 1835. Večer jsem byl u Komárků. Tam jsem poprvé viděl p. Herzoga; originální to člověk. Teď mně jeho básně docela jiné přicházejí, co znám osoblivost jeho.

Str. LIII. 21., 22. září 1835. Ráno jsem byl na exequiích u Dominikánů. Odpůldne jsem byl se Sab(inou) u Týla, pak na hradbách, po západu slunce; nebe se skvělo v krásné růžové barvě.

Str. LIII. 22. září 1835. Ráno byl u mne Tomíček černě oblečený, s pozváním, že se dle žádosti nejvyššího purkrabího mají básně na příchod jeho majestátnosti, císaře Ferdinanda dělati, a že p. Palacký řekl, aby mne třeba dvakráte pobídnul; a že mu velice líto, že se o něm smýšlí, jakoby jednu stranu podporuje, druhou potlačoval. (Tato ukázka u Vogla.)

Str. LIII. 23. září 1835. Odpůldne na hřbitově; s Trojanem vedle zmíněného obrazu jest náhrobek, na něm nápis, který ideu obrazu více vysvětluje. Po západu slunce byli jsme na kopci. Temnorudou oblohou valily se husté dýmy nad Prahou.

---

[1] U Vogla není uveden den 16.—22. září. Teprve 22. září: Ráno byl u mne ...

[2] Srov. uvedené studie Arbesovy o Máchově Denníku.

Str. LIII. 24. září 1835. Odpůldne byla zkouška v divadle. V noci 10½ hodině dělal jsem báseň na příchod císaře až do 1. hodiny.

Str. LIV. 25. září 1835. »*O mulier taceat.*« Odpůldne opět v divadle na zkoušce k Divotvornému klobouku. Pak jsem byl až do večera na Petříně.

26. září 1835. Odpůldne zas na zkoušce v divadle; viděl jsem poprvé p. p. Klicperu. Pak jsem chodil po mostě.

27. září 1835. Ráno v 8 hodin zkouška v divadle. Dostal jsem 3 lístky, 2 pro sebe, 1 pro p. Klicperu. Odpůldne jsem vystoupil v divadle jako pastýř v »Loupeži«.

28. září 1835. Ráno zkouška na: »Divotvorný klobouk«. Dostal jsem 5 lístků. 2 jsem dal Dr. Chmelenskému, 1 p. Klicperovi. Odpůldne jsem vystoupil jako Křepelka v Divotvorném klobouku.

29. září 1835. Ráno jsem četl Devereux a noviny. Odpůldne jsem dělal zkoušku ku hře »Uhlířka«. Potkal jsem Štrobacha a šel jsem s ním domu. Od něho jsem dostal báseň nazpět, kterou jsem dělal na příchod císaře. »Typum non meretur.« Pak jsem se smluvil u Kom(árků), že p. p. Tomíč(kovi), Troj(anovi), Vlč(kovi), Toms(ovi) atd. taktéž se stalo. — Čím to asi je, že člověk, který svět zná a s ním je nespokojen, u člověka, kterého miluje a o kterém pochybuje, vždy toho nejhoršího se domýšlí? — aspoň spíše než u člověka, který mu je lhostejný; a proč člověka, na kterého je žárlivý, a za špatného má? Tyto dni mám velmi strašlivé sny i dnes se takového bojím.

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Ročních tisíc milionů korun na veškeré vojsko v Rakousko-Uhersku. — Zvýšené platy důstojníkům a poddůstojníkům. — Přírůstek státních dluhů rakouskouherských v osmi letech 4.500 mil. K. — Hrdost konservativních politiků na válečnou moc monarchie; vojenská moc nikoli hlavní silou států, nýbrž spokojenost a blahobyt národů. Vyčerpávání hospodářských sil ozbrojeným mírem. — Zbytečné zbrojení na moři. — Strachy z nevlastenectví. — Všeobecné zbrojení a státní rozpočet anglický. — Anglická income tax a zdanění zámožných a bohatých ve Velké Britanii; daňový systém anglický nedostižným ideálem evrop. státům kontinentál. — Bosenská 5%ní výpůjčka železniční a správná forma jejího nominálního procenta. — Půjčka haličská.

Delegační zasedání přináší našim poplatníkům vždy nějaké překvapení. Letošní delegace v Budapešti odhlasují ovšem zase vše do puntíku, co ministr vojenství jim předložil, a na parlamenty se při tom nikdo ani neptá. Nepřijme-li to říšská rada, co se od ní požaduje, povolí se to jednoduše článkem 14.

Překvapení ze společného rozpočtu je zajisté velmi skličující. Na společné vojsko bude potřebí v řádném rozpočtu 1914/1915 o 57 mil. K více nežli loni. Vedle toho však se mimořádně potřebuje $182^1/_3$ mil. K na vyzbrojení válečné i na stavbu nových lodí válečných pro tento rok. Celkový požadavek společné armády a válečného loďstva na rok 1914/15 bude celých 755 mil. K. K tomu dlužno počítati ještě rozpočty ministerstev zemské obrany v Cislajtanii i v Uhrách, které dohromady budou se páčiti již na 250 mil. K. Tedy plných 1000 mil. K spotřebuje se ročně v naší monarchii na armádu i na její výzbroj.

Ohromné jsou při tom plány na válečné loďstvo rakousko-uherské. Od r. 1910 až do této doby bylo povoleno a po většině již vydáno $312^1/_2$ mil. K, kdežto pro pět let 1914/15—1918/19 se požaduje nových 427 mil. K, které se rozdělují na jednotlivé rozpočty takto:

na 1914/15	45·3	mil. K
na 1915/16 až 1917/18 ve stejných lhůtách . .	300·—	mil. K
na 1918/19	81·6	mil. K
dohromady	426·9	mil. K

Je vidět, že nejtěžší položky se dle tohoto plánu objeví teprve v následujících rozpočtech.

Ale ať jen nikdo tak lehko nevěří těmto výpočtům! Tak to vypadá jen, aby strach z nových zbrojení nebyl tak hrozný. Zajisté budou rozpočty ony silně překročeny a budou se jako vždy dosud požadovati dodatečné úvěry; nebo se to vydá bez povolení. Ani není jisto, že se zůstane při stavbě oznámených již námořních obluď; nepochybně k nim přibudou nové, jakmile delegace celý plán přijmou a schválí.

Kromě toho se mluví již horlivě o tom, že důstojníci mají malé, naprosto jejich sociálnímu postavení nepostačující platy, že je důstojníků málo, i že rozhodně se nelze spokojiti s nynějším počtem poddůstojníků ani s jejich gážemi. Proto první starostí ministerstva vojenství i obou ministrů zemské obrany bude žádati o nové velké sumy na vydržování důstojnictva i mužstva. Vedle toho se musí obnoviti veškeré dělostřelectvo a doplniti jiný válečný materiál, jakož bude potřebí pravidelného zvýšení mužstva následkem stále vzrůstajícího počtu nováčků. Tedy stoupání válečných vydání nelze dohlédnouti nijakého konce.

Ale jak jen tato nová vydání hraditi, když státní pokladny jsou už vyčerpány do dna? Odpověď na to dali již oba finanční ministři. Uherský finanční ministr ohlásil již pro rok 1914/15 nové státní půjčky, za které musí hotově strženo 400 mil. K a rakouský správce ministerstva financí Engel bude požadovati na týž rok 1914/15 hotových 235 mil. K z výnosu nových půjček kromě nutného zaplacení pokladničních poukázek, které jsou už letos splatny (dolarové pokladniční poukázky především). Obojí tyto operace se ztrátou kursovní vynesou pro příští rozpočtový rok 700 mil. K z brusu nových rak.-uherských dluhů (kromě úvěrů bosenských).

Podle zprávy kontrolní komise rakouského státního dluhu jevil se stav nového zadlužení cislajtánského počínaje rokem 1907 (včetně) až do dnešního okamžiku; přibylo:

rentových dluhů	939·8 mil. K
půjčky u poj. společností	112·4 mil. K
speciálních výpůjček drobných	131·3 mil. K
kaucí a salinek	27·8 mil. K
pokladničních poukázek	253·5 mil. K
železniční půjčky z r. 1913	144·4 mil. K
půjčky roku 1914 povolené článkem 14.	396·6 mil. K
kontokorentních záloh	3·1 mil. K
	2008·9 mil. K
splaceno bylo starších dluhů	126·4 mil. K
tedy nového zadlužení	1882·5 mil. K

a k tomu projektovaného dluhu příštím rokem (rozpočtovým) asi 250 mil. K, tak že za osm let přibývá rakouského státního dluhu 2130 mil. K.

A nepoměrně horší jest ještě zadlužení uherské. Nových rentových dluhů bylo přiděláno od r. 1907 1163 mil. K, pokladničních poukázek v oběhu jest od té doby asi 870 mil. K a pro příští rozpočet je (mimo nutné splátky pokladničních poukázek) ohlášen nový (rentový) dluh na obdržení hotových 400 mil. K. Po srážce nevelikých splátek na starší dluh zmnoží se tak uherský státní dluh za osm let nejméně o 2400 mil. K.

Tedy celé monarchii přibylo v osmi letech přes 4500 mil. K dluhů státních, za které nebylo jiného nic pořízeno než nová výzbroj. Mluví-li se také mimochodem o investicích drah, je to jen klamání obecenstva, neboť dráhy naše nejsou lépe investovány, nežli byly před osmi lety, namnoze je stav jejich ještě horší, jelikož zastaralý materiál se nahrazuje velmi nedostatečně a prostředky provozní jsou na našich drahách nadobyčej cha-

trny. Také nejsou ovšem ve zvětšených dluzích obsaženy kapitály nutné k nabytí bývalých soukromých drah pro stát. Tyto nové dluhy byly vynaloženy jen a jen na ohromné zbrojení a na neslavná dobrodružství, do kterých nás naše diplomacie zapletla.

*

Veliká válečná moc, která takto před očima našich konservativních politiků vyrostla, opojila také jejich sebevědomí. Předseda rakouské delegace hr. Sylva Tarouca (člen panské sněmovny) v odpovědi na trůnní řeč hrdě mluvil o přinášených obětech na armádu, ale zároveň z řeči jeho vyznívala hrozba proti sousedům, kteří monarchii svým jednáním znepokojují a dráždí. Byla-li tato jeho výhrůžná slova mířena proti malým státům balkánským, nebylo nutno zrovna se odvolávati na veliké sesílení naší branné moci; proti silám jednotlivých těch království byla by postačila také naše stará menší armáda. Jestliže však chtěl předseda rakouské delegace svou řečí demonstrovati proti Rusku, tu již zase proti sesílené armádě rakousko-uherské by stála stejně nebo více ještě rozmnožená armáda ruská, i nebylo by ono sebevědomí nikterak dosti odůvodněno.

Ale odvolání na válečnou moc jako na poslední útočiště ve sporech s Ruskem zůstane nám snad bohudíky ušetřeno. Prozatím není válečného nebezpečí viděti leda v obrazotvornosti konservativní šlechty a některých polských politiků. Ale také ti politikové mohli by opatrně považiti, že ke zdaru války nepostačuje pouze vycvičiti armádu, nýbrž že k tomu je nezbytno také toho, aby tato armáda celá se mohla postavit do pole a delší čas také ve válečném stavu se udržeti. Ale nás stálo to již největšího napětí všech hospodářských sil, abychom jen v míru udrželi dostatečnou pohotovost. Musili jsme se k tomu cíli krvavě zadlužovati a vypůjčovati v míru za takové úroky, kterých skoro neplatil ani za nešťastné války úplně poražený stát. Za jakých podmínek bychom sháněli potřebné peníze, kdyby vypukla válka skutečně?

A k čemu je naše obrovské zbrojení na moři, které naše státní pokladny do dna vyčerpává? Jaké to zájmy potřebujeme na moři hájiti, když jediný náš námořní soused Italie je naším spojencem? Či je to snad tušení, že tento spojenec by mohl přerušit své přátelství k nám? Ale pak by nás ani naše loďstvo válečné dosti nechránilo, nebylo by přes usilovné zbrojení nikterak dosti silným proti loďstvu kterékoli jiné velmoci. Válečné zbrojení na moři je nejhorší luxus, kterého si mohou dopřávati pouze nejbohatší státy, jakými jsou Anglie, Německo a Francie. Ohromné válečné dreadnoughty stojící na sta a tisíce milionů korun budou za dvacet let úplně nepotřebným starým železem i se vší svou zbrojí, ale mohou býti a budou překonány v době mnohem kratší vývojem rychle pokračující vojenské techniky.

Rakousko-Uhersko nemělo by považovati za státní nezbytnost opírati se pouze o silnou armádu, která kromě toho by se nemohla v těžkých časech ani celá uplatnit, protože by se nedostávalo prostředků ji v poli udržet. Mnohem lepší oporou monarchie byla by spokojenost národů, o jejichž blahobyt hmotný i mravní bylo by postaráno. Ale právě tento

blahobyt jako nejbezpečnější základ moci všemi směry uniká a je přímo horečkou zbrojení co nejvíce ohrožován.

Bohužel zástupcové lidu nedovedli toto všeobecné přesvědčení o naprosté neúspěšnosti všeho zbrojení bez podkladu všeobecného blahobytu náležitě tlumočiti v zákonodárných sborech. Ze strachu, aby nebyli považováni za špatné vlastence, neozývají se proti nákladům, které jdou nad naše síly. Ale vlastenectví nejeví se byzantinským způsobem schvalujícím také všecky neprozřetelné činy různých vlád. Samorakouské vlastenectví by velelo, aby stát sesílil hospodářsky a kulturně, aby nevydával své poslední mízy na to, čeho právě v rozhodné chvíli nebude moci snad ani použiti, protože nebude míti dosti hmotných prostředků. A takové rozhodné slovo upřímně míněné by ani nemohlo býti podezříváno z nevlastenectví. Rozhodně by neměli býti čeští politikové do té míry zaslepeni, aby každý sebe přemrštěnější požadavek vojenské správy považovali za státní nezbytnost, kterou nutno povoliti také vládě, jež nás kulturně i hmotně dusí a skracuje a která nemá pro nezbytnosti našeho národa ani naší země nejmenšího ponětí ani pochopení. Arci naše politika česká dospěla k tomu smutnému konci, že samozřejmost, aby sněm český mohl po dlouhých letech vyřizovati zase jednou nejobyčejnější a nejnaléhavější záležitosti, aby se mohl postarati o odvrácení vlastní finanční katastrofy, musí se vymáhati na říšské radě obstrukcí a musí se považovati za vymoženost!

*

Také jinde náklady válečné nutí ke zvyšování státních vydání. Nejsou toho ušetřeny ani státy nejbohatší, mezi nimi na prvním místě bohatá Anglie. Finanční ministr anglický předložil počátkem května státní rozpočet sjednoceného království, kterým požaduje na státních vydáních 206 mil. lib. šterl. (téměř), proti čemu je příjmů vykazováno jen $200^2/_3$ mil. lib. šterl. Schodek $5^1/_3$ mil. liber vzroste však ještě o $4^3/_4$ mil. liber, které musí býti vyplaceny samosprávě (hrabstvím a obcím) státem na zdravotnictví a $1^1/_4$ mil. liber na nemocenské pojištění. Protože tato vydání nebudou ještě tížiti příští rozpočet pro celý rok (rozpočtový), bude celý schodek celkem jen 9·8 mil. liber.

Jak hodlá fin. ministr Lloyd George tento schodek uhraditi? Snad novými dluhy? Nikoli, skoro výhradně zvýšením daně důchodové (income tax — podobné naší dani z příjmu). A toto zvýšení dotkne se jen velmi zámožných a bohatých lidí, ale vynese státu asi $7^3/_4$ mil. liber ročně (=186 mil. korun). Ano pro méně zámožné rodiny budou poskytovány také úlevy proti dani dosavadní, které budou zvláště závažné pro rodiny s dětmi pod 16 let věku.

Dosavadní daň důchodová byla vyměřována stejnou sazbou $5^5/_6\%$ (z jedné libry totiž 1 *sh* 2 *d*); k ní přistupovala daň doplňková počínající pro přebytek důchodu nad 5000 liber a dosahovala při nejvyšších důchodech celkem něco přes 8%. Důchody menší než 160 liber = 3843 K byly daně prosty a měla-li rodina děti, sráželo se na každé dítě pod 16. rokem 10 liber ze zdaněného důchodu až do výše důchodu 500 liber = 12.009 K. Důchody do 400 liber platily daň pouze ze zbytku nad 160 liber, po případě pro rodinu se třemi dětmi jenom ze zbytku nad 190 liber.

Tedy rodina s třemi dětmi (pod 16 lety) platila z ročního důchodu 400 liber pouze daň ze 210 liber. Také pro důchody až do 700 liber = 16.812 K byly povolovány srážky důchodu dani nepodléhající.

Podle nového návrhu Lloyd Georgeova dělá se rozdíl mezi důchody vlastní námahou dobytými a mezi důchody ze jmění a to až do výše ročního důchodu 3000 liber šterl. = 72.052 K. Důchody vlastní námahou dobyté budou platit starou sazbu $5^5/_6\%$, kdežto pro důchody ze jmění bude sazba zvýšena na $6^2/_3\%$, ale až do výše 500 liber zůstává i tato daň ve staré sazbě. Důchody nad 3000 liber budou podrobeny další dani doplňkové, která progresivně stoupá, až při ročním důchodu 100.000 liber šterl. = okrouhle 2,400.000 K bude obnášeti $12^{11}/_{12}\%$ (téměř 13%; bude z důchodu 100.000 liber daň obnášeti 12.922 liber). Pro rodiny se však až do důchodu 500 liber ročně povoluje na každé dítě srážka 20 liber proti dřívějším 10 librám nezdaněného důchodu.

Je viděti, že Lloyd-Georgeovou reformou se zvláště silně zdaňují důchody veliké, kdežto důchodům menším (u rodin s dětmi) se ulevuje dosti značně; zároveň činí se rozdíl mezi důchody vlastní prací vydělanými a mezi důchody ze jmění (ovšem jen při důchodech ne příliš vysokých pod 3000 liber ročně). Tuto reformu znázorní srovnání dosavadní daně pro rodinu s třemi nedospělými dětmi a daně nově zavedené:

	dosud platila se daň	bude se platit z důchodu vydělaného	z důchodu nevydělaného
až do důchodu 190 liber = 4563 K	žádná	žádná	žádná
z důchodu 200 liber = 4803½ K	$^7/_{24}\%$	žádná	žádná
» 220 » = 5284 K	0·7955%	žádná	žádná
» 300 » = 7205 K	2·2083%	$1^5/_9\%$	$1^5/_9\%$
» 400 » = 9607 K	$3^1/_{16}\%$	$2^5/_8\%$	$2^5/_8\%$
» 500 » = 12.009 K	3·7333%	3·3833%	3·3833%
» 600 » = 14.410 K	$4^2/_3\%$	$4^2/_3\%$	$5^1/_3\%$
» 700 » = 16.812 K	$5^1/_4\%$	$5^1/_4\%$	6%
z důchodů od 700 liber až do 1000 liber	$5^5/_6\%$	$5^5/_6\%$	$6^2/_3\%$ atd.

Tedy až do 1000 liber ročního důchodu zůstane daň nezvýšena z důchodů vydělaných, ano do 500 liber pro rodiny s dětmi bude přímo značně snížena. Zvýšení daně počíná teprve důchodem ročním 1000 liber (pro důchody nevydělané od 500 liber) čili od důchodů přes 24.018 K ročně, ale silně se stupňuje s velikými důchody až skoro na 13% při důchodech přes 2·4 milionu korun. Je tedy daň ta zrovna dvojnásob vysoká pro boháče nežli u nás. Proti tomu průměrná rodina až do důchodu ročního 5284 korun ročně daně vůbec neplatí. Pěkné je tu zároveň poučení pro některé české politiky naše, kteří se rozčilovali, když u nás nedávno existenční minimum dani nepodléhající bylo zvýšeno na 1600 K. V Anglii je toto existenční minimum víc jak trojnásob vyšší!

Tato důchodová daň je prozatím pro rok 1914/15 rozpočtena na 56·55 mil. liber = 1357½ mil. K, ale až bude reforma v plné platnosti, stoupne její výnos nejméně přes 62 mil. liber = skoro na 1500 mil. K. Vedle toho daň dědická vynese téměř 29 mil. liber čili 696 mil. K.

Obojí daň dá takto ohromný výnos na 2200 mil. K. Proti tomu výnos nepřímých daní je mnohem menší, činí asi 84 mil. liber čili něco přes 2000 mil. K. Nepřímé daně jsou pak jen na líhové nápoje, na tabák, na čaj a jednotlivé daně na obchodní jednání. Jak viděti v Anglii se velmi zřetelně přiblížili ideálu spravedlnosti daňové. Doufejme, že na pevnině evropské budou musiti ponenáhlu, ač neradi, toho příkladu následovati, jak se to už také projevilo v minulosti.

*

Na bosenské dráhy byla prozatím uzavřena půjčka 60 mil. K 5%ní splatná v 60 letech za kurs se všemi výlohami již odpočítanými 96%. Byl tedy smluven úrok skutečný asi 5¼%, daleko příznivější nežli při 4½%ních výpůjčkách rakouských a uherských. Patrně se tu osvědčila stará pravda, že je nejlépe voliti nominální procento ve shodě s procentem opravdivým, které dlužník musí platit. Půjčka 5%ní je hned při uzavření výhodnější, nežli by byla 4½%ní, a v budoucnosti, kdyby na př. někdy klesla úroková míra na 4½%, uspořilo by se na 5%ní půjčce desetina úroků (což při 60milionové sumě by dělalo 300.000 korun ročně), kdežto z půjčky 4½%ní by zůstaly úrok stále stejnými.

*

Za to Halič vydala půjčku 4½%ní 80 mil. K, která se k subskripci předložila za kurs 87¾%. Vzhledem k umořování této půjčky jest skutečné úrokování nejméně 5·4%, nepoměrně vyšší nežli při 5%ní půjčce bosenské. Tím se potvrzuje pravda, že půjčky na nízké nominální procento jsou pro dlužníky hned při uzavření nevýhodnější a ovšem tím horší jsou pro pozdější dobu, jelikož se nedají tak snadně konvertovati. —*ck.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Statut obecního fondu pro podporu nezaměstnaných v Praze. — Zažehnaná generální stávka železničníků v Italii. — Stávky tabákového dělnictva v Italii a v Soluni. — Stávka horníků v Coloradu. — Nedorozumění v dělnické straně v N. Jižním Walesu. — Anglické odborové organisace. — Ruská duma kárá vládu pro lenské vraždění.

Otázka pojištění proti nezaměstnanosti v Praze nabývá konečně konkrétnich forem. Komise ustanovená k projednání stanov podpůrného obecního fondu skončila 4. května svoji práci, předloživši městské radě ke schválení hotovou osnovu. Osnova tato stanoví: § 1. V Praze bydlící dělníci a zřízenci obojího pohlaví mají pro případ nezaměstnanosti nárok na podporu z obecního fondu pro nezaměstnané, pokud jejich služební příjem v posledním roce nepřevyšoval 2400 K, když *a*) přede dnem nastavší nezaměstnanosti nejméně po dobu jednoho roku nepřetržitě v obvodu král. hlav. města Prahy bydleli, *b*) a dostávají na základě členství též podporu od dělnického spolku svého odboru.

§ 2. Výše podpory z obecního fondu pro nezaměstnané vyplácené rovná se polovině příspěvku spolkem vypláceného, nejvýše 1 K denně.

Obecní podpora poskytuje se teprve po týdenní nezaměstnanosti, a to po tak dlouho, pokud nezaměstnaný dělník dostává podporu od spolku v § 1. *b*) uvedeného, nejdéle však po dobu 90 dnů v kalendářním roce.

§ 3. Každý nezaměstnaný dělník nebo zřízenec, který činí nárok na podporu z obecního fondu pro nezaměstnané, jest pro případ nezaměstnanosti povinen dáti se ihned zapsati u sprostředkovatelen práce, obcí a spolkem v § 1. *b*) uvedeným zřízených a podrobiti se jejich kontrolním předpisům a za přiměřených podmínek pracovních přijmouti práci přidělenou jemu touto sprostředkovatelnou.

Za přiměřené podmínky pracovního poměru považují se takové, jež odpovídají mzdovým smlouvám tarifním, ujednaným mezi spolky v § 1. *b*) uvedenými, po případě pomocnickými hromadami na straně jedné a podnikateli, po případě jejich společenstevními shromážděními a jinými korporacemi, na straně druhé. Kde takové smlouvy tarifní zřízeny nejsou, považují se za přiměřené pracovní podmínky u příslušného odboru v obvodu Prahy obvyklé.

Každý svobodný, nezaměstnaný muž jest povinen přijmouti práci za přiměřených podmínek pracovních sprostředkovatelnou jemu předělenou i mimo policejní obvod Prahy, pro případ, že neprokáže, že jest mu starati se o příslušníky (děti, otce, matku, děda, bábu, vnuky nebo sourozence), kteří v obvodu král. hlav. města Prahy s ním společně bydlí. Ženatí nemohou býti nuceni ku přijetí práce mimo policejní obvod Prahy. Přijetím místa sprostředkovatelnou takto přiděleného nenastává přerušení karenční lhůty, uvedené v § 1. *a*) pro případ, že bydlení mimo Prahu netrvalo déle jednoho roku. Naproti tomu nemůže nezaměstnaný býti nucen ku přijetí místa, jež se uprázdnilo následkem stávky nebo výluky.

§ 4. Obecní podpora se nevyplácí: *a*) pro případ, že nezaměstnanost nastala následkem stávky nebo výluky, *b*) je-li nezaměstnanost následkem trvalé nezpůsobilosti ku práci, *c*) po dobu, po kterou nezaměstnaný za své nemoci na základě zákona ze 30. března 1888 čís. 33. ř. z. dostává nemocenskou podporu z nemocenské pokladny, *d*) při nedodržování podmínek v § 3. uvedených.

§ 5. Nárok na obecní podporu může býti vznesen toliko prostřednictvím spolku, uvedeného v § 1. *b*), jehož je žadatel členem. Spolek musí se zavázati, že za obec předem žadateli zaplatí v týdenních lhůtách obecní podporu zároveň s podporou spolkovou. (V dalším jsou obsažena ustanovení o evidenci nezaměstnaných.) Rada městská jest oprávněna vykonávati dohled na provádění tohoto statutu, zejména nahlížeti do tohoto seznamu a žádati za předložení potvrzenek o tom, že nezaměstnaní dělníci dostali správně vyplaceny podpory spolkové i obecní...

§ 6. Spolky jsou povinny, aby každého měsíce předložily radě městské král. hlav. města Prahy opis seznamu o podporách, vyplacených v každém kalendářním měsíci, a to vždy nejdéle do konce následujícího měsíce. Rada městská na to bez průtahu přizná obecní podporu a z obecního fondu pro nezaměstnané zaplatí spolku pak do 14 dnů obnos spolkem za obec předem vyplacený.

§ 7. O sporech, jež by vznikly na základě tohoto statutu, rozhoduje sedmičlenná komise, volená sborem obecních starších — na základě spo-

lečného návrhu dozorčí a správní rady ústavu práce. Tři členové musejí býti příslušníky stavu dělnického. Komise rozhoduje většinou hlasů a do rozhodnutí jejích se stížnost nepřipouští.

§ 8. Obecní podpora pro případ nezaměstnanosti nepovažuje se za chudinskou podporu a požívání její nemá za následek újmu na politických právech.

§ 9. Postoupení nároku na obecní podporu v nezaměstnanosti ani zabavení jeho možným není.«

Přijetí návrhu komise v městské radě a sboru obecních starších král. hlav. města Prahy bylo v poslední chvíli ohroženo působením Dra. Baštýře, předsedy komise.

*

Ve chvíli, kdy veškery přípravy pro turistickou sezonu byly vykonány, chvěla se Italie strachem před generální stávkou železničních zřízenců, ohlášenou na 15. dubna. Diference mezi požadavky syndikátu, jenž žádal stanovení minimální mzdy 3 lir a pro ostatní zřízence zlepšení, kteráž mzdová úprava vyžadovala 45 milionů lir, a mezi nabídkou vlády, která byla ochotna na zlepšení platů zřízenců poskytnouti 15 milionů lir, byla příliš veliká, než aby bylo možno doufat, že generální stávka, jíž syndikát pro případ nevyhovění jeho požadavkům vyhrožoval, bude ještě odstraněna. Zprávy, přicházející z hlavních stanů obou táborů, z Ankony a ze Říma, byly naprosto neuspokojivé. Za požadavek železničních zřízenců postavilo se ostatní organisované dělnictvo italské a politická strana sociálnědemokratická, vláda pro zdůraznění svého odmítavého stanoviska konsignovala vojsko a ohlašovala, že lokomotivy obsadí strojníky a topiči válečných lodí. Sprostředkovací akce obchodní komory ankonské ztroskotala. V okamžiku, kdy obě strany stály proti sobě přichystány, kdy měl býti vydán rozkaz k zahájení boje, vydal širší výbor železničního syndikátu rozkaz k ústupu. Jednání toto překvapuje tím více, že Federace železničních zřízenců, zachovávající taktiku vyčkávací, byla pro tuto svoji nerozhodnost syndikátem napadána. O úspěšnosti železničních stávek možno mít různé názory, třebas posud všechny skončily bezvýsledně, o tom však nemůže být pochyby, že taktika italského syndikátu je s to, diskreditovat generální stávku úplně. Hrozit stávkou půl roku předem, agitovat pro ni, uvádět nejen veřejnost, nýbrž i vlastní členstvo v horečné napětí a toto napětí v poslední chvíli srazit studenou sprchou odvolání — to působí jako doznání malomoci, nedůvěry v sebe, vyvolává nedůvěru ve členstvu a na druhé straně u odpůrce přezírání. —

Vedení syndikátu vydává toto jednání vysvědčení stejně nepříznivé jako postup zástupců organisace tabákového dělnictva, kteří dali rozkaz ke generální stávce — z nedorozumění! Do této nerozumné taktiky syndikátů stěžuje si také zpráva sekretariátu konfederace práce, vydaná ke sjezdu v Mantově. —

Proti stávce tabákového dělnictva v Soluni, první stávce v řecké Soluni, zakročila řecká policie ruským způsobem. Stávka vypukla hlavně z toho důvodu, že za nové vlády byly k tovární práci při-

puštěny také ženy, což pro dělníky tabákové, trpící ještě následky války, znamenalo snížení bez toho již nízké úrovně mzdové. —

Válečného rázu nabyla stávka horníků v Coloradu, kdež panují ještě pravé »patriarchální« poměry dalekého západu. Na ochranu stávkujících dělníků většinou rakousko-uherských příslušníků cítil se povinen zakročiti i diplomatický zástupce rakousko-uherský. Již tento fakt sám je dostatečným důkazem, že vina za coloradskou válku nespadá na stávkující; ostatně naši vystěhovalci nejsou tak horkokrevni, aby bez důvodu zahájili pravidelnou válku s milicí. —

Zajímavý konflikt mezi sněmovní většinou, již tvoří dělnická strana, a mezi vládou z této většiny vyšlou vypukl v Novém Jižním Walesu. Odborové organisace žádají, aby zboží, vyrobené stávkokazy, bylo vyloučeno z dopravy státními drahami. Napsal jsem již o stanovisku některých železničních zřízenců anglických, vzpěčujících se proti dopravě takového zboží, že jest neudržitelným. Tím méně je proveditelný požadavek australských odborových organisací, aby vláda jako taková vyloučila tovary stávkokazů z dopravy státními drahami. Vláda Nového Jižního Walasu také skutečně tento požadavek svých politických přátel odmítla, což vedlo k rozporu mezi ní a jednou částí dělnické strany. —

Anglické odborové organisace měly koncem roku 1912 3,281.003 členů, kdežto roku předchozího 3,016.500 členů; vzrůst obnáší 8·8%, kdežto roku předchozího obnášel 23·4%. Počet organisací klesá, což je důkazem soustřeďování sil ve větší celky. Potřeba centralisace vynikla právě v posledních letech, která na rozdíl od dřívějšího klidného života anglických odborů jsou lety velikých hospodářských bojů. To je patrno také na výši vyplacených podpor jednotlivých kategorií: kdežto v průměru posledních let činí stávkové podpory nejmenší položku vydání — 14·4% — stouply roku 1912 na první místo, činíce 36%. Všechny ostatní druhy podpor zůstávají daleko za nimi, podpora nezaměstnaných klesla dokonce se 25·3% na 15·6%. Anglické odborové organisace stávají se právě z institucí podpůrných nástroji hospodářských bojů; v důsledku toho klesla také vydání správní se 20·5% na 18·4% veškerých spolkových vydání. —

8. dubna 1914 rehabilitovala ruská duma čest ruského národu poskvrněnou lenským vraždením 17. dubna 1912. 166 hlasy okťabristů a levice proti 64 hlasům pravice přijala duma následující jednací pořad: »Konstatujíc, že vláda neučinila zavčas důkladná opatření na zlepšení stavu dělníků a na úpravu jejich poměru ke společnosti lenské, dále konstatujíc, že pomocník ministerstva vnitra ve svých prohlášeních o pravidelnosti soudního řízení, zavedeného proti četnickému setníku Treščenkovi, zůstavil pochybnosti, což patrně dokazuje, že ministerstvo vnitra stále nedbá veřejného mínění a zanedbává zájmy širokých vrstev obyvatelstva, prohlašuje duma, že vysvětlení ministra obchodu neosvobozují jeho resort od výtky, že neučinil opatření, aby zamezil události ze dne 17. dubna 1912, a považuje vysvětlení pomocníka ministra vnitra za neuspokojivé.« — *R.*

ŠKOLA.

K 50letému jubileu samosprávy. — Jak se dařilo škole a učitelstvu v její náruči.

Padesátileté jubileum samosprávy připadlo po osudech do doby, kdy se provalilo v našem krásném království nejvíce autonomního hnisu. Praha, Vršovice, Nusle, řada venkovských obcí a při tom krach nejvyššího zemského samosprávného hospodářství sanovaného vládním zemským komisariátem, jaké to přišerné bengály, ozařující zásadu autonomie, jež byla a je předním požadavkem naší národní politiky a o níž J. St. Mill napsal, že ona jediná je zřízením přiměřeným zdravému pokroku lidskému. V nesčetných projevech našich politiků, ve stozích novinářských článků politických ozývala se stále a stále citovaná slova J. A. Komenského, aby po přejití vichřice vrátila se vláda věcí v ruce národa. Nuže, v samosprávných našich úřadech od nejposlednější české vesničky pod Šumavou do zemského výboru měli jsme kus té vlády národa ve svých rukou a ani největší optimista netroufá si dnes dokazovati, že všechno to naše autonomní hospodářství bylo všude nejpoctivější, že řídil je smysl pro vládu správnou, že čelilo vždy k cíli pokroku a že bylo ovládáno pevnou vůlí dopomoci jedině spravedlnosti k vítězství.

Samospráva byla vyhlášena pět let před vydáním základního říšského zákona školského, realisujícího zásadu Komenského, aby všechna mládež národa, bohatá i chudá, obojího pohlaví byla vzdělávána na školách. Zdá se, že postup tu byl obrácený. Napřed měl přijíti zákon školský praktikující zásadu všeobecnosti vyučování. Samospráva obcí, okresů a země měla býti teprve jeho důsledkem. Napřed mělo býti občanstvo pro samosprávu vzděláno. — Nově organisovaná obecná škola měla dáti svou prací pro samosprávu tu pevný podklad. Nestalo se tak a pro vedení samosprávy nebylo s počátku ani dost lidí gramotných, natož pro správu obecních a okolních záležitostí autonomních náležitě poučených.

Než ani nová škola obecná nemohla vykonati pro vyzrání občanstva k samosprávě vše. Úkol její omezen na dokončený čtrnáctý rok věku mládeže a hned na to zpátečnickou novelou školní připuštěno, aby pomocí úlev ve školní docházce školní děti se vymykaly působnosti školy od dvanáctého roku na značnou část roku od jara do ziny. Mimo to ještě dnes po 45 letech není spojeno s každou školou obecnou vyučování pokračovací, jež by udržovalo duchovní majetek, ve škole obecné získaný, a rozmnožovalo jej účelně, mimo jiné věci také o vychování občanské, nezbytně potřebné pro vedení obecní samosprávy. Školní mládež ve valné části venkovských školních obcí vypřahuje z akce vzdělávací, přirozeně zapomíná, a uchopí-li se později v obci otěží samosprávných, neví si rady a dlouho ve svém úřadě tápe, nedopouští-li se již věcí ne-li nezákonitých a nepoctivých, tedy aspoň směšných, podávajících látku k fraškám.

Je pravda, a bylo by nespravedlivé to nepřiznati, že je v Čechách a jinde dost obcí a okresů, kde je samospráva v rukou povolaných, čistých a uvědomělých. Tam se také škole obecné daří nejlépe. Rovněž je spravedlivo připomenouti, že v uplynulém padesátiletí mnoho záslužného vykonali v přečetných obcích učitelé, kteří tu vykonávali namnoze za

peníz nepatrný úřad obecních tajemníků, a způsobili, že obce ve stycích se státními úřady representovaly se velmi čestně a měly správu vzornou.

Obecní autonomii uložena je povinnost, aby se starala o vnější podmínky dobrého zdaru školního a zvláště o řádné školní budovy, jejich zařízení, čištění, otop, větrání. Praví-li poslední zpráva zemské školní rady v Čechách, po čtyřicetiletí od vydání zemského zákona školského, že je v této zemi ještě dnes 383 škol umístěno v budovách, jež »nejsou zvláště určeny k účelům vyučovacím«, při čemž posuzovací její měřítko je ještě nejvýš blahovolné, — potom nelze říci, že po této stránce naše autonomní obce učinily své zákonité povinnosti všude zadost. Vytkne-li se ještě, že přemnoho škol v Čechách je bez tělocvičen, že mnohé jsou opatřeny nedostatečným školním nábytkem, že čistota tu nevyhovuje, že je větráni nedokonalé a někde i vytápění nevyhovující zákonitým předpisům, že věci tyto podporují šíření se nakažlivých nemocí, jež s sebou každé školní dítě téměř jako nezbytný křest ze školy odnáší, pak je to třeba rovněž přičísti k passivům obecní samosprávy na poli školském. Učebné knihy, sešity a potřeby ke kreslení jen několik obcí v Čechách poskytuje všem školním dětem zdarma, stravování školní mládeže o polednách obstarávají ne všude místní polévkové ústavy za malého nebo vůbec žádného obecního příspěvku. Šacení žactva nejchudšího a opatřování ho obuví odkázáno je dobročinnosti soukromé nebo místních spolků. O tělesnou výchovu mládeže postaráno je ve velké většině obcí nedostatečně. Není tělocvičen, někde ani letních, hřišť, koupelen, plováren, a přece zdravé tělo je nejlepším podkladem zdraví tělesného i namnoze mravního.

Mnoho stížností má na dnešní místní samosprávu učitelstvo. Nepostarala se namnoze o jeho slušné ubytování ve všech obcích. Má-li se nastěhovati do obce četnická stanice nebo pošta, obec se ihned postará o náležité jejich ubytování. Faráři a kaplani mají zpravidla v obci byt nejlepší. Sta venkovských učitelů jsou odkázána na byty nejubožejší, pravé to pastoušky. Obce, poskytující učitelů-nesprávcům škol příbytečné, jsou v Čechách v nepatrné menšině. Místním školním radám je vyhrazeno právo, sestavovati terna na uprázdněná učitelská místa v obci. Je až příslovečně známo, jak při tom kvete protekcionářství bez nejmenšího zřetele ke služebním letům a způsobilosti žadatelův. Loni jsme uvedli na těchto místech strašlivý případ, jaké mstivosti místních veličin v obci bývá vysazen učitel, opováží-li se míti a hájiti jiné přesvědčení politické. Nejnověji křičí případ nechanického řídícího učitele Maliny, který po zásluhné školní i mimoškolní práci v obci je přesazen do hor — na žádost několika místních veličin, ovládajících obecní úřad. Hrůzostrašný je případ z Vlkančic na Českobrodsku, o němž v poslední době proběhla novinami zpráva. Na říd. uč. Bláhu byl tu spáchán děsný atentát pumový za to, že konal jako zodpovědný správce školy svoji povinnost. Škola v této obci byla na zboření, správcové školy musili se rváti o nejpotřebnější věci se zástupci samosprávy. K návštěvě školy musili býti rodičové zanedbané obce donucováni všemi zákonitými prostředky. Bláha byl donucen škol. úřadem okresním žalovati zástupce obce, kteří jej uráželi na cti. A když byli odsouzeni, pomstili se atentátem a učinili ho nadosmrti mrzákem. Typický doklad, jakým peklem může býti učiteli neosvícená samospráva.

Učitelský postup je téměř zcela v rukou samosprávy, mající většinu v místních i okresních školních radách. Sestavují-li místní školní rady terna žadatelův zcela nahodile, pak okresní školní rady nejsou tu zpravidla korrektivem. Příznačným je učitelský požadavek zhusta vyslovovaný, aby totiž o jeho postupu na místa rozhodovala zemská školní rada, v níž je samosprávný živel nejslabší.

Je obžalobou místních i okres. škol. rad, že nesestavily si obsazovací zásady v pevný obsazovací řád a při všech případech se ho pevně nedržely. Obsazují zpravidla dle různých zásad případ od případu. Napřed vyhlédnou osobu, která je všelikým způsobem získá, při čemž protekce je rozhodujícím činitelem, a potom již vyhledají některou zásadu, která na vyvoleného žadatele přiléhá. Zákon školní, jinak do nejmenších podrobností byrokraticky vypiplaný, neukládá tu členům školních úřadů žádných zásad, jichž třeba povinně šetřiti. Vytýká jenom, že mají vyvoliti toho, kdo se jim »zdá« býti ze žadatelů na místo nejzpůsobilejším.

A toto »zdání« samosprávných činitelů, rozhodujících o učitelském postupu, ve školních úřadech, je pramenem nejkřiklavějších bezpráví, páchaných na učitelstvu, krvavých křivd, proti nimž není odvolání, křivd tím větších, čím větší je korupce v obcích, čím hroznější je teror vládnoucích politických faktorů obecních.

Nekonečný je počet případů nespravedlivého obsazení učitelských míst. Mnohé případy ani na veřejnost se nedostanou a zůstávají utajeným zlem, známým jenom v úzkých hranicích školního okresu. Nejhorším při to je, že zemský úřad nemá nijakého práva presentaci okresních školních rad měniti, nestala-li se při aktech obsazovacích formální chyba. Na Moravě se sice před několika lety stalo, že zemská školní rada vrátila okresní školní radě presentaci, byla-li spravedlnost křiklavě porušena. Neděje se to však zásadně a důsledně a nespravedlivému obsazování učitelských míst zůstávají i tu zadní dvířka stále otevřena.

V poslední době, v jubilejním roce samosprávy, byla učitelská veřejnost překvapena novými křiklavými případy nespravedlivého obsazení míst řídících učitelů a ředitelů. Stalo se to v hlavě království, kde zneužívání radniční moci při obsazování učitelských míst je organickou součástkou radniční korupce. Je to tím politování hodnější, že se to děje v době, kdy příslušník učitelského stavu je v radničním presidiu a kdy vliv jeho při obsazování v okresní školní radě pražské, která navrhuje terna, i v radě městské, která má právo presentační, je rozhodující.

Fakt, že dostal tu místo řídícího učitele v Praze-Holešovičkách kompetent nejmladší, který neméně než třicet svých kolegů starších službou ne o rok, dva, ale o celé desítky let služebních preteroval, vedle řady případů sice méně křiklavých, ale při tom rovněž úžasných, měl by otevříti také oči širší veřejnosti, než čistě učitelské. Veřejnost ta právem se bouří každoročně, když při soudcovském obsazování preterováni jsou starší čeští soudcové mladšími německými. A diference ve služebních letech činí tu pouze rok, dva. Úžasně hluchou a přímo bezcitnou je tu veřejnost — jsou některé světlé výjimky —, páše-li se ta nespravedlivost s čirou bezohledností na příslušnících stavu učitelského, kde nerozhodují již jednotky, ale přímo desítky služebních let, jako se stává nyní na pražské

radnici. Členy radničních klik a koterií neovládá tu cit, velící kategoricky k vykonávání spravedlnosti, na niž má právo každý občan reflektovati. Členové ti neděsí se mravních spoust, jaké jdou v zápětí za jejich obsazovací nespravedlností. Nevědí, jak uvolňují se nízké pudy lidí povahově slabších — v kterém společenském stavu jich není? —, vidí-li, že mohou desítky svých starších druhů v povolání služebně přeskakovati.

Za nespravedlivým obsazováním učitelských míst kráčí v zápětí úžasná mravní porušenost vychovatelů mládeže, budoucnosti národa. Kdo vstupuje v úřady bez tohoto vědomí, a bez protestu je nespravedlivých aktů obsazovacích účasten, na toho by se mělo hlasitě ze všech stran, a nejen učitelských, vzkřiknouti: Ruce pryč! Proti korupci při obsazování učitelských míst mělo by učitelstvo volati celou veřejnost i její slušný tisk na pomoc. Nespravedlnosti, páchané při tomto obsazování, jsou největším mezi mnohými hříchy naší samosprávy.

Bylo-li těžkou obžalobou církve, že jí bylo školství odňato, bylo by ještě těžší obžalobou naší samosprávy, kdyby jednou jí bylo opět vzato, co jí bylo před padesáti lety jako vzácný dar dáno: starost o školu a spokojenost jejího učitelstva. Škola a učitelstvo stojí dnes proti samosprávě jako vážný žalobce. Místní autonomie neopatřila všude školu a učitelstvo vnějšími prostředky k jejímu osvětovému úkolu, okresní školní samospráva pobuřuje učitelstvo stále nespravedlivým obsazováním učitelských míst, rozsívá tak hořkost v jeho řady a šíří mravní rozvrat a nejvyšší samosprávná instance, zemský sněm, nechává učitelstvo po celé půlstoletí tříti nejhorší hmotnou bídu pod knutou nelidského disciplinárního řádu a na konec ponechává místo svoje bezradně zemské vládní komisi, která se vyrovnává s učitelstvem na 40 procent, aby hlady nepomřelo. Kapitola školy a učitelstva k padesátiletému jubileu naší samosprávy jest jednou z nejtrpčejších a nejbolestnějších. Nechť v novém padesátiletí vstoupí v čelo samosprávy nejvzdělanější a nejšlechetnější mužové národa a přinesou škole a učitelstvu vše, čím na ně nepovolaní činitelé v uplynulém půlstoletí zapomněli. Je toho ještě více než dost.

LITERATURA.

Krásná.

Jiří Sumín: Příčina rozvodu a jiné povídky. V Praze nákladem J. Otty. Rok? — Methoděj Jahn: Selský práh. Román. V Olomouci nákladem R. Prombergera. 1913. — Viktor Kamil Jeřábek: Černý chléb. Povídky a obrázky. Nákladem R. Prombergera v Olomouci. Rok? — Jakub Deml: Pro budoucí poutníky a poutnice. Nákladem vlastním, v Žižkově 1913.

V popředí literárních zájmů moravských povídkářů od počátku obrozeného našeho písemnictví byl venkov. Souvisí s poměry, v nichž moravští spisovatelé žili. Až do nedávna nebylo na Moravě většího města, v němž by vláda byla v českých rukách, a ještě nyní, kdy i na Moravě

národní vědomí vniklo do nejširších vrtev, ovládají Němci nejen obě hlavní města, Brno a Olomouc, nýbrž i celou řadu jiných, jež významem hned za nimi následují. A moravští spisovatelé žili a žijí dosud většinou na venkově mezi prostým lidem, vázáni na svá bydliště svým povoláním, nejčastěji učitelským; je jen přirozeno a dáno i předběžným jejich vzděláním a životním rozhledem, že látku k slovesné práci jim dává pozorování nejbližšího okolí, lidového života, v jehož nepatrném rozsahu tím spíše vynikne každá podrobnost, v němž tragické události dvojnásob rozechvívají a svérázné osoby bývají nevyčerpatelným zdrojem látkových obměn. A je zajímavo pozorovati, jak s rozmachem národního uvědomění na Moravě se zvolna šíří i povídková oblast moravských povídkářů, jež dnes vedle ryzího venkova zajímá i venkovské město, vedle selské a řemeslnické vrstvy i vyšší kategorie společenské; maloměstská povídka jest dnes vedle povídky venkovské na Moravě nejvíce pěstovaným slovesným genrem. Při tom však jakoby stále bylo cítiti vliv tradice: spisovatelé do omrzelosti se opakují, pohybujíce se v začarovaném kruhu šťastných a nešťastných lásek nebo humoristických příhod všedního života, zřídka se snažíce je proniknouti a vynésti z nich na povrch tajemné hybné síly a dáti tomu, co popisují, vyšší smysl. A není tomu tak jen u autorů starších.

Mezi těmito staršími autory patří Jiří Sumín k nejlepším, jak svědčí opět i nová kniha jeho, nazvaná po první ze tří povídek. »Příčina rozvodu« však není z nich největší ani nejlepší, týká se jen moderní dnes otázky, při jejímž traktování pronikají přirozeně spisovatelčiny sympathie s osudem ženiným; v trochu nejasné a na konec až romantické této historii nutně muž hraje nepříjemnou roli prázdného a egoistického nadutce. A hraje ji i v druhé povídce »Pevným krokem«, jež s třetí »Dědictví« znamená v knize hodnotu kladnou. Paní Anna Břecká, trpělivá a zakřiknutá choť hrabivého kupce, jenž se při svém skrblictví nestydí ji podvádět se záletnou Žočkovou, je typ onoho druhu žen, které pracují do úpadu, potlačují do krajností osobní své bolesti, zříkají se všech rozkoší a smiřují se se vším, co na ně pošle Bůh a co dělá jejich muž. Zde i v »Dědictví«, jež může zachrániti štěstí Elišky, dcery chudé vdovy po záhy zemřelém inženýru paní Klimšové, a o něž s takovým odhodláním usilují obě tyto dobré ženy, Jiří Sumín s chutí a zdarem promyslil a zachytil jinak málo lákavý a záživný kus života, v němž není nic, od čeho by autor mohl očekávati úspěch, než jeho drsná pravdivost. Jsou to v první povídce zejména místa, jež líčí, jak přijímá paní Anna nevěru mužovu, jejíž neklamné svědectví má v malém nedobrém Bédovi, a jak její muž se odhodlává zakoupit svůj vlastní dům se zahradou, v němž roste máslovka, a v povídce druhé scény, v nichž vystupuje starý lakomý strýc, arcibiskupský notář Kmínek, jemuž se paní Klimšová s Eliškou musí zavděčit, aby si mohl Elišku vzít mladý a čilý Rynda, — kde Jiří Sumín se projevil jako vzácný pozorovatel a bystrý a smělý psycholog, jenž stále nachází cosi nového a pozoruhodného v prostém životě a dovede pro něj plně získati i zájem čtenářův.

Dobrý zvuk v moravské literatuře má i jméno Methoděje Jahna, jehož »Selský práh« patří k nejrozsáhlejším našim venkovským romá-

nům. Rozsahem, počtem stran největším, nikoliv bohatstvím vnitřním. To, co Jahn vypravuje v pěti částech svého románu, stačilo by tak na drobnou povídku: jak selský synek Tomáš Trusina, uražený dvojakým chováním Kubjatových, za krásné noci svede hezkou domkářovu dceru Marušu Kajnárovu, jak oba, Tomáš i Maruša, trpí neústupností svých ovdovělých otců, dobrých znalců života, jak Tomáš kolísá a pro Maruši je záchránen posměškem Kubjatové, jak Kejnár je zabit v lomu a starý Trusina churavěje konečně povolí, a jak Maruša v novém domově setkává se jen se zarputilostí svého okolí, pozbývá manželovy lásky, je přetížena nezvyklou prací a nakazivši se peřinami zemřelé tchyně, umírá ve chvíli, kdy pozná Tomkovu lhostejnost. Jahn dovede vyprávěti prostě a lahodně; jeho líčení ukazuje také, jak vnikl do venkovského života a jak bez sentimentality svých předchůdců pochopil, že v jeho poměrech láska není ještě všechno, že v něm rozhodují zvláštní potřeby a povinnosti venkovanů. Ale na román to vše nestačí. Jahn příliš úzkostlivě sleduje základní nit svého děje, stále a stále tu nacházeje detaily, které přes svou všednost se mu zdají důležitými; vše ostatní je mu vedlejší. Osoby, jež do děje místy zasáhnou, mají pro něho význam jen pro chvíli, kdy jich potřebuje a až jich potřebuje: teta Hájková, která se ujme z domova vyhnané Maruše, vystoupí na scénu až tehdy, kdy je jí autorovi třeba (str. 86); dříve stejně nic nevíme o Trusinově starším bratru Antošovi, až když jde k němu hrdý sedlák na poradu (str. 178). Jahn vykládal, jak se smlouval Trusina s Kubjatem, aby si Tomek vzal Cilku, a jak za ní Tomek také šel; jak Kejnár chtěl Maruši provdati za Pernicova Josefa, který ji miloval a se kterým by se do Kejnarova domku rád nastěhoval i jeho chvastavý otec, a při práci s nimi také Kejnar zahynul — ale o nich se nic dále nedovídáme, když Trusina svolil k Tomkovu sňatku. V Trusinově statku slouží zajímavé figury, Barbora a Fráňa, jejichž vnitřní život by zasloužil pozornosti, ale Jahn je klidně přechází, jen zmínkami se ho dotýká a neustále utkvívá na povrchu.

A zájem o pouhý povrch venkovského života až drasticky vystupuje v »povídkách a obrázcích«, jež v poslední svou knihu spojil Viktor Kamil Jeřábek. Je tu na př. povídka »Za Ježíškem«, v níž mrzák František, horlivý čtenář, vypravuje, jaký vliv na něj měl starý strážník Vích, »tajný Český bratr«; čekali byste, že autor řekne o něm něco víc, že se bude zajímat o jeho duši a že vykreslí láskyplně, co vše se děje v ubohém Františkovi, ale nic z toho není u Jeřábka: jej zajímá jen, jak František uměl vtipně odpovědět lidem, kteří si ho dobírali, naváže na tento jeho »svéráz« několik povídavých stran a referentským stilem vylíčí jeho truchlivou smrt. Z celého venkovského života nejvíc se mu líbí způsob, jak lidé dovedou si ráz na ráz odseknout, jak si umějí spílat, jak nikdy nejsou v úzkých; rozumí se, že tento »svéráz« působí teprve, je-li reprodukován dialekticky. Na venkově jsou různí šibalové, z nichž každý má někdy příležitost se uplatnit; Jeřábek pak prostě vypravuje o takových kouscích, v nichž se nejednou uplatňuje hrubost, jejímž markantním dokladem může býti Jankův »rodinný, důmyslný rozkaz« na str. 62. Je přirozeno, že ve venkovském životě se udávají i tragedie a že venkovský povídkář se jich chopí; u Jeřábka tyto tragedie vznikají z hrubé

smyslnosti, kterou podává s nerudnou otevřeností. Umělecky Jeřábek stojí na výši kalendářových povídkářů: nelze u něho mluviti o vyšším úsilí, povídky jeho stereotypně se počínají školáckým líčením krajinné nálady, v němž není stopy po nějakém odstiňování, a způsob podání možno nejlépe označit terminem »bodře sousedský«.

K těmto povídkářům se Jakub Deml řadí jen svým moravským původem a tím, že nová jeho kniha »Pro budoucí poutníky a poutnice« mnoho mluví o našem lidu. Není to ovšem román; autor tu pokračuje jen ve svých sborníkových knížkách, z nichž tato jest největší. Snad právě proto v ní tak vyniká, co je neliterárního: autor znovu a znovu se opakuje, otiskuje si celé feuilletony, kritiky a písničky pro potěšení a jakoby pro příštího svého biografa, otiskuje celou řadu dokumentů ke svému poměru k církevní vrchnosti a zase poznámky denníkové a básně. Je možno míti úctu k bojům Demlovým a k jeho vnitřnímu přesvědčení, ale přirozeně je nám cizí jeho mystický, často lidově mystický zápal a jeho nadšení pro Alfreda Fuchse, jeho nejednou do pověry zabíhající výroky; a je nám cizí i jeho poměr k nadřízené vrchnosti, neboť nechápeme, co vlastně pojí Demla s církví, když neuznává jejích představitelů, tím spíše, že úřední jeho dokumenty, zde otištěné, ukazují, jak církevní referenti se snažili pochopit jeho knihy a čestně se s ním vyrovnat — jaký má smysl posílat konsistoři rukopisy, když dávám na jevo, že se jim jen směji? Jakoby za tím vším prohlédala dvojí tvář — ten dojem si odnese každý z jeho knihy. Ale ovšem Deml je básník; svědčí o tom nejen jednotlivé denníkové partie, ale hlavně řada básní, otištěných na str. 62 sl. Deml má svůj duševní svět, má svůj styl, směs drsně primitivního s bolestně jemným, a má poklad bolestí opravdu žitých, který taví do svých veršů; proto je vždy originelní, třebas nebylo snadno leckde ho pochopit. A to, že je básník, mělo by ho naučit být diskretní, mluví-li o těchto svých bolestech k veřejnosti. —*vh*—

Poučná.

Matěje z Janova, mistra Pařížského, Regulae Veteris et Novi testamenti, vydal Vlastimil Kybal. Sv. IV. Inšpruk 1913. — Mírová čítanka pro mládež. Sestavily Pavla Moudrá a Jindřiška Wurmová. Nákladem O. Kypra v Jihlavě. 1913. — Dr. Artur Brožek: Zušlechtění lidstva. (Sbírka: Duch a svět, nakladatel F. Topič) — Alois Svojsík: Japonsko a jeho lid. (Knihovna cestopisů Al. Svojsíka. Vlastním nákladem.) — Slánský Obzor Věstník musejního a literárního spolku »Palacký«. Redaktor B. K. Vendyš. Ročník XXI.

Matěje z Janova, mistra Pařížského, Regulae Veteris et Novi testamenti, vydal *Vlastimil Kybal*. Sv. IV. — Inšpruk 1913. — Str. XXXII + 499 — lex.

Dílo Matěje z Janova platí ode dávna za jeden z nejvýznačnějších zjevů naší nábožensko-reformní literatury a náleží mu také vynikající místo v tehdejší literatuře světové. Na jeho význam bylo již často po-

ukázáno u nás i v cizině, a často také již voláno po jeho vydání. Abych zůstal u domácích hlasů, již Palacký, uveřejňuje ukázky z něho, přál si, aby vešlo v širší známost, a lze mluviti netoliko o přání u nás projeveném, ale také o pokusech. Před třiceti léty, když se, ne bez vynikajícího účastenství prof. Masaryka, začala tvořit společnost pro studium a vydávání památek našeho náboženského hnutí, pomýšleno na vydání Reguli Matějových a začato již s opisem základního rukopisu musejního, později pilné přípravy k edici konal Lad. Klicman, a jest jistě litovati, že tento vynikající znatel duševního hnutí u nás i v cizině ve 14. a 15. stol. svých přípravných prací neukončil, třebaže se zaň v nynějším vydavateli dostalo nám náhrady rovnocenné. Teprve před několika lety dávné přání stalo se skutkem péčí »Kommisse pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve XIV. a XV. st.« při české Akademii zřízené, když se nalezl výborný vydavatel nynější, docent Vl. Kybal. R. 1908 vyšel první svazek, roku loňského připojen svazek IV., obsahující šestý a poslední traktát třetí knihy Reguli »O ohavnosti zpuštění na místě svatém«; zbývá vydati knihy další, jež zaujmou asi dva svazky, takže šestým svazkem bude edice ukončena. Není zde ovšem možno podávati kritický rozbor díla a posuzovati způsob vydání, jenž je velmi pečlivý, jak i cizí kritikou bylo uznáno, a jemuž nejlepším vysvědčením jest to, že ani nahodilý nález dvou-tří neznámých rukopisů neubírá mu na ceně, ježto jimi získává se několik (a snad dosti) různočtení, ale nemění se základní text, vydavatelem podle rukopisů již dříve známých a jím shledaných přesně stanovený. Ale nebude snad nemístné upozorniti při této příležitosti na činnost zmíněné akademické kommisse, zvláště když již proneseny byly jisté výtky [Sedlák, Studie a texty, str. (III)], patrně spíše z nedorozumění. Vědecké vydání spisů toho druhu není věcí snadnou, vyžaduje času, píle i nákladu — a prostředky, jimiž kommisse vládne, nejsou nikterak stkvělé. Ovšem ani pracovníků, kteří by takovou práci prováděti dovedli a chtěli, není příliš mnoho, ale jsou přece a doufejme, že jich bude přibývati. Přípravy k vydání zvláště nějakého objemnějšího díla trvají často — zvláště není-li možno výhradně jim se věnovati — velmi dlouho, a snadno se může státi, že několik badatelů, kteří po léta připravovali každý svou edici, ukončí práci ve stejné době. Až dosud kommisse se svými prostředky, uskrovňujíc se arci, vystačila, ale kdyby nastal případ zmíněný — a zdá se, že není daleký — došlo by k tomu, že by hotová edice musila čekati, až by finanční stav kommisse vydání umožnil. Bylo by jistě důstojným a trvalým uctěním památky Husovy, o němž nyní tolik se uvažuje a hovoří, kdyby zámožnější korporace a ústavy podle možnosti postaraly se o to, aby jediná vědecká instituce, která probádání a vydání památek naší reformace vytkla si za úkol, před podobnými rozpaky byla zabezpečena a mohla se svému úkolu tím horlivěji věnovati.

V. N.

Mírová čítanka pro mládež. Sestavily *Pavla Moudrá* a *Jindřiška Wurmová*. Nákladem O. Kypra v Jihlavě. 1913.

V době, kdy státy evropské ze samé mírumilovnosti nepřestávají zvyšovati náklady na vojsko a kdy i do škol bez odporu veřejnosti pronikají snahy militaristické — u nás nyní, jak známo, vedle fakulta-

tivních cvičení ve střelbě zavedeny i obligatorní přednášky důstojníků o věcech vojenských — snahy pacifistické jeví se býti hudbou budoucnosti a bláhovým snem, nerci-li krutým výsměchem a bolestnou ironií. Tím více zasluhuje obdivu a úcty, že právě mezi českými ženami, na něž přece břímě militarismu nedoléhá bezprostředně, nalezly se nadšené propagátorky a hlasatelky hnutí, které nezavírá sice očí před smutným faktem mezinárodních zápletek a sporů, ale stojí na stanovisku, že není ani v krajním případě třeba sahati k moci ozbrojené, nýbrž stačí výrok smírčího soudu, kterému svářící strany měly by se bez odmluvy podrobiti. Není toto hnutí nové, vždyť mezi jeho předchůdci byl i Kristus i náš Komenský, ale přes všecko úsilí přátel míru výsledky jich činnosti v praxi jsou neveliké: není dosud státu, který by chtěl první zastaviti šílené dostihy v zbrojení, jimiž se země přivádějí na kraj propasti a bankrotu. Bude nutno, aby dlouholetou a soustavnou prací byla teprv připravena půda hnutí mírovému a aby získány byly pro ně především široké vrstvy lidové; jejich tlak jako jinde povede na konec, třebas ne hned a ne bez velikého odporu, i k změně v kruzích zákonodárných a vládních.

A tak pochopíme, že šlechetné pořadatelky čítanky obrátily se především k mládeži se svou prací, z níž zatím vyšel již druhý díl, určený patrně pro pokročilejší čtenářstvo. V tomto prvním svazku snesena veliká řada výňatků a příspěvků básnických i prosaických, domácích i cizích, jimiž se má dokumentovati hrůza válek a blahodárnost věčného míru. Dobře vykládají pořadatelky v doslovu, že mládež je především povolána k tomu, aby i tady razila cestu novým ideám; nechť již děti samy vedou se systematicky k tomu, aby z útlé své mysli vyháněly ony nectnosti a hříchy, jež vedou pak v dospělém věku k sváru a válce: bude-li každý jednotlivec hlasatelem míru ve svém okruhu, bude otázka pacifismu řešena sama sebou. »Blahoslavení pokojní, neboť oni synové Boží slouti budou.« tímto citátem z Písma počíná se spis; parafrasí slov Husových o poznané pravdě a jejím hájení končí se čítanka, kterou by všecky naše školy i rodiny měly dáti do rukou svým dětem jako nezbytný doplněk školní četby.

K.

Dr. Artur Brožek: Zušlechtění lidstva. (Sbírka: »Duch a svět«, nakladatel F. Topič.)

Tato dobrá knížka má u nás již předchůdce v Haycraftově »Přírodním výběru«, ve Foustkově knize »Slabí v lidské společnosti«, v několika knížkách Haškovcových a v různých statích prof. Brožka. Ukazuje se v ní hned na počátku, jak duševní i tělesná síla plemen, národů, rodin a lidových vrstev vůbec posuzuje se právem podle počtu dobrých a vynikajících členů, uvážíme-li, že vždy jejich činností vítězí ta či ona vrstva v boji nejen o svou existenci a hmotný blahobyt, ale též o svoji mravní a rozumovou převahu. Kniha pak klade si za úkol, s hlediska pokusné biologie zkoumati, zda by nebylo možno v budoucích generacích výběrem dobrých a vynikajících členů a zároveň vylučováním členů chorých a degenerovaných dosáhnouti zušlechtění lidu po stránce duševní i tělesné na základě jemu vrozených schopností i znaků, a zároveň zda bylo by možno při něm postupovati podle týchž pravidel, podle kterých se zušlechťuje velmi mnoho kulturních rostlin i zvířat. Ukazuje se tu na práce anthropo-

loga a ethnografa Galtona, jenž po prvé se pokusil vyšetřovati velmi složitý zjev dědičnosti pozorováním na mnohých jedincích, methodou tedy statistickou. Hlavně však obírá se knížka pokusným studiem heredity v užším smyslu, založeném na křížení (bastardaci) plemen, jež po prvém objeviteli základních pravidel, zde platících, Mendelovi, bývá zvána »mendelismem«. V knížce uvádějí se četné příklady vrozených znaků tělesných, normálních i pathologických, příklady heredity vlastností a chorob nervových i duševních, a poukazuje se na práci eugenickou jinde i u nás, především na vzornou centrálu londýnskou, řízenou mathematikem a biologem Pearsonem, a centrálu novoyorkskou, vedenou C. B. Davenportem. *m.*

Alois Svojsík: Japonsko a jeho lid. (Knihovna cestopisů Al. Svojsíka. Vlastním nákladem.)

Kniha tato, jež dle předmluvy spisovatelovy chce býti spíše řadou causerií než vědeckým pozorováním, je psána jednak dle vlastních zkušeností autorových, jednak na základě světové literatury o Japonsku. Vlastně líčeny jsou tu dvě cesty Svojsíkovy, prvá, podniknutá z Ameriky Tichým oceánem, druhá, vykonaná po pevnině sibiřskou drahou. Neřekl bych ani, že tato kniha je řadou causerií, naopak podává se nám v ní dosti soustavný a velmi živý obraz zajímavé říše japonské. Po několika informačních, více cestopisných úvodních statích — připomínám zvláště zajímavě vylíčený výstup na horu Fudži —, nalezneme přehled politických dějin Japonska, několik statí o náboženství a náboženských poměrech v Japonsku, o státním zřízení a poměrech národohospodářských, o vojenství a veřejné správě, načež se přechází k líčení fysických, duševních a morálních vlastností Japonců, dobrých i stinných jejich stránek. »Japonec,« praví se v knize, »připadá nám nejpohyblivější, necitlivější a nejuměleckější bytostí z celé veliké rodiny člověčenstva na zeměkouli, a obratem zase přisvědčíme tvrzení, že není na světě bezcitnějších, všednějších a zarputilejších lidí nad Japonce. — Historie líčí Japonce jako lid ukrutný, dobývačný a mstivý — a denní zkušenost předvádí nám v Japanu jednotlivce ústupné, laskavé a zdvořilé... Duše národa tohoto jest unicum. Má ctnosti orientální a schopnosti Západu. Dovedla absorbovati celou naši civilisaci a ukryla ji mezi květy a poesii starého Nipponu. Ze spojení těchto dvou civilisací vychází jako výslednice síla nepochopitelná, podivuhodná a tajemná.« Svojsík předvádí nám pak Japonce v jeho domácnosti, popisuje zařízení jeho domů, jeho oblek, jídlo, zaměstnání, jeho literaturu, umění, školství, zábavy atd., podává karakteristiku ženy a zvláštní stať věnuje dítěti, neboť Japonsko je rájem dětí. Svojsík neříká, že by Japonci milovali své děti více, než naši evropští rodičové svým dětem lásky věnují —, ale tvrdí, že je milují láskou daleko rozumnější, než u nás se děje. Šatí je rozumněji, otužují je neustálým pobytem pod širým nebem a také ve volbě pokrmů jsou přirozenější. Snad prý jen z těchto příčin vzniklo mínění, že japonské děti vůbec nepláčou. Dítě japonské prý také téměř neví, co je tělesný trest. *l.*

Slánský Obzor. Věstník musejního a literárního spolku »Palacký«. Redaktor B. K. Vendyš. Ročník XXI.

Měl jsem již, tuším, příležitost upozorniti v tomto časopise na záslužný podnik musejního spolku ve Slaném, jehož příklad — Slánský Obzor, který pro r. 1913 jest již ročníkem XXI., jest, tuším, nejstarším nebo jedním z nejstarších podobných podniků venkovských musei — bohudík dochází stále hojnějších následovníků. Také ročenka 1913 vyhovuje dobře účelu, který si tato pravidelná periodická publikace vytkla, přinášejíc po jubilejní vzpomínce redaktorově se stručným přehledem dvacetileté činnosti spolkové několik zajímavých příspěvků z minulosti jednotlivých míst v oblasti činnosti spolkové, zejména (na str. 31—79) podrobnou statistiku kulturního života v městě i okrese Slánském, jež učiní knihu všem kulturním pracovníkům vítanou a potřebnou.

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Organisované výstupy z církve v Německu a jejich přímý i zpětný vliv na církev.

Ještě po třetí, nakonec, se budu obírati výstupným hnutím v Německu, a to se stanoviska církve.

Prvotní konsternace v celku pominula. S počátku bylo přirozeno, že první náraz výstupového hnutí svou vehemencí způsobil zaražení, zmatek, bezradnost. Zarážely číslice předběžných přihlášek k odstupu, obrovská účast na protestních schůzích, mátla bezohlednost výtek slovem i tiskem. Minula doba poměrně krátká, asi 4 měsíců, a ukázalo se, že výstupů se úředně provedla asi jen polovice. Tak v Berlíně bylo r. 1913 předběžně na schůzích a ve výstupových kancelářích komitétu bezkonfesijních ohlášeno výstupů 20.521, ale z nich bylo úředně provedeno 12.463; sociálně demokratické orgány ohlašovaly číslici 40 tisíc; psalo se o tom, že příslušný úřad magistrátní musil přibrati několik desítek nových zvláštních úředníků, schválně a výlučně jen ku zpracování podaného a denně rostoucího materiálu. Dnes jest jisto, že číslice »Vorwärtsu« byla přepiata. Snad schválně a tendenčně přepiata, snad byl »Vorwärts« a vůbec vedoucí komitét sám uveden v omyl přihláškami soukromými, učiněnými v úmyslu prvního nadšení a pod dojmem nátlaku mass. Přihlášky ty byly rázu jen informativního, nezávazného, a dnes jest jisto, že daleko nebyly všecky úředně effektivovány.

Ostatně i kdyby byly všecky skutečně provedeny, sotva by to znamenalo i jen stín zamýšleného seslabení, tím méně zničení církve. V první konsternaci se brala číslice 40 tisíc hromadně ve své effektní velikosti absolutní. Nepočítalo se relativně a procentuálně. Brzy se však v nastalém poměrném klidu snadno dopočítali, že 40 tisíc výstupů při celkovém počtu členů evangelické církve v Německu znamená asi tolik, — abych to naznačil na číslicích a poměrech nám bližších, — jako by z české evangelické církve (asi 120—150 tisíc členů) vystoupilo 60—80 údů. Že by se

mohlo počítati se 40 tisíci výstupů nejen jednou pro vždy v prvním rozmachu, nýbrž snad každoročně, toho se nebála ani církev, ani nečekala sociální demokracie. Liebknechtova politická stávka mass proti církvi tedy v celku nedosáhla ani nedosáhne »vyhladovění« církve. Ani v Berlíně samotném, kde vystupování bylo a jest nejčetnější. Jest pravda, že v Berlíně r. 1913 stouply výstupy o více než 100 procent (přesně o 104·9 procenta) proti rokům předchozím, ale celkový počet vystouplých roku 1913 činí při číslici 2,062.033 členů evangelické církve v celku jen 0·62 procenta.

Bylo také vypočítáno, že p o d l e v ě k u jest mezi vystouplými pod 20 let jenom 3 procenta; největší procento vykazuje věk mezi 20. a 30. rokem, totiž 42 procent; mezi 30. a 40. rokem klesají výstupy již na 30 procent, po 40. a před 50. rokem na 15·5 procenta, a po padesátém roku dokonce pouze na 6·8 procenta.

Velice charakteristické jest, že vystupující r o d i č e skoro vesměs nechávají své d ě t i v c í r k v i, a přemnozí pro ně žádají konfirmace dál, jako před tím. Nemyslím, že by to činili jen z obavy před šikanami školních úřadů při vyučování náboženství. Co by jim vadilo vésti spory a boje se školními úřady, kdyby jim opravdu šlo o vymanění dětí ze vlivu církve? V Německu školní úřady sice nutí rodiče dissidenty, tedy členy svobodně náboženských sborů a sekt, k účasti na vyučování oficiální církve, ale naproti dětem bezkonfessijním jsou, nemýlím-li se, daleko povolnější a neužívají nátlaku. Nešly by tak daleko, jako naše rakouské úřady, které nedávno v nejvyšší instanci rozhodly, že bezkonfessijní děti musí být účastny náboženského vyučování, a dohánějí rodiče bezkonfessijní, aby svým dětem vybrali a určili některou z uznaných konfessí, jejímuž vyučování by byly přiděleny.

Ostatně by v Německu rodiče bezkonfessijní měli vydatnou oporu v širokých kruzích církevních. U nás stalo se rozhodnutí úřadů proti bezkonfessijním dětem ve prospěch konfessijního vyučování určitě v zájmu církve a beze vší pochyby na přání nebo snad i na přímé zakročení církve. V Německu vyslovily se farářské konference a mnohé synody evangelické církve proti vhánění dětí dissidentských do církevního vyučování.

Příčiny, pro které vystupující rodičové nechávají namnoze, ano ohromnou většinou své děti v církvi a v církevním vyučování nejen ve škole, ale i v církevním konfirmačním cvičení, pro které není žádného úředního nucení, jsou tedy patrně rázu hlubšího a věcnějšího. Snad tu z velké části rozhoduje vliv matek. Jistě tu spolupůsobí vliv tradice a konservatismu, takže se nikdo nebude oddávati klamné naději, že tyto děti dorostou vesměs v horlivé členy církve. Ale příznačné to jest. Vždyť komu leží na srdci svoboda přesvědčení a svědomí, komu jde opravdu o vymanění ze vlivu církve, jež je prohlašována za zřízení zpátečnické, nelidové, nedemokratické, protikulturní, ten by musil s veškerou vervou a s největším úsilím pečovati o zabezpečení této svobody pro své děti, pro budoucí generace. Snad počítá s tím, že se děti samy vymaní; ale kdo sám na sobě zakusil zhoubné účinky instituce protikulturní, a má naprostou možnost nejen sám jí utéci, ale i svým dětem ušetřiti všecky ty boje, kdo se nebojí pro sebe důsledků rozhodného boje a má v rukou

ve svých dětech možnost zasaditi tím citelnější ránu této škodlivé instituci, ten by jistě neváhal vykonati tento záslužný čin pro svůj nejdražší statek.

Vzpomínáme nedávného výroku sociálně-demokratického předáka, který sám je bezkonfessijní, a chce zůstati bezkonfessijním, ale své děti dává vyučovati v hodinách evangelické církve. Vzpomínáme výroků mnohých propagátorů hesla Pryč od Říma mezi Němci v Čechách, kteří prohlašovali: hlásíme se k evangelické církvi se svými dětmi, a hlavně k vůli svým dětem: z nás starých sotva budou dobří a přesvědčení protestanti, nám stačí, když se osvobodíme od pout Říma, ale chceme, aby naše děti přišly od mládí pod vliv protestantské sebekázně, protestantské kultury mravní a intellektuální, pod účinky evangelické zbožnosti.

Jaké kořeny má zmíněný zjev mezi vystupujícími v Německu, ukáže budoucnost. Ale i pro přítomnost mu nelze upříti významnosti a příznačnosti. Slyší-li a čte-li člověk ten živelně prudký odpor proti církvi, a ví-li, že vedle toho jednotlivci vedení tímto hnutím neprovádějí důsledků pro své děti, nevěří buď upřímnosti a oprávněnosti těch výpadů nebo nevěří upřímnosti výstupu. V nejlepším případě tuší a přizná nějaké polovědomé nebo podvědomé vnitřní proudy a popudy, které modifikují effekt hnutí.

»Vyhladovění« církve bylo míněno hlavně také po stránce finanční. V Německu je zavedena církevní daň. Liebknecht mínil, že hromadným vystoupením bude církev zbavena veliké části svých příjmů, připadne tím za břemeno státu, a stát ve vlastním zájmu ji se sebe setřese. Organisátoři výstupů doufali, že vystupováním urychlí odluku státu a církve.

Také po této stránce hnutí ve výpočtech zklamalo. Vystoupením z církve arci přestává povinnost platiti církevní daň. Ale poněvadž závaznost platiti církevní daň se začíná teprv od určitého vyššího stupně příjmu, shledalo se, že z těch, kteří vystoupili, platilo církevní daň pouze 36 procent. Úbytek na církevní dani činil roku 1913 33.998 marek (proti 18.988 roku 1912 a 12.367 roku 1911). Naproti tomu zase téhož roku přistupy jiných zvětšily církevní daň o 5191 marek. Když se odrazí odpisy a veliké správní výlohy, znamená ztracená difference na církevní dani v Berlíně roku 1913 úbytek celkem jen 0·61 procenta (proti 0·35 procenta roku 1912 a 0·23 procenta roku 1911), tedy skoro nic: církev nejen že nebyla přivedena k bankrotu, ale není nucena vůbec ani pomýšleti na sebe menší zvýšení svého rozvrhu, ani žádati stupňování církevní daně. Církev nepřipadá za břemeno státu, a po této stránce a z tohoto finančního důvodu nemá stát podnětu starati se o rozluku s církví. Důvody k rozluce musí vyrůsti z jiných kořenů. Materialism v historickém nazírání se znovu ani tady neosvědčil.

Katolické noviny, hlavně u nás, hlásají hrdě, že výstupným hnutím není dotčena katolická církev; ta prý stojí jako nerozborná hradba hrdě a nebojácně.

Statistika mluví arci poněkud jinou řečí. Podáváme z ní výsek. Roku 1911 vystoupilo v Berlíně z církve protestantů 4.134, katolíků 144, žid žádný; roku 1912 protestantů 6.491, katolíků 1865 a židů 85. Stoup-

nutí znamená u protestantů asi 50 procent, u katolíků skoro 1000 procent. Sama »Kölnische Volkszeitung« stýská, že roku 1912 vystoupila v Berlíně katolíků v poměru ku počtu protestantů jedna šestina, kdežto by jich podle četnosti měla býti pouze jedna devítina. (Podle uvedených číslic statistických je to dokonce značně více, než jedna šestina.) Jest jisto, že církevní organisace katolická v Německu je tužší než evangelická. Katolicism vždycky a všude vynikal organisací. Jest jisto také, že organisace jest zbraní proti organisovanému výstupu. Ale organisace není všecko.

Evangelická církev v Německu se brání proti výstupům v zájmu sebezáchovy, ale ne tak utužením organisace, jako zvýšením náboženské a mravní výchovy. Na mohutné protestní schůze sociálně demokratické a monistické odpověděly církevní kruhy manifestacemi neméně imposantními. »Církevní« neděle, to jest neděle, o které se ve všech kostelích mluvilo o významu církve pro náboženství a pro duchovní statky národa, vykazovala přeplněné chrámy a vzbudila nadšení. Pracuje se k tomu, aby se církev stala orgánem mravní a náboženské sebevýchovy a sebevzdělání lidu, aby uskutečnila ideál samostatnosti a svobody každého jednotlivce, uplatnila samostatnou činnost laiků, pozvedla úsilí o povznesení lidu (vzdělání lidu, pokračovací školství, protialkoholní hnutí atd.). Chce proti výstupovému hnutí postaviti náboženské hnutí, které by do sebe pojalo snahy o sociální a hospodářské povznesení lidu a obohatilo tyto snahy náboženskými a mravními hodnotami, bez nichž žádné hnutí, ani ekonomické, nemůže zdárně pokračovati. Dosud se církvi daří udržeti ve svém středu lidi nábožensky silné, a poněvadž jak hnutí monistickému tak bezkonfessijnímu a sociálně-demokratickému chybí tento náboženský prvek a činitel, má církev velikou výhodu před každým jiným proudem.

Jest viděti, že církevní kruhy mají dosti oprávněné sebedůvěry. Každého přítele pokroku, svobody, musí potěšiti, když čteme, že církev jako celek nesmí potírati výstupové hnutí, jmenovitě že nemá bojovně a nepřátelsky vystupovati proti sociální demokracii, že má církev buditi porozumění pro všecka hnutí lidové duše.

Paul Göhre tvrdí, že výstupové hnutí v dělnictvu není vesměs protináboženské. Göhre je sociální demokrat, theologicky a filosoficky vzdělaný, rozumí lidu, čte v lidové duši. Rozpoznává, že nynější proticírkevní a z části též protináboženská nálada jest přirozeným ovocem výchovy dvou sociálně-demokratických generací v Německu, výchovy materialistické, v níž náboženství jako prvek ideový, ideální a mravní činitel, bylo potíráno vědomě v zájmu materialistického světového názoru a materialistických cílů. Tato výchova vedla k materialistickému životu. Toto rozpoznání je velice správné. Materialistický život — to je hlavní; důležitější, než materialistický názor světový. Materialistický život je horším nepřítelem ideálů a ideovosti, ovšem též mravnosti a kultury pravé, než materialistický názor světový. Göhre vidí, že náboženský smysl byl v sociální demokracii vědomě a soustavně potlačován. Náboženský smysl může býti potlačován právě tak, jako smysl mravní neb esthetický. Z nynějšího stavu úpadku nelze soudit, že člověk nemá náboženského smyslu a náboženské potřeby. Bylo by správné, usuzovati z umělecké tuposti jednotlivců a mass, že člověk nemá uměleckého smyslu a umělecké

potřeby? Naopak nutno budit smysl, povznášet, vychovávat, vést — jako umělecky, tak mravně a nábožensky.

Proticírkevní hnutí v německém monismu a v sociální demokracii v celku poslouží církvi: jest jen ziskem, odloučí-li se samy živly protinábožeské; na druhé straně se probudí k větší činnosti živly opravdu náboženské. Církev potřebovala důrazného mementa. Ve Francii byla provedena rozluka ostentativně proticírkevní a dnes se mluví o katolické renaissanci ve Francii. Nezůstane ani v Německu bez příznivého vlivu na církev kampaň proticírkevní; a všecky církevní směry, konservativní i liberální, mají příležitost, osvědčiti zdatnost v uplatňování zřejmých i latentních náboženských sil. +

7. dubna 1914.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Lulu. — Minerva. — K poměrům v ženském hnutí našem. — První sjezd svobodomyslných žen. — Svaz pro volební právo žen. — Žena v Sokole. — Sjezd pro sexuální badání.

V intimním divadle smíchovském byla nedávno uvedena na scénu moderní tragoedie Wedekindova »L u l u« (Erdgeist). Představení samo vymykalo se z rámce obvyklých her duchaplnou řežií a pak sensačností a tendenčností obsahu.

Kdo je Lulu? Personifikace živelní ženskosti, nevázané, ničím nezkrocené ženské sexuality. Mluví jako jiné ženy, žije a pohybuje se jako každá žena. Náhle však přepadá ji sexuální vzrušení a je po všech dobrých předsevzetích a hnutích. Strhává k sobě muže, jako vír vzedmuté vody. V jejích nástrahách zapomínají muži na pouta krve, zákony studu a slušnosti, povinnosti sociální a čestnost a věrnost, vše se propadá, a jediná myšlenka ovládá celou bytost sevřené oběti: dostat za každou cenu Lulu. Běda muži, který se jí přiblíží. Jako had uštkne jeho sílu a muž ztrácí sebevědomí a klesá hloub a hloub, až se zadusí v kalu a hnusu, jímž potřísněno je celé její prostředí. Vše kolem ní stává se sexualitou, jiného v muži nevybavuje a ničím ničeho ze své bytosti neztrácí. Zákonný muž jí nepostačuje, vedle něho stále vyhledává milence k ukojení svých nenasytných chtíčů, a nečiní při tom výběru žádného. Na vyhlédnutou oběť vrhá se přímo se zvířeckou zálibností a až k šílenství vzdouvá její pohlavní roztouženost. A v tomto stavu vraždí s výsměchem šelmy, vymaniviši se ze zuřivého zápasu s mužem, jenž přišel na hnusnou její nevěru se synem svým, a jenž marně vkládá jí revolver do rukou, aby se sama usmrtila.

Wedekind ve svém díle nepodal obraz života určité, skutečné Lulu. Ve své práci nemilosrdně stylisuje typ a tím ovšem vyvrcholuje a všestranně vyplňuje vliv a působnost takové Lulu na muže nejrozmanitějších povolání. Touto svojí tendencí chce působiti Wedekind snad jako mravo-

kárný kazatel. Dává světu výstrahu, ukazuje na jednu z prapříčin strašlivé, ničivé, zločinné moci, která je kletbou života lidského, a zůstavuje diváka v ustrnulém zamyšlení nad tímto závratným vlivem ryze zvířecí ženskosti na muže, kteří se v bezmocné bolesti svíjejí pod drtivou přemocí jejích velitelských očí, a marně křičí po svém uvolnění, po svém osvobození. Marně — drama alespoň k tomu neodpovídá. Odcházíme neuspokojeni s pocitem, že proti takové živelnosti není záchrany. V knižní tragoedii pokračuje tragické řádění Lulu a ničení mužů až k perversní násilnosti nejzvrhlejší poběhlice londýnských ulic, a teprve tu, na poslední stanici sexuální abnormity, Jack rozparovač učiní konec této hrůzné prabytosti, kterou svedení muži ďáblem nazývají, a jež sama se v hrubém sebevyznání zvířetem prohlašuje.

Provozování Wedekindovy »Lulu« oživuje u nás otázku problému podstaty ženiny, který je tu podán v plné nezakryté a ničím neobmezené nahotě, ale právě proto jeví se pathologicky a naprosto nepřirozeně. Wedekind ukazuje na podstatu ženy, na onu prasílu, která vládne osudově ženou, kterou žena působí velmi rušivě na muže, kterou však sama je ovládána, stávajíc se tak zlem, kterým sama trpí. Kdyby tomu tak bylo opravdu, mohli bychom mluvit o prokletí ženy, které vleče s sebou životem, nevědouc proč a zač trpí a proč utrpení rozsévá. Utrpení, které je její nejvyšší štěstí, její cíl, a které způsobujíc největší blaho muži, je jeho zkázou. Přírodní zjev, nezpoutaná síla, ničivá, popírající ostatní přírodní síly, odpírající jim, činící je bezpodstatnými. A přece tomu tak není, neb nutno právě rozdíl přírodní síly a přírodního zákona rozeznávati. Ano, jsou tu síly mocné a nezbádané, které rozpoutány jsouce, ničí své vlastní stvoření, své dílo, ale jsou tu i zákony, které každou sílu poutají, které nutno poznávati současně se silou, aby nestala se nám zkázou. Zákonem stává se každá síla i ničivá, tvůrčí.

Lulu je ztělesnění prasíly, která spočívá v ženství právě tak, jako spočívá v mužství, neboť sexualita její rozpoutává sexualitu mužovu a vede oba k zániku, ale obojí musí být ovládáno duchem. Je-li Lulu prostá síla, je zhoubná, je-li ovládána silným duchem, krásnou duší, je ztělesněním bytosti lidské, ať muže, ať ženy.

*

V poslední době stalo se několik událostí, které nutno zatímně alespoň zaznamenat. Je to v přední řadě ukončení zápasu o »M i n e r v u«. Konečně podařilo se převést udržování našeho předního dívčího ústavu na půdu obecní správy, a tím zabezpečiti studium našich dívek. Poslední mimořádná valná hromada usnesla se zříditi kuratorium takového složení, aby udržovateli ústavu, tedy obci, příslušelo rozhodovací právo ve vedení školy. O to byl veden zápas s dosavadní správou, která spočívala v rukou výboru. Když jednání dospělo tak daleko, že byla možnost dohody, dostavili se na valnou hromadu dne 10. května zástupci města Prahy, kteří věc dojednali. Přes to nepochybuji o tom, že tímto formálním zakončením bojů všechny rozpory a další zápas není ukončen.

Oposice z roku 1910 konstatuje k tomu v »Ženském Světě«, že »vyvýbala se v posledních třech letech jakékoliv akci, nijak nekřížila snahy

nového režimu a očekávala trpělivě, kdy konečně výbor »Minervy« sám učiní kroky k nutné konsolidaci poměrů, hlavně k dohodě s městskou radou pražskou«.

*

V rámci X. valného sjezdu národní strany svobodomyslné, konaného ve dnech 15.—17. května u příležitosti čtyřicetiletého trvání strany, pořádán byl také první sjezd svobodomyslných žen. Jest významný tím, že jest to současně první sjezd měšťáckých žen, politicky organisovaných, v Rakousku vůbec. Při této příležitosti prohlašuje organisace žen svobodomyslných, že výslovně odmítá stále a stále se opakující lichou informaci, že svobodomyslná strana postavila ženskou kandidaturu k žádosti nebo dokonce k nátlaku činitelů, stojících mimo stranu! Že akční výbor strany jednomyslně vyhověl usnesení svého ženského odboru, aby postavil kandidaturu ženy, pakli se pro ni prohlásí všechny ostatní strany, dříve, než došla žádost výboru pro volební právo žen. Dále konstatuje, že velikou většinou hlasů v ženské organisaci bylo už 17. března 1911 schváleno, aby volební akce prováděna byla bez účasti jiných ženských organisací (výboru pro volební právo žen), že však k rozhodnému tlaku jednatelky (M. Sísové), která hájila, že u příležitosti tak ohromného dosahu pro české ženy musí býti sjednocenost v ženském táboře a musí státi za kandidaturou v práci všechna veřejnost ženská, bylo teprve usnesení revotováno ve smyslu společné práce a volné akce výboru pro volební právo žen jako instituce, v níž veřejnost spatřovala ohnisko agitační a propagační práce pro hlasovací právo žen. Organisace připomněla tyto věci proto, že události daly za pravdu tehdejší většině a že ještě nedávno byla dána do ciziny nesprávná informace o volbě na Mladoboleslavsku. — Já pak uvádím toto prohlášení, že je důležitým dokladem pro posuzování vzájemných vztahů ženských u nás a také částečným objasněním událostí a situace, která se tak neblaze projevila při rozbíjení Svazu pro volební právo žen.

*

Svaz pro volební právo žen u nás postupuje jen pozvolna. V přípravném komitétu vypracován a organisacím politickým předložen byl »Zatímní řád Svazu pro volební právo žen v království Českém«. V jedné z předešlých hlídek projevila jsem na tomto místě nedůvěru v možnost součinnosti, a zprávy, které o té věci pronikají na veřejnost, zdají se tu nedůvěru podporovat. Tak již je jistá nespokojenost s úpravou zastoupení politických organisací a zastoupení ženských spolků, bude žádána úprava širšího a užšího výboru. Hodně sporná bude také asi otázka předsednická. Samé věci, které zatímně oddalují ustavení Svazu a které cestou dohody a diplomacie musí dříve býti odstraněny. V těchto poměrech opravdu přímé Moravanky nedovedly chodit a není divu, že všude narazily a nepochopovaly situace.

*

Potěšitelnou zprávou je plné zrovnoprávnění ženy v »Sokole«, které přijato bylo na schůzi výborové České Obce Sokolské dne

10. května. Duch Tyršův slavil tu vítězství, ale mohl ho dosáhnout, protože naše čilé pracovnice sokolské mu v tom byly nápomocny svou činností, svými snahami a opravdovostí. To musilo být uznáno a bylo uznáno. S počátku ukazovala se dvě hlediska, která byla označována za zásadně různá. A sice šlo o úplnou rovnoprávnost a poměrné zastoupení. Poměrné zastoupení, navržené správně dle zkušeností jiných, v praxi nabytých, sestrou Táborskou a přijaté schůzí ženského cvičitelského sboru Č. O. S., jest jen formou, jak rovnoprávnost žen prakticky provésti, aby nezůstala namnoze heslem na papíře. Proto setrváno na rovnoprávnosti t. j. rovnocennosti muže se ženou v ústrojí sokolském, ale se zárukou, že ženy poměrným zastoupením dosáhnou účasti ve správě. Výhrada vůdčích míst jen mužům byla pokládána ovšem za ústupek. O věci uspořádán byl dotazník žup a dobrozdání mělo tento výsledek: Ze 40 žup zaslaly dobrozdání o organisační úpravě 33 župy. Poměrné zastoupení přesně dle návrhu ženského cvičitelského sboru žádá 12 žup. Poměrné zastoupení s malými doplňky, odchylkami nebo poznámkami přijímá 9 žup. Úplná rovnoprávnost mužů a žen je požadavkem 8 žup. Odlišné řešení zaslaly 2 župy. Samosprávu žádají 2 župy.

V komisi, která o těchto projevech jednala, přijat byl návrh br. Prágra, aby uznána byla úplná rovnoprávnost žen a mužů v celém ústrojí sokolském (bez výhrady vůdčích míst mužům). Tento návrh komise přijat byl výborem Obce Sokolské a provedení rovnoprávnosti ať úplné ať poměrným zastoupením ponecháno jednotlivým župám k rozhodnutí.

*

Ve dnech 31. října, 1. a 2. listopadu t. r. bude se konati v Berlíně prvý kongres Mezinárodní společnosti pro sexuální bádání. Kongres bude zabírati programově veškery úkoly vědeckého bádání sexuálního a jednotlivé otázky bude projednávati ve čtyřech sekcích: biologicko-lékařské, právnické a filosofické a psychologické a paedagogické. Sjezdovými řečmi jsou francouzština, němčina a angličtina; také jiná řeč může býti se svolením presidenta kongresu taj. vládního rady prof. dr. Julia Wolfa připuštěna. Na kongresu budou se projednávati tyto otázky: Příčiny a rozšíření přirozené sterility a její podíl v úbytku porodů. (Ref. dr. Broman z Vratislavi.) — Srovnavací kriminální psychologie pohlaví. (Ref. prof. dr. H. Gross, Štýrský Hradec.) — Co bude z nemanželských dětí? (Ref. prof. dr. Ch. Klumker z Frankfurtu n. M. a pastor V. Pfeiffer z Berlína.) — Ženská kriminalita. (Ref. prof. Mingazzini z Říma.) — Historický vývoj nazírání trestního práva na sexuální delikty. (Ref. dr. A. Moll z Berlína.) — Rozmnožování pokolení lidského a pohotovost ženy k tomu. (Ref. prof. dr. Sellheim z Tübingen.) — Vliv charakterů na sexualitu. (Ref. prof. dr. E. Steinach z Vídně.) — Povolání ženy a plodnost. (Ref. prof. dr. S. R. Steinmetz z Amsterodamu.) — Věda o sexualitě jako věda kulturní. (Ref. prof. dr. Jul. Wolf z Berlína.)

Kancelář kongresu nalézá se v Berlíně a dotazy zodpovídá druhý jednatel dr. Max Marcuse, Berlín W. 35, Lützowstr. 85.

FEUILLETON.

Vídeňský kongres.
(Na plesu u knížete Metternicha).

Důstojník: Co říká mamsel zábavě té dnešní.
Mamsel: Ach, je to nejkrasší den mého žití!
Důstojník: Hle, tolik vzácných osobností tady,
monarchů velkých, slavných vojevůdců
a státníků —
Mamsel: Ach, císař Alexander,
jak elegantní, jaké krásné oči!
Důstojník: Evropa celá, možno říci, sešla
se v naší Vídni —
Mamsel: Hleďte, jak je šťastna
tam ona mamsel, že smí s carem mluvit.
Důstojník: Toť mladá vdova, kněžna z Auerspergů,
srdcová dáma Jeho Veličenstva.
Mamsel: Car je přec ženat?
Důstojník: Ale srdcem, mamsel,
je poután jinde.
Mamsel: Ale to je hříchem,
už nelíbí se mi teď. Muž má věren
být ženě své, jak před oltářem slíbil.
A kdo je to ten dlouhý voják tamhle?
Důstojník: Majestat pruský. A ta dáma jeho,
hraběnka Zichy. On ji pěkně zove
»nebeskou krásou«.
Mamsel: Nu, což — král je vdovcem.
Důstojník: A za to ona matkou čtyř je dítek. —
Mamsel: A tam ta dáma s princem Metternichem?
Důstojník: Zahaňská vévodkyně. Zná číst mamsel
v té mluvě očí?
Mamsel: Kancléř je přec ženat —
Důstojník: A ona vdána —
Mamsel: Ale to je hrozné —

Důstojník: A když se rozhněvá car na kancléře
pro odpor jeho v kongresových věcech,
tu prý se začne dvořit vévodkyni
a Metternicha žárlivost pak zhněte,
že hned je máslem!
Mamsel: Ale to je hrozné!
Důstojník: Toť právě krásné, vidět polobohy
tohoto světa ve slabostech lidských —
hle, hrají valčík — tančí valčík, mamsel?
Mamsel: Ach valčík! Valčík tančím nejraději.

De la Garde: Že zmizel z Elby? Ah, toť bychom stáli
před novou fasí celé historie?
Razumovski: Jen episodka, drobná episodka —
souhlasím s Talleyrandem: nic to není.
De la Garde: Hle, Talleyrand jde tamhle v rozhovoru
s Pozzo di Borgo, kliden jako vždycky,
jen jaksi silněj kulhá —
Razumovski: Ještě dobře,
že kongres zprávou tou se nedal vzrušit,
a k uklidnění myslí značně přispěl
Metternich ustrojením toho bálu.
De la Garde: Jak nebožtík princ Ligne řek velmi vtipně,
že kongres neradí se, ale tančí.
Razumovski: A čím tak náhle sešel starý maršal?
De la Garde: Šíp Erotův . . . Sic tvrdíval nám pevně,
že doba jeho s Josefem v hrob zašla,
leč v službách Lásky aktivním byl stále.
Tak v noci studené jej vidím jednou
na hradbách čekat — čekal jako mladík
a marně — nepřišla mu krasavice.
Razumovski: Toť odvaha, jít s osmi desítkami
v tmě na zálety —
De la Garde: Nastudil se, zemřel.
Razumovski: Boreas zimní záviděl as kmetu
těch květů jara...
De la Garde: Vzpomínám si při všem,
co on by řekl událostem těmto,
jež dny nám sunou před ztupělé oči.
On jako mincéř razil medalie
svých aforismů ku kozelcům světa.
Razumovski: Nu, requiescat! Ještě smrtí svojí
dal příležitost vznešeným všem hostům
popatřit na divadlo velké pompy,
s níž k hrobu nesen rakouský je maršal.
De la Garde: Ah, maršal! Víte, k jaké pěkné sceně
ten titul maršal zaved jednou prince?
Byl v Schönbrunnu a chce se představiti

římskému králi, děcku Bonaparta:
»Ligne maršal« — hošík zadívá se na něj
a dí mu přísně: »Jste vy z maršalů těch,
kdož mého otce zradili?« »Ne, nejsem,
jsem maršal rakouský« — tu hošík kývl
svou plavou hlavičkou a dal mu ručku.

Razumovski: Nu, draveček. Však Metternich už z něho
udělá Rakušana. A což »ona«?

De la Garde: Je klidna, poslušna, zvlášť když ji dali
Neipperga nyní za socia lecti.

Razumovski: Což v ohledu tom můžem býti klidni.

De la Garde: A v Schönbrunně jsou sesíleny stráže
a zbystřen dozor — aby otec nemoh
se zmocnit syna . . .

Razumovski: Politika nezná
sentimentálních lidských citlivůstek.

De la Garde: A kongres vlastně pracuje jak sopka,
jež k výbuchu je stále připravena —

Razumovski: Gentz ovšem tvrdí, že jde všecko klidně . . .
Leč car je syt už pletich rakušanských
a lituje, že kdy se exponoval
pro Bourbony —

De la Garde: Nu, Anglie je za vším;
ta Anglie, jež vlastně, přiznejme si,
je strůjcem prvním bouřlivých všech roků,
ne Napoleon —

Razumovski: Víme dobře všickni.
Však Napoleon — byla Revoluce,
jen v jiné formě.

De la Garde: Castlereagh je doma,
leč Welington jej zcela nahrazuje:
Castlereagh vždycky obveselil Vídeň,
když po hradbách šel nebo po Grabenu
v plesové toiletě, strašně vzpřímen,
a jako svátost vedl lady svoji,
ten tenký šindel, která nesla v kštici
brilantů spoustu — brilanty ty vzala
z podvazkového řádu svého chotě,
a kde kdo znal to, lid za nimi proudil,
jak za hansvuřty z konce masopustu.
A Wellington — vy znáte onen obraz,
jímž Isabey náš zvěčniti měl kongres?
Wellington chtěl tam též být zportretován
i vmaloval jej malíř náš tam — ovšem
jen do rohu a profil; lord se čertil,
až když mu někdo řek, že právě takto
na kteréhosi připomíná krále,
se upokojil. Vidět hezky zblízka

ty největší a velké toho světa,
rozhodně nezvyšuje dojem jejich —
i oni vědí to, a proto oblak
a dálka, úctyplná perspektiva.

Razumovski: A s Anglií prý Austrie je silně
pro saský Majestat a nedovolí,
by Prusko zabralo mu země jeho —
prý střílet bude —

De la Garde: Majestat ten saský
v Prešpurku sedí v trapné nejistotě
i peníze mu došly, má být trestán —
za nevěrnost svou — čili za svou věrnost —
sám neví nyní.

Razumovski: Za nevěrnost pravím.
Šelť s Bonapartem do poslední chvíle.

De la Garde: Což já zvu věrnost. Ale co nám po tom?
I neapolský Majestat se viklá.

Razumovski: Talleyrand silně třese trůnem jeho.

De la Garde: Na slibech stojí trůn ten našich vládců.

Razumovski: Já Muratem být, pak bych ohledl se
hned po podporách trochu bezpečnějších.

Hraběnka Esterházy: — ne, mamsel Bigottini nevystoupí,
odjela z Vídně, spoustu peněz vezla
a dítě, jehož nominelním otcem
je hrabě Pálffy... Hrabě prý tak věří
a upsal cikáněti hezkou sumu —
ne, dejte vyložit si od Omptedy
tu historii.

Hraběnka Fuchsová: Ah, ten Hanoverán!
Jazyka jeho tak se kde kdo bojí,
jak jeho karikatur. Nechce se mi
blízkosti jeho, pověst čestné ženy
před takým jazykem je jako papír —

Hr. Esterházy: Nač dbáti toho? Jsme snad jeptiškami?
Čas zábavy tu po zlých rocích hrůzy,
proč nebavit se?

Hr. Fuchsová: Bavit — ale s mírou
a cti své nezapomnít. Vy, má drahá,
ostatně máte výjimečné místo,
vždyť kongres »báječnou« vás »krásou« zove.

Hr. Esterházy: Gentz mluvě o vás, »čistý anděl« říká,
a vaše zbožnost pověstna je vůbec.

Hr. Fuchsová: Ach, s lety navrací se člověk k Bohu —

Hr. Esterházy: Ač Vídně půl u vašich leží nohou —

Hr. Fuchsová: A já, má drahá, chodím ku Štěpánu,
kde ráda poslouchávám slovo boží.
Vy slyšela jste? Zacharias Werner,

kdys Jakobín a rouhač, obrátil se,
a dnes je přehorlivým sluhou Krista.
A jsou to zvláštní chvíle rozechvění,
když vyznává se z vlastních hroznych hříchů —
na jiném místě, než na místě božím,
on takto mluvit, zahoříte studem,
a prchnete... A chvílemi zas mluví
a rozkřikne se, že si více váží
kuchařek našich, než nás posluchaček —
oh, zvláštní člověk! Osvícen byl takto:
zřel jednou v noci stařičkého kněze
při světle pochodně jít k nemocnému
a do sebe šel — pochodně té světlo
mu hrůzně ozářilo hříchy jeho —
a hříchy ty jsou... když je člověk slyší,
tu teprv trne nad vášněmi světa...
šel do Říma a kál se. Teď je knězem —

Hr. Esterházy: Už vím, mně vypravoval hrabě Nostitz
o podivínu onom — psával kusy
divoké, vzpurné, právě jakobínské,
a divadla — když stal se nyní slavným —
je provozují. Nostitz chce mě zavést
některý večer — nešla byste s námi?

Hr. Fuchsová: Ó půjdu. Zajímá mě onen člověk.
A nešla byste se mnou na kázání?

Hr. Esterházy: Ó mileráda. Nostitz dověděl se,
že hřmít chce kněz ten proti ředitelům,
kdož hříšné kusy mládí jeho hrají —
to bude podívaná! Půjdu s vámi . . .

Car Alexander: Zpráv nových není?

Talleyrand: Není, Veličenstvo.
Já tvrdím pevně, že je v Neapolsku
u pana švakra.

Metternich: Jistě ne. Já myslím,
že pokusí se znovu o Francii —
však v každém případě to episodou,
jež na svém místě dříve dojde konce,
než zpráva o ní doletět sem může.

Talleyrand: Jsem jist, jak vkročí na francouzskou půdu,
že na lucerně první viset bude.

Car Alexander: Já nevím, pane. Vaši Bourbonové
se nijak nesnažili připoutat si
své poddané. Snad bylo chybou naší,
že usnadnili jsme jim restauraci —
o vděku nemluvě, jejž sklízím nyní.

Talleyrand: Sire, princip legitimity je svatým.
Vždyť Veličenstvo Vaše ráčí znáti,

co značí to, co zaved Napoleon...
Je rozdíl mezi ním a Robespierrem?
Jak otřásal se v základech svět celý,
když parvenu ten se stvůrami svými
v něm rozhodoval! Sire, ti maršalové,
ta soldateska — lidé, vyšlí z chlévů
a z Revoluce —

Car Alexander: Jasnost Vaše vskutku
je živým svědkem, možno tedy věřit —

Metternich: Sire, Vaše Veličenstvo nebezpečným
je sokem na poli i v politice —

Talleyrand: Být zabit Achillem — toť ozařuje
smrt Hektorovu také jistou slávou.

Car Alexander: Je pravda, kníže, rozbor váš je přesný,
a proto nelitujem krve, námah,
jež podstoupit nám v těchto letech bylo.
Mír Evropy — toť není věcí malou,
však na vás, páni, na vás, diplomatech,
je nyní, nelákat těch mečů z pošev,
kam sotva vklouzly...
Hle, už zase tančí.
Ten valčík vídeňský je luzným smíchem
Gracií božských... Jak ty páry plynou
při sladkých taktech! A nám může býti
pocitem pýchy, že jsme tyto chvíle
vrátili světu. Úlohou buď naší
i dál zachovat slastné plody míru
drahému lidstvu.

Hlasy: Kurýr! Kurýr!

Císař Rakouský a *král Pruský* přistupují.

Císař Rakouský: A Napoleon přistál ve Francii —
on, Metternichu, to tak prorokoval.
A táhne na Paříž, a vše je pro něj.
Zde vizte, Sire, to všecko pošlo z toho,
že v Paříži jste se tak s něžnou péčí
přiklonil k Jakobínům!

Car Alexander: Pane bratře,
žel, že to pravda. Odčinit to hodlám
a osobu svou i svá vojska věrná
zde k disposici stavím v ruce vaše.

Král Pruský: My též. Jak vždycky.

Talleyrand: Poslední to pokus,
jímž poraněný dravec vznést se snaží.
A marný bude. Padne zas. Tím lépe,
že ještě vzletl. Dopadne tím jistěj.

Mamsel: Co je to? Bože, přestávají tančit!

Důstojník: Ač hudba hraje, netančí již nikdo.

Mamsel: Car odchází — a císař náš jde za nim,
i pruský král jde — odcházejí všichni.
A hudba hraje — stále hraje valčík.
Důstojník: Já pozeptám se. Mamsel počká chvilku.

Mamsel: A stále hrají... Všecko zděšeno je...
Snad hoří někde — — —
Důstojník: Napoleon ušel
z ostrova Elby a je ve Francii.
My táhnem na něj. Rus a Prus jdou s námi.
Mamsel: I ruský císař?
Důstojník: Také ruský císař,
vládcové všichni. Mamsel — moje úcta.
Povinnost volá. Valčík dotančíme,
až vrátíme se. Mamsel — vaši ručku . . . —*by*—

Co a jak dále?

Zdá se, jako by se české veřejnosti byla zmocnila závrať. Snad už i ti nejstarší lidé se nepamatují na podobné poměry, jaké okamžitě panují v Čechách. Aféra stíhá aféru, politické strany nechaly skoro veskrz politiky a zabývají se jen a jen aférami: polemiky, procesy a soudy — to je obsah veřejného zájmu. Příslušníci všech stran jako by neslyšeli a neviděli nic jiného, než ony skandály — a jen tak mimochodem činí se zmínka o politické situaci zahraniční a vnitřní, o zavřeném parlamentu, o § 14., o podaném rozpočtu, o chystaném dekretování jeho tímže článkem ústavy a na zastavenou ústavnost v Čechách, na správní komisi, na český sněm a zemský výbor už si nikdo nevzpomíná, dokonce už ne na českoněmecké vyrovnání, které před zcela krátkým časem ještě označováno za nejnutnější, nejnaléhavější a nejpilnější záležitost českého národa. Český národ — vzpomíná někdo vůbec ještě na český národ a na jeho potřeby! Jistě je očista politických mravů důležitost prvního řádu, ale přec jen je otázka, má-li a smí-li se zvrátit očistné akce v aféry, které citelně a vážně poškozují dobrou pověst politické společnosti. A uvnitř české politiky, jak to vypadá? Kdybychom se poohlédli trochu nazpět, co najdeme ve všech projevech právě vedoucích a nejpolitičtějších stran? Jak je tomu dlouho, co ujišťovali Mladočeši i agrárníci i národní sociálové, že jednotnost poslanců je jediným předpokladem české politiky ve Vídni, jak je tomu dávno, co se všech stran docházely do Vídně projevy a výzvy k poslancům, volající po sjednocení a společném postupu? Zejména při dorozumívací akci českoněmecké poukazováno na nevyhnutelnost takového sjednocení českých stran a do jisté míry jí bylo dokonce dosaženo. Toho všeho už není třeba? A už nikdy nebude? Už je o vše tak dobře postaráno v české domácnosti, že všecky síly uvolněny pro aféry? Nevíme, zdali by se někdo odvážil zodpověděti tyto otázky ve smyslu dosavadního řádění. Nepochybujeme

ani dost málo o tom, že onoho větrání a čištění bylo třeba, poněvadž by se sebe zdravější a lepší politika musela jednoho dne v takovém vzduchu udusit, ale stejně nepochybujeme, že se ty aféry měly; mohly a musely vyřizovat jinak, vážněji, slušněji a hlavně političtěji, že se uprostřed všeho toho válečného ryku mělo a muselo myslet na daleko přednější a vyšší zájmy národa, na dobu, kdy všecky ty skandály přec jen budou vyřízeny a skončeny, že pak zas nastati musí možnost politické práce, politického myšlení a uvažování. Že pak bude zase třeba všeho toho, co nyní není, že bude parlament, že bude sněm, že bude českoněmecké vyrovnání! Kde vzít onoho klidu, rozvahy a jistoty, které je k vedení té politiky tak nevyhnutelně třeba, kde se najde možnost společné práce a postupu?

To, co se dnes v české veřejnosti děje, a hlavně způsob, jakým se ty aféry vždy více a více protahují, svědčí anebo alespoň zdá se svědčit o tom, že české veřejnosti nezáleží už na ničem, že nám je lhostejno, máme-li ústavu v zemi a v říši, že nám je lhostejno, vládne-li se ústavně nebo § 14., máme-li správní komisi nebo nemáme. A to je úkaz stejně povážlivý jako nebezpečný. Povážlivý proto, poněvadž by taková nálada v českém národě znamenala pohromu pro všechnu budoucnost a nebezpečný okamžitě proto, poněvadž všecky okolnosti politické i hospodářské vyžadují kategoricky zcela jiný stav věcí hlavně v Čechách.

Snad už ani politickým dětem netřeba dokazovati, že každé vládě v Rakousku, dokud nějakým zázrakem se neuskuteční dohoda v Čechách, dříve nebo později se stane § 14. nejmilejším způsobem dělání politiky a vedení veřejné správy — až na nepatrné výjimky všecky vlády od r. 1897 k těmto koncům dospěly, ať vlády tak dobře německé, jako je nynější, anebo tak zvané vlády protiněmecké. Jednou Němci, jindy zas my se honosíme »úspěchem«, že byla vláda donucena sáhnouti po § 14. To mohlo být taktickým úspěchem, dokud užívání § 14. znamenalo rychlou smrt té které vlády. Ale po té stránce nalézáme se už nyní po jisté evoluci — theorie právnická i politická, která nyní ve výkladu § 14. přivedena k platnosti, je docela jiná, než před patnácti a dvaceti lety — i zde se ústava »vžila« a vžila se i část její, článek čtrnáctý. S počátku se zpečovaly vlády samy užívati § 14. způsobem nyní obvyklým, totiž zavírati nedělnou sněmovnu, aby vyhověno bylo takto znění zákona: »není-li říšská rada shromážděna«, a přirozeně i parlament takovou theorii přísně odsuzoval. Pak se k článku čtrnáctému od-

hodlaly vlády proti vůli parlamentu a v třetím stadiu konečně přivykla těmto výkladům ústavy a ústavnosti i valná část parlamentu a vláda stala se troufalejší a přestoupila dosud nepřekročitelnou hráz opatřování peněz a půjček § 14. Je tedy nyní v platnosti jen ona část ústavy, která se netýká politické váhy a moci parlamentu, která vládě prostě nepřekáží. Byla-li kdy dříve někde opposice proti takovému vládnímu systému, bylo to v Čechách: buď my nebo Němci jsme se podobnému absolutismu vzpírali. Němci nyní nemají důvodu — absolutism i vláda jsou v jejich službách — a — i u nás konečně veřejnost, jak se zdá, upadá do takové netečnosti, že se nestará o politiku, když zavládl nejvyšší stupeň tohoto samopanství vlády doplněné ještě neústavností v Čechách. Tu věru není důvodu, proč by systém, jehož představitelem je hrabě Stürgkh, neměl a nemohl trvat ještě léta: na rozhodujících místech není od let hlubšího zájmu pro otázky vnitřní politiky a zejména ne pro otázku, je-li článek čtrnáctý skutečně prostředek ústavní čili nic. Tam o obsahu a povaze, užitečnosti a zbytečnosti parlamentarismu rozhoduje okolnost, jak se parlament chová k financím tohoto státu a k vojsku. Je-li postaráno o přání finančního a vojenského ministra, jsou všecky ostatní otázky a poměry lhostejny a stejně lhostejný parlament. Vláda, která se o obě tyto věci v čas jakýmkoliv způsobem dovedla postarat, má život zajištěný. Tomuto úkolu hrabě Stürgkh až doposud v plné míře vyhověl, není příčiny a naděje na jeho odchod.

Z různých důvodů, hlavně ale z tiskových, nechceme se zde pouštěti do rozboru otázky, je-li takové stanovisko rozhodujících činitelů oportunním — faktum je, že se politické a parlamentární poměry na těchto místech posuzují s naznačeného zde hlediska. Je to hledisko přípustné i pro obyvatelstvo, pro voliče parlamentu s všeobecným hlasovacím právem a zejména pro obyvatelstvo a voličstvo české? Že my zrovna víc než kdokoli jiný v Rakousku potřebujeme ústavnost, parlamentarism a ústavu, třeba sebe nedokonalejší, to snad není třeba teprve rozvádět a když nic nás nemohlo poučit o tom, jak je nebezpečné přenechávat všecku moc a správu a ke všemu bez kontroly dosavadním držitelům, křik, který německými kruhy bez rozdílu, chefa nynější vlády v to počítaje, po jeho prohlášení v delegační řeči, pro poznámky a listy Kaizlovy byl způsoben, mohl by věru stačit.

Jakoby slepotou poraženi, vedoucí kruhy české politiky na vše to zapomínají a všecku pozornost soustřeďují na stranické boje,

dosáhnuvší nebývalé intensity a náruživosti. Co se odehrává nyní v Albánii, podobá se silně — alespoň na první pohled — romanticko-komické operetě, jak bývaly v letech osmdesátých předešlého století v módě — nikdo se nám však nezaručí za to, že z té frašky rázem se nestane tragedie. Balkánské války jsou sice skončeny a zúčastněné přímo země pomalu se vracejí k práci na uklizení škod a pohrom válkami způsobených. Škody způsobené našemu obchodu a průmyslu, pravíme našemu, poněvadž škody způsobené rakouskému hospodářství cítíme nejdříve a nejsilněji my, nedají se napraviti novými půjčkami jako v Srbsku, Řecku a Bulharsku. Zde třeba klidu k vážným úvahám a projektům, počtům a plánům, jak smířiti naše odbytiště na Balkáně a nejen slovanská, ale i řecká, rumunská, ba dokonce i turecká. Vždyť tou politikou plnou úspěchů trpěl poměr monarchie k celému Balkánu až k Zlatému Rohu. To přec už není záležitostí jen Němců, jak to jednou bývalo a zájmy obchodu a průmyslu v české politice zaujímají a musejí zaujímat přec místo skoro nejpřednější. Státní finance rakouské jsou — mírně řečeno — v krisi, okolnost, která pro celé státní hospodářství a tedy zase pro nás v Čechách v první řadě má dalekosáhlou důležitost. K tomu všemu vojenská správa nepřestává objevovat stále a stále nové mezery ve výzbroji armády, císař Vilém do Konopiště přivádí německého ministra námořnictví, aby rada jeho po rozmnožení rakouského loďstva byla opírána důvody znalce nad jiné prý kompetentního. Bude tedy třeba vždy nových a nových milionů. A nyní starosti domácí: náš poměr k Němcům je dnes jistě horší než byl před čtvrt rokem, přes všecky pěkné řeči a přes všecko ujišťování jejich. Užívají dohody o otázce jazykové nyní naprosto jen k vymáhání, ba vydírání nemožných požadavků svých — —. Dlouho jsme ještě nevystihli smutný stav politický, jak se nám nyní jeví a jen stále a stále se nám vrací do péra otázka: to vše se zdá vůdcům české politiky malicherným a malým proti důležitosti domácích skandálů? Jak chceme, jak můžeme jen poněkud obstát ve všech těch záležitostech, když není, jak se zdá, pro naše lidi ani času na tyto maličkosti — a tu jsme se o nových obchodních smlouvách a novém vyrovnání s Uhry ani nezmínili. A kdo se stará o otázky čistě kulturní? Jakoby jich nebylo. Uprázdní se místo místopředsedy české školní rady, kandiduje se na toto místo německý a klerikální hrabě, znající zrovna deset slov českých — nikdo se neozve. Snad v posledním okamžiku bude takové nebezpečí odstraněno a bude z toho zase úspěch, koncese!

Vládě — a jistě právem — se vytýká, že chce býti i zůstati bez parlamentu. Tomu se někdo diví? Dokud vláda paragrafu čtrnáctého znamenala smrt kabinetu, vlády se bránily proti nedělnosti parlamentu: vývoj věcí je takový, že nařízení paragrafem čtrnáctým znamenají život a prodloužení života kabinetu, jak by pak vláda se ho bála? Už jsme řekli, že chápeme i Němce, že § 14. neodporují. Také u nás se část politiků octla mezi přáteli tohoto tak zvaného paragrafu z nouze a v nouzi, mezi těmi, kteří věří, že krátké nějaké trvání absolutismu by mohlo přinésti výhody i nám, dr. Kramář v Budapešti svými sympatiemi pro takový systém § 14. se ani netajil. A přes to všecko nevěříme, že d o b r á politika česká by se mohla kdy s takovým režimem vážně smířit, ani ne kdyby pracoval pro nás, což při stavu věcí a lidí je přímo vyloučeno. Vrátí se tedy dříve nebo později zase parlamentarism a parlament, a pro českou politiku, pro české politiky je nejpalčivější otázka: kdo, jak a jakou politiku budou čeští poslanci dělat? *Č.*

Umělecká díla L. N. Tolstého jako odraz jeho světového názoru.[1]

P. Birjukov.

Úvod.

Vždycky, když mluvím o Lvu Nikolajeviči, pociťuji velikou obtíž, mám-li o něm říci málo. Jak možno v tom nemnohém, co lze vtěsnati v nějakou hodinovou přednášku, vyjádřiti jeho neobsáhlou, mnohostrannou, mohutnou osobnost? Zbývá jediné: súžiti představu o něm, osvětliti jeden koutek jeho veliké duše a již na základě této malé poznané částičky vytvořiti si představu o jeho velikosti.

Budu mluviti o jeho uměleckých dílech a vynasnažím se ukázati, pokud jsou tato odrazem jeho světového názoru.

Ale především pokládám za svou povinnost ukázati vám podle údajů, jež mám, jak Lev Nikolajevič sám choval se ke svým dílům, abychom uviděli, máme-li právo dovolávati se jich při rozbírání základů jeho světového názoru. Vždyť jeho umělecká díla mohla by býti hrou, jíž on sám nepřikládal vážného významu.

Podíváme se zběžně na některé myšlenky, pronesené jím v této příčině.

Hlava první.

Poměr L. N. Tolstého k uměleckým dílům vůbec a k vlastnímu zvláště.

První dílo L. N. Tolstého »Dětství« jest podle jeho vlastního tvrzení napodobivé. Mluví o něm v předmluvě ke svým vzpomínkám. Není jím spokojen.

---

[1] **Přednáška přečtená na slavnostní schůzi Tolstovského sdružení v Moskvě 16. listopadu 1912. Uveřejněná v srpnovém čísle revue »Severnyja Zapiski« 1913.**

»Tak nepěkně, literárně, neupřímně jest napsáno. A ani nemohlo být jiné, předně protože záměrem mým nebylo popsati svou historii, nýbrž svých přátel z dětství, a tak vznikla neladná směs událostí z jejich i mého dětství, a za druhé, poněvadž v době, kdy jsem je psal, daleko ještě jsem nebyl samostatný ve způsobech vyjadřování a byl jsem pod vlivem silně na mne tehdy působících dvou spisovatelů: Sterna (jeho Sentimental journey) a Töpfera (Bibliothèque de mon oncle).«

Při všech úsudcích L. Nikolajeviče o vlastních dílech musíme vždycky míti na zřeteli, abychom tak řekli, koefficient jeho skromnosti, jeho přísnost k sobě samému, jeho náklonnosti k sebeodsouzení.

I když »Dětství« mělo napodobivý ráz, tedy ovšem toliko ve vnější vyprávěcí formě. Samostatný, vyrůstající genius brzy rozlomil tyto rámce a šel svou cestou.

Ještě jednou vyznává se z napodobování, když věnuje Turgeněvovi svou povídku »Kácení lesa«, napsanou v duchu jeho povídek, zejména »Lovcových zápisků«, které L. N—č velmi cenil.

Ale brzy přerůstá i tohoto učitele a jde po vyvolené dráze gigantickými kroky.

Už v Sevastopolských povídkách neobviňuje se z napodobování a sám praví v závěru povídky »Sevastopol v máji«:

»Rekem mé pověsti, jehož miluji ze všech sil duše, jehož snažil jsem se předvésti ve vší jeho kráse a jenž vždy byl, jest i bude překrásný, — jest »pravda«.«

»Kozáci«, začatí dříve než Sevastopolské povídky, ale zpracovaní později, jsou již původní od počátku do konce. Tou dobou přibližně objevuje se »Polikuška«, v kterém ještě je znamenati vliv Turgeněvův. Nuže, v jednom dopisu Fetovi praví zároveň o těchto dvou svých dílech:

»Kdož tedy napsal »Kozáky« a »Polikušku«? Nač tedy o nich soudit. Papír všechno snese a redaktor za všechno platí i tiskne. Avšak to je toliko první dojem, ale potom vnikneš v smysl slov, prohrabeš se v hlavě a najdeš tam někde v koutě, mezi starým zapomenutým haraburdím, najdeš něco tak neurčitého pod názvem »umělecké«. A porovnávaje to s tím, co vy pravíte, souhlasím, že vy máte pravdu, ba rád se prohrabuji v tom starém haraburdí a v té kdysi milé vůni. I psát se zachce. Máte pravdu, to se rozumí. Ale vždyť takových čtenářů jako vy jest málo. »Polikuška« — to

jest povídání na první thema nahodilé člověku, který »i pérem vládne« a »Kozáci«, »s příchutí«, třebas i špatně.«

Majíce na zřeteli výše řečené koefficienty, musíme uzavříti, že »Polikuška« přes veškeru sílu výrazu, od níž Turgeněvu podle jeho vlastních slov po zádech mráz přeběhl, náleží k výtvorům více objektivním; povídka pak »Kozáci« že jest »s příchutí«, t. j. s jasně vyslovenou idejí při veškeré výšce jejích uměleckých předností.

A všechny tyto podivuhodné výtvory, které my teď, po 50 letech, čteme a znovu čteme s neutuchající zálibou, pro L. N—če nebyly ničím jiným, než »zkouškou péra«. Připravoval se k většímu rozmachu, a jakmile zakusil spokojeného rodinného života, tvůrčí síly jeho se vzchopily, a on oddal se jim celou svou bytostí a vytvořil věci veliké.

V prvním počátku spisování románu, když potkalo jej neštěstí, vymknutí ruky, jakmile se zlepšila nemoc, píše svému příteli Fetovi:

»... A víte, jakou vám o sobě řeknu překvapující novinku: když mnou hodil kůň o zem a zlomil jsem si ruku, jak jsem se vzpamatoval ze mdlob, řekl jsem si, že jsem literát. A také jsem literát, ale osamocený, nevnucující se literát.

Co jsem dříve tiskl, pokládám jen za zkoušku péra; co teď tisknu, třebaže se mi líbí více než předešlé, přece zdá se slabé, bez čehož nemůže se obejíti začátečník. Avšak co bude dále — běda.«

A tak přistupujeme k dílu, kterému sám L. N—č přikládal značný význam. Vynasnažíme se osvětliti jeho poměr k této práci ze současného s tímto dílem stanoviska L. N—če vůči umění.

Lev Nikolajevič ve svých vzpomínkách, napsaných v poslední léta života, s výšky své duchovní křesťanské ethiky praví, že to bylo období životní, jehož všechny zájmy omezovaly se na egoistické starosti o rodinu, o zveličení jmění, o získání literárního úspěchu a příjemností všeho druhu.

A hle, v zápisníku z roku 70. nacházíme jakýsi klíč, jakoby ospravedlňování takového egoismu. L. N. píše:

»Básník lepší část svého života odnímá životu a vkládá ve své spisy. Proto spisy jeho bývají krásné a život nepěkný.«

Jeho mínění o umění stálo tehdy velmi vysoko.

»Každé dílo umělecké, čteme dále v témže zápisníku ze 70. roku, jest projev krásy, vyzdvižené umělcem na nedostupnou davu výšku pro všeobecné obdivování. Viděti veškeré dílo může

toliko ten, kdo stojí výše než ono — vyšší umělec. Viděti je po jedné sice stránce, avšak správně, může toliko umělec rovný. Všichni pak mohou jdouce po svých obyčejných pracích a pozdvihnuvše hlavu viděti dílo nad nimi stojící. Zdola připadá toto nejen nesprávným, ale i nesrozumitelným. K tomu, aby je pochopili, pracují kritici. Vždycky ti, kdož poučovali, byli umělci a ne učitelé.

Kritici — to jsou lidé, kteří znají hodnotu i měřítko. Oni obíhají se všech stran a prohlížejí s různých stanovisek i předávají davu výsledky svých pozorování, z nichž důležitější záležejí v tom, že vidí nohu, kde skutečně jest noha, i tam, co davu zdálo by se klackem. Tak kritici davu říkají, co jest dobré a co špatné. Vzhledem k davu jsou nevyhnutelní, jsou prostředníky mezi davem a umělci. Ale kdyby umělec v jejich posudcích hledal odraz svého díla, zoufal by si. Na světě za 50 let objeví se 3—4 lidé-umělci. A objeví-li se umělecké dílo, pak v 1000 žurnálech 1000 lidí s poměrem učitele k žáku posoudí všechny přednosti i nedostatky díla. Jestliže v kritice vidíme oceňování — bude to nesmysl, jestliže vykládání přiměřené silám — bude to míti veliký smysl. Posuzování předností jest jenom přídavkem pro potěšení ze psaní kritik.«

V témže sešitku vyslovuje takovéto myšlenky:

»Poesie jest oheň rozhořující se v duši člověkově. Oheň tento žhne, hřeje i osvěcuje.

Jsou lidé, kteří cítí žár, druzí — teplotu, třetí vidí toliko světlo. Čtvrtí ani světla nevidí. Většina pak, dav, soudcové básníků, necítí žáru ani teploty, ale vidí toliko světlo. I oni i všichni myslí, že úkolem poesie jest jen osvětlovati. Lidé, kteří takto myslí, sami se stávají spisovateli a chodí s lucernami, osvětlujíce život. (Jim, přirozeně, se zdá, že světla je třeba tam, kde je temno a nepořádek.) Druzí chápou, že úkol spočívá v teple a ti zahřívají uměním to, co snadno se zahřívá. (To i ono dělají často i praví básníci davu, kde oheň nehoří.)

Ale pravý básník sám bezděky a se strádáním hoří a žhne druhé. A v tom jest vše.«

Není pochyby, že tento oheň hořel v něm tehdy a žehl a hřál a osvětloval přibližující se k němu lidi.

Anna Karenina následující za »Vojnou a mírem« má už jiný ráz, a sám L. N—č jinak se chová k tomuto románu.

V jednom dopisu příteli vyslovuje pochybnost, že by tento román mohl býti zajímavý, poněvadž je »příliš prostý«. Pak si

stěžuje, že se mu Anna Karenina zprotivila a že se jí chce co nejdříve zbaviti. Přece však v toto dílo jest vloženo mnoho tvůrčích sil. Dostojevský, jenž nebyl přívržencem L. N—če, pokládá tento román za dokonalost jako umělecké dílo. Zde L. N—č již ustupuje od objektivního tvoření. Téměř celý román proniknut jest vysoko stojícím přísným citem morálním. A v celém románě odráží se současný vnitřní duševní vývoj, odbývající se tehdy v autoru.

A v závěru románu L. N—č popisuje duševní převrat Levinův, naznačuje lehkými rysy svou budoucí a bezprostředně za Annou Kareninou následující »Zpověď«.

Duševní převrat skutečně se ve L. Nikolajeviči dovršil, jak sám mluví v »V čem moje víra«.

»Všechno, co bylo na levo, stanulo na pravo, a co bylo na pravo, stanulo na levo.«

Příkře změnil se jeho názor na všechno okolní; taktéž změnil se jeho názor na umění vůbec a na vlastní díla zvláště.

Často upírá významu dřívějším pracím, lituje sil na ně utracených, vytýká si egoistické výhody, jichž se mu dostalo těmito pracemi, a k novým uměleckým výtvorům chová se jaksi lhostejně, ba spíše stydí se za ně.

Často se mi událo slyšeti od něho a setkati se v dopisech přátelům s vyslovenou od něho vášnivou touhou oddati se umělecké tvorbě a vždycky za tím následovalo rozpačité sebeobviňování a jenom nějaký vnější ideový nebo dobročinný účel dovoloval mu ospravedlňovati toto »hanebné« zaměstnání.

Pamatuji si, jak už v posledních letech jeho života, když jsem sbíral biografický materiál a obrátil se naň pro objasnění, poprosil jsem ho, aby mi připomenul okolnosti svého posledního putování do Optinského kláštera. Věděl jsem, že tenkrát byl hostem u své sestry v Šamardinském klášteře, a tázal jsem se, čím se tehdy zaměstnával.

Docela se zmátl, šeptem, aby nikdo neslyšel, přiblíživ se ke mně a zároveň se zářícíma očima, řekl: »Psal jsem Chadži Murata.« Bylo to řečeno takovým tónem (odpusťte vulgárnost srovnání), jakým školák vypravuje svému druhu, že snědl cukroví. Vzpomíná zažité rozkoše a stydí se přiznati k ní. Ovšem, zůstal velikým umělcem do konce svých dnů.

Ať byl sebe příkřejší jeho duševní převrat, přece během času vnější projevy jeho se pomalu uhlazovaly a toto přehodnocení pojmů prohlubovalo se uvnitř jeho duše.

Své nové názory na umění L. N—č vyjádřil, jak je známo, ve svém pojednání »Co jest umění?«.

Uvedu odtud několik výrazných úryvků.

»Křesťanský ideál změnil, převrátil všechno tak, že jako bylo řečeno v Evangeliu: »co bylo veliké před lidmi, stalo se ohavností před Bohem«. Ideálem stala se ne velikost faraona a římského imperatora, ne krása Řekova nebo bohatství Foinikie, nýbrž pokora, cudnost, soucit, láska. Hrdinou stal se ne boháč, nýbrž žebrák Lazar; Maria Egyptská ne v čas své krásy, nýbrž v čas svého pokání; ne dobyvatelé bohatství, nýbrž rozdávající je, žijící ne v palácích, nýbrž v katakombách a chýškách, ne vládnoucí nad jinými, nýbrž lidé uznávající nad sebou moc jednoho Boha. A nejvyšším výtvorem uměleckým není chrám vítězství se sochami vítězů, nýbrž zobrazení duše lidské, přetvořené láskou tak, že mučený a ubíjený člověk lituje a miluje své mučitele.

Úkolem křesťanského umění jest uskutečnění bratrského sjednocení lidí.

A tento nový názor na umění ovšem nikterak je nesnižuje.

Umění není rozkoš, vyražení nebo zábava, umění jest veliká věc; umění jest orgánem života lidského, převádějícím rozumové poznání v cit. Za našich časů obecné náboženské poznání lidí jest poznání bratrstva lidí a blaženství jejich ve vzájemném sjednocení. Opravdová věda musí ukázati různé způsoby uplatnění tohoto poznání v životě. Umění musí převáděti toto poznání v cit.«

Na druhé straně výtvor umělecký určuje se takto:

»K tomu, aby dílo bylo uměleckým dílem, je třeba:

1. aby to nové, co tvoří obsah díla, bylo důležité pro lidi;

2. aby vyjádřen byl tento obsah tak jasně, aby jej lidé mohli pochopit, a

3. aby popudem k práci autoru při jeho díle byla vnitřní potřeba a ne vnější popudy.«

Avšak jak rozlišiti výtvor pravého umění od padělku, jak se dříve vyjadřoval, od »ohřátého« díla?

Na to odpovídá takto:

»Z příznaků dělících pravé umění od padělaného jeden jest nepochybný — nakažlivost umění. Jestliže člověk bez veškerého přičinění se své strany a bez veškeré změny své mysli přečet, uviděv, uslyšev dílo druhého člověka, pociťuje stav duše, který jej sjednocuje s tímto člověkem i jinými lidmi právě tak jako on umělecký předmět vnímajícími, tedy předmět, který vyvolal takový stav, jest

předmětem uměleckým. Ať jest předmět, jak chce, poetický, podobný pravému, effektní nebo zajímavý, — není předmětem uměleckým, jestliže nevyvolává v člověku toho naprosto od ostatních odlišného pocitu radosti, jednoty duševní s druhým (autorem) a s druhými (s posluchači nebo diváky), vnímajícími totéž umělecké dílo.«

L. N—č tamtéž podává několik příkladů, jak opravdových uměleckých výtvorů, tak i výtvorů, které neuspokojují jeho kriteria.

Uvedu toliko dva příklady: jeden z oblasti literatury, druhý — z oblasti hudby.

»Pamatuji si, jak jsem viděl představení Hamleta s Rossim; i tragedie sama i herec hrající hlavní roli pokládáni od našich kritiků za poslední slovo dramatického umění. A zatím já jsem po celou dobu zakoušel již pro obsah dramatu i pro jeho podání tu zvláštní bolest, kterou působí falešné napodobeniny uměleckých děl. A nedávno přečetl jsem vypravování o divadle u divokého národa Vogulů. Jeden z přítomných popisuje takovéto představení: jeden veliký Vogul, druhý maličký, oba oblečení v jelení kůži, představují: jeden — laň, druhý mládě. Třeti Vogul představuje lovce s lukem a na lyžích, čtvrtý hlasem představuje ptáčka varujícího jelena před nebezpečím. Drama záleží v tom, že lovec běží po stopě laně s mládětem. Jeleni odbíhají se scény a znovu přibíhají. Takové představení odbývá se v malé jurtě. Lovci blíží se stále víc a více k pronásledovaným. Mladý jelen zmučen tiskne se k matce. Samice se zastavuje, aby si oddechli. Lovec ji dohání a míří. V tom křičí ptáček, zvěstuje jelenům nebezpečí. Jeleni ubíhají. Opět pronásledováni a opět se lovec přibližuje, dohání a spouští střelu.

Střela zasáhne mládě. Mládě nemůže běžet, tiskne se k matce, matka líže mu ránu. Lovec napíná druhou střelu. Diváci, jak popisuje přítomný, umírají úzkostí a v obecenstvu je slyšeti těžké vzdechy, ba i pláč. A já toliko podle popisu pocítil jsem, že to bylo opravdové umělecké dílo.«

A hle příklad z hudby:

»Těchto dnů šel jsem domů s procházky ve stísněné náladě. Když jsem přicházel k domu, uslyšel jsem hlučné pění velikého chorovodu žen. Ony pozdravovaly, velebily moji dceru, která se provdala a nyní přijela. V jejich zpěvu s křiky a údery na kosu vyjadřoval se tak určitý cit radosti, bodrosti, energie, že sám jsem nepozoroval, jak jsem se nakazil tímto citem a bodřeji šel k domu a přišel k němu docela bodrý, veselý. V takové právě povznesené

náladě našel jsem i všechny domácí, naslouchající zpěvu. Týž den zajel k nám znamenitý hudebník, proslulý svým přednesem klassických, zejména Beethovenových skladeb, zahrál nám opus 101. sonátu Beethovenovu.

Píseň žen byla pravé umění, podávající určitý a silný cit, 101. pak sonáta Beethovenova byla toliko nezdařilým pokusem o umění, neobsahující žádného určitého cítění a proto ničím nenakažlivá.«

Předpokládám, že výše uvedené příklady stačí, abychom si osvojili, pochopili jeho nový názor na umělecká díla.

Při svém nemilosrdném odsuzování výtvorů uměleckých, obecně uznaných za význačné, nešetří ani sebe, jako by předcházel výkřiku: »A co sám?«

»Při tom musím poznamenati, praví v tomto pojednání, že svoje umělecká díla počitám v oblast špatného umění, vyjímaje povídku »Bůh pravdu vidí«, která má snahu náležeti k prvnímu druhu, a »Kavkazského zajatce«, náležejícího k druhému.«

Koefficient skromnosti a sebeodsuzování opět musí býti vzat v úvahu při objasnění tohoto názoru.

Obraťte pozornost na to, že L. N—č tyto dvě povídky, které pokládá za nejlepší svá díla, béře právě z prací první své tvůrčí periody. Obě povídky byly napsány r. 1871 pro »Azbuku«, již tenkrát sestavoval. Řeknu více: povídka »Bůh pravdu vidí« jest zlomek z »Vojny a míru«. Jest to vypravování Karatajevovo v čase jeho zajetí, jenže tam podává se krátce jen znění povídky, kdežto zde toto znění jest rozvito v umělecké podání.

Jestliže nesouhlasím s Lvem Nikolajevičem, že toto jest jediné jeho pěkné dílo, naprosto nechci neuznávati jeho předností. Mně samému nejednou se přihodilo, že jsem pozoroval silný strhující dojem, jakým tato povídka působí na posluchače, zejména v dětském a lidovém posluchačstvu.

Zasluhuje však přece pozornosti ta okolnost, že v řadě svých ne špatných prací nejmenoval ani jednoho díla ze druhé tvůrčí periody, kde jsou i větší umělecké výtvory, i dramata, i lidové povídky.

Předpokládám, že se pravdou neminu, jestliže přikládaje jeho nové kriterium k dílům jeho první tvůrčí periody řeknu, že tato vyhovují všem podmínkám opravdového uměleckého díla. Jsou důležita obsahem, dokonalá formou, upřímná citem autorovým a nakažlivá pro čtenáře. S právě takovým právem dopouštím možnost přiložiti toto kriterium i k pracím druhé periody.

Umělec zůstal ve svém živlu přes všechny prožité vichřice a bouře.

Přece však dovoluji si zaznamenati některý rozdíl mezi těmito dvěma periodami.

V prvním období L. N—č psal umělecké dílo a mimo jeho vůli jím pronikaly mravní ideje.

V druhém období L. N—č hlásal mravní ideje a mimo jeho vůli toto jeho hlásání přijímalo umělecké formy.

Než i tam i zde umělecké a ideové tak těsně se proplétalo, že je těžko, spíše nemožno odděliti umělce od moralisty-myslitele. A táž vlastnost při všech uměleckých dílech Lva Nikolajeviče dává nám právo hledati v nich odraz jeho světového názoru.

Lze takto shrnouti celkový názor L. N—če na výtvory umělecké:

L. N. připisoval veliký význam výtvorům uměleckým, avšak při tom žádal, aby umělec byl nábožensko-mravním člověkem, a tu jeho díla stávají se velmi cennými, jsouce nástrojem mravního pokroku.

Hlava druhá.

Odraz světového názoru L. N—če v jeho dílech.

Díla Lva Nikolajeviče — to jest celý jeho život. Jest to jeho vnitřní biografie. Nemůžeme-li z nich jasně vymeziti vnější události jeho života, neboť zobrazené jím osoby a jejich události proplétají se s výmyslem fantasie, aspoň podle nich lehko můžeme sledovati historii rozvoje jeho duše a tedy i rozvoj jeho názorů.

My zde nemluvíme o jeho nábožensko-filosofických, paedagogických a sociálních traktátech, přímo vyjadřujících jeho názory v každém daném okamžiku, podíváme se na jeho umělecká díla, kde toto vyjádření někdy bledne před jasnou barvou uměleckých obrazů, a vynasnažíme se právě v nich najíti jednu a tutéž věčnou pravdu.

Celá jeho podivuhodná první umělecká trilogie »Dětství«, »Chlapectví« a »Jinošství« už naznačuje nám stěžejní body budoucího světového názoru autorova. Celá tato dlouhá, bohužel, nedokončená povídka jest historií probuzení mladé duše, zrození mravních vznětů v ní.

»Šťastná, šťastná, nenávratná doba dětství! Jak nemilovati, nelaskati vzpomínky na ni? Vzpomínky ty osvěžují, povyšují moji duši a jsou mi pramenem nejlepších radostí...

Jaká doba může býti lepší nad tu, kdy dva nejlepší dobrodinci — nevinná veselost a bezmezná potřeba lásky — byli jedinými popudy k životu?« . . .

A celá tato kapitola jest hymnus nevědomé harmonie dětství.

Avšak nastupuje bouřlivé období, dřívější harmonie jest porušena, a na pozadí této porušené harmonie způsobující nevýslovné utrpení ozývají se již ohlasy vědomého cítění, směřování k dokonalosti, k obecnému blahu lidí.

»Řekl jsem,« praví hrdina povídky Irtěněv, »že přátelství moje s Dmitrijem otevřelo mi nový názor na život, jeho cíl a vztahy. Podstata tohoto názoru záležela v přesvědčení, že úkolem člověka jest směřovati k mravnímu zdokonalování a že zdokonalení toto jest lehké, možné a věčné . . .

Přišel čas, kdy myšlenky tyto s tak svěží silou mravního zjevení přišly mi do hlavy, že jsem se ulekl pomysliv si, kolik času jsem zbytečně ztratil a hned, v tu sekundu chtěl jsem uplatňovati tyto myšlenky v životě s pevným úmyslem nikdy již jich nezraditi. A tento čas já pokládám za počátek jinošství.«

A hle, život ho vrhá v samý střed boje.

Válka na Kavkaze a hlavně v Sevastopoli překvapuje ho tím tragickým protikladem, v němž se jeví lidé, kteří odstoupili od zákonů věčné pravdy, porušili mezi sebou jednotu a lásku.

Dobří lidé, způsobilí k hrdinnému sebeobětování, k rekovství křesťanské lásky, tráví čas ve vzájemném ničení, vzájemném vyhlazování, v působení nejneuvěřitelnějších muk druh druhu na rozkaz nějaké od nich neviděné bytosti.

Povídka »Kozáci« zobrazuje snahu obnoviti porušenou živelní harmonii původního člověka, neúspěšnost této snahy u člověka kulturního, jenž daleko odešel od této harmonie a zrození té budoucí vědomé synthesy, která jako oheň vzplane a znova utuchá v duši hrdiny povídky, Olenina.

»A náhle jako by se mu odkryl nový svět. Štěstí — hle, co řekl sám sobě: — štěstí spočívá v tom, abychom žili pro druhé. A to jest jasné.«

Celá řada dalších povídek podává obrazy a kresby illustrující neustále týž boj člověka za opětné dostižení porušené harmonie živelního blaha.

Ve »Dvou husarech« staví proti sobě nespoutanou udatnost zdravého těla a zdravé, analysováním netknuté duše a naproti tomu

egoistickou vypočítavost, hovění životním instinktům už na pozadí porušené harmonie.

»Lucern« — to jest postavení malého ubohého pěvce s jeho malými potřebami, který neporušil ještě své živelní harmonie, proti hrdým anglickým boháčům, kteří zmírají nudou, poněvadž všechny egoistické potřeby jsou ukojeny, a umělec volá k Věčnému: »Nekonečné blaženství a moudrost toho, kdo dovolil a poručil existovati všem těmto protikladům. Toliko tobě, bídnému červíku, opovážlivě, nezákonně se pokoušejícímu proniknouti Jeho zákony, Jeho úmysly, toliko tobě zdají se protiklady. On mírně pohlíží se své světlé, nesmírné výšky a raduje se z nekonečné harmonie, v níž vy všichni protichůdně, bez konce se pohybujete. Ve své pýše usmyslil jsi si vytrhnouti se ze zákonů celku. Ne i ty se svou malou, malichernou nevolí vůči lokajům, i ty rovněž jsi vyhověl harmonické potřebnosti věčného a nekonečného.«

Ve »Vojně a míru« tato živelní harmonie neruší se ani krvavými srážkami mezi národy. Autor — umělec patří na ně s té neobsáhlé výšky nekonečného prostoru i času, odkud všechny tyto pohyby národů připadají jako příliv a odliv jakéhosi gigantického oceánu.

Než umělec sestupuje s těchto výšek a ukazuje vám nejen pohybující se massy lidí, ve kterých vy už rozeznáváte přátele a nepřátele, radující se a trpící, ale on staví před vás jednotlivé osoby a otvírá vám všechny nejjemnější struny jejich duševního života. A vy jste znovu svědky vnitřního duševního boje. A ježto v samém umělci nedovršila se ještě veliká synthesa, ani hrdinové jeho nerozřešují ještě otázky, ale jenom zosobňují v sobě brzy tu, brzy druhou stranu rozdvojené, tu skeptické, tu naivně ideální lidské osobnosti. On předvádí toliko jaksi směry jejich snah o poznání věčné pravdy, nepodávaje průseku těchto linií, poněvadž pravda byla mu dražší nade všecko a on nemohl zobraziti to, čeho nebylo v jeho duši.

V »Anně Kareninė« autor již se přeplaví bouřlivým mořem života a přistane k druhému břehu, k vědomé synthese duševních snah. Vítězný hlas lásky už zvučí nad tímto dílem a celý duševní proces Levina-Tolstého odráží se v něm.

Náboženský epigraf tohoto románu — »má jest pomsta a já odplatím« — dodává mu nového vítězného tónu, a čtenář nakažený citem autorovým cítí soustrast ke hříšné ženě a raduje se tichou radosti Kitti, a lituje trpitelky Dolli, a těší se ze smíření nepřátel

u postele umírající a mučí se pochybnostmi Levinovými a dochází uspokojení v moudrosti lidové, přeměňuje tuto nevědomou živelní moudrost ve vědomou náboženskou formuli: Bůh jest život, Bůh jest láska.

Všechno ostatní, napsané Lvem Nikolajevičem, jest zobrazení života tak, jak se mu jevil s onoho břehu vědomé synthesy, rozřešení všech životních protikladů v blahu lásky.

Tu není již kolísání. Zde svítí jasné světlo poznané pravdy. Ať cokoli zobrazuje umělec: smrtelnou úzkost Ivana Iljiče pozbyvšího smyslu života; pokání Pozdnyševa, vyznávajícího, že ubil ženu tehdy, kdy po prvé pohlédl na ni nečistýma očima; hříšného Nikitu, vzlykajícího na kolenou před starcem Akimem, jenž pronášel toliko: Bůh zde, Bůh zde, hle on! — všude slyšíte v rámci uměleckého obrazu hlásání určitého pevného a silného přesvědčení.

Celý román »Vzkříšení« jest historie kleslé a znovu vzkříšené duše Katuše a Něchljudova, kteří se vzájemně nakazili čistotou sebezapírání.

V »Chadži Muratu« opět se kocháme rozbouřeným živlem, a zbojník Chadži Murat vzbuzuje naše soucítění a pronásledovatelé jeho, stojící na vrcholu tehdejší kultury — odsouzení!

V »Otci Sergěji« vidíme tragedii duše člověka, jenž pod vlivem vnějších podnětů pokročil přes svoje svědomí a v strašných duševních mukách vrací se nazpět a pohlíží zdola nahoru na pokornou učitelku, nikdy nesnící o nějakém hrdinství. »Falešný kupon« podává nám obraz toho, jak jednou spáchaný hřích seje kolem sebe semena zla a násilí a žádná trestající zřízení nejsou s to, aby zastavila jeho vzrůst, ale hřích taje jako vosk před tváří ohně, před slovem sebezapíravé lásky ubohé ženy, ubíjené zbojníkem.

V dramatě »Světlo svítí ve tmě« — otvírá se před námi drama obrozené duše v její srážce s neobrozeným světem. Bohužel — není dokončeno — jest to jenom první nárys.

Drobná umělecká díla, lidové povídky všechny jsou psány přímo na morální themata, bez kterých umělec nedovoluje si chopiti se pera. Uvědomuje si svoje vysoké povolání a končí svůj život na tomto vysokém bodu.

Umělec-moralista stále častěji a častěji pozvedá se ve svých dílech k významu proroka slyšícího hlas Věčného:

Povstaň, proroku, a viz a pochop,
naplň se vůli mou
a obcházeje moře i země
slovem žhni srdce lidí!

A náš prorok povstal, naplnil se vůlí Božského rozumu. Slovo jeho obešlo všechna moře i země a všude, kam proniká, žhne svědomí lidí a zažíhá v srdcích jejich plamen bratrské lásky.[1]

---

[1] V přednášce pro větší úplnost byly vyloženy stručně základy světového názoru L. N. Zde tato kapitola byla vynechána. P. p. (Z ruštiny přeložila *M. N.*)

Stanislav Wyspiański (1869-1907).

Přeložila M. V. Gebauerová.

I.

Tvorba Wyspiańského jest nejvýznačnější z toho, co dalo Polsko za poslední dobu: jest to nový a svérázný genius v oblasti symbolismu doby současné . . .

Wyspiański je právě tak spojen s Polskem a historickým osudem jeho, jako Mickiewicz a Krasiński. Možno říci, že jest »nejnárodnějším« spisovatelem polským, spisovatelem, který pronikl v nejhlubší taje ducha národa, utvořiv si východiskem své tvorby jeho velikost a jeho tragedii. Ve Wyspiańském jest něco, co nutká posluchače jeho rhapsodií a tragedií se chvěti, co mu vykazuje zvláštní místo mezi současnými polskými poety; jest to jeho gigantická síla, neobyčejná moc . . .

V Polsku cenili a milovali Wyspiańského více pro jeho zjevný patriotismus než pro originálnost jeho tvorby. A jeho spisovatelský talent je mnohým nerozluštitelným rebusem (podle výroku jednoho kritika Wyspiańského — Spasoviče). Prací jeho nechápali, ano bylo zapotřebí řady prací (Wrublewského a jiných), jichž úkolem bylo »objasniti« skrytý smysl jeho díla, a měly-li jeho tragedie úspěch, je příčinou toho jednak jeho patriotismus, jednak to, že v Polsku panuje moda »modernismu«, k němuž nesprávně počítali Wyspiańského. I čtenářstvu i mnohým kritikům zůstal spisovatel tento záhadou. Pět let již uplynulo od jeho smrti a, nehledě na všeobecnou úctu k jeho jménu, na nadšené chvalozpěvy přátel a ctitelů, neobjevila se dosud o Wyspiańském ani jedna monografie obsáhlá a výstižná, mnohé jeho tragedie (zvláště ty, v nichž nejvíce projádřen jeho genius) nemohou býti dávány na scéně a práce jeho nejsou přeloženy do cizích jazyků . . . Kritiků, kteří ho pochopili, je velmi málo (Feldman, nadaný Novačinský, částečně také Jan Stěn); všeobecně řečeno, Wyspiański nenalezl ještě ani ve své vlasti hlubo-

kého a náležitého porozumění. Vysvětluje se to nenapodobivou a nevyrovnatelnou svérázností jeho básnické individuality, odtržením se od současné literatury s prorockým cílem dospěti za hranici možného a skutečného... Krakov byl kolébkou tvorby i života Wyspiańského. Krakov — první sídelní město Polska, svatyně staré polské historie s polským Kremlem — Vavelem, nejstarší universitou a starobylými gotickými chrámy — Krakov — živý symbol polské minulosti, starobylá a drahocenná kniha osudu Polska, jeho činů a nadějí — byl matkou Wyspiańského a jeho musou. Město toto vneslo do jeho tvorby zvláštní styl, a spolu s tím bylo i pojítkem mezi současností a minulostí polskou. V roce narození Wyspiańského (1869) byla v Krakově národní slavnost: otevření hrobky krále Kazimíra Velikého na Vavelu a přenesení jeho ostatků do nové hrobky. Tento slavný pohřeb jakoby se stal symbolem budoucího osudu Wyspiańského vtisknuv mu nesmazatelnou svoji pečeť. Z odkryté hrobky královy zavanula minulost Polska, jeho velikost, rozkvět, moc a sláva. A bylo něco tragického v tomto »povstání z mrtvých« jednoho z nejslavnějších králů polských. Tváří v tvář se setkala dvě Polska: jedno (v mrtvole královč) silné a slavné, oděné v královské roucho moci, a druhé — zlomené po nezdařeném povstání, rozbité a zneuctěné... Tento mrtvý probudil spící naději v osudem raněných srdcích Polska a slavnost pohřební byla spolu slavností polského ducha, jeho vzkříšení z mrtvých...

Událost tato dala podnět k první práci Wyspiańského — básni »Kazimír Veliký«. Již zde se jeví základní rysy tohoto neobyčejného a svérázného genia. Vyprávění postupuje od sama krále. Spí v rakvi král a obklopují jej fantastická vidění. Zjevují se mu tragické propasti osudu národa, prorockým duchem vniká v záhyby labyrintu ducha, slyší, jak bije srdce vesmíru pod rubášem smrti, šíleným napětím královské vůle dostihuje za hranice vesmíru... Celá báseň je — chaos obrazů geniální fantasie, jež se splétají na zlověstném podkladě horečného snu... Každý motiv básně je hieroglyfická síť podivných symbolů, jež působí čarovnou hudbou při čtení jich; a odstupuje kamsi zdravý smysl a, okouzlen prorockým viděním poety-věštce, slyšíš podzemní hlasy duchů, vidíš nepostihnutelné a věčné v symbolech... V této básni spolu s horečnou intuicí básníkovou, jež se projevuje v králově snu, střídá se celá řada vnějších událostí: odhalení hrobky a přenesení ostatků, obraz zničeného hrůzami Polska, v slzách a bolu skloněného nad hrobem královým, kontrast mezi orlí mocí Kazi-

míra a epigony zničeného království ... Znetvoření, bědní synové vlasti přednášejí mrtvému (v básni ovšem živému) králi žaloby, nářky nad zkázou poraženého národa, král slyší křik a zoufalé stenání svých dětí, slyší pláč a nářek, jakoby celá země se vrhla na rakev v beznadějné těžkosti utrpení: »Ó, viz mučení naše sibiřská!« — volá národ ku králi — »pohleď na ruce naše v okovy zakované, na oči naše strávené slzami; známe jen jedinou píseň — píseň urážky a bolu. Ó, králi náš, králi, děde nešťastný, jsme národ tvůj, národ opuštěný!« ... V mlčení králově slyší národ hrdou moc minulosti, moc, jež trůní — a to jej naplňuje bezmeznou, lačnou láskou k tomuto prachu, a národ, zachvácen hladem minulosti, s rozkoší, jak hejna vran ryje se v mrtvém těle králově, opíjí se zápachem tlení a nalézá v těchto kostech, v setlelém plášti, ubohých těchto, ale drahocenných ostatcích svou jedinou útěchu ... Avšak královský duch dýše hněvem a nelibostí: jest nad jeho síly viděti všeobecnou skleslost svého národa, ubohou a bezmocnou komedii patriotismu na rozvalinách království, ponižující výzvy hrdinství neschopných vůdců, kochajících se vlastními řečmi. Král pochopil, že národ tento pozbyl síly svých předků, odvahy a moci, že národ tento je schopen jen »honositi se hrobkami, pochovávaje v nich svoji tvůrčí mysl, čísti ruiny v rozpadajících se žezlech a skořápkách korun, těšiti se zápachem zpráchnivělých těl a viděti v nich svůj život a určení« ... Hřbitovní ubohost tlícího národa uvádí krále v hněv a on vstává z rakve a hází po jednom naříkavém řečníku těžkým kladivem — a, »když zabitý upadl s roztříštěnou hrudí, národ pocítil, že je svoboden!« ...

V »Kazimíru Velikém« jsou všechny prvky tvorby Wyspiańského nejzřetelnější: jeho záhadná, věštecká, symbolická fantasie, jeho neobyčejná moc, s níž se do té doby neshledáváme v polské literatuře, moc obra, jenž jde svojí hrudí naproti hrozivým silám vesmíru, moc, jež bez bázně proniká v ňadra smrti a smrtí prochází k věčnosti jako vítěz — moc divoká, hrubá, živelní ... Moc tato se projevuje nejen v hlubinách duše poetovy, jest — ve způsobu jeho tvorby, v jeho jazyce. Jazyk v pracích Wyspiańského jest zcela zvláštní, jdoucí jakoby hroznou silou proti všem pravidlům, proti zpěvnosti a zněžnělé měkkosti, polské řeči vlastní; on schválně jazyk znetvořuje, přestupuje gramatické zákony, proplétaje svoji těžkou řeč slovy hrubými, neotesanými, jakoby kusy beztvárné žuly; ale právě v tomto podivném, hrubém jazyce, hemžícím se znetvořenými a těžkými lidovými výrazy, spočívá jeho mračná, ale

působivá a svérázná krása ... A pohrouživše se do čtení, začínáme pozorovat v těžkopádném, neobratném, tápajícím rythmu slohu slavnostně-mračnou beethovenskou melodii.

II.

Dříve nežli se stal spisovatelem, vyjádřil Wyspiański dar svého ducha v malířství. Originalita zde je právě tak jako v básnictví. Znamenité »vitraži« Wyspiańského, jeho obrázky k »Iliadě«, jeho portréty dětí, dekorační pokusy k jeho hrám, obálky knih — vše to je řada illustrací, jež doplňuje a zpečeťuje tajemství jeho poetických nálad. Jako žák umělce Jana Matějky, byl Wyspiański s počátku věren odkazům svého starého učitele, avšak závislost tato netrvala dlouho. Na začátku let osmdesátých Wyspiański opouští Krakov a odchází do ciziny, aby doplnil své umělecké znalosti. Zde vlna západu vrývá se bouřlivě v úzký okruh jeho uměleckého světa, v úzce nacionální tradice Matějkovy, krása rodného města i krakovské chrámy ponořují se pomalu v očišťující atmosféru cizích vlivů. Čtyři roky prožil Wyspiański v Paříži. Zde jeho pevná, nezdolná individualita přece nezůstala ušetřena v některém směru nátlaku nepřátelských sice, avšak mocně působivých sil. Právě objevivší se na západě japonské umění, jež v tajemství umělecké tvorby přineslo mnoho nového, působilo i na umění Wyspiańského. Byl to však vliv čistě vnější, technický. Mnohem více působily na Wyspiańského prorocké sny Gustava Moreau, rafinovanost Puvis de Chavannes, nejvíce však — mračné finské legendy A. Halléna, jež tak harmonisovaly s jeho vlastními myšlenkami.

Zde, v Paříži, sílí struny jeho básnické lyry. V krakovských stěnách odchované ideje dospívají zde určité výrazové formy. Kouzlo středověké gotiky zarodivší se v duši navždy, dík tajnám Krakova, jež spolu splývaly, splétá se divně s přízrakem Hellady. Titanská, neobyčejná síla duše Wyspiańského nalezla v řecké tragedii i ohlas i formu. A jest to zcela pochopitelné: Ve všech periodách mocného probuzení živoucích sil pozoruje se mimovolné spění těchto k Helladě. Jako by lidský duch, prodravší se z tradic, nemohl nalézti jiné půdy, jiné země, jiného kultu kromě Řecka. A v kouzlu tohoto jest cosi magického.

Nietzsche chápal řeckou tragedii jako zápas Apollonův s Dionysem, světlého mlčení s tajemstvím hudby, individualisace a smrtonosného zániku této v horečce šílenství. Vyzýval ku vpádu tragedie

v lidský život, zkažený sokratovskou kulturou, neboť se mu zdálo, že jedině Dionysova obrovská moc, jež šílenou silou orgií vnikne v život, může zbořiti staré, shnilé budovy, zničiti strach před božstvím tradice a rabství a zažehnouti oheň v novém chrámě mohutného, zdravého a radostného života. »Jak se mění poušť naší unavené kultury« — zvěstoval Nietzsche — »dotýkají-li se jí dionysovská kouzla! Vír zachvacuje vše přežilé, hnijící, rozbité, zhynulé, kroužící a pokrývá vše rudým oblakem prachu a jako dravec unáší do výše. Ano, druhové moji, věřte spolu se mnou v dionysovský život a v obrození tragedie! Čas sokratovského člověka minul. Ověnčete svá čela břečťanem, do rukou vezměte pastýřské hole a nedivte se, když tygr a pardál, laskajíce se, lehnou si k nohám vašim. Nyní mějte jen zmužilost býti tragickými lidmi, neboť musíte se státi svobodnými!« (»Zrození tragedie«.)

Nadšená tato slova nalezla odpověď v duši Wyspiańského. I jeho umělecké nadšení směřovalo k formě tragedie, neboť sama jeho duše byla tragická, neboť v ní bouřily živelní síly Dionysovy, v ní zápasila mračná melancholie s mocnou touhou po osvobození od čarovných přízračných sil. Proto byla jeho tragedie takové síly a mohutnosti, že, přeplňujíc jedem zoufalství číši vlastního »já«, žádala si jiné, širší a hlubší formy, hledala ten nedostávající se akkord, který by zvrátil dionysovskou melodii touhy a šílenství v hrom. Tou formou a tím akkordem byl Wyspiańskému tragický osud jeho národa. Smrtelným šípem raněné srdce Polska, jeho duch — svobodný a veliký, zakovaný do okovů otroctví — jeho slavná minulost, hnijící v hrobě, jeho mučenická bezmocnost, jeho golgotské náboženství — to bylo tragedií Wyspiańského. A, jako Mickiewicz, udeřil na zvon minulosti — a národ ožil, vstal z mrtvých v jeho tvorbě; ale zatím co genius Mickiewiczův roztál v národním živlu, stal se epickým, Wyspiański dovedl sebrati a soustřediti hlas Polska v kopuli svého všeobjemného svérázného ducha.

V řeckých tragediích Wyspiańského jako by s novou silou vyrostla moc Sofoklova a Aischylova. Francouzští stylisátoři řecké tragedie, vrstevníci Wyspiańského (Péladan, Paul Claudel, M. Collier, Andrée Gide), nešli ve své tvorbě dále stylisace, ale Wyspiańskému se netoliko podařilo přiblížiti se k mohutné síle Sofoklově, nýbrž vnésti do práce »své«, krevní, mučenické, svého hrdinného, rytířského ducha, svou mužickou, pevnou a národní sílu, svůj ocelový, těžký, kouzelně znetvořený jazyk a čistě polské národní rysy.

Co jest nejdůležitějšího v řeckých tragediích Wyspiańského a co nejvíce také působí, jest to, že jeho hrdinové nemají ničeho společného s Homerem, odkudž byli vzati a taktéž málo připomínají Řeky — jsou to prostě polští mladíci a dívky oblečení v řecký oděv a brnění, zachovávající však svoji individualitu. Achilles (tragedie »Achilles«) nám velice připomíná nějakého piasta z dávných dob svou hrubou, fysickou silou, zdravou, lidovou logikou a rusými vlasy. Totéž můžeme říci i o ostatních hrdinech.

V jedné z prvních tragedií, »Meleagře«, jeví se v poznámkách autorových i v osnování děje značný vliv symbolických dramat Maeterlinckových; v tragediích však, jež následují, vystupuje ostře individualita Wyspiańského. On nejen že nacionalisuje řeckou tragedii, nýbrž postupuje od vzorů dále, kombinuje a podřizuje je požadavkům své fantasie, takže v jeho podání všem známé antické sujety nabývají jiného zpracování, zcela nového smyslu. V tragedii »Odysseův návrat« — jest Odysseus zcela jiný než u Homera. Není v něm ani liščí chytrosti, ani radostné moci, Odysseus Wyspiańského — jest obět osudu, bohy zničená a prokletá. Zde zaznívá idea prokletí a smrti jako první zvuk Leitmotivu v tvorbě Wyspiańského. Poslední akt, kde Odysseus se potácí jako zakletý v kruhu přízraků, Erynií a sirén, až konečně se vrhá do moře vstříc smrti, jest zvláště typickým pro Wyspiańského. Tato idea prokletí, smrti a osvobození prostřednictvím smrti nabývá v důsledcích toho zvláštní moci, vše se ztápí v mocném rozmachu k tvorbě se probudivšího dionysovského ducha.

V těchto prvních pracích Wyspiańského vystupuje po prvé základní jeho rys: dosažení hloubky jsoucna umělecké intuice, přemožení tragismu nad poznáním hlubiny neobyčejnou silou vůle a hrdinský vzmach po osvobození od pout reálného, jež vystupuje v symbolických formách. Národní element (dík jehož převládání nabývá tragedie originálnosti), procházející jako červená nit řeckými tragediemi Wyspiańského, jako by vyjadřoval, že snaha a úkol umělcův spočívá mimo vše řecké, ano, že i Řecku, jako takovému, jest zcela cizím. V těchto tragediích se po prvé v Polsku ozvala mohutná, ozdravující vlna, v nich po prvé zazvučela dionysovská hudba podobná té, jíž přioděl svá dramata Wagner — a v tom právě spočívá jich hlavní význam. Avšak pravá tvářnost Wyspiańského, jeho skutečná síla a jeho originalita projevily se ve vší kráse teprve v následujících, čistě nacionálních dílech.

III.

Navrátiv se z ciziny do Krakova, oddal se Wyspiański cele literární tvorbě a práce jeho z doby této svědčí o hotovém již umělci. Ano i úzce positivističtí kritikové, jako P. Chmělevský a V. Spasovič, doznali, že ve svých originelních pracích stojí Wyspiański vně všech směrů a škol a jeví se býti výjimečným zjevem, jejž nelze s jiným srovnávati. A skutečně: můžeme-li říci o řeckých tragediích jeho, že v nich podléhá vlivu Sofokla a Euripida, to v následujících věcech vystupuje ostře jich záhadná originalita. V takových pracích Wyspiańského, jako jest »Legenda«, »Boleslav Chrabrý«, »Kazimír Veliký«, jasně vystupuje to pozoruhodné a svérázné tohoto umělce, co ho činí ojedinělým v polské literatuře. Zvláště v těchto třech uvedených pracích projevil se jeho genius, genius národního pěvce dostihujícího ve svých rhapsodiích neobyčejné moci, prorockého nadšení a symbolických krás. V »Legendě« jest vzkříšený mythus Polska, všechno kouzlo slovanského pohanství, všechna divoká krása starých bohův a národa — pohrouženého v hlubinu čar a kouzel... Polská legenda o Vandě, dceři rytíře Kraka, jež, přinucena jsouc vdáti se za cizince, si zoufá a vrhá se do Visly, změnila se pod čarodějným pérem Wyspiańského v překrásnou symbolickou mysterii. Před námi celý pohanský svět, se svými obřady a kouzly, bohy a zázraky, jako by znovu z vůle umělcovy stal se živoucím. Před námi — živelní kouzlo těchto jako by ze železa ukovaných lidí, spojených se silami země pevným svazkem...

Nikdo ze současných umělců nenalezl v sobě takové síly k postižení minulosti, pohanství, národa, jako Wyspiański. V »Legendě« na každé stránce pevněji a pevněji svazují se nitě mezi autorem a rusalkami, čarodějnicemi, lesními duchy a pohanskými bohy, a právě proto máte mohutný dojem živého mythu, neboť Wyspiański nepozoruje z dálky, nepodjímá se toho s chabou bezmocností kulturou zmrzačeného poety nebo stylisátora, nýbrž sám se přerodí v pohana, sám cítí strach a posvátnou hrůzu před bohy, sám jest účasten zlověstných záměrů rusalek a vodníků, kteří zatahují Vandu na dno Visly. To není romantická mythologie, to není umělecké vyzývání přízraků, v něž sám nevěříš, — jest to duše Wyspiańského a v ní se obrážející duše národa. Národ, jeho mythologie, jeho život, osud, psychologie a minulost — to jest to, co bylo podnětem k symbolickému dramatu Wyspiańského. Avšak jeho »narodničestvo« (jest-li vůbec toto slovo příhodné pro Wyspiańského) jest prosto všelikého theoretického idealismu, všech tendencí a dogmat: národ

jest — prisma, jímž se Wyspiański dívá na svět, národ jest — moc, vnitřní, nadpřirozená, jdoucí životem s jeho zlými silami a hrůzami. Zde, v tomto národním, prvotním, zvířecím a divokém živlu nalezl Wyspiański svoji spásu, odpověď na výkřiky touhy po zázraku, svoje náboženství, svůj život a cíl. A národní svět, svět Polska, toho Polska, mystického a vytouženého, jež je v rozvalinách, v otroctví, v rozkladu a jež musí obživnouti, stal se jeho světem, jeho druhým »já«.

A o tomto světě, o tomto svatém pro něho tajemství pěl Wyspiański slovy národa, jako by se přerodil v něj, jako by se stal polským tragickým bardem. Avšak forma nadšené, prorocké této písně jest překrásná rhapsodická řeč z úst národa, ne však prostá a zcela neobyčejná.

Dlouho bude trvati, než se rozluští hieroglyfy, mnoho se napíše referátů a rozborů, pokud se nenalezne klíč k jeho záhadnému, tajemnému, téměř šifrovanému symbolismu. Každý symbol Wyspiańského jest bezedná hlubina, v každém téměř slově se tají hádanka; to nejsou objasňující, hudební illustraci představující symboly Maeterlinckovy nebo Ibsenovy, jsou to — ztrnulé kry horečných snův autorových, rozmarné kresby jeho chaotických záměrů, odraz bezdny jeho chorobného ducha, nabývající mnohdy čistě hudebního charakteru. Toto se nijak nepodobá druhé části »Fausta« (jak rádi srovnávají), neboť Goethův symbolismus jest čistě naučného rázu, zatím co u Wyspiańského jest — impressionistickým vyjádřením bloudivých, z rámců logiky se vymykajících, fantastických, někdy i horečných, prorockých myšlenek a nálad.

(Dokončení.)

Žákovská samospráva ve výchovnách a školách Spojených Států.

Píše K. Velemínský.

(Dokončení.)

Výchovný princip Georgeův je z organisace kolonie patrný. Chovanci jsou dáni do malého státu, kde mají sami pečovati o svou výživu i občanský pořádek. Z domova nesmějí ničeho přijímati, než drobný předmět k narozeninám a vánocům. Pod trestem jsou tu zakázány americké peníze, lihoviny a tabák. Ve zdravé samotě venkovské, oživené skutečnou prací, funkcemi veřejnými a zábavami, tráví mladí občané několik let. Zvyknou svépomoci, počínaje úklidem až po nákup šatů, naučí se demokratickým ctnostem občanským, především samostatně usuzovati a podrobovati se dobrovolné kázni. Vážná hra na presidenta, soudce a jiné hodnostáře získá kde koho. Mají posléz příležitost vzdělati se ve škole, voliti povolání a v nich se zdokonaliti. Americké řešení venkovských výchoven jest, jak patrno, střízlivé a působivé. Jen přílišný důraz na soudnictví a tresty připomíná ve Freeville ještě polepšovnu.

Po vzoru freevillském ve Spojených Státech vzniklo 7 republik mládeže. Za zmínku stojí nový židovský sirotčinec v Pleasantville u New Yorku, nyní asi nejskvělejší ústav toho druhu vůbec. Zařízen byl nákladem milionu dollarů na volném prostoru v pahorkaté krajině (Pleasantville česky: příjemná obec).

Architektonické řešení celku jest umělecky ladné. Hlavní budova je připojena arkádami k dvěma řadám dílen a obytných domů, mezi nimiž je široké prostranství stromy a květinami vyzdobené. Ústav pečuje nyní o 270 hochů a 240 děvčat u věku 8—17 let; na jednoho chovance rozpočten roční náklad 300 dollarů. Každý může zůstati zde do 21. roku svého. Obytné domy (17) jsou téměř

nádherné villy, každá pro 30 osob. Zařízení vnitřní by si mohla dopřáti málokterá zámožná rodina naše. S vybraným vkusem jsou pořízeny v každé jídelně moderní kredence, temný nábytek, jemné nádobí porculánové. Ložnice mají ideální ventilaci a mosazné postele, volně seskupované do řady síní. Stěny společenského pokoje jsou pokryty obrazy, nic nechybí, co by nahradilo chovancům kouzlo dobré domácnosti. Služebnictvo však je zásadně vyloučeno, za vedení intelligentní »matky« obyvatelé domu sami pečují o všechen pořádek, vaření atd. Po řadě tři vaří snídani a večeři, tři oběd. Tak mladí opuštěnci mají zvykati sice každé práci, ale také komfortu a společenské ukázněnosti středních vrstev amerických. Sirotčinec chce tedy i společensky povznésti svěřence, pocházející většinou z bědných přistěhovaleckých rodin ruských a polských. Chovanci nenosí ovšem uniforem, jakož vůbec mizí poslední stopy podobného cejchování z amerických ústavů moderně řízených.[1]

Škola, jejíž organisátor řed. dr. L. Bernstein využil i novot evropských, chce poskytnouti za 9 let potřebné vzdělání obecné i středoškolské, zvláště pak technické. I zařízení učebních místností je prvního řádu. Jsou tu dílny truhlářské, zámečnicko-strojnické, kde pracují skupiny o 15 členech, knihtiskárna, elektrotechnická a biologická laboratoř, hospodyňská škola s plynovými a elektrickými kamínky, sály pro šití prádla, šatů, ozdobné vyšívání, dělání klobouků atd. Všechno, čeho ústav potřebuje na zařízení a p., udělají chovanci sami, jediné praní uloženo najatým osobám. Farma je přičleněna pro výcvik zemědělský. Chovanci vytvořili si řadu zábavných i zájmových klubů; zejména mnoho zábavy opatřují dvě kapely, starší a mladší, o 60 členech.

Konstituce chlapecké »republiky« pleasantvillské je přizpůsobena mladšímu věku chovanců sirotčince a množství jejich. Místo federální ústavy přijat vzor amerického zřízení obecního, které ovšem státnímu se podobá mnohými podrobnostmi. Občanem stává se každý hoch po čtyřměsíčním pobytu v ústavu (dívky mají zvláštní republiku svou). Každá »rodina« obývající jeden dům tvoří v obci čtvrt; asi pět čtvrtí tvoří okrsek. Přímým hlasováním volí všichni občané začátkem července starostu a jeho náměstka na 1 rok. Každá »čtvrt« volí svého radního na čtvrt roku v červenci, listopadu a březnu, a z plena městské rady všichni občané vyvolí kontrolora

[1] S povděkem budiž zde konstatováno, že krásný sirotčinec města Prahy jde namnoze podobným směrem.

(pokladníka), z plena rady ustanoví starosta za souhlasu radních tajemníka, a každému okrsku okresního starostu na jedno období. Rovněž starosta jmenuje přednostu zdravotnického i jiné úředníky. Městská rada zasedá každou neděli a má moc zákonodárnou. Bývalí starostové a jich náměstkové smějí zasedati v městské radě jako čestní členové, avšak nehlasují; stejně přednosta zdravotnický. Usnesení městské rady nabývají platnosti podpisem starostovým. Kdyby souhlasu odepřel, je do 5 dnů povinen oznámiti své námitky a podrobiti se pak usnesení dvoutřetinové většiny městské rady. Právoplatná usnesení jsou publikována na černém prkně. Kdyby do pěti dnů aspoň šestina občanstva podala proti některému námitky, musí býti nejbližší neděle podrobeno hlasování všeho občanstva. Starosta může propustiti jmenované úředníky, zvolené hodnostáře jen za souhlasu dvoutřetinové většiny v městské radě.

Správa republiky má tři odbory: odbor práva a pořádku, jejž řídí náměstek starostův, odbor zdravotnický a finanční. Náměstek mezi dnem přehlíží budovy, aby v nich nebyli nepovolaní a při zábavách byl zachován pořádek. V jednotlivém domě obytném dozírá na pořádek radní; každý radní má náhradníka, který jej zastupuje, a může si ustanoviti sekretáře, aby zapisoval dodávky pro dům a po případě i poznamenával chování občanů. Radní je zákonným dozorcem svých voličů, když mají po vyučování volno. Okresní starosta svolává radní svého okrsku na porady o daných potřebách své skupiny. Přednosta zdravotnický může jmenovati své zřízence a s nimi pečovati o čistotu na hřištích, v hernách a studovnách. Pokladník vede účty o příjmech a výdajích, měsíčně podává zprávu radě prostřednictvím městského tajemníka. O městských výdajích rozhoduje finanční komise, t. j. starosta, jeho náměstek, pokladník a okrskoví starostové. Při tom starosta má 10 hlasů, pokladník 8, místostarosta 6, všichni okresní starostové dohromady 24 hlasy.

Ústava republiky může býti měněna tříčtvrtinovou většinou městské rady, je-li schválena starostou a většinou hlasů všech občanů. Změny takové musí býti potvrzeny ředitelem sirotčince.

Jak vidno, konstituce tato liší se od freevillské nejen svým zřízením obecním, nýbrž také nedostatkem soudní moci. Je tedy přechodem mezi starou a moderní správou internátu amerického.

V sousedství sirotčince zbudována na podobných zásadách samočinnosti mládeže židovská polepšovna v Hawthorne. V kolonii té žije přes 300 dětí u věku 10—18 let, internovaných obyčejně na 2—3 roky. Polepšovna není obehnána zdí ani plotem. Podle údajů

ředitelových zmizí do roka několik chovanců, zlákaných blízkým velkoměstem, avšak téměř do jednoho se vracejí.

*

Samosprávu žákovskou zavedlo ve Spojených Státech již několik set škol. Formy a rozsah její jsou rozmanité, jako jest vůbec různá pokrokovost ředitelů a školních úřadů městských. Z nejzajímavějších typů samosprávy jsou t. zv. »školní obce«, nebo »školní státy«, propagované v posledních desítiletích Wilsonem L. Gillem a newyorským sdružením School citizens committee. Sdružení doporučuje ústavu napodobující zřízení jednotlivých států (zemí) Unie severoamerické.

Občany školního státu stávají se žáci tří nejvyšších tříd školy obecné, VI.—VIII. tř. (studujícím středošk. je doporučována samospráva jako něco samozřejmého). Samospráva žákovská vztahuje se na všechno území školy vyjma učebny, pokud v nich působí učitelé. Každá třída volí začátkem školního roku tři poslance; soubor jejich tvoří sněmovnu poslaneckou čili zákonodárnu.[1] Všichni občané volí začátkem školního roku v čelo vlády státní guvernéra, státního sekretáře a policejního přednostu. Guvernér po slavnostním uvedení v úřad vyloží svůj program a vyzve zákonodárnu k určité práci. Potvrzuje zákony, má právo veta, to může však býti hlasováním všeho občanstva v daném případě zrušeno. Místoguvernér je předsedou sněmovny, jeho náměstkem je tu státní sekretář. Státní sekretář vede protokol sněmovní a vyhlašuje zákony. Přednosta policejní ustanovuje policisty, dozírá na ně a pečuje o provedení soudních rozsudků.

Začátkem školního roku volí si občané tři soudce. Sbor soudců vyhlédne z občanů státního návladního, jenž musí býti potvrzen guvernérem a ředitelem školy. Také usnesení sněmovny nabývají významu zákonného teprve, potvrdí-li je guvernér a ředitel.

Velmi zajímavé bývají přípravy k volbám. Deset dní po zahájení školního běhu sejdou se všichni občané ke konvenci, aby navrhli kandidáty pro jednotlivé úřady. Konvenci vede ředitel, dokud není zvolen z občanstva předseda a tajemník. Pro každý úřad smějí býti navrženi čtyři kandidáti. Agitaci volební je ponechána volnost: plakáty na chodbách, praporečky, letáky ve prospěch určitého kandidáta, maličké podobizny a p. nejsou vzácností.

[1] Ustanovení hodí se ovšem na americké školy ve velkých městech, kde bývá mnoho poboček.

Volby jsou vykonávány buď tiše po třídách aneb občané slavnostně odevzdávají hlasovací lístky ve stanovené místnosti volební.

Na školách rozdělených podle pohlaví (a těch není mnoho) bývají buď dva oddělené státy, nebo poslanci mužští zasedají v zákonodárně, dívky pak v druhé sněmovně, senátu — každý zákon musí projíti oběma sbory.

Bylo pozorováno, že dívky nemají valné iniciativy zákonodárné, za to však podrobně rozebírají návrhy hochů.

V New Yorku mají některé školy zřízení obecní: každá třída volí si na měsíc starostu, jisté oddělení lavic po jednom radním; malá tato rada má na starosti věci čistě třídní, obrazy a jinou výzdobu, rozdělování pomůcek a p. Učitel má právo veta proti rozhodnutím rady. Soudní autority státní učitel uznávati nemusí; dovolává-li se jí však v nějaké věci kázeňské, zastupuje ho státní návladní. Tresty bývají tyto: 1. náprava, kde je možno, 2. omluva, 3. důtka u soudu, 4. důtka ve třídě, 5. vězení, 6. práce z trestu, 7. dočasná ztráta občanských práv ve škole, na hřištích, na ulicích. Všechny rozsudky potvrzuje třídní učitel.

Na většině škol vyvinula se praxe, že každý ze tří odborů školního státu, vláda, sněmovna a soud, schází se jednou týdně po vyučování za přítomnosti ustanoveného učitele nebo ředitele. Učitel má býti žákovským hodnostářům taktním rádcem, uváděti je do úředních formalit ve Spojených Státech obvyklých, ale jinak rozhodování svěřenců svých co nejméně omezuje. Než dojde k založení školního státu, ředitel i učitelé znenáhla žáky seznamují s útvary samosprávnými a poučují o významu jejich. Vžije-li se samospráva, skoro vždy jest žákům dán úplně na starost pořádek na chodbách, schodištích, v jídelnách, aulách a p.; v tom směru ovšem američtí učitelé neznají naší úzkostlivosti.

Rozsudky malých soudců (hochů i dívek) bývají zajímavé a originální. Tresty zdánlivě přísné mají často význam jen obrazný; na př. týden vězení znamená pět školních dní po sobě vždy půl hodiny vězení ve třídě. Zachová-li soud formy i důstojnost úřední, nabývají rozhodnutí jeho neočekávané autority. Zasedání soudní i sněmovní sbližují žáky s učiteli, vychovatelům ukazují často smýšlení mládeže se stránky docela nové. Zpravidla samospráva žákovská zlepšuje kázeň školy, vypěstuje smysl pro čest a odpovědnost. Zdařily se také pokusy, aby za nepřítomnosti učitelovy volení zástupcové žáků udržovali pořádek ve třídě, řídili hlasité čtení, reprodukování a p. Po delších zkušenostech praktikové dopo-

ručují, aby funkcionářů žákovských nebylo mnoho, aby samospráva vůbec byla ustrojena co možná jednoduše. Školní státy, jak jsme viděli, upouštějí od poroty, ač právě tato instituce by jistě odpovídala vkusu mládeže a dala by často vystřídati se soudním činitelům. Čím mladší jsou občané, tím kratší bývá funkční doba jejich, avšak zůstává nejméně měsíční, aby se nováček zapracoval.

Proti samosprávě žákovské neb aspoň proti jistým formám jejím ozývají se i za mořem vážné námitky. Tak bývá vytýkána převaha soudních úkonů, jichž budoucí občané dospělí sotva kdy budou potřebovati. Nutno však uznati, že bez rozmanité hry na úřady samospráva by se scvrkla na málo zajímavé výkony důvěrnické a pořadatelské. Americkému vkusu zdály by se suchopárnými na př. návrhy naše, aby na středních školách byly ze žáků utvořeny sbory důvěrnické. Novota taková sama o sobě by neuspokojovala na delší dobu ani u nás. Doba skutečné samosprávy však nadejde nám, jakmile uplatníme vůbec zásadu samočinnosti ve škole. Američané právem namítají, že knižní nauka občanská ještě nevychovává zdatných občanů. Pozná-li však mládež svou praxí samosprávnou záhy činnost a význam veřejných úřadů, uchová si ideální zájem o ně i v dospělém věku. Bude všem schopným občanům samozřejmo přihlašovati se k obecním a státním funkcím; intelligenti nepřenechají netečně pole politikářům řemeslným, kteří veřejný život americký tolik poškozovali a snižovali.

*

Spolky žákovské jsou ve Spojených Státech dovoleny všem stupňům školním. Formy spolkové vnikají do samotného vyučování, kdekoliv zakotvila t. zv. methoda debatní. V ethice místo výkladů učitelových zavádějí debaty a recitace žáků, vztahující se k danému thematu z praktické morálky. Tu je na snadě voliti již v nižších třídách ze žáků předsedu, který by jednání řídil, a jednatele nebo zapisovatele, jenž by ohlašoval program a zopakoval výsledky diskuse minulé. Ještě více je třeba spolkové formy tam, kde třída promění se v literární kroužek recitátorů, předčitatelů, vypravěčů. Tak od dětství žáci američtí zvykají parlamentárním formám, jež dodržovati je v občanském životě, železnou nutností. V hodinách rhetoriky na středních školách pak výcvik ten se zvyšuje, umění řečnické i dramatické ustaluje.

Na obecných školách žákovské spolky rozkvétají leda výjimečně. Při vášnivém zájmu mládeže americké o sport je pochopi-

telno, že sportovní samospráva ve školách vzniká nejčastěji, zvláště na středních školách. Zápasy studujících různých ústavů o poháry a p. jsou takořka již officiální součástí školního života. Sdružení sportovní bývají na středních školách tak silná, že platí si někdy cvičitele a pečují o vlastní hřiště. Literární nebo dramatické sdružení vyskytuje se takořka na každém ústavě. Ve školách moderně vypravených nechybí ani debatní nebo společenský klub; k němu druží se po případě klub hudební, kreslířský, šachovní a p. Od zavedení tiskáren školních množí se kroužky redakční, řídící školní časopis, měsíčník neb i týdenník.

Mezi chudší mládeží, zvláště přistěhovaleckou, blahodárně působí t. zv. settlementy, spolkové domy, v nichž soustřeďuje se uvědomovací práce sociální. Pečují nejen o zábavy, nýbrž i o občanskou výchovu lidu z okolí. Lepší settlementy zřizují mládeži školní i dorůstající čítárny, kursy přednáškové, taneční hodiny, tělocvičny, dílny i kroužky. K večeru jsou domy settlementů otevřeny mladým hostům, kteří v četných místnostech nalézají zaměstnání. Dělnická mládež hlavně přihlašuje se do debatních klubů, drobných to kroužků, kde pěstují umění řečnické. Předsednictvo každého klubu je zvoleno z členů, jenom na pomoc přítomen bývá dobrovolný instruktor, často vysokoškolský student nebo jiný sociální pracovník; úkolem jeho jest poučovati funkcionáře i členy o útvarech spolkového života. Při dobře organisované práci této výsledky jsou překvapující: z klubů mládeže vycházejí obratní řečníci a znalci spolkového života, jakých u nás zřídka nalezneme. Zkušení vůdcové vnášejí do debat themata přiměřená věku řečníků a čelí tak planému plýtvání slov, jež za mořem také povážlivě bují.

Všechna moderní výchova americká snaží se buditi samostatnou vynalézavost mládeže. Samospráva žákovská jest jedním z nejpůsobivějších prostředků toho směru. Měníc ve výchovnách i školách správu absolutistickou v konstituční, sbližuje chovance se zájmy ústavu, dává jim možnost spolutvořiti rozkvět a úspěch jeho. I my si přejeme, aby mládež cítila se v našich školách vskutku doma a lnula k nim. První pokusy se žákovskou samosprávou ve Vídni a u nás vzbuzují naději, že zužitkujeme ji pronikavěji než dosud. Musíme ovšem v odlišných poměrech hledati novou úpravu její; forma obcí by se nám asi hodila nejlépe.

Sociální význam moderní techniky.

Poměr mechanické práce lidské k motorickým energiím přírodním.

Píše Jan Koloušek.

(Dokončení.)

Jakmile tedy technika počala šmahem všechnu namáhavější práci nahrazovati motorickou energií strojů, neměly lidské nedokonalé automaty, jakými byli nesvobodní otroci, pro ukojování potřeb lidských naprosto žádnou cenu. Otrok stal se velmi nedokonalým strojem, strojem velmi drahým proti nepoměrně laciněj šímu motoru, který pracoval nepoměrně spolehlivěji, přesněji a vydatněji. Podnikatelé nechtěli a nemohli tedy chtíti nemyslících, k práci od dohlížitelů fysicky donucovaných otroků, nýbrž potřebovali myslících a dovedných lidí, kteří sami ve svém zájmu pečovati musili o náležitý zdar podniku výživu jim poskytujícího.

Člověk jako svobodný dělník pracující za umluvenou mzdu konkuroval s jinými dělníky na trhu pracovním, který dával svými cenami práce jedinou možnost nemajetnému dělníku, aby uhájil své živobytí. Ovšem ona nabytá právní svoboda dělníkova nebyla za všeobecné konkurence výdělečné práce žádnou pravou svobodou, nebyla z prvu nijakým podstatným vysvobozením chudého lidu od těžkých starostí a strastí životních. Otroctví právní namnoze se jen změnilo v otročení skutečné pod zdánlivou formou svobody a volnosti. Dělník za tuhé své přičinění zhusta vyzískal jen tolik, kolik stačilo na holé udržení jeho života, velmi často ani nevydělal dosti pro výživu své rodiny a musil postaviti do výdělečné práce také svou ženu i své dítky, aby netrpěly nouzí, ano i hladem. Proti tomu podnikatel zaměstnávající dělnictvo neměl k němu ani jiných povinností ani závazků kromě smluvené mzdy v době práce. O otroky by se byl musil postarati také tehdy, kdyby je dočasně nebyl

mohl zaměstnati, protože to byl by pro něho cenný kapitál, který nemohl prostě dáti v šanc znehodnocení. Dělníka svobodného však mohl propustiti z práce, kdykoli se mu zlíbilo, nebo kdykoli pro něho neměl upotřebení ve svém závodě. Otroci musili by dohánění býti k práci nejpřísnějším dozorem, kdežto dělník svobodný pracuje co nejusilovněji sám z touhy, aby nejen co nejvíce vydělal (na př. při akkordní mzdě), nýbrž také ze strachu, aby neztratil zaměstnání, které je jeho jedinou možností živobytí.

Je pochopitelno, že za těch okolností podnikatelé sami byli nejmocnějšími zastanci svobody práce a volnosti úmluv o mzdu, že naprosto nechtěli otroků, nýbrž že stáli jen o svobodné dělnictvo. Byli rovně proti vázanosti nevolnické, poddanské ano i cechovní, jelikož chudý lid vymaněný z těchto závazků pomáhal plniti pracovní trh, umožňoval udržovati mzdy co možná na nízkém stupni a dodával hojnost laciného pracovního materiálu pro podnikání všeho druhu.

Stav pracujícího lidu byl právě po všeobecném jeho uvolňování z feudálních a cechovních závazků na počátku 19. století velmi neutěšený. Hlavně v dobách přechodních bylo mezi proletariátem městským a v průmyslových obvodech velmi mnoho kruté bídy, která byla zostřována stálým konkurenčním přítokem pracovních sil z venkova, odkud se najednou stísnění proletáři po svém uvolnění tlačili do průmyslu, v němž doufali najíti lepšího zaopatření. Při tom namnoze technické pokroky a vynálezy dočasně aspoň v některých odvětvích působily ke ztenčení poptávky po pracovních silách lidských. Není tedy divu, že tyto technické pokroky nebyly hned pociťovány jako výhodná pomoc pracujícímu lidstvu, jako možnost k osvobození lidstva od těžkých a zbytečných namáhání, nýbrž spíše se jevily býti novou příčinou k nezaměstnanosti a namnoze se jich i zneužilo ke stlačování beztoho již nízké mzdy. Tak lze zcela dobře vysvětliti hnutí, které čelilo proti práci strojové, ačkoli ta nebyla nikterak vlastní vinou bídy proletářské, nýbrž příčiny bídy té vězely v celé sociální soustavě přechodních dob, které se nedovedly přizpůsobiti novému změněnému stavu hmotného těžení pro potřeby lidské.

Ale jako za doby Aristotelovy bylo otroctví považováno za nevyhnutelnou sociální nutnost pro udržení civilisace, tak i počátkem století devatenáctého bídu i útrapy pracujícího proletariátu hleděla tehdejší filosofie vládnoucích tříd omlouvati nedostatečností a skrovností výživných i jiných úkojných prostředků. Vznikla

zrovna koncem století osmnáctého známá nauka Malthusova o přelidnění a z ní vysvětlovány, ale současně i omlouvány byly všecky tehdejší sociální nerovnosti jakož i krutosti vzniklé z přílišné konkurence lidí do průmyslu se deroucích. Dřívější filosofie Aristotelova doznala nového doplnění filosofií Malthusovou, podle které pro celé lidstvo bylo možno dobrodiní i výhody vyšší kultury udržeti jen tehdy, když se pokolení lidské nebude příliš množiti, když jeho přírůstek se přizpůsobí výživným a jiným úkojným prostředkům od přírody skoupě poskytovaným. Podle Malthusa a hlavně podle jeho kapitalistických vykladačů byla současná bída dělnického proletariátu jen nutným důsledkem přílišné nabídky práce lidí přebytečných, pro něž za daných poměrů nebylo dosti výživy. Proletáři si prý tak svou bídu zavinili a stále zaviňují sami, jelikož nehledí nebo nemohou omeziti své četné potomstvo, pro něž není možno pak najíti ani dosti výživy, tím méně ovšem nějakého pohodlí ani jiných kulturních výhod, které musí býti vyhrazeny pouze menšině pečující o pokrok lidstva, sice by jinak celé lidstvo utonulo v jednotvárné a žalostné všeobecné bídě a celá kultura by vydána byla nebezpečí zániku.

Filosofie Aristotelova byla však jistě nepoměrně lepším vystižením současné tehdejší techniky těžební nežli nauka Malthusova. Právě v té době, když Aristotelova filosofie se zviklala úplně a ukázala neudržitelnou, nebylo již načisto ani místa pro filosofii Malthusovu. Namáhavá práce lidská byla odstraněna i překonána mechanickou prací motorických strojů jakož i lepší organisací práce lidské samy. Ale právě tyto přirozené energie a lepší využití práce lidské zjednaly i nepoměrně větší hojnost výživy a všech jiných úkojných prostředků a učinily moderní lidstvo neodvislým od rozmarů a náhod přírodních, jaké dříve postihovaly lidstvo neustále. Člověk svou světovou součinností, svými těžebními pokroky překonává nebo může aspoň hravě překonati dřívější lokální neúrody a jiné nepřízně přírodní. Lidstva na zeměkouli ani nyní po více než staleté době od prohlášení nauky Malthusovy není příliš mnoho, — tím méně ho mohlo býti mnoho ke konci století osmnáctého.

Proti názorům Malthusovým je spíše pravdou, že lidstvo je na naší zeměkouli velmi řídce osazeno. Dalo by se ho lehce uživiti množství několikanásobné. Hustěji trochu zalidněny jsou asi nejvýše 3% obydlitelného povrchu zemského, ostatek povrchu zemského

(97%) je spíše velmi slabě, namnoze až příliš řídce osídlen. Také theoreticky ozvala se důrazně už reakce proti strachům z přelidnění; dnes již projevují se naopak velmi důtklivé obavy, že by se aspoň kulturnější lidstvo mohlo příliš pomalu množiti a že by mohlo býti ohrožováno rychlejším vzrůstem lidstva v civilisaci zaostalého.

Zrovna v nejnovější době přibylo světového výtěžku nejdůležitějších živných plodin mnohem rychlejším procentem, nežli přibývá obyvatelstva. Tak byla průměrná roční světová sklizeň

pšenice v mil. q		
v období 1898—1902	1908—1912	sklizeň vzrostla
757	990	o více než 30%

Tedy světové sklizně pšenice (a podobně tomu bylo u jiných rostlinných potravin) přibylo během posledního desetiletí více než o 30%, kdežto obyvatelstva přibylo sotva asi 12—15%.

V Evropě samé úroda pšenice byla průměrně ročně

v období	1898—1902	1908—1912	přírůstek za desetiletí
mil q	444	546	23%
mil. lidí bylo	398	447	12 1/3%

Také v dalších obdobích jeví se přírůstek potravin daleko větším, nežli přibývalo obyvatelstva. Žita a pšenice dohromady sklidilo se ve světě ročně průměrně

v období	1891—1895	1908—1912	přírůstek
mil. q	1000	1456	o 45·6%

kdežto přírůstek obyvatelstva za tu dobu (17 let) nebyl ani z daleka poloviční.

Není pak pochyby, že by se v čas potřeby mohlo vypěstiti ještě několikanásobné množství obilí, že jen proto se ho víc nepěstí a nerodí, že by se neodbylo a že by při jeho přebytku stlačily se ceny příliš a další pěstění by se již načisto nevyplácelo.

Mnohem více však vyrostlo těžení ostatních důležitých statků hospodářských a zvláště druhá polovice (nebo ještě patrněji třetí čtvrť) století devatenáctého a počátek století dvacátého přinesl lidstvu přebytek všelikých velmi důležitých bohatství.

Pro energii motorickou důležité těžení uhlí kamenného a hnědého za 15 let se zvětšilo:

	v roku 1895	1910	
těžilo se mil. tun	558 mil. tun	1140	přibylo výtěžku 94%

petroleje se těžilo

	1895	1910	přibylo výtěžku za 15 let
mil. tun	13 1/4	43 1/2	228%

K tomu se pojí výtěžky železa a ocele:

	1895	1910	
železa mil. tun	29¼	66⅔	přírůstek za 15 let 128%
ocele » »	14·9	58	» » » 290%

Jak přibylo ohromně uhlí a železa během půlstoletí od 1860 do 1910, viděti z těchto dat:

	roku 1860	1910
železa mil. tun	6½	66⅔ (v roku 1912 76 mil. tun)

tedy množství železa těženého se za půl století víc jak zdesateronásobilo.

Uhlí (kamenného a hnědého) se těžilo

	1860	1910
mil. tun	137	1140 (v r. 1912 přes 1200 mil tun)

Množství těženého uhlí se za půlstoletí zosmeronásobilo.

Právě uhlí nejvíce bylo použito k nahrazení práce lidské a zvířecí (animální vůbec) všelikými motory (parními a plynovými). Vedle toho ovšem v nejnovější době hledí se zužitkovati také energie jiných zdrojů jako nafty a petroleje (při motorech výbušných), ale zvláště energií spádu vodního tam, kde jsou k tomu příznivé podmínky. Práce lidská i animální vůbec nahrazována i doplňována byla ve všech oborech lidského těžení, ale zvláště při dopravě a v průmyslu. Člověk si zjednal ohromné zdroje pomocné práce, jemu jsou nyní k službám ohromné legie otroků (totiž přírodní energie motorické), kteří pracují bez únavy bez zvláštního dozoru a vždy spolehlivě a přesně, jak to velmi pěkně znázornil slavný fysik lord Ramsay. Ve službách různého průmyslu Severoam. Spojených států bylo roku 1910 yedle 7 mil. lidí zaměstnaných ještě 18⅔ mil. sil koňských (HP) činno. Těchto 18⅔ mil. HP nahrazuje nebo může nahraditi práci nejméně 280 mil. silných, neustále pracujících otroků, na které je vždy bezpečné spolehnutí. Ale tyto otrocké síly mechanických motorů naprosto nevytlačily uvědomělou a vyšší práci lidí svobodných. Je to na př. patrno, jak v posledních 10 letech v těchto průmyslových zaměstnáních zvýšil se počet lidí (ovšem ještě více počet koňských sil). Bylo totiž v různých průmyslech činno ve Spojených státech:

roku	1900	1905	1910
lidí milionů	5·3	6⅛	7
HP »	10·4	14⅝	18⅔
na 15 lidí připadlo HP	29·4	35·6	40

Jakkoli strojů úžasně přibývá i jejich energetické síly proti energii lidských svalů, přece je stále větší poptávka po práci lidské a dělnictva v oněch průmyslech stále nepřetržitě přibývalo; za posledních 10 let ho přibylo 32%. (Motorické energie přibylo ovšem 79½%.)

Jak v delších obdobích se jeví vzrůst motorických energií, je zjištěno dlouhým pozorováním v Belgii. Tam bylo pouze strojů tepelnou energií pohybovaných (parních, plynových a petrolejových) v průmyslu, dopravě i zemědělství činných:

	1870	1880	1890	1900	1910
HP tisíc	348	607	904	1409	2671
přibylo jich tedy poměrně	100	182	256	405	770

Tedy za 40 let se znásobily tyto energie 7·7krát.

Kdybychom to porovnali s počtem obyvatel, kterých bylo v Belgii

	1870	1880	1890	1900	1910
milionů	5·2	5·6	6·1	6·7	7·4

tedy na 15 lidí připadalo asi

	1870	1880	1890	1900	1910
HP	1	1·6	2·2	3 2	5·4

Bylo proto pro rodinu pětičlennou v Belgii roku 1910 průměrně činno 1·8 HP (v roce 1870 jen $^1/_3$ HP), tedy tak, jakoby měla k disposici nejméně 27 silných otroků (v roce 1870 jen 5 otroků). Zajisté se tím možnost všestranného blahobytu a pohodlí nekonečně zvětšila proti dobám dřívějším, kdy člověk byl odkázán jen na své vlastní síly a kdy kromě toho nebyla známá svépomoc lidská leda jen v nejužších mezích uzavřené domácnosti rodinné (kromě ovšem pomoci poddanské pro vyšší stavy), kdežto nyní lidstvo může býti a je součinno navzájem po celé zeměkouli pro ukojování svých potřeb. Že při tom arci nouze a bída nevymizela, to je ovšem vinou neurovnaných dosud poměrů a styků sociálních a udržuje se toto strádání nikoli následkem pokroků techniky, nýbrž zastaralou setrvačností přímo proti tendenci těch pokroků, které povedou a vésti musí ke všeobecnému blahobytu všech lidí ve spořádaných společnostech lidských.

Rakouská politika jihoslovanská.

Napsal Scotus Viator. Přeložil Prokop Maxa.

(Dokončení.)

Avšak nesmíme se oddávati klamu: Chorvati a Srbové do značné míry sami zavinili své zoufalé postavení v mocnářství; neboť kdyby byli stejně houževnatí a po svobodě lační jako Finové, kdyby měli vznětlivou povahu Irů, nikdy by se byl nikdo neodvážil tak se k nim chovat. Svoboda jest velmi pružný pojem a nejen u Jihoslovanů schází pravý smysl pro ni. Ale nežijeme přece již v době Sedlnitzkých, Haynauů nebo Bachů. Mnozí vidí v banu Rauchovi a v komisaři Cuvajovi pouze poslední výstřelky zastaralé státní moudrosti; často se zapomíná, že takoví mužové ohrožují nejvyšší zájmy státu a dynastie. Jest na Rakousku, aby takové býlí vyplelo z kvetoucí zahrady mocnářství. Poněvadž se postavilo proti národním proudům v Italii a v Německu, ztratilo s hanbou své kdysi vůdčí postavení v obou zemích. Zbývá mu jen Balkán, jakožto pole, na němž by se mohlo za hranicemi uplatnit. Avšak dnes lze konstatovat na Balkáně dva hlavní činitele — na východě stoupá moc bulharská,[1] na západě stále roste hnutí ve prospěch jednoty chorvatsko-srbské. Dopřeje-li tedy štěstí Rakousku velikého státníka, dovede těchto činitelů využitkovat. Místo aby, jako jeho předchůdci, štval proti sobě Chorvaty a Srby a oba národy vydával na milost a nemilost Maďarům, dovede národní zájem jihoslovanský ztotožnit s požadavky opravdu rakouského vlastenectví a tím, že mu vyhoví, získat si sympatií všech Slovanů balkánských.

Výhody, jež by Rakousku vzešly z takové politiky, jsou neobyčejně veliké; na nich dokonce závisí jeho velmocenská budoucnost. Zda trvale podrží Dalmacii, závisí na tom, jak se bude chovat k dalmatskému pozadí, k Bosně a Hercegovině. Obyva-

[1] Tuto stať psal autor z jara loňského roku, kdy dosud nedal se předvídat obrat, jenž později nastal na Balkáně. Totéž platí o poznámce o Soluni na str. 713. Pozn. překlad.

telstvo dalmatské, istrijské a chorvatské dodává válečnému i obchodnímu loďstvu nejlepší dorost a proto musí s ním dobře zacházet moc, jež se snaží udržeti panství na Jaderském moři, aby tak čelila všemu úsilí irredenty. Především však střehou Chorvatsko a Dalmacie jediný uherský přístup k moři a mají proto převeliký význam strategický i zeměpisný v rakouském boji s Uhrami — v boji, jenž jest nevyhnutelný již v nejbližší budoucnosti.

Celé východní pobřeží Jaderského moře jest stále dosud nerozřešenou rovnicí evropské arithmetiky; její řešení závisí na vývoji událostí mezi Jihoslovany. Uvědomí-li si konečně jednou »Vídeň« veliké poslání, jež jí čeká, budou-li vedoucí mužové mocnářství mít dost odvahy a nadání, aby si získali národní hnutí jihoslovanské, potom se rychle a požehnaně změní situace podél Jaderského moře a na celém západním a severním Balkáně. Vzdá-li se Rakousko starého motta »divide et impera«, jež jest příliš mocné, než aby se dalo trvale potlačit, tedy to bude pro ně znamenat silný pokrok v řešení jeho spletité otázky národnostní.

K sjednocení chorvatsko-srbskému dojde a musí dojít, jest tedy na Rakousku, aby dosažení tohoto cíle o lidský věk zdrželo a tak sklidilo zhoubné plody takové politiky, nebo však aby rozhodně podporovalo snahy Jihoslovanů a znovu vybudovalo rakouský vliv na severním Balkáně na základech sympatií a společných zájmů. Dějiny učí, že živelná moc událostí nabízí některým státům vůdčí úlohu; kdo ji odmítne nebo se ukáže jí nehodným, jest neúprosně rozšlapán. Pro stát jako Rakousko může být jen volba jediná.

Následky balkánské války.

»Ani největší genius nemůže současně Jihoslovany uvnitř říše potlačovat a za hranicemi k sobě lákat.«
Člen panské sněmovny v Neue Freie Presse 9. února 1913.[1]

»Žádáme[2] na Turecku moderní reformy, jichž bychom sami potřebovali v Chorvatsku.«
Reichspost, 19. září 1912.

»Tento převrat . . . jest Rakousku a Uhrám výstrahou . . . Nebude na příště více lze vládnout v Záhřebě, v Sarajevu a ve Splitu podle různých zásad.«
Dr. J. M. Baernreither, 20. února 1913.

Balkánská válka a pád tureckého panství v Evropě postavily Rakousko-Uhersko před zcela novou situaci. Fakt, že Jihoslované

[1] V článku »Bezmocný ministr«.
[2] T. j. Rakousko-Uhersko.

po pětistaletém spánku se národnostně obrodili, nutí mocnářství, aby zároveň svou zahraniční i vnitřní politiku podrobilo důkladné revisi. Neboť jednak byla na jeho jižních hranicích stará turecká stagnace nahrazena svěžím životem národních států, plných nového snažení. Srbsko, jež dosud mělo ze všech evropských států nejnepříznivější polohu a stále bylo vysazeno nátlaku svého velikého souseda, nejen rozšířilo své území o třetinu, podstatně posílilo svou vojenskou moc, zabezpečilo smlouvou se svými spojenci svůj vývoz k Egejskému moři, nýbrž tím, že obsadilo Sandžak, dosáhlo také scházejícího dosud spojení s Černou Horou a mezinárodní ochranou příští dunajsko-jaderské dráhy a obchodního přístavu na jejím konci docílilo všech výhod bez jediné z vážných škod, jež by mu byly povstaly dobytím severní Albanie. Malému království počíná zcela nová éra politického a hospodářského rozmachu. Zejména ve svém poměru k mocnářství nebude více vydáno na milost a nemilost, nýbrž bude moci, opírajíc se o balkánský svaz, za přátelství nabídnout positivní služby. Naproti tomu bylo mocnářství nuceno náhle navždy se vzdát starého snu o proniknutí do Soluně a vidí, že pojednou stojí před zcela novou obchodní situací na poloostrově Balkánském.

Téměř stejný význam má zpětný vliv událostí balkánských na vnitřní poměry mocnářství. Aby zachránilo poslední zbytek svého vlivu na poloostrově, osvojilo si rychle — jakmile los válečný se obrátil proti Turecku — Gladstonovu zásadu »Balkán balkánským národům« a prosadilo ji ve prospěch Albánců, kteří, když vypukla válka, se octli v nebezpečí, že budou válčícími státy podrobeni. Že tento statečný a nadaný národ při nové úpravě blízkého východu se nestal obětním beránkem, nýbrž že mu byla zaručena možnost samostatného národního života, jest především zásluhou Rakousko-Uherska; nesmíme mu zazlívat a nemění nijak jeho zásluhy, že při tom nesledovalo pouze humanitních cílů, nýbrž jednalo také ve vlastním zájmu. Neboť stát, jako jednotlivec, jedná vždy z motivů smíšených, a státník, provozující jen politiku citovou, jest stejně nebezpečný a právě tak zasluhuje odsouzení jako státník, jenž se omezuje pouze na zájmy a cit chce z politiky vůbec vymýtit.

Ale prohlásivše se pro zásadu »Balkán balkánským národům«, nepředvídali držitelé moci ve Vídni a v Budapešti důležitého následku své akce. Tím zdůraznili před celým světem rozpor mezi zásadami své vnitřní a zahraniční politiky. Neboť v témž oka-

mžiku, kdy volali po svobodě Albanie a žádali, aby Srbsko tuto svobodu respektovalo, šlapali uvnitř své vlastní říše práva a svobody chorvatského a srbského národa. Tak se postavilo mocnářství na zcela nemožné stanovisko, žádajíc pro zcela cizí a zaostalý národ totéž, co odpírá několika milionům svých vlastních, daleko pokročilejších poddaných. Na Balkáně vystupuje pro princip národnostní; ale v Chorvatsku potlačuje každý projev národního cítění a podkopává všechen ústavní život země; v Uhrách vylučuje národnosti z politického života, nedopřává jim nejnutnějších kulturních prostředků a dává reakční a korumpované kastě moc, bez níž by se nedovedla udržet.

Tento příkrý rozpor nedá se trvale udržet. Dříve než Rakousko bude moci s úspěchem vystoupit jako bojovník za princip národnostní, musí překonat choutky maďarské, odporující tomuto principu; tato úloha je tím naléhavější, poněvadž od pádu mladotureckého panství, opírajícího se o otomanisaci, jsou Maďaři v Evropě hlavními zástupci násilné politiky asimilační. Jejich metody nebyly ovšem nikdy tak křiklavé jako metody turecké a snad se zdálo proti pozadí tureckému, že jsou dokonce poměrně mírné. Ale nyní, když zmizelo toto pozadí, vynikne jasněji i příšernost i šílenství maďarské politiky. Neboť umělá politika asimilační dá se odůvodnit pouze úspěchem, avšak toho lze dosáhnout jediným způsobem, totiž osvědčenými prostředky tureckými, masakry a vyhlazováním. Maďaři nikdy se nemohou nadít skutečného úspěchu, poněvadž se spokojují méně drastickými metodami volební korupce a administrativního nátlaku.

Vůči Jihoslovanům zejména neměly maďarské potlačovací pokusy od prvopočátku naděje na úspěch; od balkánské války to pochopil celý svět. Neboť u Jihoslovanů se vyvinul zcela nový duch; veliká vítězství bratří na Balkáně nesmírně zvýšila národní uvědomění, myšlenka sjednocení zmocnila se téměř všech Chorvatů, Srbů a Slovinců. Od hor krajinských až k Boce kotorské, od Banátu temešského až k chorvatskému Přímoří dýše jediný duch — a co jest nejpodivuhodnější, v sedlácích pokud možná ještě víc než v inteligenci. Vůdce demokratů, jemuž militarism jest největší kletbou století, mluví veřejně o svaté válce. Katolický biskup pozdravuje obsazení Kosova Srby slovy »Nunc dimittis«. Především mládež nechce více znát starých stranických sporů, nýbrž hlásá těsné semknutí všech národně smýšlejících Jihoslovanů v boji za svobodu a jednotu.

Dlouhá řada neschopných státníků, jejichž jména uvésti jsme byli již příliš často nuceni, pokoušela se pro své vlastní účely rozdmychat mezi Jihoslovany hnutí revoluční. Dodnes se jim to nepodařilo přes všechno falšování a potlačování; národ zachoval za všech provokací úplný klid, skládal své naděje stále ve spravedlnost koruny a sliboval si za nového panovníka konec svého politického martyria. Ale od balkánské války nikdo se již nespokojuje vzdálenou hudbou budoucnosti: volá se po rychlých a energických činech. Potrvá-li absolutism příliš dlouho, bude-li národ nadále zbaven svých práv a zotročen — tak prohlásil bez přehánění v rakouské poslanecké sněmovně jistý chorvatský poslanec — tedy bude dnešní chorvatská generace poslední, jež bude doufat v lepší budoucnost v hranicích mocnářství, a se Srbo-Chorvaty nebude lze počítat, až bude zle.

Rakousko, jehož ruce jsou spoutány dualistickým systémem a maďarskou oligarchií — ale také vlastní netečností — propásło veliký psychologický moment, v němž by bylo mohlo na sebe strhnout vedení na Balkáně; nyní jest třeba především zabránit, aby požár u souseda nezasáhl jeho vlastního domu. Vzrůstající anarchii na jihu musí být brzy učiněn konec. Musí se konečně přikročit k důkladnému řešení jihoslovanské otázky a zároveň musí být uherské národy vysvobozeny ze jha maďarské oligarchie. Kdyby z ohledu na korumpovanou a šovinistickou kliku ještě dlouho měly být trpěny dnešní neudržitelné poměry, vydalo by se Rakousko v nebezpečí, že za to, co v poměru k Jihoslovanům zanedbalo, dostane se mu téhož trestu, jako při řešení otázky německé a italské v století minulém.

Rakousko-Uhersko usiluje společně s ostatními velmocemi, aby balkánská otázka byla spravedlivě rozřešena na základě národnostního principu; avšak téhož principu musí být použito také pro Chorvaty a Srby, pro uherské Němce a Slováky, pro Rumuny a Rusíny. Pád panství tureckého znamená jitřní červánky nejen pro balkánské křesťany, nýbrž i pro všechny národy příštího svobodného státu národnostního pod žezlem domu habsburského.

O čistotě hudby.

(Pokračování.)

Naprostí chvalořečníci novějšího umění libují si obzvláště, mohou-li pronášeti velké chvalořeči námaze po t. zv. effektu, jakožto krásné vlastnosti nynějšího hudebního snažení. Avšak právě v tomto ohledu přítel pravého umění našel by nejtěžší výtky. Neboť oblíbený effekt není z větší části ničím jiným, než výrobkem neschopnosti aneb zbabělosti, jež se chce všem líbiti a všem sloužiti. Příroda nepostupuje skoky, a cit, je-li zdravý, netěká roztržitě a nepřelétne sám sebe. Vaše oblíbené symfonie, fantasie, hudební potpouri atd. jsou proto často nejsměšnější věcí na světě. Nejprve tajůplný počátek; pak hrozivý výstřel; náhlé ticho; neočekávaně něco valčíkového; avšak, jakmile by tím povstalo jisté rozjaření, se stejnou geniálností následuje rychlý přechod k zamyšlenosti a plačtivosti; odtud bezprostředně divá bouře: uprostřed z bouře po malé napínavé pause k čemusi laškovnému a na konec zavýskání, při němž se všichni s křičící láskou křepce objímají. Takového něco se sice líbí; ale jak? Pravda je prostě tato. Málokteří mají sílu vytrvati u něčeho geniálního s vážností, byť by to bylo i u lásky ve vlastní osobě. Dostane-li se smíšenému publiku pestré směsice, může každý něco najíti, co jej uspokojí a rád bude souhlasiti, že jiným mezitím též jejich oblíbené jídlo se předloží, poněvadž přerušením opět nabývá potřebného klidu. Pohlédneme-li se tudíž poněkud po operách a koncertech, poznáme často, že dámy zabývají se svými toiletami, páni se dívají po děvčatech, dokud se připravuje to, co jim vyhovuje, jakmile však v jasu viděti lásku a tanec, všechny světské oči obráceny jsou k hudebníkům.

V Miláně, kde není zvykem dle německého způsobu se styděti a přírodu zakrývati, stalo se již od delší doby zvykem, že vzdělanci z ničeho nic oddají se v divadle hře v karty, ale hlasitě tleskají, když v hudbě něco dotkne se srdce aneb hudební provazolez

se provede. Jeden ze známých německých virtuosů, jemuž jsem po koncertě otevřeně řekl, že hrál špatnou věc zcela bezpříkladně, doznal mi se smíchem, že jeho skladby vypočítané na svět nestojí za fajfku tabáku.

Avšak hlavní pohnutka k takovým nepřirozeným smíšeninám leží zřejmě v tom, že většina hudebníků nemá dosti síly a geniálnosti, aby byli z c e l a nadšeni. Když H ä n d e l v letu vyniká nad oblaky, tož orel vylétá k nebesům. Avšak mnoho našich modních miláčků dovleče se stěží na horu, dostanou tam třesení a jdou zase pěšky domů. Kde Händel ve svých živých sborech mohutně začíná nejsa s to, aby své síle položil míru a cíle, tam jsou obyčejně moderní geniové v koncích, snažíce se zpravidla pomoci si tím, že to, co již jednou podali, opakují třeba o několik tónů výše, anebo přidávají různé recitativy, chorály a jiné pomůcky; naopak zase tam, kde Händel v smutku a vzdoru mocně přerušuje, novější sentimentalisté nevybřídají z fňukání a lomozu.

Nejhorší však jest, že pod osvědčeným názvem effekt doporučuje se nejškodlivější jed, totiž křečovitý, zpitvořený, přehnaný, ohlušující, vzteklý nesmysl, jenž v lidech probouzí vše zlé a na konec hrozí nadobro zničiti pravý hudební smysl. Odkud máme vzít trpělivost, když se nám docela vážně vypravuje, že se v kostele dávalo Te Deum s osmdesáti bubny; aneb když v jednom z nejvzdělanějších hlavních měst Německa před nedávnem třískání, bubnování a křičení v jedné opeře bylo tak silné, že znamenitý znalec klassické hudby, jenž byl představení přítomen, když při východu z divadla potkal asi 40 bubeníků s čepobitím, zvolal: Chvála bohu, že zase jednou slyším jemnou hudbu! Půjde-li to tak dále, přijdeme nepochybně tam, že při svých hudebních hostinách nebudeme moci sníst meloun bez šňupavého tabáku aneb nejostřejšího pepře, a že dle způsobu sprostých Rusů přejdeme od kořalky k lučavce. Je tedy třeba, abychom otupělé hudební žrouty a pijáky donutili k postům, abychom jejich vypotřebovaným hudebním nervům vrátili sílu a abychom právě to uvedli v plný život, co teď vymírá, totiž čistý cit pro hudbu jako hudbu a zušlechtěný cit, který hudbou se sílí a povyšuje, jenž však nechce býti ničen nepřirozeností a sprostotou. Nebudiž tomu neporozuměno v tom smyslu, jako by mně ležela na srdci hudba pouze tichá, roztoužená. Hudba má představovati všechny stavy počitků, citů a vášní, ale poeticky, ne v převrácenosti, nýbrž v síle a čistotě. Dejte tedy hněvu vybuchnouti, ale ne zuřivě, dejte lásce hořeti plným plamenem a řádně

hořeti, avšak ne tak (jak nedávno se stalo), že milovnice na divadle z horoucí modlitby bezprostředně upadla v lehký smyslný tanec. Je neuvěřitelno, co si naše publikum v tomto ohledu dalo dosud líbiti; a kdyby mnohé ctnostné dívky věděly, co často slyší, aneb samy často hráti a zpívati musejí, a pro jaké účely jeden z našich největších miláčků některé své kusy vlastně, ovšem mistrovsky složil, zašly by hanbou a nevolí. Snad několik jihoněmeckých sedláků jsou jedinými laiky, kteří se dosud špatnosti vzepřeli tím, že již několikráte, když varhaníci v kostele předvedli lehké světské věci, u kazatele trpce si stěžovali, že zase museli slyšeti darebáckou píseň.

Přátelé zdravé, jemné hudby nicméně sotva něčeho docílí veškerým naříkáním na nepřirozenost a zpitvořenost oratorií a oper, neboť t. zv. vzdělaný svět je v plném kvašení, ba i sama poesie a filosofie často setkává se s křečovitou a posedlou hudbou a poněvadž v zájmu geniálnosti zájem na jisté volnosti a nevázanosti je všeobecný. Avšak v oboru vlastní církevní hudby může honba po effektech snadno býti odstraněna, protože, jak uvedeno, kostel nechce ničeho věděti o vášních a co s nimi souvisí. A jest možno spolehnouti se na to, že ti, kteří dosud s láskou patří k církvi, radostně přijmou řádnou církevní hudbu. Neboť smysl pro věci církevní není utlumen; proto shledáme všude, že ti kazatelé, kteří nehledají poesie v žalmech Davidových, nýbrž užívají veršů z novějších básní, nebo vysloví s kazatelny pouze jméno novějšího básníka, všeobecně vzbuzují nejtrpčí odpor.

Avšak bohužel téměř všude sami umělci stojí dobrému v cestě, neboť oni často dovedou pouze podávati a tvořiti to, co je světské a obyčejné; a kárajícímu lidu se hned hrubě vytýká, že ničemu v té věci nerozumí. A jako my dobří Němci vůbec máme zvyk, že do pravidla vměstnáme jakékoliv převrácenosti, tak jsou naši hudebníci hned po ruce s theoriemi, které z černého dělají bílé, čímž jsme se již dostali až tam, že ve jménu vědy dáváme vale právě těm dílům, která právě docela patří církvi.

Tyto povrchní, nezodpověditelné posudky t. zv. theoretiků rozšířily se v novější době na celou starší církevní hudbu, jmenovitě na miserere před Allegrim a Bajem, které v sixtinské kapli patří k hlavním kusům pašijového týdne, a odjakživa učinily na posluchače nejhlubší dojem. Protot také Mozart konal cestu do Říma, aby tyto kusy tajně dostal, které dříve nikomu jinému nebyly přenechávány. Je přirozeno, že tyto kusy, které pod rukou byly

dány císaři Josefu II., nechtěly se ve Vídni líbiti, poněvadž tehdy ani zpěváci ani posluchači nebyli pro ně naladěni. Avšak, že tyto kusy mužové, kteří se domnívají, že o hudbě přemýšleli, mohli tak mrazivě nechat ležet, když byly ve známost uvedeny od Burneye (aspoň v podstatě, jak i jiné rukopisy dokazují) a že bylo možno je positivně zavrhnouti, poněvadž jim prý schází rythmus anebo že v nich nalézáme skoro jen čisté trojzvuky, to patří k těm neuvěřitelným faktům, které musí přátele pravé církevní hudby stejně boleti, jako nejnovější hrozba, že chorál sám bude zničen. O tom mohu, co jsem musel na jiném místě říci, zde pouze opakovat, poněvadž to ani nyní neumím lépe vyjádřiti. Pravím tedy ještě jednou: Lze věřiti, že mistrovská díla, která souvisí s jednou z nejvyšších ideí, mohou býti tak chladně odmítnuta! Tato idea je totiž, že hudba zcela nepřehnaná, rovnoměrná, stále se opakující a stejnou zůstávající v okamžicích pokory a blaženosti jediné odpovídá cituplné duši. Ještě nikdy člověk zušlechtěný, který vážnými myšlenkami sledoval zapadající slunce, aneb za jarního večera v lese zpěvem slavíků a vánkem větru byl přiveden k dumám a k vážnějším myšlenkám, si nestěžoval do jednotvárnosti a nepřál si uměleckého občerstvení. Právě dle této velké idee jsou ona Miserere pracována, a jsou zcela hodná slov »Bože, smiluj se nade mnou«, při čemž člověk má býti pohřížen ve vážnost a pokoru. Proto se tu dle vkusu domnělého umění nehledá měnivého effektu, nýbrž celá skladba vyvíjí se v chorálových, stále se vracejících, čistých, jednoduchých, střídavých zpěvech, a pouze jemné změny, celkový charakter nijak nerušící připínají se na stav pobožných duší, které se cítí pohnuty, ne však znepokojeny.

Proč nechtí nyní v hudbě ničeho věděti o dalších kusech? Mám z knihovny pařížského konservatoria 20 Cantus populi in processione palmarum od Lassa, pracovaných zcela v onom slohu, které, jsou-li čistě zpívány od sboru povzneseného zbožností, musí učiniti hluboký dojem, právě poněvadž jsouce psány v čistých trojzvucích, zachovávají všude nejjemnější pohyblivost, třeba že stále zůstávají při témž hlavním pocitu.

Na mnoha stech kusech starší církevní hudby tatáž myšlenka může býti provedena; i zůstává přátelům pravé hudby uklidňující myšlenka, že pravidla, která v dobách největší síly sledovala stejně tolik klassiků, musí spočívati na pevném základě, a že mají do sebe větší hodnotu než nejisté těkání, jímž nyní mnozí tak rádi by si dávali nátěr geniálnosti.

Nově objevené rukopisy skladeb K. H. Máchy.

Dr. Čeněk Zíbrt.

(Dokončení.)

Str LIV. 7. října. Sen. Bitva, domy v ohni. Po schodech jako úzké ulice běžel jsem zhůru, pod těmi padala voda, nahoře úzká vysoká braňka, z červených cihel hradby, v levo úzká dlouhá, ale nečistá ulička, zrovna přede mnou na schodech rozlítl se granát. V zámku prý je bál.

24. října 1835. Četl jsem Troj(anovu) báseň. Báseň je dobrá. Nevydám-li brzo své básně, budu je moci brzo čísti, však ne co své, vydané. Večer jsem četl Wallensteins Briefe. V předmluvě: »Die Hügel des Mittelgebirges waren sonst Vulkane, sie sind mit Moos bedeckt, keine Augenzeugen leben mehr, Niemand, der uns davon erzählte, so auch im Volke; Niemand ist, der am Scheiterhaufen des Hus gestanden atd. — Aus dem Kalender konnte wohl der Namen des Hus K. Rudolph löschen, nicht aus dem Herzen der Böhmen atd.«

6. listopadu 1835. Sny v těchto dnech. Jak jde milenec pro svou milenku do hrobky; zevnitř hrobky jsem to viděl jakoby v divadle; na točitých schodech byly okénka až dolů, a kmitavým plamenem zableskovala lampa. Pak — úzká hrobka pro dvě rakve. Pak — hromady umrlčích kostí ve zříceném gothickém stavení — — létaly okny ven . . . — Pak — úzké údolíčko s potůčkem, tam jsem natrhal bílých květinek. Převážím se s dívkou na jakýsi ostrov, o kterém se mi již někdy zdálo. Srbové, Češi, Poláci atd. byli v bitvě. Koule z děl za mnou lítaly v úzké ouvoznici, pak jsem přišel do toho dolu, uzounkého, podál bylo viděti vrchol vysokého pohoří.

11. listopadu 1835. Dnes jsem měl sen, že jsem byl v nějakých zříceninách, jak se bořily před i za mnou a v jezeru pod nimi se koupali duchové ženští; pak přišedše k nám mluvili s námi atd.

Str. LVI. Z dopisu: s á m v s o b ě t o ž r á t[1] a cítit při tom božství své, je věc . . . Proč jste řekl, že jste Vulkanem, proč ne Byronem? — Kam Vaše —? —!!! Moje — když — — —! To je zpráva pro Vás pouze. — A pak ostatní Vám poví »Máj« »bez konce láska je, zklamanáť a t. d. — Já jsem Vám řekl jednou, že bych se pro jednu věc bláznit mohl; — je to zde — — — —: — matka mé dívky zemřela, strašlivá přísaha složila se o půlnoci

[1] Srov. Naše Doba V. 497.

u rakve její — — — — — a — — — — — — nebyla to pravda — a já — hahaha! — Eduarde! já jsem se nezbláznil — ale řádil jsem, až budu moci jen s Vámi mluvit, Vy uslyšíte věci — — — — — — — —; takové věci, co se se mnou dály, ani Victor Hugo ani Eugen Sue ve svých nejstrašlivějších románech nebyli v stavu popsati, a já jsem je přežil a — jsem básník!!! — Ale jak lhostejný je mi nyní každý člověk, jak malicherné jeho jednání! nic mne nerozhněvá, nic nepotěší — E d u a r d e! k d y b y s t e z d e b y l . . . Str. LVII. j a k o m o j e. Můj bratr je v Praze, a chválí si život, jaký u Vás vedl; děkuji Vám, že jste se k němu tak — více než vlídně — měl; Kud(rna) Vás pozdravuje — a divil se s velmi učeným obličejem (neb byli při tom cizí lidé), odkuď ste asi mohl se skáli na Kosti spadnout; — — (jakobyste byl samé maso). N e m y s l e t e . . . a o d V á s s e t o ž á d n ý n e d o z v í.[1] Já Vás tuze prosím, abyste — maje toto psaní před sebou —, mně ještě příští týden na mé otázky odpověděl; (právě mne moje holka políbila, mně běží žilami mráz, ale usmívaje se tisknu ji k srdci, Eduarde! —) Prosím Vás — pište mi do 22tého června; tak velké — a větší psaní nežli já Vám a hodně mnoho o sobě. Budete-li mít, také nějakého k(luka) n(ebo) h(olku)? — hahaha! — Pište mi jistotně aneb — — (to je sen) přijďte do Prahy — — —; ale pište, pište jistě do 22tého Června; mluvte, ať Vás vidím. Pamatujete se na naši cestu do Jičína, na mou touhu — na tu noc v Jičíně? při kořalce, pro onu noc Vás prosím, pište do 22tého června. Teď je hůře než tenkrát na té cestě! — Beneš je mrtev, Vy ste mrtev a já — S Bohem Váš K. H. Mácha.

8. června 1836. Bulvera si musíte opatřit: Eugen, Aram, Der Verstossene a Falklanda. Bratr a všichni naši Vás pozdravují. Má h(olka) též — — — snad tedy také mé dítě, není-li mrtvé. S Bohem. Viz a čti obálku. Str. LXLV r. 26. (nedopsáno v musejním rukopise).

Ve Voglově opisu podle výpisků J. Kříže:

Str. LXXX. p o p i s k r á l e, j a k v y h l í ž e l p o s m r t i v k o m n a t ě n a p r k n ě p ř i m ě s í c i — — oko — pěsti zaťaté — jak by znovu zuřiti chtěl, — pohřeb — kat každou chvíli koukal naň, brzo-li spustí, než král zůstal tichý — katovi se zdálo, jakoby nebylo možno, že je mrtev; jakoby musel a t. d.

[1] Vlček otiskuje tento list II. str. 298 pod č. XXIV. Neznámému. Jest to konec dopisu Ed. Hindlovi 8. června 1836, který otiskuje v kusé podobě podle Sabinova vydání · Vlček II. str. 291 č. XIX. Naše přípisky podávají dopis celý.

Str. LXLV. se k nám dostal abychme zúplnili zbírku pozůstalostí Máchových klademe sem i Plán k povídce Valdice. Krajina a popis parného poledne — dílo hrobníkovo, život hrobníkův, příchod jinocha — Příchovský — rozmluva jejich — něco o životu mnicha — zmínka o otci jeho — vchod do kostela, dcera před kostelem, popis kostela, malá dětská rakev — mše — popis mnicha, chování hrobníkovo — hrobník otcem — odešel při porodu syna od ženy své a sloužil ve vojsku Valdštýna, jehož nade vše miloval, tak že i při pochovaném chtěje na blízku býti stal se hrobníkem a mrtvé zamiloval. Syn studoval v Praze s Příchovským, ten šel k vojsku, onen do kláštera (deník) otec syna nikdy neviděl — Popis kláštera — klášterní způsob — příchod mnicha do cely — pták — moucha — život klášterní mnicha — (odtud k dozvědění, že je synem hrobníka.) Něco z deníku jeho — večer — modlitba mnicha — hlas z flauty — noc — chodba klášterní — vchod do kostela, popis kostela v světle měsíčném — chování mnicha — vstup do hrobky, — cella opata — popis jeho — mnich jiný — rozprávka — tlukot a hluk — odchod mnicha — chování opata — návrat mnicha — schůzka opata — popis dvora v světle měsíčném — otevření brány — popis Bannera — vstup v hrobku — popsání hrobky — mrtvola Valdštýna — vynešeni mnicha — odchod Švédů — pohřeb mnicha — noc — měsíc — zpěv kostela — otec po prvé — odchod jinocha — chování dcery vijící věnec na hrob mnicha — stání hrobníka za zdí. —

*

O věrohodnosti Sabinově, hlavně také v Úvodu povahopisném, jak již bylo uvedeno, sestavil zvěčnělý pěstitel studií o Máchovi Kříž r. 1902 důležitou srovnávací úvahu, na kterou v souvislosti se stati předchozí upozorňujeme podle přání p. Ph. Mag. Kříže.

Jak nespolehlivým pramenem ve věcech nejdůležitějších jest Sabina, na to prý posvítil Arbes již svého času, poukazuje při uveřejňování částí Máchova deníku, že citáty, jež ponejvíce jako rozhovor jsou uváděny, komoleny jsou způsobem velmi libovolným. Nejnápadnějším toho důkazem však jsou Sabinovy výroky o »Mnichu«.

Lze dokázati, že Sabina deník Máchův, Arbesem uveřejňovaný, znal, a tedy také věděti mohl, že Mnich jest psán v roce 1833 a ne až po Máji. Vyplývá z toho za prvé, že Sabina o Máchových pracích ničeho nevěděl a co praví o tom, že je planý, chlubný žvast. Nebyl přítelem Máchovým, jak jasně odhaluje také Tylův »Roze-

rvanec«. Kříž soudí, že této »noveletce« spíše by slušela firma »Tyl a spolek«, t. j. Tyl, Sabina a snad i jiní. Se Sabinou si také Mácha vůbec nedopisuje.

Znal-li však Sabina deník, znal data »Mnicha«. Jak vysvětlíme si, že jich nedbal? Nepovšimnutím!? Proč »Pouť Krkonošskou« uvádí jako poslední obraz »Obrazy ze života mého«, ač práce tato, jak deník svědčí, zakládajíc se na snu autorově, mimo dodatek o milence mrtvé hotova byla před dokončením samého »Mnicha«? Proč tyto dvě práce, ač byly větší jeho tvorby první, označuje za poslední!? A podobně tomu u »Cikánů«. Vždyť Mácha sám psal Hindlovi, že dokončil Cikány, ale že nebyla kniha censurou puštěna, kdežto »Máje« teprve tři zpěvy ohlašuje?

Dospívá Kříž ku přesvědčení, že Sabina učinil tak vědomě, veden snahou učiniti z Máchy Byronova nohsleda a krýti tak záda prvním recensentům, zvláště Tylovi, jak o tom zřejmě zpracování »Rozervance« svědčí.

Sabina jest dodavatelem delikátního materiálu k »noveletce« Rozervanec. Zneužito způsobem neslýchaným nejintimnější korrespondence zvěčnělého pěvce Máje, zvláště posledního jeho dopisu Lori (německého). Karel v »Rozervanci« nikdo jiný není než Sabina. Tento Karel líčí ráz poesie Rozervancovy, jeho život, takovým způsobem posuzuje jeho činnost básnickou, že na první pohled jest zřejmo, že hájí jaksi stanovisko Tylovy kritiky. Chce učiniti možný ústup čestný Tylovi. Materiálu dodaného Tyl zneužil však u míře netušené a Sabina zhroziv se patrně sám pošklebu, jaký z »noveletky« té se na hlavu zvěčnělého sypal a snad i otevřeným míněním přátel Hynkových upozorněn, odsoudil infamii Tylovu uveřejněním dopisu Hindlova.

Sabina nezná nejmenšího z historie plodů Máchových. Mácha ho nikde neoznačuje jako přítele. Sabina nezná idey, jež v duši Máchově vykvetla, nerozumí rázu poesie Máchovy ani zbla. Důkazem toho všecky práce jeho.

Sabina se podjal úkolu naň vzneseného s neodpustitelnou lehkomyslností a nevěda kudy kam, učinil z Máchy znamenitého člověka, genia, tím, že se snaží dokázati, že Mácha pochopil cele poesii Byronovu. Zkrátka: Sabina v pěvci Máje líčí smýšleného Byronistu, ne Máchu. A této myšlence obětoval pravdu. Proto musely býti »Cikáni«, »Pouť« i »Mnich« pracemi pozdějšími nežli »Máj«, a to postupně tak, jak silněji v nich postupně vliv Lorda

Byrona se jeví. Sabina Máchu neznal ani v nejmenším a pomohl si smyšlenkami.

Sabina známý nám dnes denník Máchův znal, neboť z něho čerpal své »rozhovory« s Máchou. Arbes v »doslovu« k Máchovu »Křivoklátu«[1] praví: »Zdá se nám, že necitoval Sabina pouhý výrok Máchův, nýbrž že citoval Máchova slova z denníku.« Mám v ruce důkaz (tvrdí Kříž), že skutečně Sabina citoval z denníku. V rukopisných dodatcích p. Vogla je citát ten rukou Sabinovou vypsán celý.[2]

Ale i pokračování výroku vzato jest z denníku. V Sabinově Povahopisném úvodu na str. XXXVII. »Já miluju květinu, že uvadne, zvíře, poněvadž pojde, člověka, že zemře a nebude, poněvadž cítí, že zhyne na vždy; já miluju, ba více než miluju, já se kořím Bohu. Každý člověk by miloval druhého, kdyby mu rozuměl, kdyby v něj mohl nahlédnouti.« Tuto poslední větu vzal Sabina z jiného docela místa denníku.[3] Myšlenka tato stojí zcela o samotě jako věta nedokončená, smyslem však úplná: »Každý člověk by miloval druhého, kdyby mu rozuměl, kdyby v něj mohl nahlédnouti, leč . . .« Toť slovný citát s denníku str. 46.

Rukopisné dodatky knihy Voglovy svědčí, že Sabina měl v rukou více z korrespondence Máchovy než uveřejnil. (Dopis k Beneši.) »Rozervanec« svědčí, že z pozůstalosti znal Sabina list Máchův Lori. Sabina zkomolil několik listů a přehazoval data, jak již Arbes zjistil.[4]

Rukopisné dodatky obsahují ledacos, co poukazuje neodvratně k originalitě Máchově. Otázka, proč rukopisné tyto dodatky byly vypuštěny, nemůže býti zodpověděna ve prospěch Sabinův. Míst, která by byla vyškrtnuta censurou, jest málo a jsou to nejvýš slova neb věty. Dopis k Beneši snad obsahoval rys, který by bylo dlužno zevrubněji osvětliti. Proč však vynechány stati jiné, na př. co Mácha praví o Byronovi, dále ona »patrona«, jak Sabina myslí na zamilované charaktery Máchovy. Velmi podezřelé je však vypuštění plánu k povídce »Valdice«, kterou v jádru jejím lze ztotožniti s »Hrobníkem« Sabinovým, o němž Jablonský přesvědčen byl, že z pozůstalosti Máchovy byl Sabinou ukraden.[5]

---

[1] Národní Listy 24. ledna 1897 č. 24. str. 9.

[2] Rovněž v musejním opise. Srov. náš otisk ve stati předchozí.

[3] Arbes: K. H. Mácha jako turista. Nár. Politika 1897, 29. 8.

[4] Naše Doba V.

[5] Antal Stašek, Jablonský a Sabina. Zlatá Praha. R. XIX., č. 2., str. 14, sloupec III., odst. 2.

Podezřelá je náhlá produktivnost Sabinova r. 1837, tedy po smrti Máchově. Hned »Adéla« mnohým rysem Máchových idejí se honosí. O Hrobníku byla již řeč. A jeho »Obrazy ze 14. a 15. věku« jsou věru komolenina materiálu nasbíraného Máchou ke »Katu«. Na tyto odpověděla »studující mládež« Sabinovi soukromým dopisem. Že list jest prudké a rozhořčené odsouzení této knihy, viděti, že se ani v mládeži úctě netěšil.

Sabina nemohl a nesměl uveřejniti to, co vynechal, neboť podle toho právě společně[1] s Tylem konstruovali »Rozervance«.

Proč Sabina uvádí jako rozhovor, co z deníku vypsal? Poněvadž to sobě přizpůsoboval a komolil. Nemohl udati tudíž pramen, předlohu, jež by ho rázem ze lži usvědčila.

Sabina užil Máchy za žebřík k vyšinutí své vlastní literární ceny. Byla to vítaná příležitost učiniti sebe závažným zjevem literárním. Přátelství to věru nebylo. Mácha byl buben, na nějž Sabina pro sebe dělal hluk.

Dopis k Hindlovi ze dne 8. června 1836. Rukopisné dodatky doplňují větu: »...; neb to nésti, co já nesu, a nemoci to žádnému svěřit sám v sobě to (se) žrát...[2] a cítit při tom božství své, jest věc...« Konec tohoto psaní nalézá se v pozůstalosti musejní. Psaní toto obsahovalo vážné, velmi závažné věci, jak tento porušený konec dokazuje. Proč Sabina jen to, co uveřejnil, vybral?

Dopis k Hindlovi: »Dodatek o Cikánech«: »Dohotovil jsem román »Cikány« a doufám jej v Máji vydati...«[3] uvádí tuto nesprávnost v dopise pod datem 28. března 1833. Arbes dokázal nesmyslnost toho. Sabina to potřeboval k tomu, aby dokázal, že 1. »Cikáni« vznikli po »Máji«. 2. »Máj« vznikl dříve než tito, tedy před 28. březnem 1833, a tudíž je to práce mladá; 3. Cikáni vyspělejší práce a pak následuje ovšem jako poslední Mnich. Podvod, který tu Sabina páše, musil se státi vědomě.

Sabina v Úvodu svém str. XLVII., XLVIII. cituje úryvky milostných dopisů. Praví, že vztahují se k Máchově první lásce. Není pravda. Arbes[4] odhaduje, že psány asi v r. 1832—33. To byla již od r. 1831 láska Máchova druhá (viz interview Křížův u p. rady Macha). Mimo to: Pouť Krkonošská obsahuje úryvky těchto

[1] Že v celé aféře Sabina prsty měl, s dostatek ukazuje ta okolnost, že Karel, t. j Sabina, podává tu takovou charakteristiku poesie Máchovy, jakou jen Sabina podal právě i později. Věci delikátní jediný Sabina mohl prozraditi, týkající se poměrů jeho a Lori. Viz facsimile deníku v Pelclových Rozhledech. [2] Naše Doba V., 497. [3] Naše Doba V., 420.

[4] Naše Doba V., str. 414.

dopisů, a Pouť psána r. 1833 a vztahuje se právě na tuto druhou lásku. O této praví (druhé milence), že žila v Mladé Boleslavi. Nejmenuje tu »Želetinku«, ač to tak významno. — Pan Mach v seznamu vlastenců, kteří r. 1832 u Máchy se scházeli, Sabinu neuvádí. Dle toho je viděti spolehlivost údajů Sabinových.

Na str. XXXIII.—XXXIV. svého Úvodu povahopisného uvádí Sabina následující úryvek: »Ha kde jsem ... atd.« Deník Máchův[1] ukazuje, jak místo toto jest zkomoleno a ze dvou zcela různých statí sestaveno. Počátek vynechán i konec stati druhé.

Jak vysvětlíme neshody výpisků deníku Máchova o cestě r. 1832 (Arbes uvádí, že deník jest z r. 1834 a pojednou je tam datum 2. srpna 1832!!), jak je uvádí Sabina ve svém »Úvodu povahopisném«?[2] Či byly dva deníky? Není nemožno, aby jeden snad byl opis? Sabina uvádí více než Arbes. Jak to, je-li citováno Arbesem správně? Potud Křížovy vývody proti Sabinovi.

*

K literární pozůstalosti K. H. Máchy v Museu zařadil jsem také dvě knížečky (asi 7 × 5 cm), s ošmouranými prvními listy, s opisy Deníku Máchova ve výběru libovolném. Psány jsou rukou K. Sabiny. I. Začátek: Mnohé dítě ... má 5 listů popsaných, 5 listů prázdných. II. Začátek: Slepý harfeník ... má 6 listů popsaných, 6 listů prázdných. Obsah tohoto Sabinova přepisu dlužno srovnati se studiemi Jak. Arbesa, Dra Rud. Kronbauera (Máj II.) a s vydáním Dra Jar. Šťastného a Dra Jar. Vlčka.

Nesnadno dnes rozhodnouti, proč Sabina volil tuto formu sešitků a proč vybíral, vlastně pro koho vybíral tyto ukázky. Většina uveřejněna od Šťastného a Vlčka až na několik myšlenek. Proti znění u Šťastného a u Vlčka jsou některé odchylky. Naznačuji první slova a pak odkaz na Šťastného a na Vlčka. Ty části, kterých uvedení vydavatelé nemají, otiskuji doslova.

Mnohé dítě zvolá někdy: »O kéž bych se bylo nezrodilo! ...« (Šťastný str. 178. Vlček str. 316.)

Jiný praví, jaký žel ... (Šťastný neotiskuje. Vlček str. 316.)

Přicházejícím v život ... (Šťastný str. 178. Vlček str. 311.)

Člověk žije ... (Šťastný str. 178. Vlček str. 312.)

Bohatý zlý ... (Šťastný str. 177. Vlček str. 309.)

Již jako pachole ... (Šťastný str. 177. Vlček str. 310.)

[1] Hlas Národa 1898. 7. srpen, J. Arbes.

[2] Kober II., str. 462—463 a Arbes v Národní Politice č. 169, ned. příloha 1897 »Mácha jako turista«.

S soucitným i velmi měkkým srdcem ... (Šťastný str. 177. Vlček str. 310.)

Malíř, jenž se cvičil ... (Šťastný str. 177. Vlček str. 310.)

V té pustotě zavřený ... (Šťastný str. 177. Vlček str. 310.)

Žil u vnitřku sebe ... (Šťastný str. 177. Vlček str. 310.)

Vlastně jest každý člověk ... (Šťastný str. 177. Vlček str. 309.)

Mé mladosti sny ... (Šťastný str. 176. Vlček str. 307.)

Svíčka má zloděje, a slunce ... (Šťastný neotiskuje. Vlček rovněž.)

Lijavec na D(obyčím) t(rhu) ... (Šťastný str. 174. Vlček str. 300.)

Slepý harfeník na Kamýku v krajině své mladosti. — I ten nejkrásnější sen, zdá-li se člověku, při tom, že sen to jest, netěší člověka. — Dítě si hraje s tím nožem, kterým se poranilo, a zapomíná spíše bolestí svých; tak já. (Šťastný neotiskuje. Vlček rovněž.)

Jemu jsou spady vod ... (Šťastný str. 181. Vlček str. 326.)

Buď se to zdá ... (Šťastný str. 181. Vlček nemá.)

Což kdybych řekl ... (Šťastný str. 181. Vlček str. 323.)

Chmatání po novotách ... (Šťastný str. 181. Vlček str. 323.)

Kdo se chce zamilovati, nesmí srdce míti. (Šťastný nemá. Vlček rovněž.)

Tam se pravě nevyspím ... (Šťastný str. 181. Vlček str. 324.)

Bázlivec příčinou matky, uleknuté ... (Šťastný neotiskuje. Vlček str. 323.)

Flaši(netá)ř přijde ... (Šťastný str. 180. Vlček str. 321.)

Přibližování se slunce k Síriu; zdaž ne obráceně? (Šťastný neotiskuje. Vlček rovněž ne.)

Bály, slečny neznající krásu okolí Pražského ... (Šťastný str. 179. Vlček str. 320.)

Scena v hospodě ... (Šťastný str. 179. Vlček str. 320.)

K flašinetláři, toulání po vsích ... (Šťastný str. 179. Vlček str. 319.)

V prvním políbení ... (Šťastný str. 180. Vlček str. 320.)

Syn jeden mrzák ... (Šťastný str. 180. Vlček str. 320.)

Jako hladové dítě ... (Šťastný str. 180. Vlček str. 321.)

Ty jsi zemřela ... (Šťastný str. 179. Vlček str. 318.)

Vězeň od maličkosti ... (Šťastný str. 179. Vlček str. 319.)

Voda tak netouží sůl obejmouti, neb: jak voda sůl objímá, že se rozplyne atd. ... (Šťastný neotiskuje. Vlček rovněž.)

ROZHLEDY.

SLEZSKO.

Jarní zasedání zemského sněmu. — Kardinál Kopp. — O církevní příslušnost Slezska. — Frýdecko. — Matice Osvěty Lidové a Schulverein — Střední školy. — Výrok dra Kramáře. — Obecné školy. — Ústřední hospodářská společnost. — Krajinská výstava v Klimkovicích. — Úřední zpráva o neštěstí na jámě Lucii.

Jarní zasedání slezského sněmu bylo zahájeno 3. února a ukončeno 4. března. Bylo to, jak už je ve Slezsku pravidlem, zase zasedání velmi pilné: každý druhý den schůze, někdy i za den dvě s denními pořádky obsáhlými. Ovšem velkou většinou to byly drobné záležitosti vyřizované téměř výhradně bez debaty. Jen slovanská pětka vnášela do sněmování trochu života a demonstračním odchodem na počátku závěrečné schůze dala tomuto zasedání také dramatické zakončení. Na počátku zasedání sice konstatoval český poslanec Gudrich u většiny umírněnost, ba blahovůli vůči menšině, ale průběhem zasedání došla minorita k názoru opačnému, jak dokázal její exodus a otevřený list »Lidu slovanskému«, který týž den vydali.

Objektivně posuzováno, bylo toto zasedání sněmovní zase neplodné. Z aktiv mohli vychom uvést: snahu o úpravu učitelských platů, o regulaci řek, o sanaci městských financí, o zemské dráhy. Ale v prvním bodě nestalo se nic; vláda odpírá sankci t. zv. školským předlohám, které sněm v minulém zasedání odhlasoval, prý z toho důvodu, že země nemá pro zvýšený náklad úhrady; snad v odporu vládním spolupůsobí také česká a polská akce proti sankcionování jedné z těchto předloh. Druhý bod byl vyřízen žádostí k vládě, aby se postarala o včasné vyplacení státních příspěvků na regulaci slezských řek, aby zvýšila o 10% příspěvek na zabudování bystřin; poslanec Gudrich právem si v debatě stěžoval, že přes usnesení z ledna 1912 nic se neudělalo pro regulaci Opavice, ani v rozpočtu na r. 1914 že není na ni pamatováno. Na regulaci ve frýdeckém okrese povoleno na rok 1914 K 1,250.000 K, na rok 1915 pak 1,425.000 K; zejména má být provedena regulace Morávky a některých horských bystřin. Právě na Frýdecku je na pohraniční řece Ostravici vidět zhoubnost dosavadního systému, kdy se reguluje po částech podle toho, jak to žádají zájmy německého velkokapitálu. V třetím bodu projednal sněm žádost městských obcí, a uznávaje odůvodněnost požadavků

v ní obsažených, postoupil ji vládě, žádaje, aby k nim měla zřetel. Jedním z hlavních požadavků je změna zákona o výdělkové dani; velké průmyslové obce slezské totiž velice trpí tím, že průmyslové závody umístěné v jejich území překládají ředitelství a prodejny do Vídně; tím na př. ve Svinově daň rourovny s 52.000 K klesla na 11.000 K, na Pol. Ostravě daň společnosti severní dráhy s 45.000 K na 7000 K. Zemské dráhy vykazují schodek přes dva miliony korun; příčinou je neodborné vedení (ředitelem je bohumínský advokát dr. Ott) a germanisační snahy, které rozhodovaly a rozhodují na úkor věcných zájmů; bylo usneseno přistavět dvě krátké spojovací trati, jednu v Orlové, druhou přes nový most na Pol. Ostravě, a povolen investiční úvěr 1,800.000 K.

Za to k n á r o d n o s t n í m s t í ž n o s t e m dalo zasedání příčin přespříliš. Tentokráte taktika německé většiny byla přímo dráždivá, zrovna jako by si chtěla s menšinou hrát. Referoval jsem již minule o překotném schválení rozpočtového provisoria. Ale brzy na to předložen sněmu řádný rozpočet. Tento manévr měl za účel maskovat stranictví v rozpočtu zemských nákladů. Řádný zemský rozpočet na rok 1914 vykazuje řádných příjmů 12,617.339·04 K (o 2,640.891·85 K více než v roce minulém), mimořádných 840.000 K (o 518.000 K méně); řádných vydání 10,810.489·01 K (o 177.909·82 K více), mimořádných 1,222.340 K (o 547·005 K méně); úhrnný příjem je tedy rozpočten na 12,617.339·04 K, úhrnné vydání 11,992.829·01 K, tedy p ř e b y t e k činí 24.510·03 K.

Tento rozpočtový přebytek byl podnětem k novému úskoku proti slovanskému obyvatelstvu. V loňském zasedání sněmu bylo totiž — po povolení subvencí německým žadatelům — usneseno, aby z ohledu na finanční poměry země bylo další povolování podpor zastaveno, a také na počátku letošního zasedání se tento důvod uváděl. Ale v 8. schůzi sněmu podal finanční výbor pilný návrh, aby usnesení o nepovolování subvencí bylo zrušeno; návrh ovšem byl odhlasován a finanční výbor povolil na subvence 218.000 K. Sněm se dal tak horlivě do povolování subvencí, že za několik schůzí překročil povolený obnos o více než půl milionu. Následek toho ovšem je, že Slovanům, kteří tvoří 57% obyvatelstva, dostalo se ze subvencí 7%!

Jak je slezský zemský rozpočet úžasně nespravedlivě sestaven, toho nejjasnějším dokladem jsou položky věnované na školství. Na střední školství německé přispívá země obnosem 46.700 K, z čehož připadá na státní gymnasium v Bruntále 8000 K, na státní gymnasium ve Vidnavě 4000 K, na státní reálku v Bílsku 5400 K, v Krnově 5000 K, v Těšíně 8000 K atd. — slovanské střední školy nedostávají ani haléře. Na soukromé obecné školy německé dává země ročně 38.400 K; tyto školy jsou vesměs v obcích českých nebo polských (Větřkovice, Hlavnice, Komárov, Ratimov, Rychvald, Klimkovice, Polská Ostrava, Petřvald, Orlová, Něm. Lutyně, Dědice, Koňska, Mazaňcovice atd.) a mají cíle germanisační. Obnosem 47.020 K přispívá země na německé klášterní školy, jichž je ve Slezsku 16. Podpory mateřským školkám německým dostoupily výše 10.850 K; uvádím zase místa některých školek: Hradec, Kateřinky, Vávrovice, Jarkovice, Holasovice, Svinov, Vrbice, Ratimov, Petřvald atd. Stipendia a jiné podpory žákům a učitelstvu na německých školách obná-

šejí 70.700 K. Na německé polévkové ústavy, zřizované v zimních měsících pro děti chudých horských obcí německých, dává země 2200 K. Proti tomu všemu přispívá země na české soukromé školy 4500 K, na školky 4050 K, na polské školy 19.200 K, na školky 700 K. Stejně úžasný nepoměr je v nákladu na školství pokračovací: na německé školy pokračovací platí země ročně 130.441·27 K, na slovanské pouze 3800 K. Celkem je v zemském rozpočtu preliminováno na německé školství 346.311 K, na slovanské 32.280 K, čili Němcům korunu a Slovanům asi deset haléř!

V zasedání sněmovním zabývali se ovšem slovanští poslanci častěji tímto bezprávím. Tak na př. »Schulvereinu« byla povolena v loňském zasedání podpora 5000 K na budovu německé školy v polské obci Mazaňcovicích u Bílska a 6000 K na školu v Německé Lutyni, polské obci u Bohumína, oboje s tím odůvodněním, že škola nahrazuje školu veřejnou. Letos žádala Matice Osvěty Lidové za podporu na stavbu škol v Bohumíně, Vrbici, Dolních Tošonovicích a v Rychvaldě na Alpince, ale ve všech případech byla její žádost zamítnuta, prý z ohledu na finanční stav země.

Stejně bezohledně si počínala většina při projednávání zákona o zemědělské radě, který je sdělán tak stranicky, že slovanští poslanci po marných pokusech o zlepšení hlasovali ve třetím čtení proti němu a přičiní se, aby nebyl předložen k sankci. Očividné byly německé průtahy v otázce volební reformy; permanentní výbory sice byly zvoleny, ale za celý měsíc sněmování konaly pouze jednu schůzi. Konečně při jednání o zřízení polské hospodářské a hospodyňské školy v Koňské prosadila majorita paragrafy ve prospěch Koždoňovských renegátů. Po tomto činu hrubého národního nepřátelství opustili slovanští poslanci sněm, učinivše toto prohlášení: »Jelikož německá většina ve slezském sněmu provádí stále soustavné násilí a bezpráví na menšině a slovanském obyvatelstvu ve Slezsku, odmítají slovanští poslanci zodpovědnost za toto dílo.«

Musím bohužel říci, že jejich krok nevyvolal skoro žádné ozvěny mezi lidem; v lidu není zájmu o sněm — vinou samých poslanců.

Zrovna na konci sněmovního zasedání zemřel jeden z typických představitelů jeho systému, vratislavský arcibiskup kardinál Kopp, který od r. 1887 zasedal ve sněmu jako virilista a byl dokonce jeho místopředsedou. Na sněmu vystupoval vždy jako nacionální Němec. Tak vystoupil proti Čechům za doby jazykových nařízení Badeniho, sám stylisoval tehdy prohlášení německé většiny sněmovní proti českému státnímu právu a zejména r. 1904 se připojil k protestu německých poslanců proti zřízení českých poboček při učitelském ústavě v Opavě a polských v Těšíně. K jeho diecési náleželo české území na Těšínsku. A zde přes to, že sem tam věnoval nějakých sto korun na stavbu kostela, má naše větev na něho vzpomínky jen špatné. Pro výchovu kněží zřídil seminář ve Vidnavě, kde z českých a polských bohoslovců dělali kněze odrodilé nebo národnostně vlažné, kteří spolu se stejně vychovanými učiteli z těšínského pedagogia zamořovali a zamořují české a polské obce na Těšínsku. Ještě je v paměti, jak Polské Ostravě na faru vnutil německého šlechtického hej-

ska Rosenberga. Jinak církevní správu na Těšínsku ovládali Poláci, kteří jí svědomitě využívali proti Čechům.

Smrt kardinála Koppa zavdala podnět k hojným úvahám a reformním návrhům týkajícím se církevní příslušnosti rakouského Slezska. Z něho totiž k vratislavské diecési patří Těšínsko a severozápadní cíp Opavska kdežto větší část Opavska patří k diecési olomoucké, ke které patří také přilehlá část Pruského Slezska. S tímto rozdělením ani jeden z národů bydlících ve Slezsku není spokojen. Poláci žádají, aby Těšínsko bylo připojeno k diecési krakovské (ve shodě se svým dávným požadavkem, aby Těšínsko bylo připojeno k Haliči), Češi, aby se připojilo k diecési olomoucké, konečně Němci chtějí, aby z rakouského Slezska byla utvořena samostatná diecése a biskupství vratislavskému aby se náhradou postoupila pruská část diecése olomoucké a Kladsko z diecése pražské.

Právě v té části českého Slezska, která patří k diecési vratislavské, rozvíjí se v posledních letech utěšená práce menšinová přičiněním Matice Osvěty Lidové. Tato menšinová organisace snaží se nyní svést do svých řad také Čechy na Frýdecku. Dne 8. března konala ve Frýdku schůzi zastupitelstva, kde kromě běžných záležitostí byly projednávány národnostní poměry a naše úkoly na Frýdecku. Okres frýdecký je sice dle sčítání skoro úplně český, ale ve skutečnosti je hodně obcí nespolehlivých vinou učitelů a odrodilců, anebo ohrožených závodními a arciknížecími úředníky a zřízenci. Frýdek měl už v letech šedesátých čilý národní ruch, v letech osmdesátých byla tam uvědomělá česká obecní správa. Po prvním německém vítězství byla však úplně zahozena zbraň, kdežto německá strana se usilovně upevňovala zejména školami a hospodářsky. A tak v roce 1910 byla napočtena ve Frýdku německá většina a Frýdek ohrožuje národnostně obce okolní. Z jeho nejbližšího okolí úplně již propadl germanisaci Leskovec — skoro současně ztrácíme ve Slezsku dvě obce téhož jména, jednu na Vítkovsku, druhou na Frýdecku. Nové nebezpečí vzniká v Raškovicích, kde vinou českého předáka Adámka vznikla německo-židovská továrna. V posledním zasedání sněmu bylo povoleno, aby se od Pazderné oddělily jako samostatná obec Panské Nové Dvory, osada sousedící s Frýdkem, která nyní bude vystavena prudkému útoku frýdeckých Němců. Na Frýdecku tedy má také vzniknouti síť odborů Matice Osvěty Lidové, aby čelily expansi německé. Ve Frýdku samém však je tak málo pracovníků, že tam pro tu dobu ani není možnost založit mužský odbor M. O. L.

Na frýdecké schůzi zastupitelstva bylo také referováno o dnešním stavu M. O. L. Dověděli jsme se, že Ústřední Matice Školská úplně převzala školu v Rychvaldě na Alpince a že vzala na sebe také věcný náklad na reálné gymnasium v Orlové, pro něž vystaví druhou část budovy. Přes to na r. 1914 potřeba je rozpočtena na 56.792 K a deficit, který se musí uhradit dary, sbírkami atd., činí 42.542.25 K. Dluhů má M. O. L. 226.546 K.

Vedle toho položíme sumy věnované Schulvereinem do Slezska. V r. 1912 věnoval Schulverein ve Slezsku na vlastní školy 69.999 K, subvencí na školy 5432 K, na vlastní školky 16.874 K, subvencí na školky

6305 K, na vlastní školní budovy 45.414 K, subvencí na školní budovy 47.000 K, různých subvencí (také na vydávání »Ślązaka«) 19.000 K; celkem vydal pro Slezsko 208.000 K, z nichž bylo ve Slezsku sebráno 57.000 K.

V jednom z předešlých přehledů jsem uvedl, jak je podle národností ve Slezsku rozdělen náklad na gymnasia a reálky. Nyní připojuji k nim ostatní střední školy. Ve státním rozpočtu na první polovici r. 1914 je na učitelské ústavy ve Slezsku rozpočteno 210.739 K, z toho na německé ústavy 142.498 K, na český 38.167 K a na polský 29.709 K, tedy na německé 67·6%, na český 18·1%, na polský 14·2%, čili na jednoho Němce připadá 43 h, na jednoho Čecha 20·9 h, na 1 Poláka 12·6 h. Na školy obchodní ve Slezsku je rozpočteno 22.354 K, z čehož Češi ani Poláci nedostanou ani haléře. Rozpočet na průmyslové školství ve Slezsku činí 307.536 K, z toho zase pro Slovany nic, neboť i průmyslové školy ve Slezsku jsou pouze německé.

Při učitelských ústavech opět a opět musíme připomínat, že na českém učitelském ústavě v Pol. Ostravě se učí dějepisu německy z učebnice napsané Němcem pro německé ústavy. A musíme velice ostře odsoudit výrok dra Kramáře, který o tomto faktu učinil na schůzi v Ml. Boleslavi 8. února: »Přednáší-li německy český člověk, je mi to věc lhostejná.« Tento výrok omlouvá jen ta okolnost, že dr. Kramář škole nerozumí a že ve své známé povrchnosti nepřemýšlel ani o této věci, o níž si dovolil výrok, který z jeho úst může vážně poškodit naše snahy o odstranění této ostudy a zhouby.

V obecném školství máme pořád co zaznamenávat. Expositura školy obecné v Petřvaldě na Březinách byla proměněna v samostatnou školu, takže nyní jsou v Petřvaldě české školy tři. Polská škola v Lazích byla rozdělena na chlapeckou a dívčí. Český obecní výbor v Radvanicích usnesl se zřídit polskou veřejnou školu. Nový český výbor v Dolní Suché koná přípravy, aby v obci byla zřízena samostatná škola; dosud je obec přiškolena do Prostřední Suché, ale polskou školu má vlastní v krásné budově. V téže obci připravuje se zřízení německé školy šulferajnské. V Šenově domáhají se Poláci veřejné školy. Na Hradci dosavadní utrakvistická škola byla proměněna v úplně německou; tím zase ztráta jedné obce dovršena. Polský obecní výbor v Záblatí žádal o zrušení třetí třídy při místní česko-německé škole, okresní školní rada tuto žádost podporovala, ale na protest českého obyvatelstva ji zemská školní rada zamítla. Obecní výbor ve Frýdku připravuje spolu se závody pod Lipinou zřízení nové obecné školy na hranicích Frýdku a Leskovce. Česká obec Studánka zažádala o měšťanskou školu. Stejnou žádost podal polský obecní výbor v Německé Lutyni; ta byla už okresní školní radou vyřízena příznivě.

Ve čtyřech velkých českých obcích na hranici česko-polské stojíme před volbami. V Orlové a Lazích vypršelo funkční období nynějšího výboru. V Petřvaldě správní soud zrušil volbu v II. sboru a v Rychvaldě táž instance zrušila celé obecní volby, poněvadž protizákonně byly vyhlášky pouze polské. V Petřvaldě se naše postavení trochu zlepšilo tím, že zatím bylo proti zemskému výboru vymoženo tajné hlasování.

Opravdovou radostí může nás naplňovat činnost našich organisací zemědělských. Nejstarší z nich, Ústřední hospodářská společnost pro české kraje ve vévodství Slezském, měla valnou hromadu 12. března. V ní je sdruženo 129 místních hospodářských spolků s 4538 členy (proti r. 1912 ubyly dva spolky a přibylo 156 členů), dvě krajinská sdružení venkovského dorostu s 886 členy (+ 285), 1 Ústřední spolek včelařský a 8 krajinských s 310 členy, 1 Ústřední spolek králikářský a 5 místních se 126 členy (+ 49), 3 spolky pro chov dobytka hovězího s plemennou knihou s 79 členy (+ 34), celkem 149 spolků s 5939 členy (přibylo 496 členů). V přidružené Jednotě českých hospodářských společenstev bylo koncem r. 1913 sdruženo 69 raiffeisenek, 10 založen, 19 družstev potravních, 8 výrobních, 4 pastevní, 3 stavební, 1 skladištní, 1 strojní a 1 družstvo pro výkrm vepřového dobytka, úhrnem tedy 116 družstev s 15.194 členy (přibylo členů 623). Melioračních družstev je sdruženo 62. Činnost Ústřední společnosti je přirozeně u nás všestrannější nežli v druhých zemích českých. Kromě zastupování zájmů zemědělských a rozdílení subvencí, kterých dostala 60.440 K, pořádala 52 přednášek, 9 odborných kursů a 3 exkurse, věnuje péči knihovnám (v knihovnách přidružených spolků je přes 15.000 knih), vydává nákladem 2200 K měsíčník »Zemědělské a družstevní rozhledy«, spravuje zimní hospodářskou a celoroční hospodyňskou školu v Klimkovicích, provádí ovšem všecky odborné práce k povznesení hospodaření, zejména chovu dobytka. V minulém roce byl zřízen Zemský slezský spolek pro chov koní, vykonány přípravy pro družstevní žírné pastviny v Lubně, na St. Hamrech, ve Zlatnikách a Litultovicích, zavedena kontrola stájová a zdokonalena Zemědělská účtárna. Účetní uzávěrka koncem roku 1913 vykazuje obrat 568.463·35 K, režie činila 13.775·06 K.

Letos o prázdninách uspořádá Ústřední hospodářská společnost od 23. srpna do 8. září krajinskou hospodářskou a živnostenskou výstavu v Klimkovicích. Klimkovice je jediné české město ve Slezsku, které však leží trochu stranou od světa a ve vzrůstu bylo předstiženo sousedními obcemi Svinovem a Polankou. Zrovna v letošním zasedání zabýval se zemský sněm slezský německým městem, které je v podobných poměrech, totiž Andělskou Horou, a usnesl se žádat vládu, aby v něm zřídila továrnu na tabák. O české město se ovšem stát ani země nestará a tak Klimkovice zásluhou starosty Resnera sáhly k svépomoci, jejímiž plody dosud jsou hospodářská škola, chlapecká měšťanka, místní dráha; kusem této svépomoci je také letošní výstava, která původně měla být loni ve Svinově a pro nejisté poměry politické a finanční byla odložena.

C. k. hor. rev. úřad vydal v únoru zprávu o příčinách neštěstí na jámě »Lucii« v Pol. Ostravě 12. prosince 1913, při němž se přetrhlo těžní lano, klec na něm visící spadla do hloubky 338 m a 7 mužů, kteří v ní byli, bylo zabito. Ve zprávě stojí doslovně: »Na celé délce lana bylo znáti 6 zlomených drátů. Vnitřní dráty byly rzí silně rozežrány, porušeny a neměly téměř žádné pružnosti, takže je bylo možno mezi prsty lámati. Některé dráty byly místy až na jednu desetinu svého původního průměru rozežrány. Příčinou silné korese vnitřních dátů bylo

občasné užívání dehtu z dřevěného uhlí, obsahujícího kyselinu (5—6% kyseliny octové) jako mazadla.« Dále zpráva vysvětluje odborně, jak kyselina vnikla do vnitřku lana a v šesti bodech nařizuje, jak se má na příště manipulovat s těžním lanem, aby se takové neštěstí znemožnilo. Zpráva ukazuje, že neštěstí na jámě »Lucii« bylo zaviněno nedbalostí správy této jámy, přímo nedostatečným plněním předpisů, ale také pohodlností horního revírního úřadu, který na jejich plnění nenaléhal a který nové předpisy vydává až po kruté ztrátě sedmi lidských životů. Při intimním poměru mezi úředníky závodů a úředníky c. k. horního revírního úřadu je to přirozené. *K. O.*

Psáno o Velikonocích.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Absolutistický rozpočet končící hroznými deficity a stálým dlužením. — Vzrůst státních vydání; kulturní a hospodářská vydání naprosto zanedbávána. — Daně tížící nezámožné vrstvy nijak na prospěch poplatníků se neupotřebují. — Zanedbávání českých zájmů také v oborech Čechy řízených. — Neúspěšnost české vládní politiky.

Absolutistický postup formou článku čtrnáctého neočekávaně se utvrdil tím, že byly uveřejněny předlohy úplně hotového státního rozpočtu na budgetní rok 1914—15, ačkoli vláda se n e p o k u s i l a ani podati je sněmovnám říšské rady, které vůbec nesvolává. Pouze tištěné předlohy byly poštou rozeslány každému jednotlivému poslanci a obsah jejich byl také ohlášen denním listům. Takovým způsobem obešla vláda nejdůležitější svou povinnost, aby zákonodárnému sboru byla dána možnost zkoumati rozpočet včasným podáním jeho předloh. Jak divně se pak vyjímá důvod, pro který hlavně byl změněn počátek rozpočtového roku! Říšská rada prý má v čas dostati rozpočtové předlohy (aspoň pět měsíců před počátkem období), aby je mohla projednati a také přijmouti aspoň před svým rozchodem na letní prázdniny. Zatím předlohy ty uveřejněny byly v posledním měsíci před počátkem období a říšská rada o nich vůbec ani oficiálně nic neví, protože nebyla k tomu cíli ani svolána ani nezasedá. Nahý absolutismus vládní nezachovává již ani pražádných ústavních forem.

Rozpočet na rok 1914—15 nyní uveřejněný ukazuje velmi pěkně také všechny důsledky prozíravé naší politiky, jak zahraniční tak vnitřní. Zevně vykazuje sice nepatrný přebytek 262.000 K při celkovém vydání 3.460,726.000 K. Ale nezatajuje se nikterak ani předlohou, že formální přebytek ten je vlastně o h r o m n ý m d e f i c i t e m, který zakryt jest jen povrchně výpůjčkami, jimiž se chce zjednati hotových 222·8 mil. K. Na uhrazení těchto scházejících hotovostí bylo by podle stavu nynějšího úvěru státního potřebí h o d n ě p ř e s 250 m i l. K 4½ p r o c e n t n í n o v é v ý p ů j č k y státní a zvýšilo by se tím roční úrokové břemeno asi o 11⅓ mil. K. Bolavé státní finance pohoršují se také ještě pováž-

liveji, že schodky nelze už nijak hradit jiným způsobem než stálými dluhy!

Ale schodek státního hospodaření na rok 1914—15 je mnohem větší nežli přiznaných 222·8 mil. K, které se musí zjednati novou výpůjčkou. Mezi státními příjmy ministerstva financí nacházíme totiž také položku 20 mil. K jakožto přebytek státního hospodářství za rok 1913 a téměř 9 mil. K jakožto mincovní zisk z ražených drobných mincí na účet státu. Tyto položky však nejsou nijakými řádnými příjmy, jsou to mimořádné výtěžky, z nichž 20 mil. K státního přebytku za rok 1913 je pouze zdánlivým přebytkem; neboť bylo ho docíleno zase nejen novými státními dluhy, nýbrž také odstavením nutných prací, které byly již projektovány a povoleny říšskou radou. Když považíme ještě, že na tak zvané investice státních drah se požaduje pouze 120 mil. K proti 130 mil. K na rok 1913 povolených; že tyto »železniční investice« jsou vlastně jen nuzným doplňováním nezbytných provozovacích prostředků; že jsou zároveň odloženy všechny investice na poštu, telegraf i telefon; že se nesmírně spoří, ba skrbli ve všech oborech státního hospodářství; — dospějeme k tomu výsledku žalostnému, že deficit daleko by nestačily uhraditi nové dluhy 250 mil. K, nýbrž že by při pořádném a obezřetném provozování státních podniků bylo potřebí daleko přes 300 mil. K krýti státními dluhy. Ostatně možná, že k tomu ještě i tak dojde při neobyčejném skrblictví státní správy ve všech oborech provozních. Vojenská správa s úžasnou pravidelností nedbá nikterak dodržeti rozpočet podle povolených sum a vydává o celé desítky milionů K více, než co povolné a ochotné delegace odhlasovaly. A tak nás asi očekává podobné překvapení také pro příští rozpočtový rok. To zdá se tím pravděpodobnější, jelikož nová nebezpečí v Albánii a zakročování námořního loďstva našeho, jakož i jiné znepokojující události rozmnoží zase jistě značně vojenská vydání. Pozoruhodná byla také přítomnost německého admirála Tirpitze při poslední návštěvě německého císaře u následníka trůnu na Konopišti.

Ostatně i hospodářsky se dává nové knížectví v Albánii již cítiti našim financím. V rozpočtu ministerstva obchodu se vyskytuje pro udržení paroplavebního spojení Dalmácie s Albánií vyšší požadavek na rok 1914—14 220.000 K. Zdali pak se nám kdy aspoň z části vrátí tyto ozbrojené i neozbrojené investice v Albánii?

*

Rozpočet na rok 1914—15 vykazuje proti rozpočtu na rok 1913, kterým se povolovalo 3142 mil. K vydání, zvýšenou státní potřebu téměř o 319 mil. K. Je ovšem v tom také zahrnuta nová položka vydání na třídní loterii téměř 53·8 mil. K, kterou sluší odečísti od veškerých státních vydání. Ale i když tuto opravu provedeme, zvyšují se státní vydání za půldruhého roku o 265 mil. K, což jistě je na poměry pro státní hospodářství, které se štítí každého plodnějšího vydání, a které se již delší dobu vyznamenává skoro přímým potlačováním všech kulturních potřeb.

Největší položky zvýšených vydání shledáme při příspěvcích ke společným záležitostem monarchie, kde vydání vzrostla

pro naši polovici o 109·6 mil. K a při ministerstvu zemské obrany se zvýšeným požadavkem 22·4 mil. K. Tedy na vojenskou obranu zvýšeny za jediné období požadavky pro naši polovinu monarchie o 132 mil. K, což je zrovna celá polovička čistého vyššího požadavku (265 mil. K). Značný podíl připadá pak na zvýšené náklady státního dluhu, celkem téměř 20 mil. K, a na státní úděly zemským fondům 40 mil. K. Když tyto zvýšené požadavky vojenské na státní dluh a na úděly zemím sečteme, ukáže se nám, že na všechny obory státní správy připadá jen dosti nepatrné zvýšení požadavků něco málo přes 70 mil. K a z toho opět na náklady služební pragmatiky 30 mil. K, na zlepšení hmotného postavení železničních zřízenců přes 15 mil. K a 13 mil. K na pense, takže pro vše ostatní zbývá jen skrovňoučká suma sotva 13 mil. K.

Z tohoto podrobnějšího rozboru, jak a kde vzrostla státní vydání, je už zřetelně viděti, že nemohlo býti nijak postaráno o nezbytné hospodářské a kulturní potřeby všech odvětví státní správy bez rozdílu. Obnos 13 mil. K, který pro to vyměřen byl a který se jeví směšně nepatrným vůči naší všeobecné zaostalosti proti všem sousedním větším státům, důtklivě by mohl pohnouti naše státníky i politiky, aby se ustalo s přepínáním našich sil k udržení zdánlivého vnějšího velmocenského postavení i aby se více věnovalo na sesílení vnitřní.

To však zůstává marným voláním; u nás není žádných politiků myslících dále, než jak by se zmohly a odstranily nejbližší překážky a nesnáze, s delší budoucností nikdo ani vážně nepočítá. Snad byli by státníci, kteří by měli pochopení jakési také pro hospodářskou budoucnost státu, ale ti se neosmělí ani upozorniti na stálý vzrůst úplně neplodných a konec konců marných vydání ze strachu, aby nebyli podezříváni z nevlastenectví. Samo veřejné mínění je rozhodujícími novinami uváděno na považlivá scestí. Německé, polské i konservativní listy jiných národností překypují starostmi o domnělé státní nezbytnosti, ale pravých nezbytností státních, aby pečováno bylo o občanstvo hmotně i kulturně, nechtí viděti. Naše veřejné prostředky prostě nepostačují na obojí účely: na jedné straně vydržovati v míru na 600.000 vojska s velikým válečným loďstvem a na druhé straně nevyčerpávati úplně hospodářských sil poplatnictva, nýbrž je i posilovati.

Tyto poměry jsou nápadně osvětlovány ciframi rozpočtovými. Na vojsko, námořní loďstvo, zemskou obranu (i s bosenskými úvěry a zahraničními záležitostmi) požaduje se 668½ mil. K, na státní dluhy 557½ mil. K,[1] dohromady na obé 1226 mil. K, t. j. skoro 35½% všech vydání. Proti tomu na zdravotnictví se věnují jen 4 mil. K, na vyučování všeho druhu (také odborné, průmyslové, zemědělské a horní v to počítaje) 103 mil. K, na státní stavby silniční, vodní a jiné 47 mil. K; tedy na tyto tak důležité obory dohromady 154 mil. K, tedy ani celých 4½%. Srovnání to jistě nabádá k důtklivému uvažování, k čemu se hlavně používá výtěžků státních berní. Z jiných vydání totiž: na železnice, na poštu,

[1] s dluhy železničními.

telegraf a telefon, na státní doly, statky a lesy, na tabák, sůl, státní tiskárnu a na loterii všechno to dohromady 1318 mil. K, tedy přes 38%, jest pouze prostředkem k nabývání státních důchodů. Zbývá tedy 22% ostatních vydání, která po většině jsou na byrokratickou činnost věnována (pouze na pense se spotřebuje 140 mil. K čili přes 4% všech státních vydání). Podle toho daleko největší část státních vydání (kromě těžebních nákladů) pohltí vojsko, dluhy a byrokracie čistě jen pro běžnou správu; na skutečnou podporu zájmů poplatnických vrací se jen mizivá část.

*

Vyloučíme-li důchody těžební, dostáváme tyto položky berní přímých: daň pozemkovou 52 mil. K, daň domovní 126·7 mil. K, daně výdělkové 115·8 mil. K, daň rentovou 13¼ mil. K, daň z příjmů 130 mil. K, daň z vyššího služného 5 mil. K, daň z tantiem 1½ mil. K, k čemu by se měly přičísti ještě daně z dědictví 32 mil. K, dohromady 476·3 mil. K. Z těchto daní nejhůře zrovna nejchudší vrstvy tíží nespravedlivá daň domovní v městech.

Proti daním přímým mnohem těžší jsou daně spotřební nepřímé: V čele čistý výtěžek státních monoplů, z tabáku 238·8 mil. K a ze soli 30·3 mil. K, cla 197$^1/_3$ mil. K, daň z cukru 164 mil. K, daň z líhu 132·9 mil. K (bonifikace líhové při tom nelze srážeti, jelikož poplatníci daň zaplatí plnou, kdežto bonifikace připadají jen privilegovaným podnikům), daň z piva (po odečtení daně vrácené) 79·2 mil. K, daň z petroleje 25½ mil. K, daň z masa 19½ mil. K, daň z vína 14 mil. K, daň potravní na čáře městské 5½ mil. K a jiné menší dávky skoro 3 mil. K. Všechna uvedená spotřeba je tedy zdaněna 910 mil. K. Daně ty napořád postihují největším dílem nejširší chudé nebo nepříliš zámožné masy obyvatelstva. Patrně všechna břemena velmocenského postavení našeho spočívají na slabých bedrách chudého poplatného lidu, na jehož hmotný a kulturní prospěch se skoro nic z placených berní nevrací. —

*

A jak pamatováno je na zvláštní naše hmotné potřeby českých zemí. Týká se to nejen nás Čechů, nýbrž i našich krajanů Němců. Na tom se právě ukáže pravá pečlivost státní správy, když se vyšetří, kolik se věnuje na zdar hospodářsky nejpokročilejších zemí, kde tomu nijak není v cestě národní řevnivost obou kmenů země ty obývajících. Probéřeme napřed rozpočet ministerstva veřejných prací, v jehož čele je zrovna náš člověk. Porovnejme, jak je postaráno v rozpočtu tohoto ministerstva o státní stavby, silnice a vodní stavby na jedné straně v Tyrolsku (s Vorarlberskem), na druhé straně v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Tyrolsko mělo 1910 obyvatel 1·092 mil., české země 10·149 mil., tedy počet obyvatel v českých zemích byl více než devaterонásobný proti Tyrolsku. Daní přímých je rozpočteno pro Tyrolsko (s Vorarlberskem) 11·57 mil. K, pro české země 149·63 mil. K, tedy daňová povinnost českých zemí je třináckrát větší nežli pro

Tyrolsko. A kolik se věnuje v ministerstvu veřejných prací na stavební úřady, na stavbu silnic a na vodní stavby v obojích zemích? Pro Tyrolsko na ty účely se požaduje 6·30 mil. K a pro české země 16·87 mil. K, tedy pro české země jen obnos sotva 2·7eronásobný. Jak tu měřeno obyvatelstvu obou zemí, pozná se z tohoto srovnání:

Na jednoho obyvatele připadá stavebního nákladu státního v Tyrolsku 5·77 K, v českých zemích však jen 1·65 K! A podle daní přímých jsou poměry ty mnohem horší. Z daní přímých tyrolských se na státní stavby zmíněné vrací do země 54·4%, kdežto v českých zemích se vrací jen 8¾%, tedy ani ne šestina z toho podílu, co v Tyrolsku!

Ještě hůře je to patrné pro samou Moravu. Morava má skoro 2½krát tolik obyvatel co Tyrolsko s Vorarlberskem a platí přímých daní téměř třikrát tolik. Ale na státní stavby v rozpočtu ministerstva veřejných prací se dostává pro Moravu jen 3·586 mil. K, kdežto pro Tyrolsko 6·30 mil. K!

Ani v oboru ministerstva zemědělství není tomu o mnoho lépe. Také tam alpským zemím na meliorace, na podporování chovu dobytka i na zvelebování zemědělské techniky je věnováno mnohem více nežli zemím českým.

Není možno z toho činiti výčitky samým ministrům českým obory ty spravujícím. Je to již dávný směr celé státní správy nadržující krajinám německým, který nedá se najednou zvrátiti. Zde bude potřebí ještě velikého úsilí nejen od ministrů, nýbrž také od veškeré delegace české na radě říšské. Ale zajisté jsou naprosto nespravedlivé pusté štvanice německých listů proti českým ministrům, když se vidí, jak právě v jejich oborech jsou německé zájmy výtečně opatřeny a hýčkány a jak odpor proti českému živlu zle působí až i na krajiny německé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Jelikož by v těchto zemích nebylo lze všechno věnovati jen našim krajanům německým, raději se celá země zkracuje, aby nenáviděným Čechům nedostalo se aspoň částečné podpory, na kterou by měli nárok.

Vinu nesou ovšem také vládní české listy a vládní politikové naši, když nedovedou nebo nechtí odmítnouti falešná i lživá tvrzení, jakoby se Čechům ve státní správě sebe méně dělo po právu a spravedlnosti, nerřku-li aby se jim nadržovalo. Ale podobné důkazy nehodí se horlivým zastancům vládní politky za každou cenu, jelikož by všichni lidé v Čechách konečně prohlédli, jak výsledky té politiky jsou žalostně ubohé a nechápali by, z kterých vlastně důvodů se tak málo nám ochotné vlády podporovati mají.

Jak postaráno je o kulturní potřeby české, o tom promluveno bude později. —*ek.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Zdravotní stav pražského dělnictva. — Z výboru pro sociální pojišťování. — Nezaměstnanost. — Pojištění proti revoluci. — Odborové organisace chorvatské.

O zdravotním stavu členů pražských nemocenských pokladen r. 1912 podává některá data »Svépomoc«. Nemocenských pokladen bylo 88, z nichž 40 společenstevních, 18 závodních, 17 registrovaných, 12 učňovských a 1 okresní. Celkový počet členů všech pokladen obnášel 101.259, z nichž na muže připadalo 70.171 (68·50%) a na ženy 31.088 (31·50%). Ve věku od 15 do 20 let bylo 23·68%, od 20 do 40 let 53·97%, od 40 do 60 let 20·06% a starších než 60 let 2·29%. Morbidita byla přibližně stejná jako roku 1911, avšak značně vyšší nežli r. 1910. Onemocnělo 32.927 členů 40.451 nemocemi, takže morbidita obnáší 39·94%. Nemoci vyžádaly si 682.600 dnů ošetřování, na jednu nemoc průměrně 14·40 dne, na jednoho nemocného průměrně 20·73 dne. Největší počet dnů ošetřovacích, 94.110, připadá na tuberkulosu. Zemřelo 1038 členů, z nichž bylo 804 mužů a 234 žen. Tuberkulosou zemřelo 395 členů.

Vydání pokladen obnášela 2,295.816 K, ze kteréhož obnosu připadá 43·66% na nemocenské podpory, 16·7% na lékaře a kontrolu a 15.33% na administrativu. Na jednoho člena připadá vydání 22·67 K, na jeden případ onemocnění 53·21 K.

*

Ve výboru pro sociální pojišťování došlo ke konfliktu národnostních stran, jakmile počalo se jednat o jazykové otázce. Kamenem úrazu byla tu úrazová pojišťovna rakouských drah, vedená posud v duchu vysloveně německém a zásadně vzpouzející se každému sebe menšímu ústupku národnostem neněmeckým. Tuto svoji baštu chtěli si němečtí nacionálové zachovat nedotčenu, pro ni reklamovali status quo, kdežto slovanské strany, hlavně české, žádaly rovnoprávnosti i v tomto ústavu, v prvé řadě pak jeho decentralisaci, poukazujíce na škody a nebezpečí, jež z jeho německé stranickosti vyplývají neněmeckým pojištěncům. Konečně docíleno dohody návrhem Wintrovým s dodatkem Buzkovým.

*

Pojištění proti nezaměstnanosti zavádí obec Prostějov dle systému gentského; účelu tomuto věnováno 5000 K. Pardubice na podporu nezaměstnaných věnovaly 1000 K.

Na pražské radnici konána 12. května anketa o prostředcích proti nezaměstnanosti, která s nastavším jarem neklesla, jako obyčejně bývá, nýbrž trvá i dále. Anketa zmocnila presidium městské rady, aby vyslalo deputaci k vládě a zemské správní komisi, by jednotlivé práce v Praze projektované byly co nejrychleji provedeny, dále by stavěny byly budovy pro státní úřady a obci pražské aby byla poskytnuta subvence na letenský průkop, městskou nemocnici a most z Myslíkovy ulice na Smíchov. Dále budiž aktivován ústav pro pojištění proti nezaměstnanosti za sou-

činnosti všech předměstských obcí, a budiž co nejrychleji zakročeno o zemský příspěvek pro starobní a invalidní pojištění.

*

Revoluční finanční ministr anglický Lloyd George utvořil nový termín pro daň z majetku: »pojištění proti revoluci« zavádí v Anglii a odůvodňuje svoje opatření změnou světového názoru širokých vrstev lidových. Dnes chová se lid k vládám docela jinak než dříve, kdy žil trpělivě v bídných, nezdravých děrách a bez reptání, třeba s bolestí pohlížel na svoje hladovící děti; svoji bídu považoval za dílo božské prozřetelnosti, které bez reptání snášel. Vyšším vzděláním, jakého se dnes širokým vrstvám dělnickým dostalo, dospěly však tyto již k poznání, že bídy jejich nežádá si žádná vyšší prozřetelnost, nýbrž že tato je zaviněna jedině špatným hospodářstvím společnosti lidské, a proto žádají změny tohoto hospodářství. Revoluční myšlenky zachvacují miliony dělníků, kteří nejsou spokojeni se svým životním osudem; neodhodlají-li se bohatí v čas, aby nepatrnou obětí svoje chudé spoluobčany povznesli z jejich bídy, pak přijde den, a není daleko, kdy s hrůzou a lítostí budou vzpomínat okamžiku, kdy se vzpírali nepatrnému zvýšení pojistné prémie proti revoluci.

*

Odborové organisace chorvatskoslavonské konaly v dubnu svůj sjezd v Záhřebu. Organisováno bylo koncem r. 1913 v Chorvatsku 6491 dělníků, z nichž 5188 bylo v organisacích, zastoupených v odborové komisi. Příjem všech organisací obnášel 76.404·83 K, vydání 81.115·35 K. Slabé tyto organisace jsou mezinárodním sekretariátem odborovým uznávány za rovnoprávné členy, poněvadž Chorvatsko-Slavonsku bylo v dualistickém systému podunajského mocnářství dopřáno jisté autonomie; dokonce přijel v zastoupení sekretariátu na sjezd sám mezinárodní sekretář Legien. České organisace, čítající přes 100.000 členů s příjmy milionovými, do sekretariátu nemohou být přijaty, poněvadž si toho Vídeň nepřeje, odvolávajíc se na to, že Čechové nemají svého státu. Osamocenost jde však českým organisacím jak náleží k duhu, jak bylo vidět na velikonočních sjezdech jednotlivých odborů, zatím co centralistům utíkají poslední jejich čeští členové, takže, třeba s těžkým srdcem, propouštějí centrální organisace jednoho českého úředníka za druhým, protože ho nepotřebují. V nejbližší době bude pak provedena tichá likvidace centralismu v českém dělnictvu. Zjevy, jako na příklad hrstka hlasů odevzdaných pro centralistického kandidáta v doplňovací volbě na Vysokomýtsku, jsou výmluvným znamením i očím, které nechtějí vidět, a uším, které nechtějí slyšet. *R.*

ŠKOLA.

Mateřské školy pražské, jich počátky a rozvoj. — Hmotná bída pěstounek pražských útulků. — Činnost německého výbojného spolku školského. — Zásady nové úpravy platů učitelstva dolnorakouského.

Mateřské školy, humanní ústavy pro mládež ve věku předškolním, jsou z nejkrásnějších odkazů Jana Am. Komenského. Veliký reformátor vychovatelský napsal o nich svůj klasický spis »Informatorium školy mateřské« a na základě zásad v tomto spise hlásaných jsou v cizině i u nás v jádře vybudovány. Ve vychovatelský svůj program přijaly některé práce a hry B. Fröbela, zakladatele dětských zahrad.

U nás počaly se po letech sedmdesátých vyvíjeti z dřívějších opatroven, k nimž se jako jejich vyšší oddělení připojovaly. První m a t e ř s k á škola byla zařízena roku 1869 v Praze na Starém městě u sv. Jakuba. Počaly v ní působiti učitelky B. Ledvinková a M. Müllerová, které před tím k podnětu Marie Riegrové prostudovaly život a výchovu v pařížských asylech pro mládež a německých opatrovnách. Od té doby vzrůstaly nákladem obce při školách všech pražských čtvrtí, při čemž ošacování a stravování dítek v nich opatřoval zvláštní komitét pražských dam z různých pramenů.

Ministerským vynesením z 22. června 1872 dána zřizování mateřských škol zákonná sankce a vytknut jejich vychovatelský úkol. Bylo jim uloženo, aby tělesnému i duchovnímu rozvoji svých chovanců jednostejně pomáhaly, tak, aby pro příště nabyly způsobilosti k obecnému vyučování školskému. Vychováním v mateřské škole má se mládež blahodárně buditi a přiměřeně zaměstnávati, vedle cvičení těla, rukou a smyslů má se, hledíc ku slušnému všímání si povahy dětské, oživovati veselá její povaha, kázní a příkladem šlechtiti mysl i vůle a zvláště pěstovati navykání těm společenským ctnostem, které rovněž tak jsou ozdobou mládeže, jako základem zdravé vzdělanosti obecné. Účelem mateřských školek jest podporovati domácí vychování dítek u věku povinnosti školní ještě nepodléhajícím, tedy připravovati dítky k vyučování školnímu spořádaným cvičením těla i smyslů, jakož i přiměřeným pěstováním ducha. Prostředky vychovávací v mateřské škole jsou: zaměstnávání, kterými se vzdělává nápodobivost a tvořivost, hry tělesné se zpěvem i bez něho, nazírání na předměty a obrazy, a hovory o nich, povídky a básničky, konečně lehké práce zahradní. Všeliké vyučování ve způsobě školním naprosto se vylučuje.

V duchu tohoto nařízení byly založeny mateřské školky také v jiných pokročilejších obcích českých a staly se prospěšnou institucí zvláště pro třídy občanstva, jež pro denní zaměstnání mimo rodinu dětem svým náležitě oddati se nemohou. Náklad na ně svěřen ministerským nařízením obcím a okresům, a protože zřizování mateřských škol je nepovinné, nerozvinuly se dosud do té míry, aby byly v organisaci školství národního nutným článkem, výchovu v obecných školách připravujícím a podporujícím. Mateřské školy jsou předmětem zvláštní péče naší Ústřední Matice školské, která v nich správně vidí důležitý prostředek ve svých akcích obranně národních.

Od roku 1873 je zřízen při českém státním ústavě ku vzdělání pěstounek mateřských škol jednoroční kurs se vzornou mateřskou školou k hospitacím a praktickým cvičením kandidátek. Vyšlo z něho již mnoho pěstounek, jež svoje schopnosti osvědčily nejen na mateřských školkách, ale i jako vychovatelky v zámožnějších rodinách.

Řídká síť mateřských školek — není jich v zemích koruny České mnoho přes 200 — brání tomu, aby sloužily všude občanským vrstvám nemajetnějším. Rodiče i v Praze a předměstích je vyhledávají pro své dítky jen tam, kde jsou u jejich obydlí co nejblíže. Je to přirozené, neboť malé dítky do 6 let věku musí býti svými rodiči nebo staršími bratry a sestrami do školek voděny, a to se může díti jen tam, kde je školka v jejich blízkosti. V Praze, předměstích a větších městech doporučovalo by se zřizování blokových oddělení mateřských školek s nejmenšími obvody. Stačilo by k tomu najmouti v činžovním příhodném domě vzdušnější místnost s předsíňkou k odkládání svrchního oděvu a prostornější zahrádkou. Drobné děti měly by tak školku v nejbližším okolí svého domova a také náklad byl by poměrně malý. Obvody škol obecných jsou pro drobné děti příliš veliké, a to vlastně odráží mnohé rodiče, že mateřských škol, které bývají při školách obecných s velkými obvody, nevyhledávají.

Mateřské školy pražské oslavily letos jubileum svého 45letého trvání nejen slavností, ale hlavně velmi cennou a obsahově bohatou jubilejní publikací, podávající nejen obšírný obraz vnějšího rozvoje školek, ale i pohledy do vnitřního života dětí na těch školkách. Sebrané výpovědi útlých dítek srší humorem a působí otevřeně se podávajícím nitrem dětským.

Hmotné a právní poměry pěstounek mateřských škol jsou v rukou obecních zastupitelstev. Jejich práce není dosud všude tak odměňována, jako by býti měla. Naše obce jsou namnoze velmi uznalými k obecnímu úřednictvu městskému, ale jakmile jde o osoby, jež se školstvím národním nějak souvisí, tu bývá již citelně znáti jejich dvojí loket.

*

Praha a jiné větší obce zřídily pro školní mládež útulky, v nichž o polednách a v hodinách odpoledních do 6. hodiny večerní zaměstnává se nejchudší mládež školní přiměřeně pod dohledem vzdělaných pěstounek, většinou to absolventek mateřských kursů při pedagogiu.

Novinami proběhla petice pražských vychovatelek městských útulků, svědčící o tom, jak nedostatečně je o ně postaráno. V petici žádá se úprava se zpětnou platností od 1. ledna 1914 v tom smyslu, aby základní služné bylo zvýšeno o 120 K ročně, aby dosavadní 120korunové kvadrienálky byly změněny v trienálky a aby provisorium bylo omezeno nejvýše na 10 let.

Jak patrno, jsou požadavky pěstounek pražských útulků co nejskrovnější. Dodnes většina vychovatelek pražských útulků má měsíčně 40 K s kvadrienálními přídavky po 10 K měsíčně. To obyčejné služebné děvče v pražské rodině, jež dostává se vším zaopatřením 16, 20, 24 i 30 K měsíční mzdy, je proti vychovatelce městského útulku pražského odměňováno královsky.

Plných třináct let uplynulých, let úžasného stoupání všech životních potřeb, nechal pražský magistrát, který k jiným kategoriím svého úřednictva, a zvláště úřednictva presidiálního, je tak blahovolný, své pěstounky v této ponižující bídě hmotné. Upravovaly se sice poměry nově ustanovených pěstounek, jimž se t. zv. základní služné (!) zvýšilo na 50 K, ale pěstounkám starším ponechalo se bývalých 40 K měsíčních s 10korunovou měsíční bídou kvadrienálkovou. Nastaly křiklavé nepoměry. Pěstounky s celkovou služební dobou devítiletou měly právě tolik, jako jejich mladé kolegyně ve službu vstupující.

Pražský magistrát měl však řadu jiných aktuálnějších věcí, než starost o jednu z nejubožejších kategorií svého služebnictva. Vychovatelky pražských útulků uvádějí v petici, jak nepříznivě působí jejich bída na zdravotní stav. Téměř všechny podporují své staré rodiče, mají rovnocenné vzdělání předběžné s učitelkami industriálními, jichž stav v Čechách není ovšem také závidění hodný, nemají postupu služebního a jsou odkázány pouze na nízké časové přídavky služební. Definitivní ustanovení služební je zaručeno magistrátním dekretem z 2. března l. r. dle § 80. služební pragmatiky všem osobám úředním i osobám, které nikdy na definitivu nároku neměly, a není jistě nijaké příčiny, proč by vychovatelky z tohoto humanního ustanovení měly býti vyloučeny, a proč by jim definitiva neměla býti udělena, když 10 let ke spokojenosti sloužily.

Výkřik pěstounek pražských útulků je hodně zoufalý a je v zájmu lidskosti, aby na radnici byl slyšen a vyslyšen.

*

Sledujeme-li činnost naší Ústřední Matice školské, musíme sledovati neméně činnost jejího odpůrce německého, Schulvereinu. Je třeba znáti jeho finanční výzbroj, sledovati jeho germanisační postup a plány do budoucnosti. Letošní valná hromada tohoto předního výbojného německého spolku školského konala se o svatodušních svátcích ve Frývaldově na Opavsku.

Předseda konstatoval tu sice povážlivé klesání příjmů spolkových. V uplynulém správním roce nestačily příjmy ke krytí výloh, bylo nutno sáhnouti k fondu Roseggerovu, který není nevyčerpatelný. Schulverein upravil v posledním roce opětně příjmy svého učitelstva, které již dávno jsou upraveny dle platů státního úřednictva a dnes se vyrovnávají těmto příjmům i dle služební pragmatiky, nedávno uzákoněné. Vídeňská obec věnovala spolku za nejvýhodnějších podmínek stavební místo, na němž se nyní ve Vídni staví spolkový dům.

Dnes vydržuje Schulverein 53 škol o 113 třídách a 114 opatroven. Dodnes zřídil úhrnem 330 škol v obcích s německými menšinami. Protože pak Němci mají i pro malé i nejmenší menšiny obecné školy zveřejněné, jsou nynější spolkem vydržované školy v obcích s nepatrnými německými menšinami, a jsou případy, kdy školský spolek německý činí pokusy se zřizováním soukromých škol i v obcích ryze českých. V majetku Schulvereinu je dnes 133 budov.

Spolek má dnes 2600 odborů. Ve Slezsku, kam v době svářících se Poláků s Čechy vysílá nejpilnější pozornost, vydržuje dnes 16 škol.

Zvláště okolí opavské bylo v poslední době předmětem jeho zvláštní péče. Byly tu jím vystavěny školy v Držkovicích, ve Vlašťovičkách, Jarkovicích, ve Vávrovicích i s opatrovnou. Mimo to má školy v Hlavnici, Větřkovicích, Dvořisku a Žimrovicích.

Na Těšínsku jsou šulfrajnské školy v Ratimově, ve Vrbici, v Muglinově, ve Skřečoni a Německé Lutyni. Správa spolková není spokojena s výsledky germanisačními v Petřvaldě, Michálkovicích, Polské Ostravě, Orlové a Rychvaldě. Z toho vidíme, kde ve Slezsku se činnosti germanisační z české strany kladou nejúčinněji meze.

Mezi Poláky kvete pšenice Schulvereinu nejkrásněji. V bílském okrese polském není obce, v níž by se spolkové činnosti šulfrajnské dobře nedařilo. Spolkové školy šulfrajnské značně snadněji a rychleji se zveřejňují než matiční školy české, jež ke zveřejnění potřebovaly namnoze čtvrtstoletí a více času.

Celkový příjem Schulvereinu stoupl v roce 1913 na 1,417.014 K. Členů přibylo spolku v posledním roce 4000. Jen na příspěvcích spolkových sešlo se 423.882 K. Vydání v obnosu 1,772.823 K přestoupila příjmy více než o celou třetinu millionu K. Roseggerův fond, na nějž se sebralo celkem 2,942.846 K, je záložní studnicí spolkovou, z níž se kryjí spolkové deficity. Je v něm dosud 556.757 K. Pro letošní rok ukládají si Němci za povinnost sebrat nejméně 1,600.000 K. Mnoho se slibuje od jubilejního roku 1915, v němž budou uspořádány květinové dny po vší říši. Spolku přibylo v posledním roce 185 odborů, jež se sešly ke schůzím 1867krát.

Činnost Schulvereinu je podporována ve Slezsku zvláště ještě výbojnou Nordmarkou, jež čítá tu 26 tisíc členů. Úsilí německého výbojného spolku školského a německých tak zvaných obranných marek pobízí i naše ochranné spolky k nejživější činnosti a celý národ ke stupňování sbírek.

*

Dolnorakouský sněm zemský projednává předlohu o učitelských platech a je zajímavo sledovati, jak cení se v této zemi u rozhodujících křesťanských sociálů práce učitelská. Roční remunerace zatímních učitelů II. třídy navrhuje se tu obnosem 1080 K a stoupá na 1320 K po zkoušce způsobilosti, tedy ve 3. roce služebním. Základní platy definitivního učitelstva zvyšují se po 100 K, takže budou činit 2000 K na školách obecných u učitelů I. třídy, 1400 K u učitelů II. třídy a 2400 K u učitelů škol měšťanských. Příbytečné se zvyšuje v každé třídě o 100 K. Dosavadních 10 trienálek a kvadrienálek zůstává v platnosti. Plná pense se navrhuje po 35 letech od zkoušky způsobilosti, tedy v 38. roce služebním. Minimální pense vdov zvyšuje se z 800 na 1000, vdovská ze 600 na 800 K. Celibát učitelek se zachovává, po provdání dostane se učitelkám odbytného.

Vídeňské učitelstvo dosáhne příjmů nepoměrně vyšších. Zásady vídeňské úpravy stanovila 20. května městská rada vídeňská. Základní služné učitelstva sídelního města se nezvýší, jen přídavky stoupnou celkové příjmy učitelské a budou i s příbytečným započítávány do pense, jež

se stanoví beze všeho omezení na 35 let celkové služby. Nejvyšší dosažitelné služné v 32. roce služebním bude činit u učitelky obecné školy 4700 K, u učitele obecné školy 6000 K, u řídící učitelky 5900 K, u řídícího učitele 6800 K, u odborné učitelky měšťanské školy 5500 K, u odborného učitele 6800 K, u ředitelek měšťanských škol 6600 K, u ředitelů 7500 K. To je ovšem úprava, o níž se učitelstvu v zemích českých ještě ani nezdá. Celkový náklad na úpravu dolnorakouskou je rozpočten na 6,122.000 K, z čehož na Vídeň připadne 3,351.000 K, tedy více než polovina. Náklad bude kryt ze státních údělů.

LITERATURA.

Krásná.

Lyrický rok 1913. Za účasti literární poroty uspořádal F. S. Procházka. Nákladem F. Topiče v Praze 1913. — Almanach na rok 1914. Nákladem tiskového družstva »Přehled« v Praze. — Antonín Sova: Žně. Básně z roku 1912—1913. Nákladem Hejdy a Tučka v Praze. — Ivan Rosej: Podbrdské písně. Verše. Nákladem F. Švejdy v Praze 1913. — Petr Fingal: Revolty a adagia. Verše. Nákladem F. Švejdy v Praze. Rok? — Jan Neruda: Freitags-Gesänge und andere Gedichte. Übersetzt von R. Traub. Dresden und Leipzig, Verlag »Sonne«. Rok?

Po několika hubených letech, v nichž kromě sbírek starších autorů nebylo téměř básníka, jenž by byl vzbudil živější pozornost, a v nichž mezi občasnými neplodnými programy básnickými nebylo slyšeti věcnějšího slova o podstatě poesie, o jejích cílech a tužbách, možno zaznamenati radostnou změnu. V posledních měsících opět se diskutovalo o tom, jaký jest vztah mezi životem a poesií a jaká jsou práva života v poesii a poesie v životě; a nezůstalo, bohudík, jen při těchto diskusích: mohli jste se k nim stavěti jakkoli, mohli jste pochybovati o jednotlivých předpokladech i závěrech, mohli jste nesouhlasiti, kde vzniklé polemiky zabíhaly do věcí osobních — ale projevil se opět zájem o básnictví, o jehož stálosti ovšem nelze zatím nic říci, a objevilo se na knižním trhu několik publikací, po nichž bylo možno nejen s radostí sáhnouti, nýbrž je i s radostí odložiti. Jedno zejména tu bylo jasno: poesie dneška se odvrací od epiky k lyrice, jsou jí cizí historie minula i současna, při nichž básník má býti bedlivým pozorovatelem a pozorným kronikářem. Dnešní básník se obrací jen do svého nitra, jest příliš zaujat jeho zmatky a bouřemi a řeší jeho vztah k problémům, které doléhají na jeho mozek i srdce. Záleží jen na tom, jak je hluboký a kolik svůj; na tom, jaký dovede dáti básnický výraz vnitřnímu svému životu; na tom, co z tohoto vnitřního života se pokládá za pravý obsah poesie dneška.

Lyrický rok 1913, drobná anthologie, již z náhodného popudu uspořádal F. S. Procházka, jeden z nejagilnějších představitelů starší poesie, za pomoci literární poroty, v níž byl i ideový vůdce literární naší moderny F. X. Šalda, je zajímavý kaleidoskop dnešních směrů lyrických. Jest v ní po jedné básni — prý nejlepší — všech básníků, kteří tiskli

roku 1913; jen Jar. Vrchlický, v předešlém roce zemřelý, z jehož pozůstalosti sem bylo zařazeno také jedno číslo, vypadá z tohoto rámce. Vidíme tu, že nositeli dnešní produkce básnické jsou vesměs mladí a nejmladší, chceme-li »mladými« nazvati generaci let devadesátých. Z básníků nejstarší je tu Adolf Heyduk ještě z generace Májové; z generace »Ruchu« a Lumírovců opět nikdo, pouze Mužík je tu ze školy Vrchlického. Z básníků, kteří vystoupili v letech osmdesátých a zůstali věrni tradici, jest zde pouze F. S. Procházka. Všechna ostatní jména jsou pozdější; a je-li zde Růžena Jesenská nebo St. Zima, dokumentují jen, jak vlivy generace let devadesátých byly mocné, že jim podlehli i autoři, kořeny tkvící v periodě předcházející. Neznamená to ovšem, že všichni ti, kdo přišli později, jsou básnické osobnosti. Převážná většina těchto jmen představuje průměrnou produkci bez trvalejších hodnot: básnický náš jazyk se v posledních letech rozvil tak, že není nesnadno při troše dobré vůle a obratnosti napsati veršů, kolik se komu líbí. Pročteme-li celou anthologii, vidíme, že i themat je tolik a taková, že jich nelze v brzku vyčerpati a že je možno k nim se znovu a znovu vraceti. Jedni milují náladovost a dobývají své strofy s větší nebo menší snadností ze vzpomínek, z pohledů na krajinu, z tragikomedie dnešního života; jiní pečlivě ciselují svoje verše, dovedně těžíce z rytmů a metafor, jež k nám uvedli dekadenti a symbolisté; jiní konečně se vrhají do hloubek a dálek kosmu, jehož nesmírnost nutí napínat oči, zvýšiti hlas a vší silou z ní vdýchnouti trochu zázračného vzduchu; a jsou i básníci, kteří se nerozpakují pozorovati život střízlivě a blížiti se i k jeho próse. V knize jsou čísla všech těchto směrů, jež možno nazvati dokonalými; a že jsou v ní i básně, jejichž čistá intonace, obsahová soustředěnost a formová pevnost jsou zdůvodněny uměleckou individualitou, dodává jí kromě zajímavosti i ceny. Bylo by zbytečno je jmenovat.

Almanach na rok 1914 je rázu jiného: jeho vydavatelé tvoří celek tím, co chtějí. Obracejí se proti poesii neživotné, bezprogramní, jíž je lhostejno, čerpá-li ze zásob starých a nejstarších nebo z pramenů života; někteří z nich již jinde vyložili své snahy, aby se v poesii dneška obrazil život skutečný v celé své slávě a rozmanitosti. Dílo těchto autorů se připíná k moderní poesii západoevropské, jejímiž vzory jsou Verhaeren a Walt Whitman: ve volném verši, který zavrhuje tesklivou náladu jambů a chce žíti dramatickým ruchem trochejů a daktylů, zpívají, co tvoří podstatu dnešního ruchu a v čem je zárodek budoucnosti. Jsou mezi nimi básníci, jejichž význam jest již nesporný a jejichž knihy jsou kladnou součástkou naší nové poesie, Otokar Theer a St. K. Neumann; básně, jež zde otiskují, ukazují, pokud plodná je nová theorie: kdežto Theer dovede vykouzliti i z themat, která nejsou nijak nová, melodii jedinečného lyrického kouzla a podmanivé teploty, St. K. Neumann, mnohem smělejší ve svých rozběžích a vládnoucí bohatším a výraznějším slovníkem, často nedovede básnicky zdolati životní prósy, jíž se poddává s takovou láskou, ale jeho básně jsou originelní a nejvíce postihují kinematografické dění dneška. Verše Otokara Fischera ukazují, jak podivuhodně všestranné jsou autorovy schopnosti; schází mu v nich však ono básnické plus, jež nezávisí na bohatství metafor a pronikavém filosofickém

postřehu. Dialog Arne Novákův je brillantní kousek stilistické dokonalosti, jíž by se mohl pochlubiti nejlepší humanista; snad právě proto se v něm ztrácí hlavní myšlenka, jež — třebas není nijak nová — vyslovena prostěji a jasněji by lépe vyjádřila program Almanachu. Neboť jest si přáti, aby dnešní nové rašení nebylo udušeno záplavou epigonství, v jaké se literárně namnoze zvrhl humanismus. Příspěvky některých mladých básníků v Almanachu, v němž dva články Štěpánův a Hofmanův propagují nového ducha i v hudbě a umění výtvarném, ukazují alespoň, že ho ani tato poesie není prostá; ostatně bez Verhaerena a Whitmana, zdá se, nebyl by ani tento »Almanach« vyšel. Nedočkáme se nikdy, že u nás vznikne něco nového bez cizích popudů?

Antonín Sova vydal v předvečer svých padesátin novou knihu básní; nazval ji symbolicky »Žně«. Básník, kterého jsme znali jako nemocného všemi bolestmi věku, jehož sensitivní povaha reagovala na každý vnější popud, ať souvisel s hnutím mass a národa nebo odhaloval bolesti jednotlivcovy, zpovídá se zde ze svého smíru s životem. Nevychází ze svých bojů jako vítěz: »Ó díky! Jen dvě tři duše. A v jejich spoluznění svět celý má nový smysl i nové posvěcení« (str. 42). A tak »je takový mír v prsou mých, že vše mi zázrak je a div« (str. 20). Ant. Sova neříká ovšem těchto věcí všude tak prostě; jinde (str. 53) se srovnává s »kostelíčkem, zapadlým v sněhy, v němž o jitřní dětský chór zpívá, a kadidla vůně, dech čistoty, něhy v modlitbu jedinou splývá«. Ant. Sova nebyl nikdy básníkem, jenž razí nové cesty, jak jsou jimi Machar nebo Březina; Sova se zahleděl do života a trpěl všemi jeho bolestmi; nedálo se v Čechách od dvaceti let nic, co by bylo na něho nepůsobilo a neozvalo se z jeho veršů. Sovův význam je v tom, jak uměl dáti těmto bolestem vždy svůj výraz; z jeho slok, z jejich melodie, obrazů i rýmů, vždy zazníval jeden hlas v různých obměnách jako hlas struny, jež kvílí a hřmí podle hry houslistovy. V kouzlu tohoto hlasu je Sova, který ani na chvíli nepřestal být básníkem a nezapřel se; v tom je jeho originalita. A tak Sovu poznáváme i ze »Žní«; jen ať smířený Sova není zlomený! Sovova síla byla právě v bolesti; zde, kde se resignovaně dívá a diví, ozývají se zlozvuky, způsobené oním uklidněním. Sova, jenž básnický jazyk má dávno již v moci, veršuje o svých duševních stavech rovněž již jakoby resignovaně: jeho rýmy jsou zde tak všední, tak bez krve a touhy za výbojem! Přečtěte si »Kouzelný ostrov«: neklidná — nevlídná; oblitý — rozrytý; miluješ — vesluješ; zjev — zpěv; pád — řád; setkati — čekati; zlatému — klatému; ptát — vzdát. To vše je v jedné malé básni; a podobně pracuje Sova jinde nejen rýmy, nýbrž i obrazy. Jsou zde ovšem básně, jež ukazují Sovu tak, jak ho máme rádi, a ty v knize jsou zárukou, že okamžitá ochablost, třeba se nazývala smírem, jest jen dočasná.

Verše Ivana Rosejе jsou epigonské a neobratné, často jakoby slabiky odčítával na prstech. Slibuje sice, že »zanechá klidných spádů milostných písní« a že »nový si zvolí rytmus«, ale co by si počal ve své erotice bez dekadentských vzorů, co v kmenových verších bez Bezruče! Jednou o sobě říká, že je »slabý, jemný měšťák moderních Čech«, a jindy, že je »tvrdý, drsný chlap, potomek Horymíra« — možno si vybrat, co se komu líbí.

A nejinak Petr Fingal: jeho básnická všehochuť s krajinnými náladami, jimž nedostižným mistrem byl Hálek, s milostnou limonádovou lyrikou, satirou bez vtipu a epikou s látkami ze života současného i z bible, je prostě trapná; autor dělá chyby v metru, hřeší proti přízvuku a karrikuje nevěda, co vlastně chce. Nerudovo a Havlíčkovo jméno bere nadarmo. Kritiky, v knize otištěné, mají ho doporučit; mají pravdu nanejvýš v tom, že je »pilný a čiperný«. Ale to nestačí pro umění!

R. Traubův německý překlad Nerudových »Zpěvů pátečních« a některých jiných básní je dílo záslužné; je přirozeno, že nedosahuje měkkosti a náladovosti originálu, ale předvádí Nerudu přece tak, že cizí čtenář může poznati jeho velikost. Velmi pěkný a cenný je úvod dra. Alberta Pražáka o vzniku knihy, důkladná monografie, jaká nebyla dosud česky napsána. Výprava knížky je pěkná a pietní. —*vh*—

Poučná.

Studie a texty k náboženským dějinám českým. Redaktor Dr. Jan Sedlák, professor bohosloví v Brně. Ročník I, č. 1—3. — L. Niederle, Život starých Slovanů. I. 2. Praha 1913. Bursík a Kohout. — Ročenka. Rozhledy po písemnictví pedagogickém. Ročník třetí 1911. V Praze 1913. — Cyrill Merhout, Zdeňka Havlíčková. (Nákladem J. R. Vilímka.)

Studie a texty k náboženským dějinám českým. Redaktor Dr. *Jan Sedlák,* professor bohosloví v Brně. — Ročník I., čís. 1—3.

O čem jsme se před více než deseti lety se zemřelým nedávno bibliothekářem Josefem Truhlářem pilně uvažovali, k čemu jsme i program chystali, že by totiž Česká Akademie, když si zřídila kommissi pro vydávání pramenů náboženských dějin českých, měla také založiti zvláštní časopis pro podrobný výzkum náboženských dějin českých, a co tenkráte i později musilo zůstati pouhým snem, nepokročivši za theoretické úvahy a plány, to se nyní uskutečňuje nákladem — Matice Cyrillomethodějské v Olomouci. Pilný sběratel a pracovník v tomto oboru, brněnský professor theologie Dr. Sedlák, jenž od několika let začíná uveřejňovati své příspěvky v některých časopisech katolických, vytvořil si nyní vlastní orgán, který až dosud stačil a podle všeho i dále míní vyplňovati sám. Aspoň v úvodním slově, z něhož se dovídáme o zajímavé shodě, že také jemu již před deseti lety myšlenka podobná se vynořila, o tom, že by i nyní, když myšlenka realisována, počítal na cizí spolupracovníky, není již zmínky, a jistě by to nebylo bez obtíží. —

Vzpomínky na to, k čemu nedošlo, nemohou ovšem — neboť pravá věda nezná závisti — býti překážkou, abychom nový podnik uvítali s upřímným potěšením. Stanovisko Sedlákovo jest ovšem dáno již jeho stavovským příslušenstvím, a autor se jím nikde netají. To však jistě nikomu nebude vaditi. Osobní přesvědčení toho kterého autora nemusí býti překážkou vědeckosti, když se netlačí do popředí na úkor pravdy,

a že Sedlák dovede svůj časopis na vědecké úrovni udržeti, toho zárukou mohou býti dosud vydané svazky časopisu i jiné práce autorovy, přes svůj vysloveně katolický ráz. Může tedy nový podnik, udrží-li se na stejné výši, spoléhati na sympathie všech vědeckých pracovníků, třeba nebyl všude tím, zač se vydává, nebo lépe, zač bývá vydáván. Sedlák totiž postupem svých studií nashromáždil si značné množství opisů, které nyní jakožto důležité příspěvky — ale není to jediný obsah »Studií a textu«, najdeme tu také samostatné a cenné studie autorovy o jednotlivých otázkách — vydává. Odborníkům z veliké části aspoň jednotlivé tyto kusy (a namnoze z týchž rukopisů) nejsou neznámé a bude asi více těch, kdo — jako podepsaný referent — sbírajíce podobný materiál pro soustavnou a celkovou publikaci, naleznou nyní některé z těchto kusů zde někdy z týchž, někdy z jiných rukopisů vydány. Z toho ovšem nelze činiti výtky, to jest samozřejmý osud všech vědeckých pracovníků, a Sedlák není první ani poslední, který takto předešel mne (a doufám, že i jiné) uveřejněním materiálu rukopisně již známého. Opakuji, že z toho nelze činiti mu výtku, zvláště když jeho otisky jsou zpravidla, až na některá nezávažná nedopatření, správné. Dosti zhusta však Sedlák neuvádí, je-li ten který dokument mimo rukopis, jehož k vydání užil, zachován ještě v rukopisech jiných, někdy, ač mu to není neznámo, užívá při vydání jen rukopisu jediného nebo několika, nikoli všech, při čemž ani na konstatování, byl-li některý kus uveřejněn, či bylo-li ho užito již dříve, neklade veliké váhy. Tak na př. koupenou invektivu Dětřicha z Niemu Contra dampnatos Wiclifitas (Stud. str. 45 n.) uveřejnil již — bylo na to i jinde již poukázáno — Erler v Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde Westfalens XLIII, při listech Prokopa z Kladrub (Studie str. 167—169) mohlo býti uvedeno, že je znal a v překladě uveřejnil již Tomek, ČČM 1847, sv. I., str. 525 n., určiv správně také datum jednoho na 1. říjen, nikoli 29. září 1430, a také datování druhého jest u Tomka správnější než zřejmě vadné datování Sedlákovo. Znovuotištění traktátu v zapadlém a těžko přístupném časopise již uveřejněného může ovšem býti spíše předností než výtkou (ač arci zmínka o starším tisku neměla by chyběti) a konečně i pouhé pohodlné otiskování jednotlivých dokumentů podle jediného rukopisu může býti vítáno. Jest vždy výhodnější, užívati otisku, než shánětí texty po rukopisech samých. Nesmí se však zapomínati, že takovéto zpřístupnění textů není ještě vědeckou jich edici, že jest pouhou přípravou k ní, která jistě bude vítána, ale skutečné edice nahraditi nemůže. Podrobněji uváděti bohatý a důležitý obsah nového časopisu není zde arci místo; upozorňuji ještě na př. na poučné stati: Pramen Husovy Expositio decalogi, Pramen Husova českého Výkladu, Pramen české Postilly Husovy, jež znamenají značný pokrok dosavadního vědění, ač ani jimi není ještě řečeno poslední slovo, jak míním ukázati jinde. Ale jistě celý ráz i způsob nového podniku nutí vysloviti se o něm s uznáním a přáti mu hojného zdaru. *V. N.*

L. Niederle, Život starých Slovanů. I. 2. Praha 1913. Bursík a Kohout.

V postupu vylíčení staroslovanského života druhý svazek díla Niederlova věnován jest ve dvou kapitolách hlavně kroji a výzdobě těla

a popisu slovanského příbytku. Spisovatel na základě zpráv historických, památek uměleckých a nálezů archaeologických zjišťuje základní ráz staroslovanského kroje, mužského a ženského, pokud jej možno z daného materiálu pramenného konstruovati. Kroj slovanský ovšem silně podléhal vlivům cizím, římskobyzantským, u východních Slovanů také orientálním, a proto na konci doby pohanské jevil značnou rozdílnost místní i také podle zámožnosti či chudoby obyvatelstva byl rozdílný. Nelze tedy mluviti o jednotném kroji praslovanském a kritické badání musí se omezovati jen na zjištění a ověření základních jeho prvků. Stať Niederlova je souborným přehledem všeho, co možno shledati z dokladů, nejstarší době slovanské nejbližších. Ozdobou oděvu u bohatších tříd byly šperky, jichž nacházíme hojnost v bohatém inventáři hrobů slovanských a jež spisovatel ve zvláštním odstavci podle formy a účelu roztřiďuje, nepřihlíže zatím k jejich technice a stylu.

Celkem konstatuje prof. Niederle zvláštní chudost a prostotu, zejména u západních kmenů slovanských — jako v kroji —, kdežto na východě vlivem styků s honosnými kulturami cizími rozvinula se i v šatě a špercích větší nádhera, ačkoli slovanské dívky a ženy vždy dovedly »zachovati míru, vkus a eleganci« (682). — V poslední kapitole probrán je vznik a vývoj slovanského domu, jehož rozvoj datuje se od pevného usazení Slovanů v I. tisíciletí po Kr. Spisovatel sleduje počátky domu slovanského v době praehistorické, a na základě rozsáhlého materiálu srovnávacího zjišťuje vývoj a ustálení slovanského typu domového zvláště na rozdíl od germánského, popisuje pak vnitřní i vnější zařízení a úpravu domovní. Dosud nebylo podáno celkové vylíčení slovanského domu, protože studium lidového domu je u nás v začátcích, proti Němcům, kteří mají už obsáhlou vědeckou literaturu. Proto také výklady Niederlovy budou východiskem a základem doplňujících studií dalších.

Co bylo řečeno dříve o svazcích díla Niederlova, platí i o posledním, jímž ukončen jest první díl »Života starých Slovanů«, i bylo by zbytečné znovu se o práci Niederlově vyslovovati jako o vědeckém podniku veliké ceny. *Ferd. Pakosta.*

Ročenka. Rozhledy po písemnictví pedagogickém. Ročník třetí 1911. V Praze 1913.

Dědictví Komenského, jež tolik již vykonalo pro hlubší vzdělání českého učitelstva, podruhé již činí pokus, aby každým rokem shrnuto bylo v přehledném obraze vše, co u nás vykonáno na poli literatury pedagogické: první pokus, učiněný redakcí prof. Dr. J. V. Nováka, dospěl jen dvou ročníků (1894 a 1896). Neméně než 15 spolupracovníků, téměř vesměs učitelů škol národních, spojilo se tu, aby delšími či kratšími statmi vylíčili dle jednotlivých předmětů a oborů odbornou práci našich pedagogů, při čemž přirozeně omezili se na rozsah školství národního a učitelských ústavů, přihlížejíce k ostatním kategoriím škol jen mimochodem. Postup je obyčejně takový, že se v každém oddíle nejprv sumárně charakterisuje a probírá dnešní stav reformní, potom jest poukázáno k spisům sem hledícím, a to vědeckým i metodickým, a na konec je vždy bibliografie literatury, zvláště časopisecké. Tím způsobem probrána postupně

tato hesla: Výchova tělesná. Péče o slabomyslné. Školní zdravotnictví. Občanská výchova; Třída elementární; Jazyk mateřský; Cizí jazyky; Počty; Měřictví a rýsování; Přírodopis; Přírodozpyt; Zeměpis; Dějepis; Kreslení; Ruční práce chlapecké; Zpěv; Publikace pro mládež; Periodické publikace učitelstvu k informaci a rozhledu sloužící. Sama redakce v úvodu připomíná, že proti prvotnímu úmyslu a plánu vydavatelstva bylo nutno provésti podstatná omezení látky; redakce chtěla mít jmenovitě ještě přehledné články o dnešním skutečném stavu československého školství (zvl. i menšinového), chtěla míti výkazy činnosti školních úřadův i organisací učitelských, pokud potřebám výchovy a rozvoji školství slouží, ano i výkaz významných událostí a zákonodárné i samosprávné činnosti na poli české školy; konečně chtěla míti i přehled otázek obecně pedagogických, tedy výklad o tom, jak dnes se jeví souvislost pedagogické theorie s jinými vědami příbuznými, a zvláště filosofií. Je pochopitelno, že naponejprv, kdy bylo jistě třeba přemáhati spoustu překážek osobních i věcných, nebylo lze provésti plánu v celé jeho šíři; ale je potěšující, že dle předběžných oznámení již v dalším ročníku, právě dotiskovaném, téměř všecka tato petita budou doplněna. Přimlouvali bychom se vřele za to, aby především postup práce byl rychlejší, tak aby přehled nevycházel až téměř po dvou letech, kdy jednotlivé jeho partie v dnešním živém proudění ideí přece jen již zastaraly. Bude dále nejvýš nutno, omeziti všecky změny v spolupracovnictvu, neboť jen tenkrát, když touž rubriku bude řadu let obstarávati týž pracovník, lze zaručiti, že oddíly budou probrány jednotně a vskutku úplně (po té stránce v III. ročníku Ročenky, jak je pochopitelno, zůstalo dost mezer); bohužel již v chystaném IV. ročníku shledáváme se s některými změnami spolupracovníků, které překvapují. V některých partiích dále je žádoucí rozhodně větší koncentrace a vymezení látky, asi po způsobu známé německé ročenky Clausnitzerovy, jež patrně byla redakci vzorem v její práci. Celkem však hned tento ročník obnovené Ročenky presentuje se velmi čestně a ukazuje poctivou a úspěšnou snahu redakce, jež proto nemusila se haliti v anonymitu. Učitelstvo české i širší veřejnost, pokud o osudy české školy se zajímá, má v novém podniku Dědictví Komenského rádce spolehlivého a věcného. *K.*

Cyrill Merhaut: Zdeňka Havlíčkova. (Nákladem J. R. Vilímka.)

Tato knížka je milá srdečností, s kterou předvádí některé okamžiky ze života Havlíčkova i ze života jeho rodiny a ovšem hlavně pak ze života Zdenčina. Je to kniha převážně intimní. Havlíček se v ní sice také mihne jako silný karakter a veřejný bojovník, ale celkem vystupuje tu víc jako manžel a jako otec, v šťastných i tragických chvílích svého života. A ta tragika, kterou je obestřen jeho vlastní život, jako by se přenesla i do života jeho dcery. »Život její byl tak tragickým,« dí autor v předmluvě, »že musila pocíliti i hořkost z národa, musila pozbýti jeho lásky a pocítiti jeho hněv. Tehdy jí v českém národě bylo ublíženo, hrozné klevety trápily nemocnou dívku a v českém lidu málokdo staral se o to, aby chránil její čest a tím prokazoval úctu památce jejího slavného otce.«

Knížka **Merhoutova** je vlastně i obžalobou nás všech. Mimovolně z ní cítíme, jak se dovedeme nadchnout, vzplanout, zahořet láskou, ale jak obratem ruky bez kritiky svou lásku proměňujeme v nenávist. Stačila **chabá pomluva, aby život Zdenčin daleko za** hrob byl potřísněn neodůvodněnou hanou. Je proto zásluhou **Merhoutovou**, že konečně definitivně na základně přesných fakt rozestřel úplné jasno nad životem nevšední dívky, jejíž neštěstí namnoze zaviněno bylo tím, že se stala »dcerou národa«.

-n

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Laické vyučování v Basileji. — Katolická renaissance ve Francii.

Divnými vlnami bere se vývoj práce a boj v otázce v ý c h o v y n á b o ž e n s k é, církevní, a na druhé straně l a i c k é, beznáboženské a bezkonfesijní. Ve Francii z veřejných škol odstranili vyučování náboženství, v Německu o to usilují, u nás se k tomu pracuje s jistých stran. Jsou kulturní směry a politické skupiny, které mají přímo za cíl odcírkevnění škol a odnáboženštění výchovy. Naproti tomu zase tam, kde beznáboženskou školu a laickou výchovu mají, nejsou s ní také spokojeni, a pomýšlejí na změnu soustavy, a to zrovna ti, kteří v Německu jsou největšími odpůrci církve a náboženské výchovy.

Zaznamenáváme fakt ze Švýcar. V basilejském kantonu mají po dosti dlouhou dobu školu zbavenou vlivu církve; místo náboženství se vyučuje mravouce. Nyní rozhodla velká rada kantonální zrušiti tento systém náhrady za náboženství, odstraniti mravoučné vyučování a zavésti zase konfessijní vyučování náboženství.

Může to býti nahodilé. Nevím, jak je složena kantonální rada. Snad se v ní domohl většiny směr konservativní a církevnický. Rozhodnutí její by tedy nemusilo míti velkého principielního dosahu. Ale konečně nejde ani o radu jako celek, nýbrž o projevy, které předcházely rozhodnutí, a důvody, jimiž bylo opřeno. A tu je nejzajímavější fakt, že sociálnědemokratický člen velké rady kantonální, Hauser, nejen hlasoval pro záměnu vyučování mravoučného za vyučování konfessijně náboženské, nýbrž své hlasování vysvětloval a odůvodňoval prohlášením, že bezkonfessijní vyučování jest nemožností, nesmyslem — »Unding« —, totiž ničím jiným, než pokusem, vytvořiti novou konfessi: »konfessi bezkonfessijních«.

Zaznamenávám tento fakt jako příznačný. Vím, že švýcarské poměry jsou jiné, než naše, — upozornil jsem na to několikrát —; jest jisto, že faktické poměry mají rozhodný vliv i na všecky principielní otázky, a zvláště na jejich řešení. Nemyslím ani zdaleka, že by bylo možno a radno přenášeti zjevy ze země do země a napodobiti příklady cizí. Jsem přesvědčen, že u nás by vyloučení náboženství ze škol obecných bylo hlavním průlomem do faktického panství církve nad školou. Ale uvádím zkušenost basilejskou jako doklad toho rozpoznání, že odstranění konfessij-

ního vyučování náboženství ze škol není neomylným a zázračným všelékem. Komu jde jenom negativně o zlomení vlivu a tlaku církve, tomu by stačilo odstranění náboženských hodin ze školy. Jsou lidé, kterým to stačí. Ale nestačí takové pouze negativní řešení věcně. Vždycky bude nutno hledati náhradu za činitele tak eminentně výchovného, jakým beze sporu náboženství jest. O tuto náhradu jde, o vyplnění mezery. U nás beze vší pochyby ještě více než jinde, poněvadž u nás jest tradice církevní velmi silná a tradice morální sebevýchovy méně pevně založena, než na příklad v Americe.

Ostatně i ten pouze negativní cíl, seslabení církevního vlivu, není vyloučením náboženských hodin ze škol bezpečně garantován.

Dokladem toho jest myšlenkový vývoj v jistých kruzích Francie.

Dnes se docela vážně mluví o katolické renaissanci ve Francii. Symptomy takového obratu jsou patrny nepřímo na příklad v literatuře, a ohlasy toho zalétají až do naší literární módy. Claudelovo mysterium »Zvěstování Panny Marie«, které s velikým očekáváním přešlo naší hlavní scénou Národního Divadla, některé projevy a polemiky našich kritiků ukazují naši odvislost od francouzského ducha. Ale nepřímé odrazy a odlesky katolické mystiky v literární tvorbě nejsou jedinými zjevy pozorovaného fakta. I církevně a nábožensky mluví se o možnosti návratu ke katolické víře ve Francii.

Jest jisto, že katolická církev po rozluce znovu dobývá půdy. Cum grano salis jest bráti nadšené a tendenční proroctví církevních kruhů, že Francie volnomyšlenkářská brzy se přerodí ve Francii katolickou. »Réveil catholique« jest nadějí i obavou dne.

Posud jsou zasahovány jen jisté kruhy, ne Francie vesměs bez rozdílu. Na venkově na příklad byl po rozluce počet far značně zredukován a číslo duchovních se skoro úžasně zmenšilo, ale za to ve městech se fakticky dnes účastní mnohem více lidí katolických bohoslužeb a svátostí, než před rozlukou. Církev pak vědomě se soustřeďuje ve svém úsilí na města. V tom je výborná, osvědčená a chytrá taktika. Jednak města udávají tón, a Paříž jest dosud opravdu do značné míry Francii. Jednak jest venkovan svou tradiční konservativností vskutku v menším nebezpečenství odcírkevnění, než pohyblivější měšťák, vydaný nad to více přímému vlivu moderních, materialistických, positivistických a liberálních proudů. Proto se církev správně horlivěji ujímá práce ve městech. V době postní pořádají se ve všech městských kostelích několikatýdenní missie, a všecky kostely bývají přeplněny, zvláště večerní shromáždění se svou suggestivní náladovostí jsou prý každodenně houfně vyhledávány, a to ne pouze zvědavci, nýbrž vnímavými a nadšenými účastníky. Nesporně přitahuje také zvědavost mnohé; jistě jest novost věci hodně atraktivní; působí móda a příklad aristokracie rodové a peněžní. Ale vším tím se nevysvětlí všecko. Není tu na snadě rozpoznání, že vedle zvědavosti a módy silně přitahuje, pudí, aspoň velmi četné jednotlivce, také skutečná náboženská potřeba? Vysvětlí se pouhou zvědavostí nebo módou na příklad pravidelné měsíční zpovědi mužů? Nechci říci, že muži nepodléhají módě

stejně jako ženy, ale zrovna náboženská suggesce musí býti přece silnější, má-li v té míře účinkovati na muže.

V Paříži samé doplňuje církev systematicky síť svých pracovních bodů: od separace vzniklo na šedesát nových kostelů a kaplí. Uvedl jsem jednou již fakt, že radikální předáci republiky dávají se v nemoci léčiti jeptiškami; tento fakt není ojedinělý: dějí se pokusy, zavésti řádové ošetřovatelky do některých nemocnic, a tyto pokusy nenarážejí na principielní odpor.

Rozluka vzala řádům církevním školu, ale církevní školy existují dál a počet jejich žactva stoupá tak, že dosahuje počtu 1 mil. z celkové sumy 4 mil. žáků. To je průměr. Jsou však jednotlivé, a nikoliv nečetné departementy, kde počet žactva v církevních školách dosahuje výše 50 pct. všeho žactva — takových departementů jest osmnáct; jeden, Lozère, vykazuje dokonce 84 procent. Tyto církevní školy jsou bez státních a obecních subvencí, vydržované z dobrovolných příspěvků. Katolická dobročinnost jest velice rozšířena. Versaillský biskup Gibier prý dělá zrovna divy, jak dovede vzbuditi ochotu k dávání na účely charitativní. Co jsme jednou řekli o školách, platí též o podnicích humanitních: kdyby církev zavřela svou ruku, stát by naprosto byl bezradný vůči enormním nárokům na podporu veřejnou se strany lidí opravdu potřebných. V chudých čtvrtích namnoze není jiných útulků pro lidi bez přístřeší, jiných jeslí pro nemluvňata, ústavů pro zanedbanou mládež atd., kromě podniků církevních. Někteří volní myslitelé sami konstatují výslovně, že mimocírkevní podniky humanitní nemohou čeliti práci církevní. A tak církev pomalu, ale jistě, vniká na místě nejmenšího odporu na pole laické činnosti veřejné. Co se činí, aby se tomu čelilo? Kdosi napsal, že se proti církevním podnikům tohoto druhu nestaví nic, než výhrůžná pěst a nadávka, což ovšem jest dvojí chyba: je to neúčinné, a je to pošetilé.

K tomu se druží ještě úsilné vnikání do oboru duševního vedení myslí literaturou. »Revue de deux mondes« jest dnes směru katolického; »Annales politiques et literaires« stojí pod kontrolou kněžskou, mají jakýsi druh preventivní censury církevní, kterou koná kněz, určený k tomu arcibiskupem. Církevní vliv je znáti na podniku »Lectures pour tous«. Akademie prý dnes přijímá za členy pouze lidi spolehlivé, umírněné, »bien pensants«; ve středních školách, écoles normales, které jsou přípravkou na lycea a fakulty, vládne »katholisující atmosféra«.

Katolicism přitahuje direktně jednotlivé vlivné duchy z protivných táborů: syndikalista George Sorel, positivista Deherme, socialista Péguy se přidali otevřeně k církvi; právníci a soudcové Gaillard, Bancel se vzdali své karriéry a vstoupili do bohosloveckého semináře.

Tyto přestupy nejsou ojedinělé: vzdělaná mládež se obrací ke katolicismu. Není to jen literární a esthétské koketování s náboženským mysticismem. Nespokojují se s katolicismem zředěným a zmodernisovaným, nýbrž vědomě chtějí katolicism se všemi dogmaty. Znalec poměrů rozpoznává duševní situaci dnešní Francie takto: »Francouzská mládež se vrací ke katolicismu, poněvadž nemá nic jiného, a tento katolicism je stejně dogmatický, stejně úzkoprsý, stejně málo moderní, jako kdy před tím.«

Říkáme, že katolicismu nejde o náboženství, nýbrž o nadvládu a politický vliv. To platí rozhodně u nás. Ve Francii však nyní i odpůrcové přiznávají církvi, že jí jde ne o vládu, o vítězství, nýbrž o dosažení vlivu náboženského, mravního a sociálního šířením idejí. Církev prý chce míti ne jen bojovníky, ale věřící. Je-li takový zpětný odraz rozluky na církev opravdu, pak skutečně odluka církvi prospívá ve směru náboženském.

Rozumí se, že tento převrat není ještě všeobecný a pronikavý. Nemůže být. Na to není doba ještě dosti dlouhá. Ale stačí, že se musí konstatovati začátek převratu, a že tento začátek je cítiti leckde, a že se hnutí šíří. Hnutí roste: před 3 lety začala vycházeti příloha »Cahiers de l'Amitié de France«; nyní se osamostatnila a má pod redaktorstvím Roberta Walleryho mezi stálými spolupracovníky též u nás známého Claudela, Jammesa; roku 1913 počal Gaëtan Bernoville vydávati revue »Les Lettres« pro elitní kruh katolických čtenářů. Není jen zbožným přáním, když tato revue píše: »současnému intelligentu jest katolicism stále sympatičtější, ale pro nějaký podloudný katolicism, oděný v naturalistické snění a nasládlou zbožnost beze změny života, jakživ horovati nebude. Buďme katolíky od základu, a nemusíme stavěti na odiv katolicism ex professo. Postačí nám mluviti a jednati. Nebude třeba hledati formulky katolického umění; naše umění bude přirozeně křesťanské, jako je duše naturaliter christiana«.

Koncem roku 1913 začala vycházeti »Pensée française« — revue rozvážně a upřímně katolická smýšlením i směrem. Povstala »z nutnosti, aby dala výraz všemu, co svědčí o obnově ideálů u současné mládeže, aby ukázala kouzlo mravní krásy a moci náboženského přesvědčení«.

Vliv a sílu katolického obratu jest cítiti také indirektně na některých charakteristických drobnostech. Protináboženská státní správa vylučovala v posledních letech ze školních učebnic každé slovo náboženské, výraz Bůh, každou narážku náboženskou. Dnes obráceně mnozí nakladatelé z důvodů obchodních — a to je dobré, citlivé měřítko — ve všech knihách se vyhýbají úzkostlivě všem výrazům, které by se mohly dotknouti citů a přesvědčení katolických čtenářů; to znamená, že se katolická, vědomě katolická obec čtenářská rozmnožila tak, až se s ní musí počítati pro odbyt knihy každé.

Co to vše znamená?

Nikdo dnes ještě nedovede posouditi budoucí dosah katolické renaissance ve Francii, ani její postup, rozmach, obsah, vlnění.

Nesmí se zapomínati, že je to zjev francouzský. Galský duch je pružný, proto též chvilkový, vrtkavý, málo důsledný. Láká novota, lákají extrémy. Ve Francii jest stálý koloběh, kolotání, příliv a odliv. Francie jest kolébkou módy, milovnicí novot a novinek. Módy se střídají, vracejí v obměnách, skoro s mathematickou pravidelností. Ludvík XIV. byl v mládí rozmařilec, liberál, atheista, ve stáří se stal devotním církevníkem, a s ním se stal devotním dvůr, stal se bigotním kus Francie. Voltaire a encyklopedisté učinili Francii zase nevěreckou. Revoluce zavedla kult rozumu; církevní kulty zrušila. Napoleon dosadil církev zase v její práva. Po něm katolicism klesá, volná myšlenka rostla, vyvrcholila v rozluce. Zdá se, že Francie začíná zas od začátku.

Bude třeba vyčkati. Marcel Sembat se ptá, jeví-li se v lidu probuzení náboženské mystické vroucnosti, větší smysl pro povinnosti plynoucí z náboženství, více sebezapírání. Zdá se mu, že tato moderní vlna katolické renaissance jest příliš aristokratická, tuze distinguovaná, a proto prý jí nedůvěřuje. Přes všecky snahy o vnitřní obrodu přece prý pořád je katolicism cítit střelným prachem, strojní puškou; zdá se mu, že se bojuje ne o ideu, ale pro stranu. Za vším prý je nepřátelství k republice. Nazapírá nikdo, že obětavost katolická je veliká, ale jak to, že při tom jsou kněží špatně honorováni? Jak je při tom všem nadšení mezi intelligentní mládeží vysvětlitelno, že místo 2000 seminaristů před rozlukou jest jich nyní pro všech 26 diecesí jen 1000? Těší-li se katolíci, že obnovený katolicism dnes jest stejně dogmatický a úzkoprsý jako kdy před tím, není to podezřelým znamením pro hloubku tohoto hnutí?

Francie udává módu: v šatstvu a v mravech. Ujme se tato móda také u nás?

8. června 1914. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Anketa o volebním právu žen. — Miss Ch. Pankhurstová o boji s prostitucí.

Anglický klub v Praze pořádal nedávno debatu o tom, bylo-li by zavedení volebního práva žen prospěšno pro život veřejný. Byl tu úmysl, vyvolati debatu a účast v širším kruhu veřejných činitelů ženského hnutí, kteří byli pozváni. Zatím omezila se účast na menší okruh a na otázku pro nebo proti volebnímu právu žen. Ač bylo tu několik řečníků, kteří vyhledávali a uplatňovali důvody proti volebnimu právu žen, přece bylo hlasování pro ženy příznivé. Ukázalo se, že vývody obou řečnic pro volební právo žen, které tu mluvily, slečny F. Plamínkové a M. Tůmové, poučily mnohé z přítomných o jiném, než co do té chvíle věděli, a osvětlily celou otázku jinak, než se dosud jim jevila. U nás musí stále ještě býti širší veřejnost vychovávána a uvědomována, než plně pochopí ideu ženského hnutí, ač u nás jsme rovnoprávnosti bližší, než jinde, bližší životem národním a národní prací, a tím, že český národ zachoval si z minulosti nejvíce demokratického myšlení a cítění, a tím je českému muži žena bližší, než u jiného velkého a snad i v jiném pokročilejšího národa. Přes to i u nás je nepochopení myšlenky ženského hnutí dosud rozšířeno, a přezírání a znehodnocování, jež se uplatňuje víc, než se srovnává s naší národní bytostí. Snaha Anglického klubu byla zajisté dobrá a uznání hodná, ale malý výsledek její zevní svědčí o tom, že měla by být spíše uspořádána anketa písemná u osob mimo ženský náš ruch stojících, ale veřejně pracujících, mužů i žen.

Podobnou anketu uspořádala minulého roku redakce vídeňského časopisu »Neues Frauenleben«. Vzhledem k podniku Anglického klubu

uvádím její výsledek. Šlo o dvě otázky: Je volební právo žen spravedlivým a nutným a je pro kulturní postup oporou neb překážkou? Pro pracovnice v ženském hnutí není to ovšem již otázkou, neboť nejde jim již o to zda, ale o to jak dosáhnouti volebních práv. Ale právě, že většina občanstva přijímá ženské hnutí buď jako samozřejmé a nepřemýšlí o něm, anebo jako pojem cizí, zůstává nepochopeno a nejasno a přes toto nepochopení a nezdůvodnění každou chvíli ženy pak klopýtají.

Všichni, kdož k anketě odpověděli, uznali zásadně volební právo žen jako požadavek spravedlnosti. Někteří však z věcných, jiní z taktických důvodů nesouhlasili by s okamžitým jeho zavedením. V dvojím ohledu činěny také námitky základní. Žena nepotřebuje prý tak nutně zastoupení, protože její zájmy nejsou tolik odlišny od zájmů mužů a dále, odpor proti parlamentarismu, který je větší ještě u žen než u mužů. K první námitce odpovídá referentka slovy anglické spisovatelky Olive Schreinerové, že je pravdou, že většinou v otázkách sociálních, politických i mezinárodních dospěje žena k těmže závěrům jako muž. Ale jsou chvíle, řidší, ale za to významnější, a životného významu, kdy pohlaví má velký význam. Neboť není lhostejno, zda rozhoduje o zákonu obchodu s děvčaty, o zákonu manželském, o rovném právu rodičů na dítky, o nevěře a pod. společnost jen mužů, či jen žen neb z obou pohlaví složená. V každém případě vyzní rozhodování neb úprava odchylně, ba i opačně. To jsou chvíle, kdy nemůže jedno pohlaví druhým býti rovně zastupováno.

Vůči druhé námitce nutno upozorniti, že je-li dosti mužů proti parlamentarismu vůbec, nemohou ani chtít práv pro ženy. Ale nesmí se přehlížet, že parlamentarism není obsah, že je jen formou politického života, formou, kterou možno vyvíjet nebo překonávat, ale nelze se od ní odvracet. A. Fikertová napsala k tomu příhodná slova: V dnešní době nastala k politice nedůvěra následkem omezeného a úzkoprsého pojetí jejích úkolů a neschopností neb nepočestností jejích zástupců. Jedno podmiňuje druhé. Následek toho je hluboce zasahující degenerace veřejného života: všichni snaživí duchové odvracejí se od něho k jiným oborům, aniž by považili, že jeden po druhém musí zaniknouti, nepodaří-li se odstraniti stagnaci onoho pramene všeho života. Politikou opovrhovati, to znamená, popírati všechno lidské společenství, neboť ona je uměním, nalézati pro ně vhodné formy. Neučastníme-li se na utváření forem, a ponecháme-li to nepočestným a neschopným, nesmíme se pak pozastavovati nad úpadkem veřejného života. Politika je umění, život lidstva utvářet ušlechtile a krásně, a je naší povinností, vnášet nejkrásnější a nejlepší, co máme, do tohoto společenství, v němž se náš život pohybuje: do rodiny, obce, státu.

Anketa mimo tyto dva body podává mnohé námitky k diskussi. Mnohé jsou již životem, událostmi, prací vyvráceny, ale je tu i mnoho nového, podstatného, co ukazuje, jakým směrem bude se asi ženské hnutí v politickém životě dále bráti.

Uvedu k vůli celistvosti aspoň nejvýznačnější výroky z ankety a jejich odůvodnění.

Prof. dr. Jiří Brandes je zásadně, z důvodů spravedlnosti pro volební právo žen, protože nebyla dosud sociální demokracií nalezena

oblíbenější forma pro vládní systémy, než všeobecné rovné hlasovací právo. Ale jelikož muži volí s malým porozuměním, bojí se, že u žen, aspoň pro první dobu, bude ho ještě méně. Nejbližší výsledek bude posílení klerikálních stran. Žena vykonávala vliv na sociální politiku i bez volebního práva a z toho soudí, že iniciativa žen zmírní brutalitu života, aspoň pro ženy a děti. Doufá, že politicky vyspělé ženy vystoupí s úspěchem proti předsudkům o poměru obou pohlaví. Ale protože je víc žen, bude společnost lidská feminisována.

Prof. dr. Lujo Brentano dovolává se názorů Comteových. Proti stanovisku přirozeného práva žen nelze ničeho namítati. Ale společenská zřízení nutno posuzovati podle účinků a každé zřízení musí svou oprávněnost svými účinky denně dokazovati. Jakmile to nelze, padá celé zřízení bez ohledu na zájem jednotlivců. S toho stanoviska nazírá na ženské zrovnoprávnění. Ženy různých národů nalézají se na různém stupni vývoje. Volební právo níže stojících vedlo by k reakci, pod níž trpěly by nejen společné zájmy, ale i zájmy žen. Proto nevidí nutnost volebního práva žen, ač uznává důležitost všeobecného volebního práva mužů.

Richard Dehmel praví, že ženská moc, která zjevovala se dosud v záři madony, jeví se dnes v jiné formě kulturní. Skutečný vliv ženy na muže zůstane stále stejným. A zákon přírodní postará se, aby ta moc obou nebyla stejná.

Dle Emila Ertla je dosti mužů, kteří nepotřebují svých politických práv. Totéž bude u žen. Není důvodu pro to, aby ženy, které mají chuť a porozumění pro politiku, nebyly k ní připuštěny. Budou-li oddáleny, je nebezpečí, že ztratí se cenné schopnosti, které by mohly být celku k užitku. Věří — přes výstřelky sufražetek — že žena vnese do veřejného života více ušlechtilosti, jako jí vnáší do vysokých škol, kde pílí, věcností a jarou myslí přivádí k směšnosti alkoholické, klackovské a zhrublé studentství.

Prof. dr. Ernst Haeckel jako monistický přírodozpytec pokládá zákon přirozené dělby práce za stejně platný pro duševní rozdíly, jako pro tělesné. Dle něho bylo by pozdržením kultury, kdyby volební právo bylo na ženy rozšířeno. Spojuje je s brannou povinností. Obé musí zůstat v rukou muže. Poukazuje na protismyslné a bezzákonné řádění anarchistických sufražetek v Anglii.

Karel Henckell považuje rozšíření politických práv na ženu za samozřejmý důsledek všeobecného společenského útvaru. Uvádí-li se, že pojem politiky má býti naplněn novým smyslem, nového, vzájemných předsudků zbaveného, hluboce zdůvodněného a vyrovnaného pořádku společenského, nabývá představa politické ženy jiné tvářnosti. Výstřednosti sufražetek nemohou býti obrazy toho, neboť jejich počínání si je zbytek surovosti, která je stejně ošklivá u ženy jako u muže. Žena jistě dosáhne postupně svého pravého místa a určení, které jí přísluší, na základě poznání, samostatnosti a bezprostřední účasti.

Hrabě Pavel Hoensbroech politické zrovnoprávnění ženy pokládá za požadavek přísné spravedlnosti, a jako takový jistě dojde splnění, ať dřív či později. Sociální, manželské a vůbec všechno právní zákono-

dárství získá naprosto zákonodárným působením žen. Naproti tomu je nebezpečí, že v surovém volebním boji ztratí ženy to, co je na nich ženské, totiž vše mírné, přívětivé, roztomilé, vzdušné, čím život zušlechťují a zkrašlují. Proto veškeré námitky končí přáním, aby ženy i po zrovnoprávnění svém zůstaly pamětlivy svého ženského poslání: zůstaly i ve veřejnosti živlem smírným, vyrovnávajícím, povznášejícím, zkrašlujícím.

Ricarda Huchová praví, kdyby se žena jen tolik účastnila v životě jako dosud na zachování rodiny, měla by dostatečný nárok na politická práva, protože rodina tvoří část státu. Při nynější její práci veřejné není to již ani otázkou. Okolnost, že je zodpovědnější a svědomitější než muž, že staletí jsouc potlačována, lépe porozumí potlačeným, zaručuje, že vliv její by byl blahodárný a tvůrčí. Podobně a souhlasně vyslovuje se další řada žen i mužů.

Prof. dr. Vilém Ostwald zásadně také souhlasí, ale v provádění vidí obtíž potud, že se obává nepřipravenosti žen, které by byly kořistí agitace a podporou reakce. Tento svůj výrok mírní příznivým úsudkem o ženách slovanských. Píše doslovně: »Ve slovanských zemích byl by patrně účinek opačný, protože u této rasy ženy dědí větší měrou iniciativnost a sílu vůle a proto více nalézají se na pokročilejší straně národa. Podobné poměry nalézají se i v Uhrách. Zde by tedy zavedení volebního práva žen bylo věcné a patrně by vedlo k příznivým důsledkům.« Svoje úvahy shrnuje v tom, že »zavedení volebního práva žen je otázkou kulturního vývoje dotyčného národa a může na ně býti pomýšleno tehdy, když určitý vyšší kulturní stupeň byl dosažen nebo překročen. Tento stupeň jeví se odvislým od zvláštnosti rasy.«

Člen panské sněmovny prof. dr. Eugen Philippovich označuje širším rozkladem postup ženského hnutí, od přirozeného práva, hospodářského, duševního osamostatnění až k právům a politickému působení, za samozřejmý vývoj.

Prof. Dr. V. Rein odpovídá k první otázce souhlasně, ale takticky nebylo by správným, aby zrovnoprávnění žen byl provedeno ihned. Je třeba dojíti k němu postupně. Nejprve zastoupením žen ve školských radách na základě přímého volení, pak zastoupením žen v městských zastupitelstvech.

Franku Wedekindovi zdálo se vždy odůvodnění, že žena je přírodou slabší než muž a proto má míti menší práva, nejsměšnější hloupostí, která se kdy v lidském mozku zrodila.

A dále přichází řada žen a mužů, kteří svými výroky odpovídají k prve projeveným obavám. Tak Gabriela Reuter věří pevně, že ženám dostane se politických práv. Svými výkony jich dobudou, ne překotnou, nerozumnou propagandou, která může věci v nynějším stadiu jejím škodit.

Ernst Rosmer (Elsa Bernstein) uznává, že politické zrovnoprávnění žen je nutností, protože dnes je oprávněnost žen neúplná, poloviční a každá poloviční je demoralisuje. Teprve plná zodpovědnost vyvíjí síly k vyšší službě a vychovává k vážnosti a úvaze.

Dle Clary Viebigové je ženské právo oprávněno, ale ženy musí býti dříve jinými.

Podobně vyslovila svůj názor i Hermina Villinger: Nechte nás být zdatnějšími a ostatní přijde samo sebou.

Přehlédneme-li celkový výsledek ankety, vidíme názory pesimistické, vedoucí k negativním výsledkům a názory, projevující důvěru v lepší budoucnost a snahu k dosažení té budoucnosti přispěti. Muži tu projevili po stránce pesimistické strach o moc. Kdežto jeden se utěšuje, že přírodní zákon mu přijde na pomoc i v budoucnosti a zaměňuje přirozené působení obou pohlaví od útvarů lidmi přivoděných, druhý stejně zaměňuje rovné právo žen a jejich spolupůsobení v životě veřejném s nadprávím a mocí a odmítá možnost toho, aby muž slevil ze své moci, kterou musí podržet v rukou.

Dále projevují obavu o pokrok, obavu před reakcí, která by mohla nastat buď nepřipraveností žen a také výstřednostmi sufražetek. V obojím můžeme souhlasit. Ale dále uvedu, proč i v tom, ač je to pravdou, jeví se pesimismus a negace.

Proti tomu radostně se dotýká vícekrát projevená naděje v zušlechťující působení žen, víra v poznání její, v pochopení okolností, poměrů, nalezení jejího místa, určení, které je odlišno od muže. To je uznání ženství, uznání zvláštního jejího úkolu jako ženy. Přes to positivní hodnoty vnesly do ankety teprve ženy, které uvedeny byly naposled. Kdežto první projevy mužů projevují svrchovanost úsudku a moci a při všem, ať jsou pesimistické nebo nadějné, jsou nehybné, negativní. Konstatuji fakt, ale co dále? Ženy chtějí práva a chtějí žít. Co tu nutno činit? K tomu odpovídají ženy. Jejich výroky jakoby uvolnily nehybnost výroků mužů. Žena musí být jinou, ale ženu musíte vychovávat. Dejte jí volnost duševní, vzdělání, volnost projevu, plná práva, aby k poznání mohla přijít, aby nalezla své místo, své určení, sebe, aby se mohla stát zodpovědnou a vážnou. Ale to vše může teprve na základě zkušeností a práv.

A také celá ta anketa je současně obrazem myslí mužů a žen, jejich způsobu myšlení, jejich vzájemného doplňování a ukazuje, kterak teprve působením obou činitelů života může plně a spravedlivě vyvíjet se i život veřejný, kulturní a politický.

Jest to potvrzením názorů u nás již dávno uplatňovaných na tomto místě a pronesených na nedávném sjezdu svobodomyslných žen o tom, že ten, kdo tvoří náplň pro politický život, jehož působení, život a požadavky jsou podkladem politiky, má spolupůsobit i při tvoření forem pro politický život, má míti přímý vliv i na jeho útvary. A to jsou ženy právě tak jako muži.

Ale tu ženy nesmějí činit totéž, co muži, ale zjemňovat, zmírňovat, zušlechťovat, produševňovat, zkrátka uplatňovat kulturu, kterou vytvořil život rodinný, v širším okruhu po stránce duševní, mravní i hospodářské. To je nová tvářnost nové politické ženy.

*

Na popud anglických lékařů povolala anglická vláda královskou komisi, »Royal Commission«, aby studovala otázku potírání pohlavních nemocí. V komisi zasedá 15 mužů a 3 ženy. Při té příležitosti vydala Christabela Pankhurstová plamenný spis »The great scourge and how to end it«, v němž poukazuje na nedostatečnost tří žen v komisi, která zabývá se otázkou, jež je hlavně věcí žen. Neboť ženy musí se chopit boje proti prostituci a proti jejím následkům.

Ve spise předvádí nejhroznější nebezpečí venerických nemocí, aby ženy získala pro ten boj. Poukazuje k tomu, že úsilí mužů zůstalo bezvýsledným. Činí mužům předhůzku, že ode dávna zapřisáhli se k mlčení o hrozných faktech v oboru veřejné mravnosti a smutné následky toho před ženami tajili. Ideální stav, o nějž muži usilují, jest: učinit prostituci neškodnou; chtějí nemravnosti hovět, aniž by nesli její následky; domnívají se, že jsou oprávněni obětovati zdraví tisíců žen svému uspokojení. Ale ženy nechtějí býti obětovány dále pudovému životu mužovu; ani tehdy ne, kdyby se podařilo třídou ztracených děvčat chrániti zdraví mužovo. Je třeba vzepříti se systému, neboť i kdyby tělesně zůstal muž zdráv, jeho duševní život nesmírně by utrpěl takovým stykem. Proto moderní žena postaví muže před rozhodnutí: buď povede čistý život nebo bude ze společnosti slušných žen vyloučen.

Christabela Pankhurstová zamítá učení o nutnosti sociálního vyžití se a opírá se o svědectví četných lékařů, o rozkazy vynikajících vojevůdců a praví: »Příroda není tak krutá, aby požadovala, by zdraví a lidská důstojnost jednoho pohlaví byla obětována pro požitek druhého, zejména, když následek toho je ochuravění ženy, hynutí muže a degenerace rasy.« Miss Pankhurstová nazývá to význačnou ženskou otázkou, která může býti řešena teprve, až ženy budou míti volebním právem stejný vliv na státní život, jaký měl dosud muž. Volební právo pro ženy — čistotu pro muže, je heslo dne. Ale protože mužové poznali, v kterém směru žena chce svou politickou moc uplatniti, proto odpírají ženám volební právo. »Pravý důvod proti volebnímu právu žen je mužská nečest!« Toto obvinění je doloženo v knize četnými příklady, kterými autorka poukazuje na to, že v mužském státě nikdy nebylo dobré vůle, prostituci potírat. Proto musí ženské hnutí boj ten převzíti, aby lidstvo bylo osvobozeno od této hrozné metly, neboť prostituce i její následky jsou zlo, jemuž lze předejíti.

Tento plamenný protest obsahuje mnoho pravdivého, co možno jen podepsat, pokud se týká prostituce, výtek mužům a povinností žen, uchopiti se práce. Možno jen s potěšením konstatovat, že je dobře vysloviti slova tak smělá a pravdivá a že zřídka kdy jsou tak otevřeně pronesena. Ale zdůrazňuji, že více než boj proti mužům pomůže tu usilovná, vytrvalá, neúmorná a cílevědomá práce výchovná. Miss Pankhurstová promluvila jako bojovnice, a zejména jako bojovnice za politická práva žen. Našla tu nový a pádný argument proti mužům, který je dosti způsobilým poštvati ženy proti mužům do volebního boje. A tato veřejná, netajená tendence, byť i mluvila sebe plamenněji a sebe pravdivěji, zmenšuje váhu spisu ve věci samé. To promluvila — třeba vrcholně pravdivě — sufra-

žetka, agitátorka ženského volebního práva a ne pracovnice proti prostituci.

Uvádím to proto, že chci správně hodnotit význam tohoto spisku, nikoli proto, že neuznávám důležitost volebního práva žen pro věc, aneb že význam agitace pro práva politická zmenšuji. Odchylné stanovisko moje vyplývá z poznatku, že je nutno na kulturním a mravním vývoji lidstva pracovat společně s mužem, vzájemně se doplňovat, vzájemně se povznášet. Nemůže se umravnit muž bez ženy a nemůže mravní výše dosahovat žena bez muže. Jeden je podnětem k mravnímu jednání pro druhého. Nelze nazvat mravností, když žena žije bez muže a muž bez ženy, ale o mravnosti lze mluvit, když žijí společně všechen život a žádný nedopustí se bezpráví, násilí, nelidskosti a naopak když se vzájemně povzbuzují, chrání a povznášejí. A ten stav nelze si představiti v boji, naopak ten stav se bojem oddaluje. Nelze tedy stanovisko sufražetek pokládati za pokrokovější, protože je neživotné, pro život negativní. Možno je uznávati pouze za nutný stupeň k pokroku dalšímu, nutný v určitém stadiu vývoje.

FEUILLETON.

Vlastenci.
Po Slavkově.

Renard: Je jisto, pro hruď patrioty není
krasšího citu, nežli vlast svou vidět
nad všecky jiné země povznesenou. —
Melilot: Je pravda, můžem skutečně být hrdi.
Renard: A bitva byla to, jež rovných sobě
v dějinách lidstva jistě marně hledá.
Melilot: A to se dalo čekat: svatý oheň
francouzských duší proti soldatesce,
jež za něco se bije, o čem neví —
Francie musila z té srážky vyjít
věnčena slávou —
Renard: Znát moh císař Němců
svůj osud předem — reci od Arcole
a Lodi, Marenga — —
Melilot: a k tomu vůdce,
On, Napoleon, jenž je nesen vírou
a silou naší — na francouzském trůně
nebylo výraznější osobnosti.
Renard: Je geniem, je geniem — toť jisto.
A vládce ruských barbarů Mu napsal
před bitvou psaní, v němž Jej tituloval
prý vtipně »šefem francouzského státu«.
Melilot: Vtip zašel mu — a nebyl zrovna nový,
toť import z Anglie — teď říká »bratře«
a »Veličenstvo«. Inu, opakuji:
Je příjemno žít nyní ve Francii,
jeť sláva zdobou nejkrasší, jíž národ
se pyšnit může.
Renard: Za vše díky Jemu.
On Francii jest mečem, okem, duší.
Melilot: A pořádek teď máme. Jakobínství
je vymýtěno. Renta stále stoupá.

Renard: A hlavně: obnovil nám náboženství.
Ať kdo chce co chce tvrdí, já vždy cítím,
když ve chrám vejdu, do šera a vůně,
kde svíce planou, varhan hlas hřmí s hůry,
že něco na tom, co nám nenahradí
ty všechny »pravdy« velkých filosofů.
Melilot: I moje řeč to. Náboženství bylo
vždy pilířem té lidské společnosti,
a viděli jsme jasně v Revoluci,
jak bylo bez něho. Je víry třeba:
zvlášť ve škole je nutno v mladé duši
jí dáti vzejít.
Renard: Přijďte odpoledne
na partii pár faraona v Louvre!
Melilot: Rád, pane. Jsem si veskrz císařovým
ctitelem vroucím, vždyť jsem přece Francouz —
leč faraona, che che, kochám také.

Po Jeně a Auerštädtu.

Renard: Nu, renta stoupla —
Melilot: Tušil jsem to, tušil,
a v čas ji koupil. Víte, tohle Prusko —
nechápu prostě jeho politiku.
Renard: Toť jasno přece: žilo z tuku tradic
velkého Frice — neslyšelo, hlušec,
že v Evropě prim hrá teď Napoleon.
Melilot: No, zdrceno je slavně. Svět by žasl,
leč rány franckých pěstí se mu staly
už něčím všedním.
Renard: Schvaluji to plně,
že císař zabral Lübeck — máme přístup
k baltickým vodám. Bremy, Hamburg máme,
jen takto možno zatít řádně žílu
anglickým kupcům.
Melilot: Víte, mezi námi:
nesdílím nijak kritických těch obav,
jež tu a tam se slyší po Francii.
Prý tyhle války vysilují zemi!
Daň krve prý je hrozná! Pane, k smíchu!
Mír shnilý stojí víc — to za Bourbonů
jsme viděli přec všichni stejně jasně.
A válka — to je bouřka v dusném parnu.
Vzduch vyčistí, jí všecko osvěží se.
Jen uvažte: hle, průmysl náš kvete,
továrny naše mají stále práci,
je uniforem třeba, zbraní, prachu,
je zásob třeba — řekl bych, že válka

je digitalis, která povzbuzuje
krev k rychlým tempům. Mám teď objednávky
na sukna uniforem, spousta práce,
jak možno tedy mluvit proti válce?

Renard: A kdyby ještě žádala si daní!
Leč vojska naše žijí z kontribucí
a s každým mírem miliony přijdou
válečných náhrad pěkně do Francie.

Melilot: Já žiji, dělnictvo mé, vůbec všudy
se cítí vliv ten. Nemluvě už o tom,
že vlast též vzrůstá, máme nové země,
jež odvádí nám jednak pěkně daně
a jednak odbytu jsou kontingentem
tovarů našich.

Renard: Dlužno též se zmínit
i o slávě, v níž Francie se skvěje,
věc veliká to —

Melilot: Svatá pravda. Sláva,
toť statek národní, jejž ukládáme
do listů dějin. Potomkové naši
závidět budou nám to účastenství
velikých lidí a té velké doby.

Po Eylau a Friedlandu.

Renard: Kam takým spěchem?

Melilot: Příteli, ach, práce!
Nad hlavu práce. Robotíme stále,
ve dne i v noci.

Renard: Nu, což situace?

Melilot: Mám smysl jen už pro ty objednávky.
Vy víte, u Eylau se císař rozhod
— příšerné prý to bylo podívání
na poli bitvy na tu krev a rány —
tož rozhod se ty bílé uniformy
odstranit z vojska —

Renard: Krev na bílém sukně —
já chápu —

Melilot: A tak vyrábíme
překotem téměř tmavomodré látky,
vy víte: císař! U něho jít musí
jak rozkaz tak čin pěkně v jedné řadě.

Renard: A co říkáte tomu uzavření
Evropy celé vůči Angličanům?

Melilot: Plán geniální. Bude arci nutno
vzít Španěly a zabrat Portugalsko —
to císař provede už. Vždyť vy víte,
jak zdaří se mu všecko, po čem sáhne.

Pak máme všecky evropejské trhy
a John Bull ať si v ostrovní své kleci
jak tygr zuří... Neřek jsem vám ondy,
že musím továrny své veskrz zvětšit?
Je zakázek — ach, dny by měly míti
šedesát hodin a můj každý dělník
pět párů ruk — nu, práce, strašně práce.
Však spěchám — — s bohem, přítelíčku drahý...

Po Wagramu.

Renard: No, Austria?
Melilot: Už zdá se do opravdy,
jak císař jednou řek prý, že se nikdy
ničemu nenaučí z historie.
Já divím se jen, že ten Napoleon
takový útvar existovat nechá.
Renard: Však ostříhal ji nyní dokonale.
Melilot: A právem. Stát, jenž najímat se dává
anglickým zlatem ku žoldnéřským službám,
zasloužil vlastně ještě větších trestů.
Renard: Však, Wagram, pane, pořádným byl bitím
a mír nám přines zase pěkné země —
však před tím u Aspern to bylo bledé...
Melilot: Ah, lary fary! Císař proto ustoup,
že nemoh rázem rozhodnouti bitvu —
však ve válce, jak víte, platí vždycky
poslední rána — tou byl právě Wagram.
Renard: A o těch plánech rozvodu jste slyšel?
Melilot: No, připravují něco, připravují.
Prý ruskou velkokněžnu — chtějí jedni,
prý pro Rakousko pracují zas druzí —
já nevím, ale jako čestný člověk
já řeknu přímo: Ctím svou císařovnu
a vím, že císař v celém širém světě
nad dobrou Josefinu lepší ženy
nemůže nalézt. Víte, věc to strašná,
takový rozvod. Před bohem být spojen
s ní u oltáře, v chrámu páně vstavit
korunu na hlavu jí — a teď rozvod?
To mohlo otřást morálkou by lidu,
věc povážlivá — nevím, nevím, pane...
Renard: Váš úsudek stran Španěl stále tentýž?
Což — není přec snad trochu odvážlivo
podnikat tuhle vážnou expedici?
Melilot: Ne, v nejmenším ne. Je-li jednou nutno
kontingent zavřít všude Angličanům
— a v zájmu míru, věřte, že je nutno,

by kramář onen důkladně byl zkrušen
a měšec jeho vypostil se řádně,
tu hřebínek mu sklesne, potom přijde
o pokoj prosit, jako přišli druzí —
pak musí být ta Iberie naší.
Jsou, pane, právě různé druhy válek.
Buď meč či měšec. Císař, řeknem hrdě,
je mistrem v tom, je mistrem v onom druhu.
Ah, kdyby tu byl druhý Napoleon
pro bitvy mořské — byla by věc kratší.
Leč takto —

Renard: Je prý bohatá to země.

Melilot: To věřím. Však se naši maršalové
též přesvědčili. Masséna, Soult, víme,
si celé vozy zlata, stříbra, maleb
ze svého vůdcování domů vezli.
A ženské jsou tam, pane, s vínem v krvi.
A pro takovou věc má Junot smysl,
teď vrchní vůdce našich ve Španělsku,
leč o tom smyslu ví též žena jeho
a proto jen tam s generalem jela,
ač v jiném stavu... Cha cha, pěkný kousek?

Renard: A jsou ty Španělky tak vskutku pěkné?

Melilot: Ohnivé, pane. Příslovečný oheň.

Renard: Až bude klidno, jistě navážeme
obchodní styky, potom bude možno
i zrakem i snad hmatem přesvědčit se
o tomto ohni...

Melilot: I vy jeden šelmo!
však jako byste myšlenku mi vyčet...

(Dokončení.) —*by*—

LIBRARY
AUG 25 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

28. červen 1914.

Už po několik let politická veřejnost — klidně možno říci evropská — při posuzování poměrů rakousko-uherských, jak vnitřních, tak zahraničních, brala ohled na dvě osobnosti: na císaře a na následníka trůnu arcivévodu Františka Ferdinanda. Při posuzování pak věcí vnitřních namnoze reflektováno i na choť jeho vévodkyni z Hohenberga, rozenou hraběnku Chotkovou. Jistě císař František Josef, přes vysoké své stáří muž neobyčejné duševní svěžesti a energie, znamenal a znamená posud nejvyšší a skoro jedině a výlučně rozhodující osobnost v mocnářství, už proto, poněvadž si toto své neobmezené právo právě onou energií úzkostlivě chránil a hájil. Než všecka veřejnost věděla, že následník trůnu vykonává vlivy dalekosáhlé a že bylo omylem, považovati jej pouze za vojenského hodnostáře, kterému mocnář vlastně odevzdal už armádu docela, uznávaje cenu kontinuity při instituci, která se zejména nyní v Rakousku nalézá ve stavu reforem a náprav. Arcivévoda František Ferdinand sice v první řadě se staral o armádu a námořnictvo jeho péči svěřené a odevzdané, ale následník trůnu staral se stejně o ostatní záležitosti říše, jejíž vedení jednoho dne octnouti se musilo v jeho rukou. Proto vlivy jeho, sotva pozorovatelny, byly silně pociťovány a proto se politická veřejnost od několika let jeho osobou zabývala a musela zabývat.

Následník trůnu padl 28. června 1914 i s chotí svou za obět atentátu, který naň byl spáchán, když navštívil po odbytých manévrech v Bosně hlavní město anektovaných zemí, Sarajevo. Šílený mladík, který rukou vražednou projevil jakési smýšlení přemrštěné a fantastické společnosti, která v nezměrné své nesvědomitosti nezletilce použila za svůj nástroj. O hnusu, který pociťuje při takovém činu každý civilisovaný člověk, ať už kteréhokoliv názoru, nemusíme ztrácet slova. O zavražděném následníku a jeho politické povaze tu má být řeč; o muži, který byl jistě individualitou, a třeba že už

sám své plány neprovede, že už svým názorům a zásadám nebude zjednávat cestu a platnost, přece v politické struktuře rakousko-uherského mocnářství, v duchu, jakým politika této říše se vede, zanechal jistě určité a patrné stopy. Arcivévoda František Ferdinand náleží dnes historii a je jistě přípustno přihlédnout blíže k těm stopám, které ve správě tohoto státu zanechal. Zavražděný následník vlivy své vykonával dosud nepřímo, poněvadž povaha císařova a vlastní jeho postavení přímé působení na veřejné záležitosti nedovolovalo.

Zabaveno.

Arcivévoda František Ferdinand, po smrti otce svého, mladšího bratra panujícího císaře, arcivévody Karla Ludvíka, byl ustanoveným, podle domácího řádu panující rodiny, následníkem trůnu a musel být připraven, že jednoho dne vláda rakousko-uherského mocnářství spočine na jeho bedrách. Nic nebývalo by srozumitelnější a pochopitelnější, než kdyby následník trůnu už dávno si byl hleděl ustanovit určitý plán, určitý směr, který by byl u vedení správy státu jemu svěřeného vyhovoval jeho názorům. To zdálo se být tím pravděpodobnější a samozřejmější, jelikož nebylo tajemstvím, že následník trůnu v mnohých otázkách s oficiální politikou v Rakousku i v Uhrách nesouhlasí. V jiných státech, zejména v sousedním Německu, synové císařů v mladých letech pracují v úřadech i nevojenských, často politických, aby z vlastního názoru poznali všecky obory působnosti státu. Tato instituce v Rakousku zůstala neznámou, hlavně asi proto, poněvadž dvůr se vyhýbá určitému jednostrannému zaujetí stanoviska, což při národnostní a jazykové pestrosti říše je víc než pochopitelné. Byla by to víc než žárlivost, kdybychom byli nespokojeni, vidouce, že se císařští princové zaučují u zeměpanských úřadů jen německých nebo maďarských. V Rakousku arciknížata jsou jen vojáky a občanskou správu poznávají jen theoreticky, z přednášek svých učitelů a jinak jen z doslechu. Právě v dobách, kdy František Ferdinand dorůstal v muže zralého, ten doslech o věcech nevojenských v říši nebyl právě nejlepší. Když odcházel hrabě Taaffe, bylo mu třicet let a právě od té doby se o věcech občanských, politice, parlamentu, parlamentarismu, úřednictvu a p. v jeho kruzích nemluvilo způsobem, že by se v arciknížeti musilo ujmouti přesvědčení ústavní a respekt před systémem parlamentárním.

Zabaveno.

a je přirozeno, že pokud mohly, pracovaly v rámci těchto jim touto

soukromou cestou poznaných tendencí, nemohouce ovšem zjistit, pokud tyto tendence se podaly věrně nebo přibarveně. Tento dualism právě v posledních letech pohnuté politiky vnitřní a zahraniční zrovna nebyl prospěšný.

Hlavní heslo a představa arcivévody Františka Ferdinanda bylo silné a velké Rakousko a ti, co ve Vídni vydávali bezvýznamný týdeník Grossösterreich, nějaký čas platili za vykonavatele jeho vůle a přání Grossösterreich! Komu by toto heslo slušelo lépe, než následníku habsburského trůnu, kdo by co mohl právě jemu vytýkat na daleké zeměkouli, kdyby si byl umínil stvořiti velké Rakousko. A řekněme hned: my Čechové jsme takové politice museli upřímně přát. Jen o to jde, jak do toho, jaký recept je na stvoření Grossösterreich? V tom je také důvod a původ všech diferencí názorových, které ovšem zase jen skrytě mezi velkou veřejností a následníkem povstaly a existovaly, a v těch ležela jistá obava pro budoucí režim Františka Ferdinanda. Že souhlasili s ním všickni, co byli bezprostředně a kolem něho, tomu se nikdo nemůže divit vůbec a v daném případě zvláště. Mocnářům se pravda neříká, tu říkají oni.

Zabaveno.

František Ferdinand se chtěl opírat o mohutnou armádu jen a jedině a v první řadě. Tu chtěl vidět mocnou a tak zorganisovanou, že na kývnutí jako jeden muž bude jednat, cítit, myslet a postupovat. Proto netrpěl nic, co by i formálně této jednotnosti odporovalo, proto v první řadě se držel i jednotné armádní řeči a houževnatě bojoval proti všem nesnázím, které touto snahou v polyglotním státě musel vyvolati, zejména ovšem v Uhrách, kde si ze svého živého státního práva dovedli vyvodit stanoviska různá. Bojů a sporů se nebál, jsa přesvědčen, že za jednotnost armády bojovati musí s ním každá vláda, rakouská, uherská i společná. Kam až tu jednotnost armádní řeči zaváděl, víme my v Čechách docela jasně a určitě, poněvadž tato otázka následníka při jeho málo rozlišujícím posuzování zavedla přímo do českoněmeckého vyrovnání: nejdřív ani četnictvo, přes to, že není součástí společné a jednotné armády, nesmělo popustit a němčina zde zůstává výhradným jazykem jednacím i s českou obcí a s českým úřadem samosprávným. Všechny námitky, kompromisy byly zamítnuty a kníže Thun tyto partie jazykového zákona prohlašoval za nedotknutelné — neřekl proč, nijak nepřípustnost a neústupnost neodůvodnil, jen prosil, kdo chce

vyrovnání umožnit, ať na tyto paragrafy nesahá.

Zabaveno.

Takové vojenské východisko bylo následníkovi vedoucí při úmyslech stran sněného Velkého Rakouska. Jen co se dalo srovnat s takovými názory, připouštěl a jen ty znal a uznával, kteří mu chtěli být při této methodě nápomocni. Na nic jiného nedbal, na nikoho se neohlížel. Je zbytečno dovozovat, že na cestě potkal jen šlechtu a biskupy, kteří mu přivedli Vídeň, Vídeň klerikální. Snahy, city, požadavky, potřeby národů ostatních byly mu cizy, o ně se nezajímal a pokud naprosto se nekryly s jeho názory silně vyvinutým, až k středověkému absolutismu stupňovaným sebevědomím, je potíral. Každý si vzpomene, jak šlechta, bojujíc proti zavedení všeobecného hlasovacího práva, nejhlasitěji projevovala strach o armádu a budoucí vývoj a výzbroj vojska. To byl ohlas z Konopiště, a je dost zajímavo si dnes vzpomenouti, že poslední řečník z řad šlechtických právě ze strachu, že parlament všeobecného volebního práva nebude ochoten povolovati náklady na armádu a loďstvo, volal na pomoc ministra císařského domu a zahraničních záležitostí Agenora hr. Goluchowskiho. Byl to dr. Karel hrabě Stürgkh, nynější ministerský předseda, co takto strašil.

Zabaveno.

Arcivévoda František Ferdinand se ničeho nedožil, po čem na tomto světě toužil jako nastávající mocnář. Uprostřed víc myšlených než fakticky prováděných příprav pro dobu příští byl skolen rukou šílenců, kteří v něm viděli nebezpečí pro své nějaké plány, jež jistě nedovedou vylíčit. Zločin na ulicích sarajevských stal se v době, kdy srbský původ útoku a útočníků váží nesmírně mnoho, a jistě ne na prospěch věci slovanské — to, co se 28. června v Sarajevě stalo, nemůže být politikou slovanskou, neboť dobrá politika slovanská zejména na Balkáně nesmí už znát vraždy a atentáty. Slované na Balkáně sprostili se tureckého jha, musí konečně počít být Slovany, přestat být Turky.

Smrt Františka Ferdinanda jistě změní všelicos v rakouské politice vnitřní i zahraniční. Jaké ty změny budou, nikdo dnes nedovede posoudit a bude dobře neposuzovat je podle běsnění sensacelačného, jakoby ze řetězu puštěného tisku vídeňského. Vídeňský tisk, snad nejméně seriósní všech velkoměst a residencí, nedovedl v těchto vážných dnech pranic posoudit střízlivě a vážně. Nejen co se stalo v Sarajevě, zasluhuje věčnou paměť; co se v zápětí dělo ve Vídni, před, při a po pohřbu zavražděných, zasluhuje živé a

trvalé pozornosti. Jak společnost vídeňská a její tisk dovedly společně zničit krásný dojem arcivévodova manželství, jak místo ocenění spoluzavražděné ženy následníkovy se ozýval jen spor o rovnocennost u dvora — rovnocennost upřímně až dojemně si oddaných manželů! — jak nikdo nechtěl vidět, že část šlechty revoltuje jen proto, poněvadž nebyla šlechta uznána rovnocennou, a ne vévodkyně z Hohenbergu, a jak liberální prý tisk revoltoval sebou — to bylo vše tak vídeňské, tak starorakouské, tak malorakouské, že bylo nejlépe vidět, jak daleko ještě měl zavražděný následník do splnění svých prý velkorakouských plánů! S touto společností by byl Velkého Rakouska nedosáhl nikdy! *Č.*

Ku poznání povahy Vavákovy.

Dr. V. Sobotka.

V Dědictví svatojanském vydává P. Skopec »Paměti Františka J. Vaváka«, souseda a rychtáře Milčického. Dosud vyšly čtyři svazky, obsahující prvé dvě knihy Pamětí. Ačkoli Paměti mají dílů sedm, lze již dnes, na základě prvých dvou, říci hodně, zvlášť o autoru jejich.

Memoiry jako literární druh úzce souvisí s autobiografií a konfesemi. Konfese jsou zpovědí — mají předmětem právě nejvnitřnější život spisovatelův. Látka autografie jest již objektivnějšího rázu — ale teprve paměti, zvlášť pokud jsou pamětmi v nejširším smyslu, zaznamenáním všeho, co — pamětihodného — autor jejich zažil, kotví již zcela v okolí spisovatelově. Časově i místně. Ne ovšem svou hodnotou umělecky-literární, ale svojí cenou věcnou. A shoda okolností učinila velice cennými Paměti Vavákovy, zvlášť jejich první dva díly. Psány jsou v sedmdesátých a osmdesátých letech 18. století českým sedlákem, vášnivým katolíkem. Proto »pamětihodným« bylo jejich autoru právě co i pro nás má největší význam ze všeho, co se tehdy u nás dálo. Paměti začínají líčením neúrody a hladu let 1770 a 1771. To však byl úvod celého dramatu následujících dvou desítiletí, doby překotných oprav sociálních a náboženských. Rušná doba končí smrtí Josefovou. A také na posledních stranách druhého dílu Pamětí čteme resignovaný stesk nad reakcí, která přišla s Leopoldem a jeho patentem. »Že pak ten patent ono po kolik let s hroznými náklady vzdělávané stavení (ano mnohým pevnost se zdála) zase z gruntu boří a starý pořádek daní a robot uvozuje, protož zdá« se Vavákovi, »aby věc tak zřetelnou i sem pro památku přisadil . . .«

Je mnoho zajímavého, jak Vavák glosuje náboženské a poddanské reformy vlády Josefovy a posledních let vlády jeho matky. Ale jsou to věci, kterých jednak již bylo literárně užito, jednak mají především význam pro odborného historika. Zde načrtnu obraz, jaký mám z oněch čtyř svazků o Vavákovi jako člověku. Běží mi při tom o významného a dosud nedoceněného našeho lite-

ráta — mám-li pak ještě jinou tendenci při své práci, je ta: Vaváka odbývají někteří a jsou s ním hotovi tím: je klerikál. To je, myslím, docela nesprávné. Na druhé straně však: Paměti vydává katolický kněz v katolickém podniku. Je příznačné, že na to jsme museli čekat, abychom Paměti mohli číst — ale je přímo trapné, jsou-li (i) dnešní katolíci pyšní na Vaváka jako právě katolíka. A jiného zájmu o něj přec nemají — — —

Jsou dva dva druhy lidí. Kteří uvědomili si svou individualitu, své já a kteří toto své já učinili středem — ne-li světa — alespoň svého světa, svého života. A jsou druzí, co neuvědomili si svého já. Ti jsou pak částečkou, bodem světa, ve kterém žijí. (I sami sobě.) Nemyslím ovšem, že by se dali lidé rozdělit do dvou přihrádek — jedni do jedné, do druhé druzí. Je nesčetně přechodů. Ale jsou i lidé, kteří jsou téměř aneb docela prosti znaků druhého typu. Vavák je typem lidí, kteří jsou — i vnitřně — pouhým bodem světa, ve kterém žijí.

Svět, ve kterém žil Vavák, měl dvojkráloví. Měl vládu duchovní a vládu světskou. Ale vlády ty nepřekážely si navzájem, naopak, podpírala jedna druhou. Světská vrchnost byla Vavákovi dána od boha a jeho přesvědčení katolickému dávala sankci vrchnost světská. Nesmí se zapomínat, že i po tolerančním patentu direktor poděbradský dívá se na nekatolíka jako »zbloudilého bratra« (uvnitř řek': ovci); ale i Josef tomu, kdo odchýlí se od p r a v é víry jen o krok dál než dovoleno, předpisuje pětadvacet — — —

Vavák je věrný syn státu, ale — kdyby přišlo, rozhodnout se — věrnější syn církve. Je věrný poddaný, ale katolík je fanatický. Věc tím důležitější, že Vavák je povahy čistě vnější. Vavák je fanatický katolík, ale spolu člověk naprosto nenáboženský. Tím se pak stane, že katolicismus jeho nabude forem až surových. V žilách Františka J. Vaváka (narodil se r. 1741 v Milčicích)[1] proudila snad šlechtická krev pánů z Adlaru, ale autor Pamětí narodil se již jako dědičný poddaný komorního panství poděbradského. Otec Vavákův, Jan, upadl do dluhů, byl mimo to pronásledován od vrchnosti a konečně r. 1753 byl nucen »dobrovolně postoupiti rodinný kontribučenský grunt« jakémusi Jakubovi Vozábovi. Janu Vavákovi zbyly 3 kopy záhonů rolí, ale ještě za živobytí svého, r. 1761 po-

[1] Životopisná data přejímám z Hellichova článku Rod ryt. Vaváků z Adlaru (Věstník poděbradský, III.).

stoupil chalupu svému nejmladšímu synovi Františku. Druhý rok se náš Vavák oženil s Barborou Poupovou z Milčic a měl s ní sedm synů. Ale v chalupě byl jen do roku 1778. Tehdy zdědil se svou ženou Poupův statek o 18 kopách záhonů rolí, prošacovaný v ceně 1.401 kop a 11 grošů.

Vavák zažil, když otec jeho pro dluhy opouštěl rodinný statek (Vavákovi bylo tehdy 12 let) a bída otcova i v jiném směru se ho dotkla: pro nedostatek peněz nemohl starý Vavák dát nadaného syna studovat. Ale skutečné bídy — i dokud byl pouze na 15korcové usedlosti — Vavák nepocítil a neviděl jí ani kol sebe. Žil — jak již Pekař ve svém referátě vytýká — v kraji bohatém, kde selský stav poměrně dobře si stál a bylo dost velkých statků. Důležité je také, že na panství císařském. Ovšem, mezi vrchností a poddaným stál vždy štáb vrchnostenských úředníků a ten vlastně — ne vrchnost — utvářel poměry. První vrchní, pod kterým Vavák žil, pan Michal Hroznata Briccius, nebyl z dobrých. Přímo neříká o něm Vavák nic špatného, ale za něho zle řádili dva jeho podřízení: sirotčí p. Scotti a písař Janovský. Ti byli »horší nežli čas«; a horší než vojenský čas; »nebo ačkoliv ten všecko tráví a maří, ale na Poděbradtště více lidu, gruntů i hovad stráveno bylo od nich, než od těch dost zlých vojenských časů« (za války sedmileté). Dlouho však se Vavák pod nimi netrápil. Byli přeloženi a vrchní Briccius císařem sesazen. Nový vrchní přišel do Poděbrad 1774, urozený pan Jan Josef Baierweck, bývalý direktor kteréhosi panství v Korutanech. To byl člověk schopný — 1797 stal se administrátorem všech císařských panství v Čechách — a Vaváka měl v obzvláštní oblibě.

*

Mně Vavák není sympatický. Ale bylo by nespravedlivé, neuznat v něm nejen zjev v jeho poměrech a době neobyčejný, ale i — absolutně — člověka intelektu na výsost rozvinutého. Chudoba zabránila Vavákovi studovat, ale dále mu v rozvoji nepřekážela. Co ztratil tím, že nestudoval, hleděl Vavák nahradit jinak. S počátku jistě mnoho získal od bratra, který studoval, ale hlavním zdrojem vzdělání byl mu život a knihy. V Pamětech vypočítává Vavák, co přečetl a je to 168 knih obsahu nejrůznějšího. Ale nejen s mrtvými, i se živými stojícími mimo selský stav — s kněžími hlavně — měl Vavák styk velmi bohatý. To umožnilo Vavákovi četbu a působilo ovšem i na výběr její. Byli »mnozí — — vznešení velební páni děkanové, farářové, kaplani a mniši«, s kterými

stýkal se Vavák, knihy si od nich půjčoval a s nimi disputoval. Zvlášť důležitou byla proň známost s jesuitou Janem Grohem, nějaký čas superiorem misionářských »kajících kázání«, pak světským knězem v Praze. Vavák nazývá jej »svým dobrým známým«, často s ním mluvil a knihy si půjčoval. A mnohé bude u Vaváka jasno, čteme-li o Grohovi, »kajících vyslanců superiorovi«, »sladkém a výmluvném kazateli«: měl (Groh) poznamenání všech knih jesuitské (nyní universitní) pražské knihovny, »a taky prve než při svém vyvrácení tu knihárnu (jesuiti) komisařům odevzdali, drahný počet jich zalovil«.

Pro vývoj světového názoru Vavákova byl tento styk s kněžími jistě rozhodný a co z knih četl, četl už pod zorným úhlem předem určeným. Četba Vavákova byla bohatá, nejrozmanitější, ale i kacířské knihy nedovedly už a priori nic než posílit Vavákův katolicism. Je trapno číst, co byl mu i Komenský — — —

Vavák byl katolík. A v tento jeho světový názor dobře zapadl obraz, jaký dal mu Hájek o českých dějinách. Hájek byl mu autoritou neomezenou (vždyť »musíme Hájkovi věřiti«, neb »jeho kroniku stavové podobojí i evangeličtí pilně prohlíželi, prve než do tisku vešla; kdyby byl něco lživého psal, byli by mu to vyhodili aneb ho i trestali, ač tak musil ještě mnoho zatajiti, nesměv to pro ně ven vydati«). I s tím třeba počítati, abychom neodsuzovali zbytečně Vaváka proto, jak se dívá na nekatolíky kol sebe.

Ani ne 1% všech zpráv Pamětí je věnováno věcem ryze rodinným. Ale přec mluví Vavák o sobě i Pamětech dosti často. Buď o svých cestách, o knihách, které četl, o hádkách, které měl s tím neb oním nekatolíkem — ale nejvíc o svých funkcích měřických a rychtářských. V době stálých převratů v poměrech poddanských a berních naskytla se často potřeba vyměřovati pole. Geometrů bylo málo, nebylo tedy neobyčejnou věcí, že ku měření byli přibíráni i lidé jiní, i sedláci obratnější. Vavák byl z nich a osvědčil se měřičem výborným. A ví to. »Dobrý díl uchopil« prý »z obzvláštního daru Božího a přičinění svého«, »z práce zeměměřické«, že »mohl by co jiní měřičové vykonávati«. Jen v počtech prý se někdy zmýlí. V Pamětech Vavák také podává podrobný návod, jak měřit pole. Uvádí jej verši:

Moje milé děti, chcete-li věděti,
jaká jest míra v poli,
musíte nebýt voli —
Tomuto způsobu věřte
a takto pole měřte.«

Důležité bylo pro Vaváka, když stal se 1779 rychtářem. Otevřelo se mu tím velké pole nové působnosti a dána příležitost, získat nových zkušeností na četných cestách úředních. Z rychtářských funkcí byla mu jedna zvlášť vítána: zakročování proti nekatolíkům. Už za předzvěstí bouří 1775 Vavák naříká, jak stále smělejší vystupování tajných nekatolíků »špatně se — — — přetrhovalo, zvlášť od světských vrchností«. Dlouho se svou inkviziční činností netěšil[1] — 1779 se stal rychtářem a již 1781 vydán Toleranční patent — ale i za tu krátkou dobu osvědčil se, že sám píše, v jaké nenávisti byl u protestantů. Až prý o život se bojí.

Jestli v době, kdy žil Vavák, osvícenství a deism víří v mozcích (sui generis) »vrchních deseti tisíc«, Vavák je ovládán (katolickým) theismem nejhrubšího rázu. Nejen válka a mír, ale počasí, každý blesk je vyvolán zvláštním zasáhnutím božím, není-li — ovšem i tu z dopuštění božího — zas přímým činem zcela konkretních ďáblů.[2] Při tomto řízení věcí lidských Bůh užívá často i prostředků vymykajících se prostému běhu přírody — zázračných vod, znamení a pod. Vavák vypravuje na př. o prameni »zdravé vody« u kapličky Sadské, které mnozí »důvěrnost k Bohu a Marii Panně majíce«, když užívali, »zdraví nabyli«. Zajímavější je jiná věc. Za hladu 1771 prý mnozí do městečka Hořic chodili pro vodu, kterou »Pán Bůh skrze přímluvu a zásluhy sv. Gotharda — — — požehnati ráčil, že kdo jí s důvěrností(!) a čistým svědomím užíval a těsto jakékoli z ní zadělal, k podivení a právě zázračně téhož těsta přibylo«.[3]

9. února 1779 ukázala se »zvláštní červenost na obloze«, častc nastala za noci »podivná jasnost« v kostelech. Červenosti bojí se Vavák jako předzvěsti »metly již snad připravené«, jasnost má pak ten význam, že — ukáže-li se — buď panovník neb arcibiskup zemře, neb nastane velká změna v království. »Pán Bůh nás od zlého uchovej« — prosí vždy Vavák.

Běh přírody řídí se tedy konkretním zasahováním božím, Bůh však nejedná při tom libovolně, nýbrž s tendencí prospěšnosti a škody člověku a tu zas neřídí se ať vyššími plány, ať rozmarem

[1] Ještě v lednu 1781 zaznamenává, jak sebral knihy na obchůzce.

[2] Když Vavák vykládá na př. účinky zvonění na mraky, říká: zvoněním a modlitbou s ním spojenou »ďáblové — — již také někdy povětří vedou, zaráženi bývají.«

[3] Ovšem musilo se to konat »s důvěrností«, »někteří nepoznali žádného příbytku« a »taky mnoho bylo těch, kteří s Lutherem známost majíce, z toho posměch měli.«

— ale poměrem, jaký je právě mezi ním a lidmi. A to je Vavákovo náboženství: smluvní poměr, obchod ve velkém i malém. Jako za sucha dá Bůh za procesí (ne jen pohnut modlitbou: ale procesí s určitými formami a na určité místo!) déšť — i poměr člověka k Bohu vůbec je podobný. V odkazu svým dětem prosí Vavák potomků, by nespustili se nikdy »naší staré katolické víry«, a říká: Abyste »v ní tak dobře živi byli, abych vás mohl všechny někdy na té boží pravici v oudolí Josafat okolo sebe spatřiti a vás Pánu Bohu jakožto hřivnu sobě od něho svěřenou zase a sice s výdělkem a ziskem odvésti a za to spolu i s vámi ten peníz nebeský a věčné odplaty vzíti«. Dále: jestli Bůh upravuje běh přírody vzhledem ku prospěchu a škodě člověka, pak v každé nepřízni osudu a přírody — jako »zkoušek« Vavák podobných věcí nechápe nikdy — třeba vidět nepřízeň boha k člověku. A že (i jeho) bůh je nejvýš spravedlivý, je to nepřízeň, kterou člověk si zavinil — v každé nepřízni osudu a přírody tedy vidí Vavák trest boží. Toto nazírání je u Vaváka vyvinuto nejen jako pokora (i křesťanská), ale až v protivnou sentimentálnost.

Už neúroda 1770: »zajisté oblíbilo se Pánu Bohu českou zem potrestati —« vykládá Vavák. Ale proč! zač! — — — A podobně každá živelní pohroma, každá válka. Vždy stejná Vavákova filosofie: pohroma — trest boží; »a protož, když jsme trestu zasloužili« — zřejmý circulus vitiosus: že jsme zasloužili, ví Vavák ovšem jen pro spravedlnost boží, kterou je jist a priori — »máme jej bez reptání přijímati. Jestli nás bolí, proto se bije, aby bolelo; bez zásluhy nic se nedává«. — Naopak: Vavák má téměř radost z toho — je to radost sluhy ze síly jeho pána — jak i v té věci je bůh mocný; co prostředků má, trestat lidi: nejen války, sucha, deště; i »daně sesílá pro hříchy na ně« (pro stát nepříliš lichotivé!); hromem rouhače zabije. Ale i housenky má bůh pro potrestání lidí, nepřirozené regulování bursovních poměrů, zmatky se změnami v mincích: »ze všeho viděti jest: Trest Boží«. A když 1784 byla sucha, že pro množství prachu musely se i manévry přerušit, uvažuje Vavák: »Zajisté, takové stálé časy[1] a tak mnoho prachu, jakýž jsme ještě nikdy neviděli, taky nemalá bída jest. Hle, jak nás Pán Bůh vždycky, všudy a každou věcí trestati může!«

[1] Vavák bojí se vždy víc dešťů než sucha.

Že při takovém názoru, jsme-li důsledni (a Vavák má i dobré, i nejlepší stránky katolicismu — má i jeho důslednost), neuvarujeme se nemožností a komičností, je přirozené. »Zlolajce« jakéhos, když při mlácení klel bezbožně, zabil hrom: ale se zlolajcem zasáh i stodolu, »kteráž shořela a s ní jiné dva statky«. Anebo: přišlo nařízení vázat psy. Po vsích chodili pak ze zámku dozírat, šetří-li se ustanovení. A někde s nimi hned biřic chodil, nebyl-li pak pes uvázán: (malé veni, vidi, vici) »hospodář uzřel, myslivec zabil, biřic odřel«.

»Nedal-li pak (sedlák) pokutu hned z něho,
tehdy v zámku dřeli jeho.
Což tu bylo naříkání
a hrozného proklínání.
I to jest na náš trest.«[1]

»Pán Bůh rač nás zachovati«, modlí se Vavák,
»zdraví, pokoj, chléb nám dáti —
žebráci jistě jsme vždycky,
žebráme každý den všickni,
nemáme nic sami z sebe —
Bože, všecko jest od tebe.«

Tyto názory měly pro Vaváka i velký význam nepřímý. Působily nejen jako brzda, ale přímo jako bašta, za niž pouštěny věci nejnemožnější, ale o niž rozbíjely se — i k Vavákovi pronikající — myšlenky osvíceného století. Dokud příroda nestala se svéprávným ať mechanismem, ať organismem, dokud v přírodní dění zasahují bytosti nadpřírodní — ať bůh, ať ďábel — neuvyknem, jedny věci — přirozené — pokládat za jedině možné a druhé za nemožné. Tím Vavák věří nejen v různá »znamení«, v zázračné vody a obrazy, ale přes všechnu svoji vyspělost mnohými směry věří i nejhrubším pověrám a čárům.

Je mnoho dokladů, jak svědomitě Vavák vybíral zprávy pro své Paměti, jak byl opatrný, až nedůvěřivý. Při tom zapsal však i »hroznou historii«, jak »čarodějník se v žábu proměnil«. P. Skopec (v poznámce své edice) diví se, že tomu Vavák uvěřil. Myslím, neprávem: v říši, kde mraky ďáblové vodí, kde obrazy oči otvírají, kde pro lidi neplatí principium individuationis času a

[1] Jen když se »statue P. M. Sv. horské« převrhla při povodni, stalo se tak přec »ku podivu všem«. — Nám se bude dost těžko — aspoň s jedné stránky — sledovat Vavákovy myšlenky, když za boží trest přijímá i uzavírání kostelů a kaplí.

prostoru — tam mohou přec žít i čarodějové a mohou se v žáby měnit. Vavák věci docela dobře rozumí:

»Hle, co tu ďábel způsobil,
aby si něco ulovil« —

končí své vypravování.

Do Vavákova středověku začaly však již padat — zminil jsem se — paprsky nové doby. Ovšem, Vavák byl pro ně slepý. Pro methodiku myšlení Vavákova je důležité jeho lišení souzení a dokazování prostě lidského a souzení a dokazování opřeného písmem svatým. Ve svých hádkách a polemikách vždy liší »politický způsob« — »totiž bez Písma« a dokazování na základě autority Písma. Při tom ovšem vědění a poznání z Písma čerpané a Písmem podepřené stojí nad druhým nekonečně výš. A podaří-li se Vavákovi, dokázat něco jen »politickým způsobem«, pokládá to právě (tu methodickou stránku) za úplné zničení protivníka.[1]

I věcně — obsahově — světské poznání stojí ovšem hluboko pod náboženským (ve Vavákově smyslu). Pro čas, kdy starý svět se bořil a rodil se nový, cenným dokumentem je, co o poměru obojího poznání Vavák napsal, když přišel zákaz, zvonit na mraky: »Nyní se mnoho přirozenosti přičítá — cos divného. Nedávno proti všem planetníkům — — — psalo se a všecka starých mathematikův vyzpytování za bláznovství počítáno — — —. Nyní pak té samé přirozenosti aneb naturalii a mineralii takové místo se dává, že tomu i díl nějaký náboženství — jakž mnozí smýšlejí — ustoupiti musí. Předkové naši na takových přirozenostech záležet si nenechali, ale k Bohu měli své zření vědouce, že on jest pánem i přirozenosti.« A trochu dále říká: Nyní »v Bohu malá důvěrnost se vzkládá, nebo jako pád dobytka, též — — hlad i — — mlhy a bouřky i — — zimu přirozenosti přičítají a všemu světské a politické příčiny dávají, nic za Boží dopuštění a metlu Boží neuznávajíce. Protož zase přirozená lékařství bez náboženství proti tomu se vymýšlí, an v takových případnostech jediné Bůh sám, kterýž to pro naše hříchy dopouští, pomoci může a pomáhá.«

U lidí Vavákova rázu je pravidlem, že lámou hůl nad svojí dobou a vzpomínají dobrých časů starých. Ale i ta věc u Vaváka vpletena je a srostla s celým jeho životním názorem. — Svět je dnes špatný. Nejen kacíři rostou, ba »mnozí již taky duši smrtel-

[1] S despektem říká o »bludnících«: »k přemožení — — každého — — není potřebí žádného Písma: jen politickou řečí mluvě, může se každý zahanbit.«

nou býti praví — — — a mnozí Boha býti zapírají« — ale i zlí jsou lidé a štědrost přestává. A když my jsme zlí, obrací se proti nám i příroda: »jací jsme my — takové jsou časy«. Největší zločin bylo ovšem odpadnutí. Proto tři léta po vydání Tolerančního patentu Vavák konstatuje: »Ze všech stran viděti jest patrný trest Boží. Všeobecně se mluví, — — — že co ta proměna v náboženství se začala, všecky časy taky tak proměněné jsou, že nic svým starým během — — — nejde. Zajisté nyní nejstarší a zkušený hospodář ve svém hospodářství učedlníkem jest a neví — — — kdy a jak co začíti dělati má. Starodávní pranostiky a všeliké obyčeje, ty jsou tak nyní omylné, ba i ty kalendáře, že se tím žádný nic říditi nemůže. Pán Bůh buď s námi!«

Vavákův katolicism byl brzdou možnému jeho rozvoji intelektuálnímu, ale nezušlechtil ho ani citově, naopak, vedl jej i k surovostem, že se až otřeseme, jakým způsobem může se vybíjet také náboženský cit. »Okolo půl listopadu (1781) prý »hlas povstal, že by císař pán zde v Čechách i v jiných zemích svobodu v náboženství všemu lidu povoliti ráčil. Protož« — píše Vavák — »mezi zdejšími odpadlci veliká radost z toho« byla, »obzvláště v Bobnicích veliké plesání povstalo — — —« Ale brzo prý jim »Pán Bůh jejich stroje rozštípal, rohože divně pletené roztrhal, provaz přetrhl a vody ujal, že na suchu státi zůstali, když jim jejich duchovní správce dva — — — k vydání posledního součtu zavolal. První byl Matěj Čermák, — — — kterýž jak z ohledu své nynější mohovitosti a mladé ženy i syna dědice z ní zplozeného, tak z toho nyní povstalého hlasu velice rád na světě byl a rozkošnější dni než kdy za mládí prožíval; a tak v té jeho veselosti dne 19. listopadu horká nemoc ho popadla, položila a dne 24. téhož k posledním součtům poslala. Pět dní mu hověla, zda by se obrátil, on ale zakládaje víc na svém rozumu než na všech církevních doktořích, tak umřel. Starý byl 60 let.«

(Dokončení.)

Paedagogická centrála ve Washingtoně.

Píše Dr. K. Velemínský.

Evropan nesnadno se vyzná ve školství Spojených států. Není zvyklý myšlence, že školy vyrůstají takořka bez vedení státu, že stát má leda hlas poradní, ale nepatrné funkce správní. Právě pro veliké rozdíly mezi poměry našimi a zámořskými jest užitečno povšimnouti si některých zvláštností amerických.

Unie severoamerická je sdružením 48 států; každý stát ponechal si plnou volnost, jak upravovati své školství. Státní školní rady a jejich výkonný úředník, státní superintendent (nebo komisař) veřejného školství, mají různou pravomoc, celkem však možno říci, že spokojují se funkcemi všeobecného rázu, přenechávajíce hlavní práci a také dozor obcím i jiným tělesům samosprávným. Centralisace nucená příčí se americkému pojímání svobody občanské.

Ústřední vláda washingtonská ponechala si přímý vliv jen na školy v Aljašce a na školy pro Indiány. Jinak nechce býti ničím jiným, než ochotnou prostředkovatelkou paedagogického pokroku všemu obyvatelstvu soustátí. R. 1867 byla ve Washingtoně zřízena školská kancelář, původně ministerstvo vyučování, brzo však byla přičleněna jako samostatná sekce ministerstvu vnitra. Školská ústředna dostala charakteristický název Bureau of education,[1] kancelář vychovatelská, její přednosta commissioner of education, komisař vychovatelství. Úkol úřadu vymezil zákon takto: »Kancelář je zřízena, aby sbírala statistiky a údaje ukazující podmínky a pokrok výchovy v různých státech a territoriích (severoamerických), a aby šířila informace o organi-

[1] O její organisaci a činnosti informují úřední spisy: The work of the Bureau of education (Washington, 1908) a Statement of the commissioner of education for the fiscal year 1913 (Washington, 1913). Viz také knihu: Dutton a Snedden, Administration of public education in the United States (New York, 1912).

saci i správě škol a školních soustav, o methodách vyučovacích, pokud by to pomáhalo občanům Spojených států zřizovati a vydržovati zdatné soustavy školské, a i jinak povznášeti výchovu v zemi. President má ustanoviti po úradě a v souhlasu se senátem komisaře vychovatelství. Povinností komisařovou jest, aby podával každý rok sněmovně zprávu o výsledcích svého šetření a činnosti, jakož i souhrn takových údajů a návrhů, které by po mínění jeho prospěly danému úkolu«. Když Spojené státy odkoupily Rusku Aljašku, správa škol tamějších připadla kanceláři washingtonské; komisař přejal i jinou funkci odlehlou, péči o chov sobů na Aljašce. A po velikolepém daru ústřední vlády — rozsáhlé pozemky byly r. 1862 věnovány na zřízení vyšších ústavů zemědělských a technických — komisařův dozor vztahuje se i na tyto ústavy vládní podporou vzniklé. Jak patrno, funkce komisařova, až na některé úkoly menšího významu, jest ryze paedagogická. Proto bývají úřadem tím vyznamenáni vynikající praktikové nebo theoretikové školští, kteří opouštějíce jej vracejí se zase do prakse, jako na př. předposlední komisař Elmer Ellsworth Brown, nyní president (doživotní rektor) university newyorské. Za 47 let od zřízení úřadu vystřídalo se pouze 6 komisařů; druhý z nich, Eaton, úřadoval 16 let, nejznámější, William T. Harris, dříve vrchní ředitel škol v St. Louis, 7 let. Nynější komisař Philander Priestley Clazton je muž poměrně ještě mladý.

Bureau washingtonské je spravováno s krajní šetrností, která vyznačuje vládu Spojených států. Vládní úřad, ani ministerský, nepřináší hmotného zisku. Komisař vychovatelství má roční služné 5000 dollarů, kdežto na př. vrchní ředitel škol města Bostonu, New Yorku, Chicaga nebo St. Louis 10.000 dollarů.[1] Proto rozpočet všech úřednických platů v Bureau r. 1909 činil jen 56.500, celkový náklad kanceláře a publikací jejích necelých 120.000 dollarův, k čemuž přistupuje 215.000 dollarů na Aljašku.

Vliv svůj Bureau vykonává cirkuláři, jež nemají nařizovací moci, hlavně však četnými publikacemi zdarma rozesílanými. Nejvýznamnější jsou výroční zprávy, tlusté to svazky známé ve světě jako Reports of the commissioner of education. Nyní je roční látka reportů rozdělena do dvou svazků: první obsahuje zprávy a rozpravy všeobecnějšího rázu, druhý po-

[1] Nutno ovšem poznamenati, že vládní komisař není pokládán v našem smyslu za nadřazeného úředníka vedle městských superintendentů; ti mají ve skutečnosti větší agendu i pravomoc.

drobné statistiky. V posledním ročníku za 1911 vedle Úvodu komisařova jsou kapitoly tyto: 1. Stručný přehled paedagogických pokroků v desítiletí 1900 až 1910. 2. Vysokoškolská výchova ve Spojených státech. 3. Školské zákonodárství r. 1911. 4. Nové pokroky v městských školách. 5. Knihovní extense ve Spojených státech. 6. Běžné předměty (učitelské spolky, nadace, komise, university, odborné školy, ethická a náboženská výchova, péče o mládež, zdravotnictví, výchova barevné mládeže, mezinárodní styky). 7. Pokrok v industriálním školství. 8. Nová škola pro budovatele domácnosti. 9. Zemědělské školství. 10. Povznášení venkova v cizině. 11. Vzdělání odborných učitelů průmyslových v Německu. 12. Školství na Porto Ricu. 13. Školství na ostrovech Filipinských. 14. Vláda a veřejné školství v nizozemské Indii. 15. Nové pokroky školské v Mexiku. 16. Školství v Peru. 17. Školství v republice Argentinské. 18. Školství v Chile. 19. Paedagogické hnutí v západní Evropě (Anglii a Francii). 20. Nové zjevy ve vysokém a středním školství Německa. 21. Události mezinárodní důležitosti. 22. Zpráva o prvním světovém kongresu plemen v Londýně. 23. Školská rukověť (školští úředníci jednotlivých států a měst severoamerických, praesidenti universit a ředitelé normálních škol učitelských, professoři paedagogiky na universitách, americké svazy učitelské). V nově vydaném Reportu za rok 1912 vyskytují se články o církevních školách katolických ve Spoj. státech, o zdravotnických institucích, o sdružení učitelů a rodičů, o školství skandinavském, belgickém, nizozemském, anglickém, francouzském, švýcarském, tureckém, italském, portugalském, španělském, řeckém, tureckém, bulharském, srbském, černohorském, rumunském, ruském, japonském, indickém, africkém a australském. Většinu statí r. 1911 napsali úředníci na jednotlivých článcích podepsaní, jiné vynikající odborníci (8, 9, 22), z nichž zajímá nás paedagog německý prof. Münch, autor informačního článku 20. Stručné zprávy o školství jihoamerickém jsou čerpány z výročních zpráv tamějších úřadů školních nebo opatřeny cestou konsulární. Jak patrno, Report komisařův má ráz ryze praktický a je proto nezbytnou pomůckou každému, kdo se chce orientovati v nekonečné spleti školních útvarův amerických, i kdo potřebuje ve Spojených státech informací o důležitých zjevech světových. Bohatý materiál bývá tu podáván zhuštěně, s daty statistickými a p. Pro nás je zajímavo, jak Bureau samo si vyžaduje články od četných odborníků, kteří se vracejí ze studijní cesty po Evropě. Nyní chce si Bureau

opatřovati přímé zprávy o důležitých zjevech školských v soustátí samém. Dělá to praktičtěji a levněji, než je zvykem u nás. Tak na př. je palčivým problemem školství venkovské, velmi zanedbané zvláště v jižních státech. Komisař nevysílá úředníky na daleké cesty, nýbrž studium svěřil odborníkům, z nichž jeden, přednosta, bydlí ve státě Virginii na jihu, jeden v Oregonu na západě, jiný ve státě Missouri ve středu, čtvrtý na východě soustátí. Mimo to Bureau má po celých Spojených státech roztroušené spolupracovníky, 65 vynikajících mužů a žen, jimž platí formálně služné 1 dollar ročně. Tím umožněna jest i ve školské kanceláři jistá decentralisace práce. V důležitých otázkách paedagogických nejsou bráni na potaz jen nahodilí odborníci z blízkého okolí komisařova, nýbrž Bureau jest v pravidelném spojení i s nejvzdálenějšími znalci. U nás tomu bohužel tak nebývá.

Statistické zprávy komisař dostává cestou úřední z jednotlivých států. Knihovna Bureau má velikou sbírku úředních publikací školských z celého světa, jedinou svého druhu. Ve Spojených státech uveřejňuje každé město, každá soukromá škola, universita a p. obšírnou zprávu výroční, takže statistická kancelář washingtonská může jíti do velikých podrobností. Statistický svazek Reportu komisařova přináší zvláštní zprávy na př. i o černošských, soukromých, letních školách, odborných ústavech pro slepce, hluchoněmé, děti abnormální ap. Pro přirovnání pak uvádí data ze všech kulturních států cizích.

Až dosud vynikají styky Bureau nedostatkem byrokratické upiatosti. Že agenda kanceláře je při malém počtu úředníků značná, o tom svědčí číslice: v úředním roce 1913 došlo na 70.000 dopisů a bylo rozesláno na 390.000 výtisků publikací; statistické oddělení rozeslalo přes 80.000 listin (dotazníků) školám, úřadům školním, knihovnám, výchovnám a j., knihovna získala darem, výměnou nebo koupí 3700 knih a brožur, 7650 tiskopisů, na 9000 čísel časopisů, sama pak zapůjčila interesentům v Soustátí mnoho svazků ze svých sbírek. Komisař uvádí přehled osobní činnosti své v zajímavých číslicích amerických. Vykonal cest po Spojených státech přes 100.000 kilometrů, asi dvěstěkrát veřejně řečnil na shromážděních úředních, učitelských, knihovnických i lidových, vykonal řadu inspekcí — patrně za necelé 3 roky služby své.

Vedle Reportů vydává Bureau od r. 1906 pravidelně menší publikace, Bulletiny, jichž počet blíží se již šesté stovce. V uplynulém roce vyšlo těchto monografií 44 od autorů ze všech

končin Unie. Většinou jednaly o aktualitách, jak ukazují názvy: Nově organisovaná hřiště, Soustava Montessoriové u výchově (mateřských škol), Vyučování jazykové pomocí zemědělství a hospodyňství, Volba povolání absolventů kollejí a universit, Venkovská střední škola přizpůsobená potřebám obecným, Srovnání statistik obecných škol městských a venkovských, Veřejné a soukromé střední školy, Vzdělávání pozemků školních, Latinskoamerické university a speciální školy, Statistika státních universit, Cvičné kursy pro venkovské učitele, Vyučování moderním jazykům ve Spojených státech, Přítomné cíle vysokoškolského vzdělání, Zemědělské vyučování na středních školách, Požadavky pro přijetí na vysoké školy, Stav venkovského školství ve Spojených státech, Konsulární zprávy o pokračovacích školách v Prusku, Povznášení míru, Zásady pro měření výkonnosti škol, Řemeslnická škola pro dívky, Německé školství průmyslové a poučení z něho Spojeným státům, Srovnání veřejného školství v Německu a ve Spojených státech. Vedle toho byly vydány publikace podporující více studium theoretické: Dějiny veřejného školství ve státu Arkansas, Holandské školy v Novém Nizozemí a koloniálním Novém Yorku, Zpráva amerických komisařů o vyučování mathematickém, Bibliografie vyučování mathematického, Odborné sbírky knihoven ve Spojených státech, Seznam publikací Bureau, Bibliografie studia dítěte, Bibliografie abnormálních dětí a pomocného školství, Bibliografie školního zdravotnictví, Mezinárodní sjezd pro demografii a hygienu ve Washingtoně, Bibliografie průmyslového a odborného školství, Běžné záležitosti školské, Měsíční soupisy běžných publikací paedagogických (každý měsíc) a j.[1]

Jak patrno, Bureau nemajíc moci nařizovací, tím intensivněji tiskem šíří vše, co by podporovalo pokrok školství amerického. Vyžaduje si zprávy o vážných pokusech paedagogických, o důležitých zjevech domácích i cizích, opatřuje — americká záliba — všeho druhu statistiky, přehledy a bibliografie. Publikace školské kanceláře nezůstávají jen v rukou odborníků; jsou nezbytnou pomůckou novinářů, kteří budí pro věci školské mnohonásobně větší zájem, než děje se u nás. Aniž Bureau usilovalo o umělou uniformitu škol v jednotlivých státech, svými zprávami působí na postupné sjednocování vší veřejné práce školské ve Spojených státech. Zvláštními oběžníky komisař upozorňuje úřady školní na

[1] Všechny tyto publikace mohou si interessenti naši vyžádati zdarma dopisem na Bureau of education, Washington D. C.

nové zákony přijaté v některém státě a dává tak podnět k obdobným akcím jinde; stejně šíří známost o nových útvarech školství městského.

Rozsáhlé dílo informační Bureau vykonává s malým počtem úřednictva. Má vedle komisaře sedm odborníků školských, jednoho statistika, knihovníka a řadu pomocných úředníků, mezi nimiž je značný počet dam, těsnopisek a písařek na stroji. I nesnadný referát o cizím školství je svěřen dámě, A. T. Smithové. Bureau má nyní 13 oddělení: expedit, tiskové oddělení, oddělení statistické, knihovnické, vysokoškolské, zdravotnické, oddělení pro školní administraci, pro venkovské školství, pro školy černošské, mateřské, pro rodinnou výchovu (nové), pro školství a pro chov sobů na Aljašce.

Přímou povinnost inspekční vykonává komisař nebo úředníci jeho na 66 vyšších školách zemědělských a technických, které vznikly z darů a podpor ústřední vlády. Podle zprávy komisařovy prý trpí činnost kanceláře tím, že pro nedostatečné platy vystřídají se tam často úředníci.

Při hojných cestách odborníků amerických do Evropy není divu, že i Bureau opatřuje si přímé zprávy. Loňská zpráva komisaře uvádí tyto podniky: člen oddělení vysokoškolského prostudoval organisaci universit v Anglii, člen oddělení správního poznal ve Švýcarsku praktický ráz tamějšího školství a doporučoval některé zvláštnosti jeho, odborník oddělení pro venkovské školství prodlel s dvěma spolupracovníky 3 měsíce v Dánsku, aby prozkoumali stav vesnických škol tamějších. Stejně dává Bureau podnět k systematickým studiím doma. Odborníci kanceláře navštívili školy v 21 městech a zjistili stav jejich, o široké akci na povznesení venkovského školství jsme se již zmínili, komise 20 cvičných učitelek mateřských škol byla kanceláří ustanovena, aby snesla materiál o stavu, snahách a pomůckách škol mateřských, ve spojení s všeamerickým sdružením učitelským National Education Association zahájena šetření o platech učitelských. Komisař dal ve většině států podnět k akci, aby venkovským školám stanoven byl minimální rok školní o 160 dnech vyučovacích, aby učitelé vesničtí absolvovali nejméně střední školu a 2 roky normální školy učitelské nebo university, aby školy venkovské dostaly dobré knihovny a p. Z praktických výkonů Bureau nutno zaznamenati cirkulující sbírku vzorných výkresů ze škol obecných a středních, jakož i lepenkových modelů tří různých typů školních staveb zapůjčovaných, kde bylo třeba. Na Aljašce je vydržováno z vládní pokladny 76 škol o 4000

žácích; inspektorů je 5, učitelů 106, škol. lékařů 9, ošetřovatelek 9. Zkoumání o zdravotním stavu domorodého obyvatelstva řídil vládní lékař, Čech dr. Emil Kruliš. Na Aljašce není dosud zákona o povinné návštěvě školní, značná část mládeže je bez vzdělání školního. Chovem sobů, který vláda zavedla od r. 1892 ze Sibiře, byl značně povznesen blahobyt mezi Eskymáky a Indiány, takže vzdávají se znenáhla primitivního života kočovného.[1]

V přítomném roce komisař zasazuje se o rozšíření kanceláře, úřednictva i prostředků, aby rozvinul činnost ještě intensivnější. Bureau těší se právem vážnosti v celém vzdělaném světě, s nímž udržuje styky. Ve Spojených státech, kde každá škola má své zvláštnosti a odchylky, je podobná centrála nutna; i školské úřady jednotlivých států Unie přejaly do svého programu mnohé úkoly, obdobné činnosti kanceláře washingtonské. Nás zajímá Bureau jako úřední organisace pokrokové činnosti vychovatelské, jako informační ústředna o důležitých novotách paedagogických z celého vzdělaného světa. Nevěnuje pozornost naléhavým reformám jen občasnými anketami, poradami, dotazy, nýbrž soustavně stopuje a publikuje vše, co přispívá k stálému rozvoji vychovatelství. Bureau je ve styku se živým prouděním paedagogickým, jest ostatním státům vzorem moderní centrály paedagogické.

Jak prospívala by podobná studijní ústředna pokrokům školství našeho, netřeba vykládati. Jednou z příčin stagnace školství rakouského jest malý vliv paedagogických pracovníků a nedostatek přímých informací o poměrech cizích. V anketě středoškolské r. 1908 prof. Drtina dovolával se příkladu amerického, resoluce pak podepsaná slovanskými účastníky ankety podrobně odůvodňovala nutnost studijní kanceláře při ministerstvu vyučování a funkce její. Zakročení to ani parlamentární akce prof. Drtiny nevedly dosud k cíli. V moderní správě školské je poradna po způsobu washingtonském nezbytna.

---

[1] Indiánům po celých Spojených Státech vydržuje vláda washingtonská bezplatné školy obecné i několik vyšších. Vrchní správa jejich je svěřena sekci pro věci indiánské v ministerstvu vnitra.

Pokroky společenské součinnosti následkem moderní techniky.[1]

Píše Jan Koloušek.

K rozvoji znásobeného průmyslového i zemědělského těžení světového v nejnovějších dobách nejpodstatněji především přispěly obrovské pokroky moderní dopravy. Železnicemi a paroplavbou lidstvo se sblížilo za několik desetiletí nepoměrně více nežli za dlouhá tisíciletí dřívějších věků. Kdežto ještě v 18. století byl styk — ať přátelský nebo nepřátelský — možný jen mezi nejbližšími sousedními národy, začíná od polovice století 19. všeobecná součinnost lidská na celém povrchu zemském. Výjimkou z dřívější odloučenosti národů vzdálenějších byly pouze země přímořské následkem snadnější dopravy lodní. Ale ani ony styky zámořské před 19. stoletím nesmějí se přeceňovati. Prostorová odloučenost a různost lidstva byla před stoletím skoro naprostá i zdála se nepřekonatelnou. Jak úplně to změnily za tři čtvrti století moderní dopravní prostředky! Dnes lidé na nejodlehlejších místech navzájem pro sebe pracují a není člověka sebe prostšího a chudšího, který by nepoužíval nesčetných plodin a výrobků nejrůznějších zemí, ať při ukojování svého hladu, ať v šatstvu, ať při bydlení, k obraně, nebo při jakýchkoli všedních i vzácnějších požitcích. — Plodiny živné i jiné požitky pro denní spotřebu dostáváme ze všech možných zemí zámořských, vlákna rostlinná i živočišná zrovna tak do Evropy přivážejí se ze všech ostatních dílů světa i jiné součástky oděvů (kůže, kožešiny) jsou původu mimoevropského, jakož i nejrůznější zboží, potřebované od všech lidí našeho dílu světa k nejběžnějším denním potřebám.

[1] Viz úvahu »Sociální význam moderní techniky« v seš. 8. a 9.

Jaké pokroky v nové době učinily železné dráhy a paroplavba, o tom nejvýmluvnější svědectví podávají statistická data. Délka železnic byla v tisících kilometrů:

	1830	1840	1850	1860	1870
v Evropě	0·3	2·9 (38%)	23·5 (61%)	51·9 (48%)	104·9 (50%)
v Americe	—	4·7 (62%)	15·1 (39%)	53·9 (50%)	93·1 (44·3%)
v Asii	—	—	—	1·4	8·2 (3·9%)
v Africe	—	—	—	0·4 } 2%	1·8 (0·9%)
v Australii a Oceanii	—	—	—	0·4	1·8 (0·9%)
na celé zeměkouli	0·3	7·6 (100%)	38·6 (100%)	108·— (100%)	209·8

	1880	1890	1900	1910
v Evropě	169 (45·4%)	223·9 (36·3%)	283·5 (35·9%)	333·8 (32·4%)
v Americe	174·7 (46·9%)	331·4 (53·6%)	402·2 (50·9%)	526·4 (51·1%)
v Asii	16·3 (4·4%)	33·7 (5·4%)	60·3 (7·6%)	101·9 (9·9%)
v Africe	4·6 (1·2%)	9·4 (1·6%)	20·1 (2·6%)	36·9 (3·6%)
v Australii a Oceanii	7·8 (2·1%)	18·9 (3·1%)	24 (3%)	31 (3%)
na celé zeměkouli	372·4 (100%)	617·3 (100%)	790·1 (100%)	1030 (100%)

Světová síť železniční vzrůstala na délku od polovice minulého století (a od roku 1860):

	1850	1860	1870	1880	1890	1900	1910
poměrná délka	100	289	544	965	1700	2047	2668
» »	—	100	194	345	572	732	957

V roce 1910 byla tedy délka železničních tratí na světě skoro 27eronásobná proti 1850 a skoro desateronásobná proti r. 1860, tedy proti délce před půl stoletím, kdy už železnice dosti zobecněly.

Ale jak i v nejnovější době železniční dopravy přibývalo v zemích, které už měly velmi vyvinutou železniční síť, o tom svědčí pokrok její od roku 1895 do roku 1910, při čem nepřihlížíme pouze k délce tratí, nýbrž i k provozu železničnímu a jeho intensitě.

Přehled o vzrůstu provozu železničního ve státech nejpřednějších: ve Spojených státech am., v Německu, ve Velké Britanii, v Rusku, Francii a Rakousko-Uhersku je znázorněn:

Přibylo za 15 let od roku 1895 do roku 1910:

	délky tratí	investov. kapitálu	lokomotiv	osobních vozů	nákl. vozů pro zboží
ve Spojených Státech	31%	66%	66%	32%	75%
v Německu	30%	63%	72%	83%	76%
ve Velké Britanii	10%	32%	23%	25%	24%
v Rusku	89%	117%	135%	126%	161%
ve Francii	12%	21%	27%	18%	29%
v Rakousko-Uhersku	45%	89%	77%	72%	72%

Výkonů dopravních bylo za touž dobu 15 let (1895—1910):

	km osob	*km* tun
ve Spojených Státech	169%	197%
v Německu	152%	102%
ve Velké Britanii	asi o 40%	
v Rusku	190%	171%
ve Francii (jen hlavní dráhy)	58%	73%
v Rakousko-Uhersku	92%	72%[1]

Je viděti z těchto dat, že mnohem více nežli délky tratí, přibývalo intensity provozu železničního. Když hledí se pouze k dopravním výsledkům se zbožím, shledá se, že v oněch šesti zemích (ve Spoj. státech, v Německu, Velké Britanii, v Rusku, ve Francii a v Rakousko-Uhersku) bylo roku 1910 dopraveno přes 620.000 milionů *km*-tun, což by vyžadovalo nejméně asi 350 mil. dospělých lidí při dopravě zboží ustavičně činných, kdyby se tato doprava měla zmoci pouhými lidskými svaly. Na to by nepostačilo ani snad dvojnásobné obyvatelstvo zemí těch, kdyby se jediné dopravě zboží věnovati mohlo.

A ještě rychlejší byly pokroky při námořní paroplavbě. Od polovice 19. století byla nosnost parolodí na světě v tisících tun:

1850	1860	1870	1880	1890	1900	1910
240	700	1.800	4.250	8.500	14.100	22.500

čili poměrnými čísly se to vyjádří:

1850	1860	1870	1880	1890	1900	1910
1	3	7½	17½	35	59	94

[1] V absolutních číslech jevil se stav železniční dopravy roku 1895:

v zemi:	trati tisíc km.	kapitál inv. mil. fr.	lokomotiv tisíc	osob. vozů tis.	vozů pro zboží tis.	*km* osob tisíc mil.	*km* tun tisíc mil.
ve Spoj. Státech	290·7	57.500	34·9	34·9	1215	19·9	139·4
v Německu	35·5	14.100	15·9	31·4	331	14·3	25·5
ve Velké Brit.	34·1	24.700	18·7	42·3	635	—	—
v Rusku	35·3	8.500	8·9	9·2	181	7·6	22·6
ve Francii	36·3	15.400	10·2	25·8	270	10·7	12·9
v Rak.-Uhersku	29·4	7.600	6·2	12 9	444	6·2	12·1

a roku 1910

	tratí tisíc km	kapitál mil. fr.	lokomotiv tisíc	osob. vozů tisíc	nákl. vozů tisíc	*km* osob tisíc mil.	*km* tun tisíc mil.
ve Spoj. Státech	386·9	95.500	58	46·5	2132	53·5	414
v Německu	59·3	23.100	27·3	57·5	582	36	51·5
ve Vel. Britanii	37·6	32.600	23	52·7	787	—	—
v Rusku	66·5	18.400	20·7	20·8	472	22	61·2
ve Francii	40·5	18.700	13	30·4	349	16·9	22·3
v Rak.-Uhersku	42·7	14.400	11·1	22·2	249	11·9	20·8

nebo počínaje dobou před 50 lety (od r. 1860):

1860	1870	1880	1890	1900	1910
1	$2^4/_7$	6	$12^1/_7$	20	32

Tedy nosnost parolodí se od polovičky 19. století znásobnila 94krát a za padesát let (od 1860) se zvětšila 32eronásob. Ale jistě mnohem rychleji ještě vzrostla výkonnost paroplavby; neboť přibylo jen nosnosti lodí, nýbrž zároveň i rychlosti jejich a také lépe je využitkováno jejich prostor.

Tím se ovšem vysvětluje ohromná i stále rostoucí spotřeba uhlí. Pro rok 1911 se odhadovala spotřeba kamenného uhlí v Evropě na 500 mil. tun. Z toho na železné dráhy 10% (50 mil. tun); na paroplavbu tolikéž; na hutě, železárny, ocel, jakož i na pohon v průmyslových závodech 50% (250 mil. tun); na plynárny a elektrárny 8% (40 mil. tun); samy uhelné doly spotřebovaly asi 7%. Je viděti, že jen malý zlomek těženého uhlí se spotřeboval na jiné účely nežli na energii dodávanou průmyslu (zemědělství) a dopravě.

Ale používání energií přírodních nepřestalo se omezovati jen na uhlí a na jeho zásobu tepelnou, rovně tak upotřebuje se nyní petroleje, jehož těžení velice rychle přibylo, ale zvláště se obrací pozornost k vodním spádům zrovna v těch zemích, které uhlí nemají, jako je tomu ve Skandinavii, ve Švýcarsku, v horní Italii, v rakouských Alpách a jinde.

Nejnápadnějším dokladem za nynější doby pro to je vzrůst motorických energií v průmyslu (a zemědělství) zaměstnaných v Norsku, kde se uhlí netěží, a kde tedy energie ty dodávají především horské toky. Bylo napočítáno v různých provozovnách (kromě dopravy) činných motorů:

	1890	1905	1911
tisíc HP[1]	199	281	613
poměrný vzrůst . . .	100	141	308

Tedy v tomto století za 11 let se energie motorické provozoven norských více než ztrojnásobily.

Ale také země, které nemají ani svých vlastních dolů uhelných ani mnoho spádů vodních, rychle znásobily své motorické energie. V Dánsku, kde není uhlí vůbec, i kde plochá a stejnoměrná

[1] HP koňská síla.

kolmá rozloha půdy nepřipouští značnějšího použití spádů vodních, vzrostla v průmyslu motorická energie (bez vodní a větrné síly)

	1907	1906 čili poměrně 1907	1906
tisíc HP . . .	49	124	100 253

tedy za 9 let se znásobila 2½krát.

Podobně i ve Francii, která nemá dostatek svého vlastního uhlí, přibylo za 11 let ve výrobě a dopravě tímto poměrem parostrojních energií (o 80%):

	1896	1907 čili poměrně 1896	1907
mil. HP .	6·283	11·294	100 180

(Ve výrobě samé bez dopravy byl přírůstek 96%.)

Velmi podrobné výsledky o pokroku práce lidské a motorické v živnostech za léta 1895 až 1907 podávají sčítání povolání v Německu. Před tím v r. 1882 při sčítání podobném nebylo ještě plnou měrou přihlíženo k motorickým energiím, takže srovnání s dřívějšími dobami není tak snadno možné. Ale již z pokroků za 12 let (1895—1907) dá se souditi, oč většími prostředky vládne lidstvo nyní při ukojování svých potřeb.

Ve všech živnostech průmyslových (včetně s dolováním), stavebních, obchodních a dopravních (mimo železnice, poštu a loďstvo námořní) bylo v Německu činných:

	osob tisíc	motorů HP tisíc	na 15 činných osob připadalo
v roku 1895	10.166	3.487	5·1 HP
v roku 1907	14.194	10.863	11·5 HP[1]

Z poměru toho je zřetelno, jak svalová práce lidská je ustavičně více nahrazována motorickými energiemi, ale při tom přece jen čím dále, tím více i lidí činných v průmyslu a obchodu přibývá. Zaměstnaných lidí v živnostech přibylo za 12 let téměř 40%, tedy nepoměrně více nežli přirostlo obyvatelů; ale motorických energií přirostlo za touž dobu 212%, t. j. jejich účinnost se zvětšila za 12 let $3^1/_8$ násobně.

V průmyslu samém (s dolováním) a stavebních živnostech bylo činných v Německu

	osob tisíc	motorů HP tisíc	na 15 činných osob HP
v roku 1895	8.001	3.410	6·4
v roku 1907	10.853	9.822	13·6

[1] Počítána je při tom i elektromotorická energie, a sice 1 kilowatt za rovnomocný $1^1/_3$ HP. Bráno pak již dřívější měřítko také, že jedna činná HP se odhaduje na 15 činných lidí.

Ještě větší převaha motorických energií vynikne, vyloučíme-li z průmyslových povolání živnosti stavební, oděvní, umělecké a čistící. Pro ostatní průmysl jevil se poměr zaměstnaných a motorických sil:

	osob tisíc	motorů HP tisíc	na 15 činných osob HP
v roku 1895	5·545	3·343	9
v roku 1907	7·700	9·554	18·6

(Přibylo zaměstnaných lidí v tomto průmyslu o 39% a motorických energií o 186%.)

Že tento německý vývoj není zjevem osamělým, pozná se z podobných dat, pokud jsou po ruce také ze zemí ostatních. Bylo totiž uvedeno již ze Spojených států, že tam za 10 let (od 1900 do 1910) přibylo v průmyslu zaměstnaných lidí 32%, kdežto motorických energií 80%. Je sice tento přírůstek motorických energií velmi znatelně menší proti německému, ale nesmí se zapomínati, že užívání motorických energií ve Spoj. státech nepoměrně dříve již pokročilo. Tam v r. 1910 na 15 činných lidí připadalo již 40 HP, kdežto v Německu 1907 teprve 18·6 HP (vlastně 13·6 HP, pokud veškerý průmysl máme na zřeteli).

Podobně i ve Velké Britanii v průmyslu (mimo hornictví, oděvnictví a stavební živnosti) bylo 1907 zaměstnáno asi na 4 mil. osob, kdežto v témž oboru bylo činných přes 6 mil. HP motorických energií. Připadalo tedy na 15 osob činných asi 22½ HP, tedy značně více nežli touž dobou v Německu.

Také v menších zemích (a méně průmyslových) se projevuje úplně podobný vývoj. Tak v Novém Zélandě bylo činných v průmyslu (mimo dolování):

	osob tisíc	HP tisíc	na 15 čin. osob HP
v roce 1901	46·9	39·1	12½
v roce 1906	56·4	60·4	16

Osob činných za 5 let přibylo 20%, kdežto motorických energií skoro 55%.

V Australském Spolku (Commonwealth of Australia) bylo v průmyslu (mimo dolování) činných:

	osob tisíc	HP tisíc	na 15 čin. osob HP
v roce 1907	249	221	13·3
v roce 1911	312	344	16·5

Tedy za čtyři léta přibylo osob zaměstnaných 25%, ale energií motorických 56%.

V Dánsku bylo činných v průmyslu (mimo dolování)

	dělníků	HP tisíc (bez vodních a vět. motorů)	na 15 dělníků HP
v roce 1897	177	49	4·2
v roce 1906	207	124	9

Tedy za 9 let přibylo dělníků 17%, kdežto motorických energií 125%.

Tyto doklady z různých zemí i různých dílů světa stačí již, aby ukázaly zřetelně na moderní vývoj, který znásobenými silami lidskými, ale hlavně ohromným rozvojem techniky směřujícím nahraditi svalovou práci lidskou motorickými energiemi opatřuje lidstvo nadbytkem úkojných prostředků všeho druhu.

O dnešním stavu řecké praehistorie.

Prof. Em. Peroutka.[1]

Řecká praehistorie dokončí brzy čtyřicátý rok svého trvání. Byla uvedena v život dvacetiletou vytrvalostí Schliemannovou, jeho nadšením, které ničím nebylo seslabeno a jímž od r. 1870 až do své smrti usiloval o to, aby vykopal homérský svět z řecké půdy. Co měli jsme před Schliemannem — skrovné střepy z Melu, několik primitivních kamenných idolů z ostrovů Egejského moře — nikterak nestačilo pro utvoření poněkud uspokojujícího obrazu nejstarší předřecké doby. Ovšem, jestliže pravíme, že Schliemann založil řeckou praehistorii, žádá toto naše tvrzení omezujícího výkladu. Bez Schliemanna byla by řecká praehistorie zajisté také vznikla. V druhé polovici minulého století byla všeobecně pociťována nutnost hlubšího a úplného poznání starověku, než mohly poskytnouti literární památky — doklad o pokračujícím vzrůstu vědeckého ducha v Evropě, jehož nelze nikterak podceňovati. Nejdříve začala se věnovati pozornost zbytkům pravěku ve Skandinavii. R. 1832 Kristian J. Thomsen v Kodani stanovil tři velké kulturní periody — kamennou, bronzovou a železnou dobu. Od r. 1853 ukázaly nám nálezy z francouzských jeskyní opětně zbytky periody, která sáhá zpět mnoho tisíciletí — totiž z periody palaeolithické, ano i z periody ledové. Následujícího roku byly objeveny švýcarské kolové stavby a italské terramary, od 1846 bylo kopáno na pohřebišti hallstattském, r. 1853 byla nalezena kultura villanovská a o dvacet let později r. 1876 keltská kultura latènská. Je přirozeno, že záhy také bylo by došlo na řecký pravěk, zvláště když v Athénách r. 1837 ustavila se archaeologická společnost a nedlouho potom také cizí státy, Francie (1846) a Německo (1874), založily své archaeologické školy v Athénách, jichž účel byl nejenom starati se o theoretickou přípravu a vědecké vyškolení mla-

[1] V pozůstalosti prof. Peroutky našla rodina teprve nedávno rukopis německý, psaný asi pro Čechische Revue o prázdninách r. 1912.

dých archaeologů, nýbrž také prakticky prováděti výkopy. Bylo by tedy došlo na řeckou praehistorii také. Ale neobyčejné štěstí, jež provázelo Schliemanna, kdekoliv zasadil rýč, jakož i jeho nezměněná štědrost urychlily pochod. Schliemann sám až do konce svého života zůstal ovšem pouhým nadšeným dilettantem bez odborných vědomostí a přísné methody. Hlavně v prvních letech v Hissarliku navždy zničil mnoho důležitého, protože homérskou Troju hledal nejhlouběji a tím, že chtěl neustále proniknouti do vnitra pahorků, zničil navždy většinou vyšší vrstvy, zejména nejdůležitější vrstvu šestou. Ale přes to velkými svými úspěchy vzbudil zvědavost celého vzdělaného světa a chut k dalším podobným badáním. Nejhlavnější etappy Schliemannovy výkopné práce jsou jak známo tyto: r. 1871 počal v Troji, 1874 a v následujících letech byly objeveny skalní hroby na akropoli mykenské a kopulové hrobky pod hradem, 1878 byl opět v Troji, 1880 následuje kopulová hrobka v Orchomenu, 1884 za spolupracovnictví Dörpfeldova Tiryns, 1890 Troja po třetí.

Zatím nahromadilo se také — zejména prací F. Dümmlerovou, Bentovou, Tsuntovou a j. — z ostrovů Egejského moře dosti mnoho předhistorických zbytků. Z tohoto materiálu bylo možno utvořiti, jak se zdálo v devadesátých letech minulého století, celkový obraz doby, o které se dosud skoro nic nevědělo. Neboť doba, o níž pěl Homer, pokládána dotud více méně za básnickou fikci. Nyní ležela před žasnoucím zrakem jako skutečná realita. Množství zlata, nalezené v šesti hradních hrobech mykenských, srovnávalo se nápadně s homerským označením πολύχρυσος Μυκήνη.

Tiryns ukázal nám celý plán velkolepého královského sídla homerského. Ale první a druhá vrstva v Hissarliku s pokladem Priamovým a mnohem starší keramikou, jakož i nálezy z ostrovních nekropolí poukazovaly na mnohem starší primitivnější dobu.

Proto ve třech znamenitých dílech o nejstarších dějinách řeckých, které v r. 1893 vyšly skoro současně v Německu, totiž v pracích G. Busolta, J. Belocha a Ed. Meyera byl učiněn pokus dosavadní materiál vyložiti takto. Měli bychom před sebou zbytky dvou epoch — starší a mladší. Jelikož většina zbytků ze starší doby pochází z Hissarliku, z vrstvy, kterou Schliemann měl za Homerovu Troju, totiž z druhé, byla starší zvána dle zásady »a potiori fiat denominatio« dobou t r o j s k o u, a mladší, poněvadž nejčetnější a nejvýznačnější nálezy pocházejí z Myken, dobou m y k e n s k o u.

Nalezly se také podstatné rozlišující známky. Starší kultura zůstala bez cizích, totiž orientálních vlivů, kdežto ve vyspělejší mykenské vyskytly se domnělé stopy orientu (na př. motivy ornamentální na keramice, pečetích a jiných předmětech, jako lvi, sfingy, lotos, papyrus, rozličné smíšené postavy, jako lidé se zvířecí hlavou a j.). Poněvadž však mykenské zbytky, na př. vafijské zlaté poháry jevily ve zpracování převzatých motivů velkou samostatnost, ukazujíce docela jiného ducha nežli se vyskytuje v orientálním umění a pozorovací schopnost, která se nám zdá býti úplně evropskou, byla tato kultura považována za řeckou. Cizí vlivy byly, tak se říkalo, částečně Chetity, částečně Foiničany zprostředkovány. Tento náhled Ed. Meyera stal se obecným. Tehdy v r. 1893 byl tento výklad vskutku jediné možný. Ale objevy v následujících letech ukázaly s dostatek, jak předčasně bylo na základě tehdejšího materiálu činiti synthesi nejstarší doby. Téhož roku, když vyšla dříve uvedená historická díla, vrátil se Dörpfeld znova do Hissarliku a objevil zde nejdůležitější vrstvu šestou, jež svým celkovým charakterem, stavbou městských zdí, jakož i jednotlivými nálezy, hlavně mykenskou keramikou, nutila k závěru, že je současna s Mykenami a Tiryntem. Shody, které byly nalezeny mezi mykenskou kulturou a homerskými básněmi, odůvodňovaly, jak se zdálo, závěr, že v mykenské kultuře máme před sebou dobu, již opěvoval Homer (Helbig a Reichel). Pročež homerskou Trojou mohla býti jenom šestá vrstva, nikoliv mnohem hlubší a starší druhá, v níž Schliemann nalezl domnělý poklad Priamův. Tím bylo tedy rozlišování trojské a mykenské kultury rok po vydání druhého dílu Meyerových dějin ukázáno nesprávným. Zatím vynesly výkopy neustále nový materiál z Kyklad, z Rhodu, Kypru a ze samotného Řecka. V jezeře kopaiském na pahorku Gla byl objeven nový mykenský hrad, v Attice, Thessalii a na Peloponnesu nalezeny byly nové hrobky kopulové.

Již tehdy správně bylo poznáno, že keramika tvoří nejcennější prostředek pro datování všeho nalezeného materiálu, jelikož se všude vyskytuje také tam, kde ostatní stopy lidského života úplně chybějí. Také všude byla nalezena v Mykenách, a to nejenom v hradních hrobech na akropoli, ale též v obojích hrobech pod hradem, totiž v královských kopulových hrobkách a v lidových hrobkách města Myken, které po Schliemannovi řecký archaeolog Chrestos Tsuntas r. 1886 odkryl, jakož i tehdy vůbec prozkoumal celý hradní pahorek.

Veškerou tehdy známou keramiku, totiž z Myken, Jalysu, Thery, Kréty, Kypru, Nauplie a jiných míst zpracoval r. 1886 Furtwängler. Vytkl společné znaky a rozlišil nálezy dle stáří na čtyři slohy. Vrcholu dosáhlo mykenské umění slohem třetím. Čtvrtý sloh znamená částečně úpadek. Nejčastějším tvarem čtvrtého slohu je vása třmenová (anglicky stirrup vase, fr. vase à étrier); nazývá se odtud, že obě ucha její, jsouce umístěna proti sobě na vrchu nádoby, opírají se o tenký plný krk a činí dohromady půlkruh jako jezdecký třmen. Vlastní ústí nádoby je nedaleko nepravého hrdla (proto nazývají se často vásy třmenové anglicky false-necked vase). Základní znak mykenské keramiky je tmavý ornament na světlejším podkladě, a to jak geometrický, tak rostlinný a zvířecí.

Tehdy v devadesátých letech minulého století bylo možno celkem správně chronologicky určiti mykenskou dobu. Předně nalezly se v egyptských hrobech v Thebách z XVIII. dynastie nástěnné malby, na nichž jsou zobrazeni cizinci, zvaní Keftiu, asi Kréťané (viz H. R. Hall, Kephtiu and the peoples of the sea B. S. A. VIII. str. 174 n.), s vásami na svých ramenou, které úplně se shodují s mykenskými vásami třetího slohu.

V mykenských hradních hrobech, též na Kypru, nalezeni byli egyptští skarabeové s jménem Amenhetepa III. a jeho manželky Tii z XVIII. dynastie. (V B. S. A. VIII. str. 188 nsl. 1902 publikoval H. R. Hall kartuši krále Amenhetepa II. z doby okolo r. 1480 př. Kr., která je tedy nejstarším datovaným předmětem v Mykenách.) Na základě těchto dvou synchronismů mohla býti mykenská doba určena s velkou pravděpodobností. Její rozkvět je tedy současný s XVIII. dynastií a může býti přibližně stanoven kolem 1500 př. Kr. Druhou vrstvu hissarlickou bylo nutno tedy datovati zpět o mnoho staletí (do poloviny třetího tisíciletí) a nejspodnější první vrstva byla posunuta až na počátek třetího předkřesťanského tisíciletí.

Tato první vrstva hissarlická byla tedy tenkráte nejstarší známá lidská osada v celé egejské oblasti, která dle nálezů náležela k přechodní době od neolithické k bronzové periodě. Jak byly tenkráte před 15 lety vysvětlovány ethnografické poměry? Název »mykenská kultura« nepraví nám naprosto nic o tom, kdo byli nositelé této kultury a jest ryze lokální označení.

U Homera nazývají se Řekové, jak známo, Achajové. V egyptské zprávě o vpádu severních národů »uprostřed velkého moře« a o jejich záhubě faraonem Merenptahem u Piaru okolo r. 1200 př.

Kr. uvádí se mezi jinými též kmen Akaivaša. De Rouge je ztotožnil již před Schliemannem s homerskými Achaji. Dnes de Rougovo ztotožnění nalézá všeobecný souhlas od doby, kdy Maspero, W. A. Müller (Asien und Europa) a H. R. Hall (B. S. A. VIII. str. 180) hájili je dobrými důvody.

Závěr zněl tedy docela důsledně: protože Achajové také mimo Řecko byli známi též Egypťanům, byli nutně původci mykenské kultury a mykenská kultura jest tedy řecká. Ferd. Dümmler poukázal na to, že mykenské zbytky nalézají se také všude na ostrovech a na pobřeží Egejského moře, a mnoho důvodů — jako na př. četné motivy mořských zvířat na keramice i na jiných předmětech — docela bez odporu, jak se zdálo, svědčilo o tom, že kultura nutně pochází od lidu, který s mořem žil po dlouhou dobu v nejužším styku. A tu vyslovil se, jak známo r. 1878 U. Köhler v ten smysl, že vlastními tvůrci mykenské kultury nebyli Řekové, nýbrž jim cizí Karové. Dovolával se řecké tradice Herodotem (I. 171) zaznamenané, podle níž krétský král Minos, jehož vládu dle představ Řeků klademe do XIII. století, vypudil Kary, kteří před ním založili silnou moc námořní, z ostrovů a zatlačil je na pevninu.

Za této dvojí možnosti přiblížilo se poslední desítiletí XIX. stol. Posledních deset let vyneslo však na světlo tolik nového a významného materiálu, že jsme nuceni podrobiti úplné revisi nejenom dosavadní dějinnou konstrukci nejstarší periody, nýbrž že můžeme na místo některých dosavadních hypothes položiti jiné, pevněji založené, které mohou vystoupiti se správnějším nárokem na pravděpodobnost. Obrat přinesly výkopy na Krétě, na ostrově Melu, v Karii a Řecku, hlavně však v Orchomenu.

S obdivuhodně správným citem poukázal již r. 1883 Arthur Milchhöfer (ve svých počátcích řeckého umění) na Krétu, jakožto na vlastní sídlo celé mykenské kultury. O několik let dříve podnikl totiž Řek z Kandie Minos Kalokairinos menší vykopávku v Knossu a nalezl při tom zbytky zdí, několik pithů a hliněných desek se znaky písma. R. 1884 kopali Italové Federico Halbherr a Paolo Orsi v jihozápadní části ostrova v Gortynu, kde brzy nalezli proslavené městské právo gortynské ze IV. předkřesťanského století. Pro pravěk neobjeveno v Gortynu ničeho. Téhož roku však byly nalezeny předhistorické předměty (kovové sošky a z kovu vytepané štíty) v jeskyni Diově na Idě. Brzy na to přišel do Knossu Američan W. J. Stillmann, jemuž byla nápadná zvláštní znamení na některých kamenech. R. 1886 prohlédli místo Fabricius, Dörp-

feld a Schliemann a domnívali se, že nalezli zbytky mykenského paláce. Tím povzbuzen, chtěl Schliemann zakoupiti pahorek knosský, aby jej dal Dörpfeldem prokopati. Avšak jednak činili majitelé půdy přemrštěné nároky, jednak jej odvrátili od uskutečnění jeho úmyslu hrozící politické zmatky na Krétě, jednak konečně spor s hejtmanem Bötticherem o druhou vrstvu hissarlickou. (Viz Michaelis, Die archaeologischen Entdeckungen des XIX. Jahrhundertes 1905 str. 196. B. S. A. VI. Str. 4.) Pak na několik let ustoupila Kréta do pozadí. Na počátku devadesátých let oxfordský praehistorik Arthur J. Evans viděl v tamějším museu několik krétských nádob, které byly opatřeny starodávnými znaky písma, jež měl Evans za písmo předfoinické. Přišel proto 1894 poprvé na Krétu, aby podnikl další pátrání v tomto směru. Hned při první jeho návštěvě sliboval mu Knossos bohatou kořist. Ačkoliv zápasil s podobnými obtížemi jako Schliemann, podařilo se mu přece opatrným jednáním — když politické poměry v roce 1899 se ustálily a uklidnily — získati pahorek knosský. Od r. 1900 kopal po 6 let vždy na jaře v Knossu a objevil zde největší z dotud známých předhistorických palácův v egejské oblasti. Nyní panuje v Knossu klid — dílem aby získaný, velmi bohatý a důležitý materiál byl zpracován, dílem z důvodů finančních (Burrows, Discoveries in Crete, 1907, str. VII.). Zlato, stříbro a měď byly nalezeny jenom v nepatrné míře. V tomto ohledu zaujímají dnes Mykeny první místo jako dříve. Za to bylo učiněno mnoho jiných nálezů, které jsou pro nás ještě drahocennější než zlato. Zbytky z pomalované omítky s nástěnnými malbami a štukovými reliefy, jiná keramika nežli byla známa až dotud, asi 2000 hliněných tabulek, které jsou pokryty značkami písma, jež byly vryty do měkké hlíny a pak páleny v ohni, rovněž na sta pečetních otisků s různými vyobrazeními a jiných více. Vedle písma má pro nás největší význam okolnost, že v Knossu byla nalezena 7—8 m vysoká neolithická vrstva pod vrstvou bronzovou, vrstva, která vykazuje zbytky lidského osídlení od nejrannějšího počátku, jak můžeme souditi z nálezu střepů nejdoleji nad přirozenou skalou. Evansův činný a obezřelý společník dr. Durcan Mackenzie probadal veškerou keramiku knosskou a stanovil, že od počátku až na konec vykazuje nepřetržitý ponenáhlý vývoj, a to nejenom v neolithické době, ale také, že keramika následující bronzové doby tvoří organické pokračování neolithické keramiky. Z toho můžeme učiniti, jak později uvidíme, důležité závěry. Kréta jest dnes nejstarším kulturním střediskem celé

egejské oblasti. Přidržíme-li se známé věty Lepsiovy, dle které průměrně za 1000 let kulturní vrstva přibývá o 1 m, smíme klásti počátky osídlení knosského pahorku na 12—14 tisíc let př. Kr. Od prvopočátku až po ukončení bydlila zde stále táž raça. Ale o tom promluvíme ještě později.

Evans nezůstal na Krétě dlouho sám. Italská archaeologická výprava pod vedením Halbherrovým, Savignoniovým a Pernierovým odkryla současně s Evansem v letech 1900—1903 poblíže jižního pobřeží Kréty dva paláce ve Faistu a v Hag. Triada. Tyto dva paláce jsou menši než palác knosský. Nejmenší ze tří v Hag. Triada pokládají objevitelé za letní sídlo pánů z Faistu. Všecky tři krétské paláce rozkládají se na dosti vysokých pahorcích a podobají se v tom ohledu řeckým, avšak liší se od těchto tím, že nejsou opevněny. Západně a jižně od knosského paláce rozprostíralo se v mykenské době město Knossos, z něhož odkryl Hogarth několik domů. (B. S. A. VII. str. 70—77.) Ale pod domy z mykenské doby bylo nalezeno mnoho neolithických předmětů (B. S. A. VII. str. 6), z čehož je patrno, že celé návrší od pradávna bylo hustě obydleno. Dva kilometry severně od paláce bylo objeveno v Zafer Papura více než 100 hrobů z poslední doby paláce. Faistos i Hag. Triada byly chudy na drahý kov. Ale za to jsme zde jinak odškodněni četnými předměty vysoké umělecké hodnoty, jakých ještě nemáme: je to několik fresek z Hag. Triada, tři steatitové vásy, ozdobené reliefními lidskými figurkami, jež jsou provedeny s věrností, převyšující poháry vafijské. Také ve Faistu byla nalezena hluboká neolithická vrstva. Všechny tři paláce byly přestavěny a rozšířeny; mluvíme tedy při všech třech místech o prvním a druhém, nebo o starším a mladším paláci. Paláce byly obydleny velmi dlouho, pravděpodobně až do poloviny druhého tisíciletí př. Kr. Palác v Hag. Triada ještě déle. Od mykenských palácův v Řecku liší se paláce krétské a hlavně knosský svým terassovitým plánem, svou rozlohou, kanalisací, výzdobou a všechny tři tím, že střed stavby tvoří velký ústřední dvůr, kolem něhož jsou seřazeny veškeré ostatní místnosti.

Avšak to nebyl všechen materiál, který máme. Britská archaeologická škola odkryla za pětileté své výkopné činnosti od r. 1902 až 1906 staré krétské město Palaikastro s okolními pohřebišti (v H. Nikolaos, Kuramenos, v Τὰ Ἑλληνικά a j. Zprávy o výkopech v B. S. A. VIII.—XII. od Bosanqueta, Dawkinse, Duckworthe, Toda a j.). Palaikastro bylo obydleno od počátku bron-

zové doby až skoro k jejímu konci, právě jako druhé menší město nedaleko Palaikastra v Kato Zakro na pobřeží mořském položené, které bylo skoro stejně staré jako Palaikastro. V Palaikastru vidíme celý plán města. Hlavní ulice byla vykopána v délce 360 m, podobně jako mnoho vedlejších ulic, pod pravým úhlem do ní ústících, které jsou však užší než naše. Domy byly přízemní nebo jednopatrové, měly více komnat zdobených nástěnnými malbami. Jiné město odkopala r. 1901 Američanka Miss H. Boyd v Gurnii v severovýchodní Krétě s několika rovnými ulicemi, pečlivě stavěnými domy a malou svatyní »hadí bohyně« (zpráva v American Journal of Archaeology V. 1901). O několik let dříve (1896—99) bylo vykopáno archaeologickou školou anglickou u dnešní vesnice Fylakopi bývalé hlavní město ostrova Melu. Výkopy ve Fylakopi rovnají se důležitostí skoro výkopům v Hissarliku, v Knossu a posledním bavorským v Orchomenu. Neboť i zde vidíme čtyři osady nad sebou. Z nejspodnějších bylo přirozeně jen málo vykopáno z ohledu na vyšší, mladší vrstvy. Ale ostatní tři, jichž dějiny začínají počátkem bronzové periody a trvají až k jejímu konci, jsou městské obce s mnoha ulicemi, chodníky a j. jako v Palaikastru. Tak podávají nám zbytky z Fylakopi dějiny místa od neolithické doby až ke konci doby bronzové na rozhraní prvního předkřesťanského tisíceletí. Ze silných hradeb, jimiž je druhé město obehnáno, z pevně vystavěných a uvnitř freskami ozdobených domů můžeme souditi, že ti lidé žili poměrně v blahobytu. Ale ze zbytků též se dovídáme, proč místo bylo tak dlouho obydleno, proč nad rozbořeným nebo spáleným městem vzniklo brzy jiné a proč se obyvatelům tak dobře dařilo. Příčinou toho jest zpracování a vývoz obsidianu. Ježto v Egyptě byly nalezeny již v předdynastické periodě nejenom obyčejné nože a břitvy, ale též vásy z obsidianu a protože v celé egejské oblasti, pokud dovedeme dnes souditi, obsidian vyskytl se jenom na Melu, vidíme, že obchodní spojení mezi Melem a cizinou nutně počalo nejméně kolem r. 4000 př. Kr. a že tudíž jest dokázáno, že plavba v Egejském moři byla konána v mnohem dřívější době, nežli se mohlo tušiti v devadesátých letech (viz uzavírající anglickou publikaci o Fylakopi: Excavations at Phylakopi in Melos contracted by the British School at Athens. Supplementary Paper to the Journal of Hellenic Studies No. 4. London 1904).

(Pokračování.)

Stanislav Wyspiański (1869-1907).

Přeložila M. V. Gebauerová.

(Dokončení.)

Zvláště ostře vystupuje ona záhadná temnota symbolismu Wyspiańského v jeho dramatu »Osvobození« . . . Toto drama jest zcela svérázné: děj se odehrává na scéně krakovského divadla; hlavním hrdinou — hrdina Mickiewiczův, Konrád. Režisér, herci, Musa, masky — vše to je materiál, podřízený Konrádovi, jehož pomoci tvoří tento na scéně pravděpodobný, chaotický a zamotaný děj osvobození. Směs tragiky a ironie (když se »děj« skončil, strojníci a herci »hotovi s prací« rozešli se po domech), fantasie a realismu, tragických hloubek a jakoby ničeho neznamenajících slov prostých vší spojitosti — splétá se v divném tomto dramatu s mohutným ohněm Konrádovy vůle, kterýž tvoří jakoby synthesu mezi duchem Wyspiańského a osudem Polska. V prvním dějství vidíme přípravu k »ději«; režisér rozděluje úlohy mezi herce — a před námi je maskované Polsko, nejrozmanitější tváře a lid. Jako by vůlí Konrádovou obživli spící duchové národa, ztělesnily se jeho odkaz a naděje, vzbouřilo se moře historie polské — a vše to vystoupilo na scénu v beztvárném chaotickém obrazu představujíc psychologický extrakt národního života, temnou, nehybně živou massu tohoto, snažíc se projeviti se v živých, vítězných formách, k osvobození z chaosu a tmy, k osvobození od vlády stínů, masek a přízraků, v nichž zakleto rozkládající se, pozbyvší sil a tuku, tělo národa. Jaké jsou prostředky k tomuto osvobození, a v čem spočívá veliká záhada národní svobody? V symbolickém dramatu Wyspiańského i tyto prostředky i tato záhada mají taktéž symbolický charakter a spolu s tím představují chaotické vzory světového názoru samého autora. Ve třetím dějství, po množství unavujících a bez komentáře málo pochopitelných metamorfos objevuje se na scéně »Genius«, nesoucí v rukou tajemství osvobození národa. Tajemství toto jest — starý

názor Polska, zbožňující jeho utrpení, krev a otroctví, jenž vidí také v mukách za svobodu jedinou jeho sílu. »Genius« jako by spojoval v sobě dva duchovní vůdce Polska — Mickiewicze a Krasińského. Podle jeho slov vzkříšení národa jest možno toliko ranami a smrtí a vrata mohyl polských vedou do chrámu věčné svobody ... Pozvedá zlatou číši, naplněnou krví Polska, tu však vběhne Konrád s planoucí pochodní a udeří touto v číši »Geniovu«. Číše padá. Konrád proklíná »Genia« i jeho romantismus a vyzývá národ k osvobození se od mrtvé theorie otrockého »snobismu« a jití tělem i duší k vítězné svobodě, jež nespočívá v utrpení, nýbrž v skutcích a toliko skutky bude vítězství i dosaženo.

Tu však »dějství« končí a illuse, klam tohoto zdánlivého osvobození objevuje se v celé své ubohosti ... Konrád zůstane sám v prázdném divadle spolu se sborem, marně hledá východu, marně se dobývá s napětím všech svých sil do zavřených dveří: před ním jest »železných vrat železná moc« a v duši — pustota a mrak ...

Spolu s dějem národního osvobození odehrává se zápas za osvobození ducha Konrádova, to jest mysterie individuálního osvobození sama autora. Tato část dramatu jest zvláště zajímavá, neboť zde se jeví — Wyspiański cele, veškera jeho básnická individualita, veškera jeho filosofie. Konrád — jest filosofie svobody Wyspiańského, jsou to — ta záhadná písmena, v nichž čteme tajemství umělcovo, taje hlubin jeho ducha. Nit filosofie Konrádovy probíhá nesčíslnými zjevy masek, jež se rozsypávají pod nožem vůle myšlenek, jež překvapují svojí hloubkou, nejsou však schopny velikého díla osvobození, probíhá »labyrintem tajemných skrýší i nádhernými ulicemi dvorců i schody závratných věží i hlubinami podzemí i úzkými okraji střech« ... A tento labyrint — jest stále týž starý Vavel. A Ariadna — jest hrdá síla ducha. Kolkolem obklopují Konráda masky a celé druhé dějství — jest toliko zápas jeho s kouzly masek. Masky tyto jsou možnosti cest, prostředky k svobodě, bohatství duše, nepotřebné však a bezmocné před životem. A tyto masky-cesty, tyto masky-myšlenky — krouží kolem Konráda jako černí motýlové lákajíce, zkoušejíce jej, avšak nade všemi vítězí jeho vůle, základ jeho neoblomné individuality, síla, jež je projevována jeho produktivním »já« i svoboda Polska jako pomoc, opora vůle, jako potrava ducha. Závěr, k němuž dospívá Konrád-Wyspiański, spočívá v tom, že přišel čas osvoboditi se od mlhavých a jedovatých přízraků romantické, staropolské mysli, od chabého kultu otroctví a strádání, že přišel čas předvésti na scénu živý, volný

národ, tak jak jest ve své prvotní, divoké síle a dáti mu moc, neboť v něm jest jádro Polska, v něm je hybný národní živel, v něm je kulturou nezkažená, zdravá, radostná, jadrná a svěží moc... Konrád uznal, že všechny theorie musí se rozpadnouti v prach, všechny formule i slova musí přestati existovat; neboť přišel čas »ozdobiti mysl krví skutků a dobýti z hlubiny duše dřímající Prometheův oheň!« A v tomto doznání jest — síla Konrádova i síla Wyspiańského, v tomto doznání projevila, vyřinula se z chaosu dionysovských pochyb, roztržek a muk plamenná moc Apollona vítězného.

Celá tvorba Wyspiańského jest prometheovský zápas jeho ducha, se zlověstnými silami jsoucna, se závratnými hloubkami bezedných propastí. A zápas tento jest zároveň vítězstvím, v zápase tomto jest něco hrdinského, religiosního, on jest snad jediným básníkem naší doby, který projevil znovu umrtvenou vůli titánů, prvotní oheň pohanských svých předků, živelní vůli, ničící vše, avšak zároveň ozdravující život i ideu... A toto hrdinství a moc projevuje se nejen v jeho tragediích a obrazech, nýbrž vycitujeme ji i mimo jeho práce, o k o l o nich, v náladě, jež se vás zmocňuje, když zavíráte jeho knihu, neboť trváte stále ještě pod vlivem jeho ocelové moci, v hudbě, jež skutečně připomíná mohutné údery beethovenovské, hudbě, jež bouří v jeho verších...

A tato prometheovská síla, jdoucí slepě přímo, zlem, hrůzou života a ničící na své cestě všechny překážky, kouzla, projevuje se také v symbolech Wyspiańského a v typech, jež on vytvořil i v národní moci, již čerpal do sebe a v sobě přerodil jako jedinou svoji zbraň.

Historie Polska, jeho králové a rytíři, pohanští bohové, pohanští nárůdkové, jeho vůdcové, jeho vše — vše to obživlo pod pérem Wyspiańského, vzkřísilo se, zbarvilo krví, vzplanulo ohněm, ve vše to on vdechl svého tvůrčího ducha a učinil výrazem své vlastní síly, symboly své mysli a duše, živými akkordy horečně planoucí, hledající východiska a vítězství, vůle. A odehrává-li se před námi život některého jeho hrdiny, na př. Boleslava Chrabrého, jsme ohlušeni a překvapeni ne vnějškem královým, z něhož utvořil Wyspiańský obra zla a kruté, vše ničící moci, cítíme, že jest to — živý symbol vůle umělcovy, jeho vnitřní touhy, jeho názorů na život, a sami jako bychom se účastnili povlovného, téměř tělesného přerodu sama autora v hrdinu, jehož vytváří. A právě proto, že Wyspiańský dovedl sloučiti čarodějnou silou pevnou jako křemen a hrubou jako zvíře národní duši se svou duší vlastní, se svým vlastním »já«, pů-

sobí na nás mohutným dojmem tento divoký polobůh — Boleslav Chrabrý — svými živelními rozmachy, svojí oddaností pohanskému Polsku a nenávistí ku křesťanství. Boleslav Wyspiańského jest opravdu železný symbol záhuby a zla, jenž se spolčuje s čaroději, nerozmýšlí se zavražditi biskupa, vyzývá mrtvé — a když doléhá na něho smrt v podobě rakve, on ani v náruči smrti neztrácí své divoké smělosti a volá: »Proklínám boha!«

Tragismus Wyspiańského spočívá v tom, že v tragediích jeho převládá idea smrti a prokletí, jež se vznášejí nad člověkem. V mnohých jeho tragediích (řecká tragedie »Prokletí«, »Boleslav Chrabrý«, »Legion« a j.) tato nadvláda smrti a prokletí božího vystupuje v celé své síle. Avšak ani Wyspiańského názor na smrt není doby současné, nýbrž pradávné, prvotní. Smrt kvapí a ohlušuje jako hrom, avšak nezbavuje sil, nebudí ani strachu ani zoufalství, nevylévá se výkřiky chorobného lyrismu, nýbrž naopak ještě více utvrzuje jeho tvůrčí vůli, způsobuje zběsilou touhu po vítězství, přemožení a nad zející propastí XX. věku divný tento duševní obr zápasí se smrtí, se vší velkolepostí pohana, s veškerou silou polobohů, v kráse a moci nadčlověka.

IV.

Národní idea, idea osvobození národa, vzkříšení jeho bývalé moci, pokračování přerušené historie — v tom je smysl současného Polska, jeho tragedie a bezmocnost. Nedávno, ve své brožuře o vlivu ruského ducha na Polsko, ukázal professor M. Zděchovský zcela správně na to, že národní idea jest — náboženství nynějšího Polska a že právě v této ideji spočívá svěží moc a spása od přízraků a zlověstných propastí života... Jest však také pravda, že tato idea, tato missie Polska dusí v něm zárodky všeho věčného, universálního, světového a pudí všechny síly, všechny tvůrčí i kulturní snahy do úzkého kruhu současnosti — do úzkého kruhu časného. V důsledku toho — není ani originelních talentů, není světových geniů, není pohledu do věčnosti; jest toliko nesmyslný, úporný a ničivý zápas za právo života. Polsko ztrnulo nad mohylou království, zraky všech upřeny na tuto mohylu, všechny naděje, všechny vůle, všechny sny jsou otráveny sladkým jedem otázky: nevzbudí-li se za živa pohřbený drahý a veliký mrtvý?... Hle, proč je každý polský spisovatel povinen, chce-li, aby byl čten, býti především »národním«, hleděti v mohylu minulosti a pěti hymny o vzkříšení svého národa. V opačném případě mu hrozí zapome-

nutí. Takového zapomenutí se dostalo mezi jiným i velice talentovanému belletristovi Kazimíru Zděchovskému. Jeho romány by způsobily v Rusku sensaci a v Polsku kritika o nich zatvrzele mlčí, neboť postrádají »národnostní ideje« ...

Wyspiański také hledí v mohylu, kde pohřbeno Polsko, proto jest Vavel — jeho religie a Skalka (hora, kde jsou pochováni králové) — chrámem. Tento mrtvolný zápach Polska otrávil jeho záměry a nejen k němu se vztahují slova masky, jimiž promlouvá tato ku Konrádu, nýbrž ke všem polským spisovatelům: »Ty jsi z těch, kdo hledají vždy a všude Polsko, v každém uměleckém výtvoru, v každém úsudku, v němž spočívá krása a hluboká mysl« (»Osvobození«) ... Na štěstí však nemůžeme říci o Wyspiańském, že zemřel a nežije více pro budoucnost, že jeho díla nemají významu v světové literatuře. Byl příliš složitý a hluboký, než aby mohl zmizeti v rámci nacionalismu a tento poslední — jest toliko prostředkem a ne cílem, toliko formou a ne hlavním motivem. Wyspiański jest pozoruhodný a zajímavý jako vzácný spisovatel, jenž dovedl učiniti národní ideje symbolem věčnosti, vniknouti prorockým zrakem těmito symboly k prvotním příčinám jsoucnosti, k srdci země, k prometheovskému ohni nadlidské vůle! ... Hle, proč i tak úzce nacionální věc, jako jest znamenitá »Svatba«, jeví se cenným pokladem do schránky světové literatury nejen jako umělecký výtvor, nýbrž i jako symbolické zobrazení lidstva, snažícího se vyprostiti z tragického, začarovaného kruhu ven, na svobodu, k vítězství, ku vzkříšení, k životu ...

Wyspiańského možno nazvati jediným, kdo ne slovy, ani ne uměním, nýbrž pragmaticky a nábožensky uskutečnil nietzscheovskou ideu nadčlověka. Ve svých pracích se povznesl nad život, zvítězil nad životem, ne však útěkem z něho, ne prostřednictvím kvietismu, nýbrž vniknutím v jeho hlubiny, přerodem ducha v brnění národní vůle, dosažením božského ohně z pramenů života i smrti ... Nietzsche na své cestě k nadčlověku zašel do hlubiny a hlubina jej zničila; Wyspiański spasil svého ducha od víru hlubiny sloučením svého »já« s demosem, osnováním věže svého ducha na pevném základě národního osudu, národního mythu, národní síly. A toto nejen jeho zachránilo, nýbrž rozšířilo jeho svět, upevnilo jeho svobodu, dalo orlím křídlům vášnivý let.

Jeden kritik se o něm vyjádřil, že Wyspiański píše tak, jako by v celém vesmíru nebylo jiného člověka kromě něho ... To jest nejlepším důkazem, že Wyspiański se liší od všeho, co jej obklopuje,

důkazem jeho ojedinělého osudu, orlího egocentrismu. Ano, on žil v Polsku, on vybudoval znovu jeho historii, vzkřísil jeho mythus, jeho fantasii i sny o osvobození, on vystihl jeho duši a byl jeho prorokem, pěvcem i bojovníkem, avšak jeho duše nebyla zde; jeho duše, tvořící věčné ve svých geniálních, nevyzpytatelně záhadných symbolech, byla také ve věčnu. A, vítěziv nad zlými kouzly života hrdinnou silou obra, poslední tento vítěz, jehož heslem byla — svoboda a milované Polsko, unesl toto na svých bedrech v takovou dál, kde ztrácí se čas a události, kde vesmír jest jen snem, kde konce a počátky se splétají v jeden uzel, jejž není možno rozvázati. A hlavní, co zůstalo po Wyspiańském a dlouho bude žíti — jest právě jeho zvláštní dar přerodu časného ve věčné. On vzkřísil krásu svého národa v mythu, historii a slávu jeho učinil symbolem a v symbolu zpečetil hloubku svého ducha.

O čistotě hudby.

(Pokračování.)

VI.

O instrumentování.

Často jsem viděl, jak hudebníci krčili rameny, když nějakému kusu chyběla t. zv. instrumentace a stejně často slyšel jsem říkati, že kus nějaký musel by býti lépe instrumentován, nebo že chvála Bohu již lépe instrumentován jest, a že umění pravého instrumentování teprve nyní důkladně bude pochopeno.

Nepamatuji se však, že bych slyšel, že se tím mnoho prospěje vážným hudebním účelům. Naproti tomu čtu u svého starého Luthera následující: »Zpěv jest nejlepším uměním a cvičením. Nemá co činiti se světem, nebývá před soudem ani v hádkách. Zpěváci také nejsou starostliví, nýbrž veselí a zpěvem odstraňují starosti.« Také ještě dále: »Hudba jest poloviční disciplinou a vychovatelkou, činíc lidi jemnějšími, mírnějšími, mravnějšími a rozumnějšími. Špatní šumaři a houslisti slouží k tomu, že vidíme a slyšíme, jak krásným uměním jest hudba: neboť bílé lépe můžeme poznati, stavíme-li proti němu černé.«

Projděme tuto věc podrobněji, velmi důležitou vzhledem k pravé kostelní hudbě.

Žádný rozumný člověk nebude popírati, že hudební nástroje mají svou vysokou cenu, poněvadž se mohou lehčeji říditi než lidský hlas, mají daleko větší objem a konečně k tomu přispívají, že jsme s to, rozmanitost do nekonečna zmnohonásobniti. Avšak každá věc má svůj čas a své místo a tímto pravidlem mají se říditi i hudebníci.

Naše lepší chrámy jsou velké, široce stavěné a mohou býti vyplněny vhodným způsobem pouze tóny, které vynikají okrouhlostí, plností, pružností. Tato však pravidelně schází všem nástrojům, s výjimkou několika málo foukacích nástrojů, hlavně pozounu, jenž stejně jako lidský hlas tón silně na všechny strany vrhá a proto též vždy rád byl v kostele slyšen. Strunové nástroje jsou pro kostel příliš slabé a rovněž tak flétny. Dvanáct řádných sborových hlasů zdolá v kostele 50 takových nástrojů; a když lidské hlasy v kostele tón jemně a chvějně udržují, připojení nástrojů jest téměř urážlivým pro ucho; proto snad řekl již Pythagoras, že zvuk

kovu je jako hlas uzavřeného ducha. Chceme-li tropiti bláznovské kousky a, jak se nyní často stává, na Pána Boha bubnovat a pískat, jako kdyby on veselé společnosti neměl co říkati, pak musí ovšem zákony umění mlčeti. Je-li však řeč o pobožnosti, pokoře a o této skromné vnitřní radosti a velebnosti, které jediné patří chrámu, máme srdce vyjadřovati jen lidskými hlasy, které také stav duše nejtepleji a nejčistěji představují. Že lze pianissimo nejlépe nástroji podati, chci přijmouti prozatím za pravdu. Avšak při pobožnosti nechceme ničeho věděti o románovité unylosti, ani o oblíbeném znívání s vytřeštěnýma očima. Drnkačka je zajisté první z nástrojů, které se dají takřka v nic rozplynouti. Avšak dal bych si na ní předehrávat mnohem raději v bedně, než v kostele. Říkali jste často a právem, že hlasy jemných zpěváků nepatří do kostela. Naproti tomu připouštím, že všichni zpěváci papežské kapely museli by býti vyloučeni, kdyby chtěli pomáhati při generálním pochodě, čepobití nebo při parádní hudbě, aneb docela při nově vyšlé národní písni, která začíná tlumenými bubny a v třetím taktě nepřechází ani v *f*, ani v *ff*, nýbrž v *fff*.

V Paříži nedávno udál se roztomilý případ, který by měl sloužiti každému k poučení. Při Napoleonově korunovaci chtěli se Pařížané vyznamenati neslýchanou hudbou a obsadili orchestr v kostele 80 harfami, aby tím řádně zmnohonásobili krále Davida. Provedení vzbudilo galantní podiv. Hned potom vstoupil papež do chrámu a asi třicet z Říma přivedených zpěváků uvítalo ho mohutným: Tu es Petrus od Scarlattiho, a tím byl dřívější hluk na místě přemožen. Očitý svědek mně vypravoval, že Pařížany napadl takový strach a že později považovali za špatný vtip, mluvil-li kdo o velebnosti 80 harf.

Kdyby nebylo dostatečných důvodů k vyloučení nástrojů z kostela, velcí staří mistři, kteří s nadšením pro kostel pracovali, zajisté by si byli pomáhali nástroji. Avšak oni tak v celku neučinili. Až když kostelní zpěv přešel do slohu oratorního, upotřebovalo se doprovodů a meziher, a to se stále více rozšiřovalo, čím více sloh operní v chrámě přišel v užívání. Na štěstí máme též ještě dva kostely, v nichž krása čisté vokální hudby v celé své velkoleposti jest zachována, totiž Sixtinskou kapli a císařský chrám v Petrohradě. Oba staly se nyní stále až do nejnovějších dob jak pro znalce, tak pro neznalce hudby svými produkcemi předmětem největšího obdivu a ještě nedávno pravil mi jistý německý mistr, který z Říma se vrátil a nijak se neklonil ke katolicismu, naopak od něho

velice byl odvrácen: co je dokonalá hudební pobožnost, poznal jsem teprve na zpěvech Sixtinské kaple.

Neupírám nikterak nástrojům zvláštního půvabu, jako že lze mnohem a, chceme-li, tisíckrát lépe znázorniti nástroji než lidskými hlasy něco graciésního, těkavého, skotačivého, šumného, bouřného a tanečního. Avšak každá věc má se tam umístiti, kam patří. Barvy růžová a světle žlutá jsou velmi pěkné; a přece Kristus se světle-žlutým pláštěm a růžovým pásem je nesnesitelný. Kdo oblíbené instrumentované skladby poslouchá ve zbožné náladě, vždy pozná, že se jeho city mění ve světské, jakmile začnou působit nástroje. Přirozeně líbí se to mnohým. Avšak proč? Ze žádného jiného důvodu, nežli že si příliš rádi v kostele dají připomínat na to, co jim dělá radost též mimo kostel. Nejnesnesitelnějším však jest, že se v poslední době užívalo nástrojů k tak zvanému stupňování, které v kostele je opojením; že se Amen, Alleluja a Gloria in excelsis Deo doprovázelo hromovým bubnováním a hřmotným troubením a nezřídka též pomáhalo se před kostelem ranami z ručnice a děla. Je možno tak zcela zapomenouti, co jsme a co máme býti? Chválíte-li v kostele Boha, nesmíte míti žádné jiné myšlenky, nežli že stojíte před trůnem Božím. Můžete si však mysliti, jak sbor se chvalozpěvy vchází do nebe, napřed s bubny a troubami, v zadu s průvodem dělostřelectva, a jak předstupuje před trůn Boží se světským jásáním? Je vskutku zvláštní, jak lehko zapomínáme na své dobré a jak saháme právě po převráceném. Vždyť máme v samém kostele právě to nejjednodušší a největší k vhodnému stupňování: celý sbor. Nechte varhanami anebo zpěváky od oltáře zazpívati Alleluja a Amen, a potom nechte vpadnouti celou obec s jednoduše povzneseným Alleluja Amen a bude se vám zdáti, že jste se octli v nebi a budete si moci představiti, že v nebi Bůh tímto způsobem je vzýván. Už starý Chrysostomus ve vysvětlení 41. žalmu velmi pěkně pravil mnohé, co v tomto ohledu je potřebné. Mluví však při tom též o čistém citu a o umrtvení těla, tedy bohužel o vlastnostech, s kterými naši neklidní a podrážděni milovníci hudby chtí míti co nejméně společného; proto nelze jim též říci, co Chrysostomus svému zjemnělému kostelnímu pěvci připomíná: »Vstoupíš-li do sboru Božího, můžeš státi vedle Davida. Zde není třeba ani cithery ani napiatých strun.«

Nicméně musí se též uznati, že nyní se zpěváky v kostelích nelze mnoho pořídit. Zapomíná se na vzor a učení Řehoře Velkého v církvi katolické a Luthera v církvi evangelické a nedělá se teď

u nás nic pro vzdělání dobrých hlasů; ba dokonce hochům chorovým, kteří mohli býti donuceni, bylo dáno na vůli se rozutíkati, z části, jak určitě vím, též proto, »že zpěv škodí kázání«, ačkoli se musí říci, že kázání, která mají skutečnou cenu, mohou jen získati, když zjemnělý, skutečně duchovní zpěv ladí mysli ku pobožnosti.

Nicméně musíme poněkud podrobněji pojednati o t. zv. instrumentování bez ohledu na čas a na místo. Zdá se, že se stalo jakousi oblíbenou myšlenkou, že se vždycky musí užívati nástrojů v š e c h. Že bojácný skladatel, jenž nemůže snésti ticho nástrojů, odsouzených k chvilkovému mlčení, přijde na takovou myšlenku, je zcela přirozeno, a tak asi pravděpodobně povstala jistá francouzská opera, která v posledních desíti letech tisíckráte byla v Německu dávána, v jejíchž ouverturách všecky křepelky tlukou se všech stran. Může-li se však i přítel umění ve veselé hodince něčím takovým srdečně pobaviti, poněvadž holý nesmysl přivádí pozorovatele do nálady nevinné bezstarostnosti, musíme si přece zcela vážně zakázati, aby se to nestalo pravidlem.

Jak každý z různých hlasů má do sebe něco zvláštního, jako basu sluší hlavně věci mocné, tenoru nebo sopránu jemné a blouznivé, hluboké a dojímavé altu, tak má též každý nástroj svou vlastní sféru. Na pozoun může se snad troubiti v nebi, avšak na této zemi se nehodí k žádné jemné, zamilované arii; a jemná graciosní flétna musí ztichnouti, podává-li vážnější foukací nástroj něco hlubokého a spojí-li se účelně s violou. Uvádím jen na příklad H ä n d e l ů v známý pohřební pochod v Saulu, tedy dílo mistra, jenž pracoval s energií Jovišovou, s nekonečnou jemností dával každému hlasu, co mu náleží, jenž znal všecky nynější hlavní nástroje a často jich užíval: je tedy hoden jednoduché domněnky, že měl své důvody, když obvyklého nástroje neužíval. V onom pochodu tedy v prvních taktech mlčí flétny úplně; pak dají se slyšeti; brzy zase ztichnou, avšak pak zase krátce vpadnou a převládají až do konce. Jasný je ten důvod, že Händel jako velký zdravý duch ctí hluboký smutek, avšak nikoho v něm nemůže nechati nemužně klesnouti na mysli, a tak vždy jako těšící, silný přítel pláče s truchlícími, ale konečně přece ukazuje k slunci; proto se též často cítíme klidnější a vroucnější slyševše jeho smuteční skladby, než po nejveselejších věcech nynějších citlivůstkářů. Proto začíná ten pochod s nejhlubším smutkem, ale přidávající se flétny snaží se jej mírniti a pak po kroku zpět, který je zcela přirozený, pozve-

dají truchlícího až ku konci. To tedy leží zde zcela na bíle dni. Avšak přece slyšel jsem provedení tohoto pochodu, vypočtené na veliký efekt: flétny musely hned od začátku vytlačiti mocnější foukací nástroje a tím svou naprostou lahodností zničily celý charakter skladby; ačkoli by i zde se mohlo říci, že Händelovy mistrovské kusy se nedají zkaziti naprosto, poněvadž i při této příležitosti posluchači dosti byli uspokojeni.

Když tedy instrumentace je hodna zvláštní slávy, ukažte nám, že byl učiněn šťastný pokus opatřiti doprovody účelné. Ohledně toho jsou však příznaky povážlivé. Již způsob, jakým se užívá vlnivého, točícího se, poskakujícího a fukajícího klavírního doprovodu k nejvážnějším a nejjemnějším ariím, dostatečně ukazuje nekonečnost nyní panujícího nevkusu. Nezřídka doprovod zpěv přímo ničí a často užívá se s velikým nevkusem toho, co by pouze v opačných poměrech bylo dobré. Tak je na př. za zvláštních okolností v tak zvaném Continuo, v němž bas kráčí pevným rychlým krokem svou vlastní cestou, velmi krásné, tím že může zpěváky v mocné větě rozohniti a vždy výše a výše hnáti. Tak učinili na př. Durante v »Magnificat«, Caldara v »Lauda Sion Salvatorem« a Händel v Israelovi v choru: But the Waters. Jistého mladšího mistra to povzbudilo i klade v Oratoriu dvěma jemně se modlícím tenoristům pod nohy Continuo, které vpadá jako bouřný vítr a pouze tehdy se může líbiti, když se obětují hlasy. Sám Mozart nedbaje svého jindy podivuhodného vkusu, dopustil se v tomto ohledu chyb, které mohly ujíti pouze jeho omezeným chvalořečníkům. Hlavně tak učinil ve vydání svého Messiáše, při němž přece bylo třeba největší opatrnosti. Všude násilnosti a vložky, jež by vznešený tvůrce onoho nesmrtelného díla zajisté odhodil jako rušivé. Uvádím jako příklad překrásnou basovou arii: »Das Volk, das im Dunkeln wandelt (Národ, jenž tápe v temnotách). Toto nesrovnatelné dílo je úplně vážné i patří k němu stejný klid v doprovodu. Händel zde má proto jen housle a basy, což u něho tak mnoho neznamená, jako se nyní za to má: jen několik jemných houslí a basista, nýbrž: tolik zdatných hudebníků, kolik může zpěvák snésti, tedy třeba i sto, dovede-li obrovsky zpívati. Mozart naproti tomu bez zdráhání vzal na pomoc flétny, fagoty a klarinety. Hned ve čtvrtém taktu vpadnou, jako by měly někoho probuditi, hned zase přestanou, vpadnou však zase k vůli ponuré náladě při slovech: ein grosses Licht (velké světlo), opět se odmlčují, brzy zase přijdou atd. Můžeme říci, že i zde lze poznati Mozar-

tovu geniálnost, avšak Händla zde pochoval a celý charakter onoho sola přerušil. Hluboká basová arie: Denn dies Verwesliche měla týž osud v Schwenkově klavírním výtahu. Mozart ji z nepochopitelné příčiny vypustil, avšak Schwenke ji zase připojil, avšak s doprovodem velmi pohnutlivým, který sice prozrazoval šikovnost dobrého hráče, avšak s hlubokou povahou kusu je nespojitelný.

Často se říkalo o instrumentování Händelových oratorií, že nové přídavky jsou nutné, poněvadž Händel vypomáhal svou výbornou hrou na varhany. Proč však si nehledíme téhož mistrovství, právě toho, čím Händelova oratoria dostávají svou plnou krásu a důstojnost? A následuje z toho, že Händel jako varhaník byl egoistou a své vlastní dílo zkazil? To věřím, že bylo slyšeti všemohoucnost tónů, když Händel hrál varhany na místě, kde v jeho partiturách stojí pouze: »varhany hlasitě« a že tisíc nynějších houslistů a flétistů nemohlo by napodobiti tuto všemohoucnost. A vůbec: kdo by si chtěl dát Homéra, Danteho nebo Shakespeara přistřihnout a ozdobit dle nového vkusu?

Konečně nebudiž milovníkům pravdy zatajeno ani toto. Chce-li se někdo s instrumentací všude omrzovati, jako by nebylo možno doufati v nějaký výsledek, nechť nám předvede něco lepšího, než se obyčejně dělává, tedy ne řadu napolo smutných mechaniků, kteří nejsou s to mistrovské dílo duchem pochopiti, nedbají hlasů a chtí pouze sami býti slyšeni, nevěnujíce žádné píle nejvyšší jistotě tónů. Raději tři zpívající chlapce v kostele, než tyto skvělé kočičiny, které hudbě jsou k hanbě. Je proto mým nejhlubším přesvědčením, že Händlova oratoria, nejsou-li dávána v kostele nebo dokonce v divadle, nýbrž v dobrém sále a není-li počet zpěváků příliš velký, a je-li dobrý klavírní doprovod, dopadnou daleko duchověji, nežli když jsou podporována obyčejným orchestrem; však stejně rád připouštím, že čistý a plný doprovod, jaký byl za vedení Händelova, velikost jeho oratorií musí zdvojnásobiti. Předpokládám ovšem při klavírním doprovodu, že ten, kdo hraje, není hudlařem, že klavírní výtah neodehrává ledabyle, že neztrácí hlasů z oka a že se nesnaží vzbuditi dojem svými umělůstkami, nýbrž že, tak říkajíc, má všecky hlasy v deseti prstech, všude pomáhá, kde hlasy slábnou, a že pravou rukou co možná nejvíce pracuje v plně znící prostřední oktávě, stále se snaží pořadnými akkordy naznačovati, v které tonině jednotlivý hlas leží. Proto též nepřeji klavírním výtahům, které nyní stávají se velmi oblíbenými, neboť to, co ve vysokých tónech zní na strunových a foukacích nástrojích

ještě plně a zpěvně, to je na klavíru v téže oktávě již hluchým brnkáním. Klavírní výtahy odvádějí také od důkladného studia partitur, bez něhož nikdy se nemůže nic podařeného povést. Kdyby byl Händel předvídal, že bude možno jeho Messiáše dávati bez plného varhanního a orchestrálního doprovodu, pouze s klavírním průvodem a kdyby byl sám připojil k tomuto účelu takový průvod, byl by tento zajisté zcela jinak dopadl, než Schwenkův přeplněný klavírní výtah, ačkoliv se mu musí přiznati naprostá věrnost.

Ať se instrumentování chválí a zbožňuje jakkoliv, přece nikdy nebude lze ukrýti chyby, které se v poslední době tak často udály, tím že se zpěvné hlasy v kostelních skladbách docela zanedbávaly a že se instrumentačnímu průvodu přenechala divoká, všude rušivá vláda. Nechci zde jmenovati žijící německé církevní komponisty, poněvadž by se to mohlo považovat za osobní. Chci tedy jmenovati pouze jednoho velice geniálního cizince, jenž se ničeho nedoví o výlevech mého srdce — totiž Cherubiniho. Zkoumejte jeho tištěné duchovní skladby a budete, jestliže jen trochu myslíte, přesvědčeni již při prvním pohledu, že instrumentovaný průvod stojí jako nepřítel vedle hlasů. Avšak velké jméno výborného skladatele operního učinilo jeho tupé velebitele slepými vůči jeho církevním chybám, ačkoliv on sám by si těchto skladeb sotva vysoce vážil, a spíše by si stěžoval, že zlořečený pařížský vkus mu mnohé vynutil. Neboť jest to právě on, jenž nedávno podporoval vydání starých italských skladeb, jmenovitě velkého žalmového díla od Marcella a vím určitě, že má díla Palestrinova stále při sobě. Jako napodobitel starých velkých mistrů složil osmihlasé credo (vyplňující celý foliant), jež obsahuje mnohé znamenité partie, avšak od něho nebylo nikdy dáno do tisku, poněvadž mu pařížský galantní svět nerozuměl a nebyl toho hoden. V tomto překrásném díle vše je přenecháno hlasům zpěváků.

VII.

O přesném srovnávání děl velkých mistrů.

Nelze upříti, že v Německu se nyní dělá nekonečně mnoho pro hudbu zvláště v tomto ohledu, daleko více než v Italii, otčině tolika nesmrtelných mistrů. Pracujeme totiž s ohnivou horlivostí pro zručnost prstů, a ti, kteří zcela vypátrali, jak lze ruce překládati a prsty strkati mezi prsty, věnují též část své tělesné a duševní síly, aby neuvěřitelnou věc skutkem učinili uvěřitelnou. Proto často shledáme, že lidé, kteří docílili jakési virtuosnosti, jsou velmi

vznětlivými a svéhlavými, že hájí s houževnatostí krásy svých zamilovaných věcí, avšak že nemají naprosto schopnosti k duchaplnému posudku o vnitřní ceně nějaké skladby. Tak to jde všude, kde se přehlíží podstata věci. A přece: jak snadné by bylo, nalézti pravou cestu!

V hudbě nemůže na tom záležeti, podivovati se prstům a viděti, jak nicotnost věci je předváděna báječným způsobem, nýbrž hraná věc má nás uchvátiti sluchem, ať již se při tom musí překonati mechanické obtíže nebo ne. Lze v nejhorším případě prominouti, že naši cestující virtuosové, chtějíce v letu vyvoliti to nejjistější, téměř vždy obecenstvu ukazují jen svou krajnost, poněvadž obecenstvo pravidelně raději vidí, když provazolezec stojí na hlavě, než když se snaží lehkými pohyby předvésti ideál krásných forem. Avšak trpce dojímá, že se časem všude penězi a zdravím plýtvá, aby se lidé naučili věcem prázdným a nicotným a že umění, přednášeti jednoduché věci s ohněm, jemně a zpěvně, úplně se ztrácí touhou po rozmařilém. Nemá tedy naše obvyklá hudba žádného morálního působení, leda že podporuje marnivost, tancechtivost a zamilovanost. Pouze to je utěšující, že po ukončení dětinství a marnivosti ta mučení se obyčejně zanechají a že ti šťastlivci, kteří se v mládí naučili dojímavým, krásným a povznášejícím melodiím, také ještě v nejvyšším stáří z nich největší radost mají.

Tak lze také přítomností dobře pochopiti stesky řeckých spisovatelů o škodlivosti jejich pozdější hudby; a vřele bychom si přáli návratu oněch škol, jež Aristofanes ve svých Oblacích velebí, že v nich byli hoši vychováváni zpívati melodie svých otců pomalu a vážně, kdežto dostávali bolné rány, jestliže ony melodie ozdůbkovali.

Nesmyslné přeumělkování se u nás jistě daleko více rozšířilo, než v starověku. Naše nástroje jsou totiž mnohem rozmanitější a každý nástroj má svou vlastní sílu, aniž však jemu lze dosáhnouti toho, co patří jiným nástrojům. Přece však každý nástroj chce obsáhnouti vše a každý se dá nejraději tam slyšeti, kde překračuje svou přírodu nebo kde má své nejslabší stránky. Drnkačka a lesní roh chtí dělati závratné běhy jako housle; housle napodobují hubené pomůcky klavíru; trouba chce být jemnou jako flétna; a úctyhodná basa zkusila v nové době napodobovati grácie všech graciesních nástrojů. Šílené přehánění přešlo docela na zpěvné hlasy a mnozí komponisté nemyslí zcela nic na to, kde bas, tenor, alt a soprán mají své hranice. Je na př. zcela jisto, že naše altové

hlasy t. j. ty, jež dolů zpívají až na malé g, již u dvakrát čárkovaného D nemohou dobře z místa. A přece se jim dává často dvojčárkované Es, E a F a někdy ještě více, jak to už udělal C. P. E. Bach ve svém »Svatém«, ačkoliv způsobem, který se dá poněkud omluviti, poněvadž on nesnížil altů pod jednočárkované e, kde tedy hlas altový může býti převzat od hlubokého sopránu. Sami kapelníci, kteří pro novotu byli úplně zaujati, často si mně stěžovali do oněch přehnaností. Odkud vznikl tento zlozvyk? Naši slavní starší mistři nedali k němu svými skladbami žádného podnětu. Jak přiměřeně pro každý hlas skládal H ä n d e l; a jak opatrni byli v tomto ohledu i ti nejživější z italských skladatelů, jmenovitě C a l d a r a, M a r c e l l o a D u r a n t e, ačkoliv italské hlasy zpravidla mají víc výšky, hloubky a jasnosti, než hlasy německé. D u r a n t e hleděl si této mírnosti i tam, kde skládal pro cvičení a hleděl zpěvačkám skoro jako Mefistofeles všelikým způsobem dělati nástrahy, jmenovitě ve svých 12 duettech pro soprán a alt, v 18 duettech per solfeggiare pro soprán a bas v Lezione del Venerdi Santo a soprano a v 7 Conto morali a contralto.

Když se tedy naši skladatelé nemohou ospravedlnit jako H a s s e, že jejich Faustina všecko dokáže, a když skládají pro m n o h é, musí se ono přepínání docela zavrhnouti, i když se dá vysvětliti. Pedantismus patří totiž k našim hlavním vlastnostem a tak se nám lehko plete prostředek a účel. Co totiž patří k vyučování, toho užíváme též k veřejným provedením, a tím zlo se dostavuje samo od sebe. Kdo totiž chce zazpívati zcela bezvadně vysoký tón, musí být schopen zazpívati ještě několik tónů výše. Tyto přebytečné tóny musejí se pak ovšem cvičiti, nepatří však později k bezvadnému zpěvu, asi tak jako pařížští taneční mistři dávají dětem několik hodin před tancem olověné podrážky, potom však, když přijde k tanci, břemeno odstraňují, docilujíce tím naprosté lehkosti. Avšak naši hudebníci nechávají příliš rádi olověné podrážky jako část ozdoby a tak musí krkolomné kusy, které umožňují provedení jednodušší, vskutku aesthetické skladby, často zastupovati tyto skladby.

Mezitím zanedbává se neomluvitelným způsobem pravý základ t. j. generální bas, ačkoli máme důkladná theoretická díla, a to nejen od diletantů, nýbrž i od učitelů hudby, kantorů a varhaníků, ačkoliv je nesporné, že jemnější smysl pro harmonii teprv generálním basem náležitě se vzdělává a že bez znalosti jeho ani se nedá docíliti plné jistoty a lehkosti hry. Nejhorší však

je, že naši hudebníci, jsouce vyčerpáni mechanickým umělkováním, ztrácejí téměř všude jádro hudby s očí, že nepoznávají, co v jejich umění je úctyhodné, hledíce pouhým mlsáním dokázati duchaplnost své povahy.

Toto mlsání je neštěstím naší doby ve všech oborech. Neboť ono odvádí od práce a bez práce, námahy a starosti nic se pořádně nedaří. Kdo chce pochopiti hudbu důkladně, musí co nejbedlivěji studovati partitury, zpěvní kousky sám musí prozpívati od hlasu ku hlasu, aby řádně cítil, kde vlastně spočívá těžiště, a musí se úplně obeznámiti se starými mistry. Neboť právě největší geniové mají tu vlastnost, že netvoří vždy dobře jako lidé prostřední, nýbrž že někdy také velmi slabě pracují, když jejich duch musí si odpočinouti od nějaké velké tvorby. Hume kdesi praví: Francouzové jsou jako okurky: dobrý plod, jeden jako druhý, avšak žádný není zvláštní; Angličané rovnají se melounům: z desíti lze pět rozříznouti, které za nic nestojí, avšak ty ostatní chutnají tím lépe.

Tak má se to často též s díly opravdu velkých komponistů a mladí hudebníci jsou proto ztraceni, když svůj úsudek čerpají pouze z toho a onoho jednotlivého kusu, nedajíce si práce, poznati celého mistra. Považuji Palestrinu za anděla mezi hudebníky, avšak přece mám šest mší od něho, v nichž nenalézám nic zvláštního, zatím co považuji jeho Missa Papae Marcelli za ohromné dílo a mnohé jiné jeho věci za zcela zvláštní a nepřekonatelné. Totéž lze říci o Caldarovi, Lottim, Durantovi a mnohých jiných, ba i o Händlovi. Neboť on komponoval rychle, byl často k pracím nucen, byl často rozhněván a trpěl též několik let rheumatismem; proto bych srovnal jeho opery a oratoria (s výjimkami) se škatulí, v níž jsou drahokamy zabaleny v bavlně, a mohu pouze ty litovati, které si pokládají za naprostou povinnost, Händelova oratoria dávati úplná, jako by tím docílili něco obdivuhodného.

Každý ví, že naši virtuosové, skladatelé a učitelé hudby zpravidla nevědí ničeho o dílech, starších padesáti let. Zatím co se horlivě snažíme ve všech oborech, v básnictví, malířství, sochařství atd. na světlo provésti veškera díla velké minulosti, jakož i je osvětliti, velká mistrovská díla největších skladatelů musí odpočívati v hrobě a docela i snášeti posměch mělkých, nevědomých žvanilů. Na naše hudebníky nepůsobí ani obyčejná světská zvědavost a ctižádostivost. Luther, muž nejmocnější a nejzdravější povahy, byl celou duší oddán hudbě. Přede všemi miloval Senfella. Stokrát je tištěno, že Luther jednoho večera, dav zpívati mottetu

od Senfella, nadšeně zvolal: »takovou mottetu bych nesložil, kdybych se měl roztrhat«. A přece nedávají si lutherští milovníci hudby ani nejmenší práce nabýti pojmu o způsobu velikého toho skladatele. Ještě neodpustitelnějším jest, že kromě několika pokusů v Mnichově nic se nedělá pro Orlanda di Lasso, jemuž změna flámského jména (Roland Lass) v měkké jméno italské nevzala německé síly. Neboť platil za svého života (nar. 1520, † 1594) téměř za světový div jak v Německu, tak i v cizině. Byv povolán do Mnichova, stál v čele zpěvácké kapely, jakou Německo dosud nevidělo a sotva kdy bude viděti. Jeho rozličné skladby byly většinou tištěny, byly rozšířeny po celé Evropě a všude vysoce ceněny. Mám laskavostí jednoho papežského zpěváka čtyřhlasou mši od něho, na jejíž titul bylo od starých opisovatelů římských napsáno: Hic est Lassus, qui lassum recreat orbem: Totoť je Lassus (unavený), jenž občerstvuje unavený svět. Karel IX., chtěje po krvavé svatbě nabýti duševního klidu, dal si od něho složit hudbu ke kajícným žalmům. Toto ohromné dílo leží dosud v mnichovské knihovně, ozdobeno zlatem, drahokamy a podobiznami tehdejších skladatelů. Avšak který mladý hudebník cestoval do Mnichova, aby spatřil toto a jiná tam se nalézající díla nedostižitelného mistra? Rovněž tak mohou představení Sv. Marka v Benátkách s lehkostí napsati jména německých virtuosů, kteří za posledních 30 let se tam ptali po dílech Lottiho.

Avšak co za žádných podmínek není prominutelno, je časté zanedbávání Händla, jehož díla bez velké námahy lze sebrati v tištěných, správných, lehko pochopitelných anglických partiturách a jež obsahují nezměrný poklad nejzdravějších a nejgeniálnějších kusů ve všech stylech. Händel byl Shakespearem hudby a plně si zasloužil odpočívati vedle velkého básníka ve Westminsterabby. Jsa se všeho hudebního mechanismu jako málokteří, jeví se ve všech způsobech hudebního tvoření nesmrtelným vzorem, čerstvý, živý a ohebný, jako by mu vše bylo hračkou ve všech stylech, od líbeznosti a laskavosti až k nejvyšší vznešenosti. Händel s nadšením a vkusem tvořil nedostižitelné. Pouze pro velký, tichý kostelní sloh málo učinil, poněvadž ho k tomu jeho kostel a okolí nepobízelo; avšak měl zajisté i pro to geniálnost a vědomosti, jak dokazuje již první sbor v Suzaně a sbor »The Earth swallow'd them« v Israelovi.

Obyčejně se u nás na prvním místě jmenoval Mesiáš, tu a tam též Juda Makkabejský, Samson, Slavnost

Alexandrova a od poslední doby též některé jiné věci, poněvadž tištěné klavírní výtahy nevědomce více podporovaly. Avšak není nic tak zjevno, jako že Händlovy skladby zasluhují, aby se jmenovaly skutečným mořem krásna, nechce-li někdo zlomyslně vynášeti věci nepodařené nebo prostřední. Nechci zde ani mluviti o jeho věcech klavírních a větších orkestrálních, které vyplňují více než 80 foliantů, ani o jeho 40—50 operách, z nichž část i v Italii byla přijata s nadšením: chci mluviti pouze o dílech, k nimž se vznešený mistrův duch vždy nejvíce chýlil, když ho okolnosti nezdržovaly, totiž o jeho oratoriích v nejširším slova smyslu. Již skladby, jež napsal mezi roky 1710 až 1721, a to: Komorní duetta a kantáty, Grande Jubilate (100. žalm), Dettingské Te Deum, Utrechtské Te Deum a pro vévodu z Chaudos napsaných 12 Anthem prozrazují ohromnou sílu a vzdělanou povahu mohutného umělce. Po dohotovení těchto děl Händel svou činnost, nucen jsa okolnostmi, obrací téměř výhradně k divadlu. Avšak jakmile vyšlo r. 1731 oratorium Esther, geniální duch je stále více uchvacován velkolepými myšlenkami. A nyní vycházeji již před Messiášem věci v jednotlivostech sobě rovných nemající: Deborah, Athalia, Acis a Galathea, Alexandrova Slavnost, Caecilia, Allegro a Pensoroso, Saul, v některých částech nekonečně veliké Israel v Egyptě a jiné podobné malé věci. V letech 1741 a 1742 následují obdivuhodná, nad veškeru chválu povznesená díla: Messiáš a Samson. Avšak nesmírná síla mistrova nebyla tím vyčerpána, nýbrž jen povzbuzena. Neboť rychle za sebou následují nyní díla vyplněná nejkrásnějšími drahokamy: Semele, Belzahazar, Suzana, Herkules, Volba Herkulova, Čas a Pravda, Occasional, Joseph, Juda Makkabejský, Jozua, Alexander Balus, Šalomoun, Theodora a konečně oratorium Jephta, skládané s čerstvostí a živostí, jako by nadšenému starci ještě jednou plná síla mladíka a muže byla vrácena. Proto podpisuji s plným přesvědčením vše, co nedávno Angličan Busby ve svých dějinách hudby v tomto smyslu o Händelovi řekl: »Jako člověk může se Händel počítati mezi morálně dobré a pobožné lidi; jako vědecky vzdělaný muž do všeobecné třídy dobře vzdělaných lidí, avšak jako hudebník převyšuje všecky třídy, neboť nikoho nelze s ním stavěti na roveň. Jeho idee neměly nikdy něco obyčejného nebo prázdného; jeho vynalézavost jest vždy čerstvá, bohatá a podivuhodně přiměřená předmětu, ať tento byl vážným nebo

žertovným, spokojeným nebo slavnostním, lehkým nebo vznešeným a velikým. Händel psal rychle; ale pohyb jeho péra zřídka držel krok s rychlým letem jeho obrazotvornosti a většina jeho nejkrásnějších myšlenek byla dílem okamžiku. Většinou je velmi originelním; a kde se nejvíce stkví, tam je lesk vždy jeho vlastním; však co si přivlastňuje, to zdokonaluje. Říkalo se o něm, že čeho se dotkne, to že promění v zlato: ale ještě lépe lze tvrditi, že síla jeho posudku zavrhla to, co nebylo původním zlatem a že zlato, které si vypůjčil, zdokonalil a vyčistil. V některých skladatelích nalézáme sladkost, v jiných půvab; v těchto jemnost, v oněch vznešenost; zde cítíme citlivost a sílu, jež připadá divadlu, tam uchvacuje nás velikost a slavnostní nálada, jež přísluší kostelu: avšak u Händela nacházíme všecky tyto vlastnosti. A co jej ospravedlňuje ku převyšování všech ostatních umělců, starých i nových, je pravda, že stojí na úrovni s nimi ve všech stylech až na jeden a v tomto stylu je všecky převyšuje. Z jeho milé měkkosti, ze šlechetné veselosti, z ohně, energie a čistoty jeho pathosu živilo se mnoho mistrů. Avšak žádný nebyl schopen vyšvihnouti se na výši jeho v z n e š e n o s t i. Slyším-li jeho »Alleluja« v Messiáši, »Kůň a jezdec« v Israeli v Egyptě, nebo vznešenější kusy z Dettingského Te Deum, majestátnost a pevná velikost nepůsobí toliko na mé ucho a duši, ale zdá se mi, jako by se probouzel nový smysl, v i d í m velikolepost, jež jest oslavována i jsem dosti profanní, abych rozšířil její obraz na skladatele.«

Kdo zná lepší skladby P a l e s t r i n o v y, L a s s o v y, L o t t i h o a S. B a c h a, musí tento poslední posudek nazvati přehnaným, pokud vylučuje všechny ostatní; avšak přehánění můžeme rádi prominouti, když nepřeceňuje velebený předmět o sobě a když vychází z tak čistého poznání velikostí.

Ku konci dovolím si ještě pro Němce následující poznámky o zpracování Händelových oratorií. Při takovém zpracování lze míti v úmyslu pouze dvojí věc: buď volbu z nejvybranějších skladeb pro ty, kteří nemohou vše vyčerpati (a to se musí říci zpravidla o všech zpěváckých spolcích), nebo věrné podání toho, co mistr složil. Třetí, totiž t. zv. překomponování nebo aranžování je neskromná domýšlivost, která se může snad prominouti Mozartovi, ale nikomu jinému. Kdo z vás ostatních může postaviti se na roveň nebo výše než Händel? A proč chcete původní skrývati a předbíhati volnému mínění těch, kteří váš vkus nesdílejí? Hudební přepracování jsou rovněž tak zavržitelna, jako Wielandovo

samovolné upravení Shakespearových spisů: a lze ke cti hudebníků doufati, že ony zlozvyky nenajdou ani jediného ochránce. Ovšem chceme u nás vždy zkusiti vše možné. Avšak není zde třeba další převrácenosti, poněvadž jí máme dávno dost. Mozart okusil svou plnou svobodu již na Händelově Mesiáši, nejen novou instrumentací, nýbrž i vypuštěním několika arií, celého sboru, jednoho z nejkrásnějších recitativů, jakož převedením celého jednoho kusu na bas, zatím co Händel rozdělil ho mezi bas a tenor. Rovněž tak byl ve vydání 100. žalmu rozkošný altový úvod odhodlanou rukou vynechán. Konečně Mosel nasadil samolibosti korunu vydáním Samsona u Marchettiho ve Vídni. Sotva lze věřiti, že takový vydavatel takového díla by si dovolil i tu nejmenší změnu. Neboť Händel sám byl v pochybnostech, nemá-li Samsona stavěti nad Mesiáše; a tak bylo zde první povinností, vyhnouti se i nejmenšímu falšování. Avšak co se stalo v onom vydání? Vypuštěny jsou krásné sbory; vypuštěny nejkrásnější arie duetta a recitativy; připojen nejasný překlad; je překomponován jeden z nejhezčích basových kusů k vůli vypuštěným partiím, aby se našel přechod. A v druhém sboru musil si 31. takt dát líbit vsunuté Presto, které se hodí jako pěst na oko. Proto můžeme tohoto Samsona přirovnati k hrdinovi samému, jehož si myslíme s vypíchnutýma očima a ostříhanými vlasy.

Děláte-li tedy výtahy, nechť rozhodne váš vkus (když jste se před tím poradili s řádnými znalci); avšak potom vyvolte též nejvzornější skladby ze sebraných děl Händelových. Obyčejná zpěvácká společnost, jež má den v týdni prázdný, bude tím opatřena na více let. Chcete-li pracovati pro znalce, podávejte vše bez výjimky nezměněno, neboť víte, že máte nestřežené hodiny a že dnes nemůžete pochopiti, co zítra pochopíte. U děl geniálních mistrů je to tím lehčí, poněvadž obyčejně nepracují pro každodenní potřebu. K důkladné kritice nějakého mistra patří poznání celé jeho bytosti, tedy jak chyb tak ctností. Shakespeare a Cervantes mají paradoxa jako Durante a Händel; avšak žádný rozumný člověk nebude chtíti obejíti se bez nich, poněvadž povzbuzují ku myšlení a poněvadž z rozmaru genia lehko lze souditi na výborné síly.

Ušetřte nás však docela dovolávání se chvályhodné láce. Co jste dosud vynechali ve vašich vydáních Händelových děl, to mělo někdy cenu groše a vždy aspoň tolaru, tedy obnosů, které by i nejchudší milovník umění rád zaplatil dvakrát, kdyby se mohl spolehnouti na úplnou věrnost a pravdivost.

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Kulturní potřeby českého národa ve státním rozpočtu rakouském na rok 1914—15; ústup náš ve všem školství za vlády Stürgkhovy; neúspěchy naší »positivní« politiky. — Odmítnutí nových rent kontrolní komisí státního dluhu na základě čl. 14.; dlužení na 4%ní renty. — Odmítání úvěru samosprávným hospodářstvím Zemskou bankou království Českého; francouzská umořovaná renta 3½%ní. — Sociální pojišťování ve výboru projednáno; jak bude opatřeno sociální pojištění invalidní a starobní podle nových předloh.

Hrozné cifry rakouského státního rozpočtu na budgetní rok 1914—15 ukazují, jak jsou hospodářsky všecky země české děsně zkracovány, ano přímo ničeny proti zemím alpským; zrovna v těch odborech skoro nejvíce, které jsou spravovány našimi krajany, otevřeně se hlásícími k našemu národu. Tato upiatost proti vlastnímu lidu nedá se ovšem vyčítati samým českým ministrům; proti nim beztoho se štve, jako by bůhví jak nadržovali českému národu, a nedostává se jim opravdového zastání ani u politiků našich. Jak bylo by snadno odmítnouti lživé útoky německých listů, kdyby naši politikové se vším důrazem vytkli všechny křivdy a hříchy, které se vládou pášou nikoli jen na lidu českém, nýbrž i na samých Němcích v našich zemích koruny české. Ale o tom se opatrně mlčí, aby se nevidělo, jak sloužíme vládě nejen zadarmo, nýbrž jak se za naší podpory vybírají berně v českých zemích — (a sice Němci sami v těchto zemích bydlící velmi silným podílem k tomu přispívají), — aby se jimi sytily země alpské a Halič.

A podobně jako v hospodářských potřebách, nedostává se nám potřebné péče ani v potřebách kulturních.

Náklad na všechny university a fakulty (theologické) mimo university je rozpočten na 18·826 mil. K, kolik z toho připadá na jedinou universitu českou? Když do toho včítáme i mimořádná vydání, jest náklad na pražskou českou universitu, která kdysi byla určena k tomu, aby měla pohotově také vědecký dorost pro druhou universitu českou na Moravě, pouze 2·188 mil. K, tedy jen 11·6% z celého nákladu státního na university. Tímto podílem nyní nám vyměřeným jsme mnohem hůře na tom, nežli před lety za vlád, proti kterým jsme byli nejen v nejurputnější oposici, nýbrž přímo jsme je obstruovali. Ani Koerber, ani Bienerth, ani kterýkoli jiný ministerský předseda nevyměř-

řoval nám tak úžasně nepatrný podíl z nákladu na universitní vzdělání. Teprve tato vláda, podporovaná »positivními« politiky našimi, Čechům snížila podíl universitního nákladu na tak skrovnou výměru 11·6%. Podíl na českou universitu z celého nákladu na university byl totiž:

roku 1896	1899	1912	1914—15
12·3%	13·3%	12·7%	11·6%

Takové jsou tedy konce a pokroky této »positivní« politiky! Bylo by zbytečno k této výmluvné řeči rozpočtových cifer přičiňovati dlouhé slovní výklady.

A podobné pokroky jsou pozorovatelny i při vysokých školách technických. Řádného nákladu, rozpočteného na všecky vysoké školy technické a vysokou školu zemědělskou, je pro rok 1914—15 7·218 mil. K. Vysokou školu zemědělskou je k tomu nutno přičísti, jelikož česká technika v Praze svou zemědělskou fakultou nahrazuje jaksi zároveň i vysoké učení zemědělské. Z tohoto nákladu na techniky české v Praze a v Brně připadá řádného nákladu 2·124 mil. K, čili 29·4% z celkového nákladu na vysoké vzdělání technické.

Také v tomto směru se naše pokroky jeví žalostnými. Připadalo totiž na techniky české z veškerého nákladu na rakouské vysoké školy technické:

roku 1896	1899	1912	1914—15
16·5%	17%	30·2%	29·4%

Tedy i tu v nejnovější době silně ustupujeme.

Marným se ovšem jeví volání po druhé české universitě v Brně, jakož i po zřízení zvěrolékařské vysoké školy české; ale také dosud se nestalo nic, aby řádně umístěno bylo technické vysoké učení české v Praze. Je nutno vyučovati asi v dvaceti soukromých domech po celé Praze a předměstích roztroušených a ve ztrouchnivělých veřejných budovách, které se ke školským účelům naprosto nehodí!

Na veškeré střední školy rozpočteno je řádného nákladu (kromě subvencí) 38·544 mil. K. Z toho na střední školy české věnuje se 9·074 mil. K, tedy podíl českých škol středních na celém státním nákladu činí 23½%. Také tedy na české školství střední dostává se nepatrnějšího procenta nežli dříve. Bylo totiž z celého nákladu státního věnováno na české střední školství:

V roku 1896	1899	1912	1914—15
24·4%	24·4%	24·1%	23·5%

Na průmyslové školství pro rok 1914—15 připadá 12·908 mil. K řádného vydání pro celou Cislajtanii. Z toho na průmyslové školství české jen nepatrný podíl 2·543 mil. K, t. j. pouze 19·7%. I v tomto oboru jsme za nynější vlády silně ustoupili; ještě podle rozpočtu na rok 1912 připadalo na všechny průmyslové školy české o celé procento více, totiž 20·7% z nákladu pro celé Rakousko. A to jsou ještě mezi školy české počítány školy utrakvistické, na kterých se také vyučuje po německu (totiž umělecko-průmyslová škola v Praze a dřevařská škola ve Valašském Meziříčí). A zase je to odbor, který je spravován českým mi-

nistrem. Kterak je možné při tom, že Němci naříkají, jako by se odbor ten zcela počešťoval?

Ať si tedy kterékoli školství a jeho vývoj pozorujeme, vidíme všude, že hrozně ustupujeme, ačkoli již dříve jsme bývali zle zkracováni. Nikdy jsme nebyli tak všestranně tlačeni ke zdi, jako právě za nynějšího systému, leda bychom zašli snad do dob ústavověrných vlád německých za pasivní oposice před 35 lety.

*

Zatím absolutismus, nerušen ani parlamentem říšským, ani sněmem zemským, rozhoduje bez ostychu nejen v záležitostech správních, nýbrž i v zákonodárství všeho druhu a nedbá již nikterak ani slovného znění článku 14. Prohlašuje se císařské nařízení s mocí zákona o věcech malicherných i vážných a uvalují se trvalá břemena dlužní jak na stát, tak i na zemi bez svolení zákonodárných sborů. Rozpočet na rok 1914—15 nebyl ani říšské radě předložen a byl povolen císařským nařízením prozatímně až do konce roku 1914. Podobně si správní komise pro království České povolila sama výpůjčku 8 mil. K pro běžná zemská vydání.

Správce ministerstva financí potřeboval splatit 1. července polovičku americké výpůjčky v pokladničních poukázkách sumou 62 mil. K. Z toho bylo již na burse před tím skoupeno téměř 30 mil. K z hotovostí pokladničních, a zbývalo tedy splatit asi 32 mil. K. Aby zase vydání z pokladen učiněná, jakož i zbytek nesplacené půjčky zapravil, hodlal správce financí vydati téměř 80 mil. K 4procentní renty a tvrdil při tom, že to není žádné nové obtížení státu, nýbrž že se tím pouze uplácejí starší dluhy. Proti tomu se však přece vzmužila kontrolní komise státního dluhu a nedala potřebného svolení k vydání této renty. Povolila pouze vydati asi poloviční její sumu (celkem 41 mil. K), na kterou bylo dříve již dáno svolení od říšské rady, a jenom tedy tuto sumu nové renty smí poštovní spořitelna na účet státní rozprodati.

Litovati se musí při tom, že se vydává stále ještě renta 4procentní, ačkoli se za ni nestrží ani 80procentní kurs. Stát zavazuje se k úrokům ročním víc než 5procentním na věčné doby; neboť nebude moci tyto vysoké úroky zmírniti, pokud neklesne úroková míra pod 4%, a na to vůbec není nijaké naděje. Ale kdyby také někdy klesla úroková míra pod 4%, musil by pak přece stát místo každých 100 K skutečně za půjčku obdržených zaplatiti 125 K, čili o čtvrtinu vyšší kapitál. Tím by úspora úroková byla náramně uskrovněna, ne-li naprosto zmařena pro budoucnost. Jaká to bláhovost slibovati splátky nominálně nepoměrně vyšší, nežli co se vypůjčilo! Ale zůstává stále marným volání, že se nemá voliti nízké nominální procento, když nelze dostati výpůčku nežli na procento vyšší. Není-li možno skutečně vypůjčiti než na 5% nebo 6% ročně, má se také tak vysoké nominální procento voliti, a nebude se aspoň spláceti vyšší nominální dluh.

Ale pro tyto samozřejmosti není možno získati zrovna finanční odborníky. Byl nedávno u nás sjezd samosprávných funkcionářů a ze sjezdu toho ozval se velmi oprávněný požadavek, aby Zemská banka česká za nynější strašně vysoké míry úrokové netrvala na nízkých nominálních procentech svých komunálních dluhopisů, aby začala vydávati také úpisy

4½procentní. Tento spravedlivý a rozumný požadavek byl však správou Zemské banky odmítnut. A jak malicherným důvodem se odmítnutí spokojili. Že prý by při vydávání 4½procentních úpisů poklesly ceny úpisů 4procentních! Ale ceny ty budou nutně klesati za nynějšího stavu úrokové míry. Vždyť vydávání jiných 4½procentních a 5procentních půjček nelze vůbec zameziti. V době půlroční přišly mezi jinými tyto známé vysoko úrokované půjčky na náš peněžní trh: 5procentní pražská půjčka 25 mil. K, 4½procentní plzeňská půjčka skoro 9 mil. K, 4½procentní půjčka haličská 80 mil. K a 4½procentní půjčka rakouská téměř 400 mil. K vedle 4½procentních a 5procentních zástavních listů uherských, haličských a j., a vedle 4½procentních státních pokladničních listů a jiných úpisů uherských, jichž vydáno přes 500 mil. K. Jak chce zadržeti Zemská banka při takové záplavě nových vysoko úrokovaných dluhů, poskytujících plnou sirotčí jistotu, klesání svých 4procentních komunálních úpisů? A takové nové záplavy mnohem lacinějších půjček s vysokým úrokovacím procentem zameziti není v moci banky Zemské. Proto také všecka její snaha, udržeti cenu 4procentních úpisů zůstane marnou, ani když nebude vydávati 4½procentní úpisy.

Ale tím, že Zemská banka odmítá vydávati úpisy 4½procentní a že nevydává také až úpisy 5procentní neb aspoň 4¾procentní při nynější vysoké úrokové sazbě, odmítá našim samosprávným hospodářstvím úvěr vůbec. U Zemské banky nelze vypůjčiti, jelikož by každá větší půjčka na 4procentní úpisy byla prostě za nynějších kursů nemožná a neprodejná. Úpisy 4procentní Zemské banky mají poměrně dosud vysokou přemrštěnou cenu, protože se skoro vůbec neprodávají. Majitelé jejich je drží, pokud mohou, aby větší nabídkou jejich cenu nestlačili, a Zemská banka z týchž důvodů žádné 4procentní úpisy neuvádí v oběh, naopak je hledí skupovati, pokud se ke koupi nabízejí, aby kursy jejich příliš neklesly. Nejlepší doklad pro to se projevil při poslední koupi stavebních pozemků na Letné, kterou částečně na úvěr provedla obec Pražská (k zamýšlené novostavbě české techniky). Praha dala část kupní ceny v 4procentních úpisech Zemské banky 1 mil. K, ale s podmínkou, že tyto úpisy nebudou po čtyři léta prodávány! Tedy ani jediný milion K neodváží se Zemská banka připustit po čtyři léta na trh, aby ceny jejich úpisů příliš neutrpěly. Nerovná se to přímému odpírání jakéhokoli úvěru potřebným obcím, okresům, zemi a jiným samosprávným hospodářstvím v království Českém?

Jak obecenstvo si může všestranně již zaopatřit papíry nominálně 5% a 4½% úrokované, možno poznati z toho fakta, že v kursovním lístku vídeňské bursy je uvedeno 35 (slovy třicet pět) různých druhů veřejných půjček tak vysoko úrokovaných (nominálně) a že bankovních úpisů po většině se sirotčí jistotou 4½procentních a 5procentních je v témž kursovním lístku celá stovka různých druhů. Tedy ukládající obecenstvo má tu na výběr nepřeberné množství nominálně vysoko úrokovaných půjček, jichž sumy činí několik tisíc milionů korun. A tu si myslí Zemská banka, že omezí nějak podstatně oběh těchto vysoko úrokovaných papírů, kdyby nevydala několik

desítek milionů svých vlastních úpisů 4½procentních nebo 5procentních? Jaká to pošetilost? Tím vlastně úplně odpírá svůj úvěr a svou pomoc těžce zatíženým komunálním financím v Čechách a nutí samosprávné hospodářství u cizích bank nám nepřátelských uzavírati půjčky přímo lichvářské, jako toho dokladem jsou půjčky 5procentní pražská (za kurs 91%!) a 4½procentní plzeňská (u vídeňského ústavu úvěrního, za skutečný kurs snad jen asi 85%). Takové jsou konce tohoto nesmyslného odpírání úvěru!

A přec i ve Francii, kde po všechny doby se tak houževnatě lpělo na 3procentních rentách, musili uznati, že nelze již tak nízkého nominálního procenta se držeti. Vydali tedy půjčku 3½procentní, splatnou v 25 letech, kterou ovšem prodali jen za kurs 91%. (Za nominálních 885 mil. franků obdržel stát jen sumu 805 mil. franků.) Arci je tato půjčka zdaněna 4% z kuponů a tedy není vlastně 3·5procentní, nýbrž jen 3·36procentní. Ale i tak při nízkém emisním kursu 91% je skutečné úrokování (vzhledem na to, že v 25 letech bude splacena plnou nominální sumou) skoro na 4% ročně. To jest na Francii úrok jistě značně vysoký. Ale zdá se, že francouzská vláda byla tu neobyčejně štědrá k věřitelům na úkor poplatníků, jelikož nabídla příliš nízký kurs, neboť byl tak úžasný sběh při upisování půjčky, že byla upsána vic než čtyřicateronásobně (místo 885 mil. franků bylo upsáno přes 36.000 mil. franků).

*

V permanentním výboru pro sociální pojištění byla konečně celá obsáhlá předloha o pojištění nesamostatných i také samostatných projednána a nezbývá než aby přijata byla říšskou radou. Pojištění to bude se vztahovati na velkou většinu výdělečně činných lidí. Pro nesamostatné bude podrženo dosavadní pojištění nemocenské a úrazové s podstatným rozšířením na vrstvy dosud tomuto pojištění nepodléhající. Při úrazovém pojištění budou celé pojistné platit podnikatelé, kdežto nyní z něho hradili jen 90%. Jinak se mnoho na dosavadním sociálním pojištění nemocenském a úrazovém nemění. Mnohem dalekosáhlejší jsou však předlohy o pojišťování invalidním a starobním. Obojímu tomuto pojištění podléhati budou nesamostatní, kdežto pro chudší samostatné bude pouze pojištění starobní, počínající od 65. roku věku pojištěných. Aby někdo mohl býti účasten obého pojištění, musí po určitou dobu (pravidelně aspoň 500 týdnů) platiti pojistné. Pojistné se bude platit podle návrhů u nesamostatných týdně, u samostatných měsíčně a výška jeho řídí se výškou mzdy po případě výškou ročního důchodu. Podléhati mají ovšem pojištění jenom ti, jichž roční důchody nepřesahují 2400 K, nebo kteří nemají jinak zabezpečený důchod (pensemi). Roční premie nejnižší při nesamostatných bude činiti 6·24 K, nejvyšší 37·44 K a budou ji platit z polovice zaměstnaní, z polovice zaměstnavatelé. Pro samostatné pojištěné bude se platit nejnižší roční premie 6 K, nejvyšší 36 K. — Důchody vyměřovány budou podle výše splacených premií.

K důchodům starobním i invalidním musí však také přispívati stát ze svých prostředků. A sice bude státem ke každému důchodu poskytován jistý minimální obnos, který však nesmí přesahovati ročně 90 K. Pro přechodní dobu stát těm, kteří nyní již přežili 60. rok svého věku a nemohli

by býti účastni tedy již starobního důchodu, bude také míti povinnost vypláceti jistý minimální důchod.

Důsledky tohoto sociálního pojištění invalidního a starobního neprojeví se arci hned v plné míře, jakmile bude přijato. Počítalo se, až bude toto pojištění v plném proudu ustáleno, že budou roční příspěvky pojištěných i podnikatelů činiti asi 350 mil. K a stát že bude musiti — (plnou měrou arci snad až po dlouhých letech) — připlácetí 100 mil. K ročně. Ovšem jsou tyto odhady asi příliš nízké a jistě budou z toho břemena asi vyšší.

Zvláštní je, že si Poláci při tom pro Halič a Bukovinu vybojovali veliké výhody a úlevy. V Haliči i Bukovině nebude veliká část obyvatelstva — (vlastně největší jeho díl) — přidržována k pojištění invalidnímu a starobnímu. Důvodem pro to byla zástupcům haličským veliká nuznost a chudoba pracujícího lidu. Ve skutečnosti se však zdá, že se jednalo o podnikatele, aby nemusili za své dělníky platit pojistných příspěvků. Tak se uplatnilo a zvítězilo úplně nesociální stanovisko polských stanczyků. Ale páni ti dovedli odvrátit břemena pouze pro sebe, výhod ze státních pokladen se nemínili vzdáti a proto, ačkoli valná část obyvatelů sociálnímu pojištění podléhati nebude, přece budou státní podpory a státní minimální důchody vypláceny také haličské nepojištěné chudině. Že se to stane větší měrou nežli v zemích ostatních, pro to svědčí veliká chudoba a nedostatek všeobecný u haličského a bukovinského obecného lidu.

—*ek.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Dr. Baštýř proti pojištění proti nezaměstnanosti. — Praha »reformuje« bytové poměry. — Obecní dodávky zadávány do ciziny. — Budapešť a Vídeň žádají dočasná zrušení cel obilních. — § 14. provádí sociální politiku. — Všeobecná stávka v Italii. — Odborový sjezd v Mnichově. — Stávka pařížských listonošů. — Hospodářské boje v Uhrách r. 1913.

Statut obecního fondu pro podporu nezaměstnaných v Praze, jehož znění usnesené komisí za všeobecného souhlasu členstva jsme otiskli v čísle květnovém, byl v městské radě zamítnut neloyálním zakročením předsedy komise dra Baštýře a vrácen komisi k přepracování. Komise nemohla jinak, nežli setrvati na původním znění. Jediný dr. Baštýř oponoval návrhu komise, prohlásiv se za zásadního nepřítele systému gentského a organisovaného dělnictva. Chtěl mít pojištění proti nezaměstnanosti zavedeno pouze pro neorganisované dělníky, organisované z něho vylučoval. Pojištění mělo se takto státi premií pro vyhýbání se dělnické solidaritě příslušnosti k odborové organisaci, a Praha by měla smutnou slávu, že vynašla nový způsob pojištění proti nezaměstnanosti, tvořící opak systému gentského. Komise však jednohlasně setrvala při svém původním usnesení, z čehož dr. Baštýř vyvodil důsledky a na prospěch věci z komise vystoupil.

Pochopení sociálních povinností obcí charakterisují bytové poměry v Praze; obec jako majitelka domů dává majitelům domů nejhorší příklad. Ani věřiti nechceme, že by mohla býti pravdivými data, která uvádí »Právo Lidu« ze 4. června: »V obecním domě čp. 95 v ulici Libušině provedena rovněž »reforma« nájemníků, ale jakým způsobem! Tak na př. poštovnímu oficiálu P., který náleží v řady místních machrů, zvýšena činže ze dvou prostorných pokojů a kuchyně v I. poschodí ze 300 na 350 K, tedy o 50 K. Na nájemníka, obývajícího pokoj a kuchyni v II. patře, přiraženo ale 80 K a bude nadále platit místo dosavadních 240 K — 320 K! Chudé vdově s četnou rodinou, která má najatý byt o pokoji a kuchyni ve III. poschodí, zvýšen nájem o 110 K, a bude tato ubožka platit napříště 350 K, tedy na vlas tolik, jako pan oficiál z I. patra, který má ale ještě o pokoj více. Nezapomenuto však ani na chudičkou rodinu, bydlící v podzemí, tedy v bytě, jaký jinde není ani dovoleno obývati, a »přihozeno« na ni 50 K ročně!« U pražské radnice jsme zvyklí na všelicos, ale že by takového něčeho byla schopna, to jsme přece nemyslili. —

Pražská radnice může se však utěšovat, že v ignorování bídy svých příslušníků není osamocena, že ostatní české obce nejsou jiné. Nezaměstnanost je stálým thematem časopisů, je předmětem jednání nesčetných schůzí různých korporací, městské rady jsou nuceny o ní jednat, alespoň vyřizujíce petice a podání dělnických organisací a deputací nezaměstnaného dělnictva, jsou tedy o ní informovány — a v tutéž dobu, kdy z donucení jednají o provádění nouzových prací, zadávají dodávky do ciziny. Nebyla to žádná menší obec nežli Královské Vinohrady, které zadaly objednávku vodoměrů do Francie, v době, kdy neúplným sčítáním bylo v Praze a předměstích zjištěno přes 2200 nezaměstnaných! Je-li pochopitelným zadávání prací cizím firmám u soukromníků, jest zavrženíhodným u obce, která má oproti svým příslušníkům také jisté povinnosti, nechce-li již uznávat povinností národních. —

Ale těch povinností u našich městských rad se dovolávat! Vlastenectví plná ústa, ale kapsa přednější! Ústa se jim zavírají ihned, jedná-li se o zájem nevoličů, i když je to nic nestojí. Budapeštská i vídeňská městská rada zakročily u vlády o dočasné snížení cel obilních, poukazujíce k tomu, že domáci zásoby obilí nestačí. A české městské rady? —

Absolutistický režim pokouší se sociálními reformami získávat přátele. Vedle zaznamenaného již námi uskutečnění hornického pojištění novelováno paragrafem 14. pensijní pojištění zřízenců. Čekací lhůta pro nároky na pensi zkrácena. Kdežto posud pojištěnec nabýval nároku na invalidní, vdovskou a sirotčí rentu teprve po desítiletém pojištění, přiznává se tento nárok ve výměře dvou třetin napříště už v době mezi 5. a 10. rokem pojištění. Pojištěným ženám poskytuje se plný ekvivalent za jejich premiové platy tím, že renta starobní jim bude vyplácena nejpozději v 65. roce věku. Novela nabývá platnosti dnem 1. října 1914. —

Méně šťastným se stanoviska sociálně-politického jest nařízení o úlevě soudům, jímž pojem bagatelek co do odvolání rozšířen až na obnosy do 1000 K.

*

Ještě se neutišilo v Italii rozčilení vyvolané agitací železničního syndikátu pro generální stávku železničníků, a již došlo k všeobecné stávce. Pro maličkost — zakázanou schůzi v Ankoně — vyvoláno nemotorností policie bouřlivé hnutí veškerého dělnictva v Italii, při němž zabita řada lidí v Ankoně, Florencii, Římě, Turině a jinde, ochromen hospodářský život všech průmyslových míst italských, vyhnán třídní boj až na ostří nože. Není možno, aby tak nepatrná příčina mohla se stát sama o sobě onou »jiskrou, která zapálí veliký požár«, ani při horkokrevnosti italské, stupňované ještě červnovým sluncem, není to možno. Tu musí být již nahromaděny veliké zásoby prachu, aby taková jiskerka mohla vyvolat tak veliký požár; zakázaná schůze může být podnětem, ne však příčinou hnutí, zachvátivšího plamenem celou zemi. Disposice tu musejí být v hospodářském životě italském, který od tripolské války zdá se býti chorým; jinak není možno vysvětlit si ty křečovité záchvaty, jimiž reaguje na každé podráždění. Nadšení ze »slavných vítězství« pomalu vyprchává, objevuje se rub války třebas vítězné — hospodářská deprese — a s ní vystřízlivění z vlastenecké horečky. —

*

Nepříznivé poměry hospodářské jsou patrny i ze zprávy říšskoněmeckého sekretariátu odborového za rok 1913, podané odborovému sjezdu v Mnichově. Počet odborově organisovaných dělníků klesl v posledním čtvrtletí téměř o stopadesát tisíc. Snad i tímto poklesem projevily se intensivněji staré spory o hranice odborových organisací, jež počínají se již také u nás projevovat a jichž hlavními nositeli jsou zástupci nevyučeného dělnictva, které žádá, aby i vyučení dělníci vstupovali do příslušných organisací dělnictva nevyučeného; posledním cílem jejich jest utvoření závodních organisací, jaké jsou podnikatelům také milejší nežli dosavadní organisace odborové. S touto formou organisační, kterou ostatně všemožně podporují zakládáním organisací »žlutých«, spíše by se smířili i v tom případě, když by závodní organisace nebyla naprostou loutkou v rukou ředitelství závodu. Pro bojeschopnost dělnictva by však tato organisační forma znamenala značnou ztrátu a proto se také sjezd vyslovil velikou většinou proti ní. Pro odstranění sporů zřízena instituce rozhodčích soudů, od níž však je těžko očekávat odstranění všech sporů. —

Pařížští listonoši po krátkém boji vyhráli zvýšení příbytečného o sto franků. Když senát jejich požadavek zamítl, obsadili budovu hlavního poštovního úřadu, zabarikádovali se úředními automobily a znemožnili poštovní expedici. Před jedenáctou hodinou v noci přišel ministr Thomson do jejich ležení, vyšplhal se přes hromady tiskopisů na vrchol barikády, odkud zvěstoval zbojníkům poselství míru: že vláda se při druhém čtení předlohy v senátě zasadí, aby požadavkům listonošů bylo vyhověno. S ministrovým slibem, daným na bojišti, listonoši se spokojili a uvolnili opět dopravu. —

Statistika hospodářských bojů v Uhrách r. 1913 zaznamenává 133 stávek a 42 výluky, jimiž ztraceno 264.028 pracovních dnů a 1·750 milionů korun mzdy. Pro 1765 dělníků docíleno zkrácení pracovní doby o 5119 hodin týdně a pro 3838 dělníků zvýšení mzdy o 9519 K týdně. Na stávkových podporách vyplaceno skoro 271 tisíc korun. — *R.*

ŠKOLA.

Veřejnost jednání ve školských úřadech. — Administrativní a rodinné nesnáze, plynoucí z nestejného počínání hlavních prázdnin školských. — Sjezd českých přírodozpytcův a lékařů v Praze o tělesné výchově mládeže.

Učitelské Noviny z 18. června vyslovily se v úvodníku pro veřejnost jednání ve školských úřadech. Ukázaly případně, že obecná škola je podle § 2. říšského zákona o školách obecných ústavem veřejným a že také učitelská služba na veřejných školách má dle § 48. téhož zákona charakter veřejnosti. Veškerá jednání školních úřadů, které rozhodují o veřejných školách, o jejich učitelstvu a všech záležitostech, měla by býti proto naprosto veřejná. Ani zemský zákon školský z roku 1873 nemá nikde ani zmínky o šetření úředního tajemství, o tajném úředním jednání a o jakémkoli zamlčování něčeho.

Říšský zákon školský z roku 1869 obecnou školu sevšeobecnil, vybavil ji z bezprostřední moci klerikální a podřídil ji státním úřadům, do nichž občanstvo vysílá své namnoze tu rozhodující zástupce. Tajnost, která byla a jest význačnou známkou vikariátních úřadů a biskupských konsistoří, jež o národní škole dříve rozhodovaly, měla býti nahrazena v duchu nového zákona školského veřejností všeho jednání a tím jistou kontrolovatelností se strany široké veřejnosti. Veřejností jednání ve školských úřadech měly býti skříženy plány klerikalismu a byrokratismu, kterézto živly, modernímu demokratickému proudění doby nepřátelské, nechtěly se vzdáti moci ve školních úřadech a zadními dvířky, jež jim nový zákon školský nechal do nové školy otevřená, usilovaly krok za krokem porušovati veřejnost školské služby a úřadu učitelského.

Uvedeným dvěma vlivům podařilo se tajnými cestami řízení administrativního docíliti toho, že ministerstvo vyučování vydalo opravdu 17. října 1874 a 28. dubna 1886 výnos, ukládající členům okresních školních rad povinnost zachovávati úřední tajemství. Od té doby vzrůstal opravdu zpátečnický proud v národním školství, neboť samosprávní členové školních úřadů nebyli na té výši svobodomyslného a pokrokového uvědomění, aby mohli klerikálním a byrokratickým živlům oněch úřadů úspěšně čeliti. Neměli mimo to ve svém jednání ve školních úřadech při zachovávání úředního tajemství mravní opory veřejnosti.

Míra zachovávání úředního tajemství není ve všech zemích rakouských stejná. Moravské Lidové Noviny na př. uveřejňují zcela otevřeně zprávy o úředním jednání zemské školní rady i okresních školních rad,

kdežto v Čechách jsou takové případy zcela ojedinělé. (Českobrodské Naše Hlasy.) Také z jednání pražské okresní školní rady byly ještě do nedávna uveřejňovány podrobnější zprávy o sestavování teren na místa učitelská a p. V poslední době teprve a po osudech v éře, kdy příslušník učitelstva obecných škol p. Jos. Schrötter je v presidiu radničním a kdy jako náměstek starostův předsedá jednáním okresní školní rady pražské, se stal obrat. Není to pro stav učitelský zvláštní chloubou, že právě příslušník jeho stavu, p. J. Schrötter, to byl, který nedávno upomenul členy okresní školní rady pražské na povinnost zachovávání úředního tajemství.

A tak dnes veřejným není ani jednání místních školních rad, kde mimo to ani povinnost zachovávání tajnosti jednání uložena nikde není. Schůze této školské instituce nejsou ohlašovány veřejně, zůstávají občanstvu většinou neznámy, ač se v nich projednávají záležitosti školské veliké důležitosti, z nichž jednou je právo na sdělávání školského rozpočtu, který je dle nejnovějšího rozhodnutí správního soudu výhradním právem místního úřadu školského. Místní úřady školské jednají tedy tajně. A jakou důležitost by přece měla veřejnost jednání místních školních rad v místech národnostních menšin.

Otázka veřejnosti jednání je však ještě závažnější ve školních úřadech okresních a v školní radě zemské. Zde se rozhoduje o rozvoji a zvelebení školství národního ve větších zemských obvodech, ano i v celé zemi. Zde je v rukou členstva těchto školních úřadů celý pozemský osud celých set učitelův a učitelek, jejich životní spokojenosti, na níž zdar práce školské závisí daleko více, než u společenských stavů jiných.

Veškerý společenský vývoj naší doby jde v podstatě od absolutismu ke konstitucionalismu. Směřuje ke zveřejnění všech zřízení, ke zveřejnění všeho jednání tak, aby byla umožněna kontrola veřejnosti. Veřejnými jsou sezení obecních a okresních zastupitelstev, veřejným jest jednání zemských sněmů, veřejnost prorazila si částečně cestu do soudnictví, veřejnými se činí jednání spolková atd. Pomalu již jen církve a školní úřady budou jednati neveřejně, tajně a proto nekontrolovatelně. Je anachronismem, je-li učitel veřejné školy klasifikován okresním školním inspektorem tajně v tajném sezení okresní školní rady, zůstává-li tajným disciplinární řízení učitelské, vynáší-li se disciplinární nález rozhodující často o osudu člověka tajně, obsazují-li se učitelská místa tajně atd., atd.

Veřejnost jest požadavkem dnešní doby. Přede dávnem již volal po ní s důrazem Karel Havlíček a dnes dovolávají se tajemnosti jednání příslušníci svobodomyslné strany, jež si jeho jméno napsala kdysi na svůj štít, dnes bohužel valně pošpiněný. Z tajnosti jednání vyvřely v poslední době všechny ty hnisavé vředy naší samosprávy, které náš celý národ před světem zostouzejí. V tajnosti školních úřadů je zřídlo všech těch nespravedlností a bezpráví, jež byrokracie s klerikalismem a neosvícenou autonomií na učitelském stavu napáchaly a stále ještě při nekontrolovatelnosti veřejnosti páchají. V tajných schůzích vylučovaly se ještě nedávno děti bezkonfesních rodičů z postupu do vyšších tříd atd.

Veřejnost jednání není jen požadavkem učitelským. Musí se státi požadavkem všeobčanským. Každý občan musí přijíti jednou ke svému právu, aby mohl býti přítomen jednáním, v nichž se rozhoduje mezi jiným

také o budoucnosti jeho dětí. Veřejnost jednání ve školských úřadech jest ze základních podmínek všeho národního rozvoje. Učitelstvo musí proto svorně s pokročilým občanstvem pracovati krok za krokem ke zveřejnění školních úřadů. Zrušení ministerských výnosů o zachovávání úředního tajemství v jednáních školních úřadů bude k tomu prvním účinným krokem.

*

V místech se středními školami mají se prázdniny stejně počínat a stejně končit. V tomto smyslu zní jasné úřední předpisy, jež vydalo ministerstvo vyučování a ve shodě s ním zemské školní úřady. Z toho by vyplývalo, že ministerstvo vyučování má v každém případě povinnost bdít nad tím, aby se jeho jasné a určité ustanovení důsledně zachovávalo. V každém jiném státě by se tak ovšem dělo. Rakousko však je říší pravděnepodobností a proto tu hlavní prázdniny školní ve všech školách stejně nepočínají a stejně nekončí.

Každý rok je to příčinou mnohých nespokojeností v kruzích občanských, nespokojeností, jež se vybíjejí jednak ve školách národních, kde si na to mnozí rodičové stěžují, jednak ve veřejném tisku. Nestejné hlavní prázdniny školní porušují v nemalé míře shodu domova se školou a ministerstvo vyučování, jež pěstování této shody výslovně žádá, mělo by pečlivě vše, co harmonii tu kalí, odstraňovati.

Městská rada pražská a s ní mnohé jiné městské obce a okresní školní úřady podaly petice k ministerstvu vyučování v tom smyslu, aby prázdniny na školách národních, středních i odborných počínaly současně. Ukázalo se v peticích těch na četné administrační potíže školské, které vyvírají z nestejnosti prázdnin. Zdůrazňoval se tu především fakt, že páté třídy obecných škol po 1. červenci, kdy se vydávají žákům vysvědčení frekventační za účelem přijímací zkoušky do škol středních, bývají poloprázdné, že žáci tito poslední ročník obecných škol formálně nedokončují a stávají se žáky středoškolskými dříve, než přestali býti žáky škol obecných. Vytýkaly se přečetné obtíže, jež nestejně počínající prázdniny způsobují v rodinách, kde jedny děti (středoškolské) mohly by odjíždět na venek k zotavení se dříve, než jejich mladší bratří ze škol obecných, kteří musí o 10 i více dní ve školních lavicích dále vytrvati. Poukazovalo se na to, jak správcové škol bývají každoročně kolem 1. července zahrnováni žádostmi rodičů, aby děti jejich mohly z uvedených příčin býti propuštěny na prázdniny již po 1. červenci a jak správcové škol a třídní učitelé nemají pro toto předčasné propouštění žactva, jež plyne z nestejnosti prázdnin, zákonitého podkladu.

Ministerstvo vyučování po prozkoumání uvedených závažných důvodů mohlo učiniti rozhodnutí jedině správné, logické a důsledné. Školní rok na školách národních, středních i odborných počínej a končí stejně. Nestalo se tak. Ministerstvo ustanovilo, aby letošní školní rok na školách středních a odborných končil 4. července a na školách národních dne 15. července. Aby však vyhovělo mnohým rodinám s dětmi ze škol národních a středních, dalo rozhlásiti poloúředně ve »zprávě z Vídně«, že v takových případech mohou si rodiče pro své dětí ze škol národních vyžádati do konce školního roku ú l e v u.

Zde je však kámen úrazu, na nějž ministerstvo vyučování pozapomnělo. Školské zákonodárství zná pouze úlevy v docházce pro děti 12.—14. roku od jara do podzimku, o úlevách pro děti do 12. roku věku vůbec nic nepovídá. Jsou tedy úlevy, na jaké rodiče odkazuje, zcela nezákonné a neodůvodněné.

Užijí-li nyní rodiče výhody, k jaké je pověstná »zpráva z Vídně« odkazuje, přibudou k administrativním potížím starým potíže nové. V posledních čtrnácti dnech školního roku budou třídy národních škol poloprázdné, neboť lépe situovaní rodiče si svoje dítky na prázdniny předčasně vyžádají. Zbudou tu pouze děti rodičů nezámožných a nejchudších, jež rodiče jejich pro nedostatek hmotných svých poměrů na venek vypraviti nemohou. V duších těchto dětí budou se odehrávat asi takové pochody myšlenkové: Proč právě my, jimž se potřebné změny vzduchové o prázdninách vůbec nedostane, jsme nuceny docházet do školy déle, než naši šťastnější spolužáci z rodin zámožnějších?

Demokratičnost, rovnost jsou význačnými vlastnostmi novodobé školy národní a vlastnosti tyto neměly by býti v žádném případě stírány. Ministerstvo vyučování mělo by na to stále pamatovati a nezapomínati, že národní škola nemá sociální protivy prohlubovati, ale všemožně je mírniti. Škola národní je vedle soudu snad jediným společenským zřízením, v němž má za řízení osvíceného učitele vládnouti naprostá rovnost žáků mezi sebou i v poměru k učiteli. Mezi čtyřmi stěnami školní světnice musí se každé dítě cítit rovnocenným a oceňovat se jen dle svého chování a své píle. Co tuto rovnost porušuje, nemá míti ve škole místa. A to činí ministerstvo vyučování připuštěním kratšího školního roku pro děti zámožnější a delšího pro děti chudé a nejchudší. Stejně dlouhé, stejně počínající a stejně končící prázdniny na všech školách národních, středních i odborných jsou požadavkem jedině správným a rozumným.

* * *

Sjezd lékařů a přírodozpytců jednal ve zvláštní sekci také o tělesné výchově. Jednání bylo rázu informativního a jeho úkolem bylo vzbuditi především zájem vědeckých a lékařských kruhů o tělocvik a vše, co s tělesnou výchovou souvisí. Referáty sjezdové v sekci tělesné výchovy byly založeny na vědeckém badání. MUDr. Ot. Foustka demonstroval tu, jaké množství energie vyvinuje tělo cvičené a necvičené. Byly podány pokusy o působení cviků na činnost srdce, referováno (drem Tichým z Lysé) o působení tělocviku na menstruaci a těhotenství, přednášeno (drem Weignerem) o cílech a prostředcích sokolské výchovy, o účincích výživy v útlém věku na zdatnost tělesnou a odvodové statistice (drem Pexou).

Předvedeny prakticky všechny soustavy a směry tělocvičné. V přijatých resolucích bylo žádáno předem zřízení zvláštní komise sjezdové, která by organisovala veškeré přípravné práce se zřízením sekce pro tělesnou výchovu v příštím VI. sjezdě. Usneseno vyzvati ministerstvo vyučování, aby v nejbližší době ustanovilo při všech středních školách školní lékaře. »Aby uloženému úkolu — t. j. dbáti o plné zdraví a správný vývoj tělesný žáků sobě svěřených — mohli vyhověti, je ne-

zbytno, aby vedle lékařských vědomostí znali i zásady tělesné výchovy po stránce vědecké i praktické. Že ostatně se na zřízení školních lékařů pomýšlí, vyplývá z nového zkušebního řádu pro kandidáty učitelů tělocviku na středních školách, vydaného 3. října 1913.«

Dále bylo prohlášeno na sjezdu: »Stále rostoucí zájem i péče o výchovu tělesnou volá po vědeckém zdůvodnění cvičení tělesných z toho důvodu, aby výchova ta nesla se způsobem, zabezpečujícím zdraví a život lidu našeho. Žádáme, aby na universitě při lékařské fakultě zřízen byl ústav, na němž by dosavadní výsledky a směry tělesné výchovy byly na podkladě vědeckých poznatků náležitě oceňovány a upravovány, a tím dána byla možnost vychovávati učitele tělocviku vědou i praksí náležitě vyzbrojené.«

Sjezd vyslovil se dále rozhodně pro tělesnou výchovu na školách pokračovacích tímto prohlášením: »Jednostrannost řemeslného zaměstnání a velmi škodlivé pracovní prostředí postihují dorost řemeslný těžce v době nejintensivnějšího rozvoje tělesného. Má-li se zabrániti úpadku tělesných sil a národohospodářským ztrátám ze zmenšené výdělkové schopnosti, je nutno postarati se o vydatnou a účelnou tělesnou výchovu na pokračovacích školách.

O skautství podáno toto votum: »Bude-li se český skaut vyvíjeti dle zásad pro tělesnou výchovu platných, budiž na příštím sjezdu podána zpráva o výsledcích a zkušenostech s výchovou v přírodě získaných.«

Pokud se týče výchovy tělocvičné na školách, přijaty byly tyto resoluce učitelů tělocviku: »Na školách obecných a měšťanských vyučujtež tělocviku učitelé odborně vzdělaní. — Počet tělocvičných hodin na středních školách budiž rozšířen na 3 hodiny týdně. Hry nechť jsou povinné. Nepovinně buďtež zavedeny pravidelné vycházky do přírody, spojené s vyučováním přírodopisným, zeměpisným a fysikálním. Při 25 žácích na třídě buď při tělocviku asistent. — Žáci slabí, nevycvičení, buďtež zařaděni do zvláštních pomocných tříd, což v místech s větším počtem středních škol je zcela možno.«

Možno si slibovati do budoucnosti, že poslední sjezd českých lékařů a přírodozpytců bude, splní-li se očekávání, základnou dalšího vývoje naší tělocvičné vědy.

LITERATURA.

Krásná.

Richard Weiner: Usměvavé odříkání. V Praze 1914. (Nákladem vlastním, v komisi knihkupectví Al. Srdce.) — Ladislav Linhart: Sad opuštěných. Praha 1914. (Nakladatelství J. Otty.) — J. Jahoda: Za právo a pravdu. Praha 1914. (V komisi zemědělského knihkupectví A. Neubert.) — K. Šarlih: Erotické dobrodružství Nikity Ochalčuka. V Praze 1914. (Vilímkova knihovna svazek 125.) — Bohumil Hora: Naděje nových jiter. 1914. (Nákladem Karla Mikoty na Král. Vinohradech.)

Lyrika Richarda Weinera má jeden podstatný rys: přemýšlení. Ne jako reflexe vycházející od abstrakta, která by vrcholila v ideových

poučkách neb hypothesách, nýbrž vychází od pozorování velmi reelního; jednotlivé složky jeho si analysuje, vyhraňuje v básnický obraz nebo příměr, z něhož vyplývá základní myšlenka. Dvě básně knihy »Usměvavé odříkání« lze pokládati za příznačné pro Weinerovu lyriku: »Vodní nádrž« a »Blažený rozvrat«. Pozoruje pramen vody tryskající do výše z otvoru trubky a jest mu obrazem mrtvého vzdoru, který tříště se v slzavý déšť krůpějí pokoření své musí skrýt v kamenném náručí konejšivého bassinu; rozplynutí kapek v něm jest mu obrazem smíření, milosrdného chování, které hrubý kov divošských vzpour mění v ladný třpyt kamejí. Při tom básnický příměr zavadí o metafysické pojmy nehybna, časna i věčna a ve fysický zjev vdechuje život a vlídnou účelnost. V »Blaženém rozvratu« mysl básníkovu upoutá světlo, pohrávající si v peřestých vidmech skla, jehož záře vzhoří rozbita v duze své; tón, řinoucí se z dřeva do prázdna, který uniknuv tíži etherným vlněním sladce zvítězí nad hmotou; vůně, nečinně sevřená v křišťále, jež zřídnuvši naplní dutost prostorů; a opět vodotrysk dospívající rozbití svých vod; tato pozorování básník paralelně aplikuje na sebe a své básnické touhy a přání: aby slova jeho neustrnula v syrovém klidu, aby byla oproštěna od hmotnosti a tíhy a jiskrně pronikla jistota myšlenek, vidoucí cíl. Příznačná vlastnost lyriky Weinerovy podmíněna jest značnou uměleckou vnímavostí, která se projevuje zejména schopností dáti se inspirovati uměleckým dílem a v motivech přírodních, jichž náladovost zhušťuje se v plastiku. Působí však také, že myšlenka nevynikne vždy dost jasně a leccos nedovede býti vysloveno beze zbytku, zápas myšlenky s formou jest nejednou úporný a nevede k vítězství. Ale jest to přece zápas a každým způsobem jest kniha Weinerova projevem snahy dostoupit hloubky a projevit něco opravdu svého.

Je dobře, že Miloslav Hýsek z množství literárních pokusů mladého Ladislava Linharta, nedávno zemřelého, zachoval veřejnosti to, co uznal za vhodné, a vydal v knize »Sad opuštěných«. Verše Linhartovy nejsou zvlášť originální, je pochopitelno, že při jeho mládí jest na nich patrný vliv vzorů domácích i cizích; vydavatel správně uvádí Otakara Březinu, Hlaváčka, Moderní revui, Verlaina, a bylo by možno snad dodati Jacobowskiho. Ale jest z těch básní zřejmě patrno, že jsou nehledaným a nenuceným výronem básnickým vší svou melancholií, touhou po životě a literární manifestaci. Linhart snažil se poznat sebe, definuje sebe jako složku hrdosti, vášně a snivosti — »jsem schopen Vronského kdys skolit okamžitě, však jako Werther též svůj život ukončiti« —, cítí osamělost života tak trpce, že mu vynutí slova snad i nespravedlivá (»mne nikdo neměl rád, mne nikdo nepochopí«), při vší touze uvědomuje si svou nepatrnost uprostřed kosmu a skepse jeho zvyšována jest předtuchou blízké smrti (»svou křehkou stavbu žití k nohám házím davu, — co zatím mého žití strom se chýlí — a v žalu zoufalém nemám kde sklonit hlavu«). Při opravdovosti citu a formální nehledanosti lze knihu Linhartovu pokládati za básnický slib, který by býval asi splněn.

Epos, či spíše povídka veršem »Za právo a pravdu«, jejímž autorem jest Josef Jahoda, složena jest s plynulostí Heydukovou a bez barvitosti a výraznosti Svatopluka Čecha. Je dobře míněna. Autor sahá k rá-

zovitému motivu českých dějin, k selskému poddanství a náboženským útiskům, jež museli trpěti vyznavači víry českobratrské od vrchností i katolického kleru, a třemi oddíly »Tma«, »Šero«, »Svítání« předvádí obraz těch smutných poměrů na Opočensku od druhé poloviny osmnáctého století až do vydání tolerančního patentu. Je to ovšem doba, která vší svou porobou českému člověku se vtiskla v pamět od dětství, literatuře dávno poskytla účinné motivy epické, románové i dramatické, ovšem různé ceny umělecké, a jistým směrem ohlas doby té zapadá i do našich dnů. Proto mohl J. Jahoda počítati s účastí, s kterou se dílu z tak markantní minulosti vyjde vstříc. Sluší uznati, že také on má pro ni náležitý smysl a jejím významem vřele jest zaujat. Celý ten případ Rybínův, jenž jako opravdový a neporušený Český bratr musí se dožiti, že jej zradí vlastní žena, davši se strhnouti vnějším leskem panského života, i dcera, jejímž otcem se nesmí zvát, která podlehne svatouškovské licoměrnosti katolického kněze a pod záštitou víry v slíbené odpuštění dokonce sprovodí se světa vlastní nemanželské dítě, vše to jest pojato v rámci příslušné doby, neméně než opětovné pokusy sedláků vymaniti se z poroby a domoci se svobody vyznávání své víry. Novum to vše ovšem není. Hledáme-li vůbec, co k tomu danému básník přičiňuje ze svého, jest možno uvésti ne tak zmíněný, romanticky skřížený poměr ženy, muže a dcery v rodině Rybínově, jako spíše povahový kontrast tohoto důsledného vyznavače proti Pevnému, který nevida a nečekaje nápravy pasivně se snáší se stavem věcí, a jako by hlásal tolstojovské neodpírati zlu, jest proti všeliké odvaze vyprostiti se z jařma. Ale kontrast ten není dopodrobna propracován, také ostatní nuance povahové jsou jen nadhozeny; a posléze není zcela přesně provedena bilance viny a neviny (neláska ženy) Rybínovy, místo čehož tendence na konec vystupuje příliš nápadně, v nepoměr i neprospěch celku. Nadarmo však obsáhlý Jahodův obraz z české minulosti napsán nebyl.

Do samé přítomnosti proti tomu ve svých novellách sahá Karel Šarlih. Tak dokonce, že pro jednu z nich, »Opravdové chvíle v životě nadporučíka Prokopa«, využil nedávné sensační aféry Rédlovy: osamělá učitelka, odkázaná na několik špatně placených kondic, stane se vyzvědačkou a velezrádkyní tak, že u svého milence, nadporučíka, tajně si opatří kopie části mobilisačního plánu, jež prodá židovskému lichváři, a činí tak proto, aby si vydělala na potřebnou kauci a mohla se státi nadporučíkovou ženou; když aféra propukne, otráví se, nadporučík dán na rok do ústavu pro choromyslné a pak definitivně pensionován. Novella tato daleko není nejlepší z knihy; jest na ní patrno, jak nesnadno jest případ sebe sensačněji zpracovati literárně tak, aby literární hodnota vynikla nad sensačnost; nebýt obecné známosti ošklivého případu, povídka Šarlihova by činila dojem nepravděpodobnosti, protože není prohlouben poměr mezi pouhou náhodností a silou vůle upiaté k špatnému činu. Lépe se vede Šarlihovi tam, kde se obírá psychologií lidí, připoutaných buď trvale nebo na čas k vojenskému povolání; tu mluví zkušený znalec poměrů a povah, s jejich nechutí k stavu i s jejich ctižádostivými nadějemi, s výbuchy smyslnosti (»Erotické dobrodružství Nikity Ochalčuka«), s tupým vzdorem (»Smutný husar Juon Valasescu«) i odpornými vý-

střednostmi kamarádského života (»Poslední večer zprašivělé ovce«). Spisovatel si opravdu dává záležeti na tom, aby vystopoval myšlení a cítění svých lidí. Nejeden rys vybízí k srovnání s Detlevem Liliencronem a se skvostnou novellou Schnitzlerovou »Leutnant Gustl«; český autor jest však na nich nezávislý.

»Chaos, chaos, chaos« pomyslí si mladý filosof Theofil Podhrázský v druhém oddílu knihy »Naděje nových jiter«, jejímž autorem jest Bohumil Hora. »Nebo chápat — chápat — chápat — —?« táže se na místě jiném. A ke konci knihy zvolá se: »Chaose myšlenek, tužeb, žádosti záchvěvů, výkřiků — citů —! —« Tím jest vysloven všecek základní tón Horovy podivné knihy. Z chaosu myšlenek a citů snažíme se prodrati k pochopení, ale v chaosu jsme nuceni setrvat. Je to kniha plná mlhy, z níž na chvilku probleskne zákmit čehosi pochopitelného, samé vlnění, při němž jen stěží zavadíme o nějaký pevný bod. Umění, láska, literatura, poměr ženy k muži, přítele k příteli, hudba, všednost, exklusivnost a cokoli ještě jest ustavičným námětem dialogů, paradox, hypothes, sofismat, ale vždy jenom ojediněle, samo o sobě; jakmile se pokusíme uvésti to v logický vztah, příčinnost a konsekvenci, rozplynou se praemisy i závěry jako bubliny, a nevíme kudy kam. Jenom vytušit můžeme, že autor měl na mysli jakéhosi velikého budoucího umělce a jakousi nesmírnou, výminečnou lásku, a že obé musí ztroskotat. Zvíme aspoň o jeho Fílovi, že na příklad grandiosně se vyjímá v rafinovaně skrovňoučkém zařízení útulku umělkyně, že jest pln naprosté invididuální pohrdlivosti všeho malicherně vysokého, a že jeho nejzářivější sklon jest »zredukovati všecko zdánlivě veliké a skvělé v prostinký motiv primitivního snění, poblouzení i životní essence«; že jeho umění potřebuje nekonečných motivací žitého života, jeho život že je literární a jeho lásky různými kombinacemi literárních motivů; že je při tom roztomilý, sladký, vznešený a u jeho nohou že klečely legie žen; jedna z nich »od jeho krásné, nahé duše utekla v nezažité extasi těla, aby zprznila první děvku posledním atomem krve a života«; a tou děvkou jest jeho přítel Giuseppe; jiná mu prohlašuje, že ho čeká jako vrcholný bod každého života užilého muže: čisté, nedotknuté dívčí tělo nevinné venkovské ženy, jež prý patří k jeho umění jen jako k vlastní duševní tvorbě nezažitého dosud života, a že mu podá, čeho by nedosáhl u nejraffinovanější prostitutky, a to vše jen pro něho a jeho umění. Dovídáme se dále, že ke vší své výminečnosti byl určen již od mládí; když jiní chlapci »ubíjeli za vrbou u potoka svoje nejprvnější ozevy mužství«, on, osmiletý, pobíhal po stráních s děvčetem stejného věku; kdežto z jeho druhů na gymnasiu každý »již měl za sebou všecky odrůdy vyžití, skepticismu a hnusu, jež jsou dány stykem obojího pohlaví«, on vždy »vyzdvihoval něco z ženy«. Detailů toho druhu nasbíráme také v jiných postavách Horových, Viktorii, Giuseppovi, Karle, ale se vším dohromady nevíme, co počít. K pochopení arci nepřispívá, když vidíme Fílu uvažovat, zda »chce ostatně sám život, či jen essenci života, či negaci všeho, negaci Strindbergovského manželství, či revoltu Baudelairovskou«, když Viktorie o něm praví, že je hnusné, »dovedl-li gázovou rouškou proniknouti psychologicky v život a v bolestné extasi vycítiti vše jen umělecky, pro ni profánně? — perversita? —«, nebo když chce »zodpo-

vědětí si chvíle osobitého uměleckého zření ve chvíli, kdy muž postrádá vědomí polibku, vášně«; nebo když Giuseppe k Viktorii »zasyčí«, že přišel v ní znásilnit literární motiv, aby zůstala ženou, a ona ustupujíc jeho zraku cítí »vyšší, všemohoucí znásilnění« tak, že »s hrdým čelem odhazovala šat, spustila košilku«, stojíc na Filově portrétu, na nějž »šlápla jako Matka Boží na hlavu hada«. Celá kniha Horova jest směs nezažitých literárních dojmů z Wildea, Baudelaira, Przybyszewskiho, snad i Bourgeta, a je nesnesitelná. Taková jest ta naděje nových jiter?

—*ejč*—

Poučná.

Spisy dra Albína Bráfa. Díl I., svazek I.: Národohospodářské theorie. V Praze 1913, nákladem »Sborníku věd právních a státních.« — Josef Dastich, Úvod do studium filosofie. V Praze 1912, nákladem Josefa Pelcla.

Spisy dra. Albína Bráfa. Díl prvý, svazek I.: Národohospodářská theorie. V Praze 1913, nákladem »Sborníku věd právních a státních«.

Prof. Bráf pověřil professory dra. Grubra a dra. Horáčka vydáním své literární pozůstalosti, především spisů drobných. Vydavatelé však učinili počátek hned systematičtější prací Bráfovou, jeho universitními přednáškami z národohospodářské theorie, a dali tak veřejnosti velmi cennou příležitost, viděti Bráfa aspoň z jedné stránky jako učitele a theoretika. Už to je velmi záslužné a pro nás cenné, a soudíme, že Bráf pro toho, kdo dovede vidět, je touto svou knihou, byť zůstala torsem a byť by byla bývala od Bráfa jistě vydána v rouše docela jiném, charakterisován jistě význačně. Pro ty, kdož osobně ho nesledovali a neznali, pro řadu našich právníků nových, může tato kniha býti dokumentem prvního našeho učitele národohospodářství a cenným příspěvkem k tomu, jak byla vychovávána první generace našich pracovníků národohospodářských.

Referát o této knize může býti pojat z různých stránek už vzhledem k tomu, že kniha ta byla ve veřejnosti naší přijata s kritikami různými. Dotkneme se zde tří věcí podstatných: 1. způsobu vydání jejího, 2. výtek, jež by se daly učiniti a jež by pravděpodobně Bráf sám v mnohém byl opravil, a konečně 3. výtek věcných, které plynou z vlastních a přímo nejvlastnějších názorů Bráfových, z jeho pojetí národohospodářství — a jež se tedy týkají přímo předpokladů celého jeho systému.

1. Přednášky pořízeny byly na základě litografií z roku 1906. Litografie ty byly nedosti správné a dokonalé, byly sdělány nedbale a nevýstižně, a proto bylo třeba doplňovati je litografiemi dřívějšími. Už rok vydání litografií, jakož i nutné doplňování jich ještě staršími, ukazuje na to, že některé partie Bráfovy knihy musí býti zastaralé, zejména statistiky jsou příliš neúplné, staré, pro dnešek téměř neupotřebitelné, někde i nesprávné, mimo to i z různých let vedle sebe udávané. Stejně i litera-

tura při jednotlivých kapitolách udávána není — což u učebnice je jistě vada — a kde je, je příliš neúplná, zejména spisy nové schází. Zde byli by snad mohli vydavatelé bez prohřešení se proti zemřelému svému předchůdci a učiteli učiniti opravy a dodatky, které by byly knihu učinily praktičtější a upotřebitelnější (zejména pro naše studující). Ráz práce Bráfovy jistě by se tím nebyl změnil.

S tím souvisí i jiná výtka této práci: Kniha činí dojem torsa v tom smyslu, že je sice vnitřně hutná a silná, ale při tom některé partie jsou nápadně krátké a kusé, nebo v některých částech při důkladném probírání předmětu věci buď známé nebo očekávané — nejčastěji zase věci, týkající se poznatků nejnovějších, — schází. Vysvětlují to žáci Bráfovi jistě správně nedokonalostí litografií — a patrně i původního rukopisu Bráfova —, který v přednáškách dával nepoměrně více, nežli měl napsáno, a nežli litografie zachytily, a který podnikal neobyčejně cenné a duchaplné exkurse do různých otázek hospodářských i jiných oborů vědních. To konstatuje se všeobecně a z knihy samé, jak uvedeno, je to patrno. Nemohou tudíž výtky, jež k tomu by se vztahovaly, býti opravdovými výtkami Bráfovi.

2. Jiná řada výtek by se však dala uvésti. Vedle podružnějších na příklad i to, že Bráf skutečně Malthusově theorii přikládá význam větší nežli měla, že příliš málo pojednává o kartelech a vůbec nic o trustech, že v některých věcech dnešní poznatky jsou dále (o penězích, městské rentě a j.), dále že systém celý je postaven na trojdílném rozdělení v theorii, politiku a finanční vědu, že však nebylo mu možno (z důvodů praktických a z důvodů didaktické účelnosti) rozdělení to dodržeti, takže bylo nutno již v tomto svazku theoretickém mluviti o politice bankovní, směnné a sociální; naproti tomu učiněny jen malé zmínky o dopravnictví. Některé z těchto výtek, které přiznávají i odpůrci i obhájci Bráfovi, bylo by možno odstraniti už v rámci jeho systému — a byly by bývaly patrně odstraněny, kdyby Bráf vydával svůj systém sám. Některé však — hlavně co se týče rozdělení látky — vycházejí z předpokladů celého Bráfova systému vůbec a souvisejí úzce s výtkami kategorie třetí, s výtkami věcnými, jež sáhají přímo na kořen Bráfových názorů, a k nimž je dlužno přihlédnouti důkladněji. Nejrozhodněji tu promluvil prof. Koloušek, jenž svými výtkami míří přímo na celý systém; o obhajobu Bráfovu pokusil se ve »Sborníku věd právních a státních« doc. dr. Mildschuh.

Prof. Bráf přijímá názory obnovitelů a zároveň opravitelů staré klassické školy liberální, t. zv. školy vídeňské. A ta přes všechen svůj reformism zůstává v podstatně liberální, a to má také stále a stále vliv na každý problém u Bráfa a speciálně na celé jeho pojetí hospodaření, na podání některých partií v jeho systému, jako na př. o podnikatelství, o strojích, a pak na celé rozdělení látky. A právě v těchto čtyřech bodech možno správně činiti námitky, jak to učinil prof. Koloušek. A byť by se podařilo dru. Mildschuhovi v jednotlivostech výtky Kolouškovy seslabiti, právě v těchto věcech podstatných a zásadních není to možno, protože tu prostě prof. Koloušek stojí na jedné a dr. Mildschuh s prof. Bráfem na druhé straně — při čemž stanoviska obě jsou nesmiřitelná, z různých předpokladů vycházející.

Bráfovo pojetí hospodářství a ještě výrazněji řečeno vůbec hospodaření je opravdu příliš úzké. Dívá se stále a stále jen na jeho stránku individuální a výlučně osobní. Tu výtka Kolouškova je správná, když ukazuje, že hospodařící subjekty samy o sobě nejsou předmětem národohospodářské vědy. Každé hospodaření je eo ipso sociální a zdůrazňování osobní zištnosti jako hybatele hospodaření je do té míry nesprávné, pokud se nevidí a nezdůrazňuje korrelativ jeho — že to totiž hned, současně a zároveň má odezvu u druhého jedince, že tu prostě individuum a ten jeho motiv nelze dělit od všech dalších jeho reakcí sociálních; krátce pojetí poměru individua a společnosti tak, jak vyniká z Bráfovy theorie, je příliš subjektivistické. Odtud všecky důsledky pro celý jeho systém a odtud i námitky Kolouškovy, jenž je více objektivista a jenž se svého hlediska výtky ty pronáší zcela oprávněně. A pak spor nebude o to, zdali Bráf pojal hospodaření úzce či šířeji, zdali dal správné místo podnikatelství a strojové práci, nebo zdali rozdělil správně celou svou nauku na výrobu, oběh, důchody a spotřebu, nýbrž sporný je problém základní: poměr individua a společnosti.

A o tom nemůže býti pochyby, že Bráf nikdy neměl náklonnosti k sociologickému objektivismu, že byl právě vždy subjektivistou hodně vyhraněným, a že tudíž všecky další jeho názory byly a jsou jen logicky důsledné a s jeho základního stanoviska správné.

Důkazy o tom jsou na každé stránce. Tak spor o výklad o podnikatelství přímo klassicky věc osvětluje: Dle Bráfa »podnikati znamená obstarávati pomocí vlastní nebo propůjčené práce a kapitálu na vlastní vrub v záměru ziskovém výrobní úkony pro potřeby osob třetích nebo výkony oběhové«. Koloušek však chápe definici podniku docela jinak: je to jakékoli zařízení na ukojování potřeb cizích (nikoli jen vlastních) pomocí práce a kapitálu v záměru ziskovém. Necháme-li stranou spor o to, že podnikání netýká se jen výroby, nýbrž i oběhu, a dle toho pak že patří zařazení pojednání o podniku do kapitoly o výrobě či před ní — musíme zde při slovně totožných definicích rozlišovati důležité nuance: Bráf zdůrazňuje slova »v záměru ziskovém« a tento záměr ziskový, t. j. ryze individualistický prvek proniká celou tu definici, ovládá ji a ovládá všecko pak, co na ní je postaveno. Koloušek zdůrazňuje však ve své definici »potřeb cizích (a nikoli jen vlastních«) a tento ryze sociální prvek proniká pak důsledně všecky jeho další úvahy. Tu je rozdíl: ve východisku, v tendenci, v celém pojetí — a rozdíl ten pro své důsledky je ohromný, byť by v obou těch totožných definicích de facto se jevil jen jako nuance.

Důsledkem tohoto nuancování totiž je, že Bráf, vidě v podniku především totéž, co při každém procesu výrobním (totiž zištný motiv), klade podnik do stati o výrobě a už tím dává mu méně význačné místo. Naproti tomu Koloušek, vidě především v podniku onu službu pro jiné, tedy sociální prvek, klade podnik za podklad celého moderního hospodaření, staví jej jaksi za základ systému, na práh všech úvah dalších a činí jej pak osou dalších zkoumání hospodářských. Odtud pak i umístění v systému, odtud i spor o výklad o podnikatelství atd. Dokazovati jedné nebo druhé straně nesprávnost, je zbytečno potud, pokud se

nerozřeší spor zásadní: individuum contra společnost. S jistými omezeními pokládáme za správné hledisko Kolouškovo a tím i jeho výtky by ovšem byly pokládány za oprávněné. To však nejsou a nemohou býti osobní výtky Bráfovi: týkají se celé školy, týkají se celého jeho zásadního názoru a ovšem mají velmi úzký vztah k filosofickým názorům obou stran, neboť otázka individuum contra společnost je konec konců problémem filosofickým.

Z týchž zásadních rozporů plyne spor o rozdělení celé látky u Bráfa ve čtyři oddíly a oddělování politiky od theorie. Rozdělení to je dnes běžné sice, ale jen proto, že většina národohospodářů dnešních vychází právě ze subjektivismu sociologického a pro sociální hledisko a pro chápání národohospodářství jako vědy po výtce sociologické nemají dosti smyslu — už pro své východisko základní. Ten, kdo stojí na svém hledisku sociálním, zároveň vidí tu velikou soudržnost, komplexitu, jednotnost a nerozlučitelnost jednotlivých úkonů hospodářských, jednotný jejich ráz sociální a tudíž i nemožnost dělení toho, které musí býti nutné umělé, a důsledně, jak sám příklad Bráfův ukazuje, provésti se nedá.

Zajímavý je ještě jeden doklad k tomuto sporu a k osvětlení názorů Bráfových: Koloušek mu hodně ostře vytýká nepochopení významu práce strojové a hlavního důsledku ze zavedení strojů: nahrazování lidských sil energiemi přírodními. Nemyslím, že to je nepochopení — nýbrž zase týž znak Bráfův: Bráf uvádí důsledky práce strojové tak, jak liberalism běžně je uvádívá, t. j. ty, které osvětlují o s o b n í zištné motivy jednotlivců a zároveň i n d i v i d u á l n í stránku hospodaření. Chápe celou techniku moderní výlučně individualisticky, nemá dosti smyslu pro to, aby oceňoval, co je člověku při hospodaření o b j e k t i v n í, sociálně objektivní, jako jsou právě energie přírodní a hlavně j e j i c h v l i v n a s p o l e č n o s t. On vliv ten jistě vidí, jak říká dr. Mildschuh, ale nepřivádí jej do vztahu s osobami přímo při procesu výrobním súčastněnými. Je zde zase ta nuance: dívá se na techniku ze zorného úhlu osobní vynalézavosti a principu hospodárnosti, nikoli ze zorného úhlu praktických jejích vlivů na každou individualitu. Je to nuance — ale zase nuance ohromného dosahu. V praksi jeví se tak, jak výtku formuloval prof. Koloušek.

Takových příkladů dalo by se uvésti ještě více. Všechny ústí v zásadní uvedený již rozpor. S tím také souvisí názor Bráfův na sociální politiku a onen zdánlivý tragický rozpor mezi jeho theorií a praksí: v theorii značně pokrokový reformistický liberál, v praksi konservativní politik. Zdá se nám, že zde toho tragického rozporu není v té míře, jak se vídívá. Jednak Bráf činí koncese socialismu v theorii velmi reservovaně a skepticky, jednak skutečné koncese socialistickému cítění činí jen v sociální politice ochranné. A tu, zdá se mi, zase prozírá jeho názor v podstatě stále důsledný: není pro sociální politiku z důvodů theoretických, nýbrž praktických; je sociální utilitarista, který příliš skepticky se dívá na lidi vůbec, chápe je spíše z jejich stránek zištných a horších nežli lepších, proto nevěří demokratickým ideálům a béře je skepticky. Je v podstatě pořád konservativec čistého zrna, jenž vidí a hledá jen psychické motivy lidského jednání, béře je stále opatrně v úvahu, tam, kde

by překročily své meze, chce je omezovati silou vyšší, ne však v zájmu těch nižších, ne ve smyslu ideí demokratických, ale v zájmu existence celé společnosti a v zájmu právě těch samých, kteří mají moc a sílu. Jeho sociální ochranářství je tudíž ryze utilitaristické; zdá se nám, že neplyne tolik ze zájmu o utiskované jako ze strachu, aby se nerozpoutal ten strašný živel lidový v bouřích a vzpourách. A to je právě názor konservativní. Na druhé straně to nevylučuje ovšem cítění s ubohými, jež přirozeně u ducha tak vynikajícího bylo ve veliké míře vyvinuto, ale vše nasvědčuje tomu, že cítění to bylo diktováno hledisky náboženskými, a ne hospodářskými. Aspoň některé věty v knize by o tom svědčily. A to by zase zapadalo do jeho konservatismu.

Nezdá se nám tudíž, že by zde byl nějaký tak veliký a snad tragický rozpor. Spíše bychom viděli ve všem tom skepsi k lidem a zvlášť k širokým vrstvám, jistý druh aristokratismu, uznávání sociálního utilitarismu, jako nejspolehlivější společenské doktriny, a nábožensky zabarvený konservatism. A to by se nám zdálo všecko důsledné, aspoň sklonnost k sociálnímu zákonodárství by to nevylučovalo.

To však se týká zejména už filosofických názorů Bráfových; po této stránce můžeme býti opravdu zvědavi na jeho spisy další, které nám snad zejména jeho filosofii osvětlí. To přispěje nejvíce nejen k osvětlení Bráfovy osobnosti vůbec, ale i k poznání a pochopení jeho theorií národohospodářských.

V celku však všecky tyto věci nemohou ubrati ceny knize pro nás jistě důležité a významné. Výtky, zejména Kolouškovy, nelze bráti jinak, nežli jako rozpor dvou systémů nesmiřitelných a zároveň dvou filosoficky jinak založených názorů. A už tím je dán jejich ráz, ne osobní, nýbrž ryze věcný. V tom, myslím, nikdo nebude hledati seslabování velikých zásluh Bráfových. Ale jistě je dobře, že se o těchto věcech mluví, už proto, že většina našich právníků vyšla ze školy Bráfovy a žije dosud pod jeho vlivem. A pokud bude se užívati dále této nové Bráfovy knihy, bude vliv jeho působiti dále. Je proto dobře, že tyto zásadní rozpory byly nadhozeny, a že zejména vyznačena byla hlediska, stojící tak diametrálně proti u nás dnes tradicionelně šířeným a přijatým názorům Bráfovým a školy vídeňské vůbec. Nemůže to rozhodně ubírati zásluh Bráfovi, ale také to nemůže býti na škodu české vědě. Naopak, jistě jen to bude k jejímu prospěchu. *E. Beneš.*

Josef Dastich, Úvod do studium filosofie. V Praze 1912, nákladem Josefa Pelcla.

V době, kdy vychází široce založený a moderně psaný Úvod do filosofie od prof. Drtiny, nebude snad nevhodno, upozorníme-li na nové vydání malého, ale dosud cenného spisku téhož účelu, který sepsal jeden z nejstarších českých herbartovců a předchůdce Jos. Durdíka i G. Lindnera v činnosti universitní. Pojednání Dastichovo vydané r. 1867 jen jako doplněk Psychologie téhož auktora (Psychologie, s úvodem do filosofie) přečte ještě dnes každý s prospěchem, neboť psáno jest vskutku svěže a což hlavní — jednostranné a dnes rozhodně již zastaralé filosofické credo spisovatelovo nikde nevstupuje rušivě v popředí, ježto spisek podán jest co možná nezávisle ode všech systémů filosofických vůbec a Her-

bartovy soustavy zvlášť. Patrná jest v něm dále obratnost Dastichova, i jinde již po zásluze oceněná, v popularisaci tak těžkých problémů, o nichž obyčejný člověk nemá, jak známo, vůbec tušení a jež vzdělanci přivodí tolik obtíží, zvláště tehdy, chce-li se jich řešení dobrati sám cestou vlastního přemýšlení. Konečně zasluhuje chvály i střízlivost a věcnost výkladu, jenž docela abstrahuje ode všeho subjektivismu a momentů citových, podávaje slohem docela nevzrušeným a nepathetickým samo jádro věci. Spisku předeslal vydavatel, prof. Dr. Gustav Zába, krátký informační úvod, v němž by byla neškodila i data o jiné literární činnosti Dastichově. *Kd.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Katolická renaissance ve Francii. — Záplava pověry. — Španěly.

Ke svému minulému referátu o katolické renaissanci ve Francii můžeme ještě doložiti svědectví Jiřího Brandesa. Brandes mluvil k mládeži svého národa. (O jeho projevu zmiňovaly se také české listy denní.) Doporučoval mládeži mládí, zdravé, pokrokové, překotné, bouřné, zkrátka mládí celé a skutečné, mládí tak, jak tomuto výrazu rozumíme v běžné mluvě. O francouzské mládeži se vyslovil, že prý je »nesamostatná, nesvobodná a v nitru klerikální«, že prý »miluje pouze to, co jest ctihodné stářím«, jest prý »nejkrajněji oddána tradici a reakcionářská«. A není prý to snad nějaká mládež skleníková, nervosní a nervově přecitlivělá nebo životem vyčerpaná a znuděná. U té by se snáze pochopil reakční sklon ke starým oporám a vyzkoušeným, třeba trochu omšeným formám. Jde prý o mládež tělesně zdravou, vyvinutou, sportem otuženou, u které lze spíše čekati sílu novosti a energii neražených cest, dokonce i jakousi zdravou revolučnost a vrozený odpor proti konvenční tradičnosti. Vůdcem této literární mládeže jest Maurice Barrès.

Brandes ve svém rozpoznání přináší k vysvětlení aspoň jeden zajímavý psychologický moment: »úctu k tomu, a pouze k tomu, co je ctihodné stářím«.

Nevíme, zdali diagnosa Brandesova jest naprosto neomylná a správná. Jistě však má nesporně správný rys: sklonnost k tradici a tradičnosti, k minulosti a jejím pokladům.

Přesně pozorováno, není to snad nic jiného než jedna z forem novosti a — revolučnosti. Aspoň ve Francii tomu tak může býti. Liberalism myšlenkový, radikalism protináboženský a proticírkevní, jistá překotnost kulturní, touha po novotě, zkrátka všecko to, co u nás na příklad jest modním heslem a novodobým cílem, jest ve Francii politikou, kulturou a konfesí průměrných lepších šosáků a buržoů. Volná myšlenka jest ve francouzské kultivované společnosti již po celá desítiletí průměrným rázem, ovšednělým typem. Mládež, která chce něco nového, neotřelého, ne-

buržoasního, hledá a nalézá jistou revolučnost v kultu zájmů dřívějších, zapomenutých a — nezapomínejme! — proskribovaných a pronásledovaných. Generaci odchované proticírkevním a nenáboženským radikalismem z konce 19. a ze začátku 20. století jest náboženství a církev žádoucí již jaksi z opposice jako něco mimoprůměrného. Něco naprosto nového vytvořit v duševním světě jest snadno již nemožno, jistě aspoň nesnadno generaci, která nemá geniů, která naopak trpí dekandencí a degenerací z fin de siècle. Tož jest psychologicky dobře postižitelno, proč moderní a modní mládež třeba sportem otužená a vyvinutá se kloní k zájmům duševním dřívějších period a hledá korrelát a protiváhu své racionalistické kultury v mystice a v dojmech náboženství i ve formách církve.

Nezavíráme arci očí ani před tím faktem, že vedle těchto motivů spíše negativních určitě působilo a působí také přímé úsilí náboženského obživení se strany církve. Ale i při tom jest nesporně velmi příznačno, že toto úsilí nalezlo úrodnou a připravenou půdu v duši francouzské mládeže. Budou z toho vyvozovány a také do značné míry smějí býti vyvozovány důsledky, že jednostranná kultura racionalismu, positivismu, materialismu budí hlad a žízeň po ukojení duchovním, touhu po mystice a po životě náboženském.

Francie není v tomto směru zemí jedinou. Jinde také, částečně i u nás jest ve studentstvu, v mládeži smysl pro náboženství, zájem o otázky duchovní, — ne sice v takové míře, aby se mohlo mluviti o časovém proudu, ale náběhy tu jsou. U nás světové hnutí křesťanského studentstva nezůstalo bez lokální odezvy, a jména osob, které tomuto hnutí projevují své aspoň částečné sympathie, jména akademické inteligence atd. svědčí o tom, že nejvyšší kultura rozumová a vědecká nevylučuje zájmu o život duchovní a neničí potřeby náboženské.

Na konec celého tohoto referátu o katolické renaissanci ve Francii nelze zamlčeti, že George Brandes a s ním bezpochyby též jiní leccos vidí příliš černě nebo zase příliš růžově. Zdá se, že Brandes má úžasný strach z katolické církve, a její kněží pokládá za lidi všecko schopné a skoro všemohoucí. Jak máme rozuměti v téže řeči k mládeži jeho obžalobě, že prý při každé vykopávce, při každém praehistorickém, archaeologickém nálezu viděti kněze, který se tam podezřele otáčí a do všeho plete, — patrně asi, aby odstranil a zničil každý nález, který by mluvil pro názor přírodní vědy anthropologické nebo archaeologické nebo geologické proti názorům a dogmatům církevním. Brandes ve svém optimistickém pessimismu přímo tvrdí, že prý machinacemi kněží zmizela při vykopávkách leckterá kostra, která by byla mohla ověřiti Darwinovu theorii o původu člověka, o vývoji člověka z rodů nižších. Vykopávky se přece dějí nejen ve Francii, a ještě nikde nenašli doklad pro ten vědecký optimism, jenž ovládá Brandesa, a i ve Franccii jistě při každém nálezu se neotáčí podezřelý abbé, aby jen poněkud ukázal v oprávněném světle Brandesův kulturní pessimism.

Brandes tedy vidí prognosu katolické renaissance ve Francii pod hrozivým přísvitem, příliš temným; jiní, hnutí příznivi, katolíci a konservativci, tuší výhledy příliš nadějné. Mystika v literatuře však netvoří života, ani nových životních hodnot. Na druhé straně nové chrámy, plné

kathedrály, pravidelné měsíční zpovědi jsou jen formou. Jde o to, bude-li duchovní tento proud míti činorodý vliv na život soukromý i veřejný.

Tak na věc hledí posuzovatelé, nezaujatí ani přízní ani odporem, neb aspoň střízliví a kritičtí, až i trochu skeptičtí. V tomto posuzování se setkávají volní myslitelé francouzští s francouzskými protestanty.

K illustraci duchovních a kulturních francouzských poměrů po stránce poněkud jiné a přece jaksi vnitřně příbuzné může posloužiti drobný obrázek charakteristický pro Paříž, a poněvadž Paříž jest srdcem Francie, ano v jistém smyslu Francií celou, neb aspoň ukazatelem nálady, jakýmsi psychickým aneroidem Francie, tedy pro Francii celou.

Město Paříž vydalo nový adressář. Mezi jinými zaměstnáními jest v něm uvedeno neméně než 34.607 hadačů, jasnovidců, somnambul, okkultistů atd. Mužův i žen. Pařížský policejní úředník, který se zvláště zabýval tímto oborem, tvrdí, že Pařížané, kteří nevěří ani v Boha, ani v ďábla, ani v duši, vydávají denně kolem 200.000 franků za věštby, vykládání karet, rozmluvy s duchy atd. Jediná modní věštkyně oblíbená mezi bohatými a vznešenými dámami, vydává, jak bylo zjištěno, pouze za inserci a reklamu ročně 50.000 franků. Renomovaní hadači a hadačky se odhadují až na 800—1000 franků denního příjmu; roční obrat za tato tajná umění se cení na 75 milionů franků pouze v Paříži. To je hodně drahá náhrada za náboženství a církev! Do toho počtu jsou pojati pouze professionální hadači a okkultisté. Vedle toho však jest známo, že tímto uměním se zaměstnává jako vedlejším zaměstnáním veliká řada jiných lidí: skoro každá masseurka, friseurka a accoucheurka, množství modistek a švadlen. Také znamením doby a moderní kultury jest tento zjev, jejž lze snad nejlépe charakterisovati jako z á p l a v u p o v ě r y. Žádné město na světě nevykazuje v tomto oboru takovéto číslice, skoro úžasné. Jsou věštkyně i v jiných městech a zemích. V Americe lokální časopisy velkých měst mají také dosti annoncí, kterými se nabízejí čtenářky osudu a proroci budoucnosti. K nám v poslední době se také již vluzují takovéto kněžky tajných umění, a jsou to — příznačně — právě p a ř í ž s k é věštkyně, které tímto doporučujícím označením provenience své chytrosti si dodávají autority. Zjev sám tedy není ani pařížský lokální, ani docela nový, ale rozsah jeho jest pro Paříž typický, jakož i vnikání jeho do jiných zemí zrovna pod firmou pařížskou není bez zajímavosti. Překvapující by mohl býti objev, že se těmto věštbám a kouzlům oddávají kruhy bohaté a osvícené. Věcně neznamená umění modních okkultistů o nic víc než chytrost dřívějších kartářek a cikánských hadaček z ruky; je to stará chiromantie, oděná pláštěm pseudovědecké frenologie neb docela protivědecky vystupujícího jasnovidství. Prostou venkovskou ženu, velkoměstskou šičku, která jde ke kartářce, odbudeme úsměvem útrpnosti nad neuvědoměloství, neosvíceností tříd společensky a kulturně nižších. Jaká však jest intellektuelní a vůbec duchová kultura vzdělané a vznešené dámy, která věří své věštkyni a draze platí předstíraný styk se záhadným světem »tajemných« umění? Věru: také znamení moderní kultury!

Š p a n ě l y. Novinami prošla zpráva, že král Alfons XIII, udělil milost námořnímu plukovníku Labradorovi, který byl odsouzen na šest měsíců do vězení za to, že jako protestant se zdráhal býti přítomen mši, jíž

se dosud zahajovalo sezení vojenského soudu. (Žalobce navrhoval šest let žaláře a propuštění ze služby!)

Konservativní ministrpresident Dato předložil návrh zákona, jímž se má odstraniti zahajování soudu mší, poněvadž se to příčí svobodě víry a svědomí zaručené ústavou.

»Kölnische Volkszeitung« bouří proti Datovi, poněvadž prý nelze dohlédnouti, kam tento první krok povede. Zároveň ohlašuje »Kölnische Volkszeitung« utvoření svazu klerikálních živlů ve Španělsku na obranu církevních zájmů. Jádrem svazu jsou Karlisté, odpůrcové panující dynastie.

Velká myšlenka konfessijní rovnoprávnosti a svobody musí sice všude probojovati zápas proti násilí katolické církve, ale zastaviti se nedá.

Španělsko jest druhá románská země, která tento vývoj prodělává a probojovává. Jest přirozeno, že staleté panství římských dogmat a praktik vyvolalo ve Španělích reakci revolučně protikatolickou a zároveň — jako ve všech katolických zemích — protináboženskou. Nám jsou Španěly staré zemí katolických klášterů a tmy, Španěly nové pak zemí volné myšlenky, volné školy, protináboženského radikalismu. Nové Španělsko není duchově tak jednoduché a jednolité, aby mohlo býti repraesentováno výlučně jménem Franceska Ferrera nebo senátora Magelaense Limy. Moderní Španělsko jest komplikovaný zjev, kulturně a duchovně právě tak jako politicky. Naší povinností jest registrovati zjevy pokud možno všecky.

Rektor university v Salamance, Sennor Unamuno, jeden z nejpřednějších učenců španělských, se vyslovil o rozporu mezi názorem náboženských a beznáboženským takto: »Co mne zajímá na práci církevní, jmenovitě církve evangelické ve Španělích, a co mne k ní táhne, není její čistě filantropická stránka, ani její paedagogická činnost, nýbrž především její náboženská stránka. Nevěřím v trvalost beznáboženské dobročinnosti a výchovy. Hluboko ve mně žije přesvědčení, že moderní národy zasluhují tohoto jména a mohou žíti jako moderní jenom tehdy, když jsou křesťanské. Mohou býti jednotlivé osobnosti, které vedou důstojný, ušlechtilý život bez osobního přiznání ke Kristu. Lidi takové lze přirovnati k parasitům, kteří berou svou výživu z organismu, v němž žijí. Také oni berou mravní pokrm ze společnosti, která je obklopuje. Člověk bez víry může žíti mravný život v lůnu křesťanského okolí, ale nekřesťanská společnost není schopna důstojného způsobu života. Španělský národ musí zase býti pokřesťaněn, aby křesťanská víra, která se dusí pod neuvěřitelně těžkým nánosem pohanských myšlenek a zvyků, jej zase přivedla k duchovnímu rozkvětu. Se vší mocí musíme podrývati tak řečenou uhlířskou víru (t. j. římskou naprosto slepou povolnost ke všemu, co církev k věření předkládá), a naváděti lidi, aby hledali životní ideál přímo v evangeliu, horlivým čtením. Tak musí křesťanské svědomí dospěti ku své svobodě.«

Uvádíme španělský hlas na doklad svého dávného rozpoznání a tvrzení, že katolicism jest z velké části vinen zpustnutím duchovních

zájmů, a to právě tím, čím se chlubí: svou dogmatičností, jednolitostí, touhou ovládati veškerý život, svým klerikalismem.

Španěly jsou ve svých bojích analogické s Francií. Staletá vláda katolicismu vedla k duchovnímu spustnutí, zplodila neporozumění pro náboženství a nechuť k němu, vyvolala protináboženskou náladu a kulturu, a teď mezi pověrou a atheismem se zmítá národ a hledá duchovní pokrm a doznává, že křesťanství jest něco jiného než katolicism.

10. července 1914. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Oslava paní R. Tyršové. — Anketa mužské mládeže studující. — Samovražednost žen. — Náplň života ženy. — Přednáška o Bulharsku. — Únava a výkonnost.

Dne 31. července má přední žena česká paní Renata Tyršová svoje šedesáté narozeniny. Paní Tyršová pracovala vždy pro dobro věci, za kterou šla, znamená mnoho pro dívčí školství průmyslové a pokračovací. Šla vždy za myšlenkou české ženy vzdělané, mravně uvědomělé, pro svoje poslání v rodině a národě připravené, neohlížela se na souhlas neb odpor a konala svou práci, a proto a pro významné její vztahy rodinné k předním našim mužům, čímž význam její vlastní zvýšen, došla její působnost uznání a poct v době jejich 60. narozenin. Oslava, kterou uspořádala vzácné jubilantce městská rada, druží se svým rázem, dojemností a intimností k nejkrásnějším a nejvroucnějším slavnostem toho druhu. A také paní oslavovaná sama doznala, že nemohla býti výraznější a radostnější její pocta, než že byla obklopena jí drahou pražskou mládeží v den pro ni tak významný a když byl programovým číslem připomenut její vztah k Sokolstvu jí milému. Spolu s dívčí mládeží přišla se paní Tyršové poklonit celá kulturní a ženská veřejnost pražská, která na slavnosti v Obecním domě, městskou radou pořádané, byla přítomna svými zástupci. Slavnost pořádala se o celý měsíc dříve, aby paní jubilantka i dívčí mládež mohly být přítomny, čímž celé slavnosti dostalo se pravého a vřelého významu.

*

Před nedávnem provedena byla na brněnské technice dotazníková akce o pohlavní otázce. Zúčastnilo se jí 116 studujících. Z ankety vyšlo na jevo, že pohlavně čistých jinochů bylo mezi 116 — 54, tedy skorem polovina. Důvody pro zdrželivost uváděli: zdravotní, strach před nákazou, přísnou rodinnou výchovu, názor, že k pohlavním stykům je čas teprve v manželství, že obcování s prostitutkou snižuje muže a platnost stejné morálky pro muže i ženy ve smyslu morálky ukázněné, t. j. čistoty muže i ženy až do sňatku.

Paní P. Moudrá, která nazvala tuto anketu veřejnou zpovědí, ba prvním krokem k nápravě, raduje se z toho, že čistota skoro poloviny studentstva vysokoškolského je cifra potěšitelná při dnešních poměrech, výchově, snadné příležitosti, ba přímo nabádání ke svodu. Je-li skoro polovina našeho studentstva čistou, je to slibný krok k nápravě.

Ale obraťme trochu náš zorný úhel na pessimistickou stránku a řekněme, že 62 studentů vysokoškolských, tedy nadpolovina nepatří již mezi pohlavně zachovalé, tedy, že více než každý druhý student je porušený. Uvědomme si, že to znamená nejen styky s prostitucí, ale daleko větší počet děvčat svedených, děvčat opuštěných, porušených. A nejen to, ale uvědomme si, že velký počet těch hochů a děvčat zaplatil svoje styky nákazou pohlavní. Pak ten obrázek není radostný.

Dobré stanovisko přísné sebekritiky zaujal k této otázce Artuš Drtil ve stati »My mladí muži«, uveřejněné v III. roč. »Ženské Revue«, kde, pojednávaje o poměrech pohlavních mezi studenty, uváděl statistická data dle Langsteina. Na 178 osob pohlavně nemocných připadá 73 studentů i gymnasistů, na 100 mladíků 90 onanistů a prostitutů.

Ještě blíže označuje poměry mezi studentstvem anketa, kterou r. 1907 uspořádala universita v Charkově mezi svými posluchači.

Ankety súčastnilo se 50% studujících v průměrném stáří 23 let. Došlo 1298 odpovědí. Z těch doznalo pohlavní styky 1122 (88%), žádný styk nemělo 156 (12%), z těch jen 55 (14·2%) bez onanie, (67%) mělo styk již v gymnasiu před rokem 19., polovina všech (46%) měla styk pravidelný. Počátek kladl se do roku 17., pravidelný styk do roku 19. Ze všech studentů, kteří styk měli, bylo víc než polovina nemocná pohlavně.

Přiložíme-li totéž měřítko k anketě brněnské, můžeme pravděpodobně usuzovat, že z 62 porušených mladíků je 32 nákazou postižených a z oněch 54, kteří neměli dosud styků s ženami, že je asi $^1/_3$ vpravdě neporušených, tedy ze 116 jen 18. To nám ukazuje, že v tomto oboru je třeba nejvíce práce, úsilí výchovného, budit sílu vůle a sebevládu. To lze jen na základě pravdivějšího a lepšího názoru na ženu, na život vůbec.

*

Na postupující samovražednosti mají ženy poměrně větší ještě podíl než muži. Dle německých údajů (Dr. Georg Jellinek a Robert Piloty v Handbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart) stoupnul počet samovražd z 9068 v roce 1881 na 13.765 v roce 1908 a z toho připadá podle statistik v celé Evropě $^1/_5$ až $^1/_3$ na ženy. V německých městech dokonce v pětiletí 1901—5 připadlo na 100 mužských sebevražd v Berlíně 34·5 žen, v Schönebergu a Charlottenburgu 37·5 a 41·2 a v Kielu dokonce 48·2. O těchto zjevech pojednává v č. 6. Sexualprobleme W. Freyer, vězeňský komisař. Jako spolupůsobící příčinu k této zvýšené sebevražednosti žen uvádí emancipační snahy žen a závodění s mužem o výdělek. Pro to nalézá doklad ve zvýšené sebevražednosti žen i v Anglii, která řadí se k zemím, na tento zjev vůbec nejchudším. Ještě více ale opírá tento názor faktem, který podává statistiku, že manželství a mateřství omezuje samovražednost.

Nejvíce samovražednic jsou ženy, které postrádají ochrany manželství, neprovdané, opuštěné, rozvedené a vdovy. Mezi těmi je opět třikrát víc bezdětných nežli matek, tak že k manželství přistupuje mateřství jako činitel chránící ženu před sebevraždou. Podle francouzské statistiky připadlo v roce 1889—91 na milion žijících 79 sebevražednic manželek a matek, 221 manželek bezdětných, 186 žen matek mimo manželství a 322 žen mimo manželství a bezdětných. Při tom lze pozorovati jedno, co je všem společné, že sebevražednost stoupá přibývajícím stářím a zaniká u stařen.

Příčiny mohou býti ovšem různé. Provdané ženě může se státi nešťastné manželství břemenem nesnesitelným, ženě neprovdané její samota, ženu opuštěnou může opustit odvaha žíti život zmařený a beznadějný. Že u stařen je sebevražednost menší, to může být proto, že ve vyšším stáří dojde každý člověk jakési vyrovnanosti a klidného názoru životního a vůbec okolnost, že méně žen dožije se vysokého stáří.

Z toho všeho vyvozuje autor, že výsledky statistického bádání značí souhrn kulturních jevů, které připravují duševní citlivostí půdu samovražedným sklonům. Tu ovšem nutno rozlišovati zevní motivy sebevražd od vnitřních. Ale právě tu jeví se výsledek ten, že duševní choroby, rozháranost a tělesné utrpení vyžadují více obětí než starost o živobytí. Jsou tu náruživosti a nálady, které vidí v dobrovolném odchodu ze života východisko z utrpení. A tu klade autor otázku, zda hromadný zjev samovraždy, který stoupá s kulturou, není také vlastní kulturní hodnotou potud, že osoba náruživá a rozvášněná, nezavraždí-li sebe, vraždí jiné. Autor uvádí doklady z denního života.

Přes to uznává, že tato myšlenka, pochopení samovražednosti, jako kulturní hodnoty, totiž výsledku kulturního života, vyšší vyspělosti, kdy člověk místo druhého sebe zbavuje života, třebas přijatelná, není udržitelná a je nutno hledat prostředky a cesty k utlumení sebevražednosti. Chce předcházeti zlu preventivním opatřením, péčí o to, co překáží ženám v sebevraždění, mateřství a manželství. Myslí, naučí-li se ženy bojovati, ne proti muži, ale v manželství pro muže a s mužem, bude sebevražednost klesat, ženy nebudou mít tolik podnětů a tím budou působit i na zmenšení sebevražd mužů. Nepochybuje, že ženské hnutí rádo přikloní se k tomuto snažení a že přičiní se o to, aby s rostoucí emancipací nekonkurovala žena s mužem rovně i v tomto ohledu.

Autor vidí příčiny stoupající sebevražednosti jen vedle zevních důvodů, hlavně v duševním životě, který je kulturou zjemněn a tím citlivější, a chce tomu čelit tím, co jeví se jako ochranný činitel, manželstvím a mateřstvím. Tedy prostředkem zevním a ne léčením vnitřním.

Myslím, že tu nutno jít dál a hlouběji a že problém nelze řešit hromadně. Názor, že by sebevražednost mohla býti pochopena jako kulturní hodnota, nelze vůbec připustit. To by znamenalo, uznat jedno zlo místo druhého. Sebevražda jako vražda je nepřípustna a nemůže být uznána nikdy za kulturní hodnotu, neboť kulturní a životní hodnoty ničí.

Autor proto správně vidí v zmáhající se sebevražednosti žen nebezpečí, postřehuje dobře, že příčiny jsou různé, a že je přináší stoupající kultura. Autor pochopuje, že to jest zjemnělá bytost ženy, která kulturou stala se citlivější, nalezla v životě momenty subtilnější, které ji dovedou snadněji přivést z rovnováhy a uvést až na pokraj zoufalství, kdy dopouští se skutku sebezničení, ale na to musí přijít také rozmanitější a jemnější řešení, nežli je pouhé manželství a mateřství. Zajisté obojí má vliv, ale působí tu cit povinnosti, násilně a nikoliv smírně. Proto jistě tyto snahy, které se šíří ženským a ethickým hnutím, budou míti mnohý dobrý důsledek v zápětí, protože urovnají mnohé poměry vzrušující mysl žen, ale my nesmíme zapomínat, že kulturou zjemnělý duch lidský, vyžaduje víc než paušální a jednostranné léčení.

Je to nerovnováha duševní, v kterou upadá žena zoufalá, a kterou bych označila jako výsledek dosavadního vývoje kulturního. Kultura zjemnila duši, učinila ji citlivější, ale nepostoupila všestranně potud, že zjemnělé duši nedává dost opory vnitřní. Lidstvo staralo se dosud více o vymoženosti zevní, než o ducha. Vlastně nedává kultura dost opory proto, že bytost lidská musí sama svou kulturou, působením kultury nalézt svoje hodnoty vnitřní, nalézt svou oporu, vyvinout sílu a pochopení pro to, kterak nutno žít, abychom šli životem pevně a jistě, aby život nám byl hodnotou, kterou vytváříme, a ne břemenem, které odhazujeme a ničíme. S životem ničíme všechny hodnoty v naší bytosti ukryté a ničíce je dokazujeme, že jsme jich nenalezli, a ničíme je dříve, nežli se projevily, neboť kdyby se projevily, neničili bychom se, ale nalezli v nich popud k životu dalšímu a k rozvoji bytosti celé. Dle toho jeví se sebevražednost jako nemoc lidstva, přivoděná nezdravým pochopením kultury, či nepochopením pravé vnitřní kultury, toho, co v člověku, v životě člověka spočívá. A proto v ujasňování si vnitřních hodnot života vidím záchranu před sebevražednictvím a vůbec před duševním i mravním poklesáním. Ač tedy nepopírám význam úpravy zevních poměrů, jakými jsou v tomto smyslu manželství a mateřství, boj žen vedle mužů a ne proti mužům a pod., to jsou zevní spolučinitelé, a tak je hodnotím v poměru k základním, vnitřním, hlavním a životodárným činitelům, které v sobě nosí a kterých si má být vědom každý člověk. Označila bych proto za pravou příčinu vnitřního úpadku lidstva, jednostranného vývoje kultury, nemoci, jakou je sebevražednost, nesprávný názor na život a přímo materialistický názor, který není správný, reálný, pravdivý, protože popírá to, co nás posiluje, co nás živí, co je, ducha duševní život, stavíc nad něj materiální, který ovšem nenalézá v sobě dalších pohnutek k životu, pakli člověk došel k zoufalému rozporu a ničí bytost svoji, která s ním končí.

A nápravu viděla bych v snaze po hledání účelu života, úkolu člověka, poměru jeho k okolí, k duševnímu životu všeobecnému, v budování nového názoru na život, který dovede člověka nejen zjemnit, ale i posílit, vzepřít, který musí být kulturou přivoděn, má-li mít kultura konečný smysl.

*

Uvedený článek zavdává mně podnět, abych připojila úvahu další.

Ženy, nežijící v manželství, nejsou-li chráněny mateřstvím, vraždí se více nežli ženy manželsky žijící. To je výmluvné o tom, v čem vidí životní cíl, náplň života ženy. Nedosahují-li toho, je život jejich prázdný, zmařený, beznadějný, a zaniká v zoufalosti. Je to výsledek trvajícího systému výchovy žen, názoru na ženu a názoru na život. Žena vychovává se v názoru, že je tu pro muže, že život spočívá jen v materiálních hodnotách a nejvýše v duševních statcích, jaké poskytuje manželství a mateřství. Obsahem, účelem a úkolem života ženy stává se život sexuální.

Na jedné straně jsou emancipací uvolněny, kulturou zjemnělé a citlivé, ale musí se o život bít s konkurentem mužem, jemuž v životě manželském podléhají, který je jejich obsahem a cílem. Nedosahují-li toho, cítí prázdnotu, protože neznají jiného, protože výchovou, názorem, mravem je jen tato stránka jejich bytosti pěstěna, zvýšena a uplatněna. Muž k ním nepřistupuje jinak, než buď se žádostí aneb odmítavě, a nevidí v nich nic jiného, než pohlaví, a ženy samy v sobě také nehledají nic jiného. Pak ovšem cítí prázdnotu a nevědí ani, co vše se skrývá v jejich bytosti, jak bohatý život duševní v sobě nosí, a mohly by žít, kdyby mu otevřely svou bytost a jej uplatnily.

Jsouce vychovávány v názoru, že jsou tu jen pro muže, a že obsahem jejich života je život sexuální, je v nich stále pěstěno jen to, co je pro muže, a potlačováno, co by muže nelibě se dotklo. V manželství jsou pohlavně podrobeny muži, jeho náladám a choutkám, do manželství uvádí je porušený muž a manželství je mu náhradou za prostituci. Takovým životem potlačuje se v ženě vše samostatné, svérázné a duševní, a nedosáhne-li žena této své vychované náplně aneb ji záhy ztratí, je pak nešťastná, ano i zoufalá, protože nepoznala pravých hodnot, svůj vnitřní život si neuvědomila.

K tomu přistupuje pak falešný názor o »nebezpečném věku«, jehož nebezpečí připisuje se pouze fysiologickým přeměnám v bytosti ženy. Jistě tyto změny působí mocně na celou bytost lidskou, ale byl-li vedle fysické stránky života pěstěn i život duševní, tvůrčí hodnoty vnitřní, byl-li budován správný názor na život a správné rozlišování a hodnocení všech jeho stránek, pak nemůže být ta přeměna spojena s nebezpečím pro život a klid ženy, pak může být pouhou indisposicí tělesní, ale nemůže vést ženu k sebezničení neb dokonce k činům perversním. Kde se to vyskytuje, tam stav nervový celým nesprávným životem předchozím byl do té míry vydrážděn, že nelze docílit harmonie duševní a klidné mysli. Názor, že ženy v »nebezpečném věku« jsou nenormální, dosti často se uplatňuje v odborné literatuře, a odtud se přenáší do veřejnosti. Nesmíme se divit tomu, když považíme, jaké vlastně mají mužové prameny o ženě, z čeho čerpají znalost ženy. Nejspolehlivější a positivní vědomosti mohli dosud podat jen lékaři, psychologové a kriminalisté. Není jiných spolehlivých údajů. Vedle toho umění, literatura přináší stále doklady o erotickém založení života žen. Ale jiného tu nic není. Ženy duševně žijící, hluboce založené, žijí svůj život v ústraní, a zřídka kdy se

o něm veřejnost doví. Zde je právě zlo, že ženy samy o sobě nemluví a nechávají mluvit statistiky, psychopatické zjevy, hysterické osoby, z nichž se usuzuje o ženě, kdežto o normální ženě, o duševním a mravním jejím životě je známo pramálo.

Proto soudím, že odpovědí na každé takové znehodnocování žen, které děje se na základě kriminalistických a pathologických případů, je důkaz o skutečném mravním a duševním životě žen normálních.

*

Jako kulturní počin registruji přednášku paní Květoslavy Semonické, české spisovatelky, žijící v Bulharsku, která promluvila v Měšťanské Besedě 29. června o Bulharsku.

Sympatický a oduševnělý zjev paní přednášející, její vřelá, nehledaná slova, kterými líčila utrpení mužů i žen za první války balkánské, dojala všechny přítomné k slzám. Vždyť byla svědkyní všech hrůz a bolestí, a hrdinnosti i slávy a pádu Bulharů i Srbů. Vidí v obou ubohé, rozeštvané, neprohlédající bratry slovanské, a proto nenalézala dosti výrazů bolu nad jejich roztržkou a rozeštváním. Po stránce hospodářské pověděla nám Čechům trpkou pravdu, že nedovedeme těžit z panenské půdy tak vhodné pro obchod a poukazovala k tomu, že Čechové, jako nejkulturnější národ slovanský, přinášeli a přinášejí do Bulharska kulturu, a tudíž nesmí poukazovat na různé nepříznivé poměry, které tam vznikly, ale musí pracovat hospodářsky a osvětově dále. Jejich je úkol pomáhat slovanským národům výše a jejich je právo těžit hospodářsky z bohatství země, která je štědrá a bohatá všemi poklady, jen přistoupí-li se k ní s pochopením a rozvahou.

*

Američanka Jos. Goldmarková, předsedkyně komitétu pro ochranu dělnictva, velké ligy konsumentů, napsala zajímavou knihu, jednající o nutnosti ochrany dělnictva se stanoviska fysiologického. Úvod napsal fysiolog prof. Lee, kde praví: »Dvě myšlenky mne zaujaly. První, že mezi mnohými příčinami lidské bídy není mocnější, než že lidé nežijí v souhlasu s fysiologickými zákony života, a druhá, že průmysl osvojuje si rychle všechny vědecké pokroky v ohledu neživých věcí, ale jen pomalu uznává učení fysiologie, která týkají se lidí.« A autorka praví o účelu knihy, že chce podati nový podklad pro ochranu dělnictva, budovaný na výsledcích moderní vědy o povaze únavy; ukázati, co je únava ve své podstatě a účinku; vylíčiti zjevy přepracovanosti.

Na základě vědeckého studia o únavě, která je předmětem nejnovějšího bádání v oboru fysiologie, chemie a psychologie, pojednává autorka o praktickém problému: zkrácení doby pracovní v průmyslu. Rozebírá fysiologický průběh únavy, líčí různé vědecké pokusy v laboratořích, činnost v moderních závodech, která vyžaduje většího napětí sil a účinky přemožení a působení zejména na dělnici, úmrtnost kojenců, úbytek porodů a degeneraci. Dále líčí souvislost únavy s výkonností, při čemž uvádí zkušenostmi doložený fakt, že zkrácení doby pracovní nikdy neznamená zmenšení výtěžku, protože výkonnost méně znavených dělníků roste

tou měrou, že v 10 hodinách vykonají totéž co dříve v 11—12 hodinách. Pokusy v Německu, Spojených Státech, v Belgii to dotvrzují.

Zajímavé je líčení nového vědeckého pracovního systému, který je na zkoušku zaveden v některých podnicích ve Spojených Státech. Očekává se od něho ve způsobu výroby tak mocná revoluce, jakou bylo kdysi zavedení strojů. Systém spočívá v tom, že každý pohyb rukou dělníka je upraven vědeckými předpisy co nejúčelněji a pro síly lidské nejúsporněji. Docíleno tu bylo úžasných výsledků. Tak ku příkladu nakládání uhlí zvýšilo se dvoj- ba trojnásobně. Denní výkon některých strojů rovnal se jako 400:1800%. Dělnice složila místo obvyklých 155 kusů prádla 887 atd. Autorka líčí přednosti, ale také nebezpečí tohoto systému, které nastává při nesprávném používání nebo zneužívání jeho. Konečně připojuje historický přehled a tabulky zákonů o ochraně dělnictva ve Spojených Státech, zejména zákazu noční práce žen, který označuje jako první přikázání ochrany.

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární.

Česká konfesse, její vznik, podstata a dějiny. Napsal Dr. Ferd. Hrejsa, 1912, 817 str. (Rozpravy akadem. I., 46): Kniha stala se podnětem zajímavé diskusse o Palackého filosofii dějin (Krofta-Herben-Hrejsa); jestli-li Hrejsa dokazuje, že pozdější utrakvisté (»novoutrakvisté«) náboženský i církevně byli lepší, než se posud za to mělo, názor Palackého o výbornosti církve bratrské se tím nevyvrací ani podstatně nepozměňuje. O to v diskussi hlavně běží. — Prof. Zd. Nejedlý, Dějiny husitského zpěvu za válek husitských, II., 1913, 952 str. za 15 K. — J. A. Komenského Veškeré spisy, sv. I. (5), Brno 1914, 492 str., za 8 K. (Vydání Ústř. spolku jednot učitelských na Moravě, red. Kvačala.) — Archiv pro badání o životě a spisech J. A. Komenského. Red. Dr. J. Kvačala, Nákl. Ústř. spolku jednot učitelských na Moravě, 1914, seš. 4., za 1 K. — F. X. Šalda, Umění a Náboženství, 1914 (50 hal., Nakl. »Snahy«)): spisek je zajímavým dokumentem náboženského vření; pravím vření, protože autor podstatu náboženství vidí ve »vášnivém životě vnitřním, zvýšeném životě vnitřním«. Sotva že se s tím srovnává další výrok, že se v náboženství »bojuje« o spásu; analyse vůbec nepodává přesnějších pojmů, vyciťuje se z ní chaos názorů, rozšířených v katolické dekadenci. Autor dovolává se mnohých moderních myslitelů velmi různorodých, tím spisek nenabývá jasnosti; co na příklad chce se s Rozanovem vedle Dostojevského a Merežkovského? Vedle Solovjeva? Pojmy umělecké tvorby a náboženství hodně splývají, jako že vůbec čtenář Šaldova spisku musí se mít na pozoru, aby se neuspal suggestivní mnohoznačností pojmů a snahou vyzdvihnout tajemnost náboženství a umění. Proti povrchnímu racionalismu a materialismu se v tom může vidět reakce, třeba že autorovo pojetí nevybavilo se z materialismu katolického. — F. V. Krejčí, Světový názor náboženský a moderní, 1914, 60 hal. (Dělnické knihkupectví): málo prohloubený názor o protivě vědy a náboženství, nic více; ale pod vlivem Ostwaldovým autor se hlásí k monismu přírodovědeckému, doplněnému sociální morálkou. Čteme místa à la Haeckel, když na příklad se socialistickému jedinci radí, aby ze společnosti se na chvíli uchýlil do nekonečného světa přírody, »sklonil se v pohnutí před jejími divy« atp. Přes to, snad právě proto, je tato míchanice marxismu a monismu zajímavým znamením doby. — Socialistický monista, měsíčník pro šíření světového názoru na podkladě vědy, 1914. Red. V. Adamec a inž. J. Štych. Ročně K 2·40. (Časopis není orgánem Svazu socialistických monistů.) — Dr. J.

Sedlák, professor bohosloví v Brně, Studie a texty k náboženským dějinám českým I., čís. 4.: věnováno Husovi. Ročně 10 K. — Emil Holárek: Reflexe z katechismu, Cyklus 100 vyobrazení, 1913. — C. Techet, Völker, Vaterländer und Fürsten, Ein Beitrag zur Entwickelung Europas, 1913, str. 479: kulturní jednota evropských národů nespočívá na ráse a vůdcovství Germánů, nýbrž právě na jednotě kulturní, jevící se jako stálé sjednocování při stálém národním rozrůžňování. Krevní (rásové) smíšení je podmínkou toho historického, nikoli anthropologického processu. Maďary autor vylučuje ze společného evropeismu, Slovany, a zejména Čechy, béře v ochranu. Proti Techetovi již povstal Driessmans, zastánce theorie rásové. (Deutsche und slavische Rassenpolitik: Russismus und Tschechismus, Allgem. Beobachter, 15. června 1914.) — Prof. K. Chodounský, O příčinách trvání a zániku života, 1914. — Das Erwachen. Jahrbuch zur Förderung der Kulturgemeinschaft. 3. Publikation. Herausg. v. Dr. H. Herbatschek, Wien, 1914: záslužný podnik, umožňovat a upevňovat kulturní vzájemnost mezi Němci a Čechy; ukázky z Machara (s podobiznou básníka) a vhodné články prof. Drtiny a Krause, Dr. Frieda, známého pacifisty, a j. — Věda Česká. Kritický měsíčník. Vydávají A. Hobza, Jos. Šusta, V. Posejpal, ročně 8 K (srpen a září nevychází): záslužný pokus, podávat úplný přehled vědecké produkce české, samostatné i časopisecké. — A. Dyroff, Úvod do psychologie. Přel. J. Žádník, vyd. K. Pelant, 1914, za K 1·50. — Mírová Čítanka, II. Sestavily J. Wurmová a P. Moudrá, 1914. — V. T. Ještědský, Obrození říše podunajské, 1912. — Dr. K. Kramář, České státní právo (Nakl. »Snahy«), 1914, 2. vyd. za 1 K. — Dr. J. Heidler, České strany politické v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (Za vzděláním, sv. 8.—9.), za 60 h. — Prof. F. Mareš, Život tvůrčí síla. Otisk z Přehledu, 1914, str. 42. — J. S. Machar, od G. R. Opočenského. Nakl. K. Ločáka, za 20 h. — Slavische Monatshefte. Politische und wirtschaftliche illustrierte Zeitschrift. Red. Č. Slepánek, Praha, 1914. ročně 24 K: vyšlé 2 sešity dělají dobrý dojem, zprávy z jihu jsou časové a věcné. — Vývozní Spolek: XXII. Výroční zpráva za 1913, str. 64. — Rozhled po stavu průmyslu textilního za 1913, str. 121. — Slovenský spolok Detvan v Prahe 1882—1913, str. 23. — Prof. Th. Kašpárek, O významu české vysoké školy zvěrolékařské v Praze, 1914 (otisk »Zvěrolékařského Obzoru«). — Ant. Uhlíř, Husova lidová universita (Knihovna sociálněfilosofická, 2), za 30 hal. — Protokol I. sjezdu Federace českého studentstva vysokoškolského. Uspořádal R. Wolf, 1914, str. 516, za 5 K. — A. Uhlíř, K české demokracii kulturní (Knih. soc. filos., 4), za 30 h. — Dr. J. Guth, Společenský katechismus, II.: mezi lidmi a s lidmi, seš. 32 hal. — Zd. Wiedermannová-Motyčková, Demokratisace české ženy (Knihovnička »Práva Ženy« čís. 2.), 1911, za 10 hal. — Zemědělská rada moravská: XVI. zpráva za 1913. — Dr. P. Zenkl, Rádce správné češtiny, 2. vydání 1913. —

FEUILLETON.

Vlastenci. (Dokončení.)

Do Ruska!

Renard: Což? Viděl svět to? Na Francie pokyn
se Evropa jak služka hbitě zdvihla,
by vytlačila lidi bez kultury
v asijský prostor —
Melilot: Pro hruď patrioty
to jistě velebný a hrdý pocit!
Renard: Lze tvrdit dnes, že slunce císařovo
v zenitu stojí. Přijdou věci jiné,
však dojista ne větší.
Melilot: Nelze tvrdit —
vždyť císař kupí velké události
jak Titan horu na horu, a každá
je vyšší prvé, každá převýší ji
a přikryje. A proto nelze tvrdit...
Renard: Když padlo rozhodnutí války s Ruskem
prý vtipně řekl v ministerské radě:
Eh, stará Evropa je mi už malá! —
nu, v tom je On zas celý. Myslím nyní
že vzkřísí Polsku, neb rád koriguje
hřích Osudu a provinění Dějin,
pak zparceluje barbarské to Rusko
svým maršalům a generalům v úděl.
Melilot: A plným právem. Věrolomný barbar
smluv nedodržel. Angličany pouštěl
do přístavů svých, zbrojil bez přestání —
tu nelze Francii přec klidně mlčet!
Renard: A uvážíme-li, že vlastně od nás
svůj nátěr kulturní — neb o kultuře
přec u nich mluvit nelze — že ten nátěr
my dali jsme jim, bez nás že by jedli
snad ještě prsty jako diví Negři —

je vzpurným nevděkem, co vláda jejich
si dovolila proti vládě naší.
Melilot: Prý vyslanec náš byl tam insultován —
Renard: Byl v jistém smyslu. Petrohradské kruhy
ho nezvaly, ba, vdova caře Pavla
se vyslovila přímo nepřátelsky —
Melilot: Nu, nezdařený sňatek s velkokněžnou
as u nich silně rozladiti musil.
Renard: Však za to Austria si přispíšila
a jde teď s námi. Třicet tisíc mužů
nám pravé křídlo u Haliče kryje.
Melilot: Leč nutno vyznat: co se týče něhy,
gracie, císařského vystoupení —
v tom nijak nerovná se Rakušanka
té naší Josefině.
Renard: Co tu platno?
U mocných světa toho i to srdce
se řídí politikou... Máme za to
nástupce trůnu. Viděl jsem to dítě,
římského krále, hošík jako anděl,
a dary ducha, jež prý ukazuje,
slibují nejkrasší dny pro Francii.
Melilot: Nu, doufejme a věřme. Jsem teď zvědav
na prvé zprávy v barbarských těch končin.
Renard: Je jisto, že zas bude spousta práce,
a to je dobře. Lidé žíti musí
a čím víc práce, tím se lépe žije.
Továrna v chodu?
Melilot: V chodu. A já doufám,
že rozšířím ji. Byly objednávky
a jsou i nyní. Nutno připravit se,
na větší ještě, až to zkoncujeme
s tím Ruskem nějak.
Renard: Nešel byste se mnou
dnes po opeře? Jsem jaks mecenášem
dvou baletek... Nu, ve vší počestnosti...
děvčátka pěkná... Přijďte... Arci ženu
zavezte domů...
Melilot: Přijdu rád, vždyť víte,
že pro umění rád si zahoruji...

Po Rusku.

Renard: Zasmušen jaksi?
Melilot: Možno se snad smáti,
když celá Vlast se halí v hábit smutku
a zlověstný mrak stojí na obzoru?

Renard: Stala se chyba.
Melilot: Neříkal jsem vám to,
když posledně jsme spolu hovořili?
Tah takový byl možným v dávné době,
v čas stěhování různých pronárodů,
však ne už dneska. Sta a sta mil v dálce
chtít válku vésti v zemi nepřítele
a nebýt obeznámen s okolnostmi,
počasím, půdou, obyčeji lidu —
toť lehkovážnost!
Renard: A tak všem se stává,
kdož spolehají na podporu štěstí —
to, ono zdaří se — pak skolebáni
v ně pevnou vírou v nemožnost se pouští —
Melilot: jak slepci... A v tom Španělsku to máme
též rozkašeno — řekněte mi, prosím,
co Francii je vlastně po těch zemích?
Nač lezli jsme tam? Nedalo se čekat,
jak dopadne to? Vlas bych rval si hořem.
Já nejsem státníkem a vojevůdcem,
jen prostý rozum mám — a neřek jsem vám,
že pohoříme tam tak jako onde?
Ach, mocní světa toho — všude stejní.
Vždy myslí, že už spolkli moudrost všecku
a radit nedají si. Vlastně: radit —
vždyť není ani mluvit dovoleno
a kdyby věděli, že přemýšlíme,
i myšlení to by nám zakázali.
Renard: Já vidím, Vlast že vstříc jde bědným časům.
Melilot: A bez své viny. Ale tak to chodí:
v důvěře svěříš osud svého domu
čís ruce — potom v opožděném stesku
si vyznáš, žes měl vlastně blíže pozřít,
a to i ono chladně uvážiti.
Renard: Tak, tak. A zle je.
Melilot: Bude hůře ještě.
Renard: A jak jde práce?
Melilot: Kdo má pracovati?
Kde vzíti lidu? Všecko shltne vojsko.
Hoch s osmnácti lety — tu máš pušku
a na hranice. Půjde-li to dále,
zastavím práci. Je to život? Skandál!

1814.

Renard: Tak už jste viděl cara Alexandra?
Melilot: Docela zblízka. Mocnář k zulíbání.

Renard: Když monarchové vyjížděli, má žena
kytičku fial hodila mu z okna,
on zachyt, vzhůru hled a salutoval
tak roztomile — žena moje tráví
teď valnou část dne jenom na ulici,
by uviděla cara Alexandra —
a já — já nedivím se.
Melilot: Chvála bohu,
že už je pokoj. Pernou práci dalo
však odstranění toho dobrodruha!
Renard: A za to díky caru Alexandru!
Melilot: Teď možno doufat v stálost klidných časů.
Louis XVIII. po bloudění dlouhém
je v domě otců, a nám jest, jak bylo
as synu ztracenému, když zas přišel
k rodnému práhu.
Renard: Vždyť ten Napoleon —
to byla Revoluce, vyznejme si,
jen v jiné formě — ale Revoluce.
Melilot: A slyšel jste, jak důchaplně řekl
princ d'Artois při vjezdu do Paříže?
Když viděl jásající davy všude
prý usmál se: Ne, nic se nezměnilo,
jen o jednoho Francouze má více
ta stará Paříž — jaká hloubka vtipu!
Renard: Nic platno, parvenu se lišit bude
vždy od starého královského rodu:
na taký jemný, takřka vonný výrok,
byl by se nikdy tyran-voják nezmoh.
Melilot: Stil staré Francie to, a ten barbar
byl Korsikánem. Dají prý mu Elbu —
už slyšel jste snad?
Renard: Čím dál od Francie,
tím lépe pro ni.
Melilot: Jen co pravda: ležel
jak upír na ni.
Renard: Invase ta dnešní
je vinou jeho. On sem přived Prusy,
on Rakušany.
Melilot: A je vinou jeho,
že musíme my, Francouzi, je vítat
co spásu, volnost, základ lepších časů.
Renard: Car Alexander —
Melilot: V opeře prý bude —
což půjdeme dnes?
Renard: Půjdeme-li? Jistě.
Vždyť žena by mi připravila peklo.

1815.

(Po návratu z Elby.)

Renard: Bourbonský podagrista už je v prachu!
Melilot: A císař v Tuileriích — sláva bohu!
Teď teprve zřejmo, že ta Revoluce
vyryla příkop mezi staletími —
Renard: Toť trefné slovo! Bourboni nám byli
ukázkou živou zašlých dob a zvyků —
Melilot: Co plísně na nich! Jaká povýšenost!
A na co? Z milosti těch cizích pánů
se vrátili k nám. Zamihli se krátce
a přece dost, by poznali jsme v stesku.
čím nám byl císař. Měl snad chyby svoje,
však skvrny má i nebeské to slunce,
a člověk musí vlastencem být předem
a jako vlastenec — Mu smí jen žehnat.
Renard: Šlechtické parasity, na nichž není
nic francouzského, leda řeč a jmeno,
nám nasadit zas chtěli do všech špiček
státního stroje — do úřadů, vojska — —
a recí ze sta bitev, vlasti pýcha,
žít měli kdesi v zastrčené prázdni.
Melilot: Neyova žena princeznou je přece
a chotí hrdiny, jenž rovných nemá —
a uražena byla v Tuileriích
jakýmsi floutkem — a Dvůr, zvěděv o tom,
se ke všemu jí jenom pustě vysmál.
Renard: I našinec — jsme sice menší lidé,
však přec lidé — žena moje říká,
car Alexander že byl zdvořilejší,
než leutnant toho bourbonského vojska.
Melilot: Ah — konec tomu. Císař je zas doma
Vy víte, jak řek v oné proklamaci
o orlu svém, jenž ponese se letem
od věže k věži, až se hrdě snese
na věže Notre Dame? Což — to je slovo,
stil císařský... kdo umí takto ještě
promluvit k srdcím Francouzů, kdo dodá
jim větou křídla?
Renard: Svobodnou On volbou
byl vznesen námi, On je náš, my Jeho,
a nedáme si nikým rozkazovat!
Melilot: Stát budem k němu. Vždyť On jistojistě
vítězství připne zase k orlům svojim.
Renard: Rakousko půjde, musí jíti s námi,
i Anglie . . . ve Vídni na kongrese
se protivy prý hodně přiostřily...

Melilot: Čas nejvyšší, ty zpupné Němce zkrotit,
především Němce . . . Jak ti hrubci vedli
si po Francii! . . . Jak ten Blücher řádil —
eh, darmo mluvit . . . Zkrotit je, jak kdysi . . .
Auerstädt, Jena . . .
Renard: Cara Alexandra
mít bude, doufám, císař za přítele,
vždyť k výpravě té do Rus konec konců
nebylo příčin, ba, je možno říci,
že nedorozuměním byla pouhým —
Melilot: Vše v jednom příteli: Ať žije císař!

Po Waterloo.

Renard: Já pozdravil vás —
Melilot: Neviděl jsem, pane.
Renard: Ah, neviděl! A já si myslil, pane,
že špatný prorok —
Melilot: Jaký špatný prorok?
Renard: Vy, pane milý, ovšem vy jen pouze.
Melilot: Já prorokoval?!
Renard: Že ten Napoleon —
Melilot: Ó hubo bídná! Sám jste vykládal mi,
jak růžově že bude po Francii —
Renard: Já vykládal vám? Jste při pěti smyslech?
Melilot: A kdo to, pane prosím, kombinoval,
že Alexander car, jenž vaší choti
i vám se světcem stal —
Renard: Já prosím tuze,
mou paní nechte mimo svoje řeči —
Melilot: Že Alexander car prý půjde s námi?
Renard: Já žádal vás už, byste moji paní —
Melilot: Vyhrůžky, pane? Nelekám se, pane,
leč radím pouze: Nepouštějte příště
svůj povídavý jazyk na procházku,
když nevíte pak, kudy všudy chodil —
Renard: Toť příliš, pane! Ani slova více!
Sám chameleon!
Melilot: Já že chameleon?
Vy Bonapartisto!
Renard: Já Bonapartist?
Vy, pane —
Melilot: Pane?!
Renard: Nechci znát vás, pane!
Melilot: Toť mým je přáním. Poroučím se, pane.

—*by*—

LIBRARY
AUG 25 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

Válka.

Úvod. — 1. Válka je světová: číselnost válčících států. 2. Válka není rasová a národní. 3. Není bojem o kulturu. 4. Význam náboženský. 5. Boj o moc a prvenství. 6. Význam boje Anglie s Německem. 7. Zásobování Německa a Anglie (Rusko). 8. Význam Středozemního moře. 9. Anglický imperialism proti náporu Německa. 10. Mocenské důsledky lidnosti: Francie a Německo. — Doslov.[1]

T. G. M. — Čeho se všichni báli a co pokládali za nemožné, protože tak hrozné, stalo se skutkem; svět rozestupuje se na dva válčící tábory, milionové armády táhnou proti sobě a utkávají se v odhodlaném boji, třeba že před chvílí ohromná většina bojujících si války nepřála.

Jak dlouho potrvá válka, kdo zvítězí, co vyhrá a prohrá vítěz a co prohrá a snad i vyhrá poražený — kdo by si troufal na tyto otázky odpovědět, i kdyby měl úplnou svobodu slova?

Jaké budou celkové následky a výsledky války? Nepůjde jen o přeměnu mapy (ta v Evropě snad ani nebude tak značná), nýbrž o pronikavé změny v celém ústrojí společenském. Miliony, miliony lidí vzdělaných a myslících, zakusí všecky hrůzy války na vlastním těle a v hloubi své duše — jaké z toho budou důsledky pro nazírání na život společenský, státní a národní? Za vojenské diktatury politická energie je ztlumena a veřejné projednávání problémů s válkou spojených je nemožno; lze očekávat, že po válce politické smýšlení v míře tím vyšší se vzpruží. — —

1. Válka je opravdu evropská, ba světová: válčící Anglie obepíná všecky díly světa, Francie má své kolonie ve čtyřech, Německo ve třech dílech světa, Rusko je říší evropskou a asijskou a již se očekávají japonské voje na bojištích v Evropě...

Evropa má 463 mil. obyvatel a 26 států (německé jednotlivé státy nepočítány); ze států těchto dnes stojí proti sobě v poli osm, a to největší.

Anglie 46 mil. obyv., v koloniích 375 mil.

Rusko 148 mil. obyv., v Asii 21 mil.

[1] Článek vyšel v podstatě v »Čase«; zde jsou některé doplňky statistické a literární.

Francie 39 mil. obyv., v koloniích 54 mil.
Belgie 7 mil. obyv., v koloniích 20 mil.
Srbsko 4½ mil. obyv.
Černá Hora ½ mil. obyv.
Na druhé straně jsou:
Rakousko-Uhersko 51 mil.
Německo 65 mil., v koloniích 16 mil.

Stojí tudíž proti sobě v Evropě 245 milionů obyvatel proti 116. Kolonie representují protivu 470 mil. proti 16.

V koloniích, pokud by se účastnily války svých t. zv. mateřských zemí, je ovšem rozdíl zeměpisný: ruská Asie souvisí s Ruskem, podobně Alžírsko je blízko k Francii, kdežto Kanada, Austrálie atd. mají do Anglie daleko.

Neutrální státy s oběma válčícími stranami sousedící, politicky a strategicky významné, jsou:

Italie 36 mil. obyv., v koloniích 1¾ mil.
Rumunsko 7½ mil. obyv.
Bulharsko 5 mil. obyv.
Turecko v Evropě 1½ mil., ostatní země 28 mil. obyv.
Řecko 4¼ mil. obyv.
Albanie ¾ mil. obyv.

Poněkud jiné, válce vzdálenější postavení mají státy skandinávské, Holandsko a Švýcary:

Dánsko 2¾ mil., v koloniích $^1/_8$ mil. obyv.
Švédsko 5½ mil. obyv.
Norsko 2¼ mil. obyv.
Holandsko 6 mil., v koloniích 38 mil.
Švýcarsko 3¾ mil. obyv.

Neutralita Lucemburska (¼ mil.), podobně jako Belgie, nebyla respektována, ale tento malý, polou francouzský, polou německý stát stal se passivním účastníkem války (na prospěch Německa).

Převážná většina evropského obyvatelstva je tudíž ve stavu válečném, 361 milion; posud stojí stranou 103 miliony; z těch prvá skupina, válce nejbližší, má 55 mil., druhá 20¼ mil.

Zbývá na konec Portugalsko (6 mil. obyv.) a Španělsko (20 mil. obyv.).

Japonsko má (s Koreou a ostatními částmi) 70 mil.

*

Podle tohoto počtu obyvatelstva určují statistikové válečnost jednotlivých států; a sice udává se tento počet vojska, včetně námořnictva ve válce (nepřihlíží se tu k domobraně a volným, dočasným vojenským formacím k udržení pořádku doma a pod.):

Anglie	1	mil.	vojska
Rusko	4,6	»	»
Francie	2,3	»	»
Belgie	0,2	»	»
Srbsko	0,2	»	»
Černá Hora	0,04	»	»
Rakousko	2	»	»
Německo	3	»	»

Stálo by tedy již teď proti sobě přibližně 8 milionů proti 5; ve válce musí se odečítat část vojsk, umístěných na hranicích posud neutrálních a nerozhodnutých států — proti Dánsku v Německu, proti Italii ve Francii a v Rakousku, proti Rumunsku v Rakousku a Rusku, Rusko stejně musí být na stráži proti Švédsku a ovšem proti státům asijským. Po těchto a j. redukcích zbývá asi 5¼ proti 4½ mil. To jest: 10 milionů vojáků bude válčit (ve zbrani bude značně více), tedy tolik, kolik mají české země obyvatel; v Evropě je 19 států, které mají obyvatelstva méně, jen 7 států má obyvatelstva více.

Pro posouzení válečnosti jednotlivých zemí, na př. Německa, lze učinit takové srovnání: Jestliže Německo proti Francii a Belgii postaví vojsko odvedené ze stejného počtu obyvatelstva (39 + 7), zbude mu proti Rusku vojska z 19 mil. obyv. Mělo by tudíž Německo a Rakousko proti Rusku vojska ze 70 mil. obyv., Rusko ze 170 mil.

Válečnost neutrálních států taktéž vyjádřena počtem vojska ve válce:

Italie	1,1	mil.	vojska
Rumunsko	0,2	»	»
Bulharsko	0,2	»	»
Turecko	1	»	»
Řecko	0,2	»	»
Albanie	—	»	»
Dánsko	0,07	»	»
Švédsko	0,36	»	»
Norsko	—	»	»
Holandsko	0,2	»	»

Švýcarsko	0,25	»	»
Luxemburk	—	»	»
Portugaly	0,2	»	»
Španěly	0,8	»	»

Srovnání vojenských sil podává se podrobněji podle počtu armádních sborů (jeden sbor přibližně 50—60.000 m.):

Rakousko-Uhersko	má	sborů	16	41
Německo	»	»	25	
Rusko	»	»	37	58
Francie	»	»	21	
Italie	»	»	14	
Rumunsko	»	»	5	

atd.

Japonsko má ve válce 1 mil. vojáků.

Tyto údaje podávají nám pouze číslice nekvalifikované; osobní zdatnost různých vojsk a jejich oddílů, připravenost ve výzbroji a v zásobování, připravenost finanční, výhody a nevýhody bojiště atd. — to všecko je věcí znaleckého odhadu a zvážení.

2. Často slýchat, že nynější válka je válkou národnostní, přímo prý válkou ras. Tento výklad je jednostranný, jak vidět z rozdělení válčících táborů a nejpádněji z toho, že Anglie tak rychle se rozhodla pro válku s Německem, stát germánský proti státu germánskému. Rasa a národnost padá jen tolik na váhu, pokud válčící státy jsou národní; Rak.-Uhersko vůbec není stát národně jednolitý, v zápalu proti Rusku našli se Němci, Maďaři a Poláci, tedy i Slované s Mongoly. Na Východě část Mongolů (Japonci) jde s Anglií a Ruskem. Rusko má také mnohé národnostní minority, Poláci v ruské armádě bojují proti svým bratřím z Německa a Rakouska.

V officielních prohlášeních války a dokumentech národnostní význam války se dost zdůrazňuje.

V rakouském prohlášení války zdůrazňuje se velkosrbská agitace v Srbsku a mluví se proti velezradě a spiknutí, k němuž Srbové rakouští byli podněcováni; jestliže císař odsuzuje čin sarajevský, že ho zasáhl přímo do srdce, jistě své city líčí pravdivě. Válka proti Srbsku zjevuje se takto více jako výprava trestací, tím více, že Rakousko officielně prohlásilo, že mu neběží o získání území a seslabení srbské suverenity.

Prohlášení a oficielní akty německé dávají válce význam národnostní. Ve své trůnní řeči císař Vilém II. uvádí, že ruská vláda

je hnána k válce z nenasytného nacionalismu; v Bílé knize mluví se zřetelněji o panslavismu, toužícím po tom, aby veškeří Slované dostali se pod Rusko. Tomuto panslavismu připisuje se zejména úsilí o zničení Rakouska, čímž by pak i Německo bylo ve svém trvání ohroženo.

Car ve své trůnní řeči v dumě v odpověď na německé a rakouské prohlášení taktéž zdůrazňuje národnostní, přímo slovanský ráz války.

Německé odůvodnění války připomíná nedávné vývody Bethmann-Hollwegovy v reichstagu, filosofujícího o historické protivě Germánů a Slovanů; politicky význačné a důležité však je, že Německo Rusku válku dříve vypovědělo než Rakousko. Po sarajevském atentátě sice Reichspost ihned žádala válku proti Rusku jakožto ochránci Srbska a jeho protirakouské propagandy, ale Rakousko vyhlásilo Rusku válku teprve na druhém místě.

Spleť diplomatického jednání nelze dnes prohlédnout, akty nejsou známy; ale již dnes pro paměť a pro pochopení situace musí být zdůrazněno, že Německo prvé povstalo proti Rusku a napřed že také hrozilo jen proti Rusku, ne proti Francouzům. Císař Vilém mluvil hned proti Rusku po svém návratu do Berlína; zaznamenal jsem si, že na př. podle Leipziger Neueste Nachrichten (1. srpna) císař mluvil o závisti »našeho nepřítele« a že užil slov o tak »mizerném« (niederträchtig) dráždění Německa. Oficielní text řeči zní mírněji o »protivnících« a »závistnících kolkolem«.

Jak s tímto urychleným rozhodnutím císařovým souvisí osobní vyjednávání s carem, nelze dnes pragmaticky vyložit; německá vláda vytýká carovi a ruské vládě nepoctivost (Rusko prý již mobilisovalo všeobecně a to pojímají Němci tak, že mobilisace byla namířena i proti nim, nejen proti Rakousku, jak tvrdili Rusové), na vzájem žalují Rusové na nepoctivost a záskoky Němců. Zatím se nám zde v Rakousku dostalo jen Bílé knihy německé. Oranžovou knihu ruskou za panujících komunikačních poměrů nelze si zaopatřit. Co z ní uveřejněno tiskem, obžaloby berlínské neospravedlňuje.

Také anglický král Jiří jednal s carem o smírné vyřízení sporu rakousko-srbského; ve svém návrhu Grey při tom odpověď srbskou danou Rakousku pokládal, podobně jako Italie, za možný základ dalšího jednání.

3. Nezřídka se výklad války národnostní protivou spojuje s výkladem, že proti sobě stojí dvě kultury, vyšší a nižší; hlavně se tu poukazuje na Rusko, jakožto na stát a národ nekulturní.

Tento výklad podávají zejména němečtí vědcové, také historikové — Lamprecht, Ostwald, Haeckel, Eucken a j.

Avšak na straně Ruska bojují nejen Francouzové, nýbrž i Angličané; s Angličany jdou Japonci, kteří do nedávna právě v Německu chváleni byli jako národ s nejenergičtějším úsilím kulturním. Rusko, to je pravda, je mnohem méně vzdělané než Německo; ale v Rusku bylo a je mohutné úsilí po svobodě a vzdělání a právě ruská armáda, více než armády v jiných zemích, účastnila se hnutí osvobozenského. A Německo nebojuje jen proti carismu, nýbrž také proti republikánské Francii a demokratické Anglii; a na straně německé je — Turecko (a Albanie).

Je patrno, že výklad války z rozdílu kulturního je také nedostatečný.

4. Němečtí vůdcové katolického centra předložili kardinálům, shromážděným pro volbu papeže, pamětní spis, v němž se válce dává výklad nábožensko-církevní. Vídeňská korrespondenční kancelář z něho uveřejnila (2. září) tyto vývody: »Projevuje se v něm přesvědčení, že právo a spravedlnost jest na straně Německa, a zdůrazňuje se, že německé bílé knize se žádné strany nemůže býti dokázána nejmenší nesprávnost a že se žádné strany nebyl učiněn pokus doplniti ji tak, že by to mohlo obraz jinak zabarviti. Dále poukazuje se na zbožnost německých katolíků. Také v tomto směru jest císař nejpovzbudivějším příkladem. Každý telegram z císařského hlavního stanu obsahuje dodatek, že za vítězství dlužno děkovati Pánu zástupů.

Pamětní spis hájí také německou armádu proti na cti utrhání a zdůrazňuje, že jest nejlépe disciplinovanou armádou. Nejprudší útok v nynější světové válce přichází od pravoslavného moskovitství, jehož vítězství bylo by největším poškozením katolicismu. V závěrku pamětního spisu jsou kardinálové žádáni, aby dospěli k přesvědčení, že německá říše bojuje o svou existenci a v tomto boji že dobyla již velkých vítězství. Německý národ svěřuje svoji spravedlivou věc Bohu a připoutá vítězství ku svým praporům.«

I tento výklad je jednostranný. Je zajímavo, jak němečtí vůdcové centra uznávají německý protestantism proti francouzskému katolicismu; avšak na druhé straně proti protestantismu německému stojí protestantism anglický.

5. Rozhodujícím a vědomým motivem a důvodem je zájem hospodářský a politický (mocenský), zájem o vliv a nadvládu; proto také je boj mezi velmocemi, mezi státy nejmocnějšími.

Německo svým postavením v střední Evropě, bez delších přirozených hranic, na třech stranách obklopeno četnými sousedy, dostávalo se proti ostatním státům a národům do zvláštního postavení. V berlínském časopise Die Friedenswarte (roč. 1914, 1913) podány několikrát statistické a historické důkazy, že Německo nejenergičtěji zbrojilo a novodobý militarism nejpronikavěji vyvinulo; a důkazy ty podávají odborníci němečtí. Překvapuje, že galský kohout zjevuje se méně bojovným než německá orlice, neboť rozšířeno je mínění opačné.

6. Charakteristickou událostí bylo rychlé rozhodnutí Anglie a vypovězení války Německu. Válka Anglie proti Německu dává celé spleti válek ráz a charakter: velmoci bojují o svou moc a své prvenství.

Německo od dob Bismarckových se politicky valně změnilo a zejména tím, že nová říše využila po r. 1870 svého prestiže a zbudovala pro svou rostoucí industrii imposantní loďstvo obchodní a válečné a že se upevňovala za mořem: Afrika Západní a Východní, Kamerun, Togo, Nová Guinea, Ostrovy Marshallovy a Samoa, Kiaučau. Kam Německo míří, patrno bylo ze sporu o Maroko, dříve z poměru k Burům ve válce proti Anglii, z přátelství k Turecku a z mnoha jednotlivostí (plány s drahou bagdadskou a j.).

Mezi Německem a Anglií nastalo záhy napětí a neshoda, která se obecně formulovala jakožto plán prý krále Edvarda VII., směřující k obklíčení Německa — nynější válečná situace dojista je isolací Německa a druhem obklíčení a zároveň potvrzením staršího slova Moltkeova, že Němce nikdo nemá rád. Císař Vilém právem také mluví o odpůrcích kolkolem.

Císař Vilém mluví také o závistnících kolkolem — nová veleříše německá jistě probudila také soupeřství a závist těch národů a států, které rozpínavost německá ohrožovala. Vedle Anglie také Francie musila pociťovat zámořské plány Německa, ale i Holandsko, Belgie, Portugalsko a Španělsko, a také Italie, směřující rovněž k účinnější koloniální politice. Rusko v té příčině mohlo být nejklidnější, ovšem jen zatím, neboť vzrůst německé moci námořní na konec ohrožuje Rusko také na Černém moři a na moři v Dálném Východě.

Z této situace vyplývá vůdcovství Anglie v nynějším boji; Belgie je spojencem Anglie, také Japan a do jisté míry Italie, vděčící Anglii za Tripolis. Jestliže císař Vilém stále tak důrazně Němce odkazoval na moře, odkazoval tím zároveň starší námořní státy

ku bdělosti a rivalitě. Dnes Německo mimo Rakousko nemá upřímného spojence, leda Turecko.

Anglie bojí se německé industrie, kapitálu a konkurence na trhu světovém; známo je, co Angličanovi znamená: Made in Germany (Zhotoveno v Německu) — nedávné volby do parlamentu dály se vlastně ve znamení Německa (konkurence), třeba že byl oficielní spor o reformu tarifu, o ochranářství nebo liberalism.

Trojdohoda jeví se dnes početně silnější, hlavně organičtější než trojspolek. Tím nechci říci, že mezi spojenci trojdohody nejsou žádné rivality, a neméně je jasno, že neutrální státy nedůvěřují nejen Německu, nýbrž i Anglii a ostatním státům. Politické spolky a dohody uzavírají se nezřídka (ne-li vždy) mezi nepřáteli.

Napětí mezi Anglií a Německem rostlo rok od roku od r. 1870 a zejména od r. 1884, kdy Německo poprvé oficielně okupovalo území v Africe. Německo započalo zápolení stavbou válečného loďstva; Anglie musila velikou část svého budžetu taktéž věnovat rozšíření válečného loďstva, třeba že to břemeno nesla nesnadno, jak dokazují občasné plány a návrhy vedoucích státníků na zastavení zbrojení.

Obraz nynější situace válečného loďstva hlavních mocností podává tato statistika:

Loďstva začátkem roku 1914 (podle Taschenbuch der Kriegsflotten 1914):

	Lodi řadové	Velké řadové	Křižníky pancéř.	Křižníky bitevní
Anglie	57	18	43	9
Spoj. Státy	31	9	14	—
Německo	33	13	13	4
Francie	20	8	19	—
Japonsko	14	4	14	1
Italie	11	3	9	—
Rakousko	14	2	2	—
Rusko	8	—	—	—
moře Vých.	(4)	—	6	—
moře Černé	(4)	—	—	—

Udány tu lodi ne starší 20 let; čím novější, tím lépe jsou vyzbrojeny. V práci má nejvíce lodí Anglie, také Rusko staví poměrně větší počet. Mimo uvedené jsou ovšem ještě různé jiné lodě, hlavně torpédové a podmořské; i v těchto Anglie má převahu

nad Německem a každým jiným státem. V celku Německo zaujímá v řadě států přímořských místo druhé.

Obdobný je poměr co do loďstva obchodního; uvádím statistiku lodí a parníků o více než 100 tunách (v závorkách počet parníků):

Anglie 11.442 (9901); v Evropě 9334;
Rusko 1191 (649);
Francie 1478 (890);
Belgie 160 (154);
Německo 2199 (1191);
Rakousko 382 (377);
Italie 1077 (479);
Turecko 341 (162);
Řecko 420 (322);
Holandsko 659 (559);
Švédsko 1440 (975);
Norsko 2070 (1373);
Dánsko 854 (651);
Španělsko 591 (326);
Spoj. Státy 2273 (1191);
Japonsko 866 (861).

Srovnání těchto číslic by bylo zajímavé (Norsko na třetím místě! — Japonsko má téměř samé parníky, kdežto Španělsko ještě má poměrně mnoho plachetních lodí atd.); zde však třeba upozornit, že se obchodních a dopravních lodí ve válce užívá k transportu (vojska, uhlí, potravy atd.), ke kladení min a t. p.[1]

Zde nám běží pouze o to, postřehnout, v čem spočívá jádro sporu.

Statistika obchodu (dovozu a vývozu) dokazuje, že Německo od r. 1870 se pronikavě industrialisovalo; obchod rok od roku stoupal a zejména stoupal poměr obchodu zámořského (1909 = 8238 mil. marek na pevnině, 6862 mil. marek na moři). Avšak zároveň stoupal obchod Anglie, r. 1903 (začátek Chamberlainova ochranářství) obnášel vnější obchod Anglie asi 903 mil. liber, r. 1912 již 1344 mil. liber — vzrůst o 49 procent.

Obdobně usazoval se německý kapitál v cizích zemích, čímž obchod vydatně byl podporován. Německý kapitalista často se usazuje vedle kapitalisty anglického a francouzského — jak Německo

[1] K důkladnějšímu srovnání třeba vyčíslit nosnost (velikost) lodí.

má v Evropě mnoho sousedů, tak mnoho sousedů-kapitalistů má v cizině.

Anglie konkurencí německou rozhodně trpěla; avšak zároveň zvýšil se dovoz do Francie a též do Německa a ztráty se časem vyrovnávaly. V celku lze říci, německá konkurence zvýšila obchodní a industriální energii Anglie — ovšem Angličané za to Němcům nejsou vděčni, že byli vyburcováni ze svého pohodlí, jež jim zabezpečoval dřívější monopol.

Avšak jádro věci nedá se postihnout ze statistiky obchodní.

Německo mělo a posud má značnější přírůst obyvatelstva než Anglie; v Německu ročně přibývá lidí o 1·5%, v Anglii jen o 0·9%. Roku 1871 Německo mělo jen 41·1 mil. obyvatelů, r. 1900 již 56·4 mil., teď má 65 mil. obyvatelů. Starost o chléb pro své občany vedla Německo k té úžasné píli, energii a dovednosti, kterou vidíme netoliko v industrii a obchodu, nýbrž i v zemědělství — počet a kvale obyvatelstva, rozdělení jeho práce a zaměstnání a ovšem zeměpisná poloha udělaly z Německa to nové Německo, ohrožující Anglii a ostatní starší státy. Německo dovedlo to, že jeho značné stěhování bylo stlačeno na minimum — dovedlo svým občanům zaopatřit dostatek výživy doma. Mezi prostředky, směřujícími k tomu určitému cíli, byla také politika kolonisační, politické plány s Tureckem, plány s drahou bagdadskou atd.

Větší počet obyvatelstva a větší jeho roční přírůstek umožnily v Německu poměrně rychlejší a větší vzrůst produkce a tou Německo vlastně ohrožuje Anglii. Ne pouhým obchodem. Německo má větší počet lidí živících se industrií než Anglie; v obchodu je počet asi stejný. Podle dosavadního vývoje poměr ten se změní ve prospěch Německa — Německo bude mít mnohem více producentů než Anglie.

Posud ovšem Německo má mnohem větší počet lidí, zaměstnaných v zemědělství, než Anglie (Anglie 13 proc. vydělávajících, Německo 35 proc.); ale to, zejména v době trvalé války, by byl prospěch (zásobování). Vůbec dalo by se o tom uvažovat, nemá-li Německo organičtější rozdělení hlavních pracovních tříd než Anglie; otázka je složitá, zejména také se stránky vojenské. (Pokud obyvatelstvo zemědělské je pro službu vojenskou a zejména ve válce způsobilejší a t. p.)

7. Jen slovem budiž v této souvislosti upozorněno na důležitost pracovního rázu zemí (rozdělení a organisace zaměstnání) v nynější válce.

Předně pro zásobování potravinami. Německo, a ještě více Rusko za trvalé války nemusí mít tolik starostí o potravní zásoby jako Anglie, závislá na dovozu chleba a masa.[1]

Ale země a právě země průmyslové potřebují také zásoby surovinami, nemá-li upadnout jejich industrie a obchod. Anglie rozhodně ve válce s Německem bude usilovat nejen o zničení loďstva, nýbrž i o poškození a zničení obchodu a tím průmyslu, ačkoli to bude dost nesnadné, neboť Německo své loďstvo může uschovat v Baltickém moři, kde zároveň nerušeně může operovat proti lodím ruským.[2] Anglie svou převahou loďovou bude hledět blokovat Severní moře, tedy hlavně Hamburk a Brémy.

Anglie své loďstvo má na severu přímo proti Německu.

Roku 1904 Anglie měla nejčetnější loďstvo v Středozemním moři; r. 1905 už byla převaha na severu, na Atlantiku a v Kanálu, r. 1907 v Kanálu a Severním moři; teď je jádro anglického loďstva a ovšem největší počet lodí v Severním moři.

Pro Německo tudíž má neutralita Holandska a skandinávských zemí ohromnou důležitost; půjde o to, může-li Anglie překazit plavbu německých lodí v Baltickém moři; Švédsko na př. by mohlo Německu dodávat železo.

Odtud je patrno, jak důležitými se stanou pro Německo železnice rakouské a Terst a Rjeka, zároveň italské přístavy. Odkud má Německo za blokády na severu brát bavlnu pro své textilnictví, až zásoby se zpracují? Odkud vlnu? Atd.

Rozumí se, že lze také položit otázku, jak by věci dopadaly pro Anglii, kdyby Německo mohlo blokovat ji? Zatím loďstvo an-

[1] Starost o náležité zásobení válčícího vojska je v moderní době veliká; zásobování je do jisté míry hlavním úkolem vojenské správy. Pro srovnání toto upozornění: Německá »Felddienstordnung« žádá pro bataillon denně 2 voly nebo 5 prasat, nebo 18 telat. To platí při průměrné kvalitě dobytka, špatnějších zvířat je třeba dvakráte tolik. Počítáme-li válečný bataillon (prapor) o 1000 vojáků, tož potřebovala by armáda rakouská o 2 milionech 4000, je-li kvalita dobytka špatnější, tedy až 8000 volů za jeden den! Jak by bylo možno takovou massu dobytka a jeho potravu dodávat armádě na pochodu?! Železnicí? Uhnaný dobytek ztrácí na váze a kvalitě. A odkud vůbec brát tolik čerstvého masa? Dovozem z ciziny, není-li ho doma? Jak bude se zásobováním v nepřátelské zemi? Jistě budou se dostávat vojákům konservy, ale i s těmi budou značné obtíže. (Laik obyčejně zapomíná, když si válku představuje, na train; train jediného armádního sboru prý má délku 22 km.? — Podle stati: Zukunftskrieg od R. Kraffta v Neue Zeit, 1901.)

[2] Německé lodi válečné mají svůj východ z Kielu kanálem Vilémovým.

glické, po případě spojené s francouzským a ruským, proti Německu stačí; ale Angličané se dávno zabývají otázkou, jak ve válce zásobování potravou a surovinami (resp. polofabrikáty) pro industrii bude zabezpečeno.

Na každý způsob nepřátelství Anglie a Německa přímo názorně illustruje hospodářský a kapitalistický ráz války.

Rusko je pracovně a obchodně pravou protivou Anglie — proto se také, a poměrně velmi snadno, dohodly; Rusko je stát zemědělský, jeho industrie je poměrně slabá, stačící z nouze pro vlastní potřebu. Rusko tím je ve válce na ostatních zemích hodně nezávislé. Válka neohrožuje Rusko tolik, kolik Německo a Anglii a proto připouští německou a rakouskou ofensivu. S tím souvisí, že nejcitelněji by bylo poškozeno ztrátou (agrárního) území, kdežto státy západní válkou jsou poškozeny od samého počátku právě ve svém průmyslu. I vyhrávající stát je poškozen do té míry, že válečná náhrada by musila být velmi vysoká, aby škody napravila.

Přece i pro Rusko v nynější válce je ohroženo moře. Především Baltické; je ohrožen Petrohrad, neboť Německo nepotáhne, jako Napoleon, na Moskvu, nýbrž na Petrohrad, ohrožuje přibaltické krajiny, pro vývoj Ruska z dob Petrových tak důležité.[1]

Avšak i Černé moře a moře na Dálném Východě hrá v nynější válce roli; poměr k Turecku (Cařihrad—Dardanely), k Japonsku a Číně tím je citelně dotýkán. Oděsa na Černém moři je pro Rusko obchodně co Německu Hamburk; Oděsa má za sebou a nedaleko průmyslový rayon, má také velikou řeku, a do Turecka, na Balkán a do Asie Suezem nemá dál než Hamburk.

8. Při úvaze o poměru Anglie a Německa běží dnes hlavně o hospodářský a politický význam Středozemního moře. Anglie, jak už řečeno, měla do nedávna své hlavní loďstvo v moři Středozemním.

Anglie od zabrání Gibraltaru (1704) zabírala bez přestání části Středozemního moře (Kairo 1801, Malta 1814, Suez 1875, Cyprus 1878); Egypt přišel 1882 pod zatímní administraci Anglie, sem hledí obsazení Adenu, Perimu, Akoby, Sokotory, chránící Suezský kanál z jihu. Středozemní moře je Anglii nejdůležitější transit do Indie, Australie, Polynesie i části východní Afriky.

[1] Stihla už zpráva, že Rusové zatarasují Finský záliv. (Na ohrožení Petrohradu a baltických okrajin upozorňoval mne již v letech 1887 a 1888 vynikající člen ruského generálního štábu.)

Pro Francii, Španělsko, Italii, Balkán a Turecko Středozemní moře má význam přímý; již Starý Svět se kulturně vyvíjel na březích tohoto moře, románské státy a Řecko pokračují v antické a středověké tradici. Ovšem že význam Středozemního moře se v nové době zjinačil tím, že Atlantik (Amerikou) se stal důležitým; nejnověji nabývá zvýšeného významu Tichý oceán.

Tou měrou, kterou Asie a Afrika pro evropské národy staly se důležitým doplňkem (koloniálním), Středozemní moře přímo a jako transit nabylo ceny. Anglie, majíc Gibraltar a Egypt, může Středozemní moře s obou stran uzavřít. A nové zápolení loďové dálo se s ohledem na Středozemní moře; Francie se snaží, aby se vyrovnala Italii a Rakousku:

	Lodi řadové	Křižníky pancéřové
Francie	21	18
Italie	12	10
Rakousko	12	3

Německo má ve Středozemním moři velký křižník (Goeben), dva křižníky malé a jednu loď speciální; stálým stanovištěm německé lodi speciální posud byl Cařihrad.

Lord Curzon, bývalý místokrál indický, vypracoval plán, podle něhož se Orient rozdělí mezi Francii, Anglii a Rusko bez Německa; Curzon napřed nadarmo se snažil v Berlíně si sjednat porozumění. Italii, hlavně pomocí Anglie, se dostal Tripolis. Německo navázalo intimnější styky s Tureckem a při tom, v dohodě s Rakouskem, usiluje o nejkratší spojení Hamburku a Berlína s Cařihradem a Bagdadem. Je mnoho Němců, kteří tomuto spojení přikládají pro Německo význam přímo životní.

K osvětlení slouží tato statistika lodí užívajících Suezského přístavu (pro r. 1910):

Anglie	2728
Německo	635
Holandsko	259
Francie	240
Rakousko	191
Rusko	103
Italie	87
Japonsko	72
Dánsko	34
Turecko	26
Španělsko	26

Pro Německo v nynější válce mají ovšem značný význam kolonie nejen anglické, nýbrž i francouzské. Anglie již zabrala německé Togo a Samou a bombarduje hlavní město německé Afriky západní; navzájem oznamují německé listy, že by po vítězství proti Francii Anglie zabrala kolonie francouzské a německé koloniální hlídky vojenské postupují do kolonie nepřátelské. V jednání s německým kancléřem před válkou Grey od svého německého kolegy neobdržel uspokojivé odpovědi na otázku, jak se Německo zachová vůči poražené Francii ohledně kolonií. O francouzském území v Evropě Bethmann-Hollweg prohlásil, že by vítězné Německo na jeho zabrání nepomýšlelo.

Postavení Italie, země prostírající se cele do Středozemního moře, je zvláštní; vysvětluje se tím z veliké míry její poměr k trojspolku a k trojdohodě. Jaderské moře, část Středozemního, má tu svůj obzvláštní význam.

Také Balkán, jeho státy, svými moři Jaderským a Egejským, spadá do politické sféry zájmu Středozemního.

I Rusko a jeho spor o Dardanely usiluje o přístup do Středozemního a Suezem do Tichého moře.

9. Pro posouzení účinku války pro Německo a pro Anglii třeba ovšem přihlížet na světové postavení a na rozlohu a velikost zemí a jejich obyvatelstva. Anglie má velikou výhodu ve svém postavení na západě a jakožto ostrov; má blíže (ostatně ne o mnoho!) do Ameriky a do všech ostatních dílů světa než Německo, jež svou velikostí a lidnatostí dovede vlastní průmysl pro domácí spotřebu více zaměstnávat než Anglie. Přístavy německé se svými dlouhými řekami a územím v pozadí mají výhodnější obchodní a světovou posici než anglické.

Rozhodující je ovšem nejen pro hospodaření, nýbrž i pro válčení počet obyvatelstva a tím vojska. V té příčině Německo má výhody státu přímořského a kontinentálního, majíc silné loďstvo a velmi silné vojsko; Anglie je silná na moři, vojskem je slabá.

Z poznání slabosti, která pro Anglii spočívá v nesouvislosti kolonií se zemí mateřskou, vzniklo úsilí t. zv. imperialistické. Míním tím pokusy o těsnější administrativní semknutí kolonií — je jich asi padesát — s Anglií, vytvoření společného říšského parlamentu a společné branné moci. Zároveň usilováno o hospodářské sloučení Anglie a kolonií. Konference t. zv. koloniální, z nichž první svolána byla 1887, zabývaly se tímto nesnadným úkolem a dosáhly

značného úspěchu. Válka s Německem britickému imperialismu dá praktické cíle.

10. Docela jiný je ve válce poměr Francie a Německa. Obě země jsou si svým světovým položením podobnější; jsou si podobnější také hospodářsky a obchodně. Hlavní rozdíl tkví ovšem v rozdílu lidnosti — Německo není mnohem větší než Francie územím, za to obyvatelstvem a tudíž také vojskem a již i loďstvem.

Němci mají 65 milionů obyvatel, Francouzové jen 39 — takový veliký nepoměr číselný je argument těžký, velmi těžký.

Dnes Francie co do počtu obyvatelstva je na místě pátém (Rusko, Německo, Rakousko-Uhersko, Anglie, Francie), třeba že co do rozlohy země je na místě čtvrtém (Rusko, Rakousko-Uhersko, Německo, Francie). Za Napoleona měli Francouzové situaci docela jinou; byli na místě prvém, Francie byla státem nejlidnatějším. Rusko sice mělo obyvatelstva více, ale při tehdejší komunikaci nepadalo v Evropě ještě tolik na váhu, kolik dnes.

V roce 1800 měly (okrouhle):

Rusko	39	milionů
Francie	27	»
Rakousko	23	»
Německo	21	»
Italie	16	»
Anglie	16	»

Budiž tu vzpomenuto, že Spojené Státy tenkráte měly něco nad 5 milionů a že tedy pro Evropu neměly významu, jaký mají dnes. Německo bylo tenkrát rozdrobeno na směsici států a státečků a nebylo proti Napoleonovi sjednoceno; Prusko mělo jen 12 mil. obyv. a bylo tudíž samo proti Francouzům velmi slábo.

Napoleon za dané politické situace měl ve Francii živý zdroj svých armád; kromě toho dovedl si zjednávat spojence, zejména také v západním a jižním Německu, a tím své francouzské vojsko značně rozhojňoval. Napoleon byl pánem světa fysicky, počtem vojsk a bohatstvím Francie; proto užíval ofensivy, lze říci, ve velkém a ovšem tím, že míval číselnou převahu. Udatnost a bojovnost sama nerozhodovala.

S toho hlediska musejí se proto také posuzovat koaliční a spojenecké války proti Napoleonovi; společné nebezpečí, založené ve vlastní malosti a slabosti, dohánělo odpůrce Napoleonovy ke spolčování.

Nerozhoduje tu však pouze absolutní počet obyvatelstva. Francie totiž byla seslabována chronicky tím, že se obyvatelstvo její slabě rozmnožuje a že ho tudíž nepoměrně málo přibývá.

Podívejme se jen na tyto číslice (okrouhle), osvětlující pohyb obyvatelstva ve Francii a v Německu v XIX. století:

Francie		Německo	
1821	30 mil.	1820	26 mil.
1831	32·5 mil.	1830	29·5 mil.
1841	34·2 mil.	1840	32·7 mil.
1851	35·7 mil.	1850	35·3 mil.
1861[1]	36·7 mil.	1860	37·7 mil.
1872[2]	36·1 mil.	1870	40·8 mil.
1886	37·9 mil.	1885	46·8 mil.
1891	38·1 mil.	1890	49·4 mil.
1901	38·6 mil.	1900	56·3 mil.
1911	39·6 mil.	1910	64·9 mil.

Číslice nevyžadují dlouhého výkladu: Francie během minulého století relativně stále klesala, Německo stále rostlo. A stejně rostly země jiné; Anglie na př. za Napoleona proti Francii tak malá dnes má více obyvatelstva než Francie, třeba že je hodně menší. Na počátku století XIX. Francie měla více obyvatelstva nežli celé Německo a zejména převyšovala Prusko, již tenkrát usilující o vedení Německa (vedle a proti Rakousku). V polovině století Německo dohnalo Francii; obě země kolem r. 1850 si lidností byly rovny, na konci století Francie již měla nepoměrně menší počet lidí a tím ovšem i vojska.

Uvedené číslice o vzrůstu obyvatelstva v Německu a ve Francii, převedeny na procenta, dávají tento obrazec: Kdežto ve Francii roku 1821 obyvatelstva ročně přibývalo 0·31 (na sto!), v roce 1911 číslice klesla již na 0·18; v Německu máme pro 1820 roční přírost 1·43, roku 1910 1·36.

Je obecně známo, že ve Francii hrozí odlidnění; jsou značné části v zemi, kde obyvatelstva nepřibývá. Počet porodů je málo menší než počet úmrtí, a byly periody, kdy úmrtí bylo více než porodů. Sociologové a politikové francouzští už dávno přemýšlejí o tomto závažném zjevu, jejž mnozí pojímají za symptom definitivní dekadence a degenerace; ale v nejnovější době zahrozily podobné poměry i v jiných zemích, třeba že v míře menší, diskuse o klesání počtu porodů je všude na denním pořádku.[3]

[1] Bez Nizzy a Savojska rok před tím okupovaných.
[2] Bez Elsaska a Lotrinska.
[3] Viz články prof. Kolouška a dr. Beneše v tomto ročníku N. D.

Co věc znamená politicky a vojensky, je jasno. Počet vojska závisí přímo na počtu mužských rozenců. To se vidí z těchto údajů:

rozenci mužští		z těch v odvodním seznamu	
1883	480.000	1904	321.000
1885	474.000	1906	326.000
1889	450.000	1910	316.000
1890	428.000	1911	301.000

Lze si domyslit, jaký bude poměr Francie a Německa v budoucnosti; podle odhadu statistiků kolem r. 2000 bude mít Německo 165 mil. obyv., Francie jen 64, Anglie 145, Rusko v Evropě 400 (s Asií 500), Rakousko-Uhersko 84 (54 Rak. — 30 Uhry). Německo bude na konci XX. století více než dvakrát silnější než Francie, nepoměr nastalý koncem XIX. století se zhorší: za dvě století poměr dvou zemí a národů se změní do základů! Ovšem — to platí pro předpoklad, že vnitřní síly obou národů se nezmění, že Francie své plodnosti nezvýší a Německo že své plodnosti neztratí.

Síla Německa proti Francii nespočívá ovšem jen ve větším počtu obyvatelstva a vojska; Německo dohonilo a předhonilo Francii také svým loďstvem, svým obchodem a průmyslem. Němci jsou početně v každém ohledu silnější. Tento přirozený fakt se dnes matematicky vyčísluje poměrem 65:39, t. j. na jednoho Francouze přijde více než půl druhého Němce (1:1·66), dva Francouzi mají proti sobě tři Němce.

Pochopitelno, že Francie si tak váží spojenectví s Ruskem — Rusko má ohromné massy lidí a silný přírůst. Arci že zeměpisná poloha, alespoň pro prvé období válečné, nepřipouští, aby Rusko vrhlo své vojsko k armádě francouzské. Rusko musí Francii zatím podporovat takticky na frontě východní, což do značné míry závisí na rychlosti mobilisace.

Francii je také vojenská podpora Anglie vítána; jen že Anglie nemá mnoho tak vycvičeného vojska a jisté obtíže jsou s dopravou. Také Belgie tu padá na váhu. Německo proto se zasazuje ze všech sil o to, aby na Francouze přikvačilo svými massami a svou převahou.

Francie snažila se číselné převaze čelit tím, že předně do armády bráni i vojáci zdravotně méně způsobilí; to se dálo zejména od r. 1905, v němž zavedena služba dvouroční. Že však dvouroční služba byla zrušena, stalo se loni (zákonem 7. srpna) jen z toho důvodu, aby bylo vojska více: 1. prosince 1913 mčla Francie o 220.000 m. více než roku předešlého (606.009 r. 1912).

Francie provádí také svou politiku koloniální s hlediska populačního a strategického. Zejmena území africké — od Francie mnohem méně vzdálené než na př. kolonie anglické od Anglie — mohlo by časem poskytovat silné tuzemské vojsko. V severní a střední Africe francouzské kolonie mají asi 33 mil. obyvatelů — s ním Francie by se co do lidnosti Německu vyrovnala. Počítá-li se také Madagaskar (3½ mil.) a kolonie asijské (17 mil.), Francie by mohla mít více vojska než Německo. Arciže tu zase půjde o sílu loďstva, jež by převoz koloniálního vojska musilo dovést chránit.

Kolik vojska v nynější válce Německo má proti Francii, nevíme; lze ovšem předpokládat, že ho při nejmenším je stejný počet, ale větším dílem německá ofensiva spočívá na počtu vyšším. Veliký počet pevností ve Francii a v Belgii ukládá německé ofensivě taktéž zvýšení vojsk na západní frontě; proto asi na frontě východní Německo, alespoň v prvé době, přenechává vedení Rakousko-Uhersku. Tomu nasvědčuje ústup Němců ve východním Prusku a bitva u Krasniku, ve které Rusové, podle oficiálního udání rakouského vedení, měli o 50.000 mužů méně než Rakušané.

Proti Francii Němci přirozeně se rozhodují pro ofensivu, usilujíce o obejití, obchvácení francouzských armád; naproti tomu Francouzové se rozhodují pro taktiku defensivní. Joffre odkrytě prohlašuje, že po nezdařené ofensivě se odhodlal k defensivě.

— — Účel této stati, v posledním okamžiku na rychlo sepsané, je, upozornit na ty společenské a historické činitele, které určovaly vznik nynější války a podmiňují její ráz a charakter. Kritika a úvahy politické jsou za daných poměrů vyloučeny. Ostatně je teď užitečnější a potřebnější, průběh války stopovat a události pozorovat a střádat materiál pro »filosofii války« a specielně války této.

Očekávám námitku, že tu málo přihlíženo k ekonomickým stránkám války; nemyslím. Boj o politické prvenství vede se vždy také z ekonomických důvodů, každá politika eo ipso obsahuje také úsilí hospodářské a sociální. Ovšem toto úsilí nevyčerpává pojmu politiky.

Na konec udávám nejnutnější literaturu. Němci totiž jsou theoreticky na válku velmi dobře připraveni a zejména studovali přeměnu, která se v německé politice udála po Bismarckovi; z čelných spisů uvádím: Dr. Paul Rohrbach, Deutschland unter den Weltvölkern. Materialien zur auswärtigen Politik, 2. vyd. 1908. (Rohrbach je kritický.) Dále: v. Schulze-Gaevernitz, Britischer Imperialismus und englischer Freihandel zu Beginn des 20. Jahrh., 1906. (Přehled angl. literatury sem spadající.) - A. Dix, Deutschlands wirt-

schaftliche Zukunft in Krieg und Frieden, 1911 (Jahrbücher f. Nationalökonomie und Statistik). — Voelcker, Die deutsche Volkswirtschaft im Kriegsfall, 1909. — Prof. J. Riesser, Finanzielle Kriegsbereitschaft und Kriegführung, 2. vyd. 1913. — Z anglických spisovatelů: Seeley, Expansion of England, 1895. — Mahan, Der Einfluss der Seemacht auf die Geschichte, Deutsche Übersetzung, 1899. — F. A. Hobson, Imperialism, 1905. — J. B. Askew, Der britische Imperialismus (Ergänzungshefte zur Neuen Zeit, Juli 1914). — O. Hoetzsch, Russland. Eine Einführung auf Grund seiner Geschichte von 1904—1912, 1913.

O světové válce Německa: Friedr. v. Bernhardi, General der Kavallerie z. D., Deutschland und der nächste Krieg, 1912. — v. Blume, Die Wehrkraft Deutschlands im Vergleich mit der der anderen Mächte, 1913. — Srv. N. Angell, Die falsche Rechnung, was bringt der Krieg ein? 1913. — W. Sombart, Krieg u. Kapitalismus, 1914. — Hans Dellbrück, Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte, 1900 násl. (Kritická redukce zpráv o velikosti armád v době starší.) Ze statistických příruček: Hickmann, Universal-Taschenatlas, 1914.

Rakousko a Balkán.[1]

Píše T. G. Masaryk.

Prokázaná mi pocta, že smím zde v Mnichově mluvit ve vašem přednáškovém cyklu, ukládá mi ne právě lehký úkol. Mám mluvit o politickém thematě, cizinec, Slovan — slibuji, že budu o předmětě jednat s diskretností co největší; ostatně musím i proto být diskretním, že chci mluvit kriticky, methodou vědeckou. Snad moje vědecko-kritická diskretnost bude záležet v tom, že se nedotknu otázek, o kterých se jinak in politicis při projednávání balkánských otázek mluvívá.

Posud je vědecké prozkoumání Balkánu nedostatečné. Nemáme vlastně dostatečného geografického materiálu — geograficky, vzato v nejširším slova smyslu. Musíme-li na příklad přemýšlet o hospodářských, specielně agrárních poměrech, nemáme žádného přesného určení jakosti půdy; mořské přístavy nejsou přesně prozkoumány a t. p. Tím se při posledních jednáních o mír vysvětlují protichůdné názory o významu některých obchodních přístavů a vůbec mořského pobřeží. Také ethnografický materiál není přesně stanoven. Proto se předem omlouvám, uchýlím-li se od některých názorů pánů, kteří mluvili přede mnou.

Osobně musím ještě upozornit, že při své neznalosti tureckého, rumunského a albanského jazyka — jen s námahou čtu novořecky — celý komplex balkánských otázek nemohu posuzovat jako odborník.

Nepustím se tu do dlouhých historických úvah, t. j. pro svůj účel nepůjdu zpět do minulosti daleké, nýbrž jen do nejbližší; pouze v tomto smyslu budu mluvit o dané přítomnosti, nejnovější minulosti, historicky.

[1] Část přednášky, kterou redaktor N. D. měl dne 25. února v Mnichově na pozvání Vysoké obchodní školy, uspořádavší celý cyklus přednášek o Balkánu. Přednáška vychází také v publikaci (»Veröffentlichungen«) ústavu. Zde se podává ta část přednášky, kterou se charakterisuje celková situace na Balkáně; vynechán zejména odstavec 7.

Než nebudu mluvit pouze o Balkánu, nýbrž i o Rakousku! S methodického stanoviska bych mohl říci i o Rakousku skoro totéž, co jsem pověděl o Balkánu, alespoň důležitý ethnografický materiál není ani zde vědecky přesně zpracován.

Poměr Balkánu a Rakouska je problémem Evropy, ba celého světa — proto se ujímám svého úkolu s jakýmsi vnitřním váháním. V každém případě však ještě slibuji, že se neoddám žádným apokalyptickým snům o budoucnosti a kde budu muset odkázat na budoucnost, tam zachovám se kriticky.

Samo sebou se rozumí, že předpokládám nutné popisné partie z předchozích přednášek, které jste slyšeli.

1. Balkán. Netřeba tu obšírnějšího geografického vymezování pojmu. Nebylo by ani snadné. Užíváme zde pojmu politicky. Nejbližší minulost nám ukazuje: až do poslední války, když se mluvilo o Balkánu, nemyslelo se na Rumunsko, sotva na Řecko; bylo zvykem, že Balkán vlastně označoval území bez Řecka a Rumunska; i Bosna, Hercegovina a Dalmacie se vyjímaly. Ale druhou balkánskou válkou stává se z Balkánu politicky celá oblast poloostrova tvořená mořem Jaderským, Egejským a Černým.

Především s důrazem upozorňuji, že Balkán není slovanský. Je zcela chybné, mluví-li se o Balkánu — snad ne zde v Německu, ale u nás v Rakousku — jako o oblasti slovanské. Slované jsou v minoritě, nanejvýše je jich polovina, počítá-li se i Bosna a Hercegovina a ještě Dalmacie.

Za druhé upozorňuji: slovanská část Balkánu je geograficky, co do světové polohy, nepříznivěji položena, než ostatní území. To má ovšem veliký význam hospodářský a politický. Slovanské státy dotýkají se moře jen částečně; a slovanské přístavy jsou ještě k tomu nepříznivé. Totéž snad platí i o podnebí, srovnáváme-li právě slovanskou oblast s ostatní; krom toho jsou rozlehlá slovanská území na Balkáně neúrodná. Při posuzování poměru Rakouska a Balkánu k těmto faktům musí se pozorně přihlížet.

Mám-li nyní pokračovat a mluvit o Balkánu, abych vám podal jen stručnou jeho charakteristiku, pokud jí zde potřebuji, řeknu hned několik slov o balkánské válce. A to musím vyzdvihnout příčiny a motivy této války; měl jsem příležitost být zcela v blízkosti v době první války — ta válka byla v pravém slova smyslu válkou za svobodu, neodvislost. Musíme se totiž vmyslet do poměru tureckého pána a křesťanského sluhy, otroka, otroka

politického a hospodářského. Snad jedna scéna ve vás vzbudí správnou představu o tamějších poměrech.

Srbský vyšší důstojník mi vyprávěl, jak táhli na jih po dobytí Kumanova; velký oddíl vojska přišel na Kosovo pole, a tu zpozoroval, že celý oddíl, aniž mu bylo veleno, rázem jako na komando, každý muž a každý důstojník smeknuli čepici, pokřižovali se, a jak mi můj zpravodaj velice názorně ukázal, našlapovali ve svých opánkách tak opatrně, tak tiše, aby nerušili spánku mrtvých, svých předků, kteří tu po století leží pohřbeni. A ne jeden z důstojníků, nýbrž mnoho jich a většina mužstva ronili tiché slzy . . .

Taková byla válečná nálada, alespoň v Srbsku, a to nálada celého národa. Proto pravím: válka za osvobození proti Turkům. Přirozeně je tato snaha po svobodě i hospodářsky zdůvodněna, to se rozumí samo sebou.

Dále vzpomeňme, že Srbové — totéž platí i o Bulharích — jsou lid selský. Srbsko je agrární stát a notabene stát malorolníků (velkostatků v Srbsku není). Vojsko bylo selské ve vlastním smyslu toho slova, podivná to milice. Srbský vojín ani nedostával žoldu, důstojník jen malý příplatek, a přes to byla obětavost tak všeobecná, že nebylo slyšet žádných žalob. Vidíte z toho, jak Srbsku, a totéž platí i o Bulharsku, bylo možno vést válku s malými prostředky; válka by ani finančně nebyla postihla agrární stát, kdyby nepřítel byl se dostal do země. To je právě charakteristické, jak hospodářsky tak i politicky; zde však běží především o charakteristiku podstaty balkánské války.

Zabaveno.

Od Turecka původně Srbsko žádalo jen starosrbské území a část Macedonie. Soluně vlastně nežádalo; eventuelně se pomýšlelo na to, spojit jih Srbska se Soluní. (Řečník ukazuje na mapě.) Vidíte, zde je hranice starého Srbska, jak daleko je vzdáleno od Soluně, a dokonce severní Srbsko, Bělehrad, má k Egejskému moři mnohem dál, nežli k Jaderskému. Mace-

donie Srbsko požadovalo jen malou část a proto s počátku nedostalo se s Bulharskem do sporu, právě naopak, Bulhaři se se Srby o požadované části Macedonie dohodli. Teprve později došlo k boji s Bulharskem, a to k boji krajně roztrpčenému. Rozhořčenost, jak Srbů tak i Bulharů, byla zcela jiná a intensivnější, než proti Turkům. Mnoho a mnoho vojínů i důstojníků mně zdůrazňovalo tento fakt, jenž jest psychologicky velice důležitý.

Novosrbsko, jak bylo utvořeno následkem vítězství v druhé válce, připadlo Srbsku bez přípravy. V žádném případě na počátku války nebyl tento výboj zamýšlen; byl jsem v Bělehradě v prosinci 1912, právě když byla obléhána Bitolj. Byl jsem tehdy ujištěn ze směrodatných míst: Srbové se sice zmocní Bitolje, ale vrátí ji pak Bulharům. Po původní smlouvě s Bulhary vypadalo by Novosrbsko asi takto. (Řečník ukazuje na mapě.) Ostatek byl připojen teprve později, po druhé válce. Zdůrazňuji, že nynější stav věcí Srby nebyl předvídán. Proto Novosrbsko znamená pro Srbsko mnohé a těžké úkoly nejen rázu strategického, ježto Srbsko teď má velmi protáhlou hranici, která se dá těžko ovládat; ale Srbsko se teď stalo státem vícejazyčným, kdežto dříve bylo jednojazyčné. Dosti velké území je bulharské. (Poukaz na mapu.) Srbsko bude mít i mnoho Albanců. Těžko si utvořit obraz této směsice národností. Na příklad město Bitolj: je tam 14.000 Mohamedánů, 6000 Slovanů, 5000 Řeků, 4000 Židů, 3000 Rumunů. Krom toho bude teď mít Srbsko značný počet katolíků. Hospodářsky je Novosrbsko částečně příznivěji položeno, pokud jih je blízko Soluně; pro střední území a sever zůstávají dřívější těžkosti. Může se říci, že toto řešení srbského problému, získání Novosrbska, sotva může být nazváno definitivním, soudíme-li čistě věcně.

2. Totéž platí pro Bulharsko. Ve vítězství Bulharska se ovšem doufalo. Očekávalo se, a nejen v Bulharsku, nýbrž i u nás v Rakousku a jinde mnozí politikové si přáli takové posílení Bulharska, že by Srbsko a Černá Hora byly tak dalece Bulharskem pohlceny, aby srbský stát při nejmenším se stal politicky bezvýznamným. Druhá válka se Srbskem, Řeckem a Tureckem učinila konec takovým a podobným plánům. Velkobulharsko se stalo daleko menším, než Bulhaři si přáli. Ne že by Bulharsko nebylo ničeho získalo — nově získané území (ukázáno na mapě), zvláště na Egejském moři, je cenné, ale Bulharsko mnoho ztratilo. Území, které bylo postoupeno Rumunsku, je hospodářsky velmi cenné. Je to

velice úrodná půda. Podíváte-li se na mapu, shledáte, že je tam vesnice na vesnici — toto území má přes 300.000 obyvatel; naproti tomu území, které připadlo Bulharsku na hranicích Srbska a Řecka, je nejen hornaté, nýbrž i hospodářsky ještě úplně nevyvinuté. Zejména však nedostalo Bulharsko Macedonie, kterou chtělo získat. Macedonie byla tak rozdělena, že na Řecko připadlo asi 300.000 Macedonců, na Srbsko víc než 600.000, na Bulharsko kolem 100.000. Když si vzpomenete, že Bulharsko v Macedonii rozvinulo vydatnou a organisační agitaci již od šedesátých let minulého století a že Srbsko naproti tomu vlastně teprve koncem minulého století se v Macedonii upevňovalo (srbské školy byly od Turků povoleny teprve 1898), pak pochopíte, že Bulharové těžce nesou fakt, že Macedonie jim nepřipadla. Mír v St. Stefano dával Bulharům celou severní Macedonii. Rozčilení se stává tím větší, že v Bulharsku žije nesčíslně, může se říci, uprchlíků, nejen veliký počet dělníků, kteří utekli z Macedonie — notabene lacinější dělníci, než bulharští —, nýbrž i sta důstojníků v armádě, mnoho úředníků, učitelů, žurnalistů atd. jsou macedonského původu. Pochopitelně Bulharsko energicky udržuje s Macedonií kulturní spojení prostřednictvím těchto Macedoňanů. Tak dalece šlo zoufalství a rozhořčení Bulharů, že se dokonce mluvilo o pokatoličtění země, aby se politicky získal západ, zejména Rakousko. Teprve v posledních dnech se musela bulharská synoda obrátit proti této agitaci z některých stran podporované; ovšem řeklo se, že pastýřský list byl příliš politickým. Já nepovažuji tuto zoufalou náladu v Bulharsku za úplně oprávněnou; nejen proto, že, jak už bylo řečeno, Bulharsko dostalo část Macedonie, nýbrž upozorňuji na to, že Bulharsko samo v první smlouvě chtělo Srbům odstoupit jisté bulharské území. Vůbec nevěřím, že nynější státní organisace Balkánu je definitivní. Bude tedy záležet na tom, jak se Bulharsko pro úkoly blízké budoucnosti dovede vnitřně konsolidovat.

3. Na tomto místě musím říci něco o Soluni. Hospodářský význam — Soluň dováží asi 100 mil. marek ročně a asi třetinu této sumy vyváží — činil tento přístav velice cenným v očích jak Bulharů (Bulharsko většinou vyváží do Řecka a Turecka) tak i Řeků, Srbů, ale i Rakouska. Hrabě Aehrenthal snil o dráze Starým Srbskem do Soluně a předvídal obchodní cesty Rakouska na nejdálnější východ. Vedle Cařihradu byla Soluň za tureckého panství nejvýznamnějším přístavním městem. Přes to, že není bulharská

ani řecká, nýbrž židovská a mohamedánská, byla předmětem balkánských politických plánů. Pod Řeckem ztratí Soluň svůj význam, protože nebude mít turecké (také asijské) odbytiště.

4. O Řecku a jeho účasti na válce mohu sotva mluvit při krátkosti vyměřeného času. Pochopitelně Řekové chtějí znovu dobýt svého ethnografického a kulturního území, to však znamená území až po Cařihrad, ostrovy a části Asie. Řecko, které má moře docela jinak k disposici než ostatní státy, má už tím zcela zvláštní postavení; vzpomínka na staré Řecko ukládá Hellenům veliké úkoly.

Rumunsko tu také nemůže být blíže posuzováno; Rumunsko teď obdrželo veliký bulharský přírůstek a dostalo se tím s Bulharskem do napjatého poměru.

5. Krátce se musím v tomto obrazu balkánského území dotknout Albanie — s rakouského hlediska mluveno, řekl bych: nešťastné Albanie. Zde by byla příležitost uvésti velice zajímavé zprávy o hospodářských a ethnografických poměrech. Pro svůj účel chci upozornit jen na toto. Především je velice důležitý poměr Srbska k Albanii. Pamatujete se, že Srbsko se chtělo původně o Albanii rozdělit s Řeckem, ale pak upustilo od toho plánu. Poměr Srbů a Albanců je velice nepřátelský, neboť po staletí byl turecký tlak na Srby provozován Albanci. K tomu tento fakt: od doby okupace Bosny a Hercegoviny, asi od 1877—8, vystěhovalo se 150.000 Srbů ze Starého Srbska a ze severní Macedonie do Srbska. Nebylo lehkým úkolem pro Srby, tyto lidi hospodářsky zaopatřovat a udržovat. Od 18. stol. se vystěhovalo půl milionu Srbů ze Starého Srbska a z Macedonie do Srbska. Tak veliký byl tlak Albanců na Srby. Albanci oloupili Srby o půdu; Staré Srbsko tím způsobem bylo poalbánštěno. Toto hospodářské pozadí srbsko-albanské otázky velmi mnoho vysvětluje. Protože Srbové, aby se dostali ze své zamknutosti, gravitují k Adrii, a tudíž požadují albanské území, roztrpčení obou národů se ještě sesílilo. Albanci u srovnání se Srby, Bulhary a Řeky jsou dosud nestátním elementem; to je kulturně nanejvýše zajímavo, ale úkol, organisovat samostatný stát (ve smyslu evropejském) národa s primitivní kulturou a rozděleného na volné kmeny, bude velmi těžký. Zvláště když Albanie není jednotná hospodářsky a kulturně; sever je méně úrodný než jih, severní nářečí se liší od jižního, lid je nábožensky rozdělen (mohamedánská většina se také rozpadá na dvě sekty); na jihu silně pokročilo hellenisování.

6. Když posuzujeme Balkán ve světle těchto faktů, pokud se nám projevil v obou posledních válkách, vidíme těžké poměry ethnografické a náboženssko-státní; dále si musíme všimnout kulturního poměru jednotlivých balkánských národů mezi sebou a vůči Turkům, a přirozeně mnoho dnes rozhodují i hospodářské poměry. V celku, se stanoviska světového dějstva, vidím rozklad Turecka. Po mém soudu Turecko likviduje v Evropě a v Africe; zdali také v Asii, o tom netroufám si říci ano, ale nechtěl bych také říci ne.

Tento dějinný proces se může různě konstruovat se stanoviska filosofie dějin; může se myslet na jakousi restitutio in integrum, že se má obnovit byzantsko-římská oblast v jejím středověkém útvaru. Může se však také uvést analogie starého Řecka s jeho antagonismem proti Asii, až na to, že stojí teď křesťanští národové a státy proti mohamedánské theokracii.

Ovšem neběží tu o návrat do minulosti, nýbrž o vývoj a zdokonalení těchto kulturně zaostalých národů a států. Tím těžší je proto úloha balkánských států, a tím odpovědnější jsou úkoly těch států, které chtějí činně zasáhnout: ta činnost musí být tvůrčí!

8. Běží-li o poměr Rakouska k Balkánu, musí se na prvém místě vzpomenout Italie, která se v poslední době zejména hospodářsky upevnila v Albanii, v severním Řecku a hlavně také v Černé Hoře; kulturní vlivy Italie na Balkáně jsou staré. Dávná rivalita obou států má hlavně v Albanii nový předmět sporů. Pro Italii má Albanie, stejně jako Tripolsko, svůj význam v tom, že by těmito pobřežními zeměmi řešila svůj problém Středozemního moře, italský problém par excellence.

Mluvíme-li o Rakousku a Balkánu, musí se učinit zmínka také o Rusku. Rusko hraničí s Balkánem stejně jako Rakousko, a část rumunského národa je také v Rusku. Poměr Ruska k Turecku je po staletí nepřátelský jak v Asii tak i v Evropě. Není výhodné, označovat ruskou politiku na Balkáně hromadným názvem »panslavismus«. Když všichni národové jsou nuceni svým světovým postavením, zejména Rakousko, nějak získávat pevné posice na Balkáně, není Rusko úplně v témž postavení? Co znamená hospodářsky jen Oděsa, jakožto veliký ruský přístav na Černém moři, pro Balkán? Právě Rusové to byli, kteří podporovali plán adriatické dráhy; v Rusku se utvořila společnost kupců, která chtěla proniknout od Černého moře k Adrii částečně po Dunaji, částečně po dráze. Z Oděsy není na Balkán dál, než z Terstu, o Hamburku

ani nemluvíc. A poněvadž Rusko industrialisuje některá území, zejména na jihu — zde přichází v úvahu také Polsko se svým průmyslem — chápeme jeho směřování na Balkán, do Malé Asie a Asie vůbec. Rusko se stalo velkou asijskou mocí; právě proto má dnes Balkán pro Rusko jiný význam, než dříve; touž měrou, kterou význam »dálného východu« (Japonska, Číny, Indie) se hospodářsky a kulturně sesiluje, stává se Balkán pro nejbližší dobu méně důležitým. Lépe řečeno: Balkán i pro Rusko má teď cenu více relativní než dříve, stává se mostem na další východ a hospodářským odbytištěm.

Postavení Anglie a Francie vůči Balkánu, jakožto středomořských států a spoluvládců v Asii, dáno je jejich historickým a světodějným postavením vůči Asii.

Také o Německu a Balkánu dá se dosti říci, ale to se stane po mně ve zvláštní přednášce. Zde bych jen to potvrdil, co jsem na vlastní oči pozoroval, že totiž Bismarckovo rčení o zdravých kostech pomořanského mušketýra se skutečně již dávno nemůže brát v původním smyslu. Spíše má Ranke pravdu, spojuje-li budoucnost německého národního hospodářství s osudem Cařihradu. Od doby, co Německo provozuje koloniální a světovou politiku, není to dosud přímo přírůstek obyvatelstva, jenž hledá odliv do Asie, nýbrž německé zboží a německý kapitál se uplatňuje na Balkáně a vůbec v Orientu. S rakouského stanoviska je jistě nutno všimnout si faktu, že Německo teď má pevnější postavení v přední Asii. Nabádá nás to k aemulaci a je vůbec poučným, jak Německo postupuje na Balkáně, jak se upevňuje jeho obchod; je zajímavo si všímat, jak nejprostší sedlák na Balkáně posuzuje a oceňuje jednotlivé národy, jak specielně úplně správně soudí o německém a rakouském (po případě uherském) průmyslu. Často se tento posudek projevuje zcela naivně. Vyptával jsem se na příklad obyčejného kramáře v Bělehradě; řekl mi: »No vidíte, já mám německého kupce raději!« »Proč?« Nechce mi to snad povědět, a neumí to formulovat, na konec přece řekne: »Nuže vidíte, balení německého zboží je lepší, než uherského a rakouského.« To značí, srbský kupec může dát svým zákazníkům jako přídavek na př. solidně pracovanou škatulku. V jednoduchých poměrech má tento solidní obal hospodářskou cenu.

A nejen od německého obchodu se můžeme mnohému učit. V Cařihradě a Malé Asii se Německo upevnilo kulturně, na to jsem stále a stále upozorňován ruskými novinami: německá nemocnice,

německá škola jsou někdy právě tak důležity, často důležitější, než osada obchodní.

Jako pro Rusko, tak i pro ostatní západoevropské státy má Balkán v přítomné době svoji velikou, světodějnou důležitost svou polohou na Středozemním moři. Problém Středozemního moře ve svém novém pojetí stojí před všemi z nás. Již ve starověku byl celý kulturní svět koncentrován na středomořském pobřeží. Od té doby se tento kulturní svět značně zvětšil, Středozemní moře se stalo transitem, mohu-li to tak říci, pro Asii, Afriku (Suezský kanál!). Ale i pro přední Asii má Balkán svůj význam jako průchodní území.

Trojspolek i trojdohoda se proto musejí posuzovat s tohoto hlediska a časem budou také revidovány. Fakt, že Německo a Rakousko, státy po výtce kontinentální, jsou úzce spojeny, že Anglie a Francie jako námořní státy musely se hledati a najít, dále fakt, že Italie, vlastní středomořský stát ze starší doby, patří k trojspolku, že Rusko, vnitrozemský stát, vzdalo se oposice proti Anglii, to všechno nám dnes zcela jinak představuje politickou světovou situaci; tím také problém Rakouska a Balkánu získává nový význam. Vybudování rakouského válečného loďstva je jen částí a symptomem nové situace.

Na konec přece několik slov o Turecku — vždyť přední Asie je právě Tureckem. A zeptejme se hned: může Turecko být reformováno? Má se Turecko vzdát svého území v Evropě, aby se mohlo osvědčit v Asii? Má se vzdát Afriky? To vlastně již učinilo. Drobení, rozpadání Turecka pokračuje již staletí. V Asii má Turecko území třikrát tak veliké, jako Německo — může vzniknout na březích Eufratu a Tigridu turecký ráj? Myslím, že ne — nová bagdadská dráha bude jen dále rozkládat turecké asijské panství. Panislamismus je ochromen, zelený prapor snad posledně vlál r. 1826...

A samo sebou se rozumí, že nejen přední Asie, nýbrž dálná Asie — Čína, Japonsko, Indie, tvoří teď vlastní předmět politických světových plánů. V každém případě běží teď při zralejším přemýšlení o problému Rakouska a Balkánu vlastně o to, utvořit si přibližně jasný obraz o postupující organisaci evropských národů a států a vůbec o organisaci světa uvnitř i na venek. A Rakousko se svými četnými národy je Evropa, svět v malém a stejně Balkán se svými mnohými národnostmi, třebas na jiném kulturním a hospodářském stupni. Problém Rakouska a Balkánu je velmi obsažný — snad si jako rakouský politik a občan smím činit nároky

na jistou polehčující okolnost — že právě máme řešit daleko obtížnější problém, než ostatní západní veliké státy. A kdykoliv přemýšlím o velkých a těžkých úkolech, které Rakousko a balkánské státy mají řešit, přicházím vždy k závěru: že alfa a omega politiky je mít trpělivost a nechat také Pána Boha se starat o můj národ, o druhé národy a o osudy světa... To není žádný fatalismus, jistě ne turecký. — — —

Jsem u konce. Ctěné shromáždění! Děkuji vám za vaši pozornost a laskavost. Chtěl bych jen ještě říci několik slov žákům vysoké obchodní školy. Mohl jsem si již předem myslit, že nejen Němci z říše, nýbrž i mladí mužové z Rakouska se tu učí a jistě že se naučí mnohému. Těším se z toho a mám také radost, že je vám umožněno tímto cyklem o Balkánu přemýšlet nejen o světovém hospodářství, nýbrž i o hospodářství světovém. Jsou to otázky světového názoru, morálky a celé kultury, které se vám tu vnucují. Pamatuji se na prostého kupce, českého vystěhovalce v Americe; bylo to v Kewaunee. Mluvili jsme o jeho zkušenostech, vykládal mi mnoho zajímavého o vystěhovalcích a já jsem se podivoval jeho znalosti lidí; na to mi řekl a bylo mi to zjevením: Vidíte, já jako kupec poznávám tu lidi mnohem lépe, než náš pan farář, třebas se mu lidé zpovídají; mně se zpovídají, aniž by to věděli a chtěli; v kupování, v tom, co kdo má, co dělá a co chce, v kupování se vyjadřuje jeho charakter, poznávám stupeň jeho poctivosti atd. To všechno vidím.

Skutečně neběží u kupce a obchodníka jen o znalost zboží, nýbrž také o znalost lidí. K podstatě řádného obchodníka patří zajisté i nauka o duších, nejen nauka o zboží. Jsem přesvědčen, že mládež na této vysoké škole pojme moderní obchod v tomto smyslu; tomuto modernímu obchodu, jenž se vyvinul po a vedle staromodního obchodu, je opravdu uložen nejeden problém kulturní. (Živý souhlas.)

Arnošt Denis, Čechy v přítomnosti.[1]

Dámy a pánové!

Mezinárodní liga pro obranu práva národů vás pozvala před několika dny k poradě o Epiru a řecké otázce; pro týden příští pořádá řadu rozhovorů o Finsku a konstitučním zápase, jejž Finsko podstupuje proti zvůli ruské vlády. Snaží se takto dosíci svého cíle, kterým jest zmenšení bezpráví všude, kde se vyskytuje.

Zabaveno.

[1] Profesor Hantich měl v pařížské »Mezinárodní lize pro obranu práva národů« přednášku o Čechách v přítomnosti; ta přednáška vyšla v orgánu ligy, v březnu a dubnu (1914) a Denis, předseda ligy, připojil k ní úvahu, kterou zde podáváme. (Red.)

Zabaveno.

Článek 19. základního zákona z 21. prosince r. 1867 praví: »Všichni kmenové státu jsou rovnoprávní a každý kmen má neporušitelné právo zachovávati a rozvíjeti svoji národnost a svůj jazyk. Rovnost všech jazyků v zemi obvyklých ve škole, v úřadě a v životě veřej-

ném se státem uznává. V zemi, ve které žije kmenů více, veřejné ústavy vyučovací mají být uspořádány tím způsobem, aby každý z těchto kmenů obdržel nutné prostředky ku vzdělání ve vlastním jazyce, aniž by byl donucen učiti se jazyku druhému.« Text je zřejmý; odpovídá základním požadavkům moderní myšlenky.

Zabaveno.

Zápasy, které byly osudným následkem této nedůslednosti a těchto usurpací německých menšin, jsou data poměrně čerstvého. Není pochybno, že před francouzskou revolucí idea národnostní zůstávala ještě nejasnou a temnou. Národové přijímali s resignací téměř lhostejnou politické změny, které je vázaly k tomu neb onomu státu. Tato ochablost zmizela od té chvíle, kdy Prohlášení práv člověka provolávajíc svrchovanost národa a svobodu lidské osoby přeměnilo poddané v občany. Každý obyvatel připoutal se na příště ke své vlasti náklonností uvědomělou a dobrovolnou; uznal jisté podmínky nutnými pro svůj plný vývoj; úsilím zároveň instinktivním a rozumovým hledal sblížení se skupinami, k nimž táhnou ho příbuznosti historické a mravní. Od toho dne, kdy se takto zrodili národové ve smyslu moderním, výboje staly se barbarskými, protože ohrožují vyšší organismy a způsobují strašné útrapy.

Jest osudným zákonem, že pokrok přináší smutky před tím neznámé. Byli bychom nakloněni chvílemi předpokládati, že vývoj tou měrou, jakou zdokonaluje a vyplňuje svědomí, činí je především schopným cítiti zla, která se ho dotýkají. Tak není pochybno, že rozdělení Polska bylo méně krutě pociťováno Poláky století XVIII. než generacemi novými, které mají vyšší pojetí svých práv a potřeb.

Zabaveno.

Zabaveno.

Jejich výpočty s tohoto hlediska jsou dosti přesné. Známe dosti špatně, co se děje kolem nás, nevíme téměř nic, co se děje za hranicemi. Novin je mnoho, ale přihází se leckdy, že se dávají slyšet ne aby nás poučily, ale aby nám skryly události nejdůležitější. Jsou k tomu donuceny ostatně leckdy motivy zcela pochopitelnými a dokonce chvály hodnými. Protože představují ohromnou moc a obracejí se přímo na množství čtenářů, bylo by v některé chvíli zjevným nebezpečím, kdyby vyzdvihovaly tu neb onu událost; jejich odhalení mohlo by vzbuditi hnutí lidu, jehož dozvuk nedovedl by se předvídati. Nejčastěji zadržovány jsou nedostatkem místa. Podávají fakta ve formě zlomkových zpráv, jichž smyslu dovedli by porozuměti jen lidé, kteří zasvěcují celý svůj život studiu cizích otázek.

Časopis Ligy chce je nahraditi v úkolu, s nějž nejsou. Liga studuje otázky způsobem obšírnějším a úplnějším; nechává stranou nepatrné příhody každodenní politiky, aby se přidržela principů. Dodává odvahy utlačovaným v jejich zákonném odporu, kteří se cítí takto podporováni sympatiemi tím cennějšími, že jsou nezištnými. Může příležitostně přivésti je k tomu, aby sami uvažovali o spravedlnosti některých svých stížností a mírnili své požadavky. Chce být velkým orgánem výchovy mezinárodní — a také národní.[1]

Ačkoliv všeobecné hlasování prohlášeno bylo téměř před třemi čtvrtstoletími a ač jsme téměř od padesáti let pod republikou, naše občanské vychování sotva počíná. Necháváme se ovládati leností ze všech nejnebezpečnější. Nejčastěji se domníváme, že jsme vyrovnáni s vlastí, protože každá čtyři léta jdeme vložiti do urny lístek, na němž je napsáno jméno muže, jehož myšlenky a hodnotu příliš často sotva známe. Nepochopili jsme dosud, že hlasování nedává jen právo, ale ukládá povinnosti. A podle Ludvíka XIV., který konal své povolání královské, máme závazek vykonávati povolání suveréna. Nemohlo by mi přirozeně vstoupiti na mysl, abych kritisoval politiku Francie v těchto posledních časech: ale jedna věc zaráží duchy nejméně pozorné; že jsme všichni tak naprosto vydáni náhodě, jako v době Napoleona III. Nuže, nechceme

[1] Měsíčník: Ligue Internationale pour la dénfense du Droit des Peuples stojí ročně 10 franků; předplatné zaručuje zároveň členství Ligy. (Red.)

již těch pletich, které nás vrhají krok za krokem před válku s Anglií nebo před roztržku s Německem, aniž bychom byli varováni, aniž bychom věděli proč. Myslíme, že jsme suverenní; abychom však byli suverenní, jest třeba znáti otázky, pracovati každý den; Mezinárodní liga pracuje takto, jak se domnívá, k bezpečnosti Francie, získávajíc jí nejen cenné sympatie, ale zvyšujíc zároveň rozumovou a mravní úroveň Francouzů.

Ještě nová liga, odpoví se mi! Není jich přece dost velký počet? Máme své chudé. Život jest drahý, dni jsou krátké. Jak nalézti peněz na vaši podporu, prázdnou chvíli, abychom vás četli?

Zabaveno.

Byli byste potom po této lekci v energii bezpochyby ochotni měřiti méně skrblicky svou obětavost. V přítomné době mnoho se mluví o probuzení mládeže, o obnovení vlastenectví a já se raduji z toho, ačkoliv v pravdě nejsem dobře přesvědčen, že generace, která odchází a k níž já náležím, jest tak neschopná a chabá. Nechť ti mladí lidé, kteří vstupují na životní dráhu se zápalem svých dvaceti let, mně dovolí, abych jim řekl: Šťastni ti, kteří zemrou pro vlast; jest však třeba umět také žíti pro ni; jest třeba navyknouti si, aby ustavičným úsilím stali se hodnými nejvyšší oběti. Nic se neimprovisuje a já mám malou víru ve vojáka, jenž se bojí cvičení v míru.

Proč dále mařiti tak úsilí a tříštiti organisace? Dle všeho, co předkládáte, jest jen nový tvar mírových lig.

To jest námitka, o které vskutku jest nutno podati jasný výklad. V lize pro obranu práva národů jsou přirozeně různé směry a zvláštní sklony. Jsme zcela shodni v podstatných zásadách; ale každý spolek byl by nemožný, kdyby každý ze spolupracovníků nesouhlasil, aby se přecházely rozdíly podřízené. Nejsme fanatici, kteří opakují učelivě jednu litanii, a naše modlitba vycházejíc ze srdce a ne z knih má u každého z nás svůj vlastní zvuk.

Přes tyto osobní odstíny zdá se mi, že Liga ve svém hlavním cíli se různí od sdružení mírových v bodě, který není bez důležitosti. Nemohlo by přirozeně nikomu z nás vstoupiti na mysl, vi-

niti pacifisty z nedostatku vlastenectví. Toť jsou žaloby malicherné, které jsou urážlivé jen pro ty, kteří je zdvihají.

Co se mne týče, nepodezírám nikoho z nedostatku vlastenectví, protože nevěřím v nevlastenectví. Jest mi stejně nemožno pomysliti si někoho odpoutaného od vlasti, jako představiti si živou bytost mimo atmosféru. Nejsme-li vlastí my sami, jazyk, jejž naše dětské rty žvatlaly, ideje, které poznenáhlu utvářely naši duši, úsměvy, které nás vítaly, slzy, které jsme vylévali! Vlast jest slunce, které nás osvětluje a zahřívá; jest to náš život a to ve tvaru nejintensivnějším, protože shrnuje v přítomnost vzpomínky našich předků a sny našich dětí.

Tyto city, buďte tím jisti, jako že mám o tom osobně přesvědčení nejhlubší, zakoušejí pacifisté s touže upřímností a s tímž zápalem jako my. Ale považujíce je snad za přirozené, shledávají trochu zbytečným a mnohdy dokonce nebezpečným, je vyslovovat. Jsou v základě pessimisty, to jest nemají veliké důvěry v lidskou přirozenost, obávají se velice jejích návalů násilí a brutálnosti a považují za nezbytné kázati jí tichost a umírněnost.

To jsou přednosti vysoké, ale nejsou samojediné. Zdálo se nám — snad jsme se klamali, ale konečně takový jest náš dojem — že pacifism nepřikládá dosti veliké ceny výchově odvahy a že se mu přihází považovati prostředek za cíl. Mír jest ideál, ale s tou podmínkou, aby nebyl vykoupen žádným výstředním ústupkem. Dostávám pravidelně a vždy čtu se zájmem revui, která se nazývá: La Paix par le Droit (Mír právem). My chtěli jsme zaměniti výrazy: to, co my sledujeme, jest právo mírem. Toto pouhé přemístění zdůrazňuje rozdíl, který není bez dosahu. Víme, že válka jest strašnou metlou, ale nepopíráme, že jisté války jsou neodvratné, že jsou spravedlivé, že jsou šťastné. Chceme naučit každého člověka, aby si vážil práva bližního, ale také, aby si vážil práva svého. Učení o neodporování zlému zdá se nám zhoubným nejen proto, že dodává odvahy všem krutovládám, ale zvláště proto, že oslabuje všechny energie. Doufáme sloužiti zájmu lidstva, ale neobětujeme mu vlast nebo lépe, neklademe vlast do druhé řady. Nepokládáme za zbytečné, kázati lásku k ní. Jsme dobří Evropané, ale myslíme, že Evropa byla by menší, kdyby Francie nezaujímala v ní místo, které jí náleží.

To jest právě také to, co hloubí propast mezi námi a stranou, která uchvátila jméno »nacionalisté«. Soudíme, že tato strana s nejlepšími úmysly na světě pracuje přímo proti svému cíli a že

jest to zvláštní prostředek, získávati sympatie rozvinutím jizlivé nálady a mrzuté nedůvěry. To jest však také to, co neřeknu, že nás dělí, slovo to zdá se trochu silné, ale nás rozlišuje od pacifistů. Přihází se nám často zpívati tytéž písně, ale důraz není zcela stejný. Neurazím jich bezpochyby, řeknu-li, že provozují hudbu komorní, kdežto my chceme k našemu orchestru připojit také několik plechů.

Ostatně, komorní hudba nebo symfonie, co bychom chtěli jedni i druzí, jest harmonie. Pracujeme na tom jedni i druzí jak možno nejlépe a co se nás týče, kolébáme se illusí, že naše dílo nebylo neužitečno. Jsem přesvědčen, že všichni ti, kteří slyšeli minulého dne přednášku p. Viktora Bérarda o Albanii, sledují s úzkostlivější pozorností události, které se rozvíjejí v severním Epiru. Přijde doba, kdy svědomí probudilejší a lépe poučené znemožní podobné atentáty. A že tento den spravedlnosti má býti také dnem zvláštní radosti pro Francii, toho nepotřebuji vám říkat důvody, vaše paměť a vaše srdce vám je oznamují dostatečně.

Abychom uspíšili tento den, pánové, a také vy, zvláště vy, dámy, žádáme vás bez ustání, abyste přišli k nám a přinesli nám svou pomoc hmotnou i mravní.

„Boží bojovníci".

Několik gloss podává J. K. Pojezdný.

V »Naší Době« píše (r. 1897 na str. 1042) kdosi z anonymů, skrývajících se pod společnou šifrou »Sursum«, že byl před časem domácím učitelem u jednoho pražského uzenáře. Vykládal synkovi o Husitech fakta. Uzenář si zívl a řekl vážně:

»‚Pane učitel, s tímhle mi hocha nemutýrujou, řeknou mu, jak Žižka spálil na Karláku těch šedesát Jezovitů, jak nechal klekat před sebou zajatce, hmatal jim po hlavě a dyž našel tonsuru, tak jim hned rozbil lebku. To jo, já chci, aby hoch byl vlastencem!'

A ten uzenář byl jinak zbožným katolíkem, v neděli četl »Pražský denník« a chodil do kostela.« —

V této obojetnosti je obsažena tresť jediné velké politické satiry na domácí poměry v letech devadesátých, jakou jsou Macharovi »Boží bojovníci«: Na venek zuřivý radikál, uvnitř tichošlápek, doma Husita, v kostele ministrant, doma lev řvoucí, ve Vídni beránek, v parlamentní řeči hromy a blesky, po straně v důvěrném hovoru kadidlo a myrha, jednou čihý, podruhé hot atd.

Kdo sleduje celou vývojovou linii Machara a zná jeho posici ve Vídni i poměr k národu a Praze, tomu je jasno, že k »Božím bojovníkům« dojíti muselo, ba že k nim došlo z kroužku a dle informací ze samotného tábora, proti němuž byli namířeni!

Léta devadesátá jsou u nás dobou největších zmatků a bojů v celém životě národním, jak v literatuře, tak v politice. Rodila se česká moderna, realismus se vyhraňoval, Mladočeši dobíjeli Staročechy a stvořili si pomocníky v národních dělnících,

Zabaveno.

mohutnící strana sociálně demokratická vyhazo-

vána z národa, rozbita česká moderna, nejmladší potírali zuřivě ty, vedle nichž dříve stáli proti starým . . .

Úroveň bojů a polemik byla často velmi nízká, místo ideí odpravovány osoby, nadávky velmi šťavnaté padaly se všech stran . . . Jak neměl vzkypěti hněvem, kdo sám byl surově bit, a zároveň jako s ptačí perspektivy viděl příčinu celé národní mizerie?

Machar se stal bezděčně (protivníci urážlivě tvrdili, že samozvaně) prvním daleko slyšitelným mluvčím moderny, když svou kritikou Hálka poštval na sebe staré literáty, jimž na pomoc přispěli politikové mlado- i staročeští, poněvadž Machar psával své články v »Času« a »Naší Době«. S literáty Vrchlickým, Schulzem, Zákrejsem, Krásnohorskou byl Machar za několik měsíců vyrovnán, neboť stanovisko jeho, že Hálek byl talentem druhořadým, se nedalo popříti. — A pak se začal vyrovnávati s mladočeskými politiky, jejichž listy (Šípy, Čes. List, Humor. Listy) ho bodaly a urážely nejcitlivěji. Ne že by se chtěl mstíti, ale chtěl podržeti zrcadlo poměrům, jaké ve skutečnosti jsou. Pravdu oblékal do šaškovského kostymu, takže se zdálo, že karrikuje, ironisuje a jen se vysmívá, když ukazoval muže, řídicí národ politicky, jako bezcharakterní, mluvky, chybující, nedůsledné, malicherné, když odhaloval tváře, nikdy veřejnosti neukazované, tajnosti zákulisí a psacích stolků — příčiny kotrmelců politických a neúspěchů.

Ve Währingu, kde tenkrát za Vídní bydlel, se scházívali u něho mladočeští dissidenti, kteří neměli daleko, pobýval často M a s a r y k i dvorní rada A l b e r t. K dissidentům patřil především K a i z l, jenž v nitru vždy zůstával Staročechem a vychováním byl byrokratický aristokrat. Byl jím tenkrát i K r a m á ř a držíval s tou starou realistickou společností počátku let devadesátých i E i m. Z jejich hovorů nabyl Machar všech těch dnes širší veřejnosti úplně neznámých podrobností o »sonderbare Gesellschaft«, jak císař sám jednou nazval Mladočechy, a jen podle jejich informací mohl napsati »Boží bojovníky«, jak jsou.

Je pravda, že dnes se na ně zapomíná, poněvadž mnohému dnešní čtenář už nerozumí, leckterá osoba je mu naprosto cizí, ale přece zůstávají jedinou politickou satirou, kterou právem můžeme klásti za Havlíčkův »Křest sv. Vladimíra«, na nějž také leckterý verš stavbou i obsahem upomíná. A poněvadž doplňky jednotlivých vydání také Machara charakterisují, vracíme se k nim podrobněji.

V úvodě ke druhému vydání píše Machar, že »grotesku svou psal, když vedoucí strana mladočeská vyloučila dělnictvo z národa«. To bylo v polovině r. 1895. A první zpěv počal tisknouti v říjnovém čísle Pelclových Rozhledů, v Chrudimi vydávaných, v němž právě byl uveřejněn známý manifest »České Moderny«. Vycházely v pokračováních bez poznámek pod čarou, bez úvodu a bez obrázků i bez jména. Ale jak v Praze, tak ve Vídni se vědělo hned, kdo je autorem, jenž byl pak mnohými ochotníky zásobován různým »materiálem« pro Bojovníky. Nepoužil však ničeho, poněvadž sám byl hojně zásoben. Tůmovy »Šípy«, které za aféry Hálkovy Macharovi dlouho hrubě spílaly, teď mlčely, teprve ku konci se ozvaly jen jednou.[1]

Mladočeské kruhy politické přijímaly grotesku nestejně: jedni s humorem, jiní se vztekem — když byli příliš citelně postiženi, třetí se závistí, že tam ještě druzí nejsou. A choť poslance L. dokonce básníku děkovala, že jejího muže tak nezostudil jako druhé. Dr. Stránský, s nímž Machar vždy dobře vycházel, vypravoval, že bylo v rodině haló, když mu děti citovaly také o něm z Rozhledů při obědě:

»viz onoho, jenž jako orel letí
až z dálné, žírné sestry Moravy!
Ó bratře Stránský, pozdrav můj tě světí
a žehná meč tvůj pro boj krvavý!
Vlastenců vzore! Ženu, dům a děti
v domově bez ochrany zůstaví
a bojovat jde v světa cizí lány
za velkým vzorem popa Rokycany!«

K tomu přidal pak Machar v I. knižním vydání ještě verš s poznámkou pod čarou:

»I kazatel i bojec — hodens mistra;
ba Rokycanou pestré orlice
ty, bratře, budeš! Hlava tvoje bystrá
neměla zhloupnout v lůně vesnice,

[1] 1. II. 1896: »Naši výtečnou realisticko-žaludeční »Modernu« potkala krutá nehoda: Jeden z její všesvětových básníků — à la Machar — odháněl si od kolika měsíců »pomocí ďábelskou« svou epicko-uličnickou tasemnici. Články její střádal v přiboudlině »Rozhledů« pod etiketou: »Boží bojovníci«. Konečně ji vyhnal ze sebe celou. Ale co čerchmant nechtěl! Nevysvětleným přehmatem onehdy v noci vypil jeho Pegas ten špiritus se vším bejlem a z požitku toho ovšem zblbnul! Za tichou soustrast se prosí «

osud tě nepasoval na filistra,
jenž k soudu chodí, střílí zajíce,
jí, spí a večer tlachá, pivo pije —
tys určen pro kolečko historie . . .«

Tehdejší vídeňský redaktor »Nár. Listů« a poslanec G. Eim, s nímž si Machar tykal a jemuž všelicos řekl do očí, jenž si také vůči Macharovi všelicos dovolil, cosejinaktrestá, byl v »Bojovnících« jako Sibylla vylíčen nejlépe. Zachycena jeho liščí chytristika, osobní nedůtklivost, doktrinářství, dvojakost tak dobře, že — Eim nabízel Macharovi místo v Nár. Listech za 1800 zl. ročně! Ale Machar psal »Bojovníky« dále, napsal v kap. 41. referát o první schůzi parlamentní za Badeniho pod vídeňskou šifrou Eimovou a v VI. zpěvu kap. 11. zplagoval pohřební řeč nad Taaffem tak konfusně — dokonce z jednotlivých vět referátů Eimových, jak Penížek, jeho adlatus, poznal, až se Eim strašně rozzlobil a prohlásil, že musí básníka B. b. zničit, jak v jediné poznámce pod čarou v Rozhledech Machar u kap. 2. zp. VI. uvádí s podotknutím: »akcentujeme rytířské, křesťanské smýšlení našeho přítele, zachráněn jí život«. Ale tuto poznámku v prvním knižním vydání, k němuž došlo koncem roku 1896, vynechal, poněvadž — Eim svou hrozbu, když byl interpelován, zapřel, ba opakoval nabídku pro Nár. Listy, jak v úvodě k 2. vyd. Machar uvádí.

Neméně dobré jsou charakteristiky starého redaktora »Nár. Listů« Tůmy, spolumajitele jejich Dr. Ed. Grégra a poslance Dr. Herolda.

Grégr napsal jednou, že české státní právo »nestojí ani za fajfku tabáku« — oslovoval v řečech svých patheticky posluchače: »lide můj!« Shledal se s tím v B. b. jako Herold se svým obchodováním pod pláštíkem poslanectví, s nedostatkem znalosti pravopisu a mnohoobročnictvím.

Přímo byli jmenováni v R. a nějakým význačným rysem či slabostí charakterisováni Holeček, Schulz, Pacák, Hořica, Čelakovský, vedle nich ještě Šíl, Krumbholz, Šamánek, Dyk, Purghart, Sehnal, Kalaš — jména dnes (snad s jedinou výjimkou) zapomenutá na dobro jako i těch, které v Rozhledech autor přímo nemusel jmenovati a jejichž anonymitu pak v I. vyd. pod čarou v žertovných poznámkách odhaloval. Než přece by dnes bylo potřebí ještě vysvětlení, proč Kaizl nazván schismatikem — neboť jeho srážka s Eimem není všeobecně známa, jako původ přezdívky Englovy (Kašička), jenž chtíval

vždy v parlamentě vše urovnat mírně. O silném výkonu posl. Dyka při první obstrukční řeči, pro niž mu dal Machar plíce ven, jako balony, také se dnes neví, ani o ‚posledním Mladočechu' Dr. V a š a t é m, proč co roháč ze Sionu hrával na kolovrátek jen tři písničky (jak ho tam chtěl stále mít Kramář), ani že Č e r n o h o r s k é m u psával řeči — V. C h o c, tehda advokátní koncipient atd.

To je vše ze zpěvů I. a III., které působily osobní aktualitou nejvíce v době uveřejnění a zatlačovaly do pozadí zpěvy II. a VI., i stavbu celku, již třeba dnes ceniti nejvýše. Satira, stíhající poměry, je pro okamžik účinnější, když je osobní, po letech zastará, jako každý časový vtip, a vysvětlováním se jí láme hrot. V tom je slabina B. B., jež však zachraňuje a vedle »Křtu« stavěti dovoluje nejlepší zpěv druhý s vylíčením Grégrovy a Heroldovy práce mezi lidem, vítajícím pak stejně biskupa; tu je verš Macharův opravdu »lehkonohý« — (jak přiznal A. Novák v Lit. listech ke čtyřicetinám M.). Čtete-li nepředpojatě, vybaví se vám ihned dojem veršů Havlíčkových:

Jedli, pili, všichni
dobrou vůli měli,
muzika jim hrála,
hmoždíře v to hřměly.

Jedli, pili, hodovali,
hráli jim muziky,
ministři si popouštěli
u kalhot knoflíky.

Co je Machar a co Havlíček?

Stejně lehce běží kapitola 2. zp. VI. s vtipným zakončením celého eposu: Boží bojci si jedou do světa — ale potká je sám otec Žižka, zbije všechny — Tu když čert, stálý průvodčí básníků, vtipný, ač ne originelní, chce mrtvoly sbírat, bratr Tůma vstal a zahovořil:

»Palcát mi nic neudělal,
já jsem z kaučuku.«

I Sibylla-Eim se vyvinula z uzlíčku:

»Mně nic také vlastně není,
pusť mě, čertíčku!«

Tak dostává celé dílo jistého zaokrouhlení, třebaže bylo psáno od čísla k číslu, jak z jednotlivých politických událostí, postupně do textu vkládaných, jasně vysvítá a řadí se jako druhá velká práce básnická za »Magdalenu«, v partiích politických schůzí Jiřího jistě souvisící s B. b., jako zase pozdější »Satirikon« s těmito.

Velkolepou myšlenkou je forma, v jaké satiru vydal co starý »Rukopis Vinohradský s velmi učeným kritickým aparátem a úvodem na světlo prof. Dr. Č. Folklor, člen Akademie, majitel řádu sv. Anny atd. atd. v Praze r. 2215« (datum náhodně volené).

V úvodě i v novýchpoznámkách pod čarou znamenitě paroduje malichernickost vědátorů při vydávání rukopisů, při čemž není nesnadno vypozorovati, že naráží i na Rukopisy Královdv. a Zelenoh., jejichž pravost ještě tenkrát hájili Zákrejs, Flajšhans, Voborník, Hattala, V. Vlček a na něž mnozí Mladočeši přísahali, ač vědecky byla otázka ta rozřešena dávno definitivně.

Drží se celkem dobře v duchu XV. století, do něhož svůj »rukopis« položil a kde nemůže, utekl se k poznámkám pod čarou teprve v I. vyd. a někde až i ve II. vyd. Pro jednotnost však bylo možno se vystříhati některých anachronismů, jako: museum, balony, poštovní známky a p.

Vedle Rukopisů zablýskne místy reminiscence na ruské byliny:

»Nechodí to luňák
po zoraném poli,
bratr Grégr jede
kázat po okolí.«

nebo spolu na lidovou píseň:

»Letí jarý sokol,
křídloma třepoce,
plaší labutěnky
jasném na potoce.
Neletí to sokol,
Rokycana (Herold) jest to . . .«

A konečně přibil tu na pranýř posměchu i jazykolomné hexametry professorských překladů školních klassiků, pěti- až osmistopé, hrůzně šroubované. Tyto variace spolu s převážnou většinou hrdinských oktáv dodávají celé grotesce příjemné rozmanitosti, zvýšené v prvním vyd. případnými kresbami Panuškovými.

Toto I. vyd. »Času«, také oproti Rozhledům pozměněné, se stalo dnes raritou. Další vydání II. r. 1908 (nákl. Grosmana a Svobody) a třetí 1911 mají pouze obrázek čerta na titulním listě a karrikaturu Tůmy. Ostatní bohužel scházejí. Ale za to jsou zajímavá tím, co v nich Machar přidal a změnil, totiž v druhém, poněvadž třetí je naprosto beze změny, jen s opravou dvou tiskových chyb.

Machar se během let, než došlo k druhému vydání, rozesel s různými osobnostmi, o nichž dříve nepsal, ale které teprve dodatečně do B. b. vpravil. Tak především Dr. Kramáře, s nímž se mezitím nadobro znepřátelil. — Do prvních B. b. ho nedal, třeba že jejich společný přítel Kaizl stále autora interpeloval rozčileně: »Proč tam není Kramář?«

R. 1908 na str. 39 vložil o něm jeden verš:

Viz na voze tam reka mladistvého
v šišáku lesklém, čisté košili!
Do zadu otočena hlava jeho
a proto státník ten se nemýlí,
je vidný na zad, dohádá se všeho,
co právě bylo — chladné Semily
jsou Betlémem, kde uzřel světlo světa
a Poděbrada má v něm tato četa.

K tomu připojil dlouhou poznámku pod čarou, končící: »Poněvadž se o Poděbradovi ví, že státníkem byl, musilo zajisté býti to, co v básni označeno je úslovím ‚vidný na zad', kardinálním požadavkem těch dob na každého vynikajícího státníka. Leda že by řečený mladík nebyl ani státníkem, ani Poděbradem, a toto místo bylo by pouhým výsměškem básníkovým, jenž, jak jsem už několikrát podotkl a ještě častěji podotknu, nehleděl na reky své okem zrovna nejblahosklonnějším.«

O Pacákovi připojil na str. 37, 46 a 120 nové verše i poznámky, o Heroldovi sloku na str. 59 a pozn. na str. 106, o prosebnících na str. 65 čtyři sloky místo jedné, tři na str. 74, na str. 99—100 pět slok dříve skonfiskovaných, o konečném výsledku boje mezi Staro a Mlado dlouhou, velmi vtipnou poznámku na str. 102.

Vyrovnával se v B. b. také s literárními protivníky svými, ať už patřili straně mladočeské či nikoliv. V R. a I. vyd. to byli Schulz, Zákrejs, V. Vlček a Krásnohorská. S útrpným gestem ukázal i na pěvce »Písní otroka«; Voborníka, Čenkova, Vrchlického se dotkl, ale v II. vyd. jmenovitě Vrchlického hned na třech místech (str. 28, 72 a 103) nově, dále Heyduka (72), V. Vlčka (111) a V. Dyka (36) za jeho »Epitafy«[1] a definování »macharismu« o mnoho let dříve

[1] Zde pozůstatky J. S. Machara,
kyselá bývala to maškara.
Nevěrné děvče v mládí svém měl kdysi,
tož pessimismem plnil svoje spisy.

v Mod. revui otiskované; ale řekl o něm jen v poznámce: »vynikl jako neobyčejný praktik a diplomat«.

Mimo tyto přídavky změnil některé verše, maličko zmírnil, nebo vynechal a jiná jména dal, ač tím třeba rythmus porušil (jako ‚Kašička' str. 87), ale ponechal ‚k předu' (42), ‚koše' (59, což má být 3. os. jed. č. od kochati) a ‚břichách' (125).

B. b. přijati byli kritikou velmi různě; jedni je srovnávali s Havlíčkem, druzí z Mod. revue (Jiří Karásek, A. Procházka, Dyk) viděli v nich bankrot poesie a vtipu Macharova; Sládek v »Lumíru« si nad nimi smutně povzdychl a Krásnohorská v »Osvětě« resignovaně konstatovala: »Žádná karrikatura není dnešního dne jista, že nebude obdivována jako veliké umělecké dílo, neboť je v módě teď velebiti místo krásy pitvoru.«

Ona jediná se mohla cítiti několika verši, jimiž ji Machar v B. b. apostrofoval, opravdu dotčena a lze pochopiti i tak ostré slovo (»sprosťácké nic«), jež napsala o tom v »Žen. listech« v odpovědi »Časopisu pokr. stud.«, zvláště když se jí proti »božímu koněberkovi« zastal Čelakovský, jemuž zase Machar odpověděl a nezmírnil invektivu ani v pozdějších vydáních.

Ctitelé a přátelé Macharovi byli Bojovníky nadšeni. Dr. Saudek (jak vzpomíná v almanahu letos věnovaném Víd. Maticí Macharovi) uměl celé stati z nich nazpamět a hrabě Kounic, jeden ze staré sedmy mladočeské, ještě loni citoval celé sloupce z nich Macharovi, jenž se srdečně smál.

Dnes se čtou méně; ovšem lidovou četbou nejsou, ale mohly by být, kdyby je někdo komentoval rozumně, nijak učeně a suše, opatřil stručným vylíčením prostředí politického, v němž vznikli, pověděl nevtíravě, že p. Neplaval je Bade-ni, Klimásek — je Kielmannseg, proč se píše o »podvázaném křídle« u »marianské houfnice« čili Nár. Listů atd. Jako obraz tehdejší doby, ne karrikatura, ceny neztratili a pro poznání Macharových sympathií i antipathií zůstávají předůležitými.

Z těch který horší, svět přít může se:
jsou »Boží bojci« to či »Konfesse«?
Krom jiných běd, jež kritik vypoví,
vyvolal parodie Dykovy.
Bůh odpusť mu, nám nelze odpustiti,
světlo věčné ať mu svítí.

O dnešním stavu řecké praehistorie.

Prof. Em. Peroutka.

(Pokračování.)

V devadesátých letech minulého století čilá řecká společnost archaeologická dala znova prozkoumati svým členem Tsuntou Kyklady (viz jeho zprávu v Ἐφημερὶς ἀρχαιολ. 1898 a 1899) a r. 1902 a 1904 Kl. Stefanem ostrov Naxos (viz Comptes rendus du congrès international d'archéologie. Athènes 1905, str. 216 nn.). Bylo nalezeno mnoho nekropolí, zbytky několika osad, jichž nejstarší části sahají až na počátek doby bronzové. Zbytky téže časné doby byly objeveny v obou praehistorických osadách na pahorku Aspis nedaleko Argu prací Vollgraffovou (B. C. H. 1904, 1906), na dvou akropolích, v domech a hrobech v Sesklu a Diminiu v Thessalii prací Tsuntovou (Comptes rendus atd., str. 207) a posléze výkopy Furtwänglerovými v letech 1903 a 1905 (H. Bulle, Orchomenos I. Die älteren Ansiedlungsschichten. V Mnichově 1907). Již tento stručný přehled, který má zřetel jen k nejdůležitějším faktům, ukazuje s dostatek, že máme dnes zcela jinou možnost nakresliti obraz doby, která leží před počátkem řeckých dějin, totiž před příchodem Dorů. Při tom nesmíme přehlédnouti, že současným badáním v assyrských, babylonských, egyptských a chetitských dějinách (srov. výkopy v Boghaz Köi z r. 1905) jakož i výkopy v zemích západní oblasti středozemské na severoafrickém pobřeží, ve Španělsku, v Italii a v podunajských krajinách byl získán mnohý důležitý poznatek, k němuž musíme přihlížeti, jestliže přistoupíme k všeobecným závěrům o předřeckém obyvatelstvu v egejské oblasti.

Dnes jsme ve větší výhodě než r. 1893 nejenom v ohledu kvantitativním, ale také ohledně toho, o čem nás poučily poslední výkopy. Pozorujeme dnes 1. v Knossu nejstarší dosud známé obydlené místo v celé egejské oblasti; 2. víme, že máme klásti do doby přechodní od periody neolithické k bronzové: první vrstvu z His-

sarliku, z Fylakopi, nejstarší zbytky z ostrovních nekropolí, osady v Sesklu a Diminiu, v Orchomenu, na pahorku Aspis, nejstarší pohřebiště z Palaikastra, zkrátka máme nyní více řad, které paralelně plynou od počátku doby bronzové až ke vzniku doby železné a jež můžeme sledovati.

První důležitá otázka, kterou nám klade nově objevený materiál, zní: jsme s to, abychom nějak datovali získaný materiál? Jak známo, jsme ve výhodě, že se můžeme takřka opírati o egyptskou chronologii. A. Evans, jenž jest nejen obezřelý archaeolog, nýbrž také bystrozraký, znamenitý praehistorik, který úplně ovládá veškerý materiál, pokusil se o časové zařazení nejen knosských, nýbrž též všech egejských nálezů pomocí officiální Manethovy chronologie (Essai de Classification, v Londýně 1906). Bohužel nemají všechna jeho datování nároku na stejný stupeň pravděpodobnosti. Jak později šíře vyložíme, máme dosti příčin, abychom věřili také starším synchronismům s Egyptem; neboť doklady sahají zpět až k počátkům dynastické periody. Protože však právě počátek dynastické periody jest sporný bod, tvoří i dnes synchronism s XVIII. dynastií jediné naše pevné východisko a všechny chronologické rovnice mezi Krétou a Egyptem před XVIII. dynastií mají pro nás pouze relativní, nikoliv absolutní cenu. Základ egyptské chronologie tvořilo dosud dílo Manetha, egyptského kněze ze Sebennitu, který sepsal za Ptolemaia I. a II. egyptské dějiny řeckým jazykem. Avšak dnešní badatelé, zvláště Ed. Meyer (Die ägyptische Chronologie, v Berlíně 1904), americký egyptolog J. A. Breasted (A history of Egypt 1906) a Flinders Petrie ukazují nyní souhlasně, že údaje Manethovy jsou namnoze násilné a nekritické. Ačkoliv celkem ponechávají jeho rozdělení na 31 dynastií, protože je všeobecně přijato, počínají počítati jinak, totiž podle astronomických výpočtů a podle »počítání mrtvých králů«, jichž vládu počítají podle poměrů orientálních průměrně na 16 let. Základ astronomických výpočtů tvoří tak zvaný cyklus hvězdy Sothis (Sirius), totiž doba 1460 let, po kterých východ Siria v Egyptě připadne na týž den jako před tím. Podle údajů Censorinových ve spise De die natali skončila roku 140 po Kr. opět jedna perioda Siriova. Podle toho možno vypočísti všechny dřívější periody. Podle egyptských zpráv můžeme pokládati za jisté, že první cyklus, jímž počíná egyptský kalendář, připadá na r. 4241, což by bylo tedy nejstarší pevné historické datum. Petrie s nimi však nesouhlasí, ale myslí, že dlužno přičísti ještě jednu periodu Siriovu;

neboť počátek XII. dynastie nepřipadá do cyklu, počínajícího r. 2781 př. Kr., nýbrž do cyklu předcházejícího, takže podle Petrieho připadl by počátek dynastické doby dokonce do šestého tisíciletí př. Kr. (5521 př. Kr.). Naproti tomu kladou Ed. Meyer a Breasted počátek dynastické doby do r. 3400 př. Kr. proti dosud obvyklému datování na rok 4000, jehož se přidržuje také Evans.

Tážeme-li se, zda poslední výkopy umožnily synchronismy starší nežli s XVIII. dynastií, musíme rozhodně odpovědíti kladně. Neboť na Krétě byly nalezeny egyptské kamenné vásy, které podle Petrieho vyráběny byly v Egyptě jen za prvních čtyř dynastií, a v hrobech z první dynastie v Abydu byla nalezena černá keramika, která podle Petrieho je stejná s nejstarším krétským zbožím z počátku doby bronzové. Také pro VI. a XII. dynastii mohou býti uvedeny úplně spolehlivé synchronismy (ačkoliv Hall ještě 1901 se tomu vzpíral). Dokud však nedospějeme k jistotě o první dynastii, potud, jak jsme již podotkli, mají pro nás tyto starší synchronismy jen cenu relativní.

Počátek krétské periody bronzové klade Evans do téže doby s dynastickou dobou v Egyptě. Rozkvět Kréty (od střední doby minojské II. až do pozdní doby minojské II.) je u něho současný s XII.—XVIII. dynastií. Avšak mezera mezi oběma dynastiemi obnáší podle Petrieho 1666 let, podle obvyklé chronologie více než 900 let, ale podle Meyera a Breasteda pouze 208 let! Tento konkretní příklad ukazuje, jak i obdobné krétské periody jsou kolísavé ve svém trvání. Jak možno vyjíti z nejistoty?

Poněvadž ani podání, ani uměle vypočítané datování neuspokojují, nezbývá než poohlédnouti se po jiných kriteriích, totiž jakého obsahu jsou ostatní historické zprávy o intervallu mezi oběma dynastiemi a co vůbec vypovídají zachované zbytky kulturní. A tu musíme konstatovati, že i egyptské prameny i souhlasný úsudek znalců egyptského umění v. Bissinga a Wallise svědčí, jak se zdá, pro kratší trvání. Nesměli bychom tedy prodlužovati dějiny obou palácův ani s Petriem přes 2000 let ani s Evansem přes 1000 let, nýbrž musili bychom je zkrátiti s Ed. Meyerem a Breastedem na 600 let (Burrows, The discoveries in Crete 1907, str. 191).

Evans pokusil se též hájiti své označení a rozdělení krétské kultury ve svém Essai de classification. Dle Evanse pojmenování »krétská a mykenská kultura« má býti nahrazeno jiným. Protože k r é t s k á kultura tvoří v celé egejské oblasti středisko jak stářím, tak množstvím a důležitostí nalezených předmětů, chce, aby tento

poměr nalezl také v pojmenování náležitý výraz, totiž aby všechny, v egejské oblasti učiněné nálezy i s »trojskou« a »mykenskou« kulturou byly datovány a pojmenovány se zřetelem na místo nejdůležitější a nejstarší. Kdyby se volil název »krétská« kultura, lpěl by na pojmenování týž nedostatek jako při dřívějších označeních kultury »trojské« a »mykenské«. Toto pojmenování bylo totiž pouze místní a příliš úzké. Bylo by možno poohlédnouti se také po ethnografickém pojmenování; protože však žádný ze tří sem náležejících názvů, ani kultura karská ani pelasgická nebo achajská, nezdál se úplně zajištěn, volil Evans označení, které bylo utvořeno podle jména krále Minoa, jenž byl podle řecké tradice nejmocnějším vládcem krétským. Označení to má alespoň tu výhodu, že nás nesvádí k předsudku ethnografickému ani k topografickému. Názvem »minojská« kultura označuje Evans celou krétskou dobu bronzovou. Ani toto označení nelze zbaviti výtky, že jest libovolné a vnější; neboť právem mu vytkli Dörpfeld a Reisch, že jméno, které jest utvořeno podle jediného vládce, po případě podle jedné dynastie, nemůže býti vhodným pojmenováním pro epochu, která trvala déle 2000 let. S druhé strany myslím, že časem také pojmenování »mykenská kultura« musí ustoupiti jinému, ačkoli se již vžilo. Věcné důvody je odstraní; je příliš úzké, a proto je nutno užívati ho brzy v užším, brzy v širším smyslu. Než bude zjištěno, kterému národu lze připsati krétskou a ostrovní kulturu, bude nejvhodnějším pojmenováním výraz egejská kultura, jak ho na př. již r. 1900 B. Bury správně užil ve svých řeckých dějinách. Protože však Angličané a Američané a částečně též Italové užívají označení Evansem navrženého, mělo by býti přijato na ten čas, poněvadž dnešnímu stavu věci lépe odpovídá než názvy mykenská, protomykenská a předmykenská kultura (na př. u Sopha Müllera, Die Vorgeschichte Europas 1905). Evans dělí minojskou dobu na tři velké oddíly: ranní, střední a pozdní dobu minojskou; každý oddíl dělí se zase na tři menší části, takže nutno rozeznávati celkem devět period — skoro trochu mnoho. Ale nesmíme se domnívati, že jednotlivé vrstvy jsou libovolné, nýbrž jsou odůvodněny jak po stránce stratigrafické, tak po stránce umělecko-historické.

Připojuji zde několik krátkých poznámek o minojském umění. Především několik slov o poměru tak zvaného zboží kamarského k mykenské keramice. Před krétskými výkopy znali jsme dvojí keramiku: starší, trojskou a mladší, mykenskou, jejichž typickým znakem je tmavší ornament na světlejším podkladě. Pro-

tože mykenská keramika vyskytla se na Krétě všude v nejvyšších vrstvách, kdežto ve spodních vrstvách nalezena byla, jak se s počátku soudilo, keramika docela rozdílná, totiž buď polychromní (bílá bez lesku, růžová, fialová, červená, oranžová na lesklém černém podkladě), anebo sice monochromní, ale se světlým ornamentem na tmavém podkladě, soudilo se, nejen že tato keramika, kterou pojmenovali podle jednoho z nejprvnějších nalezišť keramikou kamarskou, jest starší, nýbrž i že jest též kvalitativně rozdílná od mykenské a že tedy pochází od lidí jiné raçy. Ale později, když materiál vzrostl a nálezy zevrubně znova byly probadány, byl stanoven jiný poměr mezi oběma druhy keramiky. Tuto úlohu rozřešil D. Mackenzie v několika vzorných monografiích (The pottery of Knossos, The Journal of hellenic studies XXIII., 1903, str. 157 až 205, The Middle Minoan pottery of Knossos ibidem XXVI., 1906, mimo to srv. jeho příslušná pojednání v Excavations at Phylakopi, 1907 a v BSA. XI., 1906 a XII., 1907).

Závěry, k nimž dospěl Mackenzie, jsou velmi důležité, ježto, jak později uvidíme, opravňují nás také k závěrům ethnografickým. Stanovil totiž po velmi bedlivém rozboru zachovaných střepů a nádob ze všech vrstev toto: Od nejspodnější vrstvy až nahoru do doby železné aneb až k přistěhování Dorů na Krétu ke konci druhého tisíciletí př. Kr., nenajdeme v krétských nálezech nejmenší stopy, že by vývoj byl přerušen, nýbrž pozorujeme ve formě, technice a ornamentech stálý, pozvolný pokrok a vývoj, až shledáme v posledních staletích druhého tisíciletí úpadek, který se projevuje menší bedlivostí v provedení. Nejstarší neolithické střepy jsou beze vší ozdoby, pak následuje (jako všude) vrytý ornament. V poslední třetině neolithické vrstvy zavedena jest důležitá novota: vrytý prohloubený ornament je naplněn bílou barvou. Tím teprve vznikne ornament v pravém slova smyslu, že totiž to, co má tvořiti ozdobu nádoby, je odlišeno barvou od ostatního povrchu. Sám ornament stává se rozmanitější a umělečtější. Rostlinný ornament nalezneme již ke konci doby neolithické. Ale malovaný ornament vyskytuje se teprve s dobou bronzovou. Z toho, že tvar i technika a ornament keramiky z počátku doby bronzové (čili z ranní minojské periody I.) jsou jen pokračováním keramiky neolithické, soudí Mackenzie právem, že v Krétě jak v době neolithické, tak v době bronzové bydleli lidé téže raçy.

A rovněž ostatní další vývoj jeví vzrůstající pokrok bez náhlých skoků a přestávek. Nejdříve zjistil Mackenzie velmi dů-

žitý fakt, že totiž od počátku bronzové doby oba slohy (»dark on light«, a »light on dark«) vyskytují se společně po celou ranní minojskou dobu. Kombinací obou vyvíjí se ve střední minojské době polychromní sloh s krásnými složitými, částečně geometrickými, částečně rostlinnými vzory na nádobách se stěnami tenkými jako skořápka. To je keramika kamarská. Ke konci střední minojské doby (middle Minoan III.) polychromní sloh vychází pozvolna z módy. Jako později v řecké době, tak již tenkráte malíři vás byli závislí na velkém umění. Na současných freskách i na skulpturách nalezneme snahu po naturalismu. A tento směr přivedl také úpadek polychromie v keramice. Keramika vrací se k jednobarevným vzorkům, ale nyní v pozdní minojské době převládá tmavý ornament na světlém podkladě. To jsou pravé dějiny vývoje mykenského slohu.

Mykenský sloh na Krétě není tedy import z Řecka, neznamená příchod nových lidí, nýbrž dlužno v něm spatřovati parallelní vývoj a uznávati spíše vliv Kréty než naopak, jak dosvědčují nedávno nalezené vásy kamarské v Orchomenu. Naturalismus v nástěnných malbách vystřídává pak jiný směr, umění stilisované, a vědomá stilisace objevuje se současně na nádherných přepychových vásách z doby knosského paláce.

Jestliže se zmiňujeme o ostatním umění minojském, jsou naším hlavním materiálem nástěnné malby a pomalované štukové reliefy v Knossu, v Hag. Triada, Fylakopi, Tiryntě, Mykenách a Orchomenu, dále několik steatitových vás z Hag. Triada, dva známé zlaté poháry vafijské, dýky a meče z Myken a Thery, ozdobené drahocennou vkládanou prací, kameje, otisky pečetí, jednotlivé předměty ze zlata, ze slonové kosti, z bronzu a porculánové sošky. Tehdy asi nebylo soch v životní velikosti. To souvisí s tehdejšími náboženskými představami. Anthropomorfisace božstva nenabyla ještě v druhém tisíciletí př. Kr. v oblasti egejské toho významu, jako později v prvním tisíciletí v Řecku. Tenkráte nebylo velkých chrámů. Až dosud byly nalezeny pouze malé svatyně v Knossu, v Gurnii, Hag. Triada. Dlužno však podotknouti, že v této době v Babylonii a v Egyptě byly zhotoveny již dávno velké sochy bohů a králů.

Stavitelství minojské doby bylo velmi vyvinuté; to dosvědčují nejenom paláce a města, jako v Palaikastru, v Gurnii a Fylakopi, nejenom vyobrazení domovních průčelí na porculánových destičkách z mosaiky v Knossu, ale také podřízené jednotlivosti,

jako na př. velmi účelně provedený systém kanalisační v Knossu. V minojské době pitná voda byla sváděna do paláce z pahorku, asi půl hodiny vzdáleného, na severozápad položeného, odkud také ve všech následujících dobách byla voda čerpána. Když Evans pronikl do hloubky, nalezl po sobě nejdříve část vodovodu tureckého, pak římského, potom řeckého a konečně minojského. Nejpečlivěji a nejúčelněji bylo provedeno spojení jednotlivých trubic v době minojské.

Také malby a skulptury dosáhly vysokého stupně dokonalosti. Relief býka na stěně v Knossu dýše překvapující životní věrností: vypouklé oko, rozšířené nozdry, naběhlé žíly nelze věrněji vystihnouti. Táž dokonalá věrnost jak v pojetí, tak ve výrazu projevuje se v zachovaných freskách; ukazuje značnou pozorovací schopnost a obdivuhodnou obratnost v zachycování a vyjadřování posic v daném okamžiku. Úsudek o tom bude možný, až veškerý materiál bude publikován. Italští badatelé srovnávají fresky z Hag. Triada s pompejskými nástěnnými malbami a s malbami z villy v Bosco reale. Raffinovaný půvab obrysů štíhlého a při tom silou kypícího těla jinocha s vásou, vyobrazeného na fresce v Knossu, chtěl by Evans srovnávati teprve s pracemi renaissančními; nedostižný realismus, s kterým jsou provedeny na knosské nástěnné malbě olivové větve a listy, jakoby váním větru poloobrácené, upomínají Evanse na kresby W. Morrise. Živé, koketní pohyby ženských postav na miniaturní fresce v Knossu,[1] na otiscích pečetí z Hag. Triada a v bronzové sošce z Hag. Triada[2] působí na pozorovatele docela moderně. Význačným rysem mužských postav je neobyčejně úzký pás. Důvod toho není ještě dosud dosti patrný, nevíme, není-li to konvence, převzatá z egyptského umění, nebo máme-li hledati v tom úmysl, nesouvisí-li to snad nějakým způsobem s tehdejším ideálem mužské síly. Nos na zachovaných freskách není řecký. Vůbec jest řecké umění mnohem přísnější, ideálnější, plné látek náboženských; ovšem i zde pozorujeme na pečetních otiscích a na gemmách dosti vyobrazení, která se jistě vztahují k tehdejšímu ještě ponejvíce anikonickému náboženství. Zdá se mi však, že ze způsobu, jak minojský umělec zobrazuje ženskou postavu, totiž v tom, jak se snaží, aby nezanikly ani obrys ani půvab ženského

[1] Viz vyobr. v Duhnově článku v Jahreshefte des österr. archaeologischen Instituts 1907.

[2] A. Mosso, Escursioni nel meditterraneo 1907, str. 48, obr. 26, str. 53, obr. 316, str. 54, obr. 326.

těla, vycítujeme docela moderní kult ženské krásy, kult, který řeckému umění je úplně cizí. Ženská postava v řeckém umění působí mnohem čistěji i v rozpustilých bacchických scénách Maenad a nymf se Satyry, jak je řecké vásy tisíckrát znázorňují.

Z ostatního umění největší chvály zasluhují práce kovolijců a zlatníků, kteří zhotovili krásné vafijské zlaté poháry a ozdobili je (podobně jako čepele dýk, nebo pohár z mykenských hradních hrobů a meče z Thery) obdivuhodnými výjevy z lovů, zápasy s býky a hlavami částečně v práci tepané, částečně vkládanými ozdobami. Dále třeba uvésti práce plastiků, kteří mistrnými reliefy ozdobili několik steatitových vás z Faistu a Hag. Triada. Na váse z Hag. Triada je zobrazen průvod 27 osob se starším vůdcem v čele. Mužové mají tehdejší minojský kroj a hlavu pokrytu čepicí; nesou přes levé rameno přístroj, který je nejspíše podoben našim podávkám na seno nebo slámu, jenže zuby jsou delší a tenčí a hustěji při sobě. Účel přístroje jest nejasný, nevíme, je-li zbraní nebo nářadím hospodářským. Mužové kráčejí ve čtyřstupu. Uprostřed je muž, který nese sistrum, a čtyři postavy za ním kráčející zpívají, soudě podle otevřených úst. Mínění o významu scény se velmi liší. Savignoni myslí, že jde o průvod vracejících se vojínů, kteří zpívají a na ramenou nesou ἔγχεα ἀμφίγυα. Jiní, jako na př. Bosanquet, vykládají scénu jako průvod ženců, kteří uspořádali po ukončení žní obžínky. Věc nelze prozatím s jistotou rozřešiti, protože je možno uvésti pro oba výklady závažné důvody (viz vyobr. u A. Mossa, Escursioni str. 138, obr. 73 abc). Na úplně zachovaném rhytu, které je rozděleno na čtyři pásma, vidíme na třech pásmech pěstní zápasníky, na čtvrtém lov na býka nebo zápas s býkem, podobně jako na poháru vafijském (vyobr. u Mossa, Escursioni str. 177, obr. 89 nebo u Burrowse Discoveries, na titulním listě). Zápasy s býky byly, jak se zdá, zvláště oblíbeným divadlem minojského lidu — asi proto, že na Krétě nebylo koní — vedle tanců sborových; neboť tyto výjevy jsou hojně zastoupeny na zachovaných památkách. Po stránce umělecké za nejvyspělejší pokládal bych zlomek třetí steatitové vásy, na němž je vyobrazen výjev z vojenského života. Důstojník asi uděluje vojínovi rozkaz. Nelze si mysliti, že by dnešní umělec dovedl s větším realismem a jemností vyjádřiti toto vtělení přísné vojenské disciplíny. Obě postavy působí svým přímým vojenským postojem zcela moderně. Při tom dlužno uvážiti, že nádoba byla pokryta původně zlatým plechem a že tedy nebylo viděti steatitových reliefů.

(Dokončení.)

Ku poznání povahy Vavákovy.

Dr. V. Sobotka.

(Dokončení.)

Vavák citově nedostal se vůbec nad úroveň svého okolí. Jen dvakrát je stržen přírodou k idyllicky jemným náladám — jinak jeho cítění pohybuje se jen v nejhrubších a nejnižších sférách. Je katolík, především katolík. Ale náboženský jeho cit slyší, jen kdy co křičí. Zázrak, znamení, vnější okázalost. Vavák je — aspoň stále tvrdí, věrný poddaný své vrchnosti, i císaře. Ale je nedůvěřivý vůči nim, jako byl každý sedlák jiný, má potutelnou radost z neúspěchu akcí vlády a rád je má, jen dokud cítí hůl nad sebou. Sympatické je, že výslovně napsal, kde mu přestává poslušnost světské moci. »Naše víra jest nejpravější, katolická«[1] — je přesvědčen. A proto, byť to i »císař pán přikazoval a od víry odstoupiti nutil — — — ještě bychom to neměli učiniti, nebo on není pánem naší duše, ale těla toliko«. Ale odporný je jeho poměr k Josefovi. Záští pro Toleranční patent vůči němu neměl, alespoň neměl mít (neboť tvrdí stále, že patent nemá smyslu, který mu dávají protestanti — dovoluje prý volnost víry toliko cizincům, v zemi usedlým), pokud žije Josef, mluví o něm s největší láskou a obdivem, a když zemřel a Vavák líčí přípravy k pohřbu, veršuje:

»Námť nebylo třeba floru, nebo v pravdě říci mohu,
že všechněm vesnickým lidem na tvářích byl smutek viděn,
— — — —«

ne však pro smrt Josefovu, ale pro nějaké dávky sena a válečnou daň — — —

Klaní se »pánům«, ale nenávidí jich při tom a pohrdá jimi. — Sentimentálnějšího čtenáře Pamětí (zvlášť, uvědomí-li si, že čte otisk z rukopisu ležícího v Museu) mohlo by zarazit, čte-li v nich: »Žádnému vyššímu a mocnějšímu nežli jste sami, tohoto spisu ne-

[1] Je hezké, jak uvádí etymologii slova proti vtipu tehdejších odpůrců, jako by katolický pocházelo odtud, že víra ta »dohnána katem«.

půjčujte, nebo byste ho víc nespatřili« a něco dále: »z familie naší Vavákovské nikdá to nedávejte«. — Je do jisté míry pravda, co v poznámce k tomu místu říká Skopec: Vavák netušil, že jeho knihy staly by se majetkem celého národa — ale je zase také pravda, že i my jsme »měšťáci«, ke kterým ani dnešní sedlák nemá důvěry a proti kterým má svou pýchu — sedlák celý svět živí — nedůvěru a pýchu, kterou měl Vavák proti měšťákům své doby; ale je rovněž pravda, že Vavák n e p s a l svých Pamětí celému národu, ale své rodině, nejvýš sedlákům a — katolíkům. I to vytýká jednou výslovně, že »p r o v ě r n é k a t o l í k y, ne pak pro odpadlíky« píše. Ale celými Pamětmi se vrací heslo, že pro »sprostáky« jako je sám píše — u příležitosti výpisů z Kronik, dotýkajících se Poděbradska, vyčítá Vavák taxativně, pro koho určuje Paměti: »pro své děti a ostatní své české potomky okolo Poděbrad bydlící«.

Vavák napsal: pro ostatní své č e s k é potomky. Není náhodný tento (zdánlivý) pleonasmus. Zajímavým rysem Vavákovy povahy je jeho nacionalismus. Víme, co četl, jak četl, kdo mu byl autoritou — nemůžeme čekat, že jeho češství bude historicky založené češství, jak my je chápeme. Ne Hus, bratrství.

Když zemřela Marie Terezie, Vavák teskně vzpomíná, »jaký pořádek a způsob pohřbu někdejších králův českých v Praze býval«. Vypsal by to, ale strachuje se, že by darmo psal. Neboť prý »nynější svět tak divně jaksi na náš jazyk český se obořil, že ho netoliko čísti, ale ním ani mluviti nechce a snaží se jej dokonce potříti.« Jestli historicky, tedy na katolických tradicích Vavák kotví. Ku stesku, který jsem právě uvedl, »toto přidal«:

»Budiž, Čechu, Čechem,
tak přijdeš s prospěchem,
Kde jest Václav, Prokop, Ivan,
Jan, Arnošt s Vojtěchem.«

Ale nacionalism Vavákův je spíš jazykový a přímo uvědoměle státoprávní. Naříká často nad útiskem české řeči, ale charakteristické je při tom (v tehdejší době!) jeho láska k ní a živá víra v budoucnost její. »Vím dobře,« říká, »a těším se, že jazyk náš český nezahyne, aniž ho kdo přemoci bude moci — —.«

A jak Vavák glosuje politické události roku 1790, čekali bychom spíše od moderního radikála — který by nota bene svůj radikalism spojil s politikou »positivní« — než od sedláka osmnáctého století. — »Turecká vojna Uhrům k šťastnosti pomohla«

— píše Vavák — »nebo oni ještě za živobytí císaře všecky své žádosti dosáhli:

a nad tím radostně pleší, —
my pak vždy kvílíme Češi.«

Vavák vypočítává ústupky, jaké Uhři dostali z Vídně a píše: »Ó by milá vlast naše, země česká, něco k tomu podobného taky šťastně dosáhla! Ó, kdež jste, naši milí předkové, někdejší čeští stavové i králové, — což byste nyní v té své zamilované vlasti viděli! — — — My jsme — — — ne víc Čechové, ale Němcové, ne víc rekové, ale otrokové, ne víc bojovníci, ale nádenníci, ne kvetoucí, ale vadnoucí, ne svobodou neb korunou se těšící, ale ustavičnou smutností kvílící, ne vlastním jazykem zvučící, ale všudy co sloupové mlčící, ne tou milou mateřskou řečí v školách se učící, ale zhola a přinuceně ji zapomínající, atd.« Prosa už Vavákovi nestačí, dál ulevuje svým citům verši:

»O přijdiž a pospěš ten čas,
ať můžem v zemi naší zas
svou korunou se těšiti
a vlastní řečí řečiti,
z té poroby na Karlovy
dny a práva trefiti.
Leo-polde, naší země
máš lva z předu ve svém jméně;
z lásky k němu učiň změnu,
za věrnost dej mu odměnu.«

Z dalších aspoň některé: »Vzpomeň, co musil zkusiti za tvé matky;« »odlož již tu hůl železnou, s níž se tepe, uzříš jeho službu věrnou — — —;« »A dej mu jeho korunu zas na hlavu, budeš mít na jeho trůnu větší slávu.« »Při tom mu přej zase řváti vlastním hlasem — — —«

»Leopolde, této země
zčernalého lva veď k změně,
čiň milého zas bílého
a užiješ lásky jeho.«

To je tragedie Vavákova: člověk intelektuálně vyspělý daleko nad průměr — ale čím je výš a čím jde výše, tím hloub je zatloukán každý lepší jeho cit. Vlastenec — bez uvozovek — český vlastenec, jakých měl málo kolem sebe a z českých dějin čerpá (NB svůj!) katolicism. A při tom — pevně věřím — (mimo své selství) poctivý chlap — — —

O čistotě hudby.

(Pokračování.)

VIII.

O mnohostrannosti.

Důkladné studium děl jednotlivých mistrů jest nutné. Vede však lehko k nebezpečnému úskalí. Lidé mají totiž zřídka rozsáhlou sílu, neúnavnost a mnohostrannost ducha. Proto tak rádi usilovali o to, být velikými v malém a dodávat své obmezenosti nátěr ohromnosti.

Toto utrpení nalézáme všude, i tam, kde jednostrannost musí býti pravou trýzní. Když spolek spojenců šťastně postupoval, byla dána příležitost rozumnému muži těšit se z mnoha různých věcí. Jeden vůdce udržoval svou klidnou silou a skromností všecky živly pohromadě, druhý přinutil tvrdohlavé národy k poslušnosti svou vážností a geniálnosti, třetí uměl svou divou odvahou rozplamenit sílu mládeže, čtvrtý bez slávy a vychloubání prostřed zimy opanoval zemi, což by bouřlivé hlavy nebyly dokázaly. Avšak, co se ve skutečnosti stalo? Pouze spory a hádky, není-li právě tento vůdce ten pravý, jedině správný, první, a někdy se stejnou hloupostí, která způsobila spor mezi ponocnými, má-li se říkati: zvon dvanáctou odbil nebo hodiny odbily.

Tuto ubohost nalézáme všude v oboru hudebním. Přívrženci Händlovi nechtí nic vědět o Mozartovi, Mozartovci nic o Händlovi; Bachovci nic o Marcellovi; při tom i slabé věci oblíbeného skladatele musí býti vzornými, poněvadž bezmyšlenkové klanění je lehčí než promyšlený úsudek. I slohů dotýká se tento nesmysl. Právě jako rozumná hlava nemůže se příti, je-li růžová barva hezčí než šarlatová a modrá hezčí než zelená, právě tak málo může býti řeč o tom, je-li zamilovaná arie hezčí než vzdorovitá, aneb jemná a melancholická než bouřlivá a divoká. Přece nalezneme všude, že lidé po smíšeném provedení, místo aby děkovali Bohu, že užili krásy ve všech formách, trpce se prou o to, co vlastně řádně uvá-

ženo, pozorně posuzováno a od základu vzato bylo nejlepší a ještě se velice horší, když neuznáte jejich tuposti za něco pozoruhodného.

Nelze ani dost varovati před touto smutnou omezeností. Proč, jste-li postaveni před krásnou krajinu pokrytou nejrozmanitějšími květy, obdivujete se pouze jednomu, a místo abyste si sestavili krásnou kytici z mnohých, k vůli tomu jednomu opovrhujete ostatními? U bohaté tabule netknete se žádného z výborných jídel k vůli vašemu zamilovaněmu pokrmu? V hudbě připravíte se o nejvyšší požitek, když k vůli jednomu slohu, nebo jednomu mistru odpravíte všechny ostatní. Neboť v hudbě každý má své zvláštní kouzlo; a to je právě nekonečné u hudby, že může rozníititi, očistiti a zušlechtiti mysl a srdce v každém směru. Graun (a podobně Rolle a Homilius) neměl Händlova genia; ale jeho zbožná, dětinná »Smrt Kristova« bude a musí býti nesmrtelnou právě jako Händlův Mesiáš. Tak na př. Gluck nemá zajisté onu podivnou jemnost a talent pro onu takořka pelovitou, nadzemskou lehkost, kterou se vyznamenává Mozart; kdo však by tvrdil, že v Mozartových dílech převládá ona čistá, zdravá síla pro romantické a velkolepé, jíž se vyznamenávají všechna mistrovská díla Gluckova? Naznačil jsem již několikrát, jak nesmírně si vážím Palestriny. Tvrdím však přece, že nebyl schopen stvořiti Mozartova Don Juana, asi jako Homér nebyl s Hamleta; naproti tomu však také tvrdím, že Mozart nebyl schopen složiti »Missa Papae Marcelli«, Píseň písní Šalamounovu, osminásobné Magnificat a Responsoria Palestriny. Otázku, co by byl Mozart mohl sepsat za jiných okolností, musím nechat stranou, poněvadž nikdo ji nemůže zodpovědět; mluvím zde tedy pouze o hlavním směru, který v jeho dílech převládá, na němž se uvedený úsudek o Palestrinovi zakládá. — Místy nalézáme vedle velkých chyb též něco velmi krásného. Galantní monotonnost v cantátách a ve velkém žalmovém díle Marcellově je hrozná; avšak, který mistr je odvážnější než on a kde jsou jiné skladby, v nichž náchylnost k hlubokým, mocným řeckým toninám jest tak patrná jako v Marcellových dílech? Italové, kteří mají poměrně více hudebního smyslu než Němci, museli míti dobrý důvod, když nazvali Marcella svým hudebním Pindarem.

V boji proti jednostrannosti narážíme ještě na jeden hanebný zvyk, totiž na národní ba i takořka místní pýchu, která nám vždy stála v cestě, nejednalo-li se o přijímání špatných zvyků a mod ci-

ziny, nýbrž o správné ocenění klassických děl cizích národů. V nejnovější době, kdy německví stalo se, často většinou s dobrou vůlí, ale zřídka s rozvahou a vkusem, předmětem domácího kultu, vzrostlo ono zlo velmi, a já sám znám úctyhodné mladé muže, kteří nechtí o ničem jiném slyšeti než o obrazech a skladbách německých.

Tato dobře míněná příkrost snad je zcela na místě, když jsme proti cizincům tasili meč; avšak v oboru umění a věd je to nesmyslem a zejména v oboru hudby. Německá hudba může se prokázati mnohými krásnými, bezpříkladnými díly, která by nemohla být krásnějšími; avšak hudba italská je se své strany tak nekonečně bohatou, tak geniální a samostatnou, tak úplně odleskem věčně modrého nebe, jež propůjčilo uměleckým dílům často nadpozemské kouzlo, že se to musí nazvati nejomezenější německou národní prosou, jestliže někdo zavrhuje italská mistrovská díla a tak říkajíc nechce věděti o cestě do Neapole a Sicilie pro krásy Švarcvaldu a Harzu. Anebo má dokonce k vůli zásadě podle německého rodiště každý jednotlivec míti svou vlastní hudbu, a podle toho, je-li kdo rodákem z Vídně nebo z Berlína, na jedné straně neuznávati Bacha, Händla, Hasseho a Grauna, na druhé straně Glucka, Haydena, Mozarta a Beethovena?

U našich nevědomců a omezenců byla řeč často o tom, že prý německá hudba je přece mužskou, italská pouze ženskou. Než, co se tím chce říci? Vždyť jsme přece všichni vždy děkovali nebi za to, že opatřilo Adama milou ženou a sotva bychom se udrželi smíchem, kdyby někdo vážně se tázal, zdali ideálně krásný a šlechetný mladík má se více ceniti než ideálně krásná a šlechetná dívka. Obsahujeť ona předhůzka též ještě vyloženou lež. Je pravda, že italská hudba je často mírnější, jemnější, ohebnější a čistější než německá; ale co do síly někteří italští mistři nezadávají německým. Durante je často mnohem měkčí než Händel, ale jeho žalm Dixit Dominus můžeme směle postavit vedle stého žalmu Händelova. Rovněž Händel nechtěl ničeho o tom věděti, že by Scarllati byl zženštilý, ba napodobil tohoto mohutného mistra v onom žalmu, jako Graun v Smrti Kristově napodobil mnohá díla Durantova (dosud v Německu neznámá).

Učme se tedy hodně od Italů, tak jako naši starší velemistři, hudbě a zároveň nestrannosti. Händel byl v Italii takřka zbožňován a jedna z jeho oper musela se ve Florencii dávat 27krát za sebou. Hasse dostal v Římě jméno: Božský Sas, podržel to jméno dodnes a často byl od Italů napodobován. Jak Mozart do

poslední chvíle byl ctěn od Italů, to ví každý. Řekněme tedy bez sobeckosti zase jednou s Hassem: nebeský Lotti a s S. Bachem: skvostný Caldara.

IX.

O zkaženosti textů.

K hudebním převrácenostem nové doby patří zvláště také vzniklá ohyzdnost zcela nevkusných, často bláznovských textů. Hudba nemá lepšího pomocníka nad dobrá slova. Neboť případná slova ladí duši k tomu, co hudba má dále provádět; ale když volíte špatné texty, jste stejně pošetilí, jako kdybyste hezkému děvčeti místo růžového věnce nasadili hrnec. Nedostal-li rozkošný Cherubiniho »Wasserträger« právě textem část svého kouzla a což vznešená slova k Händelovu Mesiáši, nejsou ona něčím zcela nedostižným, čímž hudba všude je nesena a povznášena? Lze klidně tvrditi, že Zumsteegův »Colma« je nejpodařenějším dílem a že výborný deklamatorský text měl na komposici důležitý vliv.

O opeře bych nerad více říkal. Jeť ona už, jak se věci mají, pérem vichřicí uchopeným, a nejmírnější, co můžeme říci, je otázka onoho Holanďana k ženichovi dceřinu: Bouřil jste už, nebo teprv budete bouřiti? Avšak vážná hudba je méně pod vlivem nevkusných módních lidí, a zde lze tím spíše doufati, že se poměry zlepší, neboť smysl pro staré básně a tím též pro jednoduchost a sílu se stále více vyvíjí.

Musí se říci, že náš úctyhodný Klopstock kazitelům textů zlým příkladem předcházel. Nemáme žádné mohutnější, takořka ohromné církevní básně než Stabat mater. Každé slovo je jako těžké, čisté zlato. Klopstock zpracoval německý text ke komposici Pergolesově. První slova: Stabat mater dolorosa juxta crucem lacrimosa, dum pendebat filius jsou takto podána: »Jesus Christus schwelt' am Kreuze, blutig sank sein Haupt herunter, blutig in des Todes Nacht.«[1] Následující slova: cuius animam gementem constristanten pertransivit gladius obdržela tuto zdobu: »Bei des Mittlers Kreuze standen bang Maria und Johannes, seine Mutter und sein Freund. Durch der Muttes bange Seele, ach!

[1] »Ježíš Kristus vznáší se na kříži, krvavě mu klesla hlava, krvavě v noci smrti.«

durch ihre ganze Seele drang ein Schwerdt.«[1] Tak žalostně a hledaně jde to po celý kus. Pouze »Amen« bylo věrně přeloženo amen. Může se ovšem říci, že překlad většinou hodí se ke kompositi (vyjímaje první překrásné Grave). Avšak v této příčině můžeme souhrnně říci o textu a slovech, co Chateaubriand (Génie du christianisme) velmi duchaplně o prvém vyjádřil: Pergolèze a deployé dans le Stabat mater toute la richesse de son art mais a-t-il surpassé le simple chant dé l'église? Il a varié la musique sur chaque strophe, et pourtant le caractère essentiel de la tristesse consiste dans la répétition du même sentiment et, pour ainsi dire, dans la monotonie de la douleur. Diverses raison peuvent faire couler les larmes, mais les larmes ont toujours une semblable amertume: d'ailleurs, il est rare qu'on pleure à la fois pour une foule de maux; et quand les blessures sont multipliées, il'y en a toujours une plus cuisante que les autres, qui finit par absorber les moindres peines. Telle est la raison du charme de nos vieilles romances françaises. Ce chant pareil, qui revient à chaque couplet sur des paroles variées, imite parfaitement la nature; l'homme qui souffre, promène ainsi ses pensées sur differentes images, tandis que le fond de ses chagrins rest toujours le même. Pergolèze a donc méconnu cette vérité, qui tient à la theorie des passions, lorsqu' il a voulu que pas un soupir de l'âme ne ressemblât au soupir qui l'avait précédér. Partout où il y a variété, il y a distraction et partout où il y a distraction, il n'y a plus de tristesse.

Je vskutku smutné, že slavný náboženský básník dal tak špatný příklad; ale smutnější jest, že mnozí žijící skladatelé dali si něco podobného líbiti, ba dokonce náš geniální, originelní B e e t h o v e n, jemuž by nad jiné bylo slušelo, aby odmítl širokou prostřednost. Než jak napjatý, theatrální, často docela sprostý text je základem jeho oratoria: Kristus na Kalvarii. Promiňme ještě toto, neboť se stalo pro novou módu takořka přírodním zákonem, že oratorium žilo s operou v komunismu, jak tomu toto dílo bohužel dává dosti příkladů. Než co si Beethoven dal líbit ve svých čistě církevních skladbách, aneb co mu jiní učinili nehodným způsobem. Poukáži jen na jeho čtverhlasou mši v C op. č. 86. Počátek textu je zcela jednoduchý, avšak povznesený, myslíme-li si, že zpívá nadšenec, jenž právě ve svém nadšení rád prodlívá u téže myšlenky. Na místě starého Kyrie eleison, Christe eleison máme v této mši

[1] »U kříže prostředníkova teskně stáli Marie a Jan, matka jeho a přítel. Tesknou duší matky, ach! celou její duší pronikl meč.«

tento poeticko-nepoetický text, v němž Kristus ještě mimo to nikterak není vystižen: »Tief im Staube anbeten wir dich den ew'gen Weltenherrscher, dich den Allgewaltigen. Wer kann dich nennen, und wer dich fassen? Unendlicher! Ach unermessen, unnennbar ist deine Macht. Wir stammeln mit Kindeslallen den Namen Gott!« Následující mohutné Gloria in excelsis Deo je podáno následovně s různými sladkostmi: »Preis sey dir, Lieb und Dank;« a jednoduché: et in terra pax hominibus bonae voluntatis: »in stiller Erfurcht schaun wir deine Wunder an, denn von dir und durch dich sind, leben und athmen wir.« A tímto způsobem jde věc dále, tak že si u tohoto velkého skladatele vzpomínáme takřka Demosthena, jak s ústy plnými kamenů se u hučícího vodopádu učil řečnictví. Raději, chceme-li vůbec překládat, text docela prosaický, na rým a rozměr nevázaný, ale rozumný a silný, než toto bombastické, zcela nekostelní květinaření.

Největší ostuda stala se Mozartovi v jeho »Misericordias Domini«, skládaném dle jistého methodického pravidla. Text skládá se, tak říkajíc, ze dvou krátkých vět: Misericordias Domini (milosrdenství Páně) cantabo in aeternum (budu věčně opěvovati), vlastně však z jediné věty. Můžeme totiž za základní myšlenku považovati buďto: Misecordias Domini aneb: cantabo in aeternum. Je-li tedy Misericordias Domini základní myšlenkou, musí se i cantabo zároveň skloniti; v druhém pojetí musí nadšený zpěvák pojmouti do svého jásotu také milosrdenství. Mohli bychom se zdržeti smíchu, kdyby kazatel začal zcela tiše: milosrdenství Páně a ihned potom jásavě dodal: opěvovati budu na věky? K vůli oblíbenému malování, jemuž i H ä n d e l přinesl nejednu oběť, zařídil to M o z a r t tak, že Misericordias Domini má se zpívati Grave, tiše, kdežto cantabo in aeternum silně, po způsobu čerstvé fugy. Když se poslední válec odehrál, opakuje se opět Grave a pak zase fuga. V rozšířeném tištěném vydání jsou milá německá slova. Místo Misericordias Domini má se zpívati: ewig erschalle meine Lob dem Herrn etc. Tím ovšem vpadá jásot v pokoru a pokornost v jásot. Podobných případů je na tisíce, stejně jako mnohdy jsou slova výborná a hudba naprosto nepřiléhá.

Nemíním však nikterak tvrditi, že staré kostelní texty jsou naprosto poetické a že staří církevní skladatelé vždy brali patřičný ohled na slabiky. Vím dobře, že v starých hymnách vsunují se slovíčka z nouze, stejně jako že hudební skladatelé nevšímají si dostatečně časomíry jednotlivých slov. Žádám však právem, aby ce-

lek byl spravedlivě posuzován; i dovolím si otázku: které z novějších duchovních básní rovnají se hloubkou, ohněm a zbožností starým hymnám? A kteří jsou ti noví geniální hudebníci, kteří vynikli jako mistři prosodie? Zmínky zde zasluhuje ještě následující. Slovo má bez odporu působit na hudební skladbu myšlenkou v něm obsaženou; brát bezvýjimečný ohled na počet slabik každého slova je při hudebním rozohnění nezřídka zcela nemožno a stává se to úplnou nevkusností, přehání-li to skladatel, právě jako v obyčejné řeči. Slabikují-li děti ve škole otčenáš, je přirozeno, že učitel k tomu dohlíží, aby všechny krátké aneb dlouhé slabiky řádně vyslovily. Avšak nadšený kazatel v ohni své řeči mnohé svazuje, stejně, recituje-li kdo básně, očekáváme od něho, že dle pravidel vyspělého vkusu konstrukci nebo řekl bych kostru veršů nebude zřetelně vyzdvihovati. Výtky činěné starým skladatelům zmizí často nadobro, všimneme-li si v jejich skladbách opravdového nadšení a zároveň umírněnosti a budeme-li s jemností zpívati, přizpůsobujíce slova hudbě, nikoli však jakoby pouze na tom záleželo, vyslovíme-li všecky slabiky zcela správně, krátce nebo dlouze. Musí se tedy pravá theorie hudby snažit, rozumně stanoviti pravidla, která by spojila suchou prosodii s jemným vkusem. Bohužel nám novější doba dosud podobných pravidel nedala, ba naopak nezřídka v methodických skladbách psány tečkované a vázané noty takovým způsobem, že skladba stává se tak nepoetickou jako těžce naučené slabikování dětí. Možná, že takto věc posuzuji příliš přísně. A proto jen ještě k vlastnímu poučení dovolím si otázku: který z našich theoretiků pojednal důkladně o tom, má-li jednotlivé slovo mít úplnou nadvládu nad hudbou a máme-li vždy tak komponovat, aby k písním učitel mluvnice dával takt?

Otázka pohlavní výchovy.[1]

Napsal Karel Štech.

Pohlavní výchova je dnes ještě otázkou, neboť je a bude ještě dlouho dost problémů sporných při jejím řešení.

Otázka není jen pedagogická — a není pedagogickou po přednosti, je to otázka hlavně hygienická, dotýká se hodně etiky, je to otázka také estetická pro všechny, kdo touží po vládě krásy ve všem životě — je to otázka erotické kultury.

Otázka je ve stadiu řešení, ve stadiu kvasu, kde se různé náhledy křižují — a za těchto poměrů může být můj článek jen orientační: ukázat na problémy, vzbudit pro ně zájem a vésti k přemýšlení o nich.

V dnešní společnosti vyrůstá a sílí vyšší cit zodpovědnosti k budoucím generacím. Studují se na základě podrobných dat statistických společenské poměry a specielně se rozmáhá do netušených rozměrů studium dětství a to již od doby jeho klíčení v době praenatalní až do jeho plného uzrání. Přichází se k příčinám, které jsou zdravému vzrůstu mládí na újmu a racionelními prostředky hledí se příčiny ty zameziti.

Touto cestou dochází na pohlavní poblouzení mládeže, která zdravému vývoji mládí jsou nejvíce na újmu a která ve svých důsledcích vedou k tělesné, duševní i mravní degeneraci.

Historicky jsou pohlavní poblouzení zjevem prastarým. Již Starý Zákon v knize »Genesis« jich vzpomíná. Dějiny lidstva vůbec a vychovatelství zvlášť uvádějí doklady, že zlo bylo známo ve všech dobách. Vědělo se o jeho rozšíření, neznal se však společenský jeho dosah a zvlášť nebyl znám až do nejnovější doby číselný obraz jeho rozšíření.

*

Dnes jsou známy aspoň částečně statistiky o rozšíření onanie mezi mládeží. Pirogovský spolek mediků v Moskvě zjistil 1905 prostřednictvím dotazníkův o 207 otázkách pohlavní poměry vysokoškolské mládeže. Dotazník vyplnilo 2150 studentů. Materiál byl zkoušen a zpracován 1907 a 1910 podal o něm podrobnou zprávu tiskem dr. Členov.

Výsledky mluví o úžasném rozšíření onanie, jíž se oddávalo na 70% mládeže v šesti různých stupních věku. 30% mládeže počalo prováděti neřest již před 10. rokem věku, 60% oddávalo se neřesti bez cizího svodu, ostatní byli svedeni příkladem.

---

[1] Předneseno v okresní poradě učitelstva vinohradského okresu a v Ústředním spolku českých žen.

Nejnovější statistiku rozšíření onanie mezi mládeží podává lékař dr. E. Meirovski v Kolíně n. R. ve spisku »Geschlechtleben, Schule u. Elternhaus«, který vyšel v Lipsku ve sbírce »Flugschriften der Deutschen Gesellschaft zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten« jako č. 12.

Meirowski zpracovává tu data statistická, jež sebral pomocí dotazníků s 9 hlavními otázkami tajný rada vratislavské polikliniky dr. Neisser mezi studujícími ošetřovanými v nemocenské pokladně studentstva vratislavského.

Ze 170 studentů, kteří vyplnili dotazníky a vrátili je v uzavřených obálkách poštou nebo prostřednictvím nemocničního sluhy, nebylo oddáno onanii pouze 49, což jest 29%, 71% studentstva onanovalo, a to sporadicky již od počátků návštěvy školy obecné.

Ve věku od 6 do 11 let oddávalo se onanii 5 studentů čili 6%. Od 12. roku stává se onanie zjevem hromadným.

Od	12.	roku	věku	počalo	5,	t. j.	6%,
»	13.	»	»	»	8,	»	10%,
»	14.	»	»	»	22,	»	26·1%,
»	15.	»	»	»	18,	»	21·4%,
»	16.	»	»	»	13,	»	15·5%,
»	17.	»	»	»	6,	»	7·2%,
»	18.	»	»	»	7,	»	8·3%.

Statistika ukazuje, že ve věku od 6 do 11 let je onanie zjevem ojedinělým, od 12. roku že se stává zjevem hromadným.

Ve Vratislavi zkoumaly se dotazníkovou cestou i škodlivé následky zla, jež se vyskytly u 23% studujících. Mezi škodlivými následky uváděla se nervosita, bolesti hlavy, duševní depresse, únavnost, slabost paměti, nedostatek energie, duševní slabost, slabost vůle. Z toho je patrno, že ve zlu kotví příčiny nedostatečného prospěchu ve školách; v poslední době hledá se ve zlu i příčina rostoucí sebevražednosti mládeže.

Onanie nezůstavuje ihned patrné stopy, ale škodí nesmírně ve svých důsledcích. Svádějíc mladou mysl ke sféře pohlavní, odvádí ji od práce duševní. V pozdějších letech jsou jejími důsledky vážná onemocnění nervová a ve mravním ohledu povážlivé defekty povahové.

*

Od onanie jde přímá cesta k sociálnímu zlu daleko horšímu, k přímým stykům pohlavním.

Statistika podává tu obraz nejvýš hrozivý. Dle uvedené moskevské statistiky mělo pohlavní styky 65·5% studentstva a z těch plné ¾ již před vstupem na universitu; 20% již před 16. rokem věku, 40% počalo mezi 16.—18. rokem.

5·7% moskevského studentstva pohnula ke stykům upřímná náklonnost, v 1·8% lékařská rada (!), 0·2% rada rodičů (!), 25·4% svody ženštin, 23% svádění starších druhů, 40% oddalo se neřesti z vlastní iniciativy. V 82·2% stal se první styk ve stavu příčetném, v 18% v alkoholickém opojení. V 86% sloužila stykům prostituce.

Potěšitelnější fakt je, že nemělo styku 34·5 procent studentstva; z nich polovina z příčin etických, čtvrtina z bázně před nákazou. Po-

dobnou cestou sbírá se nyní statistika pohlavního života moskevských studentek. Výsledky nebyly dosud publikovány.

Ze 170 vratislavských studentů žilo beze styků pouze 25, t. j. 14·7%. Ze 145, kteří styky měli, u 106 zjištěn i počátek: 48 t. j. 45% oddávali se stykům jako žáci středoškolští, 27 t. j. 25% jako abiturienti a 31 t. j. 29% jako akademikové. Ojediněle vyskytovaly se styky již ve věku od 13 do 15 let. Hromadněji vystupovalo zlo od 16. roku.

V 16.	roce	počalo 11,	t. j.	7·2%,
v 17.	»	» 14,	»	9·6%,
v 18.	»	» 20,	»	13·7%,
v 19.	»	» 24,	»	16·5%,
ve 20.	»	» 29,	»	20·0%,
v 21.	»	» 19,	»	13·1%,
ve 22.	»	» 11,	»	7·2%,
ve 23.	»	» 8,	»	5·5%,
ve 24.	»	» 4,	»	2·7%.

V 19. roce žilo čistě pouze 6 vratislavských studentů, ve 20. roce rovněž 6, v 21. roce 3, ve 22. roce 5, ve 23. roce 4, v 24. roce 1, v 25. roce ani jediný.

Jako příšerný temný stín táhnou se za styky pohlavními pohlavní onemocnění se všemi dalekosáhlými následky.

MUDr. Hugo Hecht, lékař pražské dermatologické kliniky, vydal roku 1909 v Lipsku spisek: »Verbreitung der Geschlechtskrankheiten an den Mittelschulen.« Data sebral na základě 198 dotazníků.

Ze 3709 abiturientů ve 148 třídách bylo 295, t. j. 7·9%, postiženo pohlavními nemocemi již před opuštěním středních škol.

Z 1843 abiturientů v hlavním městě bylo nemocných 142, t. j. 7·7%, z 1866 venkovských 153, t. j. 8·1%.

Dle národnosti z 2843 německých bylo postiženo 240, t. j. 8·44%, z 866 českých 55, t. j. 6·35%.

*

Uvedená fakta probouzejí společenské svědomí a vedou k úvahám, jak čeliti zlu řádně organisovanou ochranou. Vžívá se vědomí, že manželství, plození i výchova dětí je věcí nesmírné důležitosti, že je životní otázkou budoucnosti rodů, národů i celé lidské společnosti.

Vyrůstá tak nové odvětví pedagogiky, t. zv. pedagogika sexuální, jejímž úkolem jest vychovávati člověka pro zdravý život pohlavní, pro život, který má moc zdatnost plemene nejen udržeti, ale i dle možnosti stupňovati. (MUDr. A. Blaschko na mannheimském sjezdu Něm. spol. pro potírání pohlavních nemocí 1905, výhradně věnovaném otázce pohlavní výchovy.)

Sexuální pedagogika zkoumá v přední řadě příčiny nastíněných zjevů sociálních, svědčících o tom, že pohlavní pud zašel na scestí, vedoucí k degeneraci a zkáze společenské.

Příčinu pohlavního poblouzení a zkázonosných předčasných styků mládeže pohlavní pedagogika vidí v předčasném probouzení pudu, o němž L. N. Tolstoj (»O vztazích mezi pohlavími« — Doslov ke Kreutzerově

Sonatě) praví, že zápas s ním je nejtěžším zápasem a že není věku, kromě prvního dětství a nejpozdějšího stáří, kdy by člověk byl prost tohoto zápasu.

Předčasné probouzení pudu podporuje pochybená životospráva dětská. Děti naše, jak vytýkají všichni, kdož se otázkou obírají — (Tolstoj na citovaném místě, J. Payot »L'éducation de la volonté«, Fr. Schönenberger a W. Siegert »Život pohlavní« a mn. j.) — jsou živeny nepřiměřeně, stravou příliš těžkou, kořeněnou, často jednostranně masitou. Navykají si od malička na lihové nápoje. Děti naše příliš sedí ve škole i doma při psaní úloh, ačkoli sezení je z poloh lidského těla nejméně přirozenou. Dlouhým sezením způsobuje se příval krve v dolní okončiny, čímž se pud dráždí a pohlavní obrazotvornost probouzí. Vytýká se nepřiměřenost příliš měkkých lůžek a dlouhého prodlévání v nich před spaním i po probuzení. Vliv tu mají špatné bytové poměry, kde děti spí pohromadě s dospělými. Ukazuje se na některé cviky tělocvičné (šplhání na tyči i laně) i nepřiměřený těsný šat, které vedou k předčasnému ozývání se pudu, který by měl v zájmu jednotlivcově i jeho potomstva dřímati až do úplného tělesného vyspění.

Vídeňský universitní professor hygieny L. Burgerstein (»Vorbeugendes gegen sexuelle Verirrungen der Kinder im Schulalter«) vytýká nedostatečnost svalového, hmotného zaměstnání mládeže a místa i času pro ně. Mnohé děti jsou pro předčasné dráždění praedisponovány některými nemocemi (spalničkami, spálou, zaškrtem, záněty), po jichž přestání bývá pud velmi citlivý atd.

Vedle uvedených příčin působí nepříznivě na předčasné probouzení pudu příčiny povahy psychologické, t. zv. psychologická dráždidla. Pohlavní pud přijímá impuls od intelektu, a hlavně od obrazotvornosti. Sexuální představy — jak dovozuje Payot a j. — mají ohromnou moc uskutečňovací. Žádný pud neprobouzí se snadněji myšlenkami a představami jako pud pohlavní.

K psychologickým dráždidlům patří kluzká literatura, která je namnoze glorifikací pohlavních aktů, a která namnoze šíří klamné názory o škodlivosti pohlavní zdrženlivosti.

Autor tak slavného jména, jako je na př. August Strindberg, útočí ve svých »Utopiích skutečnosti« proti požadavku zdrženlivosti a dovozuje v odporu se skutečnými poměry života, že volný pohlavní život mládeže udržuje zdraví, zdar a radost ze života. V českém překladě ve sbírce »Manželství« je rozšířena jeho povídka »Odměna ctnosti«, v níž píše o svém hrdinovi Theodoru Wennerströmovi mezi jiným tyto zvrácenosti:

> »Bylo mu 15 let (— prosím 15 let! —), měl tedy věk, v němž kulturní člověk je zralým a schopným dáti život příštímu pokolení, v čemž mu překážel nedostatek výživy pro děti. Proto stál na prahu doby mučednické, nejméně 10 let trvající, v níž člověk bojuje proti nevázané přírodě, než může pomýšleti, aby odmítl počestnost a vyhověl zákonu přirozenému.«

Strindberg líčí dále v povídce, jak Wennerström je zmítán následkem zdrženlivosti horečkami, jak vegetuje, bere si na konec za ženu ošetřo-

vatelku ve své nemoci, zdrženlivostí získané, dostává rachitického syna, zatím co jeho bratranec — důstojník, po nejpestřejším životě prostitučním je v manželství šťasten a má 6 zdravých dětí.

A takovéto názory, šířené literaturou, nejsou ojedinělé. Známé pražské nakladatelství chrlí překlady jiného zvučného autora, Arcybaševa, kde naše zlatá mládež se dočítá na příklad takovýchto zlatých pravd pro život:

»Já chci, aby pro mne život nebyl trápením. Za tím účelem třeba především ukájeti své přirozené chtíče — — — Chtíče jsou vším: když umírají v člověku chtíče, umírá i jeho život, a když ubíjí své chtíče, ubíjí sebe — — — lidé mají užívati lásky beze strachu a zákazu, bez omezení.«

Tak je psáno v rozšířeném u nás románu »Sanin«. —

A teď si představte, jaký mravní zmatek mohou způsobiti v mladých lidech takovéto zvrácené názory. Vzpomeňte ještě na špatnou žurnalistiku, v níž vypočítavě se rozšlapávají různé scény, zabíhající do sféry pohlavní. K nejrozšířenějším českým deníkům má mládež přístup neomezený — a nebývají tyto orgány v našich domácnostech opatrně nůžkami vystříhávány, jako v divadelním kuse Boženy Kunětické.

Vzpomeňte ještě na všeliké obskurní tiskoviny, na různé pařížské a vídeňské kusy divadelní, v nichž se přenáší nepravá laxní morálka sexuální z cizího ovzduší na náš český peň, na spousty pohlednicových kolekcí ve výkladních skříních a celou řadu jiných zjevů — a uznáte, jak to vše působí na předčasné probouzení pudu, který má během vývoje tělesného dřímati.

Konečnou příčinou pohlavních poblouzení a předčasných styků mládeže je fakt, že děti získávají nepravou cestou nejasné a nesprávné, a to znamená škodlivé poznatky v oboru sexuálním.

Ocitají se před otázkami, které z přirozené zvědavosti předkládají nejprve rodičům k zodpovídání. A v této důležité době opouští je náš vychovatelský systém úplně. Děti jsou se svými otázkami odmítány ve chvílích, kdy přestávají věřiti pohádkám o čápovi. Pohlavnost a věci s ní souvisící zahalují se jim rouškou tajemnosti — to je však způsobilé, učinit otázku dětem, u nichž je vnímací schopnost velmi živá a pozornost napiatá, — tím zajímavější. Odmítáním bývá touha dětí po poznání tajemného tím více rozpalována. Děti poznávají, že jsou klamány, že se jim pravda tají, přestávají se ptát rodičů, hledají poučení jinde, přicházejí ke svým zkušenějším a obyčejně zkaženějším druhům, a od těchto získávají poučení nesprávná, škodlivá, a s nimi často návod k pohlavním manipulacím. Podrážděná a neuspokojená zvědavost stává se příčinou probuzené smyslnosti. Jsou-li pohlavní otázky zastřeny rouškou tajemnosti, ponechává se obrazotvornosti volné pole, aby šla směrem neurčitým a nejasným.

Dítě, poučené jednou na nepravém místě, přestává se doma ptáti, přichází k přetvářce, stavi se nevědomým, a co horšího: ztrácí důvěru ke svým rodičům a vychovatelům, kteří mu pravdu zatajili.

Zamlčovací systém vychovatelský kalí důvěrný poměr mezi vychovateli a chovanci, — a ztrácí-li vychovatel důvěru svého chovance, ztrácí tím i velkou část svého vychovatelského vlivu.

*

Tak došlo se v sexuální pedagogice k otázce pohlavního poučování. První podnět k řešení této otázky dal ve 2. polovině XVIII. století geniální iniciátor všech moderních snah vychovatelských J. J. Rousseau ve svém věčně svěžím »Emilu«.

Myšlenky chopili se filantropisté a jali se o ní nejen teoreticky uvažovati, ale počali ji i prakticky prováděti. Salzmannova »Krebsbüchlein« vyšla již 1780, jeho spisek »Über heimlichen Sünden der Jugend« v Lipsku již 1785. Na podkladě myšlenek Rousseauových, Salzmannových spisů a Tissotovy brožury o onanii filantropisté vybudovali celý systém pohlavního vyučování. A možno říci předem, že hodně přestřelovali.

V Basedowově vychovávacím ústavě na př. vedle řady opravdových porodnických obrazů byly mezi učebnými pomůckami i všechny porodnické rekvisity. Basedowova »Emilie«, parádní koníček všech filantropických snah a přestřelků, byla v 8. roce svého věku poučena lépe, než mnohá moderní nevěsta. Znala všechny podrobnosti plození a rození. Salzmann doporučel, aby se před dětmi pitvali březí čtvernožci, Oest chtěl, aby děti pozorovaly i páření zvířat a konaly určitá pozorování na mrtvolách, Wenterfeld vážně navrhoval, aby matky rodily v kruhu svých dětí. To jsou fakta historicky zjištěná a bylo by možno uvésti jich celou řadu.

Také u nás v Čechách ve staré škole šířily se s filantropickými snahami i snahy po pohlavním poučování mládeže. Pedagog Aleš Pařízek vydal již 1790 překlad Willaumovy »Praktické knihy ruční«, v níž se vyslovoval pro pohlavní poučování mládeže a varoval, »aby se zatajováním více škody nepřinášelo, než rozumným vyjevováním«. R. 1824 převor augustinského řádu Filip Neděle vydal spisek »Věc nejdůležitější pro rodiče, školní učitele a dohlídače mládeže i také a zvláště pro duchovní pastýře«. Spis psán byl dle německého spisu P. Jiljího Jaise, poukazoval na rozšířenost pohlavních poklesků mládeže a naznačoval prostředky k nápravě.

Později Kodym v »Úvodu do zdravovědy« poučoval, jak předejíti onanii. Za vzpomínku stojí ještě, že kolem let 90. prof. P. Šauer z Augenburku učinil jako pedagogický dozorce vyšší dívčí školy pražské pokus o poučování dívčí mládeže prostřednictvím Salzmannovy »Račinky«. Byl však v novinách pranýřován, jako byl o něco později denuncován u ministerstva prof. Masaryk, když ve svých přednáškách o praktické filosofii nevyhýbal se otázce sexuální a nabádal akademickou mládež k zachovávání pohlavní čistoty.

Otázka pohlavní výchovy vynořila se opět na povrch před 8—10 roky a dnes je o ní již bohatá literatura, zvláště v Německu, kde spisky, brožury, letáky možno čítati již na sta a kde řešení otázky byl věnován celý sjezd »Společnosti pro potírání pohlavních nemocí« v Mannheimu 1905, o němž vydána objemná, 320 stran čítající tištěná zpráva. Bohatou litera-

turu o otázce mají také Angličané a severané: Norové, Dánové, Švédové a j.

*

Sexuální pedagogika směřuje k tomu, aby byla vypracována jakási stupňovitá soustava poučovací od doby, kdy mysl mládeže bývá na pohlavní sféru sváděna, až k dosažení vyspělosti. Cílem poučení je učinit zbytečnými poučení se strany nepovolané a na vyšším stupni věku chránit před pohlavním pobloužením a před styky mimomanželskými a jich následky. Sporné názory o poučování točí se kolem otázek, kdy, kdo, jak a kolik se má poučovati.

Burgerstein poukazuje při řešení otázky, kdy se má poučovat, všeobecně na dobu, kdy spontanní hnutí pohlavní sféry nemá ještě podstatu fysiologickou. Pro časné poučování vyslovuje se Duffeová (»Co ženy vědět mají«), která uvádí zkušenosti ze své rodinné prakse a M. Oker-Blom, který prohlašuje zásadu »Raději o rok dřív než o hodinu později«. Nelliová poučovala již 9letou dcerušku a dokonce 5letého synáčka.

V celku je těžko stanoviti přesně čas, kdy poučovati, protože vývoj dětí je individuálně rozdílný a protože tu mnoho závisí na vnějších vlivech výchovných. První poučení mají se dáti ve věku, kdy se děti počínají tázati.

Statistika, kterou jsem uváděl, mluví pro nutnost poučení před věkem 12 let, kdy onanie počíná býti zjevem hromadným a v době kolem 17—18 let, kdy hrozí nebezpečí pohlavních styků mládeže se všemi hrozivými následky. Není také jednoty v otázce kompetence, kdo má poučovati. Uznává se, že nejkompetentnějším místem pro poučování je domov, rodina.

Není pochyby, že, kde je v rodině dost vědomostí pro úkol poučovací, kde je dost pedagogického taktu, tam daří se poučování nejlépe. Duffeová vypravuje, že v její rodině, dětmi požehnané, nebylo žádných tajemství, báchorek, ale že mluvilo se tam vždy otevřeně. Patřičný výklad ukojil vždy přirozenou dětskou zvědavost.

V rodině je základní podmínka pro poučování: vzájemná důvěra rodičův a dětí. Velké většině rodičů nedostává se však k úkolu jak věcných znalostí, tak potřebného pedagogického taktu — nevzpomínáme-li již toho, že rodiče nemají dost chuti k poučovacímu úkolu.

Přichází se tedy ke škole. Škola však netěší se již takové důvěře dětí jako rodina, domov. Zpytujeme-li své pedagogické svědomí, přicházíme k poznání, že se tou měrou, jak žák věkem postupuje, o důvěru připravujeme. Máme té důvěry ještě nejvíc v prvním roce vyučovacím. Děti přicházejí k nám v 6 letech s čistýma důvěřivýma očima, ale jsou rok od roku více zklamávány. Postupujeme-li s nimi ze třídy do třídy, nemůžeme nepozorovati, jak důvěru dětí krok za krokem ztrácíme. Bylo by neupřímné, abychom si to nepřiznali. A není to vinou naší.

Příčinou je kolektivistický ráz naší školské výchovy, ta mnohost, přeplněnost tříd, která brání tomu, aby mezi námi a dětmi potrvala a sílila vzájemná důvěra, nezbytná pro úkoly vychovávací.

Jaká je a musí takřka býti naše pedagogická vláda ve třídách? Ne jiná, než z velké části absolutistická. Zdá se to snad paradoxní, ale jsme do jisté míry ve škole za katedrami absolutistickými vladaři. Vydáváme

rozkazy, předpisy a zákony, z nichž není odvolání a jichž přestoupení trestáme celou stupnicí zákonitých trestů, z nichž není zpravidla odvolání k vyšší instanci.

Ani nevinně zainterpellovat si naše děti nesmějí, natož aby si zarevoltovaly, když ex cathedra řekneme — a komu se to aspoň jednou nestalo — jako každá absolutistická vláda něco nepřiměřeného.

Ne že by absolutistická vláda neměla míti ve škole vůbec místa. Děti jsou podle vývojové teorie na nižším stupni společenského vývoje a trochu absolutismu pedagogického jim tu a tam neškodí a je také absolutism tento často nutný. Jde ale o to, aby postupem času absolutistická vláda pedagogická ustupovala vládě demokratičtější, aby děti přizpůsobovaly se znenáhla současnému stavu lidské společnosti, která se krok za krokem demokratisuje.

Na některých školách severoamerických jsou již poměry lepší. Tam je i pedagogická vláda ve škole demokratičtější. Učitelé a učitelky, jichž jest většina, žijí s dětmi v poměru důvěrnějším. Děti školní cítí se již ve škole jako příští občané svobodného státu.

(Dokončení.)

ROZHLEDY.

SLEZSKO.

Letošní slavnosti, jich pozadí a význam.

Letošní léto začalo ve Slezsku velmi nadějně; zdvihl se rušný život národní v lidu na všech stranách našeho kraje a to v takové síle, jaké nikdo neočekával. Opožděnost národního vývoje v českém Slezsku ukazuje ta okolnost, že projevy sílícího ruchu byly velké národní slavnosti: Slavnost Národního domu ve Frýdku 21. června, Slezský den Matice Osvěty Lidové na Polské Ostravě 5. července a Matiční den Matice Opavské v Kateřinkách u Opavy 12. července; také Dětský den ve Svinově 19. července a jiné podobné menší slavnosti skončily s mimořádným úspěchem i finančním, ale hlavně mravním; zde to slovo platí v krásném smyslu. Další takové podniky zastavila válka, kterou také odložena krajinská výstava v Klimkovicích, jež by byla nejen důkazem hospodářského pokroku českého zemědělce a živnostníka ve Slezsku, nýbrž i projevem stoupajícího národního uvědomění. Podobná vlna zvedala se také mezi Poláky na Těšínsku hlavně pod vlivem německých násilností při sokolské slavnosti v Bílsku 28. června.

Frýdecká slavnost překvapila kde koho: pořadatele, frýdecké Němce a židy i t. zv. Frydečony, domácí to obyvatelstvo, mluvící česky, ale v národní lhostejnosti sympatisující s Němci. Průvodu se účastnilo 12 tisíc lidí z Frýdku a ještě více z okolních obcí. Tato účast jednak dokázala, že národní uvědomění i na Frýdecku již značně pokročilo, jednak posílila ochablé a povzbudila dřímající. Frýdek měl v letech sedmdesátých a polovici osmdesátých uvědomělou českou správu, r. 1884 — před třiceti lety — náhodou zvítězila strana německožidovská a od té doby zavládla v českém táboře lhostejnost, jejíž nešťastné následky ukazují co deset let cifry sčítání lidu: r. 1880 bylo Čechů ve Frýdku 80·1%, Němců 18·1%, Poláků 1·8%, r. 1890 Čechů 59·7% (— 20·4%!), Němců 36·3% (+ 18·2%), Poláků 4%, r. 1900 Čechů 56·1%, Němců 37·8%, Poláků 6·1%, a při posledním sčítání napočteno Čechů 41·4%, Němců 52·7%, Poláků 5·9%. Za třicet let české procento kleslo na polovičku, německé se zvětšilo skoro trojnásobně; absolutně Čechů za tu dobu ubylo 632, Němců přibylo 4.070, Poláků také přibylo 466. V roce 1910 bylo ve Frýdku napočteno Čechů 4.033, Němců 5.123, Poláků 574. Tento hrozný úpadek české většiny v městě ležícím v úplně

českém okolí byl kromě národní lhostejnosti a hospodářské slabosti způsoben nedostatkem českého školství: po porážce v letech osmdesátých byla škola poněmčena a dnes česká většina obyvatelstva nemá veřejné obecné školy a soukromá škola matiční trpí vnitřními nepořádky, střídáním učitelů často nevhodných a má proto úžasně málo žáků (loni 196). Letos pozorovat ve Frýdku mnohostranný obrat k lepšímu: oživena Občanská Beseda, spolehlivý výbor zvolen v Občanské Záložně, koupen hotel Jandův za 52 tisíc korun a bude nákladem asi 75 tisíc upraven na Národní dům (Spolek národního domu vydal skoro veškeré své jmění obnášející sedm tisíc korun na taxy a jiná vydání spojená s koupí), připravuje se zřízení pokračovací školy průmyslové a vážně se jedná o českou měšťanskou školu. Obou škol je českému Frýdku třeba jako soli, bez nich je jeho úspěšný vývoj nemožný. Slavnost Národního domu probudila venkov do boje o Frýdek; jak zde hospodářský boj může být úspěšný, dokazuje písemný i ústní protest třiceti německých živnostníků frýdeckých proti provokacím německé mládeže a radnice. Tento hospodářský boj může být tím úspěšnější, že hospodářské podniky frýdeckých Němců hodně utrpěly krisí za války balkánské a po ní a také nynější válkou budou patrně nemálo poškozeny.

Jak je dosud na Frýdecku půda nepropracovaná, ukázal případ sedlišťský. V Sedlištích r. 1910 se přihlásil k německé obcovací řeči jeden člověk a přece letos na jaře tam bylo založeno německopřátelské hospodářské kasino. Těšínská Land- und Forstwirtschaftliche Gesellschaft založila tam hospodářsko-lesnickou besídku; při ustavující schůzi řečnil úředník společnosti inženýr Kotas slezským nářečím, stanovy byly rozdávány německopolské, slíbeny německočeské; členů se přihlásilo 26, později přibylo 15, mezi nimi někteří z Kaňovic, Bruzovic a Venclovic. Pokusili se zde tedy Němci o stejnou organisaci, jakou již vytvořili v mnohých obcích polských; 1. června docela uspořádali ve Frýdku přípravnou schůzi pro zřízení »lidové strany slezské« po vzoru Koždoňovy ludowej partyi śląskiej. Prozatím tyto pokusy uvázly; neprorokuji jim velké budoucnosti, mezi naším lidem je přece jen prostředí jiné nežli mezi slezskými Poláky, u nás není té propasti mezi starou kulturou domácího lidu, která staletí rostla pod vlivem českým, a mezi nově importovanou kulturou polskou, jako dále na východ mezi Poláky na Těšínsku; náš lid nenazývá se slezským, nýbrž moravským. Snad tu a tam místní poměry, osobní spory a hospodářské výhody umožní zřídit krátkodechý společek, ale významu to mít nebude. V samých Sedlištích bylo napočteno 90 Poláků; z jejich řad jistě získal také několik členů zakladatel kasina Wallitschek, rodem Polák. Kdo je a bude hlavním podporovatelem a udržovatelem těchto odrodileckých spolků, ukázalo se hned v Sedlištích, když arciknížecí komora jmenovala zástupcem svého virilního hlasu v obecním výboře právě zmíněného zakladatele separatistického hospodářského spolku. Při hospodářském i osobním vlivu, který mají úředníci a zřízenci komory v mnoha obcích na Frýdecku, je v tom jisté nebezpečí; také mezi Poláky jsou tito zřízenci sloupy Koždoňovy strany.

Druhá velká slavnost byl Slezský den na Polské Ostravě.

Návštěva byla obrovská, na třicet tisíc lidí, takže místo naprosto nestačilo a pořadatelstvu chybělo prodavačů, vstupenek a skoro všeho ostatního. Čistého zbylo 13 tisíc korun (loni osm tisíc, předloni čtyři). Současně pořádali na Polské Ostravě Němci Volkstag se sjezdem Němců z celého Slezska a Poláci Dzień Macierzy; oba vedle české slavnosti zcela zanikly. Pozoruhodné je to, že zde, v obci obrovskou většinou české (16.927 Čechů, 4467 Poláků, 1296 Němců), se mohly zároveň s českou manifestací konat v úplném klidu a pokoji dvě jinonárodní slavnosti, výslovně myšlené jako vzdoroslavnosti. Zásluhu o ten klid a pokoj nemělo ani četnictvo ani vojsko, nýbrž české obyvatelstvo samo.

Jak jinak bylo neděli na to v Opavě! V Opavě bylo r. 1910 napočteno Čechů 2039, tedy o 743 více než Němců na Polské Ostravě, také poměrně je Čechů v Opavě více (6·9%) než Němců na Pol. Ostravě (5·7%). Matiční den nebyl pořádán v Opavě, nýbrž v sousední české obci Kateřinkách, kde sice v r. 1910 se podařilo německé obecní správě vykázat německou většinu (54·8%), ale sami Němci se neodvažují nazvat Kateřinky obcí s německou většinou, říkají jen »eine deutschgeleitete Gemeinde«. Kateřinky prodělaly v číslech sčítání podobný národní vývoj jako Frýdek; r. 1880 bylo tam Čechů 84·4%, Němců 15·6%, r. 1890 Čechů 76·9%, Němců 22·7%, Poláků 0·4%, r. 1900 Čechů 67%, Němců 31·4%, Poláků 1·6% a r. 1910 Čechů 41·2% (úbytek 25·8%!), Němců 54·8% (+ 23·4%), Poláků 3·8%. Od r. 1880 Čechů absolutně ubylo 350, Němců přibylo 3287, ze 606 vzrostli na 3893. Úbytek českého obyvatelstva padá do období 1900—1910, kdy Čechů ubylo 1510 (ze 4444 na 2927); v tom období právě přešla správa obce do německých rukou.

Jako v Kateřinkách, tak ustupuje český živel v Opavě a v řadě obcí od Opavy na západ podél říšské hranice, ze kterých si Opava tvoří most k německému území na Krnovsku. V Opavě klesá české procento od r. 1880 jistě: 11·8, 11·3, 10·3, ale v posledním období náhlý skok na 6·9%; dříve českého obyvatelstva aspoň absolutně přibývalo, od r. 1880 do 1900 o 345, ale v prvním desítiletí nového století ubylo Čechů v Opavě i absolutně, o 565. Ve Vávrovicích bylo r. 1880 Čechů 585, Němců 75, r. 1910 Čechů 413, Němců 353, zastupitelstvo německé, škola německá, česká soukromá zřízena nedávno. Držkovice r. 1880 byly zcela české, ze 128 obyvatelů nepřihlásil se k německé řeči obcovací ani jediný; r. 1910 napočteno Čechů 79, Němců 76, v obecním výboře jeden sbor drží Češi, druhý Němci, veřejná škola německá, českou soukromou nedávno otevřela Matice Opavská. Společnou veřejnou německou školu mají Vlaštovičky a Jarkovice, českou soukromou zřídila nedávno Matice Opavská; ve Vlaštovičkách r. 1880 bylo 187 Čechů a 15 Němců, r. 1910 Čechů 76, Němců 118, v Jarkovicích r. 1880 Čechů 171, Němců 36, r. 1910 Čechů 99, Němců 91, zastupitelstvo v obou německé. Německou většinu dvoutřetinovou mají již Holasovice, kde r. 1880 bylo 463 Čechů, 202 Němci a r. 1890 Čechů 562, Němců 131, r. 1910 však 220 Čechů a 480 Němců. V Loděnici napočetli Čechů již jen čtvrtinu (155 Č., 437 Němců), kdežto r. 1880 bylo tam Čechů 406 a Němců 219. V obou obcích zastupitelstvo i škola jsou německé.

V okrese opavském přibylo Němců od r. 1880 v Jaktaři (131), v Neplachovicích (83), v Hlavnici (95), v Životicích (39), Žimrovicích (41), v Podolí (329), na Hradci (česká většina se změnila v menšinu: r. 1880 Čechů 163, Němců 147, r. 1910 Čechů 144, Němců 169), v Kylešovicích (121), na Štítině (81) atd. V Podolí a Hradci je zastupitelstvo německé, které letos se usneslo na poněmčení utrakvistické školy; nová německá obec vznikla v okrese opavském odtržením osady Dvořiska od Štítiny. V celém okrese opavském české procento silně klesá: r. 1880 bylo Čechů 86·2%, Němců 13·8%, r. 1890 Čechů 84·8% (— 1·4), Němců 15%, Poláků 0·2%, r. 1900 Čechů 81·1% (— 3·7), Němců 17·4, Poláků 1·5, r. 1910 Čechů 75·4% (— 5·7), Němců 23·2% (+ 5·8), Poláků 1·3%. Absolutně ovšem za tu dobu Čechů přibylo 2.355, Němců 4.882, tedy více než dvakrát tolik. Z uvedených cifer vidíme, že nejhůře se dařilo českému živlu v posledním období sčítacím; v letech 1900—1910 přibylo Čechů v celém okrese jen 97 (devadesát sedm), kdežto Němců 2.874; Čechů přibylo 0·32%, Němců 44·45%. V tomto období ubylo Čechů v Držkovicích 26, v Hlavnici 133, v Holasovicích 96, na Hradci 31, v Jarkovicích 28, v Kateřinkách 1.517, ve Lhotce (u Litultovic) 15, v Loděnici 107, v Mladecku 35, v Neplachovicích 70, v Podolí 118, ve Vávrovicích 97, ve Vlaštovičkách 17, celkem jsme v těch deseti letech v soudním okrese opavském ztratili na účet Němců 2.295 příslušníků proti sčítání minulému. V tomto období vzrostla populace v okrese o 7·89%, Čechů tedy mělo přibýt 2.378, avšak přibylo pouze 97, tedy téměř celý přírůstek českého živlu pohltila germanisace. Němcům přibylo v okrese opavském půl tisíce z vlastní krve a půl třetího tisíce z krve naší; k tomu přidejme, že v Opavě, která je městem s vlastním statutem, ubylo Čechů 565 a Poláků 324, že tam též ztratil se v moři germánském celý přirozený přírůstek Čechů a Poláků opavských (přes čtyři sta a na sto a celá slovanská immigrace), a dojdeme k hroznému výsledku, že v Opavě a v jejím okolí za deset let se nám poněmčily na čtyři tisíce lidí. To je úspěch Nordmarky, která byla založena r. 1894 a v uvedeném období rozvinula činnost neobyčejně intensivní; její odbory jsou v okrese opavském v Hlavnici, Holasovicích, Jaktaři, Kateřinkách (3), Komárově, Lipině (2), Loděnici (2), Mladecku, Neplachovicích, Oticích, Podolí, Štítině, Vlaštovičkách, Žimrovicích; odbory Schulvereinu mají tyto obce: Hlavnice, Holasovice, Hradec, Jaktař, Kateřinky, Komárov, Podolí, Štítina, Vávrovice. Česká menšinová práce začala se tu intensivněji rozvíjet teprve na konci posledního sčítacího období: Matice Opavská počala dle vzoru Nordmarky a Matice Osvěty Lidové zakládat místní odbory po vesnicích a zřídila několik obecných škol (Držkovice, Vávrovice, Vlaštovičky) a mateřských školek (Hradec, Jaktař, Komárov, Neplachovice, Štítina). Další rozvoj menšinového školství kolem Opavy, které je tam pro záchranu českého živlu naprosto nutné, znemožňují nedostatečné finanční prostředky Matice Opavské.

To je rámec pro události opavské v neděli 12. července. Matičním slavnostem nejde jen o získání finančních prostředků, nýbrž o probuzení a posílení národního vědomí a svědomí.

Zabaveno.

K. O.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Válka. — Stávky v Rusku. — Odborové organisace v Srbsku. — Družstevní podniky strany soc. demokratické r. 1913. — Centrální odborové organisace rakouské r. 1913.

Jako hromovou ranou byl prohlášením války hospodářský život uveden v naprostý zmatek. Šefové průmyslových podniků, úředníci i dělníci továren, živnostníci, obchodníci i s přiručími, rolníci i se zemědělskými dělníky odvoláni od nejpilnější práce pod prapory. Činnost hospodářská, zbavená tolika pracovních sil duševních i manuelních, počala váznout, místy pak zastavena úplně. Továrny, jejichž šefové i přední úředníci povoláni do zbraně, zastavily výrobu a propustily dělnictvo, jiné byly nuceny učiniti tak pro nedostatek dělníků a materiálu, jehož dodání bylo uzavřením civilní dopravy znemožněno. Maloživnostenské dílny, z nichž často byly povolány všechny dospělé pracovní síly, z části uzavřeny vůbec, z části vedeny, pokud to šlo, dále manželkami majitelů a učeníky.

Sociálně politická činnost samozřejmě zastavena úplně, sněmovna uzavřena, i permanentní výbor pro sociální pojišťování, jehož dokončená práce vyčkávala jen schválení plena sněmovny, odročen. Kdy bude moci činnost svoji obnovit a přivést ke zdárnému ukončení, je velice nejisto. Najisto ne v dohledné době, kdy státní pokladna, vyčerpaná náklady válečnými, nebude s to převzíti těžké břímě sociálního pojištění.

Těžké chvíle, kdy rozechvěného obecenstva zmocnily se obavy o nejbližší budoucnost, kdy strach vyvolával v podrážděné fantasii krvavou příšeru hladu, pokusili se ihned ve svůj prospěch využitkovat lichvářským způsobem obchodníci potravinami, a vyhnali ceny potravin okamžitě do výše, která by tak asi odpovídala cenám ve městě se všech stran sevřeném nepřítelem. Zdražování toto mělo za následek veliké pobouření.

které se stupňovalo až v útoky na jednotlivé obchody, takže místodržitelství 28. července vydalo na základě § 51. živnostenského řádu pro prodej v malém životními potřebami maximální ceník pro obce v policejním obvodě Prahy. Stejně jako v Praze bylo i na venkově, jenom že zde byly ceny vyhnány ještě výše. Kdežto na př. mouka v Praze prodávána za nejvýše 52 haléře, byla v Plzni její nejnižší cena 56 haléřů.

Až nastanou normální poměry a bude možno s jasnou myslí o těchto nezdravých zjevech přemýšleti, bude nutno hledat způsob, jak by se opakování podobných zjevů v budoucnosti zamezilo. Nebude to pouze zájmem konsumentů, nýbrž i zájmem státu, který ostatně uznal již nyní svoji povinnost vystoupit na ochranu konsumentů.

*

Předzvěstí válečných příprav v Rusku byla ohromná stávka ve všech průmyslových městech, která brzy nabyla rázu revolučního. Dle úředních zpráv vypukla prý stávka pro ztýrání několika dělníků v Putilovských závodech a ze sympatie prý zastavilo práci statisíce dělníků a podniklo stávku, při níž stavěny barikády a podnikány útoky na vlaky. Podivnou náhodou spadá tato neobvykle revoluční stávka v dobu, kdy Rusko provádí — prý na zkoušku — mobilisaci šestnácti armádních sborů a kdy car hostí presidenta francouzské republiky. O předmětu porad hlavy demokratické republiky s representantem nejhoršího absolutismu nebylo pochybností, nepochybovalo o nich ani ruské dělnictvo a možná, že tyto porady přispěly více k rozplamenění revoluční stávky nežli ztýrání několika dělníků v Putilovských závodech. Nebylo jistě bez závažných důvodů upuštěno od okázalého demonstrování přátelství ruskofrancouzského, nebylo jistě bez závažných důvodů přikázáno francouzským lodníkům, aby po hostině ihned se vrátili na lodi, nebyl jim jistě bez důvodů zakázán přístup do města, kde mohlo jejich přítomnosti býti využito pro militaristickou agitaci, zatím co po ulicích táhly tisícihlavé zástupy pod červenými prapory zpívajíce revoluční písně, jimž se právě od Francouzů byli naučili. Není náhodné, že vláda se obávala železniční stávky ve chvíli, kdy úředníci, povolaní na rychlo z dovolené, zaplavovali všechna nádraží. To vše ukazuje spíše na politické důvody veliké stávky ruské, která snad byla odezvou válečných příprav carské vlády.

*

Zpráva tajemníka odborových organisací srbských, podaná sjezdu konanému počátkem června v Bělehradě, obsahuje velké stesky na válku třeba vítěznou. Počet členů odborových organisací klesl během války z osmi tisíc na 4322. Nově dobytým územím, ve kterém vládne strašná hospodářská bída, kde lid je naprosto nevzdělaný a neuvědomělý, získali srbští podnikatelé zásobárnu dělnictva ochotného pracovat za nejnižší mzdy a za nejhorších podmínek pracovních, čehož ovšem využijí ku snižování mezd a zhoršování pracovních podmínek ve starém Srbsku. V území dobytém udrželo se posud cechovní zřízení. Živnostenští dělníci jsou tu přijímáni na rok. Za mzdu 10 až 20 haléřů denně a oběd pracují od svítání do noci.

*

Zpráva družstevních podniků strany sociálně demokratické za rok 1913 dokazuje, že družstva tato stávají se zvolna, ale jistě důležitým činitelem v hospodářském životě českém. Tohoto roku soustředěno ve 272 družstvech 66.496 členů; tržba jejich činila 23,742.047 K. Jako vždy, jsou i tentokráte konsumní družstva nejdůležitější. Tato měla 55.192 členů a tržba jejich obnášela 17,224.423 K, zisk 465.661 K, z něhož 61.004 K přikázány reservnímu a 22.181 K podpůrnému fondu, kdežto 348.396 K vyplaceno členům v dividendách. Oproti dřívějším letům jevi se tu snaha přikazovati reservním fondům větší procento, aby vlastní kapitál byl posílen; tak docíleno toho, že vlastní kapitál činí na závodních podílech 855.451 K, na reservních fondech 482.143 K a na podpůrných fondech 87.386 K. Poměr vlastního jmění k cizímu se podstatně zlepšil, činil 1 : 2·74, kdežto r. 1912 1 : 3·03. V položce aktiv nastal také příznivý přesun. Procento hotovostí stouplo, kdežto zásob, pohledávek a nemovitostí kleslo. Také v administrativě jeví se zlepšení rychlejším obratem skladů.

*

Centrální odborové organisace zaznamenávají rok 1913 rovněž jako rok nepříznivý. Velká nezaměstnanost zavinila pokles počtu členů se 428.363 na 423.970 a stoupnutí podpor se 3,724.001 K na 4,616.929 K. Téměř celé toto stoupnutí připadá na konto podpory v nezaměstnání, která obnášela 2,204.801 K proti 1,403.068 K roku 1912. Na podporách nemocenských vyplaceno 1,001.025 K proti 987.139 K roku 1912. Celková vydání řádná obnášela 10,058.298 K, příjmy 10,136.521 K, takže jmění svazů stouplo nepatrně. Účet fondů stávkových končí ztrátou, poněvadž proti 2½ milionu korun vydání stojí pouze 2,269.000 K příjmů. *R.*

LITERATURA.

Krásná.

J. S. Machar: Nemocnice. (1913.) Feuilletonů kniha pátá. V Praze 1914 (Nakladatelství Grosman a Svoboda, maj. Gustav Dubský.) — Karel Klostermann: Žichovičtí půlpáni. Román. V Praze 1914. (Nakladatel Jos. R. Vilímek.) — J. F. Karas: Krvavé krůpěje. Hrst povídek historických. (Švejdova Pestrá edice svazek XII.) — Otomar Schäfer: Hrdina Lackmann. (Vilímkova knihovna svazek 126.) — Karel Chvoj: Zpověď tuláka Pyšvejce. (Švejdova Pestrá edice svazek XI.)

Mezi novými knihami básnické prósy české Macharově knize feuilletonů »Nemocnice« přísluší místo důležité: thematem, které jest v literatuře české svého druhu novum, i významem, který kniha má pro básníka. Význam ten není pouze biografický v užším slova smyslu; jeho kniha jest dalším dokumentem pro poznání básníka člověka: jest svědectvím jeho duševní síly. Machar prodělával nebezpečný zápas mezi životem a smrtí a dovedl míti klid i statečnost v nejkritičtějších chvílích

stavu pozorovati sebe; se zdánlivou takřka chladnosti odměřoval plus a minus svého zápasu, sestavoval si data fysického i duševního procesu, jakoby sám sobě byl svědomitým, ale přece cizím anatomem. Vylíčil tak jasně celý průběh své nemoci, od prvního jejího příznaku a ztráty sebevědomí až k prvnímu pocitu šťastně překonané krise a k jistotě vracejícího se zdraví. Zachytil stav, v němž měl dojem něčeho obrovského a nedefinovatelného, něčeho, co se nazývá nic, vybavil si střídavé chvíle klidné resignace a kmitavé naděje, nezapomenul horečných snů ani okamžiků střízlivé úvahy; a za dob úlevy zabavily jeho oživující zájem drobné jednotlivosti jeho prostředí i lidé, kteří jej léčili a ošetřovali a s kterými mohl se stýkati, i neušlo jeho postřehu nic, cokoli vyznačovalo jejich ráz a povahu. Všechno to a takové básníkovi utkvělo z doby jeho těžké nemoci v paměti a vepsal to ve svou knihu. Schiller řekl jednou: »Es ist der Geist, der sich den Körper schafft«, a Machar slova ta svou knihou potvrzuje. Jen síla duševní mohla způsobit, aby fysické utrpení neudolalo ducha. Ale k vysvětlení tak vzácného zjevu není třeba citovati Schillera, ani netřeba z povzdálí vzpomínati způsobu, s jakým svou nemoc snášel Heine: Machar sám k tomu podává vysvětlení. Básník, který vždy miloval život, zdraví, veselost, přirozenost a poctivost, postřehl v sobě záhy, jak vyznává, dvojici ducha a hmoty, a nedovoloval, aby hmota poroučela duchu; »vycvikoval svou fysiku« tak, že dovedl tělo ovládati tak, aby bylo poslušno jeho vůle, kdykoli bylo třeba. Proto se síla vůle mohla osvědčit i v případu těžké nemoci. A další, co přispívá k výkladu této duševní síly: Machar na životě, jejž miluje, »nikdy nevisel«; je přesvědčen, že »na dně všeho života tkví smutek pessimismu, ale pessimismus ten mu života neotravoval, naopak, přispíval k tomu, aby život miloval, ale také, aby ho necenil a byl vždy hotov k odchodu«. Tento pessimismus, ne sentimentální, ale zdravý, který určení a cíl života spatřuje právě jen v tomto životě, jest jeho duševní síly druhou podmínkou. A právě proto, že jest to pessimismus zdravý, nemůže zdolati jeho lásky k životu a radosti z něho. Při vší statečně klidné resignaci projevované v kritických chvílích vycítíme, jak s nadějí sebe slabší se k němu připíná zase, jak se mu znenáhla stává zase drahým vše, co v nemoci lhostejně odmítal, jeho drazí, knihy i přátelé, a jak vroucně touží, aby byl zase u nich a mezi nimi — je o tom mimo jiné krásné místo v kapitole »Noc snů a dobrého předsevzetí«, kde básník ve snu vidí své děti, jak v dálku hledí důvěřivými čistými pohledy, čekajíce naň a on vykřikne: pacholátka moje... A přece se jednou hamletovsky táže, zdali to nové zdraví jeho bude stát za to; když opět vidí svítit slunce jako jindy a lidi chodit jako dřív, připadá mu vše jednotvárným, všedním, osiřelým; a když navštíviv po přestálé nemoci nemocnici prošel verandou a parkem, který býval celým jeho světem, odcházel s hlavou sklopenou a v duši mu bylo nahořkle smutno. »Měl jistotu, že je zdráv.« Odkud ten stesk po radosti ze života, po němž toužil? Stačila komicky mrzutá episoda při dunajském mostě, aby jej oprávnila. V pohnuté době byl básník ze života na čas vytržen, a když se vrací, a když se do něho vrací, vážnost doby radost ze života tlumí. Nahořklý smutek rozhostí se v něm jakoby v předtuše doby ještě vážnější a ne-

bezpečnější, která životu bude klásti úkol přetěžký — nedlouhá doba příští dala mu za pravdu...

Kraj šumavský zdá se pro Klostermanna býti nevyčerpatelným. Tolik motivů již mu poskytl, a nový objemný román jeho »Žichovičtí půlpáni« vznikl v něm také. Je to kus nepříliš dávné historie z kraje sušického, z okolí Rábí a nedalekého zámku žichovického; soustřeďuje se na vzájemnou řevnivost nižších panských úředníků a služebníků a jejich hospodských přívržerců s rábskými »chlapy«, kteří s oněmi »půlpány« mají ustavičné šarvátky osobní a místní potyčky, při nichž dochází i k vzájemnému násilí a ukrutnosti. Všemu tomu nastane konec, když svěřenské panství žichovické připadne nové, cizorodé linii Lambergů, s nimiž nastane radikální změna v poměrech i lidech. Historický podklad románu není postaven na hlubokém základě; omezuje se na nejnutnější data a skýtá dílu jenom rámec. Zájem spisovatelův zaujalo několik rázovitých postav prostých lidí, a těm věnuje zas všechnu svou neutuchající svědomitost a účast. Honosivý, líný a záletný panský písař, věčně proklínající ten »zatracený život« svého povolání, jenž je přesvědčen, že ho nikdo nedovede ocenit; silák, který je postrachem kde komu; neduživý zahradník, který neustále naříká na špatný žaludek a léčí jej pivem a kořalkou; řádný a poctivý krejčí, o jehož dceru ucházejí se mladí jak staří, panští i nepanští; švec, který provozuje stavitelství; zlý jeho syn, neštítící se ze žárlivosti ani násilí; pokorný sluha ze zámku a energický sládek — to jsou postavy, od nichž se Klostermann nemůže odtrhnout. Libuje si v jejich přihroublých i hrubých řečech, obšírně vypisuje jejich hádky i žerty, které vedou při pivě dobrém i špatném, kreslí každičký rys na nich, sympatický i nesympatický, vrací se k nim opět a opět, a cokoliv o nich vypravuje, ze všeho je patrno, jak je má rád a jak by si přál, aby takový druh lidí z milovaného kraje jeho nemizel, aby v něm zůstali navždy i s primitivním způsobem svého života a bez všelikých moderních pokroků ekonomických a technických, s nimiž přicházívá zároveň porušení bývalého rázu kraje i lidí. Všechno pro něho nabývá neobyčejnosti a důležitosti, každý výmol, keř, nános, struha, dešťový příval, převoz, nic z toho neujde nejpodrobnějšímu popisu, z kterého by s užitkem mohl čerpati sám topograf. Nasytiti se těch bývalých lidí a poměrů nemůže, a když o nich píše, je to jakoby se loučili lidé, kteří se mají rádi. Nelze jinak než opětně konstatovati cenný znak Klostermannův i při tomto díle: že vzniklo z upřímné lásky k šumavskému kraji a že z každé stránky ji můžeme vycítit. Ovšem přemíra této lásky opět jest na ujmu stránce básnické: tesknota, s kterou se bývalým životem v něm zabývá, vede opětně k rozvláčnosti, při níž místo markantních základních rysů už uvedených nastupuje dobrácká povídavost — týž umělecký nedostatek, který jsme vytkli při Klostermannově románu »Supplent«.

Také J. F. Karas v knize »Krvavé krůpěje« vrací se tam, kde jsme jej již poznali, do historické doby pobělohorské na Moravě. Vybral z ní několik motivů a zpracoval je ve formě historických povídek. Ve všech mu jde o to, aby byla patrna veliká nespravedlnost, která se páchala na moravských lidech ve jménu Kristově a jeho katolických vy-

znavačů, všeliká bída, která z toho vzešla zemi a trvala tak dlouho, dokud nebyl vydán toleranční patent, tedy snaha podobná, jaká se projevuje v epické básni Jahodově »Za právo a pravdu«, o níž bylo tu mluveno minule. Povídky Karasovy jsou psány se znalostí věci, se slohem, který situaci dovede živě vystihnout, nezabíhají celkem do romanticky dobrodružných příhod (mimo herlošovsky přibarvenou povídku »Pod šavlí Kuruců«), a jako připomínky historických událostí v době, jež na ně již nemyslí, mohou být i s prospěchem. Velmi však vadí, že všemi povídkami ustavičně se ozývá týž nářek na protivenství a příkoří, opakuje se skoro stejným způsobem, aniž se motivuje nějak zvláštním případem, ani sám o sobě nijak není nový. Bylo by na čase, aby historický román a historická povídka nebraly se stále kolejemi dávno vyjetými a vydaly se tam, kde čeká dostatek látky méně často zpracované.

Otomar Schäfer ve svých prosách rád volí případy, které jsou plny děsivosti, hrůzy, groteskności. Dovede se při tom někdy udržeti v mezích skutečnosti nebo pravděpodobnosti (»Stipendium«, »Pokušení«) a docílí někdy i dramatičnosti, jako v povídce, jež dala knize jméno, »Hrdina Lackmann«. Většinou však vymyšlené případy vedou k přehnaným situacím a všelijakým nemožnostem, s nimiž fantasie básnická nemá co činit (»Stiperdacův elixír«), které jsou zúmyslným zamotáním jednotlivostí (»Nerozřešitelný případ Galginův«) a při nichž nevíme, bere-li je autor vážně či pro pouhou zábavu. Formálně propracovány jsou málo.

»Zpověď tuláka Pyšvejce«, kterou napsal Karel Chvoj, vznikla snad pod vlivem Nerudových Trhanů a Tolstého Vzkříšení. Autor chtěl asi podati několik kapitolek mravokárné tendence, ale ta by se musela dokumentovati trochu prohloubeněji a důvodněji nežli takřka holým registrováním špatných skutků a dobrých úmyslů, které se střídaly v životě tulákově po dlouhou řadu let. Zejména však je chybou, že tulák ten pronáší myšlenky takového dosahu, že při každé z nich poznáme, ty že mu nevnuklo vlastní přemýšlení a vlastní zkušenost, nýbrž že mu je vkládá v ústa sám autor. Jaká tedy zpověď tuláka? —*ejč*—

Poučná.

Archiv Český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl XXIX, Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388—1779 vydal Josef Kalousek, v Praze 1913, str. 615 — 4°; Díl XXX. Registra vejpovědní mezní úřadu nejv. purkrabství Pražského z l. 1508-1577 vydal Václav Schulz, v Praze 1913, str. XXIX + 455 — 4°. — Václav Král: Ústrojí a působnost spořitelny. (Knihovna Spořitelního Obzoru č. 11. — Oddíl druhý: Působnost spořitelny. V Praze 1913, str. 215.) — Dr. Bohuslav Raýman, Přírodozpytec a otázky dne. Vybrané stati a poznámky. S úvodem prof. Dr. B. Němce. V Praze 1913, nákl. »Českého čtenáře«. — Jos. Šmíd, Škola pravopisu pro školy obecné. Díl III. V Praze 1913, nákl. Zem. ústředního spolku Jednot učitelských.

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl

XXIX, Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388—1779, vydal Josef Kalousek, v Praze 1913, stran 615—4°; Díl XXX, Registra vejpovědní mezní úřadu nejv. purkrabství Pražského z l. 1508—1577, vydal Václav Schulz, v Praze 1913, str. XXIX + 455—4°.

Ve sbírce této, o jejímž významu a změně redakce — první ze svazků svrchu uvedených má ještě redaktorem prof. Kalouska, na druhém podepsán již opět prof. Friedrich — měl jsem před krátkým časem příležitost v tomto časopise se zmíniti, vyšly nedávno nové dva svazky, jejichž nadpisy svrchu podány. Ve sv. XXIX prof. Kalousek přistupuje k závěru své životní edice selských řádů, jež v úplnosti a s pečlivostí v neméně nežli čtyřech svazcích Archivu (XXII—XXV) byl uveřejnil. Mezi tiskem dílem dalšími studiemi vydavatelovými, dílem cizím upozorněním množil se materiál, dílem pro období teprve chystané, dílem však i pro partie již vydané, a zvolna nahromadilo se ho tolik, že bylo nutno věnovati mu zvláštní svazek, a také ten musil býti ještě rozdělen, takže nynější dodatky sahají pouze k r. 1779, ostatku (do r. 1850) a eventuálním nálezům dalším vyhrazen nový svazek Archivu. Nemělo by smyslu zabývati se zde podrobněji obsahem a způsobem vydání tohoto jediného dodatkového svazku, činícího sotva šestinu materiálu Kalouskem zpracovaného. Bude nutno (a zamýšlím tak učiniti) vrátiti se zvláštním článkem po jejím dokončení k publikaci celé, jak toho význam a cena její zvláště v dnešní době zvýšenou měrou zasluhuje. — Druhý ze svazků svrchu v nadpise uvedených tvoří uzavřený celek, a lze hned říci, velmi zajímavý. Soud mezní byla zvláštní instituce starého českého práva, jíž za předsednictví a osobního řízení purkrabí hradu Pražského náleželo rozhodovati pře o hranice jednotlivých držav, nebo snad lépe o mezníky, neboť rozhodování pří o pozemky náleželo již kompetenci soudu zemského. Svérázná instituce těšila se již dávno pozornosti odborných badatelů, k čemuž přispělo i to, že již na samém začátku 17. stol. tehdejší předseda soudu purkrabí Jakub Menšík z Menštejna vydal o soudu tomto zvláštní spis obsahující podrobné poučení o něm; důležitý tento spis vydal r. 1883 Herm. Jireček znovu. Vědělo se také, že soud vedl svá vlastní registra, která však dlouho pokládána za ztracená. Teprve před nemnohými lety nalezl jejich originál v musejním archivu archivář Schulz a vydal nyní, začež mu jistě lze vysloviti jen uznání. Máme tu před sebou zápisy z l. 1508—1577, dílem (do r. 1534) opsané z originálních záznamů hned při jednání, ale ne do register, nýbrž na volné listy pořizovaných, dílem, od založení register 1534 přímo do nich vnášených. O kompetenci, líčení pře, vedení svědků, postupu důkazu dostává se nám zde authentického poučení, což samo sebou jest ziskem velmi značným, nehledě ani k četným detailům lokálním, které pro topografii a zvláště pro místní dějepisce mají cenu neskonalou. Ale i o více běží. Řekl bych, že je radost čísti tato registra, jejich jasný výklad, jadrnou češtinu, ano že se místy hodí i dnes za lekturu. Poslyšte na př. — uvádím úplně nahodilé, doklady toho druhu lze najíti na každé stránce — z č. 54: »I šli tou mezí do háje břehem pod cestou před se až nahoru skrze mejto, pravíc, ač jest tu paní Petrovská to místo dala smejtiti, ale že k Křesicím až po ten břeh náleží. I přišedše k rokli,

obvedše tu rokli, šli vedle háje podle voraných dědin na starú cestu dolóv na kámen, pravíc jej mezníkem býti; odtud mimo dub na druhý kámen svalený, též pravíc, že by mezníkem býti měl; šedše přes rokli mluvíc, že sou o tom slejchali, že by z té strany rokle v jívovým kři ještě třetí kámen mezní býti měl; došli až na cestu vymlenú a zkaženú, tou šli nahoru až k hrobu, vždy mluvíc, pokudž sou vedli, že potud po pravé ruce k Petrovicím a po levé k Křesticím od starodávna jest náleželo a náleží.« To se přece čte jako povídka... *V. N.*

Václav Král: Ústroji a působnost spořitelny. (Knihovna Spořitelního Obzoru č. 11. — Oddíl druhý: Působnost spořitelny. V Praze 1913, str. 215.)

Studie tato — jak autor v doslovu poznamenává — »má za účel podati bez velkých aspirací literárních pouze přehled o administrativní stránce spořitelen a orientovati soustavně začátečníka o tomto celkem úzce vymezeném oboru«. Účelu tomu jistě vyhovuje velmi dobře. Není to práce nějak originální, opírá se o naši dřívější literaturu (zejména Kliera, Slavíka a j.) a hledí k otázkám po výtce praktickým. Je podána od praktika a je i určena praktikům. Přes to dotýká se řady otázek theoretických, v tomto druhém díle hlavně otázky povahy knížek spořitelních — a to jistě jen na prospěch celé práce. Probírají se tu ve třech oddílech otázky 1. vkladů, 2. obchodního užití spořitelních kapitálů a 3. čistého zisku a jeho užití. Pro praktiky, funkcionáře těchto peněžních ústavů a pro funkcionáře samosprávné, konečně i pro všecky ty, kteří se o otázky naší samosprávy peněžní a finanční zajímají, je to knížka velmi vhodná, zvláště svou přístupností, jednoduchým, prostým podáním a srozumitelností i v otázkách složitějších. Proto je možno ji těmto interesentům upřímně doporučiti. *E. B.*

Dr. *Bohuslav Raýman*: Přírodozpytec a otázky dne. Vybrané stati a poznámky. S úvodem Dr. B. Němce. V Praze 1913, nákl. »Českého čtenáře«.

Zvěčnělý professor chemie na české universitě byl bez odporu originálním zjevem v našem vědeckém světě již tím, že jeho erudice vědecká daleko přesahovala hranice zvoleného odboru a že Raýman zajímal se vždycky živě jmenovitě i o aktuální otázky veřejného života. Měla tato jeho všestrannost stránky dobré i špatné: jeho práce nesou na sobě bez odporu pečeť vědce hluboce myslícího, ale často — a to čím více ke sklonku jeho života, tím nápadněji — rozbíhají se již bez pevné páteře v causerie poučné a oslnivé, jež posluchač i čtenář stěží dovedl chápati bez rychlé únavy; účastníci prvních našich kursů pro professory středních škol, jichž také Raýman se účastnil mezi přednášejícími, mají dosud v živé paměti jeho tehdejší výklady, které v řadě hodin na konec znechutily a přesytily každého. A je to týž literární a vědecký profil, který se zračí i v této sbírce drobných prací, jak je Raýman při různých příležitostech uveřejňoval v Živě a jak je tuto u výběru pietním podává jeho nástupce v redakci téhož časopisu: pestrá směs duchaplných i méně duchaplných aperçus z filosofie, z dějin věd přírodních a technických a zas z oboru života veřejného, poznámky o svobodě vědění a zas o potřebě náboženství, o stycích vědy s uměním a beletrií a zas o moderních

problémech kulturních atd. Mnoho z toho bohatství myšlenkového je vskutku jen nadhozeno, nedomyšleno a nepropracováno, mnohé ty poznámky jsou přímo přecpány daty a fakty a všemožnými narážkami, dokazujíce znova, že Raýmanovi scházela ukázněnost mysli a moudrá ekonomie sil a že nikdo bez trestu netoulá se po všem rozlehlém prostranství lidského vědění: hloubka a šířka vědomosti jsou k sobě, jak známo, pravidelně v poměru nepřímém.

Vydavatel sbírky neopominul v předmluvě zdůrazniti, že Raýman byl oddaným příslušníkem národní strany svobodomyslné — četba spisku doplní k tomu, že jejího konservativního křídla. Není dost jasno, proč se má tato politická příslušnost zvlášť ještě vypichovati: ale když již je o politice řeč, nemělo by se zapomínati, že Raýman z celého professorského sboru filosofické fakulty jediný ostentativně dával na jevo nesouhlas s tím, že dva členové sboru chtějí přijmouti poslanecký mandát, ovšem ne od mladočechů, a že si nemohl odepříti ani ironických a jizlivých poznámek v Živě o tom, jak postaráno bylo o zastupování nově zvolených professorů-poslanců. Zkrátka Raýman na všecko pohlížel jen zorným úhlem mladočešství a proto — jednostranně a nesprávně; již proto myslím měla zmínka o jeho politickém vyznání v předmluvě raději odpadnouti, aby nevyvolávala zbytečné vzpomínky. *R.*

Jos. Šmíd: Škola pravopisu pro školy obecné. Díl III. V Praze 1913, nákl. Zem. ústředního spolku Jednot učitelských.

Knížka Šmídova, o jejímž díle předchozím jsme referovali již v Naší Době XIX. 633, je určena pro praktickou potřebu školní a proto její hodnotu lze oceniti zas jen delším praktickým užíváním. Postupuje celkem souběžně s novou Cvičebnicí jazyka českého od Jos. Müllera, k níž je tuto podán dobrý materiál cvičebný v celcích co možná zaokrouhlených, aby na nich se důkladně procvičilo příslušné pravidlo pravopisné. Nelze upříti, že celkem se Šmídovi dobře podařilo pro účely pravopisné pořídíti článečky obsahem zajímavé a není pochyby, že rozhodně žáka více zaujme takový souvislý celek, také obsahem zajímavý, než větičky ojedinělé, vytržené z kontextu a proto již úryvkovité a nesouvislé. Šmíd užívá právem i drobných pohádek a pověstí, má dále článečky přírodopisné, zeměpisné a dějepisné a zas článečky tendence moralisující, takže v obsahu jeví se spolu výhodné střídání zájmu. O ceně publikace svědčí, že její předešlé dílky byly ministerstvem vyučování učitelstvu doporučeny pro praktickou potřebu školní. *K.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Náboženství, církve a válka.

Válka (— čím jiným by se mohlo začínat i v rozhledech náboženských a církevních?) — válka zasahuje citelně a hluboce do života církevního a náboženského, do poměrů mezicírkevních, konfessijních, církevně-politických.

Nikdo arci nevěří, že smrt papeže Pia X. nastala z lítosti nad hrůzami rozpoutané války evropské a z pocitu nemožnosti zastaviti tuto válku. Ví se přec, že papež churavěl již po několik let, a samo jeho vysoké stáří by stačilo na vysvětlení úmrtí, i bez zvláštní akutní nemoci. Předchůdce Pia X., Lev XIII., umíral dlouho a udržoval v napětí nejen církevníky, ale hlavně novináře. Nemusí každý papež stejně dlouho připravovati svět na svou smrt, a nemusí každý papež stejně dlouho žíti, jako žil Lev XIII.

Neví se ostatně s určitostí, zdali papež opravdu činil rozhodné diplomatické kroky k zaražení války. Pravděpodobno jest, že snad takový pokus učinil, a že by jej učinil, i kdyby bylo předem jisto, že bude marný. Vyplývá to z dávných nároků papežství na rozhodčí postavení mezi suverény a nad suverény. Jen že tyto nároky jsou dávno již pouhými nároky bez praktické účinnosti, právě tak jako touha po světském panství papežově.

Není tedy jisto, že by papež, třeba zůstal na živu a byl v plné síle, byl měl jakýkoli vliv na zamezení neb omezení války. Ne pouze proto, že většina válčících mocnosti není římskokatolická, ale hlavně proto, že autorita církve i nad katolickými státy a národy a jednotlivci značně seslábla, a ještě více proto, že výbušné elektřiny válečné bylo nahromaděno příliš mnoho, a vyrovnání snad už nebylo možno jinak, než prudkým bouřným výbojem.

Za to se zdá jisto, že válka evropských alliancí státních nezůstane bez vlivu na volbu papežovu. Žádný evropský stát sice nemá úmyslu zasahovati rušivě do neodvislosti konklave a uplatňovati svůj jednostranný vliv, ale automatický účin kardinálských skupin s obou bojujících stran jistě bude citelný, jmenovitě se strany kardinálů německých a francouzských. Složení kardinálského kollegia jest arci takové, že žádná z těchto skupin nebude moci proraziti se svým přáním, a volba nového papeže se provede podle jiných hledisk, hlavně se zřetelem na potřeby církve a s malým jen ohledem na tužby mimocírkevní. To je ostatně jedině správné.

Charakteristické jest, že prý se všeobecně volá po papeži energickém. Zdá se, že Pius X. podle toho nebyl pokládán za dost energického.

Má-li tento požadavek činěný na papeže budoucího býti výtkou papeži zemřelému, zdá se mi, že tato výtka není zcela oprávněna.

Pius X. vynikal klidem. Ale bylo by omylem pokládati klid za nedostatek síly. Jistě měl papež Pius X. při nejmenším vlastnost silné a skoro bezohledné důslednosti. A důslednost, třeba klidná, jest také jednou formou energie, rozhodnější formou energie, než často bývá iniciativnější výbušnost a útočnost.

Důslednost bezohlednou osvědčil Pius X. při jednání o rozluku církve a státu ve Francii. Znatelé poměrů, jmenovitě politiky a političnosti papežské stolice, soudili a s určitostí předpovídali, že papež v zájmu církve ve Francii přistoupí na nějakou kompromisní formuli. Lev XIII. by byl jistě nějakou cestičku nalezl a na nějaký snesitelný modus vivendi přistoupil. Pius X. se osvědčil neoblomně důsledným a nechal

provésti rozluku bez kompromisů, na patrnou nevýhodu francouzských katolíků. Přes rady některých z francouzského episkopátu nedovolil zřizovati kultická sdružení, která by byla mohla převziti značnou část církevního majetku, jmenovitě kostely a fary. Po straně se vytýkalo kurii, že touto neústupností poškodila hmotné zájmy francouzských katolíků. Francouzští protestanti a židé svolili zřizovati kultická sdružení podle zákona a dobře učinili. Francouzští katolíci nesměli. Kurie raději viděla a připustila konfiskaci a převzetí kostelů obcemi, snesla vypovídání řádů jmenovitě ze škol i ze země. Snad na základě důvěrných informací počítal papež s nedůsledností národní povahy francouzské, která se projevovala po rozluce: zákon republiky zakazoval mnišským řádům školskou činnost, ale republika se nepostarala o dostatečný počet škol a učitelů; zákon vyloučil řádové ošetřovatelky z nemocnic, ale ministři se jimi dávali ošetřovat a zdobili jejich oltáře.

Snad počítala kurie s těmito projevy jakožto symptomy slabosti. A musí se říci, že se do značné míry osvědčila přímo prorockou její neústupnost. Válka neočekávaně způsobila principielní změnu v radikální proticírkevní politice francouzské republiky: jakmile se ozvaly první poplašné signály války, dříve ještě nežli Francie sama byla stržena ve válečný vír, suspendovala vláda zákon o kongregacích.

Toto předválečné opatření francouzské vlády bylo novinami registrováno, ale jinak prošlo téměř bez komentářů, jako něco nepatrného. A přece jest to věc dalekosáhlá.

Nevíme, jakého druhu jsou pohnutky, které přiměly vládu k tomuto v celku překvapujícímu kroku. Snad jsou to důvody rázu vnitropolitického: pokus o uspokojení odstavené strany v zájmu jednolitého postupu celého národa v nebezpečí pro celek. Ale na tom pro naše účely nezáleží. Nás zajímá fakt sám ne tak ve svých příčinách, jako ve svých důsledcích. Opatření vládní jest nesporně ústupek radikální proticírkevní politiky, ne-li přímo její fiasko. Jistě znamená doznání slabosti se strany vlády a na druhé straně upevnění posic katolické církve. Jak této výhody církev využije, to jest ovšem otázka, na kterou teprve budoucnost dá odpověď. Ale že nevyužitou ji nenechá, to je jisto. Pius X., do jehož pontifikátu spadá osudný konec boje mezi státem a církví ve Francii, ještě se dožil této změny fronty. Snad si ji ve své poslední chorobě již ani nemohl plně uvědomiti. Ale fakt sám jest jakousi satisfakcí jeho církevní politice. Bylo by illusorní uvažovati o tom, zdali by k této změně fronty došlo cestou nenásilného vývoje bez války. Leccos nasvědčovalo tomu, že by dříve nebo později bylo došlo. Dnes došlo pod stínem příšery válečné. Snad to nemá takovou ideovou cenu, jako by mělo, kdyby opatření bylo uzrálo cestou přirozeného vývoje, ale praktická cena pro církev jest stejná.

Z pontifikátu papeže Pia X. vybíráme dnes pouze tento jediný fakt v souvislosti s úvahami válečnými. Posudek celé vlády a osobnosti jeho si ponecháme na dobu jinou.

Jako ve Francii, tak i v Německu změnila válka částečně poměr státu k církvi, aspoň v otázce připuštění j e s u i t ů. Německá řádová provincie jesuitská nabídla ministerstvu války své služby, a říšský kan-

cléř suspendoval platnost usnesení spolkové rady z r. 1912 a připustil jesuity k duchovní správě.

Suspense tato má sice ráz opatření ad hoc, ale spolková rada sotva bude moci odvolati svou blahovůli a vrátiti se k politice represalií po válce, když v době nebezpečí ráda užívala služeb jesuitského řádu. Jest otázka, zdali by se katolická část armády a katolická vrstva národa německého nebyla mohla i ve válce obejíti bez jesuitských služeb. Snad mohla; ale když na ně reflektovala v nebezpečí, pouhý příkaz slušnosti — nemluvě ani o uznání a vděčnosti — si vynutí jinou taktiku po válce též.

»Evangelischer Bund« prohlašuje: »V této hodině již není stran, není různých konfessí, jsme jednotný národ bratří, a hrad přepevný jest Pán Bůh náš. Zmobilisujme všecky síly těla i duše, síly mravně náboženské napřed, abychom, bude-li vůle boží, i nejtěžší ránu překonali s nezlomnou rozhodností a pevnou myslí dobrého svědomí.«

»Protiultramontanní říšský svaz«, jehož jméno již jest programem jeho tendence a cílů, vydal osvědčení: »Slovo našeho císaře skovalo Němce v jediný blok. Není více konfessí, jenom německví ovládá dobu. Antiultramontánní říšský svaz nikdy nebojoval proti kterémukoli náboženství, proti kterékoli konfessi, nikdy neubližoval katolické církvi, nikdy nepochyboval o vlasteneckém smýšlení německých katolíků. Stavěl se jenom na stanovisko, jež zaujímali po celé tisíletí osvícení a nejlepší katolíci, věrní synové své církve ve všech táborech: rozlišovati mezi náboženstvím a jeho ultramontánním zneužíváním k účelům politické moci. Pokládáme za svou povinnost, vysloviti to také v této přítomné světodějné hodině. Nechť každý pozná, že nechceme děliti, nýbrž jednotiti. Aby odpadla každá příčina nebo záminka k nesprávným výkladům, zastavuje »Antiultramontánní říšský svaz« svou činnost, dokud nepřejde hrozivý bouřný mrak.«

Jest známý a snadno vysvětlitelný psychologický zjev, že společné nebezpečenství pomáhá zapomínat na rozdíly, překonávat odpory a překlenout propasti. Jako v politice, tak i v poměrech mezikonfessijních. Dnes v politice přestaly difference a boje stran. Sotva kde ozve se nepatrná přestřelka jako dozvuk bývalých úporných zápasů, a i tu je cítit, že je to spíše jakýsi záchvat atavismu než projev odlišných principů. Stejnou umírněnost a smiřlivost jest pozorovati též v církvích a theologických směrech, které se dříve potíraly.

Mýlil by se ovšem, kdo by myslil, že toto ticho jest znamením a zárukou trvalého míru. Jest to jen zastavení nepřátelství pod tlakem většího nebezpečenství, které jest stejně hrozivé pro všecky. Týž zjev, jako když slovní hádka umlkne, jakmile se ozve nějaký trvalý přehlušující hluk; bylo by směšné a bezúčelné hádati se, když jeden druhého neslyší v rachotu hromu přímo nad hlavou.

Nikdo nečeká, že toto příměří zbraní ducha potrvá též, až nastane mír zbraní kovových. Ale jedno důležité a užitečné poučení by si měly nepřátelské strany odnésti a zachovati z války — to, že jejich rozdíly, o které zaujatě a nesmiřitelně bojují v míru, nejsou životní důležitosti. Ku větší dobrovolné snášelivosti a smiřlivosti by mělo posloužiti vynu-

cené příměří z doby válečného nebezpečí. Zapamatují si to válečníci pro dobu míru?

Ještě jeden zajímavý zjev jest pozorovati pod tlakem válečného nebezpečenství: na všech stranách jeví se stupňování a zvroucnění náboženského citu, cítí se živěji náboženské potřeby, mohutněji vystupují do popředí náboženské instinkty.

Máme na zřeteli ne pouze oficielní bohoslužby vojenské, nařízené namnoze úřady státními, jako v Německu samým cisařem, v Rusku carem. Míníme neoficielní, dobrovolné projevy náboženského citu, jichž jsme svědky. V Praze lze pozorovati plné kostely, mimořádné bohoslužby v hodiny jindy neobvyklé a vždycky dobře navštívené; po venkově jest patrný týž zjev. Jsou místa jindy silně odcírkevněná a náboženský vlažná; dnes vykazují přehojnou účast při bohoslužbách.

Arci čistou radost z tohoto zvýšení náboženského zájmu člověk ryze náboženský míti nemůže. Jest patrno, že tato najednou se vyskytnuvší náboženská horlivost má mimonáboženské pohnutky a cíle: pohnutky a cíle osobní a někdy přímo sobecké. Jeví se v ní utilitaristický názor o náboženství. Mnohý člověk se utíká k Bohu, když něčeho zvláště potřebuje. Náboženství je mu v tom případě služkou, Bůh má býti pomocníkem jeho osobních zájmů. Ve štěstí a spokojenosti a bezpečnosti zapomíná na Boha, poněvadž se mu zdá, že ho nepotřebuje, že si stačí sám.

Takové zištné náboženství ovšem nezasluhuje jména náboženství vůbec. Ale bylo by nespravedlivo házeti do této příhrady šmahem všecky nyní zvýšené projevy náboženského citu. Namnoze projevuje se tu jen patrněji a nápadněji, co jest latentně v člověku vždycky. Náboženský cit je zde stále, jen projev jeho jest nyní patrnější. A mimo to: co mnohý člověk v dobách normálních pěstoval a choval v ústraní soukromého pěstění ve svém svědomí, to chce, to potřebuje nyní projeviti společně s jinými, v kostele, při bohoslužbě, aby náladou jiných dal stupňovati svůj vlastní cit, a aby svou vroucností stupňoval vřelost druhých. Tento rys nezasluhuje odsouzení ani posměchu.

Užijí církve této výjimečné příležitosti k tomu, aby očistily náboženství od sobeckých, utilitaristických motivů a ukázaly jeho samostatnou podstatu a trvalou cenu ve všech dobách a poměrech?

Zvýšený život náboženský v dnešní době nebezpečenství dokazuje, že náboženství jest opravdu zdrojem útěchy a síly, vydatnou složkou života. Jeví-li se náboženskost v nebezpečenství živější, znamená to jen, že v nebezpečenství člověk cítí palčivěji potřebu síly, a dále to znamená, že té síly z náboženství víc přijímá.

Skeptikové se vždycky posmívali a posmívají teď zas, že prý ve válce obě strany se modlí o vítězství svých zbraní k témuž Bohu, a jemu poroučejí svou věc jako spravedlivou. — Spravedlivost kterékoli věci jest pojem subjektivní právě tak jako její užitečnost. Myslím ostatně, že mimo bohoslužby přímo vojenské daleko víc modliteb prosí dnes o mír a zaražení krveprolití a boje, o víc lásky mezi národy než o vítězství. Ale i prosba o vítězství má svou oprávněnost. Žádný národ dnes nebojuje zbytečně a lehkomyslně jen pro boj a pro vítězství a pro slávu; každý zápasí o ideu, o existenci, o nejdražší statky. V tomto

boji jest mu potřebou poručiti svému Bohu svou věc, a činí to třeba formou modlitby o vítězství, jako se člověk modlí o jiné věci, na něž sám nestačí, v tom přesvědčení třeba nevysloveném, že konečné rozhodnutí jest a přes modlitbu zůstane v rukou toho, který pro náboženského člověka řídí osudy jednotlivců i národů. Takové modlitbě naučil křesťany Kristus: »Otče, nechť odejde ode mne kalich tento« — to bylo jeho přání, ale »ne jak já chci, ale jak Ty chceš« bylo vyvrcholením jeho modlitby.

Jen špatný znatel lidské duše může se posmívati.

Posmívati se zvýšenému náboženskému citu a popírati v tom náboženství, bylo by totéž, jako popírati cenu zvýšené obětavosti a dobročinnosti ve válce a posmívati se jí. Jest jisto, že potřeba obětavosti a dobročinnosti jest stále, i v míru velká, ale ve válce ji živěji cítíme a mohutněji projevujeme.

S tohoto hlediska chápeme, že ve všech provoláních vlád, ve všech telegramech mocnářů se ozývá moment náboženský. Jen republika francouzská podle ducha nynější své vlády se ve svých manifestech nezmiňuje o Bohu. Ale jistě nebrání ani Francie, aby se v kostelích jejích církevních a náboženských lidí neozývaly prosby za národ.

Nyní bude záležet na církvích, aby dovedly zužitkovati jak zvýšení náboženského citu, tak jeho otřesů k probuzení svědomí, a přispěly ke vzrůstu křesťanského ducha na znemožnění válečných hrůz.

4. září 1914. +

PŘÍPRAVY K ROKU HUSOVU 1915.[1]

Řadu pravidelných rubrik »Naší Doby« rozmnožujeme o novou, o rubriku »Příprav k roku Husovu 1915«. Trvání její bude arci jen dočasné, leda bychom viděli potřebu za rok ji vystřídati jakýmsi pokračováním »Účinky roku Husova«. Dojde-li k tomu, a bude-li co registrovat, aby to stálo za zmínku, bude to arci důležitější než to, co podnikáme dnes. Ale i tato přípravná rubrika má svou důležitost. Pokládáme za významno, jakým způsobem český národ ve svých různých složkách oslaví půltisíciletou památku Husovy smrti, pokládáme to za svrchovaně důležito pro náš celkový národní život, pro jeho směr a ráz. Právě proto, že připisujeme památce Husovy smrti takovou váhu, nemůže nám býti lhostejno, jaké přípravy k této památce koná národ, jeho vedení, jeho rozmanité vrstvy, části a strany. Jest jisto, že bez náležitých mnohostranných příprav uctění památky Husovy roku 1915 by nebylo, vůbec nemohlo býti tím, čím by je míti chtěli všichni upřímní ctitelé Husovi. Dovedli bychom arci snadno uspořádati velkolepou slavnost odhalení pomníku na Staroměstském náměstí, když jednak umělec, tvůrce pomníku, jednak spolek pro zřízení pomníku již vykonali skoro všecko

[1] Psáno 8. srpna 1914.

pro jeho uskutečnění, a když na druhé straně město Praha a naše všenárodní organisace, jmenovitě »Sokol« vezmou do ruky zevnější aranžování slavnosti. Ale odhalení pomníku by nebylo ještě vším. Již po několik let se ukazuje na to, že oslava Husova musí býti činem hlubším, činem ideového, duchového rázu, obsahu a dosahu. Oslava Husova musí být uvědoměním a zpracováním Husova dědictví.

Těmto přípravám chceme věnovati pozornost pokud možno všestrannou a soustavnou. Chceme hlavně registrovati a posuzovati. Příležitě snad též dáti tu a tam při kritice nějaký podnět, radu, pokyn. Hlavní však má býti kritický referát.

V »Naší Době« jest tato nová rubrika jistě na místě. »Naše Doba« si všímala roku Husova již dávno dříve. V ní byla před časem kritika provolání, jež vydal Spolek pro postavení Husova pomníku v Praze; v ní byl již loni jakýsi arci jen letmý přehled výročních oslav Husových s pokusem o určení směru, jakým by se měly bráti; v ní by návrh na »Husův měsíc« v tom vědomí, že pro bohatství předmětů a pro náležité zužitkování památky Husovy nestačí jen výroční »Husův den«. V »Naší Době« byla věnována pozornost přípravám se strany katolické; z »Naší Doby« vyšel návrh na organisaci příprav, na sdružení ctitelů Husových směru pokrokového a rázu positivního, takových, kteří se nespokojí právě jen jednou roční přednáškou a kamenným pomníkem.

Všecky podněty »Naší Doby« přirozeně nebyly uskutečněny. Ale to zadostučinění může míti, že tento poslední, nejdůležitější a nejdále sahající návrh jest začátkem a původem nynější široké akce »Svazu Osvětového«. Byl učiněn pokus uskutečniti samostatnou a specielní organisaci, »Husovu Společnost«. Není vinou těch, kteří stáli iniciativně v čele akce, že se pokus nezdařil. Založení bylo zmařeno politickými úřady, které nepovolily stanovy; snadno lze uhodnouti, čí vliv tu spolurozhodoval. Také neměla »Husova Společnost« ve svém programu vše to, co měl asi na mysli navrhovatel v celé šíři, jmenovitě po stránce specielně Husovské, totiž ve směru náboženské očisty a náboženského pokroku. Tím je zase vinno naše ovzduší a celkové složení našeho národa. Ale stačí, že se stalo aspoň něco, poněvadž jinak by se asi nebylo stalo nic.

Ve směru a v duchu těchto svých dřívějších kritik a podnětů bude »Naše Doba« v této dnes začaté nové rubrice pokračovati. Budeme si všímati, jak se na památku Husovu připravujeme organisačně, literárně, náboženský, mravně, kulturně, sociálně, církevně, laicky. Budeme si všímati literatury vědecké i populární, literatury příznivé i protihusovské; chceme sledovati akci pomníkovou po stránce umělecké a ideové; hodláme registrovati nejen, co připravuje Osvětový Svaz, učitelstvo, Sokol, jiné spolky kulturní, politické strany a vzdělavací sdružení, ale též, co chystají církve katolická a evangelická, co chce »Volná Myšlenka«, čím chtějí přispěti naše obce a okresy, universita a akademie. Látky jest a bude hojnost. Referent bude vděčen, zašlou-li mu příslušné korporace, jednotlivci, časopisy, umělci, zkrátka všichni, kteří se připravují na oslavu Husovu, své programy, publikace; redakce a vydavatelstvo »Naší Doby« je přijme a ochotně dodá ku zpracování. Vím, že se neuskuteční všecko, co se projektuje. Ale jest žádoucno, aby se provedlo aspoň nej-

důležitější. Přáli bychom si, aby tato rubrika k tomu přispěla. Myslím, že takovýto souborný přehled může být užitečný. Snad přispěje k organisaci a dělbě práce. Nemíníme nějaké zasahování a určování. Organisace a dělba práce může se vyvinouti samočinně z toho, že všichni interesovaní uvidí v přehledu, co se chystá, a leckdo připadne na myšlenku, co ještě chybí. Bylo by plýtváním sil dělati některou, třeba dobrou věc, dvakrát a víckrát. Bylo by zase škoda, nezužitkovati pěkný nápad v širším kruhu, než jest ten, ve kterém vznikl.

Dnes, kdy toto píšeme, arci není jisto, zdali hrůzy války nezahluší činy tak eminentně kulturní a ideové, jako jsou budoucí oslavy husitského hnutí. Bez vlivu na ně nezůstanou. Ale co mohou snad zastaviti, budou nanejvýš některé zevnější podniky. Vlastní památce Husově, tak jak my si ji představujeme a přejeme, a jak ji »Naše Doba« delší čas připravuje a dále konkretně podporovati a uskutečňovati chce, té nemusí a snad ani nemůže uškoditi válečný poplach a jakékoli jeho důsledky. Přímým účinem vystoupení Husova byly války, dlouholeté, hrozné a pustošivé. A přece husitské hnutí znamená rozmach a vyvrcholení českého ducha. Válka tehdy byla ovšem jiná než jest válka dnešní. Ale to platí na vždy, že idea nemůže býti potlačena násilím. O osobu Husovu, o význam Husův, o památku Husovu nemůže býti český národ ochuzen, nezbaví-li se jich sám. Mohou býti zredukovány jisté přípravy na rok 1915, může být omezen tu a tam zevnější rámec a ráz slavností příštího roku, ale vnitřní památka Husova nemusí býti dotčena.

Rozhodně by bylo velikou chybou a dalekosáhlou újmou, kdybychom se my přátelé Husovi dali čímkoliv odstrašiti a odraditi od účelných příprav na rok 1915. Jsem jist, že odpůrci Husovi se odraditi nedají. Jejich přípravy jsou beztoho již teď dávno chystány a promyšleny, pokročily již nyní tak daleko, že bez účinku nezůstanou, i kdyby se nic více nestalo. Kromě programu Osvětového Svazu jest dnes katolický svět český, pokud jest representován cílevědomými klerikály, nejpřipravenější proti Husovi, a jeho přípravy jsou konkretnější než jsou programy Svazu Osvětového a všech ostatních pokrokových směrů. Již to samo nás musí povzbuditi, to samo nám musí uložiti za povinnost našeho uvědomělého češství, abychom s energií a rozmyslem pokračovali, budovali na základech již položených a dovedli k cíli, co chystáme pro Husa, pro sebe, pro lepší budoucnost svého národa.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Cizí publikace ze ženského hnutí.

Zajímavým spiskem je Gabriely Reuterové: Láska a hlasovací právo žen. V první části obírá se autorka láskou všech druhů, pohlavní, mateřskou, příbuzenskou, láskou k bližnímu, k vlasti atd. Pojem lásky zahrnuje nejrůznější city a tyto snaží se autorka po-

suzovati se všech stránek. Láska pohlavní a mateřská jest ve svém nejprimitivnějším útvaru zvířecí a může se stupňovati až k svatosti. Jsou to dva stupně a cesta mezi nimi je daleka a jen několik vyvolených kráčí po ní.

Od banální lásky, která projevuje se ovládáním a majetkem bytosti vyvolené, postupuje oproštěním se od ní až k vyvinuté lásce pro ideu, k nejvyšší a nejvznešenější lásce, která tvoří hrdiny a mučedníky. Autorka ostře kritisuje lásku, která nejčastěji bývá ženami uplatňována tím způsobem, že dráždí muže střídavě povolností a odmítáním. U vědomí nadvlády bývá nejdivočejším štěstím, ale ztráta tohoto vědomí přivozuje šílenou bolest. Taková láska projevuje se i u matek a porušuje zhusta pravé štěstí dětského věku. Tyto své poznatky přenáší autorka na pole politiky a státnictví. Míní, že popudem knížat a vládců k jich činům je láska k lidu, že blaho národa je vodítkem jejich jednání. Věří tomu pevně. A věří také, že jen nejvyšší láska, k níž jednou člověk dospěje, přivede muže k tomu, že dá ženě volební práva: »Nepochopí-li muž tuto nejvyšší lásku, bude vždy ženě zbraňovati v dosažení volebních práv. Pokud muž bude v lásce pohlavní zaujat domněnkou, že žena je jeho majetkem, s nímž může právem vládnout a nakládat dle vůle své, bude zdržovat každý vývoj, který bude přesahovat jeho zájem.« Dále soudí autorka, že stát je k tomu, aby dělal pokusy a také s volebním právem žen, neboť jen zkušenost může ukázati, zda bude k dobru nebo neblahým. Volební právo žen je jen stupněm, sice důležitým, ale přece ve vývoji jen obdobím.

Spisek končí slovy: Víme, že mnohé se stalo a stane, co nebude pěkným v tomto boji. Víme, že nevedeme jej pro náš osobní požitek, že při tom ztroskotá štěstí mnohé ženy a muže. Ale přes to musíme dále ten boj bojovati.

Německé ženy k tomu připojují některé zajímavé poznámky, s nimiž lze částečně souhlasit. Gabriela Reuterová je známa jako dobrá pozorovatelka, která dobře rozumí studiu duše, již proniká do hloubky s jemností, přesností sobě vlastní. Ale tam, kde tato svá pozorování přenáší na vlády, nenalézá souhlasu, neboť tento ideál nelze v státním životě nalézti. Moc je tendencí, moc základem, moc cílem. Tu božskou lásku znali lidé po věky. Však kde je? V státě, v církvi, v křesťanství, v politice, ve stranách? Kdo ji prováděl, nazýván byl bláznem, který často duševně i duchovně byl kamenován — píše Minna Cauerová. Označuje autorku jako spisovatelku, která odhodlaně bojuje za práva žen, ale která nestojí uprostřed boje, neprožívá zmařené naděje, ješitnost, malichernost, kolísání, jehož se bojovnice neuvaruje. Je daleka všech tvrdostí, zklamání, únavy, beznadějnosti a proto nechápe, že boj o práva nikdy nebude moci být veden produševnělou a nejvyšší láskou. Zde nastupuje skutečnost drsná. Sociální, hospodářské a politické poměry vyžadují často tvrdosti, přísnosti a přivozují i roztržky, když to musí být. G. Reuterová prý to vše ví, ale musí vydati, co nitro její chová, projeviti, k čemu ji její víra, nadšení nutí, čím duše její je naplněna.

Proto kritické stanovisko žen k autorce a k jejím názorům je zajímavo, protože i u nás jeví se podobné směry. Jen že u nás nedošlo

dosud k vzájemnému dorozumění. U nás pokládá se každý odchylný názor, každý projev často zkušeností opraveného názoru za osobní nepřátelství, nepřijímá se jako projev, ale jako útok. A také ve věci samé je spisek uvedený zajímavým pro nás. My víme, že muži čeští nejsou proti právům žen. My přesvědčily jsme se, že muži naši dovedou ženám práva přiznat, dát, ba je i podporovat, a přece samy musíme o ně zápasit, samy musíme se jich všemi cestami a způsoby domáhat, nic nám nezůstane uspořeno. Musíme muže přesvědčovat, s nimi se bít, s nimi závodit, musíme dosahovat vlivu, moci kvalifikací i početností. Domáháme se stále svých práv, ač jsou nám přiznána a víme, že jich dosáhneme, až muž je uzná. Do té doby bude přes vše uznání jeho stálý boj, stálé harcování. Požívati je budeme teprve, až muže přesvědčíme, a k tomu musíme vedle boje pracovat všemi cestami. To, co Reuterová nazývá láskou, nazváno bylo u nás změnou názoru na ženu, na život. Boj ovšem nelze vésti láskou, neboť tomu odporuje svou podstatou, ale lze docílit změnu názoru a změna pojmů přivede muže k poznání lepšímu. Často jsem i na tomto místě uvedla, že muž musí změnit názor na ženu, aby se změnil poměr mezi nimi. Muž musí uznat, že žena není tu jen pro něho, ale pro sebe a pro společný život, že je stejně člověkem samostatným, který má své zvláštní úkoly v životě, že je člověkem stejně samostatným a cenným jako muž. Když to muž uzná, bude žena vedle něho uznána za rovnoprávnou, a k tomu poznání musíme pracovat. G. Reuterová potvrdila celým spiskem, že ženská otázka koření v nejužším poměru muže a ženy.

*

Jiným zajímavým spisem je Jane Adamsové: Dvacet let sociální práce žen v Chicagu. Jane Adamsová je nazvána »největším a prvním občanem chicagským«. Z toho lze souditi na spis, v němž uložila svoje dojmy a zkušenosti ze svého života a své působnosti. Ve svém 50. roce činí tu pracovnice sociální přehled své požehnané 20leté působnosti. Rostla osobně, vnitřně s vzrůstem své působnosti, prožívala veškeré dojmy a přeměny, které přivozuje životní její dílo, které je podivuhodné. Po stránce sociální je vůdčí myšlenkou její knihy myšlenka rozšířená nejen v Chicagu, ale po celých Spojených Státech, ba lze říci po celém světě.

V prvních kapitolách líčí dojmy z dětství, do něhož vkládá první styky s duchem svobodomyslné politiky, projevující se v dětinské úctě vůči presidentu Lincolnovi, pod jehož vládou podařilo se osvobození otroků. Roztomilé je líčení dívčích ideálů, charakterisující jednostrannou výchovu dívčí, která majíc směřovati k praktické výchově, jeví se nejvýš nepraktickou pro život. Autorka překonává toto nebezpečí a nalezne svou životní práci v settlementu, který v Chicagu zřízen je po vzoru anglickém. Zde působí mezi nejchudším lidem. Z malého skromného střediska v soukromém bytě vzrostl velký »Hull-House«, z něhož šířily se široké proudy sociálních reforem a lidovýchovná činnost. S prací tou rostlo i působiště Jane Adamsové, která nabývala rozhledu v nových a širších oborech. Počínajíc tichou péčí od osoby k osobě, poznává, že

jednotlivec je bezmocný vůči škodám, vznikajícím nehospodářstvím v obcích, a stává se energickým komunálním politikem. Organisuje boj žen o volební právo v obci a vítězí. Činností v »Hull-House« odkrývá nedostatky v postavení průmyslového dělnictva a působí účinně a s výsledkem na ochranné zákonodárství pro dělnice a děti. Tak stává se Jane Adamsová ze sociální pracovnice politikem. To vše podává činná tato paní klidně a prostě. Pak ovšem lze pochopit, že je »prvním občanem« v Chicagu. Však její účast v řadách ženského hnutí působila blahodárně a pozornost vzbudilo, když projevila se také politickou strannicí, stoupenkyní strany Rooseveltovy, protože tato strana přijala do svého programu myšlenky, které naplňovaly tuto významnou sociální pracovnici. Účast její na mezinárodním sjezdě v Budapešti r. 1913 byla také náležitě oceněna, neboť tu byla žena činu a ne jen fráse o spravedlnosti.

*

Konečně třetí knihou, o níž dnes chci podati stručnou zprávu, je Dr. Gertrudy Bäumerové: Žena v národohospodářství a v životě státu v době přítomné. Dr. G. Bäumerová je i u nás dosti již známa svými spisy, které všechny nesou ráz objektivnosti, klidné a kritické mysli, která neuchyluje se od daných fakt, ale z nich vyvozuje co nejpřesnější a nejjasnější důsledky. Věcně stanoví okolnosti, s nimiž nutno počítat, protože tu jsou a s kterými se společnost musí hledět srovnat.

Uvedená kniha je sociologicko-psychická studie.. Je založena na statistice, ale přiměřeně doplněna duševními proudy současnými. Je to přehled duševních a sociálních proudů, vyvážený z nejhlubších podkladů jejich, a jasně a přehledně vyvíjejí se tu poměry. Východiskem autorky je poznání, že změna života ženy prýští ze změny hospodářství rodiny, které se súžilo a předalo mnohou ženskou domácí práci veřejnému hospodářství. Autorka snaží se posouditi, kam až sahá potřeba ženské výdělečné činnosti, s jakými výsledky a jaké je působení této hospodářské změny na jiné obory života: právo, kulturu, veřejný život. Podává obrazy zevnějšího útvaru života ženy, který se jeví částečně příšerným. Zkoumá otázku hodnoty výkonnosti ženy v životě celku, v různých povoláních, v národním hospodářství, ve státě a ve společnosti. Zabývá se duševními podklady ženského hnutí, jeho cíli a organisací a stanoviskem, jaké zaujímají k ženské otázce různé společenské vrstvy. Vše to však proniká vřelý cit ženy, jednotný duch autorky. Pro pracovnice v ženské otázce není tu mnoho nového, autorka nepřináší nové vlastní úvahy, ač svůj způsob a své názory nikterak nezapírá. Je to s velkou pílí a přesností shrnutý a sjednocený materiál o ženském hnutí, fakta, která je tvoří a kterých nelze přehlížet. Veškerý obsah knihy je jistě poučný. »Látka je nepřehledná«, uvádí v předmluvě autorka sama a přece je patrno, že ji ovládá. První části vytyčila úkol: pokud možno nestranně a zhuštěně líčiti poměry, popsati současnou účast ženy na výkonnosti rodiny, na produkci hospodářské, v společenských a státních svazcích, pokud je to významno pro kulturní historii. Názory, hodnocení sil a schopností pro další vývoj toho, co podává přítomnost, je obsahem druhé

části. Úkolu, který si autorka takto vytkla, dostála plně. Její spisy lze dle toho nazvati učebnicemi o ženském hnutí.

*

V německém Časopise trestního práva píše Dr. Lindenau: O ženské emancipaci a kriminalitě. Činy sufražetek anglických a také vražedný čin paní Caillauxové označuje za příznak sil rozpoutaných ženskou emancipací, které nutně vybíjejí se násilím. Při skandálech sufražetek je cíl — volební právo žen — zřejmý. Ale také čin choti francouzského ministra, která politického odpůrce svého manžela střílí, je příznakem téhož úsilí žen dosáhnout veřejnosti, a je myslitelný jen v době, kdy široké vrstvy jsou proniknuty ideou ženské emancipace. Uvolněné síly vybíjejí se v bludné snaze po rozpětí zločiny, jichž vědecké pozorování musí nalézti typické znaky kriminálně-pathologické zrůdnosti. Tichý rozvoj ženské práce ve zvoleném povolání bude sice také zaplacen rostoucí účastí žen na všeobecné kriminalitě, ale nebude jakostí ani početností rušit normální průběh, zejména nepovede k nebezpečným výbuchům. Tyto jsou doménou nezralosti ženské, které bez školské, vážné, vědecké, hospodářské neb sociální činnosti sáhly ihned po vyšších politických právech a samostatnosti, ba co horšího, po jejich zevním projevu. Bezmocný pokus přeskočiti nutné stupně vývojové vede k srážce přepnutého úsilí po veřejné činnosti se státní mocí. Tak povstávají přečiny, které sice v živné půdě ženské emancipace koření, které však vykazují veškeré zvláštnosti tradicionelní ženskosti, vzdálené mužského rozmyslu, podstatně však blízké známým a považení hodným výstřelkům zločinných dětí. Oběma je zejména společný nepoměr mezi sledovanými úmysly a mezi nesmírně zločinným výsledkem, jichž účelnost je pro přání pachatelky nad to ještě velice pochybnou. Bylo naprosto samozřejmo, že paní Caillauxová učiní svým činem konec dráze svého manžela. Při tom patrně chyběla jí představa, jak rychle bude zavražděný redaktor nahrazen. Podobně sufražetky, zdá se, že nepozorují, že svými činy přivozují nemožnost, aby ženám bylo volební právo dáno.

V utváření se zločinného jednání je patrno dětinské pojetí, jemuž nedostává se pochopení o hrozných následcích. Zničení nenahraditelných uměleckých děl, skok před koně, žhářství, to vše, používá-li se jako volební reklama, podobá se jednání hochů, kteří zapalují dům, aby těšili se z praskajícího ohňostroje.

To vše, co svědčiti má o nezralosti žen, o přebytečných silách, které se následkem nezralosti a nepřipravenosti vybíjejí způsobem nesprávným, ano i zločinným, fakt, že ženy domáhají se práv občanských, že směle po nich sahají a přímo k nim směřují, to vše je dokladem pro důvody, jež se uvádějí pro spravedlnost a nutnost emancipace. Žena cítí v sobě síly, které chce uplatnit rovně, jako muž, ale muž jí nedává k tomu ani práva, ani příležitosti, ani poučení a potom snad vybíjí ty síly nesprávným způsobem. Jistě nikdo, žádný kulturní, ethický, rozumný člověk nebude schvalovat nekulturní řádění sufražetek, které se jeví jako šílenství, jako pathologické jevy, ale nutno uznati, že nejeví-li se ženy schopny — takovýmto jednáním k dosažení politických práv, že mužové

musí takovému nesprávnému vybíjení sil čelit tím, že je rozvedou na obory jiné, že jim poskytnou vzdělání, uvědomění, aby těch práv ženy mohly plně a rovně užívati. Při tom nelze zapomínat, že řádění sufražetek není ani jednáním ani nenalézá souhlasu žen všech a že nelze ženy všechny měřit dle výstřelků žen anglických. Ostatně taktika sufražetek v Anglii vzrostla zajisté z domácí půdy a z poměrů tamních a je přiměřena způsobu boje mužů. Avšak s tím vším nevidím souvislost činu paní Caillauxové, neboť žen, které z různých důvodů vraždily nepřátele své, svých mužů neb své rodiny, vykazují dějiny mnoho. Tu možno hledati motivy zcela jinde nežli v emancipaci ženské a v uvolněných silách.

Ve všech těch nejrůznějších posudcích, které byly vysloveny o činech sufražetek i o paní Caillauxové, lze důsledně spatřovati jakousi zálibu, jakousi radost, když je možno uvést je v souvislost s ženským hnutím a potírati je jimi. A přece vše to je od pravého ženského hnutí velmi vzdáleno a vše to bylo by ženskou otázkou potíráno, vše to odporuje myšlence ženského hnutí, které chce ženu uzpůsobit tak, aby byla schopnou samostatně postupovat, spolutvořit kulturu s mužem společně, muže mravně povznášet, sebe duševně oživovat a prožívat život duchovně, přispívat k jeho dalšímu tvoření a vývoji, k vyššímu, lepšímu životu.

Kdo tak pochopí ženskou otázku, pochopí také, že všechny ty zločiny a přečiny tkví v sociálních, hospodářských a veřejných poměrech, nikoli v ženské otázce a v ženském hnutí. Spíše lze říci v nepochopení ženského hnutí. Před takovým nepochopením ovšem nejsou ochráněni ani muži ani ženy.

LIBRARY
AUG 25 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

O státech trvale neutrálních.[1]

Píše R. F.

Slovo neutrální, neutralita, ve smyslu označení pro určitý způsob chování se státu ve válce dvou nebo více států jiných není příliš starého původu. Neymayer von Ramsla byl prý prvým, jenž ve spisu o neutralitě ve válce, roku 1620 vydaném, užil slova neutrality v tomto významu.

Avšak nejen označení, také skutečnost, stav jím vyjadřovaný není původu starého. V dobách starých nebylo sousedům válčících národů možno zůstati úplně stranou, mimo vřavu válečnou. Kdo se neobjevil přítelem, to jest kdo tak neb onak nepodporoval válčící stát nebo stranu, byl pokládán za jeho nepřítele a jako takový musil též snášeti útrapy války. Znamenala tak válka porušení klidného života a porušení obchodu a vůbec hospodářské činnosti všude, kamkoli zápasící vojska nebo jejich oddíly se vrhly nebo zabloudily. Zápasící strany znaly jen přátele a nepřátele. Třetí nebylo možné.

Teprve ponenáhlu počal si zjednávati průchod názor, že jest sousedům možno do války dvou soupeřů se nemísiti, nýbrž pokračovati dál v nerušeném hospodářském životě. A nejen to; pronikalo i přesvědčení, že jest možno udržovati styky s oběma zápasícími stranami, zejména obchodního rázu, aniž by při tom bylo nutno jednomu nebo druhému z těchto států dávati přednost nebo jednoho nebo druhého soupeře podporovati právě po stránce jeho síly válečné.

[1] Z literatury: Bonfils, Manuel de droit international public 1905; Bluntschli, Das moderne Völkerrecht der civilisirten Staaten 1875; Descamp, L'état neutre a titre permanent, 1912; Bulmerincq, Das Völkerrecht 1884; Geffken, článek »Die Neutralität« v Handbuch des Völkerrechts sv. IV.; Heffter, Das europäische Völkerrecht 1888; Hilty, Die Neutralität der Schweiz; Hoppe, O trvalé neutralitě 1908; Liszt, Das Völkerrecht 1913; Piccioni, Essai sur la neutralité perpétuelle 1912; Schweizer, Geschichte der schweizerischen Neutralität 1895.

Tento stav úplné neúčasti ve válce druhých zjednával si však jen velmi znenáhla uznání a vážnosti. Správně shledává Geffken teprve v jisté rovnováze mezi státy podmínku šetření takovéto neutrality, poněvadž teprve jakási rovnováha států znemožnila silnému, aby donutil slabšího k účasti ve válce po jeho boku. Pravidla, jež se tu jako obyčejové právo mezinárodní vyvíjela, podává nám Hugo Grotius ve svém díle »De iure belli et pacis«, sepsaném za války třicetileté, v části nadepsané slovy: de his, qui in bello medii sunt. Ale doba tohoto učitele mezinárodního práva byla ještě značně vzdálena od značnějšího šetření států a národů ve válce nesúčastněných a se neúčastňujících. Zejména námořní války přinášely s sebou vždy větší nebo menší potlačování obchodu národů neutrálních, kteréžto potlačování odůvodňováno válečnou nezbytností. Teprve za války anglicko-americké v roce 1780, kdy pod vedením Ruska uzavřen byl spolek osmi států na ochranu práv neutrálů jako první ozbrojená neutralita, zjednána byla této neutralitě, zároveň theoreticky formulované, skutečná platnost.

A jako s jedné strany práva neutrálních států během dob se vyvinuvší dala se shrnouti v zásadu, že válčící státy musí se zdržeti každého nepřátelství proti nim, tak také s druhé strany, se strany povinností státu ve válce neutrálního vůči státům válčícím vyrůstala ponenáhlu určitější pravidla, jež ústila v zásadu, že neutrální stát nesmí nic podniknouti, čím by kohokoli z válčících ve vedení války podporoval nebo rušil.

Takováto neutralita počínala a končila s určitou válkou. Po případě se měnila od války k válce; v té válce mohl býti určitý stát neutrálním, v jiné nikoli. Fakticky ovšem bylo rozhodnutí vázáno na různé předpoklady skutečné, připravenost vojenskou, hospodářskou a j., které po případě již z předu vylučovaly možnost súčastniti se války; avšak právně bylo úplně na vůli státu, připojiti se k některé z válčících stran nebo zůstati neutrálním, ovšem nebyl-li vázán smlouvami s jiným státem uzavřenými zachovati se určitým způsobem.

Celkem možno vytknouti jako dva hlavní znaky této neutrality její d o č a s n o s t a její d o b r o v o l n o s t.

*

Století 19. dalo vznik jinému, novému druhu neutrality, tak zvané neutralitě t r v a l é (neutralité perpétuelle, permanente) a státům t r v a l e neutrálním.

Trvale neutrálními státy staly se: Švýcarsko, Belgie, Lucemburg a Kongo.

Švýcaři již v 16. století sledovali politiku míru. Již v roce 1521 uzavřeli s Francií mír na věčné časy. Také za války třicetileté zachovali Švýcaři neutralitu a od té doby stala se neutralita pevnou zásadou jejich státní politiky. Zejména vždy hájen názor, že neutrální stát bez porušení své neutrality nesmí dopustiti průchod vojska cizí válčící moci svým územím. Avšak právě tato zásada byla později za válek francouzských na sklonku 18. a na počátku 19. století častěji porušena vojsky válčících mocností.

Konečný a šťastný obrat přinesl ve věci kongres Vídeňský. Spojenci bojující proti Napoleonovi, kteří již dříve, kdy vtrhli na území švýcarské, slíbili švýcarské vládě, že uznají neutralitu země v týž den, kdy země bude opět svobodnou a neodvislou, učinili zde slavné prohlášení. Uznali, že t r v a l á neutralita Švýcarska jest v zájmu všeobecném a slíbili v tomto prohlášení datovaném dne 20. března 1815 vydání zvláštního aktu, kterým bude tato trvalá neutralita Švýcarského spolku v nových jeho hranicích uznána a zaručena všemi mocnostmi, jakmile sněm švýcarský přistoupí k úmluvě. Když se toto přistoupení stalo, bylo vydáno v Paříži dne 20. listopadu 1815 konečné prohlášení:

»Mocnosti, které podepsaly prohlášení vídeňské ze dne 20. března, uznávají tímto výslovně a autenticky trvalou neutralitu Švýcar a zaručují jim svrchovanost a neporušitelnost jejich území v nových hranicích, jež byly Vídeňským kongresem a Pařížskou smlouvou z dnešního dne stanoveny.

Mocnosti uznávají a zaručují stejným způsobem neutralitu těch částí Savojska, které byly aktem Vídeňského kongresu ze dne 29. března 1815 a Pařížskou smlouvou z dnešního dne blíže označeny. Mají sdíleti neutralitu Švýcarska stejným způsobem, jako by k zemi náležely.

Mocnosti, které podepsaly prohlášení z 20. března, uznávají tímto autenticky, že neutralita a neporušitelnost Švýcar, jakož i jejich neodvislost od každého cizího vlivu jsou skutečným zájmem politiky celé Evropy.«

Prohlášení toto vydáno jest osmi mocnostmi a postupně podepsáno jak následuje, a sice Anglií, Pruskem, Francií, Ruskem, Rakouskem, Švédskem, Španělskem a Portugalskem.

Od této doby neutralita Švýcarska nebyla porušena ani jím ani jinou válčící mocí. Když za války německo-francouzské r. 1871

armáda Bourbakiho ustoupila na švýcarské území, byla zde celá zajata a odzbrojena.

Instituce trvalé neutrality stala se theoreticky i prakticky součástí mezinárodního práva a zejména také předmětem hojných úvah literárních.

Netrvalo to dlouho a k prvnímu trvale neutrálnímu státu přistoupil druhý.

Vídeňským kongresem byla Belgie připojena k Holandsku, aby spolu s ním tvořila pod žezlem rodu Oranžsko-Nasavského království Nizozemské. Účelem bylo tu pojistiti rovnováhu evropskou utvořením Holandska tak silného, aby vlastní mocí mohlo udržeti svou neodvislost. V první řadě však mělo se čeliti možnému zabrání belgických krajů Francií.

Spojení toto se však neosvědčilo. Ohlasem červencové revoluce pařížské z roku 1830 bylo v Belgii povstání proti holandskému panství. Dynastie prohlášena za zbavenu trůnu a ustavena prozatímní vláda belgická. Ta zároveň se obrátila ke dvoru anglickému a francouzskému o ochranu, kdežto král domáhal se pomoci Rakouska, Pruska a Ruska proti tomuto odboji. Věcí zabývala se Londýnská konference, jež v prosinci roku 1830 prohlásila spojení Belgie s Holandskem za rozloučené a vyzvala prozatímní vládu belgickou k vyslání plnomocníků k dalšímu jednání.

V lednu následujícího roku stanoveny v Londýně základy rozluky obou států, s nimiž vláda holandská vyslovila souhlas, kdežto Belgičané pokládali se za zkráceny a vyslovili své požadavky v 18 článcích, na jejichž uznání mocnostmi učinil také nově zvolený král belgický, dosavádní princ saskokoburský Leopold, závislým přijetí trůnu. Nastalo vyjednávání, jež Holandsko přerušilo vpádem do Belgie. Teprve když Anglie zakročila notou a Francie vyslala vojsko do Belgie, zastaveno opět nepřátelství a Londýnská konference dohodla se na 24 článcích, jimiž provedeny zejména některé změny v úpravě hranic. Po jistém odporu přistoupila i Belgie k těmto 24 článkům, a tak podepsána 15. listopadu 1831 smlouva mezi pěti mocnostmi a Belgií, kterou byla zároveň zaručena, garantována, trvalá neutralita této země: »Podepsaných pět mocností zaručuje Belgii trvalou neutralitu a neporušitelnost jejího území.« Garančními mocnostmi bylo Rakousko, Anglie, Francie, Prusko a Rusko. Čl. 5. ustanovuje: La Belgique formera un Etat perpétuellement neutre. Elle sera tenue d'observer cette même neutralité envers tous les

autres Etats. (Belgie bude státem trvale neutrálním. Bude povinna zachovávati tuto neutralitu proti všem ostatním státům.)

Jen Holandsko neuznalo těchto 24 článků, setrvalo při svém odporu a nevydalo Antverp. Tu dohodla se v následujícím roce Anglie s Francií a po předchozí bezvýsledné pohrůžce provedlo anglické loďstvo blokádu holandského pobřeží a francouzské vojsko oblehlo Antverpy, jež se po obléhání měsíc a 4 dny trvajícím vzdaly. Než teprve roku 1839 docíleno plné dohody a 19. dubna podepsány v Londýně tři smlouvy: jedna mezi Holandskem a garančními mocnostmi, druhá mezi těmito mocnostmi a Belgií a třetí mezi Belgií a Holandskem. Tak přijalo a uznalo konečně i Holandsko 24 článků.

Ve válce francouzsko-německé v letech 1870—71 neutralita Belgie porušena nebyla. Anglie tenkráte uzavřela smlouvu s Francií i Pruskem, kterou se zavázala proti kterémukoli z válčících států, jenž by porušil neutralitu Belgie, spojiti se se státem druhým na ochranu této neutrality. Důvod k zakročení však nenastal.

Dalším trvale neutrálním státem stalo se velkovévodství Lucemburské. Kongres Vídeňský připojil část vévodství Lucemburského k Holandsku, avšak tím způsobem, že král holandský jako velkovévoda lucemburský stal se členem konfederace německých států. Smlouvou uzavřenou roku 1816 s králem pruským a potvrzenou Anglií a Rakouskem bylo Prusku povoleno míti v pevnosti Lucemburku posádku. Po osamostatnění se Belgie připojena k této zemi i část Lucemburska, a to část sice méně lidnatá, ale rozlohově větší. Po válce rakousko-německé nastal diplomatický zápas Francie o Lucembursko, proti čemuž bouřilo se však veřejné mínění v Německu. Obyvatelstvo velkovévodství většinou stálo na straně Francie. Sporná otázka nabývající hrozivé tvářnosti stala se konečně předmětem konference mocností v Londýně konané. Zde vyřízena záležitost smlouvou z 11. května 1867, kterou bylo ujednáno vyklizení pevnosti pruským vojskem a prohlášení velkovévodství za stát trvale neutrální pod garancií smluvních mocností. Smlouvu tuto podepsalo všech pět mocností, jež se zaručily za neutralitu Belgie, a mimo to též Italie, jež tentokráte poprvé vystupuje jako velmoc. Neutralisační smlouvou bylo však Lucembursku odchylkou od upravení poměrů Švýcarska a Belgie uloženo dalekosáhlé omezení toho obsahu, že pevnost musí býti zrušena a nikdy více znovuzřízena. Ale nejen to; odzbrojení šlo ještě dále, tak že bylo Lucembursku dovoleno míti pouze tolik vojska, kolik je ho zapotřebí k udržení vnitřního pořádku.

Ke smlouvě z 11. května 1867 přistoupily také Holandsko a Belgie a k návrhu zástupce tohoto druhého státu připojen ke smlouvě dodatek, že odzbrojení uložené v čl. 3. smlouvy vztahuje se pouze k Lucembursku co takovému a nebude na újmu práv druhých dvou neutrálních států Švýcar a Belgie.

Berlínský kongres prohlásil aktem ze dne 26. února 1885 omezenou a fakultativní neutralitu těch území a vod koryta Konga a jeho přítoků, nad nimiž vykonávají signatární mocnosti suverenitu nebo protektorát. Stát Kongo, jenž vznikl téhož roku pod vládou belgického krále, přistoupil k tomuto aktu prohlásiv svou neutralitu. Účelem této neutrality bylo »dáti obchodu a průmyslu novou záruku bezpečnosti a zachováním míru pojistiti vývoj civilisace v území Konga«, jak uvádí příslušné prohlášení. Na základě zákona z 18. října 1908 stalo se Kongo kolonií belgickou, čímž přestalo býti svrchovaným státem.

K neutrálním státům počítají někteří také Krakovsko, jež bylo Vídeňským kongresem prohlášeno za svobodné, neodvislé a neutrální město pod ochranou Rakouska, Pruska a Ruska. Zde šlo však spíše o stát chráněný. Roku 1846 byla svobodná republika Krakovská pro nebezpečí, jež prý tvořila pro okolní státy, zabrána a přivtělena k Rakousku přes odpor Anglie a Francie.

*

Na počátku této úvahy bylo pověděno, co to jest neutralita státu vůbec a že hlavní znaky, kterými liší se tato neutralita od případu k případu prohlašovaná od neutrality států trvale neutrálních, jsou právě ona dočasnost neutrality — platí jen pro válku, pro niž byla prohlášena — a její dobrovolnost. Naproti tomu neutralita trvalá vztahuje se na všechny války vůbec a závazná jest vůči všem státům. Mimo to není dobrovolná; stát trvale neutrální právně nemá již volnost zůstati v určité válce neutrálním čili nic, nechce-li porušiti závazky mezinárodního práva a zbaviti se tak ochrany garančních mocností a dobrodiní trvalého míru.

Konečně pak nutno zdůrazniti ještě další rozdíl mezi oběma těmito druhy neutralit. Neutralita na počátku pojednání uvedená, kterou bychom mohli nazvati neutralitou obyčejnou, jeví účinky, které se stavem úplné neúčasti ve válce druhých spojuje právo mezinárodní, teprve po vypuknutí války mezi sousedními nebo vůbec jinými státy; naproti tomu neutralita státu trvale neutrálního, která rovněž přichází k hlavnímu uplatnění se teprve za války, vrhá přece

jen již značné reflexy na vnitřní i vnější život státu trvale neutrálního již za dob míru. Stát takový musí totiž takovým způsobem zařídit svůj vnitřní život, své styky i celé své chování již v dobách klidných, aby buď sám nevyvolal válečné zápletky nebo nevcházel v závazky, jež by jej mohly zaplésti do válek cizích.

Konečně nutno zde upozorniti ještě na jednu okolnost. Vyjma případy nějakých zvláštních smluv jest při neutralitě prosté stát se svou neutralitou, abychom tak řekli, sám na sebe odkázán, to jest není předem stanoven nikdo určitý, kdo by měl bdíti nad tím, aby i stát neutrální splnil povinnosti neutrála, i strany válčící neporušily svou povinnost šetřiti stát neutrální. Naproti tomu jest trvalá neutralita — vyjma neutralitu státu konžského — zaručena mocnostmi tak zv. garančními, mají tudíž tyto mocnosti povinnost zachování a šetření této neutrality po případě i vynutiti.

Zajímavá jest otázka po příčinách a účelu takového trvalého neutralisování států.

Theoretikové mezinárodního práva zodpovídají tuto otázku nejrůznějším způsobem. Z nejideálnějšího hlediska vychází Martens. Vidí v těchto malých neutralisovaných státech cestu k odzbrojení, k věčnému míru. Podobně má za to Hilty, že neutralisované státy, třebas jsou malé, mohly by se spojiti v ligu a spolu s dalšími neutrálními státy tvořiti protiváhu proti zbrojícím velmocem na cestě k míru. Jiní vyjadřují tento účel konkrétněji. Tak Geffken shledává příčinu vzniku a účel trvale neutrálních států ve stejném zájmu mocností na tom, aby určitý kus země nebo určité vody nestaly se předmětem vykořisťování nebo poručníkování jednou z nich. Podobným způsobem také Liszt naznačuje účel trvalého neutralisování států: má v první řadě ten účel, aby byl neutralisovaný stát ve všeobecném zájmu zajištěn proti uchvatitelským choutkám svých sousedů.

Bonfils-Fauchille uvádí, že neutralisací určitého státu mají býti druhé mocnosti vzájemně vzdáleny od jistých vojensky zvláště důležitých míst a dodává, že tím přispívá neutralisace k udržení všeobecného míru, poněvadž zmenšuje počet míst nepřátelských srážek. Tvoří mravní hradbu proti vniknutí výbojných mocností, když uzavírá jim nejvýhodnější vojenské cesty. Podobně naznačuje účel a význam neutralisace států — má tu na mysli Švýcary a Belgii — Funck-Brentano a Lorel, když praví, že tím »mocnosti vzdaly se důležitých zbraní; předem omezily bojiště a znesnadnily vedení války: to bylo politicky prozíravým jednáním«.

Calvo a Thiers vykládají, že snaha zameziti konflikty mezi dvěma nebo více státy dala vznik trvalé neutralisaci. Byl tím neutralisován předmět sporu a vyňat takto z obvodu možných srážek.

Morand spatřuje v neutralisaci prostředek udržeti v jistém obvodu rovnováhu mezi velmocemi. Určitý stát tvořící předmět dobývačných snah velmocí není dosti silen, aby sám udržel svou samostatnost a svrchovanost. Jen tím, že se trvale neutralisuje a že mocnosti zaručí se za jeho neodvislost a jeho neutralitu, zabrání se jeho podmanění nebo přivtělení k státu jinému a tím zároveň porušení rovnováhy mezi státy. A podobně i Rivier a Bulmerincq tvrdí, že blahodárný účel i příčina trvalého neutralisování státu jest opatřiti mu nedotknutelnost, a to v zájmu všeobecném, aby nemohl dávati přednost zájmům určitého státu nebo států před státy jinými.

Descamp konečně rozlišuje mezi příčinami, jež vedly k neutralisaci v zájmu státu neutralisovaného a příčinami, jež byly rozhodujícími v zájmu celého společenství států (tak zv. communauté internationale, Völkerrechtsgemeinschaft).

Vyjma snad mlhavých snů o věčném míru, k němuž vede cesta trvalým neutralisováním států, odpovídají celkem všechny zde uváděné příčiny a účely trvalé neutralisace skutečnosti. Jisto jest, že řevnivost států zde hraje hlavní úlohu. Určité území hospodářsky a zejména vojensky důležité neutralisováním staví se mimo spor. Nemůže na dále sloužiti jednomu nebo druhému státu více a nad to nemá v případě války sloužiti za operační basi jednoho nebo druhého z nepřátelských vojsk. Tím vyjma dobrodiní trvalého míru pro občany trvale neutrálního státu má býti docíleno též omezení bojiště. Území státu trvale neutrálního má ve všech budoucích bojích býti mimo dosah válečné vřavy. Tolik lze říci všeobecně, a podrobněji pak při každém z těchto neutrálních států bylo by možno nalézti ještě ten či onen důvod, jenž byl a jest rozhodujícím pro vznik a provedení myšlenky trvalého neutralisování, ale vždy bude se důvod takový vraceti k tomu, co bylo již pověděno v tom směru.

Tak jistě důslednost, s jakou Švýcaři po staletí zůstávali neutrálními ve válkách evropských, že se neutralita stala zásadou jejich vnější politiky, vnukla mocnostem myšlenku tento stát geograficky tak výborně se hodící k účelům obrany trvale neutralisovati a zaručiti se za jeho neutralitu a její neporušitelnost. Ale jistě byla to zároveň snaha vyloučiti tím možnost, aby tato země

stala se jednou operační basí útoku nebo obrany některé ze sousedních velmocí. A podobně byla to obava před přivtělením k Francii, která přispěla k neutralisování Belgie, stejně jako zájem Anglie, aby se jiná velmoc nezmocnila belgického pobřeží, po jehož opevnění by bylo možno ovládati kanál La Manche. Podobné důvody řevnivosti také rozhodovaly při neutralisaci Lucemburska. Příčiny a účel neutralisace Konga uveden jest, jak již bylo pověděno, přímo v neutralisačních smlouvách.

*

Trvalá neutralita — rovněž neutralita dočasná a obyčejná, byla-li státem, jenž ji v určité válce hodlá zachovávati, prohlášena — jest právním poměrem, s kterým spojena jest řada právních účinků, řada práv a povinností, a to jak pro stát neutrální tak i pro státy válčící, po případě i pro jiné státy neválčící.

Povinnostem státu neutrálního odpovídají na druhé straně práva států druhých, lépe řečeno povinnosti jedněch jsou zároveň právy druhé strany a naopak.

Především nutno promluviti v hlavních rysech — podrobnosti nelze v mezích tohoto článku probírati — o povinnostech států trvale neutrálních, vyplývajících z této jejich vlastnosti. Tyto povinnosti musíme rozlišovati na dvě skupiny. Předně jsou to všeobecné povinnosti neutrálních států — tedy i dočasně neutrálních — v ů b e c. V druhé řadě pak přicházejí povinnosti zvláštní, jakými vázány jsou pouze státy t r v a l e neutrální.

Při tom dlužno připomenouti, že vyjma rozdílu mezi neutralitou trvalou a dočasnou nějakého dalšího právního odstupňování intensity této dočasné neutrality připustiti nelze. Nelze tudíž vůbec pokládati za neutralitu tak zvanou neutralitu blahovolnou (neutralité bienveillante, wohlwollende Neutralität), poněvadž, jak správně uvádí Geffken, musí to, co jest pro jednu stranu blahovolným, pro druhou býti nepříznivým (»Eine neutralité bienveillante . . . ist keine Neutralität mehr, denn in dem Masse, als sie für den einen Teil wohlwollend ist, muss sie für den andern übelwollend werden«).

Heffter uvádí tři hlavní povinnosti neutrálních států: 1. stát neutrální nesmí dopustiti, aby na jeho území jedna z válčících stran proti druhé předsevzala nepřátelské činy; 2. nesmí žádné z válčících stran překážeti v jejím válečném podnikání, pokud se děje mimo neutrální území; 3. ve styku s válčícími státy musí zachovávati naprostou nestrannost a zdržeti se každého poskytování jakékoli přednosti některému z nich.

Pokud jde o povinnost na prvém místě uvedenou, dlužno poznamenati, že se vztahuje i na neutrální vody. Povinnosti této dostojí neutrální stát v případě nebezpečí, že bojující použijí část jeho území za východisko k útoku nebo za útočiště na ústupu, když ohrožené hranice uzavře vlastním vojskem. Vojsko cizí vstoupivší na neutrální území nebo válečná loď, která se uchýlí do neutrálního přístavu, musí býti podle pravidel mezinárodního práva odzbrojeny, aby se v této válce již nemohly súčastniti.

Druhá z uvedených povinností neutrálů jest jasná a zavdá asi nejméně příčin k theoretickým sporům. Za to povinnost uvedená na třetím místě při praktickém provádění naráží na množství otázek a pochybností a stejně i theorie v celé řadě jednotlivostí sem spadajících není jednotná v jejich řešení.

Předně se naskytuje otázka, zda by bylo vyhověno této povinnosti nestrannosti, kdyby neutrální stát stejně podporoval, na příklad dodáváním zbraní, obě strany.

Duchu neutrality odpovídá zajisté spíše naprostá zdrželivost v podpoře válečného stavu vůbec, ať by již byla rozdělena sebe spravedlivěji mezi obě válčící strany. Mimo to nutno míti na mysli, že úplná rovnost by se asi ztěžka dala dosáhnouti a neutrální stát by se asi nevyhnul výtce, že dal přednost jedné straně a že tím porušil neutralitu.

Že by povolením nebo trpěním najímání vojska pro jeden z válčících států na svém území dopustil se neutrální stát porušení povinnosti k nestrannosti a tím i porušení své neutrality, jest nesporno.

Rovněž tak nesmí neutrální stát podporovati jednu z válčících stran dodáváním zbraní, střeliva nebo jiného materiálu válečného, odstoupením jí pevnosti nebo válečného přístavu za trvání války.

V příčině dodávek válečného materiálu a právě tak i v příčině peněžních prostředků, zejména tedy půjček a konečně i prostředků výživy nutno rozlišovati mezi státem samým co dodavatelem a mezi jeho poddanými. Stát neutrální sám jest tu vyloučen. I poskytnutím půjčky válčícímu státu podporoval by jeho schopnost odporu a dopustil by se tím porušení neutrality. Za to poddaným státu nebrání praxe, a vyjma otázky dodávání zbraní a střeliva, ani theorie mezinárodního práva pokračovati volně v obchodních stycích s kteroukoli z válčících stran. Zejména v příčině dodávání potravin, třebas se jednalo o dodávky pro vojsko a také v příčině

půjček není, pokud se jich súčastňují pouze poddaní neutrálního státu, sporu.

Poněkud spornou jest v theorii otázka dodávek zbraní a střeliva a válečných vyzbrojených lodí. Dodávání zbraní a střeliva poddanými neutrálního státu praxe bez omezení připouští. Také theorie převahou souhlasí s touto praxí. Stává se zhusta, že stát neutrální vývoz zbraní a střeliva zakáže, čímž se pak otázka tato stává bezpředmětnou. V literatuře vznikl také spor o to, není-li přímo povinností neutrálního státu takovýto zákaz vydati a tím zmařiti podporování válčících jeho poddanými. Novější theoretikové většinou popírají jsoucnost této povinnosti. Bluntschli žádá, aby stát neutrální zamezil alespoň dodávání zbraní ve velkém množství (»im grossen«).

Poněvadž neutrální stát dle platné praxe nesmí trpěti, aby jeden z válčících států v jeho přístavu vyzbrojil válečnou loď, žádá proti opačné praxi důsledně Bonfils-Fauchille také, aby ani poddaným neutrálních států nebylo dovoleno jedné z válečných stran dodati úplně vyzbrojenou válečnou loď.

Bluntschli a Bonfils-Fauchille zabývají se také otázkou, smí-li neutrální stát válečnou loď jednoho z válčících států, která by se utekla do jeho přístavu, koupiti. Oba souhlasně otázku tuto zodpovídají záporně a vidí v takovém podporování jedné válečné strany rozhodně porušení neutrality.

Konečně sem náleží důležitá otázka, zda smí neutrální stát připustiti, aby vojsko některého neutrálního státu prošlo neutrálním územím. Někteří starší theoretikové mezinárodního práva stavěli se k této otázce příznivě. Alespoň v jistých případech připouštěli tento průchod bez porušení neutrality. Byli to zejména Grotius, jenž připouštěl průchod vojsk neutrálním územím při »bellum pium«, dále Vattel (ve spisu Le droit des gens etc. r. 1758 vydaném) a konečně i Martens. Travers Twiss dle Bonfilse má za to, že neutrální stát může beze všeho povoliti jedné válečné moci průchod svým územím, je-li ochoten totéž povoliti i straně druhé.

Vycházíme-li od účelu a ducha neutrality, jenž chce vyloučiti neutrální stát ze všeho válečného podnikání a vzdáliti od něho úplně každý válečný čin, musíme rozhodně souhlasiti s novějšími učiteli mezinárodního práva, k nimž náleží zejména theoretikové němečtí, (jsou to zejména Geffken, Bluntschli, Heffter, Schweizer, Liszt), že totiž každý průchod jednoho nebo druhého z nepřátelských vojsk územím neutrálního státu jest nepřípustným a že se dopouští porušení

mezinárodního práva stát, který se k tomu odhodlal, i neutrál, který to bez odporu dopustil. Liszt dokonce pokládá to za porušení neutrality se strany neutrálního státu, i když byl tento stát zvláštní smlouvou uzavřenou s jiným státem zavázán, v případě války povoliti mu průchod jeho vojska neutrálním územím. »Bylo to zajisté porušením mezinárodního práva, když Portugalsko v roce 1900 dovolilo anglickému vojsku na základě starší smlouvy přistání v Baiře a průchod svým územím,« praví týž spisovatel.

Správné jest, čím odůvodňuje svůj názor o nepřípustnosti průchodu vojska válčících mocností neutrálním územím francouzský spisovatel mezinárodního práva Bonfils: »Povolení průchodu jest zjevným porušením povinností spojených s neutralitou, skutečné účastnění se neutrálního státu ve válce, neboť neutrál tímto průchodem podporuje pohyby vojska a válečné plány jedné ze stran válčících.« »Povoliti průchod oběma válčícím stejným způsobem, znamenalo by otevříti neutrální území pro nepřátelství a pod klamným zdáním rovného jednání s oběma dávati přednost jedné straně před druhou, neboť po většině bude poloha neutrálního území pro jednu stranu příznivější než pro druhou,« praví dále týž spisovatel.

Tolik možno asi zhruba říci o povinnostech státu dočasně, v určité válce neutrálního. Totéž však platí plnou měrou též o povinnostech států trvale neutrálních s tou pouze změnou, že přistupují k tomu ještě povinnosti vyplývající z trvalé povahy této neutrality a zvláštní povinnosti vyplývající z neutralisačních smluv.

Stát trvale neutrální má požívati v ě č n é h o m í r u. Třebas se mu této výhody nedostalo pouze v jeho zájmu, nýbrž i v zájmu jiných nebo všech států, tedy po případě v zájmu všeobecném, jest přece jen povinen plniti povinnosti této výhodě úměrné. Jednak tedy tato výhoda, jednak celá myšlenka trvalé neutrality postaviti určitý stát mimo veškeré budoucí války ukládají mu na rozdíl od států pouze přechodně neutrálních určité povinnosti již za dob míru. Jeho celé jednání, ať se vztahuje k vnitřnímu životu státnímu nebo k jeho vztahům a stykům s ostatními státy, má býti neseno a prodchnuto d u c h e m v e s k r z e m í r u m i l o v n ý m. To jest základní myšlenka, od které musí státy trvale neutrální vycházeti při svém jednání. Ve všech podrobnostech a okolnostech nelze předem určiti pravidla pro toto jednání, záleží zde mnoho na opravdovosti, s jakou stát trvale neutrální a jeho obyvatelstvo přilnulo k myšlence trvalé neutrality a na míře taktu, s jakým dovedou zařídíti své chování.

Uvedeme zde asi hlavní otázky, na něž může již v míru naraziti stát trvale neutrální a při jichž řešení bude se právě v mezích své opravdovosti a taktu svého říditi snahou dostáti plně myšlence trvalé neutralisace a povinnostem z toho plynoucím.

Jest to především otázka vlastní státní ústavy trvale neutrálního státu.

Stát trvale neutrální neztrácí svou svrchovanost, suverenitu. Naopak, neutralisační smlouvy přímo zdůrazňují neodvislost a svrchovanost těchto trvale neutrálních států. Jen tolik nutno tvrditi přes opačné mínění některých theoretiků, že suverenita těchto států jest do jisté míry omezena. Stát tento právně nemůže pojmouti do svých ústav ustanovení, jež by se nedala sloučiti s pojmem a povinnostmi trvalé neutrality. Za to nutno odmítnouti názor, že by státy trvale neutrální právně nemohly měniti svou ústavu, tedy i formu vládní, bez svolení smluvných mocností. Pokus takového omezování stal se skutečně v prvé polovici 19. století, kdy některé z mocností, jež zaručily se za neutralitu Švýcarska, po dvakráte snažily se zabrániti převratům ústavním. Pokusy ty byly však švýcarskou vládou odmítnuty a zjednán průchod názoru, že garantována byla neodvislost a neutralita země, nikoli však její ústava.

Ještě jedna otázka týkající se vnitřních poměrů zasluhuje úvahy. Území neutrálních států, zejména území republiky Švýcarské bylo vyhledáváno cizinci, kteří buď vypovězeni byvše z vlasti nebo z jiných důvodů uchýlili se sem a pokračovali zde spolu s jinými stejně smýšlejícími v agitaci pro své dosavadní politické a sociální záměry. Již několik málo let po Vídeňském kongresu sousední státy začaly se obraceti proti této volnosti, uvádějíce švýcarské vládě na pamět nebezpečí, jež odtud vzniká pro pokoj Evropy. Švýcarsko pokládáno za středisko podvratných živlů. Po Veronském kongresu z roku 1822, jenž žádal na Švýcarsku větší omezování tisku, dozor nad cizinci a vypovězení cizinců, kteří prchli ze svých vlastí pro zločiny politické, nastal tam obrat a ostřejší praxe v posuzování jednání a trpění agitací cizinců. Ještě později, zejména v roce 1887, opakovaly se diplomatické konflikty z tohoto důvodu a zavdaly příčinu k ostřejším opatřením švýcarské vlády.

Aniž by bylo třeba zasahati do vnitřních poměrů, zejména vnitřní správy neutrálních států, přece lze za to míti, že by ohrožoval takový stát sám svou svobodu a neutralitu, kdyby stal se stře-

diskem snah odbojných proti bezpečnosti států jiných a snahám takovým dokonce otevřeně dopřával volnosti. Bonfils soudí, že tak nesmí činiti, právě proto, že sám požívá dobrodiní stálého míru.

Pokud jde o vnější politiku trvale neutrálních států, nutno tu právě již pro doby míru žádati značná omezení ve volnosti styků a vztahů k státům jiným. Jisté pochybnosti tu bude vzbuzovati otázka smluv. Bylo již řečeno, že veškeré jednání trvale neutrálního státu již v dobách pokojných musí býti prodchnuto mírumilovností a prosto všeho, co by jakkoli mohlo neutrální stát učiniti účastným ať činně nebo trpně nějaké příští války.

Z té příčiny nesmí především uzavírati s jinými státy spolky ofensivní, výbojné. Avšak nejen to, on může uzavírati jen takové smlouvy, jejichž závazky mohou býti splněny v míru, jsou naprosto neválečného rázu. Proto v době míru nesmí stát trvale neutrální uzavírati ani smlouvy defensivní, které by jej zavazovaly přispěti na pomoc druhému státu smluvnímu, kdyby byl tento druhý stát napaden.

Také nesmí při smlouvách s jinými státy dojíti k tomu, aby nějaké vnitřní zařízení, nějaký článek vnitřní správy stal se neutrálnímu státu společným se státem jiným, který nemá tuto povahu. Vždyť kdyby se tento druhý stát octl s jiným státem ve válce, těžko by se dalo docíliti, aby tato společná vnitřní instituce nějakým způsobem nesúčastnila se na podporování války, čímž by nastalo porušení neutrality státem trvale neutrálním. Po té stránce omezena jest i volnost tak zv. obchodních smluv. Proto právem odmítla Belgie roku 1842 celní jednotu, nabízenou jí Francií. Z téhož důvodu, ač právně by nebylo závady, nelze si dobře představiti ani přípustnost personální unie, tedy spojení státu trvale neutrálního se státem jiným pouze osobou panovníkovou, zejména kdyby tento druhý stát byl státem větším. Jistě lze si sotva představiti, že by trvale neutrální stát zůstal nečinným, kdyby stát stojící s ním pod týmž panovníkem byl válečně ohrožován.

K otázkám vnější politiky náleží dále otázka kolonií. O tuto otázku byl v literatuře mezinárodního práva velký spor. Zastanci práva neutrálních států na kolonisaci opírají se hlavně o suverenitu těchto států, jimž nelze proto odpírati kolonií, potřebují-li jich k svému sebezachování. Ovšem by je musily získati pouze cestou neválečnou. Při této otázce nelze přehlížeti nebezpečí, které pro stát trvale neutrální vzniká v případě napadení těchto kolonií státem jiným. Zde též nelze si dobře mysliti, že by stát neutrální jako

stát mateřský omezil obranu kolonií na jejich vlastní síly a nepřispěl také svými silami na pomoc, čímž by ovšem svou neutralitu porušil. Nejsprávnějším bylo by tu, rozšířiti smlouvou s garančními mocnostmi neutralitu hlavní země i na kolonie.

Praxe v jediném případě, jenž se dosud objevil, totiž v připojení Konga k Belgii jako kolonie (zákonem z 18. října 1908), zachovala se příznivě. Mocnosti, jež garantovaly trvalou neutralitu Belgie, proti proměnění Konga v belgickou kolonii nečinily námitek.

K omezením trvale neutrálních států počítá theorie také nepřípustnost, aby se trvale neutrální stát zaručil za neutralitu jiného státu, či-li aby tuto neutralitu garantoval. Omezení toto jest přirozené, neboť stát trvale neutrální musil by po případě válkou vynutiti zachování této zaručené neutrality, což ovšem odporuje myšlence a účelu trvalé neutrality. Tak také Belgie v roce 1867 negarantovala neutralitu Lucemburska, nýbrž ji pouze uznala a smlouva o neutralisaci Konga, již Belgie také podepsala, obsahuje pouze uznání neutrality, nikoli její zaručení (à respecter, non à la faire respecter).

To jsou povinnosti, ovšem povinnosti negativního rázu, které se vyvozují z myšlenky a povahy trvalé neutrality.

Ze smluv neutralisačních nutno poukázati na závazek odzbrojení, uložený neutralisačními akty z roku 1867 Lucembursku. Článek 3. ukládá mu zrušení pevnosti (Lucembourg cessera d'être une ville fortifié) a článek 5. zapovídá její znovuzřízení (S. M. le Roi-grand-duc promet en outre, que les fortifications de la ville de Luxembourg ne seront pas retablies à l'avenir et q'il n'y sera maintenu, ni créé aucun établissement militaire). Další část článku 3. dovoluje držeti si jen tolik vojska, kolik jest ho zapotřebí k udržení vnitřního pořádku (S. M. le Roi-grand-duc se réserve d'entretenir dans cette ville le nombre de troupes nécessaires pour y veiller au maintien du bon ordre). Jak bylo již ukázáno, jest to případ mezi trvale neutrálními státy ojedinělý.

Mezi povinnostmi, jež praxe i theorie ukládá státům trvale neutrálním, jest jediná, jež svým obsahem znamená positivní jednání, to jest povinnost hájiti svou neutralitu. Každému pokusu porušiti jeho neutralitu má stát trvale neutrální — ovšem mimo odzbrojené Lucembursko — všemi obrannými prostředky, jež má po ruce, čeliti. K těmto pokusům musíme, jak bylo již vyloženo, počítati také pokus válčícího státu projíti neutrálním územím.

Důsledně tomu také přiznávají spisovatelé otázkami práva mezinárodního se zabývající státům trvale neutrálním právo války obranné (tak Schweizer, Rivier, Piccioni, Hilty, Descamp, Liszt) a schvalují také, ba doporučují těmto státům, aby se na takovou obranu náležitě připravily. Nepřipravenost mohla by je zbaviti jejich svobody.

Tu však se nám naskytuje námitka, zda má pak trvalá neutralita nějakou cenu, když stát trvale neutrální musí zbrojiti a opevňovati své území jako ostatní státy. Předně se nutno domnívati, že se mnohý stát bude vůbec rozpakovati porušiti napadením neutrálního státu základní pravidla mezinárodního práva a jiný se k tomu odhodlá jen v největší tísni, poněvadž si musí býti vědom, že v případě vlastní porážky padne mu značně k tíži také porušení neutrality. Mimo to pak mohou býti vojenské síly a přípravy neutrálního státu pouze takové, aby stačily k zadržení prvního náporu útočníka, neboť když jeho vlastní síly nestačí k odvrácení útoku, jsou garanční mocnosti zavázány samy vystoupiti na ochranu trvale neutrálního státu. Ovšem jen tenkráte, nezavinil-li sám porušení své neutrality! A i když nevěříme, že tomuto závazku všechny garanční mocnosti dostojí, přece můžeme míti za to, že alespoň ta mocnost neb ty mocnosti, v jejichž zvláštním zájmu jest neodvislost a neutralita trvale neutrálního státu, chopí se zbraní na jeho ochranu.

Ale tím jsme již u práv států trvale neutrálních.

Jako každý stát, jenž prohlásil pro určitou válku svou neutralitu, má trvale neutrální stát právo na to, aby zůstal naprosto nedotčen nepřátelskými činy válčících států. Toto právo u států trvale neutrálních vztahuje se na všechny budoucí války vůbec. Naopak lze říci, že všechny státy, které náleží k mezinárodnímu společenství států, tedy všechny kulturní státy, jsou zavázány ušetřiti stát trvale neutrální každého nepřátelství; ovšem že jen potud, pokud sám k tomu nezavdá příčiny. Liszt ve svém díle »Das Völkerrecht systematisch dargestellt« uvádí jako příklad absolutní povinnosti, tedy povinnosti vížící všechny kulturní státy vůbec: »So hat jeder Staat der Völkerrechtsgemeinschaft die Pflicht, die belgische Neutralität zu achten.« Ovšem nutno vždy zkoumati, nezavinil-li neutrální stát porušení neutrality svým chováním. Povinnost šetřiti neutralitu států trvale neutrálních víže tím více mocnosti, jež tuto neutralitu garantovaly.

Tím přicházíme k dalšímu právu, jehož účastny jsou pouze státy t r v a l e neutrální. Jest to právo na ochranu se strany garantů, to jest mocností, které se za neutralitu trvale neutrálního státu zaručily. V theorii jest více různých názorů o rozsahu tohoto práva, způsobu jeho uplatnění a jemu odpovídající povinnosti států garančních.

Spor týká se především otázky, je-li garancie trvalé neutrality nutná. Otázka tato prakticky splývá v jedno s otázkou po skutečné ceně takové garancie. Pokud nebude možná vynutiti plnění práv a závazků mezinárodního práva nebo dokud se nestane všeobecným přesvědčení o jejich neporušitelnosti, bude se praktická cena garancie opět jen říditi mírou zájmu garančního státu nebo států na tom, aby garantované právo nebo závazek nebyly porušeny.

Nebude-li tu takový naléhavý zájem, nelze asi očekávati, že by se garanční stát odhodlal v krajním případě až k válce jen z toho důvodu, aby právo neutrpělo. Nejideálnější by byl ovšem stav, kdyby všechny garanční státy vskutku při každém porušení neutrality byly odhodlány do všech důsledků zjednati průchod myšlence trvalé neutrality a třebas i zbraněmi odraziti každý útok proti ní směřující.

Pokud jde o positivní právo mezinárodní, tu trvalá neutralita Švýcar, Belgie i Lucemburska jest garantována. Není však ustanoven ani případ, kdy nastane povinnost hájiti neutralitu, ani způsob, jakým to má býti provedeno. Jediné jest jisté to, že mocnosti, které uznaly a zaručily trvalou neutralitu těchto států, vzaly na sebe povinnost této neutralitě zjednati vždy průchod a platnost. Liszt praví o těchto mocnostech garančních: »Ganz besonders aber bindet die Neutralisierung die Garantiemächte; d. h. diejenigen Mächte, die sich verpflichtet haben, die Integrität des Gebietes des neutralisierten Staates zu schützen und wenn nötig mit Waffengewalt zu verteidigen.«

Všeobecně se uznává, že mimo odzbrojené Lucembursko jsou neutralisované státy povinny především samy se postarati o obranu proti každému útoku na jejich neutralitu. Povinnost států garančních jest jaksi subsidiární, nastává jen tenkráte, pokud síly neutrálního státu nestačí k odražení útoku. Způsobem a silou útoku měla by se také říditi povaha a míra přispění.

Tyto garanční mocnosti jsou také tribunálem povolaným souditi o každém porušení trvalé neutrality.

*

Zbývá ještě několik slov o tom, jaké státy mohou býti trvale neutralisovány, zda jsou jisté podmínky takovéhoto neutralisování.

Především ovšem spadá nám otázka tato v jedno s otázkou po účelu států trvale neutrálních, o níž se již stala zmínka. Musí tu býti nějaký takový účel, kterému má neutralisace sloužiti!

Dále mějme na paměti to, co bylo řečeno o povinnostech států trvale neutrálních, vyplývajících z této jejich povahy a znamenajících přece jen značná omezení v t. zv. vnějším jednání a vystupování těchto států. Nelze si mysliti, že by stát velký a dosti silný při dnešním nazírání si dobrovolně uložil a snášel takové omezení ve svých mezinárodních stycích a jednáních a vzdal se všeho vlivu na úpravu mezinárodních poměrů. Musí to býti jedině malé a slabší státy, pro něž se hodí neutralisování a jimž přinese nebo má zachrániti samostatnost, jíž by jinak nedosáhly nebo bezpečně ztratily.

Bonfils-Fauchille uvádí ve čl. 352. své příručky mezinárodního práva tyto podmínky a vlastnosti státu, aby mohl býti neutralisován: Musí býti tak slabým, aby nemohl činiti nárok na vliv na všeobecnou politiku. Musí ležeti mezi dvěma velkými státy; nesmí však býti jediným místem možného dotyku jejich vojsk; musí býti odhodlán brániti se proti každému útoku nebo pokusu přivtělení svými sousedy.

Na konec ještě několik slov o zjevu také trochu souvisícím s naším předmětem. Jako v každé válce, tak i ve válce nynější slyšeti jest o porušení toho či onoho předpisu mezinárodního práva. A vždy hned průvodcem takových zpráv jsou úvahy a pochybnosti o praktické ceně mezinárodního práva vůbec.

Není snad normy v celém právním řádu, která by někdy nebyla porušena, a přece nikdo nepochybuje snad o ceně její! Mimo to zapomíná se, že v nesčetných jiných případech opět bylo i ve válce šetřeno toho, co mezinárodní právo předpisuje a že jen toto mezinárodní právo umožnilo alespoň částečné pokračování v celém pravidelném životě i v době válečné. A konečně, vývoj tohoto práva není dlouhý a musí překonávati nesčetné obtíže, vyplývající právě z jeho zvláštní povahy. Není třeba zoufati nad budoucností tohoto kulturního pojítka národů a států. Nutno jen nedokonalé zdokonalovati neúnavnou prací a učiniti nezlomným přesvědčením veškerenstva, že jisté předpisy lidskosti a jisté závazky nesmějí býti nikdy porušeny.

Možno zakončiti krásnými slovy německého profesora Ottfrieda Nippolda z jeho úvahy »Vorfragen des Völkerrechts«:

»Ein Rechtsbruch muss für die rechtliche Betrachtung stets als etwas Unmoralisches erscheinen, das Recht kann nur auf der Grundlage der Moral gedeihen. Alle Fortschritte, die wir vom Völkerrecht erwarten, sind nur unter der Voraussetzung möglich, dass auch die Völkermoral allmählich auf einen höheren Standpunkt erhoben wird.«[1]

---

[1] Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart, B. VII. 1913 (str. 23).

Z psychologie ruského vojáka.

Prostý Rus má dobrosrdečnou a mírumilovnou povahu. Ale rozkaz jeho představeného dělá z něho, třebas proti jeho vůli a náklonnosti, nejoddanějšího vojáka. — To jsou slova polního maršálka Moltkeho, která napsal ve svém dopisu z Ruska v r. 1856 a která i dosud dobře vystihují povahu ruského vojáka. M. L. Schlesinger ve svém díle »Russland im XX. Jahrhundert« uvádí několik zajímavých illustrací k této charakteristice.

Ruskému sedlákovi je cizí jakýkoliv šovinismus anebo touha po válečné slávě, jeho povaha se tomu příčí a je těžko vštípiti mu něco podobného. Tak jednou známý hlasatel idey odvety Paul Déroulède přišel do Ruska ke Lvu Nikolajeviči Tolstému, aby ho získal pro svou myšlenku. Ale marná byla výmluvnost agitátorova. Lev Nikolajevič nabídl, aby se Déroulède pokusil přesvědčiti ruského sedláka a uvedl ho do chalupy, kde doslovně, přesně a srozumitelně tlumočil řeč francouzského politika. Ale i zde nepochodil Paul Déroulède snaživší se vložiti mužíkovi do srdce důležitost součinnosti Rusů a Francouzů, aby spojenými silami mohli poraziti Němce a vzíti jim Elsasko-Lotrinsko. Sedlák vrtěl hlavou a pak řekl: »Ne, to není správné. Ať Francouz oře svoje pole a my budeme také vzdělávati naše pole a po práci zasedněme společně do hospody a zavdejme si kořalky. A Němec ať přisedne k nám, je prý také dobrý chlapík, dobře se sneseme.«

Při turecké a japonské válce ruští vojáci i přes rozhořčené boje neměli žádné nenávisti ke svým nepřátelům. Často ruští vojáci sami hladovící dělili poslední sousto se zajatci a raněnými. Na zajatce prostý ruský lid hledí jako na nešťastné, kterým sám Pán Bůh velí pomáhati. Ruští vojáci, kteří se navrátili z japonské války, vypravovali M. Schlesingerovi o Japoncích: »Jsou to zatraceně chytří chlapi, ale jsou dobří vojáci, zrovna tak jako my, jenom že skládali jinou přísahu.« Když jeden starší voják byl dotázán, nemá-li zlost na Japonce, že přemohli Rusy, odpověděl: »Proč bych

ho měl nenáviděti? Vždyť nejde na vojnu dobrovolně, zrovna jako my.«

Ranění vojáci a důstojníci, kteří se vraceli z japonské války, byli všichni docela otevřeně proti válce. Zvláštní je, že přes to bojovali na vojně velice statečně a s vytrvalostí a pokorně snášeli úžasné svízele, hlad, zimu, nemoci. Dvě zázračná slova mají v ruské vojenské službě velký význam. Jsou to: »prisjaga« a »prikaz«. O jednom vojákovi se vypravuje, že když stál na stráži při jedné řece v Mandžursku u stánku s penězi a rozvodněná řeka vystoupla ze břehů a všecko zatopila, nechtěl se hnouti s místa a na vyzvání svých kamarádů-vojáků, aby se zachránil, odpovídal: »Mám rozkaz zůstati zde« a utonul, aniž by opustil stánek.

Vůbec ruský voják-sedlák těžko se protloukající svým nuzným drsným životem, stále stojící před nebezpečenstvím smrti hlady, nemocemi, nemá před ní strachu, je k ní takřka lhostejný, jak to nejednou bylo vylíčeno Turgeněvem, Tolstým a j. Ranění z japonské války, s kterými M. Schlesinger mluvil, neměli žádné pochybnosti o konečném vítězství Ruska. »Což nevíte, že už tolik Rusů padlo?« — »To nic není. Pošlou tam jiné.« — »Nu a co, když ti nebudou chtít jít na smrt?« — »Ruský voják nemá žádný strach. Víte, pane, každý člověk musí jednou zemříti — dříve nebo později, to je jedno. Smrti neujde žádný a každý zemře jen jednou smrtí!«

Ale při vší té takřka primitivní udatnosti je ruský voják snadno náchylný k panice, zůstane-li bez vůdce a ztratí-li orientaci, což se snadno přihodí analfabetovi, zvyklému jen poslouchati a neposuzovati. Známý vojenský dopisovatel Němirovič-Dančenko vypravuje příhodu z japonské války, jíž byl očitým svědkem, když po bitvě u Dašičao a Ljaojangu vojenské oddíly, aniž by byly přepadeny, náhle opustily své výhodné posice v horách a polonazí vojáci se v největším zmatku a panickém strachu řítili do údolí, kde bylo sídlo štábu. Příčinou toho bylo, že důstojníci, unaveni dlouhým pochodem, odešli do nejbližší čínské vesnice, aby si tam v chalupách pohodlněji odpočinuli po všech trampotách. V noci byli vojáci vyplašeni nějakým kamarádem, který ze sna vzkřikl: »Japonci jsou tu«, a když neviděli nikde žádného důstojníka, střemhlav se dali do divého útěku.

Mezi ruskými důstojníky a vojáky za japonské války vůbec nebylo žádných přátelských poměrů, což v hojné míře přispělo k porážce Rusů. Sociální rozpory v Rusku — tehdy před revolucí r. 1905

— byly už hodně rozjitřeny a ruský sedlák se vždy nedůvěřivě choval k »barinu« — pánu, o kterém mu utkvěly ještě vzpomínky z doby nevolnictví a kteří zrovna před japonskou válkou draze pomstili vzbouření sedláků, žádavších »zemlju i volju« (půdu a svobodu). Dle Němiroviče-Dančenka důstojníci, nehledě na carský manifest odstranivší tělesné tresty, tloukli vojáky nemilosrdně, tloukli neostýchajíce se cizích lidí v opilém i střízlivém stavu. Vojáci si stěžovali, že důstojníci si přilepšovali z peněz určených na jich stravování, že byli zbabělí, schovávali se za vojáky a pod.

A zatím jak málo bylo zapotřebí, aby si důstojník mohl získati sympatie svých vojáků, a s jakou láskou a ohleduplností se chovali vojáci k důstojníku, který lidsky s nimi zacházel. Jeden mnohokráte raněný voják, se dvěma kříži sv. Jiří za udatnost, vypravoval M. Schlesingerovi o svém poručíku, který spravedlivě a přátelsky s vojáky jednal: »Měli jsme vzít Japoncům posice a náš poručík dostal rozkaz vésti nás tam. Když kolem nás zasvištěly kule, zbledl náš důstojník pojednou, sejmul čepici a povídá nám: »Odpusťte mi, bratři, mám strach« a třásl se jako osyka. Nu, víte, pane, je to ještě mladá krev. Možná, že měl doma starou matku. Řekli jsme mu tedy hned: »Zůstaňte zde, vaše blahorodí.« A vedl nás poddůstojník, a zahnali jsme brzy Japonce z jejich keřů. Tenkráte měl poručík radost. Byl to hodný člověk, spravedlivý, dobrý pán!« Voják vypravoval o tom tak prostě, jako by to byla docela všední, obyčejná historie.

Řadové důstojnictvo za japonské války v celku špatně se osvědčilo. K důstojnictvu šli buďto zhejčkaní lidé z bohatých šlechtických rodin, kteří se mohli vydržovati a viděli ve vojenské službě jakousi světskou zábavu, aneb lidé, kteří se nemohli dostati nikam do civilní služby, chudáci někdy i velmi pochybné reputace, kteří se bídně protloukali s poručíkovským platem ročních 600 rublů (v ruských poměrech je to velice málo a skoro každý obchodní zřízenec dostává více).

Proto otázka reformy důstojnického stavu, vzdělání a platů stála v popředí po celou dobu po japonské válce. Vojenská komise 3. gosudarstvenné dumy pod vedením vůdce okťabristů Gučkova prosadila řadu reforem, mezi nimi značné zvýšení důstojnického platu a reorganisaci zřízení o pensích.

Výživa českých zemí vlastními plodinami.

Hospodářský stav českých zemí přirovnán k ostatním zemím rakouským.

Napsal prof. Jan Koloušek.

Vzrušující válečné události hrozné nynější světové války vzbudily různé obavy a pochybnosti také v národohospodářském směru. Jednotlivé státy válčící přirozeně si musily zodpověděti především otázku, zdali bude po dobu války dostatečně také postaráno o výživu všeho obyvatelstva vlastními plodinami, kdyby a pokud by nebylo možno scházející potravu dovážeti z ciziny.

Vůči takovým problémům ocitly se zvláště válčící spojenecké mocnosti Německo a Rakousko-Uhersko, jelikož do nich může býti dovoz potravy nejen velice stížen, nýbrž prakticky mohl by tak silně býti omezen, že by cizím přívozem se schodek nastalý za dlouhého trvání války nedal jistě dostatečně nahraditi. Po moři doprava obilí je nyní skoro znemožněna aspoň do válčících států střední Evropy a z pevniny evropské nepřátelské Rusko je nám úplně uzavřeno a ze zemí balkánských, pokud jsou neutrální, byl přívoz po žních stížen dosti vysokými cly a nyní zdá se, že už země balkánské samy nemají značnějšího přebytku obilí a jiných potravin. — Bylo tedy nutno uvažovati, zdali domácí zásoby rostlinné potravy postačily by pro válčící spojenecké říše Německa a Rakousko-Uherska. I zdá se, že aspoň pro prvé doby války nemusilo by býti v těchto zemích obav, že by nastala nouze o plodinnou potravu, ovšem předpokládaje, že s potravou tou bude náležitě šetřeno a že se také dá rovnoměrně rozděliti *jak mezi zámožné tak i mezi chudé konsumenty.*

Při tom chceme celé území obou válčících říší spojeneckých považovati po dobu války za jediný celek hospodářský. V Německu společně s Rakousko-Uherskem žije dohromady 120½ mil. lidí.

Letošní úrodu obilní — (počítaje v to arci i obilí krmné, jakým jest namnoze ječmen, oves i kukuřice) — v obou říších lze páčiti přibližně bez něčeho mála na 500 mil. *q*. Když odečteme na nutný osev a jiné ztráty méně než 80 mil. *q*, zbylo by k roční spotřebě lidí i domácího dobytka skoro 420 mil. *q*. Tedy pro 120½ mil. lidí bylo by asi 420 mil. *q* různého obilí čili na jednoho člověka téměř 350 *kg* (348 *kg*). To by při náležitém uskrovnění mohlo postačiti k roční výživě, když se považí, že byla letošního roku kromě toho ohromná úroda brambor, že jakost letos sklizeného obilí je lepší, nežli byla průměrně v dřívějších letech, a že také ostatní živné plodiny se urodily v dosti hojné míře, a že se s nimi při nynější drahotě bude jistě lépe šetřiti. Ostatně prozatím na zimní měsíce jistě potraviny ty vystačí, nedostatek by se mohl objeviti leda až na jaře nebo v létě, kdy však zase novou vegetací dá se už pomýšleti na jakousi náhradu. Tedy přímých obav z hladu a nouze by v dohledné brzké době nemusilo býti, arci kdyby potravinami se v zámožnějších třídách nijak neplýtvalo, kdyby válečnými nehodami značnější zásoby nebyly zmařeny a kdyby co možná potraviny rovnoměrně se rozdělovaly mezi všecky spotřebitele. Aby tyto příkazy a předpoklady náležitě byly splněny, na to musí býti se strany celé veřejnosti i jejích povolaných orgánů obrácena co nejúzkostlivější starost i vynaloženo všechno možné úsilí. —

Je zajímavo při té příležitosti všimnouti si velmi hustě zalidněných našich českých zemí, zdali by jim vlastní jejich obilní úroda postačovala k výživě. Pro rakouské Slezsko samo dlužno otázku tu zodpověděti hned záporně. Tato silně průmyslová země je většinou hornatá s půdou nepříliš vydatnou a má velmi husté obyvatelstvo (nyní přes 150 lidí na 1 km^2). Vlastní obilní úrody po srážce osevu má Slezsko sotva 1¾ mil. *q*, což by vydalo ročně na jednoho obyvatele něco přes 220 *kg*. Taková míra obilí je úplně nepostačitelná k dosti nuzné výživě tím spíše, že mezi slezským obilím je po většině oves a ječmen, které se hodí po většině jen za krmivo pro domácí dobytek. Slezsko arci je zemí po výtce průmyslovou a poměrně bohatou a dovede si lehko ostatní svou činností nahraditi tento schodek potravin, když mu přívoz její z ostatních zemí bude zabezpečen.

Jinak je tomu v Čechách a na Moravě: V devítiletém období od r. 1906—1914 urodilo se průměrně ročně:

v Čechách	pšenice	asi	4⅓	mil. *q*
	žita	»	$9^{1}/_{6}$	» »
	ječmene	»	$6^{1}/_{4}$	» »
	ovsa	»	8	» »
	kukuřice	»	0	» »
všeho obilí dohromady		asi	$27^{3}/_{4}$	mil. *q*

Na Moravě byla průměrná roční úroda za totéž devítiletí:

pšenice	asi	1¾	mil. *q*
žita	»	$3^{2}/_{3}$	» »
ječmene	»	3½	» »
ovsa	»	2¾	» »
kukuřice	»	$^{1}/_{6}$	» »
všeho obilí dohromady	téměř	12	mil. *q*

Po srážce nutného osevu a jiných ztrát bylo tedy za ono devítiletí sklizeno průměrně ročně čisté úrody obilí v Čechách asi 24¾ mil. *q* a na Moravě asi 10½ mil. *q*. Počítáme-li průměrný počet obyvatel v Čechách v onom devítiletí na $6^{5}/_{8}$ mil. lidí a na Moravě asi $2^{3}/_{5}$ mil., připadlo by v Čechách na jednoho obyvatele průměrně ročně 368 *kg* obilí a na Moravě asi 404 *kg* průměrně ročně. V obou zemích dohromady by činil průměrný roční podíl na jednoho obyvatele asi 382 *kg* obilí. Tímto množstvím by se naše obyvatelstvo v českých zemích velmi dobře vyživilo, jelikož téměř polovina tohoto obilí připadá na chlebovou potravu velmi dobré jakosti (pšenice a žito a také ječmene dá se použiti k lidské potravě). Kromě toho Čechy i Morava rodí hojnost výtečného ovoce, zelenin, brambor a jiných potravin (luštěnin atd.), čím se obilní potrava nad to dá výdatně doplňovati. Možno říci, že by Čechy s Moravou se dovedly vlastními svými plodinami znamenitě a hojně vyživovati, ano že by také zbyl nějaký přebytek, kterým by se doplnila scházející vlastní potrava Slezska. Se Slezskem by čistá obilní úroda v zemích koruny České činila v uplynulém devítiletí (1906—1914) průměrně ročně asi 37 mil. *q* přibližně na necelých 10 mil. lidí, tak že by na jednoho obyvatele připadalo průměrně ročně přes 370 *kg* obilí. To zajisté je značně vyšší podíl ještě, nežli jaký byl by z letošní vlastní úrody pro všechno obyvatelstvo spojených říší Německa a Rakousko-Uherska dohromady.

Letošního roku podle přibližných odhadů sklidilo se v Čechách i na Moravě skoro o 3 mil. *q* obilí více, nežli činila roční průměrná

úroda za uplynulé devítiletí, ovšem je také na to o něco více obyvatel k vyživování. Počítáme-li však letošní čistou úrodu obilní v Čechách a na Moravě pouze na 38 mil *q* — (je rozhodně asi větší) — a počet obyvatel v obou zemích ke konci roku 1914 na 9·7 mil., připadalo by letošního roku průměrně na každého obyvatele z vlastní úrody 392 *kg* obilí. Se slezskou čistou úrodou by letošní čistá sklizeň obilí činila v zemích koruny České skoro 40 mil. *q* a tedy při okrouhlém letošním počtu obyvatel téměř 10½ mil. přišlo by na každého obyvatele v zemích koruny České 381 *kg* obilí, skoro o 10% více, než by byl průměrný podíl letošní vlastní úrody spojených říší: Rakousko-Uherska a Německa. — Ovšem tento vyšší podíl rostlinných potravin, který by vzrostl ještě značněji ostatními plodinami mimo obilí, není možno zachovati jen pro obyvatelstvo našich zemí českých, nýbrž při státoprávní jednotě naší říše a při nutném spojenectví s Německem převedou se účelně asi přebytky jednotlivých území, aby kryly citelné schodky jiných krajin. Teoreticky však plyne z hořejších dat nepopíratelný důsledek, že české země ze svých úrod by se mohly stále bez cizí pomoci *velmi dobře* vyživovati. To bylo by lze tím spíše očekávati také pro budoucnost i při rostoucím počtu obyvatel. Zemědělství v Čechách i na Moravě je sice proti ostatním zemím rakouským velmi pokročilé, ale proti nejbližší cizině, proti sousedním zemím v Sasku a v Durynsku zůstáváme přece jen silně pozadu. Také proti Dánsku, Belgii a Nizozemí jsou poměrné sklizně obilné u nás dosti nepatrné. [To prokázal jsem nepochybnými daty z nejnovější doby v tomto časopise v ročníku z r. 1911 (v čísle dubnovém až červencovém).]

Poslední dobou však i v našem zemědělství znáti je znamenité a dosti rychlé pokroky a ponenáhlu při náležitém uvědomování a odborném vzdělávání zemědělského obyvatelstva, jakož i při dostatečné péči veřejných činitelů věnované zemědělství budeme moci dohoniti své sousedy tím spíše, že půda u nás jistě není horší nežli v zemích sousedních, ba spíše je lepší. Naše úrody by mohly při patřičném usilovném vzdělávání půdy zvětšiti se dosti záhy nejméně o třetinu ba snad i polovici a o více ještě, co by stačilo v nejbližším věku lidském úplně i silně vzrůstajícímu obyvatelstvu domácímu.

Značnějšímu pěstění obilí a dobytka vadí ovšem u nás to, že nejméně tři osminy veškeré půdy patří rozlehlým velkostatkům a že

velkostatkáři z té půdy věnují jen nepatrnou část orbě. Na velkostatcích jen málo přes čtvrtinu veškeré rozlohy je použito k rolím, kdežto malostatkáři asi dvě třetiny celé rozlohy své vzdělávají jako role. Tím mnoho půdy by se dalo ještě získati pro obilí i jiné plodiny výživné. Zvláště na ohromných latifundiích českého jihu a západu, ale i v jiných částech českých zemí daly by se při pořádné vnitřní kolonisaci mnohem větší plochy získati pro rolnickou intensivní kulturu. — Podobně i chov dobytka na velkostatcích je zhola nedostatečný, pěstuje se od velkostatkářů sice dobytek zušlechtěný a stav dobytka toho je velmi dobrý, ale chová se ho nepoměrně méně nežli na půdách selských.

Tak velkostatky větší než s výměrou 200 *ha* (přes 1000 měřic) zaujímaly v Čechách 19¼% zemědělsky užívané půdy (mimo lesy a půdu neplodnou), ale z počtu chovaného dobytka na ně připadaly (v r. 1902) jenom takovéto podíly:

koní	hovězího dobytka	vepř. dobytka	ovcí	koz
sotva 11%	8½%	přes 2%	60%	ani ¼%

Kromě ovcí byl počet chovaného dobytka na velkostatcích děsně podprůměrný a zcela nedostatečný. To znamená tím více, jelikož vůbec chov dobytka v českých zemích proti zemím západním, na př. proti Dánsku, Nizozemí, Belgii, Švýcarsku, ale i proti Německu je nad míru slabý a nedostatečný.

Jak země české, zvláště Čechy a Morava, znamenitě svým zemědělstvím vynikají nad ostatní země rakouské, pro to stačí uvésti data z pětiletí 1906—1910: Plocha Čech s Moravou obnáší 74.189 *km²*, činí tedy sotva 24¾% plochy celého Rakouska (Cislajtanie má přes 300.000 *km²*); [obyvatelstvo Čech a Moravy páčilo se roku 1910 na 32·9% rakouského počtu lidí]. Již přírodou samou jsou Čechy s Moravou lépe obdařeny než ostatní země rakouské, jelikož v Čechách a na Moravě nalézá se 35½% veškeré obilím oseté plochy z celé Cislajtanie. Tedy obilní plocha nejenom daleko přesahovala poměrný podíl celé plošné rozlohy v českých zemích, nýbrž i podíl obyvatelstva bydlícího v Čechách a na Moravě, ačkoli u nás je hustota obyvatel nepoměrně vyšší nežli v ostatních korunních zemích rakouských. Ale ještě více vynikly Čechy a Morava svými sklizněmi: Z celé obilní úrody rakouské připadlo v onom pětiletém období 1906—1910 téměř 46% na Čechy a Moravu, z úrody brambor 41% z celé rakouské sklizně a 44% polní píce (jetele a vojtěšky hlavně). Cukrové řepy bylo sklizeno v Čechách a na Moravě

93% z celého množství v Rakousku vypěstovaného. A podobný, ne-li lepší poměr je také při ovoci a jiných živných plodinách. Pouze kukuřice a vína se pěstuje v českých zemích nepatrně, ale tyto plodiny pro výživu rakouskou znamenají velmi málo. [Kukuřice se v celém Rakousku sklízí asi jen 3½ mil *q*.]

Ovšem české země nemohou mnoho ze svých přebytků plodin přepouštěti ostatním korunním zemím, jelikož jich většinu samy spotřebují, nemohou tedy býti snad obilní komorou rakouskou, jelikož Rakousko svůj nedostatek obživy hraditi musí odjinud, hlavně z Uher. To zaviňují nejen země ne dosti vhodné k pěstování obilí a jiné potravy, jako rozsáhlá pohoří Alp, Krasu a Karpat, nýbrž i silně opozdilá technika zemědělská v jižních a východních zemích Rakouska. Ale tolik je jisto, že v obyčejně úrodných letech Čechy a Morava nejen svou vlastní spotřebu živných plodin ukryjí, nýbrž i část nějakou z nich mohou přepouštěti ostatním zemím. Zvláště to platí o výtečném ječmeni českém a především moravském (hanáckém), který je hledaným vývozním zbožím (do Německa a jinam).

*

Převaha českých zemí jeví se však mnohem více ještě při horním těžení a ve všelikém průmyslu a ovšem v důsledcích toho také při dopravě železniční, poštovní i v úvěrních stycích (bankami a jinými úvěrními ústavy).

Ze všeho množství kamenného uhlí v Rakousku za r. 1912 vytěženého (15·8 mil. *t*) bylo dobyto ve Slezsku 44²/₃%, v Čechách téměř 28%, na Moravě 14%, tedy na všechny české země připadalo kamenného uhlí 86²/₃% z veškeré těžby rakouské.

Z výtěžku hnědého uhlí v Rakousku v celku za rok 1912 přes 26¼ mil. tun (*t*) bylo v Čechách samých dobyto 83%! Tedy Čechy, Morava a Slezsko dodávají největší část minerálního uhlí pro všechny země rakouské. Na počet obyvatel v zemích českých 10¹/₃ mil. (v r. 1912) připadalo by z vlastního vytěženého uhlí ročně: kamenného 13·7 mil. *t*, hnědého asi 22 mil. *t*, tak že na jednoho obyvatele v zemích koruny České by připadalo ročně asi 13¼ *q* kamenného uhlí a skoro 25½ *q* hnědého uhlí. Tím se české země blíží nejpokročilejším zemím uhelným: Spojeným Státům am., Anglii a Německu (rovnaly by se průměrným těžením Německu asi a zůstávaly by jen málo pozadu za Belgií, Anglií a Spojenými Státy).

Jak znamenitě dolováním uhlí vynikají české země proti ostatním rakouským zemím korunním, vidí se, když průměrné těžení uhlí v oněch ostatních zemích na jednoho obyvatele bylo jen (roku 1912): $1^1/_8$ *q* kamenného a 2¼ *q* hnědého uhlí. Tedy poměrný podíl vlastní těžby minerálního uhlí v ostatních zemích rakouských nedosahoval ani desetiny toho množství, co se ho dobylo v zemích koruny české.

Méně příznivé jsou pro české země poměry při těžení železných rud. Rud železných v Rakousku se vůbec nedostává i přiváželo se jich čistě totiž v desetiletí (1903—1912) průměrně ročně 6 mil. *q* po většině z Uher, něco i z ciziny. Z rakouské těžby rud železných, která se ročně páčí asi na 27 mil. *q* ($2^2/_3$ mil. *t*), připadá na Čechy něco přes třetinu, kdežto na Moravu i do Slezska, kde je železářství značně vyvinuto, přiváží se skoro všecky potřebné rudy železné. Také rudní bohatství Čech není veliké, jelikož v dohledných dobách usilovnějším těžením mohlo by býti skoro úplně vyčerpáno. — Ale železa surového pro veliké bohatství uhlí vyrobilo se v českých zemích téměř 60% z celého v Rakousku vyrobeného množství. [Průměrně ročně v posledních letech vyrábělo se na Moravě 4½ mil. *q* a v Čechách 3½ mil. *q* surového železa. Tedy na jednoho obyvatele v těchto zemích připadalo ročně asi 85 *kg* surového železa, kdežto v celém Rakousko-Uhersku sotva 40 *kg* a v ostatních zemích mimo Čechy a Moravu asi 28 *kg* jen.] Tedy také v železářském průmyslu připadá na české země lví podíl.

V ostatním dolování kromě petroleje a rtuti Rakousko-Uhersko přispívá ke světovým výtěžkům pranepatrně, tedy také české země, v nichž není ani rtuti ani petroleje, zvláště nevynikají.[1] Ale uhlí a železo, kterých právě máme dostatek, jsou bez odporu nejdůležitějšími a nejcennějšími produkty hornictví a hutnictví a převažují vůbec nade všemi ostatními výtěžky kovů a hornin i svým množstvím i svou cenou (pouze drahé kovy, zejména zlato, proti nim mají patrnější hodnotu.[2]

[1] Ze světové těžby připadá na Rakousko-Uhersko (které při uhlí a železe udržuje si stále podíl asi $3^1/_4$% světového výtěžku): při olovu a zinku po $1^1/_2$%, při zlatě a stříbře sotva po $^1/_2$%, při mědi jen $^1/_4$%, kdežto cín, nikl a platina se u nás skoro vůbec nevyskytá.

[2] Hodnota ročně na světě vytěženého uhlí skoro 1200 milionů tun páčí se jistě nejméně na 15.000 až 20.000 milionů K, kdežto roční výtěžek zlata asi 700.000 kg má ceny nejvýše 2.300 mil. K.

Z průmyslových podniků jsou cukrovary až na malé výjimky vůbec jen v zemích českých, jelikož skoro všechen cukr rakouský se vyrábí v Čechách a na Moravě (jen sotva 7% rakouské výroby cukerní připadá na Halič, Dolní Rakousy a Slezsko). Rovně pivovarský průmysl je zvláště v Čechách vyvinut, připadá asi 45% všeho v Rakousku navařeného piva na Čechy. Také strojnický průmysl v českých zemích převažuje nejen podobné závody v Rakousku, nýbrž i v celé monarchii. Stačí v tom směru uvésti jen největší strojírny české: Škodovy továrny, Pražskou akciovou strojírnu, která je nyní se Škodovými závody ve spojení, strojírny spol. Breitfeld a Daněk, Českomoravské strojírny, Hofherr-Schrantz-Shuttlerworth atd., jejíž závody jsou po většině v českých zemích atd.

Světoznámý jest však průmysl textilní v českých zemích, který nejen různými látkami zaopatřuje celou monarchii, nýbrž dodával množství vyrobeného zboží pro vývoz z Rakousko-Uherska. Také ve spojení s ním průmysl oděvnický všeho druhu má především své sídlo v zemích českých.

Ale také ve všem ostatním průmyslu jest podíl českých zemí skoro napořád nadprůměrný proti všem jiným zemím v monarchii. Tak jest tomu v průmyslu sklářském a v průmyslu kamenů a zemin, v průmyslu papírnickém, chemickém, elektrotechnickém, v průmyslu kovodělném, kožařském a j. Pouze Vídeň vedle Čech, Moravy a Slezska zaujímá pozoruhodné místo, ale ve Vídni průmysl ten má své sídlo více jen v komerciálním směru a hlavně také proto, aby se vyhnul těžkým přirážkám zemským, obecním a jiným samosprávným, které jsou v českých zemích zvláště vysoké, ve Vídni a v Dolních Rakousích pak neobyčejně nízké proti všem ostatním korunním zemím. Proto jistě velmi valná část vídeňského průmyslu jde na účet českých zemí; ve Vídni jsou často pouze účtárny a prodejny a nejvýše nějaké dílny upravující namnoze hotové nebo polohotové zboží pro vkus tržního obecenstva, kdežto hlavní výroba je roztroušena po všech korunních zemích, především však v zemích českých, které již převážnou část svého obyvatelstva zaměstnávají v průmyslu, obchodu a při dopravě.

Jedině skoro v českých zemích probíhají výnosné tratí státních drah. Jakkoli byly soukromé dráhy napořád přepláceny, když je stát přejímal ve své vlastnictví, přece v českých ze-

mich státní železnice vykazují pro státní pokladnu stále větší přebytky. Není to lze arci přesnými číslicemi doložiti, jelikož se výsledky státního železničního provozu nevykazují podle jednotlivých zemí, ale množství dopravovaného zboží a osob je na tratích českými zeměmi probíhajících poměrně daleko největší. — Také větší soukromé dráhy jsou jen v Čechách velice výnosnými, jsou to dráhy Buštěhradská a Ústecko-Teplická. Síť železničních tratí je v Čechách, na Moravě a ve Slezsku nejhustší a hustoty té docíleno bylo nikoli zvláštní podporou se strany státní, nýbrž především soukromý kapitál sám a později zemská samospráva staraly se o řádné vybudování a vypravení železničních spojení.

Při dopravě poštovní, telegrafní a telefonu lze rovně prokázati pokročilost českých zemí. Vyloučíme-li zase centrální službu, Vídeň i Dolní Rakousy (z těchže příčin jako dříve), připadá podle rozpočtu pro rok 1914—1915 řádných příjmů z pošty a telegrafu na ostatní země 155·2 mil. K. Z toho připadá na Čechy 58·5 mil. K čili 37·7%, na Moravu 18 mil. K čili 11·6%, na Slezsko 4·9 mil. K čili 3·2%; na všechny české země tedy 81·4 mil. K čili 52½%, ačkoli počet obyvatel v těchto zemích činil jen 40½% ze všeho obyvatelstva korunních zemí s vyloučením Dolních Rakous.

Jaký význam mají Čechy v bankovnictví, o tom nejlepší doklad podává nám srovnání akciového kapitálu rakouských bank. Akciový kapitál bank byl

	1897	1908	1913
u vídeňských ústavů	583	852	1066 mil. K
u pražských ústavů	48	146	336 » »
u ostatních ústavů	37	67	140 » »

Z tohoto srovnání je zřetelně vidět, jak se Praha znamenitě v bankovnictví emancipovala od Vídně, ačkoli všechny hlavní vídeňské banky mají při tom v Praze i mimo Prahu v českých zemích své četné a velmi silné filiálky. Právě bankovnictví nejvíce bývá soustředěno v hlavních městech a bylo tomu až do konce minulého století napořád tak, že se všechny banky skoro usidlovaly ve Vídni. V r. 1897 připadalo z rakouského bankovního akciového kapitálu 87¼% na Vídeň, kdežto v r. 1908 už jen 80% a v r. 1913 pouze něco přes 69%. Ovšem většina tohoto vídeňského kapitálu vydělává v českých zemích, přes to že podíl bank pražských i jiných bank venkovských v Čechách, na Moravě a ve Slezsku značně stoupl (venkovské banky mimopražské v českých zemích měly 1913

asi 45 mil. K akciového kapitálu). [Podíl akciového kapitálu pražských bank byl z veškerých rakouských: roku 1897: 7·2%, 1908: 13·7%, 1913: 21·8%.]

* *
*

Z těchto jen kuse načrtnutých úvah je přece zcela jasně viděti, jak země koruny České jsou opravdu zámožné, ba proti ostatním korunním zemím rak. poměrně bohaté, že jejich obyvatelstvo nejen se hojně dovede samo uživiti ze své půdy, nýbrž že poskytuje z přebytků své práce a svého všelikého prostředkování ještě hojnost úkojných prostředků také pro ostatní země korunní.

O dnešním stavu řecké praehistorie.

Prof. Em. Peroutka.

(Dokončení.)

Podle řecké tradice soudilo se, že lyra o sedmi strunách byla vynalezena Terpandrem v VII. stol. př. Kr. Nyní byl nalezen v Hag. Triada pomalovaný sarkofág z pozdní doby minojské (Late Minoan I.) a na něm spatřujeme muže, oblečeného v známý oděv kitharoidů, jak hraje na lyře o sedmi strunách, a jiného, podobně oděného muže, který hraje na dvojitou flétnu.

Co se týče písma, rozeznává Evans, jak známo, dvě soustavy: jedno více obrazové, piktografické písmo a druhé více lineární, v němž se projevují opět dva druhy (soustava A a B). Ovšem že se nepodařilo dosud rozluštiti nic mimo značky pro číslovky; pokud se nevyskytne dvojjazyčný nápis, je málo naděje, že pronikneme hlouběji. Jelikož na několika pohárech z Knossu značky pro písmo nejsou vryté, nýbrž namalované barvou, t. j. skutečně napsané a protože také byl objeven na jedné stěně v Hag. Triada skutečný, několikařádkový nápis, vidíme z toho, že se na Krétě v minojské době jistě psalo. A poněvadž Kréťané znali papyros a byli asi s Egyptem v obchodním spojení, není vyloučeno, že již tehdy se psalo na papyru nebo na jiné látce a že tedy již tenkráte mohly býti knihovny. Ve východokrétském městě Praisu byly nalezeny tři nápisy, které jsou psány řeckým písmem, ale v cizím nesrozumitelném jazyce (viz jejich zpracování R. S. Conwayem v BSA VII., str. 125—156 a BSA X., str. 115 nn.). Snad jest to táž řeč, v níž také jsou složeny nápisy na krétských hliněných tabulkách. Protože však Kréta, jak pozorujeme z egyptských zpráv, neměla politicky pro Egypt velikého významu, není pravděpodobno, že někdy nalezneme egyptský dvojjazyčný nápis. Snad dostane se nám pomoci z jiné strany. Nedávno bylo nalezeno v Boghaz-köi mnoho hliněných tabulek popsaných chetitským klínovým písmem z XV. a XIV. století př. Kr. Není vyloučeno, že rozluštění písma

na hliněných tabulkách z Boghaz-kői poskytne nám také některá objasnění o krétských poměrech a snad dokonce o krétských praobyvatelích a jejich řeči. Teprve potom proměnila by se krétská praehistorie ve skutečné dějiny.

O ethnografických poměrech lze i dnes vysloviti pouze domněnky. Ale tyto domněnky jsou dnes mnohem pravděpodobnější než r. 1893, kdy byla vydána poslední velká díla o řeckých dějinách. Dnes shodují se všechny doklady, k nimž možno míti zřetel, v tom, že celá egejská kultura — jak krétská, tak mykenská — je předarijskou a že Řekové přistěhovali se příliš pozdě, aby měli jen poněkud rozhodný vliv. Máme tu nejprve důkaz archaeologický nebo stratigrafický. Jak keramika, tak zbytky staveb v Knossu jeví od prvopočátku až do konce stejnorodou kulturu; asi od let 12.000 př. Kr. až do r. 1000 není v dějinách knosských místa pro příchod nových lidí s cizími zvyky a cizím způsobem osídlení. Ostatní nálezy na Krétě a čtyři vrstvy v osídlení ve Fylakopi dokazují totéž. Na ostrovech v moři Egejském smíme — dosud alespoň pro dobu bronzovou — předpokládati kulturu, která jest s krétskou stejnorodá. A také předřecká »mykenská« kultura má asi společné kořeny s kulturou krétskou; zdá se, že byla vytvořena od raçy, k níž náležejí i ostatní obyvatelé egejské oblasti.

Ale proti poslední větě bývá vyslovován odpor. Dörpfeld na př. učí, že krétská kultura je asi domácího, a to karského původu, ale mykenská kultura že je řecká, a to achajská; odvolává se po příkladu U. Köhlera na známou řeckou tradici, která vypravuje, že Minos vypudil Kary z ostrovů, a za druhé na rozdíly mezi paláci krétskými a paláci mykenskými na pevnině (viz Athen. Mittheil. XXIX., str. 257—298). Rovněž domnívá se Ferd. Noack ve své známé monografii (Homerische Paläste 1903) na základě četných konstruktivních rozdílů, které prý shledal v palácích obou druhů, že mykenské paláce v Řecku mají za původce kmeny, přišlé od severu, kdežto minojské paláce jsou původu jižního. K vývodům Dörpfeldovým a Noackovým připojila se diskusse se strany anglické, která mimo věcný význam zasluhuje naší pozornosti také proto, že z ní jasně poznáváme, jak se dnes zjemnila archaeologická methoda a jaké problémy pomáhá řešiti.

Střed mykenských paláců tvoří megaron, podlouhlá místnost s jediným vchodem v přední stěně a s ohništěm uprostřed, obklopeným čtyřmi sloupy. Kolem této repraesentační místnosti jsou seskupeny ostatní místnosti, jak to nejlépe pozorujeme v Tiryntě.

Krétské paláce nemají megara, nýbrž komnaty bez ohniště s mnohými dveřmi a sloupy (místo stěn) a místnosti rozkládají se kolem ústředního dvora. Jestliže tedy pozorujeme v druhém paláci ve Faistu, který se zvedal na zříceninách paláce prvního, zbytky skutečného megara, máme tu podle Dörpfelda, Noacka a italských badatelů definitivní důkaz, že v oné době byli na Krétě již lidé z Řecka, kteří založili mykenské paláce — totiž Řekové nebo Achajové.

Ale ukázalo se brzy, že věc není tak jednoduchá. R. 1906 vystoupil po novém probadání krétských palácù D. Mackenzie (BSA XI. The Cretan palaces, str. 216, 223, srov. též BSA XII., str. 216—258) proti Dörpfeldovi s důvody, které porážejí theorii Dörpfeldovu a Noackovu. Krétské paláce jsou terassovitě založeny, protože plocha, která byla získána odkopáním pahorku, nestačila, aby pojala celý komplex budov. Proto pochopujeme, proč krétští stavitelé řešili problém osvětlení vnitřních místností soustavou otevřených dvorů. Poněvadž dvory neměly střech a sousední místnosti otvíraly se do dvorů okny, sloupovím nebo balustrádami, vnikalo dovnitř místností dostatek světla a vzduchu. Dvory byly umístěny podle potřeby na různých místech, jak pozorujeme hlavně v Knossu. Brzy pojí se dvůr (nebo jen světlík) ke komnatě, brzy k schodišti, brzy dodává světlo do vedlejší místnosti, předsíně nebo chodby. Mackenzie dokázal docela přesvědčivě, že domnělé megaron ve Faistu není než dvůr. Neboť chybí zde každá stopa po sloupech a ohništi, podlaha skládá se z upěchované, malými kaménky promíšené hlíny jako ve všech dvorech; mimo to nalezl Pernier pod podlahou na místě, k němuž se podlaha sklání, ústí kanálku, kudy voda mohla odtékati. To vše vykládají Angličané jako hlavní vchod do druhého paláce, který tedy asi nebyl vystavěn jinými lidmi.

Kdyby Mackenzieův důkaz byl osamocený, byla by snad nedůvěra proti němu na místě. Ale jak uvidíme, vedou i ostatní důkazy k témuž výsledku, totiž k stálosti obyvatelstva krétského. Též Mackenzieův důkaz, že mykenské megaron vzniklo přirozenou cestou, následkem chladnějšího podnebí, z krétského obydlí, jest dle mého mínění přesvědčující. Obyvatelé v Řecku byli nuceni uchýliti se v chladnějším období dovnitř obydlí k ohništi, aby se zahřáli. Když však bylo nutno založiti ohniště uprostřed obydlí, musily býti odstraněny všechny dveře mimo jediné na přední straně, aby místnost nebyla naplněna kouřem. Mohli tedy tíž lidé v Řecku

připadnouti z přirozené nutnosti na takové zařízení komnat, které bylo přizpůsobeno chladnějšímu podnebí.

Jak se zdá, jsou tedy Mackenzieovými důkazy odbyty soudy Dörpfeldovy a Noackovy závěry o severním původu stavitelů paláců mykenských. Ale také nelze dnes hájiti druhou část Dörpfeldovy hypothese o karském původu egejské kultury. Paton a Myres ukázali svými výkopy v Myndu a Assarliku v posledních letech minulého století, že nejstarší nálezy pocházejí z doby pomykenské. Před Minoem nemohla tedy existovati velká karská moc námořní. Karové nemohli tedy býti původci krétské a také ne egejské kultury. Řecká tradice v tomto případě je na omylu.

Zdánlivý nesouhlas v důkaze, že od počátku bydlili v Řecku, na Krétě a na ostrovech lidé tíž, t. j. kmenově příbuzní, působí ta věc, že při posledních výkopech v Orchomenu byly nalezeny zbytky kruhovitých staveb v nejspodnější vrstvě, která náleží, jak se zdá, do periody kamenné. Kruhovité stavby byly objeveny také v Sesklu a Diminiu v Thessalii, nikoliv však na Krétě nebo na Kykladách. H. Bulle (Orchomenos 1907) a Tsuntas domnívají se proto, že nejstarší obyvatelé Orchomenu pocházeli ze severu. Na Krétě byly však nalezeny kopulovité hrobky, a to ještě starší než v Řecku. Je-li správné mínění, že kopulovité hrobky jsou jenom dalším vývojem a přežitkem původních obydlí, zbývá pro Krétu pouze vysvětlení, že jen náhodou nebyly zde objeveny dosud stavby kruhovité. Lze pro to uvésti tyto důvody. Pro neolithická obydlí můžeme uvésti na Krétě dva nepochybné příklady z Magasy nedaleko Palaikastra. Obě velmi primitivní obydlí jsou hranatá. Ale již z ranní mykenské doby známe ellipsovitou nebo oválovou stavbu z Chamaisi u Muliany na Krétě, která je rozdělena příčními stěnami na několik místností (Xanthudides v Ἐφημ. ἀρχ. 1906, str. 119); na Theře a v Pyrgu na Paru jsou zachovány zbytky domů s rovnými stěnami, jichž rohy jsou zakulacené. Dle mého mínění dlužno věc vysvětliti s Tsuntou tak, že tu máme zbytky staveb z doby přechodní, v níž čtverhranný půdorys ještě nezvítězil nad původní stavbou kruhovou. Jsme tedy nuceni domnívati se, že na Krétě a jinde v egejské oblasti existovala obojí obydlí vedle sebe a že nelze míti kruhovitou stavbu za zvláštní znak severních národů. Ostatně jest přirozeno, že vývoj v Řecku udál se jinak nežli na Krétě, která je obklopena mořem. Vždyť uznávají objevitelé Orchomenu hned pro druhou vrstvu s dola, t. zv. vrstvu jámovou, změnu obyvatelstva!

Chceme-li na základě dnes přístupného materiálu dotknouti se ethnografických problémů, t. j. uvědomiti si, jací to byli lidé, kteří založili egejskou kulturu, můžeme říci asi toto.

1. Každá hypothesa musí vycházeti od neolithické vrstvy v Knossu; neboť to je nejstarší osídlení v celé egejské oblasti. Tu je nutno prokopati 6—8 m země od přirozené skály, až se dostaneme k počátku doby bronzové nebo k nejstarším zbytkům kykladské kultury. Zde vidíme stopy lidské činnosti až 12—14.000 let př. Kr. Poněvadž po celou tuto dobu nelze ve zbytcích pozorovati přerušení, nýbrž naopak viděti jest stálý pozvolný vývoj, jest přistěhování obyvatelstva od severu vyloučeno. A ovšem lze příchod cizinců ještě méně předpokládati před touto dobou. Jest tedy nutno hledati kolébku egejské kultury nikoliv na severní periferii Egejského moře nebo v jižní Evropě, nýbrž uvnitř egejské oblasti nebo na její jižní periferii, podle vší pravděpodobnosti na pobřeží severní Afriky.

2. Máme několik řad dokladů, které podporují tento závěr, k němuž jsme došli z velikého stáří knosských zbytků. Za prvé, co se týče keramiky, pozorujeme nejenom organický vývoj, ale máme nyní k přirovnání také mnoho jiných keramických řad, jež můžeme sledovati od konce neolitické periody po celou dobu bronzovou, a to a) keramiku z Fylakopi na Melu, b) keramiku z ostatních ostrovů, c) keramiku z nejspodnější vrstvy v Hissarliku a d) nyní také keramiku ze Sicilie. Všechny tyto řady jeví příbuznost nejen s keramikou krétskou, nýbrž také s egyptskou keramikou předdynastickou, nebo lépe řečeno s keramikou afrolibyckou. Na střepech z druhé vrstvy ve Fylakopi, která náleží do ranní doby minojské, pozorujeme značky písma. Písmo bylo tedy již tehdy známo. Za druhé podobají se tyto značky písmu na keramice krétské. Z toho následuje, že se mluvilo na ostrově Melu a Krétě týmž, ale snad dialekticky rozdílným jazykem. Je-li tomu tak, můžeme dále dovozovati, že také jinde v egejské oblasti mluvilo se podobným jazykem, ačkoliv nemáme přímých dokladů ani z Řecka ani z Anatolie, jako byl uvedený doklad z Melu a Knossu. Při tom nám však přispívá srovnávací jazykozpyt. W. J. Mayer, Kretschmer a Fick nalezli v zbytcích maloasijské řeči živly, které pokládají za předarijské, nesemitské; živly ty opakují se v jmenech místních jak ve vlastním Řecku, tak na Krétě. Nezbývá tedy jiný závěr, než že obyvatelé jak »minojské« Kréty, tak »karské« Malé Asie a »pelasgického« Řecka měli podobnou řeč a že byli tudíž kmenově

příbuzní, zvláště když můžeme uvésti pro tento názor i jiné doklady. W. J. Mayer (Asien und Europa) srovnává totiž mezi sebou karské slovo labrys (dvojitá sekera), město Labraundu v Karii, kde byl uctíván hlavní karský bůh Zeus Labraundos nebo Labrandeus, a labyrint na Krétě. Na Krétě dvojitá sekera jest jistě náboženský symbol, obdobný našemu kříži. Dussaudovy námitky (Questions myceniennes v Rev. de l'hist. des religions 1905) proti tomu neobstojí. Vyskytují se ovšem vedle dvojité sekery také jiná znamení, ale množství dokladů, kde musíme pokládati dvojitou sekeru za náboženské znamení, za attribut obou hlavních božstev krétských, a to jak ženského tak mužského, jest překvapující. Také Zeus Labrandeus má dvojitou sekeru jakožto stálý symbol. Je tedy pravděpodobno, že i karské město Labraunda i krétský labyrint obdržely své jméno od slova labrys. Angličané vykládají labyrint jako dům dvojité sekery. Ale podle mého mínění nelze z toho usuzovati, jak činili na př. Hall a Fick, že byl krétský kult pod vlivem Karie, nýbrž musíme spíše říci, že stejný attribut obojího božstva vznikl buď samostatně, poněvadž oba národové byli původně kmenově příbuzni, anebo, mluvíme-li o vlivu, že to mohl býti pouze vliv krétský, který se mohl jeviti v Karii. Neboť dle výsledků dnešních anglických výkopů bylo by anachronismem chtíti připsati Karům vůdčí postavení v egejské oblasti v tak ranní době. Karská kultura byla příliš vzdálena od vlastního střediska tehdejší kultury. Karie ležela na periferii, byla tedy tehdáž příliš málo vyspělá a nemohla míti rozhodného vlivu na egejskou kulturu, nýbrž jistě jenom svou kulturu z Kréty přijímala. Karská liga, o níž mluví řecká tradice, připadá do doby pomykenské, na počátek ionských dějin (viz Mackenzie BSA XII., 1907, Cretan palaces and the Aegean civilisation, str. 216 nn.). Proti Patonovi a Myresovi dlužno trvati na tom, že také Malou Asii obýval od pradávných dob národ kmenově příbuzný s krétským. Jazykové důvody rozhodují zde více, nežli archaeologická data.

Mimo archaeologické a jazykozpytné důvody můžeme uvésti též anthropologii pro hypothesu o jižním původu egejské kultury. Ovšem výsledky kraniologického badání přijímány jsou v poslední době jen s velkou nedůvěrou; jestliže však výsledky měření lebek shodují se s ostatními resultáty, vzrůstá zajisté význam kraniologických závěrů. Z neolithické doby není dosud materiálu kraniologického, za to však z ranní a střední doby minojské (nálezy z pohřebišť v H. Nikolaos, H. Onufrios, Patema a jinde byly měřeny

Duckworthem a Dawkinsem; v. BSA IX., str. 344 nn., 350 nn., X., str. 231 nn.). Zde všude mají převahu lidé dlouholebí. K podobným resultátům dospěl Sergi na Sicilii, ve Španělsku a na severoafrickém pobřeží; myslí tudíž, že celé pobřeží Středozemského moře bylo obydleno jedinou domorodou dlouholebou raçou nízké postavy a tmavé pleti (nazývá ji, jak známo, la stirpe mediterranea) a že od těchto obyvatelů pochází kultura, kterou známe dosud lépe jen v oblasti východního moře Středozemního než v oblasti západní.

„Mackenzie uvádí pro jižní původ egejské kultury ještě jeden doklad a to kroj. Nyní můžeme přehlédnouti dějiny egejského kroje za dlouhou dobu. Na počátek středominojské doby připadá kroj, který pozorujeme na pomalovaných votivních soškách z Petsofy nedaleko Palaikastra na Krétě. Týž kroj, který byl tehdy nošen, vidíme na porculánových soškách a na freskách v Knossu, v Tiryntě a v Orchomenu. Mužové nosili krátký šat kolem pasu, ne nepodobný našim plavkám. Podle potřeby a podle počasí odívali se také ve svrchní šat. Jako všude pozorujeme již tenkráte, že kroj mužský je konservativnější než ženský. V pozdní době minojské nosily dvorské dámy z Knossu volánové sukně docela moderního střihu a na přední straně značně vystřižený živůtek s širokými krátkými rukávy. Mackenzie podává přesvědčivý důkaz, že tento dámský šat vyvinul se z jednoduchého staršího kroje, který původně shodoval se s krojem mužským. Také prý ženy nosily původně krátký šat kolem pasu. Z Knossu máme malé neolithické, steatopygické sedící ženské sošky, které Mackenzie a J. L. Myres pokládají za prototyp pozdějších sošek minojských. Ornament, který je vryt dole kolem sošky, má Mackenzie za původní šat kolem beder. Tyto, na zemi sedící, pouze kolem beder oděné sošky svědčí jasně o své původní domovině: o tropické krajině, v níž suchá a prohřátá půda činila možným a příjemným sedění na zemi — jak se podle všeho zdá, pobřeží libyckém. Čím více blížíme se předdynastické době v Egyptě, tím více mizejí rozdíly mezi krétským a egyptským krojem a objevuje se jasněji původní primitivní tvar: krátký šat kolem beder. Když se Semité přistěhovali od východu do údolí nilského, nalezli krátký šat kolem beder jakožto domácí kroj u praobyvatelstva a přejali jej za nějakou dobu také. Můžeme tedy ve spojení s ostatními důkazy pokládati také kroj za dobrou oporu pro uvedené mínění.

Také v Tiryntě a Orchomenu pozorujeme na zbytcích fresek egejský kroj u mužů. Kdyby se namítalo, že krétští malíři oděli muže krojem, který znali z domoviny, a že se z toho nesmí souditi, že tento oděv byl skutečně nošen v Řecku — dlužno poukázati k tomu, že máme terrakottový stojan z Fylakopi, který je ozdoben pěti postavami rybářů v reliefu. A tito chuďasové nosí týž šat kolem beder, který se nosil na Krétě. Z toho vidíme, že to byl skutečný kroj lidu. Nelze si mysliti, že by severní přistěhovalci byli odložili svůj starodávný kroj, který byl jistě úplnější než krétský; ale obráceně lze věc zcela dobře vysvětliti. Když obyvatelé jihu přišli do severnějšího a studenějšího Řecka, doplnili podle potřeby svůj šat. Ostatně známe severní kroj z Myken, totiž vásu s průvodem vojínů a náhrobní kámen s podobným výjevem. To je docela jiný kroj. Kabát, opatřený rukávy, pokrývá celou horní část těla a sahá skoro až po kolena! Tyto dvě památky pocházejí však z konce doby minojské nebo z doby mykenské.

Zdá se tedy dnes pravděpodobno, že celá egejská kultura, t. j. jak »minojská« tak také »mykenská«, pochází od předřeckého obyvatelstva, jehož kolébku máme hledati na libyckém pobřeží. Odtud rozšířili se všemi směry: do Malé Asie, do Řecka, Italie, Španělska, ano až po Dunaj. Když pak v mnohem mladší době, t. j. kolem polovice druhého tisíciletí př. Kr., počalo stěhování obráceným směrem, totiž z Řecka k jihu, zdá se, že první vlna, které možno připsati rozboření krétských paláců, nebyla ještě řecká, nýbrž »pelasgická«. Původní obyvatelé Řecka, kteří byli s Kréťany kmenově příbuzni, ustoupili tu ze své vlasti před přívalem severních přistěhovalců-Řeků. Toto stěhování do Řecka protáhlo se s většími a menšími přerývkami asi až na konec tisíciletí. Vidíme všude kolem sebe stopy neklidných dob: na Krétě, kde na př. v Hag. Triada budovala se nová stavba s mykenským megarem na místě starého paláce, rovněž ve třetím městě ve Fylakopi. A egyptské zprávy vypravují o opětných loupežných nájezdech a stěhování »severních národů ze středu velkého moře« za Ramsa II. a Mernemptaha.

Přeložila *Helena Peroutková.*

O čistotě hudby.

(Dokončení.)

X.

Zpěvácké spolky.

Naše veřejné hudební produkce podléhají tolika takřka nepřemožitelným vlivům, že snaha jednotlivce k jejich zlepšení je zcela bezvýslednou. Pouze úplným vybouřením se snad stane, že lidé znechucení tím, co hned se mělo odhodit, k vůli změně vyhledají zapomenuté dobré.

Jednotlivci mívají dost síly jen k zakládání soukromých hudebních spolků; a je velmi žádoucno, aby takové spolky se zakládaly co možná všude. Dobrá a věrná miniatura jest téměř tak cenná jako původní obraz a myslím, že se obejdeme zcela dobře bez velkých hudebních produkcí, budou-li skladby dávány v malých rozměrech, ale umělecky a s nadšením. Je také dosti mnohohlasých vokálních skladeb, které se nejlépe vyjímají, jsou-li zpívány nemnoha, ovšem dobře cvičenými hlasy. V předmluvě ke své »Selection of Sacred Music« (London 1806) zmiňuje se Latrobe s nadšením o jistém anglickém rodinném hudebním sdružení a dodává: bylo mi dopřáno slyšeti v tomto sdružení nejlepší věci Händlovy, prováděné s větší přesností a citem, nežli při veřejných produkcích hudebníků odborných.

Soukromé spolky mohou se zabývati instrumentálními nebo vokálními skladbami. Velice potěšitelným je, zakládají-li se spolky obojí; bude však obtížno sloučit spolky takové ke smíšené produkci. Myslím však, že na tom příliš nezáleží. Jeť mnoho překrásných skladeb jen pro nástroje a ještě více krásných věcí je jen pro hlasy. Jsou ovšem též skladby, na př. Haydenovo »Stvoření«, které ke správnému provedení vyžadují orchestrálního doprovodu a ty mohou se přenechat sdružením, která mají dostatek všech uměleckých sil. Naproti tomu hodí se soukromým sdružením ku provedení mnohé skladby, nyní většinou již zapomenuté, jako na př.

prastaré chorály, jiné starší věci v čistě církevním slohu, písně národní, jakož i mnohé výtečné italské skladby ve slohu oratorním.

Jedná-li se o povznesení a šlechtění ducha, tu zpěvácké spolky zasluhují zajisté první místo. Neboť krásná slova měla na skladatele patrný, veliký vliv, a co vyrovná se lidskému hlasu, když duši zpěvákovu vedou ušlechtilé myšlenky?

Již po několik let jsem činný v podobném sdružení, jež se může honositi, že s veškerým úsilím snaží se následovat ušlechtilé příklady. Pozoruje tedy své bezprostřední okolí a všímaje si zároveň počínání jiných, přišel jsem k různým poznatkům o zpěváckých spolcích i myslím, že nebude od místa zmíniti se o těch spolcích, poněvadž t i š t ě n é slovo u mnohých má daleko větší význam než projev ústní. Nechci tím poučovat mistry. Bylo by ode mne více než neskromné, chtít mužům, jako je na př. Z e l t e r, v jakémkoliv směru povídat o jejich povinnostech. Avšak poněvadž právě nejlepší historicky vzdělaní mistři v tomto ohledu zachovávají naprosté mlčení, budiž dovoleno diletantovi, jenž o věci mnoho přemýšlel, jednou o věci se zmínit a pokusit se o nabádání k pokroku.

Pozorujeme-li zpěvácké spolky všeobecně, nelze nic absolutního říci o jich nejlepším zařízení. Má-li na př. spolek za účel neškodnou zábavu, je to zajisté tak oprávněné jako každá jiná zábava; přirozeně musí se pak spolek zařídit zcela jinak, než když se utvoří společnost, aby klasickými požitky pozvedla a šlechtila ducha a právě tím se vzdálila od obyčejného světa. Budu zde mluviti o pěveckých spolcích jen tohoto druhu, poněvadž pouze ony mohou nynějším hudebním potřebám do jisté míry odpomoci, poněvadž takováto sdružení skutečně snaží se poctivě poznati krásné a ušlechtilé skladby a přiberou-li tu a tam i věci prostřední, činí tak ne z náklonnosti, nýbrž vědouce, že se tím prospěje čistému poznání toho, co je v pravdě nejlepší.

První a nejdůležitější podmínkou je rozumné vybírání členů; pak musíme se starat o stejnoměrné obsazení hlasů a snažit se stále podporovat chuť a lásku k opravdovému umění. Pěvecký večer musí se mnohem výše cenit než obyčejný čajový nebo společenský večer a členové musí si uvědomit, že to, co společnou prací chtí vytvořit, nesmí se podřizovat jiným obyčejným zábavám; neboť přítomnost každého účinkujícího je velmi důležitá. Nedostaví-li se jednotlivec k společenské nějaké schůzce, lze ho lehce postrádati, avšak jeden zpěvák může svou nepřítomností vše pokaziti, obzvláště když na

jeho spolupůsobení bylo počítáno; a to platí i pro zpěvy sborové. Je tedy povinností předsedy takového sdružení přísně toho dbáti, aby lehkost a nedbalost přípustná v mnohých společenských zábavách se zde vůbec nepřipouštěla. Provádí-li se to od počátku přísně a mohou-li se členové spolehnout, že budou mít příležitost poznati různé klasické skladby, dostaví se horlivost sama sebou. Neboť jsou-li za členy voleni lidé, o kterých se lze domnívati, že mají vyšší mravní rozhled, poznají brzy, že slunce mnohem jasněji svítí v oduševnělém zpěváckém spolku, než ve všech galantních a okázalých kroužcích. Nemusíme jim pak podrobně vykládat, že týden má 7 × 24 t. j. 168 hodin a že by to bylo horší, než žákova láska k praktické medicině ve Faustu, kdyby někdo z těchto 168 hodin ani 3 nevěnoval celou duší božské hudbě. Ovšem, je-li členství smíšené, je třeba velké shovívavosti, poněvadž pak nelze mluvit ani o rovnoměrném obsazení hlasů, na škodu lepších členů musíme se spokojit s tak zvaným celkovým dojmem, t. j. hlukem pronikajícím dveře i okna.

Druhá důležitá podmínka úspěšných zpěváckých spolků je bohatá hudební knihovna. Neboť i nejušlechtilejší hudba otupí se věčným opakováním, a často se stává, že nejkrásnější skladby tím hůře bývají zpívány, čím častěji je opakujeme. Hrajete-li nějaký nástroj, víte zajisté, že často skladbu, kterou máte úplně nacvičenou, nejlépe zahrajete, když ji nějaký čas poodložíte. Chudá knihovna má též za následek, že si hledíme zamilovat nedobré skladby, poněvadž nic lepšího nemáme. Je tedy nadmíru důležito, aby bylo užito mistrných skladeb všech mistrů od nejstarších až do přítomných; nedávejme nikdy přednost jedinému slohu, jedinému skladateli aneb skladatelům jedné národnosti; obzvláště nevěnujme celý večer nikdy starším vážným skladbám církevním, poněvadž bez pomoci kostelní atmosféry tyto věci obyčejně unavují, vždyť ani v kostele bychom nesnesli dlouhé a nepřetržité hudební produkce. A nadevše se snažme neprováděti pouze čtyřhlasé skladby, nýbrž i jedno-, dvou- i trojhlasé a to pro všechny hlasy a nezapomeňme též na osmi- a vícehlasé věci, které mají tu krásnou vlastnost, že docílíme stupňování nejen napínáním hlasů, nýbrž i jejich silou. Často stává se, že máme jen ten nebo onen dobrý hlas a tu je velmi důležito, abychom měli po ruce bohatou knihovnu, jejíž pomocí můžeme každého talentu úplně využíti.

Zaopatření dobré hudební knihovny má mnohé těžkosti a přirozeně těžkosti zcela nepřekonatelné, sdílíme-li mínění těch, kteří

ochotně vydávají na parádu, hříčky, plesy a hostiny, avšak dobré hudebniny vracejí, nejsou-li jim nabídnuty zadarmo. Kde vládne takováto ubohost, nebude ovšem dobrých výsledků. Nejlepší díla našich skladatelů od Händla a Bacha počínajíc byla většinou vydána tiskem, obzvláště Händlova díla takřka bez výjimky v Anglii, a též částečně v Německu, ovšem ve vydáních chatrných, avšak přece obsahujících mnoho krásného. Staré chorály Husitů, Lutheránů a Reformovaných dají se též lehce shledat; zpěvácký spolek mohl by se vlastně spokojit ukázkami, které sebral Mortimer ve svém díle: Chorální zpěv za reformace, Berlín 1821. O národních písních zmínil jsem se již dříve. Díla staré holandské a německé školy se ovšem těžko shledají. Co se italských skladeb týče, musíme se též většinou ohlížet po rukopisech, a to nejen v Římě (kde lze mnoho dostat od Fortunata Santiniho), nýbrž i v jiných městech, neboť v Italii stejně jako ve Španělsku vždy panoval zlozvyk, že každé městečko si své výrobky podrželo pro sebe nebo je výlučně pěstovalo. Přece tiskem vyšlo již více italských skladeb duchovních aneb jiných pro spolky zajímavých, jmenovitě nedávno v Paříži osmihlasé Miserere od Lea; Stabat mater od Pergolesa (německé vydání Hillerovo je zkažené); 4hlasé Litanie a čtyrhlasá mše od Duranta a výše jmenovaná »Collection«, obsahující Miserere od Allegriho, Baje a Lamentationes, Responsoria, Populе meus, Stabat mater a Fratres ego enim od Palestriny. Pak ještě Dueta a Magnificat od Duranta, které vyšly nedávno v Berlíně a Lipsku a konečně skvostné vydání Žalmů od Marcella (12 sv.), které bylo nedávno pořízeno ve Florencii pod řízením Cherubiniho. Nezmiňuji se o různých menších věcech, tištěných v časopisech atd.; a možno, že jsem opomenul některé tištěné věci, poněvadž jsem se vždy hlavně snažil opatřit si z Italie co možná nejvíce přesných rukopisů.

K povinnostem předsedy spolku oddaného klasické hudbě náleží také, aby si hleděl nutného cvičení jednotlivých hlasů, tak že před konečným provedením soprány, alty atd. jednotlivě jsou probrány a to pod vedením předsedy samého, aby při konečné produkci nemusil rušit, co jiní nacvičili. Tímto způsobem dosáhnete potřebné jemnosti a pevnosti; a tu může se též o mnohém promluvit, o čemž bychom se nezmínili, jsou-li všichni členové pohromadě a jeden hlas často kryje druhý a též z uctivosti a skromnosti nemůže vše být tak opraveno, jako mezi čtyřma očima aneb v přítomnosti jen několika málo lidí. U dokona-

lých zpěváků nejsou snad podobná předcvičení nutná, avšak ve většině případů jsou zcela nezbytná. Lidé s opravdovým uměleckým pochopením podobná cvičení obyčejně snášejí rádi, jestliže budete s nimi probírati mistrná díla. Krásné věci jsou nám tím milejší, čím více jsme vážnou prací k jich provedení přispěli; a dokonalí zpěváci mohou mimo to se těšiti, že jejich příklad slabším členům slouží ku povzbuzení a poučení. A nebudete-li svým časem plýtvat, zbude vám zajisté i k tomuto účelu několik hodinek.

Tyto poznámky nevztahují se ku v e ř e j n ý m hudebním produkcím, ke kterým mají mnozí velkou náklonnost, ať už z ješitnosti aneb proto, že dobrodušný člověk rád svou radost sdílí s celým světem. Neboť chtějí-li pěvecké spolky nabýti obsáhlé historické znalosti a věnují-li nejvíce času mistrným dílům, která již sama sebou od světa odlučují, je neustálé spojení s celou veřejností stejně přirozené, jako kdybychom ku přednesení hluboké básně pozvali lidi vzdělané i nevzdělané bez výběru osob. Rozumí se samo sebou, že tu a tam je možno ba i nutno provést některé sklaby pro veřejnost, ať už jen k tomu účelu, abychom ukázali dobrou vůli. Přesvědčil jsem se však rok od roku určitěji, že zdrželivost (až na malé výjimky) je u zpěvních spolků nadmíru důležitou. Neboť tím způsobem dosáhneme teprve klidu a rovnoměrnosti, bez níž hudební nadšení je nemožné; a zároveň zbavíme se tím uměleckého napětí, proto že při veřejných produkcích musíme se vystříhati i nejmenších chyb, což je průměrnému diletantu nesmírně obtížno. Jeť zajisté vždy lépe malé nedostatky mlčky pominouti, za to však odměnit se mnohotvárnou obsažností. Stejně je s literaturou; daleko lépe je mít celkovou znalost všech klasiků, i když tu a tam jednotlivému slovu úplně neporozumíme, než věnovati celou svou energii čtení jedné oblíbené knihy.

Ředitelé zpěváckých spolků musí být hojně zásobeni trpělivostí a laskavou shovívavostí, i když spolek působí v ústraní a soustřeďuje se ku provádění nejvybranějších mistrných děl klasických. Při dnešním totiž hudebním vzdělání a při naší zkaženosti nenajdeme mnoho žáků nezkažených a nevinných, nýbrž předpojatých, kterým se s počátku dobré věci nebudou zamlouvat, třeba, jak jsem se přesvědčil, jimi nade vše budou nadšeni. Musíme ovšem též být si vědomi, že klasická hudba vždy musí míti své odpůrce, jichž hanění je právě nejlepší chválou; na té naší prostřední zemi je hodně takových, kteří s lehkostí pochopí velké věci psané živým slohem, ale bez veliké námahy krásu skladeb hlubokých a andělsky

čistých postihnouti nedovedou; tyto smutné úkazy jsou zcela přirozeny, poněvadž takořka nikde mládež v kostelích v tomto směru vzdělávána není a záleží přece mnoho na tom, můžeme-li dokonalé umění odvoditi od dojmů nabytých v mládí. Přečtěte si Zelterů v velmi zajímavý životopis jeho přítele Jasche (Berlín 1801) a poznáte, s jakými obtížemi musí právě nejlepší lidé zápasit. K těmto potížím vyplývajícím z nepřipravenosti a nepochopování druží se nynější nedostatek silných, hlubokých altů a basů: mnohé věci od Joquina, Senffela, Lassa a Palestriny vyžadují silné obsazení právě v těchto hlasech.

Já osobně jsem spokojen i s dřevorytinou, když nemám originálu a doplňuji si ostatek fantasií; avšak není mnoho těch, kteří by svou fantasii ochotně ku pomoci přibrali a proto je nutné, že občas mnohé z největších skladeb se nikterak neslyší.

Nejdůležitějším úkolem je v každém případě volba dobrého sbormistra, který zná klasickou hudbu, vyzná se dobře ve čtení partitur a neslouží ješitnosti ani vlastní ani cizí. A právě v tomto ohledu jsou mnohé hudební spolky zcela netečny. Jsou příliš často osudy těchto sdružení svěřovány svévoli buďto diletantů, kteří nerozumějí takřka ničemu, a nanejvýše jako kuchařka v Lichtenbergových drobných spisech jen dovedou ujišťovat, že mají mnoho chuti do chuti; anebo řídí ty spolky osobiví umělcové, kteří nade vše vynášejí své nadřené zručnosti a ubohé komposice. Oba případy jsou velmi smutné, druhý je snad ještě smutnější prvého. Nevědomost totiž přece dobromyslně přivlastňuje si někdy, co v jiných je nejlepšího, ale obyčejný hudební samovládce je nejnesnesitelnějším na světě. Neboť sebedůvěra a vlastní tvoření vzdaluje jej od důkladného studia klasických děl a sebeláska vede jej obyčejně k strhání všeho ostatního, aby tím sám na sebe pozornost upoutal. Naši stále tvořící hudebníci připomínají mi starého, velmi učeného přítele, který stále spisoval, ale nic cizího nečetl. Když jeho manželce byly předneseny předhůzky, odpověděla s pýchou: Proč by můj muž kupoval knihy, když si je sám umí napsat? To platí nyní o tisících, kteří se se svými skladbami nafukují, snažíce se potlačit vše klasické; proto jsou ty četné koncerty, kde se nám předvádějí ta hubená bezduchá cvičení, skutečným neštěstím. Bylo by tedy velmi účelné, kdybychom řediteli pěveckých spolků řekli, co se často říká mladým básníkům: Dělejte si co chcete, jen nás ušetřte svých vlastních děl. Je ovšem pravda, že při této přísnosti někdy též něco dobrého se ztratí. Avšak dostatečnou útěchou nám

je vědomí, že se nám pod vedením sbormistrovým dostane výborných skladeb uznaných klasiků. Vždyť i příroda nechává zahynouti mnohé malé ptáky, aby žili orlové. Výjimkou jsou ovšem případy, k d y předseda spolku skutečně je jedním z v e l k ý c h skladatelů. Na štěstí máme zde dobrý zkušebný kámen: Opatřte si totiž nejdříve nejvybranější věci klasických skladatelů a důkladně je nacvičte a pak ať si váš sbormistr-skladatel dává své věci, kdykoliv o to bude p o ž á d á n; nesmí ovšem naznačovat, že by byl rád o jejich provedení žádán a nesmí se vynášeti za velkého mistra. Chybí-li spolku rozsáhlá knihovna, musíme se ovšem spokojit buď s věcmi vlastního skladatele nebo se stálým opakováním týchž písní. Ale přísloví: »Nouze nezná příkazu«, třeba je pravdivé, přece nemůže být přijímáno s radostí.

Konečně radím, operu, hlavně moderní, úplně vynechat, třebas lze i v ní nalézti mnoho krásného a geniálního. Obor klasický je totiž nezměrný a vyžaduje nerušenou mysl, obzvláště v dobách nynějších; neboť všecka hudba naladuje teď lidi světsky a proto všecko, kromě slohu operního je nám odcizeno a to se dá překonat pouze tím, že si ponecháme několik hodin, kdy se ostatním slohům nerušeně s celou silou věnujeme. Beztak slýcháme operní věci všude. Německo je nyní přeplněno divadly; koncerty pak pilně opakují, co se tam dávalo; a při společenských zábavách užívá se téměř výhradně hudby operní. A konečně může se čas zbývající spolku z těch 168 svrchu zmíněných hodin v nejlepším případě věnovat na cvičení operní. Je-li někdo tak světský, že při množství světských požitků ještě požaduje, aby zpěvácké spolky se zabývaly moderní operou, ten zasluhuje, aby mu byla vytčena mělká sprostota a nedá se přirovnat než kuřákovi, který si do zpovědnice přinesl zapálenou dýmku a zahájil své zpovídání slovy: Snad smím při tom kouřit?

Mnohé věci, které jsou většinou považovány za zcela vedlejší, zasluhují velké pozornosti. Především je důležité, aby sbormistr všem zpěvákům naznačil přednes a za tímto účelem důkladně prohlédl partitury, v nichž (jako většinou ve všech starších kompos. sicích) je přednes ponechán na vůli zpěvákům. Je téměř neuvěřitelno, jak mnoho získá skladba případným užíváním forte a piana jakož i crescenda a diminuenda. Není-li to jednotlivým hlasům vyznačeno, dvojí zlo se dostaví, jedno horší druhého: že celá skladba je zpívána unyle a jednotvárně aneb že každý zpívá podle svého citu, čímž úplně mizí potřebná jednotnost. Podrobné vyznačení

výrazu má ovšem své obtíže, protože co se zamlouvá jedněm, nelíbí se druhým; ale pevný zákon je přece lepším než bezuzdná volnost, která buď ze strachu zůstává nečinnou nebo končí válkou všech proti všem.

Rovněž je velmi důležito, aby si spolek opatřil dobrého překladatele. I když dle mého přesvědčení je nutno, aby latinské a italské texty pro vznešenost jazyka se zpívaly v originále, musí zpěvákům přece smysl jednotlivých slov být důkladně vysvětlen. V ostatních řečech musíme míti dobré překlady, protože nelze předpokládati správnou výslovnost. Překlad znamená ovšem dlouhou a obtížnou práci; ale kdo bál by se práce pro účel mu milý?

Konečně chci ještě říci pár slov o věci, která byť sebe bezvýznamnější se zdála, je velmi důležitou, totiž, aby byly takty číslovány od začátku skladby až do konce. Tím je umožněno, jistě a rychle nalézti místo, kde se stala chyba a kam se chceme vrátit. Věčné počítání ukazováčkem je velmi nemilé a obtížné a velmi často se přepočítáme. Již ti, kteří hráli 4ruční sonaty, musí vědět, oč snazší je cvičení, jsou-li takty číslovány. Dále bych radil, aby v rozepsaných hlasech bylo užíváno pouze jednoho druhu klíče, na př. aby alty vždy zpívaly v altovém klíči aneb vždy v houslovém. Je totiž velmi málo zpěváků a zpěvaček, kteří jsou stejně sběhlí v několika klíčích a proto nepřispějete svým zpěvákům, zvolíte-li brzy ten, brzy onen klíč, protože partitury jsou různé. Opisovači not si lehko zvyknou na transponování do jiných klíčů, dohlédneme-li s počátku na ně.

Mohu si představit, že mnohým bude proti mysli, že ve všem, i v t. zv. maličkostech, stojím o řád. Mně však stavění babylonských věží ve zpěváckých spolcích jest více proti mysli. Bez přesnosti nelze nikde dosíci dokonalosti; jak Kant říkával — zvykneme-li si na pořádek, je stejně snadný, ba i snadnější než nepořádek.

Vystupuje-li proti klasickým skladbám předsudek, že jsou příliš vážné a namáhavé, může se tento předsudek přičíst buď všednosti nebo nevědomosti. Toto ovšem netýká se dobře organisovaných pěveckých spolků. Neboť zabývají-li se tyto spolky oněmi čtyřmi druhy hudebních děl, na které jsem důrazně upozornil, totiž: pravé staré chorály různých církví, díla v čistém kostelním slohu, díla v oratorním slohu a konečně vybrané národní písně všech národů — pak dostane se nám dost vážného i veselého, bouřlivého a klidného, pobožného i duchaplného, i hlubokého a romantického tolik, že mohu říci bez přehánění, co jsem často již si myslil:

nemohl bych duševně sestárnout, kdyby dobrý osud mně dovolil kochati se doživotně ušlechtilou hudbou. Téhož mínění bylo dávno též mnoho vzdělaných přátel umění, kteří se se mnou spolčili; a mohu tvrdit, že nikdy jsem nebyl tak posílen a ku víře v šlechetné doveden, jako enthusiasmem a vroucím uznáním velikého, o čemž se mi v kruhu mých uměleckých přátel nepřetržitě dostává mnoho radostných důkazů. Při svědomitém plnění těžkého občanského povolání stala se mi hudba, živící čisté světlo duše jako slunce, nepostrádatelnou a často z plna srdce jsem řekl s Lutherem, což tu chci zdůrazniti ještě jednou: Hudba je krásný a ušlechtilý dar Boží. Nechtěl bych se své trochy hudby zříci za mnoho.

Válka a hospodářství: hospodářský boj Anglie a Německa.

V orientačním článku »Válka« (N. D. srpen) bylo upozorněno, jakou účast v nynější válce má Anglie a její boj o prvenství s Německem; úkolem této stati je, určitěji objasnit tento boj a ukázat zejména na hospodářské síly obou válčících států a národů. K tomu konci podává se tu výtah z úvahy, kterou A. Dix věnoval uvedenému spisu Voelckera: Německé národní hospodaření ve válce. (Obojí uvedeno N. D. str. 979.)

Dix vychází z hlediska, že válka zaviněna je hlavně chlebovou závistí na trhu světovém a dokazuje, že Německo proti Anglii není tak slábo, jak Angličané a mnozí Němci se domnívají a že seslabením Německa také Anglie utrpí, protože Německo je nejlepším odbytištěm Anglie.

Německé národní hospodářství se zahraničním obchodem o 17 miliardách marek ročně zdá se být citelně ranitelným obzvlášť válkou, jež by uzavřela větší část jeho hranic a pobřeží. Již obklíčení velkých německých přístavů by znatelně převrátilo národohospodářské poměry Německa, neboť více než 70 procent německého obchodu sprostředkuje se námořní cestou. Přes to však by blokáda Hamburku, Brém a Emden tak příliš neškodila, kdyby zůstal nepřerušen styk s Baltickým mořem, jenž by umožňoval nutný přívoz prostřednictvím severních zemí; nebo kdyby byla zachována neutralita Hollandska a Belgie a Němci měli přístavy těchto zemí volný styk s cizinou, nebo kdyby Janov, Benátky, Terst a Rjeka nebyly zapleteny do války a Němci mohli touto cestou počítati na přívoz po moři. Ba, kdyby i Baltické i Severní i Středozemní moře byla současně uzavřena, a kdyby byla násilím porušena neutralita zemí u vtoku Rýna, zbývala by vždycky ještě možnost cesty po Dunaji. Ovšem v každém případě je nutno uvážit, že těmito oklikami při nesmírné vzdálenosti dovozu i vývozu všechno zboží by nejen podstatně podražilo a že by nastal značný průtah všeho zásobování. S druhé strany musíme zas počítati s tím, že by se za války dovoz i vývoz přirozeně zmenšil, úměrně zmenšenému počtu zaměstnaných pracovních sil, jakož i značným omezením spotřeby luxusního zboží, nyní v Německu tak velice vyvi-

nutě. Množství surovin bude se ve válečné době moci postrádati, protože se tak jak tak v té době nedá zpracovat; a úměrně by se také zmenšil též vývoz výrobků, i kdyby většina hranic zůstala otevřena.

Tak nazývané vyhladovění Německa podle Dixa není snadno možným.

Číselně statistika dovozu potravin se jeví ovšem tak veliká, že jeho přerušení se mnohým zdá být nutnou příčinou nouze a hladu rychle vyčerpávajících schopnost ku válčení; ale bližší prozkoumání číslic vyvrací spekulace o doslovném vyhladovění Německa. Půjde-li do tuhého, dostačí Němcům domácí produkce potravin. Co nyní nad ni je dováženo z ciziny, je přesně vzato z velmi podstatné části konsumem luxusním.

Zvýšení a zjemnění spotřeby mohlo by v času potřeby klesnouti, a neznamenalo by to skutečně bídu: bude-li váznout dovoz pšenice, mohl by se dle starého zvyku jísti černý chléb místo bílého, a místo chleba vůbec brambory. A zemi, jež je v celém světě první co do produkce brambor, nelze přec tak snadno vyhladověti. Samozřejmě musila by produkce lihu být nesmírně omezena; pak ovšem německé produkci brambor je maličkostí, krýti mezeru v dovozu pšenice. Spotřebu masa Německo hradí hlavně produkcí domácí, což by ovšem při válce déle trvající bylo ztíženo nedostatkem přívozu píce; avšak právě spotřeba masa, jak se vyvinula od ne příliš vzdálené doby, mohla by za války zcela dobře být zahrnuta do rubriky postrádatelného luxu.

V statistice dovozu potravin jsou dále sta milionů za různé postrádatelné požívatiny, jako jemné sýry, kakao, čaj, ovoce, víno, tabák, koření atd. Zkrátka: Vysoká statistická čísla, uzavírá Dix, nesmějí cizinu klamati v tom, že je nám ve vážné chvíli zcela dobře možno zříci se dovozu mnohých potravin a uživiti se vlastní produkcí své půdy.

Ovšem zbude tu nepopíratelná obtíž, jejíž rozsah se mění podle ročního období, do kterého válka připadne: veliký nedostatek zemědělských pracovních sil, jejž válka způsobuje. Již v míru potřeba pracovních sil sotva se tu hradí — za války bude polnímu hospodářství odňato kolem 1 milionu lidí, a bude jistě velmi obtížno najíti za ně náhradu. Také průmysl ztratí milion zaměstnaných, obchod asi 300.000. Ovšem že průmysl omezením, válkou přivoděným a podstatně zmenšeným zahraničním obchodem je nucen, zříci se více nežli milionu sil k vojsku odvolaných; a celý zá-

stup sil, v průmyslu práce zbavených, musí za války být převeden do polního hospodářství. Má to své obtíže — za míru obtíže nepřemožitelné; ale musí-li to být, provede se to.

Mnohem komplikovanější je stav věcí na poli průmyslovém; tu nebude snadno rozhodnouti všeobecně, jak se pozmění za války hospodaření, pokud země snese odříznutí dovozu a vývozu a do které míry se velkému počtu nepřátelských sil podaří Německo »vyhladovět«.

Všechny hospodářské následky války, jež se zdají na první pohled hrozivými, nesmějí se ve skutečnosti stát opravdu nebezpečnými. Mnozí činitelé se ve své škodlivé působnosti vzájemně vyrovnávají. Všímáme-li si pouze uzavření hranic a hrozící mezery v dovozu surovin a vývozu výrobků, vyvstane strašidlo nejrozsáhlejší nezaměstnanosti v průmyslu: všímáme-li si naopak pouze okolnosti, že alespoň milion pracovních sil bude z průmyslnictví odvoláno do zbraně, vidíme poklesnutí průmyslové produkce, způsobené nedostatkem pracovních sil. Zde však je vzájemné rušení obojího nebezpečí za války očividné. Ovšem — tak prostě se přirozeně vývoj neutváří, že by do pole právě ty síly byly odvolány, jež pro průmysl odpadnutím dovozu surovin a vývozu výrobků dočasně jsou postrádatelnými. Naopak! Dělníci v silném, službou povinném věku jsou většinou právě v těch průmyslových závodech zaměstnáni, jež válečnou potřebu obzvlášť musejí ukájet, kdežto ženy a mladiství pracovníci, zůstávající i za války na pracovním trhu, jsou většinou zaměstnáni v takových odvětvích průmyslu, jež válka zvlášť těžce ohrožuje. Výměna pracovních sil není tu na všech místech možna, a tak skutečně lze se do určité míry obávati tady citelného nedostatku pracovních sil, tam nezaměstnanosti. Avšak ve značném rozsahu lze přece čekati vzájemné vyrovnávání, tím více, čím lépe již za dob míru je prováděn system dobře fungujících burs práce.

Rovněž tak se většinou vyrovnává náhle nastoupivší nedostatek dovozu surovin s nedostatkem poptávky válkou přivoděným. Ovšem že ani tady nelze myslit na vyvážení úplné. Představme si na př. poměry v jednom z nejdůležitějších průmyslových odvětví, jež se svým vedlejším průmyslem zaměstnává netoliko relativně největší počet průmyslových dělníků, nýbrž také v nejširším rozsahu je odkázáno na zámořský přívoz surovin: textilnictví! Tu vidíme jako přirozený následek války jednak značné omezení spotřeby u veškerého obyvatelstva a to způsobuje, že odříznutí dovozu

surovin méně je pociťováno; a proto že je vývoz textilních výrobků za míru velmi značný, značná část dovážených surovin stává se nepotřebnou, když vývoz výrobků textilních byl značně obmezen. Ale přece se jeví zas zvýšená poptávka a to v odvětvích dodávajících vojsku. Tato zvýšená poptávka arci nesnadno vyhoví, vázne-li dovoz surovin.

K dočasným obtížím se druží trvající poruchy průmyslu, jenž snad desetiletí bude trpět tím, že jeho konkurenti zaujali na světovém trhu jeho místo. Pojí se k tomu také velké ztráty investovaného kapitálu, když továrny jsou odsouzeny k delšímu zastavení práce, jímž nezřídka úplně upadnou.

Dr. Voelcker precisuje následky války právě pro textilnictví, tedy v tom odvětví průmyslu, jež na obchodních vztazích s cizinou závisí nejvíce a tím válkou nejintensivněji je zasaženo:

1. Válka na několika frontách nebo s protivníkem na moři mocným ohrozí dovoz zámořských surovin, na který Německo v značné míře je odkázáno, obzvlášť pro textilnictví braniborské, saské, slezské a středoněmecké.

2. Spotřeba výrobků pro potřeby vojenské bude velmi značná; naproti tomu bude ve všech ostatních oborech právě tak značný úbytek spotřeby.

3. Převážným používáním ženských pracovních sil v textilnictví bude úbytek dělníků méně citelný. Nastane posunutí v tom směru, že četné pracovní síly nahradí dělnictvo k vojsku povolané v těch odvětvích, jež jsou zaměstnána válečnými objednávkami.

4. Protože zásoby surovin a polovýrobků vystačí bez nového přívozu na 3—4 měsíce, cena prvních stoupne. Musíme také k tomu přihlížeti, že se zásobami bylo počítáno stejně pro tuzemskou spotřebu textilního průmyslu jako pro export. Znemožněním vývozu uvolní se suroviny proň určené, takže se pro domácí trh vystačí delší dobu.

5. Vývoz bude značně obmezen, i když Německo od svých zámořských odběratelů jen částečně bude odříznuto. Proto že se textilnictví ve všech zemích velice rozšířilo, může Německo tím snáze být vytlačeno ze světového trhu.

Podstatně jinak se utvářejí poměry průmyslu tak zv. těžkého, jenž má surovinu — uhlí a rudy — z větší části z domácí půdy. Co železářství ve válce ztrácí zmenšením objednávek trhu a tím, že přestanou v továrnách investice nových strojů, získává zas válečnou spotřebou, zvýšenými dodávkami pro vojsko a loďstvo, pod-

statně zvýšenou poptávkou železnic. Pro těžkou industrii ovšem vznikají za války obtíže nejen přizpůsobováním ke změnám poptávky, nýbrž též v dělnické otázce; neboť právě železářství většinou zaměstnává muže vojenskou službou povinné, jež nelze nahradit ženskými nebo mladičkými dělníky, i když se hranice určené sociálně politickými zákony rozšíří co nejvolněji.

Voelcker přesně odlišuje odvětví průmyslu, jehož produktivnost zmenšením spotřeby za války klesá, od odvětví, jež válka jako objednavatel podporuje. K této druhé kategorii patří: dobývání uhlí, železářství, průmysl kovový a kožový, stavby vozů a vagonů, výroba velocipedů a automobilů, vlnařství a plátenictví, část chemického a lékárnického průmyslu, dřevařství, přečetná odvětví produkující potravy, novinářství. Ovšem ne všechna odvětví vyjmenovaného průmyslu získávají válečnou spotřebou, nýbrž odvětví jen jednotlivá. Na př. vlnařství a plátenictví spadá sem jen potud, pokud dodává látky na oděv pro vojáky, látky na pláště, pokrývky a prádlo pro mužstvo a lazarety; dřevařství, běží-li o stavby baráků a dodávky pražců, materiálu na stavby mostů atd.

Upadá poptávka po všech výrobcích vyšších požitků, jež dodávají různá odvětví průmyslu luxusního a zušlechťujícího: zejména: výrobky hliněné, sklo a porculán, klenotnictví, hodinářství, optické závody, vědecké přístroje, aparáty (vyjímajíc lékařské), elektrářství, výroba hraček, výroba celulosní, výroba alb, polygrafie, knihkupectví, výroba předmětů z jantaru a mořské pěny, jemné zboží kovové a drobné, hudební nástroje, košíkářství, pak četná odvětví textilnictví, jako krajkářství, hedvábnictví, výroba koberců, plyšů, sametů a zboží prýmkářského a konfekce. Všechen tento průmysl zároveň velmi mnoho vyváží; utrpí dvojnásob zmenšenou poptávkou domácího trhu a obtížemi vývozu. Za těchto okolností nebude tak těžce pociťován znesnadněný přívoz surovin a polozpracovaného zboží, protože zmenšenému odbytu odpovídá zmenšený nákup surovin. Nadbytek pracovních sil, vznikající omezením produkce, mohl by ovšem způsobit snížení mzdy.

Válka, zasazujíc mnohým průmyslovým odvětvím těžké rány, může zas jiná oživiti a netoliko ta, jež uhrazují bezprostřední válečné potřeby. V Německu v tomto směru r. 1870 nabyli zvláštní zkušenosti: Závody s přepychovým zbožím, jež většinou zaměstnávají ženy a nedospělé dělníky, mají doma značně menší odbyt. Zůstanou-li jim však suroviny v bývalém rozsahu, usilují o zvýšený odbyt v cizině přes obtíže transportu. Tato okolnost vedla

r. 1870/71 na př. k tomu, že německý průmysl za války prorazil francouzský monopol na výrobu rukavic a vydobyl si na trhu v cizině veliký odbyt. Také mnohá jiná pařížská specialita přešla částečně do německého průmyslu, když byla Paříž odloučena od světového trhu. Takové výhody dostávají se ovšem jen zemím vedoucím úspěšnou ofensivu, neztrácejícím území produkční jakožto bojiště.

Je nesporno, že zavření velkých obchodních cest za války přináší podstatné ztížení a zdražení každého dovozu; ale zkušenost nás naučila, že za změněných poměrů produkce, a za změněných poměrů v poptávce a nabídce průmysl se může obdivuhodně přizpůsobit obtížím a zdražení transportu. Čím se zúží kruh prostředkujících obchodníků, tím více se zbývající snaží, aby těžili ze situace. Každá nová železnice vedoucí Švédskem a Norskem k severním mořím, zeměmi podunajskými na jihovýchod, může za války pro Německo nabýti velkého významu; ale na konec dají se takové okliky zahraničního obchodu využitkovati úspěšně jen tehdy, když již za dob míru bylo zabezpečeno další rozdělení obchodního styku doma. Co možná nejlepší vystavění obchodních cest, obzvláště dalekosáhlé užití vnitrozemské lodní dopravy, vystavění umělých spojení mezi přirozenými vodními cestami a péče o dostatečnou zásobu vozů a lokomotiv pro železnice pomůže průmyslu snáze nésti těžké starosti válečné.

Je ovšem obecně známo, že při stavbě a úpravě německých železnic ve všech stadiích měly nejvíce slovo strategické ohledy. Platí to pro dráhy státní i soukromé. Pruský železniční ministr Budde býval členem generálního štábu a ten se jistě postaral o to, aby dráhy měly dostatek vozů a lokomotiv. Přes to je nutno pátrat, je-li Německo železničně dostatek připraveno, zejména pro válku námořní. Nepřítel bude usilovat o seslabení německého hospodářství; tím více musí být postaráno o to, aby hospodářská produkce se nezměnila více, než válka nezbytně to podmiňuje. Obzvláště pak nesmí hospodářství být na škodu nedostatek železnic a jejich prostředků komunikačních. Pochopitelno, že v době mobilisace a při vysílání reserv do pole komunikace a transport věcí vázne; avšak to přece je jen dočasné. Na každý způsob hospodářská komunikace nesmí trpět nedostatkem komunikačních prostředků, neboť nepřítel nepočká s válkou, až si Německo dostaví své kanály. Ministr Budde s tohoto hlediska, když ještě byl ve

štábu, tolik podporoval vodní předlohu a jako ministr z ní uskutečňoval, co se jen dalo.

Druhý požadavek, jehož splnění tvoří podmínku přemožení velkých národohospodářských obtíží, je, jak již bylo řečeno, dalekosáhlá úprava sprostředkování práce. Dr. Voelcker se domnívá, že podal svou prací důkaz, že přes velké ztráty, jež německé národní hospodářství utrpí v případě blokády, sotva mu lze zasadit smrtelnou ránu vyhladověním — ať se pojem béře doslovně, ať v smyslu přeneseném. Dr. Voelcker přikládá tomuto výsledku velký význam, protože může uklidnit a protivníkům závidícím hospodářský rozvoj Německa odejme dráždivou pohnutku ku válčení. Dix se svého stanoviska připojuje napomenutí, že jen čilé pokračování na obou naznačených cestách: rozsáhlé rozhojnění komunikace a sprostředkování práce již za dob míru poskytuje skutečnou zbraň ku přemožení nejhorších národohospodářských obtíží války.

Dix končí svoji úvahu politicky. Ačkoliv prý německý národ a německá vláda již téměř čtyři desítiletí projevuje svou povahu mírumilovnou, jsou v cizině stále velmi ochotni, zaměňovat ofensivní taktiku německého vojska s agresivností německé politiky. To je základní omyl. Pokud Němci se ctí mohou dodržeti mír, je jejich politika daleka toho, chtít se stát jakkoli agresivní; jakmile však by jim byla vnucena válka, vynasnaží se, aby ji podle dávného zvyku vedli ofensivně, ne defensivně, pamětlivi starého přísloví: Nejlepší obranou je rána!

Ofensivní vedení války je také nezbytné v zájmu co možná nejmenšího ohrožení a nebezpečí národního hospodářství. Čím více bude vlastní půda ušetřena pohrom, jež nutně vznikají na válečném jevišti, tím spíše udrží se hospodářské ústrojí i za války, alespoň v poněkud pravidelném chodu; tím menší je počet ztrát hospodářských statků a produktivních podniků, jež se po skončení války těžkými obětmi vyrovnávají. Vyžadují-li však hospodářské zájmy právě jako politické ofensivního vedení války, musí být národní hospodářství ve vlastním zájmu na to připraveno, aby země již v míru byla pro ofensivní válku připravena. Vzhledem k zeměpisné poloze a při velkém nebezpečí Německo nutně své pozemní vojsko musí udržovat a trvale nejsilnějším.

Rovněž v národohospodářském zájmu z téhož důvodu třeba co možná nejlepší národní výchovy, jež by Německu poskytovala nejlépe kvalifikovaných sil pro hospodářskou produkci, pro stále

obtížnější zápas na světovém trhu. Proto musí i nadále všichni zbraní povinní a ke zbrani schopní skutečně projít vojenskou školu. Dix míní, že se Němci od svého normálního stavu jakožto »národa ve zbrani« v poslední době počali poněkud vzdalovat a že se od něho dále budou vzdalovat. Platilo-li dříve za normu, aby 1% obyvatelstva zůstávalo ve zbrani, měla by se tato norma za dnešních poměrů obyvatelstva zvýšit na 1½%, aby schopní branci ve stáří vojenské službě povinném prošli vojenskou školou skutečně v celém rozsahu. Podle Dixe Němci klesli ne nepatrně pod jednoprocentní normu; mají sic ještě pořád pozemní vojsko nejsilnější, ale rozmnožuje se v národním hospodářství stále počet těch činných sil, jež vojenskou školou neprošly. »V každém případě budeme tím lépe uzpůsobeni, předržet dlouhotrvající a těžkou válku, čím nedotknutelnější zachováme své národní hospodářství po dobu války. Proto má také vojenská správa na tom veliký zájem, aby již za míru byl zabezpečen hospodářství našemu národní přítok krve v době války. Čím silněji vzrůstá naše lidnost, čím více je industrie tak rapidně stoupající odkázána na dovoz surovin z cizí půdy, tím důležitější ale také těžší stávají se tyto úkoly. Jim prozíravě učinit za dost, patří k dokonalosti příprav, právě tak jako přípravné uspořádání finančnictví.

Abychom byli i v tom směru řádně vyzbrojeni, doporučovali bychom, aby ministerstvo vojenství resp. velký generální štáb měl po ruce stálý národohospodářský poradní sbor, jedině tím problémem se zaměstnávající, doplňovaný po případě čas od času vyslechnutím národohospodářské rady vůdčích osobností praxe zemědělské, průmyslové a obchodní. Nemůžeme mečem mávat úspěšně — ať je broušen sebe lépe! — nedostává-li se nám v hospodářství dechu. Předejíti tomuto nebezpečí není jen zájmem správy civilní, nýbrž také vojenské, jež by již v míru na to měla obrátit svou pozornost podle svých sil a v rámci své působnosti.

Pozorujeme-li geograficky politickou polohu Německa, země, jež ze všech států je nejbohatší na hranice, i na hranice ohrožené, přijdeme k závěrku, že tato země je v nejvyšší třídě úraznosti, a že proto německé národní hospodářství v zájmu svého zachování za míru i za války musí být také připraveno na nejvyšší národní pojistku — k výlohám na udržování a vybudování válečné moci.«

Otázka pohlavní výchovy.

Napsal Karel Štech.

(Dokončení.)

Při 60, 80 i více žácích ve třídě, při absolutistické pedagogické vládě, která je toho důsledkem, nemůže tedy vyrůsti mezi námi a dětmi důvěrný poměr, který je nutný pro vychovávací úkoly vůbec a pro úkol pohlavního vychování zvláště. Mnohost dětí, přeplněnost tříd je základní vadou naší školy, je hlavní příčinou našich slabších vychovatelských úspěchů — i když naše vyučovatelské úspěchy jsou sebe příznivější.

*

Za takovýchto poměrů může býti úkol školy při pohlavním vychování jen nejobmezenější.

Škola může za dnešních poměrů podávati pro pohlavní poučování jakýsi přírodovědecký podklad. Již na vyšším stupni obecné školy mluví se v rostlinopise o částech květu. Může tu býti jednáno — bez nejmenší závady myslím — o mužských a ženských částech květu, o tom, že pel tyčinek musí padnouti na bliznu, aby v semeníku mohl vyrůsti plod, který je pramenem nového života květin. Může tu býti hovořeno o tom, že toto přenášení je zprostředkováno hmyzem atd. Krátce: klidné, věcné rozmlouvání o rozplozování rostlin a později i některých živočichů může dobře prospěti a býti základem pro poučení pozdější.

Individuálně může učitel poučiti žáka mezi čtyřma očima, shledá-li, že je pohlavně na scestí. Bezúčelné jsou však ve škole výstrahy všeobecné, jichž smysl bývá temný. Takovou všeobecně oblíbenou výstrahou pedagogickou doma i ve škole je výstraha: »Nedělejte nic, za co byste se musili stydět, kdyby to rodiče viděli« — a pod. Hromadných poučení nelze vůbec ve škole doporučiti. Uškodila by víc než by prospěla — již tím, že by obrátila předčasně pozornost mládeže na sféru pohlavní a vedla žáky k fantasiím a k poučování podrobnějšímu se strany nepovolané. Opakuji, že nejlepší poučení jsou poučení individuální, pro něž za dnešních poměrů ve školách při mnoha žácích ve třídě a při vadách z toho plynoucích je málo příležitosti.

Při otázce, kdo má poučovati, poukazuje se na lékaře, kteří mají k úkolu náležitou znalost věcnou. Je třeba předem řádné stabilisace školních lékařů a lékařek a využít jí pro úkoly pohlavního poučování.

*

Nejobtížnější otázky jsou jak a kolik. V cizině mají již celé literatury o věci. V nejrozmanitějších formách (— velmi oblíbenou formou jsou povídky —) podávají se všeliké metodické návody pro rodiče a učitele. Jedním z nejstarších spisků, který odpovídá na otázku jak? velmi podrobně, je spisek německého pedopsychologa Kocha, zvaný »Die Vermehrung des Lebens«, který vyšel již před 10 roky. V českém překladu je znám spisek Ellis Ethelmerové »Odkud přišel bratříček«. Burgerstein pokládá za nejvhodnější spis docenta fysiologie na helsingforské universitě Max Oker-Bloma, jejž sám přeložil. Spisek vyšel rovněž v českém překladě Schusterově u nakladatele Šolce v Telči. V původním a německém vydání má úvodní »slovo k rodičům«, jež se dá od vlastního jádra spisku určeného pro poučení 10—12leté mládeže odděliti.

Spisek je napsán ve formě příhod, které autor zažil jako chlapec »u strýčka lékaře« na venkově. V řadě příhod strýc-lékař poučuje synovce příležitostně na květu jabloňovém o oplodňování rostlin, o vývoji mláďat v těle ptačím a ssavčím, při čemž připojuje stručnou analogii o člověku a varuje na příkladě před škodlivými manipulacemi s ústrojím pohlavním.

Spisek vyvrcholuje větou, že každá bytost musí býti úplně vyvinuta a dozrálá, má-li dáti vznik zdravým bytostem novým a vytknutím zákona, že vše, co se děje proti přírodě, tresce se samo sebou. Burgerstein chválí na spisku plný, otevřený tón, apelující na rozum i cit dítěte. Právem však vytýká se spisku na některých místech přílišný naturalismus. Kde se hrozí strachem před operačními nůžkami, tam poučující jistě není na výši pedagoga.

Podobným postupem (od oplodňování rostlin) a methodou zpracována je celá řada jiných spisků německých. Kdo se chce podrobněji seznámit s příslušnou literaturou, odkazuji jej na posledních osm ročníků Pedag. Rozhledů, kde referuji o otázce pohlavní výchovy na vybídnutí prof. Čády.

Třeba vytknouti, že i dnes jsou pedagogové, kteří při otázce kolik a jak, přehánějí jako druhdy filantropisté. Holandská autorka Nelliová ve spisku »Matka a dítě« (zčeštěném Mar. Klecandovou) píše, že prohlížela se svojí 9letou dceruškou anatomické obrazy ženy, vysvětlovala jí polohu dítěte v lůně matčině, jeho výživu pupeční šňůrou, jakož i polohu tak řečené matky i způsob dokonce, jakým bývá dítě při porodu vytlačováno. Táž autorka ukázala i svému 5letému hošíkovi, který seděl vedle a hrál si, »komůrku v lůně matčině, v níž tak dlouho sladce a bezpečně spinkal jako v peřinkách a pověděla mu, co mohl z obrázku pochopiti o tom, jak z malého vajíčka vyrostl ve statného hošíka«.

Rekordu však dosáhla německá kolegyně Markéta Maternová, která v časopise »Ein Volk eine Schule« vylíčila své zkušenosti. Přinesla do přírodopisné hodiny model mužského těla, otevřela jej své žačce Erně, »jejíž zrak upoutaly přirozeně nejzajímavější orgány, což očekávala«. Jmenovala části pohlavních ústrojů, ukázala, kde se sémě tvoří, kudy vychází atd.

Jak vidět, vavříny filantropistů nedávají spát mnohým moderním sexuálním pedagogům, o nichž kterýsi učitel napsal v »Deutsch-Österr. Lehrerzeitung«, že by měli býti vyhnáni ze škol jako myši ze špýcharu.

*

Těžká je také otázka kolik. Zde závisí na individualitě chovancově. Povědět pravdu, která odpovídá věku. Mít na paměti slova Dostojevského, že »pravda je poetičtější než vše, co jest na světě, zvláště pravda ve svém nejčistším stavu, že jest i fantastičtější než vše, co by mohl nalhati i představiti si badavý rozum lidský« — ale vzpomenout si také na slova Lessingova: »Dětem pravdu, nic než pravdu, ale ne plnou pravdu«, t. j. poučení, odpovídající příslušnému stupni věku.

Normální dítě uspokojí stručná, jasná a věcná odpověď a dál se netáže. Jsou však také hlavičky bystřejší, chtějí přijít věci na kloub, táží se dál a přivádějí vychovatele do úzkých.

Vzpomínám na příhodu ve spol. klubu »Slavii«, kterou po mém referátu uváděl ze své poučovací praxe univ. prof. dr. Arn. Kraus. »Hošík žádal mě v rodině o poučení. Měl jsem nachystánu věc dle různých těch autorů. Když jsem v potu tváři vyložil, že děti nenosí čáp, ale že se rodí — uvedl mě synek v úžas slovy: »To jsem si myslil, ale prosím tě, tatínku, jak se rodí?« —

A zde je úskalí, o něž se dobré snahy poučujících rozbíjejí. Otázka jak a kolik je kamenem úrazu všeho poučování.

Hlavní příčina nesnází je v nás samých, v našem názoru na lásku, v etické i estetické hodnotě části našeho života, jíž nazýváme láskou.

Vystihl to myslím správně spisovatel Karel Scheinpflug ve stati »Odkud přišel bratříček« (Besedy Času).

»Láska, jež má býti osudem dvou srdcí, stává se institucí dvou smluvních stran. A k lidem, žijícím v tomto nezdravém ovzduší lásky, přichází dítě se svou otázkou. Otázka zavadí o sféru lásky, tázaný přelétne v duchu svůj minulý život — a jako když džbánkem v studánce o dno zavadí. Stud dospělých, který dlouho spal, procitá zvukem dětského hlasu. Nejsou s to nabrati ani krůpěje z kalné špíny, aby ji podali těm útlým ručkám, pootevřeným svěžím rtíkům a jasným očím. Naberou tedy raději ze zdroje staré, pošetilé lži... A zde je kořen nesnází, jež působí otázka »Odkud přišel bratříček«.

Společnost obklopila lásku nejen spoustou předsudků, ale i spoustou špíny a proto se klopí stydlivě oči před přirozenou dětskou otázkou. A nedovedou zodpovědět tuto otázku, dokud nedovedou vyprostit lásku z této špíny a pozdvihnouti ji do výše, která jí patří...

Až lidé oné generace — přijde-li —, která dovede pozvednouti lásku z bláta, kam ji strhla předešlá pokolení — dovedou odpovídati svým dětem na otázku »Odkud přišel bratříček?« — několika prostými větami, které jim vnukne okamžik, jako jim přináší odpověď na otázku, odkud padá rosa, nebo z čeho vznikají květy. A jejich odpověď bude obsahovati tolik neohrožené pravdy i tolik jemné zdrželivosti, že se nebude zardívati ani jim, ani jejich dětem.«

Spisovatel došel tu k samým psychologickým kořenům nesnází, jak poučovati. Jinak vyjádřena jeho slova znamenají: Čím blíže bude lidská

společnost ideálu čistého jednoženství a jednomužství, po němž nejlepší lidé naší doby (Björnson, Tolstoj a j.) volali, tím bude bližší k plnému rozřešení těžké pro nás otázky.

*

Avšak i nejlepší poučení může býti jen částí pohlavního vychování. Poučení — a to třeba zdůrazniti — neposkytne ochrany, nepředejde-li se síle pudu náležitou výchovou tělesnou. Pohlavním pobouzením, stykům a nemocem pohlavním, které jsou toho důsledkem — může se čeliti účinně cestou preventivní, zlepšováním společenských poměrů po stránce hygienické.

Sexuální pedagogika sleduje proto cíl, jak zachovat a otužit tělo a tím zmírnit pohlavní těžkosti důležité a nebezpečné periody puberty ve vývoji člověka.

Je třeba více místa a času pro tělesné cviky mládeže, pro intensivnější kult těla. Hygienikové vytýkají proto právem potřebu redukce dlouhého sezení ve školách, poukazují na vyučování v přírodě, na vyučování rukodělné a podobné prostředky.

Uznává se všeobecně, že mládež, která by byla po duševní práci ve školách zaměstnána hmotně, svalově tak, aby to odpovídalo její fysiologické potřebě, která by večer následkem této únavy hned po ulehnutí tvrdě usnula, že by odolala předčasným pokušením pohlavním daleko snadněji, než naše mládež, zvláště městská, která mnoho sedí a svalově je zaměstnána jen co nejskrovněji.

Ideálem výchovy musí se státi ne tělo zchoulostivělé, ale otužilé, vzdorující všem vlivům škodlivým.

Sexuální pedagogika obrací svůj zřetel k oděvu, aby nebyl těsný a nepredisponoval k dráždění právě tak jako nedostatečná čistota těla.

Pohlavní vychování žádá stravy nedráždivé, střídavé. Je nebezpečno přesycovat dětské tělo — zvlášť před spaním. V dětech rozhýčkaných, přesycovaných, vyrůstá — dle Tolstého — nepřekonatelná smyslnost, která bývá pramenem strašných muk těchto dětí v dospívajícím životě.

Z dětské a jinošské životosprávy je třeba vyloučit alkoholické nápoje, neboť alkohol i mírně užívaný zvyšuje citlivost pudu. I mezi Němci, kteří byli do nedávna dost shovívavými k pitkám mládeže, ozývá se nyní svědomí. Jednotlivci hrozí se tu mravních spoust, které natropil život studentský v knajpách, od nichž vedla vždy přímá cesta do vykřičených domů. »Nejsme národem, abychom mohli hřešit dál na svém zdraví a přítomnost staví nám již zvýšenou mezinárodní soutěží požadavek, abychom zvyšovali sílu svou a svých dětí na nejvyšší míru výkonnosti.« Tak volal něm. spisovatel Avenarius nedávno v »Kunstwarte«, kde potíral předsudek, že by alkoholické rozjaření vedlo k něčemu dobrému a poukazoval na starou pravdu: »Co lze dostat u Apolla, to nedal ještě nikomu Dionys«. »Sine Baccho friget Venus« — říkali staří, »Bez Baccha dříme Venuše«, t. j. neovládne smyslnost pohlavní bez alkoholického rozjaření.

Z vychovávací soustavy trestní mělo by býti vyloučeno nebo aspoň na nejmenší míru omezeno i bití, trest tělesný. I to může vésti, je-li

časté, k předčasnému dráždění. Vzpomeňte na Rousseaua, který býval vychovatelkou šlehán přes svaly sedací. Vypravuje, že se mu stal tento trest časem příjemný, a že se zlobil, když se mu ho opět a opět nedostávalo. Ukazuje se na to, že Rousseauův massochismus má v tom bití svoji příčinu.

Výchova musí odstraňovat z okolí žákova vše, co může vésti k předčasnému probuzení a dráždění pudu. Úsilí výchovy musí negativně směřovat k tomu, aby pohlavní pud pokud možno nejdéle dřímal a aby byla dle možnosti nejdéle zachována poetická nevědomost mládeže o věcech pohlavních.

Výchova vypěstuje v útlé mládeži patřičný stud, který ochrání ji před mnohými myšlenkami. Stud není vrozen (— nejmenší děti se nestydí —), ale musí býti vypěstován.

Vychováním třeba sesílit po stránce psychické vůli tak, aby se stala řidičem jednání v životě a ne pud.

Na vyšším stupni musí býti mládež přivedena k vědomí zodpovědnosti pohlavní, jak z příčin sociálních, tak z příčin zdravotních.

»Pohlavní otázka je kořenem i květem, počátkem i koncem každé morálky« — praví Seved Ribbing. Pozorujme lidi kolem sebe. Kdo má laxní názory na ženu, kdo se řídí laxní morálkou ve věcech pohlavních, řídí se laxní morálkou také ve všem svém ostatním společenském jednání — je krátce povahově nespolehlivý, porušený. A proto curyšský prof. univ. Foerster[1] má pravdu, když praví, že nejlepší pohlavní vychování bude nejlepší mravní vychování vůbec.

Sexuální pedagogika nemůže se vyhnouti otázce koedukace. Ukazuje se na zbytečný a škodlivý pohlavní separatism, jejž ženské hnutí chtíc nechtíc s sebou přináší. Vytýká se, že právě tím přílišným oddělováním pohlaví způsobuje se nebezpečné zaplňování mysli pohlavními myšlenkami.

Ukazuje se, že na venkovských školách, kde je koedukace pravidlem — jsou pohlavní poměry mládeže příznivější, než ve školách městských.

Všichni, kteří jsme byli ve školách venkovských vychováváni, podpíšeme o koedukaci úsudek Jiráskův v »Pamětech«, kde autor praví:

»Nepamatuji se na nic, co bych proti ní (roz. koedukaci) mohl uvésti. Snášeli jsme se s děvčaty dobře, nebylo žádné závady, ba zdá se mi, že nás hochy ta společnost pobádala, abychom v učení nezůstávali za sousedkami. Sice říkali o tom, onom, že chce Tonku, Pepičku, tu, onu; ale byly to dětské žvasty hlavně na poškádlení toho kamaráda. Byla-li kde dětská příchylnost, projevovala se tím, že si hoši s děvčaty vyměňovali, nebo si posílali obrázky, hlavně svatých, ty nejhezčí ze svých sbírek . . .«

Vzorem vychovávacího prostředí je rodina, kde je zastoupen živel mužský i ženský, kde jednostrannosti vlivu jednoho pohlaví jsou korigovány pohlavím druhým.

Každá společnost jednopohlavní je jednostranná: je vedena jednostranným citem, jednostranně soudí, jednostranně jedná. Společenský

[1] Působil nedávno na universitě vídeňské a nyní tuším v Mnichově P. p.

vývoj směřuje ke korekci i na půdě parlamentární, kde se ženy právem domáhají zastoupení.

V tomto smyslu byla by nejlepší koedukační škola, kde by byl zajištěn na obojí pohlaví pedagogický vliv mužský i ženský.

Jedno pohlaví působí na druhé vychovatelsky již tou protivností pohlavního pólu. Již v dětské světnici možno pozorovati fakt, že drobní kloučkové chytají se víc sukní matčiných, děvčátka pak že lnou více k tatínkům. Mluví se hodně o vlivu matek na vynikající muže, kteří ten vliv přiznávají a obráceně. »Das ewig weiblige zieht uns hinan«, ale také »das ewig männliche« musila by zvolati básnířka, která by byla s Goethem kongeniální.

Administrativně je ovšem těžký problém, jak zařídit koedukaci nejen učících se, ale i učících. Bez značného omezení počtu dětí na třídu a vyššího nákladu na školství by to rozhodně nešlo — a školy nejsou dreagtnoty, aby na ně bylo peněz ne-li moc, tedy aspoň dost.

Uvažuje se také o tom, že by se mělo postavit do služeb pohlavní výchovy umění. Vytýká se, že je nesprávné okaté pedagogické obcházení všeho erotického živlu v krásném písemnictví. I ta »Babička« Němcové byla do nedávna pedagogicky oklešťována pro kterési partie o Viktorce. Snad ještě dnes je ve školských zpěvnících podkládán eroticky čistý text národní písně »Jenom ty mně, má sestřičko, pověz«. Což je panenka pedagogicky závadna? Ta sestřička je pro hudebníka jako skřípavý tón v melodii. Nekryje se s melodií, zpívající smutek nad bolestí rozloučení. Sexuální pedagogika žádá tedy: neuhýbat se tak nápadně erotickému živlu v písemnictví a ve zpěvu. Děti mohou čísti vše v písemnictví, co je čistě myšleno, zpívati vše, co má za podklad čistou erotiku.

A také dívati se na vše, co krásného a čistého vytvoří umění výtvarné. Italské děti školní navštěvují pod vedením učitelův a učitelek bohatá musea antických sbírek. Nic se před nimi nezahaluje, neboť krása lidského těla tak nedostižně antikou zvěčněná nikoho mravně neporuší, protože působí čistě již tou krásou svého klidu, vášní nezmítaného.

Co působí nepříznivě a dráždivě, to je polozakrytost. »Dejte medicejské Venuši košili — praví trefně dr. Flachs — krásná žena zmizí a interesantní ženština se objeví.«

Před čím třeba zrak mládeže chrániti, je poloumění, vyrábějící obrázky k dráždění, jehož jsou u nás výkladní skříně plny. Pohlavní pedagogika proto chce, aby děti nazíráním na umělecká díla nebo jich reprodukce byly proti nečistým vlivům imunisovány.

Pohlavní pedagogika usiluje o překonání přežilých názorů o nečistotě těla. To je extrém právě tak, jako činit z pohlaví jedinou vzpruhu života, jako to činí Arcybašev, Strindberg et tutti quanti. Očistit pohlaví od frivolního nazírání — to je úkolem pohlavní pedagogiky.

Sexuální pedagogika nemůže vésti k askesi, k odříkání, k celibátu. Celibát je typická forma protisociální. Vede jednotlivce i stavy k vymykání se z rodových svazků společenských.[1]

---

[1] O celibátu je můj článek v XIX. ročníku Naší Doby.

Vzpomínám tu proto jenom prapodivného jednání většiny školské komise před 2 lety.

Komise tato prohlásila se, jak známo, projednávajíc osnovu zákona o právních svazcích učitelstva v Čechách svojí nepokrokovou německo-velkostatkářskou většinou za nekompetentní k řešení otázky celibátu a vybídla zemský výbor, aby konal přípravná šetření. Zemský sněm král. Českého a specielně jeho školská komise ale kompetentní byla k řešení otázky celibátu, jako byly a jsou kompetentními zemské sněmy, které celibát nezavedly, anebo jej — jako to učinil nedávno sněm dolnorakouský — opětně zrušily.

Chtěla snad většina šk. komise převést kompetenci se sebe na vládu, na ministerstvo vyučování, jež přece celibát pro učitelky cvičných škol, pedagogií a j. učelišť, jakož i pro výdělečně činné ženy v jiných oborech státní správy nezavedlo?

Usnesení většiny šk. komise bylo krátce neupřímností. Zastírá nezřízenou nenávist některých členů komise ke stavu učitelek, nenávist, která vyvolala zpátečnické hlasy po omezení počtu, ano dokonce po odstranění stavu učitelek. Je ke cti českých členů komise, že se ke zpátečnické většině nepřipojili a spravedlivý požadavek odstranění celibátu rozhodně hájili.

Lze očekávati, že pokrokovějším stranám sněmovním se podaří v budoucnosti přesvědčiti většinu sněmu o tom, že poskytovati někomu právo na zaměstnání za cenu, aby se zřekl práva tak přirozeného a lidského, jako je právo na mateřství, je vždy činem krutým a bezdůvodným — a že celibát učitelek padne i v Čechách, jako padl v zemích jiných.

*

Úkolem pohlavní pedagogiky je vést k cíli, k němuž vývoj lidstva směřuje a to je k čistému jednomužství a jednoženství. Čisté jednoženství a jednomužství jest jedinou normální a přirozenou formou pohlavních styků — a to je podmíněno úplnou pohlavní abstinencí až do sňatku. Volání žen po čistotě mužů je voláním zcela odůvodněným a spravedlivým.

Je možná a uskutečnitelná pohlavní zdrženlivost? Je. Dokazují to nejen jednotlivci, kteří čistotu až do sňatku zachovali, ale i nejpřednější lékařské autority, ano celé lékařské fakulty, jako na př. christianská.

Fysiologie učí, že látky, které se v lidském těle tvoří a slouží k rozmnožování, dostávají se oběhem v jiné orgány lidského těla a přispívají tak k jich zrůstu a sílení. Vyměšují-li se tedy násilím nebo stykem, seslabují tělo v době jeho vzrůstu a vedou k degeneraci.

Pohlavní pedagogika musí vésti chovance k biologické pravdě, že lidská bytost, jako každá bytost jiná, musí býti napřed úplně tělesně rozvitá, má-li dáti vznik bytostem novým.

Pohlavní pedagogika musí vésti k přesvědčení, že »nejen dějiny přírodního vývoje, nejen mravní povinnost, nýbrž sama sobecká rozumnost, sebeláska, ohled na životní štěstí vyžadují zdrženlivosti« (A. Heim). Kmeny zacházely vždy pohlavními výstřednostmi, ale není jediného dokladu, že by byly zašly zachováváním pohlavní čistoty do věku zralého.

Pohlavní pedagogika musí vést k poznání, že žena má být muži nedotknutelna tak, jak si přeje, aby byla jeho žena proti jiným.

Cílem pohlavního vychování musí být, aby mladí zralí lidé, vstupují-li v časný sňatek — a k tomu má vést sociální politika zemí a států — mohli se podívat jeden druhému čistě do očí, t. j., aby za jedním nebo druhým netáhl se do manželství jako temný stín minulý nečistý život jednoho, nebo druhého, nebo obou. K čistému tělu ženinu musí se družit čisté tělo mužovo.

Jen tak se dostane národ ke vzniku zdatnějšího, silnějšího a uvědomělejšího plemene, plemene, které bude mít dost síly i vůle probojovat se k uskutečnění svých národních ideálů.

»Čistý je nejsilnější,« volá Emil Zola. Čistému národu náleží budoucnost. To je první a poslední slovo sexuální pedagogiky.

ROZHLEDY.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Nezaměstnanost. — Nemocenské pokladny za války. — Odborové organisace za války. — Obecní kuchyně v Praze. — Volání po maximálních cenách ve velkoobchodě.

Válka, trvající nyní již déle nežli čtvrt roku, přivodila, jak je samozřejmo, úplný převrat v hospodářském životě. Povoláním mnohých zaměstnavatelů a ředitelů, jinde velké části kvalifikovaného dělnictva k vojenské službě, nedostatkem zakázek, jinde nedostatkem surovin znemožněna v mnohých podnicích výroba a podniky tyto zastaveny a dělnictvo, pokud nebylo povoláno k vojenské službě, ocitlo se bez práce na dlažbě. Nebezpečí, které z tohoto stavu hrozilo celkovému organismu hospodářskému, bylo částečně zmírněno zvýšenou výrobou v závodech pracujících pro účely válečné jak v oboru kovodělném tak i v oděvnictví a prováděním prací fortifikačních a nouzových staveb; poptávka po pracovních silách pro tyto práce byla časem tak veliká, že docházelo místy i k nedostatku pracovních sil. Celkem však, hlavně v živnosti stavební, nezaměstnanost nebyla úplně zažehnána, což vedlo hlavně v této živnosti ke zrušení stávajících kolektivních smluv a všeobecnému zhoršení pracovních podmínek.

Nařízením o zavírání hostinců a kaváren byly postiženy zaměstnané v nich ženy, které nemohouce najíti jiného zaměstnání, hromadně propadaly zkáze mravní. Povoláním přednostů domácnosti k vojenské službě bylo zrušeno mnoho samostatných domácností a služky z nich propuštěny. Rodiny úřednické a živnostenské chtějíce zachovati finanční rovnováhu byly nuceny redukovati vydání, kterouž redukcí byly v první řadě zase postiženy služky, které buď propuštěny, nebo jim sníženy mzdy. Řady nezaměstnaných žen byly rozmnoženy ještě propuštěnými modistkami a švadlenami, které se staly v dílnách přebytečnými omezením vydání středních tříd na potřeby toiletní. Veliká část žen, které válka připravila o zaměstnání, rozmnožila řady prostitutek. —

Je přirozeno, že z veřejných institucí byly nejtíže ji postiženy ony, které nejúže ji jsou spjaty s hospodářským životem dělnictva, nemocenské pokladny. Šetření, které o tomto předmětu bylo provedeno a jehož výsledky v »Právu lidu« uveřejňuje pan Johanis, podává výsledky ještě horší, nežli jaké byly očekávány. Zprávy o pohybu členstva ve třetím čtvrtletí roku 1914, totiž v době od 30. června do 30. září, zaslalo 75 okresních, 40 společenstevních, 12 závodních a spolkových, tedy celkem 127 nemocenských pokladen z Čech a 38 nemocenských pokladen z Moravy. Z těchto 165 nemocenských pokladen pouze 5 pokladen vykazuje přírost členstva celkem o 618 členů; jsou to společenstevní pokladna obchodníků

uhlím a dřívím v Praze, které přibylo 143 členů, závodní pokladna firmy Bloch v Kostelci n. L. s přírostkem 36 členů, pak závodní pokladny cukrovarů v Přelouči, Vlkavě a Zákolanech, tedy podniky sezonní. Všech ostatních českých 160 pokladen v Čechách a na Moravě vykazuje ztrátu 150.993 členů čili 39½%! Největší ztrátu vykazuje pokladna na Král. Vinohradech, která z 15.605 ztratila 7.847 členů, tedy více nežli polovinu. Pokladna pražská, která po ní následuje absolutní ztrátou, vykazuje mnohem příznivější procento, ztrativši ze 24.396 pouze 6.879 členů.

Pokles členstva se 30. září ovšem nezastavil, nýbrž naopak v následujících měsících spíše ještě vzrostl jednak zastavováním dalších podniků, jednak dalším povoláváním ke službě vojenské; budou-li pak povoláni ještě neslouživší domobranci ve stáří od 24 do 36 roků k vojenské službě, zůstanou nemocenským pokladnám jenom staří a neduživí členové, tedy živly pasivní, čímž existence velké většiny pokladen bude vážně ohrožena.

Aby tomu bylo zabráněno, vydalo ministerstvo vnitra zemským vládám nařízení, obsahující pokyny pro zlepšení situace nemocenských pokladen. Pokyny tyto týkají se omezení výkonů nemocenských pokladen a vybírání příspěvků. V první kategorii doporučuje se, aby všichni, kdož nejsou těžce nemocni a všichni, kdož nejsou úplně práce neschopni, byli ze stavu nemocných propuštěni. Z přijímání do stavu nemocných měli by býti vyloučeni všichni lehce onemocnělí (revmatismus, mírné bronchitidy, žaludeční katarhy a pod.) a všechny nemoci pravděpodobně krátkodobé (mírné anginy, chřipka a pod.). Poukazování do nemocnic a provádění operací mělo by se díti jen v případech nevyhnutelných, také z ohledů na účely válečné. Vysílání na venkovský a lázeňský pobyt, předpisování minerálních vod mělo by býti úplně zastaveno. Předpisování léků mělo by býti omezeno na nejnutnější. Neméně důležito je přesné odvádění pokladenských příspěvků, poněvadž nemocenské pokladny více než kterékoliv jiné sociálně pojišťovací instituce jsou odkázány na pravidelný příjem pojišťovacích příspěvků. Politické úřady jsou proto poukázány, aby co nejrozhodněji podporovaly nemocenské pokladny při vymáhání příspěvků; proti zaměstnavatelům, kteří neodvádějí ani příspěvky dělníkům ze mzdy stržené, budiž použito všech po ruce jsoucích prostředků. Jednání o námitkách proti platebním příkazům budiž urychleno.

Jako na nemocenské pokladny, působí válka nepříznivě i na odborové organisace, které ztratily jednak veliký počet členů povoláním jich k vojenské službě, jednak byly postiženy zvýšenou nezaměstnaností; kdežto obnos příspěvků klesl, stouply požadavky proti organisacím. Dle zprávy »Odborového sdružení« z 1. října byla výroba zastavena v 719 závodech zaměstnávajících 49.051 dělníků, částečně zastavena v 511 závodech a propuštěno 18.597 dělníků a obmezena pracovní doba ve 378 závodech zaměstnávajících 56.748 dělníků. Vzhledem k těmto poměrům bylo třeba v odborových svazech učiniti opatření, která by zajistila jich činnost nejen v době přítomné, nýbrž i v budoucí; redukcí vydání postiženy v prvé řadě odborové časopisy, z nichž osm zastaveno vůbec, ostatní vydávány v delších lhůtách a menších rozměrech. Zřízencům svazovým sníženy mzdy, někteří i propuštěni. Vedle toho redukovány v některých

svazech i členské podpory, čímž postiženi hlavně rukavičkáři, textilníci, obuvníci, sedláři, skláři, čišníci, obchodní cestující, knihaři a pomocný personál knihtiskáren. —

V těchto svrchovaně vážných dobách vzdaly se i české obecní správy své obvyklé nevšímavosti a chopily se způsobem u nich neobvyklým podpůrné činnosti, což jim tentokráte milerádi připisujeme k dobru. Praha kráčí svými dvacetihaléřovými obědy pro nezaměstnané v čele českých obcí. Obědy sestávající z polévky a masitého příkrmu podávají se v obecních jatkách na potvrzení o nezaměstnanosti, vydané buď bývalým zaměstnavatelem neb odborovou organisací. Na potvrzení o počtu členů rodiny vydán jest pro každého člena oběd po 20 haléřích. Pro osoby stižené zvláště těžkou bídou vydává městský ústav práce poukázky na bezplatné obědy. Podobnou lidovou kuchyni zřídila i Plzeň. —

Se stoupajícím nedostatkem stoupá zároveň i drahota všech životních prostředků. Maximální ceny úředně stanovené pro nejběžnější předměty denní potřeby v drobném prodeji nemohou docíliti žádoucího účinku, pokud pro tyto předměty nejsou stanoveny také maximální ceny ve velkoobchodu. Maloobchodník často nakupuje dráže, nežli smí dle úředního ceníku prodávat. Je mi znám případ, že pro lichvu byl odsouzen maloobchodník, který za petrolej žádal v drobném prodeji cenu sice vysokou, ale přes to nižší, nežli byla v tu dobu cena petroleje v cisternách. Podobně jest s obilím. Ceny jsou tu tak vysoké, že i samy bursovní kruhy volají po stanovení maximálních cen pro velkoobchod, spatřujíce jedině v nich ochranu proti stále vyšším a vyšším požadavkům producentů obilí. V témže smyslu vyslovila se také ústředna obchodních komor v pamětním spise, předloženém vládě, kde přímo obviňuje majitele obilí, že v naději na další stoupání cen zadržují zboží; zadržování jeví se již v tom, že mnozí zemědělci obilí nemlátí, aby je tak snáze odstranili z dosahu vojenských úřadů. Ústředna žádá jako ochranné prostředky proti dalšímu stoupání cen snížení obilních cel a zavedení náhradních látek, hlavně však stanovení maximálních cen pro chleboviny, neboť ceny, které jsou dnes placeny, jsou přehnané a jsou přímo lichvářským využitkováním situace. Vedle stanovení nejvyšších cen bylo by také přihlížeti k vyšetření zásob, aby bylo čeleno bezúčelnému, na neodůvodněných domněnkách nebo obavách o další vývoj poměrů se zakládajícímu hromadění zásob.

Cílů zde sledovaných bude snad alespoň částečně dosaženo rekvisicí obilí pro účely vojenské za pevně stanovené ceny. *R.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Národní škola v době válečné. — Bezplatní výpomocní učitelé a učitelky na místech učitelů mobilisovaných. — Školství pokračovací v době válečné nebude otevřeno. — Právní svazky učitelů-vojáků v Čechách. — Zkrácení učitelů mobilisovaných a jejich rodin na příjmech.

Od výsledků tiché kulturní práce školské činívá se odvislým také výsledek na polích válečných. Veřejnost proto, až na nepatrné výminky,

volala svorně s učitelstvem po tom, aby práce ta nebyla zastavována ani v nynější těžké době světové války. Svědčí o vysokém stupni společenského uvědomění, když z mnohých stran ve veřejnosti bylo ukazováno na nebezpečí, jež by hrozilo mravnímu i duševnímu stavu mládeže v případě, že by byla ponechána beze všeho školského vychovávání a vzdělávání a zůstavena pouze vychovatelsky nepříznivému vlivu ulic a společenského prostředí.

S povděkem proto třeba uvítati, že jak v Německu, tak i v naší říši školy všech stupňů byly až na menší výjimky otevřeny a školní rok dříve či později zahájen. Stalo se tak, jak ani jinak nebylo možno, za poměrů pro školskou práci ne právě nejpříznivějších. Řady škol, zvláště ve větších městech, byly propůjčeny k účelům vojenským a proměněny ve vojenská shromaždiště a nemocnice. Ve zbylých školních budovách musí se proto mládež několika škol vystřídávati při zavádění vyučování polodenního a omezeném počtu povinných hodin vyučovacích.

Mnoho učitelů bylo povoláno do zbraní nebo k jiným úkolům válečným. Věstník německého zemského spolku učitelského v Čechách »Freie Schulzeitung« vypočítává, že na 25 procent učitelů v Čechách, tedy celá čtvrtina odešla na vojnu. To znamená, že přes čtyři tisíce učitelů pouze v Čechách zaměnilo tichou kulturní práci školskou za rušný život vojenský a již již se hlásí řady učitelů, již padli na bojišti nebo byli zraněni anebo se dostali do zajetí.

V Čechách je, jak jsme na těchto místech několikráte poukázali, několik tisíc nezaměstnaných absolventův i absolventek učitelství. Tuhý systém úsporný v národním školství, který brání po léta již potřebnému rozšiřování škol, zavinil tento společenský zjev učitelské nezaměstnanosti. Dalo by se očekávati, že školská správa země užije těchto tisíc nezaměstnaných učitelů a učitelek a vyplní jimi mezery, jež vznikly po učitelích, povolaných do zbraní. Dalo by se tak čekati tím spíše, že zákonitý plat výpomocných učitelův a učitelek, který nepřesahuje 2 K denně, je opravdu na dnešní poměry uboze nepatrný. V Německu byl vydán výnos ministra vyučování, jímž se školní úřady vybízejí, aby jen placené učitelské osoby povolávaly.

Okresní školní rady však povolávají k výpomoci nezaměstnané učitelské osoby v národním školství, podepíší-li reversy, že se nebudou zákonité nízké mzdy za svoji práci domáhati. A k této neplacené práci volají některé okresní školní rady nezaměstnané učitele a učitelky i prostřednictvím novinových insertů. Nouze i železo láme, a proto husté řady nezaměstnaných učitelů a učitelek nastoupily v uplynulých dnech svoje neplacená místa. Je tedy v národním školství nový sociální zjev neplacených školských praktikantův a praktikantek, již žijí pouze z naděje, že se ve školství dříve či později přece uchytí a z útěchy, že se jim jejich dobrovolná, neplacená služba školská započítává do prakse školské, potřebné k tomu, aby mohli přistoupiti ke zkouškám učitelské způsobilosti. —

Jinde se řeší školské věci, jež válka vyvolala, s větším smyslem pro sociální spravedlivost. V Prusku na př. byl školní rok zahájen 11. srpna. Místa učitelů, kteří odešli za vojenskou povinností, zastávají tu učitelé,

kteří byli doma bez míst a zaměstnání a učitelky, které musily opustiti školní službu, když se provdaly. Rozumí se, že to nedělají zdarma, jako výpomocní učitelé a učitelky v bohatém království. I v Uhrách vydal ministr vyučování nařízení, aby byli v případech potřeby ustanovováni učitelé výpomocní a za školní síně aby se užilo soukromých místností. Jen v Čechách vydává se nařízení, aby dovolené učitelům a učitelkám se co nejvíce omezovaly s poukázáním, že odměny za výpomocné vyučování poukazovány nebudou.

Školství pokračovací v Čechách je v letošním školním roce téměř na dobro zastaveno. Na školství to přispívá asi třetinou nákladu ministerstvo vyučování, druhou třetinou země, zbytek mají na starosti místní obce. Protože však první dvě uvedené instance odmítly pro letošní rok jakoukoli podporu, usnášejí se místní správní výbory neotvírati letos škol těch a ponechávati valnou část dorostu živnostenského a obchodního bez teoretického vzdělávání. Vyučování na pokračovacích školách obstarává z největší části učitelstvo národních škol. Říkává mezi sebou žertovně, že si musí na těch školách přivydělávati na večeře, neboť služné ze škol národních stačí mu po krytí ostatních životních potřeb pouze na snídaně a obědy. Letos tedy mu na večeře nezbude.

Přeplněnost tříd žactvem, vystupňovaná několikaletým úsporným systémem zemským ve školství národním na nejvyšší míru, potrvá ve zvýšené míře i ve válečném roce nynějším. Na učitelstvu vyžaduje krajního napnutí sil fysických i duševních. Jestli tedy učitelstvo národních škol za těchto poměrů nabízelo pro školství veškeré své síly, bylo-li hned o prázdninách po vypuknutí války silně účastno na všech akcích lidumilných, jež zjev evropské války se všemi jejími následky vyvolal, pracovalo-li na hejtmanstvích a u obecních představenstev při zjišťování poměrů rodin, jichž hlavy byly mobilisovány, pomáhalo-li při sbírkách na raněné atd., prokázalo tím na novo, jak důležitým společenským stavem jest.

Bohužel, nepostaralo se bohaté království v dobách míru o to, aby učitelský stav byl na dnešní dobu hmotně a právně zajištěn. Úprava jeho platů nedošla konečného vyřízení a vinou českých a velkostatkářských stran na zemském sněmu odmítnut byl návrh stran německých, aby byla vyřízena bez ohledu na komplex vyrovnávacích návrhů národnostních, s příslušnou úhradou jako věc nouzová.

Učitelstvo to v dnešní době válečné na sobě krutě pocítí. Nedostatečný zatímní přídavek jako náhrada za neuskutečněné trienálky povolen byl s desetiprocentní odrážkou pouze na letošní občanský rok a učitelstvo právem doufá, že při dalším trvání pivní zemské dávky a státních údělů povolen bude i pro rok budoucí v míře neztenčené.

Důsledky války zachvacují již nyní učitelské rodiny a to nejcitelněji tam, kde by se to dalo nejméně očekávati: v rodinách učitelů mobilisovaných. Velká většina učitelů mobilisovaných neužila v dřívějších dobách zákonem jim poskytnutého práva na jednoroční dobrovolnictví a výhody s tím spojené ve službě vojenské. Vykonávala svoje prázdninová vojenská cvičení v řadách prostých vojáků beze všech šarží. Nový branný zákon z předloňského roku, který ukládá učitelům odvedeným povinnost jednoročního dobrovolnictví, nemá pro krátkost svého trvání val-

ného významu pro právní poměry velké většiny starších mobilisovaných vojáků-učitelů. Jen nejmladší službou učitelé a absolventi pedagogií mohli jeho výhod užiti.

Právní svazky učitelů-vojáků v království Českém upraveny jsou zvláštním zákonem z roku 1891, z 6. května, starým tedy více než 23 let.

Jádrem toho zákona jsou tato hlavní ustanovení:

Učitelé povolaní k činné službě vojenské dovolené. Je-li povolaný učitel na dovolené udělené školním úřadem, pozbývá dovolená povoláním platnosti. Vojenská služba není překážkou, aby kdo dosáhl vyššího místa služebního ve škole a nepřerušuje se jí ani pětiletí, jehož je třeba k nabytí přídavku dle stáří, ani služební doba počítatelná do pense. Válečný rok čítá se do celkové služební doby za dva, ale nikoli při nároku na kvinkvenálku.

Učitelům povolaným k činné službě branné v případu mobilisace náležejí plné do pense počítatelné příjmy spojené s jich učitelským místem. Z této výhody jsou vyloučeni jednoroční dobrovolníci, kteří ještě nedokonali povinnosti branné služby presenční. Učitelé, kteří jsou vojenskými gážisty, dostanou za mobilisace třetinu příjmů ze školní služby do pense vpočítatelných, a kdyby vojenská gáže bez vedlejších příplatků nečinila tolik jako příjmy ze školní služby, dostanou z pokladny školní ještě tento rozdíl.

Všem učitelům, kteří mají svou domácnost s manželkou neb dětmi a požívají systemisovaného bytu nebo příbytečného, náleží byt a příbytečně i dále. Zaopatření, jež přísluší učitelům podle služby vojenské, je zákonně stanoveno.

Učitelé, kteří nedokonali 10 let služebních a mezi službou vojenskou se stanou neschopnými nejen ku službě vojenské, ale také učitelské, dostanou pensi, jaká by jim patřila po dokonaném desátém roce služebním, t. j. 40 procent příjmů do pense vpočítatelných. Vdovám a sirotkům po učitelích, kteří zemrou ve vojenské službě, náleží právo k příjmům, jež se zakládá na veškeré službě zesnulého. Zemře-li učitel, jenž nemá plných 10 let služebních, následkem válečných svízelů, mají pozůstalí nárok na příjmy, které by jim náležely, kdyby zesnulý byl již dokonal 10. rok služební. Kdyby se vojenské předpisy o nárocích pozůstalých odchylovaly od ustanovení zemského zákona, má se postupovati dle předpisů, jež jsou pro pozůstalé příznivější.

Zákon, jehož jádro tuto podáno, byl pracován téměř před čtvrtstoletím a v tom jest jeho ohromná nevýhoda pro učitelstvo. Nebyly tehdy uskutečněny pro učitelstvo národních škol v místech od 8 tisíců obyvatelů aktivní přídavky a nebyly jim přiznány zatímní přídavky služební, jež zemská správní komise od 1. ledna letošního roku v náhradu za neuzákoněné trienálky v novém návrhu právních poměrů učitelských s desetiprocentní srážkou učitelstvu přiznala.

V důsledcích zastaralého zákona zemská správní komise intimátem z 19. srpna t. r. sdělila okresním školním radám svoje usnesení, dle něhož učitelům, resp. jejich rodinným příslušníkům, povolaným k činné službě vojenské, pokud náležejí k mužstvu a vojenským gážistům, mají se mimořádné pro letošní rok přiřknuté přídavky vy-

pláceti toliko do konce měsíce září. A zemská školní rada vydala 27. srpna nařízení, jímž se zastavuje mobilisovaným učitelům, po případě jejich rodinným příslušníkům výplata aktivních služebních požitků od prvního dne toho měsíce, jenž následuje po jejich povolání k válečné službě.

Učitelská hlídka »Českého úředníka« z 18. září vypočítává, kolik ztráty hmotné utrpí mobilisovaní učitelé v Čechách a jejich rodiny, provedou-li se do důsledků citované dva výnosy. Zastavením výplaty zatímních přídavků na letošní rok povolených utrpěl by zatímní učitel II. tř. 30 K, definitivní učitel II. tř. dle počtu svých služebních let 30 až 90 K, definitivní učitel I. tř. nebo řídící učitel 15 až 60 K, zatímní odborný učitel měšťanské školy 15 až 75 K a definitivní učitel měšť. školy 15 až 90 K měsíční ztráty na zatímních drahotních přídavcích.

Druhým výnosem zemské školní rady ztrácí mobilisovaný zatímní nebo definitivní učitel II. tř. 15 až 40 K, zatímní neb definitivní učitel I. tř. 20 až 53 K, zatímní neb definitivní učitel měšťanské školy 22 až 66 K měsíčně na aktivních přídavcích.

Zemská správní komise i zemská školní rada postupuje dle přesného znění zákona z roku 1891, který mluví o požitcích v pensi vpočítatelných. Aktivní přídavky dle zákona zemského z 27. ledna 1903 i zatímní přídavky dle výnosu zemské školní rady z 26. ledna 1914 do pense vpočítatelny nejsou a v tom je kámen velkého úrazu pro mobilisované učitele.

Učitelstvo v Čechách, jež je mezi sousedními zeměmi na tom hmotně nejhůře, protože nový zákon o platech, vypracovaný školskou komisí, pro nedělnost sněmu přijat býti nemohl, právem očekává, že stanovisko zemské správní komise i po 31. říjnu bude co nejblahovolnější, t. j. že jim jak aktivní, tak mimořádné do pense nevpočítatelné přídavky, které jsou přece slabou náhradou za nedostatečný dodnes platný zákon o učitelských příjmech, ponechá nezkráceně na dále, že se nebude držeti slov, ale ducha zastaralého zákona a že rozhodne humanně ve prospěch učitelů, kteří byli v dnešní době povoláni ke službě tak svrchovaně těžké.[1]

LITERATURA.

Krásná.

Teréza Nováková: Drašar. Román kněze buditele. Dva díly. (Nakladatel Jos. R. Vilímek.) — Edita ze Salburgu: Čeští páni. Román. Přeložil Jan Mertens. (Nakladatel F. Šimáček.)

S pohodlnou epickou šířkou vypravuje nám Teréza Nováková osudy svého hrdiny, narozeného v Poličce a předurčeného otcem ke kněž-

[1] Rozhledy tyto byly psány v měsíci říjnu. Koncem měsíce října dohodla se správní zemská komise se zemskou školní radou v tom smyslu, že aktivní přídavky mobilisovaných učitelů, které byly od 1. srpna zastaveny, mají býti vypláceny, rovněž, že zatímní přídavky pro rok 1914 povolené jim mají býti ponechány do konce letošního občanského roku, a že také

ství. Stopujeme pozdějšího kněze od útlého věku v jednotlivých obdobích jeho vývoje, ač nedovedeme si vždy dosti ujasniti, za jakým účelem jsou vyprávěny ty různé příběhy z jeho dětství i z jeho studentských let, charakterisující často méně hrdinu samého a více jeho rodinu a okolí, v němž vyrůstal.

Šlo autorce snad o to, aby již dětstvím a studentským vývojem položila bezpečný základ k povaze a konfliktům, které nastaly v pozdějším věku Drašarově? Snad. Ale péro rozběhlo se jí s počátku příliš do šířky, takže v mnohém, co nám v prvé polovici knihy vypráví, nenalézáme vždy dosti vnitřní, organické nutnosti. Zde je často leccos více jakoby nahodile a s epickou zálibou vyprávěno bez valného zřetele, pokud všech těch různých episod bude třeba k pochopení pozdějších příběhů, jež tvoří vlastní román Drašarův a v nichž je umělecká síla autorčina.

»Pokusila jsem se vykresliti román muže, jenž mnoho chtěl a na konec mravně a skorem i literárně docela stroskotal,« praví Teréza Nováková v úvodu ke své knize. To chtění Drašarovo nutno ovšem posuzovat ideály doby buditelské, ideály let čtyřicátých a padesátých, jimž hrdina knihy náleží. Proto se příliš nedivíme, že sám také chce býti knězem a že jej to táhne hlavně do řádu piaristického. Ví, že jako duchovní bude působit mezi lidem, jako profesor po česku učit mládež, snad se mu i podaří nějakou knížku v českém jazyku sepsat a k jeho zvelebení přispět. Tak soudí v době studentské. V pozdějším věku tyto ideály se rozšiřují ve směru vlasteneckém i náboženském. Ale záhy nastávají také konflikty. V řádu piaristickém Drašar poznává, že se tam nesmí mysliti, nýbrž jen poslouchat a konat, co představení poručí, již v noviciátě cítí, že mu začínají rozum osekávat a mozek z hlavy vybírat. Začíná si přiznávat, že vlastně do řádu nevstoupil z přesvědčení, nýbrž jen proto, aby mohl dál studovat, duchovních statků dosíci a českou řeč a slovesnost zvelebovati. »Nebyl jsem v řádu nikdy spokojen a nebudu«, praví si. »Vstoupil jsem jako chlapec, rozumu dospělého ani věku náležitého nemaje... Vstoupil jsem, abych vědám oddati se mohl, po osvětě dychtě, které i národu českému jsem přál.« Dospívá k myšlence a úmyslu, aby se nedal vysvětit za kněze, nýbrž aby z řádu vystoupil. Nastává prvý konflikt. Kdybychom neměli na mysli Drašara, nýbrž kohokoli jiného v podobné situaci, posuzovali bychom opravdovost a sílu konfliktu a opravdovost a sílu povahy dle toho, jak by konflikt byl rozřešen. Dle toho musíme posuzovat i Drašara. Drašar přes toto své poznání v řádě zůstane a stane se i knězem. Tím jeho konflikt a jeho přesvědčení v našich očích pozbývá opravdovosti. Vidíme pak i později, když konečně se rozchází s řádem a se světem katolickým, že toho nečiní silou svého přesvědčení, nýbrž více proto, poněvadž se zamiloval a poněvadž se hodlal oženiti. Ale i tu ještě po provedeném, utajovaném však přestupu k církvi evangelické navštěvuje hostiny na katolických farách, slouží mše a káže

---

roční remunerace výpomocných učitelských osob v obnosu 720 K ročně nemá býti zastavována Zvláštní zatímní přídavky však výpomocným učitelským osobám nebudou poskytovány. Za to některé obce předměstské (Král. Vinohrady a j.) zastavily v listopadu výplatu dobrovolného příbytečného mobilisovaným svobodným učitelům. P. r.

v katolickém chrámě. To je příliš křiklavý rozpor v této povaze — kaz obojakosti! Ba, pro tuto povahu je význačno i to, že Drašar v době, kdy z řádu a z církve vystoupí, nosí ještě řádový oblek, »černý piaristický háv s pasem a pláštíkem«. Nemusí býti člověk ovšem závislý na vnějšku, ale i to je příznačné. Drašar konec konců není čistě náboženským člověkem, jako byly leckteré jiné dřívější postavy Terézy Novákové, jemu k velkému a opravdovému odboji proti katolictví chybí jak síla, ryzost a čistota povahy tak i intelektu. Je toho co litovati, neboť zde byla půda k nevšednímu náboženskému románu. K větší hloubce náboženské a k většímu rozmachu povznáší se však tento román tam, kde běží o konflikty Drašarovy s protestantismem a kde Drašar snaží se jaksi uplatniti své lidství v nejširším slova smyslu. Jeho návštěvy na evangelických farách, jeho rozhovory s farářem Košutem a Karafiátem mají björnsonovskou náladu i sílu. Drašar by zde rostl v našich očích, kdyby dovedl státi pevně na vlastních nohou a jíti ku předu. Ale vlastně tam, kde by měl růst, klesá a je podlamován morální slabostí. Knihou projde řada ženských bytostí, jež miloval a s nimiž žil. Naposled s děvčetem, u něhož »neviděl prázdnotu a skoro zvířeckou smyslnost a neuvědomělost té tváře, viděl jen kypící v ní život, mládí, skvělou pleť.« »Ona jediná mu zůstala, k radosti, k lásce, všichni na něho zapomněli, zanevřeli... Ponechá si ji jako slast chudého života,« dí autorka s vlídnou shovívavostí, která se rozlévá po závěrečných kapitolách jako mírná záře podzimního slunce. Odtud i druhé motto této knihy: »Homo sum, humani nihil a me alienum puto.« Je to konec konců román slabého člověka, proto ono stroskotání Drašarovo zde v knize právě tak, jako prý bylo ve skutečnosti.

A přece kniha Terézy Novákové je knihou nevšední, knihou, jež ani lety nepozbude své ceny. Při vší své slabosti hrdina této knihy má okamžiky, kdy opravdově chce a touží výš, kdy snaží se opravdově vyprostit se z klamů. Je v něm jakoby stělesněno něco ze staletého českého usilování za vyšším a čistším náboženstvím, ale zároveň i z oné české poloviČatosti a slabosti, kterou dnes tak často trpíme.

V souvislosti s tímto románem kněze buditele mohu se stručně zmíniti o zajímavé knize Edity ze Salburgu, »Čeští páni«, připomínající nám naši náboženskou i politickou minulost. Co v Drašarovi se nám líčí konflikt s katolicismem a přechod k protestantismu, zde máme opět konflikt protestantův s protestantismem a přechod ke katolicismu. Hlavní osobností knihy je historická osoba Viléma Slavaty, jenž s Jaroslavem Martinicem a písařem Fabriciem svržen byl r. 1618 z oken královského hradu. Autorka v Slavatovi ukazuje nám jednoho z oněch českých šlechticů, kterého vábila nádhera dvorského života a který z prospěchářství čachroval se svou duší. Již v mládí měl sklonnost ke katolicismu a k lesklému životu. V knize výraznými rysy je načrtnut tento odvrat Vilémův od náboženství otcova, přestup ke katolictví a odtud cesta k zradě vlasti.

Tato povídka, líčící konec samostatnosti české, je psána s láskou a vřelým porozuměním pro české náboženské hnutí. Avšak je příliš úzká a jednostranná tím, že takřka úplně pomíjí živel městský a lid venkov-

ský, takže národ český je tu vlastně zastoupen jen šlechtou. Ovšem byla to také jen šlechta, která rozhodovala o osudu národa a zavinila zkázu vlasti. Šlechta uvedla národ v poddanství a poddaný lid selský, nemaje vlasti, nepovstal, jak praví Denis, na obranu svých potlačovatelů. Naplnila se slova Všehrdova, dle nichž toto království, o něž se rozbilo všecko úsilí nepřátel, proti němuž nezvítězil ani meč ani oheň, zkaženo bylo nespravedlností. *Z.*

Poučná.

Dr. Ant. Hajn, Výbor prací 1889—1909. Díl II. Školství. Historie. V Praze 1913, nákl. Dr. Ant. Hajna. — Dr. Jaroslav Vlček, Slovensko od reakce Bachovy do zrušení Matice Slovenské. V Praze 1913, nákl. Českého čtenáře. — Dr. Oldřich Kramář jun., Příspěvek k psychologii myšlení a mluvy. V Praze 1913, nákladem Dědictví Komenského. — Zdeněk Kobza, Kulturní profily. Kritické studie. Vel. Meziříčí, nákl. Al. Šaška 1913. — Josef Kožíšek, Rozpravy o čtení elementárním. V Praze 1913, nákladem Dědictví Komenského. — L. T. Hobhouse, Liberalism. Přeložili (Ant. Žáček a Jan Masaryk. Nákladem Jana Laichtera. Praha-Vinohrady 1914, 197 str. za K 2·10 (Otázky a Názory, svazek XXXVI.).

Dr. Ant. Hajn: Výbor prací 1889—1909. Díl II. Školství. Historie. V Praze 1913, nákl. Dr. Ant. Hajna.

Český žurnalista a politik reviduje svou dosavadní činnost publicistickou a vydává výbor z ní znovu seřazený dle věcných kategorií. Po svazku prvém, jenž přinesl vzpomínky auktorovy na pokrokové hnutí let devadesátých, v němž bratří Hajnové měli vynikající účast, jakož i několik příspěvků věnovaných sociální otázce studentstva českého, tento druhý díl z větší části obsahuje výběr statí Hajnových o škole: připomínám, že skoro současně valná část jeho byla vydána i pod jiným názvem (Škola, národ, život. Vybrané úvahy). Hajn, pokud víme, nikdy nebyl sám učitelem prakticky činným, ale otázky pedagogické již od let studijních budily jeho pozornost a měl dosti trpělivosti, aby při nich vytrval, dosti upřímnosti, aby své dojmy a úsudky otevřeně vylíčil. Nepřekvapuje, že také on patří k těm, kdož jsou nespokojeni s dnešním školstvím českým; tak střední škole, na kterou tu vzpomíná s patrným odporem, vytýká nedostatek výchovy, strnulost a neživotnost: žáci středních škol dle něho jsou jakýmsi stádem více méně pilných nevědomců, z nichž i ti, kteří pilně se učí, nevědí vlastně, proč se učí; a podobně prý učitelé vykládají a nevědí proč, zkoušejí a nevědí proč — zkrátka dokonalý mechanismus a strojový výkon. Ještě horší jest obraz, který Hajn kreslí o škole obecné: je zcentralisována, nesvobodna, učitelé libují si v politikaření a fedrují namnoze myšlenku, aby všecko školství bylo sestátněno, celým školstvím při tom vládnou nejzavilejší odpůrci osvěty, klerikálové všech odstínů a barev. Hajn vidí jedinou záchranu v tom, aby školství naše stalo se vskutku českým, národním a svobodným: ostře mluví proto i o násil-

nostech Němců na školství menšinovém i o tlaku byrokratismu rakouského. Na konec svazku připojeno pod společným názvem Historie několik článků o Husovi, bratřích soluňských, a zas osmém listopadu, Čelakovském atd. — vesměs věci psané docela příležitě, ale přece dosud zajímavě.

Hajn otiskl své úvahy znovu patrně beze změn: tím se vysvětlí, že mnohé jeho invektivy a narážky, tehdy aktuální, dnes znějí hluše, ba odporují docela dnešní konstelaci politických stran; jmenovitě o realismu a jeho stoupencích dnes listy Hajnovy strany píší přece docela jinak, než tyto oživené vzpomínky Neodvislosti, Samostatnosti a Pokrokové Revue. *K.*

Dr. Jaroslav Vlček: Slovensko od reakce Bachovy do zrušení Matice Slovenské. V Praze 1913, nákl. Českého čtenáře.

Z martyriologie Slovenska, jíž konce dosud neviděti, ba jež v poslední době nabyla nových, daleko rafinovanějších forem, spisovatel, původem sám Slovák, vylíčil živě a poutavě kapitolu nejvýmluvnější a nejbolestnější, jež vyvrcholila bezcitným a nezákonným zrušením Matice Slovenské. Národ krajně loyální a dynastii věrný zařídil si instituci svépomocnou, když všecky sliby vlády osvědčily se planými, císař sám přispěl svým obnosem, ale vláda na konec neostýchala se sekvestrovati všecko jmění i s tímto darem císařským a pozavírala všecky slovenské střední školy obávajíc se, že by z nich vycházeli sebevědomí a nebojácní mužové. Hrozné bylo postavení ubohého národa: s jedné strany Vídeň, která měla pro národnosti ostatní mimo Němce a Maďary jen jalové sliby a holá slova, s druhé bojovné Maďarstvo, které se promyšleně a neústupně domáhalo svých »historických« práv a jemuž ovšem vadily ostatní kmeny v provádění národnostních snů. Dojemné je čísti, jak Slováci pořád a pořád živili v sobě nové naděje, jak věřili Vídni, spisovali petice a memoranda a jak hanebně byli odstrčeni při pověstném vyrovnání z r. 1867, ač přece manifest samého vladaře po nešťastné bitvě královéhradecké mluvil zřetelně o stejném vzdělání všech národů rakouských. Vyrovnání na konec týkalo se jen národa maďarského, jemuž všecky ostatní národnosti vydány na milost a nemilost, a zpupní vítězové přičinili se, aby ukázali svou moc opravdu docela bezohledně. Škoda, že Vlček dosud nepokusil se stejně vřele a přece nestranně vylíčiti nám další osudy svých rodáků, kteří, ač zdecimováni, stále odolávají maďarské záplavě: ale i tak jsme mu vděčni za tento příspěvek, jímž dostává se Čechům přesného a spravedlivého poučení o trpkém osudu nejvýchodnější větve našeho národa. *H.*

Dr. Oldřich Kramář jun.: Příspěvek k psychologii myšlení a mluvy. V Praze 1913, nákladem Dědictví Komenského.

Spisek neveliký, vydaný zatím s některými změnami a zvlášť jinou předmluvou i německy, je novým příspěvkem k problému filosofickému, o němž existuje již celá literatura a který přece dosud není definitivně rozřešen: jaká jest podstata myšlení či souzení lidského. Kramář se od počátku vyslovuje proti směšování logiky a gramatiky, jež natropila již tolik nesnází a zbytečných sporů, hledí vysvětliti souzení ryze psycholo-

gicky z nižších neb základnějších jevů duševní činnosti neodvisle na mluvě; jeho vývojové stanovisko přirozeně opírá se při tom zvlášť o asociaci podobnosti a známý Herbartův pojem apercepce, který mnozí moderní psychologové vymítají vůbec, a konec konců dochází k závěrům, které nejsou nepodobny názorům prosloveným jmenovitě již Millem a Spencerem o poměru mezi úsudkem z analogie, indukce a sylogismu: soud jest mu uvědoměním si vztahu podobnosti mezi dvěma představami, tedy jinak řečeno: úsudek z analogie jest základní formou všech úsudků vůbec. Leccos v knize přes všecku nepopíratelnou snahu auktorovu, aby mluvil jasně, mohlo by býti ještě vyloženo přesněji, v lecčems sotva dojdou jeho výklady zvlášť svými jazykozpytnými důsledky uznání u nás, ale v celku jest Příspěvek vskutku dobrým příspěvkem k naší odborné literatuře filosofické, jež není stále a stále ani dost všestranná ani rozsáhlá. *Kd.*

Zdeněk Kobza: Kulturní profily. Kritické studie. Vel. Meziříčí, nákl. Al. Šaška 1913.

V malém spisku — sotva 50 stran — sloučeny čtyři profily literární: Františka Palackého, Karla Havlíčka, Jana Nerudy a Svatopluka Čecha, tedy vesměs mužů, z nichž každý by měl nárok sám na celý rozsah spisu. Proto nepřekvapuje, že zpracování nejde nikde do hloubky, vyčerpávajíc se všude téměř výhradně daty životopisnými a bibliografickými; literární hodnocení jest rozhodně jen povrchní a kusé a proto název spisku jest rozhodně nesprávný. Za to by mohl míti spisek význam popularisační, ale měl by proto míti dost poznámek, jimiž by se vyložilo širšímu obecenstvu, co třeba; takto čte-li obyčejný čtenář na př. větu o Palackém: Názory Baconovy o poesii výpravné rozšířil tvůrčí duch Palackého na celý obor krásných umění a jal se budovati na základě tom svou soustavu esthetiky — zůstane v něm jen výslední dojem nesrozumitelnosti. Není proto dost jasno, proč právě tento spisek beze všech nároků vědeckých a literárních byl pojat do sbírky Časových úvah, které rediguje prof. Kl. David. *K.*

Josef Kožíšek: Rozpravy o čtení elementárním. V Praze 1913, nákladem Dědictví Komenského.

O skutečné práci učitelově ve škole mívá veřejnost zpravidla představy velmi mlhavé, ježto u nás není vůbec rodičům ani jiným interesentům dána možnost, aby sami shlédli průběh vyučování ve škole a získali si tak vlastní názor. Dokud k nám tedy nepronikne usus jinde již dávno zavedený a osvědčený, aby mohli rodiče sami hospitovati ve škole, nutno se spokojiti aspoň s písemnými informacemi: bohužel není dostatek spisů, které by mohly i neodborníkům podati cenné a přístupné informace o tom, co se ve škole vskutku děje. V té příčině uvedený spisek Kožíškův můžeme vřele doporučiti všem rodičům, neboť z něho se poučí, jak nesnadným problémem a od staletí diskutovanou otázkou je věc na pohled tak snadná: naučit děti čísti, tedy opatřiti jim znalost, kterou dospělý člověk je náchylen pokládati již za věc docela samozřejmou. A přece nás dějiny didaktiky školní poučují, co pokusů a tápání stálo, než se učitelstvo shodlo aspoň na základních pravidlech učení, jak lidstvo celá staletí trvalo úporně na metodě rozhodně pedagogicky i psycholo-

gicky špatné a jak s druhé strany ku podivu se tu neosvědčil element nejjednodušší býti také nejsnazším. V poslední době prací pedagogů psychologicky vzdělaných objevila se překvapující fakta, jimiž se naše dosavadní učení čtení mění zásadně a do základů: není proto správno, když vzdělaná veřejnost neučitelská jde velkopansky a netečně mimo těžkou tuto práci a neznajíc námahy učitelovy, nedovede si získat ani měřítka pro její posouzení.

Těm tedy kruhům neučitelským, stejně jako odborníkům, knížka auktorova, který vydal zatím nový slabikář pro české děti, založený na jeho originální a vskutku duchaplně koncipované metodě, vyloží jasně všecky hlavní otázky, které se pojí k didaktice čtení. Kožíšek vykládá především stručně dějiny slabikáře, zvláště českého, ukazuje, jaký význam tu mají t. řeč. napovědné obrázky, které žáku mají usnadniti, aby si osvojil a zapamatoval zvuk i písmo, čehož zajímavé doklady otištěny v knize; v druhém oddíle poctivě líčí vlastní své dlouholeté pokusy s elementárním čtením i psaním a podává tak vlastně genesi své metody; konečně třetí článek, vyšed z dějin písma lidského vůbec, dokazuje zásadu na pohled samozřejmou, a právě proto stále ještě — neprovedenou, že východiskem čtení má býti psychologie dítěte samého. Jsem přesvědčen, že knížka vykoná své poslání a že přispěje k tomu, abychom aspoň touto cestou vnikli v svět dosud uzavřený na sta zámky. *Kd.*

L. T. Hobhouse, Liberalism. Přeložili Ant. Žáček a Jan Masaryk. Nákladem Jana Laichtera, Praha-Vinohrady 1914, 197 str. za K 2·10 (Otázky a Názory, svazek XXXVI.).

Originál této knížky vyšel v praktické sbírce Williamsově a Norgatově nazvané Home University Library, v níž byla vydána již celá řada cenných publikací z rozmanitých oborů, na př. o parlamentě, o socialismu, o náboženství, o papežství, o psychologii, národním hospodářství, evoluci, anthropologii, historii, moderní geografii, literatuře. Vždy uzavřený nevelký celek většinou od velmi dobrých autorů.

Jedním z těch svazků je také Liberalism od Hobhouse, profesora sociologie na universitě londýnské. Knížka je pendantem k Hugh-Cecilovu Konservatismu v téže sbírce.

Nakladatelství Laichterovo se jistě zavděčilo českému čtenářstvu, když Hobhouse uvedlo do české literatury.

Liberalism je z nejvýznamnějších proudů novodobých a má své vážné problemy. Hnutí, jež vykonalo mnoho pro osvobození Evropy a dalo řadu hodnot modernímu člověku. Ovšem nejpřitažlivější jeho období je v jeho výbojných a života plných počátcích. Liberalism v dalším svém vývoji poklesl a v posledních dvou desítiletích všude se pociťuje krise v liberalismu. Vznikly a zmohutněly nové proudy proti němu a vedle něho. Hlásí se dokonce jeho nástupcové — Bernstein na př. pokládá socialism za právoplatného dědice liberalismu. Tu krisi sám liberalism začíná namnoze cítit a objevují se snahy po reformě a regeneraci liberalismu.

Také Hobhouse cítí nesnáze liberalismu. Líčí jeho situaci na konci 19. století v Anglii plasticky v kapitole závěrečné o budoucnosti liberalismu. Liberalism octl se v málo závidění hodné posici mezi dvěma mlýnskými kameny — vrchní kámen plutokratický imperia-

lism, spodní sociální demokracie. Jakoby tyto strany říkaly liberalismu: »My vás známe dokonale, my jsme vámi prošly a vyšly jsme ven na druhé straně.« Otázka budoucnosti liberalismu je také Hobhousovi stěžejnou otázkou jeho úvah. Liberalism, líčí autor, postavil se při svém vzniku proti autoritářské soustavě novodobého státu a jeví se jako protest náboženský, politický, hospodářský, sociální a mravní. Jeví se s počátku jako kriticism, bořivý, ba někdy i revoluční. Negativní stránka stojí u něho po století v popředí. Všude odstraňuje tiživá břemena, rozbíjí pouta, odklízí překážky.

Ale, ptá se Hobhouse, může liberalism stejně mnoho učinit pro rekonstrukci, jež se stane nutnou, jakmile starý řád bude úplně rozbořen? Jest liberalism konec konců živlem tvořivým, konstruktivním, nebo jen bořivým, destruktivním? A bude jeho význam trvalý? Nebo je to jen časový zjev, vyvolaný zvláštními poměry západní Evropy? A jest jeho dílo již tak dalece hotovo, že by mohl spokojeně odevzdati svou pochodeň nějakému novějšímu a tvořivějšímu principu?

Aby si mohl Hobhouse dát odpověď k těmto otázkám, podrobuje liberalism důkladnému rozboru. Analysuje jeho prvky: svobodu občanskou, finanční, osobní, sociální, hospodářskou, domácí, místní, plemennou a národní, mezinárodní, politickou a p. Zkoumá kriticky rozvoj theorie liberalismu, věnuje speciální pozornost principu Laisser faire, ilustruje anglické liberalistické hnutí na Gladstonovi praktikovi a na Millovi theoretikovi a dochází tak konečně k formulaci liberalismu a liberálního programu anglického.

Hobhouse všude ukazuje na to, jak liberalism je nucen vlivem nových politických, hospodářských a duchovních poměrů se přetvořovat, přizpůsobovat se faktům a touhám společnosti. Právě na tom se však projevuje zřetelně — třebas to Hobhouse výslovně nepřiznával — tendence doby překonat liberalism. Doba čeká novou synthesu.

Otázku po budoucnosti liberalismu si zodpovídává Hobhouse tak, že je to otázka po schopnosti demokracie k vládě. Cílem je mu harmonie mezi života schopnými prvky prýštícími z liberalismu (v pravém slova smyslu) a prvky, jež dává moderní demokratism, po výtce sociálně charakterisovaný.

Knížka je psána přístupně a nabádavě.

Škoda jen, že si autor všímá především jen liberalismu anglického. Daleko lépe a plněji by obsah, význam a vývoj liberalismu jako evropského proudu byl vynikl, kdyby Hobhouse byl přihlédl také k liberalismu německému a slovanskému.

Český překlad se čte plynně. Vnější úprava vydání Laichterova předčí anglický originál. *B. F.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Válka a církve. — Válka a duchovenstvo. — Válka a dobrovolníci.

Co zajímavého a důležitého s hlediska náboženského vynesla na povrch válka, rozebrali jsme z části minule v prvním přehledu, jejž diktovaly překvapující a ohromující události světového vzplanutí. Byly to hlavně otázky všeobecného rázu a principielního dosahu.

K otázkám principielním počítám fakt, že se zástupcové mnohých zemských církví vyslovili pro válku. Některé církve mlčí. Jen církve některých států neutrálních mluví a píší přímo proti válce. Oprávněnost nebo neoprávněnost války jest pradávný sporný bod církevní ethiky. Přisvědčení nebo odmítnutí závisí obyčejně na okolnostech a pohnutkách zevnějších: na státním útvaru, ve kterém ethický theoretik žije, na ovzduší, ve kterém vyrostl, na poměru, ve kterém jeho církev jest ke státu a na jiných konkrétních motivech. Rozumí se, že tu rozhoduje též jeho národnost, jeho rasová příslušnost a jeho osobní povaha a sklonnost. Kdo uznává stát s jeho zařízeními za božský řád, nemůže jinak, než připustiti právo a hlásati eventuelní povinnost války. Kdo na druhé straně chápe křesťanství jako uskutečňování zásad Kristových, stanovených jmenovitě v »kázání na hoře«, ten bude odsuzovati válku jako zlo. Individualista ji posoudí jinak, než zastance společenské ethiky.

Nová válka vyvolala staré spory zas, ale k theoretickým úvahám není kdy. Rozhodují hlediska praktická a konkrétní. Válka je tu. Církve si přiznávají, že nedovedly ještě vychovati lidstvo k vědomí a skutečnosti lásky a bratrství, které by znemožnily válečné nepřátelství a krveprolití; nevěnovaly této stránce náboženské výchovy dosti pozornosti. Nedovedly toho arci ani pacifické snahy mimocírkevní, od belletrie Berty ze Sutnerů, přes mírovou cenu Nobelovu až k mírové konferenci haagské.

Válka je tu, a tak se musily církve s faktem vypořádati praktickým způsobem, při němž zásadní úvahy theoretické se jen zběžně naznačují. Církve pořádají válečné bohoslužby, žehnají vojínům jdoucím do pole, světí prapory, jeden arcibiskup posvětil několik mramorových kvádrů, které mají provázeti armádu jako polní oltáře, církve se modlí za vítězství zbraní vlastního národa, při čemž ovšem Angličanům v Drážďanech policie pod trestem zavření kostela zakazuje modliti se za vítězství anglické a dává úředníkem znalým angličtiny kontrolovati obsah kázání. Turci rozvíjejí zelený prapor Mohamedův, proklamují svatou válku veškerého Islamu proti ruským modlářům a hrozí kletbou těm muslimům, kteří by bojovali po boku křesťanů, to jsou samé činy praktické účasti a odpomoci. Theoretické úvahy se vynoří patrně až po válce, zvláště takové, které zásadně stojí na stanovisku odmítavém. Těch bude asi v míru víc. Nyní se s nimi nechodí před veřejnost nejen z důvodů opatrnosti a opportunnosti, nýbrž proto též, že praktické úkoly, které ukládá válka, absorbují všecko. Je to podobně jako s jinými zjevy elementární síly, na příklad se stávkou: když stávka vypukne a doléhá svou krutostí na stávkující i zaměstnavatele, není kdy na akademické úvahy o morálním právu na stávku neb o jejím bezpráví; na to bude dosti času

po jejím ukončení; teď platí: pomáhat, zmírňovat, prostředkovat, ulehčovat.

Válka se přilnala také s takovou elementární silou, jako povodeň. Dnes není ještě čas, není ještě možno se vší bezpečností říci, kde leží její poslední, nejvlastnější příčina; zrovna tak není možno rozhodovati dnes otázku, může-li církev křesťanská schvalovati válku theoreticky, když církev musí se snažiti, aby užila svého vlivu na zmírnění neštěstí, jež válka s sebou přináší, na útěchu postiženým na bojišti, postiženým doma, raněným, opuštěným v obavách a hrůzách možné ztráty.

Nepochybuji, že církve v míru zaujmou určitější stanovisko a věnují se mírové práci s větší energií, právě tak, jako se ochranné hráze a horské přehrady stavějí, až vody opadnou. Dnes by snad jen v ovzduší anglické svobody byla církvím dopřána možnost zásadní a praktické pacifické propagandy, a to ještě v míře omezené, jako je pouze v Anglii myslitelno, aby censura propustila provolání neodvislé strany práce proti válce a přímo proti účasti Anglie v ní. V ostatních válčících státech by asi vojenské a policejní úřady zarazily v zárodku každý pokus.

Hlasy pro mír se ostatně ozývaly se strany církví. Nový papež nastoupil pontifikát s protestem proti válce a chystá prý encykliku pro mírovou konferenci, ve které ovšem sám chce míti účast a ve které jako iniciátor doufá míti účast, což jest asi jednou z pohnutek akce, a to neposlední.

Švédský arcibiskup Dr. Nathan Söderblom, bývalý professor dějin a filosofie náboženství v Upsale a v Lipsku, vyzval hlavy evangelických církví (v Anglii, Skotsku, Spojených státech, Dánsku, Norsku, Finsku, Francii, Hollandsku, Belgii, Rakouskouhersku a metropolitu ruského) ke společnému prohlášení pro mír. Při závadách dnešního zpravodajství mezinárodního nevíme, s jakým ohlasem se kde setkala jeho výzva. Víme jen, že všecky americké církve měly 4. října mírovou neděli na vyzvání samého presidenta Wilsona, a dále víme, že vyzvaní zástupcové zemských církví v Německu souhlasně a šmahem odmítli podepsati provolání, ne že by nebyli přáteli míru, ale poněvadž prý nemohou podepsati větu, že jen Bůh ví, kdo jest vlastní příčinou války. Vrchní dvorní kazatel Dr. Dibelius z Drážďan napsal, že nemůže ani podepsati přání a volání po brzkém míru, jakožto nečasové.

Předsednictvo svazu evangelických církví ve Francii odsuzuje zneužívání náboženství v zájmu války, odmítá pláštík náboženských frází, lituje, že se tím náboženství diskredituje před moderním vědomím.

Francouzští protestanté vyzvali německé protestanty ku společnému provolání pro humanní vedení války. Dvorní kazatel Dr. Dryander odpověděl veřejně, že uznává oprávněnost požadavku, aby nadšený patriotism se nevylučoval se zásadami křesťanství, ale prohlásil, že s praktickým prováděním požadavku lidského vedení války jest dnes zvláštní věc a on není s to, aby tyto zásady vyslovil jako pro sebe závazný slib a výzvu k jiným v tomto okamžiku.

Jest jisto, že provolání pro mír má dnes prakticky cenu velmi problematickou, není-li opřeno o velkou státní moc. Nepochybuji, že by výzva amerického presidenta Wilsona měla dnes větší, neskonale větší váhu

než výzva papežova, třeba že počet obyvatelstva Spojených států, za které president může mluviti, jest jen malým zlomkem počtu papežových církevníků. Pro církve jest jiná cesta k cíli míru, než provolání a encykliky a diplomatické konference. Doufáme, že po válce tuto cestu církve najdou.

*

Válka a duchovenstvo jest separátní kapitola, ne tak důležitá, jako je kapitola: válka a církev nebo náboženství, ale také ne bez zajímavosti, pokud hledíme na přímou účast tohoto stavu ve válce.

Kromě vlastní duchovenské služby, kázání, pohřbívání a péče o duše na bojišti a v lazaretech vynesla přítomná válka také nové řešení otázky, která se týče služby duchovních ve zbrani. I ona vlastní duchovenská služba vykazuje jisté nové rysy. Především obrovské bitevní fronty činí pastorální službu nesnadnější a nebezpečnější, právě tak jako službu lékařskou. Ukázalo se na nejednom místě, že nebylo všude postaráno o dostatečný počet polních kurátů. V Německém vojsku konají proslovy před frontou a pohřby nejen studující bohosloví aktivně sloužící, ale i důstojníci z povolání. Francouzská vláda povolila části veřejného mínění a připustila polní duchovní k oficielní pastorální službě ve vojsku, dva u každé divise. Pokládá se to za nový ústupek se strany vlády církvi. Výnos, jímž se i do námořnictva ustanovují duchovní, jest podepsán atheistou Augagneurem. Vedle tohoto vlastního povolání farářů byla znova probírána a řešena otázka farářské služby přímo se zbraní v bitevní čáře. Jednoduše jest rozřešena tato otázka ve Francii: francouzský zákon nezná a neuznává kněze v nějakém mimořádném a privilegovaném postavení; před francouzským zákonem jest kněz úředníkem nebo zřízencem soukromé společnosti, jako každý jiný soukromý úředník; přirozeně tedy musí sloužit ve zbrani jako každý jiný v mužstvu nebo jako důstojník, má-li v reservě tuto hodnost ze své aktivní služby. Tak slouží ve francouzské armádě tisíce kněží a duchovních všech církví, z některých skoro polovička.

Stejně jednoduše, ale v opačném smyslu jest otázka upravena v Rakousku: duchovní církví státem uznaných jsou sproštěni aktivní služby se zbraní a mohou býti upotřebeni pouze jako kuráti.

Komplikovanější se ukázaly poměry v Německu. Také pruský branný zákon stanoví zásadu, že duchovní v církevní službě ustanovený nesmí býti použit k válečné službě se zbraní. Tato zásada byla převzata ze starého kanonického práva katolického. Ale nastal zajímavý a pro náladu v Německu příznačný zjev: evangeličtí faráři se hlásili o své občanské právo a žádali o možnost sloužiti své vlasti se zbraní v ruce v bitevní linii. (Před několika desetiletími podobně vzdali se evangeličtí bohoslovci výsady (také u nás platné), že nemusí sloužiti jako jednoroční dobrovolníci, tak že v Německu katoličtí bohoslovci jsou vojenské presenční služby sproštěni, ale evangeličtí slouží svůj dobrovolnický rok a konají další vojenská cvičení.) Církevní úřady s počátku trvaly na ustanovení branného zákona a učinily přiměřenou vyhlášku. Ale mezi faráři nastalo protestní hnutí: prohlašovali, že neuznávají dvojí morálky, jednu pro laiky, druhou pro faráře; co jedni musí, druzí smějí též. Ne-

jeden postavil církevní úřad před alternativu: buď mu bude dovoleno jíti do bitvy nebo se vzdá farního úřadu. Církevní úřady musily povoliti: jedna ze zemských církví za druhou dává svým duchovním svolení, aby ti z nich, kteří sloužili jako jednoroční dobrovolníci a jsou v reservě, směli se hlásiti do služby se zbraní, pokud jsou postrádatelni. Tak konsistoř ve Štutgartě, v Hessensku, Wirtembersku, Sasku, i evangelická vrchní církevní rada v Berlíně a jinde. A mnoho farářů odchází na bojiště za nadšeného souhlasu svých sborů.

V Rakouskouhersku slyšeli jsme o analogickém zjevu jenom v Uhrách: 40 absolvovaných bohoslovců reformovaného vyznání prohlásilo biskupu Baltazarovi, který činil kroky o sproštění bohoslovců od vojenské služby, že chtějí sloužiti se zbraní. Biskup musil povoliti a bohosloveckých dobrovolníků hlásilo se brzy ještě víc.

Do této řady náleží ještě jeden drobný fakt zase z Německa. V pruské části Polska žijí kolonie Mennonitů, kteří na základě starých privilegií byli sproštěni branné povinnosti pro své náboženské zásady. Toto právo jim bylo garantováno pruským králem r. 1772. R. 1867 zrušil severoněmecký sněm tuto výsadu ovšem s tím omezením (podle kabinetního rozkazu Viléma I. z r. 1868), že se jim umožňuje služba pouze v lazaretech a kancelářích. Ale již r. 1870 táhlo mnoho mladých Mennonitů dobrovolně do války. Na začátku nynější války žádali Mennonité sami, aby císař zrušil onen kabinetní rozkaz, ale poněvadž to tak na rychlo nebylo možno, nastupovali mladí členové do vojska dobrovolně, a to tak houfně, že jejich počet procentuálně převyšuje značně všeobecný průměr: z 20.000 veškerého členstva se odhaduje počet sloužících na 2500 mladých mužů.

12. listopadu 1914. +

PŘÍPRAVY K ROKU HUSOVU 1915.

Jest přirozeno, a předvídali jsme s obavou, že zmatky válečné budou míti rušivý vliv na přípravy k památce smrti Husovy a na oslavu památky samotnou. Končili jsme svůj první programový článek nadějí, že válka přece snad nezarazí přípravy na dobro. Že nezůstane bez vlivu naprosto, jest jisto, ale byla by nenahraditelná škoda, kdyby náš národ nepoužil této mimořádné příležitosti ke svému vnitřnímu obohacení.

S radostí můžeme konstatovati, že naše naděje není planá a že naše výzva došla ohlasu. Evangelické »Hlasy ze Siona« se souhlasem citují konec našeho přehledu a na jiném místě referují, že evangelické církve české chtějí pokračovati ve svých přípravách promyšleně dál. Stejně se vyslovily »Kostnické Jiskry«, a »Čas« jejich soud ocitoval s naprostou shodou názorů. »Národní Listy« soudí samostatně docela podobně. Doufáme tudíž, že nám půltisíciletá památka smrti přinese aspoň něco, co bude moci býti vykonáno.

Jistě budeme míti hotový pomník na Staroměstském náměstí v Praze. A ten pomník bude sám již činem a slovem. Dalo se mnoho čekati od jeho slavnostního odhalení při slavnosti, jak jsme za to měli, opravdu všenárodní a světové. Nevzdáváme se ani teď očekávání, že i ta slavnost bude v rozsahu, jaký poměry připustí, a čekáme od příslušných činitelů, že od slavnosti neupustí přes nepřízeň okolností.

O přípravách »Svazu Osvětového« na centrální slavnosti pražské a na organisaci památek místních teď přirozeně neslyšet. Ale jsme jisti, že akce nezanikla v písku.

Na naši výzvu, aby redakci byly sdělovány plány a myšlenky k lokálním podnětům na oslavu památky Husovy, přihlásila se první »Národní Jednota pro východní Moravu« svým ústředním výborem v Olomouci, a to návrhem pozoruhodným a důstojným plánem. Píše:

»Jubilejní rok naší Národní Jednoty spadá současně ve velké jubileum půl tisíce roků od smrti Mistra Jana Husa. XXIX. valná hromada Národní Jednoty ukládá ústřednímu výboru zaříditi všechny přípravy, aby česká oblast naší Národní Jednoty, která dala národu a lidstvu arciučitele Jana Amosa Komenského, oslavila tento dějinný jubilejní rok krásným činem školské svépomoci a zbudovala v r. 1915 školu Husovu za veliké pomoci a účasti všech uvědomělých českých oslavovatelů jeho památky, a to jak jedinců, tak i korporací a stran. K tomu cíli buďtež ihned konány přípravné akce pro zřízení a rychlý vzrůst menšinového školského fondu Husova. Všechny odbory a okrsky se zavazují slavnostním slibem na této valné hromadě, že poctivě a pilně budou střádat pro uskutečnění tohoto školského úkolu menšinového. Místo budiž určeno samým ústředním výborem za dohody činitelů a korporací menšinových.«

Ano, škola, a v ní nejen vyučování, ale i výchova, péče o mládež a pěstění povahy v duchu Husově bude jedním z nejkrásnějších pomníků vděčnosti k prvnímu rektoru zčeštěné university pražské.

Doufáme, že příští ročník Naší Doby přinese takových konkrétních podnětů víc!

13. listopadu 1914.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Ženská otázka a válka.

Otázkou, která válce ustoupila, ale která válkou nabývá jiné tvárnosti, většího významu a bude hodně změněna, je otázka ženská. Otázka ustupuje, ale válka potřebuje i ženu. Je nutno mírnit bolesti a všechny neblahé důsledky války. Žena volá se k spolupráci a ženská otázka stává se jen činností ženskou. Všechny zásady, názory, směry mizí a vše to přeměňuje se v čin, v pomoc, v útěchu. Není času na dlouhé úvahy, je

třeba rychlé pomoci, svépomoci žen. Milosrdenství, dobročinnost, sociální péče, hospodaření i národohospodářská působnost ženy přichází k platnosti a volá se po ní se všech stran. Je to dnes ženská práce — ne otázka. Leč ani potom nebude tu otázka feminismu, omezených požadavků, vyhraněných politických požadavků po rovnosti neb nadvládě, bude to otázka životní.

Mužové většinou odešli. Odešla jará pracovní i životní síla, výkvět mužů. Vedle rolníka a živnostníka dělník i inteligent. Zůstaly ženy, které v míru již byly v číselné převaze. Ženám zůstaly všechny úkoly jejich i mužů a přibyly úkoly nové, které jen válka s sebou přináší. Ženy na dále musí vyplnit své místo v rodině i v domácnosti, zůstaly matkami i hospodyněmi, k tomu přistoupil úkol, dle možnosti zastoupit muže v jeho povolání, udržet národohospodářský život v proudu a uhájit existenci své rodiny. Na nich je, aby život ethický, duševní, mravní nepoklesl. Jim také připadla péče o vojíny v poli dlící, o vojíny raněné, ochrana před epidemiemi a vše, čeho těžká doba vyžaduje. Ženy jsou statečné, ženy všem těmto svým úkolům snaží se dostát a také toho dovedou. O tom svědčí všechny ty akce, stále denním tiskem oznamované, ta horečná činnost a úsilí o zdolání poměrů nepříznivých neb hrozivých, které jsou mimo naši vlastní zdatnost a schopnost. Po té stránce mnoho dalo by se říci o činnosti našich veřejných zřízení.

Ženské hnutí cele obrátilo se na pole sociální a humanní činnosti a již tím zabezpečuje si právo na práva. Po té stránce koná se mnoho a mnohé bude napraveno a zachráněno ženami.

Jen jedno vymyká se z dnešní naší moci, co zůstane a bude krutou dalekosáhlou ženskou otázkou: přebytek žen a z toho plynoucí přebytek nezaměstnaných žen a ohrožení mravní stránky života. To bude vysoce bolestné, ať se poměry po válce utvářejí jakkoliv. To nebude pak jen otázkou sociální, ale hlubokou otázkou mravní, která plyne z přebytku neuvědomělých žen.

Viděli jsme, že v zemědělství, ač nastal nedostatek pracovních sil odchodem mužů, nedošlo zaměstnání tolik žen, kolik bylo by třeba, neboť ti, kdo zůstali doma, ženy, starci a děti i choří, pokud bylo lze, vynasnažili se, aby sami zdolali práci nutnou. Živnosti, pokud nebyla tu pracovní náhrada v pomocníku, byly uzavřeny, podobně továrny nedoplnily mezery v dělnictvu náhradními silami, ale často následkem zmenšeného odbytu zboží zmenšily i výrobu a tedy i počet zaměstnaných. Krutá tíseň finanční, vzniklá odchodem muže neb snížením výdělku, přiměla mnohé zaměstnavatelky k tomu, že propustily služebné, které, pokud nemají domova na venkově, jsou bez zaměstnání. A konečně je tu řada obchodních pomocnic, soukromých úřednic a učitelek, vychovatelek, žen svobodných zaměstnání a vyšší kategorie pracovní, které s dělnicemi tvoří novou a velkou armádu žen bez zaměstnání. To staví ženskou otázku jedině na ryze sociální podklad. Pravda, je naděje, že po válce budou ženské síly hledané a že mnoho žen nalezne obživu v mužských zaměstnáních. Ale tu naskytá se otázka, nebude-li menší zdatnost tělesná, nevycvičenost a odborná nepřipravenost žen příčinou menší mzdy. Leč to jsou již otázky,

jichž řešení patří do doby míru. Dnes vyžadují poměry, aby co nejvíce žen došlo zaměstnání a pokud to nelze, aby opatřena byla obživa cestou dobročinnou. Po té stránce jsou naše ženy již hodně činny sbírkami a vařením obědů pro chudé, nezaměstnané ženy.

Druhá neblahá stránka přebytku žen je mravní otázka. Budou mnohé ženy, které z nouze a bídy upadnou do prostituce. Některé se zachrání, jiné zahynou v tom mravním kalu, v duševní bídě. Ale nad to celý ráz společnosti je v nebezpečí, že ponese pečeť nedostatku sexuálního života. Vícekrát byly proneseny posměšné poznámky, kterak dívky obcházejí kasárny, kterak ženy chovají se k vrátivším se raněným, že nazvány bývají přemrštěnými, hysterickými. Byly proneseny stížnosti, že mnohé přihlásily se očividně k ošetřování raněných z touhy po zábavě a že potom ukázaly se neochotnými k vážné práci a opravdové službě. Některé byly včasně vyloučeny. Tyto zjevy nelze sevšeobecňovat. Je dostatečně známa obětavost, srdečnost a opravdovost našich žen.

Ale uvažujme přece vážněji a hlouběji o tomto zjevu a hledejme pramen toho, že může se takový zjev vyskytnout a že může být posměšně pochopen a tvrdě odbyt. Nezapírejme si, že k pohoštění a uvítání vojáků sešly se dary a davy žen ochotněji, než se scházejí k stravování nezaměstnaných neb k jich zaměstnání. Tažme se, je v tom projevování se žen vůči vojsku skutečně tak značná část sexuálnosti, a je to přirozené, či vypěstěné? Kde je toho příčina?

Pro odpověď si musíme zajít do doby daleko před válkou. Představa toho života, který společnost lidská vedla, života, v němž se uvolňovala pouta rodinná, života, v němž vládl kult těla, život smyslový, požitkářství, změkčilost, líbivost a všechny výstřelky, kdy kult zlata byl náboženstvím a dosažení jeho cílem života, kdy všechny neřesti rozlévaly se do nejširších vrstev, dává odpověď na uvedené otázky.

Názor na život, na ženu v tom životě, pojem, že žena je tu pro muže a tedy pro jeho smyslové choutky, vypěstil ženu dnešní, líbivou a honící se za flirtem v mládí a ženu, která svůj cíl vidí jen v naplnění svého sexuálního ženství, tudíž za každou cenu, za všech okolností žádá jeho vzrušení a dle možnosti uspokojení. To vychovali muži změkčilí, to jim lichotí, ale oni za to ženou pohrdají, ji urážejí a posměšky odbývají, odkazují tyto projevy, které se jim v hloubi duše nelíbí, do mezí hysterie a nenormálnosti. Znajíce takto ženy, mnoho žen, usuzují tak o ženách všech a nepochopujíce pak snahy lepší a vyšší i tyto zařazují mezi projevy nezřízené sexuálnosti ženiny. Tedy zde dlužno dobře rozlišovat a pochopovat.

Přes to nesmíme si zapírat, že v chování se žen jeví se mnoho neuvědomělé pohlavnosti. Není ještě dosti uvědomění o sexuálním životě a proto není míry a pravé sebekázně. Dnešní doba mimořádná znova podává nejasnější doklad k tomu, že je třeba poznávat sebe, poznávat člověka celého, po všech jeho stránkách, poznávat i ženu, která není jiná, ale je odlišná od muže i po této stránce, jež dosud bývala skrývána, tajena. Na jedné straně přikazuje mrav ženě úplné utajení a potlačení zcela přirozené stránky života a na druhé musí připustit, že se projevuje ži-

velně a často nepravidelně anebo i výstředně. Kdyby společnost nazírala na život přirozeně, připouštěla jej tak jak je a při tom správně uplatňovala duševní život, vymizely by zjevy nepřirozené a tolik živelné. Není třeba, aby žena nastupovala cestu muže, užívala plné svobody k ukojení chtíčů. To by vedlo k znemravnění ještě většímu, než dnes život muže přivodil. Žena nesmí muže ztrhovat, ona musí jej mravně povznášet, ale aby to mohla, musí být si vědoma svého sexuálního života, poznávat jeho meze přirozené. Pak bude muži tím, čím má být: mravní oporou k vzestupu duševnímu.

Dnešní zjevy ukazují, že tato úvaha je správná. Vážná doba oprošťuje nás a očišťuje všestranně, nutí nás pohlížet více do našeho nitra a místo sebeklamu hledáme pravdu. Dojděme k sebepoznání i po této stránce.

*

Jak ženy české dobrovolně a úspěšně jsou činny na poli humanním a sociálním v dnešní válce, nejlépe charakterisují dvě přední organisace naše: Sokol a Ústřední spolek českých žen.

Sokolstvo vyvstalo v těžkých dnešních chvílích pohotové k účinnému projevu lásky a pomoci všude, kde toho třeba a s rozvahou, bez odkladu počalo účinnou, organisovanou akci pomocnou, které plně účastní se ženy, jako muži. Na místech, kde projíždějí transporty raněných, podávají občerstvení, připravily se k ošetřovatelské službě, starají se o opuštěné rodiny, o nezaměstnané a vedou dětské útulky. Darování a šití obvazů, pokrývek, prádla, potravin, nápojů účastní se s porozuměním. Zejména v samaritánské službě ujaly se sestry Sokolky příkladně práce. Stačila zmínka v novinách a tajemnický úřad byl zahrnut přihláškami do kursu ošetřovatelek. Celkem přihlásilo se do obou kursů 169 sester. Stejně i venkov nezůstal pozadu. V četných městech zřízeny kursy ošetřovatelské. Sestry buď samostatně, buď ve spojení s odbočkami Červeného kříže pečují o občerstvení raněných, o prádlo, korespondenci vojínů, předčítání a pod. V této službě lidskosti neochabují, ale naplňují činy sokolské sesterství.

Také Ústřední spolek českých žen rozvinul všestrannou činnost pomocnou. Napial veškeré síly, aby přispěl k zamezení bídy hmotné a mravní, která následkem nezaměstnanosti vzniká, i pomocí přispěl těm, kteří odhodlaně ubírají se na pole válečné, nebo vracejí se s bolestnými ranami.

Není počinu, k němuž by Ústřední spolek čes. žen a ostatní spolky nepřispěly měrou vrchovatou. Veřejnost česká vychází všem těmto akcím s porozuměním vstříc a činnost žen je odměňována úspěchem.

*

Obdobně jako u nás pracují i jiné ženy.

Ve velké této osudové chvíli — píše Minna Cauer ve Frauenbewegung — buďme lidskými. »Ve jménu lidskosti! Nepřátelé kolkolem! Není nyní chvíle k účtování, jsme-li sami tak plně prosti viny na tom, že národové v tak hrozné míře na naši vlast útočí. Skutečnost a velkost

okamžiku od hodiny k hodině vyžaduje celou naši sílu. Ale buďme lidskými! Tisíce lidí, s nimiž jsme známi neb příbuzni, kteří se nám stali milými a drahými, kteří desetiletí s námi v míru žili, pracovali, trpí hrozná, sotva pochopitelná muka. Jsou našimi nepřáteli, aniž by nesli vinu toho ohromného světového požáru. Buďme lidskými! Nerozmnožujme jejich bídu a pokusme se o to, aby rozčilené mysli našeho lidu nevykonávaly mstu na nich... Válečná doba vyžaduje přísná opatření a drakonická jich provádění, ale buďme také v těchto rozčilujících dobách mírni k těm, kteří mezi námi žili a nyní musí býti našimi nepřáteli... Po válce vzejde mír, doufejme, že smírný, aby byl trvalým. Ten národ pak bude nejvítěznějším a nejvýše povzneseným, který i ve válce jedná velkomyslně a spravedlivě vůči člověku. Ten národ po válce nejsnadněji znovu vybuduje kulturní statky, které válkou jsou roztříštěny, který v době války nebude šlapat po lidskosti... Od žen všech zemí musíme žádat, aby v této těžké době osudové myslely, cítily, vnímaly a jednaly velkomyslně. Nalezne-li těžká osudová chvíle malé pokolení, pak by i boj o práva byl proviněním na vlasti.«

BINDING SECT. OCT 14 1966

AP
52
N35
roč.21

Naše doba

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY